

శ్రీగంతు.

విశ్వగుణాదర్శము

నాటిప్పాండ్రపన్థ్య టీకాతాత్పర్యముననుసరితము.

స్థాని, పంచాంగం - దేవరాజు పెరుమాళ్లయ్యవారిచే
విగచితము.

మద్రాస్

ఆర్ - నేయిటెక్వర్ అండ్ కంపెనివారిచే

ప్రకటితము.

అనందనుద్రాణాలయముద్రికము.

1914.

[COPYRIGHT REGISTERED.]

విషయసూచిక.

సంస్కృతాంధ్రకవి ఆభిజనవిద్యావృత్తములు	...	...	4, 5
గ్రంథవిమర్శనము	...	...	6
గ్రంథకారణము	...	...	7
సూర్యవర్ణనము	...	...	9
సూర్యవమస్కారప్రకారము	...	...	10
భూలోకవిర్ణనము	...	...	37
బదరీకాశ్రమవిర్ణనము	...	...	51
అయోధ్యావిర్ణనము	...	...	55
శ్రీరామవిర్ణనము	...	...	58
గంగాపర్వము	...	...	88
కాశీవిర్ణనము	...	...	98
నమనవర్ణనము	...	...	122
క్షీరార్ణవవిర్ణనము	...	...	131
జగన్నాథక్షేత్రవిర్ణనము	...	...	135
శ్రీజగన్నాథస్వామివిర్ణనము	...	...	137
ఘోర్జరదేశవిర్ణనము	...	...	139
యమునా (మంజుగోత్రీ) కృష్ణవిర్ణనము	...	...	143
శ్రీకృష్ణవిర్ణనము	...	...	155
మహారాష్ట్రవిర్ణనము	...	...	159
ఆంధ్రదేశవిర్ణనము	...	...	163
కర్ణాటదేశవిర్ణనము	...	...	200
అనంతనగరము	...	...	200

తిరునారాయణస్వామివర్ణనము	...	...	208
అనందతీర్థమునీంద్రవర్ణనము	...	...	212
వేంకటాచలవర్ణనము	...	...	230
శ్రీవేంకటేశ్వరవర్ణనము	...	...	232
వనవర్ణనమ్	...	...	250
ఘటికాచలవర్ణనమ్	...	...	254
శ్రీనరసింహస్వామివర్ణనము	...	...	255
వీక్షారణ్యవర్ణనమ్	...	...	282
శ్రీవీరరాఘవవర్ణనమ్	...	...	285
శ్రీభూతపురీవర్ణనము	...	...	289
శ్రీమద్రామానుజమునీంద్రవర్ణనము	...	...	271
వసుళభూషణులు	...	...	296
శ్రీమద్రామానుజీయులవర్ణనము	...	...	314
తిరువల్లిక్కేణి పార్థసారథివర్ణనము	...	...	330
కాంచీపట్టణవర్ణనము	...	...	336
హస్తీగిరివర్ణనము	...	...	340
శ్రీవరదరాజస్వామివర్ణనము	...	...	342
పరిమళరంగనాయకవర్ణనము	...	...	352
యథోక్తకారివర్ణనము	...	...	354
ఆప్తభుజస్వామివర్ణనము	...	...	360
దీప్రకాశస్వామివర్ణనము	...	...	361
వేదాంతశేషికవర్ణనము	...	...	364
హయగ్రీవవర్ణనము	...	...	369
నృసింహస్వామివర్ణనము	...	...	380
వైకుంఠపైరుమాళ్ళవర్ణనము	...	...	391
కార్తీకపాణిస్వామివర్ణనము	...	...	393

శ్రీవిక్రమస్వామివర్ణనము	...	...	386
కామాక్షీ నీలివర్ణనము	...	...	398
కామనాథుని వర్ణనము	...	...	400
కామేశ్వరవర్ణనము	...	...	401
మేరువర్ణనము	...	...	407
హంసవనూతి వర్ణనము	...	...	427
శ్రీవిక్రమస్వామివర్ణనము	...	...	430
శ్రీరవదీవర్ణనము	...	...	435
నాథాచార్యవర్ణనము	...	...	440
శుభ్రాచార్యునివర్ణనము	...	...	445
మహాపురి (శింశాపూరి) వర్ణనము	...	...	460
శ్రీనాథాచార్యస్వామివర్ణనము	...	...	469
శ్రీనాథాచార్యస్వామివర్ణనము	...	...	470
రామేశ్వరవర్ణనము	...	...	479
శ్రీరంగవర్ణనము	...	...	493
శ్రీరంగ నాథునివర్ణనము	...	...	498
శ్రీరంగ నాథునివర్ణనము	...	...	517
శ్రీరంగ నాథునివర్ణనము	...	...	533
శ్రీరంగ నాథునివర్ణనము	...	...	544
శ్రీరంగ నాథునివర్ణనము	...	...	549
శ్రీరంగ నాథునివర్ణనము	...	...	563
శ్రీరంగ నాథునివర్ణనము	...	...	568
శ్రీరంగ నాథునివర్ణనము	...	...	581
శ్రీరంగ నాథునివర్ణనము	...	...	593
శ్రీరంగ నాథునివర్ణనము	...	...	598
శ్రీరంగ నాథునివర్ణనము	...	...	598

తిరునారాయణస్వామివర్ణనము	...	...	208
అనందతీర్థమునీంద్రవర్ణనము	...	...	212
వేంకటాచలవర్ణనము	...	...	230
శ్రీవేంకటేశ్వరవర్ణనము	...	...	232
వనవర్ణనమ్	...	...	250
ఘటికాచలవర్ణనమ్	...	...	254
శ్రీనరసింహస్వామివర్ణనము	...	...	256
వీక్షారణ్యవర్ణనమ్	...	...	262
శ్రీవీరరాఘవవర్ణనమ్	...	...	266
శ్రీభూతపురీవర్ణనము	...	...	269
శ్రీమద్రామానుజమునీంద్రవర్ణనము	...	...	271
వకుళభూషణులు	...	...	296
శ్రీమద్రామానుజీయులవర్ణనము	...	...	314
తిరువల్లక్కేడి పార్థసారథివర్ణనము	...	...	330
కాంచీపట్టణవర్ణనము	...	...	336
హస్తీగిరివర్ణనము	...	...	340
శ్రీవరదరాజస్వామివర్ణనము	...	...	342
పరిమళరంగనాయకవర్ణనము	...	...	352
యథోక్తకారివర్ణనము	...	...	354
అష్టభుజస్వామివర్ణనము	...	...	360
దీపప్రకాశస్వామివర్ణనము	...	...	361
వేదాంతదేశికవర్ణనము	...	...	366
హయగ్రీవవర్ణనము	...	...	369
నృసింహస్వామివర్ణనము	...	...	380
వైకుంఠస్పృహమాళీవర్ణనము	...	...	381
కార్జునాచలస్వామివర్ణనము	...	...	388

కురుకాపురీవర్ణనము	...	...	598
శ్రీశతకోపమునీంద్రవర్ణనము	...	...	600
తింత్రిణీవృక్షవర్ణనము	...	...	601
తత్కృత ద్రావిడ సంహితావర్ణనము	...	...	604
శ్రీసామ్యజామాతృయునివర్ణనము	...	...	610
శ్రీవానమహాచలవర్ణనము	...	...	614
యతిప్రభృతివర్ణనము	...	...	617
పాండ్యదోల దేశస్తూరశైవాదిపండితవర్ణనము	...	...	625
అందు ఆద్యైతివర్ణనము	...	...	626
అందు స్తూరవర్ణనము	...	...	633
అందు శైవవర్ణనము	...	...	635
అందు పామండవర్ణనము	...	...	642
శ్లోతిషికవర్ణనము	...	...	646
భిషగ్వర్ణనము	...	...	655
కవివర్ణనము	...	...	662
తార్కికవర్ణనము	...	...	676
మీమాంసకవర్ణనము	...	...	686
వైయాకరణవర్ణనము	...	...	694
వైదికవర్ణనము	...	...	702
రాజనీవకవర్ణనము	...	...	705
దివ్యతేత్రాదివర్ణనోపసంహారము	...	...	707
సంస్కృతకవివాక్యము	...	...	714
ఆంధ్రకవివాక్యము	...	...	717

ఇతిహాస విషయసూచిక.

అగస్త్యమహాముని	...	130	కంసుఁడు	...	159
అద్వైతి	...	626	కంపానది	...	420
అయోధ్య	...	55	కాకాసురుఁడు	...	32
అహల్య=పశ్యచ్ఛరణాంతఃపురము	57		కాకము=జయంతుఁడు	...	61, 479
అష్టభుజస్వామి	...	360	కాన్యకూజులు=కన్యాకూజులు	...	120
అంగదేశము	...	180	కాలయవనుఁడు	...	160
అంధకాసురుడు	...	114	కాళిదాసకవి	...	669
ఆనందతీర్థమునీంద్రులు	...	212	కావేరీనది	...	479
అక్షిపేషఁడు	...	515	కాశి	...	98
ఆపస్తంబబ్రుహ్మ	...	172	కాళియుఁడు	...	161
ఆస్తికులు	...	633	కామాక్షిదేవి	...	393
ఆంజనేయులు=పావమాని	...	82	కాంచీపట్టణము	...	336
ఆంధ్రకవివంశము	...	702	కుమారిలుఁడు	...	697
ఆంధ్రదేశము	...	188	కురుకాపురి=తిరునగరి	...	898
ఇతిహాసములు	...	457	కుచేలుఁడు	...	162
ఇంద్రుఁడు	...	81, 530	కుబ్జ	...	162
ఉగ్రసేనుఁడు	...	621	కుంతలదేశము	...	182
ఏకామ్రేశ్వరుఁడు	...	401	కురుదేశము	...	180
కళలు	...	64, 462	కుంభకర్ణుఁడు	...	66
కవులు	...	662	కుంభఘోణము	...	563
కబంధుఁడు	...	82	కేరళదేశము	...	182
కళింగదేశము	...	180	కేకయదేశము	...	181
కకున్దు	...	45	కైలాసము=రజతాద్రి	...	613
కంఠదేశము	...	182	కోసలదేశము	...	181
కంకము=జటాయువు	...	61	కానల్య	...	85

ఖరుడు	...	82	తాటక	...
గజేంద్రుడు	...	28	తారకాసురుడు	...
గరుత్మంతుడు	81,516,533		తామస్థనది	...
గుహుడు=కిరాతుడు	...	33,64	తార్కికులు	...
గౌడదేశము	...	181	తిరునారాయణపురము = మే	
గౌడులు	...	120	ల్కోట	...
గౌతమమహర్షి	..	57	తిరునాయణస్వామి	...
గ్రంథవిమర్శనము	...	6	తిరువల్లిక్కేటి పార్థసారథి	
గ్రంథకారణము	...	7	స్వామి	...
ఘటికాచలము	...	254	తిరిగివృక్షము	...
ఘూర్జరదేశము	...	134	తుండిరదేశము	...
చతుర్ముఖుడు = ద్వియుగము			తుండిరమండలము	...
ఖుడు	...	3	త్రేతాగ్నులు	...
చంద్రవృద్ధిక్షయములు	...	653	చళరఘడు	...
చంపకారణ్యము	...	536	చళావతారములు	...
చాణూరుడు	...	160	చవాన్నిగళనము	...
చాత్తాదులు	...	620	చక్షిణమధుగ	...
చేంజిపురి=శంజావూరు	...	460	చండికవి	...
చోరకవి	...	669	చ్రావిడసంహిత	...
చోళదేశము	182,549		దీప్రకాశస్వామి	...
జగన్నాథక్షేత్రము	...	135	ధర్మరాజు	...
జటాయువు	...	33	నరకాసురుడు	...
జనకచక్రవర్తి	...	46	నముచిఘ్నడు	...
జహ్నుముని	...	412	నలమహారాజు	...
జంబుకేశ్వరము	...	544	నమలరాజు	...
జంభాసురుడు	...	257	పతంజలి	...515
జంభారి	...	81	పరశురాముడు=భార్గవుడు	
జానకి	...	60	పరిమళరంగ నాయక స్వామి	
జై మినిముని	...	691	పరాశరమహర్షి	...
జ్యోతిషికులు	...	646	పంచసంస్కారములు	...

పాపపంచకము	...	593	మగధదేశము	...	301
పాపపతకము	...	593	మన్మథుండు=కాముండు	...	69
పాణిని	...	697	మయూరకవి	...	660
పార్థసారథి	...	691	మహారాష్ట్రము	...	683
పాంచాలి=ద్రావది	...	31	మాఘకవి	...	658
పాంచాలగణము	...	281	మార్కండేయుండు	...	216
పాండ్యదేశము	...	182	మారీచుండు=కురంగరాజు	...	512
పాండవదూతపైరుమాళి	...	427	మాళవదేశము	...	181
పాండవప్రియుండు=కృష్ణుండు	...	245	మండనుండు	...	691
పామండులు	...	642	మందరపర్వతము	...	582
పురాణములు	...	457	మాంధాతచక్రవర్తి	...	46
ప్రభాకరుండు	...	691	మీమాంసాకాస్త్రము	...	648
ప్రహ్లాదుండు	...	29	మరాఠికవి	...	667
పురూరవనచక్రవర్తి	...	45	మరాఠురుండు	...	160
పురురాజు	...	45	మచికుండుండు	...	166
పూతన	...	161	మృత్యుంజయుండు=శివుండు	...	415
పాండ్రుండు	...	161	మేఘవాహనుండు=ఇంద్రుండు	...	539
బకాసురుండు	...	161	మేరుపర్వతము	...	407
బదరికాశ్రమము	...	51	మైథిలులు=మిథిలాపురములు	...	120
బాణాసురుండు	...	160, 416	ఝోటిప్రభృతులు	...	617
బృహస్పతి	...	171	యథోక్తకాశ్మీస్వామి	...	352
భగీరథుండు	...	45	యమశార్దూలు	...	160
భగవత్సదార్థము	...	451	యమునానది	...	548
భవిభూతికవి	...	669	యయాతిరాజు	...	46
భట్టబాణకవి	...	669	యవనదేశము	...	181
భిషజులు=వైద్యులు	...	655	రఘుమహారాజు	...	45
భారవి	...	669	రాజగోపాలస్వామి	...	567
భీష్ముండు=గాంగేయుండు	...	486	రావణాసురుండు=వశాననుండు	...	61
భూలోకము	...	37	రుక్మాంగదరాజు	...	70
భోజ్యరాజు	...	669	బుద్ధుండు=అదికిరావుండు-శివుండు	...	469

వశుక భూషణులు	... 296	శివచక్రవర్తి	... 45
వటపత్రకాయస్వామి	... 595	శివుపాలుడు	.. 160
వంగదేశము	... 180	శైవులు	... 635
వానమహాచలము	... 614	శ్రుతులు	451, 557
వాలినుగ్రీవులు	... 68	శ్రీకృష్ణుడు	... 45
వార్తీకి=ప్రాచేతనుడు	68, 171, 668	శ్రీకృష్ణమూర్తి	... 455
విఘ్నేశ్వరుడు	... 375	శ్రీరాములు	... 44, 59
విదురుడు	.. 162	శ్రీజగన్నాథస్వామి	... 137
విరాధుడు	... 82	శ్రీనరసింహస్వామి	... 255
విశ్వామిత్రుడు=గాధిరాజు	511	శ్రీవీరరాఘవస్వామి	... 265
విభీషణుడు	... 64, 33	శ్రీమహాలక్ష్మి=లోకమాత	... 2
వీక్షారణ్యము=తిరువెవ్వళ్ళూరు	263	శ్రీరాజీవాక్షుడు=విష్ణువు	2
విష్వభవావానుడు=ఈశ్వరుడు	530	శ్రీభూతపురి	... 289
వేదవ్యాసులు	... 171	శ్రీమద్రామానుజమునీంద్రులు	271
వేదాంతదేశికులు	... 364	శ్రీమద్రామానుజీయులు	... 314
వేదాంతాచార్యకవి	... 669	శ్రీపదరాజస్వామి	... 342
వేంకటాచలము=కేషకైలము	230	శ్రీవిజయరాఘవస్వామి	... 430
వేంకటేశ్వరస్వామి	... 232	శ్రీత్రివిక్రమస్వామి	... 388
వైకుంఠము	... 233	శ్రీదేవనాయకస్వామి	... 469
వైకుంఠపైరుమాళ్	... 351	శ్రీముష్ణతీత్రయజ్ఞవల్క్యరాచాస్వామి	... 470
వైదికులు	... 702	శ్రీరంగనాయకస్వామి	... 498
వైయాకరణులు	... 694	శ్రీరంగనాయకి	... 517
వ్యాసమహర్షి	... 630	శ్రీరంగనగరము	... 493
శబరుడు	... 691	శ్రీరామార్చితశ్రీరంగాధిపతి	511
శబరి	... 82	శ్రీరంగగరుత్మంతుడు	... 535
శకటాసురుడు	... 161	శ్రీవిష్ణువామనేత్రము=చంద్రుడు	... 515
శతగోపమునులు	...	శ్రీవిష్ణుదక్షిణనేత్రము=సూర్యుడు	... 515
శంభువు=ఈశ్వరుడు	... 257		
శాలిహోత్రశూరి	... 263		
శార్ఙ్గపాణిస్వామి	383, 564		

శ్రీ హర్ష కవి	...	669	సామ్యజామాత్మలు	...	610
మదానసుండు=కుమార స్వామి	...	400	సూర్యచంద్రగ్రహణములు...	...	651
సూర్యుండు	...	7	సప్తశంతుయజ్ఞయ	...	
నేతువు	...	581	స్తారులు	...	633
సముద్రము	...	122	హయగ్రీవుండు	...	
సగరచక్రవర్తి	...	45	హస్తిరి	...	340
సరస్వతీదేవి	...	516	హంసుండు	...	159
సుదర్శనుండు	...	161	హంసవాహనుండు=బ్రహ్మ	...	531
సుబాహుమారీచులు	...	82	హిమాచలము	...	118
సుగ్రీవుండు=కీశము	...	33	హిరణ్యకశిపుుండు	...	29
సుబంధుకవి	...	669	హైహయ్యుండు	...	46
సంస్కృతకవివంశము	...	722	క్షీరనది=పాలేణు	...	486
స్త్రీతులు	...	457	క్షీరాగ్రవము	...	131, 133

శ్రీరస్తు.

విశ్వగుణాదర్యము.

అంధ టీకా తాత్పర్యేతిహాససహితము.

ఇదియ

సతిష్టాంధ్ర విశ్వగుణాదర్య నిదర్యచంపూసమేతము.

మంగళాచరణము.

(ఇట వేంకటాధ్వరి యనుకవి విశ్వగుణాదర్య మనుకావ్యము ను జేయునతఁడై తాఁ జేయఁగోరినగ్రంథమునకు నిర్విఘ్నపరిస మా ప్తినిమిత్తమై మొదటఁ బ్రబంధముఖలక్షణమయిన త్రివిధ మంగళములలో నొకటియగు నాశీర్వాదరూప మంగళమును జేయుచున్నవాఁడాయెను.)

[స. శ్రీరాజీవాక్షు వక్షస్థల నిలయరమాహస్తవాస్తవ్య లోల
 లీలాజ్ఞాన్నివృత్తస్తీ మధురమధుర్గురీ నాభిపద్మే మురారేః
 అస్తోకం లోకమాత్రాద్వియుగముఖశిశోరాననేష్వర్వమాణం
 శృంఖలాస్తానదివ్యం పయఃకలివిబుధైశ్శృంగ్యమానాపునాతుః ।

అర్థము. శ్రీరాజీవ... లీలాజ్ఞాత్ — శ్రీరాజీవాక్షు = పుండరీకాక్షుఁడయిన శ్రీ మహావిష్ణువుయొక్క, వక్షస్థల = వక్షస్థలమే, నిలయ = స్థానముగాఁగల, రమో = శ్రీమహాలక్ష్మీయొక్క, హస్త = హస్తమునందు, వాస్తవ్య = వర్తిండుటఁగలన, లోలత్ = వేడుక గాచులించుచున్న, లీలా = విలాసార్థమయిన; అజ్ఞాత్ = తామర

నుండి, మురారీ=అమహావిష్ణువుయొక్క, నాభి పద్మే=బొడ్డుఅనెడు తామర
యందు, నిష్పతంతీ=జాతీపడుచున్నదై, లోకమాత్రా=అలక్ష్మీదేవిచేత, ద్వియు
గముఖిశోః=చతుర్ముఖుడయిన బ్రహ్మయ నెడుబిడ్డయొక్క, ఆననేమ=నో
రులయందు, అర్చ్యమాణం=పోయఁబడఁచగినదై, అస్తోత్రం=అధికమై, దివ్యం=
అసాధారణమయిన, పయః=పాలు, ఇతి=అని, విబుధైః=దేవతలచేత, శంక్య
మానా=ఊహింపఁబడుచున్నదయిన, మధురమధుర్గురీ=మధుర=తీయనయిన,
మధు=మకరందముయొక్క, గురీ=ప్రవహించుధార, పునాతు=పవిత్రపఱచు
చునుగాక?—స్రగ్ధరాన్మత్తము.

తాత్పర్యము. శ్రీమహావిష్ణువక్షస్థలవాసిని యయిన యామహాలక్ష్మీ తనహ
స్తమున విలాసార్థముగా, తాల్చియుండు తామరపుష్పములోనుండి జాటుచుం
డు తేనెధారను అలక్ష్మీదేవి తనపతియైనవిష్ణుదేవునినాభికమలమునఁ దన
బిడ్డయైయుండు బ్రహ్మనోట సంకుతోడఁబోయిపాలు అని దేవతలు తలఁచు
కొనునట్టి యామకరందధారయే ఈకావ్యమును, దీనిజనువు చదువలసిన బవి
త్రపఱచునుగాక. (అని యాగ్రంథకర్త మంగళము నాశీర్వదించుచున్నాఁడు.)

శ్రీరాజీనాథుఁడు=శ్రీమహావిష్ణువు—ఈయన శ్రీమన్నారాయణనామముతో
నత్వగుణప్రథానుడై స్థితికారణమైన జగద్రక్షణమున దుష్టనిగ్రహ శిష్టపరిపా
లనములుచేయుచు, దశావతారములతో అనంతావతారము లెత్తుచు, శ్రీమహా
లక్ష్మీపతియై ఆమెను శ్రీవత్సకౌస్తుభవసమాలికలతో తనవక్షస్థలమున నుంచు
కొనుచు, పరమకరుణాపరిసూర్ణుడై సుదర్శనాది పంచాయుధములతో చతు
ర్భుజములును మార్యచంద్రులతో నేత్రములును గరుత్మంతునితో ధ్వజవాహన
ములును పీతాంబరముతో నితంబతటంబును గలిగి, బ్రహ్మాండభాండంబులు గర్భం
బునందుంచుకొంచు, నాభిపద్మంబున బ్రహ్మనుక్ వక్త్రపద్మంబున శంఖునికాగ
లిగించి, వాడివలన ప్రపంచంబులకు సృష్టినంహారంబులు చేయించుకొంచు, పర
త్వాది పూర్వాపంచకముతో భక్తాగ్రేసరులకు నేవక్పపణీయుచు నుండునతఁడు.

లోకమాత=శ్రీమహాలక్ష్మీ—ఈమె శ్రీరసాగరపుత్రియై శ్రీదేవియను గాచు
చుతో విష్ణుపత్నియై అతని వక్షస్థలమున నె వాసముచేయుచు, తానును కల్పం

(ఇట నన్నిధి, పంచాంగం-దేవరాజ పెరుమా శనైశికవి వై విశ్వగుణాదర్శ మను సంస్కృత కావ్యమునె యీ విశ్వగుణాదర్శ నిదర్శమను పేరితో నాంధ్ర కావ్యముగ రచించునతఁడై యటులనే మొదట నిట నాశీర్వాదరూపమంగళ మును జేయుచున్నతఁడాయెను.)

ఉ. శ్రీ కమలాక్షునీక్షమునఁ శ్ర జెల్వగు చెల్వకరాంబుజంబునన్
జోక మరందపూర మొగి శ్ర జొబ్బిల నాతని బొడ్డు తమ్మికిన్
సాకత మార నోర నిడు శ్ర సంకున బిడ్డకు బ్రవ్వు కుగ్గు నా
శ్రీ కమలాక్షీనా, నమర శ్ర చింతితమా; నదె పావనం బగున్.

టిప్పణము. చెల్వగు=సాందర్యవతియైన, చెల్వ=ఆలక్ష్మీ కాంతయొక్క, జోకన్=నిరాటంకముగ, జొబ్బిలన్=స్రవించుచుండఁగా, సాకతము=ప్రేమ, ఆరన్=పూర్ణమగునట్లుగ, చింతితము = తలంపఁబడినది, అదె=ఆమకరంద ధారయె.

(ఇట, కమలాక్షుబ్రహ్మలకును, వారిబొడ్డునోరులకును, చేదామరసంకువులకు ను ఉపనానోపపేయభావము నుత్పేక్షించుటచే ఉత్పేక్ష అను సర్థాలంకార మును; వాక్షవిక్ష స్థలనిలయ, హస్తవాస్తవ్య, లాలల్లీలా, మధురమఘానియు; చెల్వగుచెల్వ, అంబుజంబు, ఆరనోర అనియు రెండురెండుమార్లు అజ్ఞాల్లలకు అవ్యవహితముగ అవృత్తిరూపమున అనుప్రాసము చెప్పటచే ఛేకానుప్రాసము అను శబ్దాలంకారమునుం జెప్పఁబడియె.)

తరములం దసంతాపతారములతోను మన్నభవ్రహ్మలకు గూతయై భగవత్కరుణా స్వరూపిణియై భక్తులను స్వమతవలె సంరక్షించుచు నుండునామె.

ద్వియుగముఖుఁడు=చతుర్ముఖుఁడు—ఇతఁడు విష్ణునాభిషద్దమందు పుట్టి సరస్వతీభర్తయై జగత్సృష్టియే ప్రధానకార్యముగా జరుపుచు తనకూనసపు త్రులైన మరీచ్యాది నవబ్రహ్మలచేతను ప్రజాసృష్టి చేయించుచు, పరమజ్ఞానులై ఊర్ధ్వరేతస్కులైన సనకసనందన నారదాదులను తనకు మానసపుత్రుల నుగా పుట్టించుకొని, మఱియు తన అంగుష్ఠాద్యవియవములవలన దక్షాదిప్రజాప తులనుకొ పుట్టించుకొని యున్నబ్రహ్మ.

(ఇక్కడ—ఈ సంస్కృతకవి తన ఆభిజనవిద్యావృత్తములు తెలిపెను.)

శా. కాంక్షీమణ్డలమణ్డనస్య మఖనః కర్ణాటభూభృద్గురో

స్తాతార్యస్య దిగస్తకాస్తయశసో యం భాగినేయం విదుః।

అస్తాకాధ్వరకర్తురప్పయగురో రస్యైవ విద్యన్త్యణేః

పుత్రశ్శ్రీరఘునాథ దీక్షితకవిః పూర్ణో గుణైరేధశే॥ 2

అ. కాంచీమండలమండనస్య=కాంచీదేశమునకు ఆభరణప్రాయమై, మఖనః=యజ్ఞకర్తయై, కర్ణాటభూభృద్గురో=కర్ణాటరాజయిన కృష్ణదేవరాయని కి పంచసంస్కారగురువై, దిగంతకాంతయశసః=దిశాంతియులందు ప్రకాశించుకీర్తి కలయత్తడైన, తాతార్యస్య=తాతాచార్యులకు, యం=ఎతనిని, భాగినేయం=అల్లునిగా, విదుః=తెలిసికొందురో, అస్య=అట్టియూ, అస్తాకాధ్వరకర్తుః=విశేషగాములు చేయునట్టి, విద్యన్త్యణేః=పండితరత్నమయిన, అప్పయగురో=ఏవ=అప్పుడు అను గురువునకే, పుత్రః=కుమారుడైన, శ్రీరఘునాథ దీక్షితకవిః=శ్రీరఘునాథయజ్ఞ అనుకవి, గుణైః=సద్గుణములచేత, పూర్ణః=నిండినవాడై, ఏధశే=ఎద్దిట్లుచున్నాడు.

శా. కాంచీమండలమున భూషణమువలె ప్రకాశించుచు, కర్ణాటరాజయిన కృష్ణరాయనికి పంచసంస్కారగురువై యాగములుచేయుచు, కీర్తిశక్తిని తాతాచార్యుల కల్గుడై తానును అనేకయాగములుచేయుచు, విద్యాంసులతో శ్రేష్ఠుడైన అప్పయగురువునకు పుత్రుడయిన రఘునాథదీక్షితుడనుకవి సకలసద్గుణములు కలవాడై, వర్ధిల్లుచుండెను.

శా. కాంచింబుట్టువు కాంచి, కాంచిగురుతంత్రిగర్ణాటభూభృద్గురో।

బ్రాంచత్కీర్తియుఁగాంచె, నల్లునిఁగఁ దాతార్యుండై యెవ్వని జేకొంచుం; దద్విధమొప్ప నప్పయయ్యురైకొంచును తుంగాఁగఁ బ్రేమించెం; దద్రఘునాథదీక్షితుఁ డొగిన్నించెం గుణశ్రీ మన్తహిం॥

టి. గురుతే కాంచి=ఆచార్యత్వమునుపొంది, గుణశ్రీ = సద్గుణసంప

సటిష్టాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 5

త్తిచేత, మించెక్ = అతిశయించుచుండెను, తాతార్యుండు = కోటికన్యాదాన తాతార్యులు.

శ్లో॥ తత్సుత స్తర్కవేదాస్త తస్త్వవ్యాకృతిచిస్తకః ।

వ్యక్తం విశ్వగుణాదర్శం విధత్తే వేంకటాధ్వరీ॥ 3

అ. తత్సుతః = అతిశయించుచును, తర్క.... చింతకః = తర్క = న్యాయశాస్త్రమును, వేదాంత = వేదాంతమును, తంత్ర = బ్రహ్మమీమాంసను, వ్యాకృతి = వ్యాకరణశాస్త్రమును, చింతకః = పఠనమున చింతించువాడగుననిన, వేంకటాధ్వరీ = వేంకటయశ్వయునుకవి, విశ్వగుణాదర్శం = విశ్వగుణాదర్శమనెడి యాగ్రంథమును, వ్యక్తం = విశదముగా, విధత్తే = చేయుచున్నాడు. (అనుష్టుప్ శ్లోకము)

తా. ఆర్యునాథదీక్షితునికొమారుండు వేంకటాధ్వరి తాను తర్కవ్యాకరణమీమాంసాది శాస్త్రజ్ఞుడై కవియునాటచే ఈ విశ్వగుణాదర్శమనుకావ్యమును జేసెను.

తే. అతనినుతుఁ డర్థశబ్దవేదాంతలెత్త

చఁబుండు కవివేంకటాధ్వరి యనెడుసుకృతి

ఘనుండు విశ్వగుణాదర్శ మనెడుసుకృతి

నొనరిచెను సంస్కృతం బందు క నొనరుపడంగ.

టి అర్థ = తర్కశాస్త్రమును, శబ్ద = శాకరణశాస్త్రమును, వేదాంత = వేదాంతమును, తంత్ర = మీమాంసాశాస్త్రమును, చణుండు = సమర్థుండు, సుకృతిఘనుండు = సుకృతాత్ములగుఁ ఘనుండు, ఒనరుపడంగ = అందపడునట్లు, విశ్వగుణాదర్శము = ప్రపంచమందలి సకలసద్గుణములకును అద్వయవంటిది.

ఆంధ్రకవి అభిజనవిద్యాదులు.

శ్లో॥ ఆచా విశ్వగుణాదర్శ మకరో ద్వేంకటాధ్వరీ ।

అత్రాంధ్రేచ నిదర్శేన దేవరాట్పండితోఽకరోత్ ॥ 4

తే. ఆదివిశ్వగుణాదర్శ మాదిభాష

దీక్షిచెను వేంకటాధ్వరిధీరహితుండు

అదై నిదర్శము తుదఁగూర్చి శ్రీ యాంధ్రభావఁ
దేటిచెను దేవరాజపంత్రిడితుఁడు హితుఁడు.

సీ. శ్రీతిరుక్కోవలూర్ శ్రీలక్ష్మణాచార్య
యోగిపదాబ్జసంయోగిసన్ని

ధానాన్వయాంబుని శ్రీ ధానశశాంకులు,

పంచాంగసంజ్ఞను శ్రీ దంచితాభి

జనమున మును బ్రశంసయశస్కులౌ కుల

శేఖరాల్వారాదిరశిష్టులందు

నెంబెరుమానార్పురధీంద్రావరకుమార

మణవాళమామునిశ్రమహితగర్భ

తే. శుక్తిముక్తామణులనుఁగు శ్రీ సుతులుముగురు

నరవిఁ దిరువేంగడత్తాను శ్రీ చక్రపాణి

దేవరాజ పండిత రాజశ్రీప్రశుభ్ర

కీర్తు లందు త్తముఁడె యీశకృతికిఁ గర్త.

గ్రంథవిమర్శనము.

శా. పద్యంయద్యపివిద్యతే బహునతాం హృద్యంవిగద్యంసతత్

గద్యంచప్రతిపద్యతే నవిజహత్పద్యం బుధాస్వాద్యతామ్|

ఆదత్తేహి తయోః ప్రయోగఉభయోరామోదభూమోదయం

సంగః కన్య హి నన్య దేత మనసో మాధ్వీకమృద్వీకయోః||5

ఆ. పద్యం=పద్యకావ్యము, బహు=విస్తారముగా, విద్యతేయద్యపి=ఉండి

నప్పటికిని, విగద్యం=గద్యములేనిది, తత్=ఆపద్యకావ్యము, సతాం=సత్యము

లకు, హృద్యం=మనోజ్ఞమయినది, న=కాదు. గద్యంచ=గద్యకావ్యమును, విజ

హత్పద్యం = విడుచుచున్న పద్యములుకలది, బుధాస్వాద్యతాం = పండితులికు

లుచింపఁదగినదియగుటకు, ప్రతిపద్యతే=పొందదు. తయోః=ఆ, ఉభయోః=

సటివృణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 7

రెంటియొక్కయు, ప్రయోగః = ప్రయోగము, ఆమోదభూమి + ఉదయం = నం
తో హతిశయముయొక్క + ఉత్పత్తిని, ఆధత్తేహి = చేయుచున్నదికదా! మాధ్వీ
కమృద్వీకయోః = తేనెయొక్కయు ద్రాక్షయొక్కయు, సంగః = కూడిక,
కస్య = ఎవనికి, మనసః = మనస్సునకు, నన్వదేత = రుచించదు !

తా. పద్యకావ్యమేయైనను, ఒకానొకచోనయిన, గద్యములేనిది సత్పు
రుషుల కింపిదముకాదు. అట్లే పద్యములేనిగద్యకావ్యము నింపిదముకాదు. తేనె
తోగూడిన ద్రాక్షరసమువలె గద్యపద్యాత్మకమయినకావ్యమే అందఱకును
ఆమోదకరమగును.

ఉ. పద్యములెన్నియున్న, శ్రుతిపర్వత పర్వదు గద్యహీనముల్;
గద్యము లట్లె పద్యములు గల్గవీర, గావున గద్యపద్యముల్
హృద్యము లొండాకండుకల దేనియుఁ దేనియతోడఁగూడనా
న్వాద్యముగాక దాక విరసం బగునే! యెద కేనికేనియున్.

టి. శ్రుతిపర్వత = చెవులపండువగుట, పర్వదు = వ్యాపింపదు, ఆస్వాద్యము
కాక = రుచింపఁగూడనదిగాక, దాక = ద్రాక్ష, ఏనికేనియున్ = ఎవనికిఁగాని

(ఇటు భిన్న భిన్న వాక్యములందు లింబప్రతిలింబభావము చెప్పటచే దృష్టాం
తము అను నర్థాలంకారమును, అల్పములు ఒంటజంటగ చెప్పటచే ఛేదాను
ప్రాసముఅను శబ్దాలంకారమును చెప్పఁబడియె.)

గంధకారణము.

ఉ. విశ్వావలోకస్పృహయాకదాచిత్
విమాన మారుహ్య సమానవేషమ్ |

కృశాను విశ్వావసు నామధేయం
గన్ధర్వ యుగ్మంగగనే చచార ||

6

అ. కృశానువిశ్వావసునామధేయం - కృశానువు విశ్వావసువు అను పేరులు
గలి, గంధర్వయుగ్మం = గంధర్వులజంట - ఇద్దఱుగంధర్వులు, విశ్వ + అవభో
క + స్పృహయా = ప్రపంచమును + చూచుటయందలి + కలికతో, కదాచిత్ = ఒ

కానొకప్పుడు, సమానవేషం = సమమయిన వేషముకలదైన, విమానం = దేవయానమును, ఆరుహ్యం = ఎక్కి, గగనే = ఆకాశమందు, చచార = తిరిగెను. (ఉపజాతివృత్తము)

తా. కృతానువిశ్వావసులు అను నిద్రలుగంధర్వులు ఈ సకలచరాచరరూప లోకమును జూచెడుతెలపుతో ఒకానొకప్పుడు విమానానూధులై యాకాశమునఁ దిరుగుచుండిరి.

తే. విశ్వమెల్ల విలోకించు శ్రీ వేడ్కవైదలఁ
జదల గంధర్వు లిర్వురు శ్రీ సంచరించు
చుండి రవిశేషవేషులై శ్రీ యుండి యరద
మునను విశ్వావసు శ్రీ కృతాను లన నొకప్పు.

టి. విశ్వము = ప్రపంచము, పాదల = పుట్టుచుండఁగా, చదల = ఆకాశమున, అవిశేషవేషులై = భేదములేని వేషముకలవారై, అరదము = రథము.

తత్ర = వారిలో - ఆ ఇద్దరు గంధర్వులందు.

శ్లో॥ కృతాను రకృతానూయః పురోభాగిపదం గతః ।

విశ్వావసు రభూ ద్విశ్వగుణగ్రహణకాతుకీ॥ 7

అ. కృతానుః = కృతాను వను గంధర్వుఁడు, అకృత + అనూయః = విశేషమయిన అనూయకలవాడై, పురోభాగిపదం = ముందటిభాగపుచోటిని - దోషములనె కనిపెట్టువాఁడు అనుపదమును, గతః = పొందినవాఁడు; విశ్వావసుః = విశ్వావసు వను గంధర్వుఁడు, విశ్వ + గుణ + గ్రహణ + కాతుకీ = సకలమైన + గుణములను + గ్రహించుటయందు + కుశూహలముకలవాఁడు, అభూత్ = అయెను.

తా. కృతానువనువాఁడు దోషములనె కనిపెట్టుకొనువాఁడుగాను, విశ్వావసువనువాఁడు సకలసద్గుణములనే గ్రహించువాఁడుగాను నుండుననుట.

క. గుణములయెడ దోషారో

వణముల మున్నడు సనూయశ్రవడుచుఁ గృతానుం
డణు వయినన్ విశ్వములో

గుణియై విశ్వావసుండు శ్రీ గుణమె గ్రహించున్.

టి. దోషారోపణములకొరకు పాపములు పెట్టుటలయందే, అణువై నకొరకు అణుమాత్రమే యయినను.

గ్రంథోపక్రమణము.

సూర్యవర్ణనము.

(ఇది పరంజ్యోతి యై పరబ్రహ్మ యైన శ్రీమన్నారాయణమూర్తిస్వరూపమున నె సర్వదా జ్యోతిర్తయస్వరూపుఁడును, ధాత్రాదిద్వాదశాత్త స్వరూపుఁడును, త్రికాలములందును త్రిగుణములతో త్రిమూర్తి స్వరూపుఁడునై శతే జరిల్లుచుం డెడి శ్రీసూర్యనారాయణుని గవి వర్ణించుచున్నవాఁడు)

గ. అథ పురతస్సమావతంత మరవిన్దబాన్ధవ మచలోకయన్మవన్ద త్సాగమసాగరసారదృశ్వా విశ్వావసుః॥ 8

అ. అథ=అనెనుక, పురతః=ఎదురుగ, సమావతంతం=పయికివచ్చుచున్న, అరవింద బాంధవం=సూర్యుని, అచలోకయన్=చూచుచు, ఆగమ. + సాగరో + సార + దృశ్వా = వేదముల నెడి + సముద్రముయొక్క + గట్టును + కని పెట్టినవాఁడైన, విశ్వావసుః=విశ్వావసువు అనుగంధర్వుఁడు, అవందత=నమస్కారముచేసెను.

వ. తరువాత నిఖిలనిగమాంతసారావారసారంగతుం డగు విశ్వావసుండు (విహాయసంబునందు నట్లు సంచరించుచు) నెట్లు యెదురనభ్యుదయంబై వై నరుదెంచు సరవిందబంధువు నవలోకించుచుం దా నభివందనంబు కావించె.

టి. ఇట విశ్వావసుండను గంధర్వుఁడు తాను వేతాంతవేత్త యవుటచే మహాంతవిహితమయిన యరుణోదయ సూర్యవమస్కారము చేయుచున్నవాఁడు.

సూర్యనమస్కారప్రకారము.

విశ్వావసుః—

శ్లో॥ బ్రహ్మచర్యవ్రతోత్సర్గ గురవే కోకసంతతేః।

ఛాయాబిబ్బోకలీలాయ ఛాందసజ్యోతిషేనమః॥ 9

ఆ. కోకసంతతేః=చక్రవాకపక్షినమూహమునకు, బ్రహ్మచర్య + వ్రత + ఉత్సర్గ + గురవే = బ్రహ్మచారిధర్మమునెడి + వ్రతమును + విడిపించుటయందు + ఆఛార్యుఁడును; ఛాయా + బిబ్బోక + లీలాయ = ఛాయాదేవియొక్క + విలాసమందు + ఆపేక్షకలవాఁడును; ఛాందస + జ్యోతిషే = వేదస్వరూపముయిన + లేజస్సుగలవాఁడైన సూర్యనారాయణునకు; నమః=నమస్కారము.

తా. పగటనే సంచరించు జక్కవప్రభు లొకటితోనొకటి గూడుకొనునట్లు తనలేజస్సులను గమపఱచుచు, తనభార్య యయిన ఛాయాదేవితో విలాసపడుచు, వేదస్వరూపములయిన తనలేజస్సులతో ప్రకాశించుచుండు శ్రీ సూర్యనారాయణుని నమస్కరించె.

విశ్వావసువు—

ఆ. చక్రచక్రమునకునక్రమంబుగ బ్రహ్మ

చర్య మెపుడు నుడుపునచతురగురుఁడు

చాయవిలసనములనసలుఁడు వేదాత్ముఁడు

నై నజ్యోతి! నీ కిరదే నమస్సు.

టి. చక్రచక్రమునకు=చక్రవాకపక్షినమూహమునకు, బ్రహ్మచర్యము=వేదోత్తాచారముల నాచరించు బ్రహ్మచారి ధర్మము ఛాయాదేవి=సూర్యుని ప్రథమ భార్యయైన సంజ్ఞాదేవి-ఆపె ఆసూర్యతాపమును తాళజాలక. యాతనికి మఱి యొక భార్యగో నియమింపఁబడినది. ఈపెను ప్రభావతి అని మఱియొక పేరు.

కృతానుః—

గ. అరే! నకలభువనసంశోషణకారిణం తపనమపి కిం నమనక ర్మిరోషి॥

సటిష్ఠాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 11

అ. అరే! సకల + భవన + సంశోషణ కారిణం = సమ స్తలోకములను + సమ స్తజలములను + శోషింపఁజేయువాఁడైన; తపనమపి = సూర్యునికొకటి, కిం = ఏల, సమనకర్తృకరోషి = సమస్కారక్రియకు కర్తృభూతునిగాఁ జేయుచున్నావు?

కృశానుఁడీ—

వ. ఆహా! సఖా! సకలభవనములనుం దపియింపఁ జేయుకతననే తపననామధేయుండైన యీకర్తృసాక్షినిం గూడ నీవు నీన మస్మియకు కర్తృభూతునిం గావించుకొనుచున్నావేమిరా.

టి. భవనములు = లోకములు, నా = జలములు; తపనఁడు = తపింపఁజేయువాఁడు, కర్తృసాక్షి = లోకములందలి సకలక్రియలకును సాక్షిభూతుఁడుగా నుండువాఁడు, సమనక్రియకు కర్తృభూతునిగా = సమస్కరించుట ఆస్క్రియకు కర్తృకారకముగా—విషయముగా.

పశ్య!—

మం. పాన్థాన్ దీనా సహహ! వసుమూ నాతపాన్థా నివృధత్తే,
శుష్కం పృథ్వీం రచయతితరా, శోషయతోవధీశ్చ ।
కాసారాణాం హరతి విభవం క్లాంతిశాంతిప్రదానాం,
క్రూరస్యైవం గుణలవకథా కో!స్వతో భాస్వతోఽస్య॥ 11

అ. వసుమన్ = సూర్యుఁడు, దీనాన్ = దరిద్రులైన, పాన్థాన్ = బాటసారులను, అతప + అంధాన్ = ఎండచేత + కన్నెఱుంగనివారినిగా, విధత్తే = చేయుచున్నాఁడు. పృథ్వీం = భూమిని, శుష్కం = ఎండినదానిగా, రచయతితరాం = బహుగాచేయుచున్నాఁడు. ఓవధీశ్చ = మూలికలన్నగూడ, శోషయతి = వాడఁజేయుచున్నాఁడు. క్లాంతి + శాంతి + ప్రదానాం = ఎండవలని బడలికకు + శాంతిని + ఇచ్చునవియైన, కాసారాణాం = తటాకములయొక్క, విభవం = వైభవమును, హరతి = అపహరించుచున్నాఁడు. అహహ = అయ్యయో! ఏవం = ఇట్లు, స్వతః = స్వభావముగ, క్రూరస్య = క్రూరగుణముగల, అస్య = ఈ, భాస్వతః =

సూర్యునియొక్క, గుణ + లవ + కథా = ఒక గుణములో + లేక మైన + చెప్పట, కా = ఎట్టిది! (మందాక్రాంతావృత్తము)

తా. సూర్యుడు (శాశు, వసుమాన్ = ధనవంతుడైనను) గొడుగైనలేని పేదలైన బాటసార్లనుగూడఁ జూడలేని నారినిఁగూఁ జేయుచు, పైరుపచ్చలేక నేలవంతయు నెండిపోవునట్లుగాఁ జేయుచు, మందుఘాతులకైన లేక మూలికలనుగూడ నెండఁగొట్టుచు, ఎండబడలికలనుగూడఁ బోఁగొట్టునట్టి తటాకముల వేడుకలనుం బోఁగొట్టుచు, మహాక్రూరుడైన గూఁసుసూర్యునియం దొక సుగుణమైనఁ జెప్పటకే మున్నది చెప్పుచు?

చూడు!—

చ. తెరువరుల్లెఁ నల్లఁజిల శ్రీ డిల్లవడ న్నిఱుమిట్లఁగన్ములున్
స్థిర గరమెండి బెండువడ శ్రీ శీఘ్రమ చేడ్పడ శోషనోపధుల్
సరసులు వట్టివెట్టవడఁ శ్రీ జయ్యన నియ్యనుఁ డెండ మెండునన్
ఖరతరుండయ్యె నయ్యదియెశ్రీ క్రూరగుణంబని చెప్పనోప్పదే?

టి. తెరువరులు = బాటసారులు, స్థిర = భూమి, సరసులు = తటాకములు - రసీకులు, ఇనుఁడు = సూర్యుఁడు - ప్రభువు, ఖరతరుఁడు = మిక్కిలి తీక్షణుఁడు - క్రూరుఁడు, (సరసులు, ఇనుఁడు అనుచో భిన్నార్థములందు శ్లేషాలంకారము.)

విశ్వావసుః—

గ. కిమరే? భగవన్త మరవిన్దబాన్ధవమపి వినిన్దసి. శ్రుణు పురోభాగిన్? 12

అ. భగవంతం = పద్మజైశ్వర్యసంపన్నుడైన, ఆరవిందబాంధవం. అపి = సూర్యవారాయణునిగూడ, వినిందసి = నిందించుచున్నావు. పురోభాగిన్ = చురుగుములకుఁగూడ ముందుపడువాఁడా? శ్రుణు = విను?

విశ్వావసువు—

చ. ఏమొరే? భగవంతుడయిన జగద్బంధువుంగూడ నిందించుచున్నాడవు? వినురాపురోభాగిన్?

టి. భగవంతుడు :: పద్మజైశ్వర్యములుగలవాడు. (పద్మణములు=జ్ఞానకక్తి, బ, లైశ్వర్య, తేజో, వీర్యములు.) పురోభాగి=దోషములకే ముందుపడువాడు.

శా. పుష్టిం ఘృష్టిభి రారచయ్య జగతస్తుష్టిం సరీసర్పియః,

పుష్టిం దాగ్విశినష్టి దృష్టిషు నృణాం, ధ్వాంతం పినష్టిస్థిరమ్ |
ప్రాజ్ఞానా మపవర్గమార్గద మముం పద్మాగృహోల్లాసినమ్
కోనస్తాతి? సమ స్తలోక సుహృదం ద్యో భూషణం పూషణమ్ ||

అ. యః=ఎవ్వరైనా, ఘృష్టిభిః=కిరణములచేత, పుష్టిం=పర్వమును, ఆరచయ్య=కలుగజేసి, జగతః=లోకమునకు, తుష్టిం=సంతోషమును, సరీసర్పి=స్వజించుచున్నాడో? నృణాం=మనుష్యులకు, దృష్టిషు=కనులయందు, పుష్టిం=దర్శనసమృద్ధిని, విశినష్టి=విశేషపఱచుచున్నాడో? స్థిరం=నిలకడయైన? ధ్వాంతం=చీకటిని, పినష్టి=నశించజేయుచున్నాడో? ప్రాజ్ఞానాం=జ్ఞానులకు, అపవర్గమార్గదం=మోక్షమార్గము నిచ్చుచున్నాడో? పద్మాగృహ+ఉల్లాసినం, =లక్ష్మీస్థానమైన కమలములను వికసింపజేయువాడో! అముం=అట్టియీ, సమ స్తలోక సుహృదం = సకలలోకములకును స్నేహితునివంటివాడై, ద్యో భూషణం=ఆకాశమునకు ఆలంకారరూపమైన, పూషణం=సూర్యుని, కః=ఎవడు, నస్తాతి=స్తోత్రముచేయడు!

తా. పర్వ కారణములయిన తనకిరణములతో పర్వమును పర్వంపుచు, లోకములను సంతోషింపజేయువాడై, కటికచీకటిని దొలగించుచు, లోకులకనులకు చూపుదార్శ్యమును కలుగజేయువాడై, ఇట్లు సకలలోకులను సంతోషపఱచుచు, జ్ఞానభక్తివైరాగ్యములుగల ముముక్షువులకే మోక్షప్రదాయకుడై, ఆకాశమునంతటిని రత్నమువలె అలంకరింపజేయుటయెకాక, తామరలకు గూడ వికాసకుడై ప్రకాశించుచుండు నీసూర్యునిస్తోత్రము చేయనివాడెవడు?

సీ. తనకరనికరము ర తన్మూలముగజేసి

తటితప్ప కెప్పుడు ర దటిస్సి మెఱసి

వర్షంబు గలయంగ శ్రీ వర్షింపఁజేసి, లో
 కములకు హర్షప్రశ్రీ కర్ష మొసఁగి
 తిరమవు గాఢాంధ శ్రీ తిమిరము నెక్కడ
 నక్కడ నడఁగంగ శ్రీ నెక్కిత్రొక్కి,
 జంతుజాలములకు శ్రీ నెంతయుఁ గనులను
 దర్శనసామర్థ్య శ్రీ దర్ప మొసఁగి,
 ఆ. కమలనిలయములను శ్రీ గర ముల్లసిలఁజేసి,
 ప్రాజ్ఞతతికి మోక్ష శ్రీ పదవి యొసఁగి,
 జగములకును నేత్ర శ్రీ మగు మిత్రమగు నెవ్వఁ
 డట్టిమిత్రుఁ బొగడ శ్రీ నట్టి డెవఁడు?

టి. తనకర+నికరము=తనకిరణ+సమాహుతు; తన్మలముగఁ = అవర్ణ
 మనకు కారణముగ, దర్శన+సామర్థ్య దర్పము=చూచుటయందలి+సమర్థ
 తవలని+గర్వమును; కమలనిలయములను=లక్ష్మీస్థానములైన తామరలను-తామ
 రసస్థానములైన తటాకములను, మిత్రుఁడు=మిత్రము-స్నేహితుఁడు, అట్టిమి
 త్రుఁ = అట్టిసూర్యుని, (సూర్యకిరణములు వర్ష కారణములనియు; యోగులును
 ముక్తులును సూర్యమండలమును భేదించుకొనిపోయి, పరమపదవి నొందుదు
 రనియు ప్రమాణము.)

పం. యదా, నపశ్యంతి తమోవిమర్దినమ్
 రవిం జనాన్తత్కథయంతి దుర్దినమ్
 ధినోతి చామ్యాజతతిం సరోగతామ్
 ధునోత్యసా దేహభృతాం సరోగతామ్॥

14

ఆ. యదా=ఎప్పుడు, తమః+విమర్దినం=అంధకారమును+పడఁగొట్టువాఁ
 డయిన, రవిం=సూర్యుని, జనాః=జనులు, నపశ్యంతి=చూడరో? తత్=అది
 మను, దుర్దినం=దుర్దినముఅని, కథయంతి=చెప్పుచున్నారు; అసా=అట్టియొ
 సూర్యుఁడు, సరోగతాం=సరస్సులందుండునట్టి, అంభోజతతిం=తామరసమూ

హనును, ధినోతి=సంతోషపఱచుచున్నాడు. దేహభృతాం = మనుష్యులకు, సరోగతాంచ=రోగసహితత్వమునుగూడ, ధునోతి = పోగొట్టుచున్నాడు. (వంశస్థవృత్తము)

తా. సూర్యుడు తాను దినపతి అని చెప్పబడుచుండియు సూర్యరశ్మియే లేనిదినము దుర్దినము—చెఱుదినము అని (-దానికేల యీపేరు కలుగవలె అని)తా మరలకు సరోవాసస్థితి కలిగించుటవలెనే ప్రాణులకు రోగసహితస్థితి తొలగించుటనుకొ (-అరోగ్యమునుగూడఁ) జేయుచున్నాఁడనుట.

తే. తగసరోగతపద్మసం శ్రీ తతికిఁ గూర్చు

తగసరోగతప్రాణిసం శ్రీ తతికిఁ దీర్చు

దినము, దుర్దిన మందు రె శ్రీ వ్యనిగిగనని

దినము నతఁడు తమోవిను శ్రీ ర్దనముచేసి.

టి. సరోగత=సరః+గ+త—సరస్సును జేరియుండుట, స+రోగ+త—రోగసహితమైయుండుట; దుర్దినము=మబ్బకప్పినదినము; (అరోగ్యము అనూశ్యనివలననే ఇచ్చయింపవలయునని ప్రమాణము.)

స. ఆశాపాలేషుపాశాయుధయమబలభిన్నారుతేశాదికేషు ప్రా యోభూయస్సుజాగ్రత్స్వపిచశుచితయాభాసురాభూసురాద్యాః యస్తైకాలత్రయేఽపిప్రతిదివస మమీకుర్వతేఽర్ఘ్యప్రదానం సైమాత్రయ్యేవవిద్యాతపతిరవిమయీసర్వలోకాఃపునానా.

ఆ. శుచితయా=మనశ్శుద్ధిలో, భాసురాః=ప్రకాశించువారైన, అమీ=ఈ, భూసురాద్యాః=బ్రాహ్మణులుమొదలైనవారు, పాశాయుధ...ఈశాదికేషు=వరుణుడు, యముడు, ఇంద్రుడు, వాయువు, ఈశానుడు, మొదలైన; ఆశాపాలేషు=దిక్పాలకులు, భూయస్సు=అనేకులు, ప్రాయః=బహుగా, జాగ్రత్స్వపి = జాగరూకులైయుండియు, కాలత్రయేఽపి=త్రికాలమలందును, యస్తై=ఏనూర్యునికి, ప్రతిదివసం=దినదినము, అర్ఘ్యప్రదానం = అర్ఘ్యదానమునో, కుర్వతే=చేయుచున్నారో, సా+ఏషః=అట్టియీ, రవిమయీ=సూర్యస్వరూపమై, త్రయీ=చేదత్రయమయమయిన, విద్యా+ఏవ=విద్యయే, సర్వ

లోకాన్ = సకలలోకములను, పునానా = పాపనము చేయునదియై, తపతి = ప్రతాపపడుచున్నది. (సగ్ధరావృత్తము.)

తా. బ్రహ్మక్షత్ర వైశ్యులు తాము ఇంద్రాద్యష్టదిక్పాలురుండియు, మన్య. పరిశుద్ధిగ ప్రతిదినమును త్రికాలములలో బ్రహ్మవిద్యావంతులై ఏసూర్యుని కర్ణునిమిచ్చి పూజించుచుందురో! అట్టి యీసూర్యస్వరూపమైన బ్రహ్మవిద్య యే సర్వలోకములను బలిత్రపఱచుచుండునుగాక.

తే. లోకపాలురు కడు జాగ ర రూకు లగుచు

గలుగఁ ద్రైవర్ణ్య మెతఁడు త్రై ర కాలికార్ణ్య

మర్థిఁ గొననీడు, నట్టి త్రి ర య్యాఖ్యవిద్య

మిత్రమయి పవిత్ర మగు జ ర గ త్త్రయికిని.

టి. లోకపాలురు = న్యైర్దాదిలోకపాలురు - ఇంద్రాదిదిక్పాలురు, త్రైవర్ణ్యము = త్రివర్ణస్థులు, త్రైకాలిక = త్రికాలసంబంధియైన, అర్హ్యము = పూజాద్రవ్యవ్యము, అర్థి = కోరికతో, త్రియాఖ్యవిద్య = ఋగ్యజుస్సామయ్యలు అను వేదత్రయవిద్య, మిత్రమయి = సూర్యస్వరూపిణియైన విద్య, జగత్త్రయికి = త్రిలోకములకు.

జనానుద్దిశ్య—

పు. కృతత్రిదశపోషణం కృతరథాజ్ఞ సంతోషణమ్

పిశాచకులభీషణం పృథుతమశ్చటాపేషణమ్ |

వినమ్రగదశోషణం విహితవారిజోన్నేషణమ్

సనుస్కురుతే? పూషణం సను నభస్థలీభూషణమ్ || 16

అ. కృత+త్రిదశ+పోషణం = చేయఁబడిన+దేవతలను+పోషించుటకలవాఁడును, కృత+రథాంగ+సంతోషణం = చిక్కిపోయిన+చక్రవాకములను+సంతోషింపఁజేయుట కలవాఁడును ; పిశాచ+కుల+భీషణం = భూతముల+సమూహమునకు+భయంఁగఁడును; పృథు+తమ+శ్చటా+పేషణం = విస్తారమైన+అంధకాగ్నియొక్క+సమూహమును+నశింపఁజేయువాఁడును; వినమ్ర+గద+శోషణం = వినమ్రమయొక్క+వ్యాధులను+కోషింపఁజేయువాఁడును;

విహిత + వారిజ + ఉన్మేషణం = చేయఁబడిన, తామరలను, వికసింపఁజేయుట కలవాఁడును; నభస్థలీ + భూషణం = ఆకాశప్రదేశమునకు, అభరణమువంటి వాఁడునైన; పూషణం = నూర్చుని, నమస్కరత = నమస్కారము చేయుండి! (పృథ్వీవృత్తము.) (అంత్యానుప్రాసాలంకారము.)

తా. వసంతాది యజ్ఞ కాలములందు దేవతలను పోషించుచు, జక్కువల ను నంతోషపఱచుచు, పగలుతిరుగుటకై రాక్షసులను భయపఱచుచు, అంధ కారమును పోగొట్టుచు, ఆశ్రమలలోగములను మాన్పుచు, తామరలను విక సింపఁజేయుచు, ఆకాశప్రదేశమును అలంకరించుచు నుండెడి నూర్చుని నమ స్కరించుండి! ఆనియెను.

జనుల నుద్దేశించి.—

ఉ. పూషకుఁ గేల్తాగుడ్పుఁడొగి, బోషకుఁడై నురపాళికిం, దమో
దూషకుఁడై, రథాంగపరి బోషకుఁడై, నతపాళి కామయ
దేష్వకుఁడై, పితౄచకుల బోషకుఁడై, నగనీజపాళి కు
నేష్వకుఁడై, నభస్థలికి నీ నిత్యవిభూషకుఁ డైనవానికిన్.

టి. పూషకుఁ = నూర్చునికి, ఒగి = ముసగా, కేల్తాగుడ్పుఁడు = అంజలిచే యుండి! (అంత్యానుప్రాసాలంకారము.)

గ. ఇత్థం విశ్వావసు ర్విభావసు మభిష్టువక్ ప్రాజ్ఞలిః కృశాను
నానమా ద్వాదశాత్తానం నమయా గమయామానవిమానమ్.
ఆనమచ్చ తద్విష్టమధ్యధామాన మతిమాన మహిమానం
పరమాత్తానమ్. 17

అ. ఇత్థం = ఇట్లు, విశ్వావసుః = విశ్వావసువను గంధర్వుఁడు, విభావసుం = నూర్చుని, అభిష్టువక్ = స్తోత్రముచేయుచు, ప్రాంజలిః = చేమోడ్పుగలవాఁడై, కృశానునానమా = కృశానుఁడను తనతోడగంధర్వునితోడ, ద్వాదశాత్తానం నమయా = నూర్చునిదగ్గఱ, విమానం = తనవిమానమును, 'గమయామాన' = నడపెను. తద్విష్టమధ్యధామానం = ఆనూర్చునింబమధ్యమే స్థానముగాఁ గలవాఁడై, అతి

మానమహిమానం=మితిహితిన మా తత్త్వము కలవాడై, పరమాత్మానం=సర్వోత్కృష్టై న్వరూపుడైన శ్రీమన్నారాయణుని, అనమచ్ఛ=నమస్కరించినవాడనయ్యెను.

వ. ఇట్లు విశ్వావసువు విభావనుం బొగడుచు, మొగిడిచిన కేల్లవతోఁ గృశానువుతోడం గూడఁ దనదునరదంబు నతనియంతికంబు నకుం బోవిడిచి, తన్మార్తాండమండల మధ్యస్థుండై యఖండమ హిముండును, బరమాత్ముండునయిన శ్రీమన్నారాయణు న్నమస్కరించెను.

టి. విభావసువు=కాంతులే ధనముగాఁగలవాడు-సూర్యుడు, పరమాత్ముడు=పరమాత్మ-సర్వజీవాత్మలలోను, సర్వజడములలోను ఆత్మగానుండువాడు, జీవాత్ముడు=జీవాత్మ-సమస్తజీవులలోను ఆత్మగానుండువాడు. ఈయాత్మి లే నివి=నిర్జీవములు-జడములు; (ఈత్రిపదార్థములే=ఈశ్వరుడు, చిత్తు, అచిత్తు అనబడును).

సూర్యమండలమధ్యపర్తి శ్రీమన్నారాయణుని

నమస్కారముతోడి స్తోత్రము.

ప్ర. ప్రశస్తగుణసిద్ధవే ప్రపదనస్పృశాం బద్ధవే
స్వతోఽపహతపాప్తనే సకలదేహీనా మూర్తనే |
నమః కమలవాసినీ నయనసౌఖ్యసన్ధాయినే
తమశ్శమవిధాయినే తరణిమణ్డలస్థాయినే ||

18

అ. ప్రశస్త+గుణ+సింధవే+=ప్రసిద్ధములైన, గుణములకు, సముద్రముపం టివాడును; ప్రపదన+స్పృశాం=ప్రపత్తిని, సంబంధించువారికి, బద్ధవే=బంధువు పండివాడును; స్వతో=తానుగానె, అపహత+పాప్తనే=పాపగోట్టబడిన, సకలపాపములకలవాడును; సకల+దేహీనాం=సమస్తపాణులకును, ఆత్మనే=పరమాత్మ స్వరూపమయినవాడును; కమలవాసినీ+నయన+సౌఖ్య+సంధాయి నే=లక్ష్మీదేవియొక్క, కన్నులకు, సౌఖ్యమును, చేయువాడును; తమః+శమ+వి

ధాయి నే = అంధకారమువంటి తామసగుణమునకు, కాంతిని, కలుగజేయువాఁడు ను; తరణిమండల + స్థాయి నే = సూర్యమండలమందు, నుండువాఁడునైన శ్రీమన్నారాయణునికి, నమః = నమస్కారము. (పుట్టివృత్తము.)

తా. సకలకల్యాణగుణములు కలిగి, ప్రపన్నులను పాలించుచు; సకలదోషములనుకొదొలఁగించి, సకలాత్మలకును పరమాత్మయై, అంధకారమునువలె తమోగుణమును శమింపజేసి, సూర్యమండల మధ్యవర్తియై, నేవించునపుడెల్ల లక్ష్మీదేవి నేత్రముల కింపిదము నిచ్చుచుండు శ్రీమన్నారాయణునికి నమస్కారము చేసెను.

సీ. శ్రీమతే శ్రితహితశ్రీమతే శుభకృపా
 శ్రీమతేఽస్తచ్చేయశనీ నమోఽస్తు
 శేషిణే సుశయనశేషిణే త్రినశ వ
 శేషిణే దశవేషిణే నమోఽస్తు
 జష్ణవే సహభవశ్జష్ణవే శ్రీమహా
 విష్ణవే ప్రభవిష్ణవే నమోఽస్తు
 మాయినే ఫణిఫణాశాయినే శ్రుతిశిరః
 స్థాయినే పురుషార్థదాయినేఽస్తు
 తే. విహితబంధవే గుణసింధవే నమోఽస్తు
 నిహతపాప్తనై నిఖలాత్మనై నమోఽస్తు
 తిపనమండలస్థాయినస్తన నమోఽస్తు
 ణే తమః క్షేప! లక్ష్మీపతే! నమోఽస్తు.

టి. శ్రీమతే = శ్రీమంతుఁడును - లక్ష్మీదేవియే (వక్షస్థలమున) కలెవాఁడును, శ్రిత + హిత + శ్రీమతే = ఆశ్రితుల + హితములకై + శ్రీమంతుఁడును, శుభ + కృపా + శ్రీమతే = కల్యాణకరమయిన + కరుణకై + శ్రీమంతుఁడును, అస్తతో + శ్రేయసే - మాకు + శ్రేయోరూపుఁడునైనవానికి, నమః = నమస్కారము, అస్తు = అగుఁగాక. శేషిణే = (శేషభూతమయిన ప్రపంచమునకంతయు)

శేషియైనవాఁడును, సుశయన + శేషిణే = మంచి శయనమయిన ఆదిశేషుఁడుకల
వాఁడును; త్రిదశ + పశ + ఈషిణే = దేవతలకు, ఐశమైన, అభిలాషకలవాఁడును;
దశవేషిణే = దశావతారములు కలవాఁడును, జిష్ణవే = జయశాలియైనవాఁడును;
సహభవ + జిష్ణవే = తోఁబుట్టువైన, ఇంద్రుఁడుకలవాఁడును; ప్రభవిష్ణవే = మి
క్కిలి అతిశయించినవాఁడునయిన, శ్రీమహావిష్ణవే = సర్వైశ్వర్యముతోడి సుహా
విష్ణువునకు, నమః = నమస్కారము, అస్తు = అగుగాక. మాయినే = అజ్ఞానులకు
అగమ్యమైన మాయాచరిత్రముకలవాఁడును; ఫణిఫణాశాయినే = ఆదిశేషుని పడి
గెలమిఁచ శయించువాఁడునునైన, పురుషార్థదాయినే = ధర్మార్థకామమోక్ష
ములు అను పురుషార్థములిచ్చువానికి, నమః అస్తు = నమస్కారము అగుగాక;
బహితబంధవే = విధియుక్తముగ ప్రవర్తించువారికి బంధువునైన, గుణనింధవే =
సకల సద్గుణములకును నమోద్రముపంటివానికి, నమోస్తు = నమస్కారమగుగాక;
నిహతపాపనే = పరిహరింపఁబడిన సకలపాపములుకలవాఁడైన, సిఖిలాత్మనే =
సకలప్రపంచములకును పరమాత్మయైనవానికి, నమోస్తు = నమస్కారమగుగాక;
తపసమండలస్థాయినః = సూర్యమండలమందుండు శ్రీమన్నారాయణుండనైన,
తేవ, నమోస్తు = నీకు నమస్కారమగుగాక; తమః + తేవ = అజ్ఞానాంధకార
మును, పోగొట్టువాఁడునైన, లక్ష్మీపతే = ఓ శ్రియఃపతి! శే = నీకు, నమః = నమ
స్కారము, అస్తు = అగుగాక. (ఇట్లు నమస్కారస్తోత్ర ప్రార్థనాదులందు
తెలుగుకావ్యములందుఁగూడ శుద్ధసంస్కృతవాక్యములు అనుకరిణములేకయు
ప్రయోగించుట పూర్వకవిప్రయోగదృష్టయై యున్నయది.) (అంత్యానుప్రా
సాలంకారము.)

పునః సభ క్తు న్నేమం,—

౪. భానుభానుదల దబ్బలోచనమ్

భక్తలోకభవ పాశమోచనమ్ ।

ధామ తామరసవాసినీ సఖమ్

* హేమవర్ణ మిహ సౌతి మే సుఖమ్ ॥

అ. భాను+భాను+దలత్ + అబ్జ+లోచనం = సూర్యునియొక్క + కిరణములచేత + వికసించుచున్న + తామరలవంటి + కన్నులుకలదియు; భక్త+లోక+భవ+పాశ + మోచనం=భక్తుల+సమూహముయొక్క + సంసారబంధములను+విడిపించునదియు; హేమవర్ణం=బంగారువర్ణమునైన, తామరసవాసినీ+సఖం=లక్ష్మీదేవియే+సహాయముగాఁగల; ధామ=(విష్ణునెడి) తేజస్సు, మే=నాకు, సుఖం=ఆనందమును, సౌతి = పుట్టించుచున్నది. (అంత్యానుప్రాసము, రథోత్థతాపృత్తము.)

తా. అప్పడు పూచుతామరలవలె కన్నులును, ఎప్పడును బంగారువలె మేనివన్నెయును గలిగి, భక్తులభవబంధములను విడిపించుటకై యామహాలక్ష్మీయే సహాయమయిన శ్రీమహావిష్ణువులేజమే నా కానందము నిచ్చుచున్నది.

మఱిల భక్తివ్రకర్మంబుతో.—

పం. రవిన్మృరచ్చరత్సరోజ రమ్యవత్రనేత్రమై
ప్రవర్యపర్యటద్భవప్ర పాశనాశనాగ్నియై
సువర్ణవర్ణమై ప్రసిద్ధ రశుద్ధనత్వమై
నివాసతేజ మిచ్చుట వి రిఘ్నుసౌఖ్య మిచ్చెడున్.

టి. ప్రవర్య+పర్యటత్ + భవ+ప్రపాశ + నాశన + అగ్ని = భక్తాగ్రేసరులయొక్క + (చక్రమువలె) తిరుగుడుపడుచుండు + సంసారము (పాపములు) అనెడు మహాపాశములను + నశింపజేయుటకు + అగ్నివర్ణబిదియు, శుద్ధ + సత్త్వము=పరిశుద్ధమై + బ్రహ్మస్వరూపమైన, శ్రీనివాసతేజము=లక్ష్మీదేవికి వాసస్థానమైన తేజస్సు, విరిఘ్ను=అత్యంతమైన. (పంచచామరము) (చేకానుప్రాసాలంకారము) కృతానుః.—

గ. కిమరేకేవలం నిర్ఘ్నోఽపి నారాయణోభవతా వివేక
లాభవతాఽపి స్తవనభాజనీక్రియతే. 20

అ. కిం అరే ఏమిరా ! కేవలం=బొత్తిగా, నిర్ఘ్నోఽపి = దయయే లేనివాడయ్యిన, నారాయణః=ఆనారాయణుఁడు, వివేకలోభవతాఽపి=

(నీవు) వివేకమును లాభముకలవాడవయ్యెను, భవతా=నీచేత, స్తవన+భా
జనీక్రియతే=స్తోత్రమునకు + పాత్రముగా చేయబడుచున్నాడు.

కృతానుడు.—

వ. ఏమిరా ! నీవు వివేకమే కోరియు, కేవలము నిష్కగుణుడే
యైన నారాయణునిగూడ నీస్తోత్రమునకుఁ బాత్రమును
గఁ జేయుచున్నాడవు.

తథాహి.—

శా. స్వేనాదా నిఖిలం జగద్విరచితం స్వేనై న సంరక్షితమ్

• భిక్షహస్తా? ముకుంద ఏవ విధృతానందోహి నిందోచితః ।

ఉత్పాద్యస్వయము త్తమాః ఫలతరూనుల్లాస్యచారూదకైః

ఉన్నత్పాపికిముచ్చిన త్తి జగతిచ్చిత్వాపి కిం నస్తతి॥ 21

అ. ఏవః=ఇట్టి, ముకుందః=నారాయణుడు, ఆదా=మొదట, స్వేన=
తనచేత, నిఖిలం=నకలమైన, జగత్=లోకము, విరచితం = సృష్టింపబడినది,
స్వేనైవ=తనచేతనే, సంరక్షితం=రక్షింపబడినది. హస్త=అయ్యో! భిక్ష=
(జగత్తునంతయు)భేదించుచు, విధృత+ఆనందఃహి=కైకొనబడిన, ఆనందము
కలవాడేకదా! నిందా+ఉచితః = నిందకు+తగినవాడు (అయ్యెను.) స్వ
యం=తాను, ఉత్తమాః=మేలైన, ఫలతరూః=పండ్లచెట్లను, ఉత్పాద్య=
పుట్టించి, చారూదకైః=మంచినీళ్లచేత, ఉల్లాస్య = ఉల్లసింపజేసి, జగతి=
లోకములో, ఉన్నత్పాపి=ఒడలెఱుంగనివాడైనను, ఉచ్చిన త్తికిం=నఱుకుచు
న్నాడా! ఉత్పాపి=నటియు, నందతికిం = నంతోనపడుచున్నాడా!

తా. త్రిమూర్తిస్వరూపుడైన త్రిమన్నారాయణుడు రజస్వత్వ
గుణములచేత జగత్తులకు సృష్టినితులను జేయువాడైనను, తమగుణముచేత
సంహారము చేయుటవలన, తాను నిత్యానందుడే యయినను, నిందార్హుఁడు
కావలయునాకిలోకములో ఎవఁడుగాని, పండ్లకై చెట్లుపెట్టి నీళ్లుపోసిపించి,

తోడనే నటికివేయునా! నటికియు, సంతోషపడునా! ఏమి? (ఇట—ప్రతి వస్త్రాపమాలంకారము.)

అట్లేకేదా..—

ఉ. ఈజగమెల్లఁదానె నృజరీయించుచుఁబెంచుచుఁగూడఁదోడనీ
యోజ వివాశకుండగు,టరయోనిముదమందట!నిందపాలు గా
కే! జగదీశుఁ డిట్టిఁడగునీ! యెవఁడేని ఫలప్రథాన పృ
థ్వీజము వెట్టివెంచుచు,భురీవింబడఁద్రోచునె!త్రోచియేచునే!

టి. ఈ+జగ=ఈతీరున, ఇట్టిఁడు=ఇట్టివాఁడు, ఏచునే=విజృంభించునా?
(ఇట విరుద్ధధర్మముతోడి ప్రతివస్త్రాపమ.)

కించ..—

శా.. స్వానుజ్ఞా మనవాప్య దర్ప భరతః స్వాజ్ఞాంవిలక్షేత య
స్తస్యైవేహ తనోతి తాకికనృప శృణ్వోఽపి దణ్డం రుషా ।
అంతర్యామ్యవభేషవర్త్య భవినో హంతస్వయంనారకే
యస్తాపాతయతిక్రుధా సతు స కిం నారాయణోనిర్ఘృణాః॥

అ. యః=ఎవఁడు, దర్పభరతః=గర్వాతిశయముచేత, స్వ+అనుజ్ఞాం=తన+
ఉత్తరువును; అనవాప్య+అపి=పొందకున్నను, స్వ+అజ్ఞాం=తనఉత్తరువును,
విలంఘేత=అతిక్రమించునో, తస్య+ఏవ=వానికే, ఇహ=ఈలోకములో, తాకిక
నృపః=లోకానుసారియైన రాజు, చండోఽపి=తాను తీక్షణుఁడైనను, రుషా=
కోపముతో, దండం=దండనమును, తనోతి=చేయుచున్నాఁడు; యః=ఎవఁడు,
అంతర్యామి+అపి=సకలమనోనియామకుఁడైనను, భవినః=సంసారలను, అపభే
=దుర్మార్గమందు, ప్రవర్త్య=ప్రవర్తింపఁజేసి, హంత=అయ్యో! స్వయం=తానే,
క్రుధా=కోపముతో, తా=వారిని, నారకే=నరకానుభవములో, పాతయతి
=పక్షపాతముచున్నాఁడో; సః=అట్టి, నారాయణః+తు = నారాయణుఁడు పి
తేనో; న+నిర్ఘృణాః+కిం=నిర్దయుఁడు+కాఁడా+ఏమి?

తా. లోకములో ప్రభువుగా నుండువాఁడు తనయాజ్ఞను గర్వముతో అనుసరింపక అతిక్రమించునట్టి మూఢునే దండించుచున్నాఁడుగాని, ఇట్లు సర్వాంతర్యామియై సర్వనియామకుఁడై యుండు నారాయణుఁడు తానే సంసారులను అక్రమములందు ప్రవర్తింపఁజేసి, కోపపడుచు ; నరకములో పడవేయుచున్నాఁడే ! ఆతఁడు నిర్దయుఁడా ఏమి ! అనియె.

మఱియు.—

మ. తనయాజ్ఞాగొనకెవ్వఁడివ్వసుధపై రదర్పంబునకొమించుచే
కనిపించుకొన్నీతిజానివానిఁగినుకొనభండించుదంఁపించుఁబో
అనయంబందుఁజరింపఁజేసి, నిరయంబందుం బడంజేయుచో
ననయంబందుముకుందుఁడీతఁడదయుంబడంచుంబ్రపంచంబుఁబోన్

టి. అనయంబందుకొ=అనీతియుండు, అనయంబు + అందుకొ = ఎల్లప్పుడును (తేక అశ్రేయము) అనుదును. (ఇటు విభావనా, కాన్యలింగము అలంకారములు.)

విశ్వావసుః—ఆకర్ణ యేదమ్.

గ. అహో ! తవమతిరత్తిస్థాలా యతః పరమకారుణికం భగవం
తం పక్కుజవాసినీప్రాణనాథమపి స్పృశతిత ప్రాపాలవ్యః 28

అ. అహో=అయ్యో, తవమతిః=నీబుద్ధి, అతిస్థాలా=మిగుల మూఢమైనది, యతః=ఎందువలన, పరమకారుణికం=పరమదయాళునై, పంకజవాసినీప్రాణనాథం = లక్ష్మీదేవి ప్రాణప్రియుఁడైన, భగవంతం-అపి = భగవానునిగూడ, తవ ఉపాలంభః=నీ నిందావచనము, స్పృశతి=అంటుచున్నది ?

విశ్వావసువు.—వినుమ యిది.

వ. అయ్యో ! భగవంతుఁడగు పద్మాసఖుఁడు పరమకారుణికుఁడని అతనినిగూడ నీనిందించువచనము స్పృశించునదియై స్పృశియించుచున్నది కనుకనే, నీమది యిది యతిమూఢమణునయిది.

చిరాయ సంస్కృత్యదధౌ సమజ్జనం

మజ్జనం మజ్జన ఇత్యధోక్షజః!

దయాపయోధిః పరిగృహ్య దుర్లభం

జంపదం ప్రాపయతి స్వయంప్రభుః॥

24

తా. చిరాయ = బహు కాలముగా, సంస్కృతి + ఉదధౌ = సంసారమును + సముద్రమందు, సమజ్జనం + అపి = మునుగులాటతోఁ గూడినవాడైనను, సమత్ + జనం = నమస్కరించు జనుని, మత్ + జనశ్రుతి = నావాఁడుఅని ; దయాపయోధిః = దయాసముద్రుడై, ప్రభుః = సర్వసమర్థుడైన, అధోక్షజః = నారాయణుఁడు, స్వయం = తానే, పరిగృహ్య = అంగీకరించి, దుర్లభం = దొరకరాని, జంపదం = స్వకీయమైన, పదం = పరమపదమును, ప్రాపయతి = పొందించుచున్నాఁడు. (వృత్త్యనుప్రాసాలంకారము విశేషమైతి.)

తా. సంసార సముద్రమం దెంతకాలము మునుగుచుండినను, ఒకసారియైన, తన్ను నమస్కరించువానిని అంగీకరించి సర్వవిధ సమర్థుడైన యానారాయణమూర్తి ఆసాధారణమైన తనపరమపదమును కృపచేయుచున్నాఁడు.

ఉ. సారేకు ముంప సాంవెడలి నీ చాఁగిలునాత్మల నుద్ధరించి సంసారమహాబ్ధినుండి, హరి నీ సంతతమెంత దయాపయోధి ! యెవ్వారికి దుర్లభంబు నభ నీ వేంబునునొస్వపదంబు ప్రాభవం బౌరఁగనిచ్చుచుండుదనశ్రయంత నయెంతయు స్వీయబుద్ధిచేన్.

టి. మంపక్ష = (సంసారసముద్రము తనయందు) మునిగింపఁగా, చాఁగిలు = సాష్టాంగముగ నమస్కరించునట్టి, అభవంబు = పునర్జన్మరహితమైన, స్వీయబుద్ధిచేత్ = తనవారు అను తలంపుచేత.

కించ. —

శా. లీలాలోలత మాంరమామగణయ, స్థీలమునామగణయముఁ
ముఁగ్గుకొకించమహీమహీశ్వరమయ్యునున్ద్రాన్యత్యయన్.

ఆకర్షణ ద్విజరాజమవ్యతిజవా ధ్ధా?హస్త? లోకాన్తరాత్
గోవుం శౌరిరుదిత్వరత్వరఉవై ద్ధ్యాహగ్రహగ్తం గజమ్ 25

అ. శౌరిః=అమహావిష్ణువు, లీలా+లోలతమాం=విలాసములతో + మిగులల
నక్తురాలైన, రమాం=లక్ష్మిని, ఆగణయక్=ఎంచనివాడై, నీలాం=నీలాదేవిని,
అనాలోకయక్=చూడనివాడై; కించ=మఱియు, మహిం=భూదేవిని, ముం
చక్=విడుచువాడై; అహీశ్వరమయం=అదిశేషస్వరూపమైన, మంచం=శయ్య
ను, హతాత్=తటాబస, వంచయక్=విడుచువాడై; లోకాంతరాత్=అన్ని
లోకములకంటె మించియుండు (వైకుంఠ) లోకములోనుండి, హా నాంత=అ
హాహా? అతిజవాత్=అతివేగముతో, ద్విజరాజం + అపి =గరుత్మంశునిగూడ,
ఆకర్షణ=లాగుకొనువాడై; ఉదిత్వర + త్వరః=అతిశయించుచుండు + వేగ
ముగలవాడై; గ్రాహ + గ్రహ + ఆర్తం=మకరము + గ్రహించుటచేత + పీడిం
పబడుచున్న, గజం=ఆగ జేంద్రుని, గోవుం=కాపాడుటకై, ఉపైత్=నచ్చెను.
(చేకానుప్రాసాలంకారము.)

తా. మొసలిచేజక్కుకొని తత్తరపడుచుండు గజేంద్రుని సంగక్షించుటకై
అభక్తవత్సలుడైన శ్రీమన్నారాయణుడు తనసౌఖ్యమునుంజూడక, తనప్ర
క్కనున్న శ్రీధూనీశాదేవులను నెన్నక, తనసుఖశయ్యయైన యాదిశేషునికొ
విడిచి, పరిగిడివచ్చి తనచాదమునుబట్టుకొన్న గరుడునికొ లాగుకొనుచు, అసక
లలోకాతీతమైన వైకుంఠలోకములోనుండి యీలోకమునకుఁ దటాబసదగెను.

కాద్యాలయగ్తము.

లీలక్ లోలతమక్ రమక్ దలఁప, కాశీలీలక్ క్షమందల్పకే
నీలక్ శీలగుణక్ గణింపక యొకింఁ తేనిక్, ఫణిగ్రామణిక్
గేళీశయ్యనుమోసఁజేసి, యతివేగిక్ వే ఖగ్రామణిక్
బాళిక్లాఁగుచు, శౌరి భూరిదయ మూర్తభా!వై కలోకాంతరం
బోలిక్ ధ్ధాటిధరక్ ద్వరక్ డిగుచు, నశయ్యో!నక్ర సంకాంతదం
తీలేంద్రక్ బరిరక్ష సేయుటకు నశయ్యే, చక్రవిక్రాంతుడై

సటిష్ఠాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 27

తాళన్ జాల గటంచు పంచెదనచేకేరదద్విక్రమప్రకమం
బాలోకించుచురుత్వరన్ శిరమువ్రేయన్ సక్రమున్ జక్రమున్.

టి. లోలతమన్ = మిక్కిలి ఆసక్తికలదియైన, రమన్ = లక్ష్మీదేవి, త్త
మన్ = భూదేవి, నీలన్ = నీలదేవి, శీలగుణన్ = సత్స్వభావగుణములుగల, శే
లీకయ్యను = కేళికాశయనమందు, సక్ర + సంక్రాంత + దంతిఇలాఇంద్రున్ = మొ
సలిచేత + ఆక్రమింపఁబడిన + దంతిభూపతిని-గజరాజును, తత్ + విక్రమ ప్ర
క్రమంబు = ఆచక్రాయుధముయొక్క + పరాక్రమప్రకారమును, ఉరుత్వరన్ =
అతివేగముతో.

పాఠాంతరము.

నీ. లీలయై హృదయవిర్ర లోలయై తనరు శ్రీ
దేవినినైన, భూర దేవినినైన
ఆదివ్యశీల నీర లాదేవినినైనను
గల్పక భోగింద్రురీ తల్పమైన
నతిత్పార్థునైనను నీ నానుపర్ణుని హరి
వెనుక నాకర్షించురీ కొని యనేక
లోకము ల్కడచి విర్ర లోకించు చెక్కడ
నెక్కడ ననియిలఁరీ జక్క డిగియె

తే. ఆమహామహుఁడెంతటిరీ యతిశయదీయ
కలుగువాఁడో యంతటి త్వరరీ కలుగువాఁడో
యగుచు గజరాజరత్నార్థమంతకు మును
దునును సక్రంబు జక్రంబురీ దుముకఁబనిచె.

టి. లీలయై = విలాసముకలిగి, హృదయవిర్ర లోల = తనవత్సలమున విలసించునది,
అతిత్పార్థునైనను = అతివేగము కలవానినైనను, అనుపర్ణుని = అగరుత్సంతుని, ము
హామహుఁడు = అమితతేజోమయుఁడైన యావిష్ణువు.

గజేంద్రుడు.—ఇద్దఱు దాయాదులు గంధర్వులు తమదాయభాగములకై కలహించుకొని యొకరిొకరు ఏనుఁగుగాను, మొసలిగాను శపించుకొని, యొక ప్పుడొకకొలనిలోదిగి, అందు కనిపెట్టుకొనియున్న యామొసలిచే ఆగజము పట్టుకొనఁబడి, చాలాసంవత్సరాలు లాగిలాగి బాధింపఁబడుచు, ఆహారనిద్రాదులును లేక, కేవలము ప్రాణమాత్రముతోనుండికూడ ఆగజ మెందఱినో ప్రార్థించుచు, తనబాధ నోర్వఁజాలక తాను తుదకు ముక్తినే చెందవలెనని ప్రార్థింపఁగా, ఆవచ్చినవా రెల్లవారును మావలన నగుపనికా దిది యావైకుంఠాధిపతివనియే అని నిశ్చయింపఁగా, ఈగజేంద్ర మప్పు డామహావిష్ణువును ప్రార్థింప యత్నింపఁగానె, తోడనె యామహావిష్ణువు తనదేవులతోనైనఁ దెలుపకయే పరిగిడివచ్చుచున్న యావిష్ణువుపాదములను ఆగరుత్తంతుఁడు పాళిపించి పట్టుకొన్నను, ఆగరుత్తంతునిగూడ నీడుచుకొనిపోయి, తనకును ముందుగాబోయి ఆమకరిశిరమును ఖండించుటకై తనచక్రమునుపంపి, యామహాకృపాభువైన యీ యార్తరక్షపరాయణుఁడు శ్రీమన్నారాయణుఁడు తనహస్తస్వర్ణచేతనే సంరక్షించి మోక్షప్రదాయకుడైన యాతనిచేతనే మోక్ష మందింపఁబడిన గంధర్వుఁడు.

శా.వైకుంఠో మహతా హతాఖిలమహారమ్భం మదేనోచ్చక్తైశ్చ
శృణ్ణంఖణ్డయితం హిరణ్యకశిపుం వేదణ్ణ ముత్కణ్డయా ।
సైంహంవేషమశేషభీషణమహోగృహ్లాత్స్వరాగారవాత్
ప్రహ్లాదవ్యసనాసహిష్ణు రుదగా దాకణ్డ కణ్ఠీరవః. 26

అ. వైకుంఠః=విష్ణువు, మహతా=మహత్తైన, మదేన=మత్తుచేత, హత+అఖిల+మహత్+అరంభం=హతముచేయఁబడిన, సకలమైన, గొప్ప, కార్యప్రయత్నములుగలదై, ఉచ్చక్తః=ఎక్కువగ, చండం=తీక్ష్ణమైన, హిరణ్యకశిపుం=హిరణ్యకశిపుఁడనెడు, వేదండం=ఏనుఁగును, ఖండయితం=ఖండించుటకై, ఉత్కంఠయా=స్వేచ్ఛతో, అశేషభీషణం=అందఱకును భయంకరమై, సైంహం=సింహస్వర్ణాపమైన, వేషం=రూపమును, గృహ్లాత్=గ్రహించుచు, అహో=అహో! త్వరాగారవాత్=నేగాతిశయమువలన, ప్రహ్లాద+వ్యసన+అసహిష్ణుః=ప్ర

హోదునియొక్క + వ్యసనమును + సహించనివాడై, ఆకంఠ + కంఠీరవః = కంఠము పర్యంతము + సింహముగా, ఉదగాత్ = ఆవిర్భవించెను.

తా. ఆమహావిష్ణువు మత్తుచేతి నకలప్రయత్నములును చెఱుచుచు, మహాతీక్షణుగనుండెడి యేనుఁగును సింహమువలె ఆహారణ్యకశిపుని సంహరించుటకై తానును కంఠముదనుక సింహస్వరూపుడై ఆప్రహోదునివ్యసనము నోర్వఁజాలక, అతివేగముగ ఆవిర్భవించెను.

శా. కంఠంబుం దనుకక భయంకరమహా శ్రీ కంఠీరవంబై, రవా కుంతంబై, పడ న్తంభ, ముద్భవిలి, వై శ్రకుంఠం డఖండత్వరోత్కంఠం బై బడి యాహిరణ్యకశిపుంశ్రీ గంధద్విపుండ్రుంచుతే వకోతీవింబడిద్రుంచి ప్రోచె బ్రణతుంశ్రీ బ్రహ్మాదు బ్రాహ్మాదుగాన్.

టి. రవ + ఆకుంతంబై = వేగముతో పూర్ణమై; అఖండ + త్వరా + ఉత్కంఠక = అత్యంతమైన + వేగముందు + అపేక్షతో; గంధద్విపుణ్ = గజశ్రేష్ఠమును, తేవక = రీతిగా, ప్రణతుక = తనకు ప్రణామముచేయువాడైన, ప్రాహ్మాదుగాక = అత్యాహ్లాదము గలవాడగునట్లుగా, ప్రోచె = రక్షించెను. (ఉపమా).

ప్రహోదుడు — లీలావతీ హిరణ్యకశిపులకొమారుడు. ఇతఁడు విష్ణుదేవీయైన తనతండ్రితో సర్వదా వివాదపడుచు, తన్నును తనతండ్రి యనేకబాధలు పెట్టుచు, విష్ణుస్తరణయే కూడదని నిరోధించి నిరోధించి తుద కాకొడుకును వధింపరాఁగా, ఈవిష్ణుభక్తుడైనప్రహోదుఁ డాబాధలు పడఁజాలకప్పుడు మొఱపెట్టి స్వామిని ప్రార్థింపఁగానె, భక్తపరాయణుడైన యానారాయణుడు ఆమొఱ విన్నతోడనే తటాకున అక్కడి న్తంభమం దుద్భవించి, నరసింహరూపముతోఁ గనఁబడి యాహిరణ్యకశిపుని సంహరించినయాతని చేతనే సంరక్షింపఁబడినవాఁడు.

హిరణ్యకశిపుఁడు. — దితి కశ్యపప్రజాపతులపుత్రుఁడు, హిరణ్యాక్షునియన్ను; వీరిద్దవురును ననకనందనాదుల శాపముచేత రాక్షసులై విష్ణువుయొక్క సరసింహరూపముచేత నితఁడును, ఎరాహరూపముచేత నితనితమ్ముడు హిరణ్యా

తుండను సంహరింపఁబడిన జయవిజయు లనెడి వైకుంఠద్వారపాలకులు. ఈ నృసింహ ఐరాహావతారములు, ఆ దశావతారములలో మూడవ నాల్గవ యవతారములు.

అన్యచ్ఛ.—

శి. అవేమవ్యాపారాకలన మతురీస్వర్ణమచిరౌత్

అనున్తీల త్తంతు ప్రకరఘటనాయాన మసకృత్ ।

విషీదత్పాంచాలీ విపదపనయైకప్రణయినః

పటానాం నిర్మాణం పతగపతికేతోఽరవతునః ॥

27

అ. అనకృత్ = పలుమాటును, విషీదత్ + పాంచాలీ + విపత్ + అపనయ + ఏక + ప్రణయినః = దుఃఖించుచున్న + ద్రాపదియొక్క + అపస్తను + బోఁగొట్టుటయందు + ముఖ్యమైన + ప్రేమకలనాఁడైన, పతగపతికేతోః = గరుడ ధ్వజాఁడగు విష్ణువుయొక్క, అవేమ + వ్యాపార + ఆకలనం = దోలెయొక్క + పనితోడి + కూడికయేలేనిదియు, అ + తురీ + స్వర్ణం = నాడనంటుటయే + లేనిదియు, అ + ఉన్తీలత్ + తంతు + ప్రకర + ఘటనా + అనూసం = మైకగిరి డి + నూలి + సమూహముతోడి + కూర్చునందు + శ్రమమే లేనిదియునైన, అచిరౌత్ = త్వరతో, పటానానిర్మాణం = వస్త్రముల నిర్మాణము, నః = మమ్ములను, అవతు = రక్షించుగాక.

తా. నూలు, కండె, నాడె, దోలె, మొదలైన నేతసాధనములు లేకయే, దుక్కాననువివలన దుఃఖించుచుండెడి ద్రాపదియాపతులను బోఁగొట్టుటకై నిభిలాపన్నివారకుడై భక్తవత్సలుడై యా నారాయణమూర్తియైన శ్రీకృష్ణమూర్తి అతిత్వరగానేయు నేత మమ్ములను గాపాడుగాక. (శిఖరిణీ వృత్తము)

మఱియొకటియు.—

శ్లో. నూలునునాడెకండయునునీనూలుకొనంగొనుపల్లవన్నెయూ
మేలగుల్లేకయు బడుగుమేలిమిలేకయుఁ జల్వవల్వపాం

చాలికి నేసి యిచ్చు హరిశ్చాతురి యేతఱిన్ నఁగాని మ
మ్మాలినిగాచుఁగాఁతఁ జెలి ॥ నుమ్మలిక మ్మఱఁ గాచురీతిగాన్.

టి. నూలుకొనఁ = ప్రయత్నింపఁగా, చాతురి = అనుభవతీతమగు నానిపుణత,
ఉమ్మలికమ్ము + అఱి = ద్వివిధము + నశించునట్లు. (ఉత్పేక్షలంకారము.)

పాంచాలి = ద్రౌపది. — పాంచాలదేశపురాజయిన ద్రుపదరాజుకూతురు,
పాండవుల పెండ్లము. ఈ పెంపూర్వజన్మమున ఇంద్రుని అనుపేరితో మాధ్వల్య
మహామునికి భార్యయైయుండెను. ఆమాధ్వల్యుఁడు తనకర్తాధీనమున కుష్మరోగి
యైయుండియు, తనకు బహుకాలముగ పతిభక్తి కలిగి పరిచర్య చేయుచున్న
దీపతివ్రత అని నంతోపించి, ఆమెను పరమువేఁడు మిచ్చెదనని యడుగఁగా,
ఆమె నాకుపతియైన మీయందె యపేక్షయెకాక వేతేయపేక్షయు లేదనియు,
మఱుదటిజన్మమున కాశిరాజుకూతురై కన్యాత్వమలోనె శివునిగూర్చి బహు
కాలము తపస్సు చేసి యతఁడు ప్రత్యక్షమైనపుడు తనకు పూర్వజన్మమునుండి
కలిగియుండిన పతిభక్తివాత్సల్యధర్మములనుబట్టి పతిపతియని యెదుపర్యాయ
ములు పరమదుఁగఁగా, అట్లేయని వరమియఁబడి, ఆతర్వాతిజన్మములో కృష్ణ
అనిపేరితోపుట్టి యాద్రౌపది పంచపాండవులకు భార్యయై ధర్మభీమాద్వననకుల
సహదేవులకు వరుసగ ప్రతిపద్య శ్రుతిసోమ శ్రుతకీర్తి శతానీక శ్రుతసేనులు
అను ఉపపాండవులను కనుకొనినయామె. *

అవరంచ. —

మ. కాకశ్శోకం వ్యజహదమితం, వృద్ధగృహోఽప్యనేకాఁ
లోకాఁ లేభే, కుశల మగమ నిర్విషాదం నిషాదః ।

రాజ్యం ప్రాప్తా కపినిశిచరా రాఘవత్యే మురాళేః
చారేవాచాం జయతికరుణా పశ్యే? పద్మాసఖస్య॥ 28

టి. మురాళే = విష్ణువుయొక్క, రాఘవత్యే = శ్రీ రామచంద్రమందు, కా
కః = కాకి, అమితం = అధికమైన, శోకం = దుఃఖమును, వ్యజహత్ = విడిచిపెట్టె
ను. వృద్ధగృహం = అపి - ముసలిగ్రద్దయు, అనేకాఁ, లోకాఁ = నానాలోక

ములను, లేఖే=పొందెను. నిషాదః=బోయఁడు, నిర్విషాదం=నిర్దుఃఖమయిన, కుశలం=క్షేమమును, అగమత్=పొందెను కపి, నిశిచరౌ=కోతి, సముములురెండును, రాజ్యం=రాజజీకమును, ప్రాప్తా=పొందెను. పద్మానభస్య=లక్ష్మీప్రియుడైన యావిష్ణువుయొక్క, కరుణా=కృప, వాచాంపారే=వాచాత్మితవిషయమందు, జయతి=నర్వోత్కృష్టము గానున్నది. పశ్య=చూడు? (మౌనాన్త్రాకాంతాద్వితము.)

తా. ఆమహావిష్ణువు శ్రీరామావతారిమన కాకాసురుఁడు తనచేతనే బ్రహ్మాస్తహతుడై నిత్యసుఖ మనుభవించునట్లును, జటాయువు రావణబాణహతుడై తనచేతనే సంస్కరింపఁబడి నిత్యానందమనుభవించునట్లును, గుహుఁడు తనయందలి భక్తిపారవశ్యముచేత నిత్యవిభూత్యానంద మనుభవించునట్లును, సుగ్రీవ విభీషణులును తనయందలి భక్తి పారవశ్యమున నే పట్టాభిషిక్తులై సకలనందము లనుభవించునట్లును జేసినయతిని దయాశుత్వ మిట్టిదని యెఱికిఁగాని వాక్రవ్యవలను గాదుగదా!

మఱియునొకటి.—

ఉ. కాకముఖోకముంగడవఁ, శీగద్దయి? యిద్దయ, చీకఁగద్దయీ
లోకములన్నియుంగడవ, శీలోడమఖేదమమాని, మానితం
జా కుశలంబుబోయఁగన, శనద్దిర? తద్ధరి కోతిభూతముల్
నేకొనఁబ్రాజ్యరాజ్య, మెటునీసేసెనొచు? మృభిరానురాముడై.

టి. కద్దయ=కద్దు అయ్య? ఇద్దయ=ఇట్టిదయ, తమఖేదమ = (కాకగృధ్రకిరాతులు) తమదుఃఖమే, అద్దిర=అహ! తద్ధరి=అహరి, కాకము=కాకాసురుఁడు-ఇంద్రపుత్రుఁడయిన జయంతుఁడు, గద్ద=జటాయువు-అమారుపుత్రుఁడయిన పక్షిరాజు, బోయ=గుహుఁడు—శృంగిభేరమున కిరాతరాజు, కోతి=సుగ్రీవుఁడు సిష్కింధయందు వాలి సోదరుడైన వానరరాజు, భూతము=విభీషణుఁడు—లంకయందు రావణసహోదరుఁడయిన రాక్షసరాజు.

కాకాసురుడు.—వీడు గర్వముతో బుద్ధిహీనుడై నీతోరస్థలమును పొడిచి, ఒంటికంటిచూపుతో పడి పాతీపోయినవాడు. వీడె జేజేందునకు జ్యేష్ఠపుత్రుడై నలకూబరమన్నభులవలె నుందరుఁడని పేరందిన జయంతుఁడనువాడు.

సటిష్ఠాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 33

జటాయువు=గృధ్రరాజు. — ఇతఁడు కశ్యపునిపౌత్రుఁడు, అనూరునిపుత్రుఁడు, పంచవటియందు రావణుఁడు నీతనెత్తుకొని పోవునపుడు అడ్డగించి వానిచే వధింపఁబడి శ్రీరాములచేతులారానే పంచనంస్కారములు చేయఁబడినవాఁడు.

కిరాతుఁడు. — గంగాతీరమున శృంగిబేరమనా పురమునకు రాజు, ఇతఁడు గంగను పడవతో దాటిపించి శ్రీరామానుగహమునకు పాత్రుఁడై పరమభక్తుఁడైన కిరాతరాజు.

సుగ్రీవుఁడు. — ఇతఁడు వానరరాజు, ఋక్షరజునికొమారుఁడు, ఈఋక్షరజుఁడు పార్వతీశాపముచేత పురుషులు స్త్రీలొనట్టి కొలనిలో న్నానముచేసి స్త్రీయై సూర్యునివలన రేతస్సు గ్రీవమునపడి సుగ్రీవుఁడనుపేరితో పుట్టినవాఁడు.

విభీషణుఁడు. — రావణుని రెండవతమ్ముఁడు, ఇతఁడు నీతిను శ్రీరామున కొప్పుగించి శ్రేయోపాధిపతుఁడవు కమ్మని బహువిధములఁ జెప్పియు, ఆరావణుఁడు వినక తన్నవమానించినందున; తా నాశ్రీరామున కరణాగతిచేసి, అతని యభయప్రదానమునుగొని, పాపహానంతరము లంకారాజ్యమునకు పట్టాభిషిక్తుఁడై సప్తచిరంజీవులలో నొకఁడుగా నుండువాఁడు. (చిరంజీవులు—అశ్వత్థామా, బలీ, వ్యాసో, హనుమాంశ్చ, విభీషణః, కృపః, పరశురామశ్చ సప్తై తే చిరజీవిన్.)

గ. తదేవం దేవపరిబృధేదయాపయోనిధావపి ఉపన్యస్తంనైర్లు
ణ్యంతవతావదనై పుణ్యమపుణ్యఫలంబుధ్దే పిశునయతి. 29

అ. తత్ = కనుక, ఏవం = ఇట్లు, దయాపయోనిధౌ = దయాసముద్రుఁడనన, దేవపరిబృధే = నకలదేవప్రభువునందు, ఉపన్యస్తం = అలోపింపఁబడిన, నైర్లుణ్యం = నిర్దయత్వము, తవ = నీయొక్క, బుధ్దే = బుద్ధికి, అపుణ్యఫలం = పుణ్యమునకు ఫలముకాని, అనై పుణ్యం = నిపుణత్వములేమిని, పిశునయతి = సూచించుచున్నది.

తా. పరమదయాళువైన పరమపురుషునియందును దయాహీనతను చెప్పుట నీ నేర్పులేనితనమునె తెలుపుచున్నది.

ష. కాఁబట్టి యిట్టి వాచామగోచరంబయిన దయను గడలికర
ణింగలిగి వేలుపుల ప్రభువగు పరమపురుషుని విషయమున

నయితము నీనిర్ధరించు నిర్దయతావచన, మభాగ్యమునకు
ఫలమయిన నీబుద్ధి సామర్థ్యము లేమి కే సూచన మగుచు
న్నయది.

శృణుతావత్.—

శా. జీవానాం దృషదాదిమత్స్వ మయతాం స్వేగ్గాపవర్గాస్పదమ్
దేహంద త్తవతి శ్రియఃప్రియతమే నై ప్రాపకారస్త్వతిః ।
దుఃఖే జాతుచి దాగతే స్వకలితా ద్దుష్కర్తృణః సక్తిమా
న్నాథే హంత? నిరాగసి వ్యసనిభి ర్నైర్ఘ్రప్రణ్యమారోప్యతే॥

అ. దృషత్ + ఆదిమత్స్వం = తాయిత మొదలగునవి యగుటను, అయతాం =
పొందుచున్న, జీవానాం = ఆత్మలకు, స్వర్గ + అపవర్గ + ఆస్పదం = స్వర్గమున
కును + మోక్షమునకును + ఆధారమైన, దేహం = శరీరమును, ద త్తవతి = ఇచ్చుచు
న్న, శ్రియఃప్రియతమే = లక్ష్యపత్యముందు, ఉపకారస్త్వతిః = ఉపకారిముతలం
చుట, నవప = రేనేలేదు. స్వకలితాత్ = తనచేత + చేయబడిన, సక్తిమాత్ =
ఫలకారియగు, దుష్కర్తృణః = దుష్కృత్యమువలన, దుఃఖే = దుఃఖము, జాతు
చిత్ = ఒకానొకప్పుడు, అగతేనతి = వచ్చినట్టులయిన, వ్యసనిభిః = ఆదుఃఖముగ
లవారిచేత, నిరాగసి = నిరపరాధుడైన, నాథే = ఆజగన్నాథునియందు, నై
ర్ఘ్రప్రణ్యం = నిర్దయత, ఆరోప్యతే = ఆరోపింపబడుచున్నది. హంత = అయ్యో ?

తా. పాపాణిపశ్వాది దేహధారులకుఁగూడ కర్మజ్ఞానములవలన స్వర్గమోక్ష
ములిచ్చు నాజగదీశ్వరునియం దుపకారము తలంచుచున్నను, తాము పడెడు
దుఃఖికర్తృలలో నాతనియందే లేనినిర్దయను తెచ్చిపెట్టుచున్నారే. అయ్యో!.
వినుమంతయును.—

ఉ. తాలుగోటప్పగూ బొడమి శ్రీ అట్టాడిగట్టెడిప్రాణికోటికి
వాలుగ నర్హదేహ మపవర్గము స్వర్గము నిచ్చునచ్యుతు
ఖోలంగ నెన్నకున్న దమరేపొందెడిదుఃఖమువట్ల నిట్లయే
జోలియులేనివానిపయిఁజొప్పడఁ దప్పిదుచుందురక్కటా ?

టి. జ్ఞాబుఱప్పగాఁ = అహల్యాది శిలారూపముగ, వాబుగఁ = అతిశయముగ, పోలఁగఁ = చక్కఁగ, చొత్పడఁ = స్పష్టముగ.

గ. హంత? జంతవః పామరాః స్వాపరాధం పరమకారుణికే పరస్మిక్ బ్రహ్మ ణ్యధ్యస్యంతి. 31

అ. హంత = అయ్యో! పామరాః = నీచులైన, జంతవః = జంతువులు, స్వాపరాధం = తమయపరాధమును, పరమకారుణికే = అతిదయాళువైన, పరస్మిక్ బ్రహ్మణి = పరబ్రహ్మయందు, అధ్యస్యంతి = ఆరోపించుచున్నారు.

వ. అయ్యో! అట్లుసామరులు పరమకారుణికుడయిన పరబ్రహ్మమందుఁ దమతిమయపరాధము లధ్యవసించుచున్నారు.

తథాహి. —

శా. క్లేశత్యాగకృతేఽర్పితేన కరణవ్యూహేన దేహేనచ
స్వానర్థం బత? జంతురార్జయతిచేన్మంతుర్నియంతుః కుతః |
శస్త్రే శత్రుజయాయ నైజ గురుణాదత్తేఽథ తేనైవచేత్
పుత్రోహంతి నిజంవపుః కథయ రే తత్రాపరాధీతుకః? 32

అ. క్లేశ + త్యాగకృతే = కష్టములను + విడుచుటకొఱకై, అర్పితేన = ఇయ్యఁబడిన, కరణ + వ్యూహేన = (చతురాది) సాధనములయొక్క + సమాహముచేతను, దేహేనచ = దేహముచేతను, జంతుః = జీవుఁడు, బత = అయ్యో! స్వ + అనర్థం = తనకే + చెఱుపును, అర్జయతిచేత్ = సంపాదించుకొనుచున్నాఁడని, నియంతుః = నియామకుఁడైన ఆనర్వేశ్వరునికి, మంతుః = అపరాధము, కుతః = ఎందువలన కలుగుచున్నది? శస్త్రే = ఆయుధము, శత్రు + జయాయ = శత్రువులను + జయించుకొఱకై, నైజగురుణా = తనతండ్రిచేత, దత్తేనతి = ఈయఁబడినదైనయెడల, అథ = అవెన్న, తేన + ఏవ = ఆయాయుధముచేతనే, పుత్రః = కుమారుఁడు, నిజం + వపుః = తనదైన + దేహమును, హంతిచేత్ = కొట్టుచున్నాఁడని, రే = అరే? తత్ర = వారిలో, అపరాధీతు = అపరాధముకలవాఁడో, కః = ఎవఁడు? కథయ = చెప్పుము?

తా. శత్రువులను జయించుటకై తండ్రయిచ్చిన యాయుధముతో కొడుకు తానే తనదేహమునే కొట్టుకొనునట్లు; సర్వకష్టములను తొలగించుకొనుటకై సర్వేంద్రియములతో నీదేహము నాసర్వేశ్వరుఁ డీగింతుజాలమున కీయఁగా, అదియది దానిదానిచేత తనతనకే యనర్థమునుకూడ తెచ్చుకొనుచున్నది? అది దానిదానితప్ప? ఆయిచ్చిన సర్వేశ్వరునితప్ప?

అట్లేకదా?—

చ. కరణక శేబరంబు లిటు శ కష్టము నప్తము కాఁగనీఁగఁ, దాఁ గరమవె కొంచుఁగించుకడ శ కష్టమునిష్టముగాఁగరేఁగ, నీ శ్వరునిదెతప్పి తండ్రయిరి శ వై వనపుత్రునకియ్యనయ్యసిన్ శిరమునెదూసి వేసికొనఁ శెప్పమిగియొప్పమియేసదానురాని

టి. కరము=మిక్కిలి, అవె=ఆకరణక శేబరములనె, క్రించు = గీచుఁడు, అరిన్=శత్రువును, వైవన్ అ=వేయుటకే, అయ్యసిన్=అభిధ్రుమువేతి, ఒప్ప మి=అనిష్టము-దోషము. (దృష్టాంతాలంకారము.)

కిం బహునా.—

శా. శాస్త్రంభూరి నిజస్వరూపమతయే స్వారాధనార్థం నపుః
స్వధ్యానాయ మనశ్చ బుద్ధి మనఘాం లబ్ధుంచ తీర్థాదికమ్
తత్త్వాన్యపుష్పదేష్టు ము త్తమగురూన్ దత్వాన్మగ్నస్థానినః
సంసారే తదపి భ్రమేమయది కిం కుర్వీత సర్వేశ్వరః॥ 38

ఆ. సర్వేశ్వరః = జగదీశ్వరుఁడు, నిజ+స్వరూప+మతయే=తన+స్వ రూపమందు+జ్ఞానమునకై, భూరి=విశేషమైన, శాస్త్రం=భారీరసముత్రాదిశాస్త్రమునకు; స్వ+ఆరాధనార్థం=తన్ను+ఆరాధించుటకై, నపుః=శరీరము నున్; స్వ+ధ్యానాయ=తన్ను+ధ్యానించుటకై, మనఃచ = మనస్సునకు, తీర్థాదికంచ=తీర్థాదులనున్, లబ్ధుంచ=లభించుటకై, అనఘాం=నిర్దోషమైన, శుద్ధిం=పరిశుద్ధినిన్; తత్త్వాని+అపి = ఉపనిషదాది తత్త్వములనుకూడ, ఉపదేష్టుం=ఉపదేశించుటకై, ఉత్తమగురూన్=గురుశ్రేష్ఠులనున్; దత్వాన్=

చ్చి, నః=మనలను, అనుగృహ్లాతి = అనుగ్రహించుచున్నాడు. తత్ అపి=అదట్లుండియు, సంసారే=సంసారములో, భ్రమేమయది=తిరుగులాడుచుంటిమేని, సర్వేశ్వరః=అనర్వేశ్వరుడు, కింకుర్వీత=ఏమిచేయును?

తా. సర్వేశ్వరుడు మనకు స్వస్వరూప పరస్వరూపములను తెలిసికొనుటకై శారీరకాస్త్రాదులును, తన్నారాధించుకొనుచు పరిచర్యాపరుడై యుండుటకై యాపాంచభౌతికశరీరమును, తన్ను ధ్యానించి యానందించుకొనుటకై అంతరింద్రియమును, సకలతీర్థాదులు లభించుటకై తాత్కాలిక సాత్విక శుద్ధివిశేషమును, సకలోపనిషదాది తత్వవిశేషములనుపదేశించుటకై యాచార్యులనుకొని అనుగ్రహించి యుండఁగా; మన మాపూర్వకృతకర్మానుసారముగా ఇట్లు సంసారసముద్రములోపడి చెడుచుంటిమేని; ఆజగదీశ్వరుఁడేమిచేయఁగలఁడు.

విశేషము (చెప్ప) నేల?

మ. తనరూపుఁ డెలియఁ దనుకొంటువఁ, దక్షిణాధ్యానింపఁ, దీర్ఘదులిం । పున సేవింపఁ, బరత్వతత్వములపూర్ణుఁ డెల్పు; నాశాస్త్రముకొ । దనువుకొ, జిత్రము, సత్వశుద్ధియు, గురుకొ, దామోదరుం డిచ్చియుకొ । దనుఁగా సంస్కృతిఁ జిక్కి స్రుక్కి సుషియకొ శ దానేమిచేయుకొ జనున్.

టి. తీర్థాదులు=దివ్యతీర్థ దివ్యదేశాదులను, పరత్వతత్వముల పూర్ణుఁ = భగవత్పరత్వతత్వాదులవై భవమును, సంస్కృతిఁ = సంసారములో, (క్రమాలంకారము.)

భూలోకవర్ణనము.

(ఇది-పదునాలుగులోకములం దూర్ధ్వలోకము లేడింటిలో మొదటిదియు, అథోలోకము లేడింటికి పైదియు, సప్తసముద్రములకు నడిమిదియు, సకలవిధ లోహారత్న నదీనదపర్వతాదుల కాస్థానమును, సకల భగవదవతార భగవద్విగ్రహాదుల కాస్థానమునైన మానవలోకము.)

గ. (ఇతి పరిక్రమకొమకొ కించిదు తర ముపసృత్యాధస్తా దవలోక్యచ) సఖే! సకలపురుషార్థ సాధనానుష్ఠాన సాధనభూతం తావదవలోకయ భూలోకమ్.

అ. (ఇతి=ఇట్లని, పరిక్రమన్=(విమానమును) నడుపుచు, కించిత్ + ఉత్తరం= కొంచెము + ఉత్తరముగ, ఉపసృత్య=జరిగి, అథస్తాత్=చ = క్రిందుగాను, అవలోక్య=చూచి,) సఖే= ఓన్నే హితుఁడా! సకలపురుషార్థ + సాధన + అనుష్ఠాన + స్థానభూతం=సమస్తపురుషార్థములకును + సాధనములైన క్రియలయొక్క + అనుష్ఠించుటలకు + ఆధారభూతమైన, భువలోకంతావత్ = భూలోకమును, అవతోకయ=చూడుము ?

వ. (జగత్సంహృత్ప్రభృతీయగు సర్వమున్ గర్తాగీనముగాని, భగవానునికార్యముకాదు. కావున,నతనికి లేకమైనను గరుణాహీనత గలుగదని వాక్రుచ్చి)(విమానంబు ఘోనిచ్చుచుంగొంచె ముదీచికిం జనుదెంచి, దిగువ ననలోకించి), సఖా! సకలపురుషార్థసాధనంబైన యీభూలోకంబు నాలోకింపుము! టి. పురుషార్థములు—ధర్మ, అర్థ, కామ, మోక్షచక్రుప్తయము.

భువమవలోక్య.

శా. స్వర్గైశోభిరదోనివాసిపురుషార్థభృతిశుద్ధాధ్వనః
స్వాహాకారవపట్క్రియోత్థ మమృతం స్వాదీయ ఆదీయతే!
ఆమ్నాయప్రవణైరలంకృతిజుషేఽముష్యైమనుష్యైశ్శుభై
ద్వివ్యతేత్రసరిత్పవిత్రవపుషే దేవైశ్చ పృథివ్యైనమః॥ 36

అ. స్వర్గ + ఓకోభిః = స్వర్గ మే + వాసస్థానముగాఁగల జీవతలచేత, అధోః వాసి + పురుష + ఆరభ్య + అతిశుద్ధ + అధ్వర + స్వాహాకార ఐవట్క్రియా + ఉత్థం = ఈభూలోకవాసులైన + పురుషులచేత + ప్రారంభింపఁబడిననై + అతిపరిశుద్ధములైన + యజ్ఞములయందలి + స్వాహాకారవపట్కారముతో + ఎత్తినటువంటిదైన, స్వాదీయః = రుచ్యమైన, అమృతం = హవ్యము, ఆదీయతే = తీసికొంటున్నదో, ఆమ్నాయ + ప్రవణైః = వేదములందు + ప్రావణ్యముగలవారై, శుభైః = పవిత్రులైన, మనుష్యైః = మనుష్యులచేత, అలంకృతిజుషే = అలంకారమును పొందునదియు, దివ్యతేత్ర + సరిత్ + పవిత్ర + వపుషే = దివ్యతేత్ర

ములచేతను + దివ్యనదులచేతను+పరిశుద్ధమైన + శరీరముగలదియైన, అము
వైశ్య=అట్టి ఈ, పృథివ్యేదేవైశ్య=భూదేవికొఱకు, నమః=నమస్కారము.

తా. దేవతలకు హవ్యములు నివేదించుటకై యజమానాపచారములేక స్వా
హాకారపవట్కారములతోడి యాగములుచేయుచు, వేదవిహితములైన సదా
చారము లాచరించుచుండు యజ్ఞకాదులును, బదరికాశ్రమ నైమిశారణ్యాది
దివ్యక్షేత్రములును, భాగీరథీ నరస్వత్యాది దివ్యతీర్థములును తనకు శరీరాలంకా
రములుగాఁ గలిగి ప్రకాశించుచుండు నీభూదేవికి నమస్కారము.

భూమినిగనిః— కాద్దాలయుగ్మకము.

శా. ద్యోలోకం బనునూర్ధ్వలోకమున వి ర ద్యోతస్థితు ద్వేవతల్
భూలోకం బనునీదులోకముననురద్యాతు ల్నరు ల్యాగముల్
వాలాయంబుగఁ జేయ, నాయమృతముల్ స్యాహావవట్కా
రముల్, సాలావీనులవిందు సేయఁగొనుటల్ శనద్వేదవిద్యాభి,ల
ట్లోలిక వేదవిదాభిలుక, మఱియ నేరకోద్యన్తహాక్షేత్రముల్
కూలోన్మూలములోనదుల్లఱియుఁ బేర్కోజాలుపుణ్యాటపుల్
హళిక గ్రాలుట చేతఁ బూతయగు దాహాః? భూతధాత్రి! జాహా
రే? లీలాశుభగాత్రి! ధాత్రి ! యిదెనీ శ కీనీకు సామన్వరే?

టి. ద్యోలోకము=స్వర్గలోకము, వాలాయము = మిక్కిలి, అమృతము=
హవిర్భాగము, ఓలిక=వరుసగా, వేదవిత్ + ఆభులు= వేదవేత్తల + సమూహ
ములు, ఉద్యత్ = అతిశయించునట్టి, కూల + ఉన్మూలములు=గట్టను + మిఱిపా
లునట్టివి, హళిక=సంతోషముతో, పూత=పవిత్ర పైనది, భూతధాత్రి=సకల
భూతములను ధరించుదానా ? స్వాహాకారపవట్కారములు = దేవహవిర్దాన
అగ్నిహవిర్దానములు.

కృశానుః—

గ. ననుసఖే ! నాకగతోఽపిభవాన్ సమధ్యమలోకం నమ
స్కర్తుమర్హతి.

అ. నను=మంచిది; నభే=సఖుఁడా! భవాక్ = నీవు, నాక గణః + అపి = స్వర్గలోకమందుండువాఁడవు + ఆయుషు, మధ్యమలోకం = త్రిలోకములలో మధ్యలోకమైన భూలోకమును, నమస్కర్తుం = నమస్కరించుటకు, న + ఆర్హతి = తగవు

కృశానుఁడు.—

వ. సరేసఖా ! నీ పూర్వలోకమునందుండి యీ నక్షిలోకమును నమస్కరింపఁ దగియుండినాఁడవు కావు.

తథాహి.—

హ. జననమరణక్వాధివ్యాధిప్రభేదశుభేతరా

కలనమలినాలోకా శ్శోకాతురాశ్చ భువంగతాః |

తదిహమదిభిః తుదై శ్చిదైకమార్గణతత్పరైః

ప్రభుభిరుదితక్షతై స్త్రీతై స్త్రీ బుధస్సప్తహయేతకః || 37

అ. లోకాః=జనులు, భువం=ఈభూమిని, గతాః=పోయియుండువారై, జనన+మరణ+క్వాధి+వ్యాధిప్రభేద+శుభేతర+ఆకలన+మలినాః=జన్మముతోను+మరణముతోను +సంతాపములయు +శోక భేదములయు +అశుభములయు +సంబంధముచేత +ఆపరిశుద్ధులై, శోక + అశురం + చ = దుఃఖము చేత + పీడితులును (అగుచున్నారు). తత్ = కనుక, ఇహ = ఇక్కడ, బుధః = జ్ఞానియైనవాఁడు, కః = నివఁడు, చిద్ర + ఏక + మార్గణ + తత్పరైః = దోషములను + ముఖ్యముగా + వెదుకుటయందు + ఆసక్తులును, తుదైః = నీవులును, మదిభిః = అహంకారులునైన, ప్రభుభిః = ప్రభువులచేత, ఉదిత + క్షతైః = పుట్టిన హానికలదియైన, స్త్రీతైః = ఈభూమికిఁగల, స్పృహయేత = కోరును ? (హరిఁగీవుత్రము. ఛేకానుప్రాసము.)

తా. జను లీభూలోకమునఁ బుట్టియుఁ జచ్చువారగుటయేకాక, వ్యాధి మొదలైనవానివలని దుఃఖముచే పీడింపఁబడుచుండియు; పరులదోషములతో వెదుకుచు, అహంకారపడ్చుచు, క్రొవ్వుపట్టియుండు నిట్టినిచప్రభువులవలన హాని

పాండుచుండునట్టి యీభూమికిఁగాను, మనస్వర్గలోకములో జ్ఞానము కల వాఁడేవాఁడు తెలంచుచున్న వాఁడు ?

అటులేకదా?

మ. జననంబుకొమరణంబు తాపమురుజల్ శ్రచక్రంబునంబోలెఁది
వృన్దుద్రిష్టభూమిద్రిష్టలకొబడిజడుల్ శ్రప్రాపింతురెంతేవగల్
కని, యేప్రాజ్ఞుఁడుతోఁగిదీనిమదిలోఁగొంక్షించుఁ బ్రత్యక్షులై
చెనఁటుల్ మత్తులుపీనచిత్తులుప్రభుల్ శ్రీక్షింపఁ జేయకొక్షితిన్.

టి. రుజలు=రోగములు, జడులు=అజ్ఞులు, వగలు=దుఃఖములు, ప్రాపింతురు=పొందుదురు, ప్రాజ్ఞుఁడు=ప్రజ్ఞావంతుఁడు, తోఁగి=భూమిని, కొంక్షించు=కోరును, క్షితి=భూమిని.

కించ.—

మం. బాలత్యేవా తరుణిమనివా ప్రాయశో వార్ధకేవా

మృత్యామర్త్యాబత? యమభటైర్మధ్యమానావ్యథంతే!

శ్రేయస్తేషా మమితవిపదాం జీవతాం వాకిమాస్తే!

కస్తిక్ గ్రామే పున రనడుహం కర్షణ క్లేశహానిః॥ 38

అ. ప్రాయశః=బహుగా, బాలత్యేవా = పసితనమునఁగాని, తరుణిమనివా = చువనమునఁగాని, వార్ధకేవా = మునలితనమునఁగాని, మర్త్యాః=మనుష్యులు, మృత్యా=నచ్చి, బత=అయ్యా? యమభటైః=యమదూతలచేత, మధ్యమానాః=బాధింపఁబడుచుండువారై, వ్యథంతే=దుఃఖపడుచున్నారు. తేషాం=అట్టి, అమిత+విపదాం=అధికమైన+అపత్తులుగలవారై, జీవతాంవా=జీవించువారికైన, శ్రేయః=శ్రేయస్సు, అస్తే+కిం=ఉన్నదా? అనడుహం=ఎద్దులకు, పునః=మఱలమఱల, కర్షణ+క్లేశ+హానిః=దున్నటయంగలి+కష్టముయొక్క+విడుదల, కస్తిక్ గ్రామే=ఏ గ్రామమందు, అస్తే=ఉన్నది? (మందా క్రాంతావృత్తము.)

తా. ఎద్దులకు ఎప్పుడు దున్నెడుకష్టము కలిగియుండినను, ఒకప్పుడైన వానికాకష్టము విడుదలయే లేనందునట్లు, ఎప్పుడోఒకవేళ చచ్చి, యమదూతల

చేత బాధపడువారికి వారిజీవితకాలములో వా రాపద లనుభవించునపుడైన,
కొంచెము టేమమైనఁ గలుగుటలేకుండెనే? (అలం-దృష్టాంతము.)

మఱియు.—

తే. బాల్యమందైన నెందైనఁ శ్ర బ్రజలుఁ జచ్చి
జమునిబారి; బ్రతికి విప శ్ర త్సమితేబారిఁ
బడియెదరుగాని, శ్రేయంబుఁ శ్ర బడయుటరిది;
దుక్కిటెద్దులకష్టంబుఁ శ్ర దొలఁగుటరిదె.

టి. విపత్ + సమితి + బారి = ఆపత్తుల + సమూహముయొక్క + ఉపద్రు
ములో.

విశ్వావసుః.—

X. సత్యమేవ తథాపి సఖే? మహాశ్రయం మానుషజన్తమాదు
దుషః॥ ౩౩

అ. సత్యం + ఏవ = యథార్థమే, తథా + అపి = అట్లేనను, సఖే = ఓ స్నేహితుఁ
డా! మహి + అశ్రయం = భూమియే + స్థానము గాఁగల, మానుష + జన్త = మను
ష్యుల + జన్త = మనుషు + దుదుషః = దూషింపకుము.

విశ్వావసువు.—

వ. నిజమేయైన, ఓయినట్లా ! ఈయవనియే స్థానమైన యామా
నుషజన్తమ్మును దూషింపకుము?

[స. రామః టేమస్య చాతాభువి నను మనుజో రావణస్య ప్రహరౌ
తతాతః కిం నమ ర్త్యస్త్రిదశకులపతే రైత్యుద్ధే సహాయః
కృష్ణోవృష్ణోమదం యోఽహరతనరతయానత్రుతః కిం త్వయా
ఽసౌ? కేవాదేవాః ప్రభావా త్వయమతిశయితామానవా
ద్దానవావా॥ ౩౪

అ. ఛ్ఛవి = ఈ భూమియందు, రావణస్య = రావణాసురునకు, ప్రహరౌ = నయ
రకుడైన, రామః = శ్రీరాముఁడు, టేమస్య = టేమమునకు, చాతా = సంధా

కుండైన, మనుజుఁ + నను = మనుష్యుఁడు కాదా ? తత్ + తాతః = ఆరాముని + తండ్రి, త్రిదశ + కుం + పతేః = దేవతల + సమాహునకు + ప్రభవయిన యిం ద్రునకు, దైత్య + యుద్ధే = రాక్షసులతోడి + యుద్ధమందు, సహాయః = సహాయుఁడు, న + కిం = కాఁడా ? యః = ఎఱుఁడు, నరతయా = మనుష్యత్వముతో, వృష్ణః = దేవేంద్రునియొక్క, మదం = గర్వమును, అహరతే = హరించినో ? అసౌ = అట్టియీ, కృష్ణః = శ్రీకృష్ణుఁడు, త్వయా = నీచేత, శ్రుతః = వినిబడినవాఁడు, న + కిం = కాఁడా ? దేవాః + వా = దేవతలుగాని, దానవాఃవా = దానవులుగాని, స్వయం = తామే, ప్రభావాత్ = ప్రభావమువలన, మానవాత్ = మానవునికంటె, అతిశయితాః = అతిశయించినవారు, కే = ఎవరు ? (నగ్ధరావృత్తము.)

తా. లోకకంటకుడైన రావణాసురునిసంహరించి నర్వత్ర టేమము నిచ్చుచుండిన యా శ్రీరాముఁడుగాని, అతనితండ్రియై రాక్షసులయుద్ధమం దింద్రుడులకు సహాయుడైయుండిన దశరథుఁడుగాని, గోవర్ధనోద్ధరణాదులచేత ఆ యింద్రునే గర్వముఁచిన యా శ్రీకృష్ణుఁడుగాని మనుష్యులుకారా ? ఈమనుష్యులకంటె అదేవతలుగాని, ఆదానవులుగాని తాముగానే ప్రభావాతిశయలు ఎవరు ? (ఆరామకృష్ణాదులు భగవదవతారు లగుటచేత అట్టివాఁడైనను, తక్కినవా రట్టివారున్నారా ? అనుకొందురని తోచి యిట్లుచెప్పెను.)

కించ.—

శా. మాన్ధాతాచ భగీరథశ్చ సగరోమాన్యః కకుత్స్థో రఘుః

పూగుస్సోఽపిపురారవా స్సచశిబిః పుణ్యశ్చ రుక్మాజుడః ।

వై దేహో నహుషశ్చ హైహయపతి ర్వీరోయయాతి ర్మలః

వార్ధక్యేతి సృపాః ప్రశస్తయశసః ప్రాదుర్భభూపుర్నకిమ్ ॥ 41

అ. మాంధాతాచ = మాన్ధాతృచక్రవర్తియు, భగీరథః = భగీరథ మహారాజును, సగరః = సగరచక్రవర్తియు, మాన్యః = పూజ్యుడైన, కకుత్స్థః = కకుత్స్థమహారాజును, రఘుః = రఘుమహారాజును, పూరుః = పూరుఁడనురాజును, సః + అపి + పురారవాః = ఆపురారవచక్రవర్తియు, సచశిబిః = ఆశిబిచక్రవర్తియును, పుణ్యశ్చ రుక్మాంగదః = పవిత్రుడైన రుక్మాంగ మహారాజును, వై దేహః = విదేహదేశపు.

రాజైన జనకమహారాజును, నహుషశ్చ=నహుషమహారాజును, హైహయపతిః=హైహయమహారాజును, వీరః=వీరుడైన, యయాతిః=యయాతిమహారాజును, నలః=నలమహారాజును, పార్థశ్చ=పృథాపుత్రుడైన ధర్మరాజును, ఇతి=అని, నృపాః=రాజులు, ప్రశస్తయశః=ప్రసిద్ధమైన కీర్తిగలవారుగా, ప్రాదుర్భూతుః=ప్రాదుర్భవించిరి, న+కిం=కారా?

మఱియు.—

సీ. రాముఁడు శ్రేయోభి ర రాముఁడు భువినిరా

వణవిరాముఁడు కాఁడో ర మనుజుఁ డిట్లు

అతనితండ్రి వశర ర ధాధిపుఁ డింద్రుని,

కని సహాయుఁడు కాఁడో ర మనుజుఁ డిట్లు

ఁబుంద్రు మదమఱి ర నాయుద్రియై త్తిన

చినికృష్ణుఁడును గాఁడో ర మనుజుఁ డిట్లు,

దేవతలా పూర్వ ర దేవత లీమాన,

పులకంఠ మహిమోద్భ ర పుత్ర తనుంత?

తే. రఘు సగర పూరు శిబి పురూ ర రవనులు మఱి

జనక కన కాంగద భగీర ర ధ నహుష నల

ధర్మరాజులు రాజు లీ ర ధరను మనుజు

లుజ్జ్వలత్కీర్తి విస్ఫూర్తి ర నుండలేదే.

టి ఇంద్రునికని సహాయుఁడు—ఇంద్రునికి + అని + సహాయుఁడు = దేవేంద్రునికి యుద్ధములో సహాయుఁడు, మహిమ+ఉద్భవులు=ప్రభావముతోడి + జన్మముకలవారు, ఉజ్వలత్ + కీర్తి + విస్ఫూర్తి = ప్రకాశించు + కీర్తి యొక్క + ప్రకాశముతో.

శ్రీరాముఁడు—ఈయన సూర్యవంశమున దశరథునిపుత్రుఁడు, అరణ్యము నకుపొమ్మన్న తండ్రివాక్యపరిపాలనమే కారణముగాఁజేసికొని రావణాది దుష్టులను శిక్షించి విభీషణాదివిష్టులను రక్షించిన మహావిష్ణువు.

దశరథుఁడు—అజమహారాజుపుత్రుఁడు, శ్రీరాములతండ్రి, ఇతఁడు ఇంద్రునకు! సహాయముగ పోయి శంబరాదులను జయించినమహారాజు.

శ్రీకృష్ణుఁడు—ఈయన యదువంశమున నున్నుగోవునిపుత్రుఁడు, పాండవకౌరవులకు సంధి చేయునపుడు విశ్వరూపమును జూపి అర్జునునకు పరమయోగశాస్త్రమును పఠదేశించిన నారాయణుఁడు.

మాంధాతి—ఇతఁడు ఇత్సృకుమహారాజువంశములలో మహాకీర్తిచెందిన చక్రవర్తి, యవనాశ్వునికొడుకు, బిందుమతి పెనిమిటి, అంబరీష పురుకుత్స ముచికుందులతండ్రి.

భగీరథుఁడు—సూర్యవంశమున నే లీపునిపుత్రుఁడు, దేవగంగను భూమికముగుండ పాతాళలోకమునకు గొనిపోయి తనపితామహులైన సగరపుత్రులను పవిత్రపఱచిన చక్రవర్తి.

సగరుఁడు—సూర్యవంశమున నే బాహుకునికుమారుఁడు, వడ్చక్రవర్తులలో నొకచక్రవర్తి.

కకుత్స్థుఁడు—(కకుత్ + స్థుఁడు = మూఁపురముమీఁద + ఉండువాఁడు) సూర్యవంశమున నే ఇత్సృకుమహారాజుపుత్రుఁడు, వికుక్షిరాజుపుత్రుఁడు, ఇతఁడు విష్ణువుననుమతంబున వృషభరూపుడైన దేవేంద్రునిమూఁపురము నెక్కుకొని రాక్షసులతో యుద్ధముచేసి యీశ్వరులవాడయ్యెను.

రఘువు—సూర్యవంశమున నే దీర్ఘబాహునికొడుకు, అజమహారాజుతండ్రి.

పూరువు—యయాతి శర్మిష్ఠులపుత్రుఁడు, అన్నబళపముచేత రాజ్యార్హులు కాకుండ తానే రాజ్యార్హుడై యుండినరాజు.

పురూరపుఁడు—బుధునిపుత్రుఁడు, ఇతఁడు ప్రతిష్ఠానపురమున చక్రవర్తిగా రాజ్యపరిపాలనచేయుచు తనచేయుయజ్ఞమందు మంత్రమూలముగ ఆహవనీయాది రూపమునపుట్టిన జాతవేదాన్నిచేత తాను పుణ్యలోకప్రాప్తుడయిన వాఁడు.

శిబి—ఉశీనరునిపుత్రుఁడు, ఇతఁడు పావురముగా పాటివచ్చినయమ్మిని దేవగంగానెగ్గివచ్చినయింద్రుని కీయక తనతోడమాంసమునే తోసియిచ్చినచక్రవర్తి.

కాలేకలౌ కలుషతః కలితోదయానామ్

దోషాయ దృష్టిరపి హంత? దురీశ్వరాణామ్॥

43

అ. మండేతర + స్తర + మలీమన + మానసానాం = అమండుముగా + మన్నఘన
నిచేత + మనమైన + మనస్సుకలవారును, మన్మథస్పృహ + దురభిమాన +
మద + ఆస్పదానాం = కోపము + లోభము + మోహము + గర్వమును + ఆధారము
లుగాఁగలవారును, కలౌకాలే = కలికాలమందు, కలుషతః = పాపముతో, కలితి +
ఉదయానాం = కూడుకొన్న + జన్మముకలవారునైన, దురీశ్వరాణాం = దుష్టరా
జులయొక్క, దృష్టిః అపి = దర్శనముకూడ, దోషాయ = దోషముకొఱిగి, హంత =
ఆయ్యో? (వసంతతిలకావృత్తము).

తా. ఈకలియుగములో అత్యంతములయిన కామక్రోధగోభ మోహమద
మాత్సర్యములు అనుదుర్గుణములు కలిగి, పాపిష్ఠజన్మములు గల యిక్కడిరాజు
లను చూచుటనసీతము పాపమే.

మఱియు.——

తే. కామమున లోభమునఁ గ్రోధ కలన మించు

మోహమున మదమాత్సర్య ర్ములను ముగించు

కలుషముల దూష్ణితులు తులు ర్ వలగు నలఘు

స్థపులఁ గనుటయే కలి, దోష ర్ మెపుడుఁ గనుట.

టి. ఈదుర్గుణము లాఱును శత్రువులవలె నెనుకటికి చెఱుపుచేయును గను
క వీనికి అరిషడ్వర్గము అనిపేరు.

విశ్వావసుః.——

గ. తథాఽపిసర్వథా కలికాలికాలపి మానుషా నదూషణీయాః

యతస్సర్వకాలేఽపికేచన సన్త్యేవసాధవః॥

44

అ. తథాఽపి = అట్లయినను, సర్వథా = అనేకవిధములుగా, కలికాలికాలపి =
కలికాలమందలివారయినను, మానుషాః = మనుష్యులు, నదూషణీయాః = దూ

పింపఁదగినవారు కారు. యతః=ఎందువలన, (అనఁగా) సర్వకాలేఽపి=ఎల్ల కాలమునను, కేదనః=కొంపఱు, సాధవిః=సత్పురుషులు, సన్తివీరి=ఉన్నవారే.

విశ్వాననువు. —

వ. అయినను, సర్వకాలములందును గొందఱు సాధువులు కలరు కనుక, కలికాలిచుందును నేవిధముననైనను మనుష్యులు దూఱ్యులగువారుకారు.

పశ్య. —

హ. దురిత భరిత ఓబత్సప్రసాదనిరాదరాః

కమలనయనస్వైరక్రీడాగృహాయితవృద్ధహః ।

నిగమపదవీనిర్వాహాయ ఓతా వ్రదితాస్వయమ్

కతి న కృతిన స్సందృశ్యంతే కలావపి నిర్తలాః॥ 45

అ. దురిత+భరిత + ఓబ+త్సప్రసాద+నిరాదరాః = పాపములచేత + నిండినవారై + మత్తులైన + రాజులయొక్క + అనుగ్రహమందు + ఆచరములేనివారును, కమలనయన+స్వైర + క్రీడా+గృహాయిత+హృత్ + గుహః = పుండరీకాక్షులయొక్క + స్వేచ్ఛాసూప మైన + ఆటలకు + ఇల్లుగానున్న + హృదయములనెఱి + నొనలుగలవారును, నిగమపదవీ+నిర్వాహాయ = వేదమార్గములను + నిర్వహించుటకై, ఓతా = భూమిమందు, స్వయం = తాఁడుగా, ఉదితాః = పుట్టినవారును, నిర్తలాః = పరిశుద్ధులైనవారునైన, కృతినః = పుణ్యాత్ములు, కలాపిః = ఈశలియుగముగఁగూడ, కతి = కొందఱు, నసందృశ్యంతే = కనఁబడుచున్నారకారు? (ఢీకానుప్రాసము.) (హరిణీన్పత్తము.)

శా. దోషచిత్తులై మత్తిలు రాజులయనుగ్రహ మపేక్షింపకయే, తమహృదయములందు ఆకిమలాక్షుని క్రీడింపఁజేసికొనుచు, వేదము లధ్యయనములే యును, తద్విహిత జ్ఞానభక్తివై రాగ్యధర్మము లనుష్ఠించుచు, ఈభూలోకమందు పరిశుద్ధులై పుట్టియుండు సూక్ష్మాత్ము లెందఱో కనఁబడుదున్నారా? లేదా?

చూడఁ—

ఉ. మేదురపాపభూపతతి శ్రీమోద నిరాదరపుండలంపు, దా
మోదరుమోదఁ బాదుకొనుశ్రీమోదపరాదపుండలంపు, దా
వేదనికామనీమపద శ్రీవిఁ నహియింపుఁగలంపుఁ గల్గి, యీ
మేదిని సాధుసార్థ మెల శ్రీమిం జెలిమిం గలినిం గనంబడన్.

టి. మేదుర+పాప+భూపతతిమోదఁ = విస్తారమైన-| పాపములుగల +
రాజులసమూహముమోద, మోద+పర+అదరపు = సంతోషమందు-| అన క్తమై
+ ప్రేమసంబంధమైన, వేద+నికామ+నీమ+పదవిఁ = వేదముల | విస్తారము
యొక్క-+అంతిమమైన+మార్గమును, మేదినిఁ=భూమియందు, సాధుసార్థము
=సత్పురుషసమూహము, ఎలమిఁ=సంతోషముతోడను, శ్రీమిఁ=స్నేహ
ముతోడను, కలినిఁ=కలికాలమందుఁగూడ.

గ. అథవా యది మదీయేవచసి నవిస్రమ్భ స్తర్హి తత్రతత్రిసంఖ్యా
రమారచయ్య త త్తద్గుణాదర్శనం కరవావః । (ఇతి విమాన
మగ్రతః ప్రస్థాపయన్నజ్ఞుల్యానిర్దిశ్య) . 46

అ. అథవా=ఒకవేళ, మదీయే వచసి=నామాటయందు, విస్రంభః=నమ్మక
ము, యది=లేదేని, తర్హి=అయితే, తత్రితత్ర=అక్కడక్కడ, సంచారం+
ఆరచయ్య = సంచారము+చేసి, తత్ తత్ +గుణ+దర్శనం = ఆయా+గుణముల
ను+కనిపెట్టుట, కరవావః=చేయుదము. (ఇతి=అని, విమానం=దేవయానమును,
ఆగ్రతః=ముందట, ప్రస్థాపయన్=జఱుపుచు, అంగుల్యా=ప్రేలితో, నిర్దిశ్య=
నిర్దేశించి.)

వ. ఏమి? నావచనమున స్త్రీకు నమ్మకము కలుగదేని దా నిక్క
డక్కడ సంచారముచేసి దానిదానిగుణగణమును గనిపె
ట్టుదము. (అని యట్లు విమాన మెదుగఁ గదురఁజేసికొనుచుం
దాన తనకరంగులితో నిర్దేశించి).

బదరికాశ్రమ వర్ణనము.

బదరికాశ్రమ నివృత్తీత్రము. — ఇది హిమవత్పర్వతసమీపమున నరన్వతీ నదీతీరమున నరనాం యులుగా అవతరించి, అందు తమతో తపస్సుచేయుచుండు న నీకమనూర్వులచేతి పూజింపఁబడుచుండెడు శ్రీమన్నారాయణమూర్తి సేవి సాయించెడి బదరీవనముతోడి యాశ్రమము.

విశ్వానసుః. —

సృ. ఇదం బదరికాశ్రమస్థల మిహైష నారాయణ
స్తవస్యతి నమస్యతాం స్థితమం తమ శ్శోషయక్ ।
వికాసి ధిషణోన్మిష ద్విషయవర్జనా స్సజ్జనా
జనార్దన మహర్దినం భుజగమంచ మర్చి స్త్యమి॥ 47

అ. ఇనం=ఇది, బదరికాశ్రమస్థలం=బదరికాశ్రమ దివ్యత్రేత్రము, ఇహ= ఇక్కడ, ఏషః=ఈ, నారాయణః=శ్రీమన్నారాయణుఁడు, నమస్యతాం= తన్ను నమస్కరించువారికి, స్థితమం=మిక్కిలిస్థిరమైన, తమః=అజ్ఞానాంధ కారమును, శోషయక్=నశింపఁజేయుచు, తపస్యతి=తపస్సు చేయుచున్న వాఁడు, వికాసి+ధిషణా+ఉన్మిషత్+విషయ+వర్జనాః=ప్రకాశించుచుండు+ బుద్ధివిశేషముచేత + విజృంభించుచుండు + విషయాంతరములను+విసర్జించుట గలవారై, అగ్నిః=ఈ, సజ్జనాః=సద్గురువులు, భుజగ+మంచం=అదిశేషుఁ డే+శయ్యగాఁగల, జనార్దనం = ఆనారాయణుని, అహర్దినం = ప్రతినమమును, ఆర్చంతి=పూజించుచున్నాఁడు. (పృథ్వీవృత్తము.)

శా. ఇది బదరికాశ్రమము, ఇందు శ్రీమన్నారాయణుఁడే తన్ను సేవిం చుఁగోరువారి యజ్ఞానాంధకారమును విసర్జింపఁజేయుటకై తపస్సు చేయుచు న్నవాఁడు. ఇదో? ఈసత్పురుషులు తత్వజ్ఞానముతో ప్రకాశించు బుద్ధివిశేష ముచేత తమతమశబ్దాదివిషయాంతరములు విడిచి, శేషకాయయైన యాశారా యుని సర్పించుచున్నవారు.

విశ్వావసువు. —

ప్ర. ఇహో బదరికాశ్రమం శీ బితిఁడె యిందు నారాయణుం
డిదోతపసానర్చవీ శీ రెపుడు సంశ్రితులవారే
విదారితతమోగతుల శీ విషయవీధికానిర్గతుల
సదాహరి సమర్చనల శీ సరవి సల్పుదు ర్నజ్జనుల.

టి. ఒనర్చుడు = చేయుచున్నారు. ప్రణతలు = ప్రణామముచేసినవారు, వి
దారిత + తమః + గతులు = కొట్టివేయఁబడిన + అజ్ఞానాంధకారముల + మార్గములు
కలవారు, విషయ + వీధికా + నిర్గతులు = శబ్దాది విషయాంతరముల + బాటలలో
నుండి + వెలుపడినవారు, సరవి = సక్రమముగ. (పృథ్వీవృత్తిము.)

కృశానుః. —

గ. సఖే! తనాత్ర గుణవత్తా సమర్థనం సరోచ శే మహ్యమ్॥ 48

అ. సఖే = ఓ సఖుడా! తవి = నీయొక్క, ఆత్ర = ఇక్కడ, గుణవత్తా = సమ
ర్థనం = గుణవంతునితనమును + సమర్థించుట, మహ్యం = నాకు, సరోచ శే =
రుచింపదు.

కృశానుఁడు. —

వ. సఖా! ఇట నీనద్గుణ సద్భావ సమర్థనమే యైనను, నాకు రుచి
యించుచున్నదియ కాదు.

వం. య దత్ర జ్ఞాగ ర్తి శిలాసమం హిమం

సుశీతలా గన్ధవిహృత్ దుస్సహః ।

జలావగాహో చ్చక్రితో జన స్తతః

కుత స్త్వనుష్ఠాస్యతి కర్త నిర్మలమ్॥

49

అ. యత్ = ఎందువలన (అనగా), ఆత్ర = ఇక్కడ, శిలాసమం = జాతితో
సమమైన, హిమం = మంచు, జాగ ర్తి = తేగుచున్నది. గంధవిహృతః = గాఢ
లును, సుశీతలాః = మిక్కిలిజల్లనివై, దుస్సహః = ఓర్వఁగూడనిది. తతిః = అందున
అన, జల + అభగాహత్ = జలములో + స్నానమువలన, చక్రితః = భయపడినట్టి,

నటిప్రణాంధ్రప్రద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనసహితము. 53

జనః=జనము, నిర్మలం=పరిశుద్ధమైన, కిర్తనం=కీర్తనో, కుతః=ఎట్లు, అనుష్ఠా
స్యతి=అనుష్ఠించును. (పంశస్థవృత్తిము.)

తా. ఈ యాశ్రమముగో మంచు తొయివలె గడ్డకట్టి తేగుచున్నది. గా
లియో ఆమంచువల్ల మిగులజల్లని యోర్వఁగూడక వినరుచున్నదే. ఇట్లు జిల్లని
చల్లపడియుండుట ప్రథమకర్తవ్యమైన స్నానముచేయుటకే భయపడి యేక
కర్తవ్యమైన నెవ రెట్లుచేయుదురు?

ఆ. మంచుగడ్డకట్టు, శ్రమించు నీందరగొట్టు
గాన మానవులు జ శ్రీలాన స్నాన
మునకు వెనుకఁ దీయు శ్రీ గను, ననుష్ఠేయపుఁ
గర్మనిర్మల మిటు శ్రీ గలుగు తెటులు?

టీ. అనుష్ఠేయపుఁగర్మ=ఆచరింపఁదగిన యాచారకర్మ, నిర్మలము=పరిశు
ద్ధమైన.

వీశ్వావసుః. —

గ. అస్మన్న తానుకూలమేవై తద్భవతి భవదూక్తమ్॥ 50

ఆ. ఏతత్ = ఈ, భవత్ + తా క్తం=నీచే + చెప్పఁబడినది, అస్మత్ + మత్ +
అనుకూలంసవ = మాయొక్క + అభిప్రాయమునకు + అనుకూలముగానే, భవతి =
అగుచున్నది.

విశ్వావసుప్ర. —

వ. నీచీయన్నది (ఈ యాశ్రమ మహిమమున) మామతమున క
నుచుతిమైయే యున్నది.

టీ. మామతియునకు=మాయభిప్రాయమునకు, అనుమతము=నమ్రతము.

యతః. —

మా. పరమహిమ యుతత్వా త్ప్రపన్నై కుణ్ఠసామన్యం
పద మిద ముపయాన్తః పణితా శ్చాన్తిమన్తః

ముహూ రిహ సమయేషు స్నానహేతో స్సరోగా

స్తదపి భృశ మరోగా స్తార్క్ష్యకేతోః ప్రసాదాత్ || 50

అ. పరమ+హిమ-పర + మహిమ+యుతత్వాత్ = అధికమైన+మంఘ
తో-అధికమైన + మహత్త్వముతో + కూడుకొన్నది యగుటవలన, ప్రాప్త+
వైకుంఠ+సామ్యం=పొందఁబడిన+పరమపదముతో+సోటిగలదియైన, ఇదం+
పదం=ఈ బదరికాశ్రమమును+స్థలమును, ఉపయాంతిః=పొందినవారై, శాంతి
మంతః=శాంతిసంపన్నులగు, పండితాః=జ్ఞానులు, ఇరా=ఈయాశ్రమమున, సమ
యేషు=కర్తవ్యమైన సమయములలో, ముహూః=మాటిమాటికి, స్నానహేతోః=
స్నానకారణముచేత, స+రోగాః-నరః+గాః = శీతరోగముగలవారు-సరస్సు
లం దవగాహముగలవారు, తత్ అపి=అట్లయినను, తార్క్ష్యకేతోః=గరుడధ్వ
జుడైన యావిష్ణువుయొక్క, ప్రసాదాత్=అనుగ్రహమువలన, భృశం=వి
క్రీలి, అరోగాః=రోగరహితులే. (మాలినీపృథ్వుమ్.) (శ్లేషాలంకారము.)

తా. ఈయాశ్రమము అత్యంతమైన హిమయుక్తలిగియు, ఉత్కృష్టమైన మ
హిమయు కలదియగుటచేత పరమపదముతో సాటియైన యీహేతు పరమశాంతి
సంపన్నులై వచ్చినజ్ఞానులు ఆయామయస్థానకాలములలో సరస్సులలో స్నాన
ముచేసి, యానారాయణుని అనుగ్రహమువలన శీతరోగాదిరహితులై యూరో
గ్యముతో నున్నవారు.

ఏలనంటే?—

ఆ. పరమహిమము గలుగఁ శీ బరమపదం బిది

గనుకఁ గనకవనను శీ కరుణకలిగి

యిట సరోగు లగుచు, శీ నట యరోగు లగుదు

రగుటనే యిటీవు శీ నంటి వంటి.

టి. పరమహిమము=పరమమైన హిమము-పరమైనమహిమము, కనకవనము=
పీఠాంబుడైన విష్ణువుయొక్క, సరోగులు=రోగరహితులు - సరోహాహి
తులు, అరోగులు=క్షుత్పిపాసా జరామరణాది రోగరహితులు-నిత్యనూరులు,

అట=అటు + అ—అట్లే, అంటి=అంటిని. (ఇటనుజ్ఞేషము.)

గ. ఇతి విమాన మన్యతః ప్రస్థావ్య సాష్టాలిబద్ధమ్॥

వ. అని విమాన మన్యత్ర పోవిడిచి చెయిమొగిడిచి. 52

అయాధ్యావర్ణనము.

(అయోధ్య. — మోక్షప్రదానమున నమర్థములైన సప్తపట్టణములలో ప్రధానమైనది. ఇది యుత్తరాంశలదేశమందు సరయూపదీతీరమున ఇక్ష్వాకువంశపురాజుల రాజభీకమున రాజులుచుండినరాజధాని.) మోక్షప్రదాయక సప్తపట్టణములు. — “అయోధ్య, మధురా, మాయా, కాశీ, కాంచీ, అవంతికా, పురీ ద్వారవతీచైవ, సప్తైతా మోక్షదాయకాః” అనునవి.

శా. సాకేతాయ నమః పురాయ భవతు స్తోకేతరశ్రీపుషే

నానాదోషముషే తదన్తికజుషే దేవైస్స సరియ్యై నమః ।

యేమీ తత్తటభూమిషు ప్రవిలస ద్రూపాశ్చయూపాస్థితా
స్తేభ్యో భానుకులీనకీర్తిలతికోపఘ్నాయితేభ్యో నమః॥ 53

అ. స్తోకేతర + శ్రీ + పుషే = అశ్వధికమైన + ఐశ్వర్యమును + పోషించునదియైన, సాకేతాయ = అయోధ్యయనెడి, పురాయ = పట్టణమునకు, నమః = నమస్కారము, భవతు = అగుఁగాక - నానా + దోష + యుషే = సకలమైన + దోషములను + హరించినదియై, తత్ + అంతిక + జుషే = అపట్టణమునకు + నమీపమును + పొందినదియైన, దేవైస్స = దేవీస్వరూపయైన; సరియ్యై = సరయూనదికి, నమః = నమస్కారము. యే = ఏ, అమీ = ఈ, యూపాః + చ = యజ్ఞస్తంభములును, తత్ + తట + భూమిషు = అనదియొక్క + గట్టులలోడి + భూములలో, ప్రవిలసత్ + రూపాః = ప్రకాశించెడు + రూపభేదములు కలవియొ, భానుకులీన + కీర్తి + లతికా + ఉపఘ్నాయితేభ్యః = నూర్యవంశపు వారియొక్క + కీర్తియనెడు + తీరగతు + సమీప స్తంభమువంటివైన, తేభ్యః = ఆయా పస్తంభములకు, నమః = నమస్కారము.

తా. సర్వైశ్వర్యములు గలసాకేతమనెడి అయోధ్యకును, అనమీపమున

సకలదోషనివారకమైన సరయూనదికిని, దానితీరభూములందు సూర్యవంశపు రాజులకీర్తిలితక లట్లుకొనుటకై యట్లుడు కొమ్మలవలె స్థాపించి యున్న యూప స్తంభములకును నమస్కారమగును గాక.

ఉ. ఓషికమొక్కి సొక్కెద సరయోధ్యనస్సాధ్యను గల్గిబల్గినే,
నోపికనీవుమొక్కు? మఱియు సరయు సరయోద్ధృతైన, స
య్యాపతితి ఓతి రవికుశలో త్తమకీర్తికపఘ్నమూర్తి య
జ్ఞోపకృతిక నమస్కృతినరేమున్నతిసత్కృతి సేయుదుడుదన్.

టి. సరయ + ఉద్ధృత + వన = వేగముతో కూడునట్లుగ - ఎగురంగొ
ట్టబడిన + సకలదోషములు కలదైన, యజ్ఞ + ఉపకృతి = యజ్ఞముల + ఉప
కారమునందు, యూపతితి = యజ్ఞ స్తంభ సమూహమును, ఉపఘ్నమూర్తి
= తీగలట్లుకొనుటకై నాటినకంబము రూపముగలదైన, నమస్కృతి = నమ
స్కారముతో, సమున్నతినత్కృతి = అత్యంతియముతోడి సత్కారమును.
(అలంకారములు అభేదతాద్రావ్యరూపకములు).

గ. పునఃపున ర్నిరీక్ష్య సభ క్త్యస్తేషమ్॥ 54

అ. పునఃపునః + నిరీక్ష్య = మఱిమఱిల (+జూచి, స + భ క్తి + ఉ స్తేషం =
భ క్తియొక్క + అతిశయముతోకూడ.

వ. మఱిలమఱిల నాపురి నిరీక్షించి సభ క్తి నమగ్రంబుగ.

జె. భవసాగరశోషణేన పశ్య

చ్చరణాంతఃపురజీవనోపధేన ।

రజసా రఘునాథపాదభాజా

రచితాంహః ప్రళమా మిమాం నమామి॥

55

అ. భవసాగర + శోషణేన = పాపములు (లేక, సంసారము అను) సము
ద్రమును + శోషింపజేయునదియు, పశ్యచ్చరణ + అంతఃపుర + జీవన + జోషధే
న = గౌరవహునియొక్క + అంతఃపురవాసినియైన యహల్యయొక్క + జీవనమును
జోషధయోపమైనదియు, రఘునాథ + పాద + భాజా = శ్రీరాములయొక్క +

పాదములను + పొందియుండునదియునైన, రజసా = సూరిచేత, రచిత + అంశః + ప్రశమాం = చేయఁబడిన + పాపములకు + ప్రకాంతికలదైన, ఇమాం = ఈఅయోధ్యను, నమామి = నమస్కరించుచున్నాను. (కౌపచ్ఛందసికప్పత్తయి.)

తా. 'పెనిమిటియైన గౌతమర్షి చేత తాయిగా శపింపఁబడినయహల్య మణల యథాకూపముగ జీవింపజేయుట కావధమునొందినది, సకలదోషములను బోగొట్టునట్టి యాశ్రీరాములపాదధూళి వ్యాపించి నిగ్గోషమైయుండు నీయయోధ్యకు నమస్కరించుచున్నాను.

తే. భవనముద్రంబు శోషిల్లఁ, శ్రీ బశ్యదంఘ్రి
పక్ష్యలాక్షియు రంజిల్లఁ శ్రీ బరిధవిల్లు
రఘువరాఽఘ్రిగజం బంటి శ్రీ యఘములెల్ల
నతి శమిల్లు పురం బిది శ్రీ యతిశయిల్లు.

టి. పశ్యత్ అంఘ్రి + పక్ష్యలాక్షి = కాలికంటికాడైన గౌతమఋషియొక్క + స్త్రీయైన అహల్య, నతిక్ = నమస్కారముతోనే, శమిల్లు = ప్రకమించుచున్నట్టి.

పశ్యచ్ఛరణంఘ్రి = గౌతమఁడు. — ఇతఁడు అందఱులె కన్నులుకలిగియుండియు, కాలనుగూడ కన్నుకలిగి చూచుచుండును. ఈతఁడు శతానందునికి తండ్రియు, కృపాచార్యునికి తాతయు నయినయతఁడు.

పశ్యచ్ఛరణాంతిపురము = అహల్య. — జనకరాజుచేపాలింపఁబడు మిథిలకును, నిమిచే గిర్దింపఁబడిన జయంతిపురమునకును నడుమనుండు గౌతమాశ్రమమున ఆగౌతమనిభార్య అహల్య. ఇంద్రునితో జారత్వము చేసినకోపమువలన నాభర్తచేత తాయిగా శపింపఁబడి తాయియై కొంతకాలమునకు శ్రీరాములు సీతాకల్యాణమై మిథిలలో నుండి అయోధ్యకు పోవునపుడు ఆ శ్రీరాముల పాదధూళి సోకి యథాప్రకారముగ స్త్రీఅయ్యెను.

గ. పునస్సానున్న రణరోమాఞ్చమ్॥

అ. పునః=మఱల, స+అనుస్వరణ+రోమాంచం=అనుస్వరణముతోడి పుల కాంకురముతో.

వ. (అని నమస్కరించి) మఱల ననుస్వరించి, తనమెయ్యియుం బులకరించి.

శ్రీరామవర్ణనము.

[స. కల్యాణోల్లాసనీమా కలయతు కుశలం కాలమేఘాభిరామా
కాచిత్రకేతథామా భవగహనగతిక్లాన్తిహరిప్రణామా ।
సౌందర్యప్రీణకామా ధృతజనకనుతానాదరాపాజ్ఞదామా
దిక్షుప్రఖ్యాతభూమాదివిషదభినుతా దేవతారామనామా॥

అ. కల్యాణ+ఉల్లాస+నీమా = కల్యాణముల+విలాసమునను + వాద్దైనదియు,
కాలమేఘ+అభిరామా = కాత్తేఘములె+మనోహర మైనదియు, భవ+గహన+
గతి+క్లాన్తి+హరి+ప్రణామా = సంసారము నెడి+మహారణ్యమందు + తిరుగుట
వలని + కష్టమును + వారించునట్టి + నమస్కారముకలదియు, సౌందర్య+ప్రీ
ణ+కామా=అందముచేత+సిగ్గుపడెడు+మన్నభుండుకలదియు, ధృత+జనకను
తా+సాదర+అపాంగదామా = ధరింపబడిన+జానకీదేవియందు + ఆదర సహిత
మైన+దండలంబికడగంటిచూపులు కలదియు, దిక్షు = సకలదిక్కులలోను,
ప్రఖ్యాత+భూమా = ప్రసిద్ధమైన+కొంత్యతిశయముకలదియు, దివిపత్+అభిను
తా = దేవతలచేత+స్తోత్రముచేయఁబడినదియు, సాశేత+ధామా = ఆయోధ్యా
పట్టణమే+స్థానముగాఁగలదియు, రామ+నామా=శ్రీరాములు అను+నామము
కలదియునైన, కాచిత్ర=ఓకానొక, దేవతా=దైవము, కుశలం=క్షేమమును,
కలయతు=ఘటింపఁ జేయుచుండునుగాక. (నగ్ధరావృత్తము)

తా. సంసారపాశముల కష్టములను తొలఁగించుచు, సకలకల్యాణములను
గలిగించుచు, కాత్తేఘములె నందగించుచు, మన్నఘనిగూడ తనయందముచేత
సిగ్గుకొందఁజేయుచు, నీతాదేవిని తనకడగంటిచూపులతో అనందింపఁజేయు
చు, సకలదేవతలచేత పొగడఁబడుచు, సకలదిక్కులలో ప్రసిద్ధికెక్కి, యయో

ధ్వలోనుండు నాశ్రీరాములు మనకు సర్వవిధముల సర్వక్షేమములను నిచ్చుచుండునుగాక.

సీ. కిల్యాణములకెల్లఁ శ్రీ గడసీమ యగువాఁడు

మేఘాభిరామ మహా శ్రీ మేనివాఁడు

భవగహనంబునఁ శ్రీ బడలిక పోఁబెట్టి

భక్తిప్రణామంబుఁ శ్రీ బట్టువాఁడు

పంచబాణుఁడు సిగ్గు శ్రీ పడెడు నందమువాఁడు

దశనిశలందెడి శ్రీ యశమువాఁడు .

జనకనుతాపాంగ శ్రీ కనకదామమువాఁడు

విబుధులయభినుతు శ్రీ ల్విన్నెడివాఁడు

తే. దేవదేవుఁడు దివ్యాను శ్రీ భావుఁ డతఁడు

రామనాముఁడు సాకేత శ్రీ ధాముఁ డెపుడు

ననమకరుణాగసతింగి శ్రీ తాంతరంగుఁ

డిచ్చుఁ గుశలముఁ గలుషము శ్రీ లెడఁ బుచ్చు.

టీ. భవ+గహనంబునఁ = సంసారమను+మహారణ్యమందు, జనకసుతా+ అపాంగ + కనకదామమువాఁడు = కీతాదేవియొక్క+కడగంటిచూపులనెడి+ బంగాసుసరి పిణుకలవాఁడు, అనమ+కరుణారస + తరంగిత+అంతరంగుఁడు= సాటిలేని+దయారసముచేత + అలలుకలదిగాఁ జేయఁబడిన+అంతరంగము గలవాఁడు, ఎడలఁబుచ్చుఁ = వెడలఁగొట్టును.

శ్రీరాములు. — ఈయన సూర్యవంశమున కకుత్స్థాస్థాన్వయస్థుడైన రఘుమహారాజునందున అనమహారాజుకు పౌత్రుఁడును, కాశ్యావంశకరఘులకు పుత్రుఁడునై; భరతలక్ష్మణశత్రుఘ్నులకు అగ్రజుఁడును, సీతాదేవికి భర్తయునై; తండ్రి యాజ్ఞ చేత అరణ్యమునకుపోయి, వాలినంహారమునకు వెనుక, సుగ్రీవరామాదుత్సహాయుడై; విభీషణునియందు వాత్సల్యముకలిగి, రావణకుంభకర్ణాదిరాక్షసులను సంహారము చేయుటకై దశావతారములలో ఏడవయవతారమైన మహావిష్ణువు.

అ. పునః=మఱల, స+అనుస్వరణ+రోమాంచం=అనుస్వరణముతోడి పుల కాంకురముతో.

వ. (అని నమస్కరించి) మఱల ననుస్కరించి, తనమెయియుం బులకరించి.

శ్రీరామవర్ణనము.

[స. కల్యాణోల్లాసనీమా కలయతు కుశలం కాలమేఘాభిరామా
కాచిత్రకేతథామా భవగహనగతిక్లాంతిహరిప్రణామా ।
సౌందర్యప్రీణకామా ధృతజనకసుతాసాదరాపాజ్ఞదామా
దిక్షుప్రఖ్యాతభూమాదివిషదభినుతా దేవతారామనామా॥

అ. కల్యాణ+ఉల్లాస+నీమా = కల్యాణముల+విలాసమునకు +వాద్దైనదియు,
కాలమేఘ+అభిరామా = కాత్తేఘమువలె+మనోహర మైనదియు, భవ+గహన+
గతి+క్లాంతి+హరి+ప్రణామా = సంసారమనెడి+మహారణ్యమందు+తిరుగుట
వలసి + కష్టమును + వారించునట్టి + నమస్కారముకలదియు, సౌందర్య+ప్రీ
ణ+కామా=అందముచేత+సిగ్గుపడెడు+మన్నభుండుకలదియు, ధృతి+జనకసు
తా+సాదర+అపాం దామా = ధరింపఁబడిన+జానకీదేవియందు । ఆదర సహిత
మైన+దండలంబికడగంటిచూపులు కలదియు, దిక్షు = సకలదిక్కులలోను,
ప్రఖ్యాతి+భూమా = ప్రసిద్ధమైన+కొంత్యతిశయముకలదియు, దివివత్-+అభిను
తా = దేవతలచేత+స్మితముచేయఁబడినదియు, సాక్షేత+ధామా = ఆయోధ్యా
పట్టణమే+స్థానముగాఁగలదియు, రామ+నామా=శ్రీరాములు అను+నామము
కలదియునైన, కాచిత్ = ఒకానొక, దేవతా=దైవము, కుశలం=శ్రేయమును,
కలయతు=ఘటింపఁ జేయుచుండునుగాక. (నగ్ధరావృత్తము)

తా. సంసారపాపముల కష్టములను తొలఁగించుచు, సకలకల్యాణములను
గలిగించుచు, కాత్తేఘమువలె నందగించుచు, మన్నఘనిగూడ తనయందముచేత
సిగ్గుకొందఁజేయుచు, నీతాదేవిని తనకడగంటిచూపులతో ఆనందింపఁజేయు
చు, సకలదేవతలచేత పొగడఁబడుచు, సకలదిక్కులలో ప్రసిద్ధికెక్కి, యయో

ధ్యలోనుండు నాశ్రీరాములు మనకు సర్వవిధముల సర్వక్షేమములను నిచ్చుచుండునుగాక.

సీ. కిల్యాణములకెల్లఁ శ్రీ గడసీమ యగువాఁడు

మేఘాభిరామ మా శ్రీ మేనివాఁడు

భవగహనంబునఁ శ్రీ బడలిక పోఁబెట్టి

భక్తిప్రణామంబుఁ శ్రీ బట్టువాఁడు

పంచబాణుఁడు సిగ్గు శ్రీ పడెడు నందమువాఁడు

దశనిశలందెడి శ్రీ యశమువాఁడు

జనకనుతాపాంగ శ్రీ కనకదామమువాఁడు

విబుధులయభినుతు శ్రీ ల్వి నెడివాఁడు

తే. దేవదేవుఁడు దివ్యాను శ్రీ భావుఁ డతఁడు

రామనాముఁడు సాకేత శ్రీ దాముఁ డెపుడు

ననమక రుణారసతింగి శ్రీ తాంతరంగుఁ

డచ్చుఁ గుశలముఁ గలుపము శ్రీ లెడలఁ బుచ్చు.

టీ. భవ+గహనంబునఁ = సంసారమను+మహారణ్యమందు, జనకసుతా+అపాంగ + కనకదామమువాఁడు = శీతాదేవియొక్క-+కడగంటిచూపులనెడి+బంగారుసరి పిణలుకలవాఁడు, అనమ+కరుణారస + తరంగిత+అంతరంగుఁడు= సాటిలేని+దయారసముచేత + అలలుకలదిగాఁ జేయఁబడిన+అంతరంగము గలవాఁడు, ఎడలఁబుచ్చుకొ= వెడలఁగొట్టును.

శ్రీరాములు.—ఈయన సూర్యవంశమున కనుత్ స్థాన్వయస్థుడైన రఘుమహారాజుపలసున అజమహారాజును పౌత్రుఁడును, కాసల్యాదశరథులకు పుత్రుఁడునై; భరతలక్ష్మణశత్రుఘ్నులకు అగ్రజుఁడును, శీతాదేవికి భర్తయునై; తండ్రియాజ్ఞ చేతి అరణ్యమునకుపోయి, వాలినంహారమునకు వెనుక, సుగ్రీవచానూపత్నిహాయుడై; విభీషణునియందు వాత్సల్యముకలిగి, రావణకుంభకర్ణాదిరాక్షసులను సంహారము చేయుటకై దశావతారములలో ఏడవమువతారమైన మహావిష్ణువు.

జనకసుత=జానకి. — ఈ పె పూర్వజన్మమున వేదవతియై వెనుక జన్మమున తామరపుష్పములో పుట్టి, అణుమాత్రరూపమున రావణుడు తీసికొనిపోవఁగా వారువారుచూచి ఈశువు నీకు నీవారికందఱికిని అనర్థకారిణియగును, విడిచి పెట్టుమనఁగా; వాఁడొక పెట్టెలో పెట్టి నసుద్రములో విడిచి పెట్టఁగా, అ పట్టె గట్టుతట్టి, ఇసుకదిబ్బతో కప్పబడి, కొన్నాళ్లకు 'వెనుక' దున్నెడి నేలలో నాఁగేటికి తగిలి, పెట్టెలోనిశువు మిథిలాపట్టణరాజైన జనకమహారాజుకు చొరకి, అతనికి నీత అనుషేరితో పెంపుడుకూతురై శ్రీరాములకు భార్యయై శుశలపు లను కనుగొన్న మహాలక్ష్మి.

కాముడు=మన్మథుడు — ఇతి=దు విష్ణుమానసపుత్రుడు, బ్రహ్మతిస్సుడు, రతీదేవి పెరిమిటి, అతిసుందరుడు, పంచబాణుడు, మకరధ్వజుడు, మినుకేత నుడు, శృంగారపురుషుడు నైనవాడు.

కించ. —

ప్ర. దశానన కుశాననత్రసదశేషలోకవృథా

విలోపకరకోపకో వసుమతీనుతావల్లభః ।

కృపారస మపారసంస్మృతిపయోనిధే స్తారకమ్

కృషీష్ట స ఋషీష్టకృ త్ప్రపణతైకతానే మయి॥ 58

అ. దశానన + కుశానన + త్రసత్ + అశేష + లోక + వృథా + విలోప + కర + కోపకః = దశముఖుడైన రావణాసురునియొక్క + దుష్పరిపాలనచేత + బెదరుచున్న + సకలమైన + లోకులయొక్క + దుఃఖమునకు + నాశమును + చేయునట్టి + కోపముకలవాడును, ఋషి + ఇష్ట + కృత్ = మహర్షులకు + అభీష్టములను + చేయువాడైన, వసుమతీనుతా + వల్లభః = భూపుత్రుకయైన నీతాదేవికి + భర్తయగు, సః = ఆ శ్రీరాముడు, అపార + సంస్మృతి + పయోనిధేః + తారకం = తుదిముట్టని + సంసారమనెడి + సముద్రమునకు + దాటించు తెప్పయైన, కృపారసం = దయార్థనమును, కృపణతా + ఏకతానే = దీనత్వమునకు + ముఖ్యాశ్రయమైన, మయి = నాయందు, కృషీష్ట = చేయునుగాక. (పృథ్వీవృత్తము.)

తా. రావణాసురునివలన భయపడుచుండువారి వ్యసనములను వీడ్చుచు, మహర్షులకోరికలను నెఱవేర్చుచు నుండు నాశ్రీరాముఁడు సంసారసముద్రము ను తెప్పవలె దాఁటించునట్టి తనకృపను కేవలము దీనుఁడనైన నాయుండు కలు గఁజేయునుగాక.

మఱియు...—

తే. రావణాసురశాసన శ్రీత్రస్తలోక
శోకనాశన కోపముఁ శ్రీదౌ కృతర్షి
హర్షుఁ డల రాముఁ డిలఁ గృసో శ్రీతక్ష్మర్షమునను
సంసరణ సంతరణ మెంతో శ్రీనఁగును మనను.

టి. మనను=మనుటకై-(ఆత్మలు)ఉజ్జీవించుటకై, సంసరణసంతరణము=సంసారమునుదాటుటను, ఎంత+జనఁగును=ఎంతో+ఇచ్చుచుండునుగాక.

దశాననుఁడు=రావణుఁడు. —వీడు రాక్షసరాజు, పులస్త్యునిపుత్రుఁడైన విశ్రవసువలన కైకసికిఁబుట్టినవాఁడు, విభీషణకుంభకర్ణులకు అన్న, మఱియోదరికి పెనిమిటి, ఇంద్రజిత్తుమొనలైనవాడు వీనికొడుకులు, లంకాపట్టణమునకు రాజు, శ్రీరాములచేత సంహరింపఁబడినవాఁడు. (జయవిజయులు ననకి సనందనాదులచేత రాక్షసులుగా శపింపఁబడి మొగటిజన్తమున హిరణ్యాక్ష హిరణ్యకశిపులై నృసింహావతారముచేతను, వెనుక రావణకుంభకర్ణులై శ్రీరాములచేతను, మఱి యొక యుగమున శివుపాలదంపివత్సవులై శ్రీకృష్ణునిచేతను సంహరింపఁబడినవారు.)

అపిచ. —

ఆ. స జయతి చిత్రచరిత్రో
యస్య హి వరచరణ పుష్కరక రేణుః ।
మహిషీ మృషేసింహస్య

॥ ప్రాజీజనదపి నృసోదయే హేతుః॥

59

అ. యస్య=ఏవానియొక్క, వర+చరణ+పుష్కర+క రేణుః, హేతుః=

కాక్షుల+తోండముల+గల+ఏనుగు, (పర+చరణపుష్కరిక+రేణుః = శ్రేష్ఠములైన+పద్మములవంటిపాదముల+దూళి) పృష్ఠ+ఉదరేణు - ఎద్దుయొక్క+ (ధర్మముయొక్క) పుట్టుకయందు, హేతుః అపి=కారణమగుచున్నది, ఋషి+సింహస్య=తెలివిగల+సింహమునకు (శ్రేష్ఠుడైన+గౌతమబుగ్గి), మహిషీం=పెండ్లియగుమును (పత్నిని), సాజగత=పుట్టించెనో, సః అట్టి, చిత్ర+చరిత్ర=విచిత్రమైన+చిత్రముకలవాడైన శ్రీరాముడు, జయతి+హి=సర్వోత్కృష్టమైన డగుచున్నాడు గదా?

తా. మఁ యేనుగు మగయెద్దును గనఁగోరి, సింహమునకు ఎంటియనుమును భార్యనుగాఁ బ్రసవించుకొనెను. (అనువిరుద్ధార్థమును వేడుక క్క మాని,) ధర్మసంస్థాపనముకై యవతరించుటచేత గౌతమమునితోపముచేరి ఋషియై పడియున్న యపాల్యను తనపానపద్మపరాగముచేరి యథాప్రకారము స్త్రీగాఁ జేసి యతనికి భార్యగాఁజేసిన యావిచిత్రచరిత్రుడైన (శీరాముడు సర్వోత్కృష్టుడగు) నుండుఁగాకని యాశీర్వదించెను. (అని వాస్తవార్థమును నిలిపెను.)

మఱియు. —

ఉ. ఆతతచిత్రవర్తనమే శీయాతని, దాతటి భూమి నేమి యు

త్వాతమొకాని? యేని పద శీ పద్మకరేణువు గాణమిఱి, నా కూతమహర్షిసింహమున శీ కుక్ మహిషికలిగించెఁమించుఖ ద్యోతకులంబునంబరము శీతోడ, వృషోదయమున గదలించుచున్.

టి. ఏని+పద+పద్మ+కరేణువు = ఎవనియొక్క+పాదములందు+తెల్లనిమచ్చులగల+ఏనుగు (పద+పద్మక+రేణువు = పద్మములవంటి+పాదములయందలి+దూళి), స+ఆకూత+మహత్+ఋషి+సింహమునకు = మంచి+అట్టి(పాముతోడి+గొప్ప తెలివిగల+సింహమునకు, (మహర్షిసింహమునకు = మహర్షి శ్రేష్ఠుడైన గౌతమునికి,) ఖద్యోతకులంబు = మిడుగురుపురుగుల సమూహము (నూర్యవంశమువారు).

ఇం. శ్రేయాంసి భూయాంసి మహావదాన్యః

ప్రేయాన్ సదేయా జ్ఞనకాత్త జాయాః ।

కాకాయ కంకాయచ యోఽదితేష్టం

దాశాయ కీశాయచ రాక్షసాయ॥

60

అ. యః = ఎవఁడు, కాకాయ = కాకికిని (జయంతుః కిని), కంకాయ = గద్దకును (జటాయువునకును), దాశాయ = బోయకును (గుహునికిని), కీశాయ = శోఠికిని (సుగ్రీవునికిని), రాక్షసాయ = రాక్షసునకును (విభీషణునకును), ఇష్టం = అభీష్టమును, అదిత = ఇచ్చెనో, సః = అట్టి, మహాదాన్యః = మహాదాతయ్య, జనకార్తజాయః = సీతాదేవికి, ప్రేమాత్ = ప్రేముఁడైన శ్రీరాముఁడు, భూయాంసి = విశేషములైన, శ్రేయాంసి = క్షేమములను, దేయాత్ = ఇచ్చును గాక.

(ఇంద్రవిజ్రాప్తిత్తము.)

తా. సీతాపతియైన శ్రీరాముఁడు తాను మహాదాతయని పేర్కొనఁబడియు, కాక, గద్ద, శోఠి, బోయ, రక్కసి మొదలైనవానికేమో! యిష్టదాత అయినాఁడట? (అని విరుద్ధార్థము.) జయంతుఁడు, జటాయువు, గుహుఁడు, విభీషణుఁడు మొదలైనవారికి (అని ఉద్దిష్టార్థము.) ఇష్టదాత అయినాఁడట? అట్టి శుతఁడు మనకును సకలశ్రేయస్సుల నిచ్చునుగాక.

తే. కాక కంకములకు నదే ర కాక, కపి కి

రాత రాక్షసుల కభీష్ట ర రాశిఁజేసి

నాఁడు నాఁడనఁ బేర్పాడు ర నాఁడు మనకు

శ్రేయములదాత యగుఁగాత ర సీతనేత.

గీ. నాఁడు = అనాఁడు, దాత = ఇచ్చువాఁడు, సీతనేత = సీతాపతి.

కాకము = కాకి-జయంతుఁడు. — వీఁడు ఇంద్రునికొడుకు, నలకూబరమన్మథులవలె అతిసుందరుఁడు, వీఁడు సీతాదేవి ఆరణ్యయాశ్రమానున్నపుడు కాకాశురుఁడై పొడువవచ్చి శ్రీరాముల బాణముచేత హతుఁడైనవాఁడు.

కంకిము = గద్ద - జటాయువు, — ఇతఁడు వినతాకశ్యపులమనుమఁడు, శ్యేని అహ్నూరులకొడుకు, సంపాతితన్ముఁడు, ఈతఁడు పంచపటియందు శ్రీరాముల ఆశ్రమముననుండి సీతను గొనిపోవునపుడు తానుగద్దగాఁబ్బి రావణాసురునితో యుద్ధముచేసి వానిచే చంపఁబడినవాఁడు.

దాశుడు=బోయ—గుహుడు.—ఇతడు శృంగిలేర పురమునకు ప్రభువు గానుండి శ్రీరాముల అరణ్యవాసములో పడవవిడిచి పంపానరస్సును దాటిం చిన కిరాళరాజు.

కీశము=వానరుడు=సుగ్రీవుడు.— (వాలిసుగ్రీవులు.— వానరరాజులు, అన్నద్రులు) వీగు-బ్రహ్మవలనం బుట్టినబుక్షవిరాజుడు అను వానరుడు పా ర్వతీకాపమున పురుషులు స్త్రీలైపోవు శతాకమున స్నానముచేసి తానును స్త్రీయై తనసౌందర్యమునకు ఆనందమందిన ఇంద్రునివలన వాలమందు వాలి గాను, సూర్యనివలన గ్రీవమందు సుగ్రీవుడుగాను పుట్టినవారు. అందు వాలి శ్రీరాములచేతనే చంపఁడినవాఁడు, సుగ్రీవుడు ఆశ్రీరాములచేత నే సంరక్షిం పఁబడినవాఁడు.

రాక్షసుడు=విభీషణుడు—ఇతడు కైక నీ విశ్రవసుల కొమారుడు, రా విణ కుంభకర్ణులతమ్ముడు, తనహితవచనములు వినని రావణుని విడిచి శ్రీరాము లనే శరణుసాచ్చి సంరక్షింపఁబడినవాఁడు.

అన్యచ్ఛ.—

పు. అభీష్టఘటకః క్షీతా వతులనీప్తిశోదంశభాక్

ఇతి క్షమ మిదం పునః పరమ మద్భుతం బ్రూమహే ।

విధూతపరమా ర్త్తికో విఘటితారిచక్రస్వయం

న కుంభజనకం ప్రభు శ్శకలయాంబధూన క్రుధా॥ 61

అ. క్షీతా=భూమిలో, అభీష్ట+ఘటకః = ఆపేక్షింపఁబడిన+కుండలుగల వాఁడు, అతుల+నీప్తికః = సాటిలేని+మంజుముద్దగలవాఁడై, దండభాక్ = త్రిప్పడుకట్టకలవాఁడు, (అయ్యెను.) ఇదం=ఇది, క్షమం=చాలినది. ఇతి= అని, పునః=మఱల, పరమం=అధిక మైన, అద్భుతం=అశ్చర్యమును, బ్రూమహే= చెప్పుచున్నాము, సః=అకుండలుకోరిన, ప్రభుః=మేటియైనవాఁడు. విధూత+పర+మార్త్తికః = తొలగఁగఁచ్రోయఁబడిన+శ్రేష్ఠ మైన + మృత్తికలభాఁడై, విఘటిత+ారి+చక్రః = కొట్టివేయఁబడిన + నడిమికట్టలతోడి + చక్రముకల

వాఁడై, స్వయం = తానే, కుంభ + జనకం = కుండలకు + కారణమైనదానినే, క్రుధా = కోపముతో, శకలయాంబభూవ = చుక్కలుచుక్కలుగాచేసివేసెను. అనివిరుద్ధార్థము. ఓతా = భూమిలో, నః = ఆ, ప్రభుః = శ్రీరాముఁడు, అభీష్టమటకః = భక్తాభీష్టములు ఘటింపఁజేయువాఁడును, అతులదీప్తికోసంఘాత్ = సాటిలేనికాంతిగల శార్ఙ్గధనుస్సుగలవాఁడును, ఇదం = ఇది, క్షమం = చాలినది, ఇతి = అని, పునః = మఱి, పరమం = కేలైన, అద్భుతం = వింతను, బ్రూమహే = చెప్పుచున్నాము. విధూత + పరమ + ఆర్తికః = ఎగురఁగొట్టఁబడిన + విశేషములైన + భక్తబాధలుకలవాఁడును, వికటితారిచక్రః = కొట్టివేయుఁబడినశత్రుసమూహముకలవాఁడునై, స్వయం = తానే, కుంభ + జనకం = కుంభుని + తండ్రియైన కుంభకర్ణుని (లేక) రావణుని, క్రుధా = కోపముతో, శకలయాంబభూవ = చుక్కలుచుక్కలుగజేసెను. అనివాస్తవార్థము. రావణకుంభకర్ణులకు కుంభుఁడనుపేరి కుమారులుండెరని యితిహాసము.

తా. కుండలుకోరిన కుమ్మగవాఁడు చక్రమున పెట్టఁదగినట్టి మట్టిముద్దయు, ఆచక్రము త్రిపెడికట్టయు, మంచిదిగాఁ గలుగఁజేసికొని, మఱి నాకుండలకు సాధనములైనయామట్టిని చక్రమునుకొనుకలు తునుకలుగా నెగురఁగొట్టివేసెను. (అనివిరుద్ధార్థమును వేడుకఁగాఁజెప్పి) ఈలోకములో ఆశ్రీరాముఁడు భక్తాభీష్టములను గలుగఁజేయుటకై శార్ఙ్గకోదండముకలవాఁడై ఖరదూషణాది రావణకుంభకర్ణాంతము రాక్షససంహారముచేసి, అశ్రీతులకందఱును గవ్వములు తీర్చెను. (అని వాస్తవార్థమును జెప్పెను.) (పృథ్వీవృత్తము.)

మఱియు. —

తే. తాను ఘటకుండు కానొకో శ దండకుండు
విఘటితారికుండు నకట శ వికటముగను
నగుచు నగుచుండ జగమంత శ జగతియందు
నగునె? హతకుంభజనకుండు శ నగుట యకట P.

టి. ఘటకుండు = కుండలుకలవాఁడు (అశ్రితాభీష్టములను ఘటించఁజేయు వాఁడు), కానొకో = అగుటకేమో, దండకుండు (కానొ, కోదండకుండు), విఘటితారికుండు = పడఁగొట్టఁబడిన చక్రముకలవాఁడు (పడఁగొట్టఁబడిన శత్రువులుకలవాఁడు), నగుచుండఁ = నవ్వుచుండునట్లుగ, పాతకంభజనకుండు = పడఁగొట్టఁబడినకుంభ కారణములుకలవాఁడు (పడఁగొట్టఁబడిన రావణకుంభకర్ణులుకలవాఁడు), అకట = (ఇప్ప డట్టి నమర్థుఁడు మనప్రత్యక్షమున లేఁడే) అయ్యో? (ఇటును విరోధానుప్రాణిత శ్లేషాలంకారము.)

ఇ. కుంభజనకుండు = కుంభనికుంభులతండ్రి-కుంభకర్ణుఁడు. — వీఁడు తపసుచేసి బ్రహ్మను పరమడుగునపుడు దేవతలప్రార్థనచే సరస్వతి వాక్కున ప్రవేశించి నిద్ర అనిఅడిగి పరముతీసికొని ఎల్లప్పుడును నిద్రలోనేయుండి శ్రీరాములతో యుద్ధముచేయునపుడు రావణుఁడు అనిద్రదాభంగము చేసినందున తానును ఆ శ్రీరాములచేతనే చంపఁబడినవాఁడు.

కృశానుః. —

గ. కథం నామ రామ భద్ర మనుచిత కర్తాణమశ్వేష మిడిడిషే॥

అ. కథం నామ = ఏలాగున, రామభద్రం = శ్రీరాముని, అనుచిత + కర్తాణం + అపి = అయు క్తములైన + కార్యములు కలవాడయ్యును, ఏషం = ఈలాగు, ఇడిడిషే = స్తోత్రముచేయున్నావు?

కృశానుఁడు. —

వ. ఎట్లు రామచంద్రు ననుచితకర్త తంద్రు నయినను, ఇట్లు ను తింపఁ దలంపుఁగొనుచున్నాడవు?

టి. అనుచిత + కర్త + తంద్రుఁ = అయు క్తములైన + క్రియలందు + పై ముఱపుగలవానిని.

శా. వస్త్రీయానపి జానకీనమాచరో మాతు స్సపత్న్య మిదే
సమ్పన్నం రథవాస్తీవ త్తితుర్గై స్సస్త్యజ్య రాజ్యం నిజమ్॥

విద్వత్ హస్తా? ఘనంవనం కథ మసౌ నస్యా దయు క్తక్రియో
గవ్యం దుగ్ధ మపాస్య పాస్యతి జనః కోవా యవాగూరసమ్॥

అ. జానకీసహచరః=జానకీప్రియుఁడు, వర్షీ యాక్ + అపి=శ్రేష్ఠుఁడైనను, మాతుః=తల్లియొక్క, సపత్నీః=సవతికి, ముదే=నంతోషమునిమిత్తమై, రథ+పాస్తీ+పత్తి+తురగై=రథ+గజ+పదాతి + తురంగములతో, సంపన్నం = కూడుకొన్న, నిజం=తనదైన, రాజ్యం = రాజ్యమును, సంత్యజ్య= విడిచి, ఘనం = గొప్పదైన, వనం = అడవిని, విందక్ = పొందుచు, హంత=అయ్యో? కథం=ఎట్లు, అపా=ఇతఁడు, అయుక్త+క్రియః = అనుచితములైన+కార్యములుకలవాఁడు, నస్యాత్=కాఁడు? కఃవాజనః = ఏమనుష్యుఁడు, గవ్యం=ఆవుసంబంధియైన, దుగ్ధం=పాలును, అపాస్య = పదిలి, యవాగూరసం= గంజినీటిని, పాస్యతి=త్రాగఁగలఁడు? (కార్ద్దూలవృత్తము.)

తా. శ్రీరాముఁడు పెద్దకొడుకయ్యును, తనతల్లికిఁ గాక, తనసవతితల్లికిఁ గాను తన కులక్రమముగావచ్చిన చతురంగములతోఁ దిరాజుకమును విడిచి యడవికి పోయినాఁడు. ఇతఁ డిట్లు చేయుట తగినకార్యమా? అయ్యో? ఎవఁడు గాని యావుపాలు విడిచి, గంజినీట్లు త్రాగునా?

ఉ. అగ్రజాఁడై రథాదిచతుర రంగసమగ్రము ప్రాజ్యరాజ్య మవ్యగ్రత మాని జానకిని రవ్యర్థుఁడతోఁబ్బొని మాఱుతల్లికై యుగ్రవంబునం దిరిగె ర నుద్భృతధర్మ యుక్తకర్మ య్యగ్యముక్షీరపూర మెవఁడైనను ద్రావక, గంజిత్రావునే?

టి. అవ్యగ్రతఁ=అజాగ్రతతో, ఉద్భృత+ధర్మఁడు = ఎగురవేయఁబడిన+సకలధర్మములుకలవాఁడు, అగ్రము = ఆశ్రేష్ఠమైన, పూరము=ప్రవాహము. (దృష్టాంతాలంకారము.)

కించ.—

శా. ఢిక్కతై వ్యవదశాస్యదర్పదమనం ధీశాలినం వాలినం
సోఽయం రాక్షసవర్గనిగ్రహకృతే సుగ్రీవ మన్వగ్రహీత్.

తృప్తిప్రసరభజ్యలిప్పు రిహ నిశ్శబ్దంతు టబ్బం త్యజ
సబ్బల్పం కలయేత పబ్బజదలాదానప్రసజ్ఞాయ కః॥ 64

అ. సః+అమం=అ+ఈశ్రీరాముడు, దశాన్య+దర్ప+దమనం=రావణాసు
రుని+గర్వమును+పడఁగొట్టినవాఁడును, ధీశాలినం = బుద్ధిశాలియునైన, వాలి
నం=వానిని, ధిక్క్రత్యవప = ధిఃకరించియే, రాక్షస+వర్గ + నిగ్రహకృతే =
రాక్షసుల+సమూహమును+నిగ్రహించుటకొఱకు, సుగ్రీవం = సుగ్రీవుని, అన్వ
గ్రహీత్ = అనుగ్రహించెను. కః=ఎవఁడు, తుంగ+ప్రసర+భంగ+లిప్పుః =
పొడవైన+తాతిని+భేదించుటకు+కోరినవాఁడై, ఇహ=ఇక్కడ, నిశ్శబ్దం=
శంకలేక, టంకంతు=ఉలిసైలేనో, త్యజ్=విడిచిపెట్టుచు, పంకజదల+
ఆదానప్రసంగాయ = తామరతేకును తెచ్చుకొనునంగతికై, సంకల్పం=తలం
పును, కుర్యాత్ =చేయును? (దృష్టాంతాలంకారము.)

తా. ఆయాశ్రీరాముడు రాక్షసులను నిగ్రహించుటకై రావణాసురుని
గర్వముకూడఁ బడఁగొట్టినవాలినే అనాదరించి, సుగ్రీవు ననుగ్రహించెను. ఇదె
ట్లున్నదంటే? కఠినములైన తాలను చీలఁగొట్టఁగోరినవాఁడు టంకమును విడి
చినేసి, తామరతేకును దెచ్చుకొఁగోరినాఁడువలె నున్నట్ట.

మఱియు.—

శా. వాలిక్ వాలనిబద్ధరావణునిఁ దాఁవారిం చె నీరాముఁ, డా
నీలి న్నాలిని రావణుక్ గెలువనేర న్నహించె సుగ్రీవు నా
లీలక్, బోలునె శై లఖండనకుఁ జా ర లింపక్ గరాటంకమే
కేలిక్ దాళని తమ్మితేకును విలో ర కింపక్ నిరాటంకమై.

టి. నీలిక్ నాలిని=కపటియు మందబుద్ధియునైన, కరా+టంకము=చుఱు
కైన+ఉలిని, విలోకింపక్+పోలునె = (ఆయుధముఁగోరి) చూడఁ+దగునా?

ఇ. వాలిసుగ్రీవులు.—వానరరాజులు, అన్నదమ్ములు; వీరు బ్రహ్మవలనఁ బుట్టిన
ఋతువిరజ్జుఁడు అను వానరుఁడు పార్వతీశాపమున పురుషులు స్త్రీలైపోవు తటా
కమున స్నానముచేసి తానును స్త్రీయై తనసౌందర్యమునకు అనందమందిన ఇం

ద్రునివలన వాలమందు వాలిగాను, సూర్యునివలన గ్రీవమందు సుగ్రీవుఁడుగాను పుట్టినవారు. అందు వాలి శ్రీరాములచేతనే చంపఁబడినవాఁడు, సుగ్రీవుఁడు ఆశ్రీరాములచేతనే సంరక్షింపఁబడినవాఁడు.

అపిచ. —

మ. కృత్వా సేతుం కిల్ల జలనిధౌ ఖణ్డయిత్యా దురధ్వాన్
 లభ్యా దేవీం స్ఫుటవిదితసంశుద్ధి మగ్నిప్రవేశాత్ ।
 భూయోఽప్యేనాం భువనజననీం భూమికన్యా మనన్యా
 మస్తర్వత్నీ మనయత వనం హస్తా? పౌలస్త్యహస్తా॥ 65

అ. పౌలస్త్యహంతా = రావణసంహారకుఁడైన శ్రీరాముఁడు, జలనిధౌ = సముద్రమందు, సేతుం = వారవధిని, కృత్వా = చేసి, దురధ్వాన్ = దుర్మార్గులను, ఖం డయిత్యా = ఖండించి, అగ్ని + ప్రవేశాత్ = అగ్నియందు + ప్రవేశించుటవలన, స్ఫు ట + విదిత + సంశుద్ధిం = స్పష్టముగ + తెలిసికొఁబడిన + పారిశుద్ధ్యముకల, దేవీం = సీ తాదేవిని, లభ్యా = లభించి, భూయః అపి = మఱలను, అనన్యాం = అసామాన్యయై, భూమికన్యాం = భూపుత్రికయై, భువనజననీం = లోకమాతయైన, ఏనాం = ఈ, అంతర్వత్నీం = గర్భిణియైన సీతను, వనం = అడవిని, అనయత = పొందించెను. హం త = అయ్యో?

తా. ఆ శ్రీరాముఁడు సముద్రమున సేతువుబంధించి, దుర్మార్గులైన రాక్ష సులను ఖండించి, అగ్నిప్రవేశముచేత అసీతాదేవియందలి పాతివ్రత్యపారిశుద్ధ్య మును దెలిసికొనియు, మఱల యోగ్యతచేత ఆసాధారణయు, సకలలోకముల కును తల్లియు, అయోనిజయునై, గర్భవతియైన యాసీతను అడవిపాలుచేయ వచ్చునా? అయ్యో? ఏమియన్యాయ్యమి?

మఱియును. —

ఉ. వారిధి కిట్టి, కట్టి వెన శ వారవధిన్, దశకంఠుఁ గొట్టియున్
 ధారుణిపట్టి బట్టి, జ్వల శ సంబున మెట్టియు, నట్టనన్యసా
 ధారణయైన జానకినె శ తట్టన గర్భిణి నైన గాన కీ
 ధీరహితుం డొకం డనిచె శ దిట్టఁడె? కట్టిడికాక యొకడన్.

టి. ధీ+రహితుండు=యోచనలేనివాఁడు (ధీర+హితుండు=జ్ఞానవంతులగు ప్రియుఁడు-శ్రీరాముఁడు), కట్టిఁడి=కఠినుఁడు, దిట్టఁడు=దిట్టఁదనము కలవాఁడు. (వృత్త్యనుప్రాసాలంకారము.)

ఇ. నేతువు.—శ్రీరాములు రావణనంహారమునకై లంకకుపోవునపుడు వానరులచేత సముద్రమునకట్టించినవారిధి, ఇందు స్నానముచేయువారికి నకలదోష నివారణమై సర్వదా పరిశుద్ధులై యుందురని పురాణము.

విశ్వావసుః.—

గ. సఖే? గుణిషు దోషావిష్కారం కథంకార మారచయసి॥ 66

ఆ. గుణిషు=గుణవంతులయందు, దోష+ఆవిష్కారం=దోషములను+ఆరోపించుటను, కథంకారం=ఎట్లు, ఆరచయసి=చేయుచున్నాను.

విశ్వావసువు.—

వ. సఖా? గుణులయందును దోషముల నెటులు నీవు నావిష్కరించుచున్నాడవు.

ఉ. గురా వసత్యోక్తినిరాసహేతోః

స్వరాజ్య మగ్ర్యోఽపి సరామచన్ద్రః ।

తృణాయ మేనే నిపుణాయతే న

ఫణాభృదీశోఽపి ఫణాయితం తమ్॥

67

ఆ. అగ్ర్యః+అపి=పెద్దవాఁడయ్యెను, స+రామచంద్రః=ఆ+శ్రీరాముఁడు, గురా=తండ్రియందు, అసత్య+ఉక్తి+నిరాస+హేతోః=అబద్ధమైన+మాటను+నివారించుటఅను+కారణమునకుఁగాను, స్వ+రాజ్యం=తన+రాజఙికమును, తృణాయ=తృణముగా, మేనే=తలచెను. ఫణాభృత్+ఈశః అపి=సర్వముల రాజైన+అదిశేషుఁడుకూడ, తం=ఆశ్రీరాముని, ఫణాయితం=పొగడుటకు, నని పుణాయతే=సమర్థుఁడు కాకయున్నాఁడు ?

తా. శ్రీరాముఁడు తాను అన్నదస్తులలో పెద్దవాఁడయ్యెను, క్రాశేయికి తనతండ్రియొచ్చిన రెండువరాలుమాట అబద్ధముకాకుండుటకై తనపరంపరాగత

మైనరాజ్యమునుగూడ గడ్డిపోచగాఁ దలంచెను. అట్టియారాముని ఆవేయినోళ్ల అదిశేషుఁడుకూడ పొగడఁజాలనివాఁడై యున్నవాఁడు.

తే. గురుని వితథోక్తి నిరసింప, శ గురునిరాజ్య
మును దృణమునుగఁ గన,రామ శ మూర్తిక్తిర్తి
ముఖనహస్రఽబిరుగల శేష శ మూర్తిపూర్తి
గను గనుంగొని కొనియాడఁ శ గనుగలండ్ల?

టి. గురుని+నితథ+ఉక్తి=తండ్రియొక్క+అబద్ధపు+మాటను—వరద్వయము నీయఁడను అపవాదమును, నిరసింప=పొంగొట్టుటకై, కన=చూడఁగా, పూర్తిగను=సంపూర్ణముగ.

ఇ. ఘనాభృషీకుఁడు=అదిశేషుఁడు.—ఇతఁడు కద్రూకశ్యపప్రజాపతుల ప్రథమపుత్రుఁడు, ఇతఁడెప్పుడును భూభారమును వహించుచు భూదేవిభర్తయైన యా మహావిష్ణువునకు నివాసశయన వాహనాది శరీర భేదములతో ఉపచరించు గరుత్మంతునితో పరమమైత్రి నలుపుచుండు నతఁడు

కించ.—

ఆ. వాలిని బలోర్తిమాలిని

జాగ్రతి సుగ్రీవ మగ్రహీ ద్యదయమ్ ।

అన్య శ్రుతిశత విదితం

సుశ్యక్తం తేన దీనబద్ధత్వమ్॥

68

ఆ. అయం=ఇతఁడు, వాలిని=వాలి, బల+ఊర్తిమాలిని = బలిమికి+సముద్రుఁడై, జాగ్రతి+నతి=జాగరూకుఁడైయుండఁగా, సుగ్రీవం=సుగ్రీవుని, అగ్రహీత్=పరిగ్రహించెను. (అనుట) యత్=ఏదియో, తేన=దానిచేత, అన్య=ఇతనికి, శ్రుతిశత+విదితం = చూఱువేదాలచేత+తెలియఁబడుచున్న, దీన+బంధుత్వం=దీనులయందలి+బంధుత్వమనెడిగుణము, సుశ్యక్తం=స్పష్టముఅయినది. (ఆర్యాగీతి.)

తా. బలవంతుఁడయిన వాలియుండఁగా, సుగ్రీవుని పరిగ్రహించుటవలన

ఆశ్రీరాములయందలి వేదాంతవేద్యమయిన దీనబంధుత్వగుణము తెలియఁబడుచున్నదని (ముందు కృతానుఁ డాక్షేపించిన “ధిక్కృత్య” అనుదానికి సమాధానము తెలిపెను).

మఱియు —

తే. వాలి యండన యిల బల శ శాలియుంఁ
నగ్రజుని నిగ్రహించి య శ నుగ్రహించె
ననుజ సుగ్రీవు న్యగ్రీవు శ నణఁగ మణఁగ
దీన దీనబంధుఁడు రాముఁ శ డౌ ననంగ.

టి. అండ్కోఅ = సమీపమున నె, న్యక్ + గ్రీవుక్ = (వినయముచే) వంగి న + మెడగలవాఁడయిన, దీనక్ = ఇందువలన,

కించ. —

శా. లక్ష్మీం వక్షసి బిభ్రద వ్యవితం రామాశృణు శ్రీపతిః
వృత్తింకామపిమానుషీమభినయన్ వీరాగ్రయాఽపిఃసూమ్ |
కల్యాణీంతు వనీమనీనయ దహణో కన్యాశ్శృణుష్యక్ నచో
మేదిన్యా మవలోకితః కి మనగో మానీ పుమా నీదృశః || 69

అ. రామ + ఆకృతిః = శ్రీరాముని + రూపముగల, శ్రీపతిః = విష్ణువు, అవితం = ఎల్లప్పుడును, వక్షసి = వక్షస్థలమున, లక్ష్మీం = లక్ష్మీదేవిని, బిభ్రత్ అపి = భరించుచుండినను, పీగ + అగ్రయాఽపి = శూరులలో అగ్రగేసరుఁడై, కాంతపి = ఒకానొక, మానుషీం = మనుష్యసంబంధియైన, వృత్తిం = రీతిని, అభినయన్ = అభినయించుచు, ప్రియాం = తనప్రియురాలిని, కల్యాణీంతు = కల్యాణగుణములు కలదైనను, కన్యాశ్చ = ఎవనియొక్కయు, వచః = మాటను, అమృత్యుక్ = నహించి పనివాఁడై, వనీం = అరణ్యమును, అనీనయత్ = పొందించెను. అహణో = ఆశ్చర్యము? ఈదృశః = ఇటువంటి, మానీ = మానవంతుఁడైన, పుమాన్ = పురుషుఁడు, అపరః = మఱియొకఁడు, మేదిన్యాం = భూమియందు, అవలోకితః కించచూడఁబడినాఁడా?

తా. లక్ష్మీవక్షస్థలుడైన యాలక్ష్మీపతియే శ్రీరామపతారుడై మనుష్యధర్మము నవలంబించి, యెవఁమాటనోతాళఁజాలక, తనక్రియారాలిని పాతివ్రత్యపారి శుద్ధ్యాది సకలకల్యాణగుణములు కలదియైనను, అడవిపాలుచేసెను. ఇట్టి మానవంతుడైన పురుషుఁడు మఱియొకఁడు ఈభూలోకమందు కనఁబడియేయుండఁడు. (“కృత్వానేతాం” అని కృతానుఁ డాత్మేపించినదానికి సమాధానము చెప్పెను.)

మఱియు.—

ఉ. శ్రీ నురమందు నందినను, శ్రీ శ్రీపతి భూపతి రాముఁడై రమామానినియైన, జానకిని శ్రీ మానుషవృత్తిని బూను తా నరణ్యానికి నంపెఁ దెంపెనఁగి, శ్రయప్పుడయెవ్వఁడ దేమి సెప్పినాఁడో? నిజమైనమానియెవఁడో? యితఁడొక్కఁడైకాక యేకఁడన్.

టి. రమామానిని=ఆలక్ష్మీకాంతి, అరణ్యానికి = ఆరణ్యసమాహమునకు, తెంపు+ఎనఁగి=సానాసము+ఆతిశయించి, మాని=మానవంతుఁడు.

ఇ. లక్ష్మీదేవీ.—2-వ శేజి చూడుము.

న స్తుత స్తు.—

ఉ. గాతుం క ఈష్టే శ్రితరామభద్రదాక్ష

గణాక్ష గుణానాం గణనాదరిద్రాక్ష ।

ప్రాచేతసాద్యాః కవయోఽనవద్యాః

యదేకదేశాకలనేఽపి నేశాః॥

70

అ. శ్రిత+రామభద్రదాక్ష = శ్రీరామచంద్రుని+ఆశ్రయించినవియు, గణనా+దరిద్రాక్ష = లెక్కయె+లేనిదియునైన, గుణానాం+గణాక్ష = గుణముల+సమాహములను, గాతుం = గానముచేయుటకు, క = ఎవఁడు, ఈష్టే = శక్తి కలవాఁడగును. ప్రాచేతస+ఆద్యాః = వాల్మీకి+మొదలైన, అనవద్యాః = నిర్దోషులగు, కవయః = కవులు, యత్+ఏకదేశ+ఆకలనేఽపి = ఏగుణములలో+ఒక కొరొచ్చెనను+పర్ణించుటయందుకూడ, న ఈశాః = సమర్థులుకారు. (ఉపహితవృత్తము, వాక్యార్థహేతుక కావ్యలింగాలంకారము.)

తా. ఆ శ్రీరాముని యనంతభూతములైన కల్యాణగుణములు గణించుట కవఁడు శక్తి కలవాఁడగును. వాల్మీకిమొదలైన మహర్షులుకూడ ఆగుణముల లో ఒకలేళ్ళ మైనను గణించుటకు చాలినవారు కారు.

ఇ. ప్రాచేతసుఁడు=వాల్మీకి.-ఈయన బ్రహ్మజ్ఞు డే నారదోపదేశముతో బహు కాల తపస్సమాధినుండి తనపై పుట్టపెట్టఁగా, ఆవెనుకను చాలా కాలమునకు వెనుక, ఆపుట్టసుండి=వల్లీకమునుండి వెడలివచ్చి, వాల్మీకి అను పేరితో శ్రీమద్రామా యాణమును సంస్కృతమున ఛందోబద్ధముగ కవనమును సృష్టించినమహాబుషి.

వాస్తవముగ.——

క. తగు రఘురాముని కల్యా

ణ గుణగణై కానుగుణగ శీ ణనమును గావిం

వఁగ నగు నెవనికి? వాల్మీ

కి గ నిఁగ నే కవిగ నున్నఁ శీ గించి త్తయినన్.

టి. కల్యాణ+గుణ+గణ+ఏక+అనుగుణ+గణనమును=కల్యాణకరములైన +గుణములయొక్క+సమూహమునందు+ఒక్కటికైన+తగిన+లెక్కను (కావ్యలింగాలంకారము).

గ. తథాపి త సీయగుణార్ణవకణై క దేశకోటితమాంశకలామా
త్ర మిద మత్రభవతా శ్రోతవ్యమ్॥ 71

అ. తథాపి=అట్లుయినను, తదీయ+గుణ+అర్ణవ+కణ+ఏకదేశ+కోటి తమఅంశ+కలామాత్రం = ఆ శ్రీరాములవియైన+సముద్రమువంటి+కల్యాణగుణములయొక్క+లేళ్ళములో + ఒకకోంచెముయొక్క + కోటిభాగములలో+ పదాషపాలైన, ఇదం=ఇది, అత్ర=పూజ్యుఁడవైన, భవతా=నీచేత, శ్రోతవ్యం=వినఁదగినది.

వ. అయిన నతనిగుణములనెడి కడలికణములం దేకదేశలేళమం దును గోటితమమయిన యంశమున షోడశకలామాత్రము నీ కిది వినవలయునది.

సటిష్ఠణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 75

శో॥ క కుత్ స్థకులపర్యాయ కలశార్ణవకౌస్తుభః |

కాసల్యాసుకృతప్రవాత కల్పకప్రసవౌదయః॥ 72

ప్రాశ్చత్సజ్జీరథాగార పరిష్కారహరిన్తణిః |

జానకీలోచనద్వంద్వ చకోరానందచంద్రమాః॥ 73

సంసారమార్గసంఘార శ్రాంతచ్ఛాయామహీరుహః |

సర్వరాక్షసబేతాళ సముచ్ఛాటనమాన్త్రికః॥ 74

కరుణారసకల్లోల కదంబవరుణాలయః |

తపోధనజనాకాంతౌ తటాకనవతోయదః॥ 75

విద్యావిహరణోద్యానం వినయాస్థానమల్లాపః |

సౌలభ్యప్రాభవౌత్కర్ష సమావేశనివేశసమ్॥ 76

సౌజన్యవాదాన్యకయో స్సామానాధికరణ్యభూః |

సౌముఖ్యముఖ్యభవనం సౌహృద్దైకవితర్దికా॥ 77

ప్రసాదలక్ష్మ్యైః ప్రాసాదః ప్రతాపస్య పరాగతిః |

ప్రాణప్రతిష్ఠా క్లిష్టానాం ప్రపన్నానాం పరాయణమ్॥ 78

అనపాయసమృద్ధీనా నువగాహనదీర్ఘికా |

జమ్భశాసనజీవాతుర్జన్యగేహం జయశ్రియః॥ 79

దుర్వాదఘోరదారిద్ర్య దర్శికరఖగేశ్వరః |

తాదృక్తత్తటకాదేహ ధ్వస్తరాజీవబాన్ధవః॥ 80

సుబాహుమత్తమాతజ్గ సంహారవరకేసరీ |

భార్గవాగ్రహదావాగ్ని పరిమార్జననిర్మలః॥ 81

విరాదాఖ్యదురాతజ్గ విదోజిమంపవిత్రభవ

ఖరదూషణకింపాక ఖణ్డనైకపరశ్శర్వభా 82

దుర్లోచనీచ మారీచ కీచక్ష్మప్రబలాన్తలః |

గృధ్రరాజస్య నాకాదిలోకాక్రమణవర్తనీ॥ 83

కబన్ధమయకాసారకబలీకరణాతపః ।

శబరీచిత్తకుముదశారదజ్యోత్స్నికోదయః॥ 84

పావమానియశః కాశప్రకాశశరదాగమః ।

ప్రగల్భవాలిజీమూశప్రోత్సారణసమీరణః॥ 85

సుగ్రీవరాజ్యసామగ్రీ సుదివంకాననాకసామ్ ।

దుర్నిరోధధునీనాథజాడ్యరోగచికిత్సకః॥ 86

దుష్టనక్తంచరస్తోమధూమకేతువిజృంభణమ్ ।

కుమ్భకర్ణమదామోఘాధిస్తమ్భనే కుమ్భసమ్భవః॥ 87

బలీయో రావణాశాణపాపాణదలనాపవిః ।

విభీషణస్య సామ్రాజ్యవిశ్రాణనసురద్రుమః॥ 88

అయోధ్యాపురనారీణామత్థోరతిగ్ధుభ్యోత్సనః ।

రమతే మమ తేజస్వీ రామః కామసమూహృదీ॥ 89

గ. అప్రతికలపవిత్రచరిత్రఃకశ్చిద్విపశ్చిదజస్రమిత్థ మనుసస్థ శ్లే॥90

అ. (72) కకత్థన+కుల+పర్యాయ+కలశార్ణవ+కాస్తుభః=కకుత్థనరాజయోక్త+సంశమనెడి+మతియొక+పాలనముద్రమందు+కాస్తుభమనెడు రత్నమును, కాసల్యా+సుకృత+వ్రాత+కల్పక+ప్రసన+ఉదయః = కాసల్యాదేవియొక్క+పుణ్యముల+సమూహమనెడు+కల్పవృక్షమునకుః పుష్పముల+పూతయును, (73) ప్రాంచత్+పంక్తిరథ+అగార+పరిష్కార+హరిత్ మణిః=బిచ్చుచున్న+దశరథరాజయొక్క+ఇంటిని+అందగింపఁజేయుటకుః పచ్చరత్నమును, జానకీ+లోచన+ద్వంద్వ+చకోర+అనంద+చంద్రమాః=నీతాదేవియొక్క+కనుల+జంటయనెడు+వెన్నెలపులుగులయొక్క+అనందమునకైః చంద్రుఁడును, (74) సంసార+మార్గ+సంచార+క్రాంత+ఛాయా+మహీరుహః=సంసారములనెడు+త్రోవలలో+తిరుగుటలచేత+బడలినవారికిఁగీడకై+గృక్షమును, సర్వ+రాక్షస+భేతాశ+సముచ్చాటన+మాంత్రికః= ఎల్లరాక్షసులను+

పిశాచములనుకొ + తరుమఁగొట్టుటకై + భూతవైద్యుఁడును, (75) కరుణారస
 + కల్లోల + కదంబ + వరుణాలయః = కృపారసమనెడు + గొప్పయలల + న
 మాహమునకు + ననుద్రుఁడును, తపోధనజన + ఆకాంక్ష + తటాక + నవతోయ
 దః = మహర్షులయొక్క + తోరికలనెడు + తొలఁకులకు + క్రొమ్మేఘమును,
 (76) విద్యా + విహరణ + ఓద్యానం = సకలవిద్యలతో + విహరించుటకై + క్రీడావ
 నమును, వినయ + ఆస్థాన + మండపః = అణఁకువయను + ఆస్థానమునకు + మంటప
 మును, సౌలభ్య + ప్రాభవ + ఉత్కర్ష + సమావేశ + నివేశనం = భక్తసులభత
 యొక్కయు + ప్రభుతయొక్కయు, జితశయములకు + కూడికకై + గృహమును
 (77) సౌజన్య + వాదాన్యకయోః + సామానాధికరణ్య + భూః = సుజనత్వమునకు
 ను, చాతృత్వమునకును + సమానస్థానముతోడి + భూమియు, సౌముఖ్య + ముఖ్యభ
 వనం = సుముఖత్వమునకు + ముఖ్యస్థానమును, సౌహార్ద + ఏక + వితర్దికా = సుహృత్త్వ
 మునకు + ముఖ్యమైన + తిన్నెయు, (78) ప్రసాద + లక్ష్మ్యోః + ప్రాసాదః = అను
 గ్రహమునెడి + లక్ష్మీకి + మేడయును, ప్రతాపస్య + పరా + గతిః = ప్రతాపము
 నకు + శ్రేష్ఠమైన + మార్గమును, క్లిష్టానాం + ప్రాణప్రతిష్ఠా = మరణమున విలె క్లేశ
 పడువారికి + ప్రాణప్రతిష్ఠయైనవాఁడును, ప్రపన్నానాం + పర + ఆయనం = ప్రశ
 త్తినిష్ఠులకు + శ్రేష్ఠమైన + స్థానమును, (79) ఆనపాయ + సమృద్ధీనాం + అవగా
 హన + దీర్ఘికా = అపాయరహితుల + సమృద్ధులకు + స్నానమునకై + దొరువు
 ను, జంభకానన + జీవాతుః = ఇంద్రునకు + జీవనోపధమును, జయశ్రయః + జన్మగే
 హం = జయలక్ష్మీకి + జన్మగృహమును, (80) దుర్వార + భూః + దారిద్ర్య + దర్శికర
 + ఖగేశ్వరః = వారింపశక్యముకాని + భయంకరమైన + లేమిడియను + పాములకు +
 గరుత్తంతుఁడును, తాదృక్ + తత్ + తాటకా + దేహ + ధ్యాంత + రాజీవబాంధ
 వః = అట్టి + ఆ + తాటకయొక్క + దేహమనెడు + చీకటికి + సూర్యుఁడును, (81) ను
 బాహు + మత్తమాతంగ + సంహార + పరశేనరీ = సుబాహుఁడనెడి + మదపులే
 నుఁగును + సంహరించుటకు + మేటిసింహమును, భార్గవ + అగ్రహ + దావాగ్ని + ప
 రిమూర్జన + నిర్ధారః = పరశురాముని + అగ్రహమునెడి + దావాగ్నిని + త్రోసివేయు
 టకు + ప్రవాహమును, (82) విరాధాఖ్య + దురాతంక + విద్రావణ + ఘహాపదం =

విరాధుఁ డనుపేరుగలదుర్వ్యాధిని+పోఁగొట్టుటకై + గొప్ప సూచకమును,
 ఖర+దూషణ+కింపాక+ఖండన+ఏక+పరశ్వధః=ఖరుఁడు+ దూషణుఁడు ఆ
 నెడు+విషవృక్షములను+ఖండించుటకు+ముఖ్యమైన+గొడ్డలియు,(83) దుష్టోచ
 నీచ+మారీచ+కీచక+ప్రబల+అనిలః=విడువరాని+నీచుఁడైన+ మారీచుఁడనెడు+
 వెదురువృక్షమునకు+గొప్ప+గాలియు, గృధ్రరాజస్య+నాకాది+లోక+అక్ర
 మణ+పర్తనీ= జటాయువునకు+స్వర్గాది+లోకములను + అక్రమించుకొనుట
 కై+మార్గమును,(84) కబంధమయ+కాసార+కబళీకరణ+ఆతిషః=కబంధుఁడనె
 డు+సరస్సును+మింగుటకై +తీక్షణ్యమైనయెండయు, శబరీ+చిత్త+కుముద+
 కారద+జ్యోత్స్నికా+ఉదయః = శబరియొక్క+మనస్సనెడు+ కలువకు+శర
 త్కాలమందలి+వెన్నెలయొక్క+వెలుగును,(85) పావమాని+యశః+కాశ+
 ప్రకాశ+శరత్ ఆగమః=అంజనేయునియొక్క + కీర్తియనెడు+ శిల్పిపూలు+
 వికసించుటకై + శరత్కాలపురాకయు, ప్రగల్భ+వాలి+బీముత+ప్రోత్సార
 ణ+సమీరణః = సమర్థుఁడైన+వాలియనెడు+మేఘమును+జమ్మివేయుటకై +
 వాయువును,(86) సుగ్రీవ+రాజ్య+సామగ్రీ=సుగ్రీవుని+ రాజ్యమునకు+సాధనసం
 పత్తియు + కాననాకసాం+సుదినం+వానరులకు+మంచిదినమును, దుర్నిరోధ+
 ధునీనాథ+జాడ్యరోగ+చికిత్సకః = అడ్డగింపఁగూడని+నముద్రముయొక్క+
 జడత్వవ్యాధికి+వైద్యుఁడును,(87) దుష్ట+నక్తంచర+స్తోమ + ధూమకేతు +
 విజృంభణం=దుష్టులైన+రాక్షసుల+సమాహమునకు+(అనిష్టసూచకమై)విజృం
 భించు+ధూమకేతునక్షత్రమును, కుంభకర్ణ+మద+అంభోధి+స్తంభనే+కుంభ
 సంభవః=కుంభకర్ణుని+గర్వమనెడి+నముద్రమును+ స్తంభింపఁజేయుటకై +అగ
 స్త్యమహామునియు, (88) బలియః+రావణ+ప్రాణ+పామణ+దశనా+పవః=
 బలిష్ఠుఁడైన+రావణుని+ప్రాణములనెడి+తాలను+పగలఁగొట్టుటకై +వజ్రాయు
 ధమును, విభీషణస్య+సామ్రాజ్య+విక్రాణన+సురద్రుమః= విభీషణునియొక్క
 +చక్రపరిత్యమును +ఇచ్చుటకై +కల్పవృక్షమును,(89) అయోధ్యాపుర+నా
 ర్కణం=అజ్ఞో+అత్యద్భుత + ఉత్సవః=అయోధ్యాపట్టణపు +స్త్రీలయొక్క
 +కన్నులకు + అత్యాశ్చర్యకరమైన + వేడుకయు, కామసమః = మత్తధుని

తోసమానుడునైన, తేజస్వీ = ప్రతాపప్రభావములచేత తేజరిల్లునట్టి, రాము =
అశ్రీరాముడు, మమ హృది = నామనస్సునందు, రమతే = క్రీడించుచు
న్నాడు.

అ. అత్ర = ఇక్కడ, పవిత్రచరిత్రః = పవిత్రమైన చరిత్రముకల, ఈ
చిత్ = ఒకానొక, విపశ్చిత్ = విద్వాంసుడైన యీ కావ్యకర్త, ఇత్థం = ఇట్లు,
అనుసంధ తేకిల = అనుసంధించుచున్నాడుకదా?

నీసమాలిక.

కాకుత్స్థకులనిధిశ్చ కాన్తుభరత్నంబు,
కాసల్యకృతి కల్పశ్చ కమున సుమము,
దశరథగుహమునఁ శ దగు హరిద్రత్నంబు,
జనకాత్మజాత లోశ్చ చనచకోర
చంద్రుడు, సంసృతిశ్చ శ్రాంతసచ్చాయద్రు,
వసురసముచ్చాట శ నైకమంత్ర,
మురుగరుణారసోశ్చ రదూర్ఘి కలవార్ధి,
మునిమనోరథతటా శ కనవళునము,
విద్యావిహృతికృతి శ కుద్యానవసమును,
మణి వినీతికి మహా శ మంటపంబు,
ప్రాభవసౌలభ్య శ వైభవభవనంబు,
సుజనతాదాతృతా శ నిజగుహంబు,
సౌముఖ్యమునకు నె శ నగు ముఖ్యనదనంబు,
సౌహార్దమునకు న శ సమవితర్ది,
సుప్రసాదమునకు శ సుఖదప్రసాదము,
తీవ్రప్రతాపాత్య శ తిశయగతియ,
క్లిష్టలప్రాణప్ర శ తిష్ఠాపటిష్ఠుడు,
సుప్రపన్నపరాయ శ ప్రభావుఁ,

డనపాయనంశుద్ధి శ కవగాహదీ రిక,
 యింద్రజీవాతు, న శ తంద్రవిజయ
 హేతువు, దీనతా శ హీశఖగేశుఁడు,
 తాటకాతనుతమ శ స్ఫోటతర్కణి,
 తత్సబాహుద్విప శ దారుణసింహంబు,
 జమదగ్నిజక్రథా శ జ్వలనర్పురము,
 వీరవిరాధగ శ దోరుతరౌషధి,
 ఖరదూషణవిషద్రు శ ఖండపరశు,
 వతినీచమూరీచ శ సతకీచకదవాగ్ని,
 పటుజటాయువు చెందు శ పదము పదవి,
 క్రూరకబంధకా శ సాగోరుబడబాగ్ని,
 శబరివృత్కుముదైక శ శరదరాక,
 సామిరి సద్యశ శ శ్వరశరదాగమ,
 ముద్ధతవాలిఘ శ నోత్థర్పుంఝ,
 సుగ్రీవరాజ్యసా శ మగ్రియు, పరవాన
 రావళీసుముఖార్త శ మౌదిసంబు,
 జడనిధిజాడ్యంబు శ నెడవెడుపైద్యుఁడు,
 దుష్టరాక్షసకోటి శ ధూమకేతు
 వును, గుంభకర్ణుమ శ దనిధి కగస్తుఁడు,
 రావణజీవన శ గ్రావపతియుఁ,
 దద్విభీషణరాజ్య శ దానామరద్రు, వ
 యోధ్యాసతీలోచ శ నోత్సవంబు,
 తే. నై న జానకీజాని న శ మానుఁ డతను
 తోడఁ దేజముతోడను శ గ్రీడసలువు ;

నెడఁద నను చనుసంధించుఁ రీ బుడమి నిటుల
నిరతమీ భక్తుఁ డతిభక్తి రీ భరితముగను.

టి. కృతికల్పకమున=నత్కృతియను కల్పవృక్షమున, సచ్చాయ=ఛాయా
సహితమైన, ఉచ్చరత్=పైకిలేచుచున్న, నవమనము=క్రొమ్మేనుము, విహృతికృ
తికి=విహరక్రియకు, అనమవిశ్చరి=సాటిలేనివిశ్చరి, అవగాహదీర్ఘ=స్నానమునకు
డిగ్గియు, ఇంద్రజీవాతువు=దేవేంద్రునకుజీవనావధి, తమతమస్ఫోటతరణి=శరీరమ
నెడి అంధకారవిజృంభణమునకు సూర్యుఁడు, గద ఉరుతర జౌషధి=రోగము
లకు గొప్పయూరిక, శరదరాక=శరత్కాలమందలిపూర్ణిమ—(శరద=అమంతము
న తత్సము.) శరశరదాగమము=తెల్లుపూలకు శరద్వృతువురాక, మనోత్థర్యం
ర్యు=మేనుమునకు విజృంభించెడు ర్యుంర్యూమారుతము.

ఇతిహాసములు.

కకుత్స్థుఁడు.—45-వ పేజి చూడుము.

కానల్య—కోనలదేశ రాజాక్షుఁడు, దశరథునిపెద్దభార్య, శ్రీరాములతల్లి.

పంక్తిరథుఁడు=దశరథుఁడు.—45-వ పేజి చూడుము.

జానకి.—50-వ పేజి చూడుము.

జంభకాననుఁడు = (జంభారి) ఇంద్రుఁడు.—అదితికశ్యపప్రజాపతులపుత్రుఁ
డు, శచీదేవిపతి, జయంతునితండ్రి; ఇతఁడు పూర్వదిక్పాలకుఁడై, వజ్రాయుధ
ము, విరావతిగజము, ఉచ్చైశ్శ్రీవోశ్వము, సుధర్మాస్త్రము, మాతలిసారథి,
నందనోద్యానము. అమరావతిరాజధానియుకలిగి, స్వర్గలోక మేలువాఁడు.

ఖగేశ్వరుఁడు=గరుత్మంతుఁడు—ఇతఁడు వినతాకశ్యపప్రజాపతుల పుత్రుఁ
డుగా వేదస్వరూపుఁడైపుట్టి సూర్యసారథియైన అనూరునితమ్ముఁడైనవాఁడు,
ఇతఁడు దేవేంద్రుని జయించి అమృతమునుదెచ్చి కద్రూపుత్రులకిచ్చి తల్లిదాస్య
వృత్తిని పోగొట్టెను; మఱి ప్రజల కపకారులైన పుళిందులను గజకచ్ఛపములు
గా ఒకరికొకరు శపించుకొన్న విభావను సుప్రతీకులనుకొ భక్షించి నిలిఱుఁడై
నర్వదా శ్రీమహావిష్ణు వాహనమై యున్నయతఁడు.

తాటక. — సుకేతుకూతురు, సుందుని పెండ్లియు, సుబాహుమారీదులతిల్లి, అగస్త్యమహామనిశాపముచేత తాను తనకొడుమలును రాక్షసు లొనట్లు శపింపబడినయక్షస్త్రీ).

సుబాహుమారీచులు. — అన్నదమ్ములు, పీరువిశ్వామిత్రునిగాగి మున శ్రీరాములచే సంవారింపబడినవారు.

విరాధుడు. — వీడు కుచేరు శాపముచేత రాక్షసులైన శ్రీరామునిచేత చంపకారణ్యమున చంపబడిన శుంబురుడను గంధర్వుడు.

ఖరుడు. — విశ్రవసునికొడుకు, మామగతిశిరస్సులయన్న, జనస్థాననే నాధిపతి, శ్రీరామునిచేత హతుడైనవాడు.

భార్గవుడు. — భృగువంశమున రేణుకా జమదగ్నులపుత్రుడు, ఇశాను దశావతారములలో సరశరామావతారుడై కార్ణవీర్యవ్యూహుడు మొదలుగా దుష్టరాజులను సంహరించి, మహాధనుస్కుడైన శివచేతిధనుర్ములముగానై శ్రీరాములచేత నిస్సత్వుడైనవాడు.

గృధ్రరాజు = జటాయువు. — రికి-వ పేజి చూడుము.

కబంధుడు. — వీడు పంచవతీయందు స్థూలశేనునిశాపముచేత గొక్షులైన ఇంద్రుని వజ్రాయుధముచేత శిరసు కంఠము కార్లును కడుపునోపల అణగి పోయియు, బాహువులుమాత్రము దీర్ఘములై రామలక్ష్మణులచేత తెగనంతఃబడి, శాపవిమోచనమైన గంధర్వుడు.

శబరి. — ఈపె పంపాతీరమున మతంగాశ్రమమున మతంగమహామునిశిష్యులైన శ్రీరాములయనుగ్రహమువలన మోక్షముచెందిన బోయత.

పామనాని = పవనానపుత్రుడు. — అంజనేయుడు. — ఇతడు వాయువు ననుగ్రహమువలన అంజనాశేసరులపుత్రుడై, సుగ్రీవునకు మంత్రియై, శ్రీరాముల కంతరంగభక్తుడై, సీతాదేవిని కనిపెట్టుబోయి, లంకాదహనముచేసినది, శ్రీరాములకు సీతాక్షేమమును దెలిపి చిరంజీవులలో నొకడైన వానరశ్రేష్ఠుడు.

వాల్మీకివులు. — రికి-వ పేజి చూడుము.

కుంభకర్ణుడు = రావణునితో స్నేహుడు. — వీడు మహాకూరుడైయుండియు, తపస్సుచేసి ఐరము లడుగఁగా, దేవతల ప్రార్థనచేత సరస్వతి వాని వాక్కున నుండి వాడు నిద్ర కానలయునని యడుగునట్లుచేసెను. అందువలన సెప్పుడును నిద్రపోవుచు, రామరావణయుద్ధములో నిద్రలేపఁబడి, ఆశ్రీరాముల చేతనే యుద్ధమున చంపఁబడెను.

రాణఃఖండము. — 61-వ పేజి చూడుము.

విభీషణుడు. — 64-వ పేజి చూడుము.

శ్రీరాముడు. — 59-వ పేజి చూడుము.

కుంభసంభవుడు = ఆ స్త్రీ యుడు — ఇతఁడు ఊర్వశినిజూచిన మిత్రావరణులనిగ్రహము న్నల్లించి కుంభమునజేరి, వసిష్ఠునితోఁగూడ పుట్టినట్టి మహర్షి. ఈ యన మాంసరూపులై ఆతిథ్యభ్యాగతులగు ఆతిథ్యము పెట్టి చంపుచుండు వాతా పీల్చులు అనురాక్షసులకు భస్మము చేసిన యతఁడు; మహిమ సుద్రుములో మఱిగె యుండి దేవతలను బాధించుచుండిన కాలకేయులను వెడలగొట్టుటకై ఆనము ద్రవలమునంగియును ఆపోశనముచేసి ఆనమునమును నిర్జలముచేసినయతఁడు; మఱియు తమలోతాము ఒకటొకటి వివాదపడుకొని విజృంభించుకొనుచున్న మేరువింధ్యపర్వతములలో మేరుపర్వతము ఈలోకమునకు వెలుతురై కలుగక పోవునట్లు సూర్యచంద్రులకడ్డముగ పెరిగియున్నజూచి దేవులు లీతొందర చేత లోకమునకు నలజడియునుజూచి సంకటపడుచు నీయగ స్త్రీని ప్రార్థించు కొనఁగా, అతఁడుపోయి తనకు శిష్యుఁడుగానున్న యా మేరువు తన్ను జూచి మిగి దండ పఞామము చేయఁగా, నేను మలయపర్వతమునకు ఇదోపోయివచ్చెద; నేను విచ్చుదాఁక నీ విట్లేయునుమని చెప్పిపోయి ఆ మేరువు ఇదివఱకు నట్లేయుండునట్లు చేసినయతఁడు.

గ. అత్రకిలపవిత్రచక్రత్రః కశ్చిద్విపశ్చిదజనమిత్రమనుసన్ధతే. 91

అ. అత్ర = ఇక్కడ, పవిత్రచక్రత్రః = పవిత్రమైనచక్రముకల, కః+చిత్ = ఒకానొక, విపశ్చిత్ = విద్వాంసుడైన యీకావ్యకర్త, ఇత్థిం = ఇట్లు, అనుసన్ధతే కిల = అనుసంధించుచున్నాఁడుకదా ?

వ. ఇట్ల నిటుల నొకనుచరితుడగు నుధీమణి యనుసంగించుచు
న్నవాడు.

వ. ధ్యాయామిరామ మభిరామగిరా మరస్త
ధారామదమ్న మితరామ మరేర్విరామమ్ ।

ఆరామ మద్భుతతరామసద్గుణానాం

ఘోరామయమ్న మనురామరవన్దితాంఘ్రినమ్॥

92

అ. అభిరామ+గిరా=మనోహరమైన+ వాక్కుచేత, మరందధారా+మద
మ్నం = తేనెధారలయొక్క+క్రొవ్వునగుగొట్టునట్టియు; ఇత+రామం=
పొందఁబడిన+సీతా కాంతికి లిగినట్టియు, అరే+విరామం = శత్రువునకు+వినా
శకుఁడగునట్టియు, అద్భుతతర+అమల+సద్గుణానాం = అత్యాశ్చర్యకరమైన
సాటిలేని+సుగుణములకు, ఆరామం = విహారవనమైనట్టియు, ఘోర+అమయ+
మ్నం=భయంకరమైన + సంసారవ్యాధులను+ పడఁగొట్టునట్టియు, అమర +
అమర+వందిత+అంఘ్రిం = రాక్షసులచేతను+ దేవతలచేతను+ నమస్కరింపఁ
బడుచున్న+పాదములు కలిగినట్టియునైన, రామం = శ్రీరామమూర్తిని, ధ్యాయామి
= ధ్యానముచేయుచున్నాను.

తా. తేనెధారలకంటె మించి తీయనైనవాక్కులును, విక్కిలిమితలైన
సద్గుణములుగలిగి, సురలు నసురులును తనపాదములను నమస్కరించుచుండఁ
గా సకలలోకములను సంతకృతువులనుకొ బడఁగొట్టెను, సీతాసమేతుఁడైన
శ్రీరాముని నేను ధ్యానము చేయుచున్నాను. (వసంతతిలకవృత్తము.)

శా.రాముఁ శ్యామలదేహు బాహుబలు జాగ్రత్తే మధాముఁ
సుధా, సామగ్రీమధుమాధురీమహితవారికాస్సరస్యనిస్సీము సం
గ్రామస్తామవిభీము భూమమహిముఁ శ్రీబ్రాంచద్గుణభాజదా
రాముఁ వేమటు ధ్యేయుఁ జేయుదునిదేరరామాభిరామున్నినున్.

టి. శాగ్రత్+తేమ+ధాముఁ = మేలుకొనుచున్న+తేమములకు+స్థాన
మైనవాఁడును, సుధాసామగ్రీ + మధుమాధురీ + మహిత+వాకాస్సరస్యనిస్సీ

ముక్ = అమృతసమృద్ధిచేతను + మకరందమాధుర్యముచేతను + పూజితమైన +
వాక్సారస్వయినకు + పాలిమేరయైనవాడును, ప్రాంత + గుణ + భాజిత +
ఆరాముక్ = మిక్కిలియొప్పుచుండెడు + గుణములకు + ప్రకాశించెడు + ఉద్యా
నవనమైనవాడును, రామా + అభిరాముక్ = సకల క్షీలకును + మనోహరు
డును, ధ్యేయుక్ = ధ్యానముచేయదగినవానిగా. (వృత్త్యనుప్రాసా)

దయాసముదయాలయే ముదధికాననే కాననే

పలాశనపలాయనప్రణయికార్తుకే ధార్మికే ।

సమీరజనమీడితే ప్రవిశ చిత్త? మే సత్తమే

బలీకృతవలీముఖే మనుజధర్మిణి బ్రహ్మణి॥

93

అ. దయాసముదయ + అలయే = కృపాసమూమునకు + స్థానమైనవాడును,
కాననే = అడవియందుగూడ, ముత్ + అధిక + ఆననే = సంకోషము + అధికము
గాగల + మొగముగలవాడును, పలాశన + పలాయన + ప్రణయికార్తుకే =
రాక్షసులను + తఱుమఁగొట్టుటయందు + వంగి + విల్లుకలవాడును, ధార్మికే =
ధర్మాత్ముడును, సమీరజ + సమీడితే = హనుమంతునిచేత + పొగడబడినవా
డును, బలీకృత + వలీముఖే = బలవంతులుగా జేయబడిన + వానరులు కలవాడు
ను, మనుజ + ధర్మిణి = మనుష్యుని + ధర్మప్రవర్తనముకలవాడును, సత్తమే = సర్వ
శ్రేష్ఠుడనైన, బ్రహ్మణి = పరబ్రహ్మన్వయాఘాడగు శ్రీరామునియందు, మే = నా
యొక్క, చిత్త = ఓచిత్తమా ! ప్రవిశ = ప్రవేశించుమా ? (అద్యంత్యాను
ప్రాసము.)

తా. అడవిలోగూడ దయతో సంతోషపడక మైన ముఖముతోను, రా
క్షసులను తఱుముటకై వంచుచుండువంటితోను, హనుమంతుడు చేయుస్తోత్ర
ముతోను, బలవంతులనుగాను జేయబడినవానరులతోను, సర్వోత్తముడై
మనుష్య ధర్మముతోనే ధార్మికుడైయుండు పరబ్రహ్మమైన యాశ్రీరామునియం
డు ఓమనస్సా ! నీవు ప్రవేశించుమా ?

పం. దయాపయోధియైనవాని, १ దానఁ గాన మోక్షమునక

వయోనురోధి యానవీన १ వర్చసూనుమోదముక

బ్రహ్మోగమైన యాతుధాన శ్రీ ప్రాణహానిధర్మ మం
దయోగమైన మర్త్యధర్మ శ్రీ మందువాని వానగో
పయోగమైన సేనచెంది శ్రీ బల్లనూమ చేయుస్తా
త్రయోగ మొందు బ్రహ్మముం ద శ్రీ ఖంప! నే దలంపవే ?

టి. దానక్ = దానివలన, కానక్ = అడవిలో, ఐయః | ఆనుగోధి = ఐయ
స్సను + అనునరించునది, ధర్మము = చిల్లి, అందుక్ = ఆధనుర్ధరణసామర్థ్యమం
దు, అయోగమైనక్ = సంబంధములేనిదైనను, అందువానక్ = పొందువా
డైన, తలంప = ఓమనస్సా! వేక్ = వేగక్. (చేకానుప్రాణము. పంపచామరము)
శా. అస్త్రామాసతృణంప్రియాద్రుహి తృణామానస్తరా శేర్ధనుక్
దారామాస మునేశ్శిలాఫి నృవరామాసస్వయంసాదుకా ।
కుల్యామాసమహార్ణవ్రాఽపిక పయోయోధాంబభూవుస్తథా
పౌలస్త్యమశ కాంబభూవభగవక్ త్వంమానుషామాసిథాః.

ఆ. హేభగవక్ = ఓభగవానుడా ! తృణం = తృణము, ప్రీయాద్రు
హి = సీప్రియురాలికి + ప్రోహియైన కా కాసురునివిషయమై, అస్త్రామాస = ఆ
స్త్రామయ్యెను; స్తరాశే + ధనుః = శివునియొక్క + చిల్లి; తృణామాస = తృణమ
య్యెను; శిలా + అపి = తాయికూడ, మునేః = గౌతమసునికి, దాంమాస = భా
ర్యతయ్యెను; పాదుకా = సావరోలు, స్వయం = తానుగానె, నృవరామాస =
రాజయ్యెను; మహాశీ అర్ణవః + అపి = మహానముద్రముకూడ, కుల్యామాస = కా
లువతయ్యెను; కపయః = కోతులు, యోధాంబభూవుః = యుద్ధపీఠులైరి;
పౌలస్త్యః = రాణిబండు, మశ కాంబభూవ = దోమతయ్యెను; తథా = అలాగే,
త్వం = నీవు, మానుషామాసిథాః = మానుష్యుడవై తివి.

తా. నీవు భగవంతుడవగుటచేత నీకు కా కాసురునివిషయమై తృణమై
ఆస్త్రామాసముగాను, నీకవిషయమై శివునివిదై తృణముగాను, గౌతమనివిషయమై
తాయె భగవద్భగవాను, భరతునివిషయమై సావరోలె రాజుగాను, వారపధివిషయ
మై నముద్రమై కుల్యామాసముగాను, యుద్ధాజ్ఞవిషయమై కోతులె మహావీరులుగాను, నీ

సామర్థ్యవిషయమై ఆరావణుడై దోమగాను, నీవొ సర్వధర్మసంస్థాపనవిషయమై మనుష్యుడవుగాను అయితివి ఆశ్చర్యము!

ఇ. పౌలస్త్యుడు=రావణుడు.—61-వ పేజి చూడుము.

తే. అస్త్రమయ్యెఁ దృణము, తృణ శ్రమయ్యె ధనువు,
నయ్యెగట్టు సుతనువు, మె శ్రట్టయ్యె నృపతి,
కవులు భటులై రి, కాల్యయ్యెఁ గడచి, యయ్యె
రావణుడు దోమ. నరుడై తె ర రామ? నీవు.

టి. సుతిసువు=సాగనైన మేనుగలది—స్త్రీ, మెట్టు = పట్టుటకు సాధనము—పాపహాను.

శ్లో॥ అశిలాప్రాణదపదై రచరాచరము క్తివైః ।

అసర్వభూతాభయదై రశర్యధనురర్దనైః ॥ 95

అబ్రహ్మస్త్రీకృతతృణై రతృణీకృతరావణైః ।

అలం కాతరదేవై సై రలంకాపురసాధకైః ॥ 96

అ. అశిలా+ప్రాణన+పదైః = తాతికి+ప్రాణమునిచ్చు+పాద కలవారు కానివారును, అచర+అచర+ము క్తివైః = జంగమ+స్థావరములకు+మోక్షము నిచ్చువారు కానివారును, అసర్వ+భూత+అభయదైః = సర్వభూతములకు+అభయము నిచ్చువారు కానివారును, అశర్యధనుః+అర్దనైః=శివునిధనుస్సును+ఖండించువారు కానివారును, అబ్రహ్మస్త్రీకృత+తృణైః=బ్రహ్మస్త్రీయుగా చేయఁబడిన+తృణముకలవారు కానివారును, అతృణీకృత+రావణైః=తృణముగా చేయఁబడిన+రావణుడు కలవారు కానివారును, అలంకాపుర+సాధకైః=లంకాపట్టణమును+సాధించువారు కానివారునైన, తైః=ఆ, కాతర+దేవైః=పిరుగులైన+దేవతలతో, అలం=చాలును. (ఈరెండును అనుష్టుప్ శ్లోకములు.)

తా. తాతికి బ్రతికించుటయును, జడాజడములకును ముక్తినిచ్చుటయును, సకలభూతముల కభయమిచ్చుటయును, ఆశివునివిష్ణు విఘ్నచుటయును, తృణమును బ్రహ్మస్త్రీయగు జేయుటయును, ఆరావణుని దృణముగఁ జేయు

టయును, లంకను సాధించుటయును లేక భయపడుచు నేయుండు సేవలెల
తో పడేమి ?

మ. శిలకుఁ బాదము ప్రాణమిచ్చుట, ప్రళయస్థితిగఁ గన్పాదరం
బులకుఁ ముక్తినిర్మిచ్చు, టభయంబుఁ సర్వభూతాళికిం
పెలయఁ గూర్చి నిబేర్చినిచ్చుట, యమోఁ ఘోశాను గాణాసనం
బెలమిఁ వంగితునుంగనిచ్చుట, స్పృణంబే బ్రాహ్మమస్త్రంబుగా
బలిమి నేయుట, రావణుఁ దృణముగాఁ బ్రభ్రాశింపఁ జేయుటం
దులలంకఁ జెడఁ జేయు, టిందులనొకండుగా లేటనే స్థలగోప

టి. ప్రళయస్థితి = ప్రళయస్థితి, రక్తి = ప్రేమతో, అమాను = ఈశానుబా
ణాసనంబు = తప్పిపోని శివునిధనుస్సును, బ్రాహ్మమస్త్రంబుగా = బ్రహ్మస్త్రం
ముగా, బలిమి = బలముతో.

గంగావరనము.

ఇ. (గంగ. — ఇది 'ప్రేమహావిష్ణువు' త్రివిక్రమావతారమున ప్రస్తుండములు కడిం
చు విశ్వరూపములో నూర్ధ్వలోకమును వ్యాపింపఁజేసిన పాదమును బ్రహ్మ
లోకమున బ్రహ్మ తనకమండలజలముతో శ్రీపాదశీర్ష మపేక్షించి సత్కళిం
చినజలము ప్రవాహమై యాకాశమంతయు వ్యాపించి, భగీరథుని ప్రసితా
మహాత సద్గతికై ప్రార్థించి వచ్చుదాని వేగాతిశయమునను సహింపక యాశ్వు
రుఁడు తనజటాజుఱుమున ధరించి, మఱిప్రార్థించిన, నతఁ డొకజడనుండి విడి
చినదికూడ హిమవంతముమీదనుండి వెడలి, యధఃప్రవాహమై జహ్నుని
యాశ్రమము ముంచుకొఁగా, నాతఁడు సంతముఁ బానముచేసి, మఱియొక బ్రా
ర్థింపఁగా, అతఁడును తనచెవినుండి విడువ, వచ్చి కాశ్యాదితీత్రయములను పవి
త్రపఱిచి, ప్రభ్రాతమైన నదీశ్రేష్ఠము.)

గ. ఇతివిమానందక్షిణతః ప్రస్థాప్య కృశానుముద్దిశ్య || 97
వ. అని విమానమును దక్షిణపుఁదిక్కునకుం బోవిడిచి కృశాను
నిండ్లుజింది.

మా. శిథిలీతభవభేదా శ్లిష్టవైకుణ్ఠసాదా
 కృతవిపదవనోదాశ్లిష్టచిత్రప్రసాదా ।
 విమలతరతరజ్ఞా విశ్రుతామౌఢిసజ్ఞా
 విహితదురితభంగా వీక్ష్యతా నుత్రగజ్ఞా ॥ 98

అ. శిథిలీత+భవ+భేదా = చిన్నిభిన్నముగాఁ జేయఁబడిన+సంసారపాప
 ములవలని+దుఃఖములుకలదియు, శ్లిష్ట+వైకుంఠ+పాదా = ఆశ్రయింపఁబడిన+
 విష్ణువుయొక్క+పాదములుకలదియు, కృత+విపత్+అవనోదా = చేయఁబ
 డిన+అపత్తులకు+నివారించుటకలదియు, శ్లిష్ట+చిత్త+ప్రసాదా = కష్టపడువారి
 యొక్క+మనస్సుకు + నిర్మలత్వమును గలుగఁజేయునదియు, విమలతిర+తరం
 గా = మిక్కిలి పరిశుద్ధములైన+అలలుకలదియు, విశ్రుత+అంభోధి+సంగా =
 ప్రసిద్ధమైన+సముద్రముతోడి+సాంగత్యముకలదియు, విహిత+దురిత+భంగా =
 విధింపఁబడిన+సాపములకు+భంగము కలుగఁజేయునదియైన, గంగా = గం
 గానది, అత్ర=ఇక్కడ, వీక్ష్యతా=చూడఁబడుఁగాఁకి. (అంత్యానుప్రాసాలం.
 చాలినీవృత్తము.)

తా. విష్ణుపాదోన్మవయై, సంసారదుఃఖములును సకలాపత్తులును సర్వ
 దోషములును తొలఁగించుచు, నిర్మలములైన యలలతో దుష్కృతులకు చిత్త
 వుద్ధిని గలిగించుచు, సముద్రభార్యయైన యాగంగానేవిని జూడుమా

తే. తలఁగి భవభేద, మభవపా శ దమునఁ జెలఁగి,
 తఱఁగి యాపద, సత్ప్రసా శ దమున మఱఁగి,
 బహుళభంగయుఁ దానఘ శ భంగయైన
 గంగఁ గనుఁగొను మిదె నిధి శ సంగ నిలను.

టి. అభవపాదమునక = అపునర్భవుఁడును సనాతనుఁడునైన విష్ణువుయొ
 క్కూ పాదమునందు, బహుళ+భంగ=చాలా+అలలుకలది, నిధి+సంగక = సము
 ద్రముతో+సంగమముకలదైన.

కృతానుః.—

గ. ఉపేక్షణీయాని భాగీరథీయాని సానీయాని కిమితి వీక్షణీయాని.

వ. ఉపేక్షింపఁదగు నీభాగీరథీనీర మేమని వీక్షింపఁదగు.

యతః.—

వ. యేషాం జని శ్చరణతస్తు హిరణ్యపార్శ్వ

ద్దోషాకరేణ గురుదారవిటేన మాతౌ ।

బ్రహ్మోత్తమాజ్ఞభేదవవ సహస్థితీశ్చ

ఖ్యాతో లయో జడనిధౌ కిల గాజ్జవారామ్॥ 100

అ. యతః=ఏలనంటే? యేషాం = ఏగంగాజలములకు, హిరణ్యపార్శ్వః = బంగారుదొంగయొక్క, చరణతః = ఆచరణమువలన -క్రియవలన, జనిః=జన్మమో; బ్రహ్మ+ఉత్తమాంగ+భివః = బ్రహ్మణుని శిరస్సును | భేదించువానియొక్క, మాతౌ+ఏవ = తలలోనే, గురుదారి | విటేన=గురుభార్యను | విటుఁడైన, దోషాకరేణ=దోషములకు స్థానమైనవానితో, సహస్థితీః | ని = సహవాసమో; జడ+నిధౌ = పానాదులవలన జడలయొక్క | ద్రవ్యభయందు, లయః = కూడికయొ, గాంగ+వారాం = అట్టి గంగానదింధియును | జలములకు, (అదియది) ఖ్యాతః+కిల = ప్రఖ్యాతముకదా? (అని విరుద్ధార్థము.) యేషాం = ఏగంగాజలములకు, హిరణ్యపార్శ్వః = హిరణ్యశివు సంహారముఁడైన విష్ణువుయొక్క, చరణతః = పాదమువలన, జః = జన్మమును, బ్రహ్మోత్తమాంగభేదవవ=బ్రహ్మకపాలమును భేదించిన శివునకే, మాతౌ=తలలో, గురుదారవిటేన=జ్ఞానాస్పతిపత్ని విటుఁడైన, దోషాకరేణ=చంద్రునితో, సహస్థితీశ్చ=సహవాసమును, జలనిధౌ=సముద్రమందు, లయః= కలియుటయును, గాంగవారాం = ఆగంగాజలములకు, ఖ్యాతఃకిల = ప్రసిద్ధమేకదా? (అనివాస్తవార్థము.) (శేషాలంకార, వసంతతిలకవృత్తములు).

తా. వేరుకకై చెప్పెడి స్వర్ణస్తేయము, గురుదారగమనము, బ్రహ్మకాత్రి, గురాపానము అనెడి పాతకములతోడిజలములుగలది యనెడి విరుద్ధార్థముతో,

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 91

వాస్తవముగ విష్ణుపాదమునఁబుట్టి, శివునిశిరస్సునఁ జంద్రునితోఁగూడి, సముద్రసంగమముతోడి జలములుగలది యనెడి ప్రస్తుతార్థముతోను గంగాజలము ప్రశస్తమని చెప్పఁబడియె.

ఏలనంటే ?

97

తే. కనకహరణునాచరణానఁ శ గలిగి బ్రహ్మ
శిరము దఱిగినవానిదా శ శిరమునుండి
యాగురుకళత్రవిటుఁడు దో శ షాకరుండు
తోడుగానిది జడనిధిఁ శ గూడుగంగ.

టి. కనకహరణునాచరణానఁ గలిగి = జంగారు దొంగలించినవాని దొంగతనమునఁబుట్టి—హిరణ్యకశిపు సహారకుడైన విష్ణువు సూర్యునికమున వ్యాపింపఁజేసిన యాపాదమునఁబుట్టి ; గురుకళత్రవిటుఁడు=గురుదారజారుఁడు—బృహస్పతిపత్ని జారుఁడు, దోషాకరుండు=దోషములకు గనియైనవాఁడు—శాకరుండు, జడనిధి=జలనిధి అనుచో “బడయారభేదః ” అని వైయాకరణమతియు.

ఇ. హిరణ్యపార్త=హిరణ్యకశిపుసహార్త. —29-వ పేజి చూడుము.

ఇ. దోషాకరుండు=చంద్రుఁడు. ఇతఁడు అత్రి అనయాలపుత్రుఁడు, నక్షత్రరాజు, దక్షపుత్రికలైన అశ్విన్యాదులకు అధిపతి, బుధుఁడు కుమారుఁడు, మఱి యితఁడు కుందేలును లేడియును ఒడిఁగొకలవాఁడు అగుటచేత శకాంకుఁడు మృగాంకుఁడు అనుపేళ్లతోఁగూడకనఁబడువాఁడు. "

ఇ. చంద్రగురువు=బృహస్పతి. —ఇతఁడు బ్రహ్మమానసపుత్రుఁడగు అంగిరసుని కుమారుఁడు, తారాపతి, శనితలకంఠజును ఆచార్యుఁడు.

ఇ. దోషాకరమౌలి=చంద్రశేఖరుఁడు. —శివుఁడు, ఇతఁడు త్రిమూర్తులలో ఒకఁడు, పార్వతీదేవికి పెనిమిటి, సుబ్రహ్మణ్య విఘ్నేశ్వరులతండ్రి, నంది వాహనముగాను, చంద్రుఁడు శేఖరులుగాను కలిగి, త్రిపురాసురులను సంహరించినవాఁడని, పాలసంద్రమున విడుచు పానము చేసినవాఁడు, భగీరథునివలన గంగను తలను ధరించినవాఁడు, ప్రమథగణములకంతయు అధిపతిగా నుండునతఁడు.

విశ్వాసము: .—

గ. మందమతే! కింముకుందపాదారవింద మగందధారాధునీమపి
నిందసి ? 101

వ. ఓరిమందమతే! ముకుందపాదారవిందమందని మగందధారా
రూపిణియగు నీగంగాధునీచుణింగూడ నిందించుచున్నాడ
వేమి ?

పశ్య -

వ. గాజ్ఞాని వారి గరుడధ్వజపాదపద్మాత్
ఆవిర్భూతు రపునక్ పునరిన్ద్రమాళిమ్ ।
నిన్యైర్విచిత్ర మమృతం సగరాన్వయంచ
నాతోధికం భవి పవిత్రతమం సమంవా॥ 102

అ. గాంగాని+వారి = ఈగంగాసంబంధివైన+జలములు, గరుడధ్వజపా
దపద్మాత్ = విష్ణుపాదపద్మమునుండి, ఆవిర్భూతుః = ఆవిర్భవించినవి. పునః =
మఱల, ఇందుమాళిం = శివుని, అపునక్ = పావనపఱచెను. సగర+అన్వయం
చి=సగరునిపంకమునకూడ, విచిత్రం=అశ్చర్యకరమైన, అమృతం = మరణము
లేనిస్వర్గమున, నిన్యైః = పొందించెను. అతః=దీనికంటే, ఆధికం = మించినది
యు, పవిత్రతమం = మిగులపావన మైనదియు, సమంవా = సమానమైనదియు,
న=లేదు. (వినంకోటిలకవృత్తము.)

తా. ఈగంగాజలము విష్ణుపాదమునఁబుట్టి, శివునిశిరమును పవిత్రపఱచి,
సగరచక్రవర్తులను స్వర్గమును పొందించినది కనుక, దీనికంటే పావనమును,
సమానము నీశాకమునఁగలదా ?

తే. మురహరార్ఘిని జనియించి, శ్రీ పురహరోత్త
మాంగమును బావనముచేసి, శ్రీ యానగరుని
పుత్రశతకము దివిఁ జేర్చె శ్రీ భువినినుండి,
-కనుక దీనికి సరిపెచ్చు శ్రీ గలదె? జగతి.

సతిష్ఠానాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 93

టి. మురహరాంఘ్రిని = విష్ణుపాదమునందు, పురహాతోత్తమాంగమును = శివునిశిరస్సును.

ఇ. సగరుఁడు ఒక చక్రవర్తి. - ఇతఁడు పశ్చిమ దిశలలోనొకఁడు, ఇతఁడు చేయు నశ్వమేధయాగమున ఆశ్వమును ఇందుఁడు అపహరించికొనిపోయి దాఁచెను. అది తెలియక ఇతనిపంశస్థులు ఆశ్వమును వెదుకుచు నెక్కడను గానక పాతాళమునకు వెదుకఁబోయి భూమిచుట్టు త్రవ్వకొనిపోయినందున ఆ సేలయే ఇదివఱకు సముద్రమై అది సాగరమని పేరుపొందియున్నది.

కించ. —

వ. సా సర్వతోముఖవతీ తటినీ సరాగాం
మూర్తిర్విధేరివ బిభర్తి సరస్వతీంచ ।
భేదస్త్వియాః బలిజిత శ్చరణారవిద్రాత్
ఆద్యా బభూవ చరమా కిల నాభిపద్మాత్ ॥ 103

అ. సా = ఆ, తటినీ = నది, సర్వతోముఖవతీ = మంచిరుకలదియు, (నలువైపుల ముఖములుకలదియునై,) విధేః + మూర్తిః + ఇవ = బ్రహ్మయొక్క + శరీరము + పరె, సరాగాం = ఎఱుపుతో (ప్రేమతో) సహితమైన, సరస్వతీంచ = సరస్వతీనదిని (సరస్వతీదేవిని), బిభర్తి = భరించుచున్నది బలిజితః = విష్ణువుయొక్క, చరణారవిందాత్ = పాదపద్మమునుండి, ఆద్యా = మొదటిదిగాను; నాభిపద్మాత్ = బొడ్డుదామరనుండి, చరమా = వెనుకటిదిగాను, బభూవ = ఆయెను. భేదః తు = భేదమో, ఇయాః + కిల = ఇంతేకదా? (ఉపమాశ్లేషాలంకారములు, పసంతతిలకవృత్తము.)

తా. ఈనది యావిష్ణుపాదమునఁబుట్టి జలసమృద్ధితోనుండియు, సరస్వతీనదితోఁగూడి; ఆ విష్ణునాభినిఁబుట్టి నలుముఖములతోనుండి సరస్వతీదేవితోఁగూడియుండు బ్రహ్మమూర్తివలె నున్నది.

మఱియు. —

తే. వినుము? సర్వతోముఖముల న విష్ణుపదియ
విష్ణునాభిజమూర్తియై న వెలసి, కలిసె
రాగసహితయై యైన న న రన్వతి, దితి
జారియంఘ్రినాభిజలే తా న్ మైనకతన.

టి. విష్ణుపదిఅ=గంగయే, విష్ణునాభిజమూర్తియై=బ్రహ్మమూర్తియై, దితిజా
రి+అంఘ్రి + నాభిజలే=విష్ణువుయొక్క, + పానమందును, ; బొడ్డునందును పు
ట్టినవియై, తాను=ఆగంగానరన్నతులు.

అపిచ.—

ఉ. భాగీరథీ ప్రాప్యబుధాః పితృభ్యో
జలాశ్శలి సాదర మర్పయన్తి ।
పాపాని సర్వాణి తతః పితౄణాం
భవ స్త్యహో? దత్తజలాష్టలీని॥

104

అ. బుధాః=జ్ఞానపంతులు, భాగీరథీ=గంగానదిని, ప్రాప్య=చేరి, పితృ
భ్యః=పితృదేవతలకు, జలాంజలిం=తర్పణమును, సాదరం=ఆదరముతో, అర్ప
యంతి=ఇచ్చుచున్నారు. తతః=అందువలన, సర్వాణి=నకలమైన, పాపాని=
పాపములు, పితౄణాం=పెతరులకు, దత్త+జలాంజలిని=ఇయ్యఁబడిన + తర్ప
ణములుకలవి, భవంతి=అవుచున్నవి. అహో=అశ్చర్యము ?

తా. వివేకాలులు ఈగంగాజలముతో పితృతర్పణముచేసిరేని, అపితరులు
నకలపాపములను తర్పణమిచ్చి తొలగింతురు. అదే అశ్చర్యము. (ఉపజా
తివృత్తము.)

మఱియు.—

తే. జనులు పెతరుల కిల జలాం న జలి యొనర్తు
రాదరాన భాగీరథి న యందు, నందు
వలనఁ బెతరులు దమపాప న్ములక నిలక
వేలి బటాపంచలుగ జలాం న జలి యొనర్తు.

అన్యచ్చ. —

ఉ. భాగీరథీం యః పలుధీ రుపాస్తే
యథాక్రతున్యాయత ఏషధన్యః ।
దేవత్వ మేత్య త్రిదివే సురాణాం
భాగీరథీతి వ్యపదేశ మేతి॥

105

అ. యః=ఏ, పలుధీః=సమర్థమైన బుద్ధికలవాడు, భాగీరథీం=గంగను, ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాడో, ఏషః=ఆయీ, ధన్యః=ధన్యుడు, యథాక్రతున్యాయతః=యజ్ఞరీతిసకారము, దేవత్వం=దేవత్వమును, ఏత్య=వాచి, త్రిదివే=స్వర్గమందు, సురాణాం = దేవతలలో, భాగీరథీ+ఇతి = భాగీరథీ+అని (భాగీ = అమృతాదిభాగములు కలవాడు, రథీ = విమానముకలవాడు అని), వ్యపదేశః=వ్యవహారమును, ఏతి=పొందుచున్నాడు.

తా. ఈభాగీరథిని యజ్ఞకర్తలలో ఉపాసించువాడు భాగీ, రథీ అని పేరు పొందును.

మఱియును. —

తే. ఎతఃడు భాగీరథిని నుచా శ్రించు నతని
నిదియె భాగీరథి యని శ్రించు దినిని
నెట్టిదేవత నెవఁ డుచా శ్రించువాడె
యట్టిదేవత యగు నను శ్రిన్వాయమునను.

టి. భాగీరథి=భగీరథునివలనవచ్చిన నది, భాగి = అమృతమున భాగముకలవాడు, రథి=దేవయానముకలవాడు.

కించ. —

శి. సరస్వత్యాశ్రిష్టా సవితృతనయాఽఽలిక్ష్మిర్యురా
స్ఫురద్గుచ్ఛస్వచ్ఛా ప్రకృతి రివ భాతి త్రిగుణభాక్ ।
తిథా ప్యేషా దోషాపనయనపటు స్నాన్వకలనయా
ప్రగల్భం సంసారం ప్రశమయతి కంసారిపదభూః॥ 106

అ. సరస్వతీ+అస్తిస్తా=సరస్వతీనదితో+కూడినదియు, సవిత్పతనయా+అ
లింగిత+ర్పురా = యమునానదితో + కాగిలింపఁబడిన+ప్రవాహముకలదియు,
స్ఫురత్+గుచ్ఛ + స్వచ్ఛా=ప్రకాశించెడు + పూలగుత్తివలె + తెల్లనిదియు
నైన, ఏషా=ఇది, త్రిగుణ+భావ్ = శుక్ల, పీత, నీలవర్ణములను (సస్త్వి, రజ,
స్తమోగుణములను) పొందినదై, ప్రకృతిః+ఇవ = మాయ | న'నె, భ'తి=ప్రకా
శించుచున్నది. తథాఅపి=అట్లేనను; దోష+అపనయన+పటుః = సకలదోష
ములను + పోగొట్టుటయందు + సమర్థమైన, కింసారిపదభ్రంః=విష్ణుపాదో
ద్భవమైన గంగ, స్వ+అకలనయా=తన్ను + కూడుట చేత, ప్రకల్పం=సమర్థ
మైన, సంసారం = సంసారబంధమును, ప్రశమయతి = శమింపఁజేయుచున్నది.
(శిఖరిణీవృత్తము.)

తా. ఈగంగ తాను తెల్లనయ్యు, యమునా సరస్వతులతోఁగూడి నలుపు
పనుపునై సత్వరజ స్తమోగుణములుగల ప్రకృతివలెనుండియు, సంసారబంధ'ది
సర్వదోషములను నారించు దీని నంటినంతమాత్రముననే యీసంసారబంధము
వదలిపోవును. *

మఱియు.—

శా. స్వాంశు శ్వేతిమముల్ సరస్వతి హరిద్రాభల్ కళిందాత్మజా
స్వాంశుశ్యామలిమల్ కోనకాద్రిగుణయైస్వచ్ఛాంగయీగంగతా
సంసారాతియునయ్యెనొయ్యె, బ్రకృతిక సాదృశ్యమైదృశ్యమై
కంసారాతి పదాత్మజాతియగుటక ఖండించి పాపచ్చటన్.

టి. స్వ+అంశు+శ్వేతిమముల్ = తనకాంతుల తెల్లఁదనములు, హరిద్రా
భల్=పసుపుఁగాంతులు, కళిందాత్మజా+స్వ+అంశు + శ్యామలిమల్=కాళింది
యనెడి యమునానదికాంతులయందలి నలుపులు, ప్రకృతిక=మాయతో, సా
దృశ్యమై=సాటికలిగి.

ఇ. సవిత్పతనయ=సూర్యపుత్రియను. - ఇది సూర్యునివలన కలింపపర్వతము
నఁబుట్టి సూర్యతనయఅనియు కాళింది అనియు పేరుచెంది బృందావనముమార్గ
ముగా ప్రవహించుచుశ్రీకృష్ణక్రీడావిశేషములకు స్థానమైయుండు యమునానది.

శరస్వతిఃభదియౌ శౌకవది. బ్రహ్మోపరమునకు ఎల్ల గానుండునట్టిది.

శా. గామ్భీర్యేణగదాధరస్య హృదయం మాధుర్యత సైద్ధిరం
శ్వేతిమ్నాచయశస్త్రసింహు మనఃపుం శైతల్యతస్తత్కృపామ్|
నైర్లల్యాతిశయేన తస్యధిషణాం నిత్యప్రసాదేన త
ద్వక్త్రంచానుసరేన్తి తత్పదభువ్రా వారాశిదారాఇమే|| 107

అ. గదాధరస్య = విష్ణువుయొక్క, హృదయం = హృదయమును, తత్ + పద + భువః = ఆవిష్ణువుయొక్క + పాదమునుండి + పుట్టినట్టి, ఇమే = ఈ, వారా శిదారాః = సముద్రభార్యయైన గంగ, గాంభీర్యేణ = తన గంభీరగుణముచేతను, తత్ + గిరం = అతనివాక్కును, మాధుర్యతః = తన మధురగుణముచేతను, తదీయం = అతనిదై, అనఘం = నిర్దోషమైన, యశః = కీర్తిని, శ్వేతిమ్నాచ = తన శ్వేతగుణముచేతను, తత్ + కృపాం = అతనికృపను, శైతల్యతః = తన శీతలగుణముచేతను, తస్య + ధిషణాం = అతని + బుద్ధిని, నైర్లల్య + అతిశయేన = తన నిర్లల్యతవ్యముతోడి + గుణాతిశయముచేతను, తత్ + ప్రక్త్రం = అతని + ముఖమునకు, నిత్య + ప్రసాదేన = సర్వదా ప్రసన్నగుణముచేతను, అనుసరంతి = అనుసరించుచున్నది.

తా. ఈ గంగ విష్ణుపాదోద్భవ యవుటచేత ఆవిష్ణువుయొక్క హృదయ, వా, కీర్తి, కృపా, బుద్ధి, ముఖములను, తనయొక్క గాంభీర్య, మాధుర్య, ధావళ్య, శైతల్య, నైర్లల్య, సౌమ్యగుణములతో అనుసరించుచున్నది.

మఱియు. —

ఉ. ధైర్య విహారిశౌరిహృది శ దత్పది స్వర్ణది పోలిత్రాలె గాం
భీర్యమునక, యశంబుశుచి శ పేర్చిని, నిర్లలతకమనీష, మా
ధుర్యమునక వచోరచన, శ దోయదవర్ణని పూర్ణసత్కృపా
ధుర్యతశైత్యతత్వమున, శ స్తుత్యముభేందుని సుప్రసన్నతన్.

టి. ధైర్య + విహారి + శౌరి + హృది = ధైర్యముతో + విహరించు + విష్ణువు
యొక్క + హృదయమును, తత్ + పది = ఆవిష్ణుపదియైన, స్వర్ణది = గంగ, శుచి
పేర్చిని = ధావళ్యాతిశయముచేత, శైత్యతత్వమునక = శైత్యస్వరూపము

తో, స్తుత్యముభేందుని=పొగడదగిన+ముఖచంద్రుని. (ఉల్లేఖాలంకారము.)

కాశీవర్ణనము.

(కాశీ—మోక్షప్రదాయకములయిన సప్తపుణ్యపట్టణములలో నొకటి. ఇది శివసాన్నిధ్యమువలన విశేషమహిమకలిగి, ఇందు హృదించువారికి ముక్తినిచ్చుచు; వరుణ, ఆసి అనురెండునదులతోఁ గూడి, వరుణాసి, వారుణాసి అని పేరు పొంది, గంగయొడ్డున నుండునట్టిది.)

గ. ఇతి బద్ధాజ్జలి రగ్రతోఽవహోక్యసానన్దమ్. 108

వ. అని సాంజలియై యెదురఁజూచి, సానందముగ.

ఇం. కాశీ సకాశీభవ దింద్రగేహ

సౌధాగ్రభాగా బహునస్త్రినాదా ।

ఇన్ధ్రే మయూఖై రియ మన్దకార

వృత్తత్తిశూన్యా శివశేఖరేన్ద్రోః ॥

109

అ. సకాశీభవత్ + ఇంద్రగేహ + సౌధ + అగ్రభాగా = సమీపమగుచున్న + స్వర్గలోకముగల + మేడలయొక్క + వైభాగములు కలదియు, బహు + నస్త్రి + నాదా = విస్తారమైన + గుఱ్ఱముల + హేషాధ్వనులు కలదియు, శివ + శేఖర + ఇంద్రోః = శివునికి + శిరోభూషణమైన + చంద్రునియొక్క, మయూఖైః = కిరణములచేత, అంధకార + వృత్తత్తి + శూన్యా = కటిక చీకటియొక్క + పుట్టువే + హీనమైన, ఇయం = ఈ, కాశీ = కాశీపట్టణము, ఇంద్రే = ప్రకాశించుచున్నది. (ఇంద్రవజ్రాన్పుత్తము.)

తా. ఈకాశీపట్టణము మేడల మీఁదిభాగములతో స్వర్గలోకమంటుచు, అందలి దేవస్థానమందు విశ్వనాథుని శిరశ్చంద్రకిరణములచే రాత్రిలోను చీకటియై కనబడకయున్నది.

ఆ. ల్లనుర వమరలోక శ్చ మనలోకవచుషేషు

మీఁదిమిదైటిండ్ల శ్చ మీఁదిప్రజలు

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 99

శివునిశిరము శశియ ౩ చిమ్మచీకటిచిమ్మఁ
గా, నమాననిసిఁ బ్ర ౩ కాశి కాశి.

టి. అమరఁ = తగునట్లుగ, శశి+అ=చంద్రుఁడే, అమాననిసిఁ = అమావా
స్యరాత్రిలోఁగూడ, ప్రకాశి=ప్రకాశించునది.

కృశానుఁ.—

గ. కిమరే? వయస్సై యపి తవ స్తవ్యపదమ్. 110

అ. అరే=ఓరీ, వయస్య=స్నేహితుఁడా! ఏష+అపి=ఈకాశిగూడ, తవ=
నీకు, స్తవ్య+పదం+కిం=స్తోత్రముచేయఁదగిన+స్థానమా?

కృశానుఁడు.—

వ. ఏమిరా! చెలికాఁడ! నీకిదికూడఁ గొనియాడఁదగినచోటా?

.వశ్యః.—

శా. యేమృష్టాన్నభుజోగజో త్తమహాయూరోహఃస్వగేహస్తరే
మత్తాభిర్మహిభాభిరత్ర విహరంత్యా ము క్తముక్తాన్రజః|
తేఘోరాస్థిధరా విరాజదనడుద్వాహ విహహరిణో
న రివ్యంత్యవశాస్త శాననిలయా నీచైఃపిశాచైస్సమమ్||

అ. అత్ర=ఇక్కడ, యే=ఎవరు, మృష్ట+అన్న+భుజః=పరిశుద్ధములైన+
అన్నములను + భుజించువారును, గజ+ఉత్తమహయ+అరోహః = ఏనుఁగుల
ను+చుంచుగొట్టుములనుఁ + ఎక్కువారును, ఆము క్త+ముక్తాన్రజః=తాల్పరబడిన
+ముత్యాల+దండలు గలవారునై, స్వ+గేహ+అంతరే=తమతమ+ఇండ్ల+లో
పల, మత్తాభిః=గర్వించియుండు, మహిలాభిః=పట్టపుడేవులతో, విహరంతి=విహ
రించుచుందురో, తే=వారు, ఘోర+అస్థి+ధరా=భయంకరములైన+ఎముక
లను+ధరించువారును, విరాజత్+అనడుత్+వాహః=ప్రకాశించెడు+ఎద్దు +
వాహనముగాఁ గలవారును, విష+అహరిణః = విషము+అహారముగాఁ గలవా
రును, స్తశాన+నిలయా=స్తశానమే+స్థానముగాఁ గలవారును. అవశాః=స్వ

వశము కానివారునై, నీచైః=నీచమునైన, పితౄదైః+నమః = పితౄదైఃసులతోఁ గూడ, నర్తివ్యంతి=నటించుచున్నారు.

తా. ఇక్కడ శైవులంగఱు వద్రసోపేతమైనయన్నమును విశేషి విషముతి నుచు, గజాశ్వములనువిడిచి యెద్దునెక్కుచు, ముత్త్యాలహారములువిడిచి యెఱు కచండలు వేరికొనుచు, పట్టపుదేవులనువిడిచి పితౄదైఃసులతోఁగూడుకొని గూడు కొనుచుండురు. (ఇక్కడ శివసామూహ్యమును పొందుదురని భవవ్యర్థము.) 111

చూడు? —

నీ. ఎవ్వఁడు వద్రసోపేతము తినువాఁడు
 వాఁడవిసము తిను శివాఁడె యగును,
 ఎవ్వఁడు గజవాజు శి లెక్కుడుగలవాఁడు
 వాఁడెద్దునెక్కుడు శివాఁడె యగును,
 ఎవ్వఁడు మేడల శి యెడ వసించెడువాఁడు
 వాఁడెప్పు నుడిగాటి శివాఁడె యగును,
 ఎవ్వఁడు పేరుల శి నెదయందు నిడువాఁడు
 వాఁడెప్పులెద నిడు శివాఁడె యగును,
 తే. అన్నియటులుండ నిట్లనిండు శి నందకత్తె
 లైన చానలతో నాడు శి నట్టి ధన్యుఁ
 డట్టి నీచపితౄచుల శి యాటలోనఁ
 చా నొకండుగ నాఁడు నెం శి దాశనైన.

టీ. ఇందెంత యెక్కువస్థితికలవాఁడైనను, ఇట్లు శిక్కువస్థితికలవాఁడగు నని తోచు నర్థమునకు ఎట్టివాఁడైన నట్టి శివసామూహ్యమును పొందువాఁడనుచు ననుట.

అన్యచ్ఛ. —

శా. దత్తగోధుముదే యదేశమపి తత్తేత్రప్రభానాద్యవేత్
 కామంకోటిగుణాధ వాంతరఇతిఖ్యాతంత్యయిత్వాస్థయా ।

వాసంప్రాప్యముచుర్బహునిదదతోవాసాంసిజన్తాంతరే
 యోకాహంత భజంతిదిగ్వననతాం హేకాశితుభ్యంనమః॥

అ. హేకాశి=ఓకాశి ! యత్=ఏది, ఏకం+అసి=ఒకటియైనను, సాధు+
 ముదే=సత్పురుషుల+సంతోషముకొఱకు, దత్తం = ఇయ్యఁబడినదో, తత్ =
 అది, క్షేత్ర+ప్రభావాత్ = క్షేత్రముల+ప్రభావమువలన, కానుం=బహుగా,
 శోటిగుణం=శోటియంత, భస+అంతరే=వేఱుజన్మమందు, భవేత్=అగును.
 ఇతి=అని, త్వయి+తు=నీయందో, ఆస్థయా = పట్టుతో, భ్యాసం = ప్రశస్త
 మైన, వాసం=స్థానమును, ప్రాప్య = పొంది, లోకాః = జనులు, ముహూః =
 పలుమాఱు, బహుని=బహుగా, వాసాంసి = ఇన్ద్ర)ములను, దవతః=ఇచ్చు
 వారై, జన్మ+అంతరే=వేఱుజన్మములో, హంత = అయ్యో? దిగ్వననతాం =
 దిగంబరత్వమును, భజంతి=పొందుచున్నారో? తుభ్యం=అట్టి నీకు, నమః =
 నమస్కారము.

తా. ఆయాక్షేత్రములప్రభావముచేత అక్కడక్కడ సత్పురుషుల కేదైన
 నొకటి దానముచేసినయెడ మఱుచటిజన్మములో అది శోటింతులుగా అవును.
 అని లోకప్రసిద్ధవిధియుండఁగా, ఇక్కడ ఎన్నెన్నివన్త)ము లెవరెవరికిదానము
 చేసినను, అది మఱుచటిజన్మములో వానిని దిగంబరిఁగాఁజేయును (శివసారూప్య
 మిచ్చుననుట.)

112

మఱొకటి.—

తే. ఇట నొకటియిచ్చినను క్షేత్ర ౧ పటిమనదియె

కోటియగునన నంబర ౧ కోటియొనఁగు

వాఁడు నటుదిగంబరుఁడగు ౧ వరున నెనఁగు

కాశి! నేయుదునిదె నమ ౧ స్కారమీకు.

టి. దిగంబరుఁడు = శివుఁడు-వన్త)హీనుఁడు, ఎనఁగుకాశి=ద్రుకాశించున
 ట్టి ఓకాశి! (ఇటను పయిపద్యమువలెనే ప్రతీతార్థమునకు ధ్వన్యర్థము).

వ. వారాణసి! త్వయి సదై వ సరోగభూమా
 వారోగ్యభూమిరితి కామ మలీకవాదః ।
 స స్తస్థుమాంభవతి యత్రవపు స్సశూలం
 జన్తాస్తరేఽపి జలభారవ దుత్తమాంజ్ఞమ్॥

118

అ. వారాణసి=ఓకాశీ! యత్ర=ఎక్కడ, సంతస్థుమాం=వాసముచేయువారికి, జన్తాంతరేఽపి=మఱియొకజన్మములోఁగూడ, వపుః=శరీరము, సశూలం=శూలరోగముతోఁడిదిగాను (శూలాయుధముతోఁడిదిగాను), ఉత్తమాంగం=శిరస్సు, జలభారవత్=కైత్ర్యభారముకలదిగాను (జలాతిశయముకలదిగాను), భవతి=అగుచున్నదో, తత్ర=అట్టి, స+రోగ+భూమా=రోగసహితమైన భూమిగల (సరః+గ+భూమా=గంగాప్రవాహముతోఁగూడిన భూమిగల), త్వయి=నీ యందు, ఆరోగ్య+భూమిః+ఇతి=ఆరోగ్యముతోఁడి+భూమియని(అ+ర+ఉ+గ=బిందుమాధవుడను విష్ణువుతోను+నేత్రాగ్నితోఁగూడిన+విశ్వనాథుడను శివునితోను గూడియుండుటకు+స్థానమని), సవా+నీవ=ఎప్పుడునీ, కామం=బహుగా, అలీక+వాదః=అబద్ధమైన+ప్రవాచము. (వసంతతిలకవృత్తము).

తా. ఓ కాశీ! ఇక్కడ వాసముచేయువారికి విరుద్ధార్థమున శూలరోగ కైత్ర్యరోగములు కలిగించియు, అరోగ్యము కలుగజేయుచున్నావనియు; వాస్తవార్థమున శూలిత్వ గంగాధరత్వములు కలిగించియు, శివసారూప్యము కలుగజేయుచున్నావనియు లోకపదంతి. (వ్యాజస్తుత్యలంకారము).

క. కాశీ! నిన్ను సరోగను

వాసిగ సారోగ్యయనెడు వాదమగునె? సా

వాసికి నిటనిచ్చలునగు

నాశూలము, జలభరంబు నగు మైదలపైకా.

టి. స్థ+రోగ = రోగసహిత (సరః+గ = జలప్రవాహగత) స+ఆరోగ్య = ఆరోగ్యసహిత(మై ఆశూలముకొ, తలపైకొజలభరంబునగుకొ. (ఇటును మైయటుల ధ్వన్యర్థము)?

విశ్వావసుః.—

గ. అనిపుణధిషణ ! గుణోదయానుషికిమితి దోషీకరోషి యజే
తన్నాగరవాసినాభోగినాఽపి యోగినాం ప్రాప్యం శివసా
రూప్యమాప్యజే. 114

అ. అనిపుణ+ధిషణ = నేర్పులేనిబుద్ధిగలవాఁడా! యత్=ఏది, ఏతత్+
నగర+నివాసినా=ఈ పట్టణమున+వాసముచేయునట్టి, భోగినాఽఅపి = సకల
విషయాంతరము లనుభవించువానిచేతఁగూడ, యోగినాం =హఠాదియోగము
లుకలవారికి, ప్రాప్యం = పొందఁదగిన, శివసారూప్యం = శివునివలనిముక్తి,
ఆప్యజే=పొందఁబడుచున్నదో, (అట్టి) గుణ+ఉదయాం అపి=గుణాతిశయ
ముల+ఉత్పత్తిగలదైనను (దీనిని), కిం+ఇతి=ఏమని, దోషీకరోషి=దోషము
లుగలదిగాఁ జేయుచున్నావు.

తా. ఈ కాశిలో ఎట్టివిషయాంతరాసక్తికలవాఁడయ్యును, వానికి మ
హాయోగులు పొందఁదగినట్టి శివసారూప్యము క్తిలుగుచుండఁగా, నీవుబుద్ధిలేక
దీనికి దోషమును కలిగించుచున్నావేమి?

విశ్వావసువు.—

క. సగుణమునయినను దీనిని

మిగులఁ గ నతిదోషిఁజేసి శమించెదవే, మీ

నగరమునను గను భోగి యె

సఁగఁదగు యోగియొగను శివ శ సారూప్యంబున్.

టి. దీనిని=ఈకాశిని, ఎసఁగన్=అతిశయించుటకు, భోగి+కనున్= సు
సారానుభవముకలవాఁడు+పొందును.

అత్ర దేహ మపవిత్రమపాస్య

న్నచ్చమృచ్చతివపుః కిలయస్య

లోచనేశుచిరవాప్త నిటాలే

మస్తకే హరిపదాంబుజటాలే॥

అ. అత్ర=ఈకాశియందు, అపవిత్రం = అవరిశుద్ధమైన, దేహం=శరీరమును, అపాస్య=విడుచుచు, యస్య=ఏశరీరమునకు, అవాస్త+నిటాలే= పొందబడిన+ఫలప్రదేశముగల, లోచనే=కంటియందు, శుచి=అన్నియు, జటాలే=జడలుగల, మస్తకే = తలయందు, హరిష+అంబు = నిన్లుపొనర్చిరమైన గంగయు, (కలదో) తత్ = అట్టి, అన్భం=అర్చలమైన, సప్త = శరీరమును, ఋచ్చతికిల = పొందుచున్నాడుగదా?

తా. ఈకాశిలో నెవనికి గాని తప మలమూత్రవిశిష్టమైన శరీరము యిలినయెడల, వానికి నొసట అగ్ని నేత్రమును, జడలతోటి తలయందు గంగయును గల శివసాయాప్యము కలుగుననుట.

క. వపు వపవిత్రము తత్ర

త్యపురుషుఁ డందే విరక్తిఁ గీ ద్యజియించుఁ డు గాం

చుఁ బవిత్రపు వపువున మూ

ర్థపుఁదటిఁ దటినికొ, దృశాగ్నిఁ గీ దననిటలతటికొ.

టి. వపువు=శరీరమును, తత్రత్యపురుషుడు = అక్కడిమనుష్యుడు, త్యజియించుడు=విడిచినతోడనే, మూర్థపుఁదటికొ = శిరఃప్రదేశములో, తటినికొ=నదిని, తననిటలతటికొ=తననొసటిప్రదేశములో, దృశాగ్నికొ=నేత్రాగ్నికొ, కాంచును.

గ. అదఃపురవాసిన్మా మన్యాప్యేషా ధన్యతా.

116

అ. అదఃపుర+వాసిన్మా= ఈపట్టణమున+వాసముచేయువారికి, ఏషా + అపి=ఇదియు, అన్యా=మరేయొక, ధన్యతా=కృతార్థత.

న. ఈపురినుండువారి కిదియు మఱొకండు కృతార్థతయ.

ఉ. ప్రదోషవత్ప్రాప్త ఇహప్రదోష

నటోఽన్ధకారివ్యపదేశమంతే।

ప్రకాశయత్యేషహితారణోద్య

ద్వర్ణాన్నృణాం కర్ణనభః ప్రదేశే॥

117

సటిష్ఠాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 105

అ. అంధకారి+వ్యపదేశం=అంధకాసురుని శత్రుపనియు (అంధకారముగలవాడనియు) పేరిని, ప్రాప్తః=పొందినవాడైన, ప్రదోష+నటన=పాపముకాలమందు+నటించునట్టి, ఏమఃపి=ఈశివుడు కదా? ప్రదోషమహ్=పాపముకాలమువలెనే, ఇహ=ఈకాలలో, నృణాం=మనుష్యులయొక్క, అంధేః=అంత్యకాలమందు (దినాంతములో), కర్ణనభఃప్రదేశే=చెవిలోని ఆకాశప్రదేశమందు (సర్వవ్యాపియైన ఆకాశప్రదేశమందు), తారకోద్యద్వర్ణాత్=తారకమంత్రమందు స్పష్టమైన అకారాది అక్షరములను (నక్షత్రములనుండి కలుగుచున్న కాంతులను), ప్రకాశయతి=ప్రచురపఱచుచున్నాడు. (ఉపజాతి)

తా. అంధకారముతోఁ గూడెడు ప్రదోషకాలము, (పాయంకాలపు) సర్వవ్యాపియైన ఆకాశమందు, నక్షత్రములకాంతులను ప్రకాశింపఁజేయునట్లు, అంధకాసురుని శత్రువై పాయంసమయమున వటించునట్టి శివుఁడు ఈకాలలోని మనుష్యుదేహాంత్యకాలమందు చెవిరంధ్రములో తారకమనెను ప్రణవములోని అకార ఇకార ఊకారములను ఉపదేశము చేయుచున్నాడు.

తే. దుష్ప్రదోషనటన నప్ప్రదోషనటుఁడు,

కాశిపురమంద కర మంధ కారియునయి

తారకాంతరవర్ణముల్ తారసిలెడు

ప్రజలకర్ణాంబరంబులఁ బ్రబలపఱుచు.

టి. దుష్ప్రదోషనటన=కాంతితగ్గిపోయెడు పాయంకాలపు నడకతో, కరము=మిక్కిలి, తారకాంతరవర్ణముల్=తారకమంత్ర మధ్యాక్షరములను, తారసిలెడు=చేరెడు, కర్ణ+అంబరంబుల= (సర్వవ్యాపియైన ఆకాశమునందు.)

౧. ఇతి గంగాతీరజనపదం కృత్స్నమవేక్ష్య సాంజలిబంధం. 118

అ. ఇతి=ఇట్లు, గంగాతీరజనపదం=గంగాతీరదేశమును, కృత్స్నం=సర్వమును, అవేక్ష్య=చూచి, సాంజలిబంధం=అంజలిబంధముతో.

ప. అని గంగాతీరప్రదేశము సమస్తమును సమవలోకించి యంజలియుం గావించి.

ఉ. ప్రాతఃప్రాతః శ్వాహ్నవీవారి భక్త్యా
 గ్రాహం గ్రాహం క్లప్తనిత్యక్రమేభ్యః |
 పుష్పైరాద్యం పూరుషం పూజయద్భ్యః
 పూతాత్మభ్యో భూసురేభ్యో నమోస్తు ||

119

అ. ప్రాతఃప్రాతః=ప్రతిప్రాతఃకాలములో, భక్త్యా=భక్తితో, శ్వాహ్న
 వీవారి=గంగాజలమును, గ్రాహం గ్రాహం=పలుమాటు స్నానమున గ్రహించి,
 క్లప్త నిత్యక్రియేభ్యః=అనుష్ఠింపఁబడిన సంధ్యాది నిత్యక్రియలు గలవారును,
 ఆద్యం+పూరుషం=పురాణ+పురుషుఁడైన హరిని హరునికొ, పుష్పైః=పువ్వు
 తో, పూజయద్భ్యః=పూజించువారును, పూత, ఆత్మభ్యః=పవిత్రమైన మన
 స్సుగలవారునైన, భూసురేభ్యః=బ్రాహ్మణులకును, నమః = నమస్కారము,
 అస్తు=అగునుగాక?

తా. ఇట ప్రతిదినము ఉదయాన గంగాస్నానముచేసి పురాణపురుషుఁడైన
 హరినిగాని, హరునిగాని పుష్పములతో పూజించు పవిత్రాత్మజులైన బ్రాహ్మణు
 లకు నమస్కారము.

తే. వేకువను వేకువను శ్వాహ్న శ్రీవీజలాన
 స్నానమును జేసిచేసి యా శ్రీచారవిధులఁ
 బూరుషునినాద్యుఁ బూవులఁ శ్రీబూజసేయు
 పావనుల బ్రాహ్మణులఁగూర్తుఁ శ్రీబ్రణతిచేసి.

టి. వేకువనువేకువను=ప్రతివేకువజాముతో, ప్రణతి = నమస్కారమును,
 కూర్తుకొ=క్రమింతును.

కృతానుః—

గ. కిమేతద్దేశవాశినోపి బ్రాహ్మణాః కేవలం కలిమూహాత్మ్యాకలి
 తతాస్త్రీయచర్యావిపర్యయాః భవతా నమస్క్రియంతే ?
 పశ్యతావత్ ? ప్రాప్యేణాన్యకాశీదేశజనస్య నుచర్యావిపర్యా
 సమ్.

120

అ. కిం=ఏమి? ఏతత్=దేశ+వాసి^{నో}పి = ఈదేశమున+వాసముచేయువారై నను, బ్రాహ్మణాః=బ్రాహ్మణులు, కేవలం=బహుగా, కలి...విపర్యయా-కలి =కలిపురుషునియొక్క, మాహాత్మ్య=మహిమతో, ఆకలిత = కూడుకొన్న, శాస్త్రీయ=శాస్త్రవిహితమైన, చర్యా+నడవడికయొక్క, విపర్యయాః=విపరీతత్వముగలవారై, భవతా=నీచేత, నమస్కరియంతే=నమస్కరింపఁబడుచున్నారు? ప్రాయేణ=బహుగా, అస్య=ఈ, కాశీదేశజనస్య=కాశీదేశము జనమయొక్క, సుచర్యా+విపర్యాసం=నడతవ్యత్యాసమును, పశ్యతాపత్=చూడు?

తా. ఈదేశపు బ్రాహ్మణులు బహుగా కలిమహాత్మ్యముచేత శాస్త్రాచారములు లేనివారైనను, నీచే నమస్కరింపఁబడుచున్నారే యేల? బహుగా ఈ దేశపు జనులయొక్క విపరీతాచారముచూడు?

వ. కేవలము కలిమహిమచే విధివిహితమునువిడిచి, విపరీతాచారప్రకారము గల యీ దేశపు బ్రాహ్మణులును నీచేనమస్కారము చేయఁబడువారా? అదెచూడు? తఱుచుగా నీకాశీదేశీయుని యాచారవికారమును?

టి. విధివిహితమును+శాస్త్రనియమితమును, దేశీయుని=దేశస్థునియొక్క.

శా. శస్త్రైర్జీవతిశాస్త్రముజ్జతిపరంశూద్రాహృతైరమ్బుభిః
స్నాత్వాచామతిదేవతాస్సపయతిస్వైరంపచతోదనమ్|
ఉచ్ఛిష్టాన్నభేతియాతియవనైరుచ్ఛావచైస్సంగతిం
మాతజ్గాన్నికటాగతానగణయమార్గాముహూర్గాహతే||

అ. (సద్వంశ్యుడు) శస్త్రైః=ఆయుధములతో, జీవతి=జీవించుచున్నాడు; శాస్త్రం=శాస్త్రమును, పరం=బహుగా, ఉజ్జతి=విడుచుచున్నాడు; శూద్ర+ఆహృతైః=శూద్రులచే+లేబడిన, అంబుభిః=నీళ్లచేత, స్నాతి = స్నానముచేయుచున్నాడు; ఆచామతి=ఆచమించుచున్నాడు; దేవతాః=దేవతలను, స్పృశయతి=స్నానముచేయుచున్నాడు; స్వైరం=తానుగా, ఓదనర=అన్నమును, పచతి=పండుచున్నాడు; ఉచ్ఛిష్టాత్=ఎంగిలివలన, సవి

భేతి=భయపడడు; ఉచ్చాపచై=ఎదురేగ్గులవారైన-నానావిధములైన, య
వనై=తుఱకలతో, సంగతి=కూడికను, యాతి=జాంతుచున్నాడు; నికట+
ఆగతాన్=సమీపమున+వచ్చినట్టి; మాతంగాన్=మాలలను; ఆగణయన్=ఎంప
నివాడై; మార్గాన్=దారులను, యుహుః=పలుమాఱు, గానాతే=చేరు
చున్నాడు.

తా. ఈకాశీ వానపు బ్రాహ్మణుడు ఆయుధాలతో జీవించుచు, శాస్త్రా
చారమునువిడిచి, శూద్రుఁడుతెచ్చిన నీళ్లతో స్నానముచేయుచు, ఆచనున
ముచేయుచు, దేవిగ్రహములను స్నానముచేయించుచు, తానుగానే నండు
కొనుచు, ఎంగిలికిని భయపడక, నానావిధపు తుఱకలతోఁగూడుచు, సగ్గణిం
చుచున్నమాలలనుకూడ నెంచక, పలుమాఱు త్రోవలలో తిరుగుచుండును. 121

తే. శస్త్రమేకాని కానఁ డే శాస్త్రమేని

నేట శూద్రుఁడు తెచ్చిన నీట మునిగి

పుక్కలించియు, జేజేలఁ గ బాసఁగ ముంచి

తనుగ వండియె యెంగిలి గిని దలంక

కరిగి, తుఱకల మఱగి, యా గ తెరువులందు

నోలి మాలలె మ్రొలరా గ నొదఁగఁడిందు.

టి. పాసఁగఁ=చక్కఁగా, తెలంకక=భయపడక, ఓలిన్=వరుసగా,
మ్రొలరా=దగ్గరగా.

కించ.——

శా. ప్రాతర్హస్తాన్ కృతాప్లవ్రాపి రజకస్పృష్టాన్ జహోరానభైః
ఊధాన్ ధారయతే పటాననుదినం ధృత్వాబహిర్గచ్ఛతి ।

గత్వామేచ్ఛముఖాశుచీన్ స్పృశతి చ స్పృష్టావసినస్నాత్యహో
శస్నాత్తోష్యథభుంక్తవపచవలో ముక్తావపి నవ్రీడతి॥ 122

అ. జడఁగిమాఁగుడై, చవలఁ=చంచలుడైన, ఏహుఁ=ఈ బ్రాహ్మణుడు, ప్రా
తః=ఉదయాన, హంత=అయ్యో?కృత+అప్లవః+అపి=చేసిన+గంగాస్నానముగ

లవాడు+అయినను; రజక+స్పృష్టాన్=చాకలిచేత+తాకబడినవియై, రాశ
 ధైః=గాడిదలచేత, ఊధాన్=మోయబడిన, పటాన్=బట్టలను, ధారయతే=ధ
 రించుచున్నాడు; ధృత్వా=ధరించి, బహిః=వెలపట, గచ్ఛతి=పోవుచున్నాడు;
 గత్వా=పోయి, మేచ్ఛ=ముఖ+అశుచీక=తుఱకలు+మొదలైన+అనాచార
 పరులను, స్పృశతిచ=తాకుచునున్నాడు, స్పృష్ట్యాఅపి+తాకియు, నస్నా
 తి=స్నానముచేయడు; నస్నాతఃఅపి=స్నానము చేయనివాడయ్యును, ఆ
 థ=వెనుక, భుంక్తే=భుజించుచున్నాడు, భుక్త్యాపి=భుజించియు, నప్రీడతి=
 సిగ్గుపడడు, ఆహా=అశ్చర్యము?

తా. ఇక్కడి బ్రాహ్మణుడు ఉదయాన స్నానముచేసియు, చాకలవాని
 చేత తాకబడి గాడిదలచేత తేబడిన బట్టలను ధరించి, వెలుపట తిరుగుచు,
 తురకలు మొదలైనవారిని తాకుచు, స్నానముచేయకయే తినుచుండును; ఇట్లు
 చపలబుద్ధి గలవాడయ్యును సిగ్గే పడడు.

మృణీయు.—

ఆ. తగునె? మునిగి చాకిర తాకి గాడిదమోయ
 బట్టదొడిగె, దొడిగిర బైటికేగె,
 నేగి మేచ్చువితతిర దాకె, దాకియు మున్న
 విడిచె, విడిచి సిగ్గుర విడిచె గుడిచి.

అపిచ.—

శా. నీచైర్దుర్యవనై శృనీభి రపివా నిశ్శబ్దమాలోకితం
 భుక్తేపంక్తివిదూషకై స్సహనరై రజ్జాతవేధాక్షరః. 1
 ఘద్యాస్వాదనమత్తచిత్తజనతామోహాయ భీహనతః
 కర్త్యాణ్యరభతేశ్రుతిస్మృతివచోదూరాణ్యసారాణ్యహణిషి

అ. అజ్ఞాత+వేద+అక్షరః = తెలిసికోబడని+వేదముయొక్క+ఒక య
 క్షరమైనగలవాడై, నీచైః = నీచులైన, దుర్యవనైః = దుష్టులగు తుఱకలచే
 తను, శునీభిః అపివా=కుక్కలచేతనుకూడ, అలోకితం = చూడబడినదానిని,

పక్షివిమాషకైః = పక్షిలోదూషించువారైన, నరైస్సహ = మనుష్యుల
తోకూడ, నిశ్శంకం = జంతులేకుండ, భంక్తే = తినుచున్నాడు. మద్య+అన్యా
దన+మత్త+చిత్త+జనతా+మోహాయ = కల్లు+ తాగుటచేత + మదించిన+
మనస్సుగల+జనసమూహముయొక్క+అజ్ఞానముకొఱకు, భీ+ హాసితః = భయము
+ లేనందువలన, శ్రుతి+స్తృతి+వచః+దూరాణి = జేదములయు+మన్నాదిస్తృ
తులయు+వాక్యములకు+దూరములై, అసారాణి = నిస్సారములైన, కర్తాణి =
క్రియలను, ఆరభతే = ఆరంభించుచున్నాడు.

తా. ఇక్కడి బాహుళ్యము వేదములో నొకయక్షరమైన నెఱుంగనివాడ
పుటచేత నీచులైన తురకలును ఆడుకుక్కలును చూచిన యన్నియును పక్షి
దూషకులైన నీచులతోకూడ జంతులేకుండ తినుచున్నాడు. కల్లుత్రాగి మ
త్తెక్కిన జనుల మోసపుచ్చుటకై భయమనునదిలేకయే, వేదస్తృతివాక్య
ములకు దూరములై నిష్ఫలములైన క్రియల నే చేయుచున్నాడు. 123

మఱియు.——

తే. తుఱక బఱకలుగని, శుని ర తుటుములంటి

దూషితము నన్నమును బంక్తి ర దూషకులను

గలసి, తిని, త్రావి, మత్తిలు ర ఖలులుమెచ్చు

కొఱకువిధి నిషిద్ధముజ్జేయు ర కొంఁటెఁ గంఁటె?

టి. తుఱక బఱకలు = దుష్టులైనతుఱకలు, శునిగుటుములు = ఆడుకుక్క
లసమూహములు, ఖలులు = దుష్టులు, విధినిషిద్ధముకొ = శాస్త్రనిషేధమునుగూడ.

అపిచ.——

శ్లో. కన్యాంకామపుష్పదూహ్యా ప్రవిజహ దుదయద్యౌన నామజ్ఞవ
నాం! ద్రవ్యాశాపాశకృష్టోభమతి చిరతరం హస్తాదేశాస్త
రేషు । అవ్యోన్యాశ్లేషవాఙ్మో విగలితవయసో రాత్రనూ
లివ్యమత్యో । ర్షమృత్యోర్వాద్యదితైవం హతవిధిరుభయో
ర్లోకోయో శ్లోకయోగమ్॥

సటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 111

అ. అజ్ఞః = వివేకములేనివాడు, కామపి = ఒకానొక, ఉదయత్ + యావనాం = కలుగుచున్న + వయస్సుగల, ఏనాం కన్యాం = ఈచిన్నదానిని, ఉదూహ్య = పెండ్లియై, ద్రవ్యాశాపాశక్యప్తః = దుడ్డాస యనెడు దారాల చేత కట్టబడినవాడై, ప్రవిజహత్ = విడిచిపెట్టుచు, దేశాంతరేషు = నేఱుదేశములలో, చిరతరం = చాలకాలము, భ్రమతి = తిరుగుచున్నాడు; హంత = ఆ యో? అన్యోన్య + ఆక్లేష + వాంఛా + విగలిత + వయసోః = ఒకరికరియొక్క + ఆలింగనమందు + కోరిక చేత + తొలగిపోయిన + వయస్సుగలవాడై, ఆత్త + మలిన్య + మత్యోః = పొందబడిన + వ్యసనమునెడు మలినత్వముతోడి + మనస్సుగలవారైన, దంపత్యోః = దంపతులకు, ఉభయోః + లోకయోః = ఈ రెండులోకములలోను, శోకయోగం = దుఃఖనంబంధమును, హతవిధిః = చెడు దైవము, ఏవం = ఇట్లు, వ్యాదిత = ఇచ్చెను.

తా. ఇక్కడి అవివేకియైనవాడు మంచిగుణములుగలదైనను పెండ్లిచేసికొని వయసుపచ్చినదైనప్పటికిని విడిచిపెట్టి ద్రవ్యాశచేత చాలాకాలమువఱకు దేశాంతరములలో తిరుగుచుండును, ఇట్లు ఒకరితోనొకరికి భోగములేక వయస్సుగడచిపోయి మనస్సున వ్యసనపడుచుండు ఈదేశపు దంపతులకు సంసారసౌఖ్యము లేనియట్లు పాడుదైనము చేయును గదా?

మఱియును.—

చ. అరుదగుక న్నెఁబెండ్లి యయి, శ్రమప్పుడవచ్చినయోవనంబుదామరసియు, వేఱుదేశమున శ్రీ కర్థనమార్జనమెప్పుఁగర్జమై, యరుగుదురిందుఁ, గొందలమెశీయందుదురందరుసొంపుదంపతులే పరమునఁగాక, గాకిహముశ్రపట్టుననుకొ, విధియోగవశ్యులై.

టి. అర్థనమార్జనము = ద్రవ్యసంపాదనము, కర్జమై = కార్యమై, కొందలమె = దుఃఖమె, సొంపుఅందరు, విధియోగవశ్యులై = దైవయోగమునకు వశ్యులై.

అపిచ.—

నాధీతే త్రజనో యదికశ్చిదధీతే శతేనహస్రేవా

మృస్తర్కము శ్రామ్యతి దూరీకురు తే శ్రుతి స్మృతినుతర్హాణా

అ. అశ్ర=ఈశాశిలో, జన=బ్రాహ్మణుడు, న+అధీశే=అధ్యయనముచే
యడడు, శ్రీ=నూటిలోనైన, సహస్రేవా=వేయిటిలోనైన, కశ్చిత్=ఒక
శాశిలో, అధీతేయది=అధ్యయనము చేయుచున్నాడని, దుస్తర్కము=సా
ధారణతర్కములలో, శ్రామ్యతి=అలుపుపడుచున్నాడు; శ్రుతి+స్మృతి+
శ్రుతర్హాణ=శ్రుతిస్మృతుల సంబంధమైన తర్కములను, దూరీకురుతే=దూ
రముచేయుచున్నాడు.

తా. ఇక్కడి బ్రాహ్మణుడు అధ్యయనముచేయకున్నను నూటిలోనైనను
ఒకడు గౌతమాదితర్కములను చదివినను; శ్రుతిస్మృతిసంబంధములైన శారీర
కాది తర్కములను చదువడు.

125

మఱియును.—

క. వడి నెవడును జదువండిట

విడివడి యెవడేనిఁ జదువు శ్రీ వేయిట, వాఁడె

ప్పుడు గౌతము దుస్తర్కమె,

ముడివడ శారీరతర్క శ్రీ మునె కొనఁ డొకఁడెన్.

టీ. విడివడి=స్వతంత్రపడి, ముడివడన్=శాంతపడునట్లుగా,

విశ్వావసుః.—

గ. కప్తమరేఽ బ్రాహ్మణానిం దాంశ్చృణ్వతఃకంపతేమేహృదయం,
యస్త్యయోపన్యస్తనుచర్యావిపర్యయః, సపవకలేరేనదో,
షోన బ్రాహ్మణానాం, కలాయుగేకార్తయుగం చారిత్రంకు
త్రనామసంభావ్యతే, దురితలతికోపఘ్నయితాత్మాదుర్జయః
ఖలుకలిః,

126

అ. కప్త=ఒకే, బ్రాహ్మణానిం=బ్రాహ్మణుల
సంఘము, యస్త్యయోపన్యస్తను=బ్రాహ్మణుల
సంఘము, కలాయుగే=కలాయుగమున, చారిత్రంకు=చరిత్రమున, త్రనామసంభావ్యతే=కలాయుగమున
సంభవించునట్లు, దురితలతికోపఘ్నయితాత్మాదుర్జయః=దురితలతికోపఘ్నయితాత్మాదుర్జయః

పలే=పణకుచున్నది. యః=ఏది, త్వయం=నీచేత, ఉపన్యస్తః = ఉపన్యసించు బడిన, సుచర్యా+విపర్యయః= మంచి నడవడికకు+వ్యత్యాసమో, సఏవ=అదే, కలేః+ఏవ=కలియొక్కదే, దోషః=దోషము. బ్రాహ్మణానాం=బ్రాహ్మణుల యొక్క, నదోషః = దోషముకాదు. కలాయుగే = కలియుగములో, కార్తయుగం= కృతయుగసంబంధమైన, చారిత్రం= చరిత్రము, కుత్రనామ+సంభావ్యతే= ఎక్కడ+తలంపఁబడుచున్నది? దురిత+లతికా+ఉపహ్నుయిత+అత్తా=పాపముల నెడు+తీరగెలకు+ఆసరపలెయున్న+స్వరూపముగల, కలిః=కలిపురుషుడు, దుర్జయఃఖలు= గెలువఁగూడనివాఁడుగదా.

తా. ఏమిరాయిది? బ్రాహ్మణులను దూషించుటను వినుచున్న నామనస్సు పణకుచున్నది. నీవుచెప్పిన యీమంచి నడవడికకు విరోధము కలిపురుషుని దోషమేగాని బ్రాహ్మణులదికాదు. ఈకలియుగములో కృతయుగముయొక్క నడవడిక యొక్కడ తలంపఁబడుచున్నది. తీరగెలకు ఆధారవృక్షమువలె సకల దోషములకు ఆధారస్వరూపుఁడయిన యీకలిపురుషుఁ డెవనికి జయింపఁగూడినవాఁడగును?

విశ్వావసుః—

వ. ఒరే? అన్యాయము? ఈబ్రాహ్మణునిందనువిని నామనస్సు తత్తరించుచున్నది. నీవుచెప్పిన యాయీయాచారవికారము కలిదోషప్రకారమునఁ గల్గియేకాని; యీ బ్రాహ్మణులది కానేకాదు.

(క. కలియుగమునఁ, కృతయుగమునఁ

గలచరితము నెక్కడేనిఁ १ గలదే? తలంపఁ

గలిగలుషలతౌఘములకుఁ

గెలకులఁ గలపట్టుగొమ్మ, २ గెలువఁగ వశమే.)

పశ్యః—

శా. హర్తృస్థాన మధర్తృకర్తృవితతే దుర్తానభర్తాసనం
8

శాస్త్రస్తోమలలాటభూలిపిలయ శ్వాన్తి స్సవానామపి ।
సర్వామ్నాయవచస్సమాపనదినం సంస్థా సదర్శావిధే
రథాశాబజిభూ రభూదిహ మహాసర్థాపహా[ః] యం కలిః. 127

అ. మహత్ + అనర్థ + ఆవాహః = గొప్పయగు + అనర్థములను + కలిగించుచున్న, ఆయంకలిః = ఈకలియుగము, ఇహ = ఇక్కడ, అధర్మ + కర్మ + వితతేః = ధర్మహీనములైన + క్రియలయొక్క + సమాహమున, మార్మ్యస్థానం = మేడపంటిదియు; దుర్తాన + భర్త + ఆసనం = మరణిమానమునకు + బంగారుమంచమున + పీఠమున, శాస్త్ర + స్తోమ + లలాటభూ + లిపి + లయః = శాస్త్రముల + సమాహముయొక్క + ఫాలప్రదేశమందలి + వాతకు + నాశమును, సవానాం = అపి = యజ్ఞములకుకూడ, శాంతిః = ముగింపును, సర్వ + ఆమ్నాయవచః + సమాపనదినం = నకలమైన + వేదవాక్యములకు + ముగింపుదినమును, సత్ + అంఘ్రి + విధేః = మంచి + పూజావిషయముల + నియమమునకు, సంస్థా = సమాప్తియు, అర్థ + ఆశా + జనిభూః = ప్రవృత్తి + ఆశకు + జన్మభూమియు, అభూత్ = అయ్యెను.

తా. ఈకలియుగము పాపములకు మేడగాను, మరణిమానమునకు పీఠముగాను, శాస్త్రములకు నాశముగాను, యజ్ఞములకు నిడుపుగాను, వేదవాక్యములకు ముగింపుగాను, పూజావిధికిని ముగింపుగాను, ప్రవృత్తిలకే జన్మభూమిగాను, కనఁబడి అనర్థములనే యిచ్చునదిగానున్నది.

చూడు:-

సీ. అన్యాయములవిల శ సన్యాయహర్షము,
దురభిమానముల క శ ర్భరపుగడ్డ,
శాస్త్రంబులకును నొ శ సలవ్రాలతుడువును,
సవనివహములకు శ శాంతికరము,
సకలాగమముల కె శ సంగుసమాపనదిన,
మర్చావిధులచర్చ శ కగుసమాప్తి,
ధనతృప్తిలకుఁ బుట్టు శ స్థలమును నట్టుల

యగును బృథ్విని నన శ్ధావహంబు,
తే. గానఁ గలిగలువములకుఁ శ్ గాన్ముదల్లి,
యైనదానన సకలన శ్ న్నానపులును
దారుమాఱయి సరితప్పి శ్ తఱియుఁ దప్పి
యుందు రిందులనేమి? మ శ్ తెందుఁగలిని.

టి. విలసత్ + న్యాయ + హర్ష యు = ప్రకాశించు + న్యాయములకు + మేడ,
న్యాయస్థానము, కర్బురపుగద్దె = బంగారపుపీఠము, సవనివహములకు = యజ్ఞ స
మాహములకు, ఎనఁగు = అతిశయించు, సమాపనదినము = అమావాస్య, చర్చకు =
కార్యమునకు, తృష్ణలకు = ఆశలకు, పృథ్విని = భూమియందు.

శ్లో. ఏతాదృశే కలియుగేఽపి శతేషు కశ్చిత్
జాతాదరో జగతి యశ్శృతిమార్గవేద
యత్కించ దాచరతి పాత్ర మసా స్తుతీనాం
శ్లాఘ్యం మితాపమపి కిం న మరా సరశ్చేత్ ||

128

1 అ. ఏతాదృశే = ఇటువంటి, కలియుగేఽపి = కలియుగములోఁగూడ, శతేషు =
నూటిలో, కశ్చిత్ = ఒకానొకఁడు, యః = ఎఁడఁడుగాని, జగతి = లోకములో,
శ్రుతిమార్గవేద = వేదమార్గములోనే, జాతాదరో = పుట్టిన ఆచరముకలవాఁడో;
అసా = ఈ, స్తుతీనాంపాత్రం = స్తోత్రార్థుఁడైనవాఁడు, యత్కించిత్ = ఏదైన
కొంత, ఆచరతి = నడుచుచున్నాఁడు; మరా = నీరు లేనిభూమిలో, మితః + ఆపమ
పి = కొద్దియైన + జలముగలదియైనను; సరఃచేత్ = తటాకమున్నయెడల, శ్లాఘ్యం =
గొనియాడఁచగినది, నకిం = కాదా?

తా. ఇట్టికలియుగములోఁగూడ ఒకానొకఁడు వేదమార్గములయందు ఆచ
రముకలిగి, ఏమైన కొంతసత్క్రియ జరిపినవాఁడయ్యెనేని, వాఁడు నీరులేని
భూమిలో కొద్దినీరుగల తటాకమైనఁ గొనియాడఁచగినయట్లే స్తోత్రపాత్రుఁ
డగును.

తే. ఇట్టికలి నూట నొకఁడేని ర యెట్టిదేని
వేదసరణిన చరియించు ర నాదరమున
జగతి నుతుండగు నతఁడే; ని ర్జలధరణిని
జలజలాశయ మలఁతేని ర శ్లాఘ్య మవని.

టి. జలజలాశయము=నీటితోడితటాకము, అలఁతి+ఏని=కొద్దిది+యొసను,
(ఈగనె మునిగి అనెడిపద్యములో దూషణమును ఇట్ల పరిహరించుచున్నాఁడు.)

కించ:-

శా. యేకాయస్థజనాశ్చ యేనృపసుతా యేచద్విజా శ్శస్త్రిణః
తేయత్నాదనుసృత్యనిర్దయతయాశుష్కాన్తురుష్కాధిపాన్
వేదాన్ భూమిసురాంశ్చ వాన్తికృతినస్తేచేత్ గృహేష్వానతే
బ్రాహ్మణ్యాయజలాఞ్జలిఃకిల భువి పాఞ్జైః పృథేయోభవేత్ ॥

అ. (ప్రాతర్ హంస అనేదానికి పరిహారము) యే | కాయస్థజనాశ్చ = గ్రామకర్ణమువారెవరో, యేనృపసుతాః = రాజపుత్రులెవరో. యేన + శస్త్రిణః + ద్విజాః = ఆయుధములతో జీవించునట్టి బ్రాహ్మణులెవరో, తే = అట్టియూ మాడు విధములవారును, యత్నాత్ = ప్రయత్నముతో, నిర్దయధిగమా = గంగాహీనత చేత, శుష్కాన్ = శుష్కించిపోయిన, తురుష్కాధిపాన్ = తురకరాజులను, అనుసృత్య = అనుసరించి, దేవాన్ = దేవతలను, భూమిసురాంశ్చ = బ్రాహ్మణులను, పాన్తి = రక్షించుచున్నారు. తే = అట్టి, కృతినః = పుణ్యాత్ములు, గృహేషు = ఇండ్లలో, ఆనతేచేత్ = ఉండిరేని, బ్రాహ్మణ్యాయ = బ్రాహ్మణకర్తవ్యై, ప్రాజ్ఞైః = ప్రాజ్ఞులచేత, భువి = భూమిలో, జలాంజలిః = తర్పణము, ప్రజేయః = ఇయ్యదగినది, భవేత్ కిల = అగునుగదా?

తా. కర్ణమువారును, రాజులును, ఆయుధవ్యాపారులైన బ్రాహ్మణులును, తురకరాజులనుజేరి, దేవార్చనలను, బ్రాహ్మణులనుం గాపాడుచున్నారు. అట్టిపుణ్యాత్ము లింటవచ్చినయెడల, ఆబ్రాహ్మణులకు దానాదిక్రియలయందు ప్రాజ్ఞులుకూడ తర్పణ మిచ్చుచున్నారుగదా?

మఱియు:-

మ. కరణాల్ రాకొ మరుల్కొరోపకరణాల్ రకాశిక్ ద్విజాతీష్ఠణాల్
కరుణాహీనుల నాతురుమ్మఘనులకొ గాంక్షించిరక్షించెనొ
నిరతిక వేల్పుల నేల వేల్పుల, నికక ర వీరేదినం బిండ్లనుం
దురెదే, నందఱు వేజలాంజలియొనర ర్దుర్బాప్తాణ శ్రేణికిక.

టి. ద్విజాతీష్ఠణాలు = బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠుల సమూహములు, కరోపకరణాలు =
హస్తములందు శస్త్రాదిసాధనములు గలవారై, కాంక్షించి = ఆపేక్షించి - అను
సరించి, నిరతిక = ఆసక్తితో, అందఱు = ఈకాశీదేశరాజులును బ్రాహ్మణు
లును, వేక = తక్షణమే.

గ. సర్వతోదృష్టిం పృసార్యనశ్లాఘం. 130

వ. అంతటనుంజూపు, వ్యాపింపజేసి స్తోత్రముతోన.

శా. ఆక్రాంతాసు వసుంధరాసు యవనై రాసేతుహైమాచలమ్
విద్రాణే షీతిభృద్గణే వికరుణే నిద్రాతి నారాయణే |
నిర్విఘ్నప్రసరే కలావపి బలా నిష్కంఠకం వైదికమ్
పథానం కిల తత్రతత్ర పరిపాత్యేకోహి లోకోత్తరః || 131

అ. యవనై = తుఱుకలచేత, ఆసేతుహైమాచలం = సేతుహిమాచలపర్యంత
ము, వసుంధరాసు = భూములు, ఆక్రాంతాసు = ఆక్రమింపబడుచుండఁగ, షీతి
భృత్ + గణే = రాజుల + సమూహము, విద్రాణే = పరుగిడుచుండఁగ, నారాయణే =
నారాయణుఁడు, వికరుణే = దయలేనివాఁడై, నిద్రాతి = నిదురించుచుండఁగ, క
లావపి = కలియును, నిర్విఘ్న + ప్రసరే = విఘ్నములేని + వ్యాప్తికలిగియుండఁగ,
లోకోత్తరః = లోకములో శ్రేష్ఠుఁడు, ఏకః = ఒకఁడైనను, బలాత్ = బలవంతము
గ, నిష్కంఠకం = నిరాటంకముగ, వైదికం = వేదవిహితమైన, పంథానం = మార్గ
మును, తత్రతత్ర = అక్కడక్కడ, పరిపాతికిల = పరిపాలించుచున్నాఁడుగద?

తా. తురకలు నకలదేశములును ఆక్రమించుకొనియు, రాజులు పారిపో
యియు, నారాయణుఁడు కనికర మేలేక నిదురించుచును, ఈకలియుగముగూడ

నిరాటంకముగ వ్యాపించుచునుండఁగ; బలాత్కారముగ నిర్విఘ్నమైన వేదమార్గమును ఈకాశిలో అక్కడక్కడ లోకత్రేఘ్నుడగు నొక డైన నడుచుకొనుచున్నాఁడుగదా?

తే. తుఱక లాసేతుశీతాద్రి శ పరగ, విపుల

నృపుల పరుగిడ, నకరుణు శ డపుడ నిదుర

కూర హరి, మీఱఁ గలి శృతి శ సారసరణి

కొకఁడే లోకోత్తరుఁ డిటఁ బా శ లకుఁడు కదర?

టి. విపులక=భూమియందు, నృపుల=రాజులే, నిదురకూరక=యోగనిద్రలో ఈయవస్థను విచారింపకయుండఁగ.

ఇ. నేతుహిమాచలములు.— నేతువు (61) వేజిచూడు? హిమాచలము— హిమవత్పర్వతము, ఇది సర్వపర్వతములనునురాజు, మేనగానునోరమలకు పతి, వారివలననే గంగాపార్వతులను కూర్తురులనుగా నెనుంగొనెను.

పునస్సశ్లాఘం:-

శ్లో. త్యజతు విహిత మేతద్దేశవాసీ నిషిద్ధం

భజతు తదపి లోకే నా స్తి ధన్యస్తదన్యః ।

త్రియుగపదనఖ శ్రీదత్తశుద్ధి ర్యదశ్లే

లగతి దురితభక్లే లగ్నకో గాఙ్గపూరః॥

132

అ. ఏతద్దేశవాసీ=ఈకాశీదేశమున వసించునతఁడు, విహితం= వేదవిహితమైన కర్తవ్యము, త్యజతు= విడిచుచుగాక, నిషిద్ధం+నిషిద్ధమైనకర్తవ్యము, భజతు= అనుసరించుచుగాక, తదపి = అట్లేనను, లోకే + అం గే = ఎవని+అవయవములో, త్రియుగ... శుద్ధిః—త్రియుగ=విష్ణుపుయొక్క, పదనఖ= కాలిగోర్ల యొక్క, శ్రీ=కాంతిచేత, దత్త=ఇయ్యఁబడిన, శుద్ధిః=పరిశుద్ధిగలదియై, దురితభం గే=పాపనాశనవిషయమై, లగ్నకః=చేరినదైన, గాంగపూరః= గంగాప్రవాహము, లగతి=వేరుచున్నదో? (అట్టి) తత్ + అన్యః=వానికంటె+మఱియొకఁడు, ధన్యః=కృతార్థుఁడు, లోకే=లోకములో, నా స్తి=లేదు.

తా. ఈ కాశీదేశవాసియైనవానియొక్క శరీరమందు విష్ణుపాదమునఁ బుట్టి సకలపాపహరమైన గంగాజలము అంటుటమాత్రముచేతనే వాడు వేదవిహితమైన కర్మనువిడిచి, నిష్పిష్టమైనకర్మను అనుష్ఠించినను, లోకమందు వానికంటె మించినకృతార్థుఁ డుండఁడు.

తే. ఇందుఁగలవాఁడు శాస్త్రవిరహితము విడుచుఁ

గాని, తా నిష్పిష్టము సేయుఁ శరీరము, వాని

కంటె నన్యుఁడు ధన్యుఁడు శరీరమే? విష్ణు

పది పవిత్రము గాత్రము శరీరము పదిల మగుట.

టి. గాత్రము=శరీరము, విష్ణుపదిపవిత్రము=గంగాజలముచేత పావనమైన, పదిలము=భద్రమైనది.

ఇ. త్రియుగపదము=విష్ణుపాదము.—భగవన్నబ్రాహ్మణమువలె వడ్డునైశ్వర్యములు కలవిష్ణునిపాదము. వడ్డునములు—జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యతేజోఽశ్రయములు చూడు? మొదటివృత్తము.

శ్లో. ప్రాధేషు గౌడేషు చ కాన్యకుజ్జే

ష్వగాధమేధేషుచ మైథిలేషు ।

అన్యేషు సత్సేషు బుధేషు ధన్యే

ష్వద్యాపి జీవం త్యధిభూమి విద్యాః॥

133

అ. ప్రాధేషు=సమర్థులై, అగాధ+మేధేషు=లోతైన+బుద్ధివిశేషముగల, గౌడేషు=గౌడులును, కాన్యకుజ్జేషు=కన్యాకుబ్జమువారును, మైథిలేషుచ=మిథిలాపురమువారును, అన్యేషు=ఇతరులైన, సత్సేషు=సత్పురుషులగు, ఏషు=ఈ, బుధేషు=పండితులైన, ధన్యేషు=కృతార్థులయందు, అద్యాపి=ఇప్పటికిని, విద్యాః=సకలవిద్యలును, అధిభూమి=భూమిలో, జీవంతి=జీవించుచున్నవి.

తా. గౌడులందును, కన్యాకుబ్జులందును, మైథిలుందును, మణియు నితర మహాపండితులయందును ఇప్పటికిని సకలవిద్యలును ప్రకాశించుచున్నవి.

తే. కాన్యకుబ్జులు, నలప్రాధ ౩ గౌడులును, న
గాధమేధులు మైథిల ౩ ప్రాథమికులు
మఱియు నన్యలు ధన్యులు ౩ ముఱియఁ జదివి
గలిని గళలన్ని మనియుండఁ ౩ గలిగి యేలఁగె.

టీ. ప్రాథమికులు=మైథిలులలో ప్రథములు, మనియుండఁ = జీవించియుం
డునట్లుగా,

గ. ఇదంతావ దవధేహి?

134

వ. ఈయదియంతయు నవధానమున వినుము?

ఇ. గౌడులు=గౌడదేశస్థులు—అనఁగా పంగదేశస్థులు, వీరు పంచగౌడులలో
నివారు.

ఇ. కాన్యకుబ్జులు=కన్యాకుబ్జదేశస్థులు, వీరును పంచగౌడులలోనివారు. ఈ
దేశము—కుశనాభునికూతులు నూర్చురిని బృహదత్తు వివాహముచేసికొని వా
యుకాపమువలన కుబ్జత్వమును పొందగొట్టినప్రదేశము.

ఇ. మైథిలులు=మిథిలాపురివారు - వీరును పంచగౌడులలోనివారు, ఈ మిథి
లాపురిరాజు జనకమహారాజు, ఇతని పూర్వికరాజైన నిమిచ్చక్రవర్తి వశిష్ఠునికాస
మున విదేహుడై, అతనిరాజ్యము అరాజకమయ్యెనని అతనిదేహమును మఱిం
పఁగా అందుండి మిథిలుడని మఱియొకరాజుపుట్టెను; అందువలన నే నీత ఆదే
శపురాజువలన పెఱిగి జానకి, మైథిలి, వైదేహి అని పేరులొందెను.

శ్లో. ఏతద్దేశ్యప్రచురచరితా న్యన్యదేశస్థితానాం

రోచం తేచే దధచ మనసే మారుచక్ కాత్ర హానిః ।

ప్రాజ్ఞాః పుత్రా జనయిత్పూదే పశ్య? యద్వత్స్వదంతే

తద్వద్విద్వన్న పరమనసే తావతా కోత్ర దోషః ॥ 135

అ. ఏతత్...చరితా—ఏతత్=ఈ, దేశ్య=దేశస్థులయొక్క, ప్రచుర=
ప్రశస్తమైన, చరితాని=నడవడికలు, అన్యదేశ+స్థితానాం=వేఱుదేశములలో+
ఉండువారికి, రోచంతేచేత్ = రుచించినఁగాని, అధచ=లేదా; మనసే=మన

స్పృశ్, మారుచక్ = రుచించకపోయినఁగాని, అత్ర = ఇక్కడ, కాహానిః = ఏమి హాని? ప్రాజ్ఞాః = జ్ఞానవంతులైన, పుత్రాః = బిడ్డలు, జనయిత్వ = తల్లిదండ్రుల యొక్క, హృదే = మనస్సుకు, యద్యత్ = ఏలాగున, స్వదంతే = రుచించుచుం దురో, తద్యత్ = అలాగున, పరమనసే = ఇతరులమనస్సునకు, నన్వదంతే = రుచిం చరు. తావతా = అంతమాత్రమున, అత్ర = ఈబిడ్డలవిషయములో, కోదోషః = ఏమిదోషము? హేవిద్వక్ = ఓవిద్వాంసుడా, పశ్య = చూడు?

తా. ఈకాశీదేశపువారి నడవడికలు ఇతరదేశపువారికి సంతోషకరమైనను; కాకున్నను; ఏమితప్ప? బిడ్డలు తెలివికలిగి తల్లిదండ్రులకు సంతోషకరులై ఇతరులకు సంతోషములు కాకున్నయెడల ఏమిదోషము?

తే. ఇచటఁ గలవారిచరితము శ్రీ లెవరికేనిఁ

గూర్చినను, గూర్చకున్నను, శ్రీ గొఱఁతయేమి?

కొడుకునడకలు తలిదండ్రు శ్రీ లెడఁద కెపుడుఁ

గూర్చు, గూర్చునె వెఱలకుఁ శ్రీ గొఱఁతయేమి?

టి. తలిదండ్రులెడఁదకు = తలిదండ్రులహృదయమునకు “ఈ అకారవికల్ప సంధి పూర్వకావ్యసిద్ధము.”

కించు:—

శా. ప్రాత శ్శీతజలే నిమజ్య విబుధా నభ్యర్చయ త్యుచ్చైకై
రార్యఃపర్యషితంతునాభ్యవహరత్యంధఃక్షుదంధోఽప్యసౌ ।
భాగేగోమయలిప్తవచచతే భుంక్తే తతోఽన్యత్రయత్
సీతంతద్విజహతిభక్తినియమోద్భవ్యః క్షభూయానియాన్ ॥ 136

అ. ఆసా = ఈదేశస్థుఁడైన, ఆర్యః = పూజ్యుఁడు, ప్రాతః = ఉదయాన, శీత జలే = చల్లనిగుఁగాజలములో, నిమజ్య = మునిగి, విబుధాన్ = దేవతలను, అభ్యర్చయతి = పూజించుచున్నాఁడు; ఉచ్చైకై = మిక్కిలి, తతో + అంధః + అసీ = ఆఁకటిచేత + పీడింపఁబడినవాఁడైనను, పర్యషితం = చలిదియైన, అంధఃతు = అన్న మునో, నఅభ్యవహరతి = తినఁడు. గోమయలిప్తే = చేడచేత అలకఁబడిన, భాగ

ఏష=స్థలములోనే, పచలే= పండుచున్నాడు, భుంక్తేచ= తినుచున్నాడు. తతః=దానికంటె, అన్యత్ర=మఱియొకచోట, యత్=ఏది, నీలం = కొనిపోయి బడినదో, తత్=అట్టిఅర్థమును, విజహాతి=విడిచిపెట్టుచున్నాడు. ఇయాన్=ఇట్టి, భూయాన్=గొప్పయైన, భుక్తి+నియమః=భోజనమందు+నియమము, క్వ=ఎక్కడ, దృష్టః=చూడబడినది ?

తా. ఈ కాశీబ్రాహ్మణుడు తెల్లవాఱునే గంగాస్నానముచేసి దేవతలను పూజించుచు, ఎంతయాతలియున్నను, చచ్చితినిండు. వేడయలికినచోటనే పండి తినును. వేఱుచోటికితెచ్చిన యన్నము విడిచివేయును. భోజనమం దట్టి నియమ మెక్కడఁ గలదు?

మఱియు.—

ఉ. వేకువజాము జాహ్నవిని ౩ వేసరకే కృతమజ్జనంబునన్
లేఖులఁ బూజసేయు, నవ ౩ లీలను శీలనుతుండు మెండుగా
నాడలికొన్నవాడయిన, ౩నాచలిదిగ్గొలఁదేనిఁదాఁకఁడెం
దాఁకనుగోమయంబలికి, ౩ తాన పచించుభుజించు, వేఱుచోఁ
గై కొనఁడన్న మెన్నడును, ౩గాంచితె? భోజననిష్ఠ శ్రేష్ఠతః.

టి. వేకువ=ప్రాతఃకాలము, జాహ్నవిని=గంగలో, లేఖుల=దేవతలను, అవలీలను=వేగముతో, శీలనుతుండు=మంచినడమడిచేత పొగడఁబడినవాడు.

గ. ఇతివిమానందూరతఃప్రస్థాప్య సాజ్ఞాల్లిబద్ధమ్. . 187

వ. అని (ఇదివఱ కార్యావర్తముననువర్తించియుండి, యందుండి యామధ్య హస్త్యముప్రక్కకుందిరిగి) తమవిమానమును దూరమున నిలిపి, సలిపినయంజలిబంధముతో.

సముద్రవర్ణనము.

(ఇ. సముద్రము.—ఇది సగరచక్రవర్తి తాను జేయు నశ్వమేధయాగమున నింద్రుఁ డశ్వము సవహరించుకొనిపోవఁగా, అతని ద్వితీయభార్యాకుమారు లాఱువేలమంది భూలోకఘంతయు వెదకి యెక్కడనుగానక, భూమిచుట్టు

త్రవిష్ట్రవిష్ట్ర పాతాళలోకమునకుఁబోయి, అక్కడ కపిలమహాముని తపస్సు చేయఁ, జూచి తమయశ్వము నితనివలననే దాఁచఁబడియుండునని తలంచి, య తనితపము భంగము చేయఁగా, నతఁడు కోపించి తగళాపముచేత వారినందఱును భస్మీభూతులను జేసెను. ఆసగరచక్రవర్తియునిమనముండు భగీరథచక్రవర్తి తనపితామహులను పవిత్రపఱుచుటకై గంగాదేవిని ప్రార్థింపఁగా, గంగ భూ లోకమునఁ బ్రవహించి భూమిచుట్టు నిండుకొనిపోయి భస్మీభూతులైనవారిని బవిత్రముచేసెను. ఆభూమిచుట్టు నిండినగంగ యీసగరులచేతఁ దేఁబడి సాగర మనియు; దినదినము చంద్రోదయమునకుఁ బొంగుచు, నీశ్వరాజ్ఞాముద్రచేత మితిమీఱక, సర్వజలజంతువులకును సంతోషప్రదమైన సముద్రమనియు పురాణ ప్రశస్తము.)

హ. భువనకదనోత్కుర్ధ్వద్ధ్రుద్ధ్రశ్రవకులిశాయుధ

ప్రచకితిగిరిప్రాణతాణప్రతిష్ఠితకీర్తయే॥

ప్రసృమరమరున్నాట్యచార్యప్రణర్తితవీచయే

మహితజనతామాన్యాయాస్సై మహోదధయేనమః॥ 138

అ. భువన...కీర్తయే—భువన=భూలోకముయొక్క, కదన=యుద్ధముచేత, ఉత్కుర్ధ్వత్=మహాకోపపడుచున్న, వృద్ధశ్రవః = ఇంద్రునియొక్క, కులిశాయుధ=వజ్రాయుధమునలన, ప్రచకిత=భయపడిన, గిరి=కొండలయొక్క, ప్రాణ=ప్రాణములయొక్క, తాణ=రక్షణమునకై, ప్రతిష్ఠిత = స్థిరపఱుపఁబడిన, కీర్తయే=కీర్తికలదియును; ప్రసృమర...వీచయే—ప్రసృమర=వ్యాపించుచుండే డు, మరుత్=వాయువనెడు, నాట్యచార్య=నాట్యగురువునలన, ప్రణర్తిత=నర్తనము చేయఁబడిన, వీచయే=అలలుగలదియు; మహిత+జనతా+మాన్యాయ=పూజితమైన+జనసమూహమునకు+పూజ్యమునైన, అస్సై=ఈ, మహత్ ఉద్ధయే=మహాసముద్రమునకై, నమః=నమస్కారము. (హరిణీవృత్తః.)

తా. భూలోకమును ధ్వంసముచేయుటచే ఇంద్రుఁడు కోపగించి వేసిన వజ్రాయుధమునకు భయపడిన అక్కల కొండలప్రాణములను కాపాడినందు

కై పేరొందిన కీర్తిగలిగి, నాట్యగురువైన వాయువునలన నటనముచేసెడు
అలలును గలిగి, సకలజనులచేత పూజింపఁబడెడి యీ మహాసముద్రమునకు
నమస్కారము.

తే. ధరణి విధ్వంసమున బల శ ధ్వంసి కిన్దిసి
కులిశమును గొనఁ, గుసితెడి శ కులగిడులకు
ననువు లొనఁగెడినత్కిర్తి, శ యమరమూర్తి
నటననాచార్యుఁ డనిలుఁడు శ నటననలుపు
నలలపూర్తియుఁ గలుగునీ శ జలధిఁ గొలుతు.

టి. బలధ్వంసి=ఇంద్రుఁడు, అనువులు=ప్రాణాలు, అమరమూర్తి=దేవ
స్వరూపము, అనిలుఁడు=వాయువు, జలధిఁ=సముద్రమును.

కృశానుః సహానంః-

శ్లో. పామరై రప్యపేయానా మిరాణాం పరిపాతరి ।

అశ్రయే జడజంతూనా మానినంసా కథం తవ? ॥ 189

అ. పామరై రపి=పామరులచేతకూడ, అపేయానాం = త్రాగఁగూడని,
ఇరాణాం=కల్లుపంటినీళ్లు, పరిపాతరి=రక్షకమై, జడజంతునాం=జలజంతువు
లకుగాని—మూఢజంతువులకుఁగాని, అశ్రయే=స్థానమైన సముద్రవిషయమై, అని
నంసా=నమస్కారముచేయఁగోరిక, తవ=నీకు, కథం=ఎట్లు ?

తా. జ్ఞానహీనులుకూడ త్రాగఁగూడని కల్లువలె ఉప్పునీళ్లుగలిగి, జలజం
తువులకువలె మూఢజంతువులకుఁ గూడ స్థానమైయుండు నీసముద్రమునకు నమ
స్కారముచేయు తలంపు నీకెట్లు కలిగెను ?

కృశానుఁడు సహానుఁడై :-

క. విరివిగ నున్నను, నిన్నీ

రరుదుగ నెవరేని పూని శ యానిరె? యాపా

మరులు; నిరావుడు, జడతతి

కిరవగుతన్నైరగు టెటుల శ నిటుల సభంగుఁ.

టి. ఇరావుఁడు=సురాపాయి (జలపాలకుఁడు), జడతతికిఁ = జడజంతు సమూహమునకు (జలసమూహమునకు), ఎరఁగుట=నమస్కరించుట, సభంగుఁ =భంగములతోఁగూడిన(అలలతోఁగూడిన).

గ. మమ త్వేధమానపరుషఘోషే. ఖల్వేతస్మిన్ రోషవప్రా
న్న్యతి॥ 140

అ. మమతు=నాతో, ఏధమాన+పరుష+ఘోషే = వృద్ధిపొందుచున్న+ కఠినమైన+ఘోషముగల, ఏతస్మిన్ = ఈసముద్రునియందు, రోషవప్=రోషమే, ఉన్న్యతిఖలు=తేఁగుచున్నదిగదా? .

వ. ఇటు కఠోరఘోషోన్నేషముకల యీనముద్రునియెడల నాకు
ను రోషోన్నేషమే కలుగుచున్నది.

జ్ఞో. సంతతం క్రందతే సర్వో దీప్యమానోదరాగ్నయే ।
మహాపాయసముద్రాయ దరిద్రాయైవ కుప్యతి॥ 141

అ. సర్వః=సకలజనమును, మహాపాయసముద్రాయ=అత్యంతమైన పాయ సమందు సంతోషగ్రాహియై (అత్యంతమైన జలసమూహముగల సముద్రమై— అత్యంత జలసమూహమునకు ఇనుపముద్రగలదై), దీప్యమాన+ఉదరాగ్నయే= మండుచున్న జఠరాగ్ని (బాడబాగ్ని) కలదియై, సంతతం=ఎల్లప్పుడును, క్రం దతే=రోదనముచేయునదియై, దరిద్రాయ=దుర్గతిగల, తే=నీకై, కుప్యత్యే ష=కోపపడుచున్నవాడే? .

తా. ఈసముద్రము అమృతకలశముకలదైనను (మహాజలసమూహమును, జఠరాగ్నివలె బాడబాగ్నియు)కలిగి, ఒకరికియ్యక, (ఒకరినితేలే, ఏమిలేదు, ఏమి చేయుదును అని) ఎల్లప్పుడును రోదనము చేయుచున్నది. ఇట్టి ఈదరిద్రమైన దానిని అందఱును కోపింతురే.

క. ఎపుడుఁ మొఱియిడెదు? గడుఁ గ
డుపునఁ విపులాగ్నియెరియ, శ డొల్లెదు ; నిన్నీ

విపుల సదాచార్యసము

ద్ర? పటుదరిద్ర? కని, కినియఁ १ డ? యెడఁద నెవఁడే?

టి. ఈవిపులక్ = ఈభూమిలో, సదాచార్యసముద్ర = సదాచార్యసముద్ర
గలవాఁడా?—సముద్రుఁడా? (నుంచినలసమాహునునకు అయస్సంబంధమైన
ముద్రకలవాఁడా—మంచినీళ్ల నే ఈయనివాఁడా?)

గ. సమృద్ధోఽప్యయమతిలుబ్ధతయా బుద్ధిమద్భిరనాదృత్యః॥142

అ. సమృద్ధోపి=సర్వసంపన్నుడైనను—అయం=ఈసముద్రుఁడు, అతిలుబ్ధ
తయా=మిక్కిలి లోభగుణముండుటచేత, బుద్ధిమద్భిః=బుద్ధిమంతులచేత, అనా
దృత్యః = ఆదరింపఁదగినవాఁడుకాఁడు.

వ. ఇతఁ డతినమృద్ధుఁడైనను, అతిలుబ్ధత చేత బుద్ధిమంతుల
కాదరింపఁదగినవాఁడు కాఁడు.

పశ్య.—

వ. రత్నాకరోఽపి చ రమాభ్యుదయాలయోఽపి

స్వర్ణాగ్ర స్రోతః రథగతోఽపి బహూర్తి కోఽపి।

తాదృగ్గతోపచయకృ త్తరణిప్రచారాత్

నోపై త్యహో? వితరణిత్య మసౌ కదాపి.

143

అ. రత్న+అకరోపి=మణులను—శ్రేష్ఠమస్తుపులను+గనియైనదియు, ర
మా+అభ్యుదయ+అలయోఽపి=లక్ష్మియుక్తి - సంపత్తియుక్తియు+అభివృద్ధికిని
ఈత్వ త్తికిని+స్థామైష్యయు, స్వర్ణ+స్రోతః=శుభ్రగుణములను - బంగారును+
స్థలములను, అధిగతోపి=పొందినదియును, బహు+ఊర్తి కోపి=అనేకములైన+
అలలు—ఈంగరములునుకలదియు, నినను; అసౌ = ఈసముద్రము, ధనోప
చయకృత్=ద్రవ్యపృథినిచేయునది; తాదృక్=అట్టిది, తరణిప్రచారాత్=ఓడ
లతోతిరుగ్గుటచేత, వితరణిత్యం=దానగుణము, కదాపి=ఒకప్పుడును, స+ఉపై
తి=పొందదు. అహో=అశ్చర్యము? (వసంతతిలకవృత్తము.)

తా. ఈసముద్రుడు రత్నాలు, బంగారు, ఉంగరాలు, లక్ష్మీయు, గల వాడేయెనను, ఓడలతో తిరుగుటవలన, ధనవృద్ధిగలిగియు; ఒకప్పుడైన, ఒక రిశేమియునియ్యడు. తాను తరణిప్రచారము కలిగియు, వితరణికాకుండుటే ఆశ్చర్యము?

చూడు.—

ఆ. మణులగనియు, సిరికి శ్రీ మనికిపట్టును నయ్యు;

స్వర వర్ణ తోర్ని శ్రీ యర్ణవుండు

ధనము వడ్డికొనఁగు శ్రీ తరణులుగలిగి వి

తరణి కాడదేమొ? శ్రీ యొరులకొనఁగ.

టి. స్వర్ణవర్ణ తోర్ని = బంగారుచేత కొనియాడఁబడిన యుంగరములు గల వాడు—మంచిజలముచే కొనియాడఁబడిన అలలుగలవాడు, అర్ణవుండు = సముద్రుడు.

గ. సృష్టి రేవాస్యవిఫలేతి మేదృష్టిః.

144

అ. అస్య = ఈసముద్రముయొక్క, సృష్టిరేవ = సృష్టియే, విఫలా = వ్యర్థము. ఇతి = అని, మే + దృష్టిః = నా + చూపు.

వ. విధాతృసృష్టిని నితనిసృష్టియే విష్ణులమని నాదృష్టి.

తథాహి.—

శా.నాస్త్యేషా ముపయుక్తతా తటతరా సస్యోపయోగఃకుతః

నన్నానాయచ యోగ్యతాస్యపయసాంకానామసానాన్తతా ।

ఉద్గర్జంత మనంత మంత రుషితైర్దుర్జన్తుభిర్భీషణం

సప్తఃసృష్టవతో జలాశయమముం కోవాశయఃకథ్యతామ్॥

అ. అస్య = ఈసముద్రముయొక్క, ఏషాంపయసాం = ఈజలములకు, తట తరా = గట్టునందలి వృక్షవిషయమందును, ఉపయుక్తతా = ఉపయోగము, నాన్త = లేదు, సస్య + ఉపయోగః = పయిరుకు + ఉపయోగము, కుతః = ఏక్కడ?

స్నానాయచ=స్నానమునకును, యోగ్యతా=అర్హత, న=లేదు, పాన+అర్హతా=పానముచేయుటకు+యోగ్యత, కానామ = ఎక్కడిది? ఉద్గర్జంతం = మోయుచు, అనంతం = మితిలేనిదై, అంతః+ఉపితైః = లోగ+సన్న, దుర్జంతుభిః=దుష్టజంతువులచేత, భీషణం=భయంకరమైన, అయం=ఈ, జలాశయం=జడస్థానమును—జలస్థానమును, సృష్టవతః=సృష్టించెడు, స్రవ్ణః=బ్రహ్మయొక్క, ఆశయః = అభిప్రాయము, కోవా = ఎట్టిదో, కథ్యతాం=చెప్పబడుగాక?

తా. ఈనముద్రజలము గట్టున చెట్టునకును ఉపయోగముకానిది సయిరు కుపయోగమెట్లు? స్నానమున కుపయోగముకానిది పానమున కుపయోగమెట్లు? ఎప్పుడును మోయుచు, లోనున్న దుర్జంతువులవలన భయంకరమైన ఈనము ద్రమును సృష్టించుటకు బ్రహ్మయభిప్రాయమెట్టిదో తెలుపుము?

అట్లేకదా.—

ఉ. అంబుధివారిపూర మది १ యర్హముకాదన, గట్లచెట్టున
 న్యంబులునెట్లా, యెట్లనిన? స్నానముసేయన, త్రానఁద్రోవయె
 ట్లంబులజంతునంతతి భ २ యంకరుడయ్యును? వీనిసృష్టిసే
 యం బనియేమొకో? యజని ३ యాశయమేమొకో? తెల్పు
 [మల్పమేన్.

టి. వారిపూరము = జలసమూహము, అజని+ఆశయము = బ్రహ్మ+అభిప్రాయము.

మం. యస్యస్వర్ణశ్రీయఉరుతరా నిత్యమాయాంత్యయత్నాత్
 తేన స్వాయ త్వనుగుణతయా సక్రియేత వ్యయశ్చేత్ ।
 వన్తిగ్రాసో భవతి విధితో మంథనం బంధనంవా
 లక్ష్మీం ప్రేప్సోర్జగదధిపతే రత్ర సాక్షీ సరస్వాత్॥ 146

అ. యస్య=ఎవనియొక్క, ఉరుతరా=మిక్కిలిగొప్పలైన, స్వర్ణ+శ్రీయః=బంగారముయొక్కయు—శుభకరమైనజలముయొక్కయు+సమృద్ధులు, అయ

శ్వాత్ = యత్నములేకయే, నిత్యం=ఎప్పటికిని, ఆయాంతి=చేరుచున్నవి,
తేన= అందుచేత, స్వాంతి+అనుగుణతయా = తన పరపుకు+అనుకూలతచేత,
వ్యయః=సెలవు, నక్రియేతచేత్ = చేయకపోయినయెడల, విధితః=ద్వైపమువలన,
వస్త్రిగ్రాసః=నిష్ప్రతిహారము-బడబాసలభక్షణమైనట్, భవతి = అగుచున్నది;
లక్ష్మీం=సంపదనుగాని-లక్ష్మీనిగాని-నీతనుగాని; ప్రేషాన్యః=పొందఁగోరుచున్న,
జగదధిపతేః= రాజువలనఁగాని-విష్ణువువలనఁగాని-శ్రీరామునివలనఁగాని, మంథ
నం=దెబ్బయైనను-తఱచుటయైనను, బంధనం= (కట్టచేతనైనను—కొండలచేత
నైనను) బంధించుటయు, భవతి=కలుగుచున్నది. అత్ర = ఈవిషయములో,
సరస్వాత్ = ఈసముద్రుడై, సాక్షీ=దృష్టాంతము. (మందాకాంతా)

తా. ఎవనికి సువర్ణధనసమృద్ధి కష్టపడకయే కలుగుచుండునో, దానికితగిన
సెలవుచేయనివానికి కడుపులోనిప్పుమంటయే కలుగుచుండును. లక్ష్మీనిగై కొనగోరి
విష్ణువుయొక్క మందరపర్వతమథనము, శ్రీరామునియొక్క పర్వతనేతుబంధన
మును ఈసముద్రునికి కలుగుటయే దృష్టాంతము.

తే. ఎచ్చుస్వర్ణంబు నేతని శ్రవచ్చుబడికిఁ
దగిన వెచ్చము సేయ నా శ్రీతఁడిటు గడుపు
మంట యొడిగట్టు దఱిగట్టు శ్రీనంటగట్టు
వడును సిరిగోరు నతని కి శ్రీతఁడిటసాక్షి.

టీ. తఱిగట్టునంటకొకట్టువడును = కష్టకాలముకట్టుపఱచును అనుటయందు
దు+కట్టుపడును— (మందరపర్వతము అంటఁ గట్టుబడును) ఇట—తరిఅనుచో
కాలమర్థమందు అలఘురేఫములేనిది శ్లేషాదినియమములందు దోషముకాదని
ఆలంకారికాభిప్రాయము.

కింబహునా.—

వృ. కుంభజవీతోత్ప్రుప్తం శిష్టైరస్పృశ్య మర్ణవముపేత్య|

ఉద్గతతృప్తోఽప్యస్తా దుదకం పాంథోజనో నగృహ్లాతి|| 147

అ. కుంభజ+పీఠ+ఉత్సృష్టం = అగస్త్యునిచేత+త్రాగఁబడినదై + విడువఁబడినదియు, కిష్టైః = పెద్దలచేత, అస్పృశ్యం = తాఁకఁగూడనిదియైనన, అర్థవం=సముద్రమును, ఉపేత్య=చేరి, ఉద్ధతత్పస్థాపి=అతిశయించిన డప్పియ పేక్షకలవాఁడయ్యున, పాంథోజనః=బాటసారియైనవాఁడు, అస్తాత్=ఈసముద్రములోనుండి; ఉదకం=నీటిని, నగృహ్లాతి=తీసికొనఁడు.

తా. అగస్త్యమహాముని త్రాగి విడిచినదగుటచేత పెద్దలు తాఁకఁగూడని ఈసముద్రమునుచేరి, యేబాటసారియైన, ఎంతదాహముకలవాఁడైనను, దీనిలోనుండి నీటినే తీసికొనఁడు.

క. కలశజనను త్రాగినయెం

గిలియని పెద్దలువదిలిన, శ్రీక్షీరమునే, నాఁ

కలిగాని డప్పికినే, నిం

దులఁ గొనఁ డొక తెరువరియును శ్రీ దూవ్యంబగుటన్.

టీ. కలశజనను=అగస్త్యునియొక్క, దూవ్యంబు=దూషింపఁదగినది.

ఇతి.కుంభజుడు=కలశమున జనించినవాఁడు—అగస్త్యమహాముని. ఇతఁడు సముద్రతీరమున ఊర్వశినిచూచి మోహించిన మిత్రావరుణులదిర్యము స్ఫులితమైపడిన కుంభమునుండి పశిష్ఠమునితోఁగూడ పుట్టినయతఁడు.

మఱి యితఁడు కాలకేయులు అనురాక్షసులు దేవతలను అప్పుడప్పుడు బాధించుచు, సముద్రమున దాఁగుకొనుచుండుటను వెలిసి, దేవతలు ప్రార్థింపఁగా; తోడనేపోయి ఆసముద్రజలమునంతయును ఆపోశనముతో పానము చేసి వారినివెడలఁజేసి యథాప్రకారము సముద్రమును విడిచెను. వెనుకవారి శంతతివారినికూడ అర్జునుడే సంహారము చేసెను.

మఱియు నితఁడు వాతాపీల్బులనెడి రాక్షసులు కామరూపులై వాతాపిని మాంసముగపండి ఇల్లులుండు బ్రాహ్మణుండుగాపోయి తనపితృకార్యమని బ్రాహ్మణులనుపిలిచి భుజింపఁజేసి భుక్తశేషమునకైవలె వాతాపినిపిలువఁగా, వాఁడబ్రాహ్మణులను పొట్టించుకొనిపచ్చ వానివాని తినుచుండుటను తెలిసి,

తాను నొకనాఁడు వాండ్రుజంపుటకయ్యే బ్రాహ్మణార్థముపోయి, వారుమునువటివలె నేచేయఁగాఁ దానును వాతాపిని జీర్ణింపఁజేసికొని ఇబ్బలుఁడు పైఁబడిరాఁగా, వానినికోపించి భస్మముచేసెను.

మఱియు నీయన తనయాశ్రమము సమీపమున తనశిష్యుడైన వింధ్యపర్వతము మేరుపర్వతముతో తానెహెచ్చని వివాదమువేసికొని పెరిగిపెరిగి పొడవైన సూర్యచంద్రాదులమార్గమునకుఁగూడ అడ్డమైనపుడు దేవర్షులు లోకమునకు కలిగినయీయాపత్తు నివారించుటకై వేడుకొనఁగా, తోడనపోయి తనకు దండప్రణామముచేయుటకై గేలమట్టమైన యావింధ్యపర్వతముతోడ దక్షిణమధురపశ్చిమమున మలయపర్వతమునకుపోయి ఇదోవచ్చెద, అందనుకను నీవిట్లేయుండుమనిచెప్పి అదిమొలవావింధ్యము అట్లేయుండునట్లుచేసి తానును అక్కడనే ఇదివఱకు నున్నయతిఁడు.

మఱియు నీతఁడు స్వర్గలోకమున దేవేంద్రపదవి ననుభవించుచుండినను, వేదములను వేదవేత్తలైన బ్రాహ్మణులనుకొని అలక్ష్యముచేసి దూషణముచేయుచుండు నహుషుని సర్వముగా శపియించిరయతిఁడు.

విశ్వావసుః. —

గ. సఖే? సర్వగుణాశర స్సరిత్సతిరేష నదూషణీయః. 148

అ. సఖే=ఓ స్నేహితుఁడా? సర్వగుణాశరః=నకలసద్గుణములకునుగనియైన, ఏషసరిత్సతిః=ఈసముద్రుఁడు, నదూషణీయః=దూషింపఁదగినవాఁడుకాఁడు.

విశ్వావసువు. —

వ. సఖా? నకలగుణములకు నాకరంబగు నీసాగరంబు దూషింపఁదగినదికాదు.

క్షీరార్ణవవర్ణనము.

ఇ. (క్షీరార్ణవము—ఇదిక్రీమన్నారాణముార్చితమైనవృక్షాహస్వర్గాపమున వటు పత్రకాయయై శయనించి తనయోగనిద్రలో జగత్సృష్టి స్థితిసంహృతలను సంక

ల్పించుకొనుచు, స్థితి తనచేతను, సృష్టినంబూతులను బ్రహ్మరుద్రులచేతను జరిపించుకొనుచు శీతవాతపోతోద్ధాత క్షీరశీకరస్వీకృత సదాసుఖాయనమైయుండు స్వస్థానము. ఇదియె—“లవణేతుసురాసర్పిర్దధిక్షీరమహార్ణవాః” అను సప్తసముద్రములలో ఆఱవపాలనంద్రము.

తిథాహి.—

ఆ. ఉచ్చైశ్శృవః ప్రదాతు ర్వృద్ధశ్రవసే పున స్తదనుజాయ ।

వామవిలోచనదాతు ర్వదాన్యమస్తాన్యదాన్యమర్ణవతః॥

అ. పృథ్విశ్రవసే = ముసలితనముకలవాడై చెవుడుపడినవానికి—ఇంద్రునకు, ఉచ్చైశ్శృవః ప్రదాతుః = గొప్ప చెవులుగలదానిని—గుఱ్ఱమును ఇచ్చినవాడును, పునః = మఱల, తదనుజాయ = వానితమ్మునికి—విష్ణువునకు, వామవిలోచనదాతుః = గుడ్డి కంటివానికి—ఎడమకన్నైనచంద్రునకును దాతయైనవాడైన, అస్తాత్ = ఈ, అర్ణవతః = సముద్రునికంటే, అన్యం = మఱియొక, వదాన్యం = దాతను, వద = చెప్పమా ?

తా. దేవేంద్రునకు ఉచ్చైశ్శృవమనెడి గుఱ్ఱమును, వానితమ్ముడైన యుపేంద్రునకు నెడమకన్నుగానుండు చంద్రుని నిచ్చిన ఈ సముద్రునికంటే మఱియొకదాతయుండినను జెప్పుము ?

తే. కంటే ? దాతను నీతని కంటే జెవును ?

యిచ్చె నుచ్చైశ్శృవమునన్న నీ యింద్రునకును,
నికను నితనికిఁ దమ్ముడు నీ పేంద్రునకును,
జంద్రునిచ్చెను సవ్యంపుఁ బ్రేతువుగను.

ఆ. అమృతంవిబుధేభ్యోదా దభీష్టఫలదంతరుంచ ధేనుంచ ।

విగ్వసనాయ సితాంశుకమీక్షితపతాదృశః క్వవాదాతా ।

ఆ. విబుధేభ్యః = విశేషజ్ఞానులకు—దేవతలకును, అమృతం = మోక్షము—అమృతమునకై, అభీష్టఫలదం = ఇష్టఫలములిచ్చునట్టి, తరుంచ = కల్పవృక్షను

నుకొ, ధేనుంచ=కామ ధేనువునుకొ, అదాత్=ఇచ్చెను. దిగ్వసనాయ= వస్త్ర
హీనునికి—శివునికిని, సితాంశుకం = తెల్లవస్త్రమును—చంద్రునికొ, అదాత్=ఇ
చ్చెను. ఏతాద్యశః=ఇట్టి, దాతా=దాతయైనవాడు, క్వవా=ఎక్కడ, ఈక్షతః=
చూడబడెను?

తా. దేవతలకు అమృతమును కల్పవృక్షమును కామధేనువును, దిగంబరు
డైన శివునికి తెల్లవస్త్రమునువలె చంద్రునికొ ఇచ్చెను. ఇట్టిదాత నెక్కడ
చూచితివి?

క. ఒనఁగెను నమృతము విబుధుల

కొనపరి తరు ధేనువులను శ్రీనాగి నిష్టములకొ

వినువ కెనఁగ నొనఁగెను ది

గ్వసనునకు వెన విశదాంశు శ్రీకృతినుఖంబున్.

టీ. దిగ్వసనునకుకొ=దిగంబరునకు—శివునకు, విశదాంశుకృతినుఖంబుకొ=
శ్వేతకిరణుడైన చంద్రునియొక్క—అతీతభ్రమైన వస్త్రముయొక్కయు ధార
ణసాఖ్యమునుకొ.

ఇతి. క్షీరార్ణవము - (140, 143 వృత్తములలోనిది) ఇది - దేవతలు
తాము రాక్షసులవలన బాధింపఁబడుచును మరణము నందకుండనే యట్లు
త్రిమూర్తులను ప్రార్థింపఁగా, ఆమహావిష్ణువు తాను శయనించియుండు క్షీరా
బ్ధినితఱచి అమృతముతీసి అదేవతలకు తుంధావ్యాధిశరానిద్రామరజానులులేక
సార్వకాలికులుగా నుండుటకై ఈయమృతము నీయవలెనని దానికి సహాయులు
గా రాక్షసులను మోసముతోచేర్చి దేవతలతోఁగూర్చి మందరపర్వతమును
కప్పముగాను వాసుకిని త్రాడుగాను అదేవరాక్షసులను తఱచువారుగాను
జేసికొని అసముద్రమును తఱచితఱచి అమృతము పుట్టఁబోవునపుడు ఆవాసుకి
తాళఁజాలక విషము క్రమ్మకొనఁగా, అది అగలుసెగలతోలేచి అదేవరాక్ష
సులును తాళుకోలేక విడిచిపెట్టి పోఁజేసెను. అపుడు మహాశివుఁడుచూచి
అయ్యో! ఇంతకష్టపడి దీనివలన కార్యభంగమేల కావలెనని సాహసించి అది

మమునంతయును జవురుకొని వారుకొని తాను మ్రింగివేయఁగా, పార్వతీదేవి దీనివలన వీరికేమి కష్టముకలుగునోయని అవిషము లోనికీమింగినయొక తనచే తనే యాతనికంతముపట్టి నిలిపెను. అందువలననే ఆయన యిష్టమును విమకల తుండు నీలకంఠుఁడు నాయెను. ఈయువకారమును తలచియే ఆచుహావిష్ణువు అవెనుక అం దమృతములేళినది చూచి తోడనే రాక్షసులను సురిమిదుటై మోహినీరూపముతో వారికి కనబడి వారిని తనసౌందర్యసౌగుంధ్యమార్పాదులను మోహింపఁజేసి దూరదూరము వెంబడించుటనిపోయెను. అప్పుడు తాను సర్వ వ్యాపియౌటచే వారి మోసపున్నచునుండియు నిక్క-డికివచ్చి ఈసముద్రమున ధన్వంతరి కలశముతో నెత్తుకొనవచ్చిన యాయమృతముతోడఁ గూడ పుట్టినట్టి చంద్రుని తనకెడమకన్నగా నుంచుకొన్నదేకాక, ఆశివునికిని తలపినుటని తన పాదోద్భవయైన గంగాదేవితోగూడ అతని చంద్రశేఖరునిగాను గంగాధరుని గానుజేసి అవిష వేగమును తగ్గించెను. మఱియు అందుపుట్టిన లక్ష్మీదేవిని తాను దారగా అంగీకరించుకొని అందలి కాస్తుభవమణిని తనవక్షమందుంచుకొని మఱి యందుల కల్పవృక్ష కామధేను చింతామణులను విరావతోచ్చైశ్శ్రవములనుకొ-
దేవేంద్రునకిచ్చి ఆయమృతమును దేవతలకందఱును పంచిపెట్టినట్లు చెప్పిన ఈ యువకారమున కీసముద్రునికిని తనపాదపుత్రికయైన గంగాదేవిని భార్యగాను తనభార్యయైన లక్ష్మీదేవిని పుత్రికగాను ఆచంద్రునే పుత్రుఁడుగాను చేసినదే కాక, తానును అల్లుడుగానునైన ఆయనచేతనే అతివప్రతయము అతికృతార్థ తయు కలదిగాఁ జేయఁబడిన సముద్రము.

గ. అమువ్యభలు భాగ్యవత్తాం శేషాదయోపి వక్తుమశక్తాః. 151

ఆ. అమువ్య = ఈసముద్రునియొక్క, భాగ్యవత్తాం = భాగ్యవంతులైన మును, శేషాదయోపి=అదిశేషుఁడు మొదలైనవారును, వక్తుం=చెప్పటకు, అశక్తాః=శక్తిలేనవారుకదా?

వ. ఇతనిభాగ్యమును శేషాదులును చెప్ప శక్తిగలవారు నారు
గదా?

పశ్య.—

జహ్న్నరపత్యం జగతః పవిత్రం
కళత్రమభేస్తనయః కళాత్మా
కన్యాతు ధన్యా కమలా, బిభర్తి
జామాతృభావం జగదీశవ॥

152

అ. అభేః=ఈసముద్రమునకు, కళత్రం = భార్య, జగతఃపవిత్రం = లోకపా
మైన, జన్మోః+అపత్యం=జన్మమునియొక్క + పుత్రకయైనగంగ; తనయః=
త్రుడు, కళాత్మా = విద్యాస్వరూపుడైన చంద్రుడు; కన్యాతు = కన్యక
ధన్యా=ధన్యరానైన, కమలా = లక్ష్మీ; జగదీశవ= జగదీశ్వరుడైనవి
శే, జామాతృభావం=అల్లునితనమును, బిభర్తి=భరించుచున్నాడు.

తా. ఈసముద్రునికి గంగాదేవిభార్యయు, చంద్రుడు పుత్రుడును, లక్ష్మీ
వి పుత్రికయు, జగదీశ్వరుడైన విష్ణువే అల్లుడునైనవారు. (ఉపజాతి)

చూడు.—

వనధికి జహ్న్ననిసుతసా
వనననితయు, సుతుడు విధుడు, శి వరసుత తనకు
వనజాలయ లోకజనని,
ననజాతుడై యల్లుడౌట శి వర భాగ్యమెకా!

జగన్నాథ క్షేత్రవర్ణనము.

ఇ. జగన్నాథక్షేత్రము.—ఇదే పురుషోత్తమక్షేత్రము. ఈపురుషోత్తమపురి
క్రికృష్ణుని దేహోపసాసమునకువెనుక, సముద్రముటాంగి ద్వారకాపట్టణము ము
నిగి, ఆకృష్ణదేహము ఆసముద్రములో కొట్టుకొనివచ్చి, యిక్కడ తనభక్తుడై
నప్రద్యుమ్నమహారాజుచేత దారువుననంపుటముచేసి స్థాపింపఁబడినక్షేత్రము.
గ. అన్యచ్ఛేద మన్యభాగధేయం వర్తతే.

153

మనునంతయును జవురుకొని వారుకొని తాను మ్రింగివేయఁగా, పార్వతీదేవి దీనివలన వీరికేమి కష్టముకలుగునోయని ఆవిషము లోనికిమింగినీయక తనచే తనే యాతనికంతముపట్టి నిలిపెను. అందువలననే ఆయన యెప్పుడును విషకంతుఁడు నీలకంఠుఁడు నాయెను. ఈయుపకారమును తలఁచియే ఆచూచోవిష్ణువు ఆవెనుక అం దమృతముతేళినది చూచి తోడనే రాక్షసులను సంఘించుటకై మోహినీరూపముతో వారికి కనఁబడి వారిని తనసౌందర్యసౌఖ్యమార్యాదులకు మోహింపఁజేసి దూరదూరము వెంబడించుకొనిపోయెను. అప్పుడు తాను సర్వ వ్యాపియౌటచే వారి మోసపుష్పచునుండియు నిక్కడికినచ్చి ఆసముద్రమున ధన్వంతరి కలశముతో నెత్తుకొనివచ్చిన యాయమృతముతోడఁ గూడ పుట్టినట్టి చంద్రుని తనకెడమకన్నగా నుంచుకొన్నదేకాక, ఆశివునికిని తలపైనుంచి తన పాదోద్భవమైన గంగాదేవితోఁగూడ అతని చంద్రశేఖరునిగానా గంగాధరునిగానుజేసి ఆవిష వేగమును తగ్గించెను. మఱియు అందుపుట్టిన లక్ష్మీదేవిని తాను దారగా అంగీకరించుకొని అందలి కాస్తుభమణిని తనవక్షమందుంచుకొని మణి యందుల కల్పవృక్ష కామధేను చింతామణులను విరావతోచ్చైశ్శ్రీపములనుకా దేవేంద్రునకిచ్చి ఆయమృతమును దేవతలకందఱును పంచిపెట్టినట్లు చేసిన ఈ యుపకారమున కీసముద్రునికిని తనపాదపుత్రుకమైన గంగాదేవిని భార్యగాను తనభార్యమైన లక్ష్మీదేవిని పుత్రుకగాను ఆచంద్రునే పుత్రుఁడుగాను చేసినదే కాక, తానును అల్లుఁడుగానునైన ఆయనచేతనే అతిపవిత్రతయు అతికృతార్థతయు కలదిగాఁ జేయఁబడిన సముద్రము.

గ. అమువ్యఖలు భాగ్యవత్తాం శేషాదయోపి వక్త్రమశక్తాః. 151

ఆ. అమువ్య = ఈసముద్రునియొక్క, భాగ్యవత్తాం = భాగ్యవంతులైన మును, శేషాదయోపి=ఆదిశేషుఁడు మొదలైనవారును, వక్త్రం=చెప్పటకు, అశక్తాః=శక్తిలేనివారుకదా?

వ. ఇతనిభాగ్యమును శేషాదులును జెప్ప శక్తిగలవారు శారు గదా?

పశ్య.—

ఉ. జహంపీరపత్యం జగతః పవిత్రం
కళత్రమబ్ధేస్తనయః కళాత్మా
కన్యాతు ధన్యా కమలా, బిభర్తి
జామాతృభావం జగదీశవ॥

152

అ. అభేః=ఈసముద్రమునకు, కళత్రం = భార్య, జగతఃపవిత్రం = లోకపావనమైన, జన్మోః+అపత్యం=జన్మమునియొక్క + పుత్రికయైనగంగ; తనయః=పుత్రుడు, కళాత్మా = విద్యాస్వరూపుడైన చంద్రుడు; కన్యాతు = కన్యకయో, ధన్యా=ధన్యురాలైన, కమలా = లక్ష్మీ; జగదీశవః=జగదీశ్వరుడైనవిష్ణువే, జామాతృభావం=అల్లునితనమును, బిభర్తి=భరించుచున్నాడు.

తా. ఈసముద్రునికి గంగాదేవిభార్యయు, చంద్రుడు పుత్రుడును, లక్ష్మీదేవి పుత్రికయు, జగదీశ్వరుడైన విష్ణువే అల్లుడునైనవారు. (ఉపజాతి)

చూడు.—

క. వనధికి జహ్నునిసుతసా
వనననితయు, సుతుడు విధుడు, నీ వరసుత తనకు
వనజాలయ లోకజనని,
వనజాక్షుడె యల్లుడౌట నీ వర భాగ్యమెకా?

జగన్నాథ క్షేత్రవర్ణనము.

ఇ. జగన్నాథక్షేత్రము.—ఇదే పురుషోత్తమక్షేత్రము. ఈపురుషోత్తమపురి కృష్ణుని దేహోపసాహమునకువెనుక, సముద్రముతాంగి ద్వారకాపట్టణము మునిగి, అకృష్ణదేహము అసముద్రములో కొట్టుకొనివచ్చి, యిక్కడ తనభక్తుడైన ప్రద్యుమ్నమహారాజుచేత దారువునసంపుటముచేసి స్థాపింపబడినక్షేత్రము.

గ. అన్యచ్ఛేద మన్యభాగధేయం వర్తతే.

153

అ. అన్యచ్చ=మఱియొకటి, ఇదం=ఇది, అన్య=ఇతనికి, భాగ భేయం=భాగ్యముగా, వర్తతే=ఉన్నది.

వ. ఇదియు నితనికి మఱియొక భాగ భేయముగా నున్నయది.

శా. య త్తీరే పురుషోత్తమ స్థలమిదం యతః పురః కిన్నర
ప్రేష్టైర్నిత్య మధిష్ఠితం భగవత సాన్నిధ్యసౌఖ్యాన్నదం
అత్రత్యక్తవతామనూక కరగతా ముక్తి స్తదాస్తామసా
దేహోదాహ వివా కృతోఽప్యవికృతః కాష్ఠాదివ త్తిష్ఠతి॥

అ. య త్తీరే=ఏనముద్రపుగట్టున, భగవతః=భగవంతునిముక్కు, సాన్ని
ధ్యసౌఖ్యాన్నదం=సన్నిధియుండుటచేత సౌఖ్యస్థానమై, యతః పురః కిన్నర
ప్రేష్టైః=యక్షులు అపురసలు కిన్నరులు మొదలుగాఁ గలవారిచేత; నిత్యం=
ఎప్పుడును, అధిష్ఠితం=ఆశ్రయింపఁబడినదైన, ఇనం=ఈ, పురుషోత్తమస్థలం=
జగన్నాథక్షేత్రము, తిష్ఠతి=ఉన్నదో, అత్ర=అయ్యాక్షేత్రములో, అనూక=
ప్రాణములను, త్యక్తవతాం=విడిచినవారికి, ముక్తిః=మోక్షము, కరగతా=చే
తిలోనిది, తత్=అది, అస్తాం=ఉండనీ? అసా=ఈ, దేహః=శరీరము, దాహ
వివాకృతోపి=దహనము లేనిదైనను, అవికృతః=వికారములేనిదై, కాష్ఠాదివ
త్=కట్టె మొదలైనదివలె, తిష్ఠతి=ఉన్నది, అహో=అశ్చర్యము?

శా. ఈసముద్రపుగట్టున భగవత్సన్నిధియుండి సౌఖ్యముగలిగి, యక్షకి
న్నరారు లాశ్రయించుచు పురుషోత్తమపురియని జగన్నాథక్షేత్ర మున్నది.
ఇచ్చట చనిపోయినవారికి మోక్షము హస్తగతమే. ఆ చనిపోయినశరీరమో,
దహనములేకయే దుర్గంధాదులునులేక, కట్టెవలెనుండును. ఇది అశ్చర్యముకదా?

ఉ. ఇందలితీరధారుణి నితీ దే పురుషోత్తమః స్థలం, ఒహా?
యిందులజీవముల్ విడుచునెవ్వఁడు, వానికిముక్తి హస్తగం
బందదియట్టులుండ, నహాహా? మృతుదేహముదాహమొందకీ
యెందుకుఁగందకుండునొకొ? రయిమ్మునఁగావృప్తసౌష్ఠవమ్మున

టి. ఇమ్మున=చక్కగా, కావృప్త సౌష్ఠవమ్మున=కావ్యముయొక్క మే
లిమిచేత.

కించ.—

ఉ. నివేదితస్యాత్ర రమాసఖాయ
 నీచాహృతస్యాపి కిమోదనాదేః |
 భక్త్యాశనంహంతో భవార్జితానాం
 మహాంహసాం నాశనమామనంతి.

155

అ. అత్ర=ఇక్కడ, రమాసఖాయ=లక్ష్మీసతియైన జగన్నాథునికై, నివేదితస్య=ఆరాధింపఁబడినదై, నీచాహృతస్యాపి=అధములచేత తేఱబడినదైనను, ఓదనాదేః=అన్నముమొదలైనదానియొక్క, భక్త్యా=భక్తితో, అశనం=భక్షణము, భవార్జితానాం = సంసారములో సంపాదింపఁబడిన, మహత్ అంహసాం=గొప్పపాపములకు, నాశనం=నాశకమునుగా, ఆమనంతికిల=తలంచుచున్నారకదా? హంత=ఆహా?

తా. ఈ జగన్నాథక్షేత్రమందు జగన్నాథురకు నీచులుతెచ్చిన అన్నాదులనుకూడ భక్తితో భక్షించుటయు మహాపాపములకు నాశకమని పెద్దలు తలంచుచున్నారు.

మఱియు:—

శ. ఆదరమున మనహరికి ని
 వేదించు ప్రసాదము భవ १ వృజినఘ్నంబౌ ;
 నే దుశ్శీలుఁడు నే నిడఁ
 దాఁ దుది భక్తిం బ్రసాప १ డన, యనుదురిట.

టీ. భవవృజినఘ్నంబౌ=సంసారసంబంధమైన పాపములను పోగొట్టునది యగును, ప్రసాపడన=సాపడఁగానె.

శ్రీజగన్నాథస్వామివర్ణనము.

ఇ. శ్రీ జగన్నాథస్వామి.—వీరు అంతిమదశయందు తమశరీరము యును నాప్రవాహమున పచ్చి సముద్రతీరమున పరమభక్తిప్రకృష్టమైన ప్రహ్లాదుని

మహారాజుచే ప్రదర్శింపబడి, తమయాజ్ఞాప్రకారముననే పొండవారి పంచతీర్థములతోడి ప్రద్యుమ్న సహోపర సమీపమందలి యీ నీలాచలక్షేత్రమందు ప్రతిష్ఠింపబడి, సుభద్రా బలభద్రాద్వయములతో ఇష్టమగు నేవసాయించుచున్న క్షిప్రురుహే తమస్వామి.

సభ క్షున్నేషం:—

వృ. దారుణి సన్నిహితాయ

ప్రాజ్ఞైర్హుతమశ్నుతే మఖేషుహవిః ।

శిశిరాయ నిత్యరుచయే

శుచయే రచయేయ మద్యుతాయ నతీః॥

157

అ. దారుణి=గూఢ స్తంభమందు, సన్నిహితాయ=సమీపించినదై, ప్రాజ్ఞైః=జ్ఞానలై నయాజ్ఞ కులచేత, మఖేష=యజ్ఞములలో, హుతం=హోమము చేయబడిన, హవిః=హవిర్భాగమును, అశ్నుతే=భక్షించునదియై, శిశిరాయ=దయచే చల్లనిదై, నిత్యరుచయే=సర్వదాకాంతులుకలదై, అద్యుతాయ=అశ్వర్యకరమైన, శుచయే = అగ్నికి, నతీః = నమస్కారములను, రచయేయం = చేయుదును.

తా. యజ్ఞములలో యూప స్తంభమునగ్గర యాజ్ఞాకులిచ్చునట్టి హవిర్భాగమును ఆహారము చేయుచు, కృపతో ఆశ్వర్యముగా చల్లనైన కాంతులతోడి క్షిప్రురుహే తమహూపమగు అగ్నిహోత్రునకు నమస్కారములు చేయుచున్నాను.

అనురాగమునతిరేకమున:—

తే. దారువునయందు నిందునం १ దారువులన,

జన్నములవేల్పు వ్రేల్చి ని १ జంబుగొనున ?

శుచియు శిశిరుడు శాశ్వత १ రుచియు నెతఁడా

యతని కత్యద్భుతునికి నే १ నతులొనర్తు.

సటిష్ఠాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 139

టి. పందారువులనక = ఆశ్రీతులనఁగానె, కొనున = కై కొనునే, శుచి = పరిశు.
 ధుఁడు - అగ్నిహోత్రుఁడు.

ఘూర్జర దేశవర్ణనము.

ఇ. (ఘూర్జరదేశము-ఇది పశ్చిమసముద్రతీరములో గుజరాతి అనిచెప్పఁ
 బడుచు, పంచద్రావిడులలో ఘూర్జరుల నెడువారునుండు దేశము.) ఈపంచద్రావి
 డులు-ఆంధ్ర, ద్రావిడ, కర్ణాటక, ఘూర్జర, మహారాష్ట్రలు.

గ. (ఇతి నమస్కృత్య సుదూరమన్యతోవిమానం ప్రస్థాప్య స.
 శ్లాఘమ్) సఖే? నవషనర్వసంపదా మాస్పదతయా త్రిదశా
 లయన్యాదేశఇవ ఘూర్జరదేశ శ్చక్షుషోసుఖాకరోతి. 158

అ. (ఇతి=అని, నమస్కృత్య = నమస్కరించి, సుదూరం=బహుదూరము.
 గా, అన్యతః=మఱొక్కప్రక్క, విమానం=విమానమును, ప్రస్థాప్య=నడిపి,
 సశ్లాఘం=శ్లాఘించుటతో) సఖే=ఓన్నేహితుఁడా? నవషః=ఆఇదియే, సర్వ
 సంపదాం=సకలసంపదలకును, ఆస్పదతయా=ఆస్పదమగుటచే, త్రిదశాలయ
 స్య=దేవలోకమునకు, ఆదేశఇవ=నిర్దేశకమువలె, ఘూర్జరదేశః=గుజరాతిదేశము,
 చక్షుషః=కన్నులకు, సుఖాకరోతి=సుఖమును కలిగించుచున్నది.

వ. (అచి నమన్కారము కావించి యతిదూరము మఱియొక
 ప్రక్కకు విమానము ప్రొచ్చిమెచ్చుచు) సఖా? సక
 లసంపదలకు నాస్పదమయి, నిర్జరాలయమునకు నిర్దేశకము
 వలె ఘూర్జరమను నీదేశము మనకన్నులకు సుఖమును
 గలిగించుచున్నది.

టి. నిర్జరాలయమునకు=స్వర్గమునకు, నిర్దేశకము=నియామకము.

జి. స కర్పూరిస్వాదుక్రముకనవవీటిరస లసన్

ముఖా స్వర్వశ్లాఘాపద వివిధదివ్యాంబరధరాః ।

కనద్రత్నాకల్పా ఘుమఘుమితదేహశ్చ ఘున్నతైః ।

ర్యువానో మోదంతే యువతిభి రమీ శుల్కరతిభిః॥ ..169

అ. సకర్పార...ముఖాః—సకర్పార=కర్పారముతో కూడినదై, స్వాదు
=రుచియైన, క్రముక=వక్రములచేత, నవ=క్రొత్తయైన, పీఠీరస=తాంబూలరస
ముచేత, లనత్=ప్రకాశించుచున్న, ముఖాః=మొగములు గలవారును; సర్వ...
ధరాః—సర్వ=సకలమైన, క్లాఘా=స్తోత్రములకు, సద=స్థానమై, వివిధ=నానా
విధములైన, దివ్యాంబర=మేలైనవస్త్రములను, ధరాః=ధరించినవారును; కన
త్+రత్న+అకల్పాః=ప్రకాశించునట్టి+రత్నములతోడి+అభరణములుగలవా
రును; ఘుస్పజ్జైః=కుంకుమముచేత, ఘుమఘుమితిదేహశ్చ=ఘుమఘుమలాడుచు
న్న దేహముగలవారునైన, అమీ=ఈ, యువానః=యౌవనవంశులు, తుల్యర
తిభిః=సమానమైన ప్రేమగలవారగు, యువతిభిః=యౌవనవతులతో, మోదం
తే=సంతోషపడుచున్నారు.

తా. ఈపూర్వరదేశపు యౌవనవంశులు కర్పారముతో రుచియైన తాం
బూలమువేసికొని, మేలై కొనియాడఁబడిన నానావిధవస్త్రములుధరించి,
రత్నాలసాములువేసికొని, కుంకుమము పూరికొని, దేహమంతా ఘుమఘుమ
లాడుచు, సమానప్రేమగల తమ యౌవనవతులతో తాము రమించుచుండురు.
(శిఖరిణీవృత్తము.)

క. కపురపుఁ దములము మొగమున,
వపువున వలిపములును, మణి కే వరభూషణముల్
విపులములై, యువయువతు, ల
నువమలయై యిందు నుందు కే రోలిక కేలిక.

టి. వపువున = దేహమున, వలిపములు=నన్నవస్త్రములు, విపులములు=
విస్తారములు, యువయువతులు = యౌవనముగల స్త్రీపురుషులు, అనువమల=
సాటిలేనివారె, రోలిక=ఎరుసగా, కేలిక=క్రీడతో.

గ. అత్రవధూనామవ్యన్యాదృశం సాందర్యం.

160

అ. అత్ర=ఇక్కడ, వధూనామ=స్త్రీలకుఁగూడ, సాందర్యం=అందము,
అన్యాదృశం=సాటిలేనిది.

వ. ఇక్కడ సుదృశులకును నసదృశ సౌందర్యముకలదు.

శా. త ప్రస్వర్ణ సవర్ణ మంగకమిదం, తామ్రామృదుశ్చాధరః.

పాణీ ప్రాప్త నవప్రవాళసరణీ, వాణీ సుధాధోరణీ ।

వక్త్రం వారిజమిత్ర, ముత్పలదలశ్రీనూచనే లోచనే,

కేవాఘూర్జరసుభృవామవయవాయూనాంన మోహవహః॥

అ. ఇదం=ఈ, త ప్రస్వర్ణ సవర్ణం=అపరంజితోనమమైన, అంగకం=అంగమును; తామ్రః=ఎఱ్ఱనై, మృదుః=మెత్తనైన, అధరశ్చ=పెదవియును; ప్రాప్త+నవప్రవాళ+సరణీ=సౌందర్యబడిన+క్రొత్తపడములయొక్క + రీతిగలవియైన, పాణీ=చేతులును; సుధాధోరణీ=అమృతధారవంటి, వాణీ=వాక్కును; వారిజమిత్రం=తామరతో సమానమైన, వక్త్రం = మొగమును; ఉత్పలదల+శ్రీనూచనే=కలువతీగలయొక్క+కాంతిని తెలుపునవియైన, లోచనే=కన్నలును; ఘూర్జరసుభ్రవాం=ఘూర్జరదేశ స్త్రీలయొక్క, అవయవాః=అంగములు, కేవా= ఏవి, యూనాం=యావనవంతులకు, మోహ+అవహః=మోహమును + కలుగజేయునవి, నభవంతి=కావు?

తా. ఈ ఘూర్జర స్త్రీలయొక్క బంగారువంటి యంగములును, అతిమృదువై యెఱ్ఱనైన పెదవియును, పడములవంటిచేతులును, అమృతమువంటివాక్కును, తామరవంటి మొగమును, కలువలవంటి కన్నలును యావనవంతులను మోహింపజేయుచున్నది.

ఉ. మే నవరంజిమంజనుము, మే త్తనిజోత్తిలుకావిమోవి, కేలానవకంపువిద్రుమము, నయ్యమృతాకృతిపల్కు, బెళ్ళుమోమోనశినాప్త, నూప్త?కనుకలుత్పలములకను? గుజ్జరాతిస్త్రీలే నవయావనావళికినింపొనరింపనివారు తీరున?

టి. నశినాప్తము=తామరవలె ప్రియమైనది, అప్త=ప్రియసఖా, నవయావన+అవళి = క్రొత్తయావనముగలవారి+సమాహమునకు, తీర్థన = సౌందర్యముతో

కృశాను:—

గ. సత్యమేవంతిథాపి నై తేసార వస్తూపభోగచతురాః. 162

అ. ఏవం=ఈలాగు, సత్యం=నిజమే? తిథాపి=అయినను, ఏతే=వీరు; సార+వస్తు+ఉపభోగ+చతురాః=సారమైన+వస్తువులను + అనుభవించుటయందు +సమర్థులు, న=కారు.

కృశానుడు:—

వ. ఇటులిది నిజమే యైనను, వీరు సారవస్తువులయుపభోగయోగములయందుఁ జతురులుగారు.

తథాపి:—

మ. వ్రీడామారవ్యతికరవతి ర్విద్యుదాభాః కృశాజ్ఞః
క్రీడాయోగ్యేష్యహహ! సమయేగేహ ఏనత్యజంతః ।
నిత్యాసక్తా నిరుపమమణిశ్రేణి వాణిజ్యలాభే
బంధ్రమ్యస్తే బహుదినపరిప్రాప్య దేశాంతరేషు॥ 163

అ. నిరుపమ...లాభే—నిరుపమ=సాటిలేని, మణి = రత్నాలయొక్క, శ్రేణి=సమాహములతోడి, వాణిజ్య=వ్యాపారమువలని, లాభే=లాభమందు; నిత్యాసక్తాః = ఎప్పుడును పట్టుదలగలవారై, వ్రీడామారవ్యతికరవతిః=సిగ్గుతోడి మన్నభక్రీడకు మాటుపాటుగలవారై, విద్యుదాభాః=మెఱుఱుకాంతులుకలవారైన, కృశాంగీః=స్త్రీలను, అహహ=అహాహా? క్రీడాయోగ్యే=క్రీడించుటకుతగిన, సమయేషి=కాలమునకూడ, గేహఏవ=ఇంటిలోనే, త్యజంతః=విడిచినవారై, బహు...తరేషు—బహుదిన = అనేకదినములతో, పరిప్రాప్య=చేరడగిన, దేశాంతరేషు=దేశాంతరములలో, బంధ్రమ్యంతే=చాలాతిరుగుదురు.

తా. ఈఘూర్జరదేశములు దేశాంతరములలో రత్నాలవ్యాపారమున మెఱుఱుమువలె కాంతులుగల స్త్రీలను మన్నభక్రీడార్హమైన కాలములోఁగూడనింటనే విడిచి తిరుగులాడు చున్నారు. (మందాక్రాంతావృత్తము.)

అట్లేకదా:—

ఉ. సిగ్గొకయింతి, యెంతోమరుగచేతలు, మించెనుమించుబోఁ
డులకా! దగ్గతఱిందొఱంగి తినుగదామ ములందమిమీఱ, బే
రముల్ | తగ్గక చేయఁబోయెదరుగదవ్వలలాతి విలాతులందు
వీరగ్గలమై, యిటుంబరిణాయం బవుటేమిప్రయోజనంబాకో?
టీ. మరుచేతలు=మన్మథక్రీడలు, ధామములకా=ఇండ్లలో, తమి=అత్యా
శ, దవ్వలకా=దూరములో, లాతివిలాతులందు=వేఱుదేశములందు;

విశ్వావసు:—

గ. మందమనీష? సవపపురుషాణాంగుణవిశేషవిన సతు దోషః.

అ. మందమనీష=ఓమందబుద్ధి? సవప = ఆయిది, పురుషాణాం = పురు
షులయొక్క, గుణవిశేషవిన=గుణవిశేషమే, సతుదోషః=దోషముకాదు.

విశ్వావసువు:—

వ. మందమనీష? ఆయిది యిందుల పురుషవిశేషుల గుణవిశేష
మేకాని, దోషవిశేషముకాదు.

మ. దేశేదేశే కిమపి కుతుకా దద్భుతం లోకమానా

స్సంపాద్యైవద్రవిణమమితం సద్భూయోఽప్యవాప్య!

సంయుజ్యంతే సుచిరవిరహోత్కంఠితాభి సత్తీభి

స్సౌఖ్యం ధన్యాః కిమపి దధతే సర్వసంపత్సమృద్ధాః. 165

అ. దేశేదేశే=నానాదేశములందు, కుతుకాత్=వేడుకతో, కిమపి=ఒకా
నొక, అద్భుతం=ఆశ్చర్యమును, లోకమానాః=చూచువారై, అమితం=అధిక
మైన, ద్రవిణమేవ=ద్రవ్యమునే, సంపాద్య=సంపాదించి, సద్భూయోఽప్య=ఇంటిని, భూ
యోపి=మఱల, అవాప్య=పొంది, సర్వసంపత్సమృద్ధాః=సర్వసంపదలతోని
డినవారై, సుచిరవిరహోత్కంఠితాభి=చాలాకాలమునుండి యెడబాటుచేత
కోరఁబడుచున్న, సత్తీభి=తమ స్త్రీలతో, సంయుజ్యంతే=కూడుచున్నారు,

ధన్యాః=కృతార్థులునై, కిమపి=చెప్పవలసినదేముకాని, సౌఖ్యం=సుఖమును, సద్ధతే=ధరించుచున్నారు.

తా. ఈదేశస్థులు ఒక్కొక్కదేశములోను ఆశ్చర్యములను జూచుచు, విస్తారధనము నార్జించి మణ్ణమణ్ణ నింటికివచ్చుచు, బహుకాలముగా విరహమునఁగోరి, తమతమభార్యలనుజేరి. సర్వసంపదలుగలిగి, తాము కృతార్థులై సర్వసుఖములనుభవించుచున్నారు.

ఉ. దేశవిదేశముల్ తిరిగి, ర తీఱిక వేడుకలెల్లఁజూచి, యెంతేసిధనంబుదెచ్చి, తమ ర హెచ్చినకోరికనిల్లునీరి, పేరాసల సర్వసంపదల ర కాసరగా నలరింతురెంతో యందాసరికాచివేచి, యసిశయాడని యాండ్రనే కూడివేడుకన్.

టి. ఆసరగాన్=ఆశ్రయముగా, ఆసరికోన్=తామువచ్చునందాఁగి.

గ. అనేవంభావ్రాపి పురుషాధమత్వ మ్మావేదయతి. 166

అ. అనేవంభావోపి=ఇట్టి తలంపులేనివాఁడైనవాడ, పురుషాధమత్వం=నీచపురుషత్వమును, ఆవేదయతి=తెలుపుచున్నాఁడు.

వ. ఇట్టి భావము లేకుండువాఁడు వట్టి పురుషభావము నె కనువలచుచుండువాఁడు.

తథాపి.——

మ. ఆకించన్యా దతిపరిచయా జ్ఞాయయోపేక్షమాణో

భూపాలానా మననుసరణా ద్విభ్యదేవాఖిలేభ్యః ।

గేహేతిష్ఠాకుమతిరలసః కూపకూర్తైస్సధర్తా

కింజానీతే భవనచరితం? కిం నుఖించోపభుంక్తే॥ 167

అ. అలసః=చుండుఁడైనవాఁడు, గేహేతిష్ఠిలో, తిష్ఠన్ = ఉండుచు, కూపకూర్తైః=నూతిలోని తాళేళ్లతో, సధర్తా=సమానుఁడై, ఆకించన్యాత్ = దారిద్ర్యమువలన, అతిపరిచయాత్=విశేష సాంగత్యమువలనను, జాయయా=

భార్యచేత, ఉ పేక్షమాణః=అలక్ష్యముచేయఁబడినవాడై, భూపాలానాం=రాజులలో, అనునసరిణాత్ = అనుసరింపఁపఱచునను, అభిలేభ్యః = అందఱివలనను, బిభ్యత్ + ఏవ = భయపడుచు నే, కుమతః=దుర్బుద్ధియై, భువనచరితం = లోకవృత్తాంతమును, కింజానీతే = ఏమి తెలిసికొనుచున్నాఁడు? సుఖించ=సౌఖ్యమునుకొ, కిముపభుంక్తే=ఏమనుభవించుచున్నాఁడు?

తా. లేమిచిచేతను, అతిసహవాసముచేతను, భార్యచే అలక్ష్యముచేయబడి, రాజుల ననుసరింపక యితరులకు భయపడుచు బావిలోని తాబేలువలె ఇంట నేయుండువాఁడు, లోకమునెఱుంగక యేమిసుఖము ననుభవించును?

అదినరే?—

శే. లేని నతిపరిచితిఁ దన శ లేమ యెగువ

నగులఁ గూడక, యోడున శ యొరాల, కెపుడు

నిగుటనుండియె నుండుకప్ప శ వంశీయమతి

యేమి గనునీదగముఁ? గను శ నేమిసుఖము?

శి. ఓడుక=ఓడుకొని - భయపడుకొని (అనుబంధక్వార్థక కొనునకు కాదేకము).

తథాహి.—

వ్యాపారాంతరముద్విశ్వ వీక్షమాణో వధూముఖమ్ ।

యోగ్యహేష్వేననిద్రాతి దరిద్రాతి స దుర్మతిః॥ 158

అ. యః=ఎఁడను, వ్యాపారాంతరం= వేఱువ్యాపారమును, ఉద్విశ్వ=ఉద్దేశించి, వధూముఖం=ఆడుదానిముఖమును, వీక్షమాణః = చూచుచు, గృహేషు=ఇండ్లలో, నిద్రాత్యేవ=నిద్రించుచు నేయున్నాఁడో? సదుర్మతిః=ఆదుర్బుద్ధిగలవాఁడు, దరిద్రాతి=దరిద్రుఁడగుచున్నాఁడు.

తా. బుద్ధిహీనుడైనవాఁడు నిష్ఫలమైన వ్యాపారమును దలంపు పెండ్లము ముఖమును చూచుచు నే యింట నిదురించుచు దరిద్రుఁడగుచున్నాఁడు.

అది సరే?—

క. ఏదే నొకపని నెపమిడి

యాడట నటు గనుచును దన శ్రీ యాలిమొగంబే

యే దేబె యింట నుండియె

వేదము నిదురించు వాడె శ్రీ పెదపేదయగున్.

టి. వేదము=వెట్టివాడు, (పెద=పెద్దరూపాంతరము)

ఇదంచావధీయతా:—

వృ. ఇచ్చేద్యస్తు సుఖం నివస్తు మవనా గచ్ఛేత్సరాజ్ఞస్సఖం
కల్యాణీం గిరమేవ సంసది వదే త్కార్యేషుదద్యాత్కృతీ ।

అక్లేశాద్ధనమార్జయే దధిపతే రావర్జయే ద్వల్లభాన్

కుర్వీతోపకృతిం జనస్య సమయే కస్యాపి నాపక్రియాం॥159

అ. యస్తు=ఎవడైతే, కృతీ=పుణ్యాత్ముడు, అవనా=భూమిలో, సుఖం=
సుఖముగా, నివస్తుం=నివసించుటకు, ఇచ్చేత్=కోరునో, సః=వాడు, రా
జ్ఞః=రాజుయొక్క, సఖం=సఖనుగూర్చి, గచ్ఛేత్=పోవును; సంసది=రా
జసభలో, కల్యాణీం=శుభకరమైన, గిరమేవ=మాటనే, వదేత్=చెప్పును; కా
ర్యేషు=కార్యములలో, దద్యాత్=ఇచ్చును; అక్లేశాత్=కష్టములేక, - ధనం=
ధనమును, ఆర్జయేత్=అర్జించును; అధిపతేః=యజమానునికి, వల్లభాన్=ప్రియ
మైనవారిని, ఆవర్జయేత్=మఱచించుకొనును; జనస్య=మనుష్యునికి, ఉపకృతిం
=ఉపకారమును, కుర్వీత్=చేయును; సమయే=సమయములో, కస్యాపి=ఒకని
కైనను, అపక్రియాం=అపకారమును, నకుర్వీత్=చేయడు.

తా. సుకృతముగలవాడు సుఖముగా వసింపఁగోరును, రాజసభకుఁ బోవఁ
గోరును, సభలో మంచిమాటనేచెప్పును, కార్యకాలములలో ప్రియమైనవారికి
ధనధాన్యములిచ్చును, కష్టములేకయే ధనము సంపాదించును, రాజసంబంధు
లను అపహేలురనుగాఁజేయును, జనుల కుపకారమేచేయును, అపకారము
చేయడు.

ఇదియు నవహీమవపుఁగావుతః—

మ. వెలయుఁ గోరెడి నెవ్వఁడివ్వనుభవై వేసౌఖ్య, మావానికిఁ
వలయుఁ రాజసభాఁ జరింప, వలయుఁ శ్రవాక్రవ్వమవ్వంబు
గాఁ, వలయుఁ సత్క్రియ సేయ, నీయవలయుఁ శ్రవాఁడర్థ
మర్థింపఁగాఁ, వలయుఁ వేళలమేలు సేయ, వలయుఁ శ్రవాఁ
డేదఁ గీడేదియే. 160

టి. మవ్వంబుగాఁ = మనోహరముగా, ఏవఁ వలయుఁ = పోఁగొట్ట
వలయును.

అన్యచ్చేద మవధారణీయం.—

వృ. అయు క్తం యు క్తంవా యదభిహిత మజ్ఞేనవిభునా
స్తుయాదేతన్నిత్యం జడమపి గురుంతన్య వినుయాత్ ।
వివిత్సుర్నైస్సృహ్యం కథమపి సభాయా మభినయేత్
స్వకార్యంసంతుప్తే క్షీతిభృతి రహస్యేవ కథయేత్ ॥ 161

అ. అజ్ఞేన=అవివేకియైన, విభునా=ప్రభువుచేత, అయు క్తంయు క్తంవా=
అయు క్తమైనను యు క్తమైనను, యత్=ఏది, అభిహితం=చెప్పఁబడునో, ఏత
త్=అదీనిని, నిత్యం=ఎప్పుడును, స్తుయాత్=స్తోత్రముచేయును; జడమపి=అవి
వేకియైనను, తన్యగురుం=వానిగురువును, వినుయాత్ = స్తుతించును; వివిత్సుః=తెలి
యఁగోరువాఁడై, నైస్సృహ్యం = నిరాశను, సభాయాం=సభలో, కథమపి=
ఎట్లయినను, అభినయేత్=వెలిపఱచును; క్షీతిభృతి=రాజు, సంతుప్తేనతి=సం
తోషించుచుండఁగా, స్వకార్యం=తనకార్యమును, రహస్యేవ=ఏకాంతము
లోనె, కథయేత్=చెప్పును.

తా. గర్వికానివాఁడు ప్రభువు మంచిదోచెడుదో చెప్పినది కొనియాడును;
వానిగురువు వివేకములేనివాఁడైనను, వానిని కొనియాడును; ఆప్రభువు నభి

ప్రాయమును తెలియఁగోరి నిరాశతోనై నను నలుగురిగో వెలిసఱుచును; ఆప్రభు
వునకు సంతోషముగా తనకార్యమును రహస్యముగా తెలుపుకొనును.

మఱియు నిదియు నవధరింపనవుఁగావుతః—

మ. ఇలపై కాయక్తమయు క్తమేనివిభుఁడెంత ఖేమూఢతఁ జెప్పినక
వలెనాచెప్పినదేనుతింప, గురున ర వ్యాఁడేజుడుక జేరినక
వలెవాఁడెన్నడు నెన్నికలైలియ, మురన్నై రాశ్యముం బెల్వ
గాక, వలెవాఁడుక ముదితుండెకాఁగఁ జెవిగోరవాక్రవ్వ
[నెవ్వాకునేక.

టి. ముదితుండె=సంతోషించినవాఁడె, ఎవ్వాకునేక=నిమాటలైనను.

గ. ఇత్యలంప్రసక్తానుప్రసక్తేతిదూగఁగో విమానమానయా
సానందం సాంజలిబంధం॥ 162

అ. ఇతి ప్రసక్త+అనుప్రసక్త్యా=ఇట్లు ప్రసక్తించినదానిని అనుసరించుట
తో, అలం=చాలును; ఇతి=అని, దూరతః=దూరముగా, విమానం=విమానమును,
ఆనయా=తీసికొనిపోవుదు, సానందం=ఆనందముతో, సాంజలిబంధం=అంజలి
బంధముతోను.

వ. అని యిట్లుప్రసక్తించిన (ఘూర్జరదేశ్ దోషోద్ధరణము ననుస
రణమున) యిందలి యుత్తమాధమపురుషనిరూపణ మీఱఱకే
చోలునని దూరమునన విచూన మానయుండుకొంచు నానంద
ముతో నంజలిబంధముతోను.

యమునా (కుంజగోపీకృష్ణ) వర్ణనము.

(యమునానది=కాళింది—ఇది సూర్యనివలనఁబుట్టి యమునికిఁజెల్లెలై
కళిందపర్వతమునుండి ప్రవహించి, శ్రీకృష్ణుడు తనకుప్రియతమయునయినం
దున గోకులీబృందావసాదులందు అనేకలీలలతో సందరించిన తీరప్రదేశము
కలది. దీనిప్రస్తావనమున కుంజగోపీకృష్ణులును సందర్శింపఁబడిరి.)

వు. కృష్ణాశ్లేషవిశేషితాసితరుచే? కాల్పిని? తుభ్యంసమః
కుష్టభ్యశ్శితతావకామ్బుకణికాపుష్టభ్యవపోశ్శలిః ।
గోపీభ్యపరిలిప్సయామురరిపోస్తేషుస్థితాభ్యోనతిః
నాథానూఽభిరుచాసితాయచ నమోవాకానధీయామహి॥

అ. కృష్ణా...రుచే-కృష్ణ=శ్రీకృష్ణనియొక్క, ఆశ్లేష = ఆలింగనముచేత, విశేషిత=అధికమైన, అసితరుచే=నల్లనికాంతులుగల. కాల్పిని = ఓకాల్పిందీ! తుభ్యం=నీకు, సమః=నమస్కారము. శ్రిత...పుంశేభ్యః-శ్రిత=చేరిన, తావక=నీసంబంధమై, అంబుకణికా=నీటిబొట్టయొక్క, పుంశేభ్యః=సమూహములుగల; కుంశేభ్యః=పొదలకై, ఏషు=ఇది, అంజలిః=నమస్కారము. మురరిపోః=కృష్ణనియొక్క, పరిలిప్సయా=కాగలింపఁ గోరికచేత, లేషు = ఆపొదలలో, స్థితాభ్యః=ఉన్న, గోపీభ్యః=గోపికలకు, నతిః=నమస్కారము. ఆభిః=ఈగోపికలచేత, ఉచాసితాయ=నేవింపఁబడుచున్న, నాథాయ=స్వామికిని, నమోవాకాన్ = నమస్కారవాక్యములను, అధీయామహి = మఱ్ఱమఱ్ఱ ఉచ్చరించుచున్నాము.

తా. అష్టభార్యలలో నొకతెయై కృష్ణుఁ డాలింగనముచేయఁగా, మిగుల నీలకాంతిగలిగి నదీరూపయునైన ఓకాల్పిందీ! నీకును, నీజలకణములచేత చల్లఁ బడుచున్న పొదరిండ్లకును, ఆకృష్ణని ఆలింగనమునకై ఆపొదరిండ్లలోనున్న గోపికలకును, ఈగోపికలచే నేవింపఁబడుచుండెడి శ్రీకృష్ణునకును నమస్కారములు.

నీ. అలకృష్ణః గని కవుం శ్ గిలి కొనుకొలఁదిమై
నాకృష్ణభావంబె శ్ యావహించు
కాల్పిని? నీకిదె శ్ కావింతు వందనం,
బంజలికావింతు శ్ సింజదళిక
మగునికుంజమ? శ్ నీకునందులస్వాదూద
కముల రంజితదళ శ్ నుమలతంబ?

యందుల నాకృష్ణు శ నాలింగనము గోరు

గోపికాంగనలు మీ శ కునుజోహారు

తే. చేసెదను, వారలును నుపా శ సింపసాంపు

మిగుల వారలకును గృపా శ షేదురంపు

టాదరంబున శ్రీకృష్ణు శ నాథుడవగు

నీక యొనరింతు జేజేలర నేకముగను.

టి. సింజత్ + అళికము = వ్రాలెడి తుమ్మెదలుగల, నికుంజము = ఓపొదరిల్లా! రం
జిత + దళ + సుమ + లతంబు = ఇంపయిన + ఆకులును + పూలును + తీగలునుగల, మే
దురంపు = అతిశయమైన.

కృశానుః. —

గ. కృతంసభే? జారచోరశిఖామణేః కృష్ణస్య జగదతినన్ధాతుర
నుసన్ధానేన

164

అ. సభే = ఓచెలికాడా? జారచోరశిఖామణేః = జారులకును చోరులకును
శిరోమణియై, జగత్ + అతినంధాతుః = లోకానికే మించినవాడును '(సృష్టిస్థి
తిలయములును చేయువాడనై), కృష్ణస్య = కృష్ణునియొక్క, అనుసంధానే
న = అనుసరించి స్తుతించుటచేత, కృతం = చాలును.

కృశానుః. —

వ. సఖా! నకలమైన దొంగలకుఁ బొజుంగులకుఁ శిఖామణియ
గు నీకృష్ణునియందలి జగంబు నతినంధానంబున నీదు నను
సంధానంబును జాలును.

టి. అతినంధానమునకొ (సంసర్గపాలన నాశనత్రయముయొక్క) అతిక్ర
మణ విషయమున.

తథాహి.—

వృ. లుంతిత్వా నవనీత మన్యసదనే లోలేక్షణో భక్షయన్
 గోపీభిః పరికృప్య మాతృసవిధం నీతో ముకుంద స్తయా!
 'లుంతి ర్తానవనీత' మిత్యభిహితో ప్యేతద్వ్యలుంతిః కిమి
 త్యుక్తోమానవనీతమేవ హృతమిత్యాగోజనన్యాన్యధాత్.

అ. అన్యసదనే=పరగృహమందు, నవనీతం=వెన్నను, లుంతిత్వా=దొంగ
 లించి, లోలేక్షణః=చలించుచుండెడు కండ్లుగలవాడై, భక్షయన్ = తినుచు,
 పరికృప్య=లాగుకొని, గోపీభిః=గోపికలచేత, మాతృసవిధం=తల్లిసమీపమునకు,
 నీతః=కొనిపోఁబడిన, ముకుందః = కృష్ణుఁడు, తయా=ఆతల్లిచేత, నవనీతం=వె
 న్నును, మాలుంతిః=దొంగిలించుము, ఇతి=అని, అభిహితోపి=చెప్పఁబడినవాఁ
 డైనను, నీతత్=దీనిని, కిం=ఏల, వ్యలుంతిః = దొంగిలించితివి? ఇతి=అని, ఉ
 క్తః=చెప్పఁబడినవాఁడై, మానవనీతమేవహృతం=నవనీతంమాహృతమేవనవనీ
 తమే అపహరించలేదు, ఇతి=అని, ఆగః=అపరాధమును, జనన్యాం=తల్లియం
 దు, న్యధాత్=ఉంచెను.

తా. కృష్ణుఁడు అన్యులయింట వెన్నదొంగలించి బెదరుచూపులతో తనత
 ల్లియైన యశోదదగ్గరికి గోపికలచేత కొనిపోఁబడి ఆతల్లి వెన్నదొంగలించవద్దు
 అని చెప్పఁబడియు ఏల దొంగలించితివి యనియడుగఁగా, మానవనీతమేవ హృ
 తమని నీవుచెప్పినట్లే చేసితినిని తల్లిమీఁదనె తప్పుపెట్టెను.

అదిసరే.—

ఉ. మానినియాయశోదయుఁ గురీమారునిఁగృష్ణునిఁబిల్చి, గోపికా
 మానవతుల్తలంగు మటురీమాయలకాఁడని తల్పకే, "అరే!
 మానవనీతమేవహరీమాధవ"యంచు వచించుమాతకుఁ
 మానవనీతమేవ యనురీమాధవుఁడా పెనెతప్పు మోసఁగాన్.

టి. అరే మానవనీతమేవ హరమాధవ=అరే మాధవ నవనీతంమైవహర-అరే
 మాధవ=ఓరికృష్ణా, నవనీతం=వెన్నను, మై వహర=దొంగలించనెవద్దు, అనుతల్లి

మాటకు, మానవనీత మేవ=నవనీతమైన హంమి-నవనీతము నొంగిలింప నె నొంగిలింపను అనుప్రత్యుత్తరముతో; (మానవ నీత మేవహంమి-మానవ=మనుష్యులచేత, నీత మేవ=కొనిపోబడినది, హంమి=దొంగిలిందుచున్నాను, అని తనగూఢార్థము) సహితము తెల్పెను.

కించ. —

వృ. అంసే సలీల మధిరోవ్య శుకిం స్వహస్తాత్

గోర్యో భయాకులదృశః కుతుకీ ముకుస్తః!

అంసంగతంశుక మిహోపనయేతి వాచం

తస్యానిశమ్య స తదంశుక మాచక్షగ్న్ ||

166

అ. సఃకుకుందః=అకృష్ణుడు, స్వహస్తాత్=తనచేతిలోనుండి, శుకిం=చిలుకను, భయాకులదృశః=భయముచే కనబడుచున్న చూపులుగల, గోర్యః=గోపికయొక్క, అంసే=భుజాగ్రమందు, సలీలం=లీలతో, అధిరోవ్య=ఎక్కించి, కుతుకీ=వేడుకలవాడై, అంసంగతిం శుకం=అంకారముతో గూడిన శుకమును- అంశుకం=వస్త్రమును, ఇహ=ఇక్కడ, అపనయ=త్రోయుము, ఇతి=అని, తస్యః=ఆగోపికయొక్క, వాచం=మాటను, నిశమ్య=విని, తదంశుకిం=దానినస్త్రమును, ఆచక్షగ్న్=లాఁగెను.

తా. కృష్ణుడు తనచేతిచిలుకను ఒకగోపికమూపునబడినది, అంసంగతం శుకమిహోపనయ = (ఇహ అంసహితం శుకం అపనయ) అంశుకిం-అంశుకమున పదార్థమును, అపనయ=త్రొలగించును. అను ఆగోపిక మాటనువిని దానివస్త్రమును లాఁగివేసెను.

మఱియు. —

తే. అంసమునఁ జిల్క నెక్కించి శ యాకులాక్షి

యగు నొకానొకగోపిక శ యదరితనున

యనఁగి (యంసంగతంశుక శ మపనయ) యనఁ

దోన దానియంశుకమును శ దానలాఁగె.

టి. అంసమునకొ = మూపులో, తనున = తన్నే, (అంసంగతంశుకమపరయ) = మూపునజేరిన చిల్లనుదీయుము, అను గోపికమాటను (అం = అం అనెడిఅక్షరముతో, సంగతం = కూడుకొన్న, శుకం = శుకమనుపదముగల, అంశుకం - అను పదమునుగా అర్థముచేసి) పైట అనుఅర్థముగల అంశుకమను పదార్థమును.

అపిచ. —

వృ. నీత్వా రాధికయా నిశాం మురరిపుః ప్రాతర్దృహనాగతః
 'త్వంనూభూరపరాధికః పునరితి ప్రోక్తోపి పూర్వంమయా ।
 కస్తాదేనమభూరితి' శ్రితరుషా నిర్భర్తితో నీలయా
 (త్వద్వాచైవ సరాధికోహ) మితి తాం వ్యామోహయత్
 [మాయయా॥

అ. రాధికయా = రాధాదేవితోడ, నిశాం = రాత్రిని, నీత్వా = కడపి, ప్రాతః = ఉదయాన, గృహం = ఇంటిని, ఆగతః = చేరిన, మురరిపుః = కృష్ణుడు, త్వం = నీవు, పునః = మఱల, అపరాధికః = రాధాసంగమాసరాధముగలవాఁడు (అపగతింధికుఁడు), నూభూః = కాకుము, ఇతి = అని, పూర్వం = ముందే, మయా = నాచేత, ప్రోక్తోపి = చెప్పబడినవాఁడవైనను, కస్తాత్ = ఏమికారణమువలన, నీవం = ఇట్లు, అభూః = అయితివి, ఇతి = అని, శ్రితరుషా = తెచ్చుకొన్న కోపముగల, నీలయా = నీలాదేవిచేత, నిర్భర్తిస్త్రీః = బెదరింపఁబడినవాఁడై, మాయయా = మాయచేత, త్వద్వాచైవ = నీమాటచేతనే, అహం = నేను, సరాధికః = రాధాసహితుఁడను, ఇతి = అని, తాం = ఆనీలాదేవిని, వ్యామోహయత్ = మైమఱపఁజేసెను.

తా. రాత్రియంతయు రాధికతోఁగడపి, ప్రాద్దునవచ్చినకృష్ణుని నీలాదేవి నీవు అపరాధికుఁడవు = రాధనువదిలినవాఁడు — అపరాధము కలవాఁడు కాకుము. అని ముందేచెప్పియుండియు, మఱల నెందుకిట్లుచేసెదవు? అనియడిగిన నీలతో, నీమాటతోనే సరాధికుఁడను నేననిచెప్పి అనీలను మోసపుచ్చెను.

మఱియు.——

తే. రాధికనుగూడి వేడుక శ్రీ రాత్రికడపి
 రేపకడ మూలయిలుసేర, శ్రీ రేగి నీల
 యడఁతుఁ జెపు మిపు డపరాధి శ్రీ కుడవె? యనినఁ,
 బడఁలి? నీయాన, యపరాధిశ్రీకుడనె యనెను.

టి. అపరాధికుఁడు=రాధికను వదిలినవాఁడవు, అపరాధికుఁడను=(వద్దన్నది చేసిన) అపరాధము కలవాఁడను.

ఇతి. రాధికా—నందగోపునకు సహోదరియై శ్రీకృష్ణునికి ప్రియురాలైన రాధాదేవి.

విశ్వావసుః.——

గ. వయస్య? మైవంవాదీః, సహి పరమపావన స్సకలజగదంహ
 స్సంహరణకృతే కృతావతారో వందారజనానన్దనో యదు
 నన్దనో నిందాపదవీ దవీయాన్. 168

అ. వయస్య=ఓ ప్నేహితుఁడా! మైవంవాదీః=ఇట్లుచెప్పకు, సహి=అతఁడో, పరమపావనః=మిక్కిలిపవిత్రుఁడు, సకల+జగత్+అంహః+సంహరణకృతే=సమస్తలోక పాపనివృత్తికై కృతావతారః=చేసిన అవతారములు కలవాఁడును, వందారజనానందనః=నమస్కరించువారికి ఆనందమునిచ్చువాఁడును, యదునందనః=యదుకుమారుఁడును, నిందాపదవీదవీయాన్=నిందామార్గమునకు దూరస్థుఁడును.

విశ్వావసువు.——

వ. చెలికాఁడా, ఇటులాడకుము? అతఁడు పరమపావనుఁడు. సకలలోక శోకనిరాకరణ కరణార్థ మవతరించి, యాశ్రితానందనుండగు నీయశోదానందనుండు నీనిందాపదవికిం దూరమై యందనివాఁడు.

శ్రీకృష్ణవర్ణనము.

(శ్రీకృష్ణమూర్తి. — మీరు, శ్రీరామావతారమున దేవతలును మహర్షులును ఆశ్రీరాముల సౌందర్య చాతుర్యాదులను నేవించి, వారితో ఐహికము ఖనంసద్గాదులునైతము తామనుభవింప నపేక్షించి, వారినియమనప్రకారముగ వారి యపరావతారమైన యీకృష్ణావతారమున తమతమ యిచ్ఛానుసారముగ గో గోప గోపీరూపములుగాను ఘాసతరులతాగుత్తములుగాను జనియించిన యాదేవతాదులను వివిధవిధ లీలావినోదములతో నానందింపఁజేయుచు, మఱియు కృష్ణాకుచేల విదుగోద్ధవ పాండవాదులను నానందింపఁజేయుచు, అందఱునునకు సారథియై విశ్వరూపప్రదర్శనమున అతనిని పరమహిత విహిత భగవద్గీతోపదేశమున పరమవీర క్షునిఁగఁజేసి యానందింపఁజేయుచు, తామును ఎనమండ్రుభార్యలతోను పదార్థులు రాజకన్యకలతోను మఱి పదార్థ్యులతోపి కలతోను ఆనందించుకొనుచునుండిన యా శ్రీమన్నారాయణమూర్తియే.)

ఉ. అసత్ యార్థా భ్యుదయస్య యస్య

జగుశ్చరిత్రం జగతః పవిత్రం ।

పునః పరస్మై పురుషాయ తస్మై

నమస్తనమ్యాయ నమస్తనోమి.

169

అ. అసత్ క్షయార్థ+అభ్యుదయస్య=అశుద్ధివయముల నాశముకొఱకై + అవతారముగల, యస్య=ఎవనియొక్క, చరిత్రం=చరితమును, జగతః=లోకమునకు, పవిత్రం=పావనమునుగా, జగుః=చెప్పుదురో? తస్మై=అట్టి, నమస్త+నమ్యాయ=సకలమైన వారిచేతను+నమస్కరింప నర్హుడైన, పరస్మైపురుషాయ=పరమపురుషుడైన శ్రీకృష్ణునికొఱకు, పునః=మఱి, నమః=నమస్కారమును, తనోమి=చేయుచున్నాను.

తా. ఎవఁడు సకలదోష నివారణార్థమై అవతరించిన యతఁడో, ఎతనిచ రిత్రమును సర్వవిధపవిత్రమునుగా సకలజ్ఞానవంతులును చెప్పుదురో, అట్టి సకలలోకులకును నమస్కరింపఁదగిన ఆపరమపురుషుడగు శ్రీకృష్ణుని మఱిమఱి నమస్కరించుచున్నాను. ఉపేంద్రవజ్రావృత్తము.

తే. లోకశోకనిరాకర శ్లోకజనన

మును భువనపవిత్రచరిత్ర శ్లోమును గలానిఁ
బరమపురుషుని నిదె నర్పి శ్లోపురుషనతునిఁ
బ్రణతిసేయుదు మఱిమఱి శ్లోప్రణతిసేసి.

టీ. లోక... జననమును = సకలలోక భుక్తిః ములను నిరాకరించుటకు ముఖ్యమైనయమతారమును, కలానిక్ = కలవానిని, ప్రణతి = నమస్కారమును, ప్రణతి = స్తోత్రమును.

గ. అన్యఖల్వత్యద్భుతం చారిత్రమా కర్ణాన్యతాః—

వ. ఇతని దేకదా? అతిమాత్రమద్భుతము చారిత్రము వినఁబడుఁగాతి?

చోరిన్యచార్యం జగతిప్రసిద్ధం

చార్యన్యచార్యం నతుదృష్టపూర్వం

చార్యాణికార్యాణి బల శ్రుతాని

కృష్ణస్య ముష్ణంతి తమాం తి నూగసి.

170

అ. చోరిన్య = చొంగయొక్క, చార్యం = చొంగతనము, జగతి = లోకమందు, ప్రసిద్ధం = ప్రసిద్ధమును, చార్యన్య = చొంగతనముగముక్క, చార్యం = చొంగతనము, దృష్టపూర్వం = ముందెప్పుడును చూచినది, న = కాదు. చార్యాణి = చొంగతనములనెడు, కృష్ణస్య కార్యాణి = కృష్ణుని కార్యములు, బల = అహో?, శ్రుతాని = వినఁబడినవి? తమాంసి = పాపములు అన్నిటినికొ, ముష్ణంతి తమాం = బహుగా చొంగలించుచున్నవి.

తా. లోకములో చొంగకు చొంగతనముండినప్పటికిని, చొంగతనమునకు చొంగతన మెప్పుడును చూచినదికాదు. ఈకృష్ణునిచొంగతనము మొదలైనకార్యములు సకలదోషములనుకొ చాలామట్టుకు అపహరించుచున్నవే అని వినచున్నామే అది ఆశ్చర్యముకదా?

తే. మ్రుచ్చునకునగు మ్రుచ్చిమి శ యచ్చుపడఁగ
ముట్టుటగునె? మ్రుచ్చిమికిని శ మ్రుచ్చిమియన
మ్రుచ్చిమియె కృష్ణునిది హెచ్చి శ వెచ్చుపెరుగు
తమము మ్రుచ్చిలు, నదె మ్రుచ్చుదనము మెచ్చి
టి. కృష్ణుని మ్రుచ్చిమియే హెచ్చి పెచ్చుపెరుగు నోషమును మ్రుచ్చిలును.
కించ. —

చిత్రంచిత్రం బృమ్మితే కృష్ణమేఘే
కంసంప్రాప్తా ప్రాపలోపం సమృద్ధిః
ఆనీద్యుక్తం హా నిదాఘప్రశాంతి
ర్హంసోహింసా మానసే కీర్తిరుత్థా.

171

అ. కృష్ణ మేఘే = నీల మేఘము, (కృష్ణుడు అను మేఘము,) బృంభితేనతి =
విబృంభించుచుండఁగా, హా నిదాఘప్రశాంతిః — హా = అహా, నిదాఘ = ఎండ
కాలము నేడిమికి, ప్రశాంతిః = ప్రశమనము, (హానిద = హానినిచ్చునట్టి, అఘ =
అఘాసురుడనువానికి, ప్రశాంతిః = నాశము,) ఆనీత్ = అయ్యెను, హంసః =
హంసపక్షి, (హంసాసురుడు,) హింసాం = హింసను, మానసే = మానసరస్సు
నందు, (= మనస్సున) ప్రాప్తవాక్ = పొందెను, కీర్తిః = అడుగు (యవస్సు,)
ఉత్థా = పుట్టెను, యుక్తం = ఇదిసరే, కంసంప్రాప్తా — కం = జలమును,
సంప్రాప్తా = పొందిన, సమృద్ధిః = అధిక్యము, (కింసం) = కంసుడనువానిని,
ప్రాప్తాసమృద్ధిః = పొందినసమృద్ధి, లోపం = నాశమును, ప్రాప = పొందెను, చిత్రం
చిత్రం = మహాశ్చర్యము!

తా. కాత్తేఘము క్రమ్మునప్పు డెండకాలపువేడి తీలుటయు, హంసలు
మానసరస్సున తిరుగుటయు, అడుగులేచుటయు, జలసమృద్ధియొండియు
లోపముకలుగుటయు, ఆశ్చర్యము. అట్లే మేఘునర్గుడైన కృష్ణుడు అఘాసురహం
సాసురులను కంసునికొనసాదించి కీర్తిపొందెను. (ఇట మైక్లోకముతోకూడ వి
రోధాభాసశ్లేషము.)

తే. కృష్ణమేఘవిజృంభణః దృష్ట దీప్తః
గంసురుచిరసమృద్ధియ త్రాగు తేలపి
తపమునణగిన హంససంతపన మేలపి
కీర్తిలేచినఁ దనకేలపి కీర్తి నేల.

171

టి.కం-సురుచిర=జలము యొక్క అతిమనోహరమైన (కంసునిమనోహరమైన),
తపము = తాపము (తపస్సు) హంస=హంసపక్షియొక్క (ఒకానొక రాష్ట్రముని
యొక్క, యోగులయొక్కయు) ఇటు ఆశ్చర్యప్రశ్నములు, విరోధాభాసశ్లేష
రూపకములు.

గ. పున స్సభక్త్యున్నేవం భగవంతముద్దిశ్య.

వ. మఱియు భక్తియతిశయించి భగవంతును ద్వేషించి.

వృ. కంసం ధ్వంసయతే మురంతిరయతే హంసం తథాహింసతే
బాణంక్షీణయతే బకంలఘయతే పాండ్రం పరంలుంపతే
భౌమంత్నామయతే బలాద్బలభిదోగర్వం పరాకుర్వతే
క్లిప్తం శిష్టగణం ప్రణామమవతే కృష్ణాయ తుభ్యంనమః. 172

అ. కంసం=కంసుని, ధ్వంసయతే=ధ్వంసము చేసినవాఁడును, మురం=ముర
సురుని, తిరయతే=నశింపఁజేసినవాఁడును, హంసం=హంసాసురుని, తథా=అట్లు,
హింసతే=హింసించినవాఁడును; బాణం=బాణాసురుని, క్షీణయతే=క్షీణింపఁ
జేసినవాఁడును; బకం=బకాసురుని, లఘయతే=నశింపఁజేసినవాఁడును; పాం
ద్రం=పాండ్రాసురుని, పరం=బహుగా, లుంపతే=పీడించినవాఁడును; భౌమం=
భూమిపుత్రుడైన నరకాసురుని, త్నామయతే = నశింపఁజేసినవాఁడును; బలా
త్=బలిమితో, బలభిదః=ఇంద్రునియొక్క, గర్వం = గర్వమును, పరాకుర
తే=నిరాకరించినవాఁడును; క్లిప్తం=దుష్టులచేత శిక్షపడినదై, ప్రణామం=నమస్క
రించినట్టి, శిష్టగణం=పెద్దలనమూహమును, అవతే=రక్షించువాఁడునైన; కృష్ణ
య=శ్రీకృష్ణుడనైదు, తుభ్యం=నీకు, నమః=నమస్కారము.

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 159

తా. కంస, హంస, బాణ, బక, పౌండ్ర, నరకాసురులను, నశింపజేసి,
ఇంద్రునిగర్వమణచి, దుష్టులచే నీడింపఁబడజాలక నిన్ను నమస్కరించు శిష్టులను
రక్షించునట్టి ఓకృష్ణా! నీకు నమస్కారము.

సీ. కంసవిధ్వంసమురహంసనిహింసయు,
బాణసంక్షీణంబుభ్రాముతౌమ,
మామురసంహారమాశిశుపాలవి
ఫాలనమును, నలకాలయవన
యమనంబు, చాణూర శశమనంబు, యమశార్దూ
నవిభంజనము, కాళీయవిజయమును,
పూతనప్రాణవిమోచనమును నుద,
ర్భునశౌపమోచనమును దవాగ్ని,

తే. గళన, మిఁక బక శకటవీరదళన మిలను,
జేసి, ముచికుందకుబ్జాకురచేలవిదుర
ముఖమహాత్ముల ముఖవికాసకతఁ జేసి
వెలయునోకృష్ణ! నిన్నెనేరేవలత్తు గొలుతు.

టి. నిహింస=హింస, భ్రాముతౌమము=నరకాసురుఁడౌమము.

కంసుఁడు వీఁడు రుద్రదేవునికొడుకై కృష్ణునిమీనమాటు యై మధురాపట్ట
ణమునకు రాజై తనచెల్లెలైనదేవకీదేవియొనిమిదవకొడుకువలన తనకు మరణమని
విని ఆదేవకీవసుదేవులను కారాగృహమందుఁబెట్టి ఆమెవిడ్డలను పుట్టినతోడనే
చంపుచు కడపట కృష్ణునిచేతనే చంపఁబడినయొకరాక్షసుఁడు.

హంసుఁడు—జరాసంధునిస్నేహితుఁడు డిచికునిసోదరుఁడు. ఈయన్నద
మ్ములు శివునివలన ఆయుధములచేత చావకుండునట్లు వరముతీసికొని రాజులనెల్ల
హింసించుచుండఁగా, కృష్ణుఁడు యాదవులతోడియుద్ధములో డిచికుఁడుచచ్చె

నని హంసునకును, హంసుడునచ్చెనని డిచిననకును చెప్పిసంపదగా, వారుదుఃఖించి బలాత్కారముగా, వానివలె నీడును ప్రాణములు విడిచినవారు.

బాణాసురుడు—వీడు బలిసక్తనిర్తి పద్ధతాడున, నేనుపెనులుగలిగి శివభక్తుడై, కృష్ణనిమనముడైన యనిరుదుని తినుడుననియని తినుగూతురైన ఉమాకన్యక భార్యయైనది వెనుకఁదెలిసికొని, కృష్ణునితో యుద్ధముచేసి, నాలుగు చేతులున్న తక్కినచేతులన్ని అతనిచేత నణకఁబడి, కడన శివునిప్రమథ గణముతో ముఖ్యుడగు నున్నవాడు.

నరకాసురుడు—వీడు సరానోనితారముతో కృష్ణువునకు భూమినిలనలుట్టి అదితికర్ణకుండలములు దొంగిలించుకొని, గరుడవాహనముతో సత్యభామతో కూడవచ్చి యుద్ధముచేసిన ఆ కృష్ణునిపల్ల సంపదబడినవాడు. నానచెఱుంగు సుంచియున్న పదాణువేలకన్యలను పివాసామై విద్యునపుడు సత్యభామప్రేరేపణచేత శ్రీకృష్ణుడు స్వర్గమునుండి నందనవనపారిజాతాపివృక్షమును తెచ్చెను.

మురాసురుడు—వీడు నరకాసురునియన్నయై గుండె కృష్ణునిచేత చంపబడినవాడు.

శిశుపాలుడు—వీడు దమఘోషునకు కొడుకై నాలుగుచేతులతోను నొసటికంటితోనుపుట్టి, ధర్మరాజురాజనూయ గూగనమయముతో కృష్ణుని నిందించి అతనిచేతనే చచ్చినవాడు.

కాలయవసుడు—వీడు మధురాపురికి దండెత్తింఁగా, కృష్ణుడు సట్టణము విడిచి, ముచికుందుడునిద్రించెడు పర్వతగుహలో మఱుంగుపడెను. ఆకాలయవసుఁ డాగుహనుదూరి అందలి ముచికుందుని కృష్ణుడనుకొని తిన్ని వానిచే భస్మమగునట్లు చూడఁబడినవాడు.

చామూరుడు—కంసునిభటుడు, వీడు మల్లయుద్ధములో కృష్ణునిచే సంహరింపఁబడినవాడు.

యమకౌర్వునులు—పిరొకరొకరు శపించుకొని మద్దిచెట్లయి కృష్ణునికట్టిన పలువులో కట్టబడి కదలక మెదలకయుండి గూ కృష్ణునిచేత నేతన్ని పిఱుంగఁ గొట్టబడి శాపమువిడుచుకొన్న గంధర్వులు.

కాళియుండు—విషనాగుండు, వీండు యమునయందలితనమీద దుమికిదుమికి నటనముచేయఁబడి యలజడిపడి కడన శ్రీకృష్ణునిచేతనే తఱుమఁబడి సముద్రమున దాఁగఁబడియుండినవాఁడు.

పూతన—ఇది చనుమొనలలో విషముపూసికొని కృష్ణునికి పాలియ్యఁజోయి, అతనిఁజంపఁ జాడఁగా, అతఁ డాపాలుతో ప్రాణములనుగూడపీల్చి చంపఁబడినరాక్షసి.

సుదర్శనుండు—వీండు అంగిరసుని జూచి నవ్వి అతనిచే పాముగశపింపఁబడి కొన్నాళ్లకు కృష్ణునికాలితన్నతోనే శాపము తీసినవాఁడు.

దవాగ్ని—ఇది శ్రీకృష్ణుఁ డనుదినమును ఐనమాలి యగుటకును, గోపీగోపగోపరీతుఁడై వనవిహారమునకును సంచరించునపుడు దవానల మావిర్భవించి, యంచులచుట్టుపట్టులను వశావనీజలతాగుల్తాదులను దహించుచు, వచ్చుచుండఁగని, యదరిబెదరి భ్రమించుచు, గోవులతోడి గోఁకాగోపకు లాకృష్ణునిఁ జుట్టుకొని బెట్టుమొఱిబడుచుండుటను గనుఁగొని, వెంటనే తా నతిదయారసమున వారినంపఱి సూరార్చి, యగలసెగలఁ బేర్చుకొనుచున్న యాకార్చిచ్చును జీవిరి జవిరికొని, తనదధిదుగ్ధ నవనీతాదికీతాహరమువలనఁ జలువయిచ్చుచుండు తనగర్భాండభాండమునకు నొక్కప్రక్కకేనిఁ గొంతయుష్ణాహారముగ నిబిడంపుండలంపునఁ గఁబళించుకొని, యది వెలివడన్థియక మ్రింగివేసినది చూచి యంచఱు నాశ్చర్యమందుచు నాపరమపురుషుని మహాశ్చర్యమై పరమపవిత్రమైన చరిత్రమును గనుఁగొని వినుకొని పరమానందభరితు లగునటుల నయినది.

బకాసురుండు—వీండు కంసునిపంపున బృందావనమున కృష్ణుని కొంగరూపముతోవచ్చి మ్రింగఁబోయి అతనిచే చంపఁబడినవాఁడు.

శకటాసురుండు—వీండు కంసునిబండ్లై బండిగానుండి పనిబాలుండైన కృష్ణునిచే కాలితన్నతో చుక్కచుక్కలై చచ్చినవాఁడు.

పౌండ్రుండు—బలిచక్రవర్తి నాలవకొమారుండు. పుండ్రుండను వానిపంశము వాఁడు. ఇది ఓద్రదేశమునకును ఉత్తరాంధ్రదేశమునకును మధ్యదేశము. పూర్వము పౌండ్రముఅని చెప్పఁబడుచుండెను.

ముచికుండుడు—ఇతఁడు మాంధాతకుకొడుకై ఒకనాఁడు అలసి కొండ గుహలోనిద్రించుచు, కాలయపనునిచేత కృష్ణుఁడని తన్నుబడి, వానిని క్రూర దృష్టితో నీఱుచేసి, కృష్ణునిచే గంధమాసనమున బదరికాశ్రమములో తపస్సు చేయ నుపదేశింపబడి, అట్లే చేసినవాడు.

కుబ్జ—ఈపె కంసునికి వాసనద్రస్యములు ఇచ్చుచుండినదై మూఁడు పంకరల దేహముగలదై అ వాసనద్రస్యములతో కంసునియొద్దకుపోవుచుండి, బలరామ కృష్ణులుచూచి ఆద్రస్యములు తమకడిగితిసికొని, పూసికొని సంఘోషించిన యా కృష్ణునిచేతనే తన కుబ్జత్వము మాన్పుకొన్నయామె.

కుచేలుడు—ఇతఁడు బ్రహ్మవేత్తగా జితేంద్రియుఁడుగానుండియు, లేమిడి చేత కష్టపడుచు భార్యాప్రేరణచేత కృష్ణుని పర్యవసానముచేసి భక్తివిశ్వాసములు చూపి, అతనిచేతనే మహేశ్వర్యముకలవాఁడుగా చేయఁబడినవాడు.

విదురుడు—వ్యాసపుత్రుఁడు; ధృతరాష్ట్రునిమంత్రి ఇతఁడు పరమధర్మాత్ముఁడు, పాండవులకు చెఱుపుచేయకుమని పలుమాఱు చెప్పుచున్నయితఁడు, ఇతఁడు శ్రీకృష్ణునియందు పరమభక్తిపారతంత్ర్యము కలవాఁడు. కనుకనే శ్రీకృష్ణుఁడతని భక్తిపారవశ్యములకు పరమానందభరితుఁడై యొకప్పుడతని చేతులారనే పంచభక్త్యపరమాన్నములు అతనితోసహ భోజనముచేసి యతనిని మహానందకంచళితహృదయునిఁ జేసి యుజ్జీవింపఁజేయఁబడెను.

ఇంద్రుఁడు=బలభిదుఁడు—ఇతఁడు కశ్యపబ్రహ్మకు అదితివలనఁబుట్టి, దిక్పాలకులలో ప్రథానుఁడై, స్వర్గమున అమరావతీరాజధానియందు దేవతలకు రాజయినవాఁడు.

గ. ఇతి విమానం సుదూరమానయన్ వన జనపద సరిద్గిరి
ప్రభృతీనవేక్ష్య సవిన్తయ మీశ్వరముద్దిశ్య. 178

ప. అని విమానము బహుదూరము నానయించుకొంచు, వనములు దేశములు నదులు నద్రులు మొదలైనవానింగొంచి యాశ్చర్యముతో నీశ్వరునిగుఱించి.

వృ. కత్యైషధీః కతితరూక్ కతివా మహీధ్రాక్
 కత్యంబుధీక్ కతినదీః కతిపుంసపతాక్
 కత్యంగనా స్త్యమన్మజః కతినాథ? దేశాక్
 మన్యేతవై పమహిమా నహిమాతిబుద్ధా.

174

అ. హేనాథ=ఓస్వామీ! త్వం = నీవు, కతి ఓషధీః= ఎన్నిమూలికలను, కతితరూక్=ఎన్నిపుష్పములను, కతివామహీధ్రాక్=ఎన్నికొండలను, కతి అంబుధీక్=ఎన్నిసముద్రములను, కతినదీః = ఎన్నియేళ్లను, కతిపుంసః పతాక్= ఈయెందటిపురుషులను, కతి అంగనాః=ఎందటి స్త్రీలను, కతిదేశాక్=ఎన్నిదేశములను, అన్మజః=సృష్టించితివి, తవ=నీయొక్క, పమః మహిమా=ఈమహత్వము, బుద్ధా=బుద్ధియందు, నమాతిహి=చేరలేదుగదా, మన్యే=అని తలంచుచున్నాను.

తా. ఓబ్రహ్మా! ఎన్నిమూలికలను, చెట్లను, కొండలను, సముద్రములను, ఏళ్లను; ఎందఱిని స్త్రీపురుషులను, ఎన్నిదేశములను సృష్టించిననీ నా మధ్యము, నాబుద్ధికందనిదయ్యె నని తలంచుచున్నాను.

ఆ. తిరులు గిరులు ఝరులు శరధు లోషధులును
 నదులు నదము లదన మెదన్మ నెన్న
 గనులు మణులు జనులు జనపదంబులు నెన్న
 మహిమః జేసి తీవు మహిని మహిత.

టి. ఝరులు=సెలయేఱులు, శరధులు=సముద్రములు, అదనము=అధికము.

గ. ఇత్యన్యతోగచ్ఛక్ పరతోఽవలోక్యన బహుమానమ్.

వ. అని మఱియొక్కప్రక్కకున్న మఱిలుచు నెదురను గనుఁగొని నబహుమానంబుగ.

మహారాష్ట్ర వర్ణనము.

ఇది ఘోర్జరమునకు దక్షిణమునను, కర్ణాటమున కు త్తరమునను, ఆంధ్రదేశమునకు పశ్చిమమునను ఉండి, దండకాదివనపదంబులును, ఘోర్జరాదిజనపఠంబులును.

బులును, నర్తదాదినదీనదంబులును, వింధ్యాదిపర్యంతంబులును గలిగి ప్రాకృత భాషాప్రాబల్యంబున నుండెడిదేశము.

వృ. మహారాష్ట్రాభిఖ్యో మధురజలసాంద్రో నిరుపమ
ప్రకాశోదే శోఽయం సురపురనికాశో విజయతే

గృహస్థాయత్రామీ గుణజలధయః కేఽపి విభవై

స్సమృద్ధా శ్శృద్ధాతోముహు రతిథిపూజాం విదధతే॥ 176

అ. మధురజలసాంద్రః=తియ్యనినీటితో దట్టమై, నిరుపమప్రకాశః=సాటి లేని ప్రసిద్ధిగలదై, సురపురనికాశః=స్వర్గముతో సమానమైన, మహారాష్ట్రాభిఖ్యః=మహారాష్ట్రమును పేరు గల, అయం దేశః=ఈ దేశము, విజయతే=జయ శీలమగుచున్నది. యత్ర=ఏదేశములో, విభవైః సమృద్ధాః=సర్వైశ్చస్వర్యముల తో నిండినవారై, గుణజలధయః=సద్గుణసముద్రులైన, అమీగృహస్థాః=ఈ గృహస్థులు, కేపి=కొందఱు, అతిథిపూజాం=అతిథులకు సత్కారమును, శ్రద్ధాతః=అక్కఱితో, ముహుః=పలుమాఱు, విదధతే=చేయుచున్నారు.

తా. మంచి నీటితోనిండి నాటిలేక స్వర్గమువంటి ఈ మహారాష్ట్రదేశము సర్వోత్కృష్టమై యున్నది. ఈదేశములో సంపత్తిసమృద్ధులై, సద్గుణసముద్రులై యుండుగృహస్థులు శ్రద్ధతో అతిథిపూజలు పలుమాఱు చేసికొనుచుందురు.

తే. ఈ మహారాష్ట్రదేశమొ యామహేంద్ర

పురనికాశము, మధురపుష్కరనివేశ

మందు గృహమేధు లతిథులయందు శ్రద్ధ

నుపచరింతురు సిరుల నిరుపమగుణులు.

టి. మధుర పుష్కరనివేశము = తియ్యనినీటికి స్థానము, గృహమేధులు = గృహస్థులు.

కృతాను.—

గ. సఖే? కిం ప్రాక్కాలికం చారిత్ర మధునా కథయసి, అధునా కిల కలిమాలిన్యా దీ దృశీ రీతిరే తద్దేశవాసినా మానీత్ ॥176

అ. సఖే=స్నేహితుడా? కిం=ఏమి, ప్రాక్కాల్లికం = పూర్వకాలపు, చారిత్రం=చరిత్రము, అధునా=ఇప్పుడు, కథయసి=చెప్పుచున్నావు; అధునా=ఇప్పుడు, కలమాలిన్యాత్=కలిదోషమువలన, ఈదృశీరితి=ఇట్టివిధము, ఏ తద్దేవవాసినాం=ఈదేవస్థులకు, ఆసీత్కిల=అయ్యెనుగాదా?

కృశానుడు.—

వ. సఖా, యేమి? తొలికాల మాచరితము చరిత మిప్పు డీరి తింజెప్పుచున్నాడవు? ఇప్పుడుకదా? కలిమలినత్రవలని యీరీతి యీదేశవాసులకును గలిగియుండెను.

తథాహి.—

వృ. అపారై ర్వాప్యపారై రహరిహ సయంతో దశదిశా
స్వధస్నా తాస్సంధ్యాం విదధతి సజాతు స్వసమయే
త్యజంత స్సాంప్రతిం ద్విజకులభవా గ్రామగణీ
భవంతో హంతామి కథమపి చ జీవంతి బహవః॥ 177

అ. ఇహ=ఈదేశములో, బహవః=అనేకులు, అమి=ఈగృహస్థులు, అపారైః=మితిలేని, వ్యాపారైః=వ్యాపారములతో, దశదిశాసు = పదిదిక్కులలోను, అహః=దినమును, సయంతః=నడుపుచు, అథ=అవెనుక, స్నాతాః=స్నానముచేసినవారై, సంధ్యాం=సంధ్యను, జాతు=ఒకప్పుడైన, స్వసమయే=తమ వేళలో, నవిదధతి=చేయరు, స్వాంప్రతిం=తమప్రవర్తనమును, త్యజంతః=విడుచుచు, ద్విజకులభవాః అపి=బ్రాహ్మణ కులజనులుకూడ, గ్రామగణీ భవంతః=గ్రామములో కరణీకులగుచు, కథమపి=ఎట్లనో, జీవంతిచ=జీవించుచును. న్నారు. హంత=అయ్యో?

తా. ఈమహారాష్ట్రదేశములో అనేకులు బ్రాహ్మణగృహస్థులు అనేకవ్యాపారములతో పలుదిక్కులఁ దిరుగుచు దినములు గడుపుచు, సాయంకాలమున స్నానముచేసి సంధ్య చేసికొందురు గాని; కాలసంధ్యలును చేయరు? మఱి

యు తమ అధ్యయనాది వృత్తులను పదిలి గ్రామకర్ణి కులై నీనవ ర్తనముతో జీవిం
చుచున్నారు? అయ్యో?

అదినరే!—

తే. పనులవలనన పాఱులు పగలుగడపి

మాప, మునకిడి తమతఱిమాపి సంధ్య

లెడలి కులవృత్తి, యూరులయెడల గణకు

లగుచుఁ గక్కుర్తి జీవించు రకట? యిచట.

టి. పాఱులు = బ్రాహ్మణులు, మాప = మాపు + అ - రాత్రియే, మాసి = మాన్సుకొని
గించు. —

వృ. ఉపనయనవివాహ వృత్తవైక ప్రథానా

కలి విభవత ఏషాం కాలభేదానభిజ్ఞా

విజహతి నకదాచిద్వేద పాతైకయోగ్యే

వయసించ యవనాసీ వాచనాభ్యాసమేతే.

178

అ. కలివిభవతః = కలిమహాత్వమువలన, ఉపనయనవివాహాః = ఉపనయన
వివాహములు, ఏషాం = పీఠికి, ఉత్సవైకప్రథానా = వేడుకయే ముఖ్యప్రయోజన
ముగాగలవై, కాలభేద అనభిజ్ఞా = సమయభేదమును తెలిసికొనినవే? ఏతే =
వీరు; వేదపాతైకయోగ్యే = శేదాధ్యనమునకు ముఖ్యముగా తగిన, వయసించ = ప
యస్కులను, యవనీవాచనాభ్యాసం = తురుష్కుల నడువు నభ్యాసమును,
కదాచిత్ = ఒకప్పుడైనను, నవిజహతి = విడువరు.

తా. కలిమహిమచేత ఇక్కడి బ్రాహ్మణులకు విధివిహితమైన కాలము
తెలిసికొనకున్నను, వేళకులేక, వేదాధ్యనమునులేక, యావనములను తురు
ష్కులచదువు నే అధ్యయనము చేయుటను ఒకప్పుడును విడువరు.

మఱియు. —

తే. కలికిఁ గల కలిమి బలిమిఁ గాలమందు

ద్విజను లుపనయ పరిణయ త్యజను లగుచుఁ

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 167

దొలుఁజదువుఁ జదువు తఱినె తుఱకగ్రీకు
నాంగిలేయపుఁ జదువులె యభ్యసించు.

టి. ద్విజనులు=ద్విజన్తులు—బ్రాహ్మణులు, పరిణయత్యజనులు = వివాహము విడిచినవారు.

అపిచ. —

వృ. అజ్ఞానా మవిరామతాకిక వచోభాజా మమీషాం పువ
ర్మంత్రోచ్చారణ ఏవ పర్యవసితం మానవ్రతం కర్తను
గ్రామాయ వ్యయలేఖనేన నయతాం కాలాన శేషాన పఠో
పారంపర్యత ఈదృశా మిహస్మణాం బ్రాహ్మణ్య మన్యాదృశమ్.

అ. అజ్ఞానాం=తెలివిలేనివారై, అవి రామ తాకిక వచోభాజాం=విడువని
తాకికపుమాటలుగల, అమీషాం=ఈగృహస్థులయొక్క, కర్తసు=కార్యము
లలో, మానవ్రతం=మానము, మంత్రోచ్చారణ ఏవ=మంత్రము నుచ్చరించుట
యందే, పర్యవసితం=ముగించినది. గ్రామాయ = గ్రామముకై, వ్యయలేఖనే
న=వ్యయముల వ్రాతచేత, అశేషాన్ కాలాన్ = సకలకాలములను, పారంపర్యతః=పరంపరగా, నయతాం=కడపుచున్న, ఈదృశాం=ఇట్టి, స్మ
ణాం=మనుష్యులకు, ఇహ=ఈదేశములో, బ్రాహ్మణ్యం=బ్రాహ్మణత్వము, అన్యా
దృశం=వేరైనదే.

తా. తెలివిలేక దేశభాషలే మాటలాడుచుండు వీరికి తమ కర్తలలో మాన
వ్రతాదులు మంత్రోచ్చారణాదులయందే ముగియుచుండఁగా, పరంపరగా
గ్రామముల ఆదాయవ్యయముల వ్రాతలలోనే కాలము కడపునిట్టివారికి బ్రా
హ్మణత్వ మెట్లుకలుగును?

మఱియు. —

తే. అజ్ఞా ల శ్రాంత దేశ వాగ్విజ్ఞు లగుచుఁ
గర్త లందును మంత్ర తత్కర్త కాంగ

ముల సముచ్చారణనె మౌనమును భరింతు?

రిచటి బ్రాహ్మణ్య మసదృశ మెచటఁగలదు.

టి. మంత్రతత్కర్త కాంగముల = మంత్రములయు, అమంత్ర కర్తలయు, వాని అంగములయు.

అన్యచ్ఛ. —

వృ. కుక్షేః పూర్తైః యవసస్పృహతే ర్భృత్యకృత్యాణి కర్తుం

విక్రీణీతే వపురపి నిజం వేతనై రేణ దాస్తామ్

విప్రో భూత్వాఽప్యహహా? గణనానై పుణై ర్వంచయిత్వా

స్వర్ణ స్త్రీయం రచయతి పునః స్వామినాం పోషకాణాం. 180

అ. విప్రోభూత్వాపి = బ్రాహ్మణుడయ్యను, అహహ = అయ్యయో? కుక్షేఃపూర్తైః = కడుపునిండుటకై, యవసస్పృహతే = తురుష్కరాజునకు, భృత్యకృత్యాని = పనివానివసులను, కర్తుం = చేయుటకు, నిజంవపురపి = తనశరీరము నుకూడ, వేతనైః = సంబంధములతో, విక్రీణీతే = విక్రయించుచున్నాఁడు? ఏతత్ ఆస్తాం = ఇదియుండనీ; గణనానై పుణైః = లెక్కలలో నేర్పలతో, వంచయిత్వా = మోసపుచ్చి, పోషకాణాం = పోషించునట్టి, స్వామినాం = యజమానుల యొక్క, స్వర్ణ స్త్రీయం = బంగారు దొంగతనమును, పునః = మళ్లమళ్ల, రచయతి = చేయుచున్నాఁడు.

తా. ఇట్టి గృహస్థుడు బ్రాహ్మణుడయ్యను, పొట్టికొఱకు పనివానితనమునకై తనశరీరమును హెచ్చుజీతములకై అన్యకొనుచు, లెక్కలలో గట్టితనముచేత తన్ను పోషించు యజమానుల ధనమును దొంగలించును.

మఱియును. —

తే. కడుపుకై తమజీతము యొడలి నమ్ము

కొని కొనుదు, రదియూడని, మ్మనుదినమ్ము

లెక్కలెక్కించి పోషకుల్ చిక్కువడంగ
ధన మవహరింతు పాఞ్చులయ్యను మఱింత.

గ. అవఱోబత? కలిమహిమా సదసద్వివేక వైధుర్య మఖల
జనానాం. 181

వ. అయ్యో! కలిమహిమ కతన యుక్తాయుక్తవివేక విహీనతన
సకలజనులును గలిగియున్నారే?

టి. వైధుర్యం=విధురత్వము-కూన్యత; కతన=కారణముచేత, విహీన
తన=కూన్యతచేతనే.

వృ. యే ముష్ణంతి నిశి ప్రవిశ్య భవనంయేవా బలాత్కాననే
నైతే స్వామిధనం హరంతి నను తాన్ నిందంతిచోరా ఇతి
సద్యోహంత? హరంతి పోషకధనం సంఖ్యాంఽపర్యస్యయే
కష్టంతానపి వంచకానిహ పురస్కర్వంతి సర్వేజనాః. 182

అ. యేజనాః=ఏజనులు, నిశి=రాత్రిలో, భవనం=ఇంటిని, ప్రవిశ్య=ప్రవేశిం
చి, ముష్ణంతి=దొంగలించుచున్నారో; యేవా=ఎవరు, బలాత్=బలవంత
ముగా, కాననే = అడవిలో, (ముష్ణంతి = దొంగలించుచున్నారో) ఏతే=
వీరు, స్వామిధనం=యజమానునిధనమును, సహరంతి=దొంగలించరు? తాన్=
వారిని, చోరాఇతి=దొంగలని, నిందంతి=నిందించుచున్నారు. నను=మంచిది;
యే=ఎవరు, సంఖ్యాం=లెక్కను, విపర్యస్య=విపరీతముచేసి, పోషకధనం=
యజమానునిద్రవ్యమును, సద్యః=అపుడే, హరంతి=అభహరించుచున్నారో?
హంత=ఆహా! వంచకాన్=మోసగాండ్రైన, తాన్ అపి=ఘారినిగూడ, ఇహ=
ఇక్కడ, సర్వేజనాః=జనులందఱును, పురస్కర్వంతి=సన్మానించుచున్నారు,
కష్టం=అయ్యో!

తా. ఇంటదూరి రాత్రిలోను, అడవిలోపోయి పగటిలోను దొంగలించు
వారును ఇట దొంగలనగడరు. యజమానుని ధనమును దొంగలింపు మోస
గాండ్రైనను, ఇక్కడిజనులు సన్మానించుచున్నారు.

ఉ. ఎవ్వరు రేయిరోయిగలయిల్లు సొఱంబడి ముచ్చిలింతు, రం
దెవ్వరు కానఁగోనఁ బగలేమఱవేమఱ ముచ్చిలింతు, వా
రెవ్వరుస్వామి సొమ్మునొకయింతయు ముచ్చిలరై న, వారి నే
యెవ్వరుదూఱుచుదు, రిదెయిందులనిచ్చలుస్వామిస్వమ్ములే
యివ్వగ ముచ్చిలంతు, రిలనెవ్వరు వీరలగారవింతుగో?

టి. రోయి=ధనము, వేమఱ=వేమాఱె, నిచ్చలు=ఎల్లప్పుడు, ఇవ్వగఁ
ఈరీతిని.

గ. “అయంభ ల్వసుపమోదేశ” ఇతిత్వదు క్తం యు క్తమేవ
యదత్రస్వల్పేనాపి య త్నేన మహతీ ప్రతిష్ఠా సిద్ధ్యతి. 188

అ. అయందేశః=ఈదేశము, అనుపమఃఖలు=సాటిలేనిదిగదా! ఇతి=అని
త్వత్ ఉక్తం=నీచే చెప్పఁబడినది, యు క్తమేవ=యు క్తమే, యత్=ఏల
నఁగా, అత్ర=ఈవిషయములో, స్వల్పేనయత్నేన అసి=స్వల్పప్రయత్నముతో
నైనను, మహతీప్రతిష్ఠా=గొప్పప్రతిష్ఠ, సిద్ధ్యతి=సిద్ధించుచున్నది.

వ. ఈమహారాష్ట్ర దేశమో, నీచెప్పినది యొప్పినదేయగుచున్నది
గదా! ఎందుచేతనంటేని? యిందుల నల్పప్రయత్నముచేత
నుం గరిష్ఠప్రతిష్ఠయే సిద్ధించుచున్నయది యగుటచేత.

వృ. వేదవ్యాస సృజహ దశ యో వేద వేదాక్షరాణి
శ్లోకంత్వేకం పరిపఠతి య సస్వయం జీవ ఏవ
ఆపస్తంబ సృజిల కలయేత్సమ్య గౌపానసంయః
కష్టంశిష్టక్షతి కృతి కలౌకార్య మృచ్ఛంతివిదా.

అ. ఇహ=ఇక్కడ, యః=ఎవఁడు, దశవేదాక్షరాణి=పది వేదాక్షరములు,
వేద=తెలిసికొనునో, సః=వాఁడు, వేదవ్యాసః=వేదవ్యాస మహర్షియే? యః
ఏవఁడో, ఏకంశ్లోకం=ఒకశ్లోకమును, పరిపఠతి=చదువుచున్నాడో, సః=
వాఁడు, స్వయం=తానే, జీవ=జీవించుచున్నదియే? యః=ఎవఁడు, కౌపాన

నం=హోమమును, సమ్యక్=చక్కగా, కలయేత్=చేయునో, సః=వాడు, ఆప స్తంబఃకిల=ఆప స్తంబ ఋషియేకదా? శిష్టక్షతికృతి=పెద్దలకు హానిచేయు నట్టి, కలౌ=కలియుగమందు, విద్యాః=సకలవిద్యలను, కార్యం=కృతత్వ మును, ఋచ్చంతి=పొందుచున్నవి. కష్టం=ఇది దుఃఖకరమేగదా?

తా. ఈదేశములో వేదాక్షరములు పదియే తెలిసికొన్నవాడు వేదవ్యాస మహాఋషియనియు, శ్లోక మొకటే చదివినవాడు బృహస్పతియే యనియు, హోమ మొకసారియైన జేసినవాడు ఆప స్తంబ ఋషియే యనియు చెప్పబడుటచేత ఈకలియుగములో సకలవిద్యా విశేషములును కృశించిపోవుచు న్నవి.

శా. వేదాద్వి బదియక్షరాలెఱుగు తీర్థివాఁడె యిందేరికి
వేదవ్యాసుఁడు, శ్లోక మొండెఱుగునేనికా వాఁడెవాల్చీకి, యా
సాదించుక లవమిగ్ని కార్యమతఁడాప స్తంబు, డార్యాళియే
లేదేనిక గలిసెల్లవిద్యలొక నోలిక జిక్కిచ్చికాకె యాకా.

టి. ఆపాదించుక=చేయునో, ఆర్యాళియే=శిష్టసమూహమే, ఓలిక=వరుసగా.

ఇ. వేదవ్యాసుడు. ఇతఁడు పరాశరయనికి సత్యవతివలన పుట్టి వేదములను విభాగించి, భారతమును రచించి, పదునెనిమిదిపురాణములు కూడచేసి, బ్రహ్మ సూత్రము మొదలైన వేదాంతగ్రంథములనక జేసి శుకమహర్షిని కొడుకుగా పుట్టించుకొన్న కృష్ణద్వైపాయనమహర్షి.

బృహస్పతి. ఇతఁడు బ్రహ్మహాససపుత్రులలో అంగిరసుపుత్రుడై తారాపతి యగుచు, దేవతాచార్యుడై మహాబుద్ధిమంతుడై నవగ్రహములలోనున్నవాడు.

వాల్చీకి. ఇతఁడు నారదోపదేశముచేత ఛందస్సుతోడ సంస్కృతరామాయణమును చేసి, బహుకాలము తపస్సుచేసి సమాధిలోనుండి తనపైని పుట్టిన పెట్టి చాలాకాలమునకు ఆవర్తికమునుండి వెలువడివచ్చి వాల్చీకియని పేరుతెచ్చుకొన్న మహామని.

ఆప స్తంబముపి. ఇతఁడు యజుర్వేద విహితకర్తలకు సూత్రములు చేసిన యొకమహర్షి.

విశ్వావసుః.—

గ. కిమ రే? భూసురేష్వేనం దోష ముద్వోషయసి?

వ. ఏమిరా! ధరామరావళీయం దిట్లు దోష ముద్వోషించుచు న్నాడవు.

వృ. అత్రాపి సంతి బహవః కలితాగ్నిహోత్రా

శ్శాస్త్రార్థ బోధకుశలాః కిల శాంతిమంతః

అంతర్ముఖా సతత మాత్మ విదోమహంతో

నిర్ధూత బాహ్యవిషయా నిగమాధ్వనిష్ఠాః.

185

అ. అత్రాః=ఈదేశములోఁగూడ, బహవః=అ నేకులు, శాస్త్రార్థబోధకుశలాః=కర్త కాండశాస్త్రముల అర్థము తెలుపుటయందు నేర్పరులును, నిగమాధ్వనిష్ఠాః=వేదోక్తముల కర్తలందు పట్టుకలవారును, కలితాగ్నిహోత్రాః=చేయఁబడు హోమముగలవారును, అంతర్ముఖాః=ఆంతర్జ్యోతి కభియుఖులైనవారును, సతతం=ఎప్పుడును, ఆత్మవిదాః=ఆత్మస్వరూపము తెలిసికొనువారును, నిర్ధూతబాహ్యవిషయాః=ఎగరఁగొట్టఁబడిన శబ్దరూపాది బాహ్యవిషయముగల వారునై మహంతః=శిష్టులు, సంతి=ఉన్నారు.

తా. ఈదేశములోఁగూడ శాస్త్రార్థములు భోధింపఁగలవారై వేదార్థముల యందాసక్తిగలవారై దర్శపూర్ణ మాసాదులందు హోమముచేయువారై దహరాకాశజ్యోతిరుపాసకులై ఆత్మపరమాత్మజ్ఞానవిశేషముగలవారై శబ్దస్పర్శాది విషయములందు విరక్తిగలవారైన జ్ఞానులును కర్తవులును కలిగియున్నారు.

తే. అందు నుందురె యెందఱూ యాహితాగ్ను
లాత్మవిదులు శాస్త్రవిదు ల్లహత్తు లెపుడు

శాంతులు నిగమమార్గవిశ్రాంతులు నిశ
విషయవిముఖులు పముఖు లీవిషయమునను.

టీ. అహితాగ్నులు-హోమముచేయఁబడిన అగ్నిహోత్రముకలవారు, అత్త
విదులు=అత్త జ్ఞానముకలవారు.

అన్యచ్ఛ. —

వృ. శుచీభూతాస్సాన్నినై శృతిహిత పురాణోక్తనియమా
దపూతానాం స్వర్ణానవహిత హృదోఽమీ విదహతః
సురాభ్యర్చాం కృత్వా శుచికృత మదం త్యిన్నమనఘం
మహారాష్ట్రేదేశే విలసతి మహా నేషహి గుణః. 186

ఆ. స్నానైః=స్నానములచేత, శుచీభూతాః=పవిత్రులై, శ్రుతి...నియ
మాత్=వేదవిహితములైనపురాణములచేత తెలుపఁబడినప్రవర్తన నియమముతో,
అవహితహృదః=జ్ఞానవిశేషముతోడి హృదయముగలవారైన, అమీ=నీరు, అ
పూతానాం = అపరిశుద్ధులైనవారియొక్క, స్వర్ణాత్=తామ్రములతో, విజహ
తః=విడుచువారై, శుచికృతం= పరిశుద్ధులైనవారిచేచేయఁబడినదై, అనఘం=
నిర్దోషమైన, అన్నం=అన్నమును, సురాభ్యర్చాం=దేవపూజను, కృత్వా=చేసి,
అదంతి=భుజించుచున్నారు. మహారాష్ట్రేదేశే=ఈమహారాష్ట్రేదేశములో, ఏ
షః=ఈ, మహా గుణః=గొప్పగుణము, విలసతిహి=ప్రకాశించుచున్నదిగా ?

తా. ఇక్కడివారు స్నానముతో పవిత్రులై వేదవిహిత పురాణోక్తముల
లో జాగ్రత్తగలిగి అపరిశుద్ధులైనవారలంకట పరిశుద్ధులైనవారుచేసిన యన్న
మును భుజించుదురు. ఈమహారాష్ట్రేదేశములలో నిదియే మహాగుణము.

మఱియును.

తామునుకరుచులూరక భుజియింతురా? ద్విజులునిర్దుష్టుల
మ. శుచులై స్నానములక, బురాణులచులై శ్రత్యుక్తయుక్తి,
భృతాశుచులై యుండెడివారుఁదాఁకె, మనశ్శుద్ధిస్సదే.

వాళికిఁగతుచులై చేసిన యన్న మేయొసఁగి, తచ్చుద్ధాన్నమే
మహారాష్ట్రజుల్

టి. శ్రుత్యుక్తయుక్తి = వేదోక్తసంబంధముతో, భృశాశుచులై = మిక్కిలి
యపరిశుద్ధులై, నిర్దుష్టులు = నిర్దోషులు.

కించ. —

వృ. చమూనియమసేన వా జనపదాధికారేణవా

ద్విజవ్రజఉవవ్రజప్రభుపదం మహారాష్ట్రజః
సవృత్తిమిహ పాలయేద్యది ధరాసురాణాం తతో
భవేద్యవనవేష్టితం భువనమేతద్రబ్రాహ్మణమ్.

187

అ. మహారాష్ట్రజః = ఈమహారాష్ట్రములోజన్మించిన, ద్విజవ్రజః = బ్రాహ్మణస
మూహము, చమూనియమసేనవా = సేనాధిపత్యముచేతగాని. జనపదాధికారేణవా
= దేశాధికారముచేతగాని, ప్రభుపదం = ప్రభుత్వమును, ఉపవ్రజః = పొందుచు,
ధరాసురాణాం = బ్రాహ్మణులయొక్క, వృత్తిం = స్రవిర్తనమును, ఇహ = ఈ
లోకములో, నపాలయేద్యది = పాలింపనియెడల, యవనవేష్టితం = శురుష్కులచేతఁ
జుట్టుకొనఁబడిన, ఏతత్ భువనం = ఈలోకము, అబ్రాహ్మణం = బ్రాహ్మణులులేనిదే,
భవేత్ = అగును.

లా. ఈదేశపుబ్రాహ్మణులు సేనాధిపత్యముతోగాని దేశాధిపత్యముతోగాని
ప్రభువులై బ్రాహ్మణవృత్తి నీ భూలోకములోనడవక పోయినయెడల నీలోకము
శురుష్కులుచుట్టుకొని బ్రాహ్మణులే లేనిదియగును.

తే. మొననయైనను జనపదముననయైన,

ద్విజులైయధికారములఁజేర, ద్విజులవృత్తి

పాలితంబయ్యె, నయ్యదెవరఁగదేని

యవని యనవనినురమయా యవనమయియు,

టి. యవనమయియుక్తి = మువనులేమయముగాఁగలదియగుటగాక, అనవనిగుర
మయాక్తి = అవనిగురులులేనిదియెయ్యగును.

గ. యచ్చ దోహంతరం భవతా పరిభాషితం తదశేషమపి సాధుజనోపకారేణ పరిహార్యతే.

వ. వేదాదివిద్య లభ్యసింపమియకాక, యవనాది విద్యలభ్యసింప కుండమియను నీచెప్పినదోహంతర మశేషమును సత్పురుషు లకుజేయునుపకారముచేతఁ బరిహారము చేయఁబడుచున్నది.

భు. అలం మంతు సంహర్తు మంహస్సహస్రం

సవకోపి విప్రప్రవే శో పకారః

కతోరః కుతారః కిలైకోపి తిగ్తో

వినిర్భేత్తు మీప్తే విప్రదూ ననేకాన్.

189

అ. విప్రప్రవేశోపకారః=బ్రాహ్మణోత్తముల యుపకారము. సవకోపి=అ దియొకటేయైనను, అంహస్సహస్రం=వేయిపాపములనైనను, మంతు=త్వరగా, సంహర్తుం=పరిహరించుటకు, అలం=చాలినది. కతోరః=దృఢమై, తిగ్తో=తీక్ష్ణ మైన, కుతారః=గొడ్డలి, వీకోపి=ఒకటేయైనను, అనేకాన్=అనేకములైన, విప్రదూన్=విషవృక్షములను, వినిర్భేత్తుం=భేదించుటకు, ఈప్తేకిల=కోరుచున్న దిగదా? (భుజంగప్రయాతం.)

తా. బ్రాహ్మణులకుఁజేయు నుపకార మొకటేయైనను, పాపములు వేయిం టైనై న పోఁగొట్టుటకు చాలినదే. చుట్టుకైన గట్టిగొడ్డలి యొక్కటియేయైనను, అనేకవిషవృక్షములను కొట్టివేయుటకు చాలినదేకదా!.

ఆ. చాలుదొనఁగు చాలు చాలదొలఁగఁజాలు

భూసురోపకార భూసురంపుఁ

గార్యమొండె, చాలుఁ గటుకుతారమొకండె

యెన్నివినపు విటపులేని నటుక.

టి. చాలుదొనఁగుచాలు = విశేషములైన పాపముల సమాహమును, విట పులు=చెట్లు, (నిదర్శనాలంకారము.)

కృశానుః—

గ. అస్త్యేవ మథాప్యత్రత్యానా మాద్యేతరవర్ణానాం పున
రతిదుస్సహం చేష్టితం. 190

అ. అథాపి=అయినను, అత్రత్యానాం=ఇక్కడివారైన, ఆద్యేతరవర్ణా
నాం=బ్రాహ్మణులు తక్కినవర్ణములవారియొక్క, చేష్టితం=చేష్టయు,
ఏవం=ఇట్లు, అతిదుస్సహం=సహింపఁగూడనిదిగా, అస్తి=ఉన్నది.

కృశానుఁడు.—

వ. ఇట్లుండినను, ఇక్కడి బ్రాహ్మణేతరులకును, మఱియు, నతిదు
స్సహ చేష్టయుఁగలదు.

పశ్య.—

దేశేదేశే లంపటాః పర్యటంతో

భంజంభంజం బ్రాహ్మణాదీ నశేషాన్

హారంహారం హంతి? సర్వస్వ మేమాం

పాపావతే స్వోదరం పూరయంతి. 191

అ. లంపటాః=పరద్రవ్య మపహరింప నాసక్తిగల, ఏతేపాపాః=ఈపా
పులు, దేశేదేశే=ప్రతిదేశములో, పర్యటంతః=తిరుగుచు, బ్రాహ్మణాదీన్=బ్రా
హ్మణులు మొదలైన, అశేషాన్=అందఱిని, భంజంభంజం=పలుమాఱుకొట్టు
చు, ఏమాం=వీరియొక్క, సర్వస్వం=సకలధనమును, హారంహారం=అపహ
రించుచు, స్వోదరం=తమపొట్టను, పూరయంతి = నిండించుకొనుచున్నారు,
హంతే=అయ్యో!

తా. ఇక్కడిక్షత్రియాదులు పరద్రవ్యములనుగోరి దేశదేశములుదిరుగుచు,
బ్రాహ్మణాదులనుకొట్టి సొత్తునుదొంగిలించుచు పాపిష్ఠులై తమపొట్టను నిండిం
చుకొనుచున్నారు.

చూడు.—

తే. దేశ దేశములఁ బడి ధర్మనాశఁజేసి

బ్రాహ్మణాదులనడచి చాఁబడచినట్లు

దోచి కొం చలక్రించులు శ దురితరతులు

స్వోదరముల నెంతయు నింతు శ రాదరముల.

టి. చాఁబడచినట్లు = చావఁగొట్టినట్లు, అలక్రించులు = ఆసీచులు, దురితరతులు = పాపకార్యములందు ఆసక్తిగలవారు.

విశ్వాసము:—

గ. సత్యమేవ తథాపి ఏతేషాం చేష్టితం సహనీయమ్. 192

వ. అది నిజమేయైనను, వీరిలో నోర్చుకోఁదగినచేష్టయుఁ గలదు.

తథాపి.—

వృ. మాయాచంచుతియా భయావహగతిః ప్రత్యర్థి పృథ్వీభుజాం

మాహారాష్ట్రభటచ్ఛటా రణపటు గ్నోపర్యటత్యేవచేత్

దేవబ్రాహ్మణవర్గనిగ్రహశృతో దేశాన్స్తరుష్కాఞ్చమే

నిష్ప్రత్యాహ మనోరథా వితనుయర్చి దేవభూమిసురాన్.

అ. రణపటుః = యుద్ధమందు సమర్థమైన, మాహారాష్ట్రభటచ్ఛటా = మహారాష్ట్రుల సేవాసమూహము, మాయాచంచుతియా = కఠటసామర్థ్యముచేత, ప్రత్యర్థిపృథ్వీభుజాం = శత్రురాజులైన తురుష్కులకు, భయావహగతిః = భయముగలిగించు నడతగలదియై, గ్నోపర్యటత్యేవచేత్ = తిరుగనిదియేయైనయెడల, దేవబ్రాహ్మణవర్గనిగ్రహశృతో = దేవబ్రాహ్మణుల సమూహమును అలక్ష్యముచేయుటయందు, తురుష్కాఞ్చమే = ఈతురుష్కులు, నిష్ప్రత్యాహమనోరథాః = నిరాటంకమైన కోరికలుగలవారై, దేశాన్ = సకలదేశములనుకొ, నిష్టేవభూమిసురాన్ = దేవబ్రాహ్మణులు లేధివానిఁగా, వితనుయః = చేయుదురు.

తా. మహారాష్ట్రజనులలోని నేనాసమాహము మోసముతో శత్రువులైన తురుష్కరాజులకు భయముకలిగించుచు తిరుగకపోయినయెడల; దేవబ్రాహ్మణులను అలక్ష్యముచేయుచు నీతురుష్కులు నిరాటంకముగా నీభూమి నే దేవబ్రాహ్మణులు లేనిదానిగా జేయుదురు.

అట్లేక దా?

చ॥అని మొనగాండ్రయైనభటులయ్యును, మాయనుశత్రుకోటికే పున భయదార్శటీపటిమరేపూర్ణులయై పలుమాటలు తారునెందుచుజరియింపరేని, యిటరేదప్పతురుష్కులు మూర్ఖిరేగియోలిన ఓతిదేవదేవతతిరేచి యెటో పరుగెత్తజూడరే.

టి. మాయను = మాయతో, ఏపున = విజృంభణముతో, ఓలిన = పరుసతో నే.

తతశ్చ.—

వృ. దేవక్షోణీ సురహితకృతే దారితష్టేచ్ఛపంక్షేః
మహ్యం సహ్య కథమపి మహారాష్ట్రయాధస్యచేష్టా
వ్యాధివ్యాహ పృతిహతికృతాం వ్యక్త ముగ్రాపథీనాం
కాయావోగ్య పృణయహృదయైః కాటనం మర్షణీయమ్.

అ. దేవక్షోణీసురహితకృతే = దేవబ్రాహ్మణులకు హితముచేయుటకై, దారితష్టేచ్ఛపంక్షేః = ఎగరగాట్టబడిన తురుష్కుసమాహముగల, మహారాష్ట్రయాధస్య=మహారాష్ట్రులనేనయొక్క, చేష్టా=చేష్టితము; కథమపి=కష్టముతో, మహ్యం = భూమియందు, సహ్య = సహించుదగినది; కాయావోగ్యప్రణయహృదయైః = శరీరసౌఖ్యమందు ఆసక్తిగల మనస్సుకలిగినవారిచేత, వ్యాధివ్యాహప్రతిహతికృతాం=రోగసమాహములకు పరిహారముచేయునట్టి, ఉగ్రాపథీనాం=ఉగ్రస్థమైనమందుమూలకలయొక్క, వ్యక్తం=స్పష్టమైన, కాటనం=కారము. మర్షణీయం=ఓర్చుకోదగినదే.

తా. దేవబ్రాహ్మణుల హితముకొఱకై తురుష్కులను దరిమిటి మహారాష్ట్రుల సేనచేష్ట యెట్టిదైన నోర్చుకొన వలసినదే? వ్యాధులను పోగొట్టెడి యావధముల కారము దేహసౌఖ్యము కోరెడువారి కోర్పుకోవలసినదేకదా?

అందువల్ల నే. —

శే. దేవమహిదేవ హితకృతిరీకై విరక్తిఁ

జేయు నలమేచ్చ హతికృతిరీచెపు మనహమె?

వ్యాధి పోగోరి ఘోరంపురజాపథాల

కారగోరము గోరమేరీ కడు సహించి.

టి. హిత = మేలుయొక్క, హతి = హననము, చెపుము = చెప్పును, అనహమె = ఓర్వనిదా?

గ. “ఇత్యన్యతోవిమానం గమయన్నగ్రతో దృష్ట్వా” క ఇమే బహవస్సమవేతామానుషాః మార్గాన శేషాన పశూన్యయంతి.

వ. (అని నుతొక్క ప్రక్కకు విమానమును ద్రిప్పుచు నెదుర నుగని) యెవరువీరు పలువురు మనుజులుచేరి మార్గములన్ని యు నున్నచేయుచు నున్నవారీ.

గ. ఇతినిపుణం నిరూప్య, సల్లాఘమ్. 196

వ. అని చక్కఁగ నిరూపించి శ్లాఘించి.

వృ. అంగా వంగా కలింగానథమగధకురూ కోసలా కేక యా వాకాశ్చైరా కుంతలా వా యవనజనపదా కించపాంచాలదేశాః । నేపాలా కేరళా వా కతిచనక్ష్మ తినః సాంధ్యతుండీరచోలా । కర్ణాటా గౌడలాటా పర గతిఘటనా లంపటా పర్యటంతే.. 197

అ. కృతినః=పుణ్యాత్ములు, కతిచన=కొందఱు, 'పరగతిఘటనాలంపటాః=పరలోకగమనమును కలిగించుకొనుటయు దాశక్తిగలవారై, అంగాః ... లాటాః = అంగ, వంగ, కలింగ, మగధ, కురు, కోసల, కేకయ, కాశ్మీర, కుంతల, యవన, పాంచాల, నేపాళ, కేరళ, పాండ్య, తుండిర, చోళ, కర్ణాట, గౌడ, లాట, దేశములను, సర్వటంతే = తిరుగుదున్నారు. ఇన్నియును ఛప్పన్నదేశములలోనివి.

తే. అంగ నంగ గౌడ కురు కలింగములకుఁ

జోళ మాళవ మగధ నేపాళములకుఁ

గురు సుకుంతల కేరళ కి కోసలముల

కరుగుదురు తైర్రికులువేఁ రి బరార్థికులగు.

ఇ. అంగదేశము.—గంగానరయూసంగమప్రాంతమును ఈశ్వరుడు తపస్సుచేయుచు తపోభంగము చేయుమన్నభుని' యంగము తన అగ్నినేత్రమున భస్మముచేసి యనంగునిఁగాఁ జేసెను. ఆ యంగ మిచట నేలలోఁగలసిపోయినందుననే ఇది అంగదేశము అనఁబడియె.

వంగదేశము.—ఇది అణుగంశ్ఠుడైన బలిచక్రస్థుఁడైన రెండవకొమారుఁడయిన వంగుడనురాజు పాలించుచున్నందున నే ఇది వంగదేశము అనఁబడియె.

కలింగదేశము.—ఇది బంగాళాదేశమునకు తూర్పుభాగమున అబలిచక్రస్థుఁడైన కొమారుడైన కలింగుడనురాజు పాలించుచున్నందున నే ఇది కలింగదేశమనఁబడియె. ఇది ఓడ్రదేశమునకు దక్షిణముననున్న దిగ్విజయమున శత్రువునను ఉండునది.

మగధదేశము.—ఇది మహాకూర్మలైన రిపుంజయుడను జరింపంధుడగు మొదలయినరాజులు పాలించుచుండినది. ఇది వంగదేశమునకు ఉత్తరమున పాటలీపుత్రమే రాజధానిగాఁగలదేశము.

కురుదేశము.—ఇది హస్తినాపట్టణము రాజధానిగాఁగలిగి కురురాజుచే పాలింపఁబడుచుండినది. ఇచటనే భారతయుద్ధము సహితము జరిగినది.

కోసలదేశము.— ఇది సరయూనదీప్రాంతమున ఇత్వోకువంశరాజులు పరిపాలించుచుండినది. ఇది అయోధ్యాపట్టణము రాజధానిగాఁగలిగి శ్రీరాములు పరిపాలించునపుడు ఉత్తరకోసలమనియు, అతని ప్రథమకుమారుఁడు కుశుఁడనునతఁడు కుశస్థలని రాజధానిగాఁజేసికొని పరిపాలించుచుండినందున అది దక్షిణకోసలమనియు రెండుభాగములుకలది.

కేకయదేశము.— ఇది శిబిచక్రవర్తి కుమారుఁడైన కేకయరాజుచే పరిపాలింపఁబడుచుండినది. దీనిరాజధాని విపాశానదికి పశ్చిమోత్తరమున గిరివ్రజమనునది. ఆకేకయరాజు భరతునితల్లియైన కైకేయితల్లికి తండ్రి.

పాంచాలదేశము.— ఇది హిమవంతమునమీపమున హస్తినాపట్టణము రాజధానిగాఁగలది. ఇందు అజమిథుని పుత్రుఁడైన నీలునివంశస్థుఁడు భర్తాశ్వఁడు తన పంచపుత్రులతో నావిషయమై (నాదేశమునకై) మీరు పంచపుత్రులే నాకు అంశములు అనుచు ఎప్పుడును పలుకుచుండినందున నే ఈపేరు కలిగినది. ఈదేశము ఉత్తరదక్షిణ పాంచాలములైయుండును. ఉత్తరపాంచాలమున అహిక్షేత్రమున దక్షిణపాంచాలమున కాంసిల్యమున ముఖ్యపట్టణములు. అందీకాంసిల్యమే రాజధానిగాఁగల ద్రుపదరాజు కొమార్తె ద్రౌపదియు ఈ పాంచాలదేశపు పూర్వరాజుల వంశస్థురాలైనందున పాంచాలి అనియు పేరుగలిగినది.

గౌడదేశము.— ఇది వంగదేశములో లక్షణవతి అను గౌడపురియే ముఖ్యపట్టణముగాఁగలది. దీనితో చేరిన గౌడోత్కలమిథిలకన్యాకుబ్జసారస్వతదేశ బ్రాహ్మణులు పంచగౌడులనబడుదురు.

మాళవదేశము.— ఇది మొవల ఉజ్జయిని ఆవలి ధారాపురి రాజధానులుగాఁగలది. దీనినే విదర్భరాజు పరిపాలించుచుండినందున ఇప్పటి బీరారు బీడరు అను దేశములతో విదర్భదేశమనియు చెప్పబడును.

యవనదేశము.— ఇదియే అరేబియా అనఁబడుచున్నది. ఇందు తురుష్కలే రాజులుగానుండినది.

కుంతలదేశము. — ఇది బల్లారికి పూర్వపశ్చిమముననుండు ఆదవేని రాజధానిగా పూర్వకాలముననే పేరుకలిగియుండినది.

కేరళ దేశము. — ఇదియే దక్షిణమళయాళము. ఇందు దువ్యంతుని మునిమనుమఁడు కేరళుఁడను రాజు పరిపాలించుచుండినందున ఈదేశము ఈపేరుకలిగినది అయ్యెను.

పాండ్యదేశము. — ఇది చోళదేశమునకు దక్షిణమున మళయాళమునకు దక్షిణముధుర రాజధానిగాఁ గలిగి ఆదువ్యంతునిపౌత్రుఁడు అశ్రీతునిపుత్రుఁడయిన పాండ్యుఁడనురాజు పరిపాలించుచుండినదేశము.

చోళదేశము. — ఇది దువ్యంతునిపౌత్రుఁడైన అశ్రీతునిపుత్రుఁడు చోళుఁడనురాజు పరిపాలించుచుండినదేశము. దీనిరాజధాని కాంచీపట్టణము.

కర్ణాటదేశము. — ఇది 222-వ పద్యములో దీనివిషయమును చూడు ?

తుండిరదేశము. — ఇది చెన్నపురిరాజధానికి పడమర శ్రీపెరుంబూదూరితోచేరిన తుండిరమండలము.

కృశానుః. —

గ. అరే? కిమేతా నిందనీయా నభినందసి? 198

కృశానుఁడు. —

వ. ఓయీ? ఏమి యీ నిందనీయుల గుఱించి యానందించుచున్నావు.

పు. నానాజాతి భవాభిమే కలిబలా దేకీభవంతో సరాః
వై రాగ్యాభినయం చిరాద్విదధతో వర్ణాశ్రమత్యాగినః
నిర్ధూతానఘవైదిక ప్రణమనా నిష్కించనా వంచనా
దతౌదిత్సు విదిత్సు కుక్షీ భృతయే భిక్షుటనం కుర్వతే॥ 199

అ. నానాజాతిభవాః = నానాజాతులయందుఁ బుట్టినవారై, కలిబలాత్ = కలిమహత్వమువలన, ఏకీభవంతః = ఒక్కటియై, వర్ణాశ్రమత్యాగినః = వర్ణ

శ్రమములను విడిచినవారై, చిరాత్ = బహుకాలముగా, వైరాగ్యాభినయం = విరక్తినిశ్చలుపుటను, విసదతః = చేయువారై, నిర్దూతానఘవైదికప్రణామనాః = లోలగఁగొట్టఁబడిన నిర్దోషులైనవైదికులకు నమస్కారము గలవారై, నిష్కించనాః = దరిద్రులైన, ఇమేనరాః = ఈమనుష్యులు, పంచనాదః = మోసముచేయుటయందు సమర్థులై, కుక్షిభృతయే = పొట్టనిండించుటకొకై, దిక్షువిదిక్షు = దిగ్విదిక్కులయందు, భిక్షాటనం = భిక్షునునకై దిరుగుటను, కుర్వతే = చేయుచున్నార.

తా. ఇక్కడిజనులు నానాజాతివారైనను కలిమహిమవలన నొక్కటియై బ్రాహ్మణాదిబ్రహ్మచర్యాది జాతిధర్మములను విడిచి, వైరాగ్యము నభినయించుచు నిర్దోషులైన వైదికులకు నమస్కారముచేయునవారై తాము దరిద్రులైనను మోసపుచ్చుచు నే పొట్టపోసికొనుటకై నానాదిక్తులభిక్షమెత్తుకొనుచున్నారు.

తే. స్వకులశీలాశ్రమంబుల శ్రీ వికలపటచి

యఖలజాతులు వైరాగ్యశ్రమభినయించి

వైదికులకును నెరఁగకేవలవైశమొరుల

మోసచేయుచే తిరియుదు శ్రీ రోసరిలక.

టి. ఎరఁగకే = నమస్కరింపకయే, వైశము = శీఘ్రము, ఓసరిలక = నెనుకదీయక.

కించ. —

వృ. విమలచరితా విశ్వామిత్రాదయః పరమర్షయో

బహుభి రతులై ర్బ్రాహ్మణ్యం య త్తపోభి రుచార్జయన్

తదిహ జహతో జన్మస్యాస్తం త్రయీవిముఖేష్వమీ

ష్వహహా? కతిచిత్పవండేషు ప్రవిశ్యహతాజనాః॥ 200

అ. విమలచరితాః = పరిశుద్ధపునఃపడిగల, విశ్వామిత్రాదయః = విశ్వామిత్రులైన మొదలైన, పరమర్షయః = మహర్షులు, బహుభిః = అనేకములై, అ

తులై = సాటితేని, తపోభిః = తపస్సులచేత, యత్ బ్రాహ్మణ్యం = ఏ బ్రాహ్మణత్వమును, ఉపార్జయన్ = సంపాదించిరో, అమీజనాః = ఈజనులు, కతిచిత్ = కొందఱు, ఇహ = ఈలోకములో, జన్మప్రాప్తం = జన్మముచేత నేకలింగ, తత్ = ఆ బ్రాహ్మణ్యమును, జహతిః = విడుచుచు, త్రయీవిముఖేషు = వేదవిరుద్ధులైన, అమీషు = ఈ, పాపంఢేషు = పాపండులయందు, ప్రవిశ్య = చేరి, హతాః = భగ్నులైరి. అహహ = అయ్యయో!
 తా. పూర్వము విశ్వామిత్రుని మహర్షులు తపస్సుచేసి బ్రాహ్మణ్యమును సంపాదించిరి. ఇప్పుడు ఇక్కడి కొందఱుజనులు పుట్టువుతోనే కలిగియుండు బ్రాహ్మణ్యమును విడిచిపెట్టి పాపండులలో కలిసి చెడిపోయిరి.

మఱియు.—

తే. గాధిపుత్రుని పరమర్షిగణము తమదు
 తపమునను గన్న బ్రాహ్మణ్య మిపుడు జన్మ
 మునన కన్నది దిగనాడి నములుచవేద
 విముఖులను గూడి కొందఱు నీ విడివడుదురు.

టి. ములుచవేదవిముఖులను = నీచులైన వేదబాహ్యులను, విడివడుదురు = స్వేచ్ఛగా తిరుగుదురు.

విశ్వావసుః.—

గ॥ కథమరే? హరేర్భక్తేషు విరక్తేష్వపి అమీషు సన్నహ్యసి.
 వ. ఎందుకురా? యీవిరక్తులైన హరిభక్తులందును సన్నద్ధపడుచున్నాడవు.

శ్లో॥ దోషేభ్యో నైవభేత్తవ్యం
 దృఢాశ్చైదృక్తి రచ్యుతే
 తిమిరేభ్యో నహిభయం
 దీపశ్చైల్లభ్యతే మహాన్ ॥

అ. అచ్యుతే = శ్రీకృష్ణనియందు, దృఢా = దృఢమైన, భక్తిశ్చేత్ = భక్తియున్నయెడల, దోషేభ్యః = ఏదోషములవలననయినను, నైపథేత్తవ్యం = భయపడవలసినదేలేదు; మహాదీపః = గొప్పదీపము, లభ్యతేచేత్ = చూచినయెడల, తిమిరేభ్యః = చీకట్లవలన, సహితం = భయమేలేదుకదా; (పతివస్తూపమా)

తా. భగవానుడైన శ్రీకృష్ణనియందు దృఢమైన భక్తియున్నయెడల ఏభయమును గలుగదు; గొప్ప దీపమున్నయెడల చీకట్లవలన భయమేలేదు కదా?

క. హరిభక్తి కరముతిరమై

యిరవుకొనన్ వెఱవ నేల యేదోషముకే

నురనడిఁ బరువిడు చీకటి

కుఱనేల? కరముదివె కరముజ్జ్వలముగాక.

టి. ఊటనేల = లక్ష్మ్యపెట్టనేల; కరముదివె = చేతిదీపము, కరము = మిక్కిలి.

కించ —

నృ. దుఃఖించ జన్మదురితంచ దృఢామవిద్యాం

హాహంత? హంతి పరమా హరిభక్తిరేకా

ఏకోపి రాఘవశరః కిల సప్తసాలాక్

శైలం రసాతల మపి త్వరయాబిభేద.

203

అ. పరమా = శ్రేష్ఠమైన, హరిభక్తిః = శ్రీకృష్ణనియందలిభక్తి, ఏకా = ఒక్కటియే, దృఢామవిద్యాం = దృఢమైన అజ్ఞానమును, జన్మదురితంచ = జన్మదోషమును, దుఃఖించ = సకలదుఃఖములనుకొన, హంతి = పడక గొట్టుచున్నది, రాఘవశరః = శ్రీరామునిబాణము, ఏకోపి = ఒకటి అయినను, సప్తసాలాక్ = ఏడువృక్షములను, శైలం = కొండను, రసాతలమపి =

భూప్రదేశమును (పాతాళమును) త్వరయా = వేగముతో, విభేద = భేదించినదిగదా? హాహంత = ఆహా?

తా. హరిభక్తియొకటే అయినను, అజ్ఞానాద్యభిల దోషములను పోగొట్టును. ముందు శ్రీరామనిబాణ మొక్కటియే సప్తసాల పర్వతపాతాళములను భేదించినదిగదా?

మఱియు. —

కం. హరిభక్తియొక్కటియే భవ
దురితము దుఃఖం బవిద్యః శ్రద్ధోల్కజాః;
గిరిసాల రసాతలముల
శరమొకటే రామునియది శ సఖ! వెకలిం చెన్.

టి. గిరి సాల రసాతలములక = పర్వతమును, ఏడేపెచ్చెట్లను, పాతాళమును.

అపిచ. —

వృ. ధునోతి నిబిడంతమః పరిలునాతిసాపాటవీం
తనోతిచ మనోరథా నుపచినోతినానోత్సవాన్
అనక్తిచ పునఃపున ర్మను మన స్సుధానిర్మరై
ర్వ్యవక్తిపరివక్తిమం వృషగిరీశభక్తిశ్శుభమ్.

204

అ. వృషగిరీశభక్తిః = వెంకటాచలపతియైన శ్రీనివాసునిపైభక్తి — నంది శేష్వరగిరియైన శ్రీశైలమందలి మల్లికార్జునునిపై భక్తి, నిబిడం = దట్టమైన, తమః = అజ్ఞానమును, ధునోతి = పోగొట్టుచున్నది. సాపాటవీం = పాపములనెడి అడవిని, లునాతి = చేదించుచున్నది; మనోరథాన్ = కోరికలను, తనోతి = చేయుచున్నది; నానోత్సవాన్ = నానావిధపు వేడుకలను, ఉపచినోతి = వృద్ధిపఱచుచున్నది; సుధానిర్మరైః = అమృతధారలతో, మనః = మనస్సును, పునఃపునః = మరలమరల, అనక్తి = చేర్చుచున్నది; శుభం = శు

భమును, పరిపక్తిమం = పరిపక్వమైనదిగా, వ్యనక్తి = స్వప్రపణయించునది.
నను = కాదా? (సమచ్చయాలంకారము).

తా. పృషాచలపతీయందలి భక్తి అజ్ఞానమును పాపమును దొలగించి,
కోరికల నిచ్చి పలు వేడుకల వృద్ధిపఱచి, అమృతవాక్కులతో మనస్సును తేర్చి,
శుభమును ఫలంపఁజేయుచున్నదికాదా?

మఱియును. —

మ. భగవద్భక్తియ తీర్పుజేర్పుతమముక ర బాపాటవీవాటిగా,
డంగ నేర్పుక మఱి నేర్పు గోర్కులొసంగక ర దానుత్సవై
తేకముల్, తగఁజేర్పుక మదికింపుఁ గూర్పుబహుగాఁ ర దా
ర్పుకశుభోదర్కమా, వగఁబ్రాక్కర్కబలే బిలేశయగిరీశ్వా
త్సల్యమాహాత్మ్యముల్.

టి. పేర్పుతమముక = అతిశయించునజ్ఞానాంధకారమును, గాడంగ =
మండునట్లు, నీడ్పుక = దహించును, ఉత్సవోత్సేకముల్ = ఉత్సవాతిశయ
ములను, శుభోదర్కమావగక = శుభసూచకమగురీతితో, ప్రాక్కర్క =
పూర్వకృతమును, తార్పుక = చేర్పును, బిలేశయగిరీశ్వాత్సల్య మాహాత్మ్య
ముల్ = శేషశైలనాథుని వాత్సల్యము మహాత్మ్యముక.

కిం బహునా. —

వృ. పూతాంగానాం పుణ్యగంగాదిసింధు

స్నానా స్నానాక్షేత్ర యాత్రాపరాణాం

దారాగారా పత్యవై రాగ్యభాజాం

సారాభిజ్ఞై రాదరః కార్యవీమాం.

205

అ. నానాక్షేత్రయాత్రాపరాణాం = నానావిధముల క్షేత్రములయాత్రల.
యందు ఆసక్తిగలవారై, పుణ్యగంగాదిసింధుస్నానాత్ = పావనములైన
గంగాదినదులస్నానమువలన, పూతాంగానాం = పరిశుద్ధమైన దేహముగల.

వారై, దారాగారాపత్య వైరాగ్యభాజం = భార్యయందును ఇంటియందును బిడ్డలయందును విరక్తినిజేందినవారైన, ఏమం = వీరిలో, ఆవరః = ప్రేమ, సారాభిజ్ఞః = సారముదెలిసినవారిచేత, కార్యః = చేయదగినది.

తా. నానాక్షేత్రముల యాత్రలుచేయుచును గంగమొవలైన పుణ్యనదుల స్నానముచేత పవిత్రులై పెండ్లము బిడ్డలు ఇల్లు మొదలైనవానియందు వైరాగ్యముగల యిక్కడి వైరాగులయందు సారజ్ఞులచేతనే ప్రేమచేయఁబడుచుండును.

వెక్కులేల?—

తే. చేరి గంగాది స్నానముల్ १ చేసిచేసి

చొచ్చి రంగాదిక్షేత్రముల్ १ చూచిచూచి

రక్తివిడచి దారాది విరక్తి విడిచి

పరగు బై రాగు లాదరింపఁగను దగరె?

టి. రక్తివిడచి = ప్రేమవిడువని, దారాది = భార్యదులను, విరక్తి = వైరాగ్యముతో.

ఆంధ్రదేశవర్ణనము.

ఆంధ్రదేశము. ఇది— కృష్ణా గోదావరీనదుల నడుమ శ్రీశైలద్రాక్షరామ కాళహస్తులనెడి త్రిలింగములకు మధ్యస్థానమగుటచేత త్రిలింగదేశము ఆంధ్రదేశము అనియు చెప్పఁబడునది. (మఱియు నిపుడిందలి యాంధ్రభాష—ఉత్తరమున బిష్ణుపురమువఱకును దక్షిణమున చెన్నపురమువఱకును వ్యాపించియుండు త్రిలింగభాష=తెలుగుభాషయై యున్నయది.)

గ. ఇతివిమాన మన్యతస్సమానయన్ నిపుణం విభావ్య. 206

‘ప. -నివిమానమును మఱియొకప్రక్కకున్ సమానయించుకొనుచు దననేర్పున నాలోచించి

శ్లో॥ సుశోభనక్రమకరై
స్సేవితోజీవనార్థభిః
మధ్యస్థబాడబోరాజ
త్యాంధ్రదేశోనదేశవత్ ॥

207

అ. జీవనార్థభిః = జీవనమును, నీటినికొకొరునట్టి, సుశోభనక్రమకరై = మేలయినశుభములు గల ఆచారక్రమములను జేయునట్టివారిచేత—మేలయినరంగులుగల మొగ ఆడు మొసళ్లచేతను, సేవితః = కొలవబడినదైన, మధ్యస్థబాడబః = నడమనున్న బ్రాహ్మణులు - బడబాగ్నియుకలదైన, ఆంధ్రదేశః = ఆంధ్రదేశము, నదేశవత్ రాజతి = సముద్రమువలె ప్రకాశించుచున్నది - సాధారణదేశమువలె ప్రకాశించదు.

తా. ఈ యాంధ్రదేశము నీటినివలె మంచి జీవనమును కోరుచు, చక్కని మొసళ్ళచే వలె మంచియాచారమును నడిపెడివారిచే జేరబడుచు, మధ్యను బడబాగ్నివలె బ్రాహ్మణులను గలిగి, సామాన్యదేశమువలెగాక, సముద్రము వలె ప్రకాశించుచున్నది.

తే. చేరి శోభనక్రమకరుల్ १ జీవనార్థ
మాత్తివాసమునాసింప २ నాంధ్రదేశ
మదె నదీశమువలెనె మధ్యస్థబాడ
బంబునై యొప్పునెప్పుడు ३ డంబుమీఱ.

టి. సక్రమకరులు = మొగమొసళ్లును ఆడుమొసళ్లును, నదేశము = నదము లకు పతియైన సముద్రము, మధ్యబాడబంబు = నడుమనుండు బడబాగ్ని— బ్రాహ్మణులుగలది. (శ్లేషాంకారము.)

కృతానుః—

గ. అయే? కింప్రశంస స్త్యపయాతమర్యాద మముందేశం. 208

వ. ఓయీ? మర్యాద తొలగినయీ దేశము! బ్రశంసించుచు
న్నావేమి?

పశ్య?—

పు. గ్రామే గ్రామే నివసతి చిరాత్స్వామి భావేన శూద్రో
భృత్యోభూత్వాపతతి గణనాం బ్రాహ్మణస్తస్యపార్శ్వే
వేదాధ్యాయీ సరథివమరౌ క్వాపి కశ్చిద్యదిస్యాత్
అత్రామత్ర ప్రకరకరణే వర్తతే సా నియుక్తః 209

అ. శూద్రః = శూద్రుడు, స్వామిభావేన = యజమానునితనముతో—పారు
పత్యముతో, గ్రామే గ్రామే = ప్రతి గ్రామమందును, చిరాత్ = బహుకాల
ముగా, నివసతి = ఉన్నాడు. బ్రాహ్మణః = బ్రాహ్మణుడు, తస్యపార్శ్వే = వాని
ప్రక్క, భృత్యః = సేవకుడు, భూత్వా = అయి, గణనాం = లెక్కను,
పతతి = చదువుచున్నాడు; మరౌ = నీరులేనిదేశములో, సరథి = సరస్సు
వలె, క్వాపి = ఎక్కడనైన, వేదాధ్యాయీ = వేదాధ్యయనముచేయువాడు,
కశ్చిత్ = ఒక్కఁడు, స్యాద్యది = అయ్యెనేని, అసౌ = వీడు, అత్ర = ఈదేశ
ములో, అమత్రప్రకరకరణే = మురికిపాత్రల సమూహమును త్రోముపనియందు,
నియుక్తః = అజ్ఞాసింపబడినవాడుగా, వర్తతే = ఉన్నాడు.

తా. ఈయాంధ్రదేశములో నొక్కక్కయూరియందును శూద్రుఁడు
యజమానుఁడుగాను వానిప్రక్క బ్రాహ్మణుఁడు పనివాఁడై కర్ణముగాను ను
న్నారు. నీరులేనిచోటలో తటాకమువలె వేదాధ్యపకుఁడొకఁడున్నను, ఇక్కడ
వాడు మురికిపాత్రలతో మడిపనిలో నియమింపబడియున్నాడు.

చూడు?—

తే. ఊరసూరను శూద్రులె ర పారుపత్య
గాఁడు, విప్రులె భృత్యులు ర గణకులుగను

సరసువలె మరు భూమినొక్కరుఁడు వైది
కుండు నుండినఁ గడుగండఁ కుండలెపుడు ?

టి. పారుపత్తిగాండ్రు = గ్రామ మునిషీపులు, గణకులు = కరణికులు.

విశ్వావనుఁ—

గ. వయస్య మైవంవాదీః ? 210

వ. చెలికాఁడా? ఇటు లాడకుము.

వృ.మా నాను యక్షతమ్మఘై రనఘై రిహామీ
మాచాధ్యగీషత వచాంసి చిరంతనాని,
దేవేషుభ క్తిరవనీ త్రిదశేషుచైషాం

విశ్రాణనంచ వివిధాన్ విధునోతిదోషాన్. 211

అ. ఇహ = ఈయాంధ్రదేశములో, అమీ = ఈబ్రాహ్మణాదులు, అనఘైః = నిర్మలములయిన, మఘైః = యజ్ఞములచేత, మాయక్షతనామ = యజించరుగదా? చిరంతనాని = పురాతనములయిన, వచాంసిచ = వేదపదనములనుకొ, మాధ్యగీషత = చదువరుగదా? దేవేషు = దేవతలందు, భక్తిః = భక్తియు, అననీత్రిదశేషు = బ్రాహ్మణులవిషయమందు, విశ్రాణనంచ = దానమును, ఏషాం = వీరియొక్క, వివిధాన్ = సకలవిధములయిన, దోషాన్ = దోషములను, విధునోతి = పోగొట్టుచున్నది.

తా.ఈ ఆంధ్రదేశములు బ్రాహ్మణాదులు యజ్ఞముచేయరు, వేదవాక్యములు పఠకరు. అయినను దేవతలందుఁజేయు భక్తియు, బ్రాహ్మణులయెడలఁజేయు దానమును సకలదోషములనుకొ, పరిహరించుచున్నవి.

వట్పది.—

అ. ఇందు నెందు నుందురెండఱో ద్విజులటు,
లేదియేని వేదరమేదియేని

మఖము ముఖము సేనిమది నెంచి కాంచే, రా
దేవభక్తి నవనిరదేవరక్తి.

నెనఁగి, పొనఁగుదొనఁగులెన్నేనియడఁతు; గి
వింతకంతకంతకంతు కలదె?

టి. ఏదియేనివేదము=వేద మేదియైనను, ఏదియేని = విడిచిపెట్టినను, మఖము
ముఖము సేని=యజ్ఞ ముయొక్క ముఖమునైనను, అవనిదేవరక్తి=బ్రాహ్మణు
లందు ప్రేమచేతను, ఎనఁగి=అతిశయించి, పొనఁగు దొనఁగులు=సంభవించు
దోషములు.

గ. పశ్యతావదేతేషాం భాగ్యవత్తాం.

212

వ. చూడు? వీరి భాగ్యశాలితనమును.

వృ. రోమావశ్యా తపనసుతయా రమ్యహరద్యునద్యా

హృద్యాస్తుంగస్తనగరిజుషేనాభివాసీమనోజ్ఞాః

భూమేర్హూర్తిరివ వసుమతీ ర్భంజతేభాగ్యవంతః

క్షోణీపాలాశనయువజనాః కామమాంధ్రీః పురంధ్రీః. 213

అ. తపనసుతయా=సూర్యపుత్రియైన యమునవంటి, రోమావశ్యా=సూర్యా
రుచేతను, రమ్యహరద్యునద్యా=గంగవంటి సొగసైన ముత్యాల దండచేతను,
తుంగస్తనగరిజుషే=పొడవైన కొండలనంటిసమున్నతమైన కుచములచేతను, హృ
ద్యా=మనోహరములై, నాభివాసీమనోజ్ఞా=నూతులవంటి నాభిపశేషముల
చేతను మనోహరములై, భూమేర్హూర్తిరివ=భూమిరూపమువలె, వసుమతీః=
కాంతిమంతురాండ్రైన, ఆంధ్రీః=ఆంధ్రపశేషములైన, పురంధ్రీః=భార్యలను,
క్షోణీపాలాశన=రాజులవలె, భాగ్యవంతః = భాగ్యవంతులైన, యువజనాః=
యౌవనవంతులు, కామం = బహుగా, భంజతే = అనుభవించుచున్నారు.
“ఉపమా.”

తా. యమునయు గంగయు కొండలయు నూతులయువలె సూర్యులయు
ముత్యాలహరములయు స్తనములయు నాభులయు చేత మనోహరములైన భూ

మిస్వరూపములవలె కాంతిమంతుడండైన ఈ ఆంధ్రదేశపు భార్యలను ఇక్కడి యావనపంతులు భాగ్యవంతులై భూమిపతులవలె అనుభవించుచున్నారు.

సీ. కాళిందినదివలె నీ గార్కొన్న నూఁగారు

గిరివరములవలె నీ గురుకుచాలు

దేవగంగానది నీరే ముత్తైపు బేరు

డిగ్గియవలె నలనీహక్కిలియును

సైకతస్థలములనవతు ముమ్మెలయును

చీకటిమాన్వలె నీ జెలగుతుఱుము

ననటికంబంబులనయనువున దొడలును

వజ్రాలపోలె బల్బరున గలుగ

తే. భూమిమూర్తులవలె నాంధ్రసోమముఖుల

భాగ్యవంతులె యిట భూమిపాలురటుల

ననుభవించుచు నున్నవా నీరనుదినంబు

వసుమతీత్వము కలుగ నీరవనితలకును.

టి. సైకత=ఇసుకదిన్నెల, సవతు=ఫలె, తుఱుము=కొప్ప, సోమముఖులు=చంద్రముఖులు, వసుమతీత్వము=భూమిత్వము- కాంతిమతీత్వము-ధనవతీత్వము. (అలంకారము=మాలోపమ.)

శృంగుతావత్.—

వృ.కోవా కల్పతరౌ గుణస్సమనసాం యత్స్వాశ్రితానా మసౌ
సారాంశాహారతఃప్రసవ్యా మధుపాణధ త్తే మహామోదతః ।

కణే త్వర్జున కీర్తిహాని పరతా కాలాంబుదే గర్జనం

నీరంధ్రం పునరాంధ్రదేశ నృపతిష్వాస్తేనఘం స్పర్శనమ్॥214

అ. యత్=ఎందువలన, స్వాశ్రితానాం=తన్ను ఆశ్రయించిన, సుమనసాం=విద్వాంసులయొక్కయు-దేవతలయొక్కయు- పుష్పములయొక్కయు,

సారాంశాత్ = శ్రేష్ఠములైన ధనరూపములును - మధురూపములునైన భాగములను, ప్రసహ్య = బలాత్కరించి, హరతః = హరించుచున్న, మధుపాణ్ = మద్యపానులను-తుమ్మెదలనుకొ, మహామోగతః = మహానంతోషముతో, ధత్తే = అవలంబించుచున్నదో? తత్ = అందువలన, కల్పతరా = కల్పస్వర్గమునందు, అసౌ = ఇది, శోవాగుణః = ఏమిగుణము? కర్ణేతు = దాతయైన కర్ణనియందు, అర్జునకీర్తి హానిపరతా = నిర్మలమైన కీర్తిహానియందు ఆసక్తి-అర్జునునియొక్క కీర్తి హానియందు ఆసక్తియు, కాలాంబుదే = కాలమేఘమందు, గర్జనం = ఉఱుమును, ఆంధ్రదేశ నృపతిషు = ఈ ఆంధ్రదేశరాజులందు, పునః = మఱలమఱల, నీ రంధ్రం = అధికమైన, స్పర్శం = ఈవియు, అనఘం = నిర్దోషముగా, ఆస్తే = ఉన్నది.

తా. కల్పవృక్షము తన్ను చేరియుండు పుష్పములలోవలె దేవతలలోమక రందమహిమలను బలాత్కారముగా అపహరించెడు మధుపానులను మధుపములనువలె తనతలను ధరించుచున్నది. ఇది సరికాదా? కర్ణుడు దాతయైనను అర్జునకీర్తి హానిచేయుటవలెను, వార్షిక మేఘము వర్షింపకున్నను గర్జించుటవలెను ఈ ఆంధ్రదేశరాజులలో అష్టాదష్టాదు చేయుదానము మిక్కిలి నిర్దోషమైయున్నది.

ఇది విను:—

సురశాఖై సుమనస్థిరాంశములఁగొంతుచు బోవుభృంగాళిఁదో
పరయుదా మధుపాళియంచయినఁ గొండఁబాడుకొదలంజేర్చియే
నుటకే, కర్ణుడు నర్జునోత్థయశముకొనమాన్పందలంచుకొ బయో
భరముకొ గర్జిలు, నాంధ్రదేశనృపులలోదానానఁ గారట్లుగా?

టి. సుమనః = దేవతలయు-పండితులయు-పుష్పములయు; మధుప = మధుపానులయు-తుమ్మెదలయు; అర్జునోత్థ = అర్జునుని విజృంభించెడు-పరిశుద్ధమై విజృంభించెడు.

తా. శతనయందలి స్థిరాంశములైన ఫలమకరందములను పానముచేయు భృంగములను మధుపాళియని తెలిసియు తనతలను జేర్చి కొండఁబాడుకొనుచు

డు కల్పవృక్షమువలె దుస్సహవాసము చేయకయు, అర్జున యశస్సును పోఁ గొట్టఁగోరిన కర్ణుఁడువలె మిత్రద్రోహము చేయకయు, పక్షము గురియని కాలమునఁగూడ విజృంభించి గర్జించు కాలమేఘమువలె డంబములాడకయు నిక్కడియాంధ్రదేశపురాజు లెప్పుడును దానప్రధానులుగా నే యుండువారు.

సమంతాదవలోక్య.—

గ. వయస్యాత్ర గోదావరీతీరే కేషాంచిదేషా మవసీ
దివిషదా మతి శివపూజాలోలుపతాం పశ్య|| 215

కలయం గని.—

వ. చెలికాఁడా! చూడు. ఇటు గోదావరిదరిం గొందఱు ధరా మరుల పరమశివపరిచర్యాధుర్యులను.

వృ. గోదావరీ విమలతీర్థ కృతావగాహః
లింగేషు సైకతమయేషు శివం విభావ్య
భక్త్యా తిలాక్షతసుమైరపి బిల్వపత్రైః
రర్చా మిహాననినురాః పరికుర్వతేఽమీ|| 216

అ. అమీ=ఈ, అవనినురాః=బ్రాహ్మణులు, ఇహ=ఇక్కడ, గోదావరీ... గాహః=గోదావరీయొక్క నిర్మలమైన తీర్థమందు చేసినస్నానము గలవారై, సైకతమయేషు=ఇసుకమయ మైన, లింగేషు=లింగములయందు, శివం=శివుని, విభావ్య=తలంచుకొని, భక్త్యా=భక్తితో, తిలాక్షతసుమైః=నూవులతో అక్షం తలతో పూవులతోను, బిల్వపత్రైః=బిల్వపత్రములతోను, అర్చాం=పూజ ను, పరికుర్వతే=చేయుచున్నారు.

తా. ఇక్కడిబ్రాహ్మణులు గోదావరీస్నానము చేసి, ఇసుకలింగములలో శివుని ధ్యానించి నూవులు మొదలైనవానితో పూజించుచున్నారు.

క. గోదావరి మును కిడి శివు
నాదరమునఁ దలఁచి యిసుకలందుల లింగాల్

వే తీర్చి తిలాక్షతబి

ల్వాదుల నర్చించెద రచలామరు లిందున్.

సభ క్తు దేకమ్.—

వృ. నమామి గిరినందినీరమణసాదపూజాహృతా
మితాఘనికరాణ్ కరాంచితవరాక్షమాల్లా సదా
ఆమూ నమలచేతన శ్శమదమాదియోగావహాణ్
శ్రుతేర్గుణనికా నికామపరిపూతవక్త్రాంబుజాన్ || 217

అ. గిరి...నికరాణ్ = పార్వతీపతియొక్క పాదములయొక్క పూజచేత
హరింపబడిన అపరిమితములైన పాపములనుగూహము గలవారును, సదా = ఎ
ల్లప్పుడును, కరా...మాల్లా = చేతిలో చేర్చినవైశ్రేష్ఠ్యములైన అక్షమాలలు గల
వారును, శ్రుతే = పేదమయొక్క, గుణనికా...బుజాణ్ = అధ్యయనమునల్లిం
చుటచేత అత్యంతముగా పవిత్రమైనముఖపద్మము గలవారును, అమలచేతనః
= నిర్మలమైన మనస్సుగలవారును, శమ...పహాణ్ = శాంతిదాంతి మొదలైనవా
ని యోగములను వహించినవారు నైన, అమూక్ = ఈ బ్రాహ్మణులను, నమామి
= నమస్కరించుచున్నాను.

తా. పార్వతీశ్వరునిపాదపూజ చేసి సకలదోషములను పోగొట్టుకొని
చేతుల నక్షమాలలుంచుకొని వేదాధ్యయనముచేయుచు, మనస్సును పరిశుద్ధపఱచు
కొని శాంతిదాంత్యాదిమోక్షోపాయము లనుష్ఠించుకొనుచు, నీ గోదావరీతీరమం
దుండు బ్రాహ్మణులకు నమస్కరించుచున్నాను.

భ క్తి యతిశయమును—

తే. శంభుపదపూజ బాపవీరభృంభ మడచి
కేలఁ దాలిచి స్ఫటికాక్షరమాల లోలి
విష్ణులమనమును శేమదమరయమము లమరి
శృతులవల్లించు పుణ్యవర క్తులను గొలుతు.

గ. అహో! కృష్ణాగోదావరీమధ్య మధ్యాసీనానా మమీషాం
వైదికానామభినందనీయోఽయ మనసాయ స్సంప్రదాయః॥

వ. ఆహా! కృష్ణా గోదావరుల మధ్యదేశముల నభివసించు నీవై
దికుల సంప్రదాయము సంతోషణీయును మై నిరసాయ మై
యున్నయది.

వృ. నిగమపాఠ నిరాకృత దుష్కృతా
నయవిదో బహుశాత్రధరాసురాః
ప్రతివసంత ముపాత్తమఖాయుఖం
ప్రతివసంతి ముకుందపరాయణాః॥

219

అ. నిగమపాఠ నిరాకృతదుష్కృతాః=వేదపాఠముచేతఁ దొలగఁ
ద్రోయఁబడినదోషములు గలవారై, నయవిదాః = నీతివేత్తలైన, ధరాసురాః=
బ్రాహ్మణులు, బహుశా=అనేకులు, అత్ర=ఇక్కడ, ముకుందపరాయణాః=నారా
యణపరాయణులై, ప్రతివసంతం =ప్రతి వసంతముతువులోను, ఉపాత్తమ
ఖాః=అంగీకరింపఁబడిన యజ్ఞములుకలవారై, సుఖం=సుఖముగా, ప్రతివసంతి
=వసించుచున్నారు.

తా. వేదములు చదువుచు నిద్దోషులై శ్రీమన్నారాయణునందు పరా
యణులైయుండు నిక్కడిబ్రాహ్మణులు ప్రతి వసంతకాలములోను యజ్ఞములు
చేయుచుందురు.

క. నిగమంబులఁ బఠింపుదురు
నిగమింతురు ప్రతివసంతశనిర్మలమఖముల్
జగతీసురు లిట నమపటు
లగణితభగవత్పరాయణాత్మమహాత్ముల్.

టి. నిగమింతురు=పూర్ణము చేయుదురు, నయపటులు=నీతిశాస్త్రసమర్థు
లు, అగణిత...మహాత్ముర్=లెక్కింపఁగూడని భగవానునియొద్దనేకమై నమ
సస్సుగల మహాత్ములు.

గ. అత్రత్యానా మధికారవ్యాపార నిరతానా మ ప్యయం ఖల్వ
కలంకో నియమః॥ 220

వ. ఇందుల నధికారవ్యాపారములందులనె నిరతు లైనవారల
కును నియమ మియ్యది నిష్కళంకమయై యున్న యదిక దా?

వృ. ఆశ్రయితప్యో నరపతి

రాజ్యయితవ్యాని భూరి విత్తాని

ఆరభ్యవ్యం వితరణ

మానేతవ్యం యశో దశస్వపిదిశాసు॥

221

అ. నరపతిః=రాజు, ఆశ్రయితవ్యః=ఆశ్రయింపవలసినవాడు; విత్తాని =
ద్రవ్యములు, భూరి=బహుగా, ఆర్జయితవ్యాని=సంపాదించవలసినవి; వితరణం=
దానము, ఆరభ్యవ్యం=ఆరింభింపవలసినది; యశః=కీర్తి, దశస్వపిదిశాసు = పదిది-
క్కులందును, ఆనేతవ్యం=తెచ్చుకొనవలసియున్నది.

తా. రాజు నాశ్రయించి, ధనములార్జించి, దానములుచేసి, పలుదిక్కుల-
మీద కీర్తిని తెచ్చుకొనుటయే యిక్కడి వారి నిష్కళంకమయిన నియమము-

క. వెలయు నిదే నియమము, భూ

వలయేళుల నాశ్రయింపవలయు, ధనంబుల్

కొలఁదికి మించ గడింపఁగ

వలయు, వలయునీయఁ, గీర్తివలయు ఘటించన్.

కృతానుః.—

సమంతాదవలోక్య.—

గ. హంత! సంతతమత్యంత దురిత నిరతా, యవనావనతావ
దహ్నిషు విషయేషు ప్రాచుర్యతః పర్యటంతి? పశ్యసఖే!

కృతానుఁ డంతటం గని.—

వ. అయ్యో ! ఈ యాంధ్రదేశములందు నమందదురితనిరతు
లై యెల్లపుడు బెల్లుగం దురక లే తిరుగుచున్నవారు.

చెలికాడా ! చూడు.——

వృ. అవనా నతీత పవనాశ్వశోభినో
భవనాగళాయి భవనావమర్దినః
సవనాది ధర్మలవనాయ దీక్షితా
యవనాశ్వరంతి భవనాతిభీషణాః॥

223

అ. అతీతపవనాశ్వశోభినః = (వేగముచేత) తొలగిపోయిన వాయువుగల
గుట్టములతో ప్రకాశించువారును, భవనాగళాయి భవనావమర్దినః = శివవిష్ణు
దేవాలయములను బడఁగొట్టువారును, సవనాదిధర్మలవనాయ = యజ్ఞము మొద
లైనవానియు పర్ణాశ్రమ ధర్మములయు వినాశమునకై, దీక్షితాః = దీక్ష
పహించినవారును, భవనాతిభీషణాః = లోకమందు అతిభయంకరులునైన,
యవనాః = తురకలు, అవనా = ఈ ఆంధ్రభూమిలో, చరంతి = తిరుగుచున్నారు.

తా. ఇక్కడితురకలు వాయువేగమును విఁచిన వేగముగల గుట్టముల
తో సకలజనభయంకరులై శివాలయ విష్ణులయములను బడఁగొట్టుచు య
జ్ఞాదులను పర్ణాశ్రమ ధర్మములనుకొ జెఱుచుటకు దీక్షపహించి యెల్లెడలను
దిరుగుచున్నారు.

ఆ. యవనులిం దమంద్రజవనాశ్వముల నెక్కి
దేవతాలయాల శ్రీ దీక్షిగుల్ఫి
సవనధర్మసమితి శ్రీ సమసిపోవఁగఁజేసి
భువనభీకరులుగ శ్రీ భువిఁ జరింతు.

టి. అమందజన = విస్తారములై వేగవంతములైన, సవనధర్మసమితి = య
జ్ఞములయు, పర్ణాశ్రమధర్మములయు సమాహము.

విశ్వావనుః.—

గ. సత్యమేవ మథాప్యేతేషు తురుష్కయవనే వ్యసన్యసాధా
రణవిక్రమే గుణ మముం గృహాణ॥ 224

వ. ఇట్లు నిజమైనను, ఈ యవనాదుల యనన్యసామాన్య మైన
పరాక్రమక్రమమున గుణగ్రహణము చేయుము.

వృ. యుద్ధాయప్రమిలంతు హంత! పటప్రాయోధాస్సహస్రసాధికా
యద్యేకోఽపి బలాత్తురుష్క యననేష్వారూఢఘోటోభటః
నిస్త్రింశం పరికంపయన్ స్వకటకాన్నిష్క్రామతి త్రోధత
స్సర్వేతే కృపణాస్తృణాన్య శరణాః ఖాదంతి సీదంతిచ॥ 225

ఆ. పటవః=సమర్థులై, సహస్రసాధికాః=వేయింటికిమించిన, యోధాః=
యుద్ధముచేయువారు, యుద్ధాయ=యుద్ధమునకై, ప్రమిలంతు = చేరుదురు
గాక; హంత=ఆహా! తురుష్కయవనేషు=పలుజాతుల తురుష్కులలో, ఏకో
పి=ఒక్కడైనను, భటః=బంటు, బలాత్=బలిమితో, ఆరూఢఘోటః=ఎక్కడ
బడిన గుఱ్ఱముగలవాడై, నిస్త్రింశం=ఖడ్గమును, పరికంపయన్=త్రిప్పుచు, స్వక
టకాత్=తనకోటనుండి, త్రోధతః=కోపముతో, నిష్క్రామతియది=బయలుదేలు
చున్నవాడయ్యెనేని, తే సర్వే=ఆ సకలభటులును, అశరణాః=తిమ్మిం గాపా
డువాడు లేనివారై, కృపణాః=దీనులై, తృణాని=తృణములైనను, ఖాదంతి=
తినుచున్నారు, సీదంతిచ=దుఃఖించుచున్నారు.

తా. యుద్ధముచేయువారెంపటో యుద్ధానికి వత్తురుగాని, ఆసలుజాతు
లతురకలలో నొక్కడైనను ఖడ్గము త్రిప్పుకొనుచు తన కటకమునుండి కోప
ముతో వెడలు వాడయ్యెనేని; ముందటిభటు లందఱు దిక్కులేక దీనులై దుః
ఖించుచు నెయుదురు.

చ. దురమున కెత్తినచ్చినను సేదుర్ధరయోధుః త్రోధులై మహా
ధురగతు లయ్యు, నయ్యనసేధూర్వహః షోకక్రడు ఖడ్గ

హస్తుఁడై | యురవడి శౌర్యధైర్యముల న నుద్ధతుఁడై యట
దూఁకెనేనివా | శ్వరవిడులొచు వాల్చుటచిరవే పరకల్ కఱ
తు ర్భయా ర్తులై .

టి. వెరవిడులు=ఉ పాయములేనివారు, వే=వేగముగ, పరకలు=గడ్డిపోఁ
చలు(మృగప్రాయము లగుదు రనుట.)

కించ.—

వృ.పిబుతు మదిరా మమీ, పరితునంతు దేశాసహా !

హరంతు పరసుందరీ రపలవంతు వేదాసపి,

తథాపిచ మృధాంగణే తృణవదేన ముక్తాత్వతనుం,

హతాద్వదధతే మరుత్పుర కపాటికోద్ధాటనమ్॥ 226

అ. అమీ = ఈతురకలు, మదిరాం = కల్లును, పిబుతు=త్రాగుదురుగాక!
దేశాఁ = దేశములను, పరితుదంతు = నాశముచేయుదురుగాక! అహా =
ఆహా! పరసుందరీ=పరస్త్రీలను, హరంతు = అపహరింతురుగాక! వేదా
సపి=వేదములనుగూడ, అపలవంతు=దూషింతురుగాక! తథాపి = అట్లేనను;
మృధాంగణే=యుద్ధముచుంగిట, తనుం = దేహమును, తృణవదేన = తృణము
వలెనే, ముక్తాత్వ=విడిచి, హతాత్=తటాలున, మరుత్పురకపాటికోద్ధాటనం=
స్వర్గలోక కపాటమునుభేదించుటను, విదధతే=చేయుచున్నారు.

తా. ఇక్కడి తురకలు కల్లుద్రాగుచు, పలుదేశములను పాడుచేయుచు,
పరస్త్రీల నపహరించుచు, విధివిహితకర్తలను దూషించుచునుందురుగాని,
యుద్ధభూమిలో తమశరీరమును గడ్డిపోచనువలె విడిచి, బలాత్కారముగా
స్వర్గద్వారకపాటములను పగులఁగొట్టుదురు.

మఱియు.—

ఉ. త్రావఁగనిమ్ము కల్లు, పరదారలఁబెల్లు హరింపనిమ్ము, నా
నావరదేశములో తిరిగినాశమునేయఁగ నిమ్ము, నేమముల్

వావిరిఁ ద్రోపనిమ్ము, మృధగ్రవాటిఁ దృణమ్మునుబోలె మానిమే-
నే, విబుధేంద్రపట్టణ విరీనిష్ఠ కవాటము వ్రక్కలింతె పో!

టి. వావిరి = పరుసగా, మృధవాటిక = యుద్ధప్రదేశమున, మేనే = శరీరమునే.

కర్ణాటదేశవరసము.

(కర్ణాటదేశము.—ఇది ద్రవిడాంధ్రదేశముల మధ్య పశ్చిమపార్శ్వపు కన్నడదేశము, ఇందు మైసూరుతోఁజేరిన బెంగుళూరే ముఖ్యపట్టణమై యుండునది. ఇక్కడిభాష కర్ణాటము—అదియే కన్నడము.)

గ. ఇతి ప్రాచ్యమయాన మన్యతః స్పందయ స్సగ్రతోద్భవ్త్వా
సప్రత్యభిజ్ఞమ్॥ 227

వ. అని ప్రాచ్యమయాన మన్యత్ర జఙువుచుఁ దనమెదురఁగాంచి,
తోడన స్మరించుకొని.

శ్లో. కర్ణాటదేశోయః పూర్వం
కర్ణదేశ మభూషయత్ ।
సప్తమ సాంప్రతం పశ్య
చక్షుషోర్భూషణాయతే॥ 228

అ. యఃకర్ణాటదేశః = ఏకకర్ణాటదేశము, పూర్వం = ముందు, కర్ణదేశం = చెవిని, అభూషయత్ = అలంకరించిదో? సప్తమః = అయిది, సాంప్రతం = ఇప్పుడు, చక్షుషోః = కన్నులకు, భూషణాయతే = అలంకారమగుచున్నది-పశ్య = చూడు.

తా. ఈ కర్ణాటదేశమును మును వినుచుంటిమి? ఇప్పుడు చూచుచున్నాము; చూడు.

క. కర్ణాటదేశ మిమ్యుది

కర్ణాలంకారమయ్యెఁ గరమును మును, నా.

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 208

కర్ణించితే ! యదే, యదే ని
ర్వర్ణింపుము! కనుల కిపు డరలంకారమగున్.

టి. మును=ముందు, కరము=మిక్కిలి, నిర్వర్ణింపుము=చూడుము.

గ. లోచనానేచనకంకిల! దేశస్యాస్య రామణీయకమ్॥ 229

అ. దేశస్య అస్య=ఈదేశముయొక్క, రామణీయకం = రమణీయత్వము, లోచన+అనేచనకంకిల = కన్నులకు+చల్లపఱచునది కదా?

వ. ఈ దేశమురమణీయత చూడఁజూడను గనులకుఁ దనివి దీక్ష నియదియ కదా?

వృ. ప్రతినగర మిహారామాః
ప్రత్యారామం పచేలిమాః క్రముకాః
ప్రసవాః ప్రతిక్రముకమ
వృత్సర్పతి మధుతఃః ప్రతిప్రసవమ్॥ 230

అ. ఇహ=ఇక్కడ, ప్రతినగరం=ప్రతిపట్టణమందును, ఆరామాః=తోటలు; ప్రత్యారామం=ప్రతితోటలందును, పచేలిమాః=ఉడికింపఁదగిన, క్రముకాః=పోకలు; ప్రతిక్రముకం=ప్రతి పోకలందును, ప్రసవాః=పువ్వులు; ప్రతిప్రసవం=ప్రతిపూవుందును, మధుతిః అశ్వీ=తేనెధారలును గూడ, ఉత్సర్పతి=వృద్ధిపడుచున్నది.

తా. ఊరారఁ దోటలును, ఒక్కొక్కతోటలో పోకచెట్లును, ఒక్కొక్కపోకలో పువ్వులును, ఒక్కొక్కపువ్వులో తేనెధారలును వృద్ధియగుచున్నది.

వృ. ప్రతిమధుబిందుమిళిందాః
ప్రేఖంతి ప్రతిమిళింద మారావాః
ప్రత్యారామం సుదృశాం మదా
ఉదారాః ప్రతిమదం మదనః॥ 231

అ. ప్రతిమధు విందుమిళిందాః=ప్రతి తేనెబొట్టులోను తుమ్మెదలు, ప్రేం
ఖింతి=తిరుగుచున్నవి. ప్రతిమిళిందం=ఒక్కొక్క తుమ్మెదలోను, ఆరావాః=
ఝంకారములును, ప్రత్యాఝంకారం=ప్రతిఝంకారములోను, ఉదారాః=గొప్ప
లైన, సుదృశాంమదాః=స్త్రీలవిలాసములును ప్రతిమదం=ప్రతివిలాసములోను,
మదనః=మన్నభుండు, (విలసింపుచున్నాడు).

తా. ఇక్కడ ఒక్కొక్క తేనెబొట్టులో తుమ్మెదలును, ఒక్కొక్కతుమ్మె
దలో ఝంకారమును, ఒక్కొక్క ఝంకారములో స్త్రీలవిలాసమును, ఒ
క్కొక్కవిలాసములో మన్నభుండును విలసింపుచును.

సీ. వీటవీటను దోట ర తోటదోటనుబోక

పోకబోకను బూలు ర పూలదేనె

తేనెదేనెను సోన ర సోనసోననుదేటి

తేటిదేటిని ఝంకర ర తియును సందు

సోలుచానలచాలు ర చాలుచాలునఁజోక

జోకజోకను మరుఁ ర జోపుచూపు

చూపుచూపునఁ దూపు ర తూపుతూపునరాపు

రాపురాపున రేపు ర మాపునిట్లు

తే. కలికి కలుకుల కులుకుల ర కలరితలరి

కరఁగి చెన్నారుమన్నారు ర కలసిమెలసి

బొజుఁగులెనలేక తనివ్రాక ర పోలమోలఁ

గనుము; కర్ణాటదేశంబుర కనులవేడ్క.

టి. వీటను=పట్టణములో, చాలు=పక్షి, బోక=ఉత్సాహము, మరుఁ=
మన్నఘని, చోపు=ప్రోత్సాహపఱచునట్టి, తూపు=బాణము, రాపు=భర
యిక, కలికొకలుకులకులుకులకుఁ = చాతుర్యముగల ప్రతి స్త్రీల యెయారము
లకు, బొజుఁగులు=విటులు, ఎన=సాటి, పోలఁ=చక్కఁగా.

సటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 205.

కృతానుః.—

గ. హంత! కథనుభినందయసి నిందనీయ మముం దేశమ్॥ 232

వ. అకటా! ఎటు లీనిందనీయ మైనదేశము నభినందించుచున్నావు!

తథాహి.—

శ్లో. వేదవైదిక విద్వేష

దూషితా భస్మరూషితాః

చండాస్సంత్య త్రిపాపండా

లింగాలింగిత వక్షసః॥

233

అ. వేద...దూషితాః = వేదములందును, వైదికులందును ద్వేషముచేత దూషింపబడినవారై, భస్మరూషితాః = విబూదిచేత పూయబడినవారై, చండాః = క్రూరులై, లింగాలింగితవక్షసః = లింగములతో కౌగిలింపబడిన తొమ్ములుగలవారైన, పాపండాః = లింగబలిజలు, అత్ర = ఈదేశమున, సంతి = ఉన్నారు.

తా. ఈకణ్ణాటదేశములో లింగబలిజలనెడివారు వేదోక్తములనుగాని, వైదికులనుగాని ద్వేషించుచు, విభూతిబూసికొనుచు లింగములం గౌగిలించుకొనుచు, క్రూరులుగా నుందురు.

అట్లే కదా.—

అ. వేదవైదికులను १ ద్వేషించి దూషించి

నెల్లబనుమ మొడలనెల్ల నలది

యండనుందు రిందుఁ १ జండపాపండులు

సంగతాంగ లింగ १ సంఘులగుచు.

గ. ఆకర్ణయతావ దన్య దప్య మీషా మపచరితమ్॥

234

వ. వీరి మఱియొక దురాచారముకొనిను.

వృ. శిరఃపురాచేర్ద్విజరాజపాద
 దివ్యామృతై స్సిక్తమిత్థీర్ద్వయేవ |
 శూద్రాదామే లింగధరాః స్వయంతత్
 స్వపాదతోయైస్సపయంతి కప్తమ్ ||

231

అ. పురాచేఃశిరః = శివునితల, ద్విజరాజపాదదివ్యామృతైః-ద్విజరాజ=చంద్రునియొక్క—బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠునియొక్క, పాద=కిరణములయొక్క—పాదములయొక్క, అమృతైః=అమృతకళలచేత—దివ్యజలములచేత, సిక్తం=తడుపబడినది; ఇతి=అని, ఈర్ద్వయాభవ=ఓర్వమిచేతవలె, లింగధరాః=లింగధారలైన, ఇమేశూద్రాః = ఈశూద్రులు, స్వపాదతోయైః = తమకాలినీటితో, స్వయం = తామే, తత్=ఆశివశిరస్సును, స్పృశయంతి = అభిషేకముచేయుచున్నారు; కప్తం=అయో!

తా. ఇక ఈ లింగబలిజలు ద్విజరాజ పాదజలములతో శివునిశిరస్సు తడుపఁబడెనని కడుపుమంటతో తమకాలినీళ్లతో నే ఆ శివశిరస్సును స్పృశముచేయించుచున్నారు. ఇది యేమిదుఃఖము!

తే. రుద్రు ద్విజరాజపాదామృతార్ద్రశిరముఁ
 జూచి యీసుతోవలె దామేరేచి తమదు
 పాదజలముల సంశుద్ధపఱతు రెపుడు
 శూద్రు లిట లింగధారులు ర చులక నకట!

టి. రుద్రు=శివునియొక్క, ద్విజరాజ = చంద్రునియొక్క-ద్విజశ్రేష్ఠులైన బ్రహ్మ క్షత్ర వైశ్యులయొక్క.

విశ్వావసుః.—

గ. సఖే! మైవం సంగిరిష్ఠాః ! యదస్మిన్ దేశే యదుశైలప్రభృ
 తీని దివ్యక్షేత్రాణి దృశ్యంతే. 236

వ. సఖా! ఇట్లనకుము. యదుశైలము మొదలైన దివ్యదేశములును నిందు సందర్శింపఁబడుచున్నవి.

యదుగిరి=తిరునారాయణపుర వర నము.

(తిరునారాయణపురము.— ఇందలిస్వామి—మొదల ననకాదులవలనను, వెనుక అది శేషునివలనను, ఆ వెనుక శ్రీ సృసింహమూర్తి ప్రహ్లాదునివలనను, అటు వెనుక శ్రీరాములతో లక్ష్మణునివలనను, తర్వాతి బలరాములతో యదుకులతిల కుండైన శ్రీకృష్ణునివలనను సమర్పించబడుచుండినందున పరుసగా ఇది నారాయణాద్రి=తిరునారాయణపురము, శేషాద్రి, సృసింహాద్రి, యాదవాద్రి = యదుగిరి, అనియు పేర్కొనఁబడియు ; అక్కడక్కడఁ గల వేద, వైఖంత, పరాహ, పద్మ, పరాశర, శుక, పలాశ, కల్యాణశ్రీర్థములు అను అష్టశ్రీర్థములతోను, ఇయ్యది దక్షిణబదరికాశ్రమమని ఆచటచటఁ గల వ్యాసాంబరీష, శుక, విశుషీ, రుక్మాంగద, పుండరీకాది మహాతపస్సంపన్నులు చేయుచుండిన తపస్థలములతోను, క్షీరాబ్ధియందలి శ్వేతద్వీపమందు శ్రీమన్నారాయణు నాజ్ఞ చేత గరుత్మంతుఁడు తిరుమణికాకృష్ణును దాల్చుటకై తెచ్చియుంచినయాశ్వేతమృత్తికతోను ప్రళస్తమై యుండుదివ్యదేశము.)

వృ. దురిత మవనతానాం దుర్నిరోధం నిరుంధక్

సితమతిభి రతంద్రైస్సేవ్యమానో మునీంద్రైః

యదుగిరి రయ మింద్రే యత్ర నారాయణాత్మా

నివసతికిల? హర్షం నీలమేఘః ప్రవర్షన్॥

237

అ. అవనతానాం=అశ్రీతులయొక్క, దుర్నిరోధం=దుర్నివార్యమైన, దురితం=దోషమును, నిరుంధక్=పోగొట్టుచు ; సితమతిభిః=పరిశుద్ధమగుములై, అతంద్రైః=ప్రమాదపడని, మునీంద్రైః=మహర్షులచేత, సేవ్యమానః=సేవింపఁబడుచున్నదై, యత్ర=ఎక్కడ, నారాయణాత్మా=నారాయణస్వరూపమైన, నీలమేఘః=కారేఘము, హర్షం=ఆనందమును, ప్రవర్షన్=వర్షించుచు, నివసతి=వసించుచున్నదో, తత్ర=అక్కడ, అయం యదుగిరిః=ఈ యాదవగిరి ఇంద్రేకిల=ప్రకాశించుచున్నది కదా ?

తా. శ్రీమన్నారాయణస్వరూపముగ నీలమేఘము అందఱకు నానందము

ను పన్నించుచున్నట్లు ఈ కర్ణాటదేశములో తిరునారాయణశర' మనెడి యదు శైలము సకలాశ్రితుల దోషములం బరిహరించుచు, సకల మహామునీంద్రుల చేత సేవింపఁబడుచున్నది.

చ. సదమలశీలమైన యదుశైల మనంబడుదివ్యదేశ మిం
పొదవు, సమాశ్రితాఘములశయోఘములం దెగఁజూచి, యేచి
స, మృదమున శుద్ధచిత్తులగురమానులుగొల్వఁగ, నీలమేఘ
మ, భృష్టదయపరంపర ల్గురియుచుండును నిందుముకుందు
నాకృతిన్.

టి. సదమలశీలము = శ్రేష్ఠమైన నిర్మలమైననడవడి గలది, ఓఘములకొంస.
మూహములను, ఏచి = విజృంభించి.

తిరునారాయణస్వామివర సము.

(తిరునారాయణస్వామి.—వీరు - ఇందలి కల్యాణతీర్థతీరమున మొదట
శ్రీరామలక్ష్మణులచేతన, వెనుక బలరామ శ్రీకృష్ణులచేతను సమర్పింపఁబడు
చుండినందున శ్రీరామప్రియులనియూ, ఆవెనుక ధీల్లీసంస్థానమున బిడ్డవలె దోఁ
గాడుకొనుచుపచ్చి ఆ యతిరాజులవారిచే “ఎక చెల్వపిళ్లయే” అని ఆలింగ
వముచేసికొనఁబడి ఆపేరుపొంది ఆబూబునాచ్చియారుతో వేంచేసిన యాసంప
పత్కుమారులలోను, యదుగిరి నాచ్చియారులోను ఆనందవిమానమున సే
వసాయించుచుండిన శ్రీమన్నారాయణమూర్తి.)

సభ క్తు న్నేవమ్.—

వృ. యదుగిరి తటాగారా స్వారాజమాళి పరిస్ఫురణ
మరకతమహోధారా నీరాజితాంఘ్రి సరోరుహః ।
నవజలధరాకారా నారాయణా హ్వాయభూషితా
నిరవధిదయాసారా సారాజతేవరదేవతా॥

288

అ. యదుగిరితటాగారా = యదుశైలశిఖరమే స్థానముగాఁగలదియు, స్వక
రాజ-మాళి-పరిస్ఫురణ-మరకత-మహా - ధారా-నీరాజిత-అంఘ్రిసరోరుహః =

స్వర్ణలోకమునకు రాజైన ఇంద్రునియొక్క, శిరస్సునందు ప్రకాశించుచున్న పచ్చలకాంతుల పరంపరచేత మంగళార్తై లియ్యఁబడినపాదపద్మములు గలదియు, నవజలధరాకారా=క్రొవ్వుఘముపంటిరూపము గలదియు, నారాయణా హ్వయభూషితా = నారాయణుఁ డనుపేరిచే నలంకరింపఁబడినదియు, నిరవధిదయాసారా=మితి లేనికృపయునెడి జడివానగలదియు నైన, సా=అట్టి, పరదేవతా=పరమదైవము, రాసతే=ప్రకాశించుచున్నది.

తా. ఈ యదుశైలమందు దేవేంద్రుని శిరోరత్నముల కాంతులతోడి పాదపద్మములతో నీలమేఘవర్షుడైన నారాయణుఁ డనుపరమదైవము పరమకృపతో ప్రకాశించుచున్నవాఁడు.

అతిభక్తియుక్తముగా.—

మ. యదుశైలంబున నిర్జలేశ్వరకిరీటాగోత్రగారుత్తతా
భ్యుదితోద్యోతరుచుల్పదాబ్జముల కెంతోవంత నివ్వాళులై
నదయంబైయసితాంబుదాభమయికంఠనధ్వంసినామంబుతోఁ
బదిలంబౌపరదైవమీపగిది విశ్రాజిల్లు నెల్లపుడున్.

టి. నిర్జలేశ్వర...రుచులు=దేవేంద్రుని కిరీటాగ్రమందుండి లేచిన పచ్చల లోనుండిపుట్టి ప్రకాశించెడు కాంతులు, నివ్వాళులై=ఆర్తై, పదిలంబౌ=క్షేమకరంబౌ.

పునస్సన్న్యాయమ్.—

శ్లో॥ యఃప్రభుర్యాదవత్కృత్య
పురస్కృత్యాపురాబభౌ
అధునాయాదవత్కృత్య
దధకృత్యాసభాతిహా ॥

239

అ. యఃప్రభుః=ప్రభువు, పురా=ముందు, యాదవత్కృత్యత్=యాదవరాజైన ఉగ్రసేనునియొక్క, పురస్కృత్యా=పూజచేత—ముందుగఁబటచేత, అభౌ=ప్రకాశించుచుండెనో, సః=అతఁడు, అధునా=ఇప్పుడు, యాదవత్కృత్యా=

భృత్ అధఃకృత్యా=యదుశ్చైలముయొక్క తిరస్కారముచేత—క్రిందుపఱచుటచేత, భృతి=ప్రకాశించుచున్నవాఁడు. అహో=అశ్చర్యము.

తా. కృష్ణావతారమందు యావరాజైన ఉగ్ర నేనుఁడు పూజించిన శ్రీమన్నారాయణుఁ డిప్పుడీ యదుశ్చైలముక్రింద ప్రకాశించుచున్నయతఁడు. (శ్రీమనుప్రాణిత విరోధాభాసము.)

మఱల నాశ్చర్యముతో.—

తే. ఆర్యహితచరిత్రుఁ డెతఁడు శ్రీ పూర్వమందు
నందు యాదవగోత్రమునందునుండి
ముందుపడియె, నిపుడట మిగిలినది యతఁడు
నిందు యాదవగోత్రంబుక్రిందువడిరెను.

టి. యాదవగోత్రంబునందుండి=యాదవుల వంశమునందుండి, ముందుపడియె=సాక్షాత్కరించెనో, యాదవగోత్రంబు క్రిందుపడియె=ఈయాదవశ్చైలముక్రిందిభాగమునె స్థానముగాఁగొనెను.

ఇ. యావరాజు-ఉగ్ర నేనుఁడు—ఇతఁడు దేవకునియన్న దేవకీదేవికిని కంఠునికిని తండ్రి, ఉత్తరమధురాపురియందు యాదవులకు రాజు.

సశ్లాఘం.—

వృ॥ భూభృత్యస్త్రి పక్షిరాజేన పూర్వం
శ్వేతద్వీపాదాహృతాంశ్వేతమృతాన్నం
ధన్యా నిత్యం ధారయంతో లలాటే
మాలీమన్యం మానసాన్నిర్మృజంతి॥

240

అ. అస్త్రిభూభృతి=ఈయదుశ్చైలమందు, పూర్వం=ముందు, శ్వేతద్వీపాత్=శ్వేతద్వీపమునుండి, పక్షిరాజేన=గరుత్మంతునిచేత, ఆహృతాం=తేబడిన, శ్వేతమృతాన్నం=తిరుమణిని, ధన్యాః=కృతార్థులైనవారు, లలాటే=నొసటియందు, ధారయంతః=ధరించువారై, మానసాత్=మనసునుండి, మాలీమన్యం=మాలిన్యమును, నిర్మృజంతి=తొలగించుకొనుచున్నారు.

తా. ముందు కృతయుగములో శ్వేతద్వీపములోనుండి గరుత్మంతుఁడు తెచ్చి న యాయదుక్తై లమందలి తిరుమణిని కృతార్థులెనయందఱు నుంచుకొని తమమ నోమాలిన్యదోషములను చొలఁగించుకొంచు నున్నారు.

శ్లాఘించుచు.—

ఆ. వెల్లదీవినుండి శ వెల్లకుత్తుక పక్కి
తెచ్చి మునుప యునుపఁ శ దెల్లమృత్తు
నిటఁ గృతార్థు లిటుల శ నిటలదేశములందుఁ
దాల్చు మలినతలవేలాద్భు మతుల.

టీ. వెల్లకుత్తుకపక్కి = గరుత్మంతుఁడు, నిటలదేశములందు = నొసళ్లలో, మ లినతల = మాలిన్యములను.

కించ.—

శ్లో॥ విష్ణుపద్యాకలనయా
విశ్రుతోవిమలాశయః
కాసారోఽత్రహరత్యేనః
కవిః కంసారిభాగివ॥

241

అ. విష్ణుపద్యాకలనయా = గంగానదియొక్క-విష్ణువిషయకపద్యములయొ క్క సాంగత్యముచేత, విశ్రుతః = ప్రసిద్ధమై, విమలాశయః = నిర్మలమైన యభి ప్రాయముగలదైన, అత్ర = ఇక్కడ, కాసారః = తటాకము, కంసారిభాక్ కవిః ఇవ = హరిని భజించుకవివలె, ఏనః = పాపమును, హరతి = హరించుచున్నది. (శ్లోహోపమ)

తా. విష్ణువుమీఁదిపద్యములఁ జేయు కవివలె గంగానదితోడికల్పయిక గల యొక్కడి కల్యాణినిరస్తీర్థము నిర్మలమై ప్రసిద్ధముగ పాపములు పరిహరిం చుచున్నది.

మఱియు.—

క. కమలాశయ మతిశయమై

కమలాకమనావనమనరీకవనంబున లెక

విమలాశయ మతియశ మై

ప్రమదావహ మయ్యె విష్ణుశవద్యంబులమైక.

టి. కమలాశయము = లటాకము, కమలాకమన+ అననమన+ కవనంబున
లెక = లక్ష్మీపతికై+ప్రణామముతోడి కవిత్యమువలె, లశయము=స్థానము—
అభిప్రాయము, అతియశము = అతికీర్తికలన, విష్ణుశవద్యంబులమైక=విష్ణుపదీ
నదీజలములచేత — విష్ణుపుమీడిపద్యములచేత, ప్రమదావహము = సంతోష
ప్రదము.

గ. ఇతి విమాన మితరప్ర పరిస్పందయన్ సానందమ్. 242

వ. అని విమానము అనలనం గదలించుకొంచు నానందమున.

ఆనందతీర్థమునీంద్రవర్ణనము.

(ఆనందతీర్థమునీంద్రులు—వీరు పాచకక్షేత్రమున సువనూరున ద్వైత
మతస్థాపకులై మధ్యమతస్థులైన మధ్యాచార్యులు.)

ఈమతము-జీవాత్మ పరమాత్మలు వేరువేటి, పరమాత్మ యనెడునర్వేళ్ళ
కుడు అన్ని విధముల తనకుతానే భోగించువాఁ డౌటచేత తాను భోక్త అని
యు, జడజీవాత్మలు తనచే భోగింపఁదగినవి యవుటచే అవి భోగ్యములు అని
యు నిర్ణయింపఁబడియెడి ద్వైతమతియు.

వృ॥ రజతపీఠపురం నను కాంచన

శ్రీయమిదం వహశే మహాదద్భుతం

ఇహావనన్ శుభరీతి రహో బుధః

పరమయోగతపన విరాజతే॥

243

అ. రజతపీఠపురం = వెండిపీఠముగలది—సువనూరు, నను=నినా, కాంచన
శ్రీయం=బంగారుకాంతిని - ఒకవిధమైన కాంతిని, వహతే = పహించుచున్నది.

ఇదం=ఇది, మహదద్భుతం=మహాశ్చర్యము; ఇహ=ఇక్కడ, వసన్=విశించుచు, శుభరీతిః=మేలైనయి త్తలిగల-మేలైనవిధముగల, బుధః=జ్ఞాని, పరమయోగతవిష=శ్రేష్ఠమైనయోగముచేత నే—బహుగా ఇనుమునం దుండునట్టివాడుగా నే, విరాజతే=ప్రకాశించుచున్నవాడు, అహో=అశ్చర్యము !

తా. వెండితోడిది బంగారుకాంతి కలదిగానుండుట అశ్చర్యమేగాక, అందు ఇత్తడివలెనుండు నొకడు ఇనుముగా నేయుండుటయు అశ్చర్యమే. ఇట్లు ఈసుపనూరు మేలైనరీతితోనుండునదిగాక, యీయూరియందు ఆనందతీర్థులు అనుజ్ఞాని శుభమైనరీతితో పరమయోగముతోను ప్రకాశించుచున్నయతడు.

తే. తాను దుర్వర్ణ పీతమేయైన, నూరు

వర్ణనకు నెక్కు నారశనువర పీత

మగుచు, నదిగాక యోగమై శ్రమిగుల నెనఁగు

రీతి నానందతీర్థుని శ్రీతిహాసఁగు.

టి. ఊరు=సుపనూరు (—వెండియూరు అని యిది కన్నడభాషాపదార్థము కలది.) అయోగమై=ఇనుమును పొందినదై—యోగమై=యోగముకలిగి, రీతికై=విధముతో—ఇత్తడితో.

పునస్సశాఘం.—

వృ॥ ఉచ్చైర్ద్విజేందైర్మృతాభిలాషా

దాసేవితోభువ్యభిజాతకీర్తిః

ఆనందతీర్థాహ్వయమత్రకశ్చి

దన్వర్థయన్నావరభూన్తునీంద్రః॥

244

అ. ద్విజేందైర్=బాహ్యక్షణులచేత—పక్షిశ్రేష్ఠములచేత, అమృతాభిలాషత్=మోక్షమందు—నీటియందు అభిలాషతో, అసేవితః=నేవింపబడినవాడై, భువి=భూమియందు, అభిజాతకీర్తిః=పుట్టుచున్నయశస్సు—అడుసుకలవాడైన, కశ్చిత్=ఒకానొక, మునీంద్రః=యోగి, ఆనందతీర్థాహ్వ

యం= ఆనందమునకయిన గురువుఅనుపేరిని, అత్ర=ఇక్కడ, ఉచ్చైః=గట్టిగా, అన్వర్థయక్=సార్థపఱచుచు, అవిరభూత్=అవిర్భవించెను.

తా. పక్షులునీటికిగాను తీర్థమునుగోరినట్లు బ్రాహ్మణులు మోక్షమును గోరి నేవించుచుండగా కీర్తిగలిగియున్న ఆనందతీర్థుడనుగురువు ఆనందముతోడ నుండు గురువనుతనపేరిని ఉపయోగపఱచుటకై జన్మించెను.

మఱల స్తోమించుచు.—

తే. ద్విజవరావళితాపదు స్త్యజతనణఃప
నమృతమాసింబినేవింప శ నమితకీర్తి
నంది యానందతీర్థాహ్వరయమును సార్థ
ముగ నొనర్చె నొకం డిటు శ ముని వరుండు.

టి. ద్విజవరావళి=పక్షి—బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠనమాహమయొక్క, తాపదు స్త్యజతక్=తాపములను తొలగఁజేయఁగూడమిని.

కృశానుః.—

గ. అస్తుతావదేవ మథాప్యదసీయదర్శనానువర్తినామఘనాత
నానాంద్విజానామపిబహవ ఆకర్ణ్యంతామపచారాః. 245

అ. ఏవం=ఇట్లు, అస్తుతావత్=అగుఁగాక, అధాసి=వివను; అదసీయదర్శనానువర్తినాం=ఇతనినంబంధమైన దర్శనమును అనువర్తించెడి, అధునాతనానాం=ఇప్పటి, ద్విజానాం=బ్రాహ్మణులయొక్క, బహవః = అనేకములైన, అపచారాః=దురాచారములు, ఆకర్ణ్యంతాం= వినఁబడుఁగాక.

వ. ఇట్లుండిన నుండనిమ్ము. ఇమ్మునిదర్శనమనువర్తించునిప్పటియు ప్పడమివేల్పులయపచారము లపారములు వినఁబడుఁగాక.

వృ॥ సతత మకృత సంధ్యోపాస్తి రభ్యస్తశాస్త్ర
స్సవితరి గతబాల్యే కాల్యసంధ్యా ముపాస్తే
తదగ్ని భువి నమాస్యం మన్యతే ధన్య మన్యం
త్యజతి విహితహానా త్సాధ్వసం మాధ్వసంఘః॥

అ. మాధ్వసంఘః=మధ్వసంబంధులసమూహము, ఆకృతసంధ్యోపాస్త్రీః=చేయఁబడనిసంధ్యోపాసనము గలదై, సతతం=ప్రతిదినము, అభ్యస్తకాస్త్రీః=అభ్యసించఁబడినకాస్త్రీములు గలదై, నవితరి=నూర్వ్యుఁడు, గతబాల్యేనతి=పోయినపసితనముగలవాఁడగుచుండగా- ఉదయకాలముమించిపోవఁగా, కాల్యసంధ్యాం=కాలోచితసంధ్యను, ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నది; తదపి=అట్లున్నను, అన్యం=ఇతరుని, భువి = లోకములో, ధన్యం = ధన్యుఁడైనవానిని, మాన్యం=పూజ్యునిగా, నమన్యతే=తలంపదు, విహితహాత్ = వేదవిహితమును విడుచుటలన, సాధ్వసం=భయమును, త్యజతి=విడుచుచున్నది.

తా. ఇక్కడిమాధ్వలుప్రాతస్సంధ్యోపాసన చేయకయే యెప్పుడును కాస్త్రీము లభ్యసించుచు పాఠికాలము పోయినవెనుక పాఠితస్సంధ్యను చేయుచున్నారు. ఇదిగాక మఱియొకనిఁ గృతార్థునినైనను మతాంతరుఁడని పూజ్యునిఁ గాదలంపరు. మఱియు వేదోక్తము లైనసత్కర్మ లైననువిడిచి, పరలోకప్రాప్తిలేమికిని భయపడరు.

తే. నభము మొదటన రవి గాంచునపుడ గాని

సంధ్యవార్షరు శాస్త్రానుశంకనిరతి

నయిన, నన్యుని ధన్యుని నీ నయిన గొనరు

మాధ్వలుఁడరుపో! విధివిహితాభ్యములకె.

టి. విధివిహిత అభ్యములకె=వేదవిహిత మార్గములకె, ఉఱురుపో=లక్ష్యపెట్టరుగదా!

కించ. —

వృ॥ గాయత్రీం సహసా జహద్భగవతీం యజ్ఞోపవీతం త్యజన్
ముంచన్ కించ శిఖాం విరక్తః కిం యస్సంప్రాప్తతుర్వ్యాశ్రమః
ఆరూఢశ్చ తురంగయాన మభయో హాహంత ! దేశాంతరే
వ్యర్థానా మువసంగహాయ విచర త్యేషోఽప్యమీషాంగురూః॥

అ. యః=ఎవఁడు, అమీషాం=ఈమాధ్వలయొక్క, గురూః=గురువు, విరక్త

ఇవ=వై రాగ్యము కలవాడువలె, సహసా=వేగముగా, భగవతీం=భగవత్స్వ
 రూపమైన, గాయత్రీం=గాయత్రిని, జహత్=విడుచుచు, యజ్ఞోపవీతం=జందె
 మును, త్యజ్=విడుచుచు, కింస=మఱియు, శిఖాం=నిగను, మంచక్=విడు
 చుచు, సంప్రాప్త తుర్యాశ్రమః=అవలంబింపఁబడిన చతుర్థాశ్రమమైన సన్న్యా
 సముగలవాడో, ఏమః=అట్టియితఁడు, అభయః=నిర్భయుడై, చతురంగ
 యానమపి=పల్లకీనికూడ, ఆరూఢః=ఎక్కినవాడై, అర్థానాం=ద్రవ్యముల
 యొక్క, ఉపసంగ్రహోయ=సంగ్రహముకొఱకు, దేశాంతిరేషు=దేశాంతరము
 లలో, విచరతి=తిరుగుచున్నాడు.

తా. ఈమాధ్వలగురువు విరక్తికలవానివలె సన్న్యాస మైనను, గాయత్రి
 విడిచినదేగాక, శిఖాయజ్ఞోపవీతములనుకొ విడిచి నిర్భయుడై పల్లకినెక్కి
 ద్రవ్యసంపాదనమునకై దేశదేశములు తిరుగుచుండును, (ఇట్లు) సన్న్యసించిన
 వాఁడుకూడ వేదవిరుద్ధాచారములును జరుపుట ఆశ్చర్యమే అయ్యో!

మఱియు.—

మంజరి. భగవతిగాయత్రీ శ్రీ బలుకై నఁ బలుక
 రుపవీతమునఁ బోగు శ్రీ నొకటైన వేయ
 రొక వెండ్రుకై నను శ్రీ సకయందు నునుప
 రలవిరక్తులపై తుర్యాశ్రమస్థులట ?
 ధనసమార్జనమునకు నె యెల్లదిశల
 కును జనుడెంతు రుక్కునఁ బల్లకీల
 నెవరికిఁ వెఱవ రీతయననిలో వీరి

గురువులు నిటులుండె శ్రీ గుఱిమీఱఁ గండె.

టి. తుర్యాశ్రమస్థులు = చతుర్థాశ్రమమైనసన్న్యాసమున నుండువారు, ఉ
 క్కునన్=గర్వముతో, మీఱన్=మించిపోవునట్లుగా.

గ. అహో! మహానేష వ్యామోహో విదుషామపి కలిమాహా
 త్యాత్ పశ్య!

వ. ఆహా! కలిమాహాత్మ్యముచే నీమహామోహము విద్వాంసులకును గలదు; గనుమ!

వృ॥ యస్య క్వాపి విలోక నే నవననం స్నానంబుధైః స్మర్యతే
యస్యాన్నగ్రహణేచనిష్క్రూతితయాచాంద్రాయణంచోదితం
తస్యప్రత్యుత వాహనస్థితయతే ర్దృష్టిర్విముక్తిప్రదా
తస్యాన్నంచ సమస్తపాపహృదితి ప్రత్యేతి విద్వానపి॥ 249

అ. క్వాపి=ఎక్కడనైన, యస్య=ఎవనియొక్క, విలోకనేనతి=దర్శనముకలుగఁగా, సవననంస్నానం=వస్త్రముతోడిస్నానము, బుధైః=పెద్దలచేత స్మర్యతే=తలంపఁబడుచున్నదో? యస్య=ఎవనియొక్క, అన్నగ్రహణేనతి=అన్నముతీసికొనుటకలుగఁగా, నిష్క్రూతితయా=ప్రాయశ్చిత్తనియమముతో, చాంద్రాయణం=వ్రతవిశేషము, చోదితం=విధింపఁబడినదో? ప్రత్యుత=అట్లుగాడేని, వాహనస్థితయతే=వాహనమందున్నయతి అయిన, తస్య=అతనియొక్క, దృష్టిః=దర్శనము, విముక్తిప్రదా=మోక్షప్రదమో? తస్య అన్నంచ=అతనియన్నముకూడ, సమస్తపాపహృత్=సకలదోషహరము, ఇతి=అని, విద్వానపి=పండితుఁడుకూడ, ప్రత్యేతి=నిశ్చయించుచున్నాఁడు.

తా. యతియైనను వాహనమందుండఁగ నూచినయెడల, సచేలస్నానము చేయవలయుననియు, అతనియన్నము తిన్నయెడల ఆహారనియమముగల చాంద్రాయణవ్రతమును పాయశ్చిత్తమును చేసికొనవలెననియు చెప్పెదరుగాని, అట్టివానిదర్శనము మోక్షప్రదమనియు అతనియన్నము సకలదోషహరమనియు విద్వాంసుఁడుకూడ నిశ్చయించుచు భగవంతునిపడుచున్నాఁడు.

తే. సవననస్నానకారణం శ బేవని గనుట

కతినచాంద్రాయణవ్రతకారణంబు

నెవనియన్నము దినుటను శ నెందు శాస్త్ర

మట్టియెకిరింతవై నెక్కుశయతిగుఱించి.

తే. ఎక్కసక్కెము గనునట్టిరయెక్కిరింత

యెక్కియును నున్నయతింగన్న శ నెనగుముక్తి
యన్నమును దిన్నఁ గలుపము శ లన్ని యణఁగు
నంచు వింద్యానుడును నిశ్చరయించు నిచట.

టి. సపససన్నాన=సచేలన్నానయనకు, ఎపనిక్=ఏవాహనమెక్కియున్న
యతిని, ఎకిరింత-ఎక్కిరింత=వాహనము, చాంద్రాయణము=ప్రాయశ్చిత్త
ముకై ఆహారనియతి గలవ్రతభేదము.

గ. పశ్య తావత్కలికాలనరపాలస్య గృహస్థేషు ప్రద్యేషం భిక్షీ
షు పక్షపాతంచ. 250

వ. చూడు; కలికాలమనెడిక్షితిపాలునకు గృహస్థులందు ద్యేష
మును భిక్షులందు పక్షపాతమును గలిగియుండుట.

వృ॥ భిక్షాం కష్టమటంతి కుక్షీభృతయే పాదా గత్తైః క్షేళయం
త్యాచ్ఛన్నాశ్శిథిలైః పటైశ్చ గృహిణో జీర్ణేగృహేశేరతే
రాజత్సూక్ష్మపటాః ప్రళస్తశిబికారూఢా గృహిభ్యోఽన్నదా
గ్రావప్రూహదృఢేమరే స్థితిభుజో ధన్యాహిసన్యాసినః॥ 251

అ. గృహిణః=గృహస్థులు, కుక్షీభృతయే=పొట్టనించుటకై, భిక్షాం=భిక్ష
మునుగూర్చి, అటంతి=తిరుగుచున్నారు, కష్టం=అయ్యో! పాదా=కాళ్లును,
గత్తైః=నడలతో, క్షేళయంతి=కష్టపడుచున్నారు; శిథిలైః=చినిగిపోయిన,
పటైశ్చ=బట్టలతోను, ఆచ్ఛన్నాః=కప్పఁబడినవారై, జీర్ణే=శిథిలమైన, గృ
హే=ఇంట, శేరతే=శయించుచున్నారు. సన్యాసినః=సన్యాసులు, ప్రళ
స్తశిబికారూఢాః=ప్రఖ్యాతమైన పల్లికలనెక్కినవారై, రాజత్సూక్ష్మపటాః=
ప్రకాశించునన్నవస్త్రములు గలవారై, గ్రావప్రూహదృఢే=తాలసమూహ
ముచేత ధృఢమైన, మరే=మతమందు, స్థితిజుషః=వాసముగలవారై, గృహి
భ్యోః=గృహస్థులకు, అన్నదాః=అన్నదానముచేయువారు, ధన్యాహి = కృ
తార్థులు గదా.

తా. ఇక్కడివారు గృహస్థులైనను, పొట్టనించుటకై బిచ్చమెత్తుచు అక్కడక్కడ కష్టముతోఁదిరుగుచు, చినిగినబట్టలుకట్టుకొని, శిథిలమైన యిండ్లలో నుందురుగాని ; సన్యాసులు సన్నపువస్త్రములుకట్టుకొని పల్లకీల నెక్కుకొని తిరుగుచు, జాలకట్టడపు గట్టిమతములలో నివసించుచు ధన్యులుగా నున్నారు గదా ?

చ. నిరతము జీర్ణవస్త్రము లరనిష్టమునన్ మొలఁ జాట్టి పొట్టకై
తిరిపములెత్తిపాదములురీతిఁపులుతెయ్యుచు గండ్లయిండ్లయం
దరతిఁ బరుండుచుందురు గృహస్థులు, భిక్షులొవారికిత్తు రో
గిరములు శాల్యవల్వ దృఢరేహమువాహముదామువాడుచున్.

టీ. అనిష్టమునన్ = ఇష్టములేమితో, గండ్లయిండ్లయందున్ = బొందలతోడి యిండ్లలో, అరతిన్ = అనిష్టముతో, వారికిన్ = అగృహస్థులకు.

అన్యచ్ఛ —

మృ॥ అనభ్యస్య వేదా నహో శాస్త్రవాదాన్

పఠంతః స్ఫుటంయే బత్తే తన్తత్థాః

అధీశా ననాదృత్య తద్భృత్యపూజా

పరాణాం నరాణాం పదంతే భజంతే॥

252

అ. యే = ఏ, ఏతన్తత్థాః = ఈమాధ్వమతస్థులు, వేదాన్ = వేదములను, అనభ్యస్య = అభ్యసించక, అహో = అహా ! శాస్త్రవాదాన్ = శాస్త్రవివాదములను, స్ఫుటం = చక్కగా, పఠంతః = చదువుచుండువారు; బత్తే = అయ్యో ! తే = వారు, అధీశాన్ = ప్రభువులను, అనాదృత్య = ఆదరింపక, తద్భృత్యపూజాపరాణాం = వారి పనివాండ్రయొక్క పూజయందు పట్టుగల, నరాణాం = నరులయొక్క, పదం = స్థానమును, భజంతే = భజించుచున్నారు.

తా. ఈమాధ్వము వేదములును విడిచి శాస్త్రములను చదువుట, ప్రభువులను విడిచి వారిపనివాండ్రను పూజించువాండ్ర పాదము లాశ్చయించుటయు గలవారుగా నున్నారు.

మఱియొకటి.——

ఆ. వేదములు త్యజించిరవాదశాస్త్రములు ప
 తించి యీమతస్సు శ్ లెంచ కకట
 ప్రభుల విడిచి నడచి శ్ ప్రభుభక్తులకు భక్తి
 పరులనరులవదమె శ్ సరి భజిత్రం.

కించ.——

వృ॥ ఏకాదశ్యాంకాలయోహోమహానా
 దేహామగ్నిరౌకికత్వం యదాగాత్
 తస్మాదేహంవ్యర్థహింసానిన్మత్యై
 స్యాదుత్కృష్టః పిష్టపశ్వాదరోఽపి॥

253

ఆ. ఏహం=ఈమాధ్వలయొక్క, అగ్నిః = అహవనీయాదియగ్ని, ఏకాదశ్యాం=ఏకాదశిలో, కాలయోః=ప్రాత్రస్సాయంకాలములయందు, హోమహోనాత్=హోమమునువిడుచుటచేత, రౌకికత్వం = ప్రకృతాగ్నియగుటను, యత్=ఎందువలన, ఆగాత్=పొందెనో; తస్మాత్=అందువలన, వ్యర్థహింసానిన్మత్యై=నిష్ఫలమైనహింసనుమానుటకై, ఏహం=ఈమాధ్వలకు, పిష్టపశ్వాదరోఽపి=మట్టియుద్దతోచేసిన పశురూపమందే ఆదరము కూడ, ఉత్కృష్టః=మేలైనదిగా, స్యాత్=అగును.

తా. మీరు తమత్రివిధహోమాగులును నేకాదశిలో ప్రాత్రస్సాయంకాలములలోను విడిచిపెట్టుటచేత అవి సామాన్యాగులయ్యెను. అని అందు పశువు దేవతాంగీకార్యము కాదనియు, పిష్టపశు వే చాలును అనియు ఇష్టపడిరి.

మఱియు.——

తే. ఒగిని నేకాదశినిఁగొలరహోమమెడలి
 యగ్నిహోత్రముప్రాకృత శ్ మైన నడలి

వ్యర్థహింసకు నొడిగట్ట కర్థవీరు
పిష్టపశువునె గొనుదు రుత్కృష్టమనుచు.

విశ్వావసు:—

- గ. కిమరే కేశవభక్తిప్రకర్షదీప్యానపి విప్రార్థదూషయసి శుద్ధా
కిల మధ్యసిద్ధాంతనిష్ఠానామియంహృదయంజరీహరీతిరీతిః. 254
వ. ఏమిరా? రమేశవిషయభక్త్యతిశయదీపుల విప్రులనుకూడా
తెదవు? పరిశుద్ధులైనయీమధ్యసిద్ధాంతులక్రమము హృద
యంగమము గదా.

వృ॥ ఆ బాలస్థవిరం స్థిరం హరిది నే శుద్ధోపవాసప్రవతం
నిష్ప్రత్యూహ మహర్దివం విజయతే నారాయణారాధనం
శ్లాఘ్యభాగవతేషుభక్తి రధికా శ్రద్ధానయేషాందృఢా
శాస్త్రీస్త్రీయగురూదితేనచరితంసాధ్వేషమాధ్వేషకిం॥ 255

అ. యేషం = ఏమాధ్వలకు, ఆబాలస్థవిరం = బాలురుమొదలుకొని వృ
ద్ధులపర్యంతము, హరిది నే = ఏకాదశియందు, స్థిరం = పృథముగా, శుద్ధోపవాసప్ర
వతం = శుద్ధమైనఉపవాసముతోడీవ్రతును; అహర్దివం = ప్రతీదినమును, నిష్ప్రత్యూ
హం = నిర్విఘ్నముగా నారాయణారాధనం = నారాయణార్చనమును; భాగవ
తేషు = భగవద్భక్తులందు, శ్లాఘ్య = కొనియాడతగిన, భక్తిః = భక్తియు; స్త్రీ
యగురూదితే = తమగురువుచేత చెప్పబడిన, శాస్త్రీ = శాస్త్రమందు,
దృఢా = పృథమై, అధికా = అధికమైన, శ్రద్ధాచ = పట్టుదలయును; విజయ
తే = పరిబలపడుచున్నది. ఏషు = ఇట్టి, మాధ్వేషు = మాధ్వలయందు, సాధు =
నిర్మలమైన, చరితం = చరిత్రము, నకిం = లేదా?

తా. ఈమాధ్వలయందు ఏకాదశీదినమున బాలవృద్ధులతో శుద్ధోపవాస
మును, దినదినము నిరాటంకముగా నారాయణార్చనమును, భగవద్భక్తులవిష
యములలో భక్తియును, గురువాక్యములందు శ్రద్ధయు, నుండుట్టిచే వీరినడవడి
మంచిదేకదా?

సీ. ఆబాలముపవృద్ధ శ మాహరిదినములఁ
 బరిశుద్ధముపవాసశ్రవణము నుండ్రు
 ప్రత్యహమును నొకశ్రవణ్యహమును లేక
 నారాయణారాధనము నొనర్తు
 తమభాగధేయమంతయు మహానుభావుల
 భాగవతుల సతిభక్తి గొల్తు
 తమగురువులయొద్దఁ శ్రదమిఁ జదివెడిశాస్త్ర
 ములయందు శ్రద్ధ మిరక్కిలి ఘటింతు

ఆ. కనుక నిఁకను నేది శ కావింప నింపకా
 నుండనట్టి దదియొకండునుండ
 దాఱితిఁచూడ శ నమ్మాధ్యులందును
 వారిఁబోనివారి శ నేరిఁజూడ.

టి. పృత్యహము=ఆటంకము, భాగధేయము=భాగ్యము, ఇంపకా= ఇంపేగా.

గ. ఏతద్గురూణాం పునర్యతీనా మేషా మాకలితదోషవైధుర్యా
 ఏషాశుభచర్యా. 256

వ. మఱియు వీరిగురువు లై నయతివరులయు చరితము విదూరవి
 ధురదురిత మై యున్నయది.

టి. విదూరవిధురదురితము=చాలాదూరము తొలఁగిపోయినదోషములు గ
 లది, వైధుర్యము=అభాషము.

వృ. దనుజభిదభిషేకై స్తత్పురాణావలోకైః
 పునరవహతిమోహైః పుణ్యతీర్థావగాహైః
 భవకథనవిదూరై ర్భ్రష్టవిద్యావిచారైః
 తుణమివయతివర్యాః కాలమేతేనయంతి॥

అ. దనుజభీత్ + అభిషేక్తైః = రాక్షససంహారకుడైన హరియొక్క + అభిషేకములతోను, తత్పురాణ + అవలోక్తైః = అతనిపురాణములైన భాగవతాదులు చూచుటలతోను, పునః + అపగతమౌనైః = మఱిమఱి + తొలగిపోయిన అజ్ఞానములతోను, పుణ్యతీర్థ + అవగాహనైః = పుణ్యతీర్థముల + స్నానములతోను, భవకథవదిదూరైః = సంసారవార్తలకుదూరమైన, బ్రహ్మవిద్యావిచారైః = వేదాంతవిద్యావిచారములతోను, ఏతే = ఈ, యతివర్యాః = యతిశ్రేష్ఠులు, కాలం = యావజ్జీవకాలమునుకొ ఊణమివ = నిమిషకాలమువలె, నయంతి = కడపుచున్నారు.

తా. ఈమాధ్వగురువులు భగవంతుని కభిషేకముచేయుచు, భాగవతాదులుచదువుచు, తమయజ్ఞానములను పోగొట్టుకొనుచు, పుణ్యతీర్థ స్నానములు చేయుచు, సంసారమనువార్తయే మానివేదాంతకాస్త్రములను విచారించుకొనుచు, తమయావజ్జీవకాలమునుకొ ఊణమునువలె గడపుకొనుచుందురు.

మ. అనఘు త్రీర్థపవిత్రగాత్రు లయి ముఖ్యబ్రహ్మవిద్యావిచక్షుణులై చక్రికేభక్తియు క్తముగ నీర్ఘ్నలై మెయర్పింతుమజ్జనముత్పత్తిసాదకంబులై మహాశ్రద్ధక బురాణంబులుకొగనుచుం దైష్ఠ్యదుఃఖౌపమొప్పరువినం గానై ననయ్యాయత్రుల్.

టి. అనఘుల్ = పాపరహితులు, నిర్ఘ్నలు = ఎప్పుడును, అయ్యాయతుల్ = ఆయాయతులు

గ. యదపి తదుపరి త్వయాదూషణ ముపన్యస్తంతదపిమదపి హితహృదయేభ్యోభ వాద్య శేభ్యఏవరోచ తేనతుగుణగ్రాహిభ్యః. 258

అ. యదపి = ఏదియైనను, తదుపరి = వారిమీద, త్వయా = నీచేత, దూషణం = నిందించుట, ఉపన్యస్తం = ఉపన్యసింపఁబడినదో, తదపి = అదియు, మదపిహితహృదయేభ్యః = అజ్ఞానముచేత కప్పఁబడినమనస్సుగల, భవాద్య శేభ్యః ఏవ = నీవంటివారికే, రోచతే = ఇష్టమగుచున్నది. గుణగ్రాహిభ్యః = గుణముగ పొందువారికి, నతురోచతే = ఇష్టముకాదు.

వ. ఏది వారిమీఁది నీమాషణ ముపన్యసింపఁబడినదో, ఆయది యు సమదహృదయు లై ననీచుట్టివారికే కాక, గుణగ్రహణ కారులకు రుచించునదియ కాదు.

వృ॥ త త్రద్దేశనివాసి శిష్యనివహత్రాణాయ గుర్వాజ్ఞయా
సంచారాక్షమ ఏష విందతి యతిశ్చే ద్వాహనం కాక్షతిః
దత్తం విత్త మశేష మాస్తికజన్తై రైత్యారి నిత్యాగ్చనా
సాత్కృత్య స్వయమస్పృశన్వసతిచేన్నిందా స్తికిం తావతా॥

అ. త త్రత్ ... (త్రాణాయ = ఆయాదేశములందు నివసించు శిష్యసమాహము యొక్క రక్షణమునకై, గుర్వాజ్ఞయా = గురువునాజ్ఞ చేత, సంచారాక్షమః = సంచరించుటందు అశక్తుడైన, ఏషయతిః = ఈమాధ్వగురువు, వాహనం = వాహనమును, విందతిచేత్ = గ్రహించుచున్నాడేని, కాక్షతిః = ఏమిహిని; ఆస్తికజన్తైః = ఆస్తిగలవారిచేత, దత్తం = ఈయఁబడిన, అశేషం = సకలమైన, విత్తం = ధనమును, దైత్యారి... సాత్కృత్య = విష్ణువుయొక్క దినదివారాధనకై సత్కరించి, స్వయం = తాను, అస్పృశన్ = తాఁడక, వసతిచేత్ = ఉన్నాడేని, తావతా = దానిచేత, నిందా = దూషణము, అస్తికిం = ఉన్నదా ?

తా. సన్న్యాసియైన ఈమాధ్వగురువు తిరుగ శక్తిగల గురువునాజ్ఞగొని, శిష్యుల సుపదేశదులచే ననుగ్రహించుటకై దేశాలు తిరుగ పల్లకినెక్కు కొనుట యేమితిప్ప? ఆస్తిగలశిష్యులు హరియారాధనకై యిచ్చినధనమును తాను తాఁడకుండుటవలన నింద యేమి ?

శా. ఆయాదేశనివేశశిష్యతతిరత్రార్థంబు గుర్వాజ్ఞచే
వేయేతేర నశక్తులై యతివరుల్ వృద్ధత్వమం దెప్పుడే
నాయాయొక్కడు నెక్కుడు గొదువయేమర్థింపకరంబుదై
తేయారాతిసమర్చనార్థ మొసంగుదీయం గొఱుంఁతేమియో !

టీ. వేద, ఎక్కుడు = వాహనమును, ఎక్కుడు = ఎక్కఁగానీ, దైతే
యారాతి = విష్ణువుయొక్క.

నటిష్ఠాన్త్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 225

కృశానుః.—

పు॥ స్వామిని వినియుక్తానాం

స్వత్వే నానధ్యవస్యతాం యతినా ।

కృత్యం యత్యన్నత్వం

ప్రత్యవయం త్యత్ర తద్భుజశ్చ కుతః? 260

అ. స్వత్వేన=తనదిగా, అనధ్యవస్యతాం=నిశ్చయింపనివై, స్వామిని=స్వామివిషయమున, యతినా=యతియైన గురువుచేత, వినియుక్తానాం=ఉపయోగింపఁబడిన వైనవానికి, యత్యన్నత్వం=యతియన్న మగుట, కృత్యం=ఎక్కడిది? తద్భుజశ్చ = దానిభుజించువారును, కుతః=ఎట్లు, అత్ర = ఇక్కడ, ప్రత్యవయంతి=కాపాడుకొనుచున్నారు?

తా. ఈ మాధ్యయతులు స్వామికి వినియోగపఱచినయన్నాదులు యతియన్నమగుట యెట్లు? దాని భుజించువారును అపవిత్రులవుట యెట్లు?

మఱియు.—

తే. తనదియంచు నధ్యవసించుదానిన కద?

స్వామికి వినియోగించున శ దా; మఱెట్టి

యన్ననుది యతియది యని శ. యెన్న నాఁగ

దా? యదె యుపయోగింతు రే శ రై ననమ్మి.

టి. అధ్యవసించుదానిన=నిశ్చయింపఁబడుదానినే, వినియోగించునది=ఉపయోగపఱుపఱసినది.

గ॥ ఏతేన మతాంతరస్థా అపి మతాధిపతయో యతయో వ్యాఖ్యాతాః । 261

ఇనం చానధేయమ్॥

వ. ఇందుచలన మతాంతరస్థులైనమతాధిపతులును ధోషదూషితులు గారైరి.

ఇదియు నసభాసమున వినునదియ.

వృ॥ యది కతిపయే జాత్వాల్సాన్య ద్యథాసమయం ద్విజాః
బత నతనుయుస్సంధ్యో పాస్తిం భవిష్యతి కిం తతః ।

నిగమచరితా నంగీకారోహి దూషణ మంగినా

మశకనవశాద్దోషాయైషాం నజాత్వననుష్ఠితిః॥ 262

అ. కతిపయే=కొందఱు, ద్విజాః=మాధ్వబ్రాహ్మణులు, ఆలస్యాత్=మం
దబుద్ధిచేత, యథాసమయం=కాలముతప్పక, 'సంధ్యోపాస్తిం=సంధ్యోపాసన
మును, జాతు=ఒకప్పుడైనన, నతనుయుః యది=చేయరేని, బత=అయ్యో!
తతః=దానివలన, కిం భవిష్యతి=ఏమి కాగలదు? అంగినాం=మనుష్యులకు,
నిగమచరితానం గీకారః=వేదవృత్తాంతముల నంగీకరింపకపోవుట, దూషణం
హి=నిందకదా? ఆశకనవశాత్=అశక్తివశముగ, అననుష్ఠితిః=అనుష్ఠింపకపో
వుట, ఏషాం=ఏరికి, దోషాయ=దోషముకొఱకు, నజాతు=ఒకప్పుడునుకాదు.

తా. ఈమాధ్వబ్రాహ్మణులు కాలము తప్పక సంధ్యోపాసనమును, వేదా
ధ్యయనమును చేయకపోవుట నింద్యమే యైనను, వారివారి శక్తిహీనతవల్ల
వారువారు చేయకపోవుటచే వారిని నిందింపరాదు.

ఆ. కొందఱు దశక్షిణిని దక్షి దప్పక

యున్నకర్తవ్యమే కున్న గొడువ

యేమి? స్వార్థశౌలభ్యమేకర్తవ్యమే గాని

కొనక యునికి దోషమునకయునికి P

కించ.——

శ్లో॥ “పంథాన మనురుంథానః

పితౄణాం రై నదుష్యతి ”

ఇతిస్మృతి మధీయానై

రేషాందోషో హి దుర్వచః॥

సటిష్టాంధ్రపద్య టీకా తాత్పర్యేతిహాససహితము. 227

అ. పిత్రాదేః=పితృపితామహప్రభృతులయొక్క, పంథానం=మార్గమును, అనురుంధానః=అనుసరించునతఁడు, నదువ్యత్యేవ=దూషింపఁ బడనే పడఁడు. ఇతి=అని, స్మృతిం=స్మృతిని, అధీయానైః=అధ్యయనించువాచేత, ఏషాం=వీరియొక్క, దోషః=దోషము, దుర్వచోహి=వచియింపఁగూడనిది కదా ?

తా. “అవశ్యం పితరూచారో గ్రాహ్య స్మరైవః కులాగతః” అను స్మృతిని దెలిసినవారు తమపితృపితామహులవంశాచారములను వదలనివారు ఈమాధ్వబ్రాహ్మణులవంశానుగత మైనయేకాదశీ హోమహోనాదిని దోషము గాఁజెప్పఁ దలంపరు.

మఱియు.—

క. పిత్రాచారము చేకొని

స్త్రీతార్హుం డగునతండు १ దూషణమునకున్

బ్రాతుఁడుకాఁ డన, వీరును

బ్రతాచార మె కొనిరనునీవేక్షనవేక్షన్.

టి. అనుపేక్షన్=అశ్రద్ధచేయమియందు, అపేక్షన్=అభిలాషతో.

గ॥ ఇతి విమానం దూరత స్సమానయన్ పరితో దృష్ట్వా॥ 264

వ. అని విమానమును దూరమున సమానయించు కొంచు

గలయఁ గనుంగొని.

వృ॥ భాషావేషాచారై

రూపాభిః పూరుషాశ్చ యోషాశ్చ ।

వీక్షన్వ ప్రతిదేశం

విలక్షణా ఏవ హంత ! లక్ష్యంతే॥

265

అ. ప్రతిదేశం=దేశదేశమందును, భాషావేషాచారైః = భాషల వేషముల ఆచారములచేతను, భూషాదిభిః = ఆభరణములచేతను, విలక్షణాః = వేరువేరునైన, పూరుషాశ్చ=పురుషులును, యోషాశ్చ = స్త్రీలును, లక్ష్యంత ఏవ=కనబడుచు నేయున్నారు ! హంత=ఆహా ! వీక్షన్వ=చూడు !

తా. అక్కడక్కడి స్త్రీపురుషులు భాషచేతఁ గాని, వేషముచేతఁ గాని, ఆచారముచేతఁగాని, భూషణములచేతఁగాని, వేఱువేఱుగా కనఁబడుచున్నాడు. చూడు.

క. వేషవిశేషాచారవి

శేషవిభూషావిశేషశేషముషి భాషా

శేషవిశేషములఁ బురుష

యోషలును విచక్షణుల్గు న్ముద్వీక్షింపన్ .

టి. వేష... శేషుషిన్ = వేషదులయొక్క—బుద్ధియందును, భాషాశేషవిశేషములన్ = భాషలయొక్క అశేషములైన విశేషములందును, సముద్వీక్షింపన్ = చక్కఁగా చూడఁగా, విచక్షణులు = నేర్పరులు, సముద్వీక్షింపన్ = చూడఁగా.

కృశానుః.--

గ॥ సఖే! వీక్షస్వేతి మామ్రాచః! కింతునత్పరమతిక్రామ! కీశకల్పజనా నిమాన్ జగపదాన్ ॥ 266

అ. సఖే = స్నేహితుడా, వీక్షస్వేతి = చూడుమని, మా+అవోచః = చెప్పకుము. కింతు = మఱియు, నత్పరం = శీఘ్రముగా, కీశకల్పజనాన్ = వానరప్రాయులైన జనులు గల, ఇమాన్ జగపదాన్ = ఈదేశములను, అతిక్రామ = దాటిపోవుచుము.

కృశానుఁడు.--

వ. వయస్యా! ఉద్వీక్షింపకు మనకు. మఱి ఈ క్రోతులవలె జనులుఁ గలజనపదములను త్వరగా విడిచి, కడచిరా!

వృ॥ చంద్రాలోకచయాంధకారభరయోశ్చాంపేయకించకయోః రాజ్ఞత్కుండలిరాజరాజిలకయో రాజీవధత్తురయోః ।
ఖేఃల్కోకిలలోకకాకకులయోః క్షీరార్ణవాంధోర్విరిన

వ్యక్తం పండితమూర్ఖయో సమదృశో వ్రాత్యా ఇహత్యా
అమీ॥ 267

అ. చంద్రాలోకచయ-అంధకారభరయోః=వెన్నెలసమూహమునకు అంధకారసమూహమునకును, చాంపేయ-కింపాకయోః=సంపంగెలకు ముష్టిచెట్లకును, రాజత్కంఢలిరాజ-రాజీలకయోః=ప్రకాశించెడుసర్పరాజునకు తుచ్చసర్పమునకును, రాజీవ-ధస్తూరయోః=తామరకు=ఉమ్మెత్తకును, ఫేలతోక్కిలలోక-కాకకులయోః=అడుచుండెడు కోకిలసమూహమునకు కాకులసమూహమునకును, క్షీరార్ణవ-అంధోర్వ-రిష=పాలసముద్రమునకు నూలికిని వలె, పండితమూర్ఖయోః=పండితులకు మూర్ఖులకును, ఇహత్యాః=ఇక్కడివారైన, అమీవ్రాత్యాః=ఈయవివేకులు, సమదృశః=సాటిని జూచువారు. వ్యక్తం=ఇది స్పష్టము.

తా. ఇక్కడియవివేకులు చీకటితో వెన్నెలకును, ముష్టిచెట్లతో సంపెంగచెట్లకును, నీచుత్రాచుతో సర్పరాజుకును, ఉమ్మెత్తతో తామరకును, కాకులతో కోకిలకును, బావిలో పాలసముద్రమునకునువలె, మూర్ఖులతో పండితులకును సాటి చూచువారుగా నుండుట స్పష్టము.

సీ. శారదచంద్రునిరచంద్రికకై వడి

గటికచీకటిగమి శ గాంచినట్లు

ఇంపుగ సాం పగుశసంపెంగకై వడి

గ్రించుముష్టిని సమీక్షించినట్లు

బిలశాయికులభూషు శ డలశేషుకై వడి

నీచును ద్రాచును శ జూచినట్లు

పరిమళపద్మంబు శ పద్మంబుకై వడి

గత్తును మైత్తును శ గన్నయట్లు

తే. కోకిలకులముహూలిక శ గాకికులము

కలశవారాశిహూలిక శ గలినిగోయి

దలఁచినట్లు మూఁకులఁ బండిఁతులనువలెనె
తలఁతు రవివేకు లకట ! యీశస్థలమువారు.

టి. శారద=శరత్కాలసంబంధమైన, క్రించు=నీచమైన, బిలశాయి=సర్ప
ములయొక్క, నీచును=నీచమైన, సద్బంబు=గృహమైన, కలశవారాళి=పాలసం
ద్రముయొక్క, కెలని=ప్రక్కలోని.

విశ్వావసుః.—

గ॥ ఓమిత్యక్రే విమోన ముచానయన్ సానందంసాంజలిబంధంచ

అ. ఉపానయన్=కొనివచ్చుచు, స+ఆనందం=ఆనందముతో.

విశ్వావసువు.—

వ. అంగీకారనూచన మయినయోంకార సుచనము నచియించి
యెదురఁ దమవిమోనమును మఱలించుకొనుచు నానం
దముతో, అంజలిబంధముతోను.

వేంకటాచల వర్ణనము.

(శేషశైలము = శేషాచలము. ఈతిరుపతిసర్వతము.—వేం+కటపతి=అని
అనేకదోషములను పరిత్యజించునది అనువృత్తస్త్యర్థముచేత ఈ కలియుగ
మున వేంకటాచలమనియు ; నృషభాసురుఁడు విష్ణువునుగూర్చి తపస్సు చేసి,
అతనితో యుద్ధముకొరి, చక్రాయుధముచే వధింపఁబడి, వైకుంఠమును పొంది
నందున ఈ కలియుగమున వృషాచలమనియు ; అంజనాదేవి పుత్రార్థమై తప
స్సుచేసి, ప్రత్యక్షమైన ఆ వేంకటేశ్వరునివలన హనుమానుని సంతానముగ ల
భించినందున శ్రీతాయుగమున అంజనాచలమనియు ; ఆదిశేషుఁడు ద్వారపా
లకుఁడుగ నుండి వాయుదేవుని అడ్డగించుటచే, అతఁ డతికోపముతో వీచివీచి
ఆపర్వతమునుకూడ ఎగురఁగొట్టఁగా, ఇతఁ డాపర్వతమును చుట్టుకొని కాపా
డుకొనుచున్నందున ద్వాపరయుగమున శేషాచలమనియు ; ప్రఖ్యాతమై
యుండునది.)

వృ॥ సురభితమ తమాలస్తోమపుష్పద్రసాల

[ప్రకరతిలక సాల ప్రష్ఠసుష్మద్రుజాలః ।

[శ్రితసమవనశీల శ్రీశశలీలానుకూల

శ్చిధిలితభవమూల స్సేన్యతాం శేషశైలః॥

269

అ. సురభితమ-తమాల-స్తోమ-పుష్పత్-రసాల-ప్రకర-తిలక-సాల-ప్రష్ఠ-
సుష్మ-ద్రు-జాలః = అతిపరిమళముగల -కానుగలసమూహమును-పెరుగుచున్న-
తీయమామిళ్లసమూహమును - ఏపెలు మొదలు - శ్రేష్ఠములైన-మంచి-చెట్ల-
సమూహమును కలదియు, శ్రిత-సమవన-శీలః = ఆశ్రితులను-సంరక్షించుటే-
స్వభావముగాఁ గలదియు, శ్రీశ-లీలా-అనుకూలః = శ్రీనివాసునియొక్క-విలా-
సములకు-తిగినదియు, శ్చిధిలిత-భవ-మూలః=విచ్ఛిన్నముచేయఁబడిన సంసారము-
లయు-లేక పాపములయు-కారణములుగలదియైన, శేషశైలః=ఈశేషాల-
ము-వేంకటాచలము, సేన్యతాం=సేవింపఁబడునుగాక.

తా. కానుగులు, మామిడులు మొదలైన మేలివృక్షముల సమూహములతోను,
ఆశ్రితులను సంరక్షించుటయందలి స్వభావముతోను గూడి, సకలదోషముల
కారణములను పరిహరించుచు, శ్రీశ్రీనివాసునిలీలల కనుకూల మైనయీశేష-
శైలము సేవించుమా.

చ. సురభిరసాలసాలముల శ్ శోభితశాలతమాలశాలలక్

నిరతము శ్రీనివాసపదసీరజరేణులు సోకి శోకమూ

లరహిత మైనసానువుల శ్ రమ్యతరం బయి సంశ్రితావసం

బరయన, శేషశైల మిదోయద్భుతశీలము సేన యద్యోడిన్.

టి. సీరజరేణులు = తామరపుష్పాడులు, సానువులక్ = సరియలతోడ,
అరయక్+అ=కనిపెట్టఁగానె, అద్భుతశీలము=అశ్చర్యస్వభావము గలది.

పున స్సహర్షమ్ —

వృ॥ పన్నగేషుచ నగేషు ఖగేషు

ద్వీపిరాజిషు పృషత్సు దృషత్సు!

వల్లరీమచ దరీమ ర్ఘరీమ

ప్రార్థయంతి జని మత్ర మునీంద్రాః॥

270

అ. అత్ర=ఇక్కడ, మునీంద్రాః=మునిశ్రేష్ఠులు, పన్నగేమచ = సర్పము లలోఁగాని, నగేమ=కొండలలోఁగాని, ఖగేమ = పక్షులలోఁగాని, ద్వీపీరా జిమ=పులులలోఁగాని, పృషతు = నక్కలలోఁగాని, దృషతు=తాలలోఁ గాని, వల్లరీమచ=తీగలలోఁగాని, దరీమ=గుహలలోఁగాని, ర్ఘరీమ = వెలువ లలోఁగాని, జనిమ్=జన్మమును, ప్రార్థయంతి=వేడుకొనుచున్నారు.

తా. అన్యదేశవాసు లైనమునీశ్వరులు కూడ ఈతిరుపతియందు మృగపక్ష పక్షివృక్షపాషాణాపగలతాదులయం దేదానియందైనను జన్మము కలిగిన జాలుని కోరుచున్నారు.

మఱి సంతోషముతో._____

ఆ. పరఁగఁ బ్లనగవతగ్రవన్నగనగముల

వల్లరీ దరీ స్ఫుర ల్లహరుల

మానిజనుల జనులరీమేనినేమేనిని

గోరికొందు రిందు శ్శౌరిఁ గోరి.

టి. స్ఫురల్లహరుల = విఙ్మంభించెడిప్రవాహములలో నైనను, మాని జనులు+అ=మునిజనులే, జనుల = జన్మములయందు, ఏమేనిని = ఏమియైనను.

గ. అహోమహోన్నతాఖిలస్య శైలస్యధన్యతా? యతః. 271

వ. ఆహో ! మహాసమున్నతకదా ! ఈమహీధరముధన్యత, ఏల యనఁగా.

శ్రీవేంకటేశ్వర వర్ణనము.

- (వేంకటేశ్వరులు—వీరు - తిరువేంగడముడయాన్ అని, శ్రీనివాసప్పెరుమాళ్లుఅనియు అలరేల్లంతైతాయారతో స్వామిపుష్కరిణీతీరమున ఆనందనిలయ విమానమందు పూజలక్షి వీరలక్షి పద్మావతి సహితుఁడు నై తొండమాన్

చక్రవర్తిని కుమారస్వామికిని ప్రత్యక్షమై తొండరడిప్పాడి మధురకవియాశ్వాద్లు తక్క తక్కినయెనమండ్రగు రాశ్వాద్లయొక్కయు ఆండాళుయొక్కయు మంగళాశాసనములతో వేంచేసియున్నవారు.)

శ్లో॥ వై కుంతేపి నిరుత్క్లంఠ మకుంతవిభవం మహాః ।

తదత్ర చిత్రచారిత్రం రమతే రమయానమమ్॥ 272

అ. అకుంతవిభవం=నిరాటంక మైనవై భవము కలదియు, చిత్రచారిత్రం=చిత్రమైనచరిత్రము గలదియునైన, తత్ మహాః=ఆతేజసు, వై కుంతేపి=పరమ పదములను, నిరుత్క్లంఠం=ఉత్సాహము లేనిదియై, అత్ర=ఈశేషశైలము నందు, రమయానమం=లక్ష్మీదేవితోఁగూడ, రమతే=ఆనందమునఁ గ్రీడించుచున్నది.

తా. అటంకము లేక, మహావైభవము గలిగి తేజోరూప మైన శ్రీనివాస మూర్తి ఆపరమపదమందును ఉత్సాహము విడిచి ఈశేషాద్రియందు విచిత్రచరిత్రములతో అలమేల్మంగ నాచ్చియారుతోఁగూడ గ్రీడించుచున్నయతఁడు.

క. కుంతం బైత్తి వచింతు న

కుంతం బగువిభవ మెపుడుఁగొఱుగ నిట వై

కుంతంబున నునికి నిరు

త్కుంతం బయి మహము రమయుఁ గదగె రమ్యం బై .

టి. కొఱుగన్=ప్రకాశించుచుండఁగా, నిరుత్క్లంఠంబయి=ఆశలేనిదయి, మహము=తేజోరూప మైనదైవమును, రమయుఁ=లక్ష్మీయును.

వై కుంతము—ఇది ఊర్ధ్వలోకము లేడింటికిని మైన విరజాతీరమున “కుంతోనాస్తీతి వై కుంతః” అని పరిణామాదిరహితమై అనశ్వర మైనయాత్రివాద్విభూతీయందు నిరతిశయానందసుఖావహుఁడై పంచోపనిషత్తయవిగ్రహుఁడై శ్రీభూనీళాదేవీసహితం దైవశ్రీమన్నారాయణుడు అనంతగరుడ విష్వక్సేనాది నిత్యసూరి ముక్తపరివారములతోఁ గూడ పరత్వమున వాసిముచేయుచుండు పరమపదము.

వృ॥ వివిధనిగమసారే విశ్వరక్షైకధీరే
 వృషశిఖరి విహారే వక్షసాఽఽశ్లిష్టదారే
 భగవతి యదువీరే భక్తబుద్ధే రదూరే
 భవతు చిర ముదారే భాననా నిర్వికారే॥ 273

అ. వివిధనిగమసారే=అనేకవిధములైనవేదములకు సారాంశమును, విశ్వ
 రక్ష+ఏకధీరే=లోకరక్షణమందు ముఖ్యమైన ధైర్యముకలవాడను, ఉదా
 రే=మహాదాతయును, నిర్వికారే=వికారములేమియు లేనివాడను, భక్తబు
 ద్ధే అదూరే=భక్తులయొక్క బుద్ధికిని దూరము కానివాడను, వృషశిఖరివి
 హారే=ఈ వృషశైలమందు క్రీడించువాడను, వక్షసా ఽశ్లిష్టదారే=వక్షస్థల
 ముపై కాగలింపఁబడినభార్య యైనలక్ష్మీదేవిని గలవాడగునైన, యదువీరే=
 శ్రీకృష్ణమూర్తి యయినయూ శ్రీనివాసమూర్తి యగు, భగవతి=భగవంతునియం
 దు, భావనా=నాధ్యానము, చిరం=సర్వదా, భవతు=కలుగుచుండునుగాక.

తా. వేదవేదాంతములందు ప్రతిపాదింపఁబడుచు, సర్వలోక సంరక్షకుడై
 భక్తులందె యాసక్తుడై, వికారములు లేక జౌదార్యముకలవాడై, వక్షస్థల
 మున లక్ష్మితోఁ గూడి, ఈతిరుమలయందలి శ్రీనివాసమూర్తి యగునాభగవం
 తుని సర్వదా ధ్యానముచేయుచున్నాను.

ఉ. సారై దలంతు నెంతు శ్రుతిసార వృషాగ్రవిహార ! విశ్వర
 ఙ్గరతిధీర ! వక్షముననంశ్రితిదార ! యుదార ! యాశ్రితా
 దూర ! వికారదూర ! యదురధూర్వహవీర ! యుపారసద్గుణా
 ధార ! సదాసుధాంధసులభారకపోషకపాదపాద ! నిన్.

టి. విశ్వరంగరతిధీర = లోకరక్షణమం దాసక్తితోఁ గూడినధీరుఁడా !
 సదాసుధాంధసులభారకపోషకపాదపాద = ఎల్లప్పుడును నేనతలకు ధారక
 యును పోషకము నైనపాదతీర్థము (ఆకాశగంగ) కలవాడా !

వృషశిఖరి=వృషాగ్ర—288 వృత్తముమీద చూడు!

గ॥ ఇతి సానందం ధ్యాయతి॥

సటిష్ఠాన్త్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 235

వ. అని యానందముతో ధ్యానము చేయుచున్నాడు.

కృశానుః.—

X॥ హంత ! వ్యపేత విషయాంతరవ్యాసంగం త్వదం తరంగం
దేవ ఏవాస్మి న్మను భవతి దృఢసంగమ్॥ 275

అ. హంత=అయ్యో ! వ్యపేతవిషయాంతరవ్యాసంగం=తొలగిపోయిన
విషయాంతరములయందలిసంసర్గము గల, త్వదంతరంగం=నీమనస్సు, అస్మిన్
దేవే ఏవ=ఈదేవునియందే, దృఢసంగం = దృఢమైనభావము, అనుభవతి =
అనుభవించుచున్నది.

కృశానువు.—

వ. అయ్యో ! అయ్యా విషయముల విడిచి నీభావ మీదేవవిష
యముననే భావనానుభవవిభమున నున్నయది.

విశ్వావనుః.—

X॥ సఖే ! సత్యమేవ విదితంభవతా॥ 276

వ. సఖా ! సత్యమే నీవు తెలిసికొంటివి.

వృ॥ దధతీ చిరాయ సుదతీ మురఃస్థలే
తదతీతనీచు దదతీసుఖం సతామ్
రసికస్య చిత్తమిహ కస్య దేవతా
ప్రతిపన్న సన్నగనగా నగాహతే॥ 277

అ. ఉరఃస్థలే=అొప్పున, సుదతీం = స్త్రీని, దధతీ = ధరించునదియై,
అతీతనీమ=అతిక్రమించిన అంతిమస్థానము గలదియగు, తత్ సుఖం = ఆయా
నందమును, సతామ్=సత్పురుషులకు, దదతీ=ఇచ్చునదై, చిరాయ=చీరకాలము
నుండి, ప్రతిపన్న-పన్నగనగా=చేరిన-శేషశైలము కలదైన, దేవతా=దైవము,
కస్యరసికస్య=ఏబ్రహ్మరసజ్ఞానికి, చిత్తం=మనస్సును, ఇహ = ఇక్కడ, నగా
హతే=చేరదు.

తా. వక్షఃస్థలమున'లక్ష్మీగలిగి, సత్పురుషులకు అత్యంతసుఖము నిచ్చుచుండు నిక్కడిదైవము ఎట్టిబ్రహ్మజ్ఞానికైనను చిత్తమునఁ జేరకపోడు.

ఆ. ఉరమునంద తెఱవ నీ నిరవ్రైంద ధరియించి

నిరవధికము సుఖము నీ నిరత మొసంగ

నురగధరగమగుచుఁ నీ బరంగుపరమదైవ

మేరసికునిమనసు నీ కెక్క దిందు.

టి. నిరవధికము=మితి లేని, ఉరగధరగము = శేషాద్రియందు ఉండునది.

కృశానుః.—

గ॥ కిమరే? కేవల మర్థపర మముం దేవ మనుసంధత్సే॥ 278

కృశానువు.—

వ. ఏమిరా? (యథార్థమున హిరణ్యహరణుండ కనుక) ఇప్పుడు ను కేవల మర్థపరాయణుండె యయినయిందైవము నను సంధానము చేయుచున్నావు.

వృ॥ ఇష్టప్రాప్తి మనిష్టభంగ మపివా సంప్రార్థ్య భక్త్యాజనై
ర్యద్దాతవ్యమితి ప్రతిశ్రుతిమభూ ద్ద్రవ్యం తదాప్తేఫలే
తేదాస్యంతి నచేత్స్వయం భయమసావుత్పాద్య తేహంపునః
కృత్స్నంసార్థహిరణ్యహృత్పద ఇదం గృహ్లాతి వృద్ధ్యాసమమ్॥

అ. ఇష్టప్రాప్తి=ఇష్టసిద్ధియును, అనిష్టభంగమపివా = అనిష్టము సిద్ధింప
మియును, సంప్రార్థ్య=కోరి, జనైః=జనులచేత, యత్ = ఏది, భక్త్యా =
భక్తితో, దాతవ్యమితి = ఇయ్యఁదగినదియని, ప్రతిశ్రుతం = వినఁబడినది,
అభూత్=ఐదవదో, ఫలే=దానిఫలము, ఆప్తే = ప్రాప్తింపఁగా, తద్ద్రవ్యం =
అద్రవ్యము, తే=వారు, నదాస్యంతిచేత్=ఇయ్యనివారై రేని, స్వయం=తానే,
అసా=కణేంకలేశ్వరుఁడు, తేహం=వారికి, భయం=భయమును, ఉత్పాద్య=
పుట్టించి, పునః=మఱల, సార్థహిరణ్యహృత్పదః = యథార్థముగ ధనమును

తీసికొనువాడు - హిరణ్యకశిపుని సంహరించినవాడు అను సంజ్ఞాశబ్దము కల వాఁడై, ఇదం=ఈచెప్పిన ద్రవ్యమును, కృత్స్నిం=పూర్ణముగ, వృద్ధ్యాసమం= వడ్డితోఁ గూడ, గృహ్లాతి=తీసికొనుచున్నాఁడు.

తా. ఇష్టముకలిగి, అనిష్టముకలుగకుండవలెనని భక్తితో వేడుకొని లోకులు ఇచ్చెదమని నియమించుకొన్న ద్రవ్యము వారికి ఆయాఫలము ప్రాప్తింపఁగానే, వా రాధనను నియ్యనియెడల వారికి భయము కలిగించి, తనహిరణ్యహరి యను పేరు తోఁచునట్లుగా, వారిధనమును కొఱవడకుండ వడ్డితోఁ గూడ తీసికొను చున్నాఁడు.

మ. తమయిష్టంబులు కల్లుకై మఱి యనిరీప్తంబుల్ నివర్తించుకై
తమిఁ బ్రార్థించి జనుల్ తదన్యతరమొందం దోనవి త్తము
ని । త్తము కొమ్మింతని మున్న చెప్పి వెనుకం ర దా మింతియుం
దప్పి గోక । దము భీతిల్లఁగఁ జేసి చేకొను నెఱైనక వడ్డితో
నంతయున్.

టి. తమిఁ = ఆశతో, తదన్యతరము = వానిలో నొకటిని, ఒందఁ = పొందఁగా.

కించ.—

మ॥ తాతేత్యామంత్ర్య కంచి ద్వనభువి తృప్తితస్తాయబిందూన్య
యాచే । కస్యాపుష్పచ్చైస్తటాకం ఖనత ఇహగిరౌహంత! మృ
ద్భారమూపే! దత్తాం కే నాపిసూనావలి మధిమకుటం మృ
ణ్మయీ మేవ ద్రధే । సోఽయం భూయ శృతిజ్ఞై ర్భువన
పతి రితి స్తూయతే ధ్యాయతేచ॥ 280

అ. యః=ఎఁడు, వనభువి=వేంకటాచల వనభూమియందు, తృప్తితః=దప్పి
కొన్నవాఁడై, కంచితే=ఒకానొకని, తాతేతి=తాతాయని, లోయేబిందూన్
నీటిబొట్లును, యయాచే=యాచించినాఁడో ! ఇహగిరౌ=ఈపర్వతమందు, త

టాకం=గుంటను, ఖనతః=ప్రవృత్తును, కన్యాపి=ఒకానొకనికిఁగూడ, ఉచ్చైః
=ఎచ్చగా, మృద్భారం=మట్టిబరువును, హంత=అయ్యో! ఊహే=మోయు
చున్నాఁడో! కేనాపి=ఒకానొకనిచేత, దత్తాం=ఇయ్యఁబడిన, మృణ్మయీమే
వ=మట్టిగానే యున్న, సూనావలిం=పూలమాలెను, అధిమకుటం=కిరీటమందు,
దధ్రే=ధరించివాఁడో! భూయః=మఱల, సోఽయం=అట్టి యీ వేంకటేశ్వ
రుఁడు, శ్రుతిశ్చైః=వేదవేత్తలచేత, భువనపతిరితి=జగత్పతియని, స్తూయతే=స్తో
త్రముచేయఁబడుచున్నాఁడు, ధ్యాయతేచ=ధ్యానింపఁబడుచున్నాఁడు.

తా. ఎవనితోయొకని అప్పా అని పిలిచి దప్పికొంటిని, నీటిబొట్టు లిన్ను అని
యు; ఎవనితోయొకనికి గుంటప్రవృత్తువానికి మట్టిమోసెననియు; ఎవఁడోయొ
కఁడు మంటియుంట లర్పింపఁగా పూలమాలెవలె తాల్చికొనియెసనియు, ఈ
వేంకటాచలమందు ఆవేంకటేశ్వరుఁడె యిట్లు చేసెనని అతనినే పొగడి అంద
ఱును ధ్యానముచేయుచున్నారు.

సీ. ఒకనాఁడు నీ ర్వట్టి శ్ యొకని నట్టడవిని
నీటిబొట్టొకటి నె శ్ మాటి కడిగె,
ఒకనాఁడు చెత్తొత్తుశ్ నొకనిచేరువ చేరి
మట్టి మోసెను బర్వుశ్ బిట్టనాక,
ఒకనాఁడు మంటితో శ్ నొకఁ డుంట లిచ్చిన
దాఁ బువ్వులుగఁ బట్టి శ్ తలను బెట్టె,
ఒకనాఁడు పాలకై శ్ యొకప్రేడు ప్రవేసిన
గొడ్డఁటిప్రేటున శ్ గోడు గుడిచె,

తే. ఇట్టిదీనుని నీయట్టిశ్ వట్టిఛాంద
నప్రవరు లెప్పు సెప్పుదు శ్ రప్రమేయుఁ
డ్డయినజగదీశ్వరుం డని శ్ యదియ కాక
తలఁచెదరు కూడనట్టులె శ్ తలఁపులందు.

నటిప్పణాం ద్రుపద్య టీకా తాత్పర్యేతిహాససహితము. 239

టీ. నీర్వృత్తి = దప్పిగొని, అనాక = అనక, వ్రేడు = గొల్లడు, గోడు = దుఃఖము, ఛాందసప్రవరులు = వేదవేత్తలలో శ్రేష్ఠులు — అవివేకులలో శ్రేష్ఠులు, అప్రమేయుడు = ఊహింప శక్యము కానివాడు.

విశ్వావసుః. —

X॥ కిమరే? కరుణానిధయే వేంకటాచలపతయేఽవ్యసూయసి !
శ్రుణుతావత్ ॥ 281

విశ్వావసువు —

వ. ఏమిరా? కేవలము దయాపయోధి యైనయీ వేంకటాధిపతి
యందును నీ వసూయపడుచున్నావు? వినుము.

వృ॥ నియంతా జంతూనాం నిఖిలజగదుత్పత్తివిభవ
ప్రతిక్షేపైః క్రిడన్ పరమపురుషః పన్నగనగే
పరత్వే సౌలభ్యప్రకటనకృతే వేంకటపతిః

కృపాసింధుః కాంకామిహ మనుజులీలాం నతనుతే॥ 282

అ. వేంకటపతిః = వేంకటేశ్వరుడు, జంతూనాం = సకలజంతువులకును, ని
యంతా = నియామకుడై, పరమపురుషః = పురుషోత్తముడై, పన్నగనగే = ఈ
శేషాచలమందు, నిఖిల... ప్రతిక్షేపైః = సర్వలోకముల సృష్టిస్థితిలయములతో,
క్రిడన్ = క్రీడించుచును, పరత్వే = పరతత్త్వమందును, సౌలభ్యప్రకటనకృతే =
తనసౌలభ్యగుణమును ప్రకటించుటకై, కృపాసింధుః = దయాసముద్రుడై,
ఇహ = ఇక్కడ, కాంకాం = ఏమేమి, మనుజులీలాం = మనుష్యులీలను, నతనుతే =
చేయుడు!

తా. ఈ వేంకటాచలపతి ఇక్కడ సకలప్రాణులకును, సకల్లోకముల
సృష్టిస్థితిలయములకును నియామకుడై క్రీడించుచును, తనపరత్త్వమందలి
సౌలభ్యమును దెలుపుటకై తాను దయాసముద్రుడై యేమేమోనీలలను జే
యుచుండువాడు.

మ. జగదుత్పత్తి స్థితికాలయంబునొసఁగఁ శ సర్వాంతరాత్ముండు
ప! న్నగళైలంబున నిందుఁ గ్రీడ సలుపుక శ నారాయణుం
డైపుఁ దా! భగవన్నిత్యపరత్వయు క్తుఁ డయినక శ భావిం
చి సౌలభ్యముక! నెగడింపకనరులీల లెన్నొయొనరింశ్చే
దానఁ దానై దయన్.

టి. దానక=ఆపర్వతమునందు. (“తమయిష్టంబులు కల్లుకై”) అను
దూషణము నిరసించుచున్నాఁడు.

కీంచ.—

వృ॥ కిమ ప్యుపాదాయదిశ న్నభీష్టం
కృత్స్నం జనేభ్యః పతి రంజనాద్రే!|
కృష్ణావతారీయ కుచేల సంప
త్ప్రదానరీతిం వివరీవరీతి॥

283

అ. అంజనాద్రేపతిః=వేంకటేశ్వరుఁడు, కిమపి = కొంచెమునైన, ఉపా
దాయ=తీసికొని, జనేభ్యః=జనులకై, అభీష్టం=అపేక్షితమును, కృత్స్నం=
విశేషముగా, దిశక=ఇచ్చుచు, కృష్ణా...రీతిం=కృష్ణావతారమందలి కుచేలు
నకు సంపద నిచ్చినవిధమును, వివరీవరీతి=మిక్కిలి వివరించుచున్నాఁడు.

తా. ఈవేంకటేశ్వరుఁడు కృష్ణావతారమందు కుచేలునికి అటుకులు కొం
చెము దీసికొని అఖిలైశ్వర్యము లిచ్చుటవలె ఇక్కడను జనులయొద్ద నేదేని
కొంత తీసికొని వారియభీష్టములన్నియు నిచ్చుచున్నవాఁడు.

క. ఒకకొంచెమె తీసికొనుచు

నకలాభీష్టము లొసఁగును శ జనసమితికి, ను

న్నొకకొంచెయ మునులకే

నకలైశ్వర్యము కుచేలసంయమి కొసఁగెక.

ఇ. కుచేలుఁడు—162 వ పుట చూడు.

సటిష్టాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 241

ఇ. కృష్ణుడు—155 వ పుట చూడు.

పృ॥ ప్రియసహచరీ లక్ష్మీ, స్థానం సహస్రవసు స్వయం,
కువలయపతి శ్యామలో, రత్నాకర శృంగురో మా రేః ।
తదపి హరతి ద్రవ్యం పూర్ణో జగత్పతి రేష యత్
తదపి భజతాం కర్తుం నృణా ముదగ్ర మనుగ్రహమ్॥284

అ. హరేః = విష్ణువునకు, ప్రియసహచరీ = భార్య, లక్ష్మీ = లక్ష్మీయు;
స్థానం=వాసస్థానము, స్వయం=తా నే, సహస్రవసుః=సూర్యుడును ; శ్యామః=
బావమఱది, కువలయపతిః=చంద్రుడును ; శృంగురః=మామ, రత్నాకరః=
సముద్రుడును ; తదపి=అయినప్పటికిని, యత్=ఎందువలన, భజతాం=తన్ను
భజించునట్టి, నృణాం=మనుష్యులకు, ఉదగ్రం=సంపూర్ణమైన, అనుగ్రహం=
అనుగ్రహమును, కర్తుం=చేయుటకై, ఇహ=ఈతిరుపతియందు, ఏషః=ఈ, జగ
త్పతిః=జగదీశ్వరుఁ డైన వేంకటేశ్వరుఁడు, పూర్ణః = తాను సర్వసంపన్నుఁ
డైనను, ద్రవ్యం=ద్రవ్యము కొంచెమైనను, హరతి=తీసికొనుచున్నాఁడు.

తా. సర్వైశ్వర్యసంపన్నురా లగులక్ష్మీదేవి తనకు ప్రియురాబుగాను,
భూమండలాధిపతియై-కలువలతో డైనచంద్రుఁడు తనకు బావమఱిదిగాను,
సకలరత్నములకును గని యైనసముద్రుఁడు తనకు మామగాను గలయామహా
విష్ణు వైనవేంకటేశ్వరుఁడు, తాను జగదీశ్వరుఁడై, సర్వసంపన్నుఁడగుచును,
తన్ను భజించుచున్నవారికి సంపూర్ణానుగ్రహము చేయుటకే, కొంచెముధన
మునైన దీసికొనుచున్నవాఁడు.

చ. ఎవనికి జాయ శ్రీయ, నెల శ్రీ వెవ్వనికొండె విభావనుండు,తాఁ
గువలయ బోధనాధికుడుగూర్చిని బేర్చినిబావ,మామగా
రెవని కనూర్పారత్ననిధి శ్రీ యెజ్జగదుజ్జ్వలుఁడతఁడీ
యవని భజించునంచితులకంతయునీయ నొకింత దీయుఁగా!

టి. విభావసుండు=కాంతులును ధనములును గలవాఁడు -సూర్యుఁడు, కుశ
లయ బోధనాధికుఁడు=భూమండలమును - కలువలనుకొ ప్రకాశింపఁజేయుట

యం దధికుండు-చంద్రుడు; అహోర్హాసనిధి=ప్రాచీనమైన రహస్యములకు స్థానము-సముద్రము, జగదుజ్వులుండు = జగత్తును ప్రకాశింపజేయువాడు-జగదీశ్వరుడు, అంచితలు=పూజితలు-భక్తులు.

ఇ. లక్ష్మీ జేవి=లోకమాత—2 న పుట చూడు.

ఇ. సహస్రససువు=సూర్యుడు—9 న పుట చూడు.

ఇ. కువలయపతి=చంద్రుడు-91 న పుట చూడు.

ఇ. రత్నాకరము—122, 133 వ పుటలు చూడు.

గ|| అఖిలహేమప్రస్థానీకానగూణల్యాణగుణైకతానస్య విశ్వనిదానస్య శ్రీనివాసాభివానస్య పరబ్రహ్మణో గుణార్ణవామృతకణానాం నల్ల నే అనిపుణధిషణా ధిషణాదయోఽపి || 285

అ. అఖిల...తానస్య=సకలమైన హేయవిషయములకు విరుద్ధమైన సకల కల్యాణగుణములకు ముఖ్యస్థితిగలిగినవాడును, విశ్వనిదానస్య=జగత్కారణభూతుండును, శ్రీనివాసాభివానస్య = శ్రీనివాసమూర్తి యనుతిరునామము గలవాడునైన, పరబ్రహ్మణః=పరబ్రహ్మముక్క, గుణార్ణవామృతకణానాం=గుణముల నెడి సముద్రమందలి యమృతబిందువులముక్క, నల్ల నే=స్తోత్రము నందు, ధిషణాదయోఽపి = బృహస్పతి మొదలైనవారునుగూడ, అనిపుణధిషణాః=సమర్థముకానిబుద్ధి గలవార్లు.

వ. దురంతము లైన హేయగుణములం దొకటియైన లేక యనంతములైన సకల్యాణగుణములకాస్పదంబై, సమస్తప్రపంచమునకు ముఖ్యకారణంబై, పరబ్రహ్మంబైనయీశ్రీనివాసమూర్తియొక్క గుణగణకలశార్ణవకణచర్లన మైనను, ఆవాచనప్రతిప్రభృతులకును వాచామగోచరమే కాక, వారిమనంబులకు మననీయంబును గాదయ్యె.

ఇ. ధిషణుడు=బృహస్పతి—171 వ పుట చూడు.

స|| గాంధీర్వైకావలంబే గరిమ నివసతౌకాంతి కుల్యాతటాకే

కల్్యాణాంభోజకల్పే నిరవధి కరుణాసార కల్లోలరాశౌ
చాతుర్యదార్యలక్ష్మీవిహరణశరణే సద్గుణౌఘాః బభూవే
దేవేశ్రీవేంకటేశే న జగణ్యిషతాకేనవాగ్లానవాచా॥ 286

అ. గాంభీర్య+నీకావలంబే=గాంభీరత్వమునకు ముఖ్యాధారుడును, గరి
మ+నివసతో = గౌరవమునకు స్థానమైనవాడును, కాంతి+కుల్యా+తటాకే=
కాంతియు నెడు కాలువతోడి సరస్సువంటివాడును, కల్్యాణ+అంభోజ+కల్పే
=శుభములనెడి తామరలకు ఉదయకాలమువంటివాడును, నిరవధి...రాశౌ=
అత్యంతమైన దయాసారమునకు సముద్రమువంటివాడును, చాతుర్య...శరణే=
నేర్పదానములసమృద్ధి అనులక్ష్మీకివిహరించుటకై న గృహమువంటివాడనైన,
దేవే+శ్రీవేంకటేశే = శ్రీవేంకటేశ్వరదేవునియందు, సద్గుణౌఘాః = సద్గుణ
సమూహములనుగూర్చి, జగణ్యిషతా=గణింపఁగోరిన, కేనవా=ఎవనిచేతఁ
గాని, గ్లానవాచా=తగ్గిపోయినవాక్కుచేత, నబభూవే=కాఁగలదికాదు.

తా. ఈవేంకటేశ్వరునియందలిగాంభీర్యగౌరవకాంతి కల్్యాణకారుణ్య
చాతుర్య బౌదార్యాది సకలసద్గుణములను గణించువాఁడెవఁడుగాని వాక్కు
చాలనివాఁడె యగును.

సీ. గాంభీర్యమునకు ముఖ్యం బైనపట్టును

ఘనగౌరవంబున శ్రీకుచికిపట్టు

కాంతికాలువలకుఁ శ్రీగలనీటిపట్టును

గల్వాణకమలకుఁ శ్రీగంపెబొట్టు

కారుణ్యమునకును శ్రీగల్లోలములపట్టు

నౌదార్యలక్ష్మీకి శ్రీనాటపట్టు

చాతుర్యలక్ష్మీకాశ్చందంబుననె యాట

పట్టువేంకటేశ్వరునిఁ బట్టు

తే. సుగుణగణములగణనము శ్రీసుతయైన

నెట్టిదిట్టనికైన దాబెట్టు బెట్టి

దంబు పుట్టింపదే ! వాగ్విరడంబ ముడిగి
డస్సి క్రుస్సినకరణి నీరధరణితలని.

కించ. —

శ్లో॥ సమగ్రా హి హారే ర్వేదై
స్సమగ్రాహి గుణావలిః
ప్రత్యక్షేఽపి పర త్వేఽస్య
ప్రత్యక్షేఽపి నసంశయః॥

287

అ. సమగ్రా = సంపూర్ణమైన, హారే + గుణావలిః = స్వామియొక్క గుణ
సమూహము, వేదైః = వేదములచేత, ప్రత్యక్షేఽపి = ప్రత్యక్షమందును, పరత్వే
= పరతత్త్వమందును, సమగ్రాహిహి = గ్రహింపబడెనుగాదా ? అన్య = ఇత
నియొక్క, ప్రత్యక్షేఽపి = ప్రత్యక్షమైనపుడు, నసంశయః = సందేహములేదు.

తా. స్వామిగుణములు వేదవిహితములే యైయున్నను, అతడు ప్రత్యక్ష
మగుచుండినచో పరోక్షమందును సందేహమా ?

మఱియు. —

తే. గుణము లెవనికి వేదాంతగణితము లగు
వాఁడు ప్రత్యక్ష మగుడును నీ వాని దాప
రత్వమున నట్లు సందేహరహిత మగును
బరుఁడా ప్రత్యక్షుఁడో యనఁబడుతలంపు.

గ॥ అహో ! మహోన్నతస్యావ్యవ్య సౌలభ్యం కనకకుసుమవ్య
సౌరభ్యమివ రసికేభ్య ఏవ స్వదతే ! పశ్య ! ॥ 288

వ. అహో ! మహోన్నతుఁ డైనను, ఇతనిసౌలభ్యము సౌవర్ణ
పుష్పముసౌరభ్యమునలె, రసికులకే రమణీయ మై యున్న
యది. చూడు !

సటిష్ఠాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 245

టి. సౌలభ్యము=సులభత్వము, సౌరభ్యం=పరిమళ మే, కనకకుసుమము=సౌవర్ణపుష్పము—సంపంగిపువ్వు.

వృ॥ ప్రచండవిశ్వకంటకప్రఖండనై కపండితః

పతంగమండలే వస న్యవీష పాండవప్రియః

అకుంతరీతికః ప్రసన్నపుండరీకలోచనః

స కుండలీంద్రభూధరప్రకాండమండనాయతే॥ 289

అ. యః=ఎవడు, ప్రచండ...పండితః= కూర్మరై లోకకంటకు లైన వారిని ఖండించుటయందు ముఖ్యమైన నేర్పుగలవాడును, పతంగమండలే=నూర్యమండలమున, వసన్=నివసించుచు, అకుంతరీతికః=సంపూర్ణ స్వరూపముగల వాడును, ప్రసన్నపుండరీకలోచనః=తేట యైన తెల్లఁదామరలవలె కన్నులు గలవాడునైన, సః+వీషః = ఆ+యీ, పాండవప్రియః=పాండవులకు ప్రీయుడైన శ్రీకృష్ణమూర్తి యగువేంకటేశ్వరుడు, కుండలీ. .యతే=ఈశేష శైలమునకు శ్రేష్ఠమైనభూషణ మగుచున్నాడు. (పంచచామరము).

తా. శ్రీకృష్ణమూర్తి యొకవేంకటేశ్వరుడు, క్రూరులై దుష్టులై నవారిని ఖండించుచు, స్థిరమర్యాదలు గలిగి పుండరీకాక్షుడై నూర్యమండలమందు వసించువాడైనను, ఈశేషాచలమునకు అల్పకారముగా నున్నవాడు.

పాండవప్రియుడు = శ్రీకృష్ణుడు— ఇతడు దేవకీసుదేవులపుత్రుడు, సందయశోదలపెంపుడుపుత్రుడు, బలరామునితమ్ముడు నై సత్యభామాదు లష్టభార్యలుగాను, అందు రుక్మిణీదేవి పట్టపుదేవిగాను కలిగియు, షోడశరాజ కన్యకలతోను షోడశసహస్ర గోపికలతోను లీలాలోలుఁ డై ఇట్లు తనతోడ విహితానందములనుకూడ అనుభవించి ఆనందింపఁగోరియున్న అనేకదేవతలను మహర్షులను అందు విదు రాకూర్మ కుచేల ద్రౌపద్యాదిభక్తులను వారు వారొకరుకొనునట్లానందింపఁజేయుచు, కంసకాళియశివుపాలమురసరకాధిశ త్రువులనుకొనఁగోరినవారిందు, తాను పంచపాండవుల కత్యంతప్రియుఁడౌటవలన కారవయద్ధమందు అర్జునునకు విశ్వరూపమున తనయందు విశ్వాసము కలిగిం

చుకొని అతఁ డస్వతంత్రుఁ డగునట్లు భగవద్దీతోపదేశముచేసి తానుగీతాచార్యుఁ డనఁబడుచు, నశావతారములలో అష్టమావతార మైనశ్రీమహావిష్ణువు.

పంచచామరము. ఎతఁడు శత్రుమండలంబు శ నెల్లఁ జెండుపండితుం
డెతఁడు మిత్రుమండలంబు శ నిల్లు చేసికొన్నవాఁ
డెతఁడు పుండరీక నేత్రుఁ శ డి ట్లఖండరీతివాఁ
డతఁడయిందు శేషశై లశమందుమండలంబునాన్

గ॥ అవలోకయ ! తానదురగవరధరణీధరశిరోమణి శ్చక్రపాణీ
రనితరసుకరవరనికరవితరణకౌశలమతిపేశలమ్॥ 290.

వ. చూడుమా ! ఈశేషశై లశేఖరమణి యైనశ్రీరమణీరమణుని
యనితరసాధారణ మైనవరవితరణమునందతిపేశల మైనకౌ
శలమును.

టి. వరవితరణము=వరము లిచ్చుట, అతిపేశలము=అతిమృదువు.

వృ॥ మూకారబంధం కమపి బధిరాః శ్లోక మాకర్ణయంతి,
శ్రద్ధాభు స్తం విలిఖతి కుణిః, శ్లాఘయా వీక్షతేఽంధః,
అధ్యారోహ త్యహహ ! సహసా పంగుర వ్యద్రిశ్యంగం,
సాంద్రాలస్యా శిశుభరణతో మందమాయాతీ వంధ్యా॥

అ. బధిరాః=చెవిటివాండ్రు, మూకారబంధం=మూఁగవాం డ్రారంభించిన,
కమపిశ్లోకం=ఒకపద్యమునైనను, ఆకర్ణయంతి=వినుచున్నారు, తం=అశ్లోకము
ను, కుణిః=చేయిమొండివాడు, శ్రద్ధాభుః=శ్రద్ధగలవాడై, విలిఖతి=వ్రాయు
చున్నాడు, అంధః=గుడ్డివాడు, శ్లాఘయా=శ్లాఘనముతో, వీక్షతే=చూ
చుచున్నాడు, పంగురపి=కాలుమొండివాడు కూడ, అద్రిశ్యంగం=కొండకొ
నను, సహసా=త్వరగా, అధ్యారోహతి=ఎక్కుచున్నాడు, అహహ=అహ!
పంధ్యా=గొడ్డాలిలు, శిశుభరణతః=బిడ్డనుమోసికొనుటవలన, సాంద్రాలస్యా=
మిక్కిలియలసత గలదై, మందం=మెల్లగా, ఆయాతి=వచ్చుచున్నది.

తా. ఈవేంకటాచలమందు ఆవేంకటేశ్వరుడు చెవిటివాండ్ర స్తోకాలు వినిపించుచు, మాంకవాండ్రచే పలికించుచు, చెయిమొండివాండ్రచేవ్రాయిం చుచు, గ్రుడ్డివాండ్రకు చూపించుచు నే గాక, ఈపర్వతశిఖరమును కాలిమొం డివాండ్రనెక్కించుచు, గొడ్డురాండ్రకుం గర్భమున బిడ్డనుమోకికొని యలసట తోడియాలస్యముతో రప్పించుచున్నవాడు.

సీ. ఏనాడుఁ బలుక నేర లేనట్టిమూఁగయుఁ

బన్యముల్ హృద్గ మైర పలుకు, వాని

నేనాడు వినఁగ నేర లేనట్టిచెవికియు

వితగాఁ జెప్ప లిచ్చిర వినున, వాని

నేనాడు వ్రాయనేర లేనట్టిచెయిమొండి

వడిని శ్రద్ధాఘ వైర వ్రాయు, వాని

నేనాడు జూడనేర లేనట్టిగుడ్డియుఁ

జక్కఁగాఁ జూచియేర చదువు, మఱియు.

జే. న.మన లేనట్టికుంటియుర వడిగ నడిచి

యిక్కుధరమున శిఖరముర నెక్కు మఱియు

నెక్కినచ్చును గొడ్డాయిర నెక్కసమున

నిండుకడుపున బరువునర బెండుచడుచు.

టి. ఇక్కుధరమున=ఈపర్వతమునందు, బెండుచడుచు= బలహీనపడుచు.

గ|| సర్వతః పర్వత మాలోక్య సజ్లాఘమ్|| 292

న. సర్వతమును సర్వత్రను నవలోకించి జ్లాఘించి.

వృ|| సర్వోత్తంగ శ్చిత్రతుభగుహ స్సర్వభిఖ్యాతస్తీతో

భాస్వద్వంశోపచయజనక స్సానుజస్సూర్తికోయః

ఏనం నూనం ఓతిభృతమియం జానతీ జానక్మీశం

కీశత్రేణీ కలయ శరణీ కుర్వతీ వర్వరీతి||

అ. యః=ఏవర్వతము, సగోష్ఠ్యంగః=అన్నిటికంటె పొడుగై, శ్రీతః=గుహః=ఆశ్రయించి శుభకర మైనగుహుండు—గుహలునుగలదై, సాధ్వభిఖ్యాతనీతః=సజ్జనులచేత కొనియాడఁబడిననీతయు—లతభేదమునుగలదై, భాస్వత్+వంశ, ఉపచయ+జనకః=సూర్యవంశమునకును—ప్రకాశించు వెదుళ్లకును అభివృద్ధినికలిగించునదై, సానుజస్సూరికః=తమ్ములయు - చరియలయు సంపూర్ణకలదైనదో, ఏనం= యీ, క్షీతిభృతం= రాజును—పర్వతమునుకొ, జానకీశం=శ్రీరామునిగా, జానతీ=తెలియునది యైన, ఇయంకీశశ్రేణీ=ఈవానరపక్షి, శరణీకుర్వతీ=రక్షకునిగాను—నివాసమును గాను చేసికొనునదై, పర్వరీతి=మిగుల చుట్టుకొనుచున్నది, కలయ=చూడు !

తా. ఇక్కడ గుహ అనెడుగుహుండును, నీతాలత యనెడునీతాదేవియును వేణువృక్ష మనెడిసూర్యవంశమును, సానువులనెడి భరతాదులైన తమ్ములును గలిగినయీకొండ యనెడిరాజునే శ్రీరామునిగాఁ జూచుకొన్న యీవానర శ్రేణి తనకు రక్షకముగాను, వాసస్థానముగాను వుంచుకొనుచున్నది.

సూర్యవంశము. సూర్యుండు=విసస్వంతుండు. అతనివలన వైనస్వతమను, కుక్షి, కకుత్స్థ, కుశులమూర్ఖ, మాంధాత్య, త్రిశంకు, హరిశ్చంద్ర, సగర, భగీరథ, రఘు, అజ, దశరథ, శ్రీరాములవంశము.

తే. సతితనీతాసమేతాంకశ్రీసహితుం డగుట

భరితగుహుండును సానుజగన్మురితమహుండు

నగుట క్షీతిధరు నితని శ్రీరఘునరుం డని

కలయ శరణము కావించె శ్రీ గాంచు ! కవుల

టి. నీతాసమేతాంక=లతావిశేషములతో—నీతాదేవితో, సమేత=కూడిన, అంక=సమీపస్థలముతో—ఒడిభాగముతో, భరితగుహుండు=భరింపఁబడిన గుహలు—గుహుండును కలవాండు, సానుజస్సూరిత+మహుండు=సానువులందు పుట్టిన—తమ్ములతోఁగూడిన+తేజస్సుగలవాండు, క్షీతిధరుం=పర్వతుని—రాజును, కలయం=అంతటను, శరణము=వాసస్థానము—రక్షణము.

వృ॥ ప్రకాశబహుపాదవత్స్యపి ఫణిక్షమాభృత్యతః
 ప్రకాశమవలోక్యతే పరమమన్యదత్యద్భుతం
 నిజోరసిపయోధః శ్చిర మచంచలా విద్యుతం
 పయోధరమురస్యసావపి బిభర్తి నిత్యం నిజే॥ 294

అ. ప్రకాశ బహుపాదవత్స్యపి=ప్రకాశములై విస్తారములైన పాదములును-
 తోడితిష్టలును గలదైనను, ఫణిక్షమాభృతి=గూఢపాద సర్పరాజైన ఈశేషా-
 ద్రియందు, అతః=అంతకంటె, అన్యత్=మఱియొకటి, పరమం=శ్రేష్ఠమైన,
 అత్యద్భుతం=అత్యాశ్చర్యము, ప్రకాశం=ప్రసిద్ధముగా, అవలోక్యతే=చూ-
 డఁబడుచున్నది; నిజ+ఉరసి= తనతొమ్మున, పయోధరః=మేఘము, చిరం =
 చాలాకాలముగా, అచంచలాం=మెఱుముకాని-చలింపని, విద్యుతం=మెఱుము-
 ను; బిభర్తి=భరించుచున్నది. అసావపి = ఇతఁడును, ఉరసి = తనతొమ్మున,
 పయోధరం=స్తనమును - మేఘమును, నిత్యం=ఎల్ల పుడును, బిభర్తి=భరించు-
 చున్నాఁడు.

తా. తాను గూఢపాదమైనను, బహుపాదములు గలయీశేషపర్వతమునందు,
 మఱి మహాశ్చర్యమొకటి ప్రకాశముగాఁ గనఁబడుచున్నది. అదేమనఁగా ఈప-
 ర్వతమనెడి పయోధరము తనతొమ్మునఁ గదలనిమెఱుమును భరించుటయు,
 ఈవేంకటేశ్వరుఁడు పయోధర మనెడి స్తనముతోడ లక్ష్మిని ఎప్పుడును తొమ్ము-
 ననే భరించుటయును కలిగియున్నదనుటయే.

మఱిల నానందముతో.—

ఉత్సాహవృత్తము.

కరిము గూఢపాద మగుచుఁ శ్రీ గంటె ? గాఢపాద మాన్
 ధర మిదే య టుండు మఱియు శ్రీ దానికంటె వింతయిం
 దురముమైఁ బయోధరంబె శ్రీ యొరయుఁ దిరము మెఱుమున్
 ట్లురముమైఁ బయోధరమునె శ్రీ మొరయు మెఱుము వేప్పుడున్
 టి. ధరము+ఇదే=ఈపర్వతమే, గాఢపాదము=కనఁబడని పాదములు-

ప్రత్యంతపర్వతములు కలది—సర్వస్వరూపము, గాఢపాదము=దట్టమై—కనపడని పాదములు—ప్రత్యంతపర్వతములు కలది, పయోధరంబె=మేఘమై, మెఱుముక=మెఱుపుచుండి గెయు—లక్ష్మీయు, పయోధరమునె=స్తనమునె, (విరోధాభాస క్లేషరూపకములు.)

వ న వ ర్ణ న మ్.

X|| ఇతి విమానం దక్షిణత స్సమానయక్ సానందం, విలోకయ నఖక్ విపినానా మ మేమాం పరమం రానుణీయకమ్|| 295

వ. అని దక్కినపుందిక్కునకుక్ విమాన మానయించుకొంచు నానందముతో నఖా! యీకాననములపరమరమణీయతను గనుఁగొనుమా!

వృ|| పురఃపురో ఘనం వసం వనేవనే మహాగిరిర్
మహాగిరా మహాగిరా విరాజతే గుహగృహం
గుహా గృహే గుహా గృహే విహారతత్పరో హరిర్
హరౌహరౌ నిరంకుశః కృతేభనాధ్వసో ధ్వనిః || 296

అ. పురఃపురః=ఎదుటెదుట, ఘనంవసం=మహాగణ్యము, వనేవనే=ప్రతివనమున, మహాగిరిః=పెద్దకొండ; మహాగిరామహాగిరా=ఒక్కొక్క పెద్దకొండ లోను, గుహాగృహం=గృహమువంటిగుహ; గుహాగృహే గుహాగృహే=ప్రతి గృహమువంటి గుహలోను, విహారతత్పరః=విహరించుటయందు దానై గల, హరిః=సింహము; హరౌహరౌ=ప్రతిసింహమునందును, నిరంకుశః=నిరాటంకమై, కృతేభనాధ్వసః=కలుగఁజేయఁబడినయేనుఁగులకు భయము గలదైన, ధ్వనిః=ఘంటకారశబ్దము, విరాజితే=ప్రకాశించుచున్నది.

తా. ఎదురెదుర మహాగణ్యములు అందు మహాపర్వతములు, అందును మహాగుహలు, అందును విహరించుసింహములు, అసింహములయందు ఏనుఁగులు భయపడునట్టి గర్జనధ్వనులును విజృంభించుచుండును.

సటిష్ఠాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 251:

తే. ఎదురెదురఁ గన ఘనవన శ్రీ మేఘ చూపు
వనవనమునన యురుగిరి శ్రీ యెనయు మొనయు
గిరిగిరినిన గుహాగృహ శ్రీ మిరులు కొఱలు
గుహగుహన హరి విహరించుకొంచు మించు
హరి హరియుఁ గరు లదరంగ శ్రీ నార్భటించు.

కృతానుః.—

గ॥ కిమరే? వర్ణయ స్యచక్షుష్యాణి మనుష్యాంగకబలనచపలచం
డపుండరీకాసనాని కాననాని॥ 297

అ. కిమరే=ఏమిరా? మనుష్యాంగ+కబలన+చపల+చండ+పుండరీక+ఆన
నాని=మనుష్యుల+అంగములను + కబలించుటయందు+ఆన క్తిగల+ తక్షణము
లైన+పెద్దపులుల+మొగములుగలవై, అచక్షుష్యాణి=చూడఁగూడనవైన, కా
ననాని=అడవులను, వర్ణయసి=వర్ణించుచున్నావు.

వ. ఏమిరా? యీచూడనుం గూడనియడవిని గొనియాడు చు
న్నాడవు? అదె చూడు! మనుష్యులయంగములం గబళింపఁ
దెంపుఁ జేసి గండము లదరు చుండు నీచండము లగువుండ.
రీకి ముల మొగములును.

పు॥ ఇత స్తానద్ద్రావవృత్తికర ఇత స్సం త్యజగరా
ఇతోలుంతాకానాం సముదయ ఇతః కంటకచయః
ఇతోవ్యాఘ్రా ఉగ్రా జ్వలనజనకా వేణవ ఇతో
వనం సంలక్ష్మ్యై తిన్న ఇద మహో మోహ మయతే॥

అ. ఇతస్తావత్=ఇక్కడనో, గ్రావవృత్తికరః = తాలసమూహము; ఇతః =
ఇక్కడ, అజగరా=పాముభేదములు, ఇతః=ఇక్కడ, లుంతాకానాంసముద
యః=దొంగలసమూహము; ఇతః=ఇక్కడ, కంటకచయః=ముండ్లగ్ధంపులు;
ఇతః=ఇక్కడ, జ్వలనజనకాః=నిప్పులుపుట్టించునట్టి, వేణవః=వెదుళ్లు; ఇతః=

ఇక్కడ, ఉగ్రాః=భయంకరములైన, వ్యాఘ్రాః=బెబ్బులులును, సంతి=ఉన్నవి. ఏతత్ వసం=ఈయడవిని, సంలక్ష్య=చూచి, ఇదం మనః=ఈమనస్సు, మోహం=బుద్ధిమఱపును, అయతే=పొందుచున్నది.

తా. ఈయడవియందు బండతాలును, వేటువేటుస్పృలును, దొంగలును, ముండ్లును, పెద్దపులులును, వెదురులపాదలునున్నవి. ఇట్టియడవిని జూచి నామనస్సు తెలివి తగ్గుచున్నది.

తే. కొండసాములు కొండతా శ్రీ ల్లుండు లందు
మండుబొంగులు దొంగలు శ్రీ మఱియు నెందుఁ
గనిన, బెబ్బులు లబ్బబ్బ శ్రీ గనఁగరాదు
గుండె లదిరెను బెదురున శ్రీ బెండునడుచు.

విశ్వాసము—

గ|| సఖే! నిపుణనిరూపణత ఏ తేషాం గుణానపి గృహీణ || 29||
వ. సఖా! చక్కఁగ నిరూపణమున, ఇట్లఁ గొనములు నున్న
యది, గయికొనుమా ?

వృ|| అనాయాసగ్రాహ్యో ణ్యవనిపతిభోగ్యాన్యసి ఫలా
న్యయత్నేన ప్రాప్యో స్త్వసి సుదృగవేత్త్యా స్సుమనసః
అసూర్యం పశ్యాన్యవ్యహాహ! సులభాన్యశ్శభవనా
న్యరణ్యానీభాజా నుతిపతితి భాగ్యం కిల గిరః || 300

అ. అపనిపతిభోగ్యాని+అపి=రాజులకు అనుభవింపఁగూడినవైనను, ఫలా
=పండ్లు, అనాయాసగ్రాహ్యో=కష్టము లేక గ్రహింపఁగనివయ్యు, అయ
త్నేన=యత్నములేకయే, ప్రాప్యో స్త్వసి=పొందఁదగినవియైనను, సుమనసః
=పుష్పములు, సుదృగవేత్త్యా=చక్కనికన్నులతో- స్త్రీలచేతను, చూడఁదగి
'వియుగ'అసూర్యంపశ్యాని అపి=సూర్యుని చూడఁదగనివియైనను, అశ్శభవనా
ని=శిలాగృహములు, సులభాని=సులభములైనవియు, అహహ=అహ! ఆ

సటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 258:

జ్యానీభాజాం=అడవులనుండు వారియొక్క, భాగ్యం=భాగ్యము, గిరః=మాటకు, అతిపఠేతికిల=వీక్షించుచున్నదిగదా!

తా. ఇక్కడిమామిడి మొదలగుపండ్లు రాజులే అనుభవింపదగినవిగాను, కొనకయే పువ్వులు పువ్వుబోలులకును యిచ్చింపకయే చూడదగినవిగాను, గుహలు సూర్యరశ్మియే కనబడనివిగా నున్నయవి. ఆహా! ఈయడవిలోనివారిభాగ్యము చెప్ప శక్యము కానిదిగా నున్నయది గదా!

చ. అలయక చేకొనం దగుచునక్కఱ రాజులు కై కొనం దగున్
ఫలములు పూవులో చెలులుగ్రహరసచేసికొనందగున్ సదా
చలువలతావు లై మిగులఁ జక్కవితాలగృహాలు నెండక
న్బలయవిటక వసించునృతి పుణ్యులభాగ్యము నేమనందగున్
అపిచ.——

వృ॥ గహనగుహవిహారిహారిపాణీరుహాభిహత

ద్విరదశిరస్తటోద్గలితమాక్తికసంహతిభిః।

అహహ! విభూషితై రిహగిరౌ విహరంతి సుఖం

సమమబలాజనై రతివిలాసపరా శ్శబరాః॥

301

అ. రతివిలాసపరాః=మైఖునక్రీడలయం దాస్వప్నలైన, శబరాః=వేఁగులవాండ్లు, గహన...సంహతిభిః=అడవిలోనిగుహలలో విహరించు సింహముల గోళ్లతోఁ గొట్టఁబడినయేనుఁగుల కుంభస్థలములనుండి లేచినముత్యములసమూహములచేత, విభూషితైః=అలంకరింపఁబడిన, అబలాజనైః=స్త్రీలతోఁ గూడ, ఇహగిరౌ=ఈవేంకటాచలమందు, సుఖం=సుఖముగా, విహరంతి=విహరించుచున్నారు, అహహ=ఆహా!

తా. ఈతిరుపతికొండయందలివేఁగులవాండ్లు ఇక్కడిగుహలలోని సింహములు ఏనుఁగులకుంభస్థలములను గొట్టి నేలఁబడినముత్యాలతో సింగారించుకొన్న స్త్రీలతోడ సురతక్రీడలయందు విహరించుచుందురు.

మఱియు.——

చ. గొబల విహారము ల్పలుపుఁ ఘోరమృగేంద్రులగోళ్ల దెబ్బలక
గబగబ రాలు నేనుఁగులఁ గాఢశిరంబులమాక్తికంబులక
సొబగునఁ దాల్చి పొల్పుత మఱిజోటులఁ గూడి విలాసలాసల
శబరులు చూడు? వేడుకఁ బరచారము చేసెద నిందునం దహా!

టీ. జోటులక = స్త్రీలను, విలాసలాసల = క్రీడలయందాసక్తిగలవారు.

గ॥ ఇతి, ప్యాయమయానం, దక్షిణతః నాపయః పురతో నిర్దిశ్య॥

వ. అని దక్కినపుందిక్కునకు విమాన మానయించుకొంచు
నెదుర నిర్దేశించి.

ఘటికాచలవర్ణనమ్.

(ఘటికాచలము = చోళంగిపురము — ఇది, పహ్లామని రక్షించుటకై పిరణ్యక
శివుని సంహరించి పోయి క్షీరసాగరమున యోగనిద్రలో నున్నయానరసింహ
స్వామిని ప్రార్థించి ఈయోగనృసింహస్వరూపముననే ఈపర్వతమునను నేవ
సాయించుచుండవలెనని ఆప్రహ్లాదుఁ డపేక్షించిరదియేకాక; దేవేంద్రుఁడు రా
క్షసబాధలకు చిక్కి స్రుక్కుచుండుటను మార్గమున ఇంద్రద్యుమ్నమహారాజు
చూచి ఆరాక్షసులను తెలిసికొని నేను పోయి సంహరించెద నని లేచిపోవఁ
జూడఁగా, ఆయింద్రుఁడును దిక్పాలకులును కావలసిన ఆయుధములతోడ నే
నానమూహము నిచ్చి ఈరసింహస్వామిని ప్రార్థించి హనుమంతుని సహాయ
ముగను నిచ్చి ఇందు ధూమాక్షమకరాక్ష కంభనికుంభాసులను ఈపురమున
సంహరించినందున ప్రద్యుమ్నపురము హనుమత్పురము అని పేరొందినదియే
కాక అక్కడక్కడ ఎంతోకాలము తపస్సు చేసిచేసి యోగాభ్యాసము చేసి
నను, ఇక్కడ ఒక్కఘటికలోనె[గడియలోనె] యోగాభ్యాసము చేయుట
చేత ఇందలివారిని తప్పక పరమపదము వొందించుచున్నది యైనయందు ఆ
యోగనృసింహస్వామి లక్ష్మీసహితుఁడై హేమకోటివిమానమున పూర్వాభిము
ఖముగ నేవసాయించునట్లు కలిగియున్నయది.)

సటిష్టాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 255

వృ॥ కంతోపరి కంఠీరవశుచి

దంష్ట్రారుచివిచిత్ర చంద్రికయా

స్ఫటికాచలఇవ నయనే

ఘటికాచల ఏష సంప్రతి ధినోతి॥

303

అ. కంతోపరి=కంతముమీఁద, కంఠీ...చంద్రికయా = తనసింహరూపము యొక్క తెల్లనైన కోఱలకాంతియనెడి ఆశ్చర్యకరమైన వెన్నలచేత, స్ఫటికాచల ఇవ = పటికములకొండవలె, ఏషఘటికాచలః = ఈఘటికాచలము, నయనే=కన్నులను, సంప్రతి=ఇప్పుడు, ధినోతి=సంతోషపఱచుచున్నది.

తా. ఈ చోళంగివరమందు ఆ నృసింహస్వామియొక్క తనసింహరూపము నందలి తెల్లనికోఱలకాంతులనెడి వెన్నలచేత, పటికాలకొండవలెనుండు ఈ ఘటికాచలము ఇప్పుడు మనకండ్ల కానంపము నిచ్చుచున్నది.

శ. తటభాగములం గేసరి

పటుదంష్ట్రారుచులజ్యోత్స్న १ పర్వచు నెవుడుకొ

స్ఫటికాచలముకొవలె నీ

ఘటికాచలముకొ జెలంగె గనుపండుగ యై.

టీ. కేసరి = సింహముయొక్క, జ్యోత్స్న = వెన్నెల, పర్వచుకొ = వ్యాపించుచు.

గ॥ సభక్తిప్రకర్ష మంజలిం బధ్యా.—

శ్రీనరసింహస్వామివర్ణనము.

(శ్రీనరసింహస్వామి — వీరు హిరణ్యకశిపుండు నరమృగసురప్రముఖుల చేత తనకు మరణము లేనట్లు బ్రహ్మవలన వరముఁ బొందియున్నందున వానివలన బాధపడు ప్రహ్లాదుని సంరక్షించుటకై దేహము నరస్వరూపముగాను ముఖము సింహముఖరూపముగాను స్తంభమందును ఉద్భవించి, ఆహిరణ్యకశిపుని సంహరించిన యామహావిష్ణువు దశావతారములలో నాలుగవయవతారము.)

శ్లో॥ వరకేతుస్తత్త్వాద్యయ
 స్తగకేళిపుష్పే శ్రియః ।
 నరకేక్షణవిఘ్నాయ
 నరకేసరిణే నమః॥

304

అ. వరకేతుస్తత్త్వాద్యయ = శ్రేష్ఠమైన తెక్కెనుండుండు గరుత్మంతుడు
 గలవాడును, శ్రియః = లక్ష్మీకి, స్తగకేళిపుష్పే = మన్నభక్తీడను పృథ్విపతి
 వాడును, నరకేక్షణవిఘ్నాయ = నరకమును జూచుటకుఁగూడ విఘ్నముగల
 వాడైన, నరకేసరిణే = నరసింహస్వామికి, నమః = నమస్కారము.

తా. గరుడధ్వజుడుగా లక్ష్మీపతిగానున్న యిక్కడి నరసింహస్వామికి
 మేము నరకమునే చూడకుండఁజేయుటకై నమస్కారముచేయుచున్నాము.

వ. ప్రకృష్టభక్తిచేఁ బ్రబద్ధాంజలీయై.

క. పులుఁగులపతికేతన, మల

కలుములజవరాలిమేలీరకామితలీలా

కలనము నరకవికలనము

కలనరహారికి న్నమస్సు ర్ కావించు నిదే.

టి. కేతనము = తెక్కెము, కామితలీలాకలనము = కోరఁబడిన విలాసములను,
 గూర్చుటయు, నరకవికలనము = నరకనాశమును.

తాత్పర్యం = గరుత్మంతుడు—ఇతఁడు వినతాకశ్యపులకు పుత్రుఁడు. నూ
 ర్యసారథి యైన అనూరువునకు తమ్ముఁడును, సంపాతిజటాయువులకు తండ్రి
 యును పినతల్లిపుత్రులైన కాద్రవేయులకు దేవలోకమున ఇంద్రుని జయించి అ
 మృతముతెచ్చి యిచ్చినవాడును, లోకోపకారకులైన పులిందులను తాము దా
 యభాగమునకుఁగాను శపించుకొనఁబడి గజకచ్చపరూపులైన విభావసు సుప్రతీ
 కులమున భక్షించుకొనినవాడును, సర్వదా సర్వేశ్వరునికి వాహనమై పేద
 స్వరూపుఁడై నైపక్షీశ్వరుఁడు.

కించ.—

శ్లో॥ స్థిరశంఖాదిచిన్తాయ నురసంఘాస్థితాంఘ్రయే
పరసంహారదత్తాయ నరసింహాయ మంగళమ్ ॥ 305

అ. స్థిరశంఖాదిచిన్తాయ=స్థిరమైనశంఖచక్రాదులే చిన్తయులుగాఁగలవాఁడును, నురసంఘాస్థితాంఘ్రయే=దేవసమూహముచేత పూజింపఁబడినపాదములు గలవాఁడును, పరసంహారదత్తాయ=శత్రువులను సంహరించుటయందు సమర్థుఁడు నైన, నరసింహాయ=నరసింహస్వామికి, మంగళం=మంగళము.

తా. శంఖచక్రాదులు గలిగి శత్రుసంహారకుడై దేవత లర్చించెడుపాదములు గలనరసింహస్వామికి మంగళము.

మఱియు.—

క. మంగళ మరిదరభరణా!

మంగళ మమరార్చ్యచరణ! శ్రీ మహనీయగుణా!

మంగళ మరిసంహరణా!

మంగళము నృసింహదేవ! శ్రీమహితసుభావా!

టి. అరిదరభరణా=చక్రమును శంఖమును భరించుట గలవాఁడా, మహనీయగుణా=గొప్పదయాదిగుణములు గలవాఁడా! మహితసుభావా=మహత్త్వముతో నెంచఁబడినమంచిమనస్సు గలవాఁడా!

జంభాసురుఁడు—కుమారతారకయుద్ధములో దేవేంద్రునిచే చంపఁబడిన యొకరాక్షసుఁడు.

శంభువు=ఈశ్వరుఁడు—ఇతఁడు త్రిమూర్తులలో నొకఁడు, భార్య పార్వతీదేవి, కుమార వినాయక వీరభద్రులు కుమారులు, ఇతనికి నొసట మఱియొక నేత్రమును, చేతులఁ గపాలకూలాయుధములును, మొలను పుష్పిచ్చమును, చెవుల సర్పములును, టెక్కిమున వృషభమునుగలిగి, సంధ్యానర్తనముతోను నందివాహనముతోనుండి, ఒకప్పడు భూమియే రథమై సూర్యచంద్రులు చక్రములై వేదములు గుఱ్ఱములై బ్రహ్మయే సారథియై, మేరువు అమృతగాను నము

ద్రము అంపపాడిగాను విష్ణువే బాణాలుగాను వి, లోకములను చెఱుచుచుండునట్టి త్రిపురాసురులను సంహరించినవాడు; మఱి యితఁడు విష్ణువునాజ్ఞచేత దేవరాక్షసులు అమృతము తఱుచునపుడు మేరువును కన్వముగా వాసుశినిత్రాడునుగాను చేసికొనఁగా, అకన్వము సహింపఁజాలక వాసుకి క్రక్కుకొన్నవిష్ణువు త్రాగి పార్వతిచేత గొంతు పట్టబడి కలతమున నె నిలిచియున్న విష్ణువుతోను ఆవిషజ్వాల చల్లఁబడుటకై తలను చంద్రునితోను గంగతోను కూడియున్న జటాజూటముతోను కైలాసమున విలాసముతోను నుండునతఁడు.

ప్రహ్లాదుఁడు—29 వ పుట చూడు.

శ్లో॥ జంభదంభహరః ష్టేనూ రంభ లంభ కమూ ర్తయే

శంభుసంభావనీయాయ స్తంభడింభాయ మంగళమ్॥ 306

అ. జంభ-దంభ-హర-ష్టేను-ఆరంభ-లంభక - మూర్తయే=జంభాసురుని యొక్క - గర్వమును - హరించినట్టి యింద్రునికై - ష్టేనుములను - ఆరంభించుటలను=విధింపఁజేయునట్టి - శరీరముగలవాఁడును, శంభు - సంభావనీయాయ=శిష్టునిచేత - పూజింపఁచగవఁచాడు నైన, స్తంభ - డింభాము=స్తంభము నకు బిడ్డయుగు సరసింహస్వామికి, మంగళం=మంగళము.

తా. దేవేంద్రుని ష్టేనుమునకై యును, శివుడు చేయు పూజనమునకయ్యును (హిరణ్యకశిపుని సంహరించుటకై యును ప్రహ్లాదుని రక్షించుటకై యును), ఈ శ్క-స్తంభమునందుఁ బుట్టినసరసింహస్వామికి మంగళము.

క. జంభాసురదంభాహర

సంభవుకారంభవిహితసంభవనహితా !

శంభూచితసంభావిత !

స్తంభోద్భిత్తడింభ ! నీకు ౩ సన్తంగళ వకాన్.

- టి. జంభాసురదంభ - ఆహర - సంభవుక - ఆరంభ - విహిత - సంభవ - నహితా=జంభాసురునిగర్వమును పూర్ణముగా హరించునట్టి - ష్టేనుముల యొక్క - ఆరంభమునకై - విధింపఁబడిన - నృసింహజన్మముతోఁ గూడినవాఁడా !

కృశానుః.—

గ॥ కిమరే? క్రోధమయేఽపి నరన్మృతేదే స్తవవచనం విరచ
యసి? 307

వ. ఏమిరా? యాకోపస్వరూపమైన నరసింహరూపమందును వి
నుతివచనములు విరచించుచున్నావు?

శ్లో॥ ప్రహ్లాదనూహ్లాదయితుం తమేకం
సర్వస్యకుర్వీ భవనస్యభీతిం
సైంహం దధే సంహననం పురా య
స్తవ స్తవ స్తత్ర కథం ప్రవృత్తైః ॥

308

అ. యః=ఎవఁడు, తం=ఆ, ప్రహ్లాదం=ప్రహ్లాదుని, ఏకం=ఒక్కనిని, ఆహ్లా
దయితుం=సంతోషపఱచుటకై, సర్వస్యభవనస్య=సకలలోకములకును, భీతిం=
భయమును, కుర్వీ=చేయుచు, సైంహం=సింహస్వరూపమైన, సంహననం=
శరీరమును, పురా=ముందు, దధే=ధరించెనో, తత్ర = ఆనరసింహునిముందు,
తవ=నీయొక్క, స్తవః=స్తోత్రము, కథం=ఎట్లు, ప్రవృత్తైః=ప్రవర్తించినది?

తా. ఒకప్రహ్లాదుని సంతోషపఱచుటకై లోకమునంత భయపఱచుచు,
సింహస్వరూపమును ధరించినవానిగుఱించి నీ వెట్లు స్తోత్రము చేయుచు
న్నావు?

తే. ఒకనిఁ బ్రహ్లాదుఁ బ్రహ్లాదు ర నొనరుచుటకు
సకలభవనంబులకు భీతి ర నలుపు చిటుల
సింహసంహననము ధరింఁచెను నెతిండు
అతనిఁ గొని కొనియాడెడురీతి మ దెటుల?

టి. ప్ర+ఆహ్లాదుకొ=ప్రకృష్టమైన సంతోషము గలవానిని గా.

విశ్వావసుః.—

గ॥ వయస్య ! మైవం వాదీః? యతః॥

309

వ. చెలికాఁడా! యీపగిదిని బలు కాడకుము. ఏల యంచేసి?

వృ॥ అపుణ్యధౌరేయహిరణ్యదూన

త్రిలోకశోకక్షపణాయ శౌరిః

కాయాధవాయాసనిరాసదంభాత్

స్తంభాదిహాద్యంభతసంభ్రమేణ॥

310

అ. శౌరిః=విష్ణువు, అపుణ్య-ధౌరేయ-హిరణ్య-దూన-త్రిలోక-శోక-క్షపణాయ=పుణ్యహీనులందు ప్రధానుడైన-హిరణ్యకశిపుని చేత- దుఃఖితములైన-త్రిలోకములయొక్క-దుఃఖమును-పోగొట్టుటకై, కాయాధవ-ఆయాస-నిరాస-దంభాత్=కయాధు వనెడిలీలావతికి పుత్రుఁ డైనప్రహ్లాదునియొక్క-శ్రమమును-పోగొట్టుటయందలి-ఉద్రేకమువలన, ఇహ = ఇక్కడ, స్తంభాత్=స్తంభమునుండి, సంభ్రమేణ=అతి నేగముతో, అద్యంభత=విద్యంభించెను.

తా. హిరణ్యకశిపుని సంహరించి త్రిలోకములకును శోకము జేపండుటకై లీలావతీకుమారుఁ డైనప్రహ్లాదునికష్టములు దీర్చుటకై యావిష్ణువు ఈయుక్కు-స్తంభమునుండి, ఇక్కడ విద్యంభించి ప్రత్యక్షమయ్యెను.

తే. ఖలుఁడు ఘనుఁడు నగుహిరణ్యకశిపువలన

ముజ్జగంబులు పడుపాటు శీలుజ్జగింప

నతనినుతునినెపంబున శీ నవతరించె

స్తంభమున సంభ్రమమున విద్యంభణమున.

గ॥ ఇదం చావధార్యతాం॥

వృ॥ మనుష్యతిర్యక్త్వ ముపేత్య సద్యో

దేవ స్వయం స్థావరతోఽభ్యుదంచకా

విచిత్రశక్త్యన్వయ మత్రవేదైః

వ్రతాయమానం వ్రకటికరోతి॥

311

అ. దేవః=స్వామి; మనుష్యతిర్యక్త్వం=మనుష్యత్వమును, మృగత్వమును, ఉపేత్య=పొంది, స్థావరతః=జడమైన స్తంభమునుండి, సద్యః=అప్పుడే,

స్వయం=తానుగానే, అభ్యుదంచక్ = ఆవిర్భవించుచును, వేదైః=వేదముల చేత, ప్రతాయ్యమానం=ప్రకటింపఁబడుచున్న, విచిత్రక క్త్యన్వయం=ఆశ్చర్యమైన సామర్థ్యముతోడి సంబంధమును, అత్ర=ఇక్కడ, ప్రకటికకోతి=ప్రసిద్ధపఱచుచున్నాఁడు.

తా. ఇక్కడ భగవంతుఁడు మనుష్యుఁడుగానైన గాక, మృగముగానైన గాక ఉభయరూపము గావించుకొని, తల్లిపలన లేక స్తంభమువలననే తొమ్మిదినెలలైననుగాక, అప్పుడే ఆవిర్భవించుచు, వేదవిహితమైన అఘటనఘటనాపటిమను, ఈపామరలోకమందు ప్రకటించుచున్నాఁడు.

వ. ఇదియు వినునదియ.

సీ. మానవాకారము నీ మఱి తిర్యగాకార

మేకమై తొమ్మిదియేని నెలలు

కాకున్న జననియే నీ కాకున్న జడమున

నెవఁడుఁ గా కిటు లొనె నీ యవతరించి

యేదియో కాక త్రయీవిద్యలే కూడి

వెల్లడిచేసెనీవిభవవిషయ

మఘటితఘటనానీమర్థత ప్రకటించె

బామరప్రచుర మూర్భూమి నిచట

తే. దేవదేవుఁడు దివ్యానుభావుఁ డితఁడు

చరితచాతుర్యఁ డాశ్చర్యచర్యుఁ డెపుడుఁ

గంతు? కనులారఁ జెపులార నీ వింతు? నీవు

తొంటిమూర్ఖులే కనలేకరయుంట వింటి.

టి. తిర్యక్కులు=పశుపక్ష్యాదులు, త్రయీవిద్యలు=వేదవిద్యలు, అఘటితఘటనానాసమర్థత=ఘటించనిదాని సంతయు ఘటించఁజేయుటందల్లి సామర్థ్యము, పామరప్రచురము=అజ్ఞానతో విస్తారమైన, దివ్య + అనుభావుఁడు=దివ్య

మైసప్రభావము గలవాఁడు, చరితచాతుర్యుఁడు=నడుచుకొన్న చమత్కారము గలవాఁడు.

పునస్సవిప్రసంభం=మఱియు నమ్మకమ్మన.

శ్లో॥ ఘటికాచలం వపురవేత్స్య తత్త్వతో

ఘటికాచలం సమధిరుహ్య భక్తితః ।

సరకేసరీంద్రచరణౌ విలోకయత్

సరకే సరివ్యతి నజాతు మానవః॥

312

అ. మానవః=మనుష్యుఁడు, పపుః=శరీరమును, తత్త్వతః=స్వభావముతో, ఘటికాచలం=గడియలో నశించునదిగా, అవేత్స్య=తెలిసికొని, ఘటికాచలం=చోళంగివరముకొండను, సమధిరుహ్య=ఎక్కి, భక్తితః=భక్తితో, సరకేసరీంద్రచరణౌ=సరసింహస్వామిపాదములను, విలోకయత్ = దర్శనముచేయుచు, జాతు=ఒకప్పుడును, సరకే=సరకమందు, నసరివ్యతి=జాతిపడఁడు.

తా. మనుష్యుఁడు తనశరీరము గడియలోనైనను, నశింపకుండునదికా దని తెలిసికొని, భక్తి గలవాఁడై యీఘటికాచలమునకు వచ్చి ఆసరసింహస్వామి పాదములను సందర్శించినయెడల, ఎప్పుడును సరకమున జాతిపడఁడు.

క. ఘటికాచల మచలమ యా

పటుభక్తిని నెక్కి నిక్కునము నరసింహున్

ఘటికాచలమేనిన్ మే

నిటు లేనరుఁడుఁ గని సరక శ్చ సెపుడున్ గనఁడౌన్.

దం. చలనముకానిదే యగు దృఢమైనభక్తితో ఘటికాచలమునెక్కి గడియలో చలించునదియని ఈదేహమును తెలిసికొనునట్టి యేమనుష్యుఁడును ఆసరసింహునిఁ గనుగొని సరకము నెపుడును గనఁడు. ఔను ? ఇది నిక్కువము.

వీరారణ్యవర్ణనమ్.

గ. ఇతి విమానమన్యత స్సంచోదయన్ సహర్షమ్॥

313

వ. అని విమానమును మఱొక్కప్రక్కకు నడపుచు సంతోషముతో.

వీక్షారణ్యము=తిరు వెప్పుళ్లారు — ఇది సుందరమైనచందనాదితరులతాడుల చేత వీక్షింపఁదగినది యైనందున వీక్షారణ్య మనియు ; వీరరాఘవులే శాలిహాశ్యమహామునిని నేను నివసించుటకు కింగృహం=ఎప్పుడో=ఏయిల్లు అని అడిగినందున కింగృహ మనియు ; మఱియు మధుకైటభులు అసురాక్షసులు దేహాకమున దేవతల నే గాక భూలోకమున మహద్బలయజ్ఞాదికర్తలును చెఱుచుచు వారివారిని బాధించుచుండఁగా దేవతలు క్షీరసాగరమునకు పోయి శ్రీమన్నారాయణునితో మొఱపెట్టి అతనిచేత వారి నిందు సంహరింపఁజేసినది కాక ; ఇందు తపస్వి యైనశాలిహాశ్యమహాముని నిరాహారుడై చేసెడువైశ్వదేవము అమయజ్ఞమున అతని పరీక్షించుటకై బ్రాహ్మణవేషధారియై వచ్చి తనారాయణుడు తుభార్తుడనై యున్నవాడను అని అన్నమును యాచింపఁగా అతఁ డప్పు డన్నము పనసముచేసి పెట్టి భుజింపఁజేసి అతనివలన మోక్షము నపేక్షించి యుక్తఁ డైనదియే కాక ; మఱియు కాళికచండాలకన్యకాసంగమమున కులాచారకర్తాచరణభ్రష్టఁ డయ్యును ఇందలి హృత్తాపనాశినీస్నానఫలమున పవిత్రుఁ డైనదియే కాక, ఇందు చేసినస్వల్పపుణ్యము అధికముగా అపర్తించుటచేత-మఱులుటచేత పుణ్యావర్త మనియును పేరొందియున్నది.

శాలిహాశ్యుడు:—ఇతఁడు తనతపఃప్రభావముచేత ఆఁకలిడప్పు లడఁగి బోయెడినీటితోడిశబ్దముతోడఁ గూడుకొని యున్నయాశ్రమమున తపస్సు చేయుచున్నయొకమహర్షి.

వృ॥ వీక్షారణ్య మిదం వదంతి సరసీ హృత్తాపనాశి న్యసా
వస్యారోధసి వీరరాఘవ ఇతి ప్రఖ్యాతినామా హరిః ।
వ్యక్తం రాజతి వీతిహాశ్రితినయో విస్తీర్ణ హేళ్యదుర్తిః
క్షేత్రం ప్రాప్తకుశస్థలీ ప్రభజతి శ్రీశాలిహాశ్రితాంచితమ్ ॥

అ. ఇదం=ఈక్షేత్రమును, వీక్షారణ్యం=వీక్షారణ్యమని, పదధృతి=చెప్పుచు న్నారు, అసా=ఈ, సరసీ=తీరము, హృత్తాపనాశినీ=మనస్తాపముల నశింపఁజే

యునది, అస్యః - రోధసి=దీనిగట్టున, వీరరాఘవఇతి=వీరరాఘవులని, ప్ర
ఖ్యాతనామ=ప్రసిద్ధమైననామము గల, యః=ఏ, హరిః=విష్ణువు, వ్యక్తం=
స్పష్టముగా, వీతిహోత్రఇవ = అగ్నిహోత్రుడువలె, రాజతి=ప్రకాశించుచు
న్నాడో, విస్తీర్ణ హేతిద్యుతిః=విశాలములైన చక్రాద్యాయుధములయు.
జ్వాలలయు కాంతులుగలవాడై, శ్రీశాలిహోత్రాంచితం=శ్రీశాలిహోత్రమ
హర్షిచేత పూజింపబడిన, తత్క్షేత్రం=ఆవీక్షారణ్యక్షేత్రమును, ప్రాప్తకుశ
సలీ=అందుచేరిన కుశస్థలి యనునట్టివది, ప్రభజతి=ఆశ్రయించుచున్నది.

తా. ఈక్షేత్రము వీక్షారణ్య మనియు, ఇందలితీర్థము తాపనాశని యని
యు, ఇందలివిష్ణువు వీరరాఘవు లనియు ప్రఖ్యాతి చెంది విష్ణువు అగ్నిహో
త్రుడువలె, జ్వాలలతోను ప్రకాశించుచు, కుశస్థలి యనునదితోఁ గూడి శాలి
హోత్రమహర్షిచే పూజింపబడినయాక్షేత్రమందు ప్రకాశించుచున్నాడు.
సీ. వినుము ! వీక్షారణ్య శ్రీ మనునది యిది యంద్రు

సరసు హృత్తాపనాశని యి దండ్రు,

ఆనర స్తీరమం శ్రీ దాహరి శ్రీవీర

రాఘవు లనుపేర శ్రీ బ్రబలునండ్రు,

ఆవీర రాఘవు శ్రీ లావీతిహోత్రుఁడు

వలె హేతిజైత్రుఁడై శ్రీ వెలయు ; నిందు

శాలిహోత్రుఁడు పూతశ్రీచారిత్రుఁ డర్పించు

తత్క్షేత్ర మిదె కుశశ్రీస్థలిని గలది

తే. కనుక నే యిందు వీరరాఘవులె యిందు

శేఖరాదులు తమశిరశ్శేఖరాల

యర్చులను నర్చ లొనఁగించు శ్రీ నడుగులఁ గల

వాఁడె కింగృహన్ముడు చూడు శ్రీ వేడు కలర.

టి. హేతిజైత్రుఁడై=జ్వాలలతోను కాంతులతోను జయశాలి యై, పూ
తచాశ్రుఁడు=పవిత్రచరిత్రుఁడు, ఇందుశేఖరాదులు=చంద్రశేఖరుడు మొద

అగువారు, అర్చులను=కాంతులతో, కింగృహము=ఏమియిట్లు? స్వల్పగృహము (తిరు ఎవ్వలొడారు=తిరు వెవ్వళ్లారు).

గ|| ఆకలయతు భవా నత్రేమం చమత్కారమ్||

వ. నీవీచమత్కార మిందుఁ గనుఁగొందుగాఁడ.

315

శ్రీవీరరాఘవవర్ణనమ్.

వీరరాఘవస్వామి. వీరు—కనకవల్లితాయారుతో విజయకోటివిమానమున భుజంగశాయయై హృత్తాపనాశినీసరస్తీరమున కుశస్థలిలో శాలిహోతృమహామునికి ప్రత్యక్షమై తిరుమధ్రికై తిరుమంగై యాశ్వార్థమంగళాశాసనములతో సేవ సాయించుచున్నవారు.

శ్లో|| ద్విరేఫవర్ణాం సుమనోరమాం తనుం

బిభర్తి సంజ్ఞా మివ వీరరాఘవ

సుపర్వరాజేన యదీయ మంచితం

ముఖం పదద్వంద్వమిప్రావశోభతే||

316

అ. యదీయం=వీర రాఘవులదియైన, ముఖం=మొగము, సుపర్వరాజేన=మంచి పున్నమచంద్రునిచేత, అంచితం=పూజింపఁబడినది గాను, పదద్వంద్వం=పాదములజంట, సుపర్వరాజేన=దేవత్యరాజైన యింద్రునిచేత, అంచితమివ=పూజింపఁబడినదిగానువలె, ఉపశోభతే=ప్రకాశించుచున్నదో? సవీరరాఘవః=ఆవీరరాఘవులు, తనుం=తనకరీరమును, ద్విరేఫవర్ణాం=తుమ్మెదవర్ణము వంటివర్ణము గలదై, సుమనోరమాం=పుష్పమువలె రమింపఁజేయునదిగాను, సంజ్ఞాం=తనపేరును, ద్విరేఫవర్ణాం=రెండురేఫాక్షరములు కలదై, సుమనోరమామివ=దేవతలను రమింపఁజేయునదిగానువలె, బిభర్తి=భరించుచున్నవాఁడు.

తా. చంద్రుఁడు ముఖముతో నమానుఁడుగా, ఇంద్రుఁడు పాదముల నర్చించువాఁడుగానుండు వీరరాఘవస్వామి దేవతలకు మనోహరమై పువ్వులవంటిదై, భ్రమరశబ్దార్థకద్విరేఫమును తుమ్మెదవలె నీలవర్ణమైనకరీరమును వీరరాఘవశబ్దద్విరేఫములు గల తనపేరునువలె భరించుచున్నవాఁడు.

తే. వీరరాఘవుఁడును జమరత్కారి యశార !

సంజ్ఞయనువునఁ దనువును శీ సంగ్రహించె

మొగముసరణిన చరణాబ్జయుగముఁ గాంచె

మఱి ద్విరేఫవర్ణమనోరమమును గాఁగఁ

దగి సువర్వరాజసమంచితమును గాఁగ.

టి. ద్విరేఫము = రెండురేఫములుగల భ్రమరపదవాచ్యము తుమ్మెదయు, వీర
రాఘవపదవాచ్యము స్వామియు (శ్లేషక్రమాలంకారములు.)

కృతానుః.—

గ|| వయస్య! కిం సన్నహ్యసి వీరరాఘవస్తవనే యదస్మిన్నపి
పన్నగనగనాథ ఇవ పరధనగ్రహణపరత్వాదయః ప్రాదు
వ్యంతిదోషాః || 317

వ. సఖా! సన్నాహపడుమున్నా వేమిరా? ఈవీర రాఘవుని
మినుతించుటయందు, ఎందు కనిన, నితనియందు నావేంక
టాచలపతియందునలె పరధనభరత్వాదిదోషదూషణములు
ప్రకర్షముగను గలిగియున్నవి గనుక.

విశ్వాననుః —

గ|| తత్రాత్మదుక్తేనైవ తత్సమాధానేన పునరత్రాపి సంతోష్ట
వ్యమాయుష్కతాభవతా; పామరతే! రమతే నకస్యమనో
వీరరాఘవే దేవే|| 318

వ. అందు, మావచించినయాసమాధానవచనముతోనే యిం
దును ఆయుష్మంతుఁడ వైననీవును సంతోషింపవలయును;
ఓమందమతీ! ఎవనిమతి యీవీరరాఘవ దేవునందు నావం
దము నొందకయున్నయది!

పృ॥ స్వేత్సాసాధ్యజగజ్జని స్సుతనుషల్లాతాంకితోరఃస్థల
 స్సాత్సాదేవపరఃపుమాన్ కృతనుతి ద్వాత్సాయణీశాదిభిః ।
 వీత్సారణ్యపతి ర్విరాజతి గతి ద్వాత్సాసద్భక్తాహితీ
 ధీత్సాంత్యాయురరోగతాధనయశోమోత్సాద్యపేత్సావతాం॥

అ. స్వేత్సా - సాధ్య - జగజ్జని = తనచూపుమాత్రముచేతనే - సాధింపడ
 గిన - జగత్స్పృష్టి గలవాడును, సుతను - పత్ - లాత్సా - అంకిత-ఉరఃస్థలః =
 తనస్త్రీ యైనలక్ష్మియొక్క - పాదమందలి - లత్తుకచేత - గుర్తింపఁబడిన -
 వక్షఃస్థలము గలవాడును, సాత్సాదేవ=సాత్సాత్తుగానే, పరఃపుమాన్=పరమ
 పురుషుడును, దాత్సాయణీశాదిభిః=శివుడు మొదలైనవారచేత, కృతనుతిః=
 చేయఁబడినస్తోత్రము గలవాడనైన, వీత్సారణ్యపతిః = ఈవీత్సారణ్యమునకు
 పతియైన వీరరాఘవులు, ద్వాత్సాసద్భక్ - సాహితీ - ధీ - తాంతి - ఆయుః..
 ఆరోగతా - ధన - యశః - మోక్ష - ఆది - అపేక్షావతాం=ద్రాక్షతో సమా
 నమైన - సాహిత్యము - బుద్ధి - ఓర్పు - ఆయుస్సు - ఆరోగ్యము-ద్రవ్యము-క్రీడి-
 మోక్షము - మొదలైనవనియందు - అపేక్ష గలవారికి, గతిః=దారియై, విరా-
 జతి=ప్రకాశించుచున్నాడు.

తా. కటాక్షమాత్రముచేత జగత్స్పృష్టి చేయుచు, లక్ష్మీపాదములందలిలా
 తారనము వక్షఃస్థలమున గుర్తించుకొనుచు, బద్రాదులస్తోత్రము కైకొనుచు,
 ఈవీత్సారణ్యమున సాత్సాత్తుగా పరమపురుషుడైనవీరరాఘవామి పాండిత్య
 మత్యాయురారోగ్యాదు లపేక్షించువారి కిచ్చుచుఁ బ్రకాశించుచున్నవాడు..

నీ. ఎవనిసంకల్ప మార్యభువనసంఘములకు

జననావనవినాశోజననభూమి,

ఎవనియురంబ యార్యభువనమాతకు మహా

చారుతలవిశాలోచంద్రశాల,

ఎవనిగుణావళి శ భవభవాన్యాదిదే

వావళివినుతుల శ కాన్పదంబు,

ఎవనివరత్వంబు శ దివిజ శేఖరులలో

శ్రుతిశిరఃప్రకరంబు శ శ్రుతముపలుచు.

తే. సతఁడ వీతౌవనాధిపుఁ శ డర్థి కర్థి
సుమతి సాహితి ధృతి నీతి శ శమము దమము
నాయు వాహోగ్య మైశ్వర్య శ మనిశయశము
మొసలుగా నోయ నీయఁగా శ ముఖ్యగతియ.

టి. చారుతల=సాగసైన స్థలములచేత, భవభవాన్యాది=పరమేశ్వరుఁడు
పార్వతిమొదలైన, శ్రుతిశిరఃప్రకరంబు=వేదాంతసమూహము, అర్థికి=యా
చకునికి, అర్థి=కోరికతో, ఓయ్=విరుసగా.

కించ.—

వృ॥ ఉపేక్ష్యవీతౌవన మున్నత స్పదా

సువర్ణవల్ల్యా సుమనః పుషాఽశ్రితః ।

అహీనసేప్యా హరిచందనస్తనో

త్యుపాశ్రితానా ముచితాం సువాసనామ్ ॥

320

అ. సదా=ఎప్పుడును, సుమనః పుషా = దేవతలను-పుష్పములను-పోషించునట్టి, సువర్ణవల్ల్యా=కనకవల్లియనెడి లక్ష్మీతోను-సంపంగితీగతో, ఆశ్రితః=ఆశ్రయింపఁబడినదై, ఉన్నతః=పాడవైనదై, అహీనసేప్యః=సర్పరాజుచేత-పెద్దలైనవారిచేతను నేవంపఁబడుచుదైన, హరిచందనః=హరి యనెడు హరిచందనవృక్షము, విశౌవసం=ఈవిశ్వాసమును, ఉపేత్య=చేరి, ఉపాశ్రితానాం = తన్నాశ్రయించినవారికి, ఉచితాం=తగుమైన, సువాసనాం=మంచిభావనను - మంచిపరిమళమును, తనోతి=చేయుచున్నది.

తా. మంచిపువ్వులు గలసంపంగితీగలతోఁ గూడి, సర్పశ్రేష్ఠములతోను గూడి, పాడవైన హరిచందనవృక్షమువలె, దేవతలను బోషించునట్టి కనకవల్లి తాయారతోఁ గూడి, మహోన్నతుఁడై, మహోన్నతులైనవారితో ఆదిశే

షనితోను గూడిన యావీరరాఘవస్వామి, అవీక్షారణ్యమును జేరి త న్నాశ్ర-
యించినవారికి మంచివాసననువలె, మంచిభావననుం గలుగఁజేయుచుండును..

మఱియు.---

తే. ఇందు ఏతొవనికా హరిశ్చందన మిదె

యెల్ల వేళల నుమనస్సరముల్లసితము

స్వర్ణ వల్లీ సమేతము శ సహదహీన

పదము శ్రితశుభవాసనాశ్రిపదము కనుము?

టి. సహదహీనపదము=సహించునట్టి సర్పరాజులకు-అదిశేషునకు స్థానము.
(శ్లేషాలంకారము.)

గ|| ఇత్యన్యతో విమానంప్రేఖయ న్నగ్రతో వీక్ష్య సంప్రత్య
భిజ్ఞమ్|| 821

వ. అని మఱొక్కప్రక్కకుకా విమాన మానయించుకొంచు నె
దురఁ గనుంగొని జ్ఞప్తి జేసికొని.

శ్రీభూతపురీసర్ణనము.

(భూతపురి—ఇది - అక్కడిచెఱువుకు తూర్పునను మూలమండపమున
కుత్తరమునను ఉండు భూతేశ్వరుని దేవస్థానముందలి యాభూతేశ్వరుఁడనూ
తనభక్తులైన భూతరాజములతో దర్శింపఁబడు చుండునది.)

ఈభూతపురియే—శ్రీ యాదికేశవ స్వామిసన్నిధి ముందున్న దానికన్న
మెనుకటి ప్రాబల్యారంభమందు గోపురమండప ప్రాకారాదుల నిర్మాణములో
ఆస్వామి గర్భగృహమునకు నెదుట ఆస్థానమండపారంభమందు దానికి తగిన
చతు స్తంభాలు లభించనందున ఆకైంకర్యనిర్వాహకుం డైన తొండమాకా చక్ర
వర్తికి తాము సాయించినస్వప్నప్రకారము ఆచెఱువులో ఆ స్తంభములను కని
పెట్టియును దాని ప్రతిమావిశేషములతోడి స్థూల్యాన్నత్యములనుబట్టి యెట్టివా
రికిని పైకెత్తఁ బట్టుపడకపోయి చింతాకాంతుఁ డై యుండునారాజాస్వప్న
ములో మఱుల ఆభూతేశ్వరుఁడు తానేతెప్పించెదనని తెలిపి, తనభటులైన మ.

హాభూతములచేత తెప్పించి, మీరు తెచ్చియిచ్చిన మేలిమికి మీరే అం దాన
హించి అంపలివై భవములతో యతిరాజులకు ప్రత్యక్షమై యున్న ఆస్వామిని
అయతిరాజులై జ్ఞాయారుతో నేపించుకొంచు నుండండిని నియమించియుండు
నది యిష్టటికిని కనుగొనువారికి ఆచతు స్తంభాలగంభీరాకారము లాశ్చర్య
కరములై యున్న సన్నిధివై భవములతోను, మఱి శ్రీమద్రామానుజముని వర
వరముని కూరనాథ ప్రభృతిసన్నిధుల వై భవములతోను, మఱియు మతసక్ర
మందిరామతటాకామలతోను, అందంధలి యుత్సవానుకూలాంతరాభం
గాళాలతోను విచిత్రతరమై యుండు నీతొండమండలమందలి శ్రీపెరుం
బూదూరై యుండునది.

మృ॥ ఏవా భూతపురీ నిరీక్షితచరీ దోషాపహంత్రీ నృణాం

శ్రీమా న్యత్రగుణాద్ధి రావిరభవద్రామానుజాభ్యో మునిః
త్రయ్యంతామృతసింధుమంధనభవ ద్ధ్యయంగవీనాత్మకం

విజ్ఞానం యదుపజ్ఞ మేవ విదుషా మద్యాపి విద్యోతతే॥ 322

అ. గుణాద్ధిః=సకలసద్గుణసముద్రుఁ డైన, శ్రీమాన్=ఉభయవిభూత్యై
శ్చర్యముగల, రామానుజాభ్యోమునిః=శ్రీమద్రామానుజులు అను తిరునామము
గల మునులు, యత్ర=ఎక్కడ, ఆవిరభవత్=అవిర్భవించిరో? త్రయ్యంత -
అమృతసింధు - మంధన - భవత్ - హయ్యంగనీన - ఆత్మకం=వేదాంతములనె
డు - పాలసముద్రముయొక్క - తఱచుటవలన - కలుగుచున్న - వెన్నవిశేష
మే - స్వరూపముగాఁ గలదియైన, విజ్ఞానం=విశిష్టాద్వైతజ్ఞానము, విదుషాం=
విద్వాంసులలో, మత్ - ఉపజ్ఞ మేన=ఎవరివలన జ్ఞానకమే యై, అద్యాపి=
ఇప్పుడును, విద్యోతతే=ప్రకాశించుచున్నదో? యత్ర=ఎక్కడ, దోషాప
హంత్రీ=దోషములను పడఁగొట్టునదియైన, సా=ఆ, ఏవాభూతపురీ=ఈ శ్రీపె
రుంబూదూరు, మయా=నాచేత, నిరీక్షితచరీ=చూడఁబడినది.

తా. ఇదో సకలదోషములును పరిహరించు నీశ్రీపెరుంబూదూరు నేనుచూ
చితిని. ఇది-పాలసముద్రమున తఱచినయమృతమునువలె వేదాంతములందు తెలి

పించిన విశిష్టదైవత విషయమును విద్వాంసులకు ప్రధానజ్ఞాపకమునుగాఁ గలిగించి సకలసద్గుణముద్ర మైన శ్రీమద్రామానుజములయనతారస్థలము.

శా. శ్రీరాజిల్లు ప్రభూతిభూతిపురి వీరక్షింపంబడెన్ మాకు మున్
శ్రీరామానుజమానిమాళి సుజనశ్రీనూర్ధి జన్మించె నెం
డారా! వేదశిరోన్మృతాభిమథనకరహైయంగవీనంబుగన్
సారజ్ఞుల్ గనుగొంద్రుపజ్జగను దర్శింబుధివిజ్ఞానమున్.

టి. ప్రభూతే=ప్రసిద్ధమైన, హైయంగవీనము=అప్పుడే దీనిన నెన్న, ఉపజ్జగను=ఉద్యజ్ఞానముగాను, తత్సంబంధి=ఆరామానుజమునిసంబంధియైన, (రూపకాలంకారము.)

శ్రీమద్రామానుజమునీంద్రవర్ణనము.

శ్రీమద్రామానుజమునీంద్రులు—వీరు-శ్రీపెరుంబూదూరిలో శ్రీయాదికేశవ స్వామిసన్నధికియందు ఆసూరికేశవాచార్యులవలన కాంతిమతీదేవికి తిరువనంతాళ్వామనంతమున అవతరించి, ఇలైయాళ్వారని తిరునామము ధరించి; యాపవప్రకాశులయొద్ద విద్యాభ్యాసముతో శ్రుతిస్త్రుతు లధికరించి, కప్పాస మచశ్రుతి కపార్థము విని సార్థము సాధించి; చోళరాజపుత్రికి శ్రీపావతీర్థముచే బ్రహ్మరక్షస్సును తొలగించి; పాండ్యరాజుసభలో సరస్వతిని శ్రీభాష్యముచే మెప్పించి, తిరుక్కోట్టియూర్పిగారియొద్ద తాము పదునెనిమిది మార్లు తిరిగి, లభించినచరమశ్లోకార్థము అక్కడిగోపుర మెక్కి అందఱును ప్రకటించి; తమ ఆచార్యులైన ఆశేవందార్లు పరమపదమునకు వేంచేయునపుడు వారివేదీసంజ్ఞ కనిపెట్టి బ్రహ్మసూత్రిభాష్యము రచించి; శ్రీజగన్నాథమున శ్రీపురుషోత్తముని నేవింపఁబోయి, తమనిదురలో వారిచే మోరికొనఁబడినప్పి విడిపించినకూర్మాచలముతో సింహాలమును నేవించి; తిరునారాయణపురము నకుఁ బోయి అందుండి ధిల్లికిఁ బోయి అందుండి బూబునాచ్చారుతో చెల్వి, పిల్లను ఆమెల్లోటకు వేంచేపించి, శేషాకారమున వేయిఘములతో అక్కడిపండ్రెండువేలకై నులను జయించి; కోవెల పెరుమాళ్కివెల తిరుమల తిరు

నారాయణపుర పురుషోత్తమ సాలగ్రామ బదరికాశ్రమ నైమికారణ్యాది దివ్యదేశములను సేవించి మంగళాశాసనము చేసిరి.

(వీరిపంచాచార్యులు—వీరు-పంచనంసాగ్రతిరుమంత్రద్వయార్థములు సాయించినపెరియనంబిగారును, చరమశ్లోకార్థమును సాయించిన తిరుక్కోట్యూర్నంబిగారును, శ్రీమద్రామాణ మంత్రరాజమును సాయించిన తిరుమలనంబిగారును, సహస్రశాఖార్థమును సాయించిన తిరుమలెయాండానుక్, అంతిమోపాయమును సాయించిన తిరువరంగ ప్పెరుమా శరయరును - వీరె పంచాచార్యులు.)

(వీరితిరునామములు—అనంతాశ్వానువలన ఇలైయాశ్వా రనియు, ఆశంబార్లవలన మొవల్వ ననియు, తిరుక్కోట్యూర్నంబిగారివలన ఎంబెరుమానా రనియు, నంబెరుమాళ్ల వలన ఉడయవరు లనియు, తేవప్పెరుమాళ్ల వలన రామానుజముని యనియు, చూడిక్కొడు త్తనాచ్చియారువలన కోవెల్లె ననియు, పాండ్యరాజుసభలో సరస్వతివలన భావ్యకారు లనియు వీరితిరునామములు.)

(వీరువిరిచించినగ్రంథములు—వ్యాససూత్రభాష్య, గీతాభాష్య, తర్కభాష్య, వేదాంతతత్త్వసార, వేదాంతసంగ్రహ, వేదాంతప్రదీప, న్యాయామృత, నారదీయపాంచరాత్ర, రంగనాథస్తవ, గద్యత్రయాద్యనేకస్వరూప గ్రంథములు.)

(వీరిశిష్యులు—కూరత్తాశ్వాక్ మొదలు-అనంత, అకలంక, అరుణప్పర, ఈయుణ్ణి, ఉక్కల, కరంజి, కోయిల, గోమత, తిరుక్కోలూర్, తిరుమోక్షూర్, నడాదూర్, నడువల, నెయ్యుండి, పిళ్లై, చూడిభూషి, మిశగ, వేదాంతి, శిట్టియూర్ శిరి, అను-ఆశ్వాక్లును; మొదలియాండాక్ మొదలు-పెరియ, శిరియ, కుంజప్పరచ్చి, అరయ, అచ్చంగి, అయ్యర్, ఆశంబందార్, ఈయుణ్ణి, ఈశ్వర, మారుతి, మారొన్నిల్లామారుతి, సోమాసి, అను-ఆండాక్లును; కిడాంబియాచ్చాక్ మొదలు-శిరియ, కణియూర్చిరియ, అచ్చి, ఈచ్చంబాడి, ఎన్న, కొంగిల, అయ్యప్పిళ్లై, తూయప్పిళ్లై, అను-ఆచ్చాక్లును; పడుగనంబి మొదలు-కురుంజ, పంగిపుర, చొట్టై, ముడుంబై, మరుదూర్, మళపూర్,

తొండనూర్, కొమాండూర్, తిరుక్కురుగూర్, శ్రీవిల్లిపుత్తూర్, శ్రీపరాం
కుళ, అను-నంబులును; శ్రీభట్టర్ మొదలు-శ్రీపరాంకుళ, శ్రీగోవింద, తిరువ
రంగ, అశగియమణవాళ, తిరుప్పల్లిదేవరాజ, వరందరుంపెరియ పెరుమాళ్,
ఉళ్ళూర్పెరియ పెరుమాళ్, నందియూర్, శ్రీరంగరాజ, అను-భట్టర్లును; శ్రీకుల
శేఖరజియ్యర్ మొదలు-అశ్కొండవల్లి, ఈచ్చంసాడి, గోవింద, సాలగ్రా
మ, తిరునారాయణపుర, తిరువాయిమొట్టి, తిరువెళ్ళరె, తిరుమట్టిశి, తిరు
పుళ్ళుమట్టి, తిరుక్కొండందె, తిరుముష్ణం, తిరునినయూర్, తిరుమాలిరుం
కోలై, అను-జీయర్లును; తిరునారాయణపుర త్తరయర్, మొదలు-పెరుమాళ్,
కోయిల్పెరుమాళ్, రాజనారాయణపెరుమాళ్, రాజమపేంద్రప్పెరుమాళ్,
తిరువరంగమాళ్ళిగై, తిరువాయిమొట్టి, తిరునగరి, తిరుక్కురుంగుడి, తిరుక్క
ణ్ణపుర, తిరువనంతపుర, తిరుమాలిరుంకోలై, తిరువేంగడంపిళ్లై, తిరునరై
యూర్, అను-అరయర్లును; అనూరిపెరుమాళ్, మొదలు-కిడాంబి, అమ్మంగి,
ఆర్కాట్టు, పట్టని, ముని, శ్రీకులశేఖర, అను-పెరుమాళ్లును; ఎంబార్, మొ
దలు-కరాంజసోమయాజి, పెరియకోవిల్వళ్లల్, అణియరంగత్తముడక,
అను, అండాక్లును; పట్టరఫిరాక్ దానర్ మొదలు-శ్రీవిల్లిపుత్తూర్, శ్రీనారా
యణ, శ్రీగోవర్ధన, శ్రీశరగోప, శ్రీరామానుజ, యతివరచూడామణి, పక్కై
విల్లి, పిళ్లైయరంగావిల్లి, తిరువేంగడ, తిరువరంగ, తిరుమాలిరుంకోలై,
తిరువాయ్ మొట్టి, పిళ్లైతిరువాయ్ మొట్టి, తిరువల్లుతిప్పై నాట్టు, వానమామ
లై, అత్తికియమణవాళ, పేరరుళాళ, మకిళలంకార, అను-దాసులును; వీర
ముందరబ్రహ్మరాయర్ మొదలు-జగన్నాథ, వీరరాఘవ, అనుబ్రహ్మరాయర్లును;
రామానుజంపిళ్ళాక్ మొదలు-తిరునగరి, తిరుకురుక్కైప్పిరాక్, అను-పిళ్ళాన్లును,
గోమఠత్తయ్యర్ మొదలు-పెరియ, శిరియ, వైత్తమానిధి, అను-అయ్యర్లును;
మఱి, అరుళాళప్పెరుమాళ్ అంబెరుమానార్, ఎంబెరుమానార్కెల్వప్పిళ్ళై, వంటర్,
కుంటర్, అరియవర్, అంటవర్, అనువారును; మఱియు, తిరువనంతపు
రత్తమై, మొదలు-తిరువాట్టూర్, తిరువణిపరికారం, తిరునరైయూర్, తిరు
ప్పటి, తిరుకణ్ణపురత్తు, అత్తుళాయి, అమ్మంగి, అండాళ్, అను - అమ్మయ్య

క్షుణ్ణు; నాయకి త్రేవియార్, మొదలు-పెరియ పెరుం, శిరియ పెరుం, తుయ్య పెరుం, తిరుక్కొండందై తుయ్యవాయిరం, పెరుంబూమార్తిరువరంగం, అను-దేవియార్లును; పొన్నాచ్చియార్, మొదలు-కొంగిప్పిరాట్టి, దేవకిప్పిరాట్టి, య తిరాజుల్లి, పంకయచ్చెల్లి, ఇన్నియవంజి, అనునాచ్చియార్లును; కూరత్తాంటాన్ మాడిక్కొడుత్తాళ్, మొదలైన అమ్మయార్లును-వీరిశిష్యులు.)

వీరిలో డెబ్బదినల్గురు సింహాసనస్థులు—వారు-ఆశ్రమందార్ పుత్రపాత్రులు-ఘొట్టెనంబి, పిళ్ళైయప్ప, ఎన్నాచ్చాళ్; పెరియనంబిగారిపుత్రులు - పుండరీకులు; పెరియతిరుమలైనంబిగారిపుత్రులు - తిరుమలైనంబి, రామానుజన్ పిళ్ళై; తిరుక్కొట్టూర్నంబిగారిపుత్రులు-తెర్వాళ్వాళ్, కూరత్తాళ్వాళ్ పుత్రులు-భట్టర్, శ్రీరామప్పిళ్ళై; మొదలియాండాళ్ పుత్రులు- కందాడయాండాళ్; మఱి నడువిలాళ్వాళ్, గోమతత్తాళ్వాళ్, మొదలైనవార్లు.

వీరిలో ఉత్తమాశ్రమస్థులు ఏళ్ళూర్గురు; ఏకాంగులు పండెండువేగురు. ఈయేకాంగులందఱును, నంబులలో కొందఱును, అరయర్లలో కొందఱును, కొత్తెమ్మలలో కొందఱును, దాసులందఱును; మఱి-కూరత్తాండాళ్, చూడిక్కొడుత్తాళ్, మొదలైన యవ్వుగార్లును, చాత్తావక్రీవైష్ణవులు; తక్కిన ఆళ్వార్; ఆండాళ్, ఆచ్చాళ్, అరయర్, జీయర్, భట్టర్, మొదలైనవారందఱును, మఱి-అమ్మయార్, దేవియార్, నాచ్చియారు లందఱును. చాత్తినక్రీవైష్ణవులు.

కించ—మఱియు.

వృ॥ కామాదివైరిగణ భీమానవద్యనిజ నామాభిలాపగరిమా
వైమానికార్యనమభూమావనౌవచనసీమాతిలంఘిమహిమా
శ్రీమా ననూనకలసోమాననో విమలధామావమానితరవిః
క్షేమాఃశిశృంభయతుభూమావముత్రచనరామానుజోయతివతిః॥

అ. కామాది-వైరిగణ - భీమ-అనవద్య - నిజనామ - అభిలాపగరిమా=కామకోధాదులనెడి - శత్రుసమూహమునకు - భయంకరమై - నిర్దోషమైన - తనపేరి - కీర్తించుటయందలి గౌరవము గలవారను, అవనో=భూమియం

దు, వైమానికార్య - సమభూమా=దేవతలకు గురువైనబృహస్పతికి - సమానమైన వక్తృత్వాతిశయముగలవారును, వచనసీమ - అతిలంఘి - మహిమా = వాక్యాంతములచేత - దాటునట్టి - మహిమగలవారును, అనూనకల - సోమానసః=కొఱతలేని కళలుగల - చంద్రునివంటిముఖము గలవారును, విమలధామ - అవమానితరవిః=నిర్మలమైనకాంతితో-అవమానింపఁబడిన సూర్యుఁడు గలవారును - నైన, సః=ఆ, శ్రీమాన్ రామానుజః యతిపతిః=శ్రీమద్రామానుజమునులు, భూమా=ఈలోకమందును, అముత్రచ=పైలోకమందును, డేమాణి=డేమములను, జృంభయతు=వర్ధిల్లజేయుదురుగాక.

తా. అరిష్టదృశ్యములను పరిహరించెడు తిరునామము గలిగి బృహస్పతిపతె వాగ్నిత్వమును గలిగి, తనవాక్యములచేతను అతిమహత్త్వము గలిగి, సూర్యుని మించినకాంతులును గలిగి, చంద్రుని మించినమొగమును గలిగిన యాశ్రీమద్రామానుజములు ఇహలోకమందును పరలోకమందును గూడ డేమములు వర్ధిల్ల జేయుచుందురు గాక.

సీ. కామాదిదోషము శ్రీ లక్ష్మిమించి కావింపఁ

గానీనినామము శ్రీ లల నిధాన

మాదిత్యులకును మరహాచార్యకునిమనీ

షనునె మించినమనీశ్వరు నిదాన

మాభారతీపతి శ్రీ వేభారతీపతి

కై న మీఱినమహిమమాతిభూమి

యాసోముసామని శ్రీ వేసారి వేమాఱు

నోమనిమోమున శ్రీ గోముగీము

తే. ధామనిధి నగునుద్దామశ్రీధామనిధియు

నసమనుమనోభిరామరామానుజముని

యఖిలజనులకు డేమము శ్రీ లతులగతుల

నిచ్చు నిచ్చట నిచ్చలు శ్రీ నిచ్చ హెచ్చు.

టి. కానీని=కలుగఁజేయని, సిధానము=సిత్తేపము, మనీష=బుద్ధి, నిదానము=ముఖ్యకారణము, వేభారతీతతి = వేయివిధములవాక్యమూహము, మహిమ+అతిభూమి=మహిమలచేత అతిశయించినవారును, సోమఁ = చంద్రుని, సామని=సగమని, ఓమని=ఇష్టపడని, గోమ+గీమ=అందమునకు + గృహమైనవారును, ధామనిధినగు=సూర్యునివృత్తి, ఉద్దామధామనిధి=అతిశయించినకాంతులకు నిత్తేపము, సుమనః = మంచిమనస్సు గలవారికిని - దేవతలకును, నిచ్చలు=ఎల్లపుడు.

అపిచ—మఱియు.

శ్లో॥ స జయతి రామానుజయతి

రజయతి పరవాదినం యదీయోక్తిః

సంజయతి బోధ మనఘం

రంజయతి బుధాన్ వృధాంచ భృజయతి॥ 324

అ. యదీయోక్తిః=ఏరామానుజుల భాష్యవచనము, పరవాదినం=ప్రతివాదిని, అజయతి=అహమానపఱచుచున్నదో-గొట్టెనువలెఁజేయుచున్నదో, అనఘం=నిరోధమైన, బోధం=జ్ఞానమును, సంజయతి=చేర్చుచున్నదో, బుధాన్=జ్ఞానులను, రంజయతి=సంతోషపఱచుచున్నదో, వృధాంచ=వారిబాధనుకొ, భంజయతి=పడఁగొట్టుచున్నదో, సరామానుజయతిః=ఆరామానుజమునలు, జయతి=సర్వోత్కృష్టములుగా నున్నారు.

తా. ఆరామానుజమునలు తమభాష్యప్రవచనములచేత పరవాదులను జయించుచు, నిర్మలజ్ఞానమును గలిగించుచు, జ్ఞానులను సంతోషపఱచుచు వారి దుఃఖములను పడఁగొట్టుచు, సర్వోత్కృష్టములుగా నున్నారు.

క. ఆరామానుజయతిపతి

క్రూరాత్మలతతి జయించి శ్రీకోవిదులతతి

వే రంజించి వెతలతతి

వారింది విబోధబిత్తి శ్రీ వగఁ బూరించెన్.

టి. కోవిదుల=జ్ఞానులయొక్క, విబోధవితతి=జ్ఞానసమృద్ధిని.

అన్యచ్చ—మఱొకటి.

శ్లో॥ తే మీమాంసాశాస్త్ర ప్రమథనపరికలితబుధజనానందా
లక్షణము నేః ప్రబంధా లక్షణపూర్వజశ రాజవ జయంతి॥325

అ. తేమీమాంసాశాస్త్ర - ప్రమథన - పరికలిత - బుధజనానందా=ఆ
మీమాంసాశాస్త్రములయొక్క, (అమీ - మాంసాశ-అస్త్ర)=అయీరాక్షసుల
ఆస్త్రములచేత) పర్యాలోచనముచేత (నాశపటదుటచేత) ఏర్పఱుపఁబడిన
విద్యజ్ఞులయొక్కయు (దేవనూనాములయొక్కయు) ఆనందము కలవియైన,
లక్షణము నేః-ప్రబంధాః=ఆ శ్రీరామానుజుల ప్రబంధములు, లక్షణపూర్వజశరా
జవ=లక్షణాగ్రజుడైన శ్రీరాములబాణములవలె, జయంతి=సర్వోత్కృష్టము
మగుచున్నవి.

తా. రాక్షసులను ఆస్త్రములచేఁ బడఁగొట్టి దేవతల ఆనందములుగలిగించు
శ్రీరామబాణములువలె మీమాంసాశాస్త్రములను పర్యాలోచించి చేసి విద్యజ్ఞు
నానందము గలిగించిన ఈరామానుజప్రబంధములు సర్వోత్కృష్టము లై
యున్నవి.

శ. ఏమీమాంసాశాస్త్ర

ప్రమాణ్యప్రమథనమునఁ బ్రమదప్రదముల్

రామాశుగములవలె నా

రామానుజసత్ప్రబంధరత్నము లెనఁగున్.

టి. ఏమీమాంసాశాస్త్రమందు ప్రమాణసిద్ధముగ ఆలోచనముచేయుట
చేత (ఏమీ? మాంసాశుల ఆస్త్రముల నియమము పదలమిచేనాశముచేయుట
చేత) (శ్లేషోపమలు).

గ॥ అత్రకశ్చిదపశ్చి మో విపశ్చి తామిశ్శేమేన మనుదినం ప్రణమంతి

వ. ఈనిషయమయి ఎదురులేని విస్వదగ్గనరుఁ డొకఁడు ఈవిధ
మున వీరినకూర్చి ప్రతిదినమును బ్రణమించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ రామానుజాయ గురవే నరవేషభాజే
 శేషాయ ధూతకలయే కలయే ప్రణామాన్
 యోమాదృశానఽపిశృణాన్ పరిపాతుకామో
 భూమావవాతర దుదంచిత బోధభూమా ॥

327

అ. యః=ఎవడు, కృశాన్=దీనులమైన, మాదృశానఽపి=మావంటివారినిగూడ, పరిపాతుకామః=పరిపాలింపఁ గోరికగలవారై, ఉదంచితబోధభూమా=తగిన జ్ఞానాతిశయము గలవారై, భూమా=ఈభూమియందు, అవాతరత్=అవతరించిరో? నరవేషభాజే=మనుష్యస్వరూపమును బొందినవారై, ధూతకలయే=ఎగురగొట్టుఁబడినపాపములు గలవారై, శేషాయ=ఆదిశేషులైన, రామానుజాయగురవే=ఆరామానుజులు అనుగురువులకు, ప్రణామాన్=నమస్కారములను, కలయే=చేయుచున్నాను.

తా. దీనులైనమమ్మును గూడ పరిపాలించువారై జ్ఞానమును బోధించుచు పకలదోషములను పరిహరించుచు, ఈ నరస్వరూపములో ఆదిశేషవతారులైన ఆరామానుజగురువులకు ప్రణామములు చేయుచున్నాను.

క. రామానుజగురు నరవే

షామోదవిశేషు శేషు శ్చ నావాతదోషున్

వేమాటును బ్రణమించెద

వే మాదృశుఁ బ్రోవ బోధవిశదవిభూషున్.

టి. వే=వేగముగా, బోధ-విశద - విభూషున్=జ్ఞానమనెడు నిర్మలమైన భూషణములు గల.

గ॥ ఇతి ఏతచ్ఛాకర్ణ్యతాం॥

328

వ. అని యిదియును వినుదువుగాక.

శ్లో॥ రామానుజో యామునతీర సేవా
 పరా పుదీతో పరకం నిరోధుం

తయోః పురాణః ప్రణినాయగీతాం

తస్యా నవీనస్తు తతాన టీకాం॥

329

అ. యమునతీర్థ - సేవాపరా = యమునానదీసంబంధ మైన తీర్థముయొక్క - యమునాచార్యులయొక్క - సేవయం దాన క్తిగలవారైన, రామానుజా = బలరాములతమ్ముఁడు శ్రీకృష్ణుఁడును యతిరాజులును, నరకం = నరకాసురుని - నరకమునకు, నిరోద్ధం = నిరోధించుటకు, ఉదీతా = అవతరించిరి, తయోః = వారిద్దరిలో, పురాణః = ముందటివాఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడు, గీతాః = భగవద్గీతను, ప్రణినాయ = నిర్మించెను; తస్యాః = ఆభగవద్గీతకు, టీకాం = వ్యాఖ్యానమును, నవీనస్తు = ఈవలివారైన యీరామానుజులో, తతాన = చేసిరి.

తా. యమునాతీర్థమును సేవించెడు శ్రీకృష్ణుఁడు, నరకాసురాదులను సంహరించుటకై యవతరించి భగవద్గీతను రచించినట్లు, ఈరామానుజమునులు ఆయమునాచార్యుల సేవాపరతంత్రులైన నరకమును నాశపఱచుటకై యుదయించి యాభగవద్గీతకు వ్యాఖ్యానమును విరచించిరి.

చ. అరయుచు రామసోదరులు శ్రీ యామునతీర్థసమంజసాదరుల్
నరకనిరోధనార్థమదనన్ జచ్చియించినయందు కిందు నొక్కరుఁడు
పురాణపూరుషుఁడు శ్రీ గాధగగీతఘటించె మించివే
తొరుఁడు నవీనుఁడొనతఁ డననూనగ దానిక టీకవాళొనెన్.

టి. సమంజసాదరుల్ = నక్కనియాదరము గలవారైన, అదనన్ = ఆకాలమున, గాధగా = శ్లోకరూపముగా, అనూనగ = తక్కువ లేనిదిగా.

కృతానుః.—

గ॥ సత్యమేవం తథాపి తత్పథాను ధావినాం మేధావినా మపి
పరావమంతృత్వాదయోదోషాః ప్రసిద్ధాః॥ 330

కృతానుఁడు.—

వ. ఇ ట్లిది నిజం బయిన నితనిమార్గంబున సతిమేధానమ్మధ్యుల్కై
నను, పరావమాననాది ప్రకృష్టదోషంబులు ప్రసిద్ధంబులె.

తథాహి—అదేకదా?

మ॥ శ్రీరామానుజదర్శనైకరసిక శిష్టః ప్రకృష్టైర్గుణైః

పూర్ణానాంవిదుషాంమతాంతరజుషాంపంక్తానభుంక్తైశ్చచిత్

ఆహంతౌదన మంతతశ్శుచితమం తద్దృష్టమాశు త్యజ

త్యాస్తాంతత్సమతస్థితై రపి సమప్రాప్యేణనాశ్చాత్యసా

ఆ. శ్రీరామానుజదర్శన - ఏక-రసికః=శ్రీరామానుజుల విశిష్టాద్వైత దర్శనమందు - కేవలము రసికులైన, శిష్టః=పెద్దలు, ప్రకృష్టైర్గుణైః=అతిశయములైనగుణములతో, పూర్ణానాం విదుషాం=నిండినవిద్వాంసులైన, మతాంతరజుషాం=వేరువేరుమతముల ననుసరించినవారయొక్క, పంక్తాః=పంక్తియందు, క్వచిత్=ఎక్కడనైన, నభుంక్తే=భుజించరు, అంతతః=అంత, తద్దృష్టం=వారితే చూడఁబడిన, ఓదనం=అన్నము, తుచితమం=పరిశుద్ధమయ్యును, ఆసా=ఈపెద్దలు, ఆశు=తోడనే, త్యజతి=విడుచుచున్నారు, తత్ - ఆస్తాం=అది అట్లుండనీ; స్వమతస్థితై రపి=తమదర్శనములో నుండువారితోను, సమం=సమానముగా, ప్రాప్యేణ=బహుగా, న-అశ్నాతి=భుజింపరు, ఆహంత=అయ్యో!

తా. ఈరామానుజుల దర్శనముం దుండువారు మహాసద్గుణులైనను, మతాంతరుభగ్గోష్ఠిలో భుజించరు. వారు చూచినయన్నము ఎంతిశుచియైనను, విడిచిపెట్టుదురు; అదియె కాక, తమమతములోనివారితో నైన కూడ భుజింపరు! అయ్యో!

శా. శ్రీరామానుజదర్శనప్రవణులేరేని గుణశ్రేష్ఠు లా

చారశ్రేష్ఠులె యామతాంతరులతోరసాపాటు పాటింపర

వ్వారేరేగనినభుజింపరు మతైర్వా రేన నయ్యారె! మా

వారంచు స్వమతస్థులందొకరి జేరవ్వంజేర్ప రవ్వేళలోన్.

కించ—మతయు.

మౌ నై మోన్యాయ్య ఇహ ద్విజాన్వయజుషాం భాషాప్రబంధ

శ్రేమో! వేదే విశ్వపుమృతౌధనవిధా బద్ధాదరే జాగతి

తీరం క్షీరపయోనిధే రుపగతో దైత్యారి దీప్త్యావృతం

కోవాధావతి దుగ్ధలబ్ధిచపలో గోపాలకస్యాలయమ్॥ 332

అ. ద్విజాన్వయజుషాం=బ్రాహ్మణకులజన్మలైన, ఏషాం=ఈరామానుజమతే
 శ్శులయొక్క, విశ్వపుమర్థసాధనవిధౌ=సకలపురుషార్థములను సాధించుకా
 ర్యమునందు, బద్ధాదరే=నిర్ణయింపఁబడినయాదరము గల, వేదే=వేదము, జాగ్ర
 తి సతి=సిద్ధముగా నుండియు, భాషాప్రబంధశ్రమః=ద్రవిడభాషాప్రబంధము
 లయందు పాటుపడుట, ఇహ=ఈలోకమందు, నన్యాయ్యః=న్యాయోక్తము
 కాదు, దైత్యారిదీప్త్యా-ఆవృతం=విష్ణుప్రకాశముచేత కమ్మకొనఁబడిన, క్షీరప
 యోనిధేఃతీరం=పాలనముద్రముగట్టును, ఉపగతః=చేరినవాఁడు, కోవా=ఎ
 వఁడుగాని, దుగ్ధలబ్ధిచపలః=పాలు లభించుటయందు చాపల్యముగలవాఁడు,
 గోపాలకస్య ఆలయం=గొల్లవానియింటినిగూర్చి, ధావతి=పరుగిడుచున్నాఁడు.

తా. ఈరామానుజమతే బ్రాహ్మణులు సకలపురుషార్థసాధన మైన వేదముం
 డియు ద్రవిడప్రబంధమందు పాటుఁబడుట పాలు కోరి పాలనముద్రముగట్టు
 నందుండియు, సాధారణ మైనగొల్లనియింటికి పరుగిడుటవలె న్యాయమెట్లుగను?

ఉ. వీరలు వారలుంబలె భువేం ద్విజవంశజులై నవారలున్
 సారపుమర్థసాధనము శ్రు సంస్కృతవేదము సిద్ధమయ్యె; న
 వ్వారిగ ద్రావిడాత్మకప్రబంధపరిశ్రమనేయగోరు టా
 క్షీరపయోధితీరగుండె శ్రీక్షీరము కల్లన గొల్లఁ గోరుటే!

ఃటి. తీరగుండె=తీరముచేరినవాఁడె, అల్లనన్=మెల్లఁగా.

కించ—మఱియు.

గ|| ఏతన్నతానువర్తినాం కేషాంచి దేషా చేష్టా నేష్టా వైదికా
 నాం పశ్య! 333

ప. ఈమతమంద కొందఱయూచార మీయది యావేదవిహిత

కర్త కర్తృశులకు సమృతము కాదు చూడు!

ముంపంతః పంచయజ్ఞాన్ ద్రవిడభాషాభివ్యక్తహయంతోనభిజ్ఞాన్

నిందంతో హంత! యజ్ఞా నసకృదపి హరేర్వందనం వారయంతః
 బుంపంత శ్శాద్ధచర్యాయతిమపిగృహీణాంపందనంకారయంతః
 నద్వేషంధారయంతః కతిచిదవిహితై స్సంక్షిపంత్యేవకాలమ్ ॥

అ. పంచయజ్ఞాఁ = పంచయజ్ఞ ములను, ముంచంతః = విడుచువారై, ద్రవిడఫణి
 తిభిః = ద్రావిడవాక్కులచేత, అనభిజ్ఞాఁ = అజ్ఞులను, మోహయంతః = భ్రమింపఁ
 జేయువారై, యజ్ఞాఁ = ఇతరములైన జ్యోతిష్టోమాదియజ్ఞ ములను, నిందంతః =
 నిందించువారై, హరేరపి = విష్ణువునకును, అసకృత్ = పలుమాఱు, పందనం = నమ
 స్కారమును, వారయంతః = విడిపించువారై, సద్వేషం = సత్పరుషులతోడిద్వే
 షమును, ధారయంతః = అవలంబించువారై, యతిం + అపి = సన్యాసి నైనను, గృ
 హీణాం = గృహస్థులకు, పందనం = నమస్కారమును, కారయంతః = చేయించు
 వారై, శ్శాద్ధచర్యాయ = శ్శాద్ధకర్తృనుస్థానమును, బుంపంతః = విడుచువారై, కతి
 చిత్ = కొందఱు, అవిహితైరేవ = విధివిహితములుకాని కర్తృలతోనే, కాలం =
 సర్వకాలమునకు, సంక్షిపంతః = కడుపుచున్నారు.

తా. ఈరామానుజమతస్థులు కొందఱు బ్రహ్మయజ్ఞాదిపంచయజ్ఞములు విడి
 చి, అజ్ఞానులను ద్రవిడవేదములతో భ్రమింపఁజేసి కామ్యకర్తృలని జ్యోతి
 ష్టోమాదియజ్ఞములకు దూషించి, హరినైనను పలుమాఱు నమస్కరింపక, స
 త్పరుషులతోనైనను జేరక సన్యాసి నైనను గృహస్థులకు పందనము చేయించుచు
 శ్శాద్ధకర్తృలను నివేదించి, వేదోక్తముకాని కర్తృలతోనే కాలము కడపుచుందురు.
 నీ. బ్రహ్మయజ్ఞాదికపంచయజ్ఞంబుల

విడిచి వీటిఁడికి ద్రావిడము నొడివి

తేరింపఁజేసి జ్యోతిష్టోమముఖముఖ

ముల దూటి పలుమాఱు ర్చెలఁగి చేయు

హరి నమస్కారంబు ర్లవలికిఁ బోద్రొంచి

యవ్వారితో ద్వేష ర్మావహించి

స్వమత్తస్థు సంసారి ర్ సన్న్యాసి నైన న

మస్కరింపఁగఁ జేసి ర్మఱియు శ్శాద్ధ

తే. మునన యైనను వేదోక్తమును జరించు
టుడిగి శ్రుతి నైన స్మృతి నైన ననుడువ కున్న
కొన్ని కర్తలచేతనే నీ యున్నకాల
మంతయును బుచ్చుచున్నారు చింత లేక.

టి. బ్రహ్మయజ్ఞాదికము = బ్రహ్మయజ్ఞ దేవయజ్ఞ భూతయజ్ఞ అతిథియజ్ఞ ములు.
కించ — మఱియు.

పు. ఘంటాఘోషం త్యజంతో హరిపరిచరణే సర్వలోకావిగీతం.
ఘాతం త్రైలోక్యమాతుశ్చుతిభిరభిహితం వైభవం ఖండయంతః
సంకేతశ్రద్ధయైవ స్వచరణసలిలం స్వీయగోష్ఠ్యాం పిబంతః
కేచిద్విప్లావయంతే జగదభిదధతః కేశవం దోషభోగ్యమ్॥335

ఆ. కేచిత్ = కొందఱు, సర్వలోక + అవిగీతం = సర్వలోకమందును ప్రశస్తమ.
యన, ఘంటాఘోషం = ఘంటావాదనధ్వనిని, హరిపరిచరణే = విష్ణ్వారాధనయందు
త్యజంతః = విడుచువారై, శ్రుతిభిః = శ్రుతులచేత, అభిహితం = ప్రకటింపఁబడినదై,
ఘాతం = లోకప్రసిద్ధమైన, త్రైలోక్యమాతుః = త్రిలోకమాతయైన శ్రీమహాలక్ష్మి.
యొక్క, వైభవం = స్వాతంత్ర్యరూపమైన వైభవమును, ఖండయంతః = ఖండిం
చువారై, స్వీయగోష్ఠ్యాం = తమమతస్థుల గోష్ఠిలో, సంకేతశ్రద్ధయా = తమసం
కేతమందలి అభినివేశముతో, స్వచరణసలిలం ఏవ = తమపాదతీర్థమునే, పిబం
తః = పానముచేయువారై, కేశవం = సర్వేశ్వరుని, దోషభోగ్యం = సకలదోష
ములును భోగ్యములుగా కైకొనువానినిగా, అభిదధతః = చెప్పెడువారునై, జ
గత్ = లోకమును, విప్లావయంతే = విపర్యాసపఱచుచున్నారు.

తా. ఈతెంగలవారు తిరువారాధనయపుడు ఘంట వాయించుట మానుట.
యేకాక, త్రిలోకమాతయైన యాశ్రీదేవికిఁగూడ స్వాతంత్ర్యములేదమటయు.
మఱి తమగోష్ఠిలో తాము సంకేతించుకొన్న తమపాదతీర్థమునే తామును స్వీ-
కరించుటయేకాక, తాముచేసికొన్నదోషములన్నియు నాసర్వేశ్వరుఁడే అను-
భవించువాఁడనుటయుఁ జూడ లోకమును తాముమాటుచేయుటయే.

సే. హరిపరిచరణావరసరమున ఘుణఘుణా

రవరణదంటను శరమఁ గొనరు

శ్రుతిశతకధితవిశ్రుత మైనశ్రీజగ

జ్జనయితివిభుత నేరసరణి గొనరు

స్వస్వగోష్ఠినై స్వస్వకేతశ్రద్ధచే

స్వపదాంబుసానంబు శనలుపుచుండ్రు

కాదని యనకయ శకలదోషములఁ జేసి

హరికి దోషములె భోగ్యము లటండ్రు

తే. ఇటులఁ గుటిలత జగములఁ శజటులగతుల

మోసపుచ్చుచు మెచ్చుచు శవీనవ్రాక

యిందు నుందురు కొందఱు శమందమతుల

మందమదులును నగువారు శమహిని రహిని.

కించ—మఱియు.

వృ॥ యజ్ఞాఃసంచమహత్పదేనసహితా యేచాపరే విశ్రుతాః

యత్కర్తృగ్రహసంక్రమాదిసమయే నర్వేబుధాః కుర్వతే ।

తత్సర్వం విస్మజాతి శామ్యమితి యే త్రయ్యధ్యవిధ్వంసకా

స్తైర్ద్యైచిత్తతయాఽఽశ్రితేయదశసంయోచవ్యవాయక్రియాః

అ. యే=ఏవి, సంచయజ్ఞాః=బ్రహ్మయజ్ఞాదులైదు, మహత్పదేనసహితాః=మ

హాయజ్ఞములని మహత్పదముతోఁ గూడినవో? యే=ఏవి, అపరేచ=ఇతరజ్యో

తిష్టమాది యజ్ఞములును, విశ్రుతాః=ప్రసిద్ధములో? యత్=ఏది, గ్రహ-

సంక్రమ-అదిసమయే = గ్రహణము+సంక్రమణము మొదలైనకాలములో,

కర్త=చేతకర్తగా, సర్వేబుధాః=జ్ఞానులందఱును, కుర్వతే=చేయుచున్నారో,

యే=ఏవరు, త్రయ్యాదిధ్వవిధ్వంసకాః=వేదమార్గమును ధ్వంసముచేయువారై,

తత్ సర్వం=అదియంతయును, శామ్యమితి=శామ్యమేతుకర్త యని, విస్మ

జాతి=విడుచుచున్నారో? యత్=ఏది, అశనం=భక్షణమే, యోచ=ఏది

నటివృత్తాంతపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 285.

వ్యవాయక్రియా=మైథునక్రియయో? ద్వే=ఈరెండుమాత్రమే, త్రై= వారి
చేత, నిత్యతయా=నిత్యకర్తగా, అక్రితే=అంగీకరింపబడుచున్నవి.

తా. వీరు పంచమహాయజ్ఞములును, జ్యోతిష్టోమాదులును, గ్రహాణసంక్ర
మణాదులును వేదోక్తములని పెద్దలు చేయుచుండునవియే యైనను, అవి కాదు.
హేతుకర్తలని యన్నియువదలి, భక్షణమైథునములుమాత్రము చేయుచున్నారు..

సీ. బ్రహ్మయజ్ఞాదికశ్రవంచమహాయజ్ఞ
ములును జ్యోతిష్టోమశ్రముఖముఖములు

గ్రహాణసంక్రమణాదికాలకృత్యము లైన

వైతృకప్రభృతికశ్రవచురకర్త

లుద్యతవైదికశ్రవిద్యద్రగేనరు

లాచరించెడునవి శ్రయైనవానిఁ

గామ్యంబు లని యవి శ్రకావింపరైనను

గావించువారితోఁ గలిసి భోజ

తే. నమును గావించుటయు వ్యవాయమును నెపుడు

మెండు కావించుటయు ననుశ్రేండు నివియె

నిత్యమును గృత్యమును గాఁగ శ్రనియతిఁ దలఁచు

చుండు రివ్వారు శ్రుతిదూరు శ్రలిండు నెందు.

టి. ఉద్యత=విజృంభించిన, కామ్యంబులు = కామహేతువులు, వ్యవా
యము=సంగమము.

శ్లో॥ విదుషామపి మోహ మావహంతో

వితథైతిహ్య సహస్రవర్ణనేన

వినయాభినయాత్థలాకిలామీ

విజయంతే కపటాలయా జగంతి॥

337

అ. వితథ+వితిహ్య+సహస్రవర్ణనేన=అబద్ధములైన+సంప్రదాయములను-

వేయివిధముగ పల్లించుటచేత, విదుషామపి=ప్రాజ్ఞులకుఁగూడ, మోహం=స్వ
మతమందు మోహమును, ఆవహంతః=కలుగఁజేయుచు, ఖిలాః=దుష్టులై, కక్ష
టాలయాః=కపటమునకు స్థానమైన, అమీ=వీరు, వినయాభినయాత్=అణచు
వను అభినయించుటచేత, జగంతి=లోకములను, విజయంతేకిల = జయించుచు
న్నారుకదా?

తా. ఈతెంగలవారు లేనిపోనియైతిహ్యములు చెప్పి ప్రాజ్ఞులకుఁగూడ స్వ
మతాభినివేశమును గలుగఁజేయుచు, డంభమునకై తమయందు లేని అగుణ
వనే కనఁబఱచుచు ఈజగత్తునె జయించుకొనుచున్నారు.

(ఔపచ్ఛందసికం పృత్తం.)

క. కన ఖలులును ఘన కపటులుఁ

గని వినయము నభినయించి ర్ ఘనులను గూడఁ

క్షణమున స్వవశము సేయుదు

రనుపదమును లేనిపోనియైతిహ్యములన్.

కించ—మఱియు.

వృ. యస్యాం నాస్తి పురస్కృతి ర్నయవిదాం యజ్ఞాతు హాసా
స్పదమ్! పూజ్యంతేచ నిరక్షరాః పునరమీ సాంకేతికాచా
ర్యకాః। వేదానామవహేలనం వ్యతిహతా వర్ణాశ్రమప్రక్రి
యా! గోష్ఠ్యై దుష్కలిపుష్కలీకృతిపుషే కస్యైచి దస్యై
నమః॥

విశి

అ. యస్యాం=ఏగోష్ఠియందు, నయవిదాం=నీతిశాస్త్ర)వేత్తలకును, పుర
స్కృతిః=గౌరవపఱచుటయు, నాస్తి = లేదో? యజ్ఞాతు = యాజకుఁడో,
హాసాస్పదం=నవ్వులాటకే స్థానమో? నిరక్షరాః=వేదాద్యక్షరములే తెలియని,
అమీ=ఈ, సాంకేతిక+ఆచార్యకాశ్చ=సంకేతించుకొన్న-ఆచార్యపురుషులు
అను ణామమాత్రమే కలవారును, పునః=మఱలమఱల, పూజ్యంతే=పూజిం
పఁబడుచున్నారో? వేదానాం=వేదములకును, అవహేలనం=అవమానముకల

దో? వర్ణాశ్రమ-ప్రక్రియా=బ్రాహ్మణాది వర్ణాశ్రమములయొక్క-ఆచారము, వ్యవహిత=తోలఁగఁదోయఁబడినదో? దుష్కులీ పుష్కులీకృతిపుష్=దుష్పాపములను పుద్ధి పఱచుట నే విధిల్లఁజేయుచున్న, అస్యై=అట్టియీ, కస్యై చిత్=ఒకానొక, గోష్ఠ్యై=తెంగలవారిగోష్ఠికై, సమః=సమస్కారము.

సీ. ఏగోష్ఠి నేశాస్త్రభోగీశు లై నను
సత్కార మింపార శ సలువఁబడరు
ఏగోష్ఠి నేయాగరవాగీశు లై నను
బరిహాసమే సేయఁ శ బ్రాతు లగుదు
రేగోష్ఠి నాచార్యరవాగార్యు లం చన
క్షురకుక్షు లైన నర్యనకుఁ దగుదు
రేగోష్ఠి నేవేద శ మేఁ గామ్యమే యంచు
నవహేళనము సేయ శ నాన్వదంబె

తే. యగును మఱివర్ణములకును శ నాశ్రమంబు
లకును విధ్వంసకము మహాశనకలకలుష
ములకు సంవర్ధకము నగు శ సలఘురీతి
నట్టియీగోష్ఠికై నమస్సరహస్ర మిడుదు.

టి. భోగీశులు=ఆది శేషులు, వాగీశులు=బ్రహ్మలు, వాగార్యులు =బృహస్పతులు, కామ్యము=కామహేతువు.

కిం బహునా—విశేష మేల?

వృ॥ ప్రాయో యేషాం సకృదకరణే వ్రత్యవాయో స్తి భూయాన్
యజ్ఞాదీం స్తానిహ విజహతి స్సప్తవేదోపదిష్టాన్ |
కర్తౌ వామీవిదధతి జడాః కింతు సంకేతసిద్ధమ్
కష్టంకష్టం బత హత కలేః కశ్చిదున్నేష ఏషః॥ 389

అ. ప్రాయః=బహుగా, యేషాం=ఏయజ్ఞములయొక్క, సకృత్=ఒకసారి

యైన, అకరణే=చేయమివిషయమై, భూయాత్ ప్రత్యవాయః=గొప్పపాపము, అస్తి=కలుగుచున్నదో? తాత్=అట్టి, స్పష్టవేద ఉపదిష్టాత్ = స్పష్టముగా వేదములచేత తెలుపబడిన, యజ్ఞాదీన్=బ్రహ్మయజ్ఞాదులను, ఇహ=ఈలోకములో, విజహతి=విడుచుచున్నారు. కింతు=మఱియు, అమీ.జడాః=ఈమూఢులు, సంకేతసిద్ధం=తమ సంకేతమందె సిద్ధమైయుండు, కర్తృ+ఏవ=కర్తృనే, విదగధతి=చేయుచున్నారు. కష్టంకష్టం=మఱిమఱి యన్యాయము! బత = అయ్యో! ఏమః=ఇది, హతకలేః=పాడుకలిపురుషునియొక్క, కశ్చిత్=ఒకానొక-చెప్పగూడిని, ఉన్నేమః=ప్రభావము.

తా. వేదోక్తములయ్యును, యజ్ఞాదులొకడైన జేయకపోవుట పాపమును కొనక, వానిని విడిచియైనను; ఈమూఢులు తమ సంకేతమిహకొనిన కర్తృనొకటి నైన విడువకయే చేయుచున్నారు. అయ్యో! ఏమి? ఈ కలిపురుషుని ప్రభావము!

చ. అనయము నాచరించునవె శ్ యైన నొకప్పుడు తప్పుమందొనం, గన విహితంబులే యగు మరీభాదుల నేమియు నాచరింప రీ, యనయులు స్వస్వకల్పితము శ్ తైనవె కొన్ని సమాచరింతు రే, మన నగు నిన్నియుం దలంప శ్ నక్కటయిక్కలిదుర్విజృంభమే!

టి. తప్పుడున్=తప్పినతోడనే, దొసంగుఅనన్=దోషము అనునప్పుడు.

కించ—మఱియు.

వృ॥నగాహంతే గంగామపి నటజటాసార ఇతి యే

నమ జ్ఞం త్యంభోధా లవణరసవేశంతక ఇతి

నవంచైవం గవ్యాన్యపి పశుశక్త్యాసారఇతిహా!

పిబంత్యేషాం దోమా క ఇహ నివుణస్సార్థణయితుమ్॥ 340

అ. యే=ఎవరు, గంగామపి=గంగనుకూడ, నటజటా+అసారఇతి=నటాకై న కల్పయొక్క జటలలోని+వర్షముఅని, నగాహంతే=మునుగరో; అం

సటిప్పణాధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 289

భోధా = నముద్రమందు, లవణరసవేశంతక ఇతి = ఉప్పునీళ్లు గల పడియ అని, నమజ్జంతి = మునుంగరో; ఏసిం = ఇట్లు, పంచగవ్యాని అసి = పంచగవ్యముల నైన ను, పశుశక్యత్ సారఇతి = పశుప్రయొక్క పేడసారమని, నపిబంతి = పానము చేయరో; హా = అయ్యో! ఏసాం = అట్టి యీ తెంగలవారియొక్క, దోషాన్ = దోషములను, గణయితుం = లెక్కించుటకు, ఇహ = ఇక్కడ, కః = ఎవఁడు, నిప్తుణః = సమర్థుఁడు, స్యాత్ = అగును.

తా. ఎవరు గంగలోనుగూడ శివునిజడలలోని సారమని మునుకయే జేయ రో? నముద్రములోఁగూడ ఉప్పునీటిగుట్టయని మునుకవేయరో? అట్లే పండు గవ్యములనుగూడ పసుల పేడతోడఁ జేరినది అని త్రాగరో? అట్టివీరిదోషములను లెక్కించుటకు ఎవఁడు గట్టివాఁడుగానుండును?

మ. అలగంగాజల మల్లఘూర్జటిజలౌఘాసార మంచున్, మఱి జలరాశిన్ లవణప్రసార మనుచున్ సన్నానానికిం బోరు; పంచ లసద్గవ్యములుం బహుజ్ఞతశక్యత్సారంబులంచాన రీ; రలయూదుర్గుణము ల్గణింపఁగ నమర్థప్రాణి యెవ్వఁ డిలన్.

విశ్వావసుః —

టి. ఘూర్జటి-జటా-ఓను-ఆసారము = శివుని-జడల-సమాహములోని-వర్షము.
గ. కిమరే? కలంక లేశరహితేషు శ్రీమద్రామానుజదర్శనై కని ష్టేషు గరిష్ఠేచ్ఛపి సన్నహ్యసి? అధవాధ వాదృశానాం కృత వివేకానాం కానామ మర్యాదా॥ 341

విశ్వావసువు.—

వ. ఏమిరా? ఏమియు దోషమే లేనియీ శ్రీమద్రామానుజదర్శనై కనిష్ఠులు గరిష్ఠులె యైయున్నను, వీరిపై సన్నాహపశుచు న్నాడవు? నీయట్టియల్పవివేకము కలయట్టివారలమరియ్యఁద యిట్టిదియ.

ఉ క్తగిహి—చెప్పబడినదేకదా !

శ్లో॥ అనల్పకం ధరాయాం హి సర్వజ్ఞస్యాపి దారణాః

ఆరోపయంతి మాలిన్యం కాకోలాషవ తే ఖిలాః. 342

అ. ధరాయాం=భూమియందు, తే ఖిలాః=అట్టి దుష్టులు, దారణాః=భయం, కరములైన, కాకోలాషవ=మాలకాకులవలె— 'కాలకూటవిషమువలెను, అనల్పకం=అల్పతనమైన, మాలిన్యం = దోషమున—అశుద్ధిని—నీలవర్ణమునకు, సర్వజ్ఞస్య అపి=అంతయు తెలిసినవానికైనను—శివునికైనను, అనల్పకం ధరాయాం=గోప్యకంఠమందు, ఆరోపయంతి = ప్రేరేపించుచున్నారు. (శ్లేషోపమలు—అలంకారములు.)

తా. శివునికంఠమందు కాలకూటవిషము నీలవర్ణము నొచ్చినట్లుగా, అక్కడ క్కడ మాలకాకులు అశుద్ధిని గలిగించునట్లును, ఎంతటి సర్వజ్ఞునకైనను దుష్టులు. లేనిపోనిదోషమునె ప్రేరేపించుదురు.

ఆ. ఖలుఁడు గలుగఁజేయుఁ శ కాకోలషేపోలె

లేనిమలినమేని శ పూని యిలను

జాలఁ గూళ యగుట శ సర్వజ్ఞునకుఁ గాని

తదుపకంఠతలమె శ తడవి తడవి.

దం. ఇలలో ఖలుఁడు తాను చాలా కూళయగుటచేత ఎంతటి సర్వజ్ఞునకును—శివునికిని, పూనికొని వెదకివెదకి వాని ఉపకంఠతలముననుసరింపమనకంఠము దగ్గఱ, కాకోలషేపోలె=మాలకాకాయవలె, లేనిమలినమేని=లేనట్టిదోషము నైన—అశుద్ధి నైన—నీలవర్ణమునైనకు, కాలకూటవిషమువలెను గలుగఁజేయుచుండును.

గ. పశ్య తావదేతేషాం పవిత్రతమంచరిత్రమ్॥

343

వ. చూడు. వీరిచరిత్రము అతిమాత్రము పవిత్రము.

వృ॥ ఉద్భిష్టా న్యతేదూరతః పరివార స్తుజ్జన్మస్య సత్సంగతిం

ప్రణావత్స్వపిబాంధవేతరగృహే ప్రాశ్నంతినా పోష్యమి

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసగహితము. 291

కామ్యం నిర్మమతే నకర్త భగవత్కైంకర్యవప స్థితాః
సత్వస్థైః స్మృహణీయః పజయతి శ్రీవైష్ణవానాంక్రమః॥౩44

అ. ఆమీ=ఓరు, ఉచ్చిష్టాని=ఎంగిలియైనవి, అతిదూరతః=బహుదూరముగా, పరిహరంతి=త్రోసివేయుచున్నారు, అసద్భ్యః=అసత్పురుషులతో, సంగతిం=సహభోజనాదులతోడి సంగతిని, ఉష్ణంతి=విడిచిపెట్టుచున్నారు, ప్రాణాపత్సృజి=ప్రాణాపదలలోకూడ, బాంధవేతరగృహే=బంధువులుకానివారియంట, అపాపి=నీటివైన, నప్రాశ్నంతి=ఆనరు, కామ్యం=స్వర్గాదికామపేతువైన, కర్త=కర్తను, నిర్మమతే=చేయరు, భగవత్కైంకర్యవప=భగవత్కైంకర్యమందే, స్థితాః=ఉన్నవారు; ఏమః=ఈ, శ్రీవైష్ణవానాంక్రమః=శ్రీవైష్ణవులరీతి, సత్వస్థైః=సాత్వికులచేతనే, స్మృహణీయః=కోరదగినదనినదై, ఇయతి=సర్వోత్కృష్టమగుచున్నది.

తా. ఈరామానుజమతస్థులు ఎంగిలి యైనయన్నాదులను అంటనివారై యేయున్నను అసత్పురుషులతో సహభోజనాదులును చేయకయు, ప్రాణాపత్తులలోకూడ బంధువులు కానివారినీటివైనను అంటకయు, స్వర్గాదిపేతుకర్తలను చేయకయు సంఘడివారు; ఇట్టి యీ శ్రీవైష్ణవులరీతి అతినత్వ సంపన్నులకే కోరదగినదిగానున్నది (శిష్టపంక్తిలో భుజింపకుండుట దోషమనునదియిది.)

నీ. ఆన్య లంటిన దని శ యాత్మీయమతిఁ దోచ

దూరంబునన దాని శ దొలగఁద్రోతు

రసమంజను లటంచు శ ననద తోచిన వారి

తోడ సాపడుటయ శ తొడరిత్రోతు

రనువిపత్తుల నైన శ నన్యులగృహముల

నీరు నేనియుఁ ద్రావ శ నోరు దెలువ

రే కర్త నేనియు శ నాకామ్య మైనది

చేయన చేయరు శ చెలగి మఱియు

తే. నిరతభగవద్భక్తానాం శ్రీ పరత నుండు
 నుచితకైంకర్యములె చేయు శ్రీ చుర్వి సుందు
 రట్టిశ్రీవైష్ణవులక్రమం శ్రీ బెట్టినా త్త్వి
 కులకు నైన మనోజ్ఞతాశకలన నెనఁగు.

టి. అసమంజసులు=మంచియోగ్యతలేనివారు, అసువిపత్తులకొ=ప్రాణా
 పదలయందును, ఉర్వికొ=భూమియందు, మనోజ్ఞ తాకలనకొ=మనోహరత్వ
 మును కూర్చుటచేత, అసదు-అ=కొంచెమే.

కించ—మఱియు.—

వృ॥ ఫారే శుద్ధమృదూర్ధ్వపుండ్రతిలకః పద్మాక్షమాలా గళే
 దివ్యం శంఖరథాంగచిన్తమనిశం దీప్తం భుజామాలయోః
 వక్త్రే శౌరిగుణైకవర్ణనపరా వాచస్తదేనోముచా
 మేతేషాం హరిభక్తితుందిలహృదాం వీక్షాపిమోక్షావహః॥

అ. ఫారే=ఎఱువొసట, శుద్ధమృత్-ఉర్ధ్వపుండ్రతిలకః=శుద్ధమృత్తుతోడి
 నిజపుబొట్టో, గళే=కంఠమందు, పద్మాక్షమాలా = తామరపూసమాలయో,
 భుజామాలయోః=బాహుమాలములందు, అనిశం=ఎల్లపుడును, దీప్తం=ప్రకా
 శింపఁబడుచుండై, దివ్యం=అసాధారణమైన, శంఖరథాంగచిన్తం=శంఖచక్రము
 లచిన్తమునో, వక్త్రే=మొగమున, శౌరిగుణ- ఏకవర్ణనపరాః = భగవద్గుణము
 లను—ముఖ్యముగా వర్ణించుటయందు పట్టుగల, వాచః=వాక్కులునో, తత్=
 అందువలన, ఏనః+ముచాం=పాపములను పరిహరించువారై, హరిభక్తి+తుందిల
 హృదాం=భగవద్భక్తియందు పూర్ణమైనహృదయము గలవారైన, ఏతేషాం=
 అట్టి యీర్వామానుజమరేష్టులయొక్క, వీక్షాపి=దర్శనమైనను, మోక్ష+ఆవహః=
 మోక్షమును గలిగించునదే.

తా. నొసట సూర్ధ్వపుండ్రముతోను, కంఠమున తామరపూసలదండల
 తోను, భుజాగ్రములందు శంఖచక్రకాంకనములతోను, వాక్కున శ్రీమన్నారా

యణగుణానుసంధానములతోను సకలదోషవిముక్తులై యుండు నీరామాను
జీయభగవద్భక్తులను నేవించినమాత్రమున నేమోక్షప్రాప్తికి సిద్ధమైయుందురు.
సీ. నిజనిటాలములను శ నిర్మలమృదులార్ధస్య

పుండ్రరేఖలు కళ శ పావనఁ గీర్చి

నిజగళస్థలముల శ నిస్తులజలజాక్ష

మాలిక లేల్లకరమానఁ జేర్చి

నిజభుజాతలముల శ నిశ్చలతరశంఖ

చక్రచిహ్నములఁ బురస్కలతఁ దాల్చి

నిజవచోరచనల శ నిరవధిహరిగుణా

వళి వర్ణనోక్తుల శ వరుసఁ గూర్చి

తే. యలఘు లగునఘములయోఘశముల సమోఘు

గరిమ హరియించు హరిభక్తిభరితహృదుల

భాగవతుల మదీయుల శ భాగధేయ

ముల నిరీక్షయు మోక్షద శ మిల నిజంబు.

టి. నిజనిటాలములను=తమఫలప్రదేశములలో, నిస్తుల=విస్తారమైన, నిజ
వచోరచనలకు=తమ వాగ్విరచనలయందు, నిరవధి=సంపూర్ణమైన, ఓఘము
లకు=సమూహములను, అమోఘగరిమకు=నిరాటంకమైన గురుత్వముతో, మ
దీయుల=మానంబంధమైన, భాగధేయములకు=భాగ్యులను, నిరీక్షయు =
చూచుటకూడ, మోక్షదయు=మోక్షమునిచ్చునది.

గ|| దోషారోపణం చై తేషు త్వదీయ మపహాస్యమ్. 346

వ. (ఇటుల నీనిర్దోషులైన) లక్ష్మణపతు విలక్షణార్థులయెడలను
నీ నెఱపు దోషారోపణంబు నపహాసనిరూపణంబ యగు.

తథాహి—అట్లేక దా !

మ|| ఇష్టాత్స్వబాంధవజనా దితరై రదృష్టం

యద్భుంజతేన్నమిహ లక్ష్మణపతునిష్ఠాః

దోషః కిమేషదురితాపహరో గుణోవే

త్యేవం వివిచ్యపరిపృచ్ఛ గుణాగుణజ్ఞాన్ ||

347

అ. ఇహ=ఇక్కడ, లక్షణపక్షనిష్ఠాః=రామానుజమతమందు నిష్కలవారు, ఇష్టాత్=తమకిష్టమైన, స్వభాంధవజనాత్=తమబంధువులకంటె, ఇతరైః=వేరైనవారిచేత, అన్యప్తం=చూడబడని, అన్నం=అన్నమును, భుంజతే=భుజించుచున్నారు, యత్=ఆనుటయేదో, ఏషః=ఇది, దోషఃకిం=దోషమా? దురితాపహరః=దోషపరిహారకమైన, గుణోవా=గుణమా, ఇతి=అని, ఏవం=ఇట్లు, వివిచ్య=వివేచించి, గుణ+అగుణజ్ఞాన్=గుణయు అగుణయు అని తెలిసినవారిని, పరిపృచ్ఛ=అడుగుము.

తా. తమబంధువులు కానివారు చూచినయన్నము నీరామానుజమతమువారంట రనుట దోషమా? గుణమా? యని గుణదోషజ్ఞుల నడిగి చెల్లించియున్నాము.

తే. ఇష్టు లగుబందుగులె కాని శ్రేష్ఠులేని

కన్నయన్నము భుజియింప శ్రీ రన్నచెన్ను

గుణమొ యగుణమొ విభజించి శ్రీ గుణులగుణము

ననుగు మడకున నడకువ శ్రీ నగపడంగ.

కించ—మతియు.—

వృ॥ దృష్టం బుద్ధితరై స్సతామనదతాం దోషోయ ఏషోపరైః

శిష్టైః స్పృష్టమనశ్చ తా మిహమహారాష్ట్రాదికానాం సమః

ఏషాం దూషయితా నకోఽపి నియతాహరఃపరంతు ద్విజ

స్సర్వాశీ నతుదూషణం హితభుజాం తేషామిదం భూషణమ్॥

అ. బుద్ధితరైః=బంధువులు కానివారిచేత, దృష్టం=చూడబడినదానిని, అనదతాం=భుజింపని, సతాం=సత్పురుషులకు, యః-ఏషః- దోషః=ఏ యిది దోషమో అది, అపరైః-శిష్టైః=శిష్టులైన ఇతరులచేత, స్పృష్టం=అంటబడినదానిని, అనశ్చ తాం=భుజింపని, మహారాష్ట్రాదికానాం=మహారాష్ట్రాదులమొదలైనవారికిని, సమః=సమానుడై, నియత+అహరః=అహారనియమము గ

సటిష్ఠాంధ్రపద్య టీకా తాత్పర్యేతిహాససహితము. 295

లవాడైన, కోఁపి=ఒకానొకఁడు, ఏషాం=ఈవైష్ణవులకు, దూషయితా=దూషకుఁడు, న=కాఁడు, పరంతు=మతీయు, సర్వాశీ=సర్వముభుజించువాఁడైన, ద్విజః=బ్రాహ్మణుఁడే దూషకుఁడు, ఇదం=ఇది, హితభుజాం=విధివిహితముగ భుజించువారైన, తేషాం=ఆవైష్ణవులకు, భూషణం=భూషణము, నతుదూషణం=దూషణమే కాదు.

తా. ఈరామానుజపక్షమువారు ఇతరులు చూచినదైనను దాని నంటకపోవుట ఆమహారాష్ట్రాదులు పెద్దలంటినదైనను తామంటకపోవుటలెనున్నది. ఇట్టి ఆహారనియమము గలవాఁడు దూష్యుడుగాఁడు. ఇట్లు చేయుట అట్టినియతాహారులకు భూషణమేగాని దూషణము గాదు. (ఇది శ్రోత్రీయులయన్నము దూషిత మనుదానిపరిహారము.)

సే. బుధుల కాక నిరర్బుధులు గనుఁగొన్న
యన్నము భుజింప ॥ కున్న శిష్ట
లను గుఱించినదూషణను గన మఱి శిష్ట
లును నంటినన్నము ॥ దినక యున్న
యలమహారాష్ట్రాదిశ్రుల గుఱించినదూష
ణను గన నివి రెండు ॥ నెనయ నెనయె
యాహారనియమము ॥ ననయము గలవారు
వారికిం దూషకు ॥ లేరు గారు

తే. దూషకుఁడె యగు సర్వాశి ॥ దోషి యగుట
ద్విజుఁడు తానయ్యునయ్యది ॥ తేజిమాః
దూషణము కాదు తమ కది ॥ భూషణంబె
యగును నాహారనియతుల ॥ కతుల మగుచు.

టి. ఎనయ=చేరఁగా, ఎన-ఎ=సమానమా ? అరయ=ఎన్నిష్ఠుడు.

గ|| యశ్చ శతానాం ప్రభృతి ముని వినిర్నితదివ్యప్రబాహాభ్యయనే

నోషఉద్భావిత స్సోఽయమితిహాసపురాణాదిభి ర్వేద ముప
బృహాయద్యోభ్య విద్వద్యోభ్య నిరోచ తే. 348

వ. ఏది శతవైర్యాదిమునివినిర్మితదవ్యప్రబంధాధ్యయనంబునం
దును దోష ముద్దోషింపఁబడినదియో అది యితిహాసపురా
ణాదిప్రబంధములచేత నుపబృంహితము లగువేదములందు
ను సతీవేదిత్వము గల్గవైదికవిద్యత్ప్రచయ ములకుఁ గరుచి
యించునదియ కాదు.

టి. ఉపబృంహితములు = తెలుపఁబడినవి. అతివేదిత్వము = అధికజ్ఞానము.

వకుళేభూషణులు.

పృ॥ వకుళేవిభూషణేన గురుణా కరుణానిధినా

శ్రుతిముకుటాభినంది మవధార్యపరం గహనం

రచిత మిహ ప్రబంధ మనుసందధతాం కథితం

సమమపి దూషణం స్మృతిపురాణ మధీతవతామ్. 349

అ. కరుణానిధినా = దయాసముద్రులైన వకులభూషణేన = శతగోపులనియె
డి, గురుణా = గురువుల చేత, శ్రుతిముకుట = వేదాంతములయొక్క, అభినందిం = అ
భిప్రాయమును, పరం = అత్యంతమైన, గహనం = కాఱడవినిగా, అవధార్య = నిశ్చ
యించి, రచితం = విరచింపఁబడిన, ప్రబంధం = ద్రవిడ ప్రబంధమును, అనుసందధ
తాం = అనుసంధించువారికి, ఇహ = ఇక్కడ, కథితం = చెప్పఁబడిన, దూషణం - అపి
= దూషణమును, స్మృతిపురాణం = మన్వాదిస్త్రపుతులను వైష్ణవాదిపురాణము
లనా, అధీతవతాం = చదువువారికిని, సమం = సమానము. (ఇది ద్రవిడప్రబంధ
సమాధానము.)

తా. ఈశతగోపులు పరమదయాళువులై దురహగాహములైన ఉపనిషదర్థ
ములను, ద్రవిడప్రబంధములుగా విరచించుట మన్వాదివైష్ణవాది స్మృతిపు
రాణములను, పఠించుటచేత దూషణము కాదు.

ఇ. వకుళే విభూషణులు = శతగోపములు. — పిరు పాండ్యదేశమందు

తామ్రపర్ణి నదీతీరమున కరుకాపురియందు విష్ణుశ్చేనాంశమున పసుగురాళ్ళా
రులు తమ కవయవములుగాను పెరుమాళ్లకు తామనయువిగాను అగుటకై కారి
అనువాదీకమారులై బాల్యమంతయు మానవ్రతముతోనే యుండి వెనుక తిరు
నగరియందు దేవనాయకస్వామిసన్నిధికిముందు తింత్రీణీవృక్షకోటరమున నిలిచి
సామవేదము నుత్తరభాగమంతయును ద్రావిడవేదముగా విరసించి, మధుర
కవియాళ్వారుల కాచార్యులునై యెన్నో దివ్యదేశసన్నిధులకు మంగళాశా
సనములు చేయుచు, శతులకు శత్రువులౌటచే శతగోపులనియు, పరమతస్థు
లకు అంకుశముపంటివారగుటచే పరాంకుశులైనయు, ఐకుశమాలికలే ఆభరణ
ముగాఁ గలవారగుటచే ఐకుళాభరణులనియు, కారి యనువారికుమారులగుటచే
కారిమారక అనుతిరునామములచే ప్రకాశించుచు, సరమవిలక్షణుల నందఱు
సుజ్జీవింపజేయు చున్నవారు.

మ. సకలామ్నాయశిరస్సహస్రకథితశ్చాఘ్నార్థసార్థంబై శ్రీ
వకుళాల్మకంఠాంధ్రవర్యకృతిచీర్యద్వివధ్యవ్యప్రబం
ధకలాపంబు స్మృతుల్ పురాణములు తర త్తత్సమ్మనీంద్రప్రణీ
తకథాగాథలు నౌటః దత్పరసనేతి త్ప్రాజ్ఞులుందూఘ్యులో.

టి. దీవ్యత్-దివ్య-భవ్య-ప్రబంధకలాపంబు=ప్రకాశించునట్టి - అసామా
న్యమై-మంగళకరమైన ప్రబంధసమూహము.

కించ — మఱియు —

మృ॥ ఉపాదేయం ప్రాజ్ఞై రుచితవిషయః ద్రావిడవచో

వ్యయుక్తార్థం హేయం భవతి వచనం సంస్కృతమపి

హరిం బిభ్ర చేత స్యనతిసుభగోఽపి స్తుతిపదం

ననద్రూపోఽవ్యంతరికరణధృతనారీ స్తనభరః॥ 350

అ. ఉచితవిషయం = తగినవిషయములు గల, ద్రావిడవచోఽపి = ద్రవిడ
వాక్యై-నను, ప్రాజ్ఞైః=ప్రాజ్ఞులచేత, ఉపాదేయం=గ్రహింపఁదగినది, అయు
క్తార్థం=తగినవిషయములుగల, సంస్కృతం వచనమపి=సంస్కృతవాక్యై-నను.

హేయం=త్యాజ్యము, భవతి=అగుచున్నది. అనతి సుభగోపి = రూపవంతుడు కాకున్నను, హరిం=హరిని, చేతసి=మనస్సున, బిభృత్=భరించువాడు, స్తుతి పదం=స్తోత్రమునకు స్థానము; సద్రూపోపి=రూపవంతుడే యయ్యును, అంతః కరణ+ధృత+నారీ స్తన+భరః=మనస్సున+ధరించిన+స్త్రీ) స్తనభారముగలవాడు, నభవతి=స్తుతిపాత్రుడుగాడు.

తా. కురూపియైనను హరిపదధ్యానహృదయుఁ డైనవాడు స్తోత్రపాత్రుఁ డౌను గాని, రూపవంతుఁ డైనను, మనస్సున మాత్రమే నారీ స్తనభారవాహి యైనవాడు స్తుతిపాత్రుఁడు కానియట్లే తగినవిషయములు గల ద్రవిడవాక్యైకనను ప్రాజ్ఞులును గ్రహింపఁదగినదే గాని, తగనివిషయములుగల సంస్కృతవాక్యైకనను, ప్రాజ్ఞులకు గ్రహింపఁదగినదే కాదు. (వేదార్థప్రతిపాదక మయ్యును, దేశభాషయగుటచేత చదువ సుచితముకా దనుదానికి పరిశోరము ఇది.)

ఉత్సాహ. ఉచితవిషయమునద్రవిడశ్రవచసమయ్యుగ్రాహ్యమే యుచితవిషయరహితసంస్కృతోక్తమయ్యుగ్రాహ్యమాయచితశౌరిచరణహృదయుఁ శ్చ డరుచిరుండు నర్హుఁడే రుచిరుఁ డయ్యు నచితరుణిరూఢహృదయుఁ డర్హుఁడా?

టి. అచిత=కొద్ది కాలమునుండే, అరుచిరుండు=సుందరుఁడు కానివాడు, అచిత-తరుణి-రూఢహృదయుఁడు=కొంత సేపైనను స్త్రీ) చేత నెక్కించుకొనఁ బడినహృదయము గలవాడు.

గ|| వస్తుత స్త్యగస్త్యవ్యాకరణానుశిష్టానా మనవద్యశిష్టపరిగ్రహవిశేషప్రకృష్టానా ద్రవిడశబ్దానాం కోనామనసక్రూతాదపకర్షః || 351

వ. వాస్తవముగ నగస్త్యమహాయునిప్రణీతవ్యాకరణానుసరణ నిర్ణీతనిష్కర్షంబును, నిర్దుష్టశిష్టజనపరిగ్రహణపరికల్పితప్రకర్షంబును గలయీద్రావిడశబ్దంబుల కానసక్రూత శబ్దాంబుల వలన నపకర్షం బెట్లు లగు?

పశ్య—చూడు.—

మృ॥ స యాసాంవ్యాకర్తా చులుకితసముద్రో మునివరః
ప్రబంధారఃప్రౌఢా శ్శతమథనముఖ్యా శ్శమధనాః
ప్రపక్తార శ్శుద్ధాఃప్రథితయశసః పూర్వగురౌ
గిరాంపారే తాసాం జయతి గరిమాద్రావిడగిరామ్॥

అ. చులుకితసముద్రః=కుప్పళించినసముద్రము కల, సః మునివరః=ఆమునిశ్రేష్ఠుడైన అగస్త్యమహాముని, యాసాం=ఏద్రవిడవాక్కులకు, వ్యాకర్తా=వ్యాకరణముచేసెనో; ప్రౌఢాః=ప్రగల్భులైన, శతమథనముఖ్యాః = శతగోవులు మొదలైనవారు, ప్రబంధారః=ప్రబంధములుచేసిరో; శుద్ధాః = పరిశుద్ధులై, శమధనాః=కాంతియే ధనముగాఁగలవారై, ప్రథితయశసః=ప్రసిద్ధమైన కీర్తి కలవారులైన, పూర్వగురవః=పూర్వాచార్యులు, ప్రపక్తారః = అధ్యయనము చేయువారో; తాసాంద్రావిడగిరాం=అట్టి ద్రావిడవాక్కులయొక్క, గరిమా=గౌరవము, గిరాంపారే=వాక్కులకట్టికడన, జయతి=సర్వోత్కృష్టముగ నున్నది.

తా. ఈద్రావిడభాషకు సముద్రమునే పానముచేసిన ఆయగస్త్యమహామునియే వ్యాకరణకర్తగాను, మహాసమర్థులైన శతగోపమహాముని ప్రముఖులే ప్రబంధకర్తలుగాను, మహాకీర్తిసంపన్నులైన రామానుజమహామునిప్రభృతులే అధ్యైత లభ్యాపకులుగాను నున్నపుడు అట్టియీద్రావిడవాక్కుల ప్రాగల్భ్యమెవ్వరికీఁ గాని వాక్కులకు విషయమే కాకయున్నదా?

ఉత్సాహ. తగ నగస్త్యమునివిచిత్రితంబ లక్షణంబు వి

తగ శతారిముఖప్రకల్పితంబ లక్ష్య మెందుఁ బూ

ర్వగురువు ల్సలుగురు నందె శ వ్యాఖ్య లెన్నో చేసి రిం

తగఁ దనర్చుతాదృశంబ శ ద్రవిడ మెపుడు జేర్చెడున్.

పాఠాంతరము.

నీ. జలరాశినకలంబు శ చులుకంబులో నిడి

పుక్కిలించినమానిరపుంగవుండు
 శమదమధనులై నశశతమథనాదులు
 ప్రతిభమైఁ బబలినరప్రాథతములు
 నిఖిలపూర్వాచార్యుల లఖిలవేతాంతప్ర
 వర్తకాచార్యుల వార్యయశులు
 నువిలక్షణులు నిల ర శుభలక్షణులు నల
 వరముముక్షువు లార్యవైష్ణవులును

తే. వసుధ నీభావ సభిలాష ర వరుస నార !
 లక్షణము లక్ష్యములు నందు ర లక్షలక్ష
 వ్యాఖ్యలును జేసి త త్తిదశస్యయన మిపుడు
 జేసి వాసిం బ్రకాశింపఁ ర జేయుచుందు.

శతమధనులు=శతగోవులు 332. ఐ పృ త్తముక్రింద చూడు.

తా. ఈద్రవిడభాష కాయగస్త్యులు లక్షణమును, ఆత్మార్థు లక్ష్యము
 లును, పూర్వాచార్యులు వ్యాఖ్యానములును జేసినవికాక, తక్కినముముక్షువులై
 క్రమసావైష్ణవులిప్పటికిరి అధ్యయన అధ్యాపనములను జేయుచున్నారు. క్రమా
 లంకారము.

గ|| యశ్చైకదేశే విషయదూషణోపన్యాసస్తత్రాన్యాకర్ణ్య
 తామ్|| 353

వ. అం దేశదేశమందుఁ గొందఱవిషయమై నీయుపన్యసింపు
 దూషణోపన్యాసమువిషయమునందును వినుమయిది.

టి. ఏకదేశవిషయ=కొందఱవిషయమై - తెంగలవిషయమై.

కించ—నుటియు. —

వృ|| యజ్ఞాపంచచనంచితత్తధివణామాన్యాసధాన్యాధ్వరా
 త త్తద్దేవశరీరమాధవముఖోల్లాసావహానవ్యమి

సంత్యజ్యాప్యవధానతఃప్రభుతమం స్వారాధనై స్తోష యం
త్యేషాం సచ్చరితం యశాంసి భజతాం సూతేపునీతే జగత్ ||

అ. సంచిత-ఆత్మధిషణాః = నిశ్చయము చేయబడిన-ఆత్మజ్ఞానము గలవారైన, అమీ=వీరు, యజ్ఞాపంచ=బ్రహ్మయజ్ఞాది పంచయజ్ఞములను, అథ=ఆమెనుక, మాన్యాః=పూజ్యములైన, అన్యార్ధ్వరాః = ఇతిరజ్యోతిష్టోమాది యజ్ఞములనుక, తత్తద్దేవ-శరీర-మాధవ-ముఖ-ఉల్లాస-ఆవహాః-అపి = ఆయా యజ్ఞాధిదేవతలే-శరీరముగాఁగల-విష్ణువుయొక్క-ముఖమునకు - అగ్నియనుముఖమునకు-త్పస్తిని-కలిగించునవ్వెనను; సంత్యజ్యఅపి=విడిచియు, అవధానతః=అవకాశముతో, ప్రభుతమం=సర్వదేవప్రభువైన విష్ణువును, స్వ-ఆరాధనైః=తమ ఆరాధనలచేత, తోషయంతి=సంతోషింపఁజేయుచున్నారు. భజతాం=ఆవిష్ణువునే భజించువారైన, ఏషాం=వీరియొక్క, సత్చరితం = సత్ప్రవర్తనము, యశాంసి=కీర్తులను, సూతే=పుట్టించుచున్నది, జగత్ = లోకమునుక, పునీతే=పవిత్రపఱచుచున్నది.

తా. బ్రహ్మయజ్ఞ దేవయజ్ఞ భూతయజ్ఞ పితృయజ్ఞ మనుష్యయజ్ఞ ములు అను పంచమహాయజ్ఞములు, ఇతర జ్యోతిష్టోమాది యజ్ఞములును జేయక విడిచిపెట్టియు, ఈతెగలవారు ఆసకల యజ్ఞాధిదేవతలై అగ్నిముఖులైన యఖిల దేవతలును తమకు శరీరభూతులై దేవాదిదేవుడై యున్నయామహావిష్ణువునే ఆత్మజ్ఞానసాక్షాత్కారులై ఆరాధించుకొనుచుందురు. కాబట్టి అట్టివీరిచరణము జగత్పావనకారణమై యగును.

సీ. బ్రహ్మయజ్ఞాదిక పంచయజ్ఞములును
మఱి యన్యయజ్ఞము శ్చాన్యములును
తద్దేవదేహం దేవత దేవదేవున
కపె తదుల్లాసక శ్చ మైన, వాని
మానినా మాననీ శ్చ మానుగ నామాధ
వారాధనమే వరాధయణత నెపుడు

నవధానమునఁ జేయునట్టియాత్మజ్ఞానుఁ

డేమహాత్ముఁడు వానిరీయిద్ధమహిమ

తే. చరిత మెప్పుడు నొప్పెడురచతురక్తిరి

నిచ్చుచుండును మఱి మెండురముచ్చటులును

ముచ్చటను బావనముచేయుఁ ర బెచ్చు పెరిఁగి

పరమపురుషముఖోల్లాసరవరుఁడె పరుఁడు.

టి. తద్దేవదేహుఁడు=ఆయజ్ఞాధిదేవతలే దేహముగాఁ గలవాఁడైన, ఏతద్దేవ
దేవునకుఁ=ఈదేవదేవునకు, ముచ్చటులును=ముల్లోకములును, ముచ్చటను=మ
నోజ్ఞత్వముతో, పరుఁడు=శ్రేష్ఠుఁడు, “అగ్నిముఖావై దేవాః” అని శ్రుతి.

పు॥ సర్వాభ్యర్థి తవైష్ణవాంఘ్రిపయసాం పానేనపూతాత్ భిర్

బహ్వయాసనిషేవ్యపావనజటా గంగాపి నాంగీకృతా

సామీప్యేపి పయోనిధిః పరిహృతః పశ్యాదికామ్యాద్విధే

స్సారాసారవివేచనే సముచితా సందృశ్యతే చాతురీ. 355

అ. సర్వ-అభ్యర్థిత - వైష్ణవ-అంఘ్రిపయసాం = సకలమైనవారిచేతను
పూజింపఁబడిన-శ్రీవైష్ణవుల - పాదతీర్థములయొక్క, పానేన=పానముచేత,
పూత-ఆత్మభిః=పవిత్రమైన ఆత్మగలవీరిచేత, బహు - ఆయాస - నిషేవ్య-పావ
నజటా=అధికమైన- శ్రమచేత - నేవింపఁదగిన-పవిత్రమైన - మూలభాగములు
గల, గంగాపి=గంగాజలముకూడ, న-అంగీకృతా = అంగీకరింపఁబడినదికాదు.
సామీప్యేపి=సమీపమందైనను, పయోనిధిః=సముద్రము, పరిహృతః=పరిహ
రింపఁబడినదియె, పశు-ఆది - కామ్యాత్ = పశుబంధము-మొదలైన-కామ్యక
రయైన, విధేః = నియమముయొక్క, సార-అసార-వివేచనే=యుక్త-అయు
క్తములను - విభాగించుటయందు, సముచితా = తగిన, చాతురీ=చాతుర్యము,
సందృశ్యతే=కనఁబడుచున్నది.

తా. అందఱును ఆచరింపఁదగిన శ్రీవైష్ణవుల పాదతీర్థమును పానముచేసి
చేసి తాము పావమైయున్నందున, ఎంతో కష్టపడి దొరకెడిగంగాజలమునుకూడ,

సటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 303.

అంగీకరింపకయు, దగ్గరనుండునదియైనను స్నానాదులకు సముద్రజలమును. గూడఁ ద్రోసివేసియు, పశుబంధము అజబంధము మొదలైన కామ్యకర్మలను గూడఁ జేయకయు నుండు నీతెంగలవారల యొక్క “ఇది సరి అది సరికాదు” అని వివేచించెడిచాతుర్యము మన కిప్పటికిని గనఁబడుచున్నదియె.

జటా=మూలభాగము - “మూలే లగ్నకచేజటా” అని అమరము.

తే. వైష్ణవాంఘ్రిపయఃపూతశ్రవరులు వజ్రులు
గంగ నేనియు నిధి నేని శ్రీ గానఁబోరు
గానఁబడెఁ బశుబంధాదిరీకామ్యవిధి న
సారసారవివేచనశాచాతురి యిదె.

టి. వజ్రుగంగనేనియున్ = ప్రకాశించు గంగనైనను, కామ్యవిధిన్ = కామ్యపాతకక్రియా విషయమందు.

గ|| హంత ! ఏతేష్వేవ సాంసిద్ధికామచ్యుతభక్తి మపేక్ష్య విజయతే తద్భక్తభక్తి రనితరసాధారణీ|| 356

వ. ఆహా ! వీరిలో భగవద్భక్తి జన్మాంతరకృతసుకృతసంసిద్ధ మయ్యను, దానికన్నఁ దద్భక్తభక్తియే యనన్యసామాన్యమై జయూవహ మైనయది.

శ్లో|| దృష్టే ఘటిత్యఖిలలోకనిదానభక్తే
సాష్టాంగ మత్రప మపాకృతసర్వగర్వం
అస్పృష్టదేశసమయం ప్రణమంతి తేషాం
ధన్యాత్మనాం వద కి మన్యదుపాన్య మస్తి. 357

అ. అఖిలలోకనిదానభక్తే = సకల లోకములకును ఆదికారణ మైన శ్రీమన్నారాయణునియొక్క భక్తుఁడు, దృష్టే=చూడఁబడినయెడల, ఘటితి=శీఘ్రముగా, అత్రపం=లజ్జారహితముగాను, అపాకృత సర్వగర్వం=తొలగఁ ద్రోయఁబడిన సకలవిధగర్వములు గలదిగాను, అస్పృష్టదేశ మయం = దేశ

కాలములను అనుసరించుచున్నదిగాను, సాష్టాంగం=సాష్టాంగముగా, ప్రణమం
తి=ఎవరు సమస్కరించుచున్నారో, తేషాం=అట్టి, ధన్యాత్తనాం = ధన్యా
త్తులకు, అన్యత్=మఱియొక, ఉపాస్యం=ఉపాసింపదగినది, కిం అస్తే=ఏమి
యున్నది, ఐక=చెప్పుమా?

తా. భగవానుడైన శ్రీమన్నారాయణునికి భక్తుడు కనబడినయెడల,
తొడనే నిగ్గుగాని గర్వముగాని లేక, కాలదేశములను జూడక సాష్టాంగప్ర
ణామమునేయు నీధన్యాత్తులైన తెంగలవారికి వేతనమియు సేవింపదగినది
లేదు.

.మ. భగవద్భక్తుని గానంగానే భువి సంభావించి సాష్టాంగ మి
వ్వగఁ గావించురు వింతగా గఱునమున్ శ్రవర్జించి లజ్జింపకే
తగుచోటు దగువేళ నాక తమకుం శ్రధన్యాత్మతం గోరి వీ
రొగిఁ గావింపగ దీనికన్ననొక లేన్ శ్రయోజింప వేలున్నదే.

టి. నాక=అనక, ఒగిన్=ఋసునగా, సాష్టాంగము=కం.కరయుగచరణయు
గంబులు, నరము లలాటస్థలంబు నున్నతభుజముల్, సరిధరణిమోపి మ్రొక్కినఁ,
ఐరువడి సాష్టాంగమండ్ర పరమమునీంద్రుల్.

గ॥ యచ్చ యతివందనవిషయే ష్యవహితోఽసి తత్రాప్యోక
ర్ణతామ్॥ 358

.వ. ఎది యతివందనవిషయమందును నీ కనుగొలిపినదియో? అ
దియును వినునదియే.

.వృ॥ ఉత్కర్షం చరమాశ్రమి జడమతిస్వేనైవ జానాతిచేత్
నేదిష్టేష్వపి సర్వలోకగమితు ర్భక్తేషు భిత్తియతే ।
అన్యైమియతయః ప్రబోధమతయ స్సర్వస్యచోత్కర్షదా
భక్తి ర్భాగవతీతి సస్పృహమమూనర్చతి నృత్యంతిచ॥359

అ. జడమతి=మందబుద్ధిగలవాడైన, చరమాశ్రమి=సన్యాసి, స్వేనైవ=
తానుగానే, ఉత్కర్షం=శ్రేష్ఠత్యమును, జానాతిచేత్=తెలిసికొనుచున్నాఁ

సతిప్వణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 305

డెని, సర్వలోకగమితుః=సకలలోకములందును వ్యాపకుడైన భగవంతుఁ యొక్క, భక్తేషు=భక్తులు, నేదిప్తేషు-అసి= సమీపించినవారయ్యును, భిత్తీయతే=గోడయగుచున్నాఁడు, అన్యే=ఇతరులైన, అమీ-యతయః=ఈసన్నాస్థులు, ప్రబోధమతయః=జ్ఞానముతోడిబుద్ధి గలవారై, సర్వస్యః=అందఱికిని, ఉత్కర్షదా=మహత్వమును ఇచ్చునట్టిది, భాగవతీ = భగవత్సంబంధియైన, భక్తిః=భక్తియే, ఇతి=అని, సస్పృహం=కోరికతో, ఆమూఁ=ఈగృహస్థాదివైష్ణవులను, అర్చంతి = పూజించుచున్నారు; నృత్యంతి=నటించుచు సున్నారు.

తా. సన్నాస్థసాశ్రమము గలిగియు మండబుద్ధియైనవాఁడు ఉత్కృష్టతమ దెలిసియు భగవద్భక్తులు సమీపించినప్పుడును తాను గోడవలె ప్రతినమస్కార మైనఁ జేయకయుండును. తక్కిన ఇతరసన్నాస్థులు ఉత్కృష్టజ్ఞానముకలిగి భగవద్భక్తియే సర్వోత్కృష్టమని తద్భక్తభక్తుల నెరిగిననుకొని బూజించుచు నానందముతో వర్తించుచుండురు.

చ. యతి మతిమందుఁడై తనదురీనాశ్రమమందునశ్రేష్ఠతాభీనం
హతి నతి సేయఁ డాహరిపరదాశ్రితసంహతికాడ గోడ యై,
యతి మతిమంతుఁడో హరిపరదాశ్రితకోటికి మాటికి న్నహో
న్నతినతిసేయశ్రేయమని నీ నర్తనయున్నతిసేయస్థేయఁడై.

టి. శ్రేష్ఠతాభీనంహతిః=శ్రేష్ఠత్వమందలి తలంపుచేత, సంహతికాడః=సమూహమునొద్ద, స్థేయఁడై=మిక్కిలిస్థిరుఁడై.

ఇదంచావధేయం—ఇదియుఁ దెలియునదియ.

పృ॥ చతుర్వేదాధ్యాయీ సకలవిహితాచారనిపుణీ

నిషిద్ధాచారాన ప్యథపరిహరణ శాస్త్రపదవీమ్|

యతిర్వా ప్యన్యోవా హరిచరణభక్తా న్యది జనాః

ఉపేక్షేత త్వాంతే ర్నభవతి పదం విశ్వగమితుః|| 360

అ. చతుర్వేదాధ్యాయీ=నాలుగు వేదములు నధ్యయనము చేయువాఁడు,

సకలవిహితాచారనిపుణః=సమస్త వేదవిహితము లయిన అనుష్ఠానములందు సమర్థుడైనను, నిషిద్ధాచారాన్=వేదనిషిద్ధాచారములను, పరిహరన్ అపి= విడుదలచేసినను, శాస్త్రోపదవీం=శాస్త్రోపహితమార్గమును (చరించుచున్న) యతిర్వా=యతియైనను, అశోపివా=గృహస్థుడైనను, హరిసరణభక్తాన్= హరిపాదభక్తులయిన, జనాన్=వైష్ణవజనులను, యది ఉపేక్షేత=ఉపేక్షించి నచాన్ద్రైయైషల, విశ్వగమితుః=జగదధిపతియైన భగవంతునియొక్క, ఊఠేః=క్షమకు, పదం=సానము, నభవతి=కాదు.

తా. చతుర్వేదము లధ్యయనముచేయుచు, వేదవిహిత శాస్త్రోపహితాచారములలో సమర్థుడయ్యెను; వర్ణాశ్రమములందు నిషిద్ధాచారములను విడిచియు, యతీశ్వరుడుగాని గృహస్థుడుగాని వైష్ణవులను ఉపేక్షించినయెడల, అతడు భగవత్ సుకు ఆస్పదముకాడు.

తే. వేద వేదియు నాచారర వేదియు నయి
యతియు నేనియుఁ దదితః ॥ ౩౬౭ ॥ ఊఠేఁడు నేని
హరిపదాపు ననాచారర పరుని నేని

యుజనివాఁడై న హరిక్షమ్రయుజనివాఁడే.

గ|| తదనతిక్యాంతలోకమర్యాద మాశ్రమత్రయస్త్వైవ న కేవలం
నిఖిలాశ్రమినామపి పరస్పరభక్తిప్రకర్షప్రకటితదాస్యముక్తి
ప్రత్యుద్గమాభివాదనాదిక మవశ్యానుష్ఠేయమేవేతి సాధు
జానీహి|| 361

అ. తత్=అందువలన, అనతిక్యాంతలోక మర్యాదం=లోకమర్యాదను మీఱినదైన, ఆశ్రమత్రయస్త్వైవ = బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమముల మూటికే, నకేవలం=కాదుగాని, నిఖిలాశ్రమినామపి=చతురాశ్రమములవారికిని, పరస్పర భక్తిప్రకర్షప్రకటితదాస్యం=ఓకొక్కరియొక్క భక్త్యతిశయముచేత ప్రచురపడిన దాస్యవృత్తిగాని, ఉక్తిప్రత్యుద్గమాభి వాదనాదికం=మాటకెడు టిమాట అభివాదనము మొదలైనదిగాని, అవశ్యానుష్ఠేయమేవ=అవశ్యము అనుష్ఠించవలసినదే, ఇతి=అని, సాధు=చక్కగా, జానీహి=తెలిసికొనుమా.

వ. ఆలోకమర్యాద యతిక్రమింపక, యీత్యుర్యాశ్రములకేకాదు;
ఆసర్వాశ్రములకుం బరస్పరభక్తిప్రకర్షంబునం జేయుదాస్య
ప్రకటనంబును, ప్రశ్రయకథనంబును, ప్రత్యుద్గమనంబును,
అభివాదనంబును, ఆదిగాఁ గలయవి యవశ్యంబు నమష్టే
యంబులే యని యనువునం దెలిసికొనుము.

గ|| యదపి ప్రపన్నజనజీవన ప్రధాననిదానపావనపాదావనే జనా
వలంబిదూషణం తదపితస్తహిమా² పరిజ్ఞాన విజృంభితం
బుద్ధేః పిశునయతి దౌర్భాగ్యం || 362

అ. యదపి = ఏదైతే, ప్రపన్నజనజీవన ప్రధాననిదాన పావన పాదావనే
జన అవలంబిదూషణం = ప్రపన్నులు ఉజ్జీవింతుటకు ప్రధానమై యాదికారణమై
పనిత్రమైన శ్రీపాదతీర్థము నవలంబించుటయందలి దూషణమో, తదపి = అది
యు, తస్తహిమా, అపరిజ్ఞాన విజృంభితం = వారిమహిమను తెలియనిచేత వి
శ్రంభించిన, దౌర్భాగ్యం = దుర్భాగ్యత, బుద్ధేః = నీబుద్ధికి, పిశునయతి = కనఁబ
ఱచుచున్నది. (ఇట్లు యతివందనమును గుఱించిరదూషణమును పరిహరించి, శ్రీ
వైష్ణవపాదోదకసేవనమును గుఱించిన దూషణమును పరిహరించుచున్నాడు.)

వ. మఱియుఁ బ్రపన్నులు జీవింతుటకుం బ్రధానకారణంబునం
బరమపావనం బయినయీపాదతీర్థమువిషయమునను నీచే
యుదూషణము దానిమహిమను దెలియమినింబట్టియ, బిట్లు
తోఁగిననీబుద్ధి దౌర్భాగ్యమునకే సూచక మగుచున్నయది.

తథాహి—అట్లేక దా?

పు|| స్వాతంత్ర్యం పరివర్జయన్నిజగురోరంఘిద్వయాంశీ భవకా
ప్రీత్యైస్వాభిజనస్య నిస్పృహతయా తస్వీత తీర్థాస్వయం
గోష్ఠీభూయ సమార్జితం నిపుణధీః శ్రీపాదతీర్థం స్వయం
స్వీకుర్వాద్యది పాంచరాత్రపదవీభాజాం నతద్దూషణమ్ || 363

అ. స్వాతంత్ర్యం=స్వతంత్రతను, పరివర్జయత్=విడుచుచు, నిజగురోః = తమయాచార్యునియొక్క, అంఘ్రిద్యయ+అంశీభవత్ = పాదద్వంద్వముయొక్క అంశభూతుఁడుగా ఆగుచు, స్వాభిజనస్య=తమవారలయొక్క, ప్రీత్యై= సంతోషముకొఱకై, నిస్పృహతయా=ఇతరేచ్ఛలేకుండ, తీర్థాన్వయం=తీర్థానుసరణమును, తస్మీత=చేయుచున్నాఁడు ; గోష్ఠీభూయ = గోష్ఠియై, సమాజ్జితం=చేర్చుకొన్న, శ్రీపాదతీర్థం=శ్రీపాదతీర్థమును, నిపుణధీః = నేర్పుతోడి బుద్ధిగలవాఁడై, స్వయం=తానే, స్వీకుర్యాత్ యది = స్వీకరించినవాడయ్యెనేని, పాంచరాత్రపవపీభాజం = పాంచరాత్రమార్గమును ప్రమాణముగా గ్రహించువారికి, తత్ +దూషణం=అది+దూషణముగా, న=కాదు.

తా. స్వాతంత్ర్యమును విడిచి తాము స్వాచార్యుల పాదాంశభూతులు అనుకొనుచు, తమవారి సంతోషమునకై వేఱుగోరక తీర్థమునఁజేరించి గోష్ఠిలో ఆశ్రీపాదతీర్థమును తామును స్వీకరించుటయందు పాంచరాత్రాగమమే ప్రమాణముగాగల రామానుజమతస్థులకు అది దూషణము గాదు.

శా. స్వాతంత్ర్యంబుత్యజించి తాగురుపదాంశంబై స్వకీయాభిజా

తాత్రిప్రీతిఁ గొనుం గతస్పృహతఁ దీర్థానీకపాత్రత్వమున్

పూతాత్మత్వముఁ గోరి గోష్ఠిని గనుం ర్ బూజ్యండు శ్రీపాదతీ

ర్థాత్రిప్రీతిని పేవణంబి దెనుమా ర్ యాపాంచరాత్రీయమున్.

చం. తాను స్వతంత్రతను విడిచి, ఆచార్యులపాదాంశ మనుకొనువాఁడై తనయాభిజాత్యమందు ప్రీతి విడిచి, అతలు దిగనాడినవాఁ డగుటచేత తీర్థసమూహమునపాత్రత లభించును. మఱియు నిట్లు తాను పవిత్రాత్మను గలవాఁ డగుటనుం గోరి పూజ్యుండైనవాఁడు గోష్ఠియందు శ్రీపాదతీర్థము నతిప్రీతితోడ నేవించుటనక లభించును. ఆపాంచరాత్రవిహితముకూడ ఇదే సుమా? వృ||వద ? రహసి పదాంబు స్వీయ మాపీయతేవా

విగతనిజపదాంభో నార్థ్యతే వాఁఁఘ్రితీర్థం

అపితు తదభిలాషా స్వామినాం స్వాంఘ్రినంగే

వ్యధికతరపవిత్రం సేవ్యతే పాదతీర్థమ్||

అ. రహసి=ఏకాంతమందు, స్వీయం=తనదైన, పదాంబు = పాదతీర్థము, ఆసీయతేవా = పానముచేయఁబడుచున్నదా? వద=చెప్పుము. విగతనిజపదాంభః = విడిచిపెట్టిన స్వపాదపు జలము గల, అంఘ్రితీర్థం = పాదతీర్థము, అర్థ్యతేవా=ప్రార్థింపఁబడలేదా? వద=చెప్పుము? అపితు=మతియు, తత్+అభిలాష=ఆపాదతీర్థమందలి అభిలాష, స్వామినాం=సర్వేశ్వరునికి స్వాంఘ్రిసంగే-అపి=తనపాదముతో సంబంధముండియు, అధికతరపవిత్రం=మిక్కిలి పావనమైన, పాదతీర్థం = గంగోదకము, నేవ్యతే = నేవింపఁబడుచున్నదియే.

తా. తమగోష్ఠియందు పెద్దలు తమపాదతీర్థమును తీసికొందురు గాని, యథాస్థానమున లేని ఏపాదతీర్థమునైనను గోరరు; స్వామియైనవిష్ణువు తనపాదతీర్థమై అతిపవిత్రమై విష్ణుపది యని పేర్కొన్నగంగోదకమును తాను స్వీకరించుచుండలేదా.

తే. స్వీయపాదాంబుపానంబై శీ చేయు టనుటె

స్వాత్మపాదాంబు వన్యపాదాంబుపాన

మర్థిఁ జేయుట యది చూడ శీ నార్యునకును

విష్ణునకు విష్ణుపదివారిశివిధము వినుము.

గ|| తదవధేహి? ఉపేక్షణీయ నిజపదపయస్సంగే ౭వ్యంగీకరణ
మధికతరపవిత్ర బహుళతర హరిచరణ సంతతాంతరంగ జన
చరణావనేజనస్య సముచిత మేవేతి|| 365

అ. ఉపేక్షణీయ-నిజపదపయః-సంగేపి = ఉపేక్షింపఁదగిన-తమపాదతీర్థముయొక్క-సంబంధముండియు, అధికతరపవిత్ర-బహుళతర-హరిచరణ-సంతతాంతరంగజన-చరణావనేజనస్య=మిక్కిలి పవిత్రమై-మిగుల-భగవత్పాదములందు-సర్వదా హృదయముగలవారియొక్క-పాదప్రక్షాళన జలముయొక్క, అంగీకరణం=అంగీకరించుట, సముచితమేవ=తగినదే, ఇతి=అని, తత్=అది, అవధేహి=తెలిసికొనుమా.

వ. అది తమపదపయస్సంగము కలదియే యైనను; ఉపేక్షింపక దాని నంగీకరింప నపేక్షించుట-పరమభాగవతులపదపయః కణము మాత్రమేయైనను, అతిమాత్రపవిత్ర మైనదే; కాన, దాని నవధానమునఁ గనుఁగొనుము ?

వృ॥ మజ్జ్ జన స్వచరణద్వయసంగభాజి

గంగార్పురే నిజకలంకనిరాసహేతోః ।

పూర్ణోపమాన మవధేహి నిజాంఘ్రినంగి

భక్తాగ్రగణ్యపదపద్మ పయః పిపాసోః॥

366

అ. స్వచరణద్వయసంగభాజి = తనపాదయుగ్మసాంగత్యమును పొంది యుండు, గంగార్పురే=గంగాప్రవాహమందు, నిజకలంకనిరాసహేతోః = తన పాపములు నిరాకరించుకొనుకొఱకు, మజ్జ్ = స్నానముచేయుచున్న, జనః = జనుఁడు, నిజాంఘ్రినంగి-భక్తాగ్రగణ్య-పదపద్మ-పయఃపిపాసోః = తనపాదములతోడిసంబంధము గలవియై-భగవద్భక్తులలో ప్రధానులైనవారి-పాదపద్మములయొక్క-తీర్థమును పానముచేయఁగోరినవానికి, పూర్ణ + ఉపమానం = పూర్ణోపమానముగా, అవధేహి = తెలిసికొనుమా.

తా. ఎట్టిగంగాదిజలమందైనను తనపాదముల నుంచుకొనియు, తననకల పాపములును పరిహరించుకొనుకొఱకు స్నానముచేయఁబడునో; అట్లే తనపాద తీర్థముతోఁ జేర్పఁబడినదైనను, భగవద్భక్తినిష్ఠులైనప్రపన్నులలో ప్రధానులైనవారిపాదతీర్థమును స్వీకరించుటయును రామానుజీయ మతానుసారి నదను మైనమే.

తే. గాంగవారి యవారి నిజాంఘ్రినంగి

జాణ స్నానాన నఘనిరాసానఁ, దాన

స్వాంఘ్రినంగిభాగవతాంఘ్రిసార్థతీర్థ

పానమే యగుఁ దగు నుపమాన మెపుడు.

గ॥ ఆస్తామిదంవాచనికే వితండాయమానా స్సౌధ్యాసు విహిత

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకా తాత్పర్యేతిహాససహితము. 314

మాత్మప్రదక్షిణ మప్యధిక్షిపంతు హస్తాపి తేషామనపాయ
సత్సంప్రదాయప్రవర్తక సకలగురుతిలక లోకగురు హృద
యానుసారీ నవప విజయతే సామ్రాజ్యపయంత్రాదీనాం దేశి
క సార్వభౌమః॥ 367

అ. ఇదం=ఇది, ఆస్తాం=ఉండనీ ; వాచనికే=ఈమాటలో, వితండాయ
మానాః = వితండముచేయువారు, సంధ్యాసు = సంధ్యాపంచనకాలములలో,
విహితం=విధింపఁబడిన, ఆత్మప్రదక్షిణమపి = తనప్రదక్షిణమును జేయుటను
గూడ, అధిక్షిపంతు = తొలగఁద్రోయుదురుగాక, హంత=అయ్యో! ఏలే
షాం=వీరియొక్క, అనపాయసంప్రదాయప్రవర్తకః=నిరపాయమైన సంప్రదా
యమును ప్రవర్తింపఁజేయువారై, సకలగురుతిలక = సకలచార్యులకు శిరో
భూషణమై, లోకగురుహృదయానుసారీ = లోకాచార్యులైన శ్రీమన్నారా
యణునియొక్క అభిప్రాయము ననుసరించువారైన దేశికులలో, నవపః =
అయీ, దేశికసార్వభౌమః = ఆచార్యచక్రవర్తియైన శ్రీరామానుజులు, విజయ
తే=జయశీలురుగా నున్నారు.

వ. అది యటుండనీ. ఇటు వితండాయమానులు ప్రతిసంధ్యాసమ
యములందును విధివిహితమై శమచేయుప్రదక్షిణము నధి
క్షేపింపకే యున్నారుకారు? మహాశ్వర్యము! ఈమహాశ్వు
లలో నిరపాయసంప్రదాయప్రవర్తకులును, సకలచార్యుల
కును ప్రథమాచార్యుఁడైన సర్వేశ్వరుహృదయానుసరణసర
ణీకై సంస్థాపకులును, సకలశరణాగతరక్షకులకును దేశికసా
ర్వభౌములు నయినయారామానుజులును సర్వోత్కృష్టులై
యున్నారు కారు?

శ్లో॥ పుణ్యశ్లోకః పరమభిమతః. స్వస్థలేష్వాస్థయాఽసా
యస్య శ్లోకప్రథమపఠనశ్లాఘనాకంపమానైః

చూడాసూనై : స్మపయతి మధుస్యందిభి శ్చంచరీకై

ర్దత్తస్వస్తి ప్రవచన ముగోనిత్యభూషాం స్వయోషామ్॥368

అ. పుణ్యస్లోకః = పవిత్రమైన యశస్సుకలిగిన, అసా = ఈలక్షిపతి, పరం=మిక్కిలి, ఆభిమతిః=సమృద్ధించినవాడై, స్వస్థలేషు = తనచోటులలో, ఆస్థయా=పట్టుతో, యస్య = ఏరామానుజులయొక్క, స్లోకప్రథమపఠనశ్లాఘనాకంపమానైః = స్లోకముయొక్క మొదటిసారి చదువుటతో-కొనియాడుటచేత కదలుచున్న, మధుస్యందిభిః=తేనెనుకార్చుచున్న, చూడాసూనైః=తలలోని పూవులచేతను, చంచరీకైః = వానిలోని తుమ్మెదలచేతను, దత్తస్వస్తి ప్రవచనం=ఇయ్యఁబడిన స్వస్తివచనములు కలుగునట్లుగా, ఉగ్రోనిత్యభూషాం=వక్షఃస్థలమందు సదాభూషణప్రాయమైన, స్వయోషాం=తనభార్యయైన లక్ష్మీదేవిని, స్మపయతి=స్నానముచేయుచున్నాఁడు.

తా. ఈరామానుజులు సాయించినస్లోకము నొకసారి చదివి కొనియాడుకొనుచు తనతలలో కదలుచున్నపూలతోను తేనెతోను భృంగములతోను, తన స్వస్తివచనములతోను తనవక్షఃస్థలమందలితనభార్య యైనలక్ష్మీదేవిని ఏలక్షిపతి స్నానముచేయించెనో? అట్టిరామానుజులు వీరు అనుట.

ఉ. ఆకమలాక్షుఁ డేతటిని శ నాదృతి నేకృతి యాలకించి శ్లాఘాకలనంబునన్ శిరము శ కంపిల, నందులఁ బూవుఁజల్లులన్ జోక ఘటించి, వక్షమున శ జోటిని డేటిగమిన్ శుభాంగగీతాకలనంబువాడునొగి శ నాకృతియీకృతి దేయగున్ దగున్.

టి. ఏతటిని=ఎప్పుడును, ఆదృతి=ఆదరముతో, ఏకృతి=ఏరామానుజులస్లోకమును, శ్లాఘాకలనంబునన్ = శ్లాఘించుటచేత, జోక=వేడుకతో, జోటిని=తనస్త్రీయైనలక్ష్మిని, డేటిగమిన్ =తుమ్మెదలసమూహముతో, శుభాంగగీతాకలనంబు=శుభలక్షణములు గల గానముచేయుటగా, పాడున్=పాడునో, ఆకృతి=అస్లోకము, ఈకృతిదే=ఈపుణ్యస్వరూపునిదే.

పూ! ఖలకృతపరిభాషాకిర్ణనోద్యజ్జగీషా

వితతనిజమనీషా విస్తృతబ్రహ్మయోషా

జయతి దలితదోషా దత్తతత్వాభిలాషా

వరవరమునివేషా క్వాపి వైకుంఠభూషా॥

369

అ. ఖల...గీషా—ఖల=దుష్టులచేత, కృత = చేయఁబడిన, పరిభాషా=నిం దావాక్యములను, ఆకర్ణన=వినుటచేత, ఉద్యుత్ =విజృంభించుచున్న, జగీషా= జయేచ్ఛగలదియు ; వితతనిజమనీషా=విస్తారమైన స్వబుద్ధివిశేషము కలదియు; విస్తృతబ్రహ్మయోషా = విస్తరింపఁజేయఁబడిన సరస్వతీరూపమైన వాక్కులు గలదియు; దలితదోషా = ఖండింపఁబడిన సకలదోషములు కలదియు; దత్తతత్వ—అభిలాషా = ఈయఁబడిన పరతత్వమందలి అభిలాష కలదియు; వర-వరముని-వేషా=శ్రేష్ఠమైన మునిశ్రేష్ఠునియొక్క వేషముకలదియునైన, వైకుంఠ భూషా = పరమపదమునకు భూషణమైన శ్రీరామానుజులు (శ్రీవిష్ణుమూర్తి), క్వాపి=ఎక్కడను, జయతి=సర్వోత్కృష్టులుగా నున్నారు.

తా. మతాంతరులను జయింపఁగలిగిన స్వబుద్ధివిశేషముచేత సరస్వతీని సం తసపజుచు, సర్వదోషములను పరిహరించి పరతత్త్వమందె యభిలాష గలిగి పరమపదమునకు పరమభూషణమువలె నున్నయారామానుజములు—లేక యా పరమపదనాథుఁడు ఎప్పటికిని సర్వోత్కృష్టులుగా నున్నవారు.

మ. ఖల గాధ ల్విని వాని గెల్వ నవనిం శ గాంక్షించి యక్షీణవా క్కులవాగ్దేవియుమోద మొంద రీదిశలక్ ఘోషించిదోషచ్ఛటల్ తొలగఁజేసి, పరత్వతిత్వముల సంశతోషించురామానుజ చ్చలవై కుంఠుఁడకుంఠ తేజఁడితఁడు శనామాన్యనన్తాన్యఁడే?

టీ. గాధలు=పురాణములు, అవనిక్ =భూమియందు, కాంక్షించి = కోరి, వాగ్దేవి=సరస్వతి, దోషచ్ఛటల్ = దోషసమూహములను, పరత్వతిత్వము లక్ =పరత్వవిషయమైన తత్వములచేత, రామానుజచ్ఛలవై కుంఠుఁడు = శ్రీరామానుజులనెడి వ్యాజముతోడి శ్రీవైకుంఠనాథుఁడు, అకుంఠతేజఁడుఅసంపూర్ణ ప్రభావుఁడు.

గ॥ ఆకర్ణయ తావదేతదీయానాం పవిత్రతమం చరిత్రం॥ 370

అ. ఏతదీయానాం = వీరిసంబంధులయొక్క, పవిత్రతమం = అతిపవిత్రమైన, చరిత్రం = చరిత్రమును, ఆకర్ణయతాపత్ = వినుమా?

ప. మఱియు నితనిమతావలంబులపవిత్రతమం బగుచరిత్రంబును వినుమా?

శ్రీమద్రామానుజీయులవర్ణనము.

వృ॥ కతిచి దలసాః కగ్గాయా సాద్విహాయ వినిశ్చలా
స్తదపి భగవద్భక్తిస్తేషాం ధునోతి భవవృథాం
శ్రమసహజనైకార్తైర్నృణాం వినై వహిలంఘనై

ర్జ్వరనిరసనాయాలం వీరోశ్చ త్తరం పరమాషధమ్. 371

అ. అలసాః = మందబుద్ధులు, కతిచిత్ = కొందరు, ఆయాసాత్ = ఆయాసముపల్ల, కర్త = నిత్యునైమిత్తికరూపకర్తను, విహాయ = విడిచి, వినిశ్చలాః = చలించనివారైరి, తదపి = అయినను, తేషాం = వారికి, భగవద్భక్తిః = భగవంతుని విషయమైనభక్తి, భవవృథాం = సంసారదుఃఖమును, ధునోతి = పోగొట్టుచున్నది; శ్రమసహజన-ఏకార్తైః = తృధాదిశ్రమలార్చన - జనులయొక్క ముఖ్యార్చనములయిన, లంఘనైః = లంకణములతో, వినై వ = లేకయే, నృణాం = మనుష్యులకు, జ్వరనిరసనాయ = జ్వరమునుపోగొట్టుటకై, వీరోశ్చ త్తరం = బలిమిశీప్రధానమైన, పరమాషధం = మంచిఔషధము, అలంహి = సమర్థమేకదా?

తా. తనవ్యాధిశ్రమలను పోగొట్టుకొనుటకై లంకణాదులు చేయకపోయినను, ఆవ్యాధులు పోగొట్టుకొనుటకై గొప్పయాషధమును తీసికొనునట్లుగా, కొండలు బుద్ధిహీనులు తమనిత్యునైమిత్తికకర్తలను చేయకమానుకొన్నను, తాము చేయు భగవద్విషయకభక్తివలననే భవిష్యత్తులు దొలగించుకొనుచున్నారు.

తే. నిత్యునైమిత్తికక్రియ శ్చైవ కతుల

భక్తిభరమది హరి యది శ్చ పాచువెతల

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 315

లంకణముచేయకయ చేయు ౧ లగువు ప్రజకు
జ్వరభరంబు నమోఘ మూరీషధవరంబు.

కించ-—మఱియు:—

పృ॥ రహస్యవ్యాఖ్యానై రఘువరచరిత్రానుకథనై
స్త్రయీసద్ధీచీనాం వకులధరవాచాం ప్రవచనైః
అమీ భాష్యాఖ్యానై ర్హరిచరణకైంకర్యవిధిభిః
ప్రణామైశ్చార్యాణాం శ్లోణమివ నయంత్యత్ర దివసాన్ ॥372

అ. రహస్యవ్యాఖ్యానైః=రహస్యత్రయాదివ్యాఖ్యానములతోను, రఘువర
చరిత్రానుకథనైః=రామాయణాదిపఠనములతోను, (స్త్రయీసద్ధీ)చీనాం=వేద
సమానములయిన, వకులధరవాచాం=ప్రబంధవాక్యములయొక్క, ప్రవచనైః=
అనుసంధానములతోను, భాష్య-ఆఖ్యానైః = భాష్యమును ప్రవచించుటలచేత
ను, హరిచరణకైంకర్యవిధిభిః = భగవత్పాదకైంకర్యకార్యములతోను, ఆర్యా
ణాంప్రణామైశ్చ=పెద్దలకు చేయు ప్రణామములతోను, అమీ = ఈరామానుజ
మతస్థులు, అత్ర=ఈలోకమందు, దివసాన్=దినములను, శ్లోణం+ఇవ=నిమిష
మాత్రమువలె, నయంతి=కడపుచున్నారు.

తా. ఈలోకమందు ఈరామానుజమతస్థులు భగవద్విషయికప్రణవనమః
పదనారాయణపదరహస్యత్రయాదులతోను ద్వయార్థప్రతిపాదక శ్రీమద్రా
మాయణాదులతోను వేదతుల్యములయిన ఆశ్వారులప్రబంధములతోను శ్రీమ
ద్రామానుజభాష్యాదులతోను, మఱి భగవత్కైంకర్యములతోను ఈమతస్థు
లలో పెద్దలకు చేయుప్రణామములతోను ఎంతకాలమునైన ఒకక్షణమువలె
జరుపుకొనుచున్నారు.

సీ. అష్టాదశరహస్యశిష్టానుమతముఖ్య

సద్వ్యాఖ్య లెప్పుడు ౧ జదువు తమకు

నద్వయద్వయబోధరీకామేయరామాయ

ణమె యెప్పుఁ బారాయణంబు తమకు

వేదవేదాంతనిరవేకవకుళభృ

ద్వచనప్రవచనంబె శ వరము తమకు

రాచూచుజీయంబె శ వ్రాచూణికం బని

భాష్యంబె వేమాఱు శ బరన తమకు

తే. హరిచరణపరసీరుహాపరిచరణము

నార్యవర్యాగణిప్రణామాచరణము

నిత్యమును గృత్యములు తమ శ కత్యవశ్య

మిల్లె దిన మొకక్షణముగ శ నెపుడుఁ గాంతు.

టీ. అష్టదశరహస్యములు = ముముక్షుపడి యాదృచ్ఛికపడి మొదలై నవి; అద్యయద్వయబోధకతమేయః = అసమావృతమైన ద్వయార్థమును బోధించెడిదురూపమైన, పరిచరణము = పరిచర్య.

X|| (పునఃక్షణమచుధ్యాయసజ్లాఘం) అన్యదాస్తానామ, తా
మేవకామమన్యోన్యం కలహాయమానానాం నానావిధానాం
శ్రుతీనా మవిరోధసాధనేన సాధుభావంప్రకటయంతీ మఖిల
గుణాభిరామాం రామానుజసరస్వతీ మభినందామి-ప్ర
సిద్ధంహి “ సంధి మిచ్ఛంతి సాధవః ” ఇతి|| 373

వ. (క్షణ మనుధ్యానించి జ్లాఘించియు) మఱియుండనీయుండది!
మొండుగఁ దా మొండొండును గలహించుచుండు వివిధవేద
తండంబులకు నవిరోధంబున సాధనంబుననె “ సంధిమిచ్ఛం
తీసాధవః = సాధువులు సంధిని గోరుచున్నారు”. అని సాధుభా
వంబైప్రకటించుచు నకలసద్గుణాభిరామ మయినయారామా
నుజస్సూక్తిధోరణి యసాధారణియనియభినందించుచున్నాను.

పశ్య—చూడు:—

వృనిత్యంహేయగుణావధూన నవరా నైర్గుణ్యాదా శ్శృతౌ

ముఖ్యార్థాస్సగుణోక్తయ శ్శుభగుణప్రఖ్యాపనాద్భిప్రకాశః
అద్వైతశ్రుతయో విశిష్టవిషయా నిష్కృష్టరూపాశ్రయా
భేదోక్తి స్తదిహాఖిల శ్రుతిహితం రామానుజీయం మతమ్॥

అ. శ్రుతౌ=వేదమందు, నిత్యం=ఎప్పటికిని, బ్రహ్మణః = బ్రహ్మయొక్క, నిర్గుణ్యవాదాః = నిర్గుణత్వమును గురించిన వాదములు, హేయగుణఅవధూనవ పరాః=విడిచిపెట్టదగిన గుణములను ఎగురగొట్టుటయందు ఆసక్తిగలదియు ; సగుణోక్తయః=సగుణత్వమును గురించిన వచనములు, బ్రహ్మణః=బ్రహ్మయొక్క, శుభగుణప్రఖ్యాపనాత్=సుగుణములను ప్రబలపేజుచుటవలన, ముఖ్యార్థాః=ముఖ్యమైన అర్థముగలవియు; అద్వైతశ్రుతయః=అద్వైతవిషయవేదములు, విశిష్టవిషయాః=విశేషించినవిషయము గలవియు; భేదోక్తిః=భేదమును తెలుపు మాట, తత్=అది, ఇహ=ఇక్కడ, నిష్కృష్టరూపాశ్రయా = నిష్కర్ష చేయబడిన స్వరూపమునకు స్థానమైనదియు, అఖిలశ్రుతిహితం=సకలవేదవిహితమైనదియై, రామానుజీయం=ఈరామానుజసంబంధమైన, మతం=మతము.

తా. ఎప్పటికిని పరబ్రహ్మవిషయమై “అనాదిమధ్యాంతవిహీనమేకమజరంఽవితతోకమజరంబ్రహ్మ” ఇత్యాదిశ్రుతులచేత హేయగుణరహితముఅని నిర్గుణవాదములును, “సర్వతఃపాణిపానంతత్ | సహాసశీగ్నాపురుషః” ఇత్యాది శ్రుతులచేత సద్గుణసహితము అని సగుణవాదములును, “తత్త్వమసి | అహం బ్రహ్మస్మి” ఇత్యాదిశ్రుతులచేత జీవబ్రహ్మలయొక్కవాదములును, ఈశ్వరుడు సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టుడనియు, జీవుడు స్థూలచిదచిద్విశిష్టుడనియు అభేదవాదములును, ఈజీవేశ్వరులు ఇట్లుకాక అయాపులేఅని భేదవాదములునుండియు, ఈరామానుజీయమైన విశిష్టాద్వైతమతము విరుద్ధముకాక సకలశ్రుతివిహితమై యున్నది.

సీ. శ్రుతిపథంబునను విశ్రుతవిధంబుగను ని

ర్గుణవాద మగు హేయగుణపరంబు

సగుణవాదము బ్రహ్మనుగుణబోధపరంబు

ముఖ్యార్థమనియు సశిఖ్య యగును

వివిధవిధాద్వైతశ్రుతిశ్రుతము లన్ని
యవ్యశిష్టవిషయమాస్థానగును
భేదోక్తి యెవ్వనిరహిఁదఁ దన్నిష్కృష్ట
రూపాశ్రయంబు నిరూఢి నగును

తే. కనుక సకలశ్రుతిహితముగను నవికల
మతుల, రామానుజీయమే నీ మహిని మహిత
మతము నిఖిలార్థసమ్మత నీ మగుట దీని
కన్న సన్నతమతమే జ నీ గానఁ గాన.

దం. వేదమార్గములోను ప్రసిద్ధవిధముగాను బ్రహ్మ గుణరహితుఁడు అనువాదము హేయగుణములకు విషయుఁ డగును. సుగుణసహితుఁడు అనువాదము ప్రఖ్యాతితో ముఖ్యార్థకమై సద్గుణవిషయుఁడు అగును. జీవేశ్వరులకు అశేదమును జెప్పెడి అనేకవిధములైన అద్వైతమందలి ప్రసిద్ధములగు ఆవేదములు పుట్టుదలతో (చిదచిద్విశిష్టజీవేశ్వరులుఅని) అవిశిష్టాద్వైతవిషయము లగును. వానివిషయమై అట్లు భేదముచెప్పటపైఁగ విశేషణకూన్యముగా నిష్కర్షింపఁబడిన స్వరూపమునకు జీవేశ్వరులు ప్రసిద్ధిగా ఆశ్రయులగుదురు. కాబట్టి ఆ రామానుజీయమతమే సమస్తవేదవిహితముగాను, చెడిపోవని మతముగాను, భూలోకములో పూజ్యమైనదిగాను, సరిలేనిదిగాను, సకలసజ్జనులకు సమ్మతమైనదిగాను అగుటచేత దీనికంటె కొనియాడఁదగినమతమును ఏజగానను గానను.

కృతానుః:—

గ|| అవిరథ మేత దధాపి య ఇమే సంచరంత్యాచార్యపురుష
మాఖ్యాతా ఏతన్నతాభినివిష్టా శ్శిష్టాస్తేషా మేషారీతి ర్మహో
చతేవివేచకేభ్యః||

375

కృతానుఁడు:—

వ. అది యథార్థమేయైన, నితనిమతాభినివిష్టులు శిష్టులని కొం

ద తాచార్యపురుషు లనుపేర నూరఁదిరుగుచున్నారు. వారి యారీతి యేవివేచకులకును అరోచకము కాకపోదు.

పశ్యతావత్ — చూడుమది:—

సృ॥ హత్వామాగ్నే ద్విజాదీ సఖిల మపి ధనం హంత? హృత్వాఽ
తిదృప్తాః । దుర్వృత్తాస్తస్కరాయే వనగిరినిలయా యేచనీ
చా ఇహాన్యేకృత్వా చక్రాంకమేషాం ఝటితి విదధతఃకించ
మంత్రోఽపదేశం । తద్దత్తైరేవ విత్తైర్దధతి తనుమమీవంశ
పారంపరీతః॥

376

అ. వనగిరినిలయాః = అరణ్యపర్వతములు స్థానముగాఁగల, యేతస్కరాః =
వీరములు, ద్విజాదీః = బ్రాహ్మణాదులను, మాగ్నేః = త్రోవలో, హత్వాః = కొట్టి,
అఖిలమపిధనం = సకలధనమును, హృత్వా = అపహరించి, అతిదృప్తాః = మిక్కిలి
గర్వించినవారై, దుర్వృత్తాః = చెడునడవడికలుగలవారో, యే అన్యేచ = ఏ ఇత
రులును, నీచాః = కులహీనులూ, ఇహ = ఇక్కడ, హంత = అయ్యో! ఏ షాం = ఓరికి,
ఝటితి = త్వరగా, చక్రాంకం = చక్రాంకనమును, కృత్వా = చేసి, కించ = మఱి
యు, మంత్రోపదేశం = మంత్రోపదేశమును, విదధతః = చేయువారైన, అమీ =
ఈరామానుజమతాచార్యపురుషులు, తద్దత్తైః = అదొంగలచేత నీయఁబడిన, తై
రేవ = ధనములచేతనే; తనుం = తమశరీరమును, పంశపారంపరీతః = పంశపారంప
ర్యముతో, దధతి = ధరించుచున్నారు.

తా. అడవులలోను కొండలలోను వసియించు దొంగకిరాతులు మార్గములో
బ్రాహ్మణాదులనుకొట్టి వారివలన సకలధనము నపహరించి గర్వించి దుర్వర్తన
లయినను, వారికి యొచ్చినపక చక్రాంకనముచేసి మంత్ర ముపదేశించెడి యీ
రామానుజమతస్థులయిన యాచార్యపురుషులు వారిచేసి యాయఁబడినధనములు
దీసికొని తమపారంపర్యముగా శరీరపోషణము జరిపించుకొనుచున్నారు.

ఉ. దారులు కాచి దోచి పలుదారులఁజేరుల తెచ్చియిచ్చునా
పాటులసొమ్ము లమైయి నరపారముతీయుచుబొట్టవ్రాసికో

వారికిఁ జక్రదానము నశివారిగ మంత్రముఘోషదేశముఁ
జేరిచి చేయుచుండ్రు మది ॥ చేడ్పడితోడ్పడి వీరువారునై

కించ — మఱియు:—

వృ॥ జారాణ్ చోరాణ్ కీరాతాణ్ జనపదమథనాణ్ రాజపాశాణ్
మహీశాణ్ । శిష్యాణ్ కృత్వాతిమత్తా శ్శృతినియవిదుశా
రాశ్శ్రీతియై ర్భ్రహ్మనిష్ఠైః । సాకం నోభుంజతేఽమీ సకృ
దపివినతిం కుర్వతేఽగ్రేనతేషాం । సంకేతేనైవ సిద్ధం తదిద
మవిదుషాం శ్లాఘ్య మాచార్యపుంస్తవమ్॥ 377

అ. అమీ=ఈఆచార్యపురుషులు, జారాణ్=విటులను, చోరాణ్=దొంగ
లను, కిరాతాణ్=వేటవాండ్రును, జనపదమథనాణ్=దేశనాశకులై, రాజపా
శాణ్=రాజాధము లయిన, మహీశాణ్=రాజులను, శిష్యాణ్=శిష్యులను
గా, కృత్వా=చేసి, అతిమత్తాః = మిక్కిలి గర్వించినవారై, శ్రుతినియవిదు
రాః=వేదనీతులకు దూరులై, బ్రహ్మనిష్ఠైః = బ్రహ్మజ్ఞానస్థులయిన, శ్రీతియై
సాకం=వైదికులతోకూడ, నోభుంజతే = భుజింపరు. తేషాం=వారియొక్క, అ
గ్రే=ఎదుట, వినతిం=ప్రణామమును, సకృదపి=ఒకప్పుడైన, కుర్వతే=చే
యరు. తత్-ఇదం=అయిది, అవిదుషాం = అపండితులయిన వీరియొక్క, శ్లా
ఘ్యం=శ్లాఘ్యనీయమయిన, ఆచార్యపుంస్తవం=ఆచార్యపురుషత్వము, సంకే
తేనైవ=తమసంకేతముచేతనే, సిద్ధం=సిద్ధమయినది.

తా. ఈరామానుజీయమతస్థులైనయాచార్యపురుషులను ఆజారచోరకిరా
తులను దేశధ్వంసకులైన ఆధమరాజులను శిష్యులనుగాఁ జేసికొని, గర్వి
తులై వేదమార్గములను విడిచి, బ్రహ్మజ్ఞానులయిన వైదికులతోఁ గూడనైన భు
జింపరుగావి; నమస్కారమునైనఁ జేయరు. ఇట్టియాచార్యపురుషత్వము అట్లు
లైనవీరిసంకేతసిద్ధమే కాని శ్లాఘ్యము కాదు.

తే. జారచోరకిరాతుల జనపదఘ్ను

రాజపాశముహీనుల ॥ రహిని శిష్యు

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 321

లనుగఁ జేకొంచు శ్రోత్రయురలకు నమక్ష

మునను నొకసారియైనను విసతిఁ జేసి

భోజనముచేయ రాచార్యపూరుషు లంట !

గ॥ అహో! మహా నయ మభిజనవిద్యావృత్తిసంపన్నానామన్యే
షా మప్యచింత్యో వ్యామోహాః॥ 378

వ. అహో! ఈమహావ్యామోహము! అభిజనాభిరతియు, అనవద్య
విద్యయు సమృద్ధములుగాఁ గలవారికినహిత మనివారితము.

వృ॥ ఆచారస్య దవీయసాం ధనతృషా మజ్ఞాతవేదాధ్వనాం
కానూతంకకలంకపంకిలహృదాం కేషాంచి దేషా మమీ
శుద్ధాచారజుషో జితేంద్రియతయాశ్రేష్ఠాస్త్వయంసూరయ
శ్చివ్యత్వం యదుశంతి తత్కిలక లేస్సామ్రాజ్యమత్రోద్భిత్తమ్॥

అ. స్వయం=తాము, శుద్ధాచారజుషః = శుద్ధమైనయాచారమును జెందిన
వారై, జితేంద్రియతయా = జితేంద్రియులగుటచేత, శ్రేష్ఠాః=శ్రేష్ఠులయిన,
అమీ=ఈ, సూరయః=పండితులు, ఆచారస్య=ఆచారమునకు, దవీయసాం=
అతిదూరులై, ధనతృషాం = ప్రవ్యాళగలవారై, కామ-అతంక-కలంక-పం
కిల-హృదాం = మన్నఘనవలసి - విరోధమ నెడు-మలిన్యముచేతి-కలువమైన-
మనస్సుగలవారై, అజ్ఞాత-వేద-అధ్వనాం = తెలిసికొనని-వేదములయొక్క-
మార్గముగలవారైన, ఏషాం=ఈ, కేషాంచిత్ = కొందఱయొక్క, శివ్యత్వం
యత్=ఏశివ్యత్వమును, ఉశంతి=కొరుచున్నారో, తత్=అది, అత్ర=ఇక్క-
డ, కలేశ=కలిపురుషునియొక్క, ఉర్జితం=బలివృద్ధి, సామ్రాజ్యంకిల = ప్రభు
త్వముకదా?

తా. సదాచారసంపన్నులై జితేంద్రియులైన జ్ఞానులు కూడ ఆచారదూరు
లయి అర్థాశగలిగి వేదవిహితమార్గము తెలియక మన్నభవికారములచేత కల్లు
పితమనస్కులయిన ఈయాచార్యపురుషులకు శిష్యులగుట కలిపురుషునిప్రభు
త్వమే కదా?

సీ. ఆచారసాంధ్రులు శ్రీ నగుజితేంద్రియులును

నఖిలాగమజ్ఞులు శ్రీ నయినవార

లాచారదూరు లగ్నాశావిహారులు

నవిదితాగమసారు శ్రీ లగుచు మఱియు.

మారవికారము శ్రీ లారక మది తాఱు

మాత్రై నవారి కేమఱియు మఱియు

వారె తారై నను శ్రీ దారుగా శిష్యత్వ

మారఁగా సారికే శ్రీ కోరికొనుచు

ఆ. నడుగు మడుగు లొత్తి శ్రీయశఃకువ గాన్పింతు.

రగుట నిచట నకట! యకటవికట

మయిన కలికిఁ గలుగునలఘుసామాజ్యంబు

పగటు వెగటు నగుచుఁ శ్రీ బ్రకట మయ్యె.

అపిచ—మఱియు:—

వృ॥ స్వయంతరితు మక్షమః కి మవరా నసౌ తారయేత్

ఇతి స్వయ మచింతయ స్మగణయన్ ధనానాం వ్యయమ్

జడం గురు రితిభ్రమన్ శ్రయతి పుస్తకాడంబరై

ర్భహూపకరణాన్వితై ర్భహులదేవతావిగ్రహైః॥ 380

అ. అసౌ=ఈయాచార్యపురుషుడు, స్వయం=తాను, తరితుం=ఉత్తరించుటకు, అక్షమః=అశక్తుడు, అపరాన్=ఇతరులను, తారయేత్కిం=తరింపజేయుచున్నాడా? ఇతి=అని, స్వయం=తాను, అచింతయన్=అలోచింపనివాడై, ధనానాంవ్యయం=ద్రవ్యములవెచ్చుమున్, అగణయన్=ఎంచనివాడై, జడం=అజ్ఞుని, పుస్తకాడంబరైః=పుస్తకముల ఆటోపముచేతను, బహు-ఉపకరణ-అన్వితైః = అనేకములైన-సాధనములతో-కూడుకొన్న, బహులదేవతావిగ్రహైః=అనేకములైన దేవతాప్రతిమలచేతను, గురురితి = అచార్యుడని, భ్రమన్=భ్రమించువాడై, శ్రయతి=ఆశ్రయించుచున్నాడు.

తా. ఈయాచార్యపురుషుఁడు తాను తన్నుతరింపఁజేసికొనలేనివాఁడైనను, ఇతరులనెట్లు తరింపఁజేయువాఁడగును ? అని యితరుఁడు నెంచక, ధనవ్యయము నుం దలంపక, వేదాంతాదిగ్రంథాదులయు, అర్ఘ్యపాద్యాది పాత్రాదులయు, రామకృష్ణాది దేవతావిగ్రహములయు నాడంబరములను జూచి మహాచార్యపురుషుఁడని భ్రమించుకొంచునె ఆశ్రయించుచున్నాఁడు.

ప్రధి. తరించుకొనలేడుతన్నెటులు १ తా. దరించు బరుక
వరించుజనుఁడుకజనుక గురుని १ వర్యుఁడంచు జెనుక
మఱీధనముపోవిడుకమది భగ్రమకమఱీప్రస్తకో
త్కరంబు బహువిగ్రహంబులు సతంబు వీక్షింపుచున్.

టి. వరించుక=కోరుచు, ఉత్కరంబు=సమూహము, సతంబు=సంతతము.

అపిచ—మఱియు:—

వృ॥ అమలమతిషు లోకే జాగరూకే వ్వనేకే

వ్వపి నిజగురువంశోత్పత్తి మేవావలోక్య

విగతశుభచరిత్రం వేదశాస్త్రానభిజ్ఞం

కమపి గురు రితీమే కష్ట మారాధయంతి॥

381

అ. ఇమే=వీరు, అమలమతిషు = నిర్మలచిత్తులు, అనేకేషు = అనేకులు, లోకే=లోకమందు, జాగరూకేవ్వపి = జాగ్రత్తగలవారైయుండియు, నిజగురు-వంశ-ఉత్పత్తి-ఏవ = తమవారి-గురువుల - వంశమందలి-జన్మమునే, అవలోక్య=చూచి, విగతశుభచరిత్రం=విడిచివేసిన మంచినడవడి కలవాఁడును, వేదశాస్త్రానభిజ్ఞం=వేదశాస్త్రములు తెలియనివాఁడునైన, కం-అపి=ఒకానొకని, గురుః-ఇతి=ఆచార్యుఁడు అని, ఆరాధయంతి=పూజించుచున్నారు. కష్టం=అయ్యో !

తా. లోకములో పరిశుద్ధబుద్ధులై అనేకులుండఁగా, తమపూర్వులకును ఆచార్యులైన వారివంశమందే జన్మించినవారు అని వేదశాస్త్రములు తెలియక మంచి నడవడికయే లేక యుండునెవనినైన నొకని తమ కాచార్యునిగాఁజేసికొని పూజించుకొందురే ? ఏమిది యన్యాయము ?

తే. లోకమున మనగురువు లనేకు లుండఁ

దనగురుపరంపరను జాతుని ననధీతు

నైనఁ జేకొని కొనియాడుఁ గాని యనయ

మితరు నొకనాడునేని సమత్తున గొనఁడు.

XII అపరమపి కలే రాకర్ణయ చమత్కారమ్॥

382

వ. మఱొకటి కలికి గలుగుచమత్కారకారితను వినుము.

వృ॥ సమ్యక్వివ్యజనం పరీక్ష్య బహుభి స్సంవత్సరై రుత్సుకం

శుశ్రూషాభి రుపాదిశక్ ప్రముదితాః పూర్వే భువీతి శుతమ్

ఆరాధ్యేష్టసమర్పణై రవినతా నాచార్యవవాదరాత్

అబై ర్భూతమైః ప్రసవ్యా లభ తే శిష్యా క్రమేణాధునా॥

అ. పూర్వే=పూర్వికులు, భువి=ఈభూమియందు, ఉత్సుకం=ఉత్సాహము
 డుచున్న, శిష్యజనం=శిష్యసమూహమును, బహుభిస్సంవత్సరైః=అనేక సం
 వత్సరములతో, శుశ్రూషాభిః=శుశ్రూషలచేత, సమ్యక్=చక్కగా, పరీక్ష్య=
 పరీక్షించి, ప్రముదితాః=సంతోషించినవారై, ఉపాదిశక్=ఉపదేశించి;
 ఇతి=అని, శ్రుతం=వివరించినది. అధునా=ఇప్పుడు, ఆచార్యవవాదరాత్,
 అవినతా=వినియమే లేనివారిని, భూరిమైః అబైః=బహుసంఖ్యలతో,
 ఆదరాత్=ఆదరముతో, ఇష్టసమర్పణైః=ఇష్టపదార్థము లిచ్చుటలతో, ఆ
 రాధ్య=తృప్తిపఱచి, క్రమేణ=క్రమక్రమముతో, ప్రసవ్యా=బలాత్కరించి,
 శిష్యా=శిష్యులనుగా; లభతే=పొందుచున్నాడు.

తా. ముందటి యాచార్యపురుషులు తమప్రయత్నముతో కనిపెట్టుకొని
 చాలాకాలము శుశ్రూషలుచేయుచుండువారిని పరీక్షించి శిష్యులనుగాఁ జేసి
 కొని యుపదేశము చేయుచుందురు అని నినుచున్నాముగాని, ఇప్పు డిప్పటి
 యాచార్యపురుషులు వినయమైనఁ గనుపఱచనివారిని చాలఁగాలము ఆదరము
 కనఁబఱచి, వారికిష్టమైన భోజనపదార్థము లిచ్చింపుచి తృప్తిపఱచి బలా
 త్కారముగ శిష్యులనుగాఁ జేసికొనుచున్నవారు.

సటిష్ఠాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 325

చ. ఛలమున నేడ్లకొద్ది గని శ చర్యలఁ దత్పరిచర్యలఁ గురుల్
తొలుతను శిష్యుకోటికిఁ బూర్ణప్రథతో నుపదేష్ట తాదు, రిం
దుల నిపుడిప్పు డీగుగులు శ దుప్పటి నిస్పటియప్పడంబు నేఁ
డులకొలఁదిచ్చినుచ్చి కలరదూష్యులశిష్యులఁ జేసికొంద్రునూ ?

టి. ఛలమునకే = వ్యాజముతో, చర్యలకే = ప్రచారములతో, పృథుప్రథ
తో = అతిప్రళయంతో.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువుః—

గ|| మందమనీష! మహాపురుషా నేవం మాదుదుపః|| 384

వ. ఓమందబుద్ధీ! మహాపురుషుల నిటుల దూషింపకుమ?

పు|| భవ జలధి నిమజ్జ త్సజ్జనోజ్జీవనార్థం.

జగతి మహతి వంకే జాతవంతో మహంతః

ప్రపదన ధన కృష్టాః పంచసంస్కారదానాత్

కతి న కృతిన ఏతే జ్ఞానహీనాః పునంతి|| 385

అ. భవజలధి-నిమజ్జత్-సజ్జన-ఉజ్జీవనార్థం = సంసారసముద్రమందు-ము
నుగుచున్నవారిని సజ్జనులనుగా ఉజ్జీవింపఁజేయుటకై, జగతి=లోకములో,
మహతివంకే=గొప్పకులమందు, జాతవంతః=పుట్టినవారై, మహంతః = గొప్ప
వారై, కృతినః=సుకృతాత్తులైన, ఏతే=ఈయాచార్యపురుషులు, ప్రపదన-
ధన-కృష్టాః=ప్రపత్తియైనది-ధనముచేత-అకర్షింపఁబడినవారై, కతి = ఎంద
ఱను, జ్ఞానహీనాః=జ్ఞానహీనులైనవారిని, పంచసంస్కారదానాత్ = పంచ
సంస్కారములు కలుగనిచ్చుటచేత, నపునంతి=పాపనశముపరు?

తా. సంసారములో పడి చెడువారిని సత్పురుషులనుగా ఉత్తరింపఁజేయు
టకై ఉత్తమమంశోద్భవులైన యీయాచార్యపురుషులు వారివారి శ్రరణాగతిని
తమవాత్సల్యముతో అంగీకరించి వారిని పంచసంస్కారములచేత పవిత్రపఱచు
చున్నారు. (తాపః పుండ్రస్తథానామ మంత్రోయాగశ్చ పంచమః|| అనిపంచసం
స్కారములు) (ఇది 384 మొదలైన శ్లోకాల దూషణమునకు ఉద్ధారకము.)

సీ. సంస్కృతినంద్రంబు శ సంతరింపఁగలేక
 క్రిందుమీఁదుగఁ బడి శ యందె మ్రందు
 నజ్జనజనమును శ నుజ్జీవనముచేయు
 నిజ్జగంబున దంభ శ మజ్జగించి
 యభిజనంబును గల్గి శ యనుభావమును గల్గి
 ధన్యాత్ము లగుచు సత్త్వాచ్యు లగుచు
 ననివార్యు లై నట్టిరయాచార్యులే యిట్టి
 పుట్టంధువులయట్టు శ పుణ్యహీను

ఆ. తాచు జ్ఞానహీను శ లై నవారలఁ గొని
 వారిచేయుశరణె శ భూరిధన ను
 టంచు నెంచుకొంచు శ బంచసంస్కారంబుఁ
 జేసి వారి శుచులఁ శ జేయుచుండు.

టి. మ్రందు=నశించునట్టి, అజ్జనజనమును = అట్టి జనసమూహమును, ఉజ్జగించి=విడిచి, అభిజనంబును=అభిజాత్యము, అనుభావము=ప్రభావము, అనివార్యులు=వారింపశక్యము కానివారు, పుట్టంధువులు=పుట్టుగ్రుడ్డివారు.

కించ—మఱియు:—

వృ॥ ఆచార్యాః పురుషా మహత్తరకులే ష్వబ్జాక్షదాస్యోజ్జ్వలా
 నాన సంస్కృతివారిధేః పరమమీ నావాతరిష్యన్యది
 అప్రాప్తాచ్యుతదాస్యవృత్తయ ఇహవిజ్ఞాతమంత్రోత్తమా
 స్సర్వే తర్హి కలా వత త్తతన మ్రా హంతాపతిష్య న్నధః॥386

అ. సగస్కృతివారిధేః=సంసారసముద్రమునకు, నావః = ఓడలవంటివారై,
 పరం=మిక్కిలి, అబ్జాక్ష-దాస్య-ఉజ్జ్వలాః = ఆవిష్ణువుయొక్క-దానకృత్య
 ములచేత-ప్రపకాశించువారైన, అమీ=ఈ, ఆచార్యాః = ఆచార్యపురుషులు,
 మహత్తరకులేషు=మిక్కిలి గొప్పవంశములందు, న అపతిష్యన్యది=అపతరిం

పకపోయిరయిరేని, ఇహ=ఈలోకమందు, కల=ఈకలియుగములో, సర్వే= అందఱును, అప్రాప్తాయ్యతదాన్యవృత్తయః=పొందఁబడని విష్ణువిషయకదాన్యమే వృత్తిగాఁగలవారుగాను, అవిజ్ఞాతమంత్రోత్తమాః=తెలియఁబడని ఉత్తమమంత్రము కలవారుగాను, అతస్తతనవశ్చ=పంచసంస్కారములేని శరీరము కలవారుగాను అగుచు, అధః=అధోలోకమున, అపతిష్యత్ = పడఁగలరు, హంత=అయ్యో!

తా. సంసారసముద్రము దాటి, విష్ణుపరిచర్యాశరతంత్రులైన యీయాచార్యపురుషులు మహోత్తమవంశోద్భవులు కానియెడల, ఈకలియుగములో స్వామికైంకర్యములేక, మంత్రానుసంధానములేక, పంచసంస్కారమైన లేక అధోలోకప్రాప్తులగుదురు.

శా. వీరాచార్యులు నుత్తమాన్వయులు నశ్విష్ణుజ్జ్వలద్దాన్యమే ధారాసారముగాఁ గలారు మఱియు ౩ దారే భవాంభోధికిం పారంబారము చేర్చువారు, మహి నాశహా! వీరె లేరేన్నరులో గారే? నారకు లీకలిం గలితచక్రక్రపాంకణంబు మఱీ సారం బౌమనురాజము హరిసమర్పితేజము గానకే.

టి. నారకులు=నరకలోకసంబంధము కలవారు, కలిత చక్రప్రాంకణంబు= కూడుకొన్న చక్రాంకనము, మనురాజము=మంత్రరాజము, సమర్పితేజము= అర్చనప్రభావము. (పంచపాదిశాస్త్రాలము)

వృ॥ తాపాదిభి స్సచాపాం జనతాం పునతాం మహాత్మనా మేషామ్ దోషశ్చేదేవ సమో దుష్టా పునతోపి గంగాపూరస్య॥౩౪౭

అ. సపాపాం=పాపసహితమైన, జనతాం=జనసమూహమును, తాపాధిభిః=తాపాది పంచసంస్కారములచేత, పునతాం=పవిత్రపఱచుచున్న, మహాత్మనాం=మహాత్ములగు, ఏషాం=ఈయాచార్యపురుషులకు, దోషశ్చేత్=దోషమయ్యెనేని, ఏషః=ఇది, దుష్టా అపి=దోషయుక్తులగునాడ, పునతః=పాపముచేయుచున్న, గంగాపూరస్య=గంగానదీ ప్రవాహమునకు, సమః=సాటి,

తా. పాపకృత్యములే ప్రధానమైయుండు కిరాతతస్కరులకుఁ గూడ, పంచసంస్కారము చేయు నీయాచార్యపురుషులదోషము ఎట్టిదోషులనైన నెంచక పాపముచేయు గంగాప్రవాహముదోషమువంటిది.

ఉ. తాపముఖంబు నెంది పరితాపము వైంది ససాపమా ప్రజ్ఞా
దాపముఖంబెపూన్చి పరితాపముమాన్చి యసాపమానటుల్
బాపురె! చేయు నీగురులసాయనిదోషముగాంగమాపమా
సాపు లసాపు నొనటుల నీ సాయక చేసెడిదోషమే యగున్.

టి. గాంగములపము = గంగాసంబంధమైన జలసమాహము, తాపముఖంబు = తాపత్రయాదిని-తాపాదిపంచసంస్కారమును.

గ|| ఇదం చావబోధవ్యం ||

388

వ. ఇదియుఁ డెలియవలయునదియ.

వృ|| సద్వంశప్రభవ శ్చరిత్రరహితో హ్యదృత్యవ మ్రా త్తమై
సాధ్వాచారయుతోపిదుష్కులభవ సభ్యేషు నాభ్యర్హితః
శాలగ్రామ మకృత్రిమం పటుమతి స్సల్లక్షణాయుక్తమ
హ్యద త్రేనతు లక్షణాధ్యమపితంచక్రోజ్జ్వలం కృత్రిమమ్||

ఆ. చరిత్రరహితోపి = మంచినడపడిలేనివాడయ్యును, సద్వంశప్రభవః = మంచివంశమందు పుట్టినవాడు, ఉత్తమైః = ఉత్తములచేత, ఆదృత్యవః = ఆదరింపఁబడగినవాడే; సాధ్వాచారయుతోపి = మంచినడపడితోఁ గూడినవాడయ్యును, దుష్కులభవః = చెడువంశమందు పుట్టినవాడు, సభ్యేషు = సభ్యులలో, న. అభ్యర్హితః = పూజింపఁబడగినవాడుకాఁడు. సల్లక్షణ-అయుక్తమపి = మంచిలక్షణములతోఁ గూడనిదియైనను, అకృత్రిమం = కల్పింపఁబడనిదియైన, శాలగ్రామం = సాలగ్రామశిలను, పటుమతిః = సమర్థమైనబుద్ధిగలవాడు, ఆదత్రే = తీసికొనుచున్నాడు. లక్షణాధ్యం = మంచిలక్షణములతోఁ గూడినదై, చక్రోజ్జ్వలమపి = చక్రముతో ప్రకాశించునదియైనను, కృత్రిమంతు = కల్పింపఁబడినదియైన సాలగ్రామమునైన, నఆదత్రే = తీసికొనఁడు.

సటిష్ఠాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 329

తా. మంచినడవడిక లేకున్నను, మంచినవంశమందుఁ బుట్టినవాఁడు ఉత్తములకు ఆచరింపఁదగినవాఁడే. మంచినడవడిక కలవాఁడైనను నీచవంశమందుఁ బుట్టినవాఁడు ఆచరింపఁదగినవాఁడుకాదు. మంచిగుఱుతులు లేకున్నను కల్పింపని సాలగ్రామమును గుఱాగుఱుములను కనిపెట్టునట్టి బుద్ధికాలి తీసికొనును, అట్టిగుఱుతులు కలిగినను, చక్రము గుఱుతు గలుగ కల్పింపఁబడిన సాలగ్రామమును తీసికొనఁడు.

ఉ. వంశముశ్రేష్ఠమైయశుభశ్రవర్తనుఁడయ్యు సమాదృతుండెదు
ర్వంశముగల్గువాఁడుశుభశ్రవర్తనుఁడయ్యుసమాదృతుండోయా
ప్రాంశు నుదర్శనాధ్య మగుననద్భుతసాలశిలా విఖండ మే
యంశమునందుఁగృత్రిమమునాదరణీయమెయన్యమన్యమే?

టీ. ఆప్రాంశునుదర్శనాధ్యము=ఆగొప్పనుదర్శనశేఖతోఁగూడినది, సాలశిలావిఖండము = సాలగ్రామశిలాఖండము, ఏయంశమునందు = ఏభాగమునందును, అన్యము=అట్లు కల్పితముకానిది, అన్యమే=అదరణీయమే.

గ|| సవినయ మంజలిం బద్ధా||

390

ప. వినయంబున విరచితాంజలి యై.

పృ|| శిష్యార్పితేన శుచినా ద్రవిణేన తుష్టా

శ్శిష్టా ముకుందశరణాగతిధర్మనిష్ఠాః

సత్సంప్రదాయనియమప్రయతా న్నదాయే

తేభ్యో నమాంసి కరవై వరవైష్ణవేభ్యః||

391

అ. శుచినా=నిర్మలమై, శిష్యార్పితేన=శిష్యులచే నీయఁబడిన, ద్రవిణేన=ధనముచేత, తుష్టాః=సంతోషించినవారై, ముకుంద-శరణాగతిధర్మనిష్ఠాః=విష్ణుదేవునివిషయమై ప్రపత్తిధర్మమునందు ఆసక్తిగలవారైన, సదా=ఎప్పుడూను, సత్సంప్రదాయ-నియమ-ప్రయతాః=సద్విషయసంప్రదాయమందలి విధులయందు ప్రయత్నపడువారు, యేశిష్టాః=ఏపెద్దలో? తేభ్యః=ఆ, వరవైష్ణవేభ్యః=వైష్ణవశ్రేష్ఠులకై, నమాంసి = నమస్కారములను, కరవై=చేయుచున్నాను.

తా. న్యాయముగా శిష్యు లిచ్చినద్రవ్యమునకు సంతోషించి స్వామివిషయమై ప్రపత్తినిష్ఠులై సత్సంప్రదాయనియమములయందు ప్రయత్నపడుచుండు శ్రీవైష్ణవులకు ప్రణామములు చేయుచున్నాడను.

క. పరిశుద్ధులు శిష్యు లొనఁగి

పరితృప్తులు శిష్యులు హరిపదశరణాయుల్

పరమహితసంప్రదాయు, లె

వరొ ? యవ్వరవైష్ణవులకె శి వందనశతముల్.

టి. హరిపద-శరణ-అయులు = శ్రీహరిపాదములే-రక్షణమనెడు-శుభావహమైనవిధిగాఁ గలవారు, సంప్రదాయము=సదాచారము.

గ|| ఇతి విమాన మన్యతః ప్రస్థాపయన్నగ్రతో దృష్ట్వా|| 392

వ. అని విమానమును మఱియొక్కప్రక్క కానయించుకొంచు నెదురను గనుఁగొంచు.

తిరువల్లిక్కేణి పార్థసారథి వర్ణనము.

తిరువల్లిక్కేణి- ఇది పాండవకారపయ్యుద్ధములో పార్థునకు=అర్జునునకు సారథ్యము చేసి పార్థసారథి అనుపేరశ్రీకృష్ణుఁడు రుక్మిణీదేవితోను ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధసాత్యకిబలరాములతోను అనందవిమానమునందు వేదవ్యాసమహామునిచే ప్రతిష్ఠింపఁబడి, అర్జునునకును తొండమాన్చక్రవర్తికిని సుమతిరాజునకును ప్రత్యక్షమై అత్యాదిమహర్షులచే అర్చింపఁబడుచు, తెల్లయసింగరు తేవప్పెరు మాళ్లు మన్నాఘను శ్రీరాములు అనువారిసన్నిధులతోను గూడి, తిరుమట్టికై తిరుమంగై పేయాళ్వారులమంగళాశాసనములు కలిగి, ఇంద్రాదితీర్థము లైదిం టినడుమ కై రవిణీసరస్సు=అల్లిక్కేణి తీరమున నేవసాయించు పక్షిణబృందారణ్య మనఁబడియెడి తేత్రము కలది.

వృప్రష్టా కై రవిణీ విశల్యక్రణీ దోమాశుగార్తాత్త నాం

ఏతద్రోధసి పార్థసారథిరితి ఖ్యాతస్సమింధే హరిః

యత్పాదాంబుజచుంబినాం సురపతేః కోటిరగారుత్తత
స్తామానాం తులనీదలప్రకరతో నోవేద భేదం జనః॥ 393

అ. యత్ పాదాంబుజచుంబినాం = ఏపార్థసారథియొక్క పాదపద్మము
లను అంటుచున్నవైన, సురపతేః = దేవేంద్రునియొక్క, కోటిరగారుత్తత
మానాం = కిరీటమందలి గరుడపచ్చల సమాహములకు, తులనీదళప్రకరతః =
తులనీపత్రముల సమాహముతో, భేదం = భేదమును, జనః = జనుడు, నోవేద =
తెలిసికొనఁదో? సా = అట్టి, ఏషా = ఈ, కైరవిణీ = అల్లికేణి, దోష-అశుగ-
ఆర్త-ఆత్మనాం = సకలదోషములనెడి-బాణములచేత - బాధింపఁబడిన - మన
స్సుగలవారికి, విశల్యకరణీ = బాణపుయొక్కలను తీయుమూలికపంటిది; ఏతత్-
రోధసి = ఈ-యల్లికేణిగట్టున, పార్థసారథిః ఇతి = పార్థసారథియనెడి, హరిః =
విష్ణువు, ఖ్యాతః = ప్రఖ్యాతిగలవాడై, సమింధే = ప్రకాశించుచున్నయతఁడు.

గా. ఎతని పాదాంబుజములయందు ప్రణామముఁ జేయుదేవేంద్రుని కిరీట
ములోని గరుడపచ్చలు ఆపార్థసారథి పాదములందలి తులనీదళములని నేనిం
చుజను లెంచుకొందురో? అట్టి ఈ అల్లికేణితీరమందు పార్థసారథి అని ప్ర
సిద్ధమైవిష్ణువు ప్రకాశించుచున్నతఁడు. కనుక ఈతిరువల్లికేణి బాణముల
ములుకులు తీసివేయు మూలికావిశేషమువలె సకలదోషములను పరిహరించు
నదియైనది.

ఉ. (హీరమణీఘృణిప్రచురత హేమతటికటి) బాపరోపధూ
త్కారవిశల్యసత్కరణిః శ్రీ గాంచితే? కైరవిణిక్ సురేంద్రకో
టిరహరిన్త ణిద్యుతి యితదే తులనీదలపుంజరంజితం
జౌ రహి నంచ నెంచదురు శ్రీ పార్థునిసారథిపాదపద్మమున్.

దం. (రవలకాంతులతో వ్యాపించియున్న బంగారుగట్లు నడుముగాఁ గల
దియు) పాపములనెడి బాణాల నెగరఁగొట్టుటయందు విశల్యకరణి యన్నెడి
యోషధివిశేషమైనదియునైన యీకైరవిణియనెడితిరువల్లికేణియందు పార్థ
సారథియొక్క పాదపద్మము ఇదో! దేవేంద్రుని కిరీటమందలి పచ్చలకాంతి

తులసీదళసమూహమువలె మనోహరమైనది అగును అనుచు కొరికెతో నేవించు జనము ఎంచుచుండును చూచితివా? (అలం=ఉత్పేక్షలు).

వృ॥ అత్ర వసంత స్సంతశ్చిరంత నోక్త్యంతచింతనాశ్రాంతాః
ఆతన్వంతం నుచరితమాతన్వంతో విభాంతిశాంతధనాః॥394

అ. అత్ర=ఇక్కడ, వసంతః = వాసముచేయువారైన, సంతః=సత్పురుషులు, చిరంతనోక్త్యంత-చింతనా-అశ్రాంతాః = అనాదివాగంతయులైన వేదాంతములయొక్క-చింతనమందు-బడలికపడనివారై, శాంతధనాః=శాంతరసమేధనముగాగలవారై, ఆతన్వంతం=శరీరాంతమునఱకు, నుచరితం=సత్ప్రవర్తనమును, ఆతన్వంతః=జరుపువారునై, విభాంతి=ప్రకాశించుచున్నారు.

తా. ఈతిరువల్లి క్కేణియందు వసియించువారు వేదాంతములు పరిశ్రమ చేయుటయందు శ్రమముదెలియనివారై పరమశాంతులై తమయావజ్జీవము సత్ప్రవర్తనములోనే యుండువారు.

క. ఇచట వసించెడుసజ్జన

నిచయము నిగమాంతచింత శ్ నిరతిక్ నిరతం

బుచితక్రియ బాల్యము నుత

రచియించును దనువుదనుక శ్ రమ్యశమం బై .

టి. నిచయము=సమూహము, నిగమాంతచింతక్ = వేదాంతచింతనమందు, నిరతిక్=అసక్తితో, ఉచితక్రియక్ = ఉచితముగా, రమ్యశమంబై=మనోహరమైన శాంతిగుణముగలదై.

కృశానుః—కృశానువుః—

గ॥ అస్తు తథాపి పరికలిత గుణప్రహణహాణా ప్రాయహీయ
జన నిబిడ నగరవిశేషనన్నికర్ష ఏవాత్రమహాదోషః, దుర్ల
భాః ఖలు మూఢేభ్యః కుత్సితతమా లోకే॥ 395

అ. అస్తు=అవుగాక, తథాపి = అట్లయినను, పరికలిత-గుణ-ప్రహణ-హాణ-ప్రాయహీయ-జన-నిబిడ-నగరవిశేష - సన్నికర్ష ఏవ=కూడుకొన్న-సు

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకా తాత్పర్యేతిహాససహితము. 333

గుణములయొక్క-విసర్జనముగల-శ్వేతజనులతో సమానలై - త్యాజ్యులైన జనుల
చేత-పట్టమైన-పట్టణవిశేషమునకు-దాపుగానుంటయే, అత్ర=ఇక్కడ, మహా
దోషః=గొప్పదోషము; లోకే=ఈలోకమందు, హూణేభ్యః=ఈశ్వేతజనుల
కంటె, కుత్సితతమాః=కేవలకుత్సితములు, దుర్లభాః=దొరకువారు-కారు కద?
వ. ఉండనీ. ఉండినను, సుగుణగణము విడిచి విరివిగ నిరవుకొను
నీములుచడనులు వెలుచగ నున్నచెన్న పట్టణము నన్నికర్ష మే
య్యాకై రవిణీక్షేత్రము దోషప్రకర్షము. ఈజగత్సంకరమునఁ
గుత్సితతము లీహూణప్రాణులకంటె వే తేవారును దొరకు
టరిదికద ?

పు॥ హూణాః కరుణాహీనాస్తృణవద్రాష్ట్రాణాంనగణయంతి
తేషాం దోషాః పారేవాచాం యేనాచరంతి శౌచమపి॥

అ. కరుణాహీనాః=దయాశూన్యులైన, హూణాః=ఈహూణులు, బ్రా
హ్మణగణం = బ్రాహ్మణసమూహమును, తృణవత్ = గడ్డిపోచనువలె, నగణ
యంతి = నిరాకరించుచున్నారు; యే=ఏహూణులు, శౌచమపి = శౌచమును
గూడ, న-ఆచరంతి=చేయరో? తేషాం = అట్టివారియొక్క, దోషాః=దోష
ములు, వాచాంపారే=చెప్పమించియుండునవి.

తా. ఈహూణులు తాము శౌచమునైనఁ జేయరుగాని, కనికర మనునదే
లేక, ఆచారవంతులైన బ్రాహ్మణులనుగూడ లక్ష్యముచేయరు; వీరిదోషములు
చెప్ప నలవికానివి.

తే. హీనకరుణు లీధరణి నీహూణజనులు

తృణముగానైన బ్రాహ్మణగణము గొనరు
చెప్పఁదీఱునె వీరలచొప్పు మనకు
నాచరింపరు పెంపటిశౌచ మయిన.

గ॥ పునస్సనిర్వేదం విధి ముద్దేశ్య॥

397

వ. మఱల నిర్వేదంబున దైవంబు నుద్దేశించి.

స్వ॥ శౌచత్యాగిషు హూణకాదిషు ధనం, శిష్టేషుచ క్లిష్టతాం,
దుర్నేధస్సు ధరాధిపత్య మతులం, దక్షేషు భిక్షౌటనమ్,
లావణ్యం లలనానుదుష్కులభవా, స్వగ్రాసునీరూపతాం,
కష్టం సృష్టవతా త్వయా హతవిధే కిన్నామలబ్ధం ఫలమ్॥

అ. శౌచత్యాగిషు=శౌచమునే వదలినట్టి, హూణకాదిషు = హూణతురు
ష్కాదులందు, ధనం=ధనమును; శిష్టేషు=సదాచారసంపన్నులందు, క్లిష్టతాం
చ=దారిద్ర్యమును; దుర్నేధస్సు=దుర్బుద్ధిగలవారియందు, అతులం=సాటిలేని,
ధరాధిపత్యం = రాజాధికమును; దక్షేషు = బుద్ధిసామర్థ్యము కలవారియందు,
భిక్షౌటనం=బిచ్చమునకై తిరుగుటయు; దుష్కులభవాను = హీనకులజలైన,
లలనాను=స్త్రీలయందు, లావణ్యం=సౌందర్యమును; అగ్రాసు = అగ్రకులజ
లైన స్త్రీలయందు, నీరూపతాం=రూపహీనతయును; కష్టం=అయ్యో! హత
విధే=ఓపాడుబ్రహ్మ! సృష్టవతా = ఇట్లు సృష్టించుచున్న, త్వయా=నీచేత,
కిన్నామ=ఏమి? ఫలం=ఫలము, లబ్ధం=లభింపఁబడినది?

తా. శౌచమేచేయని యీశ్వేతముఖాదులను సంపన్నులనుగాను, సదా
చారసంపన్నులైనవారిని దరిద్రులనుగాను, బుద్ధిసమర్థులు కానివారిని రాజ్యా
ధిపతులుగాను, బుద్ధిసమర్థులైనవారిని బిచ్చకులనుగాను, దుష్కులజలైన స్త్రీలను
సుందరులనుగాను, సత్కులజలైన స్త్రీలను కురూపిణులనుగాను సృజించితివే?
ఓబ్రహ్మ! నీసృష్టి కిట్టిజేనా ప్రయోజనము?

నీ. ఆచారహీనుల ౩ కాహూణకాదుల

కర్థ మిచ్చావివరోరార్థ మిచ్చి
యాచారవరులకు ౩ నాభూమిసురులకుఁ

దక్షి కనర్థకము పేరదక్షి క మిచ్చి
మందబుద్ధులకు నరమందగర్వులకును

జయము రాజిలఁగ రారజాధిక మిచ్చి
బుద్ధిమంతులకుఁ బ్రబుద్ధమంత్రులకును

నటిప్పణాం ద్రవద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 335:

దిరముగాఁ దిరియఁగాఁ ॥ దిరిప మిచ్చి
తే. వనితలకు దుమ్ములలకు లాశవణ్య మిచ్చి
రూఢిగను గులజలకుఁ గురూప మిచ్చి
యవుర ! దేవర ! ఫలమేమి ॥ జవురుకొంటి
విట్టి నీస్పృష్టి నొకప్ట ॥ మిప్టమయ్యి
విశ్వావనుః—విశ్వావసువుః—

X॥ అవేహి? త్వ మేతేష్యపి గుణగ్రాహిత్యమ్॥ 399

వ. కృశానూ! నీ వీహూణుల యెడలను గుణగ్రాహితనుగనుమ.

పృ॥ ప్రసవ్యా నహరంత్యమి పరధనోఘ మన్యాయతో

వదంతి నమృషావచో, విరచయంతి వ స్తవ్యద్భుతమ్

యథావిధి కృతాగసాం విదధతి స్వయం దండనమ్

గుణా నవగుణాక రేష్యపి గృహాణ హూణేష్యమూన్॥ 400

ఆ. అమి=ఈహూణులు, పరధన-ఓఘం = పరులసొత్తుల-సమూహమును, అన్యాయతః=అన్యాయముగ, ప్రసవ్యా=బలాత్కరించి, నహరంతి=హరించరు; మృషావచః = అబద్ధపుమాటను, నవదంతి=మాటాడరు; అద్భుతం = ఆశ్చర్యమైన, వస్తు=గ్లాసుపాత్రాదిపదార్థమును, విరచయంతి = చేయుచున్నారు; కృత-ఆగసాం=చేయఁబడిన-అపరాధము కలవారికి, యథావిధి=విధిప్రకారము, దండనం=శిక్షను, స్వయం=తాముగా, విదధతి = చేయుచున్నారు; అవగుణ+ఆకరేఘ = దుర్గుణములకు+స్థానమైన, హూణేఘ = ఈశ్వేతములు బండు, అమూన్ గుణాన్ అపి=ఈగుణములను, గృహాణ=గ్రహింపుమా.

తా. ఈహూణులు పరులసొత్తులు కోరక, అబద్ధములాడక, చిత్రములైన గ్లాసులు సులోచనములు మొదలైనవి చేసికొనుచు, తమప్రభువులవలన తప్పచేసినవారికి తగినశిక్షను జేయించుకొందునుండువారు. ఇట్టివీరియందు ఏదుర్గుణములుండినను, ఇట్టియసాధారణగుణములను మనము గ్రహింపవలెను.

పృథ్వి. బలాత్కృతి హరింపరాఁ బరులనన్వమ్తు లన్వమ్తులై

తలంపరు మృహోక్తు, లంతలన తార్తు రత్యద్భుతాల్,
వలాతు లయినన్ విధు ల్పదిలి శ వర్తిల ర్నిచ్చ, లి
ట్లలంశిగుణము ల్లలా రయిన శ నద్భుతా లీగుణాల్.

టి. తార్తురు=కలిగింతురు, వలంతులు=సమర్థులు, అలంతి=అల్పములైన.

గ|| ఇతి విమాన మితఃప్రతీచ్యం దిశి యోజనపంచక మతిక్రా
మయన్ పురతోశ్చస్త్యా సామోదం|| 401

వ. అని విమాన మక్కడకుఁ బ్రత్యక్షుఁడిక్కుకై యామడ
లై దిటిం గడపి యెదుటం గని యామోదమునుం గొని.

కాంచీపట్టణవర్ణనము.

(ఈకాంచీపట్టణము=క+అంచీ—బ్రహ్మ-సూజించుచుండినది అని ప్రఖ్యాత
పడిన దివ్యదేశము. ఇది బ్రహ్మ విష్ణువును ప్రత్యక్షముచేసికొనుటకై యజ్ఞము
చేయుచు ఆలస్యమైనందున సరస్వతి ఆయజ్ఞమును చెఱుచుటకై ప్రవహిం
చుచు వచ్చినవేగవంతినదితోను, గోపుర ముఖమండప పాకారాదులతోను,
ఉత్తరవేదియొద్ద చరి దరులతోడి కరిగిరి యందలి కరివరదరాజులపుణ్యకోటి
విమానముతోను, వారిదేవియైన పెరుంచేవి తాయార్ల కల్యాణకోటివిమానము
తోను, మఱి పదునెనిమిది విష్ణులయములతోను, ఇదియే కాక, పంచలింగ
ములలో పృథిలింగమై యేకామనాఘుడనెడి పేరితోడి పరమశివునాలయ
ముతోను, ఆయనదేవియైన కామాక్షీదేవియాలయముతోను, మఱి నూటనాలు
గుశివాలయములతోను అతిరమణీయమై “అయోధ్యా మధురా మాయా కాశీ
కాంచీ అవంతికా పురీ ద్వారపతీచైవ సప్తేతా మోక్షదాయికాః” అని మో
క్షప్రదాయకపట్టణము లేడింటిలో నొకటియై సత్యవ్రతక్షేత్రము, వరాహ
క్షేత్రము, నృసింహక్షేత్రము అనియు ప్రఖ్యాతమైనయది.)

వృ|| ఇయం కాంచీ, కాంచీ కరిశిఖరిణః, కాపినగరీ

గరీయస్యాం యస్యాం విహరణజుషాం పక్షులదృశామ్

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 337

ముఖం దర్శందర్శం రజనికర మాదర్శ మమల

స్వరూపం కే పం కేరుహమపి ననిందంతి రసికాః. 402

అ. గరియస్యాం=గొప్పదైన, యస్యాం=ఏపట్టణమందు, విహరణజుషాం=విహారముకలిగియున్న, పక్ష్యలదృశాం=స్త్రీలయొక్క, ముఖం=మొగమును, దర్శందర్శం=చూచిచూచి, తస్యాం=ఆపట్టణమందు, కే రసికాః=ఏరసికులు, ఆమలస్వరూపం=నిర్మలస్వరూపము కల, రజనికరం=చంద్రుని, ఆదర్శం=అద్దమును, పం కేరుహమపి=తామరనుకొ, న నిందంతి=నిందింపరు. కరిశిఖరిణః=హస్తగిరికి, కాంచీ=ఒడ్డాణమువంటిదైన, కాంచీ=కంచి యనెడి, కాపి=ఒకా నొకమనోజ్ఞమైన, నగరీ=పట్టణము, ఇయం=ఇది.

తా. ఈకంచి కరిశైలమునకు మొలకలుపలె చుట్టును గలిగియున్నది. ఇందలి స్త్రీల మొగమును జూచి, రసికులందఱును చంద్రునిఁ గాని, అద్దమును గాని, పద్మమునుగాని ఆమొగముకంటె అందముకానివి యని, వాని నేమియల దను అని నిందించుచుందురు.

శా. ఈకాందిం గరిశైలకాంచి విహరతక్ష్మాస్థాహివేణ్యాస్యముల్
జోకం గాంది మనోహరంబులనుచు శోషిల్లుపుల్లాబ్దముల్
గోకారిక నకళంకునిక గతిన మార్త్రొమ్మించుటద్దమునుక
నూకే కాదు, కనుంగొనక రసికతకొనమాన్యాళికికాదుగా.

టి. విహరత్-కృష్ణాహివేణీ-అస్యముల్=విహరించుచుండెడి (కృష్ణసర్పము వలె జడలుగల=) స్త్రీల మొగములను, జోకక=సంతోషముతో.

కించ. — మఱియు: —

మృసుమనోజనవాదరణస్థానం స్థానే సద్రూపశోభినీ, సీయమ్
నురతాభ్యుదయవిధాత్రీ శుభ కాంచీ సాధు రంజయతి చేతః॥

అ. సు-మనోజ - నవ-ఆదరణ - స్థానం = మనఃకునికొత్తకొత్త - ఆదర
మునకు. మంచిస్థానమై - సుమనోజన - వాద-రణ-స్థానం = పండితజనుల - శా
స్త్రీచర్చయనెడి - యుద్ధమునకు - స్థానమై, స్థానే = తగినదే; సత్ - ద్రు-

ఉపశోభిన్ = మంచివైన-వృక్షములచేత - ప్రకాశింపజేయునదై - సద్రూప-
 శోభిన్ = మంచియాకారముతో - శోభిల్లజేయునదై, సురత - సురతా - అభ్య-
 దయ-విధాత్రీ = సురతముయొక్క - దేవత్వముయొక్క - అభివృద్ధిని - చేయు-
 నదై; సాషయం = ఆయీ, శుభ కాంచీ = శుభకరమగు ఒడ్డాణము - కాంచీపట్టణ-
 ము, చేతః = మనస్సును, సాధు = చక్కగా, రంజయతి = రంజిల్లజేయుచున్నది.

తా. ఈ కాంచీపట్టణము ఒడ్డాణమువలె మన్నధక్రీడలకు మంచిస్థానమై,
 మామిడి మొదలైనమంచివృక్షములు కలిగి, సురతక్రీడ నభివృద్ధి చేయునదై
 యుండునదేకాక; పండితుల శాస్త్రీయచర్చలతోను, మంచిమణిమంటపాదుల
 తోను, మనోహరమై యక్కడఁ జేరువారికి పరమందు దేవత్వమును గలుగఁ
 జేయునదియై రాజిల్లుచున్నది. (అలంకారము - క్లేష.)

తే. వసుధ నా సుమనోజననశ్రవాదరణము

నలమ, సుమనోజ్ఞ సద్రూపసంస్థితంబ
 నిరతమును సురతోదయశపరతి నుంటఁ

గాంచి గాంచినఁ గాంచనై శీకాంచితంబ.

టి. కాంచి = ఒడ్డాణము - కంచి, కాంచన - నీక - అంచితంబు - అ = బంగా-
 రమువలె - ముఖ్యమై - అంచితంబు = మనోజ్ఞమయినదియే.

గ|| సగరీమేనాం దక్షిణేన కరుణార్పురీవ భగవతోవేగవతీనామ
 ప్రవహతి పావనీ శైవలినీ|| 404

వ. ఈనగరికి దక్షిణమున భాగవతియయిన కరుణానదివలె వేగ-
 వతి యనెడి ద్వీపవతి యతిపావనియై ప్రవహించుచున్నది.

టి. భాగవతి = భగవత్సంబంధిని, ద్వీపవతి = నది.

ఇ|| వేగాపగ = వేగవతీనది - ఇది యిక్కడి ప్రాంతములలోని అశ్వ, మంజ-
 శా, కంఘా, హరిద్రా, విరజా, క్షీరా, వేగవతీ - అనున పునదులలో నొకటి
 యైనది. మఱియు సరస్వతీదేవి బ్రహ్మచేసెడి అశ్వమేధయాగమపుడు తన
 భర్తృవియోగమునకు చాల్చికాలము తాళజాలక, ఆయాగమునకు విఘ్నము
 చేయఁగోరి అతివేగముతో ఈనదిరూపమున ప్రవహించుచు వచ్చినది.

సతిష్వణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 339

పు॥ మాధుర్యాధ్యయనోపపన్నమధునివ్యందాని, మందానిల
వ్యాలోల త్రిటచారుభూరుహశిఖానిష్పాతిపుష్పాధికైః
డిండిరైస్సితవంతి పాంతు, దురితాద్వేగాపగాయాస్సుర.
ద్వేగోద్వేజితవాజిమేధమఖకృద్వేధాంసి, పాథాంసి, నః॥ 405

అ. మాధు...వ్యందాని—మాధుర్య = తీయదనము, అధ్యయన=చేర్చుట
కై, ఉపపన్న=కూడుకొన్న, మధునివ్యందాని=తేనేసోనలుగలవై; మందా...
ధికైః=మందానిల - సన్నగాలిచేత, వ్యాలోలత్ = చలించుచున్న, తట=గట్ట
యందలి, చారు=సాగనైన, భూరుహశిఖా = చెట్లకొనలనుండి, నిష్పాతి=పడు
చున్న, పుష్ప=పూవులచేత, అధికైః=అత్యంతములైన, డిండిరైః=నులుగుల
చేత, స్సితవంతి=నవ్వుచున్నవై; స్సుర... ధాంసి—స్సురత్ = అధికపడుచున్న,
వేగ=ప్రవాహవేగమునకై, ఉద్వేజిత=భయపడిన, వాజిమేధమఖకృత్ = అ
శ్వమేధయాగముచేయుచుండు, వేధాంసి=బ్రహ్మదేవుడుగలవైన, వేగాపగా
యాః=వేగవతీనవియొక్క, పాథాంసి=జలములు, నః=మమ్మును, దురితాత్ =
పాపమునుండి, పాంతు=గక్షించునుగాక?

తా. సన్ననిగాలికి గదలి గట్లలోని చెట్లకొనలనుండి తీయనితేనెబొట్లతో
జాతి పడుచుండు పూవులచేత నిండుకొనియుండు నులుగులచేత నవ్వుచుండు
నట్లుండి, బ్రహ్మతాను జేయునశ్వమేధయాగ మేమి చెడిపోవునో యని భయ
పడు సంతటిప్రవాహవేగము గల యీ వేగవతీజలము మమ్ము గాచుచుండుగాత?
సీ. మధురిమ కలుగుకై శ్రీమకరందనివ్యంద

ములు తీరభూరుహశీములను గురిసి

యలతీరభూరుహశీముల మందమారుత

ములఁ బతత్సుమవారశీములను గలసి

చిటునవ్వు నవ్వినశీతెఱుగునఁ దరఁగల

నూయాలలూఁగెడు శ్రీనురువు లూఁగి

యలనాఁటియశ్వమేధాధ్వరంబునయండు

విధియె సాధ్వస మందుకవ్యధకు లోఁగి

తే. కలిత కల్తార్తై రవరకలితవిమల

సలిల సలలితవీచీవిగచలితచకిత

శకున కులకలనాదమోదకజనౌఘ

మైనయీవేగవతియె మా శ కఘవిఘాతి.

టి. పతత్సుమవారములను = జాతిపడుచున్న పుష్పసమూహములను, తరః
గలక్=అలలలో, ఆఁగి=పట్టుకొని, అధ్వరంబునయందు=యజ్ఞమందు, విధి
యె=బ్రహ్మయె, సాధ్వసము-అందు=భయమునుపొందునట్టి, మోదకజన-ఓఘ
ము=సంతోషపడుజనసమూహముకలది, అఘవిఘాతి=పాపహారి.

ఇ. మఖకృద్వేధ=యజ్ఞకర్తబ్రహ్మ-(బ్రహ్మయాగము)యందుకాలమందు
ఈబ్రహ్మ ఆమహావిష్ణువును ప్రత్యక్షము చేసికొనుటకై యీకాంచీపట్టణము
దు చేయుచుండిన యశ్వమేధయాగము.

గ॥ ఇతశ్చనభే ! చక్షుర్నిరూప్యతామ్॥

406

వ. చెలికాండ ! యీడను నీచూపు నిరూపింపుము ?

హస్తిగిరివర్ణనము.

ఇ.గజభూభృత్=కరిగిరి.ఇది-గంధర్వశిర్వురు దాయభాగమునకై యొక్క
రొక్కరు శసించుకొని కరిమకరములుగా పుట్టి కనిపెట్టుకొనియున్నమకరిచేత
కరిచిక్కుకొని చాలాకాలము విడువఁబడక కృశించి యెందఱినో వేడుకొని
యెవరివలనను ఉపయోగము లేక తుదకు యుక్తినవేషించి శ్రీమన్నారాయ
ణుని ప్రార్థింపఁగా, శ్రీనారాయణుఁడు వచ్చి కటాక్షించి ఆగజేంద్రుని విశు
త్తునిఁ జేయఁగా, ఆయనదయాళుత్వమున కధికానందపడి అదిమొవ లానారా
యణునాజ్ఞచేతనే ఆగజేంద్రుని డీకాంచీపురమున పరదరాజస్వామిగానున్న
యావారాయణునకే వాసస్థానమైనపర్వతము.

వృక్షము ఏష రాజత్కటక స్సదాలిభి

స్సమాశ్రిత శ్శోభనదానసంపదా

స నిత్యశుద్ధం వరదం త ముద్వహ
న్యథార్థనామా గజభూభృదీక్ష్యతే॥

407

అ. యః ఏషః = ఏయిది, రాజత్ - కటకః = ప్రకాశించు-సానుప్రదేశములు. శుభస్థలములు కలదియు; సత్ - ఆలిఖిః - సదా - ఆలిఖిః = సత్పురుషుల-సమూహముల చేత - ఎప్పుడును-భృంగముల చేత, సమాశ్రితః = ఆశ్రయించబడినదియు; శోభనదాన-సంపదా = శుభములనిచ్చుటయందలి - శుభకరమైన మదజలములంబలి-సమృద్ధిచేత, నిత్యశుద్ధం = ఎల్లప్పుడును నిర్మలమైన, వరదంతం = ఆవరదరాజులను - శ్రేష్ఠమైనదంతమును, ఉద్వహః = వహించుచు, యథార్థనామా = నిజమైన పేరుగల, సః = ఆ, గజభూభృత్ = కరిశైలము - కరిరాజును, ఈక్ష్యతే = చూడఁబడుచున్నది.

తా. ఈకరిశైలము తనచరియలలో సత్పురుషులకు శుభప్రదమగుచు, సర్వదా పరిశుద్ధస్వరూపుడైన వరదరాజులను తాను కిరసా వహించుచుండి యు; కరిరాజువలె శుభస్థలములును, మదజలమును, అందు భృంగములును గలిగి, గొప్పదంతములును వహించునదిగా నున్నది.

తే. కటకమకుట మెయ్యది శుభశ్రవకటదాన
ముత్కటస దాళినికటమరదుత్కటేభ
ధరణిభృన్మణివరదదశీద్వహనఘటిత
పటుతః గన్పడె నన్వర్థపదమ కాఁగ.

దం. ఏహ స్తి గిరి - ఏహ స్తి రాజము మకుటమువలె ఉన్నతనితంబములు గొప్ప శుభస్థలములై కిరీటుముగా కలదో, మంగళములకు ప్రసిద్ధమైనదానము - మంగళకరమైన ప్రసిద్ధమైన మదజలముకలదో, విశేషించిన సత్పురుషసమూహము - ఎల్లప్పుడు తుష్టదేవును సమీపమున కలదో, ఆ, విజృంభించిన హస్తీపర్వత శ్రేష్ఠము - హస్తీరాజశ్రేష్ఠము (వరద-దత్ - వర-దదత్ = శోరికలుకలుగా నిచ్చుదంతములను - వరములిచ్చు వరదరాజును) వహించుటచేత కూర్చుండిన పటిమచేత సార్థమైన నామముకలదిగా కనఁబడెను. (శ్రేష్ఠులు)

గ॥ సభ క్తిప్రకర్ష మంజలిం బధ్వా॥

408

వ. భ క్తి యతిశయించి యంజలియు బంధించి.

శ్రీ వరదరాజస్వామివర్ణనము.

(వీరు—ఈకాంచీపురమున కరిగిరినోడి సత్యవ్రతక్షేత్రమందు అగ్నితీర్థము మొదలు పంచతీర్థములతోడి అనంతసరసీతటమందు భృగు నారదమహర్షులకు ను అనంతగజేంద్రులకును బ్రహ్మదేవునకును ప్రత్యక్షమగుటకై ఆబ్రహ్మ చేసెడి యశ్వమేధయాగమందు ఆతఁడిచ్చు హవ్యకవ్యాదులందు తా నంగీకరించిన ఐపతో పరిమళించు నధరపల్లవముతోలేచి సాక్షాత్కరించి కృతయుగమున ఆ బ్రహ్మచేతనే పూజింపబడినట్లు బ్రేతాయుగమున గజేంద్రునిచేతను, ద్వాపర యుగమును బృహస్పతిచేతను, కలియుగమున ఆదిశేషునిచేతను పూజింపబడి యిప్పటికిని భక్తులకెల్లరకును కోరినవరము లిచ్చుచు, ఆశగిరింగింపైరుమాళ్లతోను తనదేబియైన పెరుందేబి తాయారుతోను గూడి పూద త్రయాళ్వారియొక్కయు తిరుమంగైయాళ్వారియొక్కయు మంగళాకాశనములు కలిగి సేవసాయించు చున్న శ్రీదేవరాజపెరుమాళ్లు.)

వృ॥ ద్విపాచల ముపాశ్రితం త్రిదశపాదవన్ద్యవీ

త్రపాకర ముపాస్త హే దిగధిపావనం పావనమ్

కృపాశిశిరలోచనం కృతభవవృధామోచనమ్

వపాసురభిలాధరం వరదనామ ధామ స్థిరమ్॥

409

అ. ద్విపాచలం=హస్తికైలయును, ఉపాశ్రితం=ఆశ్రయించినదియు, త్రిదశపాదప-స్వర్ణవీ-త్రపాకరం = కల్పవృక్షమునకును - తామధేనువునకును-సిగ్గును గలుగఁజేయునదియు, దిగధిప-అవనం = ఇంద్రాదిదిక్పాలకులను-రక్షించునదియు, పావనం=పవిత్రమైనదియు, కృపా-శిశిర-లోచనం = దయచేత-చల్లని-చూపుటకలదియు, కృత-భవవృధా-మోచనం = చేయఁబడిన - సంసారదుఃఖములను-విడిపించునదియును; వపా-సురభిల-అధరం = మేదస్సుచేత - పరిమళిం

పఁబడిన+పెనవికలదియును, వరదనామ=వరదరాజులుఅను పేరుకలదియునైన,
స్థిరం=శాశ్వతమైన, భామ=తేజయును, ఉపాస్త హే=ఉపాసించుచున్నాము.

తా. ఈహస్తీశైలమందు దానమువలన కల్పవృక్షకామధేనువులనుగూడ
మించుచు, ఇంద్రాదులను రక్షించుచు, కనికరముతోడి చూపులతో సమస్త
దూఖులనుకొ బోఁగొట్టుచు, బ్రహ్మాశ్వమేధయాగమందు హోమద్రవ్యముగా
ఓష్ఠమందె పరిమళించుచున్న వపతోడఁగూడ ఆవిర్భవించియున్న యీవరద
రాజస్వామిని నేవించుచున్నవారము.

సీ. కరిశైలమును జేరి శ్రమరసాలమును మీటి

కోరినకోరికల్ శ్రీ కోరి యొసఁగ

దిక్పాలురకుఁ దానె శ్రీదిక్కుగా నేర్పడి

పరమపావనతకే శ్రీ పాలుపడఁగఁ

గెందామరలఁ బోలుకంఠోయి దోఁపించు

పరమకారుణికతకై శ్రీ బరిధిల్ల

సంసారసాగరశ్రమృగ్నులను దేల్పు

దురితదూరకతమై శ్రీ బరఁగుచుండ

తే. వేధయే చేయునాయశ్వశ్రమేధమందుఁ

దానుగానే వపారనశ్రపానమందు

వాంఛ నవతరించినతనశ్రవరదనామ

ధామ మీయదే మాకు నుత్తారకంబు.

గ|| కృశాను మామంత్ర్య||

వ. కృశానుని బిలిచి.

410

శ్లో||వరదం భో! భజ సతతం శ్రవదంభోరహవిలోచనం దేవమ్

పరదంభోవహతికరంహరదంభోలిధరముఖమఖాశనుతమ్|| 411

అ. భో=ఓకృశానూ! శరత్-అంభోరహ - విలోచనం = శరత్కాలముం
దతి తామరలవలె - కన్నులుగలవాఁడును, పరదంభ - ఉపహతికరం = శత్రు

పులయొక్క-గర్వమును-నాశముచేయువాడును, హర - దంభోలిధర - ముఖ-
మఖాశ-నుతం = శివుడును-ఇంద్రుడును - మొదలైన-దేవతలచేత - స్తోత్రము
చేయఁబడినవాడునైన, వరదం-దేవం = వరదరాజుల-సేడి-స్వామిని, సతతం=
ఎల్లప్పుడును, భజ=భజింపుమ? (వృత్త్యనుప్రాసాలంకారము)

తా. ఓకృశానూ! శరత్కాలపు-దామరలవలె కనులు కలిగి, రుద్రేంద్రా
దులస్తోత్రములకు పాత్రుడై, శత్రులగర్వము నడచుచుండునట్టియీశరదరా
జస్వామిని భజించుచుండుము?

క. వరదుని గని-శర-ణమమా

శర దురు సరసీజపత్రేనమనేత్ర మహా

దురతర రిపు దంభహరు

హరహరిహాయజయవిజృంభ శ్రీనాదరణపరున్.

టి. హర...పరున్ = శివునకును, ఇంద్రునకును, జయాతిశయమందలి యా
దరమందు, ఆసక్తిగలవాడునైన.

గ|| పున స్సానున్ రణ గోమాంచమ్||

412

వ. మఱల ననున్గరించి యవయవంబులుం బులకరించి.

వృ|| తాపత్రయప్రశమనా దమృతం గ్రహీతుమ్

తామేన వైధహయమేధవసా ముపాసే

అభోధిజాధర సుధారస వాసి తేన

యాచుంబితా వరదరాజ ముఖాంబుజేన||

413

అ. అంభోధిజా-అధర-సుధారస=వాసి తేన = శ్రీరసాగరపుత్రియైన లక్ష్మీ
దేవియొక్క-మోవియందలి - అమృతరసముచేత - పరిమలించుచున్న, వరదరా
జముఖాంబుజేన=వరదరాజస్వామియొక్క-మోముదామరచేత, యా=ఏవప,
చుంబితా = చప్పరింపఁబడినదో? తాం=ఆ, వైధ-హయమేధ - వపాంసప=
బ్రహ్మసంబంధియైన-అశ్వమేధమందలి - ఐవనే, తాపత్రయ - ప్రశమనాత్ =

తాపత్రయమును+నశింపఁజేయుటనుండి, అమృతం=మోక్షమును, గ్రహీతుం= గ్రహించుటకై, ఉపానే=భజించుచున్నాను.

తా. ఈవిరదరాజస్వామి తనముఖారవిందమున ఆలక్ష్మీ దేవియధరామృతరస పరిమళము సదా యుండియు, ఆబ్రహ్మేశ్వమేధయాగమందలివపాపపరిమళము ను గోరి, తనయధరమున ధరించియుండునట్టి యావపనే నేనుఈతాపత్ర యాలు పోగొట్టుకొని యామోక్షమును సిద్ధింపఁజేసికొనుటకై భజించుకొను చున్నవాఁడను.

తే. తాపములతిగ తెగమాపి శత డమృతమును

గాంచఁ గాంచనగర్భ యాశమున వప ను

పానచేసెద నెద నున్నశ్రవత్కలాక్షి

యధరనుధ గ్రోలువరదు ముఖాబ్జప్రపను.

టి. తత్-అమృతమును = ఆ-మోక్షమును, ముఖాబ్జప్రపను = ముఖకమల మనెడి పానీయకాలయందు, కాంచనగర్భ=బ్రహ్మయొక్క, తిగ = మూడు. (తాపత్రయము—ఆధ్యాత్మిక, ఆధిభౌతిక, ఆధిదైవికములు.)

గ|| పున స్సానంఽమ్||

414

వ. మఱిలఁ బరమానందభరమున.

వృ|| భువనవహనశీలా సింధురాగం భజంతీ

జయతి వరదమూర్తి స్సాధు వేగాపగాచ

దమయితు మంత్రీగ్ధా ధాతృయజ్ఞం ద్వితీయా

సఫలయితు మిహాద్యా సాదరా ప్రాదురానీత్ ||

415

అ. భువన-వహన-శీలా = లోకములను-జలములను-ఉద్వహించుటే—ప్రవహించుటే-స్వభావముగాఁగల, వరదమూర్తి=వరదరాజస్వామి, వేగాపగాచ=వేగవతియు, సింధుర-అగం—సింధు-రాగం = హస్తీశైలమును—సముద్రప్రప్తం దలి-ప్రేమను, భజంతీ=అవలంబించునదై, సాధు=చక్కఁగా, జయతి=సర్వోత్కర్షముగానున్నది. ఇహ=ఇక్కడ, ఆద్యా=మొదటిది, ధాతృయజ్ఞం=బ్ర

జ్ఞానమును, సఫలముతుం=సఫలపఱచుటకు, సావరా= ఆదరముతోఁగూడి నదియై, ప్రాదురాసీత్ =ప్రాదుర్భవించెను; ద్వితీయా=రెండవది, దమయితుం =చెడఁగొట్టుటకు, అవతీర్ణా=పుట్టినది.

తా. జగద్రక్షణమే స్వభావముగాఁగల యావరపరాజస్వామి యీహస్తి శైలము చేరి బ్రహ్మయజ్ఞము సఫలపఱచుటకును, జలప్రవాహమే స్వభావముగాఁగల ఆ వేగవతీనది సముద్రసంగమాపేక్షను పొంది బ్రహ్మయజ్ఞమును జేయు పుటకును ఆర్భవించిరి.

ఆ. భువనవహనజయము శ్రీ భువి సింధురాగము

వరదమూర్తి వేగశ్రీ వతియుఁ బడయు

ద్రుహిణసవన మపుడు శ్రీ దులిపింపఁ రెండవ

దవధరింప మొదటి శ్రీ దవతరించె.

టీ. జయము=ఉత్కర్షణమును, ద్రుహిణసవనము=బ్రహ్మయజ్ఞమును, దులిపింపఁ =నశింపఁజేయుటకును, అవధరింపఁ = ఉద్ధరింపఁజేయుటకును, అవతరించెఁ =అవతారమొత్తెను. (శ్లేషయథాసంఖ్యాలంకారములు.)

కృశానుః—కృశానుఁడు.—

గ॥ వయస్య ! తవేయం జయానభిజ్ఞే తస్మిన్ జయతీత్యుక్తిరయ్యుక్తా । సవనసఫలీకరణ ఫణితరపి తత్ప్రతికూల్యభాజిని నోచితా॥

వ. నువ్వుదయా ! యిటు జయానభిజ్ఞుఁ డౌనితనియందు జయోక్తి యయుక్త మగుటయకాక, సవనము నవధరించుటకై యవతరించెననుటయు, దానిప్రతికూలునందనుకూలమగుటయ కలదా ?

తథాహి..—అటులె కదా?—

శ్లో॥ అజయజ్ఞోద్భవే తస్మిన్ కథంనామ జయజ్ఞతా

సవనాశానుకూలే కా సవనాఫల్యకారితా॥

417

(పైజెప్పినదానినే విభాగభేదముచేత ఇటు శ్లేషగాఁ జెప్పచున్నాఁడు.)

అ. ఆ-జయజ్ఞ-ఉద్భవే=జయజ్ఞ-ఉడుకానివాడుగా-జన్మముగల, తస్మిన్= ఆవరదరాజులయందు, జయజ్ఞతా=జయజ్ఞ-ఉడుగుట, కథంనామ=ఎట్లు? సవ- నాశ-అనుకూలే=యజ్ఞము-చెఱుపుటకునుఅనుకూలుఁడైనవానియందు, సవ-సా ఫల్య-కారితా=యజ్ఞములకు-సఫలత-చేయుట, కా=ఎట్టిది? (ఆర్థాంతరము) హేఅమ=ఓభాగ్యరహిత! కృశానూ! అజయజ్ఞ-ఉద్భవేతస్మిన్=బ్రహ్మయజ్ఞ మున జన్మముగలవానియందు, జయజ్ఞతా=జయజ్ఞ త్వము, కథంన=ఎట్లు కలుగ దు? సవనాశ-అనుకూలేతస్మిన్= దేవతలకు అనుకూలుఁడైనయతనియందు, అసవసాఫల్యకారితా=యజ్ఞసాఫల్యము చేయకుండుట, కా=ఎట్టిది?

తా. అజయజ్ఞ-జన్మఁడై జయజ్ఞ-ఉడుగా జన్మించుటయు, సవనాశుల కను కూలుఁడై సవసాఫల్యము కలుగుటయు నెట్లు? అనియు, బ్రహ్మయజ్ఞ-జన్మఁడై జయజ్ఞ తయు సవసభుక్కుల కనుకూలుఁడై సవసాఫల్యము లేకపోవుటయు నెట్లు అనియు విభాగవివేచనము.

తే. అజని యజయజ్ఞజని యెతఁ १ డతనియందు
నటజయజ్ఞత యెటు గల్గు १ నదియ కాక
యవున ? సవనాశ సాశము १ నతనియందె
కలదు, కలదంట సవనసఫలత వెంట.

టి. అజని=జన్మరహితుఁడో, అజయజ్ఞజని = జయజ్ఞ-ఉడు కా (బ్రహ్మయజ్ఞమందు) జన్మముకలవాఁడో, జయజ్ఞత=జయజ్ఞ-ఉడుగుట, సవనాశ సాశమును=యజ్ఞధ్వంసముచేయుట అనెడుబంధముకూడ-యజ్ఞభుక్కులైన దేవతలందు ప్రేమబంధముకూడ, వెంట=తోడనే, కలదంటసవనసఫలత= సవనసాఫల్యము-అసవనసాఫల్యము కలదంట?

విశ్వావనుః—విశ్వావనువు.—

గ॥ నభే! శ్లేషభంగ్యైవ దోషముద్భావయతా భవతా నకల
హేయప్రత్యనీకతైవాస్మిన్నావిష్కృతా యుక్తంచైతత్ ॥
వ. నీవీశ్లేషముఖాసనే దోషముదోషించుచును నకలహేయప్ర.

త్యసీకతయే యితనియందు నావిష్కరించుచున్నావు. ఇది
యును యుక్తము.

టి. శ్లేషముఖాన సే = నానార్థవాచకశబ్దద్వారా, హేయప్రత్యసీకత = దో
షప్రతికూలత.

మృ॥ పద్మోల్లాసవిధాయని సత్పథదీప్తికృతి చక్రభవ్యకరే
భాస్వతి వరదే భవితా నజాతు దోషానుషంగవార్తాపి॥ 419

అ. పద్మ-పద్మా-ఉల్లాసవిధాయని = తామరలకు - లక్ష్మీతి - సంతోషమును
జేయునతఁడును, సత్పథ-దీప్తికృతి = ఆకాశమార్గమునకు—సన్మార్గమునకు-కాం
తినిజేయునతఁడును, చక్ర-భవ్యకరే = చక్రవాకములకు—చక్రకాయుధముచేత-శు
భకరమైన-కిరణములు—హస్తముకలయతఁడునైన, భాస్వతి = సూర్యునియందు
ను, వరదే = వరదరాజస్వామియందును, దోషా—దోష-అనుషంగవార్తాపి =
రాత్రితోడి—నకలదోషములతోడి - సంబంధపుమాటయైన, జాతు = ఒకప్పు
డైనను, నభవితా = కలుగఁజాలదు. (శ్లేషయథాసంఖ్యాలంకారములు.)

తా. తామరలకు వికాసమును, ఆకాశమునకు ప్రకాశమును, జన్మవలకు
ఉల్లాసమును గలిగించు సూర్యునియందు రాత్రితోడిసంబంధ మనుమాటయే
లేనట్లు; లక్ష్మీదేవికుల్లాసమును, సన్మార్గమునకు ప్రకాశమును, చక్రహస్తమును
గలిగియుండు నావరదరాజస్వామియందు ఏదోషముతోడిసంబంధ మనుమా
టయే లేకయుండును.

ఆ. సత్పథప్రకాశ సతతపద్మోల్లాస

చక్రభరణము లను శ సద్గుణములె

భూవలుగను వెలుగ శ దోషానుషంగ మక

వార్త గలుగు నెటుల శ వరదహరికి.

టి. వరదహరికి = వరదరాజస్వామియనెడి సూర్యునికి. (శ్లేషరూపకములు)

గ॥ సమంతా దవలోకయ స్సంజలిం బద్ధా॥

420

వ. కలయం గాంచి యంజలియుం గావించి.

పు॥ సేవేనంతసర, శ్చయే కరిగిరిం, శ్రీపుణ్యకోట్యానమమ్
 ధ్యాయా మ్యుత్తరవేది, మత్ర మహితం దేవాధిరాజం భజే
 కల్యాణీం కలయామి కంజనిలయాం కల్యాణకోటిస్థితాం
 ఈడే రాఘవయాదవాదిమకిటీ, వందే ముకుందాశ్రితాన్॥

అ. అనంతసరః=అనంతసరస్సుచు, సేవే=అనుసరించుచున్నాను; కరిగిరిం=
 హస్తీలయము, శ్చయే = ఆశ్రయించుచున్నాను; ఉత్తరవేదిం=ఉత్తరవేదిక
 ను, శ్రీపుణ్యకోట్యానమం=పుణ్యకోటివిమానముతోఁ గూడ, ధ్యాయామి =
 ధ్యానముచేయుచున్నాను; అత్ర=ఈయుత్తరవేదియందు, మహితం=పూజితుఁ
 డైన, దేవాధిరాజం=వరదరాజస్వామిని, భజే=సేవించుచున్నాను; కల్యాణ
 కోటిస్థితాం=కల్యాణకోటివిమానమందుండునట్టి, కల్యాణీం=మంగళస్వరూపు
 రాలైన, కంజనిలయాం=పద్మాలయ యైనలక్ష్మిని, కలయామి=సేవించుచున్నా
 ను; రాఘవ-యాదవ-ఆదిమకిటీ = శ్రీరాముని-శ్రీకృష్ణుని - ఆదివరాహస్వా
 మిని, ఈడే=స్తుతించుచున్నాను; ముకుందాశ్రితాన్ = హరిసమాశ్రితులైన
 సనకాదులను, వందే=నమస్కరించుచున్నాను.

తా. అనంతసరస్సున స్నానముచేసి, హస్తీలయెక్కి, పుణ్యకోటివిమాన
 మతో ఉత్తరవేదిని స్మరించుకొని, అందు ఆదేవరాజస్వామిని సేవించి, కల్యా
 ãకోటివిమానమున ఆపేరుండేవి తాయారును సేవించి, మఱియు నందు శ్రీరాముని
 శ్రీకృష్ణుని ఆదివరాహస్వామిని ప్రణమించుచు, అందు అందఱునకు సేవిం
 చుచుండు సనకాదులను నమస్కరించుచున్నాను.

5. సదనంతసర సెంతో శ సదమలస్వాంత మై

సేవించు నిదె చెంత శ జంత లణగఁ

గరిరాజు గిరిరాజు శ మరవగు తేజతో

నాశ్రయింతును సాజ శ మైనయోజఁ

బుణ్యకోటిని గోటి శ పుణ్యము ల్గులుగుకై

పాటించు ధుతపాపశ్ఘాటికోటి

వేదోశ్వమేధీయ శ్రీ వీధి యు త్తర వేది
 ధ్యానింతు నిదే సదాశ్రయనవేది
 తే. ద్విరదవరదుని వరదునిఁ శ్రీ ద్వర వరింతుఁ
 గలయఁ గలయుతుఁ గమలను శ్రీ గమలనిలయ
 రాము రామసోదరుఁ గిరిఁ శ్రీ బ్రహ్మిణి గాంతుఁ
 జనకసనకాదులకును వందనము లెంతు.

టి. కరిరాజగిరిరాజుఁ = హ స్తిశైలమును, ఓజుఁ = వరుసతో, ధుత+పా
 ప—ఘోటికోటి=తోలఁగఁగొట్టఁబడిన-పాపములనెడు - అశ్వసమాహముకలది
 యైన, వేదః-అశ్వమేధీయ-వీధి=బ్రహ్మయొక్క-అశ్వమేధయజ్ఞ సంబంధియైన-
 మండపపంక్తి కలదియై, కిరిఁ = వరాహస్వామినిఁ, చనక = విడిచిపోవక.
 గ॥ ఇతిప్రతీచ్యాందిశి కించిదంతర మతిక్రమ్యసవిస్త్వయానందమ్॥
 ప. అని పశ్చిమంబునకుం గొంతయంతరం బతిక్రమించి సవిస్త్వ
 యం బగు సంతోషభరంబున.

అత్రహి-ఇక్కడఁ గదా:—

వృ॥ స్వావజ్ఞానసమున్మిషద్రుషి సరస్వత్యాం విరించ్యధ్వర
 ప్రత్యూహాయ నదీప్రవాహవిధయా పర్యాపతంత్యామహా
 దూనే తద్రుషిణే గణేచ మరుతాం దీనే మఖం విఘ్నతః
 పాతుం సేతుకృదేవ సేతు రభవత్పక్షింద్రకేతు స్స్వయమ్॥
 అ. స్వ-అవజ్ఞాన-సమున్మిషత్ - రుషి=తెనయొక్క-అవమానముచేత-రేగు
 చున్న-కోపముగల, సరస్వత్యాం=సరస్వతి, విరించి-అధ్వర-ప్రత్యూహాయ=
 బ్రహ్మయొక్క-యజ్ఞ మయొక్క-విఘ్నముకై, నదీప్రవాహవిధయో = వేగవంత
 నదీప్రవాహవీరితో, పర్యాపతంత్యాంసత్యాం = వచ్చుచుండఁగా; తత్ద్రుషి
 ణే=అబ్రహ్మ, దూనేసతి=దుఃఖించుచుండఁగా; మరుతాంగణేచ=దేవతలయొ
 క్క-సమాహమును, దీనేసతి = సోలిపోవుచుండఁగా; మఖం=యజ్ఞమును,
 విఘ్నతః=విఘ్నమునుండి, పాతుం=రక్షించుటకై, పక్షింద్రకేతుః=గరుడధ్వ

సతిప్వణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 351

జుడైన, నేతుకృత్ = శ్రీరాముడు, స్వయమేవ = తానే, నేతుః = నేతువుగా, అభవత్ = అయ్యెను.

తా. సరస్వతి తన్నుబ్రహ్మ అవమానించినందుకై కోపపడి ఆబ్రహ్మయజ్ఞమును జేయుటకు తాను వేగవంతినిగా వేగపడి ఐచ్చి వెల్లువయై ముంచుకొఁగా; బ్రహ్మయే కాక, యందఱు డేవతలును దుఃఖితు లగుచుండఁ జూచి, ఆయజ్ఞమును గాపాడుటకై యాదేవరాజస్వామియే తాను నేతువుగా అడ్డపడెను.

సీ. తన పరాభవమున ర కెనసిన కినుక రేఁ

గిన దై నభారతి ర తనదుపతియె

చేసెడునది యైనఁ ర జేకొని క్రతువును

గాసిచే సెడుకొఱ ర కోసరిలక

వైఁబడి వాతెడిరపగిదికి బ్రహ్మయు

మానమందు భయమందురచున కృశింప

సరసిద్ధసాధ్యకిరన్నరులును మునివరు

తెల్ల రుల్లోలురై ర డిల్లపడఁగఁ

తే. గాంచి కరుణించి మఖము విశ్ఘ్నము దలంచి

మున్ను మున్నీట నేతువ ర యెన్ని చేసి

నట్టి పక్షింద్రకేతువె ర యాక్షణమున

నేతు వయ్యెను గాదె రక్షింప దాని.

టి. భారతి = సరస్వతి, ఓసరిలక = వెనుకతీయక, పక్షింద్రకేతువె = గరుడ ధ్వజుడె.

కించ. — మఱియు. —

శ్లో॥ వరం వేగం సరస్వత్యా ఉద్వేగమపి తత్ప్రతేః

న ఏష నేతూద్ధరణోఽప్యరుణ ద్యుగప త్ప్రభుః॥ 424

అ. నేతూద్ధరణః = నేతువునుద్ధరించినట్టి, సఏషఃప్రభుః = ఆయాప్రభువైన శ్రీరాముడు, సరస్వత్యా = వేగవంతిరూపయైన సరస్వతియొక్క, వరం =

అధికమైన, వేగం = వేగమును, తత్పతే = ఆసరస్వతీపతియైన బ్రహ్మయొక్క, ప
రం = అధికమైన ఉద్వేగమపి = భయమునుకొ, యుగపత్ = ఒకప్పుడే, అరుణత్ =
అడ్డిపతీచెను. .

తా. అప్పుడు సేతూధరణముచేసి ఆశ్రీరాముడే ఇప్పు డీ వేగవతిగా పా
టిన సరస్వతీప్రవాహవేగమునే గాక, ఆసరస్వతీపతియైన యాబ్రహ్మయొక్క
భయానిని గూడ నొక్కప్పుడే పడఁగొట్టెను. .

తే. వేగవతి యగువాగ్దేవీ వేగభరము

వాగధీశుఁ డగుమఖ యుద్వేగభరము

నొక్కసారియ సేతువు నీ నుద్ధరించి

నట్టి డగుప్రభుఁ డటు బిట్టు నీ మట్టువటిచె.

టి. మఖి = యాజకుఁ డైన బ్రహ్మయొక్క, ఉద్ధరణము = తొలఁగించుటయు.
చెలఁగించుటయు, (శ్లోమధి త్తితోడి అభేదాధ్యవసాయముచే విరోధాభాసాలం).

పరిమళరంగ నాయకవర్ణనము.

పరిమళరంగనాయకులు — (వీరు సత్యలోకమున త న్నారాధించుకొనుచు
న్న బ్రహ్మయందలి తనవాత్సల్యముచేత ఆబ్రహ్మ యీసత్త్వనతక్షేత్రమున చే
యునశ్వమేధయజ్ఞ మునకు విఘ్నముచేయు వేగవతిగా వచ్చినసరస్వతి నాటం
కపటదుటకై ఆమెకంటె భాషావిశేషమున అదిమకాబ్దికుండై తనకాబ్దికభా
ష్యపరిమళముతో విశేషించిన ఆయాదిశేషునే శయ్యగాఁజేసికొని పరిమళించు
కొనుచునున్న యాశ్రీరంగనాయకులుగానె సేవసాయించువారు.

అపిచ. — మఱియు: —

వృ॥ ఆశా మీశానబంధోశ్చరణనఖరుచాం ధారయా స్తేరయంతీ
కుంభీడింభస్యకాష్ఠామపిమణిముకుటస్య స్తముక్తామయూథై
పర్యంకే శబ్ద విద్యాపరిమళసరళే వంకజస్పర్ధినీతా
వ్యక్తి ర్వేగావగాయాం స్వపితి భగవతీ కాపితాపింఛవర్ణా॥

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 353

అ. ఈశానబంధోః=శివునిచుట్టమైన కుబేరునియొక్క, ఆశాం=దిక్కును, చరణశుభరుచాం=కాలిగోళ్ల కాంతులయొక్క, ధారయా=పంక్తి చేత ; కుంభి డింభస్య = కుంభసంభవుఁడైన అగస్త్యునియొక్క, కాస్తామపి = దిక్కును గూడ, మణిమకుట న్యస్తయుక్తామయాభైః=గిత్తుపుఁగిరిటమం దుంచబడిన ముత్యపుఁగాంతులచేత, స్త్రేరయంతీ=నవ్వించునది యై, పంకజస్పద్ధి సేతా= తామరతో చుపెట్టుచున్నకనులు కలదియై, తాపింఛవర్ణా=కానుఁగుపన్నెకల దియై, కాపి=ఒకానొక, భగవతీ=భగవత్సంబంధియైన, వ్యక్తిః=స్వరూపము, వేగాపగాయాం=నేగవతీ నదీతీరమందు, శబ్దవిద్యాపరిమళసరశే=శాబ్దిక భా వ్యముయొక్క వాసనావిశేషముచేత మృదులమైన, పర్యంకే = శేషశయన మందు, స్వపీతి=శయించుచున్నయది.

తా. పద్మ సేత్రములతోను, తమాలవర్ణముతోను, దక్షిణదిక్కున శిరస్సు తోను, ఉత్తరదిక్కున పాదములతోను ఆభగవానుఁ డైవరంగనాయకులు, అదిశేషశయ్యయందు శయించుచున్నతఁడు.

కుంభిడింభండు=కుంభడింభకుడు అగస్త్యమహాముని-147 వృత్తముచూడు-

తే. చరణనఖరుచిరుచిర కిరీన్నరపదిశయు

మకుటమౌక్తికమంజుకుంభజనిదిశయుఁ

బసంగఁ బనలించుఁ బరిమళరీరసికరంగ

నాయకుఁడ? తోయజాయతేనయనుఁ డితఁడు.

టి. కిన్నరపదిశయు=కిన్నరాధిపతియైన కుబేరునిదిక్కును, కుంభజనిదిశయుఁ కుంభసంభవుఁడైన అగస్త్యునిదిక్కును, పసంగ=మనోహరముగ.

సప్రత్యభిజ్ఞం. —

వృ॥ ప్రాజాపత్యమఖాంతరాయతటిసీపాధోనిరోధోద్యతః

ప్రాప్తః పావనహేమతామరసినితీరం కృపారమ్యధీః

క్షేమం కోమలవల్లి కాసహచరః పుష్పాతు కృష్ణాంబుద

చ్ఛాయ స్సగ్ధము మవాతరన్తహతియోరంగే భుజంగేశయశః

అ. యః=ఎతఁడు, మనః=గొప్పదైన, రంగే = శ్రీరంగమందు, భుజంగే శయః=శేషశాయియై, అవాతరత్=అవతరించెనొ, ప్రాజాపత్యమఖి-అంతరాయతటిని - పాధోనిరోధ-ఉద్యతః = బ్రహ్మసంబంధియైన యజ్ఞ మునకు-విఘ్న మైనవేగవతియొక్క-జలమును అడ్డగించుటకై - ఉదయించినతఁడును, కృపారమ్యధీః=దయారసముచేతమనోహరమైన బుద్ధిగలయతఁడును, కోమలవల్లి కాసహచరః=కోమలవల్లి తాయారుకు భర్తయును, కృష్ణాంబుదచ్ఛాయః=నీలమేఘవర్ణుఁడును, పావనహేమ తామరసినీతీరం=పవిత్రమైన బంగారు తామరతటాకముగట్టును, ప్రాప్తః=చేరినతఁడునైన, సోఽయం=ఆయితఁడు, త్నేమం=త్నేమమును, పుష్టాతు=పుష్టిబొందించునుగాక.

తా. శ్రీరంగమందలి యారంగనాథుఁడు ఈ తామరతటాకతీరమందు చేరి ఆ బ్రహ్మయజ్ఞ మునకు విఘ్నముగా పాటిన వేగవతిజలము నడ్డగించుటకై కృపకలిగి కోమలవల్లి తాయారుతోఁ గూడి, యుండునతఁడై మాకు త్నేమమును వర్ధిల్లఁ జేయుచుండునుగాక.

వ. జ్ఞ ప్తిచేసికొని విజ్ఞ ప్తియుం జేసికొనియె.

ఉ. తామరచూలియుధ్వరము శ తారెడి త త్తటినీ నిరోధి యై హేమనరోజినీతటినీ శ నేమట కుండు కృపాకరుండు శ్రీ కోమలవల్లితో ననిత శ కోమలతోల్లసితాంబుదాభుండా శ్రీమహనీయరంగవతి శ నేమ మొనంగుత శేషశాయి యై.

టీ. తారెడి = చేరెడి, తటినీ = నదికి, అనిత+కోమలతా+ఉల్లసితాంబుద, ఆభుండు=నల్లనై +మృదుత్వముతో+ప్రకాశించెడి మేఘమువలె+కాంతలు గలయతఁడు.

యథోక్తకారివర్ణనము.

యథోక్తకారి—(వీరు ఆ బ్రహ్మయజ్ఞ విఘ్నకారిణి యైనయాసరస్వతి నడ్డగించుటకే శేషశయనుడై యక్కడ నున్నయన్నారాయణుని గని ఆమె వెనుచీయక, స్వామి! నే నిట్లు రాను. పాతాళమార్గమున నె చని యా బ్రహ్మదేవుయజ్ఞ

నటివృణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 355

కుండమున నె యుండెద, తా మక్కడ నాకు నేవసాయించునట్లు నన్ననుగ్రహించువలెనని వేడుకొని పాతాళముగుండఁ బోయి అబ్రహ్మగుండమునకు వచ్చి నిల్వ ఆమె ప్రార్థించినట్లుగానె తా మనుగ్రహించి సాయించిననేవ లభించి యానందించె. ఇట్లు యథా+ఉక్త+కారి = చెప్పినట్లు చేసినవారు అని తిరునామము కలిగిన యాభగవాసుఁడు.)

గ|| పున రనుధ్యాయ్ సానందమ్||

427

వ. మహిల ననుసరించి ధ్యానించి యానందించి.

వృ|| శతమఖమణిస్తోమశ్యామం శయానమహేశ్వరే

శశిసఖముఖం రాజీవాక్షం సమున్నతనాసికమ్

మహితచరణం ధాతుఃపత్న్య మహస్తమసఃపరమ్

హృది లగతుమే బింబోవం తద్యథోక్తకృదాహ్వయమ్|| 428

అ. శతమఖమణిస్తోమశ్యామం = ఇంద్రనీలరత్నముల సమూహమువలె శ్యామలవర్ణము కలదియు, శశిసఖముఖం = చంద్రునితో సఖ్యముగల మొగము గలదియు, రాజీవాక్షం = తామరలవలె నేత్రములుకలదియు, సమున్నతనాసికం = పొడవైన ముక్కుకలదియు, ధాతుఃపత్న్య = బ్రహ్మభార్యయైన సరస్వతీ దేవిచేత, మహితచరణం = పూజింపఁబడిన పాదములు కలదియు, బింబోవం = దొండపండువంటి పెదవి కలదియు, అహేశ్వరే = సర్వరాజైన ఆదిశేషునిమీఁద, శయానం = శయనించునదియు, యథోక్తకృదాహ్వయం = యథోక్తకారి యను నామముకలదియునై, తమసఃపరమ్ = అజ్ఞానాంధకారమునుండి మోతినదియు నైన, తత్ మహః = ఆవిష్టుతేజము, మేహృది = నాయొక్క హృదయమందు, లగతుః = చేరియుండుఁగాక !

తా. ఇంద్రనీలమువలె మేని వర్ణమును, చంద్రునివలె మొగమును, తామరలవలె కనులును, దొండపండువలె పెదవియును, పొడవైనముక్కును, సరస్వతీ పూజించుపాదములును గలిగి; యథోక్తకారి యనెడియీతేజము నామ సమృద్ధి చేరియుండునుగాక !

ఉ. శ్యామలకోమలాంగు శశిసన్ముఖు నున్ముఖనాను భానురా
బ్జామలనేత్రు విద్రుమసరమాధరుఁ దామరసోద్భవాంగనా
ప్రేమనుతాంఘ్రితామరనుఁ బ్రేఖదహీనశయాను నామనో
ధామవిహారిఁ జేయుదు సురీధామనుహారి యథోక్తకారినిన్.

టీ. సుధామనుహరిఁ = చక్కనితేజముచేత మిక్కిలి మనోహరుఁ డైన,
నామనోధామవిహరిఁ = నామనోమందిరమున విహరించువానినిగా.

వృ॥ వేగవతి సేతుతయా ప్రాగవతీర్ణాఽఽదిదేవతా వినతాఽ
ద్రాగవతీయదురితా ద్రాగవతీకలశజలధికన్యాయామ్॥42॥

అ. వేగవతి సేతుతయా = వేగవతీనదీసవాహమునకు అడ్డగించుటకే సేతువగు
టతో, ప్రాగ్ అవతీర్ణా = ముందు బ్రహ్మకై అవతరించినదై, కలశజలధికన్యా
యాం = క్షీరసాగరకన్యయైన లక్ష్మీయందు, రాగవతీ = ప్రేమకలదైన, ఇయం
అదిదేవతా = ఈరంగనాయకమూర్తి, వినతాఽ = భక్తులను, దురితాత్ = పాప
మునుండి, ద్రాగ్ = త్వరగ, అవతి = రక్షించుచున్నది.

తా. లక్ష్మీప్రియుఁడైన క్షీరంగనాఘండు బ్రహ్మయజ్ఞముచేయుపు వేగవతి
నడ్డగించుటకై యిట్లుతరించి, అఖిలాశ్రతులకున్నిభిలదోషములనుం దొల
గించి కాచుచుండును.

ఆ. వేగవతికి నదికి నే వేగ సేతువు గాఁగ

నవతరించి మున్ను నే నవనతాళిఁ

ప్రఖోచె దురితపాళిఁ నే ద్రోచి దేవాద్యుడు

కలశజలధికన్యకాంతుఁ డితఁడు.

కృశానుః—కృశానువు.—

గ॥ అహో! కథమాశుకవిస్సన్నపి భవానముందేవ మభినందతి

ప. ఆహా! ఆశుకవివేయైనను, నీవీదేవునెట్టభినందించుచున్నావు?

తథాహి—అట్లేకదా.—

వృ॥ అధఃకరోమ్యాదిమశాబ్దికోరగం

కలానిధి ధిక్కురు తే ముఖేన యః

కృతాంతరాయస్య సరస్వతీజవే

స్తవే రుచి స్తస్యకథం భవే త్క్రమే॥

431

అ. యః=ఎతఁడు, ఆదిమశాబ్దికఉరగం = ఆద్యుఁడైశబ్దకాస్తవేత్తయైన యాదిశేషుని, అధఃకరితీ=క్రిందుపఱచుచున్నాఁడో, కలానిధి=సకలకళా సముద్రుఁడైనవానిని—చంద్రుని, ముఖేన=మొగముచేత, ధిక్కురుతే=ధిక్కుఁగించుచున్నాఁడో, సరస్వతీజవే = వాగ్దేవీవిజృంభణమందును—వేగవంతివేగ మందును, కృతాంతరాయస్య=చేసినవిఘ్నము కలవాఁడైన, తస్య=ఆరంగనా భునియొక్క, స్తవే=స్తోత్రవిషయమై, కవః=కవికి, రుచి=ఆసక్తి, కథం = ప్రియ? భవేత్=కలుగును?

తా. ఈరంగనాఁడు ఆదిశబ్దకాస్తవేత్త యైనయాదిశేషునె అధఃకరిం చుట గాక (శయనముచేసికొనుటయే గాక)ముఖముతో కళావంతుఁ డైనవానిని (చంద్రుని) మించుచున్నాఁడు; మఱియు సరస్వతీ (వేగవంతిని) వేగమునకు ఆటంకముచేసెను. అట్టి ఇతనిగుఱించిన స్తోత్రమును ఏకవి కోరును?

తే. అడరునాదిమశాబ్దికు శ్రీ నడుగువఱచి

ముఖమునన కళానిధిని విశముఖునిఁ జేసి

తగ సరస్వతీజవము నెంతతగనొ నిల్పి

నతని స్తనమును రుచియించు శ్రీ నతఁడుఁ గవియె?

టీ. ఆదిమశాబ్దికుఁ=శబ్దకాస్తవేత్తలలో ప్రథముఁడైనవానిని (ఆదిశేషుని), అడుగువఱచి=అలక్ష్యముచేసి (పడక చేసికొని), కళానిధి = విద్యాసముద్రుని (చంద్రుని), ముఖమునన=మాటచేతనే (ముఖముచేతనే) విముఖునిఁజేసి=ముఖ ముచూపనివానిఁగాఁ జేసి (అపమానపఱచి).

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు —

గ॥ కి మేఘః శ్లేష్మైకావలంబనై ర్దోష్టై రముందేవ మాశ్రితేషు
జనేషు ఖల్వప్రత్యూహా స్సరస్వతీప్రవాహో విజయతే॥ 432

టీ. శ్లేషవిక అవలంబనైః=శ్లేషయందే ముఖ్యమైనపట్టుగలవియగు, అప్రత్యూహాః=నిరాటంకమైన.

వ. ఈ శ్లేషాశ్లేషమైన దోషోద్ఘోషముచేతనే తద్దేవత నాశ్రయించిన జనసముదయ విషయమున నయిత మానరస్వతీప్రవాహము ప్రత్యూహారహితమైజయావహమై యున్నయదియకదా?

పశ్య. — చూడు. —

వృ॥ కల్పంతే కామరామాస్ఫురదధరసుధాగర్వసర్వస్వమోషోద్యుక్తాన్యక్తాన్యమిషాంరసికజనముదేహాత్మయోషాహియేషాశ్లాఘావేలాసు దోలాయితనిజముకుటాకల్పకల్పద్రుసూనోఽఙ్గీనాలిధ్యానతానాకలనపరికనచ్చారువీణాభిగానా॥ 433

అ. ధాత్మయోషా=సరస్వతీదేవి, యేషాం=ఎవరియొక్క, శ్లాఘావేలాసు=కొనియాటవేళలందు, దోలాయిత నిజముకుట-ఆకల్ప కల్పద్రుసూన ఊఙ్గీనాలి ధ్యానతాన ఆకలన పరికనతో చారువీణా ఆభిగానా= చలించుచున్న తనకీరీటమందలి భూషణములైన కల్పవృక్షపుష్పములనుండి ఎగురుచున్న తుమ్మెదలయొక్క ధ్వనియనెడి శ్రుతివిశేషముతోడి కూడికచేత వృద్ధియగుచు సాగిన పీణాగానము గలదో; తేషాం=అట్టి, ఆమిషాం=ఈరంగేశ్వరాశ్రమములయొక్క, కామరామాస్ఫురదధరసుధాగర్వసర్వస్వమోష ఉద్యుక్తాని=మత్తభభార్యయైనరతీదేవియొక్క ప్రకాశించునట్టి పెదవియందలి అమృతరసముయొక్క గర్వమనెడి సర్వధనముయొక్క దొంగిలించుటయందు సిద్ధమైనవియైన, ఉక్తాని=వచనములు, రసికజనముదే=రసికుల సమాహమయొక్క సంతోషమునకై, కల్పంతేషాం=కల్పించుచున్నవి కదా?

తా. సరస్వతీదేవి తన్ను కొనియాడునపుడు తనకీరీటములోని కల్పవృక్షపుష్పములలోనుండి ఎగిరెడి భృంగములతానధ్వనితోఁ గూడినవీణాగానము గలదిగానుండునో; అట్టి ఈరంగేశ్వరునియాశ్రమములైనవారి వాక్కులు రసికులకును సోమముగా రతీదేవియధరామృతమును అపహరించునవిగా నున్నయవి.

తే. అమృతమధురము లీ దేవతాశ్రితోక్త
ములు సదా సదావళికిఁ బ్రసాదప్రదము
లగును వాణీ సువేణీ సురము గతమధుప
గానతానప్రవీణ వీరణానుగములు.

టి. వాణీసువేణీ సుమగత మధుపగానతాన ప్రవీణవీణా-అనుగములు = సర
స్వతీదేవియొక్క చక్కనిజడయందలి పూలలోనుండు తుమ్మెదలగానశ్రుతుల
యందు సమర్థమైనవీణతోఁ గూడినవి.

గ|| కించి దుత్తరతో దృష్టిమాధాయ సాంజలి బంధమ్|| 434

వ. కొంచెము దక్కు దిక్కునకుదృష్టి మఱలించి యంజలిబంధించి.

శ్చ||క్షేమారమ్భునిదాన మాప్లవజుసా హేమాభిరామామ్బుజ
ప్రీత్యామాత మరన్దతున్దిలపయోభూమా స్వభూమానితా
సహ్యద్రిప్రభవానమానవిభవామహ్యంమమహ్యర్తిహృత్
పుహ్యయోగివరేణ్యపుణ్యసరసీ ద్రుహ్యదనహ్యంహసే|| 435

అ. ఆప్లవజుసాం = నీటమునుగఁ గోరినవారికి, క్షేమారంభునిదానం = క్షేమ
ములను మొదలుపెట్టుటలో ముఖ్యకారణమును, హేమ-అభిరామాంబుజస్తోమ
ఆయాతమరంద తుందిల-పయోభూమా = బంగారువలె-సుందరమైన-తామర
లసమాహునుండి-జూరిన తేనియలచేత-నిండిన - జలాతిశయముగలదియును,
స్వభూ-మానితా = బ్రహ్మచేత-సంతానింపఁబడినదియును, సహ్యద్రిప్రభవా-న
మానవిభవా = కావేరినదితో-సమానమైనమహిమ గలదియును, మహ్యం = భూ
మియందు, ఆర్తిహృత్ = దుఃఖములను హరించునదియనై, పుహ్య = పుహ్యా
నెడి, యోగివరేణ్య పుణ్యసరసీ = యోగులకు పరింపఁదగిన పావనమగు సరస్సు,
మమ = నాయొక్క, అసహ్య-అంహసే = సహింపశక్యముకాని-పాపమునకై,
ద్రుహ్యత్ హే = ద్రోహపఱచునుగదా ?

తా. స్నానముచేయువారికి నేమయుగా బంగారుతామరలతేనెలతోడిజల
ము గలిగి, బ్రహ్మచే పూజింపఁబడుచు కావేరివలె సకలదోషములను హరిం

చుచు, సకలయోగులకును గోరందగిన యీపుహ్యసరస్సు నాసర్వదోషము
లనుకొ అపహరించుచుగదా?

తే. స్నాతలకు సేమ మలరించు శ్రీ శాతకుంభ
కమల కమనీయపానీయ శ్రీ గణ్యపుణ్య
సరసి యరసిన సహ్యాజ శ్రీ సరి? యసహ్య
దురితహతిగ్రాహ్య పుహ్య యా శ్రీ ద్రుహిణప్రణత.

టి. శాతకుంభకమల = బంగారుతామరలచేత, ద్రుహిణ = బ్రహ్మచేత.

గ|| ఇతివిమానం దక్షిణతః ప్రస్థాప్య సాదరమక్షి నిక్షిప్యప్రాంజ
లి ర్భూత్వా|| 436

వ. అని విమానంబును దక్షిణపుందిక్కునకుం బఱపి సాదరపు.
దృష్టిని సారించి సాంజలిబంధుడనై.

అష్టభుజస్వామివర్ణము.

అష్టభుజస్వామి.-(వీరు, రాక్షసుల ప్రార్థనచే ఈశ్వరుడు అష్టపాదములతో
శరభమూర్తియై యిక్కడి హస్తగిరిబలమందలి నృసింహస్వామిపై రాగా,
తాము అష్టభుజములతో శంఖచక్రగదాఖడ్గధనుర్బాణపాశములు ధరించి అత
నితో యుద్ధముచేసి జయించి అతనిని అక్కడనే బ్రహ్మయాగసంరక్షణార్థమై
నిలిపి తాము నక్కడనే నివసించియున్నవారు.

పు|| విశ్వాహ్లాదకరీం కరీంద్రసరసీ కల్హారపారంపరీ
భవ్యామోదధురంధరానిలజడే ఓవ్యాలయే జాగ్రతీం
కష్టాపద్వినివర్తినీం ఘనతపః క్లిష్టాత్కనాం యోగినా
మిష్టా మష్టభుజాం భజామి విబుధై రాసేవితాం దేవతామ్||

అ. విశ్వ-అహ్లాదకరీం = ప్రపంచమునకు-సంతోషమునుజేయునదియు, కరీం
ద్రుసరసీ-కల్హారపారంపరీ-భవ్యామోద-ధురంధర - అనిల-జడే = గజసరస్సు,
శంఖ-చక్ర-గదా-పాశ-పంక్తియొక్క-మనోహరమైన పరిమళముయొక్క-భార్య

వాహియైన-గాలిచేత-చల్లనైన, దివ్యాలయే = దేవాలయమందు, జాగ్రత్తి = ప్రకాశించునదియును, కష్ట-ఆపత్-వినివర్తనీం = కష్టములైన-ఆపదలను-పోఁగొట్టునదియును, ఘనతపః-క్లిప్త-ఆత్మనాం = గొప్పతపస్సుచేత-కష్టపడెడు-మనస్సుగలవారైన, యోగినాం = యోగీశ్వరులకు, ఇప్తం = కోరఁబడినదియు, విబుధైః = దేవతలచేత, ఆనీవితాం = నేవింపఁబడునట్టిదియునైన, అప్తభుజాం = అప్తభుజస్వామియనెడు, దేవతాం = దేవుని, భజామి = నేవించుచున్నాను.

తా. లోకమునకు సంతోషమునిచ్చుచు, కష్టములను దీర్చుచు, యోగీశ్వరులకు కోరఁబడునంతఁడై అక్కడిసరస్సున చెంగల్వలపరిమళముగల దేవాలయమందు దేవతలారాధించునంతఁడైన అప్తభుజస్వామిని నేవించుచున్నాఁడను.

మ. జగదాహ్లాదకరుణ గరీంద్రసృసిన్ ॥ జాగ్రత్సౌరజాతజాతగతా మోదధురంధరుణ్ జితపరస్తప్తాత్మత్ప్రస్తానరుణ్
ప్రగతక్లేశసమూహమోహితబుధప్రత్యక్షరక్షకరుణ్
భగవంతుణ్ భజియితుమప్తభుజగీర్వాణేక్ష్యుఁదాక్ష్యధ్వజున్.

టి. ప్రగత-క్లేశసమూహ-మోహిత-బుధ-ప్రత్యక్ష-రక్షకరుణ్ = మిక్కిలికలిగిన- కష్టసమూహములచేత - మైమఱచిన-జ్ఞానులకు - ఎదుటనె - రక్షణయు చేయువాఁడును, గీర్వాణ-ఈక్ష్యుఁ = దేవతలచే-కనందగిన్.

గ|| అథప్రతీచ్యందిశి కించిదంతరంవిమానమానీయ సహస్వమ్||
వ. అటుపిమ్మటఁ బడమటఁ గొంతయంతరము విమాన మానయించి హర్షించి.

దీపప్రకాశస్వామిచరణము.

దీపప్రకాశస్వామి—(వీరుబ్రహ్మదేవునియశ్శయనమండి ఆశాగ్గపాణిస్వామిచేఁదఱుమఁబడివచ్చి యిక్కడి హస్తగిరిబలమందు డాఁగఁబోయి అందలి నరసింహస్వామిచేతను తఱుమఁబడిపోయి అక్రీతలమునమల్లికార్జునేశ్వరునివేడుకొనఁగా, అతఁడప్తపాదశరభావతారముతోఁగ్గడికి వచ్చితనతమోగుణమాయాంధకారముతో అయిజ్ఞగుండమును ముంచుకొఁగా, అప్పు డాబ్రహ్మచే బ్రాహ్మ

పఠజిన నారాయణమూర్తి తన తేజోతిశయముతో దీపజ్యోతిషలె ప్రకాశించుచు ఆయంధకారమును బోగొట్టినవారు.)

శ్లో॥ త్రిదశాకలితస్నేహస్ఫూర్తిమాన్ శమయం స్తమః

భాతి దీప్రకాశోఽత్ర శరణాగత బోధకృత్ ॥ 439

అ. త్రిదశాకలితస్నేహస్ఫూర్తిమాన్ - (త్రిదశా = మూడువత్తులతో, కలిత = కూడుకొన్న, స్నేహ = నూనెచేత, స్ఫూర్తిమాన్ = నిండికలదియు; (త్రిదశ = దేవతలయందు, ఆకలిత = కూడుకొన్న, స్నేహ = ప్రేమయొక్క, స్ఫూర్తిమాన్ = నిండికలవాడను) తమః = చీకటిని (అజ్ఞానమును), శమయన్ = పోగొట్టుచు, శరణాగతబోధకృత్ - శరణ = ఇంటికి, ఆగత = వచ్చినవారికి, బోధకృత్ = ప్రకాశమును చేయునదియనైన; (శరణ = రక్షణమునకై, ఆగత = వచ్చినవారికి, బోధకృత్ = జ్ఞానమునిచ్చువాడనైన); దీప్రకాశః = దీపముయొక్క ప్రకాశము (దీప్రకాశస్వామి) అత్ర = ఇక్కడ, భాతి = ప్రసిద్ధపడుచున్నది (ప్రసిద్ధపడుచున్నవాడు).

తా. మూడువత్తులతో నిండునూనెతోను ప్రకాశించుచు, చీకటిని తొలగించి, యింటికివచ్చినవారికి తెలియఁబఱచు దీప్రకాశమువలె, దేవతలయందు ప్రేమకలిగి, అజ్ఞానము తొలగి శరణాగతులైనవారికి జ్ఞానము కలిగించు దీప్రకాశస్వామి ప్రసిద్ధపడుచున్నయతఁడు.

క. త్రిదశాకలితస్నేహ మ

నదృశానలితభువనాంధరనంతమనహరం

బధిగమితాశితబోధము

ముదమున దీప్రకాశరమూర్తి రహించున్.

టి. అనన్యశ-అనలిత-భువన-అంధశమనహరంబు = సాటిలేనిదై-చుట్టుతోఁ బఠజిన-బోకమందలి-కటికచీకటిని హరించునది.

కృశానుః—కృశానుఁడు.—

శ్లో॥ దీప్రకాశసంజ్ఞా దేవేఽస్మి న్నుత్తమస్ఫురణే

రాత్రిచరప్రతికూలే నదీపజాతొల్లనద్రుచౌ నార్హా॥ 440

అ. ఉత్తమ-స్ఫురణే = పైకిలేచిన అంధకారముయొక్క (లేచిపోయిన ఆ జ్ఞానముయొక్క మేలైన) - విజృంభణము కలవాఁడును, రాత్రిచర-ప్రతికూలే = రాత్రిలోతిరుగువారికి - (రాక్షసులకు) - ప్రతికూలుఁడును, న-దీప-జాత-ఉల్లసత్-రుచౌ = దీపమునుండి-పుట్టిన-ప్రకాశించు-కాంతులు కలవాఁడు కానివాఁడు-(నదీపజాతా-ఉల్లసద్రుచౌ = నదీపతియైన సముద్రపుత్రియగు లక్ష్మీదేవియందు-అతిశయించు ప్రేమగలవాఁడునైన), అస్మిక్దేవే = ఈదేవునియందు, దీపప్రకాశసంజ్ఞా = దీపప్రకాశకసంజ్ఞ, నఅర్హా = తగినదికాదు, (నార్హా? = తగినదికాదా?)

తా. ఉత్తమప్రకాశముకలిగియు, అంధకార మతిశయించి; రాత్రిలోతిరుగువారికిని పృథిగోపురద్వారమువంటివాఁడయ్యు రాక్షసులకు పృథికూలుఁడై; నర్హాత్వశృంపమున్నరాలైనలక్ష్మీకి ప్రియుఁడయ్యు, దీపమువలన నై నవృకాశములేని యీతనియందు దీపప్రకాశుల నెడిపే రెట్లుతగును?(తగదా?)

తే. చనున? దీపప్రకాశసూరజ్ఞను దలంప

నీదృశోత్తముఁ డై యన న్నాదృశోక్త

గుణత రాత్రిచరప్రతికూలుఁ డైన

దీపజోచితరుచి యైన న్ దేవునందు.

టి. నదీపజోచితరుచి = దీపమువలన కలిగినవై యుక్తములైన కాంతులు కలవాఁడు కానివాఁడు—నదీపజాతయైన లక్ష్మీయందు యుక్తాపేక్ష కలవాఁడు.

విశ్వావసుః. — విశ్వావసువు —

గ॥ మందమతే మైవంభాణీః॥

441

వ. ఓమందమతీ! నీ వీచంద మనువదింపకుము?

వృ॥ ప్రకటితదశావతారే ప్రచురాజ్యాకలనభావితస్ఫురణే

దీపప్రకాశనామ త్తమం విభావర్యుదితభీతిహారే॥ 442

అ. ప్రకటిత-దశా-అవతారే = పృసిద్ధపఱుపఁబడిన-పత్తికలుగుట-దశ-

అవతారే=దశావతారములు కలవాఁడై, ప్రచుర-అజ్య-ఆకలన-భావిత-స్ఫురణే=పరిబలమైన-నేతియొక్క—(అజి=యుద్ధముయొక్క) కూడిక చేత - నిశ్చయింపఁబడిన - ప్రశస్తికలవాఁడై-విభావరి-ఉదిత-భీతిహరే = రాత్రివలన - (విభా) అరి=శత్రులవలన-పుట్టిన-భయమును పోగొట్టువాఁడైన, విభా=స్వామియందు, దీపప్రకాశనామ=దీపప్రకాశుడను పేరు, క్షమం=సమర్థము.

తా. దశావతారములందును రాక్షసయుద్ధములందును ప్రసిద్ధపడి, శత్రుభయమును నదియే లేక చేయుచును, మంచివత్తితోను మిక్కిలి నేతితోను ప్రకాశించి చీకటిభయమే లేక చేయు నీస్వామియందు ఆదీపప్రకాశులనెడి పేరు సమర్థమైనదే.

క. సుదశావతరణకరణము

విదితాజ్యవిష్కరణసురవిస్ఫరణము రా

త్ర్యుదితభయోద్ధరణ మగుట

సదమలదీప్రకాశ సంజ్ఞయుఁ జనదో ?

టి. సుదశావతరణకరణము=మంచివత్తులు కలిగియుండుటకు కారణమును-మంచి దశావతారములు చేయుటయును, విదితాజ్యవిష్కరణ సువిస్ఫరణము=ప్రసిద్ధమైన నేయికలుగుటచేత ప్రకాశించుటయు-యుద్ధములు కలుగుటయుందు ప్రతాపించుటయు, రాత్ర్యుదితభయోద్ధరణము=రాత్రులందు కలిగిన—రాత్రులందు తిరుగఁ బుట్టిన రాక్షసులవలని భయమును బోగొట్టుటయును, అగుట=కలుగుటచేత.

వేదాంత దేశికవర్ణనము.

వేదాంత దేశికము—వీరు కాంచీపురంబున తూర్పుబ్రిటియందు వడమకులంబున పుండరీక దీక్షితపాత్రుండును, తోతారాంబానంతార్యవర్యపుత్రుండును, శ్రీమద్వేంకటేశఘంటాంశసంఘాతుండు నైనందున వేంకటేశాభిధానుండునై, స్వమాతులుండైన కిడాంబిఅప్పిళ్ల గార్లవలన పంచసంస్కారము లభించి, వారలననే కాణాదపాణినియ పాలంజల్యాది కాస్త్రములును, చతుస్పహస్ర

ద్రావిడప్రబంధ తద్వ్యాఖ్యానములును, వేదాంతరహస్య వైశ్యదేవక్రమాది వేదాంతవిద్యలును లభించి ; శ్రీహయగ్రీవ శ్రీరంగరాజ శ్రీపాణియో గింద్రులే తిరువారాధనమై, ఆహయగ్రీవోపాసనముతోను వైనతేయసాక్షా త్కారముతోను ఘటికాసహస్రకవనోన్ముఖుండై, తూప్పిల్లిళ్ల, వేంకటాచార్య, వేంకటనాథ, వేదాంతాచార్య, వేదాంతదేశికులు అనునామాంతరములును, కవి తార్కికకంఠీరవ, కవివాదిగజకంఠీరవ, భగవద్రామానుజసిద్ధాంతసిద్ధారణసా ర్వభౌములు అనుబిరుసనామములును గలిగి, కోవిల, పెరుమాళ్ కోవిల, తిరు మల, తిరునారాయణపుర, పురుషోత్తమాది దివ్యదేశములను సేవించుచు, స్వ సేవనోపేతచేతనోజ్జీవనచేతనుండునై యుండిరి.

పరిస్వమతస్థశిష్యులు—కుమరానయనాచార్య, కిడాంబినయనాచార్య, బ్రహ్మ తంత్రజీయర్, ప్రభాకరజీయర్, వేదాంతాచార్యభట్టారక, ఎళయభట్టారక, కందాడఎంబార్, తిరుమలనల్లాస్టమొదలైనవార్లు. మఱి అస్వమతస్థులుగా నుండి స్వమతస్థులైన శిష్యులు—అద్వైతసార్వభౌమ, విష్వజ్ఞసార్వభౌమ, కాశీవాగేశ్వరభట్టారక, సోమేశ్వరభట్టారకులు మొదలైనవార్లు.

వీరు విరచించినగ్రంథములు—గీతాప్రబంధ, అభయప్రదాన, రహస్య త్రయ, ద్రవిడోపనిషత్సారములును; అధికరణసారావళియు ; తత్త్వత్రయ, కంతుక, కుటికా, పరిహాసగాధలును; స్తోత్ర, చతుష్కోక్తి, గద్యత్రయ, మీ మాంసాభావ్యములును ; తత్త్వ, రహస్యములపదవీ, మాతృకలును; తత్త్వదీ పికా, విషయవాక్యదీపికలును; మఱితత్త్వ, రహస్యముల నవసీత, రత్నావళి లును ; రత్నావళిహృదయమును ; తత్త్వత్రయ, రహస్యత్రయముకుకములును; న్యాయ, హరిదిన తిలకములును ; గీతార్థసంగ్రహ, సచ్చరిత్రసంగ్రహ, పాంచ రాత్ర, రహస్యరక్షలును ; ప్రణవాకృతి, పుణ్యకో, ట్యానందనిలయ విమాన వైభవములును; అంజలివైభవమును ; ఆదినాథ, జగన్నాథ, వేంకటేశ, దీప ప్రకాశ, లక్ష్మీనృసింహ, శ్రీరంగరాజస్తవములును, అభీతి, మతిస్తవములును ; పరమార్థ, జేహళిక, గోదా, శ్రీస్తుతులును; వేంకటేశప్రపత్తియు; దళావతార హయగ్రీవస్తోత్రములును; అష్టభుజ, నృసింహ, సుదర్శనాష్టకములును; శిష్యు

త, దయా, శరణాగతి, సంప్రదానశతకములును; వ్యూహపంచక, న్యూనదశకములును; న్యూన, గోపాలవింశతములును; ఐరదరాజ, గరుడపంచాశతులును; యతిరాజసప్తతియు, పాదుకాసహస్ర, మీమాంసాపాదుకలును ; న్యాయ, సంప్రదాయ పరిశుద్ధులును ; సర్వార్థసిద్ధియు; భగవద్ధ్యానసాపాన, పరమపదసాపానములును ; వాక్యత్రయవివరణ, నిగమ పరిమళ, ఉపకారసంగ్రహ, విరోధిపరిహార, సారాసార, సారసంక్షేపరహస్య, న్యాయసిద్ధాంజనములును; మఱి కణ్ఠినుజ్ శిరుత్తాంబువ్యాఖ్యాన, వేదార్థసారసంగ్రహవ్యాఖ్యానములును ; మఱియు దృష్టినిరసన, పరమతభంజన అద్వైతఖండనములును; మఱియు ననేకములును చేసి, అందఱునకు పఠనపాఠనములచే ప్రహర్షపఞ్చుచుండినవారు.

గ|| నిరూప్యసానందమ్||

443

వ. అటు నిరూపించి యానందించి.

పు|| శ్రీరంగేశ్వర శాసనా దధిగత శ్రుత్యంచలాచార్యకమ్
దాంతం యం కవివాదిదంతిహరి రిత్యార్యా వదంతి క్షితౌ
సర్వస్యామపి హంత తర్కసరణౌ స్వాతంత్ర్యమాసేదుషామ్
సుత్రామా సహి వేంకటేశకవిరా డత్రావిరాసీ ధ్వరుః||444

అ. శ్రీరంగేశ్వర శాసనాత్ = శ్రీరంగనాథునియజ్ఞావలన, అధిగత-శ్రుత్యంచల-ఆచార్యకం=అపలంబించిన-వేదాంత ఆచార్యులనెడి పెరుగలవారును, దాంతం=దాంతియనెడి జితేంద్రియత్వగుణము గలవారును, సర్వస్యాం=నకలమైన, తర్కసరణౌ=తర్కశాస్త్రమార్గమందు, స్వాతంత్ర్యం=స్వతంత్రతను, ఆసేదు షామపి=పొందినవారికిగూడ, సుత్రామా=ఇంద్రునివంటివారును, యం=ఎవని, ఆర్యా=పెద్దలు, కవివాదిదంతిహరిః=కవులును ప్రతివాదులు ననెడి వీనుఁగులకు ింహము, ఇతి=అని, క్షితౌ=భూమియందు, ఎవంతి=చెప్పుచు న్నారో, సః=అట్టి, గురుః=గురువులైన, వేంకటేశకవిరాట్ = వేంకటేశులనెడి కవిరాజు, అత్ర=ఇక్కడ, ఆవిరాసీద్ధి=పుట్టిరికదా? హంత=అహా!

తా. శ్రీరంగనాథులవలన వేదాంతాచార్యులనియు, శిష్టులచేత తర్కశా

స్తవేత్తలలో ప్రధానులనియు కవివాదులనెడి గజములకు సింహమనియు, పేరు. పొంది, ఆచార్యులైన యీ వేంకటేశులనెడి కవిరాజు ఈకాంచీపట్టణమందె ఆవరించినవారు.

శా. దాంతుండుదృవమైయిటా సకలసర్వ త్తంత్రస్వతంత్రుండు, శ్రీ
కాంతుండు దను నర్హుఁడంచుజగతిఁ గాంక్షింపరక్షింపవే
దాంతాచార్యతయ్యావహించెఁగవిరాజై తార్చి కుల్వాదులఁ
దంతీంద్రంబులకుఁ మృగేంద్రమగుటఁ దా వేంకటేశప్రభన్.

X|| జనా నుద్దిశ్య||

445.

వ. జనుల నుద్దేశించి.

వృ|| భేదాభిదా విషయవాదాపత ద్దురుపపాదార్థసాధకమదో
త్సాదావహాద్భుతమఖాదాపగా న్యదవిలోదాభిజాతభణితిః
పాదారవిందసతభేదాపనోద చతురోదారమాధవగుణా
స్వాదాభితుష్టభామోదాయప్రాభవతువేదాంతదేశికమణిః||

అ. భేద...భణితిః—భేదాభిదా=భేదాభేదములైన ద్వైతాద్వైతముల.
యొక్క, వాద=వాదమునకై, ఆపతత్=వచ్చుచున్న, దురుపపాదార్థ=చెప్పఁ
గూడనియర్థములను, సాధక=సాధించువారియొక్క, మదఉత్సాద=గర్వము
ను నివారించుటకే, ఆపహ=ప్రవహించుటచేత, అద్భుత=అశ్చర్యమైన, మఖాద
ఆపగా=దేవనదియైన గంగానదియొక్క, న్యద=వేగమువలె, విలోద = విలాస
ముతో, అభిజాత=పైకిలేచిన, భణితిః = వాక్యములుగలవారై, పాదా...తు
ష్టః=పాదారవింద = తనపాదపద్మములను, సత = ఆశ్రయించినవారియొక్క,
భేద=కష్టములను, అపనోద=పోఁగొట్టుటయందు, చతుర=సమర్థమై, ఉదార=
అతిశయించిన, మాధవగుణ ఆస్వాద=భగవద్గుణానుభవమందు, అభితుష్టః=
సంతోషించినవారైన, వేదాంతదేశికమణిః = వేదాంతాచార్యులు, ఇహ = ఇ
క్కాంచీపట్టణమందు, వః=మీకు, మోదాయ=సంతోషమునకై, భవతు =
అగుదురుగాక.

తా. ద్వైతాద్వైతవిషయవాదములలో దురుక్తార్థములు సాధించువాని గర్వమణఁచుకై గంగావేగము గలవాక్కులతోను, స్వాశ్రితులకష్టములను తొలఁచుకై సమర్థములైన భగవద్గుణముల యనుసంధానములతోను సంతోషించుచుండు ఆవేదాంతాచార్యులు మనలనుకొ సంతోషింపఁజేయుదురుగాక.

సీ. ద్వైత మద్వైత మారోపాదించువిషయమై
నింద్యార్థములె యెప్పు య నిర్ణయించు
వారలగర్వము యీ ల్పారింప నద్భుతా
వహ మయి గంగాప్రవహమువిధము
వేగమై మధురమై యీ విమల వహ వాగ్ధారఁ
బరఁగి, సాదాంబుజప్రవణతిఁ జేయు
వారలదుఃఖము యీ ల్పారింపఁగాఁ దానె
చాతుర్యమును గాంచి యీ సుభ్రమించు

తే. మాధవాద్భుతగుణగణానాద్వదజనిత
మోదభూయిష్టమానసోమునఁ జెలంగి
దేవమణిఁ బోని వేదాంతరదేశికమణి
మీకు మాకును మోదంబు యీ మీఱ నొనఁగు.

అపిచ. — మఱియు. —

పు॥ నానామూయపరిశ్రమం కలయతాంనాస్త్యేవశాస్త్రేషుధీః
సత్యోరప్యనయో స్తయో ర్మసులభా సాహ్యాక్షతా సాహితీ
అవ్యేతాసు సతీషు నాస్తి వినయో నాచారభక్తిక్షమా
చాతుర్యస్సచసాచసాచసచతా శ్చాలంబ్యభేలంత్యముమ్॥

అ. నానా ఆమ్నాయపరిశ్రమం = నానావిధములైన వేదములయందు
అధ్యయనాదికష్టమును, కలయతాం = కలిగించుకొనుచున్నవారికి, శాస్త్రేషు =
శాస్త్రములందు, ధీః = జ్ఞానము, నాస్త్యేవ = లేనేలేదు; తయోః = ఆ, అనయోః =
ఈవేదశాస్త్రభ్యాసములయందలి ధీవిశేషములు, సత్యోః అపి = ఉండియున్నవి.

సటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 369

సా=ఆ, అక్షతా=చెడనిదైన, సాహితీ=సాహిత్యము, ససులభాహి=లభించునది
కాదుకదా? ఏతాసు=ఇవి, సతీవ్యపి=ఉండియు; వినయా=అణఁకువ, నాస్తి=
లేదు; ఆచార-భక్తి-క్షమా-చాతుర్య=సత్ప్రవర్తనము-భక్తి-జ్ఞాంతి-చతురత్వ
మును, న=లేవు; సచసాచసాచసచతాశ్చ=అది అది అది అదియుఅదియును, అముం
=ఈవేదాంతా చార్యులను, ఆలంబ్య=ఆపలంబించి, ఫేలంతి=క్రీడించుచున్నవి.

తా. అనేకులు వేదవేత్తలయ్యును శాస్త్రజ్ఞులకాకయు, వేదశాస్త్రజ్ఞుల
యజ్ఞులయ్యును సాహిత్యపరులు కాకయు, సాహిత్యముతోడను వేదశాస్త్ర
జ్ఞులయ్యును వినయాచార భక్తిజ్ఞాంతి చాతురీగుణములు లేకయున్నారు.
వీరో ఆగుణములన్నియుఁ గలిగి లోకోత్తరులై యున్నవారు.

అపిచ:—మఱియు.—

ఉ. జానుగ వేదవేదులకు శాస్త్రపరిశ్రమ యుండ, దుండినక
గాన సమీహ సాహితీయుఁగల్గదు, కల్గిన నద్వినీతియో
మానుగ నుండ, దుండ వసనమానసమాచరణానురాగభా
గా, నుపమక్షమా, క్షమతరీలన్నియు, నాగురునందుఁగండమా
దానిని దాని దాని మఱిదానిని దానిని దాని దానినే.

టి. జానుగ=మనోజ్ఞముగ, సమీహ=మంచికోర్కెతో, సమాచరణ
ము=సదాచారము, అనురాగభాగము=ప్రేమతోడిభక్తి, అనుపమక్షమ=సా
టిలేనియోర్పు, క్షమత=సమర్థత. (పంచపాదీయత్పలమాలావృత్తము.)

హయగ్రీవవర్ణనము.

తురగముఖదేవుఁడు—హయగ్రీవుఁడు-మధుకైటభ రాక్షసులు వేదములను
ఆహవారింబికొనిపోయి పాతాళమున అణచివేయఁగా, యోగసిద్ధలోనుండిన
విష్ణుమూర్తి బ్రహ్మప్రార్థనచే మేలుకొని మనుష్యశరీరముతో హయగ్రీవము
తోను (గుఱ్ఱపుమొగముతోను) వచ్చి ఆవేదములను దెచ్చియిచ్చెను. మఱొక
ప్పుడు ఈవేదముల నహవారింబికొనిపోయి సముద్రములో దాచివేసిన సోమ
కాసురుని మత్స్యవతారమై సంహరించి ఆవేదములుదెచ్చి బ్రహ్మకిచ్చెను.

శీం బహునా. — విశేషమేల? —

వృ॥ అన్వంత మాస్యే త ముపాస్య దేవం
గర్వం తమోజం కుదృశాం ప్రశాంతమ్
కుర్వంత మేకం గురు మంత రేణ
గుర్వంతరం శోఽత్రగుణే వృణోతే॥

448

అ. ఆస్యే = ముఖమందు, అర్వంతం = అశ్వరూపుఁడైన, తం దేవం = ఆ హయగ్రీ
వస్వామిని, ఉపాస్య = నేమించి, కుదృశాం = కుదృష్టులైన దుర్వాదులయొ
క్క, తమోజం = అజ్ఞానమువలన గలిగిన, గర్వం = గర్వమును, ప్రశాంతం = అణ
గినదానిగా, కుర్వంతం = చేయుచున్న, గురుం = వేదాంతాచార్యులను, ఏకం
అంతరేణ = ఒకరినిపప్పు, గురు అంతరం = వేఱు ఆచార్యుని, గుణే = గుణవంతుఁడు,
కః = ఎవఁడు, అత్ర = ఇక్కడ, వృణోతే = అంగీకరించుచున్నాఁడు?

తా. హయగ్రీవోపాసకులై దుర్వాదుల గర్వ మణచుచుండు నీవేదాం
తాచార్యుల నేగాక, మఱి వేఱొకని గుణవంతుఁ డంగీకరింపఁడు.

తే. తురగముఖదేవు సముపాస १ పరగఁజేసి
కుత్సితుల తమోజపుగర్వ १ ముత్ససించి
తెరలిచిన గురు విడిచి వే १ టొరుని గురుని
గుణియు నగువాఁడు నేవాఁడు १ గొని వరించు.

కృశానుః. — కృశానువు. —

గ॥ వయస్యమాస్యైవంపద? య దేతత్పత్యౌవలంబనతః పతౌంతర
స్వీకార ఏవ పర ఇతి మేప్రతిభాతి॥

449

ప. చెలిమికాఁడా! పలుకకుమిట్లు? అట్లు వేఱొరునిగురుని పరి
యింపఁ గాదను మర్కటకిశోరన్యాయసిద్ధమైనపక్షం బవఱం
బించుటకంటె “కష్టకర్త” అని మార్జాలకిశోరన్యాయసిద్ధ
మైన పక్షంబు నవలంబించుటయే మేలని తోచుచున్నయది.

టి. కోటి యొక్కడ ఎగురుచున్నను, దానిబట్టుకొని దానిపిల్లయే పాలు త్రాగును. పిల్లి తనపిల్లను నాకుచునుండియే దానికిపాలిచ్చి పెంచుచుండును. ఇట్లు తల్లియే పిల్లకు పాలుత్రాగించునట్లు మనము భగవచ్ఛేషభూతులమై తద్రక్షణముననే యుండువారము.

తథాహి. — అది సరే. —

వృ॥ యస్మిన్ పక్షేఽస్తి మోక్షో గురుణి లఘునివా సాధనేఽప్యప్రయుక్తే శ్లాఘాహేతు శృంగారవ్యయకరయజనాద్యగ్ర్యకర్తృప్రహాణమ్ । తంహంతోపేక్ష్యపక్షం శ్రయతి జగతి కః కామ్యవేదోక్తకర్తా । నుష్ఠానా వశ్యకత్వప్రకటనకఠినం వేదచూడార్యమార్గమ్॥

450

అ. యస్మిన్ పక్షే = ఏపక్షమందు, గురుణి = మహత్తై నదిగాని, లఘునివా = అల్పమైనదిగాని, సాధనే = ఉపకరణమైనకర్త, అప్రయుక్తే = ప్రయోగింపబడనిదైనను; శ్లాఘాహేతుః = శ్లాఘించుటకు కారణమైన, మోక్షః = మోక్షము, ఆస్తి = కలదో; శ్రమ-అగ్రవ్యయ-కర-యజనాది-అగ్ర్యకర్త-ప్రహాణం = ఆయాసమును - ద్రవ్యనాశమును - చేయునట్టి - యజ్ఞాదులైన - బ్రాహ్మణకర్తలయొక్క - పరిత్యాగముగలదైన, తం పక్షం = అట్టితెంగలవారిపక్షమును, ఉపేక్ష్య = విడిచి, కామ్య-వేదోక్త-కర్త-అనుష్ఠాన - ఆవశ్యకత్వ-ప్రకటన-కఠినం = కామ్యములై, వేదోక్తములైన-యజ్ఞాదికర్తలను - అనుష్ఠించుటయే - ఆవశ్యకమగుటను - ప్రకటించుటయందు - దుష్కరమైన, వేదచూడార్య-మార్గం = వేదాంతాచార్యులయొక్క-పక్షమును, జగతి = లోకమందు, కః = ఎవఁడు, శ్రయతి = ఆశ్రయించుచున్నాఁడు? హంత = అయ్యో!

తా. తాను తెంగలపక్షమున మునుత్తులై అల్పవల్పులైన మోక్షసాధనములలో నేదియైన, జేయకయే, యజ్ఞాదికర్తలను గూడ విడిచి; కామ్యకర్తల సమష్టించుటే ఆవశ్యకమని ప్రకటించు వీరివడగలపక్షమవలంబించువాఁడెవఁడు? శా. ఏ దానిని గొని మోక్ష మొందుఁబుట్టువులందఱే సాధనంబైన యా.

పాదింపంబడ కట్టిపక్షమునకుం ॥ బహుంతరం బెక్కుడే?
వేదోక్తంబదియైనఁ గామ్యమగుటక వేదాంతవర్యాగ్రహ
రూఢినం బగుకష్టకర్తయెవఁ డీహం జేయు, నూహింపుమా?

విశ్వావను:—విశ్వావనువు.—

గ॥ నిరూపణనిపుణోపిభవాః కథమేవం కథయతి॥ 451

వ. కృతానా ! నీవు నిరూపించు నిమిత్తమున నిపుణుడవే యై
నను ; ఎటుల నీ వీవేదాంతదేశికుల గుఱించి నుతించు
చున్నావు?

వృ॥ వేదాంతార్థవిశోధితం హితపథం వ్యాధూయసాధూచితమ్
చాపల్యాదనరుంధతే తదితరం పంథాన మంథానరాః
ఇప్తం భక్షయ కాంతయాచవిహరే త్యేవం ప్రియాలాపినమ్.
రోగారాశ్చపలాన్తువంతి నతు తం యఃపథ్యవాదీభిషక్॥

అ. అంధాః=తెలివలేక గ్రుడ్డివారైన, సరాః=మనుష్యులు, సాధూచితం=
నత్పురుషులకు యోగ్యమై, వేదాంతార్థవిశోధితం=వేదాంతార్థములందు పరిశో
ధింపఁబడిన, హితపథం = హితమైనమార్గమును, వ్యాధూయ = విడిచి, చాప
ల్యాత్ = చపలగుణముచేత, తత్ ఇతరం = దానికంటె వేరైన, పంథానం = మార్గ
మును, అనురుంధతే = అనునరించుచున్నారు. చపలాః = చంచలగుణముగలవారై,
రోగారాః = వ్యాధిచేత పీడితులైనవారు, ఇప్తం = ఇప్తమైనదానిని, భక్షయ =
భక్షించుము? కాంతయాచ = స్త్రీతోఁగూడ, విహర = విహరించుము? ఇతివీచం =
అనియిట్లు, ప్రియాలాపినం = ప్రియములాడువానిని, స్తువంతి = పొగడుచున్నా
రు. యః = ఎవఁడు, పథ్యవాదీ = పథ్యమునే చెప్పనట్టివాఁడైన, భిషక్ = వై
ద్యుఁడో? తంతు = వానినో, న స్తువంతి = పొగడరు.

తా. వ్యాధిగ్రస్తులు చపలగుణముగలిగి, కావలసినది తిను? కాంతతోవిహ
రించు? అని చెప్పెడువానిని పొగడుకొనుచు, అదివద్దు ఇదివద్దు అని పథ్యముం
డుమని చెప్పెడు వైద్యునైన, పొగడుకొనరు. అట్లే తెలివలేనివారు వేదాం

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 373

తార్థములం దేర్పఱుపఁబడిన నస్తార్థము వదిలి, చపలగుణముతో వేఱుమార్గము నవలంబించుచున్నారు.

తే. వేదచూడారశోధితా శ్రీ వితథపథము

విడిచి పరకీయపథమునె శ్రీ వడయువారు

కోరినవె కొను? మెనయుము శ్రీ దార ననెడు

వైద్యునకె కూర్పు, కూర్పురె? శ్రీ వైద్యు నితరు.

కించ. — మఱియు. —

పు॥ అమ్మాయమాళిగురుణా కరుణాక రేణ

నావాతరివ్యత య దీహ భవాభినావా

అజ్ఞాతభక్తి జగ ద్రశుతసచ్చరిత్రమ్

అజ్ఞాతశాస్త్ర మభవివ్య దవై దికంచ॥

453

అ. భవాభినావా = సంసారసముద్రమునకు ఓడపంటివారై, కరుణాకరేణ = చయూనిధియైన, అమ్మాయమాళిగురుణా = వేదాంతాచార్యులచేత, ఇహ = ఈలోకమందు, నలవాతరివ్యతయది = అవతరింపఁబడఁగలది యైనయెడల; జగత్ = ఈలోకము, అజ్ఞాతభక్తి = తెలియఁబడనిభక్తిగలదియును, అశ్రుతసచ్చరిత్రం = వినఁబడని మంచినడవడగలదియును, అజ్ఞాతశాస్త్రం = తెలియఁబడని శాస్త్రము కలదియును, అవై దికంచ = వై దిక కర్తాచరణము లేనిదియునుగా, అభవివ్యత్ = కాఁగలదు.

తా. కరుణానిధియై సంసారసముద్రమును తరింపఁజేయు నీవేదాంతాచార్యులే యీలోకమందవతరింపకపోయిరేని, యీలోకమే భక్తిహీనమై సత్పువర్తనము శాస్త్రజ్ఞానము వైదికచింతయును లేనిదై పోవును.

తే. అననిశ్రుతిశిరోగురుఁ డిటు శ్రీ లవతరింపఁ

డాయెనే? శ్రుతి శ్రుతసంప్రదాయభక్తు

లలవరించుట జగమున శ్రీ కకట యెటు? భ

వాంఘ్రి తరించుట యెటు? లే? కతనికరుణ.

పునరాలోచ్య — మఱల నాలోచించి. —

X|| అన్యఖలు నిగమమాళిగురో రశేషవిద్యాసముద్ర తల స్పర్శి
త్వా దధునాతనివిబుధవ్యూహసమభివ్యూహో నోచితః|| 454

వ. ఈ వేదాంత దేశికు లను వీరికిఁ గల యశేషవిద్యా విశేష
సముద్రమందలి తలస్పర్శిత్వమువలన నిప్పటికిఁబ్బసమప్తితో
సమముగఁ జేర్చి చెప్పట యొప్పియుండదు కదా?

కించ. — మఱియు. —

శ్లో|| నిశమయతి యః కిల దృశా

నిశామయత్యంఘ్రిణాచ యో విశ్వమే

గజతురగౌచ ముఖే యా తై

స్సహ వేదాంతదేశికో గణ్యః||

455.

అ. యః=ఎవఁడు, దృశా=కంటిచేత, విశ్వం=ప్రపంచమును, నిశమయతి=
వినుచున్నాఁడో; యః=ఎవఁడు, అంఘ్రిణాచ=కాలితోను, నిశామయతి=చూ
చుచున్నాఁడో; యా=ఎవరు, ముఖే=మొగమందు, గజతురగౌచ = ఏనుఁగు
గుఱ్ఱములునున్నవో; తై స్సహ=వారితోఁగూడ, వేదాంతదేశికః=వేదాంతాచా
ర్యులు, గణ్యః=ఎంచఁదగినవారు.

తా. కన్నులే చెప్తులుగాఁగల ఆదిశేషునితోను, కాలను గప్పు గల గౌత
మునితోను, ఏనుఁగు మొగమి తనమొగముగాఁ గల విఘ్నేశ్వరునితోను, గుఱ్ఱ
ముమొగమి తనమొగముగాఁ గల హయగ్రీవునితోను సమముగా ఈవేదాంతా
చార్యులు నెన్నఁదగియున్నవారు.

క. కనుఁగొనలను వినునతఁ. డడు

గునఁ గనుఁగొనియెడునతఁడును ॥ గుఱ్ఱపుమొగముం

గన నేనుఁగుమొగముం గలి

గినవారును జోల నితఁడు ॥ గేవలుఁ డగునే?

సటిష్ఠాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 375

టి. ఇట వీరిలో పోలడివారు పరుసగ కేవలగౌతమహయగ్రీవగజాననలు.

దృశా నిశమయతి=కంటితో వినుచున్నవాడు.—

అదిశేషుడు— ఇతడు కద్రూకశ్యప బ్రహ్మల ప్రథమపుత్రుడై అనేక దివ్యక్షేత్రములందు తపస్సుచేసి బ్రహ్మను ప్రార్థించి అతనిచే అతిశక్తినిపొంది వేయిపడిగలతో భూభారమును వహించుచు గరుడునిస్నేహించుచు విష్ణువునకు శయనాసనాది రూపములతో పరివర్తనప్రధానఁడై చతుశ్చక్రములైన సకల విధసర్వములకును రాజాధిరాజై యుండునతడు.

అంఘ్రిణా నిశామయతి=కాలితో చూచుచున్నవాడు.—

గౌతమర్షి — 52 వృత్తముక్రింద చూడుము?

ముఖేగజః=మొగమందు ఏనుగు మొగమురూపము కలవాడు.—

విఘ్నేశ్వరుడు— ఇతడు పార్వతీశ్వరుల ప్రథమపుత్రుడై తన్ను కొలుచువారికి విఘ్నములు కలుగకుండజేయుచు, దక్షయజ్ఞ ధ్వంసమున తనతమ్ముడైన వీరభద్రునిచేత తనతల నణకఁబడి, ఈశ్వరునియాజ్ఞచేత ఏనుగు తల నంటించి బ్రతికింపఁబడి; గజముఖుడు, ఏకదంతుడు, విఘ్నేశ్వరుడు, వినాయకుడు, లంబోదరుడు, హేరంబుడు, మోదుకహస్తుడు, మూషక వాహనుడు అను నిట్టిపేళ్లతో ప్రచురపడుచు; కుమారస్వామికి అన్నయై తండ్రికి ప్రమథగణప్రధానఁడై యున్నయతడు.

ముఖేతురగః— మొగమందు గుఱుము మొగమురూపము కలవాడు.—

హయగ్రీవుడు— 405 వృత్తముక్రిందఁ జూడు?

విచింత్య.—ఆలోచించి.—

వృ॥ గంభీరశబ్దేన విశాలమోహ

దశాపిశాచ గ్రహమోచనేన

ఘంటా హరే ర్వేంకటనాథరూపా

కల్యాణ ముల్లానయతి శ్రుతీనామ్॥

456

అ. హరే=వేంకటేశ్వరునియొక్క, వేంకటనాథరూపా=వేదాంతాచార్య రూపమైన, ఘంటా=గంట, విశాల-మోహదశా-పిశాచగ్రహ-మోచనేన = విశే

షమైవ-అజ్ఞానవశ అనెడు-పితౄచము పట్టుటను - విహసించుచున్నదిమైన, గంభీర శబ్దేన=గంభీరమైన శబ్దముతో-వ్యాఖ్యానరూపవాక్కుతో, శ్రుతీనాం = చెప్పులకు-వేదములకు, కల్యాణం=శుభమును-శుభార్థమును, ఉల్లాసయతి=ఉల్లాసించు జేయుచున్నది.

తా. ఈవేదాంతాచార్యరూపమైన వేంకటనాథుని ఘంటాఘోషము పితౄచమువలె అజ్ఞానమును బోగొట్టి, తన గంభీరమైనధ్వనిచేతవలె వ్యాఖ్యానవాక్కుచేత చెప్పులకువలె వేదములకు ఉల్లాసము కలిగించుచున్నది.

క. వేంకటనాథునిఘంటయె

వేంకటనాథాచార్యరూప శ్రీ విపరిణతం బై

కొంకక మోహపిశాచభ

యంకరగంభీరశబ్ద శ్రీ మై తగుశ్రుతులన్.

పున స్పృశమత్కారమ్.—మఱల చమత్కారముతో.—

శ్లో॥ వేదాంతాచార్యశబ్దోఽస్త్రి వేదాంతస్థాపనేక్షమః

ఇమం వివేకం కుర్వంతో దాంతాచార్యంచ తం విదుః॥457

అ. అస్త్రి=ఈలోకమందు, వేదాంతాచార్యశబ్దః=వేదాంతాచార్యులను నామపదము, వేదాంతస్థాపనే = వేదాంతార్థములను స్థాపించుటయందు, క్షమః=సమర్థమైనది; ఇమం=ఈ, వివేకం=విచారమును (ఈపదమును, వివేకం=విడిచినవే అక్షరముకలదానిగా) కుర్వంతి=చేయువారు, తం=ఆవేదాంతాచార్యులను, దాంత ఆచార్యంచ - దాంత = ఇంద్రియ నిగ్రహము గల వారికి, ఆచార్యం=ఆచార్యునిగాను, విదుః=తెలిసికొనుచున్నారు.

తా. ఈవేదాంతాచార్యులనుతిరునామము వేదాంతార్థస్థాపకులని తెలిపించియు, వే అక్షరమును విడిపించుననెడి వివేకపదార్థమును తెలిసికొన్నవారు వారికిగల దాంతాచార్యులను బిరుదునామమునుగూడ తెలిసికొనుచున్నారు.

క. వేదాంతాచార్యులనన్

వేదాంతస్థాపనన్ వి శ్ర వేకము నిజమే

యీదానన్ వింత యవును

వేదాంతాచార్యులన విరవేకముఁ దగుటన్.

టి. వివేకము=వివేచనాశక్తి-వివేషమైన 'వే' యనునక్షరముకలది యగుట, (2) విగతమైన 'వే' యనునక్షరము కలదియగుటయు.

కృశానుః.—కృశానువు.—

X॥ కథంనామ ద్రుహిణ గృహిణీ చికురనికురంబచుంబి చంపక కు
సుమసుమారతరాః కవికథకకంఠీరవ గురోర్గిరోఽపి దుస్త
రప్రస్తరోదర నిష్ఠురబంహిష్ఠ సాసూయహృదయనిర్భేదాయ
జాయంతే॥ 458

వ. సరస్వతీసతీ చికుర నికరాంచత్కాంచనకుసుమ సుమార
తరంబులగు నీకవి కథక కంఠీరవగురువు భాషణంబు లాభీష
ణపాషాణోపమేయ సాసూయదుర్హృదయ హృదయనిర్భేద
నిర్భరప్రభవంబులు నగును.

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

X॥ సఖే! శ్రుణుతావత్॥

వ. చెలికాఁడా! వినుమా?

వృ॥ వేదాంతార్యగిరః ప్రసూనమృదమౌ మోదందధానస్సతామ్
(ప్రాథగ్రావకతోరకాణ్యపి పరం భిందంతి హృంది ద్విషామ్ ।
సందాద్యార్యజనాభినందితమృదుస్సర్వోఽపి పాదో హరే
ర్దుర్భేదే శకటాసురేతు శతకోట్యాకారమాగన్న కిమ్॥ 459

అ. ప్రసూనమృదవః=పూవులవలె మెత్తనివై, మోదం=సంతోషమును,
సతాం=సత్పురుషులకు, దధానాః=చేయునవియైన, వేదాంతార్యగిరః=వేదాం
తాచార్యవాక్కులు, ప్రాథగ్రావ-కతోరకాణ్యపి=గొప్పరాలవలె-కఠినములైన
వియును, ద్విషాం=విరుద్ధులయొక్క, హృంది=హృదయములను, పరం=మిక్కిలి,

భేదంతి=భేదించుచున్నవి; నందాది-ఆర్యజ-అభినందిత-మృదుస్వర్య; అపి=నందగోపులు మొదలైన-పూజ్యులైనవారిచేత-సంతోషింపఁబడినదై-మెత్తినన సంస్కర్మగుకలనైనను, హరేః పాదః=అశ్రీకృష్ణునిపాదము, స్వశ్చే=భేదించ శక్యముకాని, శకటాసురేతు=శకటాసురునియందో, శతకోటి-అకారం=వజ్రాయుధముయొక్క-స్వరూపమును, నఅగాత్ కిం=పొందలేదా?

తా. నందగోపాదుల కానందకరమై అతిమృదువైన శ్రీబాలకృష్ణుని పాదము శకటాసురునివిషయమై వజ్రాయుధమువలె నైనట్లు; ఈవేదాంతాచార్యుల శ్రీసూక్తులు అతిమృదువులైనను, అతికఠినములైన గుండ్రాలవలె సరమలేసులహృదయములను భేదించుచున్నవికదా?

మ. కవికంఠీరవగీర్వరాలు, మృదులభ్రాతృప్రసూనోత్కరా

లవనిక దుష్టికరాలు, నిష్ఠురతరాశిలైన నా ద్విషన్యద్భుత
న్నివహాద్యద్భిదురాజులవెగిరిలోని బాలకృష్ణాంఘ్రిప
ల్లవముల్ కైశవమందె తచ్చకటభ్రాతృగ్రిభిద్యజ మై.

టి. ద్విషత్-హృత్-ద్రుషత్ - నివహ-ఉద్యత్ - భిదురాజు=శత్రులయొక్క-హృదయములనెడి - గుండ్రాలయొక్క - సమాహమునకై - లేచుచున్న-వజ్రాయుధములైన.

గ|| పున స్సప్రార్థన మంజలిం బద్ధా||

460

వ. మఱలఁ బ్రార్థనాపూర్వకముగఁ బ్రాంజలియు బంధించి.

పు|| దర్పావిప్లవదృష్టి దుష్టసమయోత్సాదాయ భేదాంకురో

ద్భేదాయ ప్రపలిత కలాపవిజయోత్సాదాయవేదాధ్యనః

శ్రీమల్లక్షణ పక్ష రక్షక బుధామోదాయ పాపాటపీ

చ్ఛేదాయార్థిమరు త్తరుర్విజయతే వేదాంతవిద్యాగురుః|| 461

అ. దర్ప-ఆవిప్ల-శుద్ధృష్టి-దుష్ట-సమయ - ఉత్సాదాయ=గర్వముచేత-ఆవేశింపఁబడినవారైన - దురభిప్రాయములయొక్క - దుష్టమైన-నిష్కర్మ సిద్ధాంతముతో లగించుటకును, భేద-అంకుర-ఉద్భేదాయ=దైవితవాదముయొక్క-

ఆరంభమును-ఎ త్తివేయుటకును, కలౌ=కలియుగము, ప్రబలేపి=ప్రబలమైయుండియు; వేదాధ్వనః=వేదమార్గమునకు, జయ-ఉత్పాదాయ=జయమును-కలిగించుటకును, శ్రీమత్-లక్ష్మణపక్ష-రక్షక-బుధ-ఉపాదాయ=సంపద్యక్తమైన-రామానుజీయమతమునకు - స్థాపకుడైన-సత్పురుషులను - సంతోషపఱచుటకును, పాప-అటవీ - ఛేదాయ=పాపములనెడి - అడవిని-చేదించుటకును, ఆర్థి-మరుత్తరుః=కోరువారికి-కల్పవృక్షమైన, వేదాంతవిద్యాగురుః=వేదాంతవిద్యాచార్యులు, విజయలే=జయోత్కృష్టులగుచున్నారు.

తా. గర్వితులైన మతాంతరుల సిద్ధాంతములను, ద్వైతమతివాదములను, సకలదోషములనుకొన వారించుచు; వేదమార్గములకు విజయమును, విశిష్టాద్వైతరామానుజ మతస్థాపకులకు సంతోషమునుకొన కల్పవృక్షమువలె కలిగించుచు; ఈవేదాంతాచార్యులు సర్వోత్కృష్టులుగా నున్నవారు.

సీ. దర్ప మా వేళించు నీ దర్ప నేతరులయు

సమాదయసమయము నీ సమయజేయ

భేద మా తద్ద్యయనీవాదివాదము సము

ద్భేద మద్వయముగఁ నీ బృథిఁజేయఁ

గలియుగమందును నీ గలయంగ నామ్నాయ

పథమునకు జయంబు నీ పదిలపఱుప

రామానుజీయ మై నీ రమణీయ మైనట్టి

సత్సంప్రదాయము నీ సఫలపఱుప

తే. ధర దురాపసాప వనులఁ నీ ద్వర దహింప

వినతజనతాభిలాష లానీవిష్కరింప

సౌరరాజమహీజమునీసరణి ధరణిఁ

దేజరిలైన వేదాంతదేశికమణి.

ఇ. శ్రీమల్లక్షణ పక్షము = శ్రీ రామానుజీయమతము — ఇది ద్వైతాద్వైతమతములకంటె విశిష్టమై విశిష్టాద్వైతమత మనఁబడును. (అనఁగా)

ఈలక్షణమునిపక్షమున తెంగలవైష్ణవమతము-జాతిభేదము లేక, వీతరాగులై భగవద్విషయమున ప్రపత్తినిష్ఠులైన ప్రపన్నులు తమతమ ఆత్మయాత్ర ఈ శ్వరాధీనమే, దేహయాత్ర కర్మాధీనమే అనియు నిశ్చయించుకొని, ఉపాయాంతరమువిడిచి, ఉపేయమైన భగవత్కైంకర్యముతోనే అన్వయించుచు, బ్రహ్మసంహిత యైన ద్రావిడ వేదాధ్యయనముతోను ద్వయానుసంధానముతోను ఆచార్య నియమన ప్రకారము సదాచారముననే కాలక్షేపము చేయఁబడుచుండెడి విశిష్టాద్వైతమతము.

ఈవిశిష్టాద్వైతము.—నిత్యనిరవస్థ నిరవయవ నిర్వికార అజడానందాణురూప జ్ఞానాశ్రయమై ఈశ్వరునకే శేషమై యుండునట్టి నిత్యము కృతార్థమై ఆత్మవాచ్యమైచిత్తును, సత్వసంపన్నమై నిత్యమై జ్ఞానానందమయమై శేషము భగవద్విచ్ఛిన్నాత్రప్రకారమై యుండును జడమై ప్రకృత్యానిత్యుత్పత్తి తత్వమయమై మహాదాదివికారములఁ గలిగించుచు శరీరరూపమునై యుండునట్టి పంచభూతాత్మకమై అనాత్మవాచ్యమైచిత్తును, నిఖిలమేయప్రత్యసీకానంత జ్ఞానానందైక స్వరూపుడై కల్యాణగుణపరిపూర్ణుడై సృష్టిస్థితిలయకర్తయు భర్తయు భోక్తయు క్రిభూనీశాధిపతియు పరవ్యూహవిభవాంతర్యామ్యుర్వాస తారుణ్యునై పరమాత్మవాచ్య మైనఈశ్వరుఁడును అనెడు త్రివిధములతో విశిష్టమైన అద్వైతము. ఇదియే-ఆశ్వారామలు రామానుజులు మొదలైన పూర్వాచార్యుల సమృతమైన మతము.

సృసింహస్వామివర్ణనము.

(సరహరిః=సరసింహస్వామి.—304 వ పుత్తముపైగ ఇతిహాసము.)

:గ॥ ఇత్యన్యతో దృష్టిం విన్యన్య ప్రాంజలిన్స॥ 462

.వ. అని యున్యాశకుం దృష్టివిన్యాసముం జేసి యంజలియుం జేసి.

.వృ॥ శ్రీమా॥ గభీరతర వేగవతీప్రతిర

భూమా వఘద్రుహి సురద్రు రివావతీర్ణః

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 381

కామాద్రివై రిగణ ముల్బణ మస్తదీయం
నామాసినా నరహరిః కవలీకరోతు॥

463

అ. అభుద్రుహి=పాపనాశకమైన, గభీరతరవేగవతీ ప్రతీరభూమా = అతి గంభీరమైన వేగవతీనదియొక్క గట్టుభూమియందు, శ్రీమాన్=సంపద్యుక్తుడై లక్ష్మీనహితుడై, సురద్రుః ఇవ=కల్పవృక్షమువలె, అవతీర్ణః = అవతరించిన, నరహరిః=నరసింహస్వామి, నామఅసినా=తనతిరునామ మనుఖడ్గముచేత, ఉల్బణం=మీటియున్న, అస్తదీయం=నాదియైన, కామ అద్రివై రిగణం=కామ ము మొదలైన శత్రుసమూహమును, కవలీకరోతు=మింగివేయును గాక.

తా. సకలపాపనాశని యైన యావేగవతీ తీరమందు కల్పవృక్షమువలె అవతరించి యుండు నాశ్రీనరసింహస్వామి నాకామక్రోధాది యరివడ్డర్గమును తన నామస్తరణమాత్రముననే మింగివేయునుగాక.

తే. వేగవతితీరధారుణి శ్రీ విబుధధారు

ణీరుహమురీతి నవతీర్ణుఁ డై రహించె

నాదుకామాదిరిపుల నీనారసింహుఁ

డాత్త నామాసిఁ గామాసి శ్రీ నంటఁగొట్టు.

టి. అత్త నామ-అసిక్=తననామ మనుఖడ్గముచేత, కామాసిక్ = ఈకా మాసి గ్రామమందు.

గ। తతోన్యత శ్చక్షు ర్నిక్షిప్య ప్రాంజలి స్స॥

464

వ. దానికన్న నన్యదిశను దనదృశను నిలిపి యంజలియు నలిపి.

వైకుంఠప్పెరుమాళ్ వర్ణనము.

(పూర్వకాలమున ధర్మప్రవర్తకుడైన విరోచనమహారాజు తనకు పుత్రోత్పత్తి నిమిత్తమై కైలాసనాథు నారాధించి యరణ్యమునజ్ఞ చేత ఈకాంచీపు రమున విష్ణువునుధ్యానించి యం దావిష్ణుప్రీతిగ అశ్వమేధయజ్ఞముచేసి ఆవిష్ణు

వును ప్రార్థింపఁగా, వా రావైకుంఠమునుండి వచ్చి ప్రత్యక్షమై తమద్వారపాలకులైన జయవిజయములే నీకు బలవ బిల్లవులని పుత్రులుగా కలుగుదురని యనుగ్రహించి యతని ప్రార్థనామూలమున అట్లే ఇక్కడను సేనసాయించుచున్నవారు.)

పు॥ భయా ర్తజీవాతు దయామహిమ్నే

వైకుంఠధామ్నే తనవై నమాంసి

ఆమ్నాయ ఉక్తః పరమేశి తేతి

నామ్నాయ ఉక్తః పరమత్ర చిత్రమ్॥

465

అ. పరమ-ఈశితా=పరమేశ్వరుఁడు, ఇతి=అని, ఆమ్నాయే ఉక్తః=వేదముందు చెప్పబడినవాఁడు; అత్ర=ఇక్కడ, నామ్నాయ ఉక్తః = వేదముందు చెప్పబడినవాఁడు అనుట, పరంచిత్రం=మిక్కిలి ఆశ్చర్యము! (యః=ఎవఁడు, నామ్నా=పేరుమాత్రముచేత పరమేశ్వరుఁడని, ఉక్తః=చెప్పబడినవాఁడో; తస్యై=అట్టి) భయ-ఆ ర్తజీవాతు-దయామహిమ్నే=సంసారభయమువలన-బాధింపబడువారికి-జీవనోషధ మైన-కృపామహత్త్వముగల, వైకుంఠధామ్నే=వైకుంఠ పైరుమాళ్లకు, నమాంసి=నమస్కారములు, తనవై=చేయుచున్నాను.

తా. పరమేశ్వరుఁడని వేదోక్తుడై (నామ్నాయ ఉక్తః=వేదోక్తుఁడుకాఁడని యర్థాంతరమున ఆశ్చర్యపడి) వైకుంఠధాముఁడని పేరుతోఁగూడ వాస్తవార్థమున వేదోక్తుడై యై కడతేర్చు కరుణాప్రభావము కల యీవైకుంఠ పైరుమాళ్లకు ప్రణామములు చేయుచున్నవాఁడను.

క. శ్రుతి శ్రుతపఱచెను “పరమే

శితా”యనుచు దోడుతన విశిష్టత నదె వి

శ్రుతపఱచెను నిది యద్భుత

మతులదయు వికుంఠనిలయు ॥ నాహరిః గొలుతున్.

టి. వికుంఠనిలయుఁడు=వైకుంఠుఁడు, శ్రుతి=వేదము.

శ్లో॥ యుక్తం చై తత్, యతో “విష్ణుః పరమః” ఇతి శ్రుతాశ్రుతిః॥

సతిష్వణౌధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 388

వ. ఇదియును దగినదియె “విష్ణుః పరమః” అనుశ్రుతి శ్రుత మైనయదియ.

శ్లో॥ అనపాయరమో విష్ణుః కస్తా దపరమో భవేత్

యుక్తం రమాపతే రన్యే దేవా స్త్వపరమా ఇతి॥ 467

అ. అనపాయ-రమః=ఎడఁబాపులేని లక్ష్మీదేవిగలవాడైన, విష్ణుః=మహా విష్ణువు, కస్తాత్=ఎందువలన, అపరమః=లక్ష్మీదేవితేనివాడు - పరమపురుషుఁ డుకానివాడు, భవేత్=అగును. రమాపతే=లక్ష్మీపతికంటె, అన్యే=ఇతరు లైన, దేవాః=దేవతలలో, అపరమాః = లక్ష్మీదేవినుండి తొలఁగఁబడినవారు, ఇతి=అనుట, యుక్తం=సరే.

తా. “విష్ణోరేషానపాయినీ” అని లక్ష్మీతో అనపాయయైన యీ మహా విష్ణువు పరమపురుషుఁడయ్యెను, లక్ష్మీని విడిచివఁడు కాఁడు. ఇతనికంటె ఇతరదేవతలు లక్ష్మీనంపన్నలు కాకున్నను, పరమపురుషులును కారు.

క. అపరముఁ డగు నెటు ? విష్ణు

డివుడును ననపాయరముఁడు ? నీవడువున, యు

క్తవువితమె ? రమాపతి కిత

రవుదైవతము లెవుడు నపరములే యనఁగా.

శార్దూపాణిస్వామివర్ణనము.

(వీరు—బ్రహ్మచేయు ఆశ్వమేధయజ్ఞమందు దేవతలతో వచ్చినరాక్షసుల కు మర్యాదచేయనందున, వారాదేవతలతో యుద్ధముచేయుచుండఁగఁ జూచి ఆబ్రహ్మ తనయజ్ఞమునకు భంగము సంభవించునని నారాయణనిధానింపఁగా, తాము తోడనే వచ్చి తమ శంఖచక్రములతోడి శార్దూపాణిస్వామితో అనేక జాణము లెక్కు పెట్టి రాక్షసులను తరిమివేసి యిక్కడ ఇప్పుడును ఆయాపముననే చేప సాయించుచున్నవారు.)

కించ. — మఱియు. —

వృ॥ జాగ్రత్యేవ శిరాంసి నిత్యవచసాం సర్వోన్నతౌ శాశ్వతాః
తత్ర వ్యాసపరాశరాదికృతయో దత్తాదరా వస్తుతః
యః పాదాంబు దదాతి యస్తదుపసంగృహ్లాతి గృహ్లాతివా
యశ్చైతచ్చిరస్యైవ తేషు పరమం జానాతి కోనాత్మవాన్॥

అ. నిత్యవచసాం = వేదములయొక్క, శిరాంసి = శిరోభాగములైన ఉపనిషత్తులు, శాశ్వతాః = ఋషులయొక్క, సర్వోన్నతౌ = సర్వోత్తమత్యవిషయమై, జాగ్రత్యేవ = జాకరూకములై యే యున్నవి. తత్ర = అవిషయమందే, వ్యాసపరాశరాది కృతయః = వ్యాసులు పరాశరులు మొదలైనవారి పురాణములు, దత్తాదరాః = కలుగనిచ్చినపట్టుదల గలవి, వస్తుతః = వాస్తవముగ, యః = ఎఱఁడు, పాదాంబు = పాదజలమును, దదాతి = ఇచ్చుచున్నాడో; యః = ఎఱఁడు, తత్ = ఆపాదజలమును, ఉపసంగృహ్లాతి = చేర్చుకొనుచున్నాడో; యః = ఎఱఁడు, ఏతచ్చ = ఈపాదజలమును, శిరస్యైవ = శిరస్సుతోనే, గృహ్లాతివా = చేకొనుచున్నాడో; తేషు = వారిలో, పరమం = పరమపురుషునిగా, ఆత్మవాన్ = జ్ఞానవంతుడు, కః = ఎవఁడు, సజానాతి = తెలిసికోలేడు?

తా. ఎఱని సర్వోత్తమత్వమును ఈశావాస్యాది సకలోపనిషత్తులును, భారతాది సకలపురాణములును వివరించుచున్నవో; ఎఱని శ్రీపాదతీర్థమైన గంగాజలమును బ్రహ్మకమండలములోను, శివుఁడు శిరస్సులోను ధరించెనో; అట్టియతనిఁ బురుషోత్తమఁడని, యేజ్ఞానవంతుఁడు తెలిసికొనఁడు?

వ్యాసముని — ఈయన సత్యవతీపరాశరమునులకు పుత్రుఁడై శుకమహర్షికి తండ్రియునై, వేదములను చతుర్విధములుగా విభాగించి; పదునెనిదిపర్వముల భారతమును, పదునెనిదిపురాణములను, బ్రహ్మసూత్రాది వేదాంతగ్రంథములను రచియించి; వేదవ్యాసుఁడు, కృష్ణద్వైపాయనుఁడు అని ప్రసిద్ధపడియుండు సతఁడు.

పరాశరులు. — ఈయన పశ్చిమపుత్రుఁడైన శక్తిపుత్రుఁడు, శుకునితండ్రియైన వ్యాసునితండ్రి, ఇతఁడు యమునానదిని పడవతో దాటించుచున్నదాశ

సటిష్ఠాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 385

రాజుకూతురు సత్యవతిని చూచి ఆమెకు యోజనగంధిత్వమిచ్చి ఆమెవలన సహ్యా
గర్భమున ఆవ్యాపించి గన్నయతఁడు.

సీ. నిరవధి నిత్య మా ర నిరుపమశ్రుత్యాళి

శిరము లెవ్వనిపరాశ్రుతరతఁ బలికె

వ్యాసపరాశర ర ప్రముఖులకృతు లెల్లఁ

డలఁప నెవ్వనితశ్రుతరత మెలఁగె

నేనాఁడు తనపాద ర పావనపానీయ

మదె యుపాదేయ మం ర చర్చి నొనఁగె

బరమేష్ఠి దాని నే ర పావన మగుకమం

డలు నించి తానె సరఫలత నెనఁగె

తే. నీశ్వరుఁడు దానిఁ గొని దా ని ర దే భరించు

చున్నవాఁడు చూచుచు? తన ర యుత్తమాంగ

మందె, యిమన నెవ్వఁ డరముదమహిమ

ను త్తమోత్తముఁ డని యెన్ను ర న త్తముడు.

గ|| పుర స్పృహమత్కారమే||

వ. మజలనుజ జనుత్కారసహితంబుగ.

పృ|| దుర్వాదినో విష్ణుపదారవిందం

దోషాపహం నానుసరంతు మోహతో

తేషాం మతంతు స్వయ మత్ర విష్ణు

పదారవిందానుస్మృతిం విధత్తే||

469

అ. దుర్వాదిహః=మతంతరులైన దుర్వాదయవారు, దోషాపహం=సర్వ
దోషహరమైన, విష్ణుపదారవిందం=మహావిష్ణు పాదారవిందమును, మోహతో=
అజ్ఞానమువలన, నానుసరంతు=అనుసరించరు గాని ; తేషాంమతంతు=ఆదుర్వా
దులమతమో, అత్ర=ఇక్కడ, స్వయం=తానుగానే, విష్ణుపదారవిందాను
స్మృతిం=ఆకాశతామరసమునె అనుసరించుటను, విధత్తే=చేయుచున్నది.

తా. మతాంతరులు అజ్ఞానముచేత విష్ణుపాదారవిందము ననుసరించకపోయినను, వాఁమతము ఆకాశతామరవలె అసంభవమే అగును.

తే. అవని దుర్వాదివిష్ణుపదారవింద

ములను దోహపహములను శ మోహమునన

యనుసరింపఁడు, తన త శ మనుసరించు

దనుగ విష్ణుపదారవిందమునె తమిని.

టి. నీటిలో నుండుతామర ఆకాశములో నుండుట అసంభవ మనుట.

శ్రీ త్రివిక్రమస్వామివర్ణనము.

త్రివిక్రమస్వామి—మూడడుగులు గలసామి. విష్ణుదశావతారములలోని యైదవదైన వామనావతారము. ఈయన, యింద్రుని తటిమి త్రిలోకములను పరిపాలించుకొన్న బలిచక్రవర్తివలన, ఆమూడడులోకములను పరిగ్రహించుటకై, ఆవామనావతారమున మూడడుగులు యాచించుకొని, విశ్వరూప మెత్తుకొని త్రిలోకములను మూడడుగులతోనె కొలిచి తీసికొని, ఆదేవేంద్రునికిచ్చి, ఇష్టము నట్లే యిక్కడ ఆనీలమేఘపైఠమాళ్లతోను, ఆశేషాకారపైఠమాళ్లతోను సేవసాయించుచున్నవారు.

గ|| ఇత్యన్యతో భృష్టిం నిక్షిప్య.

వ. అని యన్యోక్కునకుం దనదృక్కును నుచిచి.

సృ|| సమస్తరూఢద్రుమపుష్పనిష్పత

స్థరందసంతత్యభిషిక్త ముత్తిమమ్ ।

రవిక్రమాశుత్వనిరోధిగోపురం

•త్రివిక్రమస్వామితనం నిశామృతమ్॥

470

అ. సమస్తరూఢ-ద్రుమ-పుష్ప-నిష్పతత్ - మరందసంతతి-అభిషిక్తం = సమీపమున-లేచిన-చెట్లయందలి-పువ్వులనుండి-పడుచున్న-మకరందధారలచేత ముంచబడినదై, ఉత్తమం = శ్రేష్ఠమై, రవి-క్రమ-అశుత్వ-నిరోధి-గోపురం =

మార్జునియొక్క-రాకపోకలయొక్క-వేగమునకు-అడ్డమైన-గోపుగములు కలది
యైన, త్రివిక్రమస్వ-ఆయుతనం=త్రివిక్రమస్వామియొక్క-ఆలయము, నికామ్య
తాం=చూడఁబడుఁగాక.

తా. చుట్టప్రక్కల తేనెలు కాలు పుష్పపృక్షములును, ఆకాశము నంటు
గోపురములును గలిగియుండు త్రివిక్రమస్వామిసన్నిధిని వీక్షించుమ?

ఆ. తరియ విరియఁ బూయు శ తరువర నుమ నము

దయవతన్తరందరమయము మఱియుఁ

దరణిసరణి నాపు శ తద్గోపురము రమఁ

దగుత్రివిక్రమాయతనము గనుము?

గ|| నవిన్తయ మభిధ్యాయన్||

వ. అద్భుతసహితంబుగ నభిధ్యానంబుసేయుచు.

పు|| అవ్యా దాశ్రయతా మనశ్వరఽదప్రాసాదని శ్రేణికా

హర్షాదూర్ధ్వ ముదంచితస్సచరణ సైవిక్రమోనఃక్లమాత్

త్రైలోక్యార్పణత స్థితం శుభయశశ్చత్రం యదానీద్భలే

ర్ద్రాఘ్నిష్ఠో హరిశీలదండభవ యస్తద్ధారణాయోద్ధృతః|| 471

అ. ఆశ్రయతాం=ఆశ్రయించువానికి, అనశ్వరపద-ప్రాసాద-నిశ్రేణికా=
నాశరహితస్థాన మైన వైకుంఠమునకువలె-దేవాలయమునకు-నిచ్చెనవంటిదియు,
హర్షాత్=సంతోషమువల్ల, ఉర్ధ్వం=పైకి, ఉదంచితః = ఎత్తఁబడినదియు,
త్రైవిక్రమః=త్రివిక్రమస్వామిసంబంధ మైనదియు, యః=ఏచరణము; త్రై
లోక్య-ఆర్పణః=త్రిలోకములను - గమనించుటవలన, బలే=బలిచక్రవర్తికి,
స్థితం=తెల్లనైన, శుభయశః=శుభకరిమైనకీర్తి, యత్ శత్రం = ఏగడుగుగా,
అసీత్=అయ్యెనో, 'తత్-ధారణాయ=అగడుగును-ధరించుటకై, ఉద్ధృతః=
పైకెత్తఁబడినదై, ద్రాఘిష్ఠః = అతిదీర్ఘమైన, హరిశీలదండభవ = ఇంద్రనీలి
దండమువలె, సుచరణః = అవిష్టపాదము, నః=మమ్మును, క్లమాత్=కప్పమునం
ది, అవ్యాత్=రక్షించునుగాక?

తా. ఈ త్రివిక్రమ స్వామియొక్క ఊర్ధ్వముఖ శ్రీపాదము పరమపద మునకునలె తమకోవెలకు నిచ్చెనగాను, తమకు త్రిలోకములును దానము చేసిన బలిచ్చక్రవర్తికి యనెడు తెల్లని ఛత్రమునకు నల్లని యింద్ర నీలపండముగాను నుండునదియై మమ్ము రక్షించుచుండునుగాక.

ఉ. సేవకకోటికి బరము స సోదర నందఁగ నిచ్చు నిచ్చెనై
యీయగ శేవగానె గడు ర నీ కనియిచ్చి త్రివిక్రమక్రమో
ద్భావన మప్పు డాబలి కురదారతఁ దెచ్చిన స్వచ్ఛక్తిఁగి ఛ
త్రావరణంబునైంద్రమణియద్యుతదండమునండితాఘమాన్.

బలి=బలిచక్రవర్తి—ప్రహ్లాదునికి పుత్రుఁడైన విరోచనునికి పుత్రుఁడు. తాను బాణాసురుఁడు మొదలైన నూర్ధ్వరు అసురులకును తండ్రి, ఇతఁడు ఇంద్రునిమించి త్రిలోకములు నవహరించి త్రివిక్రమాతారమున విష్ణుపుత్రకు ఆత్రిలోకములును దానమిచ్చి ఆతని మూఁడవపాదముచే నుంచఁబడిన తన శిరస్సుతో పాతాళమునకు కొనిపోఁబడి ఇప్పుడును “అశ్వత్థామాబలి వ్యాసో హమామాంశ్చ విభీషణాకృపః పరశురామశ్చనపైతే చిరణీవిః ||” అని చిరంజీవియై ఆత్రివిక్రమస్వామితోఁగూడ నున్నవాఁడు.

కృశానుః.—కృశానువు.—

గ|| కిమరే? మాయావిన మేన చుక్రమాత్రివిక్రమ మభినందసి?
వ. ఏమిరా? మిగులమాయలకాఁడై క్రమమున విడనాడిన
యిట్టి త్రివిక్రము నభినందించుచున్నాడవు?

పశ్య?—చూచు?—

శ్లో|| శ్రీమాంసపి స్వయం దైత్యా, తుర్వాణః కుప్రతిగ్రహమ్!
విగదక నమహతీం వృధీన్, మిస్తాగోత్రభిదే దదా|| 473

అ. సః=ఆత్రివిక్రమఁడు, స్వయం=తాను, శ్రీమాం=అపి=భాగ్యవంతుఁడయ్యును—పక్షివంతుఁడయ్యును, దైత్యాత్=రాక్షసునివలన—బలిచ్చక్రవర్తివలన, కుప్రతిగ్రహం=కుత్సితాదారము—భూప్రతిగ్రహణమును, కుర్వాణః సకై=చేయు

వాడునై, మహతీం=గొప్పదైన, పృథివీం=భూమిని, విందకొనక=పొందువాడునై, ఇష్టం=తనకిష్టమైన యాభూమిని, గోత్రభిదే=వంశచ్ఛేదకుడైన వానికి—ఇంద్రునికి, దదా=ఇచ్చెను.

తా. ఈత్రవిక్రమస్వామి బలిచక్రవర్తివలన భూదాన మడిగి తీసికొని దేవేంద్రుని కిచ్చినవాడయ్యెను; ఇతఁడు తాను భాగ్యవంతుడైనను, తీయఁగూడని రాక్షసునివలన కుత్సితమైన దానమును తీసికొన్నదిగాక, దానిని వంశచ్ఛేదకుడైనవాని కిచ్చినది అక్రమమే; (అని తోచునట్లు చెప్పటచే ఇది వ్యాజమృత్యులంకారము.)

గ|| విశిష్యాయ మకపటానాం కవీనాం నల్లాఘనీయః|| 474

వ. విశేషించి యితఁడు కపటులు కాని కవులకు ల్లాఘింపఁ దగు వాఁడు కాఁడు.

తే తాను శ్రీమానుఁడై యాతురథానువలనఁ
గుప్రతిగ్రహ మొనరించె శ గుమతివలనఁ
దనుగ గోత్రాభివర్ధకతనను బ్రసిద్ధిఁ
గొనుచు గోత్రాభిఘాతికె శ గోత్ర నొనఁగె.

టీ. గోత్రాభివర్ధకతను=భూమ్యభివర్ధకత్వమందు (వంశాభివర్ధకత్వమందు) గోత్రాభిఘాతికి పర్వతచ్ఛేదకునికి-భూచ్ఛేదకునికి-(వంశచ్ఛేదకునికి) ఇంద్రునికి.

యతః. — ఎందువలన నంటేని? —

శ్లో|| నిత్యానపాయప్రమదోఽపి నాథో
ఁటూభవ న్వంచితదాతృకోఽసౌ।
కవివృథాకృత్థిలు భూసురోఽపి
భూదానవత్సం క్షమమేవ లేభే॥

475

అ. నిత్యానపాయ ప్రమదోఽపి=ఎప్పుడును ఎడఁబాయనిభార్య-లక్ష్మీ కలవాఁడయ్యెను, ఎంచితదాతృకః=పంచింపఁబడినవాడై దాతయైన బలిచక్రవర్తికల

వాడై, కవివృత్తాకృత్ = కవులకును — శుక్రునకును కష్టమును చేయువాడైన, అసౌ = ఈ, నాథః = త్రివిక్రమప్రభువు, భూసురోఽపి = తాను బ్రాహ్మణుడయ్యును, భూదానవత్సం = భూమియందు రాక్షసత్వమును - బలిచక్రవర్తిచేసిన భూదానము కలవాడగుటను, లేభే = పొందెను, క్షమమేవ ఖలు = ఇది సమర్థమేకదా ? .

తా. ఇతఁడు తాను లక్ష్మీనంతుఁడయైనను, పడుగుగావచ్చి దాతను వంచించి కవికిని (శుక్రునికిని) మహోవృథ కలిగించిరదేగాక, తాను బ్రాహ్మణుడుగ నుండియు, భూలోకమున దానవత్వమును పొందుట గట్టితనమే?

క. అనపాయుని నీమృతినె

గొనియును పడు గౌడు దాతఁగ్ గొనకొని వంచి

చినదె ద్విజుఁడై కవి వృథ

నొనరిచి భూదానవత్సం మొగిల దగి తనరెన్.

కవి = శుక్రుఁడు — ఇతఁడు బ్రహ్మహరసపుత్రులలోని భృగువుపౌత్రుఁడు, కవి పుత్రుఁడు, అరుదు కంఠమును ఆచార్యుఁడు, ఈతఁడు బలిచక్రవర్తి విష్ణువునకు మూడడుగులు దానముచేయునపుడు ఆదానమునకు ఆదర్శోదకపాత్రముగఁ ద్రయున దూకి అటంకముచేయఁగా, అప్రదావామనుఁడు పుల్లతోపాడిచి అతనిని గ్రుడ్డివానిజేసినందున ఒంటికంటివాఁడు అయ్యెను.

విశ్వావనుః — విశ్వావనువు. —

గ|| అభ్యుపగచ్ఛాను ఏవ భవతః ప్రాశగుణోషీకరణపాండిత్యం
అస్తామేవ శ్లేషచమత్కారః, ఆకర్ణయతావ దేతత్ యదా
శ్రితరక్షానామ పద్మేక్షణః స్వచూడాత్సనమూపమపి
రూపమావేదే||

476

అ. ప్రాశ-గుణోషీకరణ-పాండిత్యం = ప్రాశమయ-గుణములు దోషములుగాఁ జేయుటయందలి-పండితత్వమును;

వ. ఇటు శ్లేష చేయుచు మత్కార మటుండనీ? గుణములనుం
దోషములుగఁ జేయు నీ ప్రాధపాండిత్యము నె యెందును గను
చుందునుగాని; యేయది యా శ్రితులరక్షణార్థ మాపద్దేక్ష
ణుఁడును దనమహిమానురూపమె కానివామనరూపము
నుం బ్రాపించుచున్నాఁడో? విన్నాడవే యాయదియు?

వృ॥నిత్యోన్నతోఽపి నిరపాయరమాశ్రయోఽపి

దాతాపి హంత ! బహుశో మహతాం పదానామ్ ।

స్వీకృత్య వామనవపు శ్చిత్త మింద్ర మీశః

పాతుం పదప్రితయ మత్ర బలిం బిభిక్షే॥

477

అ. ఈశః=ఈశ్రివిక్రమస్వామి, నిత్యోన్నతోఽపి=ఎల్లప్పుడు సుత్రముఁడే
అయ్యును, నిరపాయరమాశ్రయోఽపి = విడుచుటయే లేనిశ్రీదేవికి స్థానమే అ
య్యును, బహుశః=అనేకములై, మహతాం=గొప్పవైన, పదానాం=బ్రహ్మప
దాదిపదములకు, దాతాపి=దాతయే అయ్యును, హంత = అయ్యో! వామనవ
పుః=మహాచక్రీరమును, స్వీకృత్య=స్వీకరించి, శ్చిత్తం = తన్నాశ్రయించిన, ఇం
ద్రం=దేవేంద్రుని, పాతుం=రక్షించుటకై, అత్ర=ఈ భూగోళమందు, బలిం=
బలిచక్రవర్తిని, పపత్రితయం=అడుగులు మూడిని, బిభిక్షే=భిక్షమడిగెను.

తా. ఈశ్రివిక్రమస్వామి సర్వోత్తముఁడును, శ్రియఃపతియును, పరమ
పద బ్రహ్మపద ఇంద్రపదాదుల నిచ్చునతఁడు నయ్యును; తన్నాశ్రయించిన
యింద్రునిఁ గాపాడుటకై వామనరూపము నెత్తుకొని బలిని మూడడుగు లడిగి
కొనెను.

చ. నిరతము నుత్తమోత్తమతః స నికముగా నిరపాయలక్ష్మిత
న్నిరతుల కున్నతోన్నతవిశిష్టతనత్పద మిచ్చ నేచ్చుటే
మహిమహాధ్యుండయ్యు, శత్రుమన్యుని ధన్యునిజేసిప్రాచుకై
శరముచు వామనుండగుచుఁ గైకొని సంగోరిపదత్రయి బలిన్ .

టి. తన్నెరతులకన్ = అతనియంద త్యాసత్తులకు, ఉన్నతోన్నత-విశ్వల-
సత్పదము = ఉన్నతమకంటె ఉన్నతమై-అతిస్థిరమైన-పరమపదాది పదమును,
శతమన్యున్ = దేవేంద్రుని, పదత్రయిన్ = అడుగుల మూడిని.

గ॥ పునస్సభ క్తిప్రకర్షమ్॥

అత్రహి.—ఇక్కడఁ గదా?

పు॥ త్రైవిక్రమ స్త్రిపథగాజనక స్సపాదః

పాయా త్పురస్య మరుతాం మరుతాం నిహంతా ।

శంభోః స్ఫురన్తుకుటభూషణదానచంచు

మంభోనిధేః శ్వశుర మా వ్తగిరో య మాహుః॥ 478

అ. త్రిపథగాజనకః = గంగను పుట్టించినదియు, మరుతాంపురస్య = దేవతల
పట్టణమైన స్వర్గమునకు, మరుతాం = నిర్జలప్రదేశత్వమును, నిహంతా = పోగొ-
ట్టునదియు; యం = ఏపాదమును, శంభోః = ఈశ్వరునియొక్క, స్ఫురత్ - మకు-
టభూషణ-దానచంచు = ప్రకాశించునట్టి-కిరీటమున కాభరణమును-ఇచ్చుట
యందు సమర్థమైనదిగాను, అంభోనిధేః = సముద్రునకు, శ్వశురం = మామ-
గాను, ఆ వ్తగిరః = వేదవాక్యములు, ఆహుః = చెప్పుచున్నవో; సః = అట్టి, త్రై-
విక్రమః = త్రివిక్రమస్వామిసంబంధి యైన, పాదః = శ్రీపాదము, పాయాత్ =
రక్షించునుగాక.

తా. గంగనుపుట్టించి, స్వర్గమును జలసమృద్ధముగఁ జేసి, శివునిశిరస్సు
నలంకరించి, సముద్రుని అల్లునిగాఁ జేసికొనియున్న శ్రీత్రివిక్రమస్వామి శ్రీ
పాదము ముచ్చు రక్షించుచుండునుగాక?

వ. మఱల భ క్తిప్రకర్షంబున.

చ. అకుటిలవేదమార్గముల १ సంబుధిమామన, సంబభ ర్తకున్
మకుటఃమునన్ విభూషక మగ్రనన్ జెలువైందుఁగ? నెయ్య
దయ్యదీ! ప్రకటిత మాత్రివిక్రముని १ పాదమె ప్రోచు మరు

సటిష్ఠాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 393

త్వముక్ మరున్నగరికిఁ బాఁచు, గంగజననంబునఁ బంచిన
కారణంబై యై.

టి. మరుత్వముక్ = మరుభూమి చెట్టుచామనీరును లేసినేల యగుటను,
పంచిన=అతిశయించిన.

కామాక్షీ దేవీవర్ణనము.

కామాక్షీ దేవి=కంచికామాక్షీ—కా-మా-అక్షీ= సరస్వతి-లక్ష్మీ-కన్యలుగాఁ
గలది. ఈమె మొదట పరాశక్తి యనఁబడుచు, వెనుక తాను తన ఇచ్ఛాజ్ఞాన
క్రియాశక్తి చేత మహాగౌరియైయుండి ఆవెనుక ఈకాంచీపురిలో కామాక్షీయ
నఁబడియె. ఈమె జన్మాంతరమున దక్షప్రజాపతికి పుత్రియై దాక్షయణి అనఁబ
డియు, తండ్రియజ్ఞమున తన భర్తయైన శివుని పిలువక అనమానించినందున
తాను అత్యాగ్రహమున మహాకాళియై అందఱిని భయపఱుచుచు తుదకు దేహ
త్యాగము చేసికొని, వెనుక హిమవంతునికి పేరువుపుత్రి యైన మనోరమకు
పుట్టి, పార్వతి, గౌరి, సైమవతి అనియు, ఈశ్వరునికి భార్యయై ఈశ్వరి,
భవాని, శర్వాణి, రుద్రాణి అనియు, తాను సకలభుజస్వరూపిణియై సర్వ
మంగళ, శివ అనియు పేర్లకలిగి, ఆయాశ్వరునియందలి ప్రేమాతిశయమున
అతనికి అర్ధాంగమై తాను అర్ధనారీశ్వరి అనియుఁగాక, అతనికిని అర్ధనారీశ్వ
రుఁడని పేరును కలిగించిన యామె.

గ|| ఇతి కించి దంతర మతిక్రమ్య||

479.

అత్రహి.—ఇక్కడఁ గదా?—

వృ|| కాంచీనగరవిభూషా, కామాక్షీ కల్పమంజరీ భజతామ్|

రత్నా సురసేనానాం, రాజతి శర్వస్య సర్వస్వమ్|| , 480

అ. భజతాం=భజియించువారికి, కల్పమంజరీ=కల్పవృక్ష పుష్పగుచ్ఛము
పంటిదియు; సురసేనానాం=దేవసేనలకు, రత్నా=రత్నకమైనదియు; శర్వస్య=
శంభునకు, సర్వస్వం=సకలభుజస్వరూప మైనదియు; కాంచీనగరవిభూషా =

కాంచీపట్టణమున కలంకారమైనదియునైన, కామాక్షీ = కామాక్షీదేవి, రాజ
తి = రాజిలుచున్నది.

తా. ఈ కాంచీపురమందలి కామాక్షీదేవి తన్ను భజించువారికోరిక లిచ్చు
టకై కల్పవృక్షము పువ్వుల గుత్తువలెను, ఆశివుడు సకలవిధధనమువలెను,
అందఱికిని రక్షకముగా రంజిల్లుచున్నది.

వ. అని కొంతయంతరమ యతిక్రమించి.

తే. కాంచికాకల్ప మయి భజింయింపువడకుఁ

కల్పభూరుహమండరీకల్ప మగుచుఁ

గాంచఁగా నయ్యెఁ గామాక్షీ శ గాంచనాగి

శర్వసర్వస్వ మమరేద్రశసై న్యరక్ష.

.గ|| నిరూప్య నవిన్యయానందం కామాక్షీ మామంత్ర్య|| 481

వ. అని నిరూపించి విన్యయంబు నంది యానందించి యా కామా
క్షీనె యామృతించి.

మృదంతశ్రీస్తన దృశ్యతే మది తతః కుందం ననిదంతికే

వక్త్రం యద్యభిలక్ష్యతే బుధజన శృంగ్రం ననంద్రక్ష్యతే ।

దృష్టే దృష్టియుగే పున ర్నవినుయా ద్బాహోపి నీలోత్పలం

సూక్తి శ్చేదనుభూయతేమధురతా కామాక్షీ! కా? మాక్షీ కే?

అ. కామాక్షీ = ఓ కామాక్షీ! తవ = నీయొక్క, వంత్రశ్రీ = దంతకాంతి, దృశ్యతే
యది = చూడఁబడువదేని, తతః = తర్వాత, కే = ఎవరు, కుందం = మొల్ల మొగ్గ
ను, ననిదంతి = నందించరు? వక్త్రం = మొగము, అభిలక్ష్యతే మది = చూడఁ
బడువదేని, బుధజనః = తెల్లివిగలవారు, శృంగ్రం = చంద్రుని, ననంద్రక్ష్యతే = చూడ
రు; దృష్టియుగే = కంటిబంటు, దృష్టేయది = చూడఁబడినదేని; బాహోపి = పనివా
డైనను, నీలోత్పలం = చల్లకల్పము, పునః = మఱి, నవినుయాత్ = వినుతించడు;
సూక్తిః = మాట, అనుభూయతే చేత్ = వాడుకపడువదేని, మాక్షీ కే = తే నెయం
డు, మధురతా = మాధుర్యగుణము, కా = ఎట్టిది?

సటిప్పకాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 395

తా. ఈకామాక్షీదేవి దంతములు మొల్లమొగ్గలను, మొగము చచ్చెదను, క
నలు నల్లకలువలను, మాట తేనియనుకొని మించియుండును.

సీ. కామాక్షీ ! నీదంత శ కాంతకాంతులు కాంచి

నిందింప రెవ్వారు శ కుండములను?

వామాక్షీ ! నీమోము శ సోముగోమును గని

యాసోము నెవ్వార శ లాసగొనుదు?

రజ్జాక్షీ ! నీశోచరనాబ్జయుగముఁ జూచి

కలువలచెలువము శ దలఁతు రెవరు?

మత్స్యాక్షీ ! నీతేట శ మాటమాదిరి గని

మధుమధురమ నేరి శ మనసు గోరు?

తే. నిట్టిసోయగ మేయుగ శ మెవరియందు

నేని యెవరేని యేమేని శ మేనియందు

నార ! కన్నారఁ గన్నార? శ కాంచనాంగి !

కాంచినా వె? నీవైనను శ గాంక్షఁజేసి.

కృశానుః.—కృశానువు.—

గ|| యద్యపి విద్యతే కామాక్ష్యో స్వర్వాభినందనీయం సౌందర్యం
తథాపి ముఢాతదితి ప్రతిభాతి|| 483

ప. కామాక్షీకి సకలాభినందనీయ మైన సౌందర్యము కలిగియున్న
దియేయైనను, అదికేవలము విఫలముగనే తోచుచున్నది.

తథాహి.—అట్లే కదా?—

శ్లో|| కాంతో విరూపాక్ష ఇతి ప్రతీతిః

కామస్య హంతా గిరిరాజపుత్రాః |

స్తంభేరమాస్య స్తనయోపి తస్య

లంబోదరః కిం ఫలమాధీరూప్యమ్||

అ. గిరిరాజపుత్ర్యాః=ఈపార్వతియైన కామాక్షియొక్క, కాంతః=పెనిమిటి, విరూపాక్షః=విరూపములైన-అనమములైన కన్నులు కలవాడయి, కామస్య=కామపురుషార్థమునకును—మన్నభునకును, హంతా = నాశకుడును; తనయోపి=కొడుకును, స్తంభేరమాస్యః=ఏనుగుమొగమువంటి మొగము గలవాడయి, లంబోదరః=వ్రేలాడుకడుపు గలవాడును; ఇతి=అని, ప్రతీతః = ప్రసిద్ధుడు. తస్యాః=అట్టి అమెకు, అభిరూప్యం=ఇట్టి రూపాభిమానము, కింఫలం=ఏమిఫలము ?

తా. ఈకామాక్షి యెంతోయందకత్తై యైనను, మగఁడు సరియైనకనులే లేనివాడైయుండియు, తనకోరికనుకూడ పడఁగొట్టువాడైయుండుటే గాక మన్నభునిగూడ దహించినవాడుగాను, కొడుకు ఏనుగుమొగము గలవాడేగాక, వ్రేలాడుపొట్టయును గలవాడుగాను నుండఁగా, ఈమెయంద మెందుకు ఫలిత మగును ?

తే. కాంతుఁ డావిరూపాక్షుఁడు శ్రీ కామహంత

నుతుఁడు లంబోదరుఁడు గజాశ్మయఁడును నగుట

నకట ! గిరిరాజపుత్రికి శ్రీ నఖిలవిధుల

రూపమునకును నిది యనురూపఫలమె?

గ|| అనయోః ఖల్వంబికాత్ర్యంబకయో ర్దాంపత్య మననురూప మితి వ్యక్త మేతత్ || 485.

వ. ఈయంబికాత్ర్యంబకుల కనురూపదాంపత్యమే లే దనునది నున్నట్లమె కదా?

వృ|| ఇయంతు సర్వమంగళా, సతు స్తశానమందరో;

విభాతి హైమవత్యసా, సయాతి దిక్షు భిక్షుకః |

ఇయంతు కుంకుమాకితా, సభస్త్రాశిరూషిత;

స్త్రీరాలకుంతలాచసా, జటాభి రేవ భీమణః ||

486.

అ. ఇయంతు=ఈమెయో? సర్వమంగళా=సకలశుభములును గలది, సతు=

అతఁడో? స్తశానమందరః = సుడిగాడే ఉనికిచోటుగాఁ గలవాఁడు ; అసా = ఈమె, హైమవతీ = బంగారము కలదిగా - హిమవంతునికూతురుగా, విభాతి = ప్రకాశించుచున్నది ; సః = అతఁడు, దిక్షు = దిక్కులయందు, భిక్షుకః = బిచ్చగాఁడై, యాతి = పోవుచున్నవాఁడు ; ఇయంతు = ఈమెయో? కుంకుమాంకితా = కుంకుమచేత గుర్తింపఁబడుచున్నది ; సః = అతఁడు, భస్మరాశిరూపితః = భస్మనమాహుచేత పూయఁబడినవాఁడు ; సాతు = ఆమెయో? అరాలకుంతలాచ = ఎంకరలైన ముంగురులు గలదియు ; ఏషః = ఇతఁడు, జటాభిః = జడలచేత, భీషణః = భయంకరుఁడు.

తా. ఈపార్వతీశ్వురులు పంపతు లయ్యును, ఒకరికొకరు విరుద్ధముగా ఆమె సర్వమంగళములతో నుండియు, ఇతఁడు స్తశానవాసియై; ఆమె యెంతో బంగారము గలిగియుండియు, ఈతఁడు బిచ్చగాఁడై; ఆమె కుంకుమముపూసికొని యుండియు, ఇతఁడు బసుమము పూసికొనియు; ఆమె ముంగురులతో నుండియు, ఇతఁడు జడలువేసికొనియు నున్నవారు.

ఉత్సాహ. ఈమె సర్వమంగళాఖ్యై రయితఁడు ప్రేతభూస్థితుః;
 డీమె హైమవతీయు నైన ర నితఁడు భిక్షుకుండు; ను
 మ్మీమె కుంకుమాంకితాంగ రయితఁడు భస్మరూపితుం;
 డీమె కుటిలకుంతలాధ్యై రయితఁడు దీర్ఘ జటుఁ డగున్.

టి. హేమమే హైమయ అని రూపాంతరము.

విశ్వావసుః. — విశ్వావసువు. —

గ|| వయస్య! మైవంవాచీః సఖిల్వప్రళ సైరపి స్తశానవానకృత్తి
 వానఃప్రభృతిభి స్సౌగిసిద్ధిక మభిరూపాణా మాభిరూప్య మవ
 హీయతే||

487

వ. వయస్య! వాదింపకుమిట్లు, అప్రళ స్తములైనను, స్తశానవానచర్యవస్త్రాదులచేత నీతని స్వతస్సిద్ధమయిన సౌందర్యము నుండరులకుఁ గొడువ నీయదకదా?

వృ॥ నివస్తాం వా కృత్తిం, నివసతు చిరం వా పితృవనే

శివస్తావ ధత్తా మహిగణ, మథాప్యేవ సుభగః।

పరీతం శైవాలై రుపితమపి పంకేషు, మలినా

మలీనాం బిభ్రాణం, కీమిహ కమనీయం న కమలమ్॥ 488

అ. శివః తాపత్=ఈశ్వరుఁడొ, కృత్తింవా=ఏనుఁగుతోలునైన, నివస్తాం=వస్త్రముగాఁ జేసికొనుఁగాక; పితృవనేవా = స్తతా నేవా=సుడిగాటిలోనైన, చిరం=చాలకాలము, నివసతు=వాసమునేయుఁగాక; అహిగణం=సర్పసమూహమును, ధత్తాం=ధరించునుగాక; అథాపి=ఐనను; ఏషః=ఇతఁడు, సుభగః=సౌభాగ్యవంతుఁడే; శైవాలైః=తీగపాచిలో, పరీతం=చుట్టబడినదియు, పంకేషు=అడుసులలో, ఉపితమపి=ఉండినదియైనను, మలినాం = మురికి గలిగియున్న, అలీనాం=తుప్పైదలకు, బిభ్రాణం = ధారకమైన, కమలం = తామరపూవు, ఇహ=ఈలోకమందు, కమనీయం=సొగసైనది, నకిం=కాదా?

తా. తామరపూవుక్రింద అడుసును, పైఁగ తీగపాచియునుగాక, మురికి పట్టినతుప్పైదలును మసురుచుండునదియై యున్నను, అందఱకు నానందముకలిగించునటులనే ఈశ్వరుఁడును ఏనుఁగుతోలే వస్త్రముగాఁగలిగి, స్తతాన ములోనే వాసముచేయుచుండుటయై గాక, పాములను సొవ్వలనుగా పైనివేసి కొనుచున్నను, అందఱకును ఆనందకరుఁడే !

ఉ. ఏనుఁగుతోలు తాలించిన, శ్రేణేనుడిగాట నివాస మున్న, నేహీన మహీనపంక్తిధరియించిన, నీశ్వరుఁ డెప్పుడొప్పెడఁక; జానుగ నుండదే? కమలశ్రవండముపాచియుఁబంకముకొమఱీ తూనికలుకొ వికారముగఁ శ్రీ దోచిన, నీచిన నీటిపట్టులన్ .

కించ. — మఱీయు. —

వృ॥ రమణీయ స్సహిపురఃఖో, రమణీయత్యైవ రజ్యతి విదగ్ధా।

శ్లోక స్సవవ సుభగ, శ్చిత్తం స క్తం హి యత్ర రసికస్య॥ 489

అ. యత్ర=ఎక్కడ, రమణీ=స్త్రీ, విదగ్ధా=నేర్పరురాలై, రజ్యత్యేవ=రం

జిల్లుచునేయున్నదో; సహిపురుషః=అపురుషుడెకదా? రమణీయః=మనోహరుడు; యత్ర=ఎక్కడ, రసికస్య=సాహితీసారజ్ఞునకు, చిత్తం=మనస్సు, సక్తం=ఆనక్తమైనదో; సవప్లోకః=అప్లోకమే, సుభగోహి=మనోహరముకదా?

తా. రసికునకు సారస్యమును జూపుప్లోకమువలె, స్త్రీని రంజిల్లజేయువు, రుషుడే మనోహరుడు.

ఆ. రమణి యెవనియెడల శరంజిలు, రమణీయుఁ

డట్టిపురుషుడే కరదా? యథార్థ

ముగను బద్దె మెద్ది శముద మొదవించు న

హృదయహృదయమునకు శహృద్యమదియ.

X|| అవధార్యతా మత్తై తదతిమాత్రం చిత్రమ్|| 490

వ. అవహితమతివగుమ? అందును నిది అతిమాత్రము చిత్రము!

శ్లో|| శివాక్యైలోకతఃకామో, జిత ఇత్యేన శ్రుశ్రుమ ।

వ్యత్యాసోత్ర జితః కాంచ్యాం, కామాక్యైలోకత శ్శివః||

అ. కామః=మన్నఁగుడు, శివ - అక్యైలోకతః=శివునియొక్క - కంటిచూపుచేత, జితః=జయింపఁబడినవాడు, ఇత్యేన=అనియే, శ్రుశ్రుమ=విన్నాము; అత్ర=ఈవిషయములో, వ్యత్యాసః=విపర్యాసము, కాంచ్యాం = ఈ కంచిలో, కామ - అక్షి - అలోకతః=మన్నఁగునియొక్క - కంటిచూపుచేత—కామాక్షి - అలోకతః = కామాక్షిదేవియొక్క - చూపుచేత, శివః = అశివుడు, జితః=జయింపఁబడెను.

తా. శివునికంటి మంటచేత మన్నఁగుడు జయింపఁబడెనని వింటిమి. ఇప్పుడా శివుఁ డామన్నఁగుని కడుపుమంటచేతనే ఆకామాక్షిదేవికంటఁ గనుగొంటచేతనే జయింపఁబడియె ఇదేమి వ్యత్యాసమా?

క. వినుదుము వీనుల విజితునిఁ

గనె కాము శివాక్షిఁ దగిలి శకనులను గాంచి

గనెదము శివునినె విజితునిఁ

గను నిదె కామాక్షీ దగిలి కడువికట మిటన్.

అన్వయము. శివాక్షీ దగిలి కాము విజితునిగానే కనులచే వినుదుము. కామాక్షీ - కామునక్షీ దగిలి శివునినె విజితునిగానె కనులచే గనెదము. ఇదె ఇటంగడు వికటము.

గ|| పుష్కలంకిల పుత్రభాగ్యచుపి పర్వత రాజకన్యాయాః|| 491
వ. పుష్కలము కదా? పుత్రభాగ్యము సహిత మీపర్వతరాజ పుత్రికి.

ఇభ నాథవక్త్రండు = గజాననుడు — 412 వృత్తముక్రింగ చూడు.

షడాననవర నము.

షడాననుడు — ఇతడును పార్వతీపరమేశ్వరులపుత్రుడు. శివునికేతస్సు అగ్నిమూలముగ శరవణమున విడువబడి కృత్తికలచే పెంపబడినందున అగ్నిభవు, శరవణభవు, కార్తికేయుడు నని చెప్పబడుచు; ఎప్పుడును కౌమారవయస్సులోనే యున్నందున కుమారుడనియు, అఱుముఖములతో నున్నందున షణ్ముఖుడనియు, అతిబాల్యమపుడె తారకాసురుని జయించినందున తారకారి అనియు, నెమలియె వాహనమైనందున మయూరవాహనుడనియు, శక్తియే ఆయుధమైనందున శక్తిధరుడనియు చెప్పబడుచుండు సుబ్రహ్మణ్యుడు. వృ|| కుశలీభ నాథవక్త్రః, ప్రథమో హిమాద్రితనయాయాః|

పంచాస్యా త్పితృ రధిక, షడాననో నందనో ద్వితీయోఽస్యాః||

అ. హిమాద్రి తనయాయాః = హిమవత్పర్వతపుత్రి యైన యీ కామాక్షీ యొక్క, ప్రథమః పుత్రః = మొదటికొమారుడైన, భనాథవక్త్రః = నక్షత్రాధిపతియైన చంద్రునివలె మొగముగలవాడగు - ఇభ నాథవక్త్రః = గజాననుడును, కుశలీ = క్షేమముగానున్నవాడు. అస్యాః = ఈ పెయొక్క, ద్వితీయః నందనః = రెండవకొమారుడగు, షడాననః = షణ్ముఖుడు, పంచాస్యాత్ = అయిదు మొగములుగల, పితుః = తండ్రికంటె, అధికః = ఎక్కువైనవాడు, కుశలీ = క్షేమముగా నున్నవాడు.

సతీష్వణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనసహితము. 401

తా. ఈపార్వతికి మొదటికొడుకు విఘ్నేశ్వరుడు గజాననుడుగ నుండియు తాను చంద్రముఖిగాను, రెండవకొడుకు కుమారస్వామి అయిదుమొగములు గల తండ్రికంటె తా నాఱుమొగములుగలవాడుగాను జ్ఞేయముగానుండుట అతిశయ మైనపుత్రభాగ్యము కదా?

ఏలనఁగా?—

తే. కుశలి నిభ నాథముఖుఁ గనె శ ననఁగ మొదట
గౌరి మదిఁ గోరి మఱి చనురత్కారిణి యయి
పంచముఖుఁ డగు జనకుని శ మించుకొడుకు
వజ్రమునిఁ గనె వెనుక నాశ్చర్యచర్య.

గ|| ఇత్యన్యతః కించిత్స్వరిక్రామక్ సామోదమ్|| 493

వ. అని ము జింతింతయంతరంబునకుఁ బరిక్రమించుచుం బరమ ప్రమదంబున.

ఏకామేశ్వరవర్ణనము.

ఇ. ఏకామేశ్వరుడు=నీక-అమ్ర-ఈశ్వరుడు=వేదమేనీకమైయున్న-మామిడివృక్షముక్రింద పసించుచున్న ఈశ్వరుడు. ఈయన ఈ కాంచీపురమందు మొదట జ్యోతిర్లింగముగనుండి, వెనుక కామాక్షిచే పూజింపఁబడుటకై సైకతలింగమై యున్నయతఁడు.

ఇతఁడు త్రిమూర్తులలో నొకఁడై త్రిశేత్రములు కలిగి తామసగుణ ప్రధానుడగుచు జగత్సంహారముచేయుచును సంధ్యలలో నటనముచేయుచు నుండు నతఁడు, మఱి యితఁడు వృషభమును తైక్కామున నుంచుకొని, నందిని వాహనముగఁ జేసికొని, చేత శూలాయుధము నుంచుకొని తలను గంగను చంద్రునికొ బెట్టుకొని యుండునతఁడు. మఱి యితఁడు త్రిపురాసురులను జయించునపుడు భూమియే రథముగను, సూర్యచంద్రులే చక్రములుగను, వేదములు గుఱ్ఱములుగను, బ్రహ్మయే సారథిగను, మేరుపర్వతము విల్లుగను, విష్ణువే బాణముగను, సముద్రము అమృతపాదిగను వి యుండినతఁడు. మఱియు

నితఁడు దేవిరాక్షసులు పాలసంద్రమున అమృతము తఱచునపుడు కవ్యముగా నున్న మేరుపర్వతియునకు త్రాడుగానుంచుకొనఁబడిన వాసుకి అనుసర్పశ్రేష్ఠుఁడు తాళఁజాలక క్రక్కుకొన్న విషయును త్రాగి వేసి, ఆవిషయు పార్వతి చేత కంఠమందె పట్టి నిలుపఁబడినందున నిష్పడును విషకంఠుఁడై యున్నయతఁడు.

వృ॥ శశాంకమాలి సహకారమూలే

కైలాసవాసీ స ఇహావిరాసీత్

యస్యాగ్నిభూర్దృక్చ తనూభవశ్చ

యోషాపి భూషాపిచ నాగరాజీ॥

494

అ. యస్య = ఎవనియొక్క, దృక్చ = నేత్రమును, తనూభవశ్చ = కొమారుడును, అగ్నిభూః = అగ్నిగా ప్రభవించినదో-అగ్నిలో ప్రభవించినవాడో, యోషాపి = స్త్రీయును, భూషాపిచ = భూషణమును, నాగరాజీ = నగరాజపుత్రియైన పార్వతియొ-సర్పముల సమూహమో; సః = అట్టి, కైలాసవాసీ = కైలాసమున వసించుచున్న, శశాంకమాలిః = చంద్రశేఖరుఁడైన శివుఁడు, ఇహ = ఈకంచియందు, సహకారమూలే = మామిడిచెట్టుక్రింద, ఆవిరాసీత్ = ఆవిర్భవించెను.

తా. అగ్నిసంభవులైన నేత్రపుత్రులును, నగరాజపుత్రియైన పార్వతియు సర్పసమూహమునైన భార్యభూషణములునుఁ గలిగి, కైలాసమందుండు వాడయ్య నీయే కామేశ్వరుఁ డిక్కడ నీకంచియందే మామిడిచెట్టుక్రింద నావిర్భవించియున్నవాడు.

తే. వాసి నావిర్భవించెఁ గైలాసవాసి

మావిక్రేవను నతఁ డిందురహాళి, యిందు

నగ్నిభువు చూపుచూలును రీ నగు నెవనికి

నగయునెలనాఁగ యగు నలనాగరాజి.

కృశానుః. — కృశానువు. —

.X॥ వయస్య! కింవర్ణయసి విశ్వవిలక్షణచరిత్రంరుద్రమ్, లోకేహి

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 408

లోచనశైత్య సంపిపాదయిషయా యతమానా జనానేవ
పశ్యామః; అయంతు పశుపతిః స్థాణురితిచ ఆహ్వయ మన్వ
ర్థయన్నిహ ఆశుశుక్షణి మట్టి నిక్షిప్తవాన్॥ 495

వ. వయస్యా! వర్ణించుచున్నావేమి? నీవీ విశ్వవిలక్షణచరిత్రుఁ
డైన రుద్రుని, లోకములో లోచనములకుఁ జల్లఁదనమును
సంపాదించుకై యత్నించువారిని గాంచుచున్నాము; ఇతఁ
డో పశుపతియనియు, స్థాణువనియుఁ దనకుఁ గలనామముల న
న్వర్థముచేయుచు నిచటఁ దనకంటిమంట నెనించుచున్నాడు.

టి. విశ్వవిలక్షణచరిత్రుఁడు=లోకమునకంటె విగతలక్షణమైన-లోకములో
విశేషమైన-చరిత్రము కలవాఁడైన, పశుపతి=పసులకు-సకలజంతుజాలమునకును
అధిపతి, స్థానువు=కొమ్మలేనిచెట్టుపంగ, అయకాలమందు కదలకయుండువాఁ
డు, అన్వర్థయన్=సార్థపఱచుచు, ఆశుశుక్షణిం=అగ్నిని.

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

గ॥ అవధేహీతావ దభిధాస్యామి రహస్యమ్॥ 496

వ. అవహీతుఁడ వగుము. ఆరహస్యము వచియించుచున్నాఁడను.
వృ॥ అంగానుషంగా మతిశీతబాధా

మిదో ద్యుసింధోశ్చ తదన్వయేన

హర్తుం వహత్యగ్నిమయీం తృతీయాం

హనో? హసంతీమివ హంత ! దృష్టిమ్॥ 497

అ. హరః=ఈశ్వరుఁడు, ఇందోః=చంద్రునియొక్కయు, ద్యుసింధోశ్చ=
ఆకాశగంగయొక్కయు, తదన్వయేన=ఆయొక్కొక్కటియొక్క సంబంధము
చేత, అంగానుషంగా = తన యంగములయందు సంబంధము గల్గ, అతిశీత
బాధాం=చలివలని యత్యంతకష్టమును, హర్తుం=హరించుటకై, తృతీయాం=
మూడవదియైన, అగ్నిమయీం=అగ్నిస్వరూపమైన, దృష్టిం=కంటిని, హసంతీ
మివ=కుంపటినివలె, వహతి=వహించుచున్నవాఁడు-హంత=ఆశ్చర్యము!

.. తా. ఈశివుఁడు తనతలలో చల్లనిగంగనుకొ చల్లనిచంద్రబింబమునుకొ ధరించినందున సేకాక, అవి యొక్కొక్కటితోడి కూడికవలననుకొ గలుగు శీతల బాధను నిలుపుకొనుటకై కుంపటి నిష్ఠనువలె నిష్ఠకంటిని కూడ వహించెను.

తే. ఇందువలనను మఱి నభరస్సింధువలన

నంగములఁ గలశైత్యానురంపంగశ్రమను

మాన్వ నింపుగఁ గుంపటిరమాఁగిఁ దాల్చె

నగ్ని మయముగ మూఁడవరయక్షి మృడుఁడు.

కృశానుః.—కృశానువు.—

గ॥ హంత! తర్హితుహినకిరణశకల సురసరిజ్ఞ రీశిశిర శిరసస్త్రిపుర

హరస్య కథ మభిషేకస్త్రియతా॥

498

వ. అ ట్లయ్యెనేని, అయ్యో! అయ్యిండుకళలవలనను, అయ్య మరసరిజ్ఞ రివలననుం (బెల్లు జల్లని) చల్లఁబాటి చీఁదఱవడు తలకలయీకపర్ది కేకరణినభిషేకమున నభిలాషముకలుగును?

తతశ్చ.—తర్వాతను.—

వృ॥ గంగాతరంగావలిభి స్సుధాంశో

స్సుధార్ధురైశ్చానిశ మార్ద్రమూర్ధ్నః

ముధాభిషేకం కలయంతి శంభో

స్తృప్తాయ తోయేన దదత్వపః కే?

499

అ. గంగాతరంగావలిభిః = గంగానదియలలనమూహములచేతను, సుధాంశోః=చంద్రునియొక్క, సుధార్ధురైశ్చ=అమృతమువెల్లువలచేతను, అనిశం= ఎల్లప్పుడును, ఆర్ద్రమూర్ధ్నః=తడిసినయుచ్చితల గలవాఁడైన, శంభోః=శివునికి, అభిషేకం=అభిషేకమును, ముధా=వ్యర్థముగా, కలయంతి = చేయుచున్నారు; తోయేన=నీటిచేత, తృప్తాయ = తనివని పొందినవానికి, కే=ఎవరు, ఆపః=నీళ్లును, దదతి=ఇచ్చుచున్నారు?

తా. నీరు నిండియుండినవానికి మఱల నెవరు నీరు నీయనియట్లు గంగా

ప్రవాహమును, చంద్రునమ్మితప్రవాహమును తల నిండి యెప్పుడును తడసియుండు శివునకు అభిషేక మే చేయఁ గాదుకదా?

తే. రంగదుత్తుంగగంగాతరంగములను

వజ్రలు నమ్మతాంశు నమ్మతప్రవాహములను

శివున కభిషిక్తునకు నభిషేక మొందు

కనెద రెందుకు నీరత్నపునకు నీరు.

విశ్వావసుః. — విశ్వావసువు. —

గ|| అత్రాపి యుక్త ముత్తరం వ్యాహరామి||

500

వ. ఇందుకును యుక్తమగు నుత్తరమె వచ్చియుంచుచున్నాను.

వృ|| జ్వలనాకలనా ద్విషస్యపానా .

ద్విషభాజాం వహనాచ్చ తప్తమూర్తేః

అనిశం త్రిదశాపగాధరస్యా

వ్యభిషేకప్రియతా హరస్య జాతా||

501

అ. జ్వలనాకలనాత్ = (నొసటికంటి) అగ్నియొక్క కూడికలనను, విషస్యపానాత్ = కాలకూటవిషముయొక్క పానమువలనను, విషభాజాంవహనాచ్చ = సర్పములయొక్క ఉద్వహనమువలనను, తప్తమూర్తేః = తపింపఁబడెడిశరీరముగలవాడై, త్రిదశాపగాధరస్యాపి = గంగనుధరించినవాడై యైనను; హరస్య = శివునకు, అనిశం = ఎల్లప్పుడును, అభిషేకప్రియతా = అభిషేకమందుప్రేమ, జాతా = కలిగియున్నదే.

తా. ఈశ్వరుండు తనతలయందు గంగయుండియు; నొసటికంట నిప్పును, గొంతున కాలకూటవిషమును, మెడను ఆవిషధరములే యైనపాములును గలిగి తపించుచుండెడి తనశరీరమునకు అభిషేకము అక్కఱ లేకయుండునా?

తే. దహనవిషవిషవహనముద్వహనములను

మిగులఁ గనక్రాంగివేగిన నీ మేనివాని

కనిశమును శశిఁ ద్రిదశాపరగను ధరించి
నను, శివున కభిషేకమునను బ్రయంబె.

కృశానుః.—కృశానువు.—

X|| అస్త్యేవ మథా ప్యన్యద ప్యను యుజ్యతే|| 502

వ. అది యట్లుండినను, మఱియొకటియు నడుగఁబడుచున్నది.

X|| కిమసౌ విహాయసం విహాయ సంతతం శంకరశిరసి గంగాత
రంగాంతఃప్రతివసతి మృగాంకః కృశాంగః|| 503

టి. విహాయసం=ఆకాశమును, గంగాతరంగాంతః = గంగాతరంగాములను
ధ్య, మృగాంకః=జింకగుర్తుకలవాఁడు-చంద్రుఁడు, కృశాంగః=కృశించినఅం
గముగలవాఁడు.

తే. ఏమి ? యీసోముఁ డాప్యోమ శ్ర మేది యెపుడు
జటలపటలంబునను విశంకటభయంక
రంబు శంకరునిది యశాశిరంబుపయిన
గాంగ మగు తరంగములఁ గృశాంగుఁ డాయె.

టి. వ్యోమము+ఏడి=ఆకాశమును+విడిచి, జటలపటలంబునను=జడలసమా
హములొన, విశంకటభయంకరంబు = విస్తార మైనభయమును గలుగఁజేయు
నది యై.

విశ్వావనుః.—విశ్వావనువు.—

X|| శ్రుణు సఖే ! తత్రకారణమ్|| 504

వ. చెలికాఁడా ! దానికిని గారణము వినుము.

వృ|| శివశిరసి శీతభాను

సాగరసూనుత్వసూచనాయ పరమ్

అధివసతి తస్య హిష్యా

గంగాయా జశర మల్పతను రేషః||

505

అ. ఏమః = ఈ, శీతభానుః = చంద్రుడు, శివశిరసి = శివునిశిరస్సునందు, సాగరసూనుత్వసూచనాయ = సముద్రపుత్రత్వమును సూచించుటకై, పరం = మిక్కిలి, అల్పతమః = స్వల్పశరీరముకలవాడై, తత్ మహిష్యాః = ఆసముద్రునిభార్యయైన, గంగాయాః = గంగాదేవియొక్క, జతరం = గర్భస్థానమును, అధివసతి = చేరుచున్నవాడు.

తా. ఈచంద్రుడు ఆశివునిశిరస్సున తాను సముద్రపుత్రుడని తెలిపిందుకొనుటకై ఆసముద్రుభార్యయైన గంగాదేవిని తనతల్లినిగాను తోచించుకొనుటకునై ఆగంగాగర్భమధ్యముననే చేరియున్నవాడు.

క. పురహరుతల నీశీతల

కరుఁ డలసాగరకుమారశతసూచిత వహా

కరణిని నాతనినతి యా

సురనదియుదరంబులో శిశువును వసించున్.

కృశానుః. — కృశానువు —

గ|| తథాపి లుబ్ధఏష ఫలః పేపుభిరనాదృత్యః|| 506

వ. అట్లునునను, అదికిరాతూఁ డగునితఁడు ఫలములఁ గోరువారు సమాదరింపఁ దగువాఁడు కాఁడు.

తథాహి. — అది సరే. —

మేరుపర్వతము.

ఇ. సౌవిర్ణ భూధరము-బంగారుకొండ = మేరుపర్వతము. ఇది మహాన్నతమై బంగారుమయమై సప్తద్వీపములమధ్యనున్నదై ఒకప్పుడు హిమవత్పర్వతముతోడివివాదముతో నీకంటె నేనేపెచ్చని పెరిగిపెరిగి భూమ్యాకాశములు నిండి సూర్యచంద్రుల రక్షయే కనఁబడకుండుటచే దేవతలు మొఱవెట్టుకొఁగఁగి, అగస్త్యమహాముని వచ్చి దీనిఁజూచి, అది సాష్టాంగసమస్కారముచేయఁగా, నీవిట్లేయుండు. ఇదో పోయివచ్చెదను. అని దానికాజ్ఞయిచ్చిపోయి, ఇదివఱకు

ఆమలయపర్వతయన నే (పల్లణికొండలోనె) నిలిచిపోయినందున ఇదియు నిది వఱకును అట్లే నేల నణగియున్నది.

ప్ర॥ సౌవర్ణ భూధర మపి స్వకరే నిధాయ

భిక్షౌం కపాలభృదిహాటతి కృత్తివాసాః

ఆస్తామిదం స్వయమసౌ పరిగృహ్య లుబ్ధో

లక్ష్మీపతిం తమపి మార్గణయాంచకార॥

507

అ. స్వకరే=తనచేత, సౌవర్ణ భూధరమపి=బంగారుకొండను-మేరుపర్వతమును, నిధాయ=పెట్టుకొని, కృత్తివాసాః = ఏనుగుతోలువస్త్రమువాడై, కపాలభృత్=పుట్టెను చేకొన్నవాడునై, ఇహ=ఇక్కడ, భిక్షౌం=బిచ్చమునుగూర్చి, అటతి=తిరుగుచున్నవాడు; ఇదం=ఇది, ఆస్తాం=ఉండనీ? ఆసా=ఇతఁడు, స్వయం=తానె, లుబ్ధః=ఆదికిరాతుడై-లోభియై, లక్ష్మీపతిం=సర్వేశ్వర్యసంపన్నుడైన లక్ష్మీపతిని, పరిగృహ్య=చేకొని, తమపి = అతనిగూడ, మార్గణయాంచకార=బాణముగాఁ జేసికొనెను. వెదకుకొనెను.

తా. మేరువు ధనుస్సుగాను, విష్ణువు బాణముగాను గల ఇతఁడు బంగారుకొండను చేతఁ జెట్టుకొనియును; పుట్టె చేతఁ బట్టుకొని, లోలు కట్టుకొని బిచ్చమెత్తుకొనుచున్నాడు గాక, లోభికిరాతుడై సర్వేశ్వర్యసంపన్నుడైన విష్ణువును గనిపట్టియు, అతని వెదకుటందే యున్నాడు.

తే. కనకధరమున కరమునఁ గలిగి, లుబ్ధ

కేలఁబునుకను నేనికరతోలు మొలను.

దాల్చి తిరియు నడుండనీర తానె శ్రీప్ర

భువును గనియును మార్గణంబున ఘటించె.

టి. మార్గణంబున=బాణమందు-వెదకుటందు, ఘటించె=ఘటిల్లఁజేసికొనె, తిరియు=తిరిపమెత్తును.

ప్ర॥ సూక్ష్మసి తాంశుకలాభోఽవ్యవహో

హేమధర పదనివిష్టోపి ।

లుబ్ధోఽయ మయోహస్తస్తండుల

సత్త్వేఽప్యటత్యహో భిక్షుమ్॥

508

అ. అయం=ఈ, లుబ్ధః=లోభియైన-ఆదికిరాతుడైనశివుడు, నూత్న+సితాంశుక+లాభోపి-సితాంశుక+లాభోపి=సన్నమైన+తెల్లనివస్త్రముయొక్క+లాభముకలవాడయ్యును (సన్నమైన+చంద్రునియొక్క+కళాకాంతికలవాడయ్యును); అపటః=ఎస్త్రీహీనుడును-దిగంబరుడనై, హైమధరపద+నివిష్టోపి=బంగారుకలిగియుండుస్థానమందు (మేరుపర్వతస్థానమందు) ఉన్నవాడయ్యును; అయోహస్తః = ఇసుమువంటిశూలముతోడి+చేయి కలవాడునై, తండుల+సత్త్వేపి=బియ్యము+ఉండియు- (తండులసత్త్వేపి=నందికేశ్వరునిచేత-ప్రకాశించుట కలిగియుండియు) భిక్షుం=బిచ్చమునుగూర్చి, అటతి=తిరుగుచున్నాడు, అహో=వంత!

తా. చంద్రశేఖరుడు, దిగంబరుడు, మేరుపర్వతవాసి, శూలపాణి, నందికేశ్వరనేమితుడు, నైనయితఁ డిట్లు సన్నవస్త్రముకలిగియు వస్త్రములేనివాడగును, బంగారుండుచోట నుండియు లోభిగాను, తండులము బుండియు బిచ్చమెత్తుచున్నవాడు.

క. పిపునితాంశుకలాభుడు

నవటుడు సౌవర్ణధరపరదావిష్టుడు దా

నిపును లుబ్ధుడయఃకరుఁ

దుపతండులసత్త్వం దుగ్రుఁ కమాక తిరియున్.

టి. ఉగ్రుడు=కోపి-శివుడు, ఊరక=వ్యర్థముగా - విస్తారముగా, ఉపతండులసత్త్వండు = తండులసామీప్యమందె ఉనికిగలవాడు - సమీపమందె నందికేశ్వరునితో ప్రకాశము కలవాడు.

ఇ. లుబ్ధుడు=ఆదికిరాతుడు-శివుడు. ఇతడు అర్జునునితో యుద్ధముచేసి అతనికి పాశుపతాస్త్రము నిచ్చునపుడు కిరాతునివేషమును పూనియున్న యతఁడు.

గ॥ అత్యల్ప మిధముచ్యతే యచ్ఛంకరసంగా ద్దంగాయామపి జీవనదాయిన్యాం సంక్రాంతా తద్గతా లుబ్ధతా॥ 509

వ. శివసంగమమున గంగానది జీవనద యయును, ఆశివునియం
దలిలుబ్ధతయుం దానుఁ జేకొనునది యయ్యె.

టి. జీవనద=జలము నిచ్చునది-బ్రదుకునిచ్చునదియు, బుద్ధి=బోధిత్యము-
ఆదికిరాతత్యము.

పశ్య. — చూడుము. —

వృ॥ ముక్తాశ్రితావిష్ణుపదోదితాపి

గాంగేయ ముత్సాద్య వసు ప్రకృప్తమ్

ప్రాప్యాపి రత్నాకర నిత్యసంగం

కపర్దికాశాం నజహతి గంగా॥

510

గంగానది — 92 వృత్తమున చూడు?

అ. ముక్త-ముక్తా - ఆశ్రితాపి = సంసారవిముక్తులచేత - ముత్యములచేత,
ఆశ్రయింపఁబడినదియైనను; విష్ణుపద-ఉదితాపి=విష్ణుపాదమున - ఆకాశమున-
పుట్టినదియుయును; గంగా=గంగానది, ప్రకృప్తమ్ = విశేషించిన, గాంగేయం-
స్వర్ణమయమైన - గంగాపుత్రుడైన, వసు=ధనమును-అప్తవసువులలో నొకఁ
డగు భీష్మని, ఉత్సాద్య=పుట్టించి, రత్నాకర-నిత్యసంగం - శ్రేష్ఠవస్తువుల
కన్నిటికి స్థానమైనవానితో - సముద్రునితో - సదాసంగత్యమును, ప్రాప్యా
పి=పొందియు, కపర్దిక-కపర్దికా-ఆశాం=శివుని శిరస్సునందు - గుల్లలయందు-
కోరికను, నజహతి=విడువదు.

తా. ఆకాశమునఁ బుట్టి ముత్యములతోను బంగారు మొదలైనవానితోను
రత్నాకరునితోను సహవాసము గలిగియుండియు, గుల్లలను గోరెడు నీగంగ
యిట్లు విష్ణుపాదమునఁ బుట్టి ముక్తపురుషులతోఁ గూడి భీష్మదులను బుట్టించి
రత్నాకరసాంగత్యముతో నున్నను, ఆకపర్ది శిరస్సున నుంటయే కోరుచున్నది.

తే. విష్ణుపదమున నుదిత యై १ విష్ణుపదియై

యపుర! ముక్తావళీశ్రిత యై १ వసుప్ర

ధానగాంగేయజవక యై १ తాన కోరి

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 411

ప్రమదమునఁ బాటి రత్నాకరమును జేరి
యును గవర్ది కాశఁ బ్రకాశరమునను విడదు.

టి. పసుప్రధాన గాంగేయజనక=ధనములలో ప్రధానమైన బంగారమును
పుట్టించునది - అష్టపసుపులలో ప్రధానమైన డైనభీముని పుట్టించునది.

అన్యచ్ఛ. — మఱియొక టి. —

వృ॥ సర్వతోముఖసమృద్ధిజాహోద్య
తృండరీక వనవాసనయాపి
య త్తయాప్యవధిజహ్ను మఖస్త
త్సత్రఘాతి చిరసంగతి దోషాత్ ॥

511

అ. సర్వతోముఖ-సమృద్ధిజాహోద్య=యజ్ఞ విశేషములయు-జలములయు-సమృద్ధిని పొందినదియైనను, తృండరీక వన-వాసనయాపి=ప్రబలించుచున్న-యజ్ఞ విశేషములయు - తెల్లఁదామరలయు-సమూహమందలి - సంస్కారము-పరిమళముగలదియైనను; తయాపి=ఆగంగచేతకూడ, జహ్నుమఖః=జహ్నుమునియజ్ఞము, అనధి=నశింపఁజేయఁబడినది, యత్=ఏదియో, తత్=ఆయజ్ఞ నాశము, సత్రఘాతి-చిరసంగతి-దోషాత్=దక్షయజ్ఞ ధ్వంసకుఁడైన శివునియొక్క, చిరకాలసాంగత్య మనెడి - దోషమువలననే.

తా. నీటి నిండికయు నిండు తెల్లఁదామరలును గలిగి, యజ్ఞ విశేషములును వాని సంస్కారములును గల్గియుండు నీగంగానదిచేతఁ గూడ ఆదక్షయజ్ఞ ధ్వంసకుఁడైన శివునిసాంగత్యదోషమువలననే కదా ? ఈజహ్నుమునియజ్ఞముకూడ ధ్వంసము చేయఁబడినది.

తే. సర్వతోముఖసుముఖ మశ్చర్వసుఖము
పౌండరీక వాసనము నశవరకధనము
నయ్యు, జాహ్నువీర్పురము జాహ్నువనవనమే
సవననాశిసహవసతి శ నమయఁజేసె.

టి. సర్వతోముఖ-సుముఖము = యజ్ఞ విశేషములందును - జలములందును-

ప్రేమ కలది, పాండరీక-వాసనము = పాండరీకయజ్ఞ విశేషములయు-తెల్ల
దామరలయు - సంస్కారము-పరిమళము కలదియు, అపంకధనము=అపా
పులే-అడుసు లేకుండుటే ధనముగాఁ గలదియు, సవననాశి-సహజసతి = దక్ష
యజ్ఞ ధ్వంసకుండైన శివునియొక్క - సహవాసముచేత, జాహ్నువు సవనమే = జ
హ్నుమునిసంబంధమైన యాగమునె, సమయజ్ఞేసే=నాశముచేసెను.

ఇ. జహ్నుముని—బుధునిపుత్రుండైనపురూరవునిపుత్రుడు అమవసువు, అతని
పుత్రుడైన భీమునిపుత్రుడు సుహాత్రుడు, అతనిపుత్రుడు ఇతడు; ఇతడు
భగీరథుని ప్రార్థనమున విష్ణుపది అయిన గంగ శివునిజటాజూటమునుండి ప్రవ
హించివచ్చి తన ఆశ్రమమును ముంచుకొనగా, తాను దానిఁ బానముచేసి మ
ఱల ఆభగీరథుడు ప్రార్థించినందున తనచేవినుండి విడిచి వచ్చినందువలననే
ఈగంగయు జాహ్నువి అనఁబడియె.

పునర్విమృశ్య. — మఱి విచరించి. —

వృ॥ ఈశః కరస్వీకృత కాంచనాద్రిః

కుబేరమిత్రం రజతాచలస్థః

తథాపి భిక్షుటన మన్యజాతం

విధౌ శిరస్థి కుటిలే కుత శ్రీః॥

512

అ. ఈశః=ప్రభువైనశివుడు, కరస్వీకృత కాంచనాద్రిః=చేతఁగైకొన్న
బంగారుపర్వతము కలవాడు, కుబేరమిత్రం=ధనాధిపుడైన కుబేరునికి స్నేహి
తుడు, రజతాచలస్థః=వెండికొండలో నుండువాడు; తథాపి=అయినను;
అన్య=ఇతనికి, భిక్షుటనం=భిచ్చమునకై తిరుగుట, జాతం=కలిగినది. కుటిలే=
పక్రమైన, విధౌ=దైవము - చంద్రుడు, శిరస్థిసతి=తలలో నుండగా, శ్రీః=
లక్ష్మీ, కుతః=ఎక్కడిది?

త. ఈశివుడు తనచేత బంగారుకొండయును, ఇంట వెండికొండయును,
ప్రక్క ధనాధిపతియైన కుబేరుడి స్నేహితుడుగాను ప్రభువుగానుండియు;
అతనితలను పక్రమైనదైవము చంద్రుడుండుటవలన అతనికి లక్ష్మీయెట్లునిలుచును?

తే. హరుఁడు కనకాద్రికరుఁడు నీశ్వరుఁడు తానె
శ్రీదహితుఁడును రజతాద్రిస్థితుఁడు నయ్యుఁ
దిరిప మేగతి యయ్యె నుశస్థితఁ దనకు
రాజె తల ద్రొక్క సిరి యెక్కునోజ యెట్లు.

టి. శ్రీద-హితుఁడు = కుబేరునకు-ప్రియుఁడు, రాజె=చంద్రుఁడే - మహాప్ర
భువే. (అర్థాంతరన్యాసాలంకారము).

ఇ. కాంచనాద్రి— మేరుపర్వతము— 454 వృత్తముక్రింద చూడు.

రజతాద్రి— కైలాసము— ఇది హిమవత్పర్వతమునకు వెనుకటిప్రక్క
వెండిమయమై తనయందు మాణిఫద్రాదిగుహ్యకులకు అధిపతి యై నవనిధుల
కును పతియై వసియించు కుబేరునితోడిస్నేహముతోఁ గూడ మహేశ్వరుఁడును
తనకు అధిపతియై తనయందే వాసము చేయఁబడుచునున్న పర్వతము.

కించ. — మఱియు. —

X|| ఏవ విరుద్ధధర్మా కృత్తివాసాః కుత స్తోనతవ్యః|| 513

వ. ఈవిరుద్ధధర్ముఁడు పరివేష్టితకరిచర్ముఁడు పైగడఁదగువాఁ డగు
ట యెట్లు?

శ్రుణుతావత్ : — విను మంతయు. —

వృ|| ధత్తే మనఃకార్మిజడౌషధీశ
మావర్బధం ఫాలత లేఁంగ కేషు
ఫణీంద్రమాశ్రిస్తమణిప్రసూతం
హణోంధకారిత్వ మథాప్యవైతి||

514

అ. హరః=శివుఁడు, మార్ధి=తలయందు, జడ-కౌషధీశం=చల్లని-చంద్ర
సంబంధియైనదియు, ఫాలతలే=నొసట, కౌషర్బధం=అగ్నిసంబంధియైనదియు
అంగకేషు=అంగములయందు, ఫణీంద్రమాశ్రిస్త-మణి-ప్రసూతం=మహాసర్పముల
తలలందుండునట్టి-రత్నములవలన-పుట్టినదియునైన, మహాః=తేజస్సును, ధత్తే=
ధరించుచున్నాఁడు; అథాఽపి=ఇట్లుండియు, ఆంధకారిత్వం=చీకటికలుగఁ

జేయువానిగుణమును-అంధకాసురునికి శత్రువనుగుణమును, ఉపైతి=పాండు చున్నాడు.

తా. ఈశివుడు తనతలలో చంద్రతేజస్సును, నొసటిలో అగ్నితేజస్సును, వింటిలో సర్పశిరస్సులరత్న తేజమును ధరించెను ; తాను అంధకారియే అగుట ఆశ్చర్యము!

క. తల శీతలరుచిరోచి నొ

సల రోచిష్కేశరోచి శ సకలాంగములం

దుల ఘణిసుమణీరోచియు

గలిగియునుం దొలంగ దంధశకారిత తనకున్.

టి. శీతలరుచిరోచి=చంద్రునితేజస్సు, రోచిష్కేశరోచి=అగ్నితేజస్సు.

ఇ. అంధకాసురుడు—వీడు దనువంశస్థులలో నొకదానవుడు, శివుని చేతనే సంహరింపబడినవాడు

అపిచ. — మఱియు. —

వృ॥ తారకారిం వహన్తుంకే

మస్తకే తారకాధిపమ్ ।

అంగీకుర్వన్ సుదృశమ

ప్యలీకాక్షో విభాత్యయమ్॥

515

అ. అయం=ఇతడు, అంకే=ఒడిలో, తారకారిం=తారకాసురశత్రు వైన కుమారుని, మస్తకే=తలలో, తారకాధిపం=చంద్రుని, పహన్=పహించుచు, సుదృశం=మంచికంటిని-పార్వతిని, అంగీకుర్వన్=స్వీకరించుచున్నను; అలీ కాక్షస్యన్=కపటమైన-నెత్తిని కన్నులవాడగుచు, విభాతి=విరుద్ధముగా- విశేషముగా ప్రకాశించుచున్నవాడు.

తా. ఈశివుడు ఒడిని తారకారి నుంచికొని దానికి విరుద్ధముగా తలలో తారకాధిపతి నుంచికొనుటయు; (తనచోట మంచికన్నుంచికొని, దానికి విరుద్ధముగా) నెత్తిచోట నొక్కకన్నెన్న నుంచికొనుట తగునా?

ఆ. తారకారి నంకరతలమునఁ దాల్చుచుఁ
దారకాధిపతిని ర దలన తాల్చి
యశదృశను సుశృశను ర నంగీకరించుచు
నయిన, నళికనయనుఁ ర డలరు నెట్లు ?

ఇ. తారకారి=కుమారస్వామి. 449 పృత్తము చూడు?

తారకాసురుడు—వీడు కశ్యపునికొడుకై నవజ్రాంగునికొడుకు, వీడు తప
స్సుచేసి బ్రహ్మను గని ఎవరిచే నైనను చావులేకుండు వరమడుగఁగా, పుట్టిన
యేడనిదినములోని బాలునిచేమాత్రముగాక మఱివరివలననైనను చావులేనివర
ముతీకొని, ఏడుదినాలబాలుడైన ఆకుమారస్వామిచేతనే చంపఁబడినవాఁడు.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.—

గ॥ కిమేభి శ్చబద్ధైశ్చేశరణై ర్దూషణై రన్యథా మృత్యుంజయు
స్య విశ్వస్తుత్య మన్యాదృశం వదాన్యత్వమ్॥ 516

ప. ఈశబద్ధైషలే ముఖ్యాశ్చేషము లైనదూషణము లేల? ఈ
శివునియొక్క యనదృశ మయినవదాన్యత్వము జగద్వినుత్య
మె కదా?

టి. ముఖ్య-ఆశ్లేషములు = ముఖ్యముగ - కూడికకలవి, జగత్ - వినుత్యము =
లోకముచేత - వినుతినపడగినది.

ఇ. మృత్యుంజయుడు=శివుడు, ఇతడు తన్నుగుఱించి తపస్సుచేయు
చున్నమార్కండేయమహర్షిని యముడు పట్టి విధించినందున, తా నాబుషిని
విడిపించుటకై మృత్యువనఁబడుచున్న ఆయముని తనకోపముతో కాలితో
తన్ని జయించినయతఁడు. చూడు? 451 పృత్తముమీఁద.

మ॥ దీర్ఘాయ ర్దునిసూనవే స్తదదతే దివ్యం తథాభీష్టదమ్
ప్రఖ్యాతాయ భగీరథాయ భగవత్పాదామృతం ప్రాదదాత్
పాపేభ్యోపి బాణవంక్తివదనప్రప్తేభ్య ఇష్టం ఫలమ్
ప్రాదాత్తస్య శివస్య భాతి జగదాహ్లాదాయ నాదాన్యకమ్॥

అ. యః=ఏశివుఁడు, మునిసూనవే=మునిపుత్రుఁడైన మార్కండేయునికై, దీర్ఘాయుః=దీర్ఘాయుస్సును, దదతేస్త=ఇచ్చెనో; తథా=అట్లు, ప్రఖ్యాతాయ=ప్రసిద్ధుఁడైన, భగీరథాయ=భగీరథునకై, అభీష్టదం=కోరికలనిచ్చునదై, దివ్యం = అసామాన్యమైన, భగవత్పాదామృతం = విష్ణుపాదామృతమైనగంగను, ప్రాదాత్ = ఇచ్చెనో; బాణః జీవదనప్రష్టేభ్యః=బాణాసురుఁడు-రావణుఁడు-ముందుగాఁగల, పాపిభ్యోఽపిచ=పాపులకై కూడ, ఇష్టంఫలం=కోరినఫలమును, ప్రాదాత్ = ఇచ్చెనో; తస్యశివస్య=అట్టిశివునియొక్క, వాదాన్యకం=దాతృత్వము, జగత్ ఆహ్లాదాయ = లోకముయొక్క సంతోషమునకై, భాతి=ప్రకాశించుచున్నది.

తా. మార్కండేయునకు దీర్ఘాయువును, భగీరథునకు కోరుకొన్న విష్ణుపాదతీర్థమును, మహాపాపులగు బాణాసుర రావణాసురాసులకుఁగూడ కోరినఫలములను నిచ్చినయీశివునిదాతృత్వము లోకాహ్లాదకము కాదా?

ఉ. ఇచ్చెను దీర్ఘమాయువును నీ నిమ్ముగ నమ్మునిపుత్రుఁ బిల్చి, తానిచ్చెఁ జూచి? భగీరథున నీ కిష్టము విష్ణుపదామృతంబు వేనిచ్చెను బాణరావణమునభేష్టుల కిష్టము లెల్ల లోకముల్ మెచ్చుఁగదా? వదాన్యతకు నీ మిక్కిలి మిక్కిలికంటి దేవరన్.

ఇ. మార్కండేయుఁడు-భృగుమహర్షి పుత్రుఁడైనమృకండుమహర్షి పుత్రుఁడు.

భగీరథుఁడు— 41వ పృథముకిందఁ జూడు?

బాణాసురుఁడు — వీఁడు బలిచక్రవర్తిప్రథమపుత్రుఁడు, వేయిచేతులవాడు; వీఁడు తనకు తెలియక తనకూతురైన ఉష అనిరుద్ధుని కోరి వివాహముచేసికొనఁ దెప్పించి యుంచుకొని యుంటును విని ఆయనిరుద్ధుని కారాగృహమున నాగపాశబద్ధుని జేసినది తెలిసి, ఆయనిరుద్ధునితాతగారైన యాశ్రికృష్ణమూర్తి పచ్చి యుద్ధముచేసి వానిచేతులు నలుకుచుండఁగా, శివుఁడు వచ్చి వేడుకొని వానిని నాల్గుచేతులుమాత్రము కలవానినిగా నిలిపికొని తనప్రమథగణమున అగ్రేసరునిగాఁ జేసికొనఁబడి యున్నవాడు.

సటిష్ఠాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 417

పంక్తి వదనఁడు—రావణాసురుఁడు— పదితలలవాఁడు, లంకారాజు, కంభ కర్ణ విభీషణులయన్న, మండోదరిమగఁడు, శ్రీరాములచే సంహరింపబడిన వాఁడు. (వీరు సనకసనందనాదులకాఫముచే జయవిజయులు అను శ్రీమహా విష్ణుద్వారపాలకులు రావణకుంభకర్ణులుగాఁ జుట్టినవారు.)

కృశానుః.—కృశానువు —

గ॥ త దేత దాహతం భాషితం యస్త హాదేవస్య వాదాన్యకం జగ
దాహ్లాదయతీతి॥ 518

టి. ఆహతం=కొట్టువడినది - సరికాదు.

వ. ఎయ్యది వామదేవునివాదాన్యక మెల్లలోకముల మెప్పించు చున్నది యన్నదియో? అయ్యది యన్మతమ యై యున్న యదియ.

యతః.—ఏలంటే?—

వృ॥దత్వా వరం దానవరాక్షసేభ్యో

విశ్వస్యచ స్వస్యచ యో విషాదమ్।

సంపాదయామాస శ శాంకమాళే

దాతృత్వ మేతస్య తవై వ హృన్యమ్॥

519

అ. యః = ఏళివుఁడు, దానవరాక్షసేభ్యః = దనుజులకును రక్కసులకును, వరం=వరమును, దత్వా=ఇచ్చి, విశ్వస్యచ=లోకమునకును, స్వస్యచ=తనకును, విషాదం=దుఃఖమును, సంపాదయామాస=కలుగఁజేసెనో, ఏతస్య=అట్టియీ, శశాంకమాళే=శివునియొక్క, దాతృత్వం=దానగుణము, తవఏవ=నీకే, హృన్యం=మనోహరము.

తా. దనుజులకేకాక, రక్కసులకుఁ గూడ వరమిచ్చి లోకులుకాక, తా నుగూడ దుఃఖపడినట్టి యీయాశ్వరునిదానగుణము నీకు మాత్రమే మనోహరముగాని, మాకెవ్వరికిని మనోహరము కాదు.

క. దనుజులకును రాక్షసులకు

ననిశము వర మొసంగి లోకరహాని స్వహాని

బానరిచికోనునీభూతే

శునికిని గలదానగుణము శ చోద్యము నీకే.

విశ్వావసుః. — విశ్వావసువు —

గ|| కుటిలధిమణ ! గుణమపి దోషఇతి ఘోషయతి భవాన్ || 520

వ. ఓకుటిలమతీ ! గుణమునైనను దోష మనియే ఘోషించుచున్నావు నీవు.

తథాహి. — అది సరే. —

వృ|| దై త్యేభ్యో స వరా నదాస్యతయది త్ర్యక్షోముహుస్తర్వి తే
నాశత్యన్మువనానిపేష్టు, ముదయంనాప్స్యద్దయా శార్జిణః
నోదాయివ్యత మానుషాదిషు హరి ర్నో సేతు గీతాదికమ్
ప్రాభంతస్యద్భగవా భ వార్ణవమమీనాలంఘయిష్యన్నరాః||

అ. సః-త్ర్యక్షః=త్రినేత్రుడయిన ఆశివుడు, దై త్యేభ్యః=రాక్షసులకు, వరా=పరములను, నదాస్యతయది=ఇయ్యనివాడయ్యెనేని, తర్వి=వివస్వడు, తేదై త్యః=ఆరాక్షసులు, ముహుః=పలుమాఱు, భువనాని=లోకములను, పేష్టుం=నశింపజేయుటకు, నాశత్యక్=సమస్తముకాజాలరు; శార్జిణః=విష్ణువుయొక్క, వయా=కృప, ఉదయం నాప్స్యత్=పుట్టజాలదు, మానుషాదిషు=మానుషాదిజాతులయందు, హరిః=విష్ణువు, నోదాయివ్యత=ఆవిర్భవింపజాలడు, భగవాన్=ఆభగవంతుడు, సేతుగీతాదికం=సేతువు భగవద్గీత మొదలైనదానిని, నోప్రాభంతస్యత్=బంధింపజాలడు, అమీ=ఈ, నరాః=మనుష్యులు, భవార్ణవం=పాపసముద్రమును, నాలంఘయిష్యక్=దాటజాలరు.

తా. ఈశివుడారాక్షసులు కోరిన వరా లీయనియెడల, వారు లోకులకు బాధకులు కారా? అప్పుడు విష్ణువు దయకలిగి, ఆరామకృష్ణాదులుగాను అవతరింపక పోవును; అవతరింపనియెడల ఆసేతుబంధన భగవద్గీతాదులు కలుగక పోవును; అవి లేనియెడల మన మీసంసారసముద్ర మెట్లు తరింతుము?

చ. దితిజలకై వరంబు లిడఁగడే హరుఁ డాదితిపుత్రు లీజగ
త్రితయము పాడునేయ బలురీతిట్టలు కారైతదర్థ మారమా
పతికి దయారసంబు ప్రభవంబును గాదు, రమాధినాథుఁ డ
ద్వితయత నిద్ధరిత్రి నవతీర్ణుఁడుగాఁ డలసేతుగీతముల్
వితతము గాఁగ నేర్పడవు శ్రీ వీరఁ దరింపరు లోకు లేకడన్.

కించ. — మఱియు. —

వృ॥ కంపాతరంగ శిశిరానిల డింభజాత

కంపామ్ర నిష్పతితపుష్పర సాభిషక్తః

సంపాదయ త్యతులసంపద మర్థినోఽను

కంపానుధాంబుధి రయం పతి రంబికాయూః॥

522

అ. కంపా-తరంగ - శిశిర-అనిలడింభ - జాత-కంప-ఆమ్ర-నిష్పతిత-పుష్ప
రస-అభిషిక్తః = కంపానదియొక్క - అలలచేత - చల్లనైన - పిల్లగాలిచేత -
పుట్టిన-కదలికగల - మామిడిచెట్టునుండి - జాతీపడిన - మకరందముచేత - అభి
షేకము చేయఁబడినవాఁడును, అనుకంపా-నుధా - అంబుధిః=వయ అనెడు-
అమృతమునకు - సముద్రునివంటివాఁడు నైన, అంబికాయూఃపతిః = పార్వతీ
పతి, అర్థినః=ప్రార్థించువానికి, అతులసంపదం=సాటిలేని సంపదను, సంపా
దయతి=కలుగఁజేయు చున్నాఁడు.

తా. కంపానది యలలనుండి వచ్చిన చల్లని పిల్లిగాలికిఁ గదలి మామిడిపూ
వులనుండి జాతీ వెల్లువయైవచ్చు తేనెచేతనే అభిషేకము గలిగియుండు నీయే
కామేశ్వరుఁడు ప్రార్థించువారికి అత్యంతదయతో అఖిలైశ్వర్యము లిచ్చు
చుండువాఁడు.

క. కంపాకల్లోలానిల

కంపితసహకార కుసుమ శ్రీ గంధీలకాయం

డింపారంగ నీహరుఁ డను

కంపానిధి సంపద లిడుఁ శ్రీ గడు నర్థులకున్.

కంపానది—ఇది ఈకంచి సమీపభూమిలోని అశ్వా, మంజుళా, కంపా, హరిద్రా, విరజా, క్షీరా, వేగవతీ అను నీనవ్వునదులలో నొకటి.

గ॥ పురీం నిరీక్ష్య సల్లాఘం॥

523

వ. కాంచీపురి నిరీక్షించి శ్లాఘాసహితంబుగ.

శ్లో॥ అల్పౌఽపికాంచ్యా మావాసా దాసాదనుతి గౌరవమ్

యత ఏతత్పురస్థాణు ర్గిరీశ ఇతి గీయతే॥

524

అ. అల్పౌఽపి=అల్పుడై యైనను, కాంచ్యాం=కంచీలో, ఆవాసాత్=వాసము చేయుటవలన, గౌరవం=గొప్పతనమును, ఆసాదయతి = పొందుచున్నాడు, యతః=ఎందువలన (అంటే?), ఏతత్ పురస్థ-అణుః=ఈ కాంచీపట్టణమం దుండెడు-అణుమాత్రపస్తువు - ఏతత్పుర-స్థాణుః ఇతి=ఈకంచీయందలి-ఏకామ్రేశ్వరుడు అనియు, గిరీశ ఇతి=పర్వతశ్రేష్ఠ మని - కైలాసపతి యనియు, గీయతే=వ్యవహరింపఁబడుచున్నది.

తా. ఈకంచీలోని యేయణుమాత్రపస్తు వై నను; కైలాసముగాను, కైలాసనాథుడుగాను అగుచున్నాడు గాన, ఇంక నేపురుషుఁ డెంతయల్పుడైనను, ఈకంచీయం దుండువాఁ డెంతో మహత్త్వము కలవాఁడై యగును.

ఆ. అల్పతనువునయితి శి మావాసమునఁజేసి

గౌరవంబు కాంచి శి కాంచి వెలయు

నేల? యనఁగఁ దనుగ శి నీపురస్థాణువు

పొగడఁబడుగిరీశు శి డుగను నెగడి.

కృశానుః.—కృశానువు.—

గ॥ అన్యోన్యధర్మవిరుద్ధస్వభావాభ్యాం దేవాభ్యా మాక్రాంతా మేనాం నగరీం విస్తామి॥

525

వ॥ పరస్పరధర్మవిరోధిస్వభావదేవత లీకైవడిఁ బైకొనెడియీన

గరిని గొనియూడుచున్నాడ వేమి ?

వృదేవా ద్వా వధికాంచి వశ్య లనతః ప్రాచీప్రతీచ్యాశయో

స్తత్యైకః కురుతే వినాయకమథ శ్చిత్రం పురశ్చాపరః
ఏకో నిత్య మనప్తమూర్తిరితరః ఖ్యాతోఽప్తమూర్తి ర్జగ
త్త్యేకో వారితవాక్ గజార్తి మచిరాద్రత్యాగజార్తిం పరః॥

అ. అధికాంచి=కంచియందు, ద్వా=ఇద్దరు, దేవో=విష్ణురుద్రులు, ప్రాచీ
ప్రతీచ్యాశయోః=తూర్పుపడమరదిక్కులందు, లసతః=ప్రకాశించుచున్నారు.
తత్ర=వారిలో, ఏకః=ఒకఁడు, వినాయకంచ=పక్షీనాయకుఁ డైనగరుడునొక,
అధః కురుతే=క్రిందుపఱచుచున్నాఁడు - వాహనమునుగాఁ జేసికొనుచున్నాఁ
డు; అపరః=మఱియొకఁడు, పురః కురుతే=ముందు పెట్టుకొనుచున్నాఁడు-పు
త్రునిగాఁ జేసికొనుచున్నాఁడు; ఏకః=ఒకఁడు, నిత్యం=ఎల్లప్పుడును, అనప్త
మూర్తిః=అప్తమూర్తికాఁడు - నశింపఁబడనిమూర్తి కలవాఁడు, జగతి=లోక
మున, ఖ్యాతః=ప్రసిద్ధుఁడై; ఇతరః=మఱొకఁడు, అప్తమూర్తిః = అప్తమూ
ర్తులు కలవాఁడు, జగతిఖ్యాతః=లోకమున ప్రసిద్ధుఁడై; ఏకః=ఒకఁడు, గజా
ర్తిం=గజేంద్రునిబాధను, అచిరాత్=త్వరగా, వారితవాక్=పోఁగొట్టెను;
పరః=ఇతరుఁడు, అగజా.ఆర్తిం=పర్వతపుత్ర యైన పార్వతిమన్నభబాధను,
రత్యా=సురతముచేత, వారితవాక్=పోఁగొట్టెను. పశ్య=చూడు? (క్రమవిరు
ద్ధాలంకార.)

తా. ఈకంచిలో తూర్పున పరదరాజులు వినాయకుని (గరుడుని) వాహ
నముగాఁ జేసికొని, నప్తమూర్తి కాక, గజార్తిని (గజేంద్రదుఃఖము) పోఁగొ
ట్టినవాఁడు; పడమర ఏకాగ్రమేశ్వరుఁడో ఆవినాయకుని బిడ్డనుగాఁ బెట్టు
కొని, అప్తమూర్తియై, అగజార్తిని-పార్వతిదుఃఖమును, పోఁగొట్టెను.

నీ. పొడుపుఁబక్కి నొకండు శ్రీ విడుపుఁబక్కి నొకండు

ధృతి నుండు, నుని కొండ శ్రీ దిక్కు వేలు

క్రిందు నొకండును శ్రీ ముందు నొకండు వి

నాయకు నిడు నిడుకటాయె వే ఆ

నప్తమూర్తి యొకండు శ్రీ నప్తమూర్తి యొకండు

మూర్తివార్త యొకండ్ర మునుపు వేటు
అగజార్తి యొకండు నగజార్తియు నొకండు
పాపు, బాపుటాకండ్ర రూపు వేటు.

తే. కాంచి నెలకొన్న చెలు వున్న న గాంచినపుడె
కాంచగనగు నగుబాట న గాంచువారి
కేరి కేనియుఁ గాని యి న దేరి కెటుక
యేటివై రుద్ధ్యమో కాని న నేటిదనుక.

విनाయక, అష్టమూర్తి, అగజల ఇతిహాసము.

విनाయకుడు— 442 వృత్తముక్రింద జూడు?

అష్టమూర్తి—ఇతడు భవుడు, శర్వుడు, ఈశానుడు, పశుపతి, భీముడు,
ఉగ్రుడు, మహాదేవుడు, రుద్రుడు అని యెనిమిది నామములు ఐదుసతో
మూర్తులు గలిగియుండు మహేశ్వరుడు. (443 చూడు?)

అగజ=పర్వతపుత్రి - పార్వతి. 432 వృత్తముక్రింద చూడు?

యద్వా.— ఏదేని.—

వృ॥కాంచినామ్నిపురే సురేశమహితే ప్రాకృశ్చిమోద్దేశయో
శ్చిత్రం దైవతయోశ్చిరం నివసతో రీతి ర్విరుద్ధా మిథః
ఏకో యద్విజరాజను ప్యధరయ త్యన్యస్త ముత్తంసయ
త్యంప్రకా హంత! బిభర్తి కశ్చిదసర స్స్విమూర్ధని స్వర్ధనీమ్॥

అ. సురేశమహితే=దేవేంద్రునిచే పూజింపబడిన, కాంచినామ్నిపురే =
కంచి అనుపేరుగలపట్టణమందు, ప్రాకృశ్చిమోద్దేశయోః పూర్వపశ్చిమదిక్పి
దేశములలో, నివసతో=వసించుచున్న, దైవతయోః=దేవతలయొక్క, రీతిః=
ప్రకారము, మిథః=పరస్పరము, విరుద్ధా=వ్యతిరేకము; చిత్రం =ఆశ్చర్యము!
యత్=ఎందువలన (అంటే)ద్విజరాజమపి=పక్షిరాజైన నగరుత్తంతునిక, ఏకః=
ఒకడు, అధరయతి=వాహనముగా క్రిందుసఅచుచున్నాడు; అన్యః = మఱి
యొకడు, తం=ఆనక్షత్రరా జైనచంద్రుని, ఉత్తంసయతి = శిరోభూషణము

గాఁ జేసికొనుచున్నాఁడు; కశ్చిత్ = ఒకానొకఁడు, స్వర్థసీం = ఆకాశగంగను, స్వేఅంఘ్రా = తనపాదమందు, బిభర్తి = భరించుచున్నాఁడు. అపరః = మఱి యొకఁడు, స్వేమూర్ధని = తనతలయందు, బిభర్తి = భరించుచున్నాఁడు. హంత = ఆయ్యో!

తా. ఈకంచియందు ఆతూర్పున షరదరాజులు ఆద్విజరాజునే క్రిందుపఱచుకొన్నది కాక, ఆదేవగంగనుగూడఁ గాల జపుఱుకొనుచున్నవాఁడు గాని, పడమర ఏకామ్రేశ్వరుఁడో ఆద్విజరాజును తనతలయందుఁ బెట్టుకొని, ఆదేవగంగను గూడ తలయందె నిలుపుకొనుచున్నాఁడు. ఇదేమి పరస్పరవిరుద్ధమో? ఇదేమి ఆశ్చర్యమో? ఆహా! (ఇదియును క్రమ, విరుద్ధ అలంకారములు.)

తే. కాంచి నెదురెదురుగ నెదిరేరించి యిటుల

నుంటె కా కొక్కఁడొక్కఁడు శ్రీదుంట లగుచుఁ

దలను గాలను లీలను శ్రీదనుగఁబట్టెఁ

బెట్టె విధుని నీసురధుని శ్రీనట్టె చూశు?

టి. విధుని = చంద్రుని, సురధుని = గంగను; (క్రమాలంకారము.)

గ॥ ఇతి విరుద్ధదేవాక్రకాంత కాంచీనగర సమాగమా ద్వారణ
ధరాధగోఽప్యేవమ్॥ 528

వ. అని విరుద్ధదేవత లాక్రమించు నీకాంచితోఁ గాంచినవారి స
మాగమంబు బలంబుచే నీవారణధరాధరంబు సైత మిట్టిద
యగును.

తథాహి — అట్టిది సరే. —

వృ॥ ఛేత్తా గోస్తాచ హరి

ర్మహానవజుషా హిగణ్యగర్భస్య

భయశ్చ దిభస్యాభయశ్చ

స్తూలాంచలయో శ్చ కాస్తి హస్తిగిరేః॥

529

అ. మహా-అనవ-నవజుషః = విశేషమైన-మద్యమును-యజ్ఞమును-పాండి

యుండువాడైన, హిరణ్యగర్భస్య=హిరణ్యకశిపునకు-బ్రహ్మకు, ఛేత్తా=వాశకుడు, గోప్తా=రక్షకుడును; ఇభస్య=గజమునకు, భయకృత్=భయకారియు, అభయకృత్=అభయకారియు నైన, హరిః=నరసింహస్వామియు-వరదరాజస్వామియు, హస్తిరేః=ఈకరిశైలముయొక్క, మూల-అంబలయోశ్చ=క్రిందను-శిఖరమునందును, చకాస్తి=ప్రకాశించుచున్నాడు.

తా. ఈహస్తిగిక్రింద మద్యపాయియైన హిరణ్యకశిపుని సంహరించినది కాక, గజములను భయపఱచునతడైన నరసింహస్వామియు, శిఖరమున యజ్ఞకర్తయైన బ్రహ్మను రక్షించినది కాక, గజేంద్రున కభయమిచ్చినతడైన వరదరాజస్వామియు ప్రకాశించుచున్నవారు.

ఇభ అభయకృత్తు = గజేంద్రున కభయము నిచ్చినవాడు 25 వృత్తము క్రింద చూడు ?

క. కరిగిరిదరిః జరి నడుగిడి

హరి కరికి భయము నభయము శ్రీ నందించునుగా

ఇవపుకొని కనకగర్భునిఁ

గర మానవపునిఁ గ్రుధఁ గృపఁ శ్రీ గ్రాఁచెన్ గాచెన్.

టి. ఆనవపుని=మద్యపాయియైన-ఆయజ్ఞ పాలకుడైన, కనకగర్భునిఁ = హిరణ్యకశిపుని-బ్రహ్మను, క్రుధఁ=కోపముతో, కృపఁ=కరుణతో, గ్రాఁచెన్ = తపింపఁజేసెను, కాచెన్=కావణ్-రూపాంతరములు. (క్రమాలంకారములు.)

గ|| అయంచాపరో దోషః||

530

వ. మఱియు నిదియు నొకదోషముగ నున్నయది.

వృ||దరాశ్శుషంగంచ గదాన్వయంచ

త్యక్తు జనా యే నివసంతి కాంచ్యామ్

దంతావళాద్రీశ్వర మాశ్రితాస్తే

దేహక్షయే తే నియతం భజంతే||

531

అ. యే-జనాః=ఏ-జనులు, దర్-అనుషంగంచ=భయముతోడి-కూడికయు, గద-అన్వయంచ=రోగముతోడి-కూడికయును, త్యక్తం = విడుచుటకై, కాంచ్యాం=కంచితో, నివసంతి = వసించుచున్నారో; తే=వారు, చంతాపశాద్రీశ్వరం=హస్తీగిరిరాజును, ఆశ్రితాః = ఆశ్రయించినవారై, దేహక్షయే=దేహహీనమందు, తా=ఆ,దర - అనుషంగంచ=శంఖ-సంబంధమునుకొ, గదా-అన్వయంచ=గదా-సంబంధమునుకొ, నియతం=నియమముగా, భజంతే=పొందుచున్నారు.

తా. ఈకంచితో వాసముచేయువారు ఏభయముగాని, ఏరోగముగాని లేకుండుటకై ఈకరిగిరి నాశ్రయించి, తమదేహహీనమందు కామోదకీసాంచ జన్మములు ధరించి విష్ణుసాయుజ్యమును పొందుచున్నారు. (శ్లేషాలంకారము.)

ఆ. కాంచీవాస మెంచి శిరిగిశ్వరుఁ గాంచి

జను లెదేది యేదిరోగఁ దలంతు

ధరదరానుషంగ శ మరలేక తుద నదే

గద? గదానుషంగ శ మొనవఁ గాంతు.

టి. ఎదేది=ఏదరానుషంగ గదానుషంగములను, ఏదిరోగం=విడుచుకొనుటకై, తుదకొ=అంతమందు, అదే = ఆపాంచజన్మకామోదకీసంబంధమును, కాంతు=విష్ణుసాయుజ్యమునకై కాంతురు.

విశ్వావనుః.—విశ్వావసువు.—

గ|| సఖే! మైవం సంభాషిష్యాః ? యతఏకరూపధర్మదైవతమిదం నగరమితి సమర్థతే|| 532

వ. సఖుడా! యీవడువున నుడువకుము? ఒకరూప మైనధర్మము గలయీదైవతములఁ గలయది యని యీశ్వరము సనుర్నింపఁబడుచున్నయది.

శ్రుణుతావత్.—విను మంతయు.—

వృ! ఫణివతి సర స్ఫురంతీ

భనాయకధరోత్తమాంగశోభితనుః

భవహరసంజ్ఞాకాంచోఽః

పూర్వాపరయోర్హి దేవతా జయతి॥

533

అ. ఘణిపతిసరస్సురంతి=అనంతసరస్సునందు - (సర్పరాజులమాలచేత)
ప్రకాశించునదియు, (ఇ) భనాయకధర ఉత్తమాంగ శోభితనుః=హస్తీగిరి
యొక్క-(చంద్రునిధరించిన) శిఖరమందు (శిరస్సుచేత) ప్రకాశించు శరీరము
కలదియు, భవహర-సంజ్ఞా=సర్వవోషహరమైన (భవుడు భవహరుడు అనే
డు) నామధేయములు గలదియునైన, దేవతా=ఏకరూపదైవము, పూర్వాపర
యోః=తూర్పుపడమరలుగా గల, కాంచోఽః=విష్ణుకంచి శివకంచులయందు,
జయతిహి=సర్వోత్కృష్టముగా నున్నదికదా!

తా. చిన్నకంచిలో అనంత సరస్వీరమందు హస్తీగిరిశిఖరమున సకలభవ
(-దోష)హరమైన నామధేయములతో వరదరాజస్వామియు, పెద్దకంచిలో
సర్వహరములును, చంద్రశిఖరమును గలిగి, భవహరాది నామధేయములతో
ఏకామ్రేశ్వరుడును సేకరూపమైన దైవముగా జయశీలురై యున్నవారు.

ఘణిపతిసరస్సు— అనంతసరస్సు.

తే. ఘణిసరస్సుగీతం బిది శ భవరధరశి

రోభిశోభితంబు భవహరరాభిధంబు

నవనిఁ గాంచినఁ గాంచి పూర్వార్వాపరంబు

లం బ్రహ్మాదంబునకా దైవతం బెలర్చు.

టి. (ఇ) భవరధరశిః=కరిరాజగిరిశిఖరముచేత - నక్షత్రాధిపతిని ధరించిన
శిరసుచేత.

గ॥ అన్యస్త్వాన్య సగరస్య భూషణమేన నతు దూషణమ్ । ఇత్య

న్యత్ర దృష్టి మాదాయ సానందమ్॥

534

వ. మఱియేదియేని యీపట్టణమునకు భూషణమేగాని దూషణ
ము గాదు. అని యన్యత్రను దృష్టి సారించి సానందముగ,

సతిష్వణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 427

గ॥ అహో! ఖలు మమాద్యపచేలిమం భాగధేయమ్॥ 535

ప. అహో! ఈభాగధేయము నాపూర్వపుణ్యపరిపాకమునకు రూపధేయము కదా ?

పాండవదూత ప్పెరుమాళ్ వర్ణనము.

పాండవదూత ప్పెరుమాళ్ — (వీరు పాండవపంశమున జనమేజయమహారాజు వైశంపాయనమునివలన భారత మంతయు విని మాపాండవుండె యొయున్నయద్భుతమునకు దూతయై సారథియునై యుండిన శ్రీకృష్ణమూర్తిని నేను నేవించవలెనని యపేక్షింపఁగా, ఆమునివలన ఈసత్యవ్రతక్షేత్రమందశ్వమేధయాగమాలమున వారిసేవ అగు నన విని అతఁడట్లే చేయఁగా, అట్లే రుక్మిణీ సత్యభామాసమేతుండై, యాశ్రీకృష్ణుండై యావేదకోటివిమానమున ఇట్లు సేవ సాయించున్నతఁడు.)

స్మ॥ సురయావతోపగీతః

ప్రాతః పద్మాననో మునిధ్యాతః

వ్యాసకృతౌ యః ఖ్యాతః

పాండవదూత స్సద్వర్షధం నీతః॥

536

అ. సురయావతః-ఉపగీతః=దేవయువతీసమూహముచేత - స్తోత్రము చేయఁబడువాఁడును, ప్రాతః పద్మాననః = ప్రాతఃకాలపుఁదామరవలె మొగము గలవాఁడును, మునిధ్యాతః=మహర్షులచేత ధ్యానము చేయఁబడువాఁడును, యః=ఎఱిఁడు, వ్యాసకృతౌ=వ్యాసునిచే జేయఁబడిన భారతమందు, ఖ్యాతః=ప్రఖ్యాతిపొందినవాఁడో; సపాండవదూతః = ఆపాండవదూత నామ కృష్ణుఁడు, ద్వర్షధం=మాదృష్టిమార్గమును, నీతః=పొందఁబడినవాఁడు.

తా. దేవాంగనల గానమందును, నారదాదిమునుల ధ్యానమందును, వ్యాసాదికృతభారతాదులందును ప్రఖ్యాతుండై ప్రాతఃకాల తామరసమువలె ముఖమండలము గలపాండవదూత ప్పెరుమాళ్లు ఇప్పుడు మన కనులకు నానందమును గలిగించుచున్నతఁడు. (అత్యానుప్రాసాలంకారము).

క. భ్యాతుండు వ్యాసకృతీనిం

నాతఃపద్మాననుండు స పాండవదూతుం

డాతతమునిసంభ్యాతుం

డితః కనుపడెడు సురసరీరీతుం డై.

కృశానుః.—కృశానుఃడు.—

గ॥ అనుచితకర్తృసౌ కిమర్థ మనువర్ణ్యతే॥

537

వ. అనుచితకర్తృఁ డగునితఁ డేమిటి కననర్హింపఁబడుచున్నాఁడు.

పృథాభువులు = పృథాపుత్రులు. పాండవులు కుంతిభోజనిపెంపుడుకూతురు కుంతి అను పాండవులతిల్లికి పృథ అని సాంతపేరు.

వృ॥ సకలజగతా మిశానోపి స్వయం విగతశ్రీయా

మిద మనుచితం దూతో జాత్యదేష పృథాభువామ్

కి మిహ మహతాం హృద్యా ఖద్యోతపోతనికేతనే

చిర మధిపతే ర్భాసాం దాసానుదాసతయా స్థితిః॥ 538

అ. ఏమః=ఇతఁడు, స్వయం=తాను, సకలజగతాం = సమస్తలోకముల కను, ఈశానోఽపి=ప్రభు వయ్యను; విగతశ్రీయాం=విడిచిపోయినసంపదలు గల, పృథాభువాం=పృథాపుత్రులైనపాండవులకు, దూతః=దూతగా, జాతః=పుట్టినవాఁడు; (అనుట) యత్=ఏదో, తత్ ఇదం=అయిది, అనుచితం=తగినది కాదు. భాసామధిపతే=తేజోధిపతియైనసూర్యునికి, ఖద్యోతపోతనికేతనే = మిణుంగురుపురుగులెల్లలయింట, చిరం = బహుకాలము, దాసానుదాసతయా = దాసులను ఆనుసరించుదాసునితనముతో, స్థితిః=ఉండుట, ఇహ = ఈలోక మందు, మహతాం=గొప్పవారికి, హృద్యాకిం=మనోహరమా? (అనుప్రసాసాలంకారము).

తా. ఇతఁడు సకలలోకములకును ప్రభు వయ్యను; తాను విశ్వర్యమంత యుం దొలగిపోయినయాపాండవులకు దూతగా నుండుట, సూర్యుఁడు పిల్ల మిణుంగురుపురుగులయింట దాసానుదాసుడై యుండుటయట్లు లున్నయది

తే. జగదధీశుఁడు తాన శ్రీవిగతు లైన
పాండవులయింటిమాత యై శ పాటుపడు న
నంగ, జ్యోతిరింగణమందిరంగణమున
నినుఁడు దాసానుదాసుఁ డౌ శ ననంగ నొకటె.

టి. జ్యోతిరింగణములు=మిణుఁగురుపురుగులు, శ్రీవిగతులు=విశ్వర్యవిహీ-
నులు, మందిరాంగణమున=ఇంటివాకిట.

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు —

గ॥ పురోభాగీ భగవద్గుణేషు దోషమనీషయా భవానేవ దూ-
వ్యతి॥ 539

న. ఓపురోభాగీ ! ఈభగవద్గుణములందలి నీదోష మనీషచే నీవే
యిట దూషింపఁబడియెదవు.

శ్రూయతా మేతత్.—ఇది వినఁబడుఁ గాక.—

పు॥ కవిత్వస్య గాంభీర్య మౌదార్య మృద్ధేః
ప్రభుత్వస్య కౌర్యం గురుత్వస్య విద్యాం
మహావంశ్యతాయా సదాచారపూర్తిం
మహత్త్వస్య సౌలభ్య మాకల్ప మాహుః॥ 540

అ. కవిత్వస్య=కవచమునకు, గాంభీర్యం=గాంభీరగుణమును; ఋద్ధేః=సంప-
దకు, ఔదార్యం=ఉదారగుణమును, ప్రభుత్వస్య=ప్రభు పగుటకు, కౌర్యం=
శూరగుణమును; గురుత్వస్య=గురుపగుటకు, విద్యాం=విద్యను; మహావంశ్య-
తాయాః=గొప్పవంశమునఁ బుట్టినవానిగుణమునకు, సదాచారపూర్తిం=మంచి
యాచారసంపూర్ణ తను, మహత్త్వస్య = గొప్పతనమునకు, సౌలభ్యం=సులభ-
గుణమును, ఆకల్పం=ఆభరణమునుగా, ఆహుః=చెప్పదురు.

తా. కావ్యకవచమునకు గుణాలంకార వ్యంజనాదులతోడి గాంభీర్యగుణమె
ఆభరణము, సంపదకు సమయానుసారముతోడి దాతృత్వగుణమె ఆభరణము,
ప్రభుత్వమునకు నిశ్చిత్రుకత్వముతోడి శూరత్వగుణమె ఆభరణము; గురు పగు

ఊకు సర్వవిధములతోడి విద్యత్త్వగుణమె ఆభరణము, సత్కులజన్మమునకు
కాస్త్రాసుసారముతోడి సదాచారగుణమె ఆభరణము, మహత్త్వమునకు ఆశీ
తులకై అణచువతోడి సౌలభ్యగుణమె ఆభరణము అని యందఁ జెందురు.

సీ. కవితకు గాంభీర్యరకలనముకై వడి

ధనసమ్పత్తికి దాతృతనము తరము

ప్రభుతకు శౌర్యసంక్రమకటనపగిదిని

గురుతకు విద్యాభీరనిరతిగతిని

సభిజనమునకును శ్రీ నాచారమునువలె

బలిరుకి బలహీనభరణమటులు

సరసవాణికిని వ్యూరకరణముకరణిని

సంపాదనమునకు శ్రీ సద్వ్యయంబు

తే. పోలెఁ బోల నాలోకింప శ్రీ నాలకింప

మహినిమహిమకు సౌలభ్య శ్రీ మహారహంబు

ననుగుణం బనుఁ గద ? యదే శ్రీ యనువు గాఁగ

జగదధీశునికరుణయే శ్రీ యగణితంబు.

టి. అదే=ఆచెప్పినదేఅంత, అనువుగాఁగ=అనుకూలమగుటకై, అగణి
తంబు=లెక్కింపఁబడనిది.

గ|| ఉత్త్యపరత్ర విమాన మానయః సానందమ్|| 541

వ. అని మఱొక్కప్రక్కకు విమాన మానయించుకొంచు
నమందానందంబున.

శ్రీవిజయరాఘవర్ణనము.

విజయరాఘవస్వామి—(వీరు దండకారణ్యమునుండి నీతాపహర్తయై రథ
మఱొక బోవుచున్న రావణాసురునితో యుద్ధముచేసి చేసి తుదకు వానిచేతనే
శాణవాతుఁడై కుట్టుసురుతో తమదర్శనమునకై కనిపెట్టుకొని యున్నయా
జటాయువును జూచి యంతయును విని కరుణాకటాక్షవీక్షణవిశిష్టులైనయా

శ్రీరాములు తనహస్తముతోనే యతనికి దహనసంస్కారము చేసి తోడనే యారావణాదిరాక్షసవిజయమునకై పోయి అంతయును జయించివచ్చిన యీ విజయరాఘవస్వామియే యిప్పుడు నీజటాయువుతీర్థతీరమున ఆ తిరుపగళ్ళ కుట్టిలో నట్లే నేవసాయించుచున్నవారు.

పు॥ విక చరుచిరపుండరీకమండ

ద్యుతిమదమోచనలోచనప్రభావః

జయతి విజయరాఘవ స్సవష

శ్శుచితరగృధ్రసరోవరోపకంఠే॥

542

అ. వికచ-రుచిర - పుండరీకమండ - ద్యుతి-మద-మోచన-లోచన, ప్రభావః=వికసించినదై-సాగసైన-తెల్లదామరల సమాహముయొక్క-కాంతులయందలి-గర్వమును-విడిపించెడి-కన్నులయొక్క-మహత్త్వము కలవాడైన, సవషః=అయీ, విజయరాఘవః=విజయరాఘవస్వామి, శుచితర-గృధ్రసరోవర-ఉపకంఠే=అతిపరిశుద్ధమైన - జటాయు సరశ్శ్రేష్ఠమయొక్క - సమీపప్రదేశమందు, జయతి=సరోవ్రతృప్తుడుగా నున్నతడు.

తా. ఈజటాయుత్థితీరమందు ఈవిజయరాఘవస్వామి పూచి తెల్లనైన తామరలకంటె మించినకన్నులయందము గలిగియున్నయతడు.

ఆ. ఉదయసమయసముదిర్తోదరారుణమనో

హరసరోజరుగపరహారధీర

నయనయుగళుః డీవీజయరాఘవుడు గృధ్ర

సరసి దరసి యిందు శ్రీ జయముఁ జెందు.

కించ.——మఱియు.——

పు॥ సంపాతిసోదరసర స్తటనంప్రరూఢో

భా త్యద్భుతో విజయరాఘవపారిజాతః

శాఖాతతే రుపరి సద్భి రుదీత్యతే యో

యస్యాధవ సకల స్సమనఃప్రపంచః॥

543

అ. సంపాతిసోదరసర స్తట - సంప్రయాధః = సంపాతిసహోదరుః దై న
జటాయుసర స్తీరమందు - పైకి లేచినదై, యః=ఏది, శాఖాతేః = శాఖలయొ
క్క-వేదశాఖలయొక్క - సమూహమునకంటె, ఉపరి=పైఁగను - ఉపనిషత్తు
లందును, సకలః=సమ స్తమైన, సుమనః-ప్రపంచః=పుష్పయులయొక్క - దేవత
లయొక్క-సమూహము, యస్య=దేనియొక్క, అధనీవ=క్రిందనే, సద్భిః=స
త్పురుషులచేత, ఉదీత్యలే=చూడఁబడుచున్నదో; సః అద్భుతః=అట్టి ఆశ్చ
ర్యకరమైన, విజయరాఘవ పారిజాతః=విజయరాఘవస్వామి అనెడి పారిజాత
కల్పవృక్షము, భాతి=ప్రకాశించుచున్నది.

తా. ఈజటాయు స్తీరతీరమందు కొమ్మలపైఁగ నుండవలయు పువ్వులు కొ
మ్మలక్రిందను, ఆకొమ్మలు చెట్టుపైఁగ నుండవలయు సవి చెట్టుక్రిందను నుండు
లోకవిరుద్ధమైన యాపారిజాతకల్పవృక్షమువలె; ఈవిజయరాఘవస్వామి ఉ
ర్ధ్వలోక సకలదేవతలను తనపాదాక్రాంతులై యుండఁగా, సకలోపనిష
త్తులకును, ఆశ్చలాయనాప స్తంబీయాది సకల వేదశాఖలకును క్రిందులఁ గాక,
శిరోభాగములందె ప్రకాశించుచుండును.

తే. తత్సర స్తీరసంప్రవృద్ధంబు విజయ

రాఘవాహ్వయపారిజాతాగమంబు

శాఖలను దానె వికసించి సకలనుమన

సులకును వికాసము స్వపాదరములనె కూర్చు.

టి. అగమంబు=వృక్షము, శాఖలను=కొమ్మలనెడి ఆశ్చలాయనాది వేదశా
ఖలందు, సుమనసులకును=పుష్పయులనెడి దేవతలకును, స్వపాదములనె=తనవే
ళ్లనెడి పాదములందె, కూర్చుకొ=కలుగఁజేయును.

గ॥ పున స్సభ క్తిప్రకర్షం జనానుద్దిశ్యభోభో భ క్తియు క్త్రిప్రేవన
ఇదం శ్రుణ్వంతు భవంతః॥ 544

వ. మఱిల మఱియును భ క్తిఁ గావించి జనులనుద్దేశించి ఓహో
భ క్తియుక్ ముక్తియుక్ గోరువారై మీరు దీని వినువార
జ్ఞాదురుగాక !

సటిష్ఠాన్ద్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 433

వృ॥ విశ్రుతాశ్రితవాత్సల్యం
వీరం విజయరాఘవమ్
నమ స్కురుతయో గృధ్రం
సమస్కురుత దాహతః॥

545

అ. యః=ఏ, విజయరాఘవః=విజయరాఘవస్వామి, గృధ్రం=జటాయువును, దాహతః=దహనముచలన, సమస్కురుత=సంస్కారముచేసెనో; తం=ఆట్టి, విశ్రుత-ఆశ్రిత-వాత్సల్యం = ప్రసిద్ధమైన-ఆశ్రితులయందలి-ప్రేమ, గల, వీరం=వీరుడైన, విజయరాఘవం=విజయరాఘవస్వామిని, నమస్కురుత=నమస్కారము చేయుడు.

తా. ఆశ్రితవాత్సల్యము ప్రసిద్ధమై జటాయువును దహనసంస్కారమును జేసిన యీవిజయరాఘవస్వామిని నమస్కారము చేయుడు?

క. మీరు జటాయువు శుచినం
స్కారు నొనర్చి కృపఁ గూర్చి కడతేర్చిన యీ
వీరు విజయరాఘవు జో
హరువు నొనరించి మించి ప్రాశ్నించు డొగిన్.

గ॥ అత్ర గృధ్రనరస్తీరే విశ్వప్రసిద్ధా కాచి ద్వైచిత్రీ॥ 546

వ. ఇట జటాయునరస్తీరప్రదేశంబున లోకప్రసిద్ధ మయిన యొకానొకవైచిత్రీ కనుపట్టుచున్నది కనిపెట్టుము ?

వృ॥ తనయార్థనయా సమాగతాభి
స్తరుణీభిః పరిభర్జితాశ్చ ముద్గాః
దృఢ మంకుర మత్ర దేవశక్త్యా
సమ మాసాం పులకాంకురైః ఫలంతి॥

547

అ. అత్ర=ఇక్కడ, తనయ-అర్థనయా=పుత్రులవిషయమై-ప్రార్థనచేత, సమాగతాభిః=వచ్చిన, తరుణీభిః=వంధ్యాస్త్రీలచేత, పరిభర్జితాః=దంచబడిన,

మద్దాశ్చ=పెసలును, దేవశక్త్యా=ఈ విజయరాఘవదేవుని ప్రభావముచేత, అం
కురం=మొలకై, ఆసాం=వీరియొక్క, పులకాంకురైః సమం=గగ్గరుల మొలకల
తోఁగూడ, వృథం=నిస్సందేహముగా, ఫలంతి=పండుచున్నవి.

తా. ఈవిజయరాఘవశ్చేత్రమందు వంధ్యాస్త్రీలకూడ బిడ్డలప్రార్థనకై
దంచిన పెసలగింజలు ఆ విజయరాఘవులప్రభావముచేత మొలకై ఆస్త్రీల
కు పులకాంకురములతోఁగూడ పెరుగుచుండును.

తే. సుతుల నిచ్చగించుచువచ్చునెతులు తాము
వంధ్య లయినను దంచియుఁ శ్రీ బక్ష్వ మయిన
పెసలు నింపెనలారి వెం శ్రీ వెనఁగు వారి
పులకములతోన తచ్చక్తి శ్రీ మొలక లెత్తి.

కృశానుః.—కృశానువు.—

గ॥ నిజరూపమహిమా ననురూపస్థితిరసౌ విజయరాఘనః కీమీ
డ్యతే॥ 548

వ. తనరూపమహిమల కనురూపము కానియునికి గలయూవిజ
యరాఘవు నీవు చేకొని కొనియాడుచున్నాఁడ వేల?

వృ॥ శుకస్తుతోహంస మయూరవాహ

ముఖప్రగీతో గరుడాననోఽసౌ

క్షీరాబ్ధితీరావసథోఽపి వాసం

కరోత్యహం ? గృధ్రనరోంతికేఽస్మిన్ ॥

549

టి. అసౌ=ఈవిజయరాఘవులు, క్షీరాబ్ధితీరావసథః అపి = పాలసంద్రము
గట్టె వాసస్థానముగాఁ గలవాఁడయ్యును; శుక-స్తుతః=చిలుకచేత-శుక మహ
ర్షిచేత-పొగడఁబడినవాఁడును, హంసమయూరవాహ-ముఖ-ప్రగీతః = అంచ,
సైమలి, (గుఱ్ఱము గాఁగల) హంసవాహుఁడు-బ్రహ్మ-మయూరవాహుఁడు-సుబ్ర
హ్మణ్యము - మొదలైన వారి చేత పొగడఁబడినవాఁడును, గరుడాననః =
గరుడపక్షియే-గర్భత్సంతుండే వీరుగాఁ గలవాఁడునై, అస్మిన్=ఈ, గృ

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 435

ధ్రువోంతికే = గద్ద సరసుయొక్క - జటాయు స్తీర్థముయొక్క సమీపమందు, వాసం = ఉనికిని, కరోతి = చేయుచున్నాడు.

తా. గరుడపక్షి నెక్కుకొన్నవాడు చిలుక, అంప, నెమలి, గుఱ్ఱము లుగాఁ గలవారి పొగడికలతో గద్దగుంటయొద్ద నుండునట్లుగా; ఈవిజయ రాఘవస్వామి తాను క్షీరాబ్ధివాసుఁ డయ్యెను, గరుడవాహనముతో బ్రహ్మకుబ్రహ్మణ్య శుకమహర్ష్యాదుల స్తోత్రములతోను ఈజటాయు తటాకతీరమున వాసము సేయుచున్నవాడు. (ఇట శ్లేషానుప్రాణిత విరోధాభాసము.)

క. శుకగీతుఁడు హంసమయూ

రకమూషక వాహముఖ్యులకును బ్రగీతుం

డిక గరుడాసనుఁ డాసను

సకలశనిధిశ యుండు గృధ్రసరసి వసిించున్.

టి. సకలశనిధిశయుండు = అమృతకలశముతోఁ గూడుకొన్న నిధియందు - పాలసముద్రమందు శయనించువాడైన విజయరాఘవస్వామి.

విశ్వావసుః. — విశ్వావసువు. —

గ|| త దేతద్దయాపయోనిధే రన్య భూషణ మేవ|| 550

వ. ఆయది యీదయాపయోనిధికి భూషణమే కాని దూషణము కాదు.

వృత్తాదృ గుత్తమపదే తమసుః పరస్తా

దస్తానుయే వ్యతులసూరిభి రర్చితోపి

అత్రావిరాస హరిరేవ చిరం సరాణాం

దృష్టిం కృతార్థయితు మేన దృఢానుకంపః|| 551

అ. తమసుః పరస్తాత్ = అజ్ఞానమునకంటె వేఱుగా, అస్త - ఆతుయేపి = తొలగిపోయిన - సకలదోషములు గలదైన, తత్తాదృక్ = ఆయట్టి, ఉత్తమపదే = పరమపదమందు, అతులసూరిభిః = సాటిలేని నవకాది మహర్షులచేత, అర్చితోపి = అర్చింపఁబడువాడయ్యెను; దృఢానుకంపః = దృఢమైనదయారసము కల

వాఁడైన, ఏషహరిః=ఈవిజయరాఘవస్వామి, నరాణాం=భక్తులకు, దృష్టిం=దృష్టిని, కృతార్థయతు మేవ=సఫలపఱచుటకే, అత్ర=ఇక్కడ, చిరం=బహుకాలముగ, ఆవిరాస=ఆవిర్భవించియుండెను.

తా. అజ్ఞానలకు దూరముగా అభిలషోషపరిహారకమై యుండు నాపరమ పదమందు సకల సనకాది మహర్షులచే సమర్పింపఁబడుచుండు నాస్వామియే ఈవిజయరాఘవస్వామి యై ఇక్కడ నేవించు వారి నేత్రములను సార్థపఱచుచున్నతఁడు.

తే. అటు తమంబునకుఁ బరంబు న్ నయినయట్టి

యు త్తమం బయునవదంబు న్ హత్తినట్టి

తనదువై కుంతమున నూరినవినుతుఁ డయిన

శౌరియే యిట్లు చూపట్టె న్ భూరిదయను.

గ॥ (ఇతి దక్షిణతో విమానం ప్రస్థాపయన్ సహర్షమ్॥) 552

వ. దక్షిణపుదిక్కునకు విమాన మానయించుకొంచు హర్ష

ప్రకర్షంబున॥

క్షీరసదీపర్శనము.

క్షీరసది=పాలేలు—ఇదియు అశ్వాదిసప్తమహానదులలో నొకటియై చెంగల్పట్టు మధురాంతకములమధ్య పాతెడియేలు.

ఇయంహి.—ఇది గదా..—

వృ॥గంగా సింధు సరస్వతీ భవహారా తుంగా పతంగాత్కజా

రంగాభ్యాశ తరంగిణీ వ డఘతత్యంగారభంగావహా

శుగ్రారాశమనీ మనీషిజనతా రభావగాహా ముహూ

ర్నుగ్ధానా మపి శుద్ధిబుద్ధిజననీ దుగ్ధావగాదృశ్యతే॥ 553

అ. గంగా...వహా=గంగ, సింధు, సరస్వతి, పాపనాశని, తుంగభద్ర, సూర్యతనయ=యమున, కావేరియువరె, పాపసమూహమనెడి, కొఱపులకు, భంగమును, కలుగఁజేయునదియు; శుక్-ధారా-శమనీ=శోకముల-సమూహ

సటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 487

మును-శమింపఁజేయునదియు; ముహూః = పలుమాఱు, మనీషిజనతా-ఆరబ్ధి-
అవగాహో=విద్యజ్ఞనముచేత-ఆరంభింపఁబడిన-స్నానములుగలదియు; ముగ్ధానా
మహి=మూఢులకుఁగూడ, శుద్ధిబుద్ధిజననీ = సదాచారమును సద్బుద్ధియును గలి
గించునదియునైన, దుగ్ధాపగా=పాలేఱు, దృశ్యతే=చూడఁబడుచున్నది.

తా. ఈపాలేఱు గంగాదినదులవలె సకలపాపములను సకలశోకముల
ను శోషింపులనువలె శమనింపఁజేయుచు, జ్ఞానులకు స్నానానుకూలమై, అజ్ఞా
నులకు సదాచారము సద్బుద్ధియుఁ గలిగింపఁజేయుచును గనఁబడుచున్నది.

టి. రంగాభ్యాశతరంగిణీ=శ్రీరంగమున కెదురుదిక్కున నుండునది-కావేరి.

తే. తుంగ గంగయుఁబోలె నుత్తంగభంగ

సారి కావేరియుంబోలె సారనీర

యగుచుఁ బాపఘ్ను శోకఘ్ను సయగుచుఁ గనఁగఁ

బడియెఁ బాలేఱు మే లేఱుపడియె ననఁగ.

టి. తుంగ=తుంగభద్ర, ఉత్తంగభంగ=పాడవైనఅలలు కలది, సారి=సూ
రతనయ-యమున, సారనీర=శ్రేష్ఠమైనజలము కలది.

కించ.——మఱియు.——

పృ॥ మమ దుగ్ధనదీ ధనదీకృత మ

జన్మానవా నవాంభోభిః

బుధజాతనుతా తనుతాం తనుతాం

తనుతాపహృద్ నాఘానామ్॥

554

అ. నవ-అంభోభిః=క్రాంతజలముచేత, ధనదీకృత-మజ్జతో-మానవా = కుబే
రుఁడుగాఁ జేయఁబడిన-స్నానమునేయుచున్న-మనుష్యులుకలదియు, బుధజాత-
సతా=పెద్దలసమూహముచేత-స్తోత్రముచేయఁబడినదియు, తనుత్కాప-హృత్ =
శరీరతాపములను-హరించునదియు నైన, దుగ్ధనదీ=పాలేఱు, మమ=నాయొక్క,
ఘన-అఘానాం=గొప్ప-పాపములకు, తనుతాం = క్షీణత్వమును, తనుతాం =
చేయునుగాక.

తా. ఈపాలేఱు, తనలో స్నానముచేసినవారితాపత్రయము లణచి ధనదు
లను జేయునట్లే మాపాపతాపములను నైత మణచి మన్యు నట్లే చేయునుగాక.

ఆ. స్వీయతోయ మోయఁగ జేయఁ దానంబుఁ దా

నేని నేని హొనిఁగ బూని పోని

తాప మాపి సాపరతతినిఁ బోజోవుఁబో

క్షీరనది నిధీశుఁగ జేసి వాసి.

టి. ఓయిక్ = మెల్ల మెల్లగా, తానంబు = స్నానము, తాక్ = తాను, ఏని నేనిక్ =
ఎవనినైన, పోని = విడిచిపోని, ఆపి = నిలిపి, పోజోవుఁబో = తొలగఁజేయును
పో? నిధీశుక్ = నవనిధిపతియైన శుభేరునిఁగా, వాసిక్ = క్రమముతో.

కృశానుః — కృశానువు. —

గ॥ భవత్వేవ మథాప్యస్యాః క్షీరతరంగాన్యా విధినా కృతా నీర
సతా॥ 555

వ. అట్లుండిన నుండనీ? ఈక్షీరనది కీనీరసత యానీరజాననుచే
తనే కలుగఁజేయఁబడియె.

వృ॥ కాలువ్యలేశవిధురా

మధురాపి పయోనదీ

రోచతే సాధవే యుక్తా

నోచే ల్లవణసిధునా॥

556

టి. పయోనదీ = ఈపాలేఱు, కాలువ్యలేశవిధురా = మాలిన్యముయొక్క
అణుమాత్రము నైనను విడిచినదై, మధురాపి = మధురమైనదయ్యును; లవణ
సింధునా = ఉప్పుసంగ్రహముతో, యుక్తా = కూడినది, నోచేత్ = కాదని; సాధవే =
సత్పురుషునికై, రోచతే = రుచించుచుండును.

తా. ఈనది నిర్మలమై మధురమైయును, ఉప్పుసంగ్రహముతోఁ గూడకున్న
యెడల సత్పురుషులకందఱకును రుచించునదియే యగును.

క. కలువము లేశమె యయినన్

గలుగని దయ తీయఁదనము శ్రీ గలిగిన దయనక

గలియనిదే నిధియై నెనఁ

గలయఁ బయోనది రుచించుఁ శ్రీ గద ? సాధుచకున్.

టి. కలియనిదేక = కలియకుండ నుండునదియేని, కలయక = అంతటను.

విశ్వావసుః. — విశ్వావసువు —

గ|| గుణమపి దోషతయా భజసి||

557

వ. గుణమునుగూడ దోషమునుగానే పలుకాడు చున్నాఁడవు.

యతః. — ఎందువలన. —

వృత్త్యచన సమాగతసింధుని

ధునీజలే సాధుని స్నానమ్

పఁకవిలేపం కలయతి సం

ఘటయతి ధియ మితి స్మరంతి బుధాః||

558

అ. సమాగత సింధుని = చేరినసమద్రము గలదియు, సాధుని = మంచిదియు నైన, ధునీజలే = ఏటినీటి, క్వచన = ఎక్కడనైనను, స్నానం = స్నానము, పంక - విలేపం = పాపముయొక్క గాని - అడుసుయొక్క గాని నాశమును, కలయతి = చేయుచున్నది; ధియం = జ్ఞానమునక, సంఘటయతి = కూర్చుచున్నది; ఇతి = అని, బుధాః = పెద్దలు, స్మరంతి = తలంచుచున్నారు.

తా. “సమద్రగానదీస్నానం నరాణాం శుద్ధిబుద్ధివమ్” అనుప్రమాణము వలన, ఎక్కడనైన, అక్కడలిఁ జేరిన చక్కనియేటినీటి స్నానము చేయుట యే పాపవిరుక్తియు, జ్ఞానసంయుక్తియుక గలిగించుచున్నది యని పెద్దలు చెప్పుదురు.

క. ఒకచోఁ గలసినఁ గడలిక

సకలాఘనిదాఘములకు శ్రీ శామక మయి నా

య కెనంగు నదిం గ్రుంకిన

యఖిలాత్మల కలరు బోధ శ్రీ మందురు బోధల్.

టి. సకలాఘ-నిదాఘయలకుఁ = సమస్తదోషములనెడి వెట్టలకు, కామ కమయి=శమియింపఁజేయునదియై.

గ|| (కించి ద్దక్షిణతోఽభీక్రమ్య||)

559

వ. కొంతయంతరంబు దక్షిణంబునకె యతిక్రమించి.

బాహోదీపరసము.

వృ|| మోహాదిదోషరహితాం తటవాసిదేహి

ప్ర్యాహాయ కామపి మతిం మహతీం దిశంతీ

స్వాహాకరోతి దురితాని శుభప్రవాహై

ర్బాహానదీ బుధసమూహకృతావగాహా||

560

ల. తట-వాసి-దేహి-ప్ర్యాహాయ=తీరమందు-పనించుచున్న-జీవులయొక్క-సమూహమునకై, మోహ-ఆది-దోష-రహితాం=మోహము-మొదలుగాఁ గల దానివలని-దోషములు లేనిదియు, మహతీం=గొప్పదియు నైన, కామపి=ఓకా నొక, మతిం=జ్ఞానమును, దిశంతీ=ఇచ్చునదియై, బుధసమూహ-కృత-అవగాహా=జ్ఞానులసమూహముచేతి-చేయఁబడిన-స్నానములు గలదియైన, బాహానదీ=ఈబాహానది, శుభప్రవాహై=శుద్ధములైన వెల్లువలచేత, దురితాని=పాపములను, స్వాహాకరోతి=నాశము చేయుచున్నది.

తా. ఈబాహానది తనతీరమునందలి జీవులకు సకల మోహాది దోషహర మైనజ్ఞానము నిచ్చుచు, వారివారికి తనలోని స్నానములచేతను సకలదోషములనుఁ తనప్రవాహములతో పరిహరముచేయుచున్నది.

క. మోహాదిరహితమతి స

ద్వాహాన కొనఁగు దొనఁగు సరమూహాని కహా

స్వాహాకారము సేయును

బాహానది కృతబుధానుశీభవభువనం బై.

టి. మోహాదులు=అరిషడ్వర్గములు - మోహకామక్రోధలోభమదమాత్స

ర్యములు, కృత-బుధానుభవ-భువనంబై = చేయఁబడిన-పెద్దల అనుభవముతోడి-
లోకముగాని-జలముగాని గలదియై.

X|| అస్య శ్చోత్తరతీరే శ్రోత్రియోత్తంస నివాసయోగ్య స్స
మగ్రగుణోఽసా వగ్రహార స్సం లక్ష్యతే|| 561

వ. ఇట ని త్తటినికి ను త్తరంపుఁదీరంబున శ్రోత్రియోత్తంసులకు
నివాసయోగ్య మై సమగ్రగుణహారంబుగ నీయగ్రహారంబు
కనంబడియెడి.

టి. శ్రోత్రియ-ఉత్తంసులకు = వైదికులలో-శిరోభూషణమైనవారికి, సమ
గ్రగుణహారంబుగ=సంపూర్ణమైన సద్గుణములే హారముగాఁ గలదిగా.

(ఈబాహానది సమీపమందలి కాంచీపురముచేరువ అరకాణిపాలేశ్వరున
అగ్రహారము—ఈ ఆశ్రేయాన్వయసంస్కృతకవి=వాసస్థానము.)

పశ్య. — చూడు. —

వృక్ష క్షానందకరస్ఫురన్మధుకరవ్యాహారబాహాపగా
రోధశ్యాఖిమరందతుందిలపయఃకల్యాణకుల్యావృతః
ఆశ్రేయాన్వయవిద్వదధ్వరహవిర్గంధానుబంధార్పిత
క్షేమోభాత్యరశాణిపాలఇతిహి గ్రామోభిరామో భువి|| 562

అ. కక్షానందకర-స్ఫురన్-మధుకరవ్యాహార-బాహాపగారోధశ్యాఖి - మ
రందతుందిల-పయః-కల్యాణ-కుల్యా-ఆవృతః=చెవులకు సంతోషకరమైనప్రకా
శించునట్టి-తుమ్మెదల ఝంకారములతోడి - బాహానదీతీర వృక్షములయందలి -
తేనెలచేత నిండియుండు-జలములచేత-శుభకరమైన-కాబువలచేత - చుట్టఁబడి
నదియు, ఆశ్రేయాన్వయ-విద్వత్-అధ్వర- హవిః-గంధానుబంధ - అర్పితక్షే
మః=ఆశ్రేయ గోత్రమందలి-విద్వజ్జనులయొక్క-యజ్ఞములయందలి-పురోడా
కాది హవిర్బాగములయొక్క-గంధసంబంధముచేత-కలుగఁజేయఁబడినక్షేమము
గలదియైన, అరకాణిపాల ఇతి గ్రామః=అరకాణిపాలేశ్వరుని గ్రామము, భువి=
భూమియందు, అభిరామః=మనోహరమై, భాతిహి=ప్రకాశించుచున్నది గదా?

తా. ఈ బాహానది కాలువలగట్టులలోని చెట్టుల పూవుల తేనెధారలతో ను, తుమ్మెదల ఝంకారములతోను, ఇందలి ఆత్రేయగోత్రజులైన విద్యజ్ఞములు చేసెడి యజ్ఞములయందలి పురోడాశ వపాదుల వాసనలతోను ఈ అరణ్య పాలే మనుగ్రామము అభిరామమై యున్నయది.

సీ. బాహానదీతీరరీబహులభూరుహముల

కుసుమరసంబులరీకుల్య లమరి

వినువారివీనుల శ కనుమోద మొనరించు

మధుకరంబులగానరీమహిమ కలిగి

ఆత్రేయకులమున శ సలశ్రోత్రియులు సేయు

మఖములహోమధూమములు సెలంగి

వేదశాస్త్రాభ్యాసరీవాదంబులను మేలు

ఘోషంబులే మేలురీకొలుపుఁ లగుచు

తే. దినదినంబును నూర నూతనము గాఁగ

జనులమనములఁ దనువుచుఁ శ జనువిశాల

శీల మరణాణిపాలె నాఁ శ జాలి మేలి

గ్రామ మభిరామ మైనది శ కంటె భువిని.

కించ. — మఱి. యు. —

వృ॥ సాధ్వగ్రేసరయూపేత

స్సాకేతనగరశ్రియమ్

అగ్రహారోపహత్యేష

రఘు గాథాభిరక్షితః॥

563

అ. సాధు-అగ్ర-సర-యూప-ఇతః = సత్పురుషులలో-శ్రేష్ఠులైన ఆత్రేయులయొక్క-యజ్ఞ-స్థంభములచేత-కూడినదై - సాధు-అగ్ర-సరయూ-ఉపేతః = చక్క-గా-అగ్రభాగమును-సరయూనదితో-కూడుకొన్నదై, రఘునాథ-అభిరక్షితః = కవితండ్రుడైన రఘునాథునిచేత-శ్రీరాములచేత-రక్షింపఁబడినదై న,

సటిష్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 443.

ఏవమగ్రహారః=ఈయగ్రహారము, సాకేతనగర-క్రియం=అయోధ్యాపట్టణము యొక్క-శోభను, పహతి=వహించుచున్నది.

తా. ఈయగ్రహారము సత్పురుషులు చేయు యజ్ఞములయూప స్తంభముల తో కూడి, కవితండ్రియైన రఘునాథ దీక్షితులు కాపాడునదియై; ఎదుట సరయానదితో కూడి, శ్రీరాములు కాపాడునదియైన అయోధ్యాపట్టణము పరె నున్నది.

క. ఈసరికి నగ్రహారము

తా సరి రఘునాథరక్షితమయై సిరి కి

ట్లాసరయూపేతమయై

భాసురసాకేతనగరిశపగిది నెసంగెన్.

టి. తాసరి=తాసురి, యూపేతమయై=యజ్ఞస్తంభములతో చేదినదియై సిరికి ఇట్లు, ఆసర=ఆశ్రయము.

గ|| కించి ద్విమాన మున్నమయ్య నద్యోః సార్వద్వయ మవ లోక్య సల్లాఘమ్|| 564.

వ. విమాన మించు కెగయించి శ్లాఘాసహితంబుగ నాయేఱుల యిరుతీరములనుం గనుంగొని.

వృ|| చారుగుణై స్సన్తణిభి

రుషా బాహానదీపయస్వినోః

ఉపకూల మగ్రహారా

ఉదగ్రహారా ఇవాననేర్భాంతి|| 565

అ. చారుగుణైః=మనోహరములైన గుణములవలె దారములు గల, సన్తణిభిః=సత్పురుషులనెడు మంచితత్వములతో, జుష్టాః=కూడినవై, బాహానదీ పయస్వినోః=బాహానదీక్షీరనదులయొక్క, ఉపకూలం=గట్టులందు, అగ్రహారాః=అగ్రహారములు, అవనేః=భూమికి, ఉదగ్రహారాఇవ=ఉన్నతములైన హారములవలె, భాంతి=ప్రకాశించుచున్నవి.

తా. మంచినూత్రములతోఁ గూర్చిన సద్రత్నములతో ఈభూమి అను
స్త్రికిఁ జేర్చిన మత్యాలహారములవలె ఈరెండునదుల గట్టులలో సద్గుణముల
తోఁ గూడిన సత్పురుషులతోఁ జేరియుండు అగ్రహారములు ప్రకాశించుచున్నవి.

తే. సారగుణ సన్నామలఁ గూడిన సకలజనుల

యెదకు బాహానదీపయోననదులదరుల

సగ్రహారము లించు నుగ్రహారము

ముఖగ నిలనెలంత కటంచు నీ ముదము వెంచు.

కృశానుః—కృశానుఁడు.—

శ్లో॥ అమూఁ గ్రామూఁ కథంకార

మగ్రహారాఁ ప్రచక్షతే

సువృత్తముక్తారహితా

య దేనా నాశ్రితాజనాః॥

566

అ. యత్=ఎందువలన, ఏనాఁ=ఈగ్రామములను, అశ్రితాః=అశ్రయించిన, జనాః=జనులు, సువృత్తముక్తారహితాః-సు=చక్కనై, వృత్త=గుండ్రనైన, ముక్తా=ముత్యములతో, రహితాః=లేనివారో? సువృత్త=మంచినడపడికలు కల, ముక్త=ముక్తపురుషులతో, అరహితాః=లేనివారు కానివారో? తత్=అందువలన, అమూఁ=అట్టి ఈ, గ్రామూఁ=గ్రామములను, అగ్రహారాఁ=అగ్రహారములనుగా, కథంకారం=ఎట్లు? ప్రచక్షతే=చెప్పుచున్నారు?

తా. ఇక్కడి జనులు మంచినడపడికలు కల ముక్తపురుషులతోడఁ గూడి
మి లేనివారయ్యెను; మంచినూత్రములు లేనివారై యుండఁగా, ఈగ్రామము
లను అగ్రహారములని యెట్లు చెప్పుచున్నారు?

శ్లో॥ కని యాగ్రామంబుల నిలు

లనుదురె? బుధజనులు సగ్రహారము లనుచు

జను లిందులఁ గలవారలు

మునుకొని కనుఁగొన నువృత్తముక్తారహితుల్.

టి. అగ్రహారములు=అగ్రమందు ముక్తాహారములువలె (గృహములు)కలవి, సువృత్తముక్తారహితులు=సద్వృత్తములచేత విడువఁబడినవారు - బొత్తిగా లేనివారు, మునుకొని=ముందుపడి.

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

గ|| సఖే ! భవతా స్తుతిరేవ ఏషాం భంగ్యంతరేణ కృతేతి మృష్యామి తుష్యామిచ|| 567

అ. సఖే=స్నేహితుడా ! భవతా=నీచేత, ఏషాం=వీరియొక్క, స్తుతిః ఏవ=స్తోత్రమే, భంగ్యంతరేణ=వేఱువిధముగా, కృతా=చేయఁబడినది. ఇతి=అని, మృష్యామి=విమర్శించుచున్నాను, తుష్యామిచ=సంతోషించుచున్నాను. వ. సఖా ! నీచేతిస్తుతియే వ్యాజస్తతివిధమునఁ జేయఁబడుచున్నయది యని విమర్శించుచున్నాను. మఱియు హర్షించుచున్నాను.

తుండ్డిరమండలవరసము.

ఇ. తుండ్డిరమండలము=లోండమనాడు. ఇది కంచికిని తిరుపతికిని మధ్య ప్రదేశము కాక, ఉత్తరఆర్కాడు మొదలు చెంగల్పట్టుతోను శ్రీపెరుంబూదూరుతోను దక్షిణఆర్కాడువఱకు చేరియున్న ద్రవిడదేశభాగము.

గ|| అథ సర్వత తుండ్డిరమండల మవలోకయన్ సహస్రాతిరేకమ్ వయస్య ! స్ఫుట మస్య తుండ్డిరమండలస్య పశ్యతు భవా పావనత్వం రామణీయకంచ|| 568

వ. తర్వాత సర్వతోముఖముగఁ దుండ్డిరమండలము నవలోకించుచు నతిరేకించినహర్షంబున, చెలికాడ! చూడు? నీ వీతుండ్డిరమండలము పావనత్వము రమణీయత్వమున్.

వృత్తిరేతిరే స్ఫురతి సరితా మగ్రహాలోఽత్రభూయాన్ అగ్ర్యోవర్గో ధరణిమరుతా మగ్రహారేఽగ్రహారే

వర్గేవర్గే ధరణిమరుతాం వర్ధతే సాధుయజ్ఞో
యజ్ఞేయజ్ఞే శ్రవణసుభగ స్తోత్రశాస్త్రాది ఘోషః॥ 569

అ. అత్రి=ఇక్కడ, సరితాం=నదులయొక్క, తీరతీరే=ప్రతిగట్టున, అగ్ర
హారః=అగ్రహారము, భూయాత్=విశేషముగ, స్ఫురతి=ప్రకాశించుచున్నది;
అగ్రహారేఽగ్రహారే=ప్రతియగ్రహారమందును, అగ్ర్యః = శ్రేష్ఠమైన, ధరణి
మరుతాం=భూసురులైన న బ్రాహ్మణులయొక్క, వర్ధః=సమూహము, స్ఫురతి=
ప్రకాశించుచున్నది; వర్గేవర్గే=ప్రతివర్గమందును, యజ్ఞః=యజ్ఞము, సాధు=
చక్కఁగ, వర్ధతే=వృద్ధిపొందుచున్నది; యజ్ఞేయజ్ఞే = ప్రతియజ్ఞమందును,
శ్రవణసుభగః=చెవులకును మనోజ్ఞమైన, స్తోత్రశాస్త్రాది ఘోషః=స్తోత్రములు
శాస్త్రములు మొదలైన వానియొక్క ఘోషము, వర్ధతే=వృద్ధిపొందుచున్నది.

తా. ఆతుండీరమండలమందు బాహానది మొదలైన నదులతీరములందు
అనేకాగ్రహారములు, అందందు అతిశ్రేష్ఠమైన బ్రాహ్మణవర్గములు, అందందు
జ్యోతిస్తోమాది యజ్ఞములు, అందందు శ్రోతానందకరమైన స్తోత్రశాస్త్రాదుల
ఘోషములును పరిలుచున్నవి.

తరువ్రాజ.

తీ రా నదీతీరతీరానఁ గ్రాలురహారాలువలె నగ్రహారాలు వేలు
హారాగ్రహారాగ్రహారానఁ గ్రాలుర సారజ్ఞ సద్విప్రసంఘాలుచాలు
సారజ్ఞ సద్విప్రసంఘానసారశ్రవణమమహాసవనాలు గ్రాలు
సారెకాసవనాసవనానఁ గ్రాలురసారతరస్తోత్రశాస్త్రాది ఘోష.

టి. హారాగ్రహారాగ్రహారానఁ=హారములపంటి ప్రత్యేగహారమందును,
చాలు=వరుసగ, సారశ్రవణమమహాసవనాలు=శ్రేష్ఠమైన క్రమముతోఁ గూడిన
గోష్పయజ్ఞములు, క్రాలుత్=ప్రకాశించుచుండును.

కించ. — మఱియు. —

వృత్తుండీరమండలనివాసిషు దుగ్ధసింధు
డిండీరఖండ నిభకీర్తిషు పండితేషు

ఆప్యాయమాన మఖిలై రవిగీత మేతత్

రోచేత ధూతదురితంచరితం నకన్తై॥

570

అ. తుండీరమండల నివాసిషు=ఈ తుండీరమండలమందు వాసముచేయు వారును, దుగ్ధసింధు డిండీరఖండ నిభకీర్తిషు=పాలసంద్రములోని నుఱుగు గడ్డలతో సమమైన యశముగలవారునైన, పండితేషు = విద్వాంసులయందు, ఆప్యాయమానం=తృప్తిపడునదై, అఖిలైః=నకలవిషయములచేతను, అవిగీతం= నిందింపఁబడనిదై, ధూతదురితం=తొలఁగఁద్రోయఁబడిన దోషములు గలదైన, ఏతత్=ఈ, చరితం=నడవడి, కన్తై=ఎవరికి, సరోచేత=రుచింపఁబడదు?

తా. ఈతుండీరమండలమందలి పండితులు అతిపరిశుద్ధకీర్తి కలవారై యుండియు, వీరినడవడి వేదకాస్త్రపురాణాది విహితమై నిర్దోషమై యుండియు, ఎవరికి సంతోషకరులుకాక యున్నారు.

తే. ఔర ! తుండీరమండల ర్ మధివసించి

క్షీరడిండీరమండలకీర్తి మించు

చతురపండితమండలచరిత మెవని

కవని రుచియింప దింపుమై ర్ నఖిలవిధుల.

కృశానుః.—కృశానువు.—

గ॥ హంత ! ఏతస్మిన్నంతిమయుగేపి అధ్వరకర్తాచరతాం అమీ

షాం చరితాని కథమివ రోచేత్ కోవిదేభ్యః॥ 571

వ. కటా! ఈకడయుగమందును నధ్వరకర్త లాచరించువీరలచరిత లభిజ్ఞుల కెటుల రుచించు?

వృ॥ న ఋత్విక్సంపత్తి ర్నచ కుశలతా యష్టు రసఘా

నచ ద్రవ్యం శుద్ధం నచ హృదయశుద్ధిః కలియుగే

ప్రసిద్ధిం కాంక్షంతః పరిమితధనా హంత ! కృపణా

వృథా పశ్వాల్లంభం విదధతి తథాపి క్షీతినురాః॥

572

అ. కలియుగే=ఈకలియుగములో, యష్టః=యాజకునికి, అనఘా=నిర్దోషమైన, ఋత్వికస్సంపత్తిః=మంత్రవేత్తలసమృద్ధి, న=లేదు; అనఘా=నిర్దోషమైన, కుశలతాచ=సామర్థ్యమును, న=లేదు; శుద్ధం=పరిశుద్ధమైన, ద్రవ్యం=హోమద్రవ్యమును, న=లేదు; హృదయశుద్ధిశ్చ=హృదయపరిశుద్ధియును, న=లేదు; తథాపి=అట్లయినను, పరిమితధనాః=అల్పద్రవ్యముకలవారై, కృపణాః=బుద్ధులైన, క్షీతిమరాః=బ్రాహ్మణులు, ప్రసిద్ధిం=ప్రఖ్యాతిని, కాంతంతః=కోరువారై, హంత=అయ్యో! వృథా=వ్యర్థముగా, పశ్చాలంభం=పశువధమును, విదధతి=చేయుచున్నారు.

తా. ఈకలియుగములో యజ్ఞముచేయువారికి మంత్రమంత్రార్థవేత్తలైన ఋత్విజులును లేక, తమకు యజ్ఞకర్తలయందు సామర్థ్యమునులేక, తగిన యజ్ఞసామగ్రియునులేక, తమకు మనశ్శుద్ధియునులేక, నిర్దమలై యుండుటేకాక, బుద్ధులునై యుండు నిక్కడిబ్రాహ్మణులు తాము దీక్షితులు, సోమయాజులు అను పేరుమాత్రమే కోరుచు, యథార్థానుష్ఠానములేక, వృథాగా మేషాదిపశువధమునే చేయుచున్నవారు.

తరల. అరుదు ఋత్విజు లోజి యాజకులపై కాశలి నీకలిక
పరమశుద్ధ మొకింతద్రవ్య మశపంకశుద్ధము చిత్త మి
ట్లరుదె యైనను గించిదర్శులు ననలై లుబులు నిద్ధరా
నురులు పేరబ్రసిద్ధి కే పశుసూదనంబునె నేయుదుర్.

టి. ఓజీక్=పరుసగా, కాశలిక్=కుశలత్వమందు (అరుదు) అపంకశుద్ధము=నిర్మలమై పరిశుద్ధమైనది. కించిదర్శులు=కొంచెము ధనమువారు, పశుసూదనంబునె=మేషాదిపశుల చంపుటనే.

ఇ. ఋత్విక్కులు—వీరు అధ్వర్యులుమొదలు పదియాఱు భేదములవారు.

కించ.—మఱియు.—

వృశౌచం నాచరితుం యథావిధి కలౌ శక్తాద్విజాః కించతే
యః ఖల్వాచమనాప్లవాదినియమంతం స్మర్తు మప్యక్షమాః

క్వామిషాం వునరగ్నిహోత్రనియమః క్వేష్టే రసప్థానగీః
క్వాగ్నిప్తోమముఖామఖాన్సపశుకాః క్వత్యాఽగ్నిః త్యాతుసా॥

అ. కించ=మఱియు, కల=కలియుగమందు, తే=అ, ద్విజాః= బ్రాహ్మణులు, శోచం=శోచమును, యథావిధి=కాస్తప్రకారము, ఆచరుం=ఆచరించుటకు, శక్తాః=శక్తికలవారు, న=కారు; యః=ఏది, ఆచమనలక్షణాద్యమః=ఆచమనము స్నానము మొదలుగాఁగలయమమో; తం=దానిని, స్వర్తుంఅపి = తలంపనగూడ, అతమాఃఖిలు=శక్తులుకారుగా? ఆమిషాం=అట్టివీరికి, అగ్నిహోత్రనియమః=హోమకర్త, క్వ=ఎక్కడ? పునః=మఱి, ఇష్టే=ఆయజ్ఞమయొక్క, అనప్థానగీః=ఆనస్థించటఆనమాట, క్వ=ఎక్కడ? సపశుకాః=పశుసహితమైన, అగ్నిప్తోమముఖాః = అగ్నిప్తోమము మొదలైన, మఖాః=యజ్ఞములు, క్వ=ఎక్కడ? సా=అట్టి, అగ్నిచిత్వాతు=స్థండిలాదికృతాగ్నిప్తోమాదియజ్ఞకర్తయో? క్వత్యా=ఎక్కడిది.

తా. ఈకలియుగపు బ్రాహ్మణులు పాదప్రక్షాళనాది శోచమునైన కాస్తప్రయుక్తముగ చేయఁదెలియరుగాని, స్నానాచమనాదులైన ఆచరణలను; ఇట్లు నిత్యనియతకర్తలు దర్శిపూర్ణమాసాదులు ననస్థించుట ఆనమాటయేలేని వీరికి స్థండిలవిశేషములతోఁ జేయుహోమములు అగ్నిప్తోమాది యజ్ఞములును ఎక్కడఁ గలుగును ?

కించ. — మఱియు. —

తరల. మఱియుశోచమునాచరింపరుమానుదు ద్విధి నీకలిక

మఱియు నాచమనంబు చేయరు ర మజ్జనం బెటు శేయదు
మఱియు వీరికిఁగ్నిహోత్రము ర మంత్రమాత్రము లేదు వే
మఱును నిష్ఠియనుష్ఠితం బెటు ర మాన్య మన్యములెట్టలో?

విశ్వావసుః — విశ్వావసువు. —

గ|| స్థూలమనీష ! మృషా కి మితి భాషసే॥

574

వ. ఓమందమనీషా! మృషాభాషణములె భాషించుచున్నా వేల?

టి. మందమసీషః=మందబుద్ధి ! మృషాభాషణములు=అబద్ధపుమాటలు.

వృ|| శ్రేష్ఠేభ్యఃప్రతిగృహ్య విత్త యుచితం సుపాద్యవిద్యాః కలా
శ్రద్ధాలూకః శ్రుతికల్పనూత్రచతురాణ్ లభ్యాశుచీ నృత్విజః
ప్రీతిం భాగవతీం ప్రకాశమభినందాయా హారంతః క్రతుా
ధీమతో యుగమంతిమంతుకృతయంత్యంతర్న ఖాన్సంతతమో

అ. ధీమతః=బుద్ధిమంతులై, అంతర్నభాః=అంతరాత్మయందు ఉన్నభు
లైనవారు, శ్రేష్ఠేభ్యః=శ్రేష్ఠులైనవారినుండి, ఉచితం=తగుమైన, విత్తం=ధన
మును, ప్రతిగృహ్య=గ్రహించి, విద్యాః=విద్యలను, సుపాద్య=సుపాదించి,
శ్రద్ధాలూకః=శ్రద్ధావంతులను, శ్రుతికల్పనూత్రచతురాణ్ = వేదములందును
ఋషికల్పనూత్రములందును సమర్థులును, శుచీ=పరిశుద్ధులునైన, బుత్విజః=
బుద్ధివక్తులను, లభ్యా=లభించి, భాగవతీం= భగవత్సంబంధియైన, ప్రీతిం =
భక్తిని, ప్రకామం=మిక్కిలి, అభినందాయ=చేర్చి, కలా=కలియుగమందు,
క్రతుా=యజ్ఞములను, అహారంతః=దినమధ్యములందు, సంతతం= ఎల్లప్పు
డును, కుర్వంతః=చేయువారై, అంతిమం=కడపడియైన; యుగం=యుగమును,
కృతయంతి=కృతయుగమునుగాఁ జేయుచున్నారు.

తా. ఇందు తత్త్వనిర్ణయమైన పరబ్రహ్మపరాయణులైనవారు అభిలవిద్య
లను అర్థావగాహనపర్యంతము నేర్చుకొనుచు బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులవలననుండి
యే ద్రవ్యమును అనురూపముగా చేకొనుచు, యజ్ఞములందు శ్రద్ధాశువులై
అగమములందు, ఆశ్వలామనాది కల్పనూత్రములందును సమర్థులై పరిశుద్ధు
లైన అధ్వర్యుది బుద్ధిజాలతోఁ గూడ భగవద్భక్తి గలవారై యెప్పుడును
యజ్ఞములు చేయుచు ఈకలియుగమును ఆకృతయుగమునుగాఁ జేయుచున్న
వారు.

సీ. తత్త్వనిర్ణయముప శీన తత్త్వసంపూర్ణత

గలుగుధీమంతులు శీ గలుగునిష్ఠ

శిష్ఠులవలననే శీ లభ్యము. చెలువున.

సముచితద్రవ్యము ర సంగ్రహించి
 సకలవిద్యలశ్రుతిశ్రౌతసూత్రములఁ బ్ర
 వీనుల శుచుల ఋశ్విజులఁ గొంచు
 బాగుగా నాభాగవతిఁ బ్రీతి భావించి
 క్రతువులు గావించి ర క్రమము నెంచి
 ఆ. అక్రమము లెపుడు ర వక్రంబు లయుమించి
 కలియు కలియుగమును ర గాక్షజేసి
 సక్రమంబుగాను ర సవరింతు రిట్లు లా
 కృతయుగంబుగా నె ర కృతులు కృతుల.

(1) శ్రుతులు = వేదములు ఋగ్యజుస్సామాధర్వములు.

(2) ఋగ్వేదము—మంత్రభేద ప్రతిపాదకము, యజుర్వేదము—విధిప్ర
 కారప్రతిపాదకము, సామవేదము—స్తోత్రాంతరప్రతిపాదకము, అధర్వణవేద
 ము—తచ్ఛాంత్యాది ప్రతిపాదకము.

(3) శ్రౌతకల్పసూత్రములు—ఆశ్వలాయనాదిఋగ్వేదవిహితకర్తృసూత్రములు.
 బోధాయన, కాత్యాయన దౌత్యాయన, మాధ్యందిన, ఆపస్తంబ, కాం
 భవీయ, శౌనకీయ, జైమినీయ, భారద్వాజ, అగస్త్య, కాకల్య, అగ్నివైశ్య,
 సత్యాషాధ, కాండిన్య, కాపీతక, హిరణ్యకేశి, వాసుక, వైఖానసములు.

భగవద్విదార్థము— “సంపత్తైశ్చర్యవీర్యాణి వైరాగ్యజ్ఞానకీర్తయః
 ఏతేహిషడ్గుణాస్తైశ్చ సంపూర్ణోభగవాన్ స్మృతః” అని యీషడ్గుణములు
 సంపూర్ణముగా కలవాఁడు భగవంతుఁడు అందురు.

కించ. — చుటియు. —

వృత్తియజ్ఞార్హద్రవ్యా వయ మితితు యజ్ఞా ద్విరమతాం

సకల్పేత స్వా నైర్మను భగవదారాధన మపి

ప్రయత్నేన ద్రవ్యం శుచి కిమపి లభ్యా భగవతః

కృతం చేత్తైర్ధర్మం కిమితి స తదేవాధ్వరణమమ్ 576

అ. కయఃతు=మేము, ఆయజ్ఞాన్తద్రవ్యః = యజ్ఞమునకు తగినద్రవ్యము లేనివారము, ఇతి=అని, యజ్ఞాత్=యజ్ఞమునుండి, విరమతాం=చాలింతుముగాక; స్వ+అనై=సొంత+అన్నములచేత, భగవద్రాధనమపి = భగవన్నేదనమునగూడ, నకల్పేతే నను=చేయకుండమా? ప్రయత్నేన = ప్రయత్నముతో, తుచి=పడుతున్నదైన, ద్రవ్యం=ద్రవ్యమును, కిమపి=కొంచెపైనను, లభ్యా=పొంది, భగవతః=భగవంతునియొక్క, కైంకర్యం=కైంకర్యము, కృతంచేత్=చేయుమిడినదే, తత్=అకైంకర్యము, అధ్వరసమమేవ=యజ్ఞముతో సమానమే, న ఇతికిం=కాదనియా?

తా. మేము యజ్ఞమునకు తగినంతద్రవ్యము లేక యజ్ఞముచేయవారమైనను, మాసొంత అన్నముచేతనైన భగవన్నేదనముచేయుకుందుమా? ఎంతకష్టపడియైన గొంతద్రవ్యమైన సంపాదించి భగవత్కైంకర్యము చేయుదుము; అదియే మాకు యజ్ఞముతో సమానము కాదా?

ఉ. సావనమర్థ మున్నదియె ३ సాలు నవం బని త్రోవనిమ్ము తోక
స్వావనమన్నమాభగవదర్పణసేయక యుందు మొక్కొతాఁ
బావన మైన, దానినె కృపాలున కాహరి కాస దాసతా
భావన సర్పణం బానరుపక సరికాదె? యిదామఖాళితోన్.

దం. యజ్ఞ సంబంధమైనద్రవ్య మున్నదా? యజ్ఞముచాలును, అని ఆయజ్ఞమును తోగిసివేయనీ? మనకు రక్షకమైనయన్నము ఆభగవంతుని కర్పణచేయుకుందుమా? ఆయన్నము పవిత్రమే యైనయెడల; దానినే దయాళువైన ఆహరికి ఆసతో దాస్యమందలిఅభిప్రాయముతోను సమర్పణచేయగా, ఆయిది ఆయజ్ఞ సమూహముతో సరికాదా?

ఇ. భగవత్పదార్థములు సంపత్తైశ్వర్యవీర్యాణి.

అపిచ.—మఱియు.—

వృహిషాకృత్ప్రత్యవేయా దితికథయతి యోవేదపవైషయాగే
పశూలంభం విధత్తేయది క ఇహమఖే వైదిక స్సంశయాత

సరిప్పగించువనస్య టీకా తాత్పర్యేతిహాసనహితము. 453

హింసాత్వాభావమేవాధ్వరపశునిహతేరాహరామానుజార్య
స్తత్పక్షస్థోఽపి యోనప్రసజతియజనేక స్తదన్యోగురుద్విత్ :

అ. హింసాకృత్ = హింస చేయువాడు, ప్రత్యవేయూత్ = చెడిపోవును;
ఇతి = అని, యోవేదః = ఏవేదము, కథయతి = చెప్పుచున్నదో? ఏషఏషః = ఆయా
వేదమే, యాగే = యజ్ఞమందు, పశ్వాబంధం = పశుహింసను, విధత్తేయది =
చేయుచున్నదేవి; వైదికః = వేదవేత్త, కః = ఎవడు, ఇహమఖే = ఈయజ్ఞమందు,
సంకయాత = సందేహపడును? రామానుజార్యః = రామానుజాచార్యులు, అధ్వర
పశునిహతే = యజ్ఞమందలిపశువధమునకు, హింసాత్వ + అభావం ఏష = హింస
అగుటలేమి నే, ఆహ = చెప్పిరి. తత్పక్షస్థోఽపి = వానిపక్షమందువాడైనను,
యః = ఎవడు, యజనే = పశుసంబంధియగుమందు, నప్రసజతి = చేరడో? తద
న్యః = వానికంటె మరొకడు, గురుద్విత్ = గురుజేప్పి, కః = ఎవడు?

తా. “నహింసాత్వస్సర్వభూతాని” = ఏజంతువును గాని హింసించఁగూడ
దు, హింసించిరవాడు పాపియగును; అనిచెప్పి, “అగ్నిష్టోమీయంపశుమాతి
భేత” యాగమందు ఛాగావిపశుహింస చేయవచ్చును అని వేదము చెప్పుచుం
డఁగా; వేదవేత్తయైరవాడుయజ్ఞమందలిసందేహపడవలెను; యజ్ఞదూషకులైన
తెంగలైవారి యాచార్యులైన శ్రీరామానుజాచార్యులకూడ యజ్ఞపశువధము
హింసావిధముకావని చెప్పుచుండఁగా; అతెంగలపక్షమువారియజ్ఞవిషయము
నఁ జేరలైరేని, వారు గురుజేవులు కాకపోదురా?

సీ. ప్రాణిహింసయ చేయఁ శ్రీ బ్రత్యవాయము నేయు

నట్టివాఁ డేవాఁ డరీటంచుఁ బల్కు

నేవేద మేయెడ శ్రీ నావేద మాయెడ

యాగార్థపశుహింస శ్రీ యగు ననంగ

నావేద వేదియు శ్రీ నగునట్టివాఁ డెవం

జాయాగమున సంశ్రీయమును జెందు

నారాయురనుజుండు శ్రీ నాయాగపశుహింస

హింస గాదని యానరీతీయుకతన

తే. నతనిమతమున నెవఁడేని ర యాగమునఁ బ్ర

యోగమునఁ బ్రవర్తింపఁ డుద్యోగపడుచు

వాఁడు నిజముగ నిజగురూరద్యహున కెపుడు

ద్యేషి యగువాఁడె యగును చా ర దోషి యగుచు.

ఇ. రామానుజాచార్యులు—రి సంచికలో 171 పుటవెనుకప్రక్క చూడు?

ఇదంచావధేయం.— ఇదియుఁ దెలియునదియ.—

ఇ. జై నలు—పిరు వేదవిహితధర్మములు నన్ని ఆచరింపనివారైనను, శివ హింస అనునది యేమాత్రమైనను జేయనివారై, శ్వేతాంబరులుగాను, లేక దిగంబరులుగాను నుండువారు.

వృహింసాంతరేష్విప మఖాశితహింసనేపి

జై నేతరోయది జనో భజతే జగుహ్సమ్

నార్యంతరేష్విప ననిందతి నందనానాం

నిష్పాదనం కిమనఘేపి నిజే కళత్రే॥

578

అ. జై న+ఇతరః=జై నునికంటె వేరైన, జనః=మనుష్యుఁడు, హింసాంతరేష్విప=ఇతరహింసలయందువలె, మఖాశితహింసనేపి=యజ్ఞములో చేరినహింసయందుఁగూడ, జగుహ్సం=ఏదగింతను, భజతేయది=పొందుచున్నాడేయేని, నార్యంతరేష్విప=ఇతర స్త్రీలయందువలె, అనఘే=నిర్దోషురాలైన, నిజేకళత్రేపి=తనభార్యయందుఁగూడ, నందనానాం = బిడ్డలయొక్క, నిష్పాదనం=పుట్టుకను, న నిందతి కిం=నిందింపఁడా ఏమి?

తా. జై నమతస్థులు తక్కువదక్కినవారైనను, సకలహింసలవలె, యజ్ఞమంటలిఘాగాదిహింసలోనఁగూడ సహించనివారైనయెడల; లోకములో పరస్త్రీలందువలె గాక నిర్దోషురాలైన తన స్త్రీలయందుఁగూడ బిడ్డలను కనుకొనుటను నుతించియు నిందించుకొనుచుందురా? ఏమి?

తే. వేఱుహింసలవలె యజ్ఞ విహితహింస

జై నజనుఁడు వినా మఱి జనుఁ డెవండు
నేవగించునె? నుతుఁ గోరి యేరియూరి
నతులవలెఁ దనసతిని నమ్మతిని గాంచి.

గ|| ఇద మ ప్యవగంతవ్యం.-ఇదియుఁ దెలిసికొనవలయునదియ.-

పు|| ఋత్వి గ్వశుద్ధివిరహాది విశంకయా యే
కేచిత్కలౌ జహతి నిత్య మపి క్రతుం తే
ముంచంతి గుర్వశుచితావిషయేవ కిన్ను
చక్రాంకవైష్ణవమను గ్రహణాది సర్వమ్॥

579

అ. యే=ఎవరు, కేచిత్=కొందఱు, కలౌ=కలియుగమందు, ఋత్విక్-
విశుద్ధివిరహ-అది-విశంకయా=ఋత్విజాలయొక్క - పరిశుద్ధ్యభావము-మొదలై
వదానియందలి-సందేహముచేత, నిత్యం = ఎప్పుడును, క్రతుమపి=యజ్ఞ మును
గూడ, జహతి=విడుచుచున్నారో? తే=వారు, గురు-అశుచితా - విషయేన=
అచార్యపురుషునియొక్క - పారిశుద్ధ్యాభావమందలి - సందేహవిషయముచేత,
చక్రాంక-వైష్ణవమను - గ్రహణాది = చక్రాంకసముక్-విష్ణుసంబంధియైనమం
త్రముక్-పరిగ్రహించుటమొదలైనదానిని, సర్వం=సమస్తమునుక్, ముంచం
తికిన్ను=విడుచుచున్నారా? ఏమి?

తా. కొందఱు తెంగలవారు ఈకలియుగములో అధ్వర్యాది ఋత్విజాలు
పరిశుద్ధులుగానున్నారో? లేదో? అని సంశయపడి యజ్ఞములను విడుచుచు
న్నారే యైనను; తమయాచార్యపురుషులను అపరిశుద్ధులలో? కారో? అని
సంశయపడి సమాశ్రయణాదిపంచసంస్కారములను గూడ విడిచిపెట్టుదురా?
ఏమి?

(వైష్ణవమనువు = విష్ణుసంబంధిమంత్రము—ప్రణవము తోడిఅష్టాక్షరిమొద
లైనవి.)

తే. యాజకుల పారిశుద్ధ్యము కేజరిలక

కలిఁ దొలంగిత్రు కొందఱు క్రతుగణంబు

గురు నపారిశుద్ధ్యము గొని కౌనరె? యెవరుఁ
బంచనస్కారమును నీ ప్రపంచమునను.

ఇ. పంచనస్కారములు = తాపఃపుండ్ర స్తథానామ మంత్రోయాగశ్చ
పంచమః” అని తాపపుండ్రనామమంత్రయాగములె.

కించ. — మఱియు. —

పు॥ సర్వై ర్వేదైః స్మృతిగణముతైః సేతిహానైః పురాణైః
శ్చిష్టాచారై రపి నియమితా నధ్వరాన్మధ్వరాతేః
ఆజ్ఞాసిద్ధా నహమా జహత స్తద్విరుద్ధాని కృత్యా
న్యాతన్వంతః కతిచి దపరా నవ్యమీ శిక్షయంతి॥ 580

అ. సర్వైః = సకలమైన, వేదైః = వేదములచేతను, స్మృతిగణముతైః =
స్మృతులసమూహములతోఁ గూడినవై, సేతిహానైః = ఇతిహాసములతోఁ గూడి
నవైన, పురాణైః = పురాణములచేతను, శ్చిష్టాచారైః అపి = పెద్దలనడవములచే
తనుగూడ, నియమితా = నియమింపఁబడినవై, మధ్వరాతేః = మధువైరియైన
భగవంతునియొక్క, ఆజ్ఞాసిద్ధా = అనుజ్ఞ చేసిద్ధించినవైన, అధ్వరా = యజ్ఞ
ములను, జహతః = విడుచుచున్నవారై, అహమా = ఆహా! తద్విరుద్ధాని = వానికివ్య
తిరీక్రములైన, కృత్యాని = కార్యములను, అతన్వంతః = చేయునారై, అమీ = మీరు,
కతిచిత్ = కొందఱు, అపరా = ఇతరులనుగూడ, శిక్షయంతి = దిద్దుచున్నారు.

తా. మీరు శ్రుతులును, స్మృతులు, ఇతిహాసములును, పురాణములును,
శిష్టాచారములును విధించియుండియు, భగవదాజ్ఞాసిద్ధములైనను; యజ్ఞములు
చేయుకపోవుటే కాక, తాము ఆశ్రుత్యాదివిరుద్ధకార్యములను గూడఁ జేయు
చు, మఱి కొందఱుగూడ దిద్ది తమచుట్టె నడిపించుకొను చున్నవారు! ఆహా!

ఆ. స్మృతిపురాణములు శ్రుతీతిహాసములు వి
శిష్టశిష్టులును వరచింప వినక
తద్విరుద్ధములనె కే తవిలి చేయుచుఁ గొంద
తొరుల శిక్షనేయు కే చుందు రవుర!

వేదములు = శ్రుతులు — ఇవి పౌరుషేయములు అపౌరుషేయములు అనియు బ్రహ్మకాండము కర్తృకాండము అనియు రెండురెండువిధములు; వీనిని విష్ణువు కృష్ణదైవపాయనావతారములో ఋగ్వేదాస్సామాధర్వణము లని నాల్గువిధములుగా విభాగించి వేదవ్యాసు లని పేరుపొందెను. వీని అంగములు ఆఱు అవి శిక్ష, వ్యాకరణ, చ్ఛందో, నిరుక్తి, జ్యోతిష, కల్పములు.

స్మృతులు — ఇవి వేదార్థప్రతిపాదకములైన ధర్మశాస్త్రములు. అవి మను స్మృతి, బృహస్పతిస్మృతి, దక్ష, గౌతమ, యమ, ఆంగీరస, మౌన్దివల్క్య, ప్రచేత, శ్యాతాతప, పరాశర, సంపర్త, జౌళనస, శంఖ, లిఖిత, ఆశ్రేయ, విష్ణు, హరీత, ఆపస్తంబస్మృతులు అని పదునెనిమిది విధములు.

ఇతిహాసములు — ఇవి రామాయణము భారతము మొదలైన పూర్వీకులవృత్తాంతములు.

పురాణములు — ఇవి సృష్టి ప్రతిపృష్టి మన్వంతరములు వంశము వంశానుచరితము అని నాలుగు విషయములు దెలుపునవి. అవి — బ్రాహ్మ, పాండ్య, వైష్ణవ, శైవ, భాగవత, నారదీయ, మార్కండేయ, ఆగ్నేయ, భవిష్యత్, బ్రహ్మకవర్త, రైంగ, స్కాంద, వారాహ, వామన, కూర్మ, మాతస్య, గారుడ, బ్రహ్మాండములు అని పదునెనిమిదివిధములు.

కిం బహునా. — విశేష మేల ? —

వృ॥యాగం యే బత! వైష్ణవా విజహతి చ్ఛాగచ్ఛిదాభీతితః
శిష్యక్షేత్రససాధ్వసా జ్ఞవాతు తే చక్రాంకనప్రక్రియామ్
పూర్వస్థితౌ బహుసమ్మతి ర్భగవతః ప్రీతిః ఫలం నో ధనా
న్యల్పీయోభిమతిః పరత్ర ఫలమ వ్యర్థాప్తి రిత్థం భిదా॥

అ. యేవైష్ణవాః = వీవైష్ణవులు. ఛాగ-భిదా-భీతితః = అజహింసయందలిభయమువలన, యాగం = యజ్ఞమును, విజహతి = విడుచుచున్నారో; తే = ఆతెంగలవారు, బత = అహో! శిష్యక్షేత్రస-సాధ్వసాత్ = శిష్యులకు కష్టపెట్టుటయందలిభయమువలన, చక్రాంకనప్రక్రియాం = చక్రాంకనముచేయుటను, జహతుః = విడుతురుగాక? పూర్వస్థితౌ = ముందటిదానియందు, బహుసమ్మతిః = అనేకులన

మృతియు, భగవతః ప్రీతిః=భగవత్ప్రీతియు, ఫలం=ఫలము ; నోధనాని=ధనములు ఫలముకావు, పరత్రే=పరకట్టదానియందు, అల్పీయః-అధిమతిః=ఒకరి ద్దతి సమృద్ధియు, అర్థ ఆప్తిః ఆపి = ధనప్రాప్తియు, నోఫలం=ఫలముకాదు, ఇతం=ఇట్లు, భిదా=భేదము.

తా. ఈతెంగలవారు అజమేధయాగము చేయకన్నను, శిష్యులను తపింపజేయవలెనని చక్రాంకనముచేయుటనైన విడిచిపెట్టదురుగా? ఈ రెంటిలో మొదటిదానికి బహుజనసమృద్ధియు భగవత్ప్రీతియు ఫలము; ధనము ఫలముకాదు. రెండవదానికి అల్పసంఖ్యాకలకైన సమృద్ధియు, భగవత్ప్రీతియు, ధనప్రాప్తియును ఫలములుకావు. ఇదే తారతమ్యము.

ఉ. యాగము వైష్ణవాభి విడగ్నాడెడి నద్దిర ! యిద్ధరాస్థలికా
ఛాగముచేదమందు మతిఁనల్పగలే కలఁచాత్రతాపనో
ద్యేగితఁ జక్రముద్రఁము కి వీడిన వీడఁగనిమ్ము రెంటిలో
బ్రాగభిభాషితంబు ౨వార్తప్రార్థిత మర్పిత మచ్యుతార్థ, ఘ
ర్వాగభిభాషితంబా కతిఁప్రార్థిత మేమటి మానవార్థమే.

టి. ఛాత్ర-తాపన-ఉద్యేగికా = శిష్యులను-చక్రాంకనముచే తపింపజేయుటయందలి భయముచేత.

కృతానుః విహస్య. — కృతానుడు నవ్వి. —

మృతప్రాభ్యాం శంఖచక్రాభ్యాం

తాపనం ప్రాణినా మిదమ్

“ఛాగాలంభ నమత్యేన

సాధో! కిమువవర్ణ్యతే॥

582

అ. ప్రాణినాం=ప్రాణులకు, తప్తాభ్యాం=అగ్నితప్తములైన, శంఖచక్రాభ్యాం=శంఖచక్రములతో, ఇదం=ఈ, తాపనం=తపింపజేయుట, ఛాగాలంభనమత్యేన=పరుహింసతో సమముగా, సాధో=సాధూ! కిం = ఏమి? ఛాగముచేత అగ్నితప్తములగుచున్నది.

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 459

తా. ఓసాధూ! అందఱకును చక్రాంకనముచేయుటను యజ్ఞమునకు పశు హింసచేయుటతో సాటిగా వర్ణించుచున్నావే ఏల?

క. వాగాడంబర ముండిన

నే గూడునె పొగడ నిటుల ర నేవారికినేక

ఛాగాలంభసమంబుగఁ

దాఁ గాంచున ? శంఖచక్రతాపనము గటా!

విశ్వావనుః.—విశ్వావనువు.—

గ|| గుణదోషతారతమ్యా నభిజ్ఞ! శ్రుశుతావ దిదమ్|| 583

వ. ఓగుణదోషతారతమ్యము తెలియనివాడా! ఇది విను.

పు|| ఛాగాలంభసహస్రతః క్షీతిసురస్యైకస్య హింసాధికా

తస్మాద్బ్రాహ్మణతాపనం న కిమిదం తుల్యం పశోర్హింసయా

శాస్త్రాత్తప్తరథాంగధారణ మిదం శ్రేయస్కరంచేత్తదా

వేదాదేవ మఖే పశోర్ద్వితీయం నైతేన కిం మియతే|| 584

అ. ఛాగాలంభసహస్రతః=పశుహింసల వేయింటికంటె, ఏకస్య=ఒక, క్షీతి సురస్య=బ్రాహ్మణునియొక్క, హింస=హింసయే, అధికా=ఎక్కువైనది, తస్మాత్=అందువలన, ఇదం=ఈ, బ్రాహ్మణతాపనం=బ్రాహ్మణునికి చక్రాంకనముతో తపింపజేయుట, పశోః=పశువుయొక్క, హింసయా = హింసతో, తుల్యం=సమానము, నకిం=కాదా? శాస్త్రాత్=శాస్త్రమువలన, ఇదం=ఈ, తప్తరథాంగధారణం=అగ్నితప్తమైన చక్రాంకనమును ధరించుట, శ్రేయస్కరంచేత్=శుభకరమైనదేని, తదా=అప్పుడు, వేదాదేవ=వేదమువలననే, మఖే=యజ్ఞమందు, పశోః=పశువుయొక్క, విశననం=హింస, ఏతేన=దీనిచేత, కిం మియతే=ఏల పొల్పబడదు?

తా. వేలకొలది పశుహత్యలకంటె ఒకబ్రహ్మహత్యయే యెక్కువదోషము కలదిగానుండగా, ఒకబ్రాహ్మణునికి చక్రాంకనతాపము కలుగజేయుట ఒక పశుహత్యతో సమానముకాదా? పాంచరాత్రాగమప్రకారము చక్రాంకన

తాపము శ్రేయస్కరమైయెడల వేదోక్తముగా యజ్ఞపశుసేవచేయుట ఆచక్రాంకనతాపము కలుగఁజేయుటతో సమానముకాదా?

ఉ. ఛాగనహస్రహింస కొకశ్రుత్తుసురహింసయె మించు నన్నచో
ఛాగనిహింసనంబు నలశ్రుత్తుసురహింసకు సాటి యానె? శ్రు
త్యాగతహింసఛాగమునరకారయమేలయిరూఱదొక్కొ? శా
స్త్రాగతచక్రముద్రణము ర నాశ్రితకోటికి శ్రేయ మైననే.

గ॥ ఇత్యలం శ్రుత్యయుతవిహితసదాచరణావశ్యకతా సమర్థనేన
కరబదరాస్తిత్వసాధక ప్రమాణాతర పరికల్పన కల్పేన॥

వ. అని తనకరంబున బరరథంబు కొని దానియునికికె సాధనం
బుగఁ బ్రత్యక్షాన్యంబగు ప్రమాణంబు పరికల్పించుకొను
నట్లే, యిట్లు పదివేలవేదంబులు విధించి నత్పురుషులు సమా
చరించెడు సదాచరణంబులును సదావశ్యకంబు అని సమర్థిం
చుట చాలు.

చెంజిపురి (తంజావూరి) వర్ణనము.

(చెంజిపురి—తంజనగరము = తంజావూరు. ఇది పూర్వము చంద్రశేఖర
మహారాజాదిమరాజుపరిపాలితమై యుండి బృహదీశ్వరీదేవీసహితుఁడైన బృహ
దీశ్వరుని దేవాలయముతోను, షర్ణాశ్రమధర్మప్రసర్తనులైన చతుర్వర్ణములవా
మిద్దెల మేడలతోడి రాజకీయులతోను, శౌర్యకాకాసగుర్యులైన రాజ
భటులతోను, సుందరములైన మందిరారామములతోను రాజిలుమండు తంజ
మామణి రాజధాని.)

గ॥ ఇతి కించిదంతరం దక్షిణతో విమాన మానీయ నశిరఃకంపం॥

వ. అని మఱికొంతయంతరంబున దక్షిణపుదిక్కునకు విమా
న మానయించుకొని (చెంజి యను తంజనగరంబు పరికించి)
తనశిరంబును బొకించి.

వృఖంజీకృతాఖిలహృదాం రమణీమణీనామ్

మంజీరమంజుతరళింజితరంజితేన

చంజీపురీ యువగణేన చకాస్తి పూర్ణా

సంజీవితోగ్రపరివంచితపంచబాణా॥

587

అ. ఖంజీకృతాఖిల-హృదాం=నిగర్వలనుగాఁ జేయఁబడినఅందఱియొక్క హృదయములుగల, రమణీమణీనాం=స్త్రీరత్నములయొక్క, మంజీర-మంజు తర-ళింజిత-రంజితేన= అందియలయొక్క-మనోజ్ఞమైన-శబ్దభేదముచేత రంజిలు చున్న, యువగణేన=యౌవనవంతుల సమూహముచేత, పూర్ణా=నిండినదై, సం జీవిత-ఉగ్ర-పరివంచిత-పంచబాణా=బ్రదికింపఁబడినవాఁడై-శివునిచేత-భస్మము గా మోసముచేయఁబడిన-మన్నఘండం గలదైన, చంజీపురీ=తంజావూరు, చకా స్తి=ప్రకాశించుచున్నది.

తా. ఈతంజావూరు ఊరియందలి యందఱను నిగర్వలనుగాఁ జేయు నందముగల యౌవనవంతుల కాలియందియలమ్రోతక్షను మోదము నందుచుండు యౌవనవంతులతోడఁ గూడి ఆశివునిచేత భస్మీభూతుఁడైన ఆమన్నఘనిగూడ నజీవునిగాఁ జేయుచు బ్రకాశిల్లుచున్నయది.

తే. చెంజి ఖంజీకృతాఖిలరీచి త్తకంజ

మంజుమంజీరళింజితరంజితయువ

యువతిజనపుంజ, సంజీవితోగ్రమథిత

మదనకదనసమంజస శ్రయెదుర మెఱసె.

కించ. — మఱియు. —

వృఖుక్సామయోశ్చ యజాపాంచ నివాసభూతాః

పూతా ద్విజాః స్మృతిపురాణకలాధురీణాః

కుర్వంతి వాస మిహ కర్మశతర్కశబ్ద

తంత్రత్రయీశిఖరసింధుతలస్పృశోఽమీ॥

588

అ. ఋక్సామయోశ్చ=ఋగ్వేదమునకును సామవేదమునకును, యజాపాంచ

యజుర్వేదమునకును, నివాసభూతాః = వాసస్థానములై, పూతాః = పవిత్రమై, స్పృతి-పురాణ-కలా-ధురీణాః = స్పృతులయందును - పురాణములందును కళలయందును-సమర్థులై, కర్కశ-తర్క-శబ్ద-తంత్ర-త్రయ్యాశిఖర-సింధు-తలస్పృశః = కఠినములైన న్యాయశాస్త్రము-వ్యాకరణశాస్త్రము-మీమాంసాశాస్త్రము-వేదాంతము అనెడు-సముద్రములయొక్క-అంతర్భాగములను గూడ అందియుండువారైన, అమీ = ఈ, ద్విజాః = బ్రాహ్మణులు, ఇహ = ఇక్కడ, వాసం = వాసమును, కుర్వంతి = చేయుచున్నారు.

తా. ఇక్కడ బ్రాహ్మణులు త్రివేదములందును, అష్టాదశస్పృతిపురాణములందును, చతుష్షష్టికశీలయందును, తర్కవ్యాకరణమీమాంసాశాస్త్రములందును, వేదాంతములందును తుదముట్టఁ దేసినవారుగా నున్నవారు.

తే. సకలవేదవేదాంతాల శ సకలకళల

స్పృతిపురాణాలవ్యాకృతిరకృతుల మఱియుఁ

దర్కతంత్రాలఁ బారంగతప్రతిభులు

ద్విభువు లీచెంజి నుండు పరవీతు లగుచు.

చతుర్వేదములు—ఋగ్యజుస్సామాధర్వములు. ఇవి 320-వ పుటకు వెనుక చూడు.

పురాణములు—ఇవియు పది నెనిమిదివిధములు 320-వ పుటకు వెనుక చూడు.

కళలు—ఇవి అఱువదినాలుగు విధములు. ఇవి ఇతిహాస, సాగము, కా, వ్యాఖ్యలంకార, నాటక, సంగీత, కవిత్య, వాచకద్యూతా విధాన, చిత్రలేఖన, మోహనాదులు. తర్కము—న్యాయశాస్త్రము = పదార్థవిషయములను దెలిపే శాస్త్రము.

శబ్దశాస్త్రము = వ్యాకరణము—శబ్దలక్షణములను దెలిపే శాస్త్రము.

తంత్రము—మీమాంస ఇది వేదార్థప్రతిపాదకశాస్త్రము. అది బ్రహ్మకాండము, కర్తృకాండము అని రెండువిధములు.

త్రయ్యాశిఖరము—వేదాంతము. ఇది వేదార్థముల సారాంశము.

ఈషాజ్ఞాన, గరిడీక్షీధలును: గజతురగారూఢకాశల, మృగపక్షి యుష్ధకాశ

సతిష్వణాద్ధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 464

ములును, భూరుహాహాద, వేత్రలోహములును; కృషి, వాణిజ్య, పశుపాలన, మృగయారతులును, పంచన, స్వరపంచన, కాలపంచన, విద్యేష, ణోచ్ఛాటన, మార, జాకర్షణములును, కళా, పాక, స్వర, శకుర, సామద్రిక, రత్న, మాలి నీశాస్త్రములును, ఖని, గంధ, రస, ధాతువాదములును, ఇంద్రజాల, మహేంద్రజాల, జాలవిద్యలును, జ, లాగ్ని, ఖడ్గ, వాయు, వా, గ్వయస్తంభములును, మృ, వృత్తికా, పామ, కాంజిన, నర, మణి, మం, త్రోష, ధాణిమా దిసిద్ధులును, ఉపక, ర్వాహపకర్తలును అనునవియే చతుష్పత్తికళలు.

కృశానుః సహానమ్.—కృశానుఁడు నవ్వుతో.—

పునైత ద్విభాతి నగరం నగరమ్యదుర్గ

ప్రాకారసాధనదశాసు విశాం పతీనామ్

యుద్ధోన్నటగృటశిరస్తటనిస్సృతాన్

ప్రోతస్సహస్రభరవిస్రపలాస్థిసాంద్రమ్॥

589

అ. విశాం=మనుష్యులకు, పతీనాం=ప్రభువులైన రాజులయొక్క, నగ-ర మ్య-దుర్గ-ప్రాకార-సాధన-దశాసు=కొండలపలె-మనోహరములై, వాటయూ డని, ప్రాకారములను-సాధించుటయ నెడు - అవస్థలలో, యుద్ధ-ఉన్నట-ఁ- ఖట-శిరస్తట-నిస్సృత-అన్రప్రోతః-సహస్రభర-విస్ర-పల - అస్థి-సాంద్రం = యుద్ధములో-విజృంభించుచున్న-వీరభటులయొక్క-తలలో-మండి-జాతిన-రక్త ప్రవాహములయొక్క-వేలకొలది యతిశయమైన అపకృగంధములతోడి మాంసములచేతను-ఎముకలచేతను-దట్టమైన, ఏతత్-ఈ, నగరం=తంజావూరు, నవిభాతి=ప్రకాశించడు.

తా. ఈతంజావూరురాజుల మేడలలో ప్రాకారములలో యుద్ధముచేయు వీరభటుల శలలనుండి ప్రవహించు నెత్తురును మాంసమును ఎముకలును మిండి యుండునదియై యేవగింపఁదగినదియై యున్నది.

మ. నగరం బీనగదుర్గదుర్గమతహాన్నతోగ్రసాలాగముల్

తగ సాధించునవస్థలం బ్రభువు బ్రత్యంతాద్భుతం బంద యు

ద్ధగతోద్యద్భటమస్తకస్థలగల్గద్రక్తామగంధామిష
ప్రగతాభీలపలాస్థిదుస్థితిని జూపేట్టుక జుగుప్సక సదా.

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

గ|| పయస్య! గుణాన్వయస్య పునరస్య నగరస్య నిందాచ్ఛద్ధనా
ప్రశంసామేవ భవాత్ కృతవాన్ || 590.

వ. చెలికాండ! నీ వీవిడ మహత్త్వసమన్విత మని నిందానిభ
మున నీదానిప్రశంసయే మఱలఁ జేయుచున్నాడవు.

యతః.—ఏలంటే.—

పు|పురాతనానాంహి పురాంతరాణాం

ప్రశాసితాఽరోపి దిశాసు భూపాః

పురం తదేత ద్వపురం త మాజౌ

హంతాభ్యుపేత్యావ్యల మర్థయంతి||

591

అ. దిశాసు=సకలదిక్కులలోను, పురాతనానాం=ప్రాచీనములైన, పురాం
తరాణాం=వేఱువేఱుపట్టణములకు, ప్రశాసితారోపి=పరిపాలకులైనను, భూ
పాః=రాజులు, అజౌ = యుద్ధమందు, వపురంతం = దేహాంతమును, అభ్యుపే
త్యాపి=పోడియును, తత్ ఏతత్ పురం=అయిపట్టణమును, అలం=బహుగా,
అర్థయంతి హి=కోరుచున్నారు కదా! హంత=అశ్చర్యము!

తా. సకలదిక్కుల పట్టణములలోను పూర్వపురాజులు తాము తమదేహము
లు విడిచి కూడ ఈపట్టణమునే సకలైశ్వర్యములు కలదనికోరుచుందురు. అశ్చ
ర్యము కదా!

క. హరిదంతరధరల నిరం

తర మాశింతురు పురాతనపురాంతరముల్

పరిపాలించెడి నృపు లీ

పురి నేరి శరీర మఱియుఁ ౩ భారిఁ బోరితఱిన్.

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 465

కృతానుః.—కృతానువు.—

X. నిరూపణ మభినీయ ససాధ్యసమ్ హంత చిరంతనానా మిదా
నీంతనానాంచ వసుంధరాధురంధరాణా మవారణీయోఽసా
వవివేకః॥ 592

వ. నిరూపించుట నభినయించి భయము నెంచి; అయ్యో! ఆవు
రాతనులు నీయధునాతనులు సయినరాజుల కీయవివేకము
వీడఁగూడనిది యై యున్నయది.

పశ్య.—చూడు.—

వృ॥ప్రాజ్యే హంత! ధనే స్థితేఽపి నృవరో రాజ్యేఽపి సత్యార్జితే
సంభోగానుగుణా విలోచనగుణై రంభోజదంభద్రుహః
కల్యాణీస్తరుణీ రుపేక్ష్య కరుణాహీన స్ససేన స్వయం
హర్తుం శత్రుధరాం చిరాఽభిలషన్ మర్తుం రణే జృంభతే॥

ధగతోద్యద్భటమస్తకస్థలగల్గద్రక్తామగంధామిష
ప్రగతాభీలపలాస్థిదుస్థితిని జూపట్టుక జగుప్సక సదా.

విశ్వావసుః. — విశ్వావసువు. —

గ॥ వయస్య! గుణాస్వయస్య పునరస్య నగరస్య నిందాచ్ఛద్ధనా
ప్రశంసామేవ భవాత్ కృతవాన్ ॥ 590

వ. చెలికాండ! నీ వీవీడే మహత్త్వసమన్విత మని నిందానిభ
మున నీదానిప్రశంసయే మఱలఁ జేయుచున్నాడవు.

యతః. — ఏలంటే. —

పు॥ పురాతనానాంహి పురాంతరాణాం

ప్రశాసితాఽరోపి దిశాను భూపాః

పురం తదేత ద్వపురం త మాజౌ

హంతాభ్యుపేత్యావ్యల మర్థయంతి॥

591

అ. దిశాను = సకలదిక్కులలోను, పురాతనానాం = ప్రాచీనములైన, పురాం
తరాణాం = వేఱువేఱుపట్టణములకు, ప్రశాసితారోపి = పరిపాలకులైనను, భూ
పాః = రాజులు, అజౌ = యుద్ధమందు, వపురంతం = దేహాంతమును, అభ్యుపే
త్యాసి = పొందియును, తత్ ఏతత్ పురం = ఆయాపట్టణమును, అలం = బహుగా,
అర్థయంతి హి = కోరుచున్నారు కదా! హంత = ఆశ్చర్యము!

తా. సకలదిక్కుల పట్టణములలోను పూర్వపురాణాలు తాము తమదేహము
లు విడిచి కూడ ఈపట్టణమునే సకలైశ్వర్యములు కలదనికోరుచుందురు. ఆశ్చ
ర్యము కదా!

క. హరిదంతరధరల నిరం

తర మాశింతురు పురాతనపురాంతరముల్

పరిపాలించెడి నృపు లీ

పురి నేరి శరీర మఱియుఁ ౩ భారిఁ బోరితఱిన్.

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 465

కృతానుః.—కృతానువు.—

గ॥ నిరూపణ మభినీయ ససాధ్యసమ్ హంత చిగంతనానా మిదా
నీంతనానాంచ వసుంధరాధురంధరాణా మవారణీయోఽసా
వవివేకః॥ 592

ప. నిరూపించుట నభినయించి భయము నెంచి; అయ్యో! ఆవు
రాతనులు నీయధునాతనులు నయినరాజుల కీయవివేకము
వీడఁగూడనిది యై యున్నయది.

పశ్య.—చూడు.—

మృ॥ప్రాజ్యే హంత! ధనే స్థితేఽపి నృపరో రాజ్యేఽపి సత్యార్జితే
సంభోగానుగుణా విలోచనగుణై రంభోజదంభద్రుహః
కల్యాణీస్తరుణీ రుపేక్ష్య కరుణాహీన స్ససేన స్వయం
మర్తుం శత్రుధరాం చిరాఽభిలషక్ మర్తుం రణే జృంభతే॥

ఆ. నృపః=రాజు, ప్రాజ్యే=విస్తారమైన, ధనే=ధనము, స్థితేఽపి=ఉం
డియు, ఉర్జితే=సమృద్ధమైన, రాజ్యే=రాజ్యము, సత్యపి=ఉండియు, విలోచన
గుణైః=కనులగుణములచేత, అంభోజదంభద్రుహః = తామరల గర్వమును హ
రించువారును, సంభోగానుగుణాః=సంభోగమునకు తగినవారును, కల్యాణీః=
శుభకలముకలవారునైన, తరుణీః=యావనవంతురాండ్రును, ఉపేక్ష్య=అలక్ష్య
ముచేసి, కరుణాహీనః=కనికరములేనివాడై, శత్రుధరాం=పగతునిధూమివి,
చిరాత్=బహుకాలముగా, అభిలషక్=ఁగోరుచు, రణే=యుద్ధమందు, స్వ
యం=తానె, ససేనః=సేనతోఁ గూడినవాడై, మర్తుం = మృతిపొందుటకు,
జృంభతే=విజృంభించుచున్నాఁడు.

తా. రాజైనవాఁడు విశేషముగ ధనమును, మంచిరాజకీయమును గలిగియుం
డియు, మిక్కిలియండమును, మంచినడవడియును గలిగి, సంభోగయోగ్యులైన
యావనవతులను కనికరమే లేక విడిచి, పగతురరాజకీయమును ఘోరముటకయ్య

యుద్ధములో సేనలతోఁగూడ తాను మృతిపొందుటకై నను రేఁగుచున్నాఁడు. ఇదేమి అవివేకము?

తే. రాజు రాజ్య మూర్జిత మైనఁ శ్ర బ్రాజ్య మైన
ధనము భోగానుగుణ లై నశవనరుహోక్షు
లెడలఁ బుచ్చి యదయుఁ డరిరపుడమి గొనఁగఁ
గోరి యని నైనఁ జనిపోవఁ శ్ర గోరి పోవు.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.

గ॥ విరుద్ధబుద్ధి వివేకమేవ తావ దవివేక మాకలయతి భవాన్॥
వ. చెలికాండ! నీవిటు విరుద్ధబుద్ధియై కలవాండనై నీవివేకము
నవివేకముగానె కావించుకొను చున్నాడవు ?

తథాహి.—అదినరే ?—

వృ॥ సంప ద్వన్యసరిజ్ఞ రీ సహచరీ శంపానమం ప్రాభవం
నార్య సూర్యక రావలీధజలదచ్చాయాసుహృద్యావనాః
దేహః స్నేహవిహీనదీపసఖ ఇత్యాలోచ్య పృథ్వీశ్వరాః
ప్రాణా జహ్వతి నాకమాకలయితుంశుద్ధాహియుద్ధానలే

అ. పృథ్వీశ్వరాః=రాజులు, సంపత్=సంపద, వన్యసరిఁ యురీ-సహచరీ=
అడవిలోఁబుట్టిన-వీటికాలువతో-కూడఁబుట్టినది; ప్రాభవం=ప్రభుత్వము, శం-
పా-సమం=మెఱుముతో-సరియైనది; నార్యః = స్త్రీలు, సూర్యకర-అవలీధ-
జలదచ్చాయా-సుహృత్-యావనాః=సూర్యకిరణములచేత-కమ్మఁబడిన- మేఘ-
మునీషతో-స్నేహితమైన-యావనముకలవారు ; దేహః = శరీరము, స్నేహవి-
హీన-దీపసఖః=చమురులేని-దీపముతో-స్నేహముకలది ; ఇతి=అని, ఆలోచ్య-
ఆలోచించి, నాకం=స్వర్గమును, ఆకలయితుం=సంపాదించుటకు, యుద్ధాన-
లే=యుద్ధమనెడి అగ్నియందు, ప్రాణా=ప్రాణములను, జహ్వతి=విడుదల
చున్నాడు. శుద్ధాహి=పరిశుద్ధులకదా?

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 467

తా. రాజులు సంపదను కాటిలోని ఏటికాల్వగాను, రాజజీకమును మొలు
ముతీగగాను, స్త్రీలయకాసనమును ఎండను కమ్మి మబ్బునీడగాను, దేహమును
చమురులేని దీపముగాను అనిత్యము లని నిశ్చయించి, నిత్యసుఖాస్వద మైన
స్వర్గమునుకోరియే, అగ్నిలోవలె యుద్ధములో ప్రాణములనే విడుచుచున్నారు.

సీ. నర్వ మైశ్వర్య మాశ్రయిరిసహచరి యగు

నిల నిలకయ పొర్లి శ యెగసి పాటఁ

బ్రాభవప్రాబల్య శ మాభంగి నాక్షణ

ప్రభ యగు క్షణిక మై శ పరిసిపోవ

నార్యవతంసలు శ సూర్యమహాంశులఁ

బ్రబ్బుమబ్బు లగుదు శ ర్పరుగువాఱ

దాహార్హ మైచయీశదేహ మాస్నేహము

లేక దీపమ యగుఁ శ దోస యవియ

తే. ననుచు నాలోచనము చేసి శ యతిపవిత్రు

లపనివతు లీధరిత్రి యురద్ధానలమునఁ

దమదుప్రాణంబులను వ్రేల్తు శ రమలమతులు

నాకలోకంబునకుఁగాను శ. నాఁడు నేడు.

నాకము—స్వర్గము=ఇది స్వర్గమర్త్య పాతాళముల నెడిమూడులోకముల
లో దేవతలు వాసముచేయు మొదటిలోకము.

గ|| శృణు చేమం చమత్కరమ్||

596

చ. ఆకిర్ణించు మీవచియించువచనంబును జమత్కరించును.

పు|| రక్తే భటే రణముఖే రుధిరేణ తస్మిన్

రక్తాభవత్యమరయోషి దనువ్రతేవ

శూర స్సచే దతనుసాయకఖండితాంగ

స్యా వ్యుచ్చక్త రతనుసాయకఖండితాంగా||

597

అ. అమరయోషిత్ = దేవస్త్రీ, అనుప్రతేప = పతివ్రతవలె, రణముఖే = యుద్ధారంభమందు, తస్మిన్ = ఆ, భటే = భటుడు, రుధిరేణ = నెత్తుటిచేత, రక్తస్థి ఎఱ్ఱనయగుచుండగా, రక్త = తాను నెఱ్ఱనిదియు - అనురాగముగలదియు, భవతి = అగుచున్నది. సఃశూరః = అవీరభటుడు, అతనుసాయక - ఖండితాంగ శ్చేత్ = గొప్పబాణాలచేత - ఖండింపబడిన అవయవములు కలవాడయ్యెనేని, సాఽపి = ఆదేవస్త్రీయు, ఉచ్ఛక్తః = మిక్కిలి, అతనుసాయక - ఖండితాంగా = మన్నభబాణాలచేత, ఖండింపబడిన అవయవములు కలది, భవతి = అగుచున్నది.

తా. యుద్ధములో వీరభటుడైనవాడు రక్తముచేత ఎఱ్ఱబాణంగానె, యుద్ధవీరులను జేరుదేవస్త్రీయు పతివ్రతవలె తానును అనురక్తరాలైయే రాగిలును; ఆవీరుడు బాణఖండితాంగుడయ్యెనేని, ఈదేవస్త్రీయు మన్నభబాణ ఖండితాంగయే అగును.

ఉ. రక్తమునకా భటుండు రణశ్రంగమునకాగడురక్తుడైన దారక్తయునానురాంగన కశరంబుపురంధ్రియుఁబోలె శౌర్యసంసక్తుడు వాడు నాయతను శ సాయక ఖండితదేహుడైన నాసక్తయు నాచునాయతను శ సాయక ఖండితదేహ తాను నాన్.

కించ. మఱియు—

మృ॥ దీప్రో విప్రభ మాశ్రితక్షీతితలం దివ్యేవిమానే స్థితో
గాఢాశ్లిష్టకృపాణసాణిచ కరగ్రస్తామరస్త్రీస్తనః
తత్సందత్తనఖితుతో బహుశరప్రత్యర్థిబాణతుతమ్
యుద్ధాగ్నో హుతజీవితో నిజవపు ర్విరోముదా వీక్షతే॥59॥

అ. యుద్ధాగ్ని = యుద్ధమనెడి యగ్నియందు, హుతజీవితః = శ్రేష్ఠబడిన జీవముగలవాడై, దీప్రః = ప్రజ్వరిల్లువాడై, దివ్యే = అమానుషమైన, విమానే = దేవయానమందు, స్థితః = ఉండువాడై, కరగ్రస్త - అమరస్త్రీస్తనః = చేతపట్టబడిన - దేవస్త్రీకుచములుకలవాడై, తత్ సందత్త - నఖితుతః = దానిచేత చక్కగ నీయబడిన - గోటిగీర్లుగలవాడైన, వీరః = అవీరభటుడు, విప్రభం = తేజోవి

హీనమై, ఆశ్రితక్షీతితలం = చేరినభూప్రదేశము గలదై, గాఢ-ఆస్తిష్ట-కృపాణ-పాణి = గట్టిగ-కాఠినింపఁబడిన-ఖడ్గము-చేతయందుఁగలదై, బహుతర-ప్రత్యర్థి-బాణ-క్షతం = మీఁదుమిక్కిలి-శత్రువులయొక్క-బాణములచేత-కొట్టఁబడినదై, నిజం = తనదైర, ఏపుఁ = దేహమును, ముదా = సంతోషముతో, వీక్షతే = చూచుచున్నాడు.

తా. అగ్నిలోపలె యుద్ధములోఁ దగిలి వీడి లేచినశీవము గలవాఁడై దేవ విమానము నెక్కుకొని, దేవప్రీతియు పట్టుకొని, దాని నఖిక్షతములలోఁ దగులుకొనుచుండు నా వీరభటుఁడు తేజమువీడి నేలఁబడి, చేత ఖడ్గము కలిగి, పగ వానిబాణపుదెబ్బలు పడియుండు తనదేహమును సంతోషముతో చూచుచుండును.

సీ. దీప్తులు గలిగి నేర దీపించువాఁడను

దీప్తి లే కిదియె దుఃఖాప్తి కలది
 దివ్యమై వెలిఁగెను శనివ్రామయాన మే
 నెక్కితి క్షీతిఁబడి శమక్కు నినియ
 మాస్తంబులను నమ శ్రీస్తంబులను నేఁ
 బూరితి నిది యసిఁ శబూనఁ గేఁ
 సుఖదాయి తత్సరీ శనఖముఖక్షతుఁడ నే
 విశిఖముఖక్షతి శవిసుకు నిదియ

తే. యనుచు నాలంబు నాలంపు శ ట్నిలోన
 జీవనమ్ముల నిమ్ముల శ జేరి వ్రేల్చు
 వార లావీరు లాత్మీయ శ వపువు లాఁచి
 యేచి మదమున ముదమున శ జూచికొందు.

శ్రీ దేవనాయకస్వామివర్ణనము.

(శ్రీ దేవనాయకస్వామి—వీరు. తిరువింద్రపురమున గరుడవదిక్కిన్వృత్తినడుమ
 షడ్గతి చంద్రవహనమున శ్రీవైకుంఠనాయకతో గర్భధాన్వాభునకును చుండు

నకును ప్రత్యక్షమై తిరుమంగై యాళ్వార్ల మంగళాశాసనముతో నేవసాయించు చుండుస్వామి.)

గ|| ఇత్యత్ర విమానం సంచారయన్ పరితో దృష్ట్వా|| 599

వ. అని మఱియొక్క ప్రక్కకు విమానమును మఱిల్పుకొని యంతటనుం గనుంగొని.

వృ|| పినాకినీం పశ్య ఘనాఘనాశినీం

జలాచ్చ లఘ్విం గరుడాపగా మపి

ఇదంతటే రాజతి దేవనాయకః

పరత్ర సర్గాదివ దేవనాయకః||

600

అ. ఘనాఘ-నాశినీం=గొప్పపాపములను-నశింపజేయునదై, జలాచ్చ = నీటిచేతను, లఘ్విం=స్వల్పమైన, పినాకినీం=పినాకినీనదిని, గరుడాపగామపి = గరుడనదిని, పశ్య=చూడు? సర్గాత్=స్వర్గమునకంటె, పరత్ర ఇవ = అతి చోటైన వైకుంఠమందువలె, ఇదంతటే=ఈరెండునదులగట్టున, దేవనాయ = క్రీడించుటకై, కః=ఎవడు? రాజతి=ప్రకాశించుచున్నాడో; దేవనాయకః= దేవనాయకస్వామి అనెడి, సవప=అతడే, అయం=ఈవిష్ణువు.

తా. ఉత్తరమున పినాకిని, దక్షిణమున గరుడనదిని నడిమిగట్టిన వైకుంఠమందువలె ఇక్కడ క్రీదేవనాయకస్వామి యని యావిష్ణువే విహరించు చున్నతెడు.

తే. కను? పినాకిని నఘవినాశినిని ధునిని

గనులఁ గను? యుజల మఱుగ గరుడనదిని,

దేవనాయకనామకరదేవుఁ డిందు

దరిన్ నిరవైందుఁ బరమందు గ హరినిఁ బోలి.

శ్రీముషక్షేత్రయజ్ఞపరాహవరసము.

(శ్రీత్రయజ్ఞపరాహస్వామి-వీరు-హిరణ్యాక్షుడు భూమి నెత్తుకొనిపోయి నున్నద్రుమలో దాచిబోయగా, ఇందలిసర్పగురదులు ప్రార్థింపఁ జేసె

యామహోవిష్ణు వీరహారూపముకై కొని పాతాళమునకుఁ బోయి ఆభూమి నెత్తుకొనివచ్చి యందఱునుకొనరక్షించుటకై యాహిరణ్యాత్మని శిక్షించి యిక్కడనె యానరసురాదులచే యజ్ఞమందు పూజింపఁబడి, ఇప్పుడును ఈ శ్రీముష్ణక్షేత్రమున నిత్యపుష్కరిణీతీర్థతీరమందు వామనవిమానమున అంబుజపల్లితాయారుతో ఆశ్వత్థనారాయణులుగ ప్రత్యక్షమై నేవసాయించుచున్న ఆదివరాహపైరుమాళ్లు.)

గ|| ఇతరత్ర విమానం స్పందయన్ సానందమ్|| 601

వ. ఇవ్వలి కవ్విమాన మెలయించి యెలమియుం గాంచి.

పు|| అద్యవత్సం పక్తిమం నశ్చరిత్రం

దేవః ప్రీత స్సుప్రభాతా నిశా మే

శ్రీముష్ణం య న్ముషదంహ స్సహస్రం

క్షేత్రం ప్రాప్తం నేత్రయోః పాత్రభావమ్||

602

అ. నః=మామొక్క, ప్రత్నం=పురాతనమైన, చరిత్రం=సుకృతచరితము, అద్య=ఇప్పుడు, పక్తిమం=ఫలితమైనది; దేవః=స్వామి, ప్రీతః=సంతోషించి నవాడయ్యెను; నిశా=రాత్రి, మే=నాకు, సుప్రభాతా=చక్కఁగ తెల్లవాటి నది; యత్=ఎందువలన, శ్రీముష్ణం=శ్రీముష్ణము - తిరుముషిఅనెడి, క్షేత్రం=క్షేత్రము, అంహస్సహస్రం=పాపముల వేయింటిని, ముష్ణత్ = నశింపఁజేయుచున్నదో; తత్=అందువలన, నేత్రయోః=మానేత్రములకు, పాత్రభావం=పాత్రత, ప్రాప్తం=పొందఁబడినది.

తా. మా పురాతనసుకృతము లిప్పుడె ఫలించినది; స్వామియును సుప్రసన్నుడయ్యెను; ఈరాత్రియును చక్కఁగ తెల్లవాటినది; వేలకొలది సకలపాపములను పరిహరించునది యైన యీశ్రీముష్ణక్షేత్రము మానేత్రములకును ఇప్పుడు పాత్రమాయెను.

తే. నాదుచరితంబు ఫలితంబు ౩ గాఁదొడంగ

నాదుడై వంబు సుప్రసన్నంబు నయ్యె

నాదు నిశ సుప్రభాతంబు శ నాఁ దనరై
 నాదునేత్రము పాత్రము శ నాఁ దలిరై
 గనుల శ్రీముష్ణక్షేత్రమున్ శ గనినయపుడె.

అత్రహి. — ఇక్కడఁగదా ?

వృ॥ వరా వరాహరూపిణీ చరాచరాంతరస్థితా
 సురాసురానుసేవితా ధరాధరాఽఽదిదేవతా
 సదా సదావలిస్తుతా ముదా ముదారశేవధి
 ర్హితాహితార్థ్యకేతనా నతానతా గతిం నయేత్ ॥ 603

అ. చరాచర-అంతర-స్థితా = జంగమస్థావరములయొక్క - అంతరములుండు - ఉండునదియై, సురాసుర-అనుసేవితా = దేవరాక్షసులచేత-అనుసరించి సేవింపఁబడునదియై, ధరాధరా = భూమినిధరించినదియై, సదా = ఎల్లప్పుడును, సత-ఆవలి-స్తుతా = సత్పురుషులయొక్క-సమూహముచేత-పొగడఁబడునదియై, ముదాం = అనందాతిశయములకు, ఉదార-శేవధి = మహత్తైచ-లిధియై, హితా = జగత్తమై, తార్థ్యకేతనా = గరుడధ్వజముగలదియై, నత-అనతా = ఆశ్రితులచేత-నమున్నరింపఁబడినదియై, వరా = సర్వోత్తమమై, వరాహరూపిణీ = ఆదివరాహరూపము కలదియైన, ఆదిదేవతా = పరమదైవము, గతిం = అపునరావృత్తిపాపిని, నయేత్ = పొందించునుగాక.

తా. చరాచరవస్తువులలో అంతర్యామియు, సురాసురులు సేవకులును, భూభారమును ధరించి సకల సత్పురుషులును పొగడుచుండ సకల విధానందములకును సమద్రమును, సకలలోకులకును హితకారియు, సకలభక్తులును నమస్కారములు చేయుచుండ ఆదివరాహ స్వరూపమును గలిగి యుండు ఆపరమదైవము వెనుక మనకు అపునరావృత్తి మార్గము గలుగఁజేయుచుగాక?

తే. వరవరాహ దేవుఁడు. చరాచరవిహారి

యనురనుర సేవితుఁడు. ధరాధరుఁడు నెవుడు

సన్నతుఁడు తార్క్ష్యయానుఁడు ३ మున్నిధానుఁ
డానతానతుఁడు గతివిరథానుఁ డాను.

గ॥ శ్రీమత్కవీంద్రశాస్త్ర కల్పినిత మనుసంధత్తే॥ 604

వ. ఇక్కడ నొక్కఁడు శ్రీమంతులకుఁ గవులకు న్నేటి యగువతఁ
డిటు లనుసంధించుచున్నతఁడు.

వృ॥ సదావదాత నిమ్నగాతటీసుటీరవాసిసీ
కటీస్ఫుటీభవత్కరా కిటీశ్వరీ పటీయసీ
రసారసాదిహోదితా రసాలసాలసంవృతే

వనేననేషు దీక్షితా మనీక్షితాఽదిదేవతా॥ 605

అ. రసా-రసాత్ = భూమియందలి-ప్రేమరసమువలన, ఇహ = ఇక్కడ, ర
సాల-సాల-సంవృతే = మామిడిచెట్లచేతను-ఏపెచెట్లచేతను-చుట్టఁబడిన, వనే =
అడవియందు, ఆదితా = ఆవిర్భవించినదియై, సదా-అవదాత-నిమ్నగా-తటీ-
కుటీర-వాసిసీ = ఎప్పుడును-పరిశుద్ధమైన-నదియొక్క-గట్టునందలి-చిన్నమండ్లిభ
మందు-వసించునదియై, కటీ-స్ఫుటీభవత్ -కరా = మొలయందు- స్పష్టమగుచున్న-
చాస్తయు కలదియై, అవనేషు = రక్షణవిషయములందు, దీక్షితా = దీక్ష వహించి
నదియై, పటీయసీ = మిక్కిలిసామర్థ్యము కలదియై, కిటీశ్వరీ = ఆదివరాహస్వ
రూపమైన, ఆదిదేవతా = పరమదైవము, మత్ -ఈక్షితా = నాచే-చూడఁబడినది.

తా. ఈభూలోకమున ప్రేమచేత ఈమామిడితోఁపులో ఆవిర్భవించి ఈ
పీనాకినిగట్టున, నడుమున చే యూచుకొని భక్తులను రక్షించుటకై దీక్ష
వహించి ఆదివరాహస్వరూప మైన ఈ యాదివరాహస్వామి ఇప్పుడు నాచే
చేతింపఁబడియెను.

తే. క్షీరతటినీతటినీ సీకుశటీరవసతిఁ

గటినిఘటితకరాంబుజ ३ స్ఫుటితకిటిగ

రసరసంబునఁ బాడగాంచె ३ రహి రసాల

వనమునం బరదైవం బరశనము నెంచి.

కృశానుః.—కృశానుఁడు—

వృ! సోఽయం హేయప్రత్యసీకోఽపి శాన్ఙ్ఘ
కష్టం పృథ్వీకాంక్షయాఽభూద్వరాహః
ఇత్థం సిద్ధే బూహి భూలాభలోభాత్
కంకం వేషం మానుషో నేహధ త్రే?

606

అ. హేయ-ప్రత్యసీకోఽపి=త్యాజ్యవిషయములకు-విరోధియైనను; సోఽయం=ఆయా, శాన్ఙ్ఘ=విష్ణువు, పృథ్వీ - కాంక్షయా=భూమిని-కోరుటచేత, వరాహః=సూకరము, అభూత్=ఆయెను; కష్టం=అయ్యో! ఇత్థం = ఇట్లు, సిద్ధేనతి=సిద్ధించుచుండఁగా; ఇహ=ఈలోకమందు, మానుషః=మనుష్యుడు, భూలాభ-లోభాత్ = భూమిని లభించుటయందలి-పేరాశవలన, కంకం=ఏమేమి? వేషం=వేషమును, నధ త్రే=ధరింపఁడు?

తా. రాగద్వేషాది హేయగుణరహితుఁ డయ్యును; విష్ణువు భూలాభ మందలి లోభగుణముచేత ఇట్లు వరాహము కాఁగా; ఈలోకములో మనుష్యుఁడైనవాఁడు ఇట్లు భూమిని గోరి యేమేమిసేచకృత్యములు చేయఁడు!

తే. ఆయుతను హేయతను బాయునట్టిఁ డైన
గప్త ! మచ్యుతుడే క్షీతిఁ ॥ గాంక్షచేసి
యివ్వరాహంబె యైనఁ దా ॥ నెవ్వఁడేని
లాభలోభానఁ జెపుమ? యేలాగు కాఁడు?

విశ్వావనుః.—విశ్వావసువు.—

గ! అనభిజ్ఞో భవా భగవ దవతార రహస్యస్య॥ 607
వ. నీవు భగవదవతారమున రహస్యము నెఱుంగనివాఁడవు.

శ్రుణు? వినుచు?

వృ! పాతీనీయం కామతం కైటభారిః
కైటం రూపం యాతు కాంతీరవం వా

అన్యద్వా యత్సర్వ మప్రాకృతం త

న్నాసౌ తేష్వప్యజ్ఞతి స్వస్వభావమ్॥

608.

అ. కైటభాః=విష్ణువు, పాతీనీయం=మత్స్యసంబంధియు, కామతం = కూర్మసంబంధియు, కైటం=వరాహసంబంధియు, కాంతీరమవా=సింహసంబంధియునైన, రూపం=రూపమును, అన్యత్-వా=మఱి యేరూపమునైనను, యాతు=పొందునుగాక? యత్=ఎందువలన, సర్వం = సమస్తరూపమును, అప్రాకృతం=ప్రకృతిజన్యము కాదో? తత్=అందువలన, అసౌ=ఈభగవంతుఁడు, తేష్వపి=ఆసకలరూపములందును, స్వ-స్వభావం=తనదైన-మాహాత్మ్యస్వభావమును, నోష్ఠితి=విడువఁడు.

తా. ఈభగవంతుఁడు మత్స్యకూర్మవరాహ నారసింహాద్యవతారము లెన్నియైన నెత్తును గాని, ఆ యవతారములు ప్రకృతిపరిణామ జనితిములు కావు. కాబట్టి, అందుందు తనమాహాత్మ్యమును విడుచునతఁడు కాఁడు.

తే. కత్తిరపాతీనము కఠోరకేమతము మఱి

వటుకిటి యకుంతకంతీరవమును మఱివి

రూపరూప మప్రాకృతే మోపి కాంచి

దానదాననె స్వస్వభావాన మించు.

టి. అకుంత=తక్కువకాని, విరూప=విశేషవిధములుగల, దానదాననె = ఆయారూపముననె, పాతీనీయం=పాతీనసంబధి, కామతం = కమతసంబధి, కైటం=కిటిసంబధి, కాంతీరమం=కంతీరవసంబధి.

ఇ. మత్స్యవతారము—పాతీనీయం=మత్స్యసంబధి. ఇది బ్రహ్మనిద్రించుచుండఁగా, అతనియొద్దనుండి వేదములు దొంగిలించుకొని, సముద్రములో చాఁగుకొఁయుండు సోమకాసురుని జంపి, వేదములు దెచ్చుటకై యావిష్ణువెత్తిన యవతారము.

ఇ. కూర్మవతారము—కామతం=కూర్మసంబధి-ఇది రాక్షసులవలన తొం దరతేకుండుటకై దేవతలకు జరామరణ నిద్రాహారాదులు నిత్యసుఖముగ నుండు.

టక్త యీనుఁదోయెడి దాని కమృతము తఱుమనపుడు పాలసంద్రములో మునిగిపోయిన మందరపర్వతము నెత్తుటకై యావిష్ణు వెత్తినయవతారము.

ఇ. వరాహావతారము—ఇది కల్పాంతమున సమస్తము జలమయమై భూమి మునిగిపోవఁగ శ్వేతవరాహరూపమై ఆభూమిని తెచ్చుటకై పాతాళము నకు పోయి తనకోటపంటితో పెళ్లగించి యెత్తి, అప్పుడు భూలోకమువాని బాధించుచు లోకకంటకుఁడైన హిరణ్యాక్షుని సంహరించుటకై యావిష్ణు వెత్తిన యవతారము.

ఇ. నరసింహావతారము—ఇది దితికశ్యపులపుత్రులు హిరణ్యాక్ష హిరణ్యకశిపులు, హిరణ్యకశిపునికుమారుఁడు ప్రహ్లాదుఁడు, ఇతఁ డెప్పుడు నారాయణనామపారాయణుఁడై విష్ణుభక్తుఁడై యుండఁగా, ఆవిష్ణువిరోధియైన హిరణ్యకశిపుఁడు ప్రహ్లాదుని బాధించుచు విష్ణునామమె విడుమనఁగా, ఆవిడువని ప్రహ్లాదుని రక్షించుటకై ఆహిరణ్యకశిపుని శిక్షించుటకై ఆమహావిష్ణు వెత్తిన యవతారము.

ఇ. వామనావతారము—ఇది. ఇంద్రు నోడించి బలిచక్రవర్తి యేలకొను చున్న త్రిలోకములను మఱల నాయుండ్రుని కిచ్చుటకై వామనరూపమునఁ బోయి మూడడుగు లడిగి మూడులోకములను కొల్చుకొని, ఆమహాదాతయైన బలిచక్రవర్తిని చింజీవిగాఁ జేసి, యాయుండ్రునికి ఆమూడులోకము లెప్పటి యట్లు లిచ్చి కాపాడుటకై యామహావిష్ణు వెత్తినయవతారము.

ఇ. పరశురామావతారము—ఇది ఇతఁడు రేణుకా జనుదగ్గి మహాములపుత్రుఁడై తనతండ్రియొక్క హోమపశువును చంపినకార్యర్థియై పుత్రులనుకొన వారితోఁ గూడ సర్వదుష్టరాజులనుకొ గూడ ఇర్వదొక్కమాటు తిరిగితిరిగి సంహరించుటకై యామహావిష్ణు వెత్తిన యవతారము.

క్షిరాబాసావతారము—ఇది: ఇతఁడు రఘునాథమున కాసల్యాదశరఘునాథుఁడై తండ్రివాక్యమున సీతాలక్ష్మణులతో అరణ్యవాసముచేసి వాలిస్థూలముచేసి హనుమత్కుగ్గివాధులతో పోయి రాక్షసాదులను సంహరించి విభీషణాదులను సంరక్షించుటకై ఆమహావిష్ణు వెత్తినయవతారము.

బలరామావతారము—ఇది: ఇతఁడు యదువంశమున ఆదిశేషనియంతము చేత దేవక వసుదేవులకుఁ బుట్టి రోహిణిచే పెంచబడినవాడై రేవతికి పెనిమిటియై తాటిధ్వజమును నాఁగెటి ఆయుధమును, నీలాంబరమును గలిగి, పీఠాంబరము గల తనతమ్ముడైన శ్రీకృష్ణునితోఁ గూడి దుష్టశిక్షణశిష్టరక్షణములకై యామహావిష్ణు వెత్తినయవతారము.

ఇ. శార్దూపతారము—ఇది త్రిపురాసురులు తమపురములో తామనాచారులయ్యును, అందలివైదికులనందఱును వేదవిరుద్ధాచారులనుగాఁ జేయుచు, తమపురమధ్యంబున నుండు అమృతకూపమువలని వాతస్పర్శముననే తాము మృతియై లేక సుస్థితి కలిగి యందఱును విధియించుచున్నందున, చింతాక్రాంతుండై విష్ణుమూర్తి గోవుగాఁబోయి ఆయమృతమునంతయు పానముచేసి, వెనుక తాను బుద్ధుడై సన్యాసినరె వచ్చి వారికై బుద్ధమతమును స్థాపించి శార్దూలలోఁ జేర్చి వారి దారాదులకు సరోవరస్సాన క్రీడాదులసమయములలో పాతివ్రత్యాదిహితముల బోధించి, వారినందఱ ననురాగ పరిపూర్ణులనుగాఁ జేసి, తా నశ్వత్థవృక్షము నావహించి, అశ్వత్థనారాయణుఁ డని వారిచే పూజింపఁబడుచుండి తాను సహాయుఁడుగానుండి ఆత్రిపురాసురుల నాదుద్రునిచే సంహరింపఁజేసిన యామహావిష్ణుపునవతారము.

ఇ. కల్కవృక్షతారము—ఇది కలియుగాంతమందు ఈభూలోకమందలి యధర్మప్రపర్రులను రక్షించుటకును ధర్మప్రపర్రులను రక్షించుటకును అశ్వముఖముతో ఆమహావిష్ణు వెత్తఁబోయెడి యవతారము.

కించ. మఱియు. —

వృ! కోలం భువి కోలం జగదాలంబ మవైతుం

స్వామీ శుభకామీ కిల? భూమీ మనురాత్మామ్

వారాశిగభీరాంభసి కారాభవనేభి

న్యస్తామివ యస్తామివ ముస్తా ముదహర్షిత్ ||

609

అ. జగత్కేలలోకమునకు, ఆలంబం=పట్టదలయైన, కోలం = ఆదివరాహ

స్వామిని, అవైతుం=తెలిసికొనుటకు, ఈ=ఎవడు, అలం=సమర్థుడు? యు=ఎత్తడు, అసుర-ఆత్మం=రాక్షసుడైన ఆహిరణ్యాక్షునిచేత-కొనిపోబడినదై, వారాశి-గంభీర-అంభసి=సముద్రముయొక్క-గంభీరమైన-నీటి, కారాభవనే = కారాగృహమందు, అభిన్యస్తామివ = ఉంచబడిన దానినివలె, తాం = ఆ, భూమిం=భూమిని, మస్తామివ=తుంగము స్తగడ్డనువలె, ఉదహర్నీత్ = నైకత్వేనో? సః=ఆ, స్వామి=అదివరాహస్వామి, శుభ కామికిల=మనకు శుభము కోరునతడు కదా?

తా. ఆయాదివరాహస్వామి ఈ జగత్తున కాధారభూతుఁ డని తెలిసికొనువాఁ డెవడు? హిరణ్యాక్షుఁ డీభూమి నెత్తుకొని మహాగంభీరమైన సముద్రములో కారాగృహములోవలె దాచుకొని; ఈస్వామియే కదా అదివరాహమూర్తియై పోయి తనకు ప్రియతరాహారమైన తుంగము స్తగడ్డనువలె ఈభూమి నెత్తుకొనివచ్చి మనకు క్షేమము కలుగఁజేసినయతఁ డాయెను.

తే. స్వామి శుభ కామి యలభూమి ర సంక్రహించి

యసుర వారాశికారాగృహాన నునుపఁ

దుంగము స్తను నెత్తినరభంగి నెత్తి

వరవరాహవతారాన ర వలె నవలె !

టి. అసుర=ఆహిరణ్యాక్షరాక్షసుడు, వారాశి కారాగృహాన = సముద్రమనెడు గిడ్డంగిలోన, ఉనుపఁ=ఉంచుకొని, ఎత్తఁ=ఎత్తుటకై.

గ|| సభ క్తిప్రకర్షం యజ్ఞవరాహమభిధ్యాయత్ తమామంత్ర్యవ. అతిథ క్తి సహితంబుగ నాయజ్ఞవరాహు నభిధ్యానించుచు సతనిన యామంత్రించి.

వృ! ద్యాఘ్నిషం కుహనావరాహ భగవన్! దంష్ట్రాత్కం తేదృఢం స్తంభం సంప్రతిచింతయామి జలధిన్నేహాఘ సంపూరితాయస్మిన్ విందతి దీపభాజనవిధా మామోదినీ మేదినీ చిత్రస్త్రతచ రత్నసాను రయతే నిష్కంపదీపాకృతిమ్||611

అ. కుహనా-పరాహ=మాయచే-పరాహూపముగల, హేభగవత్=ఓస్వామి! యస్మిన్=నీదీప స్తంభముందు, జలధి-స్నేహ-ఓషు-సంపూరితా=సముద్రమనెడు-నూనెయొక్క-వెలువచేత-నింపఁబడినదై, ఆమోదినీ=సంతోషపడునదైన, మేదిని=భూమి, దీపభాజన-విధాం = దీపపాత్రముయొక్క-నీతిని, విందతి = పొందుచున్నదో? తత్ర=ఆపాత్రముందు, చిత్రః=వింతయైన, రత్నసానుశ్చ=మేరుపర్వతమును, నిష్కంప-దీప-ఆకృతిం = కదలనట్టి-దీపముయొక్క-రూపమును, అయతే=పొందుచున్నదో, తం=అట్టి, తే=మియొక్క, ద్రాఘిన్యం=అతిదీర్ఘమైన, వృథం స్తంభం=గట్టి దీప స్తంభమును, సంప్రతి = ఇప్పుడు, చింతయామి=ధ్యానించుచున్నాను.

తా. ఓ మాహాపరాహస్వామి! ఈసముద్రమంతయు చురుగుగాను, ఈ భూమియంతయు ప్రమిదెగాను, ఆమేరువనెడి రత్నసానుపర్వతము దీపముగాను వెలుగుచుండెడి మిదీర్ఘదంష్ట్ర అమదీప స్తంభమునే నే నిప్పుడును ధ్యానించుకొను చున్నవాడను.

ఉ. ఆదివరాహ ! నీదుకుహరనాకృతి నాదృతి నెంతు, వింత యా నీదృఢదంష్ట్ర స్తంభమున ॥ నీరధిస్నేహము నించి మించు నీ మేదిని దీపపుంబ్రమిద ॥ మేరువె నిశ్చలదీప మాయె దా మోదర! సాదరాత్మ ! కమలోదరసోదగరోచిలోచనా!

టి. దామోదర=పలుపుదారము కడుపునఁగలవాఁడా! సాదరాత్మ=ఆదరముతోఁ గూడినహృదయము కలవాఁడా ! కమల-ఉదర-సోదర-రోచిలోచనా=తామర-నడిభాగమునకు-సహోదరములైన-సమానములైన-కాంతులతోఁ గూడిన-కన్నులు కలవాఁడా !

కావేరీవర్ణనము.

గ॥ ఇత్యన్యత్రాభిక్రామణ మందానిలస్పర్శుఖ మభినీయ సానందమ్॥

వ. అని యన్యత్ర యతిక్రమించుచు మందమారుతసుఖస్వర్గ
మభినయించి యభినందించినమనస్సుతో.

వృ॥ కల్హారోత్పలతల్లజోల్లలనకృ త్కల్లోలనిర్లోలన
క్రీడాపాటవగాఢరూఢహితా సారభ్యవిభ్రాజితః
కావేరీసలిలావగాహరసికః కన్యప్రసాదోమరుత్
క్లాంతానాం పునరధ్వనీన వపుషాం యన్విర్ధనీతే శ్రమమ్॥

అ. కల్హార-ఉత్పల-తల్లజ-ఉల్లలనకృత్ - కల్లోల - నిర్లోలనక్రీడా-పాటవ-
గాఢరూఢ-హితా - సారభ్య - విభ్రాజితః = శ్రేష్ఠములైన-తెల్లనల్లకలు-
లను-ఎగురగొట్టునదియైన - గొప్పయలలను - ఎగురగొట్టుట యనెడు అట
యందు-సామర్థ్యముచేత-మిక్కిలి యెక్కిన-చల్లదనముచేతను-పరిమళముచే
తను-ప్రకాశించునదియై, కావేరీసలిల-అవగాహరసికః=కావేరీనదీ జలములో-
మునుగుటయందు అనుగాగముగలదియైన, ఏషః=ఈ, మరుత్=గాలి, యత్=
ఎందువలన, పునః=మఱల, క్లాంతానాం=బడలికపడినట్టి, అధ్వనీనవపుషాం=
బాటసారుల శరీరములకు, శ్రమం=కష్టమును, నిర్ధనీతే=బొత్తిగా పోగొట్టు
చున్నదో? తత్=అందువలన, కన్య=ఎవనికి, నఈడ్యః=పొగడదగినదికాదు.

తా. కావేరీజలములో మునుగుచు లేచుచు, ఇందలి కలువలను కమలముల
నుజ్జీర్ణజేయుచుండు పెద్దయలలను తీరిపించుటే యాటగాఁగలిగి,
అందలి చల్లదనముతోను వాసనతోనుగూడి, బాటసారులు బడలికపడు కష్ట
మును పోగొట్టుచుండునట్టి యిందలి గాలి-యందఱును పొగడదగినదియే.

తే. కమలకల్హారకలహంసరవిమలకమల

కలితకల్లోలనిర్లోలదలసనరస

పూతశీతలసురభిలవాతపోత

కము కవేరకన్యారసికము శ్రమంబుఁ

జనగఁజేయును గద? పాంథరజనుల కెపుడు.

గా. కావేరీపురీం నిరీక్ష్మ సశిరఃకంపమ్॥

సటిష్ఠాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 481

వ. కావేరీర్పురి నిరీక్షించి శిరఃకంపంబు కావించి.

పృ॥ హంత! రంగపురసంగత ముత్రా

హం తరంగచలపంకజసంఘమ్

సహ్యాజాఽఽయతర్పురం బహుమన్యే

స హ్యాజాఽయత తమ శృమనార్థమ్॥

615

అ. అత్ర = ఇక్కడ, రంగపుర-సంగతం = శ్రీరంగముతో-కూడినదియు, తరంగ-చల - పంకజసంఘం = అలలయందు-చలించెడి - తామరలసమూహము కలదియునైన, సహ్యాజాఽ-ఆయత - ర్పురం = సహ్యాకన్యకయైన కావేరియొక్క - వెడలైన-ప్రవాహమును, బహుమన్యే = బహుమానపఱచుచున్నాను. సః=ఆప్రవాహము, తమః-శమనార్థం = అణ్ణాసమును - నశింపఁజేయుటకై అజాయతహి=పుట్టినదికదా? హంత=ఆశ్చర్యము!

తా. ఈకావేరీప్రవాహము ఆశ్రీరంగముతోఁ జేరి, తామరలు గలిగి, అణ్ణానాంధకారమును పోఁగొట్టుచున్నది కాఁబట్టి, దీని బహుగా సన్మానించుచున్నవాడను.

తే. రంగపురసంగ సుతరంగశ్రీరంగదబ్జ

సంఘ సహ్యాజ సకల మసహ్యాతమను

శమము కావింప నావిర్భవము నొనర్చె

గాన నే దీని నన్తాన శ మే నొనర్తు.

గ॥ ఏపాకిల దోపాకుల మనుజకులనకలకలుషశోషణబద్ధకంకణా, నిజతటనిబిడతమ వకులధవలకులతిలకామలకా విర్జలసరల కుండ చందన మందార సహకార కేసర సరస బదర కదంబ కదంబక గంభీరజంబీర జంబూసంపూర్ణ పర్ణ కుసుమవల్లాశ సమృద్ధకపిత్రలోద్ర సీరంద్ర శిలీంద్రపాటలపటలజటిలక్రముక ప్రముఖ విశంకటవిటపి మంజరీపూజసంజరీబృంభదురుతరశ్ర

మ శమకర మకరందరస మగ్రసనతాత్పర్య పర్యటదదభ్ర
 విభ్రమాలంబ గోలంబనికురంబకరంభితయో కళిందనందనీ
 ప్రతిచ్ఛందతా మనువిందంతీ, నిశాకలిత విశాలనురతదశాను
 భవశ్రమశాలిక్షితీశ నిశాంతకృశాంగీజసమజ్జనవేలా దోలా
 యిత పృథులహార ప్రత్యుత్తముక్తాఫల రుచినిచయపరిచయ
 రచితయా శుచితయా పీతాంబరపదాంబురుహసంభవ సరి
 దంబుడంబరం విడంబయంతీ, సంతత మంతర్గతచిరంతనపురు
 షతల్పీభవ దనంతఫణామణిశ్రేణీశోణీభూతతయా సారవృత్తి
 మనుకుర్వంతీ, పార్శ్వద్వయ్యామపి నై యమికకర్తానుష్ఠాన
 శ్రద్ధాబద్ధానన శుద్ధావనీసురారబ్ధానవద్య బ్రహ్మయజ్ఞసమ
 యసమధిగత మంత్రబ్రాహ్మణామ్రేషనపూర్వకమజస్రం సహ
 స్రపత్రమధ్యమధ్యాసీనానాం శ్రీరంగరాజనాభినోజవిరాజ
 మాన నిఖిలనిగమపతనముఖర చతుర్ముఖవైఖరీం వ్యాచక్ష
 మాణానాం మదకలమరాలయూనాం పరటాపరిరంభము
 బనముఖానంగసంగర ప్రక్షోభవిన్మత్వరై రభి రామతామర
 సపరాగై రభినవచందనరసమన్మణశరీరేవ నలీలమాకంకని
 మగ్నమూర్తీనాం సుగాత్రీణాం వదనైరదనీయే పయసివై
 హాయసాధ్వనా సమాగతశ్చంద్రమా స్సన్నిహితశ్రీరంగధా
 మా స్వసమాననామా విధుర్విచితాసేకావతార ఇతీర్ష్య
 యా స్వయమపి బహుని రూపాణి విదధానోవిరాజత ఇతి
 భ్రాంతా వనురాగమాంద్యసంపాదికాయా మిత రేతరదృఢా
 క్లేషవిశేషాన్తివత్తోపాభిః కోకదంపతీవనంపరాభి ర్నిరాశృ
 తాయామ కుంతోత్కంఠేన యువలోకేన నిర్నిమేష మవలో
 కమానేష లలంకృతా సారస్వత్యాభిముఖ్యేన కవేరాత్మజేతి

ప్రసిద్ధిం సార్థయంతీ, శాంతనవాస్పదతయా గాంగేయతరం
గణీతీసంజ్ఞా మచ్ఛర్మయంతీ, సమ్మజ్జనదురితహారాపి నమజ్జన
దురితహారా, నిరాశ్చ్యతపథికశ్రాంతి స్సృవంతీ చక్షుషోరమం
దంకలయత్యానందమ్॥

616

అ. దోసా...కంకణా = అశుభదోషములచేత-కలతపడుచున్న - మను
ష్యసమూహముయొక్క - సమస్తపాపములను - నశింపఁ జేయుటయందు -
కట్టఁబడిన - హస్తసూత్రము కలదియు; నిజతట...కరంభితతయా = తన
గట్టులందు - మిక్కిలివట్టుములైన - పొగడ - తెల్లనితక్కులము - నూపు -
ఉసిరిక-దట్టమైనదేనిదారు - మొల్ల - గంధము-బాడిదె - మామిడి - పొన్న-
రసవంతమైనతేగు - కడిమిసమూహము - గొప్పనిమ్మ - నిండినఆకులతో పూ
వులతోఁగూడిన-మోదుగు - నిండినవెలఁగ - బొద్దుగు - దట్టమైనతేగడ - కలి
గొట్టులసమూహము - జడబుపాతినపోక - మొవలైన - చెట్లయొక్క - పూ
లగుత్తుల సమూహముచేత - పైకెఁబాటుచు - గొప్పకష్టములను-శమింపఁజేయు
నట్టి-తేనెను-పానముచేయుటయందు - ఇష్టముతో - ఎగురుచున్న-విస్తారప్రే
మకు- ఆస్పదమైన- తుమ్మెదల సమూహమువలన వ్యాపించుటచేత, కళిందనం
దినీ-ప్రతిచ్ఛందతాం=యమునానదితోడి, పామ్యమును, అనువిందంతీ=హం
దుచున్నదియు; నిశా...రచితయా= రాత్రిలో- కూడుకొన్న- విశేషసురతక్రీ
డానుభవములందలి-శ్రమలతో ఒప్పుచుండెడి-రాజుల-అంతఃపురస్త్రీసమూహ
ముతోడి- స్నానవేళలయందు-వ్రేలుచున్న - గొప్పముశ్యాలహారములలో చేరి
యున్న- ముత్యముల- కాంతిసమూహముయొక్క - కూడికచేత - చేయఁబడి
నట్టి, శుచితయా=తెల్లచనముచేత, సీతాం...డంబరం=విష్ణుపుయొక్క-పాద
పద్మమందు- జన్మముగల- గంగానదియొక్క- జలాతిశయమును, విడంబయంతీ
=విలాసపఱచుచున్నదియు; సంతతం = సర్వదా, అంతర్గత...భూతతయా=
లోపలనున్న- ఆపుదిరుఘండైన శ్రీరంగనాయకులకు- శయ్యఅగుచున్న - ఆది
శేషునియొక్క- పశిగలయందలి- రత్నములపంక్తుబలన- ఎఱ్ఱనిదునుగుటచేత,
సరస్వతీం = సరస్వతీనదిని, అనుభవంతీ=అనుననించుచున్నదియు; పార్శ్వ

ద్వయ్యావశి = ఉభయపార్శ్వములందును, నైయమిక...పూర్వకం = నియ-
 తకర్తలను-అనస్థించుటయందలి- శ్రద్ధచేత- దృఢపఱుపఁబడిన- సీతములయం-
 దు- పఠశుద్ధులైన- బ్రాహ్మణులచేత- ప్రారంభింపఁబడినవియై- సిద్ధోపములైన-
 బ్రహ్మయజ్ఞములయొక్క- కాలములందు- పొందఁబడిన- మంత్రిములతో- బ్రా-
 హ్మణులసిలపు- మొదలుగా, అజస్రం=ఎల్లప్పుడు, సహస్రపత్రమధ్యం=తామ-
 రనడుమ, అధ్యాసీనానాం = అధివసించియున్నవై, శ్రీరంగ...వైఖరీం =
 శ్రీరంగనాయకయొక్క- పాక్కిటతవరయందు- ప్రకాశించుచు- సకల
 వేదపాఠములయందు- మోగించుచున్న - బ్రహ్మయొక్క- రీతిని, వ్యాచక్షమా-
 జానాం = పఠుచున్నవైన, మదకల- మరాలయూనాం = మత్తుగల-యా-
 మహాంసలయొక్క, ఐటా...విస్మత్పరైః = ఆడుహాంసలయొక్క- అతిగన-
 ముచేయుట. మద్దుపెట్టుట-మొదలుగాగల - మన్తధయుద్ధములయొక్క -
 విజృంభణమందు - జాఙిపడిన, అభిరామ - తామరసపరాగైః = సోగైన-
 తామరపుష్పాడులచేత, అభినవ-చందనరస-మస్మణ - శరీరేన = క్రొత్తదైన -
 చందనరసముచేత- పూజితానఁబడిన- దేహముకలదివలె, సలీలం=విలాసముతో,
 ఆకంఠ- నిమగ్న- మూర్తీనాం = కంఠముదాఁక - మునిగిన- శరీరముగల, సు-
 గాత్రిణాం = సుందరస్త్రీలయొక్క, వదనైః=ముఖములతో, అదనీయే =
 సమీపమైన, పయసి= నీటిలో, వైహాయన- అద్భుతా = ఆకాశసంబంధమైన-
 మార్గముతో, సమాగతః = వచ్చినట్టి, చంద్రమాః = చంద్రుడు, సన్నిహిత-
 శ్రీరంగధామా=సమీపించినట్టి-శ్రీరంగస్థానముగలవాఁడును, స్వసమాననామా=
 కనకుసమమైనపేరు కలవాఁడునైన, విధుః=(విష్ణువు) అనెడి చంద్రుడు, విర-
 వితానేకావతార ఇతి=చేయఁబడిన అనేకావతారములు కలవాఁడుఅని, ఈ-
 ర్ష్యయా = ఓర్వమిచేత, స్వయంఅపి = తానుకూడ, బహూని = అనేకము-
 లైన, రూపాణి = రూపములను, విదధానః = చేయువాఁడై, విరాజతేఇతి=
 ప్రకాశించుచున్నాఁడని, అనురాగమాంద్య - సంపాదికాయాం=ప్రేమకొఱ-
 తను - కలుగఁజేయునట్టి, భాంతా = భ్రమ, ఇతితేతర...తోపాఖిః =
 ఒకటితోనొకటియొక్క-గాఢాలింగనాతిశయముచేత-తీగించున్నసంతోషము

కలవియైన, కోకదంపతీపరంపరాభిః=అడుమగజక్కవలయొక్క సమాహము లచేత, నిరాకృతాయాంసత్యం = నిరాకరింపబడినది యగుచుండగా, ఆ కుంఠ-ఉత్కంఠేన = కొఱవడని - పేరాశగలదియై, నిర్నిమేషం = నిమిష మైనలేకుండ, అవలోకమానేన = చూడబడుమన్న, యువలోకేన = యశావ నజనముచేత, అలంకృతా = అలంకరింపబడినదియై, సారస్వత ఆభిముఖ్యేన= సరస్వతీసంబంధమైన విద్యాజాలమునకుఁగాని - సముద్రసంబంధమునకుఁగాని - అభిముఖముగానుండుట కలుగుటచేత, కవేరాత్మజేతి = కవికిఁగాని - కవేరరా జుకుఁగాని- కూతురు అని, ప్రేద్ధి=ప్రభ్రాతిని, సార్థయంతీ=సభపఱచు చున్నదియు; కాంతనవ- ఆస్పదతయా = శంతనురాజపుత్రుడైన భీష్మునికిని- కాంతిసంపన్నులైన యోగులయొక్క స్తోత్రములను-ఆధారమగుటచేత, గాం గేయ - తరంగిణీతి = గంగాపుత్రుడైనభీష్మునకు తల్లి- గంగాసంబంధమైన బంగారమునకు పుట్టిల్లిననది అని, సంజ్ఞాం=పేరిని, అన్నర్థయంతీ=సార్థపఱచు చున్నదియు; సమన్వన - దురితహరా=స్నానసహతు లైనవాకి-పాపనా శనియైనను - సమన్వనదురితహరా = (స్నానముచేత దురితహర కాదు అని విరుద్ధముకాకుండ) నమస్కరించు జనులకు దురితహరయగునదియు; నిరా కృతపథికకాంతిః = తొలగఁబ్రోయబడిన బాటసారుల శ్రమయు గల దియునైన, ఏషా=ఈ, స్రవంతీ=కావేనది, చతుర్యః=కన్నులకు, ఆమందం= విశేషమైన, ఆనందం=సంతోషమును, కలయతి=కూర్చుచున్నది.

తా. ఈ కావేనది దోషులను నిర్దోషులనుగాఁ జేయుటకై కంకణముకట్టు కొని, ఒక్కొక్కపుడు తన గట్టులలోని యెక్కివిధముల చెట్టుల పూలలోని తేనియల నాని యాని యావందించుతున్నవల క్రమ్ముచుండుటచే దానిదాని నీటి వర్ణముచే తానును నీలవర్ణమై నీలవర్ణ కాంతికలిగి యుండు యమునావదితోను, అంతఃపురస్త్రీలు స్నానము నేయునపుడు వారి మెడలలో వ్రేలాడు ముత్యాల బండల ధవళకాంతులచే తానును ధవళకాంతికలదియై ధవళకాంతి గలిగి యుండు గంగానదితోను, తననడుమ క్షిరంగకాయ శయనించు శయ్యయైన యాచేశ్వని సమానస్థణములలోని మణిగణముల యరుణకాంతులచే తానును

అరుణకాంతికలదియై యరుణకాంతి కలిగియుండు సరస్వతీనదితోను, సమానయై; తన యుభయపార్శ్వములందును నియతకర్త లనస్థించు బ్రాహ్మణులు తాము చేయు బ్రహ్మయజ్ఞాదులందలి మంత్రపఠనములు చేకొని తామును పలుకుచు తామరలలో నివసించుచు ఆశ్రీరంగరాజుల నాభితామరలలో నివసించి వేదపాఠముననుండు నాబ్రహ్మను బోలియుండు హంసలచే తేవఁబడెడుతామరపుష్పాడులను గంధపాడిగా తాను పూసికొనినట్లును, అందు స్నానముచేయు స్త్రీలమొగము లెన్నియో అన్నియువలె ఆజలమున ఆకాశమున సంచరించు చంద్రుఁ డనేకచంద్రులు కనఁబడునట్లును, అవి తమ సంయోగవిరుద్ధులు చంద్రులు కావని చక్రవాకదంపతులచేఁ దెలిసికొనినట్లును, కనఁబడుచు, తన్ను శాంతనవగాంగేయ అని తోచునట్లును జేకొనుచును; కవేరాత్మజ అనుపేరు ప్రసిద్ధితోను సకలపథికజనశ్రమల నివారించుచు, స్నానముచేయువారి సకల దోషములనుఁ బోగొట్టునది యని పేరుపొందియు, పోగొట్టనది యని విరోధముగా తోచియైనను; తన్ను నమస్కరించినయెడల నందఱిని నన్నిదోషములచే నివర్తింపఁజేయునది యై సకలజనులకనులకు నానందమునే కలుగఁజేయుచున్నది.

ఇ. గాంగేయుండు = భీష్మండు—ఇతఁడు - బ్రహ్మపుత్రుఁ డగుమనవునకు పుత్రుఁ డైనప్రజాపతివలన ధూమాదిసప్తభార్యలకు పుట్టినయష్టవసువులలో ప్రభాసకలనఁ బుట్టినవాండు ప్రభాసుండు. తర్పాత ఈయష్టవసువులును ఆబ్రహ్మమనసపుత్రుఁ డైన విశిష్టమహర్షి యొక్క హోమధేనువు నపహరించుకొనిపోయి ఆపవృతపముచేత ఈభూలోకమున మనుష్యస్త్రీయై శంతననకు భార్యయై యున్న గంగాదేవికి పుత్రులైరి. వారిలో ప్రభాసుండు తక్కిన యేడ్గురినాల్గు నాల్గంశములనుగొని భీష్మండును పేరితో మహాకూతుండును మహాధర్మవేత్తయును ధనుర్విద్యాసిఫుణుండునై ప్రబలి తనతండ్రియైన శంతననకు సత్యవతిని వివాహము చేయించుకొనుటకై తాను బ్రహ్మచర్యవ్రతము నాచరించుచు తన తండ్రి సంతోషించి నీకిచ్చనచ్చినపుడెగాని మఱొక్కఁడు నీకు మరణము కల్గదు అని యిచ్చినవరము తీసికొని, భారతయుద్ధములో కారవులకు సేనాధి.

పతి యై పదిదినాలయ్యుద్ధములో అర్జునునిచేత పడఁగొట్టఁబడియుఁ గూడ
ఉత్తరాయణము వచ్చునంతవఱకు శరతల్పమున నె శయనించి యున్నయతఁడు.

మంజరులు. ఇది కదా ? కలుషదుర్యోధకులకలిత

కలుషశోషణబద్ధకంకణ యగుట, 1

నిజతటనిబిడోరునింబజుబీర

వకుళావిరళ తాళవరనారికేళ 2

సహకారకేసరసక్రమక్రమాక

పిచుమందమందారపిచ్చిలప్రముఖ 3

తరువుంజమంజరీచరదురుశాంతి

శాంతిక్రన్నధురసానాదనరంభ 4

రోలంబనికురుంబరీలాంబరములఁ

గాళిందిపోలె బ్రకాశించు, మఱియు 5

నురతపరిశ్రమరీతిరితరీర

రాజరాజాననారచితావగాహ 6

నమయపరస్పరసంలుతత్కృతిన

కుచతటస్ఫుటితసంకులహారగళిత 7

ముక్తాఫలపరాగములఁ గలయుచును

గంగాతరంగిణీగతి మించు, మఱియుఁ 8

తనమధ్యమునఁ జిరంతనపూరుషునకుఁ

బర్యంకతల మైనసఫణిఫణామణుల 9

శోణరూపయు నయి శోభాయమాన

మైనరస్వతిభాతి శభాసిల్లు, మఱియుఁ 10

దీరద్వయిని శ్రుతిస్థితకర్తకరణ

బద్ధాదరణశుద్ధబహుధరానురుల 11

- యధ్వరసమయసోమధిగతమంత్ర
మనువచించుచు నబ్జ శ్రమధివసించుచును 12
- రంగనాథునినాభిరరాజీవమునను
రాజిలుచును బ్రహ్మ శ్రపాఞదువులను 13
- బలియించుటను దెల్పుశ్రపగిదిని బొల్పు
మదమరాశములు తా శ్రమెదమరాశులను 14
- సంభ్రమమునఁ జేర్చుశ్రసంరంభమునను
సంక్షిప్తతామరశ్రసపరాగమునను 15
- అభినవచందన శ్రమలఁదుచందమునఁ
బస లూన మేన నింశ్రపెనలారు మఱియు 16
- నందంద మునిఁగెడుశ్రసరవిందముఖుల
ముఖముల సర్వతోశ్రముఖములఁ గాంచి 17
- విధుఁడు తా వినువీధి శ్రవిశిచి యేతెంచి
రంగధాముఁడు దనశ్రరంగ స్వనాముఁ 18
- డవతారము లనేకశ్రమందె నం చీర్వఁ
దానును బహురూపశ్రధరుఁ డయ్యె ననుచు 19
- భ్రమియింపఁ గోకదంశ్రవతులు వారింప
యువనివహంబులు శ్రమత్కంతఁ గాంచ 20
- సారస్వతాభిముఖ్యారంభకలన
కని “కవేరాత్మజ” శ్రయని సార్థ యగును 21
- మఱియు శాంతనవసశ్రమదయుక్త యగును
గాంచ గాంగేయూపశ్రగసార్థసంజ్ఞ, 22
- మఱియు మజ్జనదోష శ్రమఱమఱి లేయ
మఱి నమజ్జనదోష శ్రమఱవఱి లేయ, 23

నుటిమటి పథికశ్రమము తీర్చి పేర్చు

మటిమటి కనువండు శ్రవణలేక గూర్చు.

24

టి. విధుడు=చంద్రుడు - విష్ణువు, సారస్వత=సరస్వత్ (సాగర) సంబంధి-సరస్వతీసంబంధియునైన, కవేరాత్మజ = కవేర ఆత్మజ-కవే ఆత్మజ, గాంగేయఅపగ=స్వర్ణనది-భీష్మజననది, శాంతనవసమ్మన=శాంతిసంపన్నుల స్త్రీత్రమందలి సంతోషముతో-శంతనుపుత్రులందలి సంతోషముతో.

వృప్రహసతి భవశోషకరీ

భవేన పరితోషితా నువర్ణనదీ

దుర్వర్ణరుచిః ఘేనై

స్సహ్యసుతా జాహ్నవీ మసహ్యసుతామ్॥

617

అ. భవ-శోషకరీ = సంసారమృతమును - నశింపజేయునదియు, నువర్ణనదీ = సత్కులముకలదియు (బంగారము కలదియు) నైననదియునై, సహ్యసుతా=సహ్యగిరికన్యక యగు నీకావేరి, యా=నది, భవేన = సంసారముచేత (శ్రమచేత), పరితోషితా = సంతోషముపఱచినదియో, దుర్వర్ణరుచిః=దుష్కులమందు ఆసక్తి కలదియు-వెండికాంతివంటి కాంతి కలదియుతో; తాం=అట్టి, అసహ్యసుతాం = సహింపగూడనివానియొక్క (అకారవాద్యుడైన విష్ణువుయొక్క సహించుకొనగూడిన) పుత్రికయైన, జాహ్నవీ=గంగానదిని, ఘేనై=నులుంగులతో, ప్రహసతి=నవ్వుచున్నది.

తా. ఈకావేరి తాను సంసారమందలి దోషమును బోగొట్టునదియై, సత్కులములో బంగారముకూడఁ గలిగియుండి, సంసారమును జేరఁబెట్టునదియై, దుష్కులములో వెండి యనెడినులుగుమాత్రమే కలిగియుండిన గంగానదిని పరిహాసము చేయుచున్నది.

క. భవశోషకి యగు తా నది

భవతోషకి యని, నువర్ణనవాహిని యగుతా

భువి నది దుర్వర్ణక యని

సపురగు సహ్యాజ యసహ్యాజ నగు నుఱుగునన్.

టి. తాను=కావేరి, అది=ఆగంగ, దుర్వర్ణక=వెండిపలె తెల్లనినీరు కలది. దుష్కులముకలది, సహ్యాజ=సహ్యాపర్వతపుత్రి, అసహ్యాజ=అకారవాచ్యుడైన విష్ణునిమనోజ్ఞ పుత్రిని గంగను.

పున స్సశ్లాఘమ్.—నుఱుగు శ్లాఘించుచు.—

వృ! స్వర్ణ వంతం విదుఃకాంతం

రామాం హేమాపగా మిమామ్

దాంపత్య మనయోరేత

దనురూపం విశోభ తే॥

618

అ. ఇమం=ఈ, కాంతం=పెనిమిటిని, స్వర్ణ వంతం = సువర్ణ వంతుడైన—
తం-ను - అర్ణ వం = ఆమంచినసుద్రుమునుగాను; ఇమాం=ఈ, రామాం=స్త్రీని,
హేమ ఆపగాం = బంగారునదియైన కావేరినిగాను, విదుః=తెలివీరిందురు.
అనయో=వీరియొక్క, ఏతత్=ఈ, దాంపత్యం=దంపతులతనము, అనయా
పం=తగినదియై, శోభ తే=ప్రకాశించుచున్నది.

తా. బంగారుమయము లైన యీ కావేరిసముద్రముల దాంపత్యము పర
స్పరము తగినదియే.

క. పతియుఁ స్వర్ణపుర డవుటయు

సతియుఁ స్వర్ణావగ యగు న సపుగు స్తరింపక

క్షీతి నతులితగతి నీదం

. పతులడె దాంపత్య మంద్రు న పరమార్థవిదుల్.

టి. స్వర్ణపురం=మంచినసుద్రుడు—స్వర్ణావగ, సపుగు=అందము.

కృశానుః-సాక్షేపమ్.—కృశానుఁ డాక్షేపించి.—

వృ! పరిశోభితామపార్శ్వా

మధ్యమతోరంగ రాజతస్ఫురితా

కథమివ దధాతి కీర్తిం

కావేరీ కనకనిమ్మగేత్యేషా॥

619

అ. పరిశోభి-తామ్ర - పార్శ్వ = అంతట ప్రకాశించుచున్నది - తామ్రవల్లి చెట్లు-పార్శ్వభాగములందుఁ గలదియు, (పరిశోభిత-తామ్రపార్శ్వ=అధికముగ ప్రకాశించుచున్నది-మామిడిచెట్లు ప్రక్కలఁగలదియు), మధ్యమతః=మధ్యభాగమందు, రంగరాజతస్ఫురితా=వంగలోహముచేతను వెంపిముద్దలచేతను—(క్రిరంగరాజులచేతను)ప్రకాశించునదియునైన, కావేరీ=ఈకావేరీ, కనకనిమ్మగా-ఇతి=బంగారుటేలు అని, కీర్తిం=ప్రఖ్యాతిన, కథమివ = ఏలాగునది, దధాతి=ధరించుచున్నది.

తా. ఈకావేరీ చుట్టుప్రక్కల తామ్రవల్లిచెట్లును మామిడిచెట్లును గలిగి, నడుమ వంగలోహరజతములను రంగనాఘ్నాక్ వహించియు, బంగారుటేలు అను కీర్తి నెట్లు వహించుచున్నదో?

అ. శోభితామ్రములకు శ్రీ సునీరస్థలతటుల్

రంగరాజతకు విశ్రాజితాంత

రములు నమరి కర్బురపుటే అటం చెటుల్

సారకీర్తిఁ గనుఁ గరవేరకన్య.

టి. రంగరాజతకువిరాజితాంతరములు = రంగరాజత్వమునకు—రంగమునకును రాజతమునకును కుత్సితముగ విరాజితములైన అంతరస్థలములును, కర్బురపుటే అటంచు=బంగారుటే అని.

విశ్వాసనుః. —విశ్వాససువు.—

గ॥ ఆపాదదూషణమిదం నిరూప్యచాణాయా అస్యాగుణవవస్యా త్వశ్య తావ దేతస్యా రామణీయకమ్॥ 620

వ. అప్పటికి దూషణముగఁ బొల్పడిన యీదూషణము ఈ నిరూపింపఁబడు కావేరీనదికి గుణమే యగును. కనుము దీని రామణీయకమును.

వృ॥ పీతాంబరాలంకృతమధ్యభాగా

కల్పారమాలా కమనీయవేణీ
సహ్యాద్రికన్యా జనకస్య గేహాత్
పత్యుస్సమీపం వ్రజతి వ్రసన్నా॥

621

అ. సహ్యాద్రికన్యా = సహ్యాగిరికుమారి యైన కావేరి, పీతాంబర-అలంకృత-మధ్యభాగా = బంగారువస్త్రముచేత—విష్ణువుచేత - అలంకృతమైన-నడిమి చోటును—చదుముభాగమును కలదియు ; కల్పారమాలా - కమనీయ - వేణీ = చెందామరసరముచేత - మనోజ్ఞమైన - జడయును—వెల్లువయును గలదియు ; వ్రసన్నా=చిఱుచప్పును-నిర్దాల్యమును గలదియునై, జనకస్య గేహాత్ = సహ్యాగిరి యను తండ్రియింటనుండి, పత్యుః+సమీపం = పెరిమిటియొక్క—సముద్రముయొక్క-సమీపమును, వ్రజతి = చేరుచున్నది.

తా. ఈ కావేరి పీతాంబరముచువలె ఆపీతాంబరుని ధరించి, చెందామర సరమువలె పెన్వజనముకొనవహించి, చిఱుచప్పుచువలె నిర్దలతనుకొనెడి తన తల్లిగారియింటనుండి వచ్చి తన పెరిమిటి యైన సముద్రునిదగ్గఱకు చేరుచున్నది.

తే. మఱి పరీతపీతాంబరమధ్యభాగ

విమలకమలకల్పారకరవేణీభాగ

సహ్యాకన్యవ్రసన్నయై సరగ నరుగు

గురునికడచుండి జీవితేశ్వరునికడకు.

పున ర్నిరూప్య—మఱల నిరూపించి.—

వృ॥ ఉద్గచ్ఛ దుచ్చతమగుచ్ఛలనచ్చిరస్కాః

తీరద్వయేఽపి తరవః ప్రతిభాం త్యముష్యాః

వృషాం తరీతు మిహ యత్నజవః స్వశీర్ష

బద్ధావదాతవననాః పథికా ఇవామీ॥

622

అ. అముష్యః=ఈనదియొక్క, తీరవ్యయేషి=రెండుగట్టులందును, ఉద్గచ్ఛత్-ఉచ్చిష్టమ-గుచ్చు-లగత్ - శిరస్కాః=పైకి లేచుచున్న-మిక్కిలి పొడవైన-గుత్తులచేత-ప్రకాశించునట్టి-వైభాగములు కలవియైన, అమీ=ఈ, తరః=చెట్లు, వీనాం=ఈకావేరిని, తరీతుం=దాటుటకు, ఇహ=ఇక్కడ, యత్నజామః=ప్రయత్నముచేయువారై, స్వశీర్ష-బద్ధ - అపదాత-ఇసనాః=తమ తలలయందు-కట్టబడినట్టి-తెల్లనైన-పస్త్రముకలవారైన, పఖికాఇవ=బాటసారులవలె, ప్రతిభాంతి=ప్రకాశించుచున్నయవి.

తా. కావేరీతీరముల వృక్షములు స్వకాభాగములలో పూచినతెల్లని పూలగుత్తులచేత తలలలో తెల్లనివస్త్రములు తలబట్టుటగ చుట్టఁకొన్నబాటసారులవలె నున్నయవి.

క. ఇరుదరులం దలకొమ్మల

విరిసిన విరిగుత్తులొత్తి 1 విన్నంద మహా

తరువులు తెరువగు లిన్నది

తరియింప నవస్త్రమస్త్రతలు లైరి యనన్.

గ|| కించిదంతర మువన్మత్య అధస్తా దవలోక్య సహర్షమ్|| 623

వ. కొంతయంతరము సమీపించి క్రిందిటిప్రక్కకు సమీక్షించి సంతోషముతో.

శ్రీరంగనగరీవర్ణనము.

ఇ. (శ్రీరంగక్షేత్రము—ఇది భూలోకవిరజ యనబడు కావేరి కొల్లడములనడుమ శ్రీరాములు అనుగ్రహించి ప్రత్యుపకారార్థ మిచ్చిన విభీషణుని యారాధనవిగ్రహ మైనశేషశయ్యతోడి శ్రీరంగనాథులు సేవసానించెడు చంద్రపుష్కరిణీతీరమున సప్తపాకారపరివేష్టితమై భూలోకవైఖంతమని స్వయంవ్యక్తమైన ఆరంగమందిరము గలిగియుండు దివ్యక్షేత్రము.)

పు| సారంగడింభనయనానవకేలియోగ్య

నారంగముఖ్యనగపుష్కలనిష్కుటేయమ్

శ్రీరంగదివ్యనగరీ ప్రథతే నయాభి

పారంగతై ర్భుజనైః పరిభూష్యమాణా॥

624

అ. సారంగడింభనయనా-నవకేలి-యోగ్య-నారంగముఖ్య-నగ-పుష్కల-నిష్కుటా-లేడిపిల్లలకన్నులపంటి కన్నులుకల స్త్రీలయొక్క-క్రొత్త ఆటలకు-తగిన-నారింజ-మొదలైన-వృక్షములచేత-సంపూర్ణములైన- ఇంటితోటలు కలదియైన, ఇయం=ఈ, శ్రీరంగదివ్యనగరీ=శ్రీరంగ మను దివ్యక్షేత్రము, నయా-అభి-పారంగతైః=న్యాయశాస్త్రమనెడు - సముద్రమునందు - తుదముట్టినవారైన, భుజనైః=పండితుల సమూహములచేత, పరిభూష్యమాణా=అలంకరింపఁబడునది యై, ప్రథతే=ప్రకాశించుచున్నది.

తా. ఈశ్రీరంగమనెడి దివ్యక్షేత్రము అందక తైలాడుకొనుట కనుకూలములైన పెరిటితోటలతోను, తిర్క్కశాస్త్రమును సముద్రమునవలె గట్టిక్కినవారైన పండితజనులతోను ప్రకాశించుచున్నది.

క. సారంగాక్షి కేళీ

నారంగాదికనవీననగనిష్కుట మహా

శ్రీరంగనగర మాగమ

పారంగతపండితజనపరిభూషిత మాన్.

గ॥ నిపుణం విభావస్య శీరంకంపమ్॥

625

వ. నిపుణంబుగ నంకించి శీరంబు వంకించి.

వృ॥హంసా నిష్కుటద్వీపి కావనతయః ప్రక్రాంతతర్కా లహో!

లీలోద్యానచరః పతంజలిగిరా పుస్కరికైః భేరితి

ద్వైతాద్వైతకథా యథా విదధతి క్రిడామయూరా ఇహ

సైవరంతాంత్రిక కారికాః పరివతంత్యేతా ముహుశ్చారికాః॥

అ. ఇహ=ఈశ్రీరంగమందు, నిష్కుట-ద్వీపి కా-వనతయః=పెరిటితోటలోని-నడబావుల-వాసస్థానముగాఁగల, హంసాః=హంసలు, ప్రక్రాంత-

తర్కాః=అక్రమింపఁబడిన -తర్కశాస్త్రముకలవి; అహో=అశ్చర్యము! లీలా
ఉద్యాన-చరః=విలాసముతో - క్రీడావనమందు. చరించునట్టి, పుంస్కోకిలః=
మగకోకిల, పతంజలిగిరా = భావ్యవచనమునో, ఫేలతి = క్రీడించుచున్నది;
క్రీడా- మయూరః = కేళికైర- నెమళులు, ద్వైతద్వైత- కథాః=ద్వై
తాద్వైతకథలను, యథా = ఎట్లు, వివధతి=చేయుచున్నవో; తథా=అట్లు,
ఏతాః=ఈ, శాపికాః=గోర్వంకలు, తాంత్రికకారికాః=భట్టవార్తికములను,
నైవరం=స్వేచ్ఛగా, ముహూః=పలుమాఱును, పరిపఠతి = చదువుచున్నవి ;
అహో=అశ్చర్యము !

తా. ఈశ్రీరంగములో ప్రతిపెరటితోటలోను హంసలు తర్కశాస్త్ర)
ములును, కోకిలలు పాతంబలిభావ్యములును, నెమళులు కర్తృకాండజ్ఞానకాం
డములును, గోర్వంకలు భట్టవార్తికములును తనంతటనే పలుమాఱుచు పఠించు
చున్నయవి. అశ్చర్యము !

సీ. పెరటిసిగ్గియలందుఁ శీ బెను పొందుహంసముల్

తర్కమార్గంబులు శీ తగ వచించు

నుపవనంబులయందు శీ నుపవసించుపికంబు

లలభావ్యభాషితంబులు వచించుఁ

గేళీవిహారము శీ త్కైలనిమయూరముల్

ద్వైతమద్వైతముకా శీ వగ వచించు

సూరెల సారికల్ శీ నుఖరుతంబులఁ దమం

తన తంత్రకారికల్ శీ విని వచించుఁ

తే. గీరము లగారముల మఱి శీ యూరముఃను

వీరములతీరముల మఱి శీ భూరుహముల

రంగ రంగ యనుచునె శీ శ్రీరంగ మెల్లఁ

బలుకు పలుకులఁ జెలరేగి శీ పరిధవిల్లు.

కించ. — మఱియు. —

వృ|| ప్రాతః| ప్రాతః పయసి విమలే పావనే సహ్యాపుత్ర్యాః
 స్నాయంస్నాయం సకలవిషయత్యాగినో యోగినోఽమీ
 వారంవారం భుజగశయనం లోచనాభ్యాం పిబంతః
 త్రేమంత్రేమం త్తణవ దఖిలం కాల మత్ర త్తపంతి|| 627

అ. అత్ర = ఇక్కడ, సకలవిషయత్యాగినః = సర్వవిషయములు త్యజించిన వారైన, అమీ = ఈ, యోగినః = యోగసంపన్నులు, ప్రాతః| ప్రాతః = వేకువన, సహ్యాపుత్ర్యాః = కావేరియొక్క, పావనే = పవిత్రమై, విమలే = విర్మలమైన, పయసి = గీటియందు, స్నాయంస్నాయం = స్నానముచేసిచేసి, లోచనాభ్యాం = కన్నలతో, భుజగశయనం = శ్రీరంగనాయకులను, వారంవారం = పలుమాలు, పిబంతః = (స్పృశంతః) ఆనుకొనుచు, త్రేమంత్రేమం = నిత్యత్రేమముగా, అఖిలం = సర్వమైన, కాలం = కాలమును, త్తణవత్ = త్తణకాలమువలె, త్తపంతి = కడపుచున్నారు.

తా. ఈశ్రీరంగమందు విషయాంతరములు విసర్జించి యోగసంపన్నులైన జ్ఞానపంతులు ప్రతిప్రాతఃకాలమందును కావేరిస్నానము చేసి కేవలశయ్యతోడి శ్రీరంగనాయకులను నేవించుచు ఎంతకాలమైనను త్తణకాలమువలె కడపుచు నుండెదరు.

తే. వేకువను వేకువనునె కాశీవేరివారిఁ
 దోఁగిఁబోఁగియె భోగులు శ యోగు లెవుడు
 సారెసారెకు రంగనిఁ శ జత్తువులను
 నానియానియు త్తణముగ శ సంతకాల
 మెడలఁ బుత్తురు త్రేమముల్ శ పడసి పడసి.

(కావేరినది — ఇది దక్షిణమున కవేరరాజువలనఁ గలిగి సహ్యాపర్వతమునుండి ప్రవహించుచు నుండు పుణ్యనది. ఇది అగస్త్యమహర్షి స్వర్గమునకు పోయి

సటిష్ఠాంధ్రపద్యః టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 497.

తనకమండలమున దేవగంగ నెత్తికొనివచ్చి ఆసహ్యాపర్వతముం దుంచి స్నానముచేయఁబోయిన సమయమందు విఘ్నేశ్వరుఁడు కాకియైవచ్చి ఆకమండల జలమునుదొర్లింపఁగా, అది నదీయాపమునఁ బ్రవహించి సహ్యాకన్యక, కావేరియ నఁబరఁగెను. అందు కగస్త్యుఁడు కోపించి విఘ్నేశ్వరునితలమీఁద మొట్టెను. అది మొదలుకొని యెవరుగాని విఘ్నేశ్వరునిదర్శనమున తల రెండుప్రక్కల మొట్టుకొనువారికి డేమయు కలుగునని ఆయగస్త్యముని యనుగ్రహించుటకు ఇది కారణభూత మైనది.

కృశానుః.—కృశానువు —

గ|| వయస్య విరుద్ధమేవ భాషసే|| 628

వ. చెలి కాడ ! నీవుకూడ నిదే పలుకాడుచున్నాడవు.

పు|| సారంగదృష్టిం కథ ముత్సృజద్యుః

సా రంగదృష్టిః స్వదతే మునిభ్యః

క వేరజాసంగతి ముత్సిస్మత్కోః

క వేరజాసంగరుచిః కథం న్యాత్ || 629

అ. సారంగదృష్టిం=లేడిచూపులవంటిచూపులుగల స్త్రీని, ఉత్సృజద్యుః=విడుచుచున్న, మునిభ్యః=మునులకు, సారంగదృష్టిః=సారంగదృష్టి-(ఆశ్రీరంగ నాథదర్శనము), కథం=ఎట్లు, స్వదతే=రుచించును ? అజాసంగతిం=ప్రకృతి సంబంధమును, ఉత్సిస్మత్కోః=విడువఁగోరిన, కవేరజాసంగరుచిః-కవేరజాసంగరుచిః=బ్రహ్మవేత్తకు, ఆడుమేఁకసంబంధమందు - (కావేరిసంబంధమందు) కోరిక, కథం న్యాత్=ఎట్లు కలుగును?

తా. సారంగదృష్టి గలిగియు స్త్రీలను విసర్జించిన మునులకు మఱల అది (రంగదర్శనము) కలుగనియట్లు కవేరజాసంగతి విడిచినవానికి మఱల అది (కావేరిసంగతి) యెట్లు కలుగును? కలుగనే కలుగదు అనుట.

తే. సార సారంగదృష్టి వేరసారి కాంక్షై

మునులుమును సారంగ దృష్టినిన “కఃక

వేరజాసంగ " యని వీడఁ గోరియును గ

వేరజాసంగమునె వారు గోరి కాంత్రె.

టి. మనసారంగదృష్టినిన=మన-సారంగదృష్టినిన—మనసా-రంగదృష్టినిన,
కః కవః అజాసంగః=బ్రహ్మజ్ఞానకు ప్రకృతినంగమేల? కవేరజాసంగమునె =
కావేరిసంగమునె, కాంత్రె=కాంతురా? (ఏమియాశ్చర్య మనుట.)

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.—

గ॥ సఖే ! భవతా భణితానాం పదానాంవ్యాసేనైవ విరోధస్స
మాధేయః॥ ఇతి అగ్రతోదృష్ట్వా అంజలింబధ్వా 630
ప. సఖా ! నీవాక్యముల విరోధమునకు నిరోధము నావ్యాసు
నిచే సమాధానము చేయఁదగినదియే యగును. అని యెదు
రంగని యంజలియుం గొని.

శ్రీరంగనాయక వర్ణనము.

(శ్రీరంగనాయకులు—వీరు-పరలోకములకంటె పయిగ పరమపదమనెడి
తన నిత్యనివాసమైన శ్రీవైకుంఠమందున శ్రీమన్నారాయణమూర్తి తననాభీ
కమలోద్భవుడైన బ్రహ్మదేవునిచే ప్రార్థింపఁబడి సత్యలోకమం దాబ్రహ్మకు
తిరువారాధనమై యుండి; ఆతరువాత మహాభక్తిపరతంత్రుడైన యిశ్వకు
మహారాజుచే ప్రార్థింపఁబడి అయోధ్యయం దా యిశ్వకురాజుకు తిరువా
రాధనమై యుండి; అటుతర్వాత శ్రీరామపాదారవిందప్రతిపత్తి సత్తావిభా
వబుడైన విభీషణునిచే ప్రార్థింపఁబడి యతనికి తిరువారాధనముగాఁ గొని
తేఱబడి లంకకుఁ బోవుచు ఈచంద్రపుష్కరిణీతీరమున తిరుపగూడలో నుం
చునున్న అచమించుకొనివచ్చి మఱల ఆతిరుపగూడ నెత్తుకొని పోవ నెంత యెత్తియును
కొంతయైనఁకదలకున్న, నెంతో దుఃఖిపడి యొడలుమఱచి అంతట నారాయ
ణునివలన “నేనిందె యుందు” నీ విక్కడికి ప్రతిసాయంకాలమున వచ్చి తిరు
వారాధనము చేసికొనుచుండుమని యాజ్ఞాపించఁబడియుండి, ఆతర్వాత అం
భి విమలాపురి=ఉరైయూర్ రాజై పరమభక్తి పరమధర్మనైకపరుడైన ధర్మ

పర్వరాజుచే ప్రార్థింపఁబడి అతనికిని తిరువారాధనమై యుండి, ఇష్టమును ఈ కావేరియనెడి విరజతోడి యీభూలోకవైకుంఠమనెడి శ్రీరంగమున పరభక్తి పరజ్ఞానాది సర్వ సద్గుణనిష్ఠాగరిష్ఠులై పరమవైలక్షణ్యవిశిష్ట లయిన శ్రీవైష్ణవులకును తిరువారాధనమై సుదర్శనాది సర్వాయుధ కాస్తుభాది సర్వాభరణ సీతాంబరాది సర్వపటచ్ఛటలతోడను, వేదశృంగములతోడ ప్రణవ విమానము తోడను జయవిజయాది ద్వారపాలకులతోడను, శ్రీభూనీలాదేవులతోడి శ్రీదేవియైన శ్రీరంగనాయకితోడను, తననాభీకమలమందలి చతుర్ముఖబ్రహ్మతోడను, తన శయనమైన ఆదిశేషునితోడను, మఱి గరుడవిష్వక్సేనాది పరివర్తనము తోడను, మఱియు పూదత్తి పేయ పాయికైయాది పన్నిద్దరాళ్వార్లతోడను, వారి మంగళాకాసనములతోడను, ఆఖిల శిష్యోత్తారకులై మతాధిపతులైన ఆచార్యపురుషులతోడను, మఱి పరిపఠవిధ పరిచారకులతోడను, మఱియు నానాదేశాగత నవీన ప్రాచీన సేవకులతోడను సేవసాయించుచున్న యా శ్రీమహావిష్ణుమూర్తియై.)

వృ||శ్రీరంగే శోభతే యస్య
 శ్రీరంగే శోభతేచ యః
 నమోఽహం కలయే తస్మై
 నమోఽహం కలయే తతః॥

631

అ. యస్య=ఎవనియొక్క, అం గే=వక్షోఽవయవమందు, శ్రీః=లక్ష్మీ, శోభతే=ప్రకాశించుచున్నదో; యః=ఎతఁడు, శ్రీరంగేచ=శ్రీరంగక్షేత్రమందును, శోభతే=ప్రకాశించుచున్నవాఁడో; యతః=అందువలన, అహం=నేను, మోహం=అజ్ఞానమును, నకలయే=చేరనో; తతః=అందువలన, తస్మై=ఆ శ్రీరంగనాథునికి, అహం=నేను, నమః=నమస్కారమును, కలయే=చేయుచున్నాను.

తా. ఈ శ్రీరంగక్షేత్రమందలి యాలక్ష్మీవక్షాస్థలుఁడైన శ్రీరంగనాథుఁడు నా యజ్ఞానమును పరిహరించునుగాక ! అని నేను అరంగనాయకులకై నమస్కారములు జేయుచున్నాను.

క. శ్రీరంగతలాంగణమున
 శ్రీరంగారంగనురము శ్రీ సేరంగ మనో
 హరింగా రమితనమ
 స్కారిం గావితమ మోహశకలన తొలంగన్

కించ. — మఱియు. —

వృ॥ ప్రణిపతిక ర్త్తి కుర్తః
 ఫణిపతిభోగేశయం రథాంగశయమ్
 కారణ మేకం జగతాం
 వారణపతిభీతివారణం ధామ॥

682

అ. ఫణిపతిభోగేశయం = శేషుని శరీరమందు శయించుచదియు, రథాంగ
 శయం = చక్రము హస్తమందుఁ గలదియు, జగతాం = లోకములకు, ఏకం =
 ముఖ్యమైన, కారణం = హేతువును, వారణపతిభీతివారణం = గజేంద్రునిభయ
 మును పోఁగొట్టినదియునైన, ధామ = తేజమును, ప్రణిపతి క ర్త్తి కుర్తః = నమస్కా
 రకార్యము కలదానినిగాఁ జేయుచున్నాము.

తా. శేషకాయ యై చక్రహస్తుఁ డై సకలలోకములకును గారణభూతుఁ
 డై గజేంద్రునకు భయవివారకుఁడు నైనక్రిమహావిష్ణువుయొక్క తేజోరూప
 మును మానమస్కారపాత్రమునుగాఁ జేసికొనుచున్నాము.

క. ప్రణమింతుము బ్రణుత గుణున్
 ఫణిపథణాశయు రథాంగశ్రపరిచయశయు ర
 క్షణచణచరణు జగత్కా
 రణు వారణభీతిహరణు శ్రీ రమణీయఘ్నణున్.

కృశానుః. — కృశానువు.

గ. కి మన్త్రి న్మన్త్రి మహాభుజంగ శాయిని క్రియంతే త్వయా ప్రహ

వ. ఏమి? ఈమహాభుజగళాయి విషయమునను బ్రణామములతో
చేయుచున్నావు నీవు?

తథాహి. — అటులె కదా? —

వృ॥ శ్యామోత్తుంగపయోధరోజ్జ్వలరుచిస్తన్వక్తాభుజాగాన్వయం
క్రీరంగస్థలనిత్యవాసరసిక శృంగారిణా మగ్రణీః
ప్రాకారప్రకరాంతరస్థితిమతీ యారాజపద్మన్యహా!
నిశ్శంకః పరపూరుష శ్చిర మసానిద్రాతి తత్సన్నిధౌ॥ 634

అ. య = ఏని, ప్రాకారప్రకర+అంతర+స్థితిమతీ = సప్తప్రాకారముల స
మాహుయొక్క+నడుమ ఉనికిగలదియైన, రాజపద్మనీ=రాజయొక్క పద్మనీ
స్త్రీ-చంద్రపుష్కరిణి, (ఉన్నదో,) తత్సన్నిధౌ=దానిదగ్గఱ, శ్యామా+ఉత్తుం
గ+పయోధర + ఉజ్జ్వల+రుచి=పదాతీంద్రస్త్రీలయొక్క-శ్యామ=నల్లనై-
పొడవైన-స్తనములయందు మేఘములయందువలె - తేగుచున్న, ఆశ-కాం
తికలవాడును, శృంగారిణాం+అగ్రణీః = శృంగారపురుషులలో-శ్రేష్ఠుడును,
భుజంగ+అన్వయం=విటులతో-ఆది శేమనితో+సహవాసమును- సంబంధమును,
తన్వక్తా=చేయువాడును, క్రీరంగస్థల-నిత్యవాస-రసికః=క్రికర మైననాట్యస్థ
లమందు-క్రీరంగక్షేత్రమందు-ఎల్లప్పుడును వాసముచేయుటయందు-రసంతుం
డునునైన, అసా=ఈ, పరపూరుషః = అన్యపురుషుడు - పరమపురుషుడు,
నిశ్శంకః=నిర్భయుడై, చిరం=చాలాకాలము, నిద్రాతి=నిదురచేయుచున్న
వాడు. అహో=ఆశ్చర్యము!

తా. సప్తప్రాకారములమధ్య రాజస్త్రీసమీపముననే పదాతీంద్రవారి స్త
నములందపేక్షగలిగి, శృంగారముగ విటులతోగూడి నాట్యకాలయందు తేజీ
తిరుగుజారపురుషుడువలె; చంద్రపుష్కరిణి సమీచియునై నీలమేఘమందు
వలె విల్లముకలిగి, శృంగారముగ ఆదిశేషుశయ్యనుగాఁజేకొని, ఆక్రీరంగక్షే
త్రమందే వసించుపరమపురుషుడు అందెల్లప్పుడును యోగద్రయమున్నవా
డు; ఇది మహాశ్చర్యము!

సీ. శ్యామాలసద్వివర్ధామోజ్జ్వలద్రవ్య
 పటుపయోధరరుచుల్ శ పరఃగువాఁడు
 కాలేత్తివెట్టకె శ కలయంగఁ గను విను
 నలభుజంగుడె ప్రక్క శ మెలఁగువాఁడు
 రంగావనిన చేరి శ శృంగారమున కోరి
 చిరనాసరసికుడై శ తిరుగువాఁడు
 నరసిద్ధసాధ్యకిన్నరనురానురులచేఁ
 బరపూరుషుడై యనంబడెడువాఁడు

తే. నప్తసాలవిశాలదుశ్శాసాధ
 భాగవున్నాగనచ్చాయఁ శ భాయకుండు
 రాజవద్దినియొద్దనె శ రాత్రి పగలు
 గన్న నద్దిర! నిద్దుర శ నున్నవాఁడు.

గ|| శ్లేషావలంబనా దోషా ఇమే నమే రోషావహః ప్రత్యుత దో
 మావహః ఇతి నాహ నుత్రోత్తరయామి|| 635

ప. ఈశ్లేషావలంబనము లగుదోషంబులు నాకు రోషావహంబు
 లు కావుగాని, విచారింప దోషావహంబులే యగునని నే ని
 టఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెడువాఁడను గాను.

పునర్నిరూప్య. — మఱి నిరూపించి. —

వృక్షీతిభృన్ధి ర్నిజమాలిషు
 ధృతపాదో విరహితాపకారీచ
 ఇందురివ రంగబంధు
 ద్దోషాభావేఫి లోక్య తే కింతు||

636

అ. క్షీతిభృన్ధిః = రాజులచేతను-పర్వతములచేతను, నిజమాలిషు = తమరితో
 గ్రహులందు, ధృతపాదః = ధరింపఁబడినపాదములు - కిరణములు కలవాఁడను.

సటిప్పణాంధ్రపద్య టీకా తాత్పర్య ర్థేతిహాసనహితము. 503.

అవిః=మేరుకైలస్వరూపుడును, విః=గరుడపక్షిరూపుడును, అహిత+అపకా
రీచ=శత్రువులకు అపకారముచేయువాడును-విరహిత+తాపకారీచ=వియోగము
గలవారికి+తాపముకలుగజేయువాడునైన, రంగబంధుః=శ్రీరంగేశుడు, ఇం
దురివ=చంద్రుడువలె, లోక్యతే=కనబడుచున్నవాడు, కింతు = మఱియు,
దోషాభావే=సిరాత్రి లేనపుడును-సర్వదోషములు లేనపుడును, విలోక్యతే=
కనబడుచున్నవాడు.

తా. పర్యతములమీఁద కిరణములు వ్యాపింపజేయుచు, విరహముకలవారికి
తాపము కలుగజేయుచున్నను రాత్రిలోనే కనబడుచుండు చంద్రుడువలె,
ఈశ్రీరంగవాఁడు బలిప్రముఖసకలతాజాల శిరములందును పాదములుండుచు
శత్రులైన సహారణ్యకశిపుప్రముఖులకుపరి తాపముకలుగజేయుచు, “మేరుశ్శఖరిణా
మహమ్” “నై నతేయోస్తి పక్షిణామ్” అనిపర్వతార్థక అవిశబ్దవాద్యుడుగాను,
పక్ష్యర్థకవిశబ్దవాద్యుడుగాను నై యున్నను, సర్వదోషములు హరించుటకై
లేయుంబగలును గనుపడుచు నై యున్నవాడు.

క. క్షీతిభృత్తులమాభులవై

ధృతచాదుఁ డవిరహితాపరీధిక్కారియ కా
సతతము శశివలె రంగఁడు
తతదోషాభావమునను ర్దగఁ గనుపించున్.

యద్వా.—లేదా?—

వృన్వవిధౌ శుభరంగలక్షితాంగే

సుముదాప్యాయనకారిణీహ దృష్టే
కలయామి కురంగలక్షితాంగం

కుముదాప్యాయనకారిణం విధుం తమ్॥

637

ఆ. ఇహ=ఇక్కడ, శుభరంగలక్షితాంగే = శుభకరమైనశ్రీరంగక్షేత్రమం
దు కనబడినఅంగములు గలవాడును, సుముదాప్యాయనకారిణీ=మంచినంతో
వముతో తృప్తిజేయువాడునైన, విధౌ=విష్ణు వసుచంద్రుడు, దృష్టేనతి=

చూడఁబడుచుండఁగా; కురంగలక్షీతాంగం = కుత్సితమైనరంగమందు - లేడితో -
కనఁబడిన మధ్యాంగముగలవాఁడును, కుముదాప్రాయనకారిణం = కుత్సితమైన
సంతోషముతో - తెల్లకలువలకును తృప్తిచేయువాఁడునైన, తంవిధుం = ఆ చం-
ద్రుని, నకలయామి = చూడను.

తా. శుభలక్షణములు గలయీశ్వరంగమందు ఆమోదముతో. మనకందఱు
కును తృప్తిపరిగలిగించునట్టి యీశ్వరంగ నాథుఁడే చంద్రుండుగా కనఁబడుచుం-
డఁగా, ఆయాకాశరంగమందు లేడి నాడించుకొనుచుఁ గుముదామోదమునే
చేసికొనుచుండునట్టిచంద్రు నేలచూచుకొవలెను ?

తే. విధుఁడు శుభరంగలక్షీతరక్షధుఁ డితండు
నమితమును కుముదాప్రాయనము నొనర్చు
విధుఁ డతండా కురంగలక్షీతుఁడు చూడ
నమితమును కుముదాప్రాయనము నొనర్చె.

గ|| పున ర్విచింత్య నవిస్తయమ్||

638.

వ. మఱల విశేషించి చింతించి విస్తయంబునుం గాంచి.

శ్లో|| రంగేశ సేవకో యుక్తం

వార్తారీతిం భజే దతి

చిత్ర మేతదసంగీతి

వ్యసదేశం యదశ్చ తే||

639.

ఆ. రంగేశసేవకస్య = రంగనాథునకు - తగలమునకు - ఆశ్రతుఁడు - పనిచేయు
వాడు, వార్తారీతింభజేత్ = సృత్యనమర్థమైనరీతిని పొందును, ఇతి = అనుట,
అశ్చుక్తం = సరి; ఆర్తారీతింభజేద్వా = చొక్కమైన ఇ త్తలినిపొందువా? (పొం-
దఁడు) అసంగీ = దుష్టుంగలిచేనవాఁడు, ఇతి = అని, వ్యసదేశం = ప్రసిద్ధిని, యథే =
అందువిధమున, అశ్చుక్తే = పొందుచున్నాఁడో? తత్ ఏతత్ = అయిది, చిత్రం =
చిత్రము!

నటిప్పణాంధ్రపద్యభట్టాక్షాతాత్వశ్చేతిహాసనహితము. 545.

తా. తగరపుఁబని చేయువాఁడు ఇత్తడిపనికి జేరనియట్లు ఈశ్రీరంగనాయకుని నేవకుఁడైనయతఁడు విషయాంతరసంగతుఁడు కాఁడు కదా?

ఆ. రంగ సేవకుఁ డలశ్రీరంగఁ దా నొకరీతి

సేవకుఁ డన సరియో? శ్రీ సేవకుఁ డెటు

లతఁ డనంగి యనఁగ శ్రీ నవ్విషయములకుఁ

జిత్ర మిదియు నెందు శ్రీ ధాత్రియందు.

శ్లో॥ అన్య దద్భుత ముద్భూత

మత్ర శ్రీరంగధామని

యచ్చంద్రాభిఖ్యయా ప్యేషా

శోభతే పుష్కరిణ్యహా!

640

ఆ. అత్ర=ఈ, శ్రీరంగధామని=శ్రీరంగక్షేత్రమందు, యత్=ఎందువలన, ఏషా=ఈ, పుష్కరిణీ=తామరతటాకము, చంద్రాభిఖ్యయాఅపి=చంద్రకాంతితో-చంద్రపుష్కరిణి అనుపేరితో, శోభతే=ప్రకాశించుచున్నదో; తత్=అందువలన, అన్యత్=మఱియొక, అద్భుతం=ఆశ్చర్యము, ఉద్భూతం=పుట్టినది. ఆహా=ఆహా !

తా. ఈశ్రీరంగమున తటాకము తామరతటాక మయ్యును; చంద్రకాంతిచేత ప్రకాశించుచు, చంద్రపుష్కరిణి యనుపేరితోను నున్నయది. ఇదియు నొకవిరుద్ధ మయినయాశ్చర్యమే.

క. మఱియొకయద్భుత మొదవెను

నరయఁగ శ్రీరంగధామశ్రమందున యెపుడు

నురుచిర మై భాసిలుఁ బు

ష్కరిణియుఁ దానై యజస్రచంద్రాభిఖ్యన్.

గ|| నమఃతా దవలోక్య నల్లాఘమ్||

641

వ. కలయఁ గనుఁగొనిల్లాఘాసహితముగ.

వృ॥ రంగక్షేత్ర మిదం రమేశితం రభివ్యక్తిస్థలే మ్నాదిమమ్ .

తీర్థం సైవ మరుద్వృధా భగవతీ యాం శోష్టవీత్రిశ్రుతిః
సర్వాత్మా నగరస్యచాస్య జగతాం నిర్వాహకో నాయకో
వాసచ్ఛేదిహ లభ్యతే జగతికో వై కుంత ముత్కంతతే॥ 642

అ. ఇవం=ఈ, రంగక్షేత్రం=శ్రీరంగము, రమేశీతుః=భగవంతుడైన
లక్ష్మీపతియొక్క, అభివ్యక్తిస్థలేమ=అవిర్భవస్థలములందు, ఆదిమం=ప్రథమ
మైనది; యాం=ఏవిరజాతీర్థమును, శ్రుతిః=వేదము, శోష్టవీతి = విశేషముగా
స్తోత్రముచేయుచున్నదో? భగవతీ = భగవత్సంబంధముగల, మరుద్వృధా=
కావేరి, సైవ=ఆవిరజాతీర్థమే; అస్య=ఈ, నగరస్య=రంగమునకు, నాయక
త్వ=నాకుండును, జగతాం=సకలలోకములకును, నిర్వాహకః = రక్షకుడై,
సర్వాత్మా=సర్వాంతరాత్మయైన విష్ణువు; ఇహ=ఈక్షేత్రమందు, వాసః=వా
సముచేయుట, లభ్యతే చేత్=లభింపఁబడినయెడల; జగతి = లోకమందు,
కః=ఎవఁడు, వై కుంతం=వైకుంతమును, ఉత్కంతతే=కోరుచున్నాఁడు?

తా. ఈశ్రీరంగము ఆభగవంతుని యవతారస్థలములలో ప్రధానస్థలమై,
వేదవినుతమైన ఆవిరజయే ఈకావేరియై, ఈరంగ నాకుండే ఆసర్వాంతర్యామి
యైన పరమపదనాకుండై యుండఁగా; ఇట్టి ధూరంగక్షేత్రముననే ఎవరు
గాని వాసముచేయువారు మఱల ఆపరమపదము నేల కోరుదురు?

శా. శ్రీరంగం బిది నూటయెన్నిదిమహాశ్రేత్రంబులం దాద్య, మే
పారంగ విరజాభ్యుతీర్థ మిది సహ్యాగేంద్రనంజాత. సా
పారంగ జగదీశ్వరుడై యిటకాశహా! యీశ్వరుం, డిందుని
పారంగ నివసించియెవ్వఁడదనీహంజేయు? వై కుంతమున్.

కృశానుః.—కృశానుఁడు.—

సార్థాంగీకారమ్॥ అర్థాంగీకారముతో.—

వృ॥ సోఽయం యద్యపి హృద్యపవ విషయ స్సాయంత నేందీవర
శ్యానమాంగేన సనాయకః కృతతమో భంగేన రంగేందుశ్చ

భ్రాంతాఃకింతుచరంతిహంతపిశునాశ్చాంతాత్తనాంతాపదాః
శ్రీమంతో యదుదంచనాద్భుత సఖిల్వత్రా సమత్రాసతే॥

అ. సాయంతన-ఇందీవర-శ్యామ-అంగేన = సాయంకాలమందలి - నల్లక
బులబులె - నల్లనైన - అవయవములు - మధ్యభాగము గలవాడును; కృత -
తమః-భంగేన = చేయఁబడిన- అజ్ఞానముయొక్క - అంధకారముయొక్క--
నాశముకలవాఁడునైన, రంగ-ఇందునా=శ్రీరంగమునకు-మహాశ్రేష్ఠిపతియైన,
యారంగనాథుఁడ నెడు చంద్రునిచేత, సనాయకః = నాయకసహిత మైన-
సోఽయం=అయీ, విషయః=దేశము, హృద్యఏవ=మనోజ్ఞమైనదే; యద్యపి=
చినను; కింతు=ఏమోకాని, యత్=ఎందువలన, భ్రాంతాః=పరధనభ్రమగల
వారై, శాంత-ఆత్మనాం=శాంతిసంపన్నమైన-మనస్సు గలవారికి, తాపదాః=
సంతాపము నిచ్చువారైన, పిశునాః=బుబ్బిచోరులు,చరంతి=సంచరించుచున్నా
రొ, హంత=అయ్యో! తత్-ఉదంచనాత్ = అట్టివారియొక్క-అభివృద్ధివలన,
అత్ర=ఇక్కడ, శ్రీమంతః=సంపన్నులు, అత్రాసం = నిర్భయముగా; నత్రసతే
ఖలు=ఉండరుకదా? బత=అయ్యో!

తా. నల్లకల్పవలె నడివిభాగము నల్లనై అంధకారమును బోగొట్టుచంద్రుఁ
డువలె నల్లకలువలె వొడలంతయు నల్లనై అజ్ఞానమును బోగొట్టు నాశ్రీరం
గనాథుఁడు నాయకుఁడుగా, ఈదేశము రమణీయమై యుండియు, నిందు పర
ధనాపేక్షచే పరమశాంతులకును పరితాపమును గలిగించుచు దొంగలు తిరుగు
చుండుటచేత నే ధనసంపన్ను లిక్కడ నిర్భయముగా నుండుటలేదు.

ఉ. ఔర ! సనీలిమోత్పలనరమాంగుఁ డిభంగతమోవిభంగుఁడు
త్రారకరంగరాడ్విధుఁడుదారుఁడునాథుఁడెయకాపురంబునొ
జోరులు శాంతచిత్తులకుఁ ॥ జోదితబాధల సంచరిత్రు వి
స్తారధనాధ్యులిందుభయతంద్రులుగాకెటులుందు నెమ్మదిన్.

కిం బహునా.---విశేష మేల ?---

వృ॥ నిత్యం కాంచనసింధుమధ్యరుచిగో నిష్కంపసంపన్నాధి

ర్నిస్తుల్యామపి కాంచనశ్రియ ముగోమధ్యే దధానస్వయమ్
 విభ్యత్కిం పిశునేభ్య ఏష బహులప్రాకారసంవేష్టితే
 శేతే ధామని రంగనాయక ఇతి స్వాఖ్యా మిహాఖ్యాపయన్ |

అ. నిత్యం=ఎప్పుడును, కాంచనసింధు-మధ్య-రుచిరః = బంగారురాశియొక్క-కావేరినదియొక్క-నడుమ-మనోహరుడై, నిష్కంప - సంపత్-నిధిః = నిశ్చలమైన-సంపత్తికి-నిక్షేపమైనవాడై, నిస్తుల్యాం=సాటిలేని, కాంచనశ్రియం అపి=బంగారుములకాంతిని-ఆసామాన్యమైన లక్ష్మీనికూడ, ఉగ్రోమధ్యే=బ్రాహ్మనడుమ, దధానః=ధరించునట్లైన, ఏషః=ఈభగవంతుడు, స్వయం=తాను, పిశునేభ్యః=చొంగలవలన, విభ్యత్కిం=భయపడుచునా? బహులప్రాకార సంవేష్టితే=ఆనేక ప్రాకారములతో చుట్టబడిన, ధామని=గృహమందు, రంగనాయక ఇతి=తగరములకు నాయకుడు-(శ్రీరంగనాయకుడు) ఇతి=అని, స్వలఖ్యాం=తనపేరిని, ఇహ=ఇక్కడ, ఖ్యాపయన్ = ప్రఖ్యాతిపెంచుకొనుచు, శేతే=శయించుచున్నాడు.

తా. ఈ ప్రవహించు బంగారుతేజునడుమ సర్వసంపదలు కలిగియు, లక్ష్మీతోగూడ బంగారుసరులతోగూడ లక్ష్మీసంపన్నుడై యుండు నీభగవంతుడుకూడ ఆ చొంగలకు భయపడుచు, తా నెన్నోప్రాకారములనడుమనుండి, బంగారుమునుకు నాయకుడనక (రంగమునకు=) తగరమునకు మాత్రమే నాయకుడనెడి పేరిని ప్రఖ్యాతము చేసికొనుచు, లోగనిద్రలోలాగు తూగుచున్నవాడు?

చ. కనక నవీవివేళము ప్రళకాశము, శాశ్వత మిశ్వరత్వ. మట్లానరంగ శ్రీవిహారము నిశజోరము, యవన జోరభీశక్తైః
 ఘన ఘగున వ్రసాలము నశగరముమధ్య నసించె రంగరాట్టనొడనపేగు ధారుణిః దశనంతట వంతటనాటఁ జాటుచున్.

టి. రంగరాట్టు=తగరమునకు(శ్రీరంగమునకు అధిపతి, సప్తసాలము = ఏడు ప్రాకారములు కలది.

నటిప్పణాంధ్రపద్య తీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 509

విశ్వావసుః— విశ్వావసువు —

౫॥ సఖే! నజాతు శ్రీమతాం హానిః ప్రత్యుత తద్వేష్ట్యాణాం
పిశునానామేన భవంత్యనర్థాః॥ 645

వ. సఖా! యొకప్పుడును శ్రీమంతులకు హాని కలుగదు గాని,
చోరులకే యచర్థములు కలుగును.

వృ॥ పరవి త్తజిహ్వా యా ప్రవృత్తిః
పిశునస్తు స్వయమేవ నాశమేతి
సులభ శ్శుభస్య కిం నదాహః
పృథుదీపగ్రసనాయ జృంభితస్య॥ 646

అ. పరవిత్త జిహ్వా=ఇతరుల సొత్తులను అపహరింపఁ గోరికచేత,
ప్రవృత్తిః=ప్రవర్తిండునట్టి, పిశునస్తు=దొంగయో, స్వయమేవ=తా నే, నాశం=
నాశమును, ఏతి=చాించుచున్నాడు; పృథుదీపగ్రసనాయ = గొప్పదీపమును
మ్రिमిండుటకై, జృంభితస్య=విజృంభించినట్టి, శుభస్య=మిడుతపురుగునకు, దా
హః=దహింపు, సులభః=సులభము, నకిం=కాదా?

తా. దీపమెంతటిదైనను, దానిని మ్రिमింగనెగరిన మిడుతపురుగు దానిలోనే
పడి మాడిపోవునట్లే, పరులసొత్తు దొంగిలింపఁ దిరిగెడిదొంగ తానే నశించునట్లు
యగునుగదా?

౬. పరధనము గొనక మనమును

బరువడి బరియవిడు చౌర్యోపరుడే పరియున్

బారయదె సులభంబుగ మృతి

యరయని శుభంబునకును నీ నలదివె గవియున్.

౭॥ అల మన్యప్రసంగేన, తమేవ పరమేశం శ్రీరంగధామాన మ
నుసందధామి॥ 647

వ. వెఱిప్రసంగము చాలు; పరమేశ్వరుడైనయాశ్రీరంగేశ్వరు
నే యనుసంధించుచున్నాను.

సవిన్నయమ్. — వింతపడి. —

పృ|| సపర్యాం విరుద్ధాదపి ప్రాప్తు మీ ప్లే
సమర్థో జగత్వాం యతో రామచంద్రాత్
అరంగాధిరాజోదితప్రాధభక్తే
రసి ప్రాప పూజాం స రంగాధిరాజః||

648

అ. జగత్వాం = భూలోకమందు, సమర్థః = సామర్థ్యము గలవాడు, విరుద్ధాదపి = విరుద్ధపక్షమున కలవానివలన కూడ, సపర్యాం = పూజను, ప్రాప్తు = పొందుటకు, ఈష్టే = కోరుచున్నాడు; యతః = ఏ లంటే? సః = ఆ, రంగాధిరాజః = రంగరాజు, అరంగాధిరాజ ఉదితప్రాధభక్తే = రంగాధిరాజు కానివాని యందు-మిక్కిలి గాధిరాజునందు కలిగిన దృఢమైన భక్తి కలవాడగు, రామచంద్రాత్ అపి = శ్రీరామచంద్రునివలనఁ గూడ, పూజాం = పూజను, ప్రాప = పొందెనొ; తతః = అందువలన.

తా. ఈరంగాధిరాజు రంగాధిరాజునందుఁ గూడ భక్తి గలిగిన ఆరామచంద్రునివలన పూజింపఁబడుట “లోకములో పూజనీయుఁడు తనకు విరుద్ధప్రవర్తనము కలవానివలనఁగూడఁ బూజింపఁబడును” అనుమాటకు తగినదిగానే యున్నది.

గ|| అథవా నాత్రవిరోధ ఇతి సమర్థయే||

649

వ. లేదా యీడను విరోధమే లేదని సమర్థించుచున్నాడను.

తే. అతినమర్థుఁ డేతనిచేత నయిన నర్ప

రమణఁ గొనఁ గాంచు, రంగాధిరాజు గాంచ

కరమరంగాధిరాజోదితానురాగ

రామచంద్రార్చితుఁడు నభిరాముఁ డగుట.

టీ. ఇట, సహజార్థమందు-కాంచక, అరమరణ, గాధి తుఁడు... అని విభాగము; అన్యార్థమందు- కాంచక, కరము, అరంగాధి... అనువిభాగమున-కాంచక అని దాని ద్రుతమునకు లోపము కిందిల్లుక్షణదోషమే యైనను; పాదాం

తమందు ద్రుతలోపము బహుళమని యైనను, శ్లేషయమకాదులందు అది అంత దోషముకాదని యైనను లాక్షణికసమాధానము.

రంగాధిరాజు=శ్రీరామచంద్రార్చితశ్రీరంగాధిపతి—శ్రీరామచంద్రులు తమ సూర్యపంశమువారిలో తమ పితృషర్ణమునకు గృహతిరువారాధనమునకై భగవానుడు కృపచేసియిచ్చి తమకును తిరువారాధనమై యున్న తనదివ్యమంగళ విగ్రహస్వరూపులైన శ్రీరంగనాథులను లంకాయుద్ధములో తమకెంతోసహాయముచేసి పట్టాభిషిక్తుఁడైన తమ ననుసరించి శరణాగతుఁడై తమపట్టాభిషేకమునకు వచ్చి సర్వవిధముల సంతృప్తుఁడై మఱిబోవు నా విభీషణునకు తిరువారాధనగా ప్రత్యుపకారము తలంచి యిచ్చిన తిరుపగూడతోటి వీరిని ఈకావేరిగట్టున చంద్రమతీతటాకముదగ్గర ఆచమింపుటకై యుంచి మఱి యెత్తుటకు లేక తత్తరపడి వ్యసనాయత్తచిత్తుడై యొడలు మఱచియుండఁగా అప్పుడు స్వామి అతనిస్వప్నములో నే నిక్కడనే యుండవలెనని కోరుచున్నాను. నీ ఐప్పుడప్పు డొకదినమైన తప్పక వచ్చి తిరువారాధన చేసికొనుచుండుమని యాజ్ఞాపింపఁగా, నేటివఱకును చిరంజీవియై యుండు నావిభీషణునిచే సామాన్యులకు గోచరము గాక ఆరాధించుకొనఁబడుచుండు నా మహావిష్ణువు.

258 వృత్తము పయిగచూడు?

గాధిరాజు=విశ్వామిత్రుఁడు—పురూరపునిపంశస్థుఁడు కుశుఁడు. అతనికుమారుఁడుగాధి, అతనికొమారుఁడు విశ్వామిత్రుఁడు. తామరాజుని యయ్యును కోపగాండగుటచేత ఎన్నిమాల్లో తపోభంగమై తుదకు పశ్చిమనితో స్వర్గచేసి తపస్సతిశయించి బ్రహ్మని యయ్యెను. ఇతఁడే తనకు తపోయజ్ఞభంగము లేకుండుటకై దశరథరాజును వేడుకొని అతనికొమారులు శ్రీరామలక్ష్మణులను బిలిచికొనిపోయి వారికి ధనుర్విద్యాదులను నేర్పి వారివలన సుఖాహు మారీచాది దుష్టరాక్షసబాధ లేక నిర్విఘ్నముగా తనతపఃపరిపూర్తియు యజ్ఞపూర్తియు కావించుకొన్నవాఁడు.

శ్లో॥కువస్తు హంతా సద్వస్తు

సంగ్రహీ రాఘవః క్షమమ్

హంతా కురంగరాజస్య
రంగరాజ మపూజయత్ ॥

650

అ. రాఘవః=శ్రీరాముడు, కుపస్తుహంతా=కుత్సితవస్తువులను పరిహరించువాడు, సవస్తుసంగ్రహీ=శ్రేష్ఠవస్తువులను సంగ్రహించువాడును, క్షమం=యుక్తమే ; కురంగరాజస్య=మాయలేడిరాజు నైన మారీచునికి, హంతా=సంహరించుట, రంగరాజం=శ్రీరంగరాజును, అపూజయత్=పూజించెను.

తా. శ్రీరాముడు అసత్పదార్థములను విడిచి, సత్పదార్థములనే సంగ్రహించువాడగుటచేత మాయాకురంగమై వచ్చినమారీచుని సంహరించి శ్రీరంగనాథుని పూజించుచుండెను.

క. కుపదార్థత్యాగీయతా

సుపదార్థగ్రాహి యగును శ్రీ జువె? రాఘవుఁ డా
చపలకురంగవతినిహతి

నిపుత రంగవతి వినతి శ్రీ నెట్రవెక్ నెత్తిమెన్.

కురంగరాజు=మారీచుడు—వీడు విశ్వామిత్రునియాగమందు వాయవ్యాస్త్రముచే శ్రీరాములవలన సముద్రములో పడవేయఁబడి తిప్పించుకొనిపోయి అవెనుక ఆరావణునికి మంత్రియై యుండుటన తా నెన్నివిధములనో ఆ శ్రీరాముల బలపరాక్రమములు దెలిసి యెంతచెప్పినను వినక వాడు కోపగింపఁగా, వీడు బంగారుజింకయై వచ్చి, సీతాదేవి ఈజింకరూపు నేర్పు వస్త్రాలకు వింతపడి దీనిఁదెచ్చియిమ్మని శ్రీరాములను వేడుకోఁగా; వారు పోయి దాని బట్టితెచ్చుటకు ఎంతోకష్టపడి కడకు దానిని జంపి, ఆచర్తమునైన తెచ్చి సీత కిచ్చెదమని బాణమువేసి హతము చేయఁబడినవాడు.

గ|| పున స్సభక్తిప్రకర్షం భగవంత ముద్దిశ్య||

651

వ. పదపడి భక్తి యతిశయించి భగవంతు ను ద్వేశించి:

వృ|| శ్రీకసురనుతిఘోషే శత్రుఘ స్థితరోషే

విహతవినతదోషే నిత్యదాస్యాభిలాషే

నటివృణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 513

లలితనపుషి శేషే. లబ్ధసంపూర్ణతోషే

పరమపురుష ! శేషే సర్వచంద్రావిశేషే॥

652

అ. శ్రీతసురమతిఘోషే = అశ్రీతులైన దేవతల స్తోత్రముల ధ్వనులు కలవాఁడును, శత్రుఘ = శత్రువులందు, స్థితఘోషే = అతిశయించినకోపము కలవాఁడును, నిహతవినతదోషే = తోలఁగఁగొట్టఁబడిన అశ్రీతులదోషములుకలవాఁడును, నిత్యదాస్యాభిలాషే = ఎప్పుడును దాసత్వమందె ఆభిలాషకలవాఁడును, లలితవపుషి = మనోజ్ఞ మైనదేహము కలవాఁడును, లబ్ధసంపూర్ణతోషే = లభింపఁబడిన అధికమైనసంతోషము కలవాఁడును, పరవచంద్రావిశేషే = పూర్ణిమాచంద్రుని కంటె విశేషముకానివాఁడునైన, శేషే = అదిశేషునియందు, పరమపురుష = ఓ పురుషోత్తమ ! శేషే = నిద్రించుచున్నావు.

తా. ఓ పురుషోత్తమ ! తాము దేవతల స్తోత్రములతోను, శత్రువులమీఁది కోపముతోను, సకలశ్రీతులదోషములు పరిహరించుచు, ఎప్పుడును దాస్యవృత్తి నే యుండి, నిండినసంతోషము కల్గి, పూర్ణచంద్రునివలె అతిధవళ మైన మనోహరమైన శరీరముగల ఆయాదిశేషునిశయ్యయందు శయనించుచున్నాడు.

ఉత్సాహ. శేషు వినతవిబుధవినుతరఘోషు విమతనమితినం

రోషు నిహతవినతవితతరదోషు లబ్ధలలితసం

తోషు నిత్యదాస్యసమభిలలాషుఁ బర్వచంద్రవ

ద్వేషు వెన నజయ్యశయ్య 3 దిండుఁ జేసి పండితౌ !

గ॥ భగవత్ ! రంగచంద్ర ! భవదీయసమ్ముఖే భాషితుమపి వయం
బిభీముః॥

653

వ. భగవానుఁడా ! రంగచంద్రుఁడా ! భవదీయసమ్ముఖమ్మున భాషింపఁగ్గనైన నేము భయపడుచున్నాము.

తథాహి :—అది సరే.—

వృ॥వక్త్ర వ్యాకరణస్య వామ మితర ద్యస్య ప్రవక్త్రీక్షణమ్
భావ్యంవ్యాకరణస్య సాధు విదధే శయ్యా యదీయా పునః

యద్వాహా ద్విజశేఖర శ్శృతిమయో యస్యన్నమా భారతీ
గోష్ఠ్యాం త్రస్యతి తస్యతే కః జనో రంగేశ కర్తుం నుతిమ్॥

అ. యస్య=ఎవనియొక్క, వామం=ఎడమకన్ను, వ్యాకరణస్య=వ్యాకరణమునకు, ఐక్త్యం=ఐక్తయో, యస్య=ఎవనియొక్క, ఇతరత్ ఈక్షణం = వేరుకుడికన్ను, ప్రఐక్త్యం=వ్యాకరణప్రసక్తయో; పురః=మఱి, యదీయా=ఎనిది, శయ్యా=పడక, వ్యాకరణస్య=వ్యాకరణమునకు, సాధు = చక్కగా, భాష్యం=వ్యాఖ్యానమును, విదధే=చేసెనో; యద్వాహా=ఎవనియొక్కవాహనమైన, ద్విజశేఖరః=బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుడు-పక్షిరాజు, శ్రుతిమయః = వేదములే స్వరూపముగాఁగలవాఁడో; యస్య=ఎవనియొక్క, న్నమా=ఓడలు, భారతీ = సరస్వతియో; హీరంగేశ=ఓశ్రీరంగనాథా! తస్య=అట్టి, తే=నీయొక్క, గోష్ఠ్యాం=గోష్ఠిలో, క విజనః=కవిసమూహము, నుతిం=నీస్తోత్రమును, కర్తుం = చేయుటకు, త్రస్యతి=భయపడుచున్నది.

తా. ఓశ్రీరంగనాథా! తమయెడమకన్నయినచంద్రుఁడు చాంద్రవ్యాకరణమును, కుడికన్నయినసూర్యుఁడు సౌరవ్యాకరణమును జేసినది గాక; తమపడకగానున్న ఆదిశేషునశమున ఆపతంజలి వ్యాకరణమునకు భాష్యమును జేసెను; మఱితమవాహనమైన గరుత్మంతుఁడో సకలవేదస్వరూపుఁడై యున్నవాఁడు; ఇదేగాక, తమఓడలైన సరస్వతియో సర్వభాషాస్వరూపిణి యై యున్నది; ఇట్లుండు తమగోష్ఠియందు ఏకవి తమను పొగడ శక్తుఁడగును? నీ. ఏవానివామసరమీక్షణం బగుచంద్రుఁ

డావ్యాకరణమున శ కగును వక్త

యేవానిదక్షిణ శ మీక్షణం బగుసూర్యుఁ

డీవ్యాకరణమున శ కేప్రవక్త

యేవానివర్ణంకశమే యగుశేషుఁ డా

వ్యాకరణమునకె శ భాష్యకర్త

యేవానివాహమే శ యా నై నతేయుఁడు

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 515.

వేదమయుఁడె యాచు న వెలయు మఱియు

తే. నెవరికోడలు భారతి న యపును నట్టి
నిన్నుఁ గనుఁగొని మునుకొని న సన్నుతింపఁ
గల కవిశ్రేష్ఠుఁ డేగోష్ఠి న గలఁ డెనంగ
రంగనాయక ! పాయ కేఱుంగఁ జెపుచు.

ఇ. విష్ణువామేశ్వరము—విష్ణువునకు వామనేత్రము. ఇతఁడు కల్పాంతరములందలి అపరాధాంతరములలో సముద్రపుత్రుఁడును, అత్రులనూ యలపుత్రుఁడు నై, నక్షత్రబాహుళ్యేషధీ తపోయజ్ఞముల కధిపతియు, అశ్విన్యాదులకు పతియునై, బృహస్పతిదార యైన తారవలన బుధుని గనుకొని, మనకు రాత్రులయం దంధకారహరణమునకై ఆకాశమందు కనబడుచునే యుండునతఁడు. ఇతఁడే చాంద్రవ్యాకరణకర్త.

సూర్యుఁడు.—విష్ణువునకు చక్షుణనేత్రము; ఇతఁడును కల్పాంతరమున ఆది తికశ్యపబ్రహ్మలపుత్రుఁడును, ఛాయాసంజ్ఞాదేవులధర్తయు నై, వైవస్వతమును వృశాచముని శనినికొ గనుకొని, మఱి యునున తపతి అనుకూతులనుకొ గనుకొని, ద్వాదశాదిత్యులలో నొకఁడై ప్రాతిర్థ్యధ్యాన్నాసాయంకాలములలో బ్రహ్మరుద్రవిష్ణుస్వరూపుఁడు నై, మనకు పగలునె అంధకారహరణార్థ మై ఆకాశమందు కనబడుచునే యుండునతఁడు. ఇతఁడు సౌరవ్యాకరణకర్త.

ఆదిశేషుఁడు.— విష్ణువునకు శయ్యయైయుండునతఁడు. ఇతఁడు కద్రూక శ్యపులపుత్రుఁడై బదరికాశ్రమాది దివ్యక్షేత్రములలో తపస్సు చేసిచేసి తనన త్యసిష్ఠాధైర్యాదులకు మెచ్చి బ్రహ్మయిచ్చిన భూభారవహనమంతటి శక్తియు, రుద్రుఁడిచ్చిన విష్ణుశయ్యాస్వరూపాద్యాసక్తియును గలిగి, గరుత్మన్వైత్రితో సహస్రశ్రణామూర్తి యై పారిషద్గణప్రధానుఁడునై యుండి, కల్పాంతరములలో లక్ష్మణ బలరామ రామానుజా ద్యవతారములలోను నున్నతఁడు.

ఇ. పతంజలి — ఆయాదిశేషసంఘాతుఁడై సంస్కృతమున వ్యాకరణమునకు భాష్యకారకుఁడును, యోగకాస్త్రమునకు ప్రవర్తకుఁడు నైనయతఁడు.

ఇ. గరుత్మంతుఁడు = విష్ణువాహనము—ఇతఁడు పౌరుషేయమైన వేదమే స్వరూపముగాఁ గలవాఁడు. ఇతఁడు వినతాకశ్యపులపుత్రుఁడై, కద్రువదగ్గఱ నున్న వినతదాసీత్వమును పోగొట్టి దేవేంద్రునుండి యమృతము దెచ్చి కోరిన కాద్రవేయులకిచ్చి ఆహారముకోరి తల్లియు తరువున పులిందుని భక్షణముచేసి, తనబలము ప్రబలింపుటకై విభావసుసుప్రతీకులు దాయభాగమునకై యెక్కి క్కరు శపించుకొని రూపము మాజీయున్నగజకచ్చపములను భక్షణముచేసి ఒకవృక్షశాఖయందు నిలువఁగా, ఆబరువునకాశాఖ విలుగఁగా, అందలివాలఖి ల్గులను మెల్లఁగ దించి రక్షించినయతఁడు.

సరస్వతి.—బ్రహ్మభార్య. ఈమె విద్యుల కధిష్ఠానదేవతయై తననాలుకాస్త ములలోను అక్షమాలా శుక కమల పుస్తకములను ధరించినదియై, సంగీతసాహిత్యములు రెండును స్తనములుగాఁగలిగి, ఆవిద్యలు కోరి అభ్యసించువారికి బిడ్డలకువలె ఆస్తన్యపానమిచ్చుచు, తన్ను శరదృతువున పూజించువారికిని విద్యాసంపన్నతకలుగఁజేయుచుండునామె. ఈమెయే బ్రహ్మనుగన్న విష్ణునికోడలు.

గ॥ పున రంజలిం బద్ధా సప్తార్థనమ్ ॥

655

వ. మఱల నంజలీబంధంబును బ్రార్థనానుబంధంబునుం గావించి.

వృ॥వరగుణగణసీమా వారిదశ్యామధామా

నతత మమరరామా సంగసంగీతనామా

పరిహృతభవదామా భాసితాకల్పహేమా

మమ కలయతు భూమా మంగలు రంగధామా॥ 656

అ. వరగుణగణసీమా=శ్రేష్ఠములైన గుణసమూహములకు సీమాభూమియు, వారిదశ్యామధామా=వేషమువలె నీలకాంతులు కలవాఁడును, సశితం=ఎప్పుడును, అమరరామాసంగసంగీతనామా=దేవస్త్రీలతోడికూడికతో పాడంబడుచుండెడు నామధేయములు కలవాఁడును, పరిహృతభవదామా=పరిహరింపఁబడినసంసారపాశములుకలవాఁడును, భాసిత-ఆకల్ప - హేమా=ప్రకాశించెడు-అభరణములలోని-బంగారముగలవాఁడును, భూమా=సర్వాభిశాయియై న్న

రంగధామా=శ్రీరంగ ధాముడు, మమ=నాకు, మంగలం=శుభమును, కలయతు =కలుగఁజేయునుగాక ?

తా. సకలకల్యాణగుణములు కలిగి, సంసారబంధములు తొలగించుచు, నీలమేఘవర్ణుడై సువర్ణభూషణుడై దేవతలు దేవతాస్త్రీలతోడఁ గూడి పొగడఁబడెడు శ్రీరంగనాథుఁడు మాకు మంగళప్రదాత యగునుగాత !

విజయమంగళము.

భూముఁ డచిరసుగుణనికరసీముఁ డసితలసితజలద
ధాముఁ డమితశుభదఃనుత్రనాముఁ డపహృతాఖిలాఘు
దాముఁ డమలభూషణాళితహేముఁ డతులభంగి రంగ
ధాముఁ డచల రం గెనంగఁ ३ దా నొనంగు మంగళంబు.

గ॥ అన్యతో వీక్ష్య సప్రశయమ్॥ 657

న. మఱొక్కప్రక్క వీక్షించి విశ్వాసంబునుం గావించి.

శ్రీరంగనాయకీవర్ణనము.

శ్రీరంగనాయకి—ఈమె శ్రీమన్నారాయణుని యపారకృపాస్వరూపిణి యాటచేతనే సదా ఆవిష్టవక్షస్థలవాసినియే యైయుండుటే కాక, అమృతమథనమపుడు నాక్షీరసాగరకన్యకయు నై లోకమాతయు నాటచేత సర్వదా వాత్సల్యమున సర్వచేతనసంరక్షణమునకై తనభర్త యైనయావిష్టపునకె పురుషకారిణిగా నిత్యానపాయనియు నై యున్నయామహాలక్ష్మియే ఆనారాయణాపరరూపులైయున్నయీ శ్రీరంగనాయకుల కిట్లు దేవియై శ్రీరంగనాయకి యను తిరునామముతో ప్రశస్త యైయుండునట్టియామె.

శ్లో॥ స్వామినీం నామి నీలబ్జ

మదమోచనలోచనామ్

అంగనాం రంగధామ్నాఽన్య

దీప్తిం మూర్తిమతీ మివ॥

అ. నీలాబ్జ-మనమోనన-లోచనాం=నల్లకల్పలయొక్క-గర్వమును - విడిపించు-కన్నులుకలదియై, మూర్తిమతీం=శరీరధారిణియైన, దీప్తిమివ=కాంతినివలె, స్వామిసిం=జగదీశ్వరియైన, అస్య=ఈ, రంగధామ్యుః = శ్రీరంగనాథునియొక్క, అంగనాం=స్త్రీయైనమహాలక్ష్మిని, నామి=ననుస్కరించుచున్నాను.

తా. నల్లకలువలవలె అందమైనకన్నులుకలిగి జగదీశ్వరి యైన శ్రీరంగనాయకిని మూర్తిమంతమైన యారంగనాయకునికాంతినివలె ననుస్కరించుచున్నాను.

తే. స్వామిని! నీకు వేవే ప్రణామ మిడెద

మేచకోత్పలదలమదరమోచకప్ర

ణధనయనయుగీ! రంగనాయకీ! స

మిద్ధగంగనాయకమూర్తి నుత్తనీప్తి!

దేవీ ముద్దిశ్య. — అద్దేవి నుద్దేశించి. —

వృ॥ మోహలోన్మూలనమూలికా భవజహం మోక్షార్థనిశ్చేణికా

చేతశ్శుద్ధివిధానసిద్ధగులికా చింతితమశ్శ్రద్ధికా

విద్యావిభ్రమశాలికాఽసి కమలే విష్ణో రురోమాలికా

మాత స్త్వం మమపారిజాతలలికా మోదాంబుధే ర్విదికా॥

అ. హేమాతః=ఓతల్లీ! హేమలే=ఓమహాలక్ష్మీ! త్వం = నీవు, భవజహం=సంసారమును-పాపమును అంటినవారికి, మోహ-ఉన్మూలన - మూలికా = అజ్ఞానమును-మైముఱపును - పెల్లగించుటకై - ఓమధీవిశేషమును, మోక్షార్థ - నిశ్చేణికా = ముక్తిమార్గమునకు - నిచ్చెనయును, చేతశ్శుద్ధి-విధాన - సిద్ధగులికా = మనశ్శుద్ధిని-చేయుటకై సిద్ధగుటికయు, చింతితమః-చంద్రికా=వ్యసనములనెడి యంధకారమునకు-వెన్నెలయు, విద్యా విభ్రమశాలికా=విద్యలకు - విలాసశాలయు, విష్ణో=విష్ణువునకు, ఉరోమాలికా=వక్షఃస్థలమందలి బంగారు సరమువంటిదియు, మోదాంబుధేః వీచికా=సంతోషసముద్రమునకు - అలయు, మమ=నాకు, పారిజాతలలికా=కల్పవృక్షలతయు, అసి=అయితివి.

తా. ఓతల్లీ! ఓమహాలక్ష్మీ! నీవు సాంసారికులకు అజ్ఞానము తొలగించుచు,

మోక్షమార్గము గలిగించుచు, మనఃపారీశుద్ధ్యును పఱచించుచు, వ్యసనాంధ[•]
కారము మఱచించుచు, వివిధవిద్యలకును విలాసకాల యై, విష్ణువునకు పక్షో[•]
మాల యై, బ్రహ్మోనందము నందఁజేయుచు, కల్పవృక్షలతికవలె మాకు సకలా[•]
పేక్షలనుకొనఁగలపఱచుచున్నావు కదా ?

సీ. బలుమోహములవృక్షాహారములను నున్ములన
మును జేయుమూలిక శ్రీ మొలక యనఁగ
విపులమోగముఁ జోపు శ్రీ విమలమోక్షముఁ జూపు
సరణికి నిశ్చేణికరణి యనఁగ.
బద్ధచేతనులకు శ్రీ నిద్ధచేతశ్శుద్ధి
నలవఱిచెడిసిద్ధశ్రగుళిక యనఁగ
మంతు కెక్కినవంతరచింత లన్జితటి
ప్రకరంబునకును జంక్షద్రుక యనఁగ

తే. సకలవిద్యల విభ్రమశాలిక యన
విశ్రుతాశ్రితులకు హర్షశీచిక యన
నలరి హరి యుగోమూలిక శ్రీ యమునసీపు
సతత మైతి మా కిలపారిశ్రాతలతిక.

శృశానుః — శృశానుః —

శ్లో॥ కాంత్యేన హంత ! వృత్త్యాపి
కమలా మతీచంచలామ్
అశిష్టే ప్సేవ రజ్యంతీ
మభిప్రేతి కథం బుధః॥

660

అ. కాంత్యాశ్వాస=కాంతిచేతవలె, వృత్త్యాపి=నడవడిచేతఁగూడ, అతిచం
చలాం=మెఱుమును మించినదియు-మిక్కిలిచంచలగుణము కలదియై, హంత
=అయ్యా ! అశిష్టే ప్సేవ=కష్టముకానివారియందే, రజ్యంతీం=రంజిలుచున్న,

కమలాం=లక్ష్మిని, బుధః=జ్ఞానియైనవాడు, కథం=ఎట్లు, అభిప్రాయ = స్తుతి
చుచున్నాడు ?

తా. కాంతితోమాత్రమేకాక, కీలముతోగూడ మెఱుమువలె చాంచల్య
గుణముతో, సామాన్యలనుగూడ రంజింపజేయుచుండునట్టి యీలక్ష్మి నెవడు
బుద్ధిమంతుడైనవాడు స్తోత్రముచేయుచుండును ?

తే. కాంతిచే గాక నృత్తిచే గమలం గనంగ

జంచలగ జంచలక్షిగ నెంచ మించి

శిష్యులనుగా కశిష్టులః జిత్త మలర

జేయుదానిని బుధుః డెట్లు చేయు స్తుతుల.

తథాహి.—అదినరే ?

వృ||ప్రాకర్మ్యం క ఘృష్టితో మణిమయం పాలాశశయ్యామపి
ప్రాయః ప్రార్థయతే కదన్నమిన యఃక్షీరాదనం దృష్టవాన్
ప్రాశ్నాత్యేష కదుష్టికా మమృతవత్ప్రాగాత్తపీతాంబరః
కంఠాం యాచతి భృత్యన త్త్రితివతి రక్షీకటాక్షాత్యయే॥

ఆ. యః=ఏ, క్షీతిపతిః=భూపతి, ప్రాక్=మునుపు, మణిమయం = రత్న
మయమైన, పర్యంకం=పడకను, అధిష్ఠితః=ఎక్కియుండినవాడో, సవీషః =
అయితడు, లక్ష్మీకటాక్షాత్యయే = లక్ష్మీకటాక్షముయొక్క విడుపునందు,
ప్రాయః=బహుగా, పాలాశశయ్యామపి=ఆకుపడకనుగూడ, ప్రార్థయతే=కో
రుచున్నాడు, యః=ఎతడు, ప్రాక్=మునుపు, క్షీర-దనం=పాలయన్నము
ను, కదన్నమివ=శ్రేష్ఠాన్నమునువలె, దృష్టవాన్=చూచినవాడో; సః=అతడు,
కదుష్టికాం=చక్కనిగంజిని, అమృతవత్=అమృతమునువలె, ప్రాశ్నాతి=
త్రాగుచున్నాడు, యః=ఎతడు, ప్రాక్=మునుపు, ఆత్తపీతాంబరః=ధరిం
పఁబడిన బంగారువస్త్రము కలవాడో; సః=అతడు, భృత్యవత్ = పనివాడు
వలె, కంఠాం=కంఠను, యాచతి=అడుగుకొనుచున్నాడు.

తా. లక్ష్మీకటాక్షమున్నపుడు ఎట్టిప్రభువునకుగానీ, రత్నాలపడకయు

న్నను; అలక్ష్మికటాక్షము లేనపుడు ఆకులపడకయే యుండును. అట్లే మునుపు పాలన్న ముండినను; వెనుక గంజియన్నమే అమృతమువలె నుండును. అట్లే మునుపు పట్టుపీతాంబర ముండినను; వెనుక కంఠయే యుండును.

తే. మొదల మణిశయ్య, దళశయ్యఁగ్గ దుదఁ బరుంచు
మొదలఁ బొలోగిరము, గంజిశ్శ తుద వరించు
మొదలఁ గనకాంబరము, గంతశ్శ తుద ధరించు
లక్ష్మీ గనుఁగొన్న వెనుగొన్నఁగ్గ దక్షిణమున.

గ|| అన్యచ్ఛానధేయమ్||

662

ప. మఱియు నొకటి వినుము.

వృ||దాతు ద్వారియపష వారణ మగాత్తద్వార్యహో వారణం
పశ్యత్యద్య చిరా దశేత భువి యో భూస్తస్య శేతే భుజే
నాహారానపి లేభిరే యదబలా హారా నమూస్తస్మియా
విందం తే కమలాద్యగూర్తిభిరహో నిమ్నా భవత్యన్నతః||

అ. యః=ఎవఁడు, దాతుః=దాతయొక్క, ద్వారి = కడపలో, వారణం=నివారణమును, అగాత్=పొందెనో; తద్ద్వారి=ఆదర్శినివాకిట, ఏవః=ఈ దాత, వారణం=నివారణముగా-ఏనుఁగును, పశ్యతి=చూచుచున్నాఁడు. యః=ఎవఁడు, చిరాత్=చాలాకాలముగా, భువి=నేలలో, అశేత=పండుకొనెనో; తస్య =వానియొక్క, భుజే=భుజమందు; భూః=భూమి, ఆద్య=ఇప్పుడు, శేతే=పండు కొనుచున్నది, యదబలాః=ఎవరి స్త్రీలు, ఆహారానపి = ఆహారములనుగూడ, నలేభిరే=లభింపరో, అమూః = ఈ, తస్మియాః = వారిప్రియురాలిండును, హారాన్=హారములను, విందం తే=లభించుచున్నారు. కమలాద్యగూర్తిభిః=లక్ష్మికటాక్షతరంగములచేత, నిమ్నః=తక్కువైనవాఁడుకూడ, ఉన్నతః=ఎక్కువైనవాఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు, అహో=అశ్చర్యము!

తా. ధనవంతుల వాకిట దర్శింపబడు రానీయఁబడకున్నను, లక్ష్మికటాక్షము కలిగినపుడు ఆదర్శింపబడు తమవాకిట ఏనుఁగులు నుండునంతటి ధనవంతు లగు

దురు. అట్లే, నేలనే పండుకొనువారును తమభుజబలముచేత నేలసంతయుఁ బాలించుచుందురు. అట్లే ఆహారమే అంశనిస్త్రీబుకూడ ముత్యాలహారాలు కలవాకాదురు. ఇట్లే ఎంతవీడుఁడైనను; ఎంతోయున్నతుఁడగును.

ఉ. వారణమే దర్శిద్దునకు శ్రీ వారణ మాతనిద్వారమంద యే ధారుణిః బండు నెవ్వఁడె. రథారుణి యాతనిబౌహువందయా హరిము లేచిదేని సతీహార మురంబున వేయుఁ గుల్కియా హరి! రమవీక్షణోర్త కల శ్రీ నప్పడెనిమ్ముఁడునున్నతుండగున్.

గ|| పునరిదంచ బోధవ్యమ్, ఇతి శ్రీయ ముద్దిశ్య|| 664

వ. మఱియు నిదియొంటి విను మని యుద్దేవిన యుద్దేశించి.

వృ||హంతు ర్బంధుజనాన్ ధనార్థమనఘాన్ గంతుః పరస్త్రీశతమ్ రంతు ర్జంతువిహింసకై స్సహజనై స్సంతుష్యతో వంచనైః వక్తు స్త్రీక్ష మయుక్తమేవ సచనం పక్తు ర్మితం చౌదనమ్ నిత్యం నృత్యసి మందిరేషు కమలే! క్వత్యం తవై తన్మతమ్||

అ. ధనార్థం=ధనముకోసరమై, అనఘాన్=నిరోధులైన, బంధుజనాన్=చుట్టములను, హంతుః=పడఁగొట్టువానియొక్కయు; పరస్త్రీశతం=సూఱుపరస్త్రీలను, గంతుః=హంతువానియొక్కయు; జంతువిహింసకై=జీవిహింస చేయుచట్టి, జనై స్సహ=జనులతోఁగూడ, రంతుః=క్రీడించువానియొక్కయు; వంచనైః=మోసములచేత, సంతుష్యతః=సంతోషపడువానియొక్కయు; అయుక్తం=యుక్తముకాని, పచనం=మాటను, త్రీక్షమేవ=తోడనే, వక్తుః=చెప్పెడువానియొక్కయు; మితం=కొద్దియైన, ఓదనం=అన్నమును, పక్తశ్చ=పండువానియొక్కయు; మందిరేషు=ఇండ్లలో, హేకమలే=ఓలక్ష్మీ! నిత్యం=ఎప్పుడును, నృత్యసి=ఆడుకొనుచున్నావు. తవ=నీయొక్క, ఏతత్=ఈ, మతం=అభిప్రాయము, క్వత్యం=ఎక్కడిది?

తా. ఓలక్ష్మీదేవి! నీవు లోకములో ధనముకోసరమై యెంతోయోగ్యులైన చుట్టములనుగూడఁజెడఁగొట్టుటయు, ఎందఱుపరస్త్రీలైనఁజెడఁగొట్టుటయు,

జీవహింసకులతోఁ గూడుకొనుటయు, మోసగాండ్రతోఁ జేరుకొనుటయు, ఎప్పుడు చెడుమాటలాడుటయు, ఇతరులకుఁగాక తనపొట్టకే వండుకొనుటయు ఇట్లయు క్తకార్యములే చేయువారలయిండ్లలోఁ గూడ ఆడుకొనుచుండెదవు. నీకిట్టిపదవిక యెక్కడినుండి వచ్చినదో? తెలియదు.

ఆ. బంధుహింసకులయు ర జంతుఘాతకులయుఁ

బరవధూపరుల నరబద్ధపరుల

వంచకులయుఁ దమకై ర పాచకులయు నిండ్ల

నృత్యమీ కభీష్టరకృత్యమోక P

అన్యచ్ఛ. — మఱియు. —

వృ॥ యేషా మన్యకశత్ర దర్శనకళా వ్యుత్పత్తిశూన్యే దృశౌ

మూఢం హృచ్చపరా ర్చిచింతనవిధౌ మిథ్యానభిజ్ఞం ముఖమ్

అప్రజ్ఞాతపశూన్ బుభుక్షితశిశూ నభోగ్యకై స్తామ్యత

స్తేషాం లక్ష్మీ! గృహాన్ దృశా భవసరిన్నావేహ నావేక్షసే॥

ఆ. యేషాం = ఎవరియొక్క, దృశౌ = కన్నులు, అన్యకశత్ర-దర్శనకళా-వ్యుత్పత్తిశూన్యే = పరదారలను-చూచుటనెడికార్యమునందు-తెల్పిహీనములైనవో; హృచ్చ = హృదయముకూడ; పరా ర్చి-చింతనవిధౌ = ఇతరులకష్టములను ఆలోచించుకార్యముందు, మూఢం = తెలివితేనిదియో; ముఖం = మొగము, మిథ్యా-అనభిజ్ఞం = అబద్ధమును-తెలియనిదియో; అప్రజ్ఞాతపశూన్ = తెలియఁబడని గోవులను, బుభుక్షితశిశూ = ఆకలిగొన్నబిడ్డలనుకొ, అభోగ్యకై = ముచ్చునీళ్ళతో, తామ్యతః = అనఁచుచున్న, తేషాంగృహాన్ = వారియిండ్లను, హేలక్ష్మీ! = ఓలక్ష్మీదేవీ! ఇహ = ఇక్కడ, భవసరిత్ = నావా = నుసారమునెడియేటికి-ఓడివంటిదైన, దృశా = నీచూపుతో, న+అవేక్షసే = చూడవు?

తా. ఓలక్ష్మీదేవీ! నీ వాపరదారలను జూడనైన గోరొచూపులును, పరుల కష్టములను తెలిసికోలేనిమనుషును, అబద్ధమాడఁగోరును, పశువులకైన కీళ్ళులకునైన పెట్టలేని లేమిడియును గలవారి యొక్క వానశీళ్ళకును కడిపోయెడియిండ్లను కండ్లనైన జూడవేమి?

ఆ. పరకశత్రచింత శ పరదుఃఖచింతయుఁ

గల్గ సుత లేక శ కలిమి లేక

పనుల నినులతోన శ పిచవాన గలముండఁ

నూడవేల ? పోలఁ శ జూడు లక్ష్మీ!

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

గ॥ సఖే ! మానసభేదజననీ తవేయం వాణీ యతః; ఏతాదుశ్శీలే
మృత్యుశ్యమానాః సాధుజనానువయుక్తాః సంపదాభాసాః,
ప్రత్యుత్థితమృత్యుతరణకారణభువనజననీకృపాకటాక్షవైధుర్య
నిబంధనావన ఉక్తంహి గుణహానే రుదధిమహితృవైముఖ్య
నిబంధనత్వ ముచితజ్ఞేన నముచిద్విషా॥ 667

వ. సఖా ! నీవలుకిది నామనఃభేదము పలుకె యగుచున్నది. ఈ
కుసుపద లాకుశీలురయందుఁ గనబడునవియైనను, సజ్జనుల
కనువయు క్తములె యవు ; కావున నవి విచారింప సంసార
ము తరింపఁ గారణంబులగు నాలక్ష్మీకటాక్షంబులు కలుగమి
యెఘలముగా కలిగించునవి యవు. ఇది యుచితజ్ఞాఁడైన నము
చిఘ్నునిచే నానుశీలాది సుగుణజాతంబులు దోషీభూతంబు
లగుటకు లక్ష్మీకటాక్షవైముఖ్యమై ముఖ్యకారణంబుగఁ బ్ర
ఖ్యాపింపఁబడియె.

ఇ. నమచిఘ్నుడు = ఇంద్రుడు—ఇతఁడు విరావతముపై వచ్చుచుండే
దుర్వాసుఁడొకానొకడు తెచ్చియిచ్చిన పుష్పమాలిక తనకిచ్చినందునఁ తా
ముఁ దనగల్గేంద్రముగండస్థలముమీఁద పెట్టివేయఁగా, అది దానిఁ దవలొండ
మునోడిసి విచ్చిపుచ్చె; చండకోపముండైనయూముని దానిఁగని లక్ష్మీప్రసంగైన
యిదియుట్లుచేసినందున నీపాలించులోకంబులందు లక్ష్మీ నివసేంపకండుఁగాకని
శసించె. అపుడు లక్ష్మీ ఆవిర్భవింపక, యజ్ఞాదులు సంభవింపకయె, బ్రహ్మాదిదేవ

తలు హవిర్భాగములు దొరకమికిం జింతించి సంస్తుతించిన, సంతసించినయాల
క్షీ మణల సకలలోకహితముకొఱకుఁ బ్రాదుర్భవించి యాదేవేంద్రునిచేతను
బ్రశంసింపఁబడినయామె. — ఇది విష్ణుపురాణోక్తము.

శ్లో॥ సద్యో వై గుణ్య మాయాంతి

శీలాద్యా స్సకలాగుణాః

పరాఙ్ముఖీ జగద్ధాత్రి

యస్య త్వం విష్ణువల్లభే॥

668

అ. హేవిష్ణువల్లభే! ఓమహావిష్ణువునకు క్రియమైనదానా? హేజగద్ధా
త్రి! ఓలోకమాతా! త్వం=నీవు, యస్య=ఎవనికి, పరాఙ్ముఖీ= అభిముఖురా
లుకాకపోతివో; తస్య=వానియొక్క, శీలాద్యాః=సౌశీల్యము మొదలైన, సక
లాః=సమస్తమైన, గుణాః=గుణములు, సద్యః=అప్పుడే, వై గుణ్యం=విరుద్ధగుణ
త్వమును, ఆయాంతి=పోందుచున్నవి.

తా. ఓలోకమాతా! ఓమహాలక్ష్మీ! నీవెవరివిషయములో మొగము త్రిప్పి
కొందువో; వారిసకలసద్గుణములును అప్పుడే విఘటములై పోవును గదా?

క. శీలము లోనగు నుగుణము

లోలిం గొఱ గాదు గాదె? యోలక్ష్మీ! యో

లోలాక్ష్మీ! లోకావన

లోలుప! వానికి నెవని విరోధికింప విలన్.

తతశ్చ. — తర్వాతను. —

శ్లో॥ సంపత్తిః కింపచానానాం

సంప్రాప్తా కాపథేన యా

సరకానుభవోదర్శా

న సా లక్ష్మ్యోః కృపాఫలమ్॥

669

అ. యాసంపత్తిః=ఏసంపద, కింపచానానాం=అల్పము, కాపథేన=అక్ర
మమార్గముచేత, సంప్రాప్తా=పొందఁబడినదో; సరకానుభవోదర్శా = సర

కానుభవమే ఉత్తరఫలముగాగల, సా=ఆనందపద, లక్ష్మ్యః=లక్ష్మీదేవియొక్క, కృపాఫలం=కృపకు ఫలము, న=కాదు.

తా. అన్నిటూ ఆ కమమార్గమున సంపాదించునందన నరకానుభవమునకే కలుగుఫలము గాని, లక్ష్మీకటాక్షఫలము కానేరదు.

క. చలచిత్తులనంఁగితిలు

చెలఁగుం గడ? కావధంబురచే నయిన న్ని

చ్చలు నగకోదర్శంబులె

నలలితలక్ష్మీప్రనాదరసఫలత లేమిన్.

తిథాహి .—అది సరే.

వృధాన్యం మన్యోయా తృణీకృతబుధా ధర్మేషు దుర్మధనః

సేర్వ్యా స్తామనపుణ్యలేశవిలసత్సంపల్లవాః పల్లవాః

పంచాంగా నపహాయ పంచషడినై రాకల్ప మల్పా ఇమే

భోక్త్యం తే బా! యాతనాబహువిధాఃకార్తాంతగర్తాంతరే॥

అ. తామన-పుణ్యలేశ-విలసత్-సంపత్-లవాః=తమగుణసంబంధి యైన-
అణుమాత్రపుణ్యముచేత-ప్రకాశించెడు-అణుమాత్రసంపద గలవారై, ధన్యం
న్యతయా = తన్ను తాను ధన్యులగా నెన్నుకొనుటచే, తృణీకృతబుధాః=తృ
ణముగాఁ జేయఁబడినపెద్దలు గలవారును, దుర్మధనః=దుర్బుద్ధి కలవారును,
ధర్మేషు=ధర్మకార్యములలో, సేర్వ్యాః=ఈర్ష్య కలవారునైన, ఇమే=ఈ, అ
ల్పాః=నీచులగు, పల్లవాః=విటులు, పంచషడినైః = అయిదాఱుదినములతో,
పంచానుక=పంచప్రాణాలనుక, అపహాయ=విడిచి, కార్తాంత-గర్తాంతరే=
యమసంబంధియైన-పల్లమునడుమ, బహువిధాః=అనేకవిధములైన, యాతనాః
=తీవ్రవేదనలను, అకల్పం=కల్పంతమువఱకు, భోక్త్యం తే=అనుభవించగలరు.
బా! =అయ్యా!

తా. తమగుణము గలిగియు, అణుమాత్రముపుణ్యముచేత కొంతసంపత్తు
కలిగియు, తమను కృతార్థులనుగా నెంచుకొని, పెద్దలను లక్ష్యముచేయుక దు

య్యధితో నీచులై ధర్మదూషకులునై ప్రాణాలువిడిచి చాలాకాలము అనేకవి
ధనులై న నరకబాధ లనుభవించగలరు అయ్యో!

తే. తాము ధన్యుల మని యెన్ని ర ధర్మవిదులఁ
దృణముగా నెంత్రు, ధర్మంబులను గృతేక్ష్య
లలమి సంపల్లవులు పల్లవులు చరింత్రు
ప్రాణములు వ్రీలి యాతన ర్ లులుపితాలఁ
గుమలికార్తాంతగర్తాంతరమునఁ గాంత్రు.

గ॥ యచ్చ భణితం భవతా తత్ర భవత శ్శిష్టా లక్ష్మీ ర్నవిందత
ఇతి తదజ్ఞానోపజ్ఞ మవజ్ఞాతు మేవ-హమ్ ఇత స్సాధుజనే
భ్యోముక్త్యైశ్వర్యపర్యంతనిరంతర భగవద్భక్తిసంపదం సంప్ర
దదతే దూరాపస్తతమోవికారా వారాశిదుహితురుదారాః
కటాక్షౌ సాధునుధాధారాః॥ 671

న. విశిష్టు లగుశిష్టులను సయితము లక్ష్మీ సమీక్షింప దని “యే
షా మన్యకశత్ర ” మనువృత్తముచేత నెది నీచెప్పినదియో?
యది నీచుజ్ఞానోపజ్ఞ మని తెలియదగినది; లక్ష్మీకటాక్షము
లు సాధుతరనుధాధారలవలె సాధుజనులకుఁ దమోవికార
ములు చొలఁగించి నిరంతరనిర్వాణైశ్వర్యపర్యంత మైనభగ
వద్భక్తి యనుసంపత్సమృద్ధిని గలిగించుచుండునవి.

టి. భణితం = చెప్పినమాట, అజ్ఞాన-ఉపజ్ఞం = తెలివిలేమికి-ముఖ్యకార
ణమునుగా.

వృ॥ సాభోగారంభజృంభన్త దకితపవరీరంభసంపీడ్యచూన
ప్రాథస్త్రీరత్నహారప్రశిథిలగుణచర్చుగురా స్సంపదోఘాః
సాధూనాం మాన్యభూషణ సురపురనిరసీకాదక్షంహిలోకే
భోక్ష్యం తే మోక్షమంతే స్థిరనిరవధికానందధారాత్మకంచ॥

అ. సంభోగ-ఆరంభ-జ్యంభత్ - మద-కితవ-పరీరంభ-సంపీడ్యమాన-ప్రాధ-
 స్త్రీ-రత్నహర-ప్రశిఖిల-గుణవత్ - భంగురాః = సంభోగమునకు-ఆరంభములో -
 విజృంభించెడు-మత్తుతో-గూడిన -ధూర్తులయొక్క-కాగిలిచేత-నిలుపలదెడు-
 ప్రోడస్త్రీలయొక్క-రత్నాలసరములలోనుండి-జాఱిపడెడు-త్రాడువలె- (గుణ-
 మవలె)-తునిగిపోయెడునవియైన, సంపత్ ఓఘాః=సంపదలసమూహములు, సా-
 ధూనాం=సత్పురుషులకు, మాస్తభూవక్=కలుగవు, తే=వాడు, లోకే=లోకముం-
 దు, సురపుర-నిరసీకార-దీక్షం=స్వర్గలోకమును-నిరసించుటయందు- సమర్థమై-
 నదియు, సిర-నిరపథిక-ఆనందధారా-ఆత్మకం=స్థిరమై-అత్యంతమైన-ఆనందధార-
 యే స్వరూపముగాఁగలిగియున్నైన, మోక్షం=మోక్షమును, అంతే=అంతిమకాల-
 మందు, భోక్తృంతేహి=అనుభవింపఁగలవారు కదా ?

తా. పతులగాధాలింగనములచే తునిగిపోయిన ప్రాధాంగనలహారాలవలె
 అస్థిరములైన సంపదలు లక్ష్మీకటాక్షములేని పురుషులకు చేరకున్నను ; ఆపురు-
 షులు స్వర్గాద్యానందములకంటె మించి నిత్యానందస్వరూపమైన మోక్షమును
 తమయంత్యకాలమున అందఁగలవారే కదా ?

మాలిని. రతిముఖపరిరంభారంభజ్యంభన్తదోద్య

త్కితవదృఢతరోరఃఖేటపాటద్వధూటీ

ధుతకుచతటహానోరన్తుక్తముక్తగుణాస్త్రి

లతిసురపురు లందర్ హార్యపేక్షుల్ ముముక్షుల్ ॥

దండన్వయము:—సురతారంభమందలి కాగిళులయారంభములతో విజృం-
 భించెడి మత్తుచేత రేఁగుమండు ధూర్తులదృఢతరములైన వక్షోవాటికలచే
 పగులు పొల్లుచున్న స్త్రీలయొక్క యెగురఁగొట్టఁబడెడి తొమ్మలలోని హ-
 రాలలోనుండి వీడిపోయిన ముత్యాలదారాలవలె అస్థిరములైన సంపదలను
 స్వర్గములను గూడ మీఱినవారై యాహరియందలిభక్తియుఁ గలవారై
 మోక్షము దాసక్తి కలవారు అందఁ నే అందరు.

కించ. — మఱియు —

వృ॥ లక్ష్మీకటాక్షపూరః

సజయతి యదుపచయ తారతమ్యేన

సరసురపశుప్రజానాం

పతయ స్సృష్టర్హంత ! జాతవః కేఽపి॥

673

అ. యత్ - ఉపచయ - తారతమ్యేన = ఏలక్ష్మీకటాక్షముయొక్క - అభివృద్ధి
యొక్క - ఎచ్చుతక్కువచేత, కేఽపి = కొన్ని, జాతవః = జంతువులు, సర-సుర-
పశు-ప్రజానాం = నరులకును-సురలకును- పశువులకును- ప్రజలకును, పతయః =
పతులు, స్సృష్టః = అయిరో; సః = ఆ, లక్ష్మీకటాక్షపూరః = లక్ష్మీకటాక్షముయొక్క
సంపూర్ణత, జయతి = సర్వోత్కృష్టముగా నున్నది, హంత = ఆహా !

తా. లక్ష్మీకటాక్షవిశేషముచేత నేకదా ? కొన్నిపాణులు సరపతి యగు
రాజుగాను, సురపతియగు ఇంద్రుడుగాను, పశుపతియగు రుద్రుడుగాను,
ప్రజాపతియగు బ్రహ్మగాను నైయున్నది; ఆశ్చర్యము !

ఆ. లలిని నిలను వెలయ శ్ లక్ష్మీకటాక్షముల్

త దభివృద్ధితారతమ్యకలన

నరులపశులప్రజల శ్ సురలనాథులె యశాను

మిత ! వింతిజంతుసంతతియును.

కృశానుః. — కృశానువు. —

౧౫॥ “ కమలాకటాక్షాతిశయో విభవ్రాపచయహేతుః ” ఇతి
నోపపద్యతే యతి స్తదల్పీయ స్త్వమేవ సంపదుత్కర్ష సంపా
దకమ్॥

674

౧౬. లక్ష్మీకటాక్షాతిశయ మైశ్వర్యాతిశయమునకు హేతు వస్తుట
రీతి కాదు; అది సంపదతిశయమునకు సంపాదక మయి, నల్పీయమే యగును.

తథాహి.—అది సరే ?

వృ॥గజశిబికాతురగాః స్యుః

ర్నరస్య తన్వాన్య దృశా హరే స్తన్వాన్యః

తద్భూమ్ని భవతి వాహహా

సీరద ఉత్తాచ హంత ! పక్షీచ॥

675.

అ. హరేః=విష్ణువుయొక్క, తన్వాన్యః=స్త్రీయైననలక్ష్మీయొక్క, తన్వాన్యః=అల్పమైన, దృశా=చూపుచేత, నరస్య=మనుష్యునికి, గజశిబికాతురగాః=ఏనుగు పల్లకి గుఱ్ఱములు, స్యుః=వాహనములైనవి; తత్ భూమ్ని=అచూపులయతిశయమందు, సీరదః=మేఘము-పండ్లులేనిదియైన, ఉత్తాచ=ఎద్దును, పక్షీచ=పక్షియును, వాహః=వాహనము, భవతి=అగుచున్నది. హంత = ఆశ్చర్యము!

తా. లక్ష్మీకటాక్షము స్వల్పమైనపుడు ఎవరికిఁగాని, ఏనుఁగు డోలి గుఱ్ఱము వాహనములైనను, ఆలక్ష్మీకటాక్షము అత్యధికమైనపుడు వారు మేఘము వాహనమైన యింద్రుఁడుగాను, వృషభము వాహనమైనయీశ్వరుఁడుగాను, హంస పక్షి వాహనమైనబ్రహ్మగాను అగుదురు; ఆశ్చర్యము !

తే. సరగ లక్ష్మీకటాక్షలేశమున జనులు

గారు దేగు వారువముగాఁ గాంత్రు దాని

యతిశయంబునఁ గాంత్రు వాహనము గాఁగ

మబ్బు గిబ్బయుఁ బక్కియు శ్రీమాట లేల ?

టి. గారు=ఏనుఁగు, వారువము=గుఱ్ఱము, గిబ్బ=ఎద్దు, పక్కి=అంచపక్షి.

ఇ. మేఘవాహనఁడు=ఇంద్రుఁడు. ఇతఁడు అదితీకశ్యపుల పుత్రుఁడు, శచీ దేవిపైనిమిటి, జయంతునితండ్రి, స్వర్గలోకమున అమరావతీరాజధానియందు దేవతలకు రాజై అష్టదిక్పాలకులలో తూర్పుదిక్పాలకుఁడును, విరావతము ఉచ్చైశ్రీమము పజ్రము నందనము, వరుసగా ఏనుఁగు గుఱ్ఱము ఆయుధము ఉద్యానవనమునుగాఁ గలవాఁడు నైనవాఁడు.

వృషభవాహనఁడు=ఈశ్వరుఁడు. 292 వృత్తములో శంభువు—చూడు.

సతివృణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 661

హంసవాహనుడు=బ్రహ్మ. ఇతఁడు—క్రిష్ణన్నారాయణుని సాభిరమలమం
దు జన్మించి త్రిమూర్తులలో నొక్కఁడై జగత్సృష్టికి తిలకహారములో నృ
ప్తికర్తయు, సరస్వతీదేవికి పెనిమిటియు, తనమానసపుత్రుడైన మరీచ్యత్ర్యంగి
రసాది నష్టబ్రహ్మలకును సనకసనందన వారదాది పరమజ్ఞానసంపన్నులకును తం
డ్రియునై మఱియు తనఛాయనుండి కర్దమప్రజాపతిని తనభూమధ్యమునుండి
అర్ధనారీశ్వరుడైనరుద్రునికొఱుట్టించి సత్యలోకాధిపతియైనట్టిచతుర్ముఖబ్రహ్మ.

విశ్వాననుః—విశ్వావనువు.—

౫॥ విహస్య, ఈదృశీ ముత్కర్షపిశునా మరివిందాలయాయా
నిందా మభినందామి ॥ 676

వ. విహసించి, యిట్టివిశేషనూచకమైన నీరజనిలయ నిందావాచ
కమును నయితి మభినందించుచున్నాను.

వృ॥కిం దర్పదాయకధనోపచయప్రమత్తైః
కందర్పసాయకహత్తైః క్షితివైరిహేతి
సంతఃపురందరనుతం త్వరవిందనాభే
రంతఃపురం తదవనా వనుచింతయంతి॥ 677

అ. సంతః=సత్పురుషులు, దర్పదాయక-ధన-ఉపచయ-ప్రమత్తైః=గర్వము
నిచ్చునట్టి-ద్రవ్యముయొక్క-అభివృద్ధిచేత-మదించినవారును, కందర్పసాయ
క-హత్తైః=మత్తభాణములచే-కొట్టఁబడినవారునైన, క్షితివైః=రాజులచేత,
ఇహతుః=ఈలోకములోనో, కిం=ఏమిప్రయోజనము? ఇతి=అని, తదవనా=వారి
భూమియందు, పురందరనుతం=చేబేంద్రునిచే వినుతింపఁబడిన, అరవిందనాభేః
అంతఃపురం=పద్మనాభుని-అంతఃపుర స్త్రీయైన మహాలక్ష్మిని, అనుచింతయంతి=
ధ్యానముచేయుచున్నవారు.

తా. ధనదర్పితులై మత్తభాణహతులైన యీలోకపు రాజులవలన మన
కేమి ఫలము కలదు ? అయిమాఁడులోకములకు నధిపతియైన చేబేంద్రునిచే

తనే పొగడఁబడుచుండెడి యీమహాలక్ష్మీనే సకలసత్పురుషులును పొగడుచున్నవారు.

తే. దర్పణనకధనకత కంఠదర్పవశత

కలిగి చెలరేఁగుఁజేడులఁ శ్రీ గనక, ఘనులు

దనర నరవిందనాభునంశతఃపురమునె

సంతతమును జింతింతురు శ్రీ సంతరింప.

గ|| పున రనుభ్యాయ సాంజలిబంధమ్ దేవీ ముద్దిశ్య|| 678

వ. మఱల ననుభ్యానించి యంజలియు బంధించి యద్దేవిన యుద్దేశించి.

వృ||మాత స్తే మధుసూదనప్రణయిని ప్రాత సస్రోజచ్ఛటా

ముష్టిముష్టివిచక్షణే శుభగుణే దృష్టి నమస్కుర్తహే

అష్టాభిః కిల దృష్టిభిశ్చ తిస్రభి ర్జుష్టా సహస్రేణవా

దేవా ద్వాదశభిశ్చ యద్విషయతా మేవార్థయం తేక్షణమ్||

అ. హేమధుసూదనప్రణయిని=ఓవిష్ణువల్లభా! హేమాతః=ఓతల్లి! అష్టాభిః=ఎనిమిదియు, తిస్రభిః=మూడును, సహస్రేణవా=చేయును, ద్వాదశభిశ్చ =పండ్రెండునైన, దృష్టిభిశ్చ=కన్నులతోను, జుష్టాః=కూడుకొన్న, దేవాః =దేవతలు, యద్విషయతాం ఏవ=ఎవరికన్నులకు తామువిషయముగా నే, క్షణం=క్షణకాలమైన, ఆర్థయంతే=ప్రార్థించుచున్నారో; తే=ఆట్టినియొక్క, ప్రాత సస్రోజచ్ఛటా-ముష్టిముష్టి-విచక్షణే = ఉదయకాలవందలి తామరలయొక్క-సమూహముతో-ముష్టిపోట్లయుద్ధమందు-సమర్థములై, శుభగుణే=మంగళకరములగు గుణములు కలవైన, దృష్టి=కన్నులను, నమస్కుర్తహే=నమస్కరించుచున్నాము.

• తా. ఓతల్లి! ఓవిష్ణువల్లభా! ఆయెనిమిదికన్నులచతుర్ముఖుఁడును, ఆమాఁడుకన్నుల విరూపాక్షుఁడును, ఆవేయికన్నుల యింద్రుఁడును, ఆపండ్రెండుకన్నుల వజ్రుఁడును ఏయమకన్నులకు తమను విషయమునుగా ప్రార్థించు

సాంప్రదాంత్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 533

కొనుచున్నారో; అట్టిసీతుభకరములైన తామరకన్నలను సమస్కరించుకొను చున్నారము.

సీ. తల్లీ ! సుర స్త్రీమరతల్లీ ! జనార్దన

ప్రణయినీ నీశుభ్రప్రదనుదృష్టి

ప్రతస్సరోజాతరజాతద్యుతీతతీ

కలహాకృత్కాంతినరకలితతుష్టి

మూఁడెనిమిదిపది ౩ తోడ రెండును వేయి

దృష్టుల దృష్టించురదేవతలును

విషయులుగా నభిరలపిత మయ్యెను నొయ్య

దుగదృష్టి యయ్యను ౩ నొగిని నెయ్య

తే. దదియ మానమస్కృతికిని ౩ గదియవచ్చి

చేయునస్కృతికిని బరిరష్కృతికి స్తుతికి

విషయ మగుఁగాక యగుజోక ౩ వెతయ లేక

యనుచు నెదఁ గోరికొనెద మే ౩ మనుదినంబు.

టి. ఒయ్యక్ = మిల్లఁగా, దుగదృష్టి = జంటచూపు, ఒగిని = వరుసగా, అగు జోక = సంతోషము అగును.

గ|| ఇత్యన్యతో వీక్ష్య సామోఽస్మి||

680

వ. అని మఱొక్కప్రక్క నిరీక్షించి సామోఽస్వాంతంబుగ.

అందు గరుత్త ద్వారనమ్.

ఇ. గరుత్తంతుఁడు—ఈయన—వేదస్వరూపముతో విష్ణుహరివద్దణిచ్చితీయుఁ డై ఆమహావిష్ణువునకే వాహన, ధ్వజములునై యున్నయాయన. ఆయనయే యీశ్వరఁగఁజేత్రమున ధ్వజస్తంభసమీపమందు విభీషణు లయోధ్యనండి తెచ్చియుంచిన తిరుపగూడతోడి క్షీరంగవాయకులను నైకుంతమునకై కొని పోవుటకై వచ్చినది తెలిసి యీశ్వరంగవాయకుల యనమతినే మఱు నటు

నటు కదలమెదలకుండునట్లు ఇక్కడివార్షికపాలకులచేత కరచరణములందు శృంఖలాబద్ధులై యిప్పుడు కనబడుచున్నాయన. (చూడు 81 పుట.)

మృ॥ఉగ్రరిపు నిగ్రహవ విగ్రహ దివౌక

శ్చక్రవృత శక్రమవక్రమ నిహంతా

మోదరస మాదరసమేత ఇహ పూర్ణం

ప్రక్షిపతి పక్షిపతి రక్షియుగలం మే॥

681

అ. ఉగ్రరిపు-నిగ్రహవ-విగ్రహ-దివౌక-శ్చక్ర-వృత-శక్ర-మదవిక్రమ-నిహం-
తా=భయంకరులైన శత్రువులకు-తిరస్కారమునిచ్చునట్టి-యుద్ధముగల-దేవతల
సమూహముతో-చుట్టబడిన దేవేంద్రునియొక్క-గర్వమును పరాక్రమమునకొ-
పడఁగొట్టువాఁడును, ఆదరసమేతః=ప్రేమాతిశయముతోఁ గూడినవాఁడనైన,
పక్షిపతిః=పక్షిరాజైన గరుత్మంతుఁడు, ఇహ=ఇక్కడ, మే=నాయొక్క, అ-
క్షియుగలం=కంటిజంటనుగూర్చి, పూర్ణం=సంపూర్ణమైన, మోదరసం=సంతో-
షరసమును, ప్రక్షిపతి=తేలపుచున్నాఁడు. (ఇందువలన నావృత్తము.)

తా. శత్రువులను విగ్రహించుటకై దేవతలతోడఁ గూడియుండు దేవేంద్రు-
నిగూడ అతిక్రమించి అమృతమును దెచ్చిన యాగరుత్మంతుఁ డత్యంతసంతో-
షముతో మనకన్నులకును సంతోషదాయకం డగుచున్నవాఁడు.

క. దరదరభటపటల పురం

దరదరకరకరరుహండు శ ధరధరనాథో

ధరణాణోద్ధమరుమరు

ద్గరుద్గరుత్మంతుఁడు గనఁ శ గనుపండు గిడెన్.

అ. దరత్-అర-భటపటల-పురందరదర-కరకరరుహండు= అతిశయింప-
చున్న-వేగముగల-వీరభటులసమూహముతోడి-దేవేంద్రునికి భయమును-చేయు-
నట్టిగొట్లుగలవాఁడును, ధరత్=భూమియందు, ధరనాథ-ఉద్ధరణ-రణ-ఉద్ధ-
మరు-మరుత్-గరుత్-గరుత్మంతుఁడు = పర్వతరాజును-ఉద్ధరించుటకై-యుద్ధ

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 53.

మందు-డమరువాద్యమును మించిన-గాలితోడి - అక్కలుగల-గరుడుడు, క
నన్=చూడఁగా, కనుపండుగు=కంటివేడుకను, ఇడెన్=ఇచ్చెను.

కృశానుః—కృశానువు —

గ|| కిం వర్ణయసి నువర్ణ మము మతిక్రాంత మర్యాదమ్|| 682
వ. మర్యాదనే మించుచున్న యీచుపన్న వర్ణించుచున్నాడ
వేమి ?

తథాహి.—అట్లేకదా ?

వృ||అధిగతనిగమాంగోఽపి

ద్విజరాజోఽచ్యుతం దధానోఽపి

నిజగార కథంకారం

నిశ్శృంకం భిల్ల పల్లికాం గరుడః||

683

అ. అధిగత-నిగమ-అంగోపి = పొందఁబడిన-వేదములే స్వరూపముగాఁగల-
అవయవములు కలవాడయ్యెను; ద్విజరాజోపి=బ్రాహ్మణులలోను-పక్షులలోను
శ్రేష్ఠుడయ్యెను; అచ్యుతం=విష్ణువును-మామిడిని, దధానోపి=ధరించువాడ
య్యెను; గరుడః=గరుత్మంతుడు, భిల్ల పల్లికాం=బోయపల్లెను, కథంకారం=
ఎట్లు, నిశ్శృంకం=జంతులేక, నిజగార=భక్షించెను?

తా. ఈగరుత్మంతుడు “నువ్వోసిగరుత్తాన్ త్రివృత్తే కిరోగాయత్రమ్”
అని తనసకలావయవములును వేదములుగాను, తాను బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుడుగాను,
మఱి భగవానునికొ సదా వహించువాడుగాను నుండియు; జంతు తా నా
బోయపల్లె నెట్లు భక్షించువాడయ్యెను?

అ. అచ్యుతాశ్రితుండు శ నధిగతశ్రుతిమండు

విశ్రుతుం డితండు శ ద్విజనరుండు

పూర్ణ తరతనూనువర్ణనువర్ణు డా

బోయపల్లె వీనిరటోన మాయె.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.—

గ॥ పక్షిరాజస్య భిల్లపల్లినీగరణే సాధుజనానుగ్రహ సాధుజన
నిగ్రహసామర్థ్యం సదనద్వివేచనచాతుర్యంచ విజృంభితం
తత్కింధం భూషణమేవ దూషయతి భవాన్॥ 684

ప. పక్షిపుంగవుఁ డాబోయపల్లెయ మ్రింగెడువిషయమున సాధు
జనుల ననుగ్రహించుటయందును, అసాధుజనుల నిగ్ర
హించుటయందును సామర్థ్యము, ఇది స త్తిది యన త్తను
వివేచనమునందుఁ జాతుర్యమును విజృంభింపఁబడినయది;
అది యెట్లు దూషణమే యగును? నీవు దాని భూషించు
చునే యున్నావు.

శృంగు.—వినుము.—

వృ॥ గరుడోగిరక్ కమపి కిల్బిషావిలమ్

ఖలభిల్లజాత ముపితిం తదంతరే

నిరజీగల ని జగలా దిలాసురమ్

భవతః ప్రపన్నమివ పన్నగేశయః॥

685

అ. గరుడః=గరుత్తుంతుడు, కిల్బిషావిలం=పాపములచేత చుట్టఁబడినట్టి,
కమపి=ఒకానొక అవాచ్యమైన, ఖలభిల్లజాతం=దుష్టులగు బోలెలసమూహ
మును, గిరక్=మ్రొంగుచు, తదంతరే=వారినడుమ, ఉపితిం=కలియఁబడియున్న,
ఇలాసురం=బ్రాహ్మణుని, నిజగళాత్=తనగొంతునుండి, పన్నగేశయః=శేషకా
య్యియైన విష్ణువు, ప్రపన్నం=ప్రపత్తివస్తుని, భవతః=సంపారమునుండివలె, నిర
జీగలత్=వెడలించెను.

తా. ఈగరుత్తుంతుడు మహాపాపులైనపులిందులనెడి బోయలనందఱనుకొ
మ్రొంగి, వారిలో కలిసికొనియున్న యొకబ్రాహ్మణుని తనకంతములోనుండి, శ్రీ
మహావిష్ణువు తనకు శరణాగతుఁడైనవానిని సంపారములోనుండివలె, వెడలఁ
జేసెను.

సటిప్పణాంధ్ర పద్య టీకా తాత్పర్యేతిహాససహితము. 537

తే. గరుడుఁ డఘముల విఘటించి ర పరిధవిల్లు

భిల్లనికరము మ్రొంగి, లోకడిల్లవడ, కి

శాత్ర జుని నుద్ధరించె గత్రాంతరమున

నుండి హరి శ్రీతు సంస్మృతిరనుండిపోలె.

గ॥ హంత ! శకుంతపురందరస్వాస్య స్వచ్ఛందః హారావసః కే వ్యప్తిః
అభంగురమేవ స్వామికైంకర్యమ్॥ 686.

వ. ఆహా ! యీవిహగేంద్రునకు స్వేచ్ఛావిహారసమయములం
దును స్వామికైంకర్య మభంగురకార్యమే.

యతః.—ఏలనిన.—

వృ! స్వజ్యేష్ఠప్రేర్యహర్యాశ్రితరథఘృణిమన్తండలస్థాచ్యుతాప్యం
సన్తార్గం పక్షవాతోద్గతధరణిరజశ్చన్న మేతజ్జవేన
కల్లోలై రుల్లలద్భిః ప్రచలజలనిధేః తౌలయోః ఘూర్ణదర్శః
ప్రేంఖడ్గిండిరఖండచ్చలకుసుమకులైర్మండయత్యండిజేంద్రః॥

అ. అండజేంద్రః=పక్షిరాజైన గరుత్మంతుఁడు, పక్షవాత-ఉద్గత-ధరణి.
రజః-ఘన్నం=అక్కలగాలిచేత-లేచిన-వేలదున్నచేత. కష్టబడినదియు, స్వ
జ్యేష్ఠ-ప్రేర్య-హరి - ఆశ్రితరథ-ఘృణిమన్ - మండలస్థ-అచ్యుత-అప్యం=తన
అన్నయైన అనూరునిచేత-ప్రేరింపఁదగిన-గుఱ్ఱములచే-చేర్పబడిన రథముగల-
నూర్పునియొక్క-మండలమం దుండునట్టి, నారాయణునిచే-చేరఁదగినదియు.
నైన, సన్తార్గం=మంచిమార్గమును - ఆకాశమును, ఏతజ్జవేన=ఈ గాలివేగము
చేత, ప్రచలజలనిధేః=కలకఁబాటుచున్న సముద్రముయొక్క, ఉల్లలద్భిః=
రేగుచున్న, కల్లోలైః=గొప్పయలలచేత, తౌలయోః = ప్రత్యులించుచు, ఘూ
ర్ణత్-అర్ణః-ప్రేంఖత్-ండిరఖండచ్చల-కుసుమకులైః=తిరుగులాడుచున్న-నీటి
లోనుండి-రేగుచున్న - సురుగుగడ్డలనెడి వెపముగల-పూలగుములచేత, మండ
యతి=అలంకరించు చున్నవాడు.

తా. ఈగరుత్మంతుడు తన అక్కలగాలికి తేలిగి నేలదుమ్ము కమ్మునని యున్నదని ఆసన్నాగమనెడి యాకాశమును అగాలివేగమునఁ గలఁకఁబాటు నముద్రపుఁగల్గోలయులతో ప్రత్యుభించి, పైకి తేలిగు నురుగుగడ్డలచేత పూల గుత్తులచేపఱి అలంకరించినవాఁ డాయెను.

మ. అరుణ ప్రేరితవాజిరాజిరథసూర్యప్రపాతబింబాంతరం
 బిరవై భాసిలుశౌరిదారిస్వగరురత్నేచ్ఛాసముద్గచ్ఛదు
 ధ్రువవతోత్థితభూరిభూరజము నురద్ధూతాబ్ధినిరూపపు
 మ్మరంగతృప్తభుభంగసంఘములఁ బ్రత్యుభించి డిండీరఖం
 డలసత్పుష్పగుళుచ్ఛములై అపెసికోరదాన్యుండపేక్షావడిన్.

పున రభివ్యాసన్.—మఱి స్మరించుచు.—

పృ॥ యద్వీక్ష్యత్సై ర్యరత్నాంకిలపులకభృతాంధావతాం దైవతానాం
 సేవాసమర్థకాలే గిరిశఘ్నిగణాద్భిభ్యతా మభ్యతానీత్
 సోఽయం గాంకేయపుష్పధ్వజవరశిఖరచ్ఛాయసచ్ఛాయకాయః
 భింబాబృందంఝానాంకలయతుకుశలంఛాందసోనశ్యకుంతః॥

అ. సేవా-సమర్థ కాలే=భగవత్సేవయందు-ఇరుకుపాటుతోడి కాలములో,
 'గిరిశ-ఘ్నిగణాత్'=శివునియొక్క - సర్వసమూహమువలన, బిద్యతాం=భయప
 డుచు, పులకభృతాం=గర్జరుపాటు పొందినవారై, ధావతాం=పరుగిడుచు
 న్ను, దైవతానాం=దేవతలను, యద్వీక్షా=ఏగరుత్మంతుని దర్శనము, ధైర్యర
 త్నాం = ధీరత్వసంరక్షణమును, అభ్యతానీత్కల = చేసెనోకదా? సః=ఆ,
 'అయం=ఈ, ఛాందసః=వేదమయుండై, గాంకేయపుష్పధ్వజ-వరశిఖరచ్ఛాయ-
 పచ్ఛాయ-కాయః=బంగారుపర్వతముయొక్క-మేలైన శిఖరాలఛాయ కలదై-
 మంచికాంతుల్లు కలదై న-శరీరము కలవాడైన, శకుంతః=పక్షిస్వరూపుడగు
 గరుత్మంతుడు, రిపూణాం=శత్రువులయొక్క, బృందం=సమూహమును, భిం
 బా=భిన్నపటముచు, సః=మాకు, కుశలం=క్షేమముచు, కలయతు=కలుగఁ
 జేయునుగాక!

తా. ఈగరుత్మంతుఁ డాభగవంతుని సేవించుటకై వచ్చి, తమతోఁగూడ నుండు నీశ్వరునిశరీరముగో భూషణములై యుండు వాచుకి మొదలైన సర్వ రాజులఁ జూచి భయపడుచు, వడఁచుచు, పరుగిడుచుండు దేవతలకు ధైర్యము గలుగఁజేయుచును; శత్రువులను పడఁగొట్టుచును; మేరువువలె బంగారుశరీర ముతో, వేదస్వరూపముతోను మమ్ము సంరక్షించు చుండుఁగాక!

మ. తనవీక్షణఁ ధృతిరక్ష సేయు దితిజాతస్సర్పర్థిసేవార్థిదే
వనికాయంబునకున్ దదంతరహరరవ్యాళావళీభీక్షనూ
డనిఁ బాడన్ గని తోడ నేతఁ, డతఁడత్యష్టాపదాభుండు దా
నొనరించున్ మదరాతిఘాతి గరుడుండున్నిద్రభద్రంబాగిన్.

పం. ఏయతఁడు ఆరాక్షసవిరోధి యైన విష్ణుపుయొక్క సేవ నపేక్షించెడి దేవతలకు వారలలోపల నీశ్వరునిభూషణము లైన సర్పసమూహములభయము చేత పాతీపోగఁ జూచి, తోన తనకటాక్షమున ధైర్యముతోడి రక్షణముచేయునో; అతఁడు మిక్కిలి బంగారమువలె కాంతికలిగినవాడై శత్రుసంహారకుడైన తాను గరుత్మంతుఁడు వరుసగా అధికమైనక్షేమమును జేయును గాక!

పున న్నవిస్తయమ్.—మఱి యచ్చెరువడి.—

వృ॥నగరూప మువైతి యుక్తమంగీ
కృతశాఖోఽపి నుసర్ణ ఉన్నతోఽపి
వివలైకవిధేయ ఏష చిత్రం

స్థిర మామోగమధాన్త్యోర్విపక్షాత్ ॥

689

ఆ. అంగీకృత-శాఖోపి=స్వీకరింపఁబడినవియు-అవయవములుగాఁ జేసికొని బడినవియునైన-ముక్కు మొదలైనకళలు - కలవాడైనను, ముసర్ణః=మంచి ఆకులు-అక్కలుగలవాడు, ఉన్నతోపి=పొడవైనవాడయ్యును; నగ-రూపం=వృక్షముయొక్క - మేరుపర్వతముయొక్క-స్వరూపమును, ఉపైతి=పొందుచున్నాడు; యుక్తం=ఇదిసరే? వివలైక-విధేయః=అశ్రుతులకు-తల్లియైన

వినతకు ముఖ్యముగ-అడగినవాడైన, ఏమః=ఇతఁడు, మధోః=వసంతమును, పుకు-మధు పను రాక్షసునకు, విపత్నాత్=విశేషమిత్రమై-శత్రునైనభగవానుని వలన, స్థిరం=స్థిరమైన, ఆమోదం=వాసనను-సంతోషమును, అధాత్=ధరించెను. చిత్రం=ఆశ్చర్యము! (శ్లేషానుప్రాణిత విరోధాభాసాలంకారము.)

తా. ఋక్పూర్వాదివేదాంగములే అంగములుగాను, తల్లిమైన వినతకు విధేయుఁడుగాను, మహోన్నతుఁడుగాను, మంచి ఆత్మకలు కలిగినవాఁడుగాను నున్న యీగరుత్తంతుఁడు కొమ్మలతో మహోన్నతమై ఆశ్రతులకు అణగిన దైయుండు వృక్షమువలె మధురాక్షసునకు శత్రువుగాను వసంతర్తువుకు మిత్రముగాను, నుండుభగవంతునివలనసంతోషమును పరిమళమును పఱించుచుండెను.

తే. నగముగతి నువర్ణుడు సమురీన్నతుఁడు నగుచు

శ్లాఘనంగీకృతాఖిలశాఖుఁ డగుచు

వినతవినతుఁడు నామోదరమును లభించె

స్థిరత మధువిపత్తునె కొని త చిత్ర మరయ.

గ। అథ సర్వతః పురీం నిరీక్ష్య సాంజలిబంధమ్॥

690

వ. తర్వాత సర్వత్ర పురి నిరీక్షించి యంజలి బంధించి.

వృ॥ శ్రీవల్లభ దాసేభ్యః

శ్రీరంగక్షేత్రనియతవాసిభ్యః

త్రుటితథవత్రాసేభ్యో

నమోస్తు కృతశిష్యధీవికాసేభ్యః॥

691

అ. శ్రీరంగక్షేత్రనియతవాసిభ్యః = శ్రీరంగదివ్యక్షేత్రమందు నియతముగా పఠించువారును, త్రుటితథవత్రాసేభ్యః = త్రుంచివేయఁబడిన పాపములవలని భయముకలవారును, కృతశిష్యధీవికాసేభ్యః = చేయఁబడిన శిష్యులయొక్క జ్ఞానాశీతయును కలవారునైన, శ్రీవల్లభ దాసేభ్యః = శ్రీపతిభక్తులకు, నమః = మానమస్కారము, అస్తు = ఆగుఁగాక.

తా. ఈశ్రీరంగమనెడి దివ్యక్షేత్రమున వాసముచేయుచు, సకల దోషవి
క్తులై, శిష్యులకును జ్ఞానప్రదాతలైయుండు శ్రీవైష్ణవులకు దండప్రణామములు
చేయువాడను.

క. చారిదాసుల శ్రీరంగ

స్థిరవాసుల రచితశిష్యరీధీభాసుల భా

సురచి త్తవికాసుల ధుత

దురితత్రాసుల నెరంగురీదును దునుమఁగలిన్.

టి. కలిన్ = దోషమును, తునుమఁ - త్రుంచుటకై, ఎరంగుదున్ = నమ
స్కరింతును.

కృశానుః—కశానువు.—

గ|| సఖే! సర్వా నేతత్పురవాస్తవ్యా న్నాస్తభవా న్నమ
న్కాక్షీత్ || 692

చ. ఈరంగనగరమందు నివసించుకొందఱకు స్నేహ సమన్కా
రము కావింపకుము.

శ్లో||నిబిడీనగుణస్తోమై
ర్వరిదాసై రలంకృతే
అట్టశూలాః కతిపయే
పట్టణేస్త్రిప్రతిష్ఠితాః|| 693

అ. నిబిడీనగుణస్తోమై = దట్టములైన సుగుణములసమూహము గల, వారిదా
సై = భగవద్భక్తులచేత, అలంకృతే = అలంకరింపఁబడిన, అస్త్రి = ఈ, పట్ట
ణే = శ్రీరంగమందు, అట్టశూలాః = అన్నమునప్పువారు, కతిపయే = కొందఱు,
ప్రతిష్ఠితాః = ప్రతిష్ఠింపఁబడియున్నవారు.

తా. ఈశ్రీరంగక్షేత్రమందఁ గొందఱుసుగుణసంపన్నులుండియు, మఱి
కొందఱున్నము విక్రయించుకొనువారు సున్నవారు.

క. హరిదాసులు గుణభాసులు

నిరతము నీపురి గరంబు శ్రీ నివసించురె, యై

న, రమేశనివేదిత మో

గిరమునె తో విలిచిశాం ద్రోగిని గొంద అహా!

గ|| ఇతి నిరూప్య సవిన్దయమ్||

694

వ. అని నిరూపించి విన్దయము నతిశయించి.

వృత్తక్రాద్యర్థం హవిరఘహరం శౌరిణాఽఽస్వాదితం యత్

దత్తం విత్తగ్రహణచపలాః కేఽపి విక్రీణతే తత్

ధామ శ్రీమ ద్యది మధుజితా దీయతే స్వీయ మేతే

నోత్పప్స్యంతే ధనకణతృపా తచ్చ విక్రీణతేఽజ్ఞాః|| 695

అ. శౌరిణా=విష్ణువుచేత, ఆస్వాదితం=ఆరగింపబడినదై, అఘహరం=సర్వదోషహరమైన, యత్ హవిః=ఏహవిర్భాగమైనయన్నము, శక్రాద్యర్థం = ఇంద్రాదులకొఱకు, దత్తం=ఈయఁబడినదో, తత్=అయన్నమును, విత్తగ్రహణచపలాః=ధనమును సంపాదించుటయందు చాపల్యగుణముగల, కేపి=కొందఱు, విక్రీణతే=విక్రయించుచున్నారు; మధుజితా=విష్ణువుచేత, శ్రీమత్ = సర్వసంపద్యుక్తమై, స్వీయం=తనదైన, ధామ=పరమపదము, దీయతేయది=ఈయఁబడినదేని, ఏతే=ఈ, అజ్ఞాః=అజ్ఞానులు, నోత్పప్స్యంతే=త్పప్తిపొందగలవారుకారు. తచ్చ=ఆపరమపదమును, ధనకణ-తృపా=అణుమాత్రమైనధనమునందుఁగూడ-లోభగుణముచేత, విక్రీణతే = విక్రయించుచునే యుందురు (అర్థాపత్త్యలంకారముచేత అలంకారధ్వని).

తా. ఈశ్రీరంగక్షేత్రమందు శ్రీరంగనాథుని కారాధనము చేసి, అనంతర మాయంద్రాద్యాపరణదేవతలకు బలిగా అర్పించి, సకలదోషపరిహారక మైనయన్నమును ద్రవ్యచాపల్యముచేత ఇక్కడియజ్ఞులు అమ్మకొందురుగాని, వీరికారంగనాథుడు తానిచ్చెడు ఆపరమపదమును గూడ ఆద్రవ్యలేకాపేక్షచేతనే అమ్మివేసికొందురేకదా?

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 548.

ఉ॥ శౌరిసమర్చితాన్నమునె శ శక్రముఖాదుల కర్పణం బిడన్
దారు తదన్నము ధ్ధనము శ దాఁపటికమ్మన కమ్మకొందు రా
వారికె వారిజేతుఁ డశ్వారిగ స్వీయపదంబె యిచ్చినన్
వారక దానినిన్ విలిచివత్తురె విత్తకణంబుకేనిటన్.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.—

గ॥ మందమతే ! మైవంభాణీః॥ 696

ప. ఓమందమతీ ! ఈచందము పలుకవలదు.

వృ॥కింకిం నజీర్యతి ముకుందపదారవింద

ద్వంద్వాభివందనకృతామిహదేహభాజామ్

అత్యద్భుతౌషధవిశేషనిషేవకాణా

మాపాదయేతకి మనర్థ మపద్యసేవా॥ 697

అ. ఇహ=ఇక్కడ, ముకుంద-పదారవింద ద్వంద్వ-అభివందనకృతాం=భగవానునియొక్క-పాదపద్మ యుగళములకు-ప్రణామములు చేయునట్టి, దేహభాజాం=ప్రాణులకు, కింకిం=ఏమేమి, పాపం=పాపము, నజీర్యతి=జీర్ణించదు? అత్యద్భుత-ఔషధ విశేష-నిషేవకాణాం = అత్యశ్చర్యమైన-మందు ఖేదములను-అనుభవించువారికి, అపద్య-సేవా=పథ్యముకాని పదార్థములను-అనుభవించుట, అనర్థం=చెడుపును, ఆపాదయేతకిం=కలిగించునా?

తా. ఈ శ్రీరంగమందు ఆశ్రీరంగనాథుని పాదపద్మములు నేవించువారికి మేలైనయాషధములు తీసికొనువారికి పథ్యము తప్పిననుగూడ చెఱుపు గలుగని యట్లు ఏవిధమైన పాపమైనను నశియింపక పోదు.

అ. శ్రీపతిశ్రితులకు శ్రీజీర్ణింపదే? యేన

మెది యెదైన గాని శ్రీ విదితమే? య

పథ్యసేవ యేమి శ్రీ పడఁగఁజేయదు? మహా

షధవిశేషసేవ శ్రీ నలుపువారి.

టి. ఏనము-ఏనస్సు=పాపము, ఏమిపడఁగఁజేయదు=ఏమిచెడుగుపడఁజేయదు.

గ॥ సమంతా త్స్వరీనిరీక్ష్య సల్లాఘమ్॥ 698

వ. అంతట నాపురి నిరీక్షించి యత్యంత సల్లాఘాసహితంబుగ.

శ్లో॥ రంగా దన్య దనంగారేః

కంసారేర్వా స్థలేష్వహాః ।

కిం దృష్టం కిమపిక్షేత్రం

సప్తపాకార వేష్టితమ్॥

699

అ. అనంగారేః = శివునియొక్క గాని, కంసారేర్వా = విష్ణువు యొక్క గాని, స్థలేషా = క్షేత్రములలో, రంగాత్ = శ్రీరంగమునకంటె, అన్యత్ = మఱియొకటి, సప్తపాకార వేష్టితం = ఏడుప్రకారములచేత చుట్టఁబడినట్టి, క్షేత్రం = క్షేత్రము, కిమపి = ఏదియైనను, దృష్టంకిం = చూడఁబడినదా ? అహా = అశ్చర్యము !

తా. శివక్షేత్రములలోఁ గాని విష్ణుక్షేత్రములలోఁ గాని ఇట్లు ఏడుప్రకారములుగల క్షేత్రము మఱియొకటి చూచినది లేదు, ఇ దాశ్చర్యము!

శ్లో॥ శ్రీరంగంబునకంటె

గోరంగ మహి మతియు నొకకొండును క్షేత్రం

బారంగను సప్తపా

కారంబు వారిది వారునిది శ కంటే ? యెదియేన్.

కృతానుః—కృతానువు—

గ॥ వయస్య ! మైవం ప్రాచః ॥

వ. సఖా ! ఇటులు పలుకాడకుము ?

శ్రీజంబుకేశ్వరవర్ణనమ్.

(జంబుకేశ్వరము.— ఇది-కావేరినది యుత్తరతీరమున త్రిశిరపురమున కును=తిరుచ్చినాపల్లికి పడమరప్రక్క పరమశివుఁడు అల్లింగముగ ఆవహించి జంబూపుక్షముదగ్గర అభిలాండేశ్వరితోఁగూడ దర్శనమిచ్చుచున్న జంబులింగేశ్వర స్వామి. పసియించియుండు శివక్షేత్రము.)

నటివృణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 545

శ్లో॥ అభ్యర్థేనైస్యపురస్యైత దధిసహ్యత్తజాతటమ్ ।

శైవక్షేత్ర మవేక్షేధాః నప్తప్రాకారసంవృతమ్ ॥ 700

అ. అస్యపురస్య=ఈ శ్రీరంగమునకు, అభ్యర్థే=సమీపమున, అధిసహ్యత్త-
జాతటం=కా వేరీతీరమందు, నప్తప్రాకారసంవృతం= ఏడుప్రాకారములచేత-
శివునిప్రాకారములచేత చుట్టబడిన, ఏతత్=ఈ, శైవక్షేత్రం = శివసంబంధి
క్షేత్రమును, అవేక్షేధాః=చూడుము?

తా. ఈ శ్రీరంగమునఁగాక, నప్తప్రాకారములుగలది హరిదిగాని, హరుని
దిగాని క్షేత్రము మఱొకటి లేదు. అనుదానికై ఈశ్లోకమున నప్తప్రాకారసం
వృతమని దీనియందు అర్థాంతరముగా నప్తశబ్దమునకు జటాధరార్థము చెప్పబడి
యె. (చూడు 612.)

క. కావేరీతీరమున నె

శైవక్షేత్రంబు కనుము । నప్తప్రాకా

రావృత మయిరది యదియును

నీవిష్ణుక్షేత్రమునకె ర యెప్పుడు నొరయున్.

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

గ॥ విహస్య; సత్యం; జటాధరప్రాకార సంవృత స్యాద్యశ్లేషన్తై
పుణ్యేనైవ రంగసాధర్మ్యం సమర్థనీయమ్॥ 701

వ. నవ్వి, నిజము, జటాధరప్రాకారసంవృతం బైనయీనగరంబు
నకు నప్తశబ్దశ్లేషన్తై పుణ్యముచేతనే యీరంగముతో సా
ధర్మ్యము సమర్థనీయమేయనుచు నిపుణంబుగను నిరూపించి.

వృ॥ నందత్కందర్పదర్పక్షపణిపుణదృగ్విష్ణౌ సంచన్న సాలా
రుణ్యః ఘణ్యగ్రగణ్యప్రకరమయతయా భీషణోభూషణైర్యః
కాంతస్సంతః పురస్సక్ కవలితగరిలోరాజతే రాజతేద్రా
మహ్యం సహ్యత్తజాగ్రే విహరతి సచిరం శంకర శృంఖరోచిః॥

అ. యః=ఎతఁడు, నందత్ -కందర్పదర్ప-క్షపణనిపుణ - దృక్ వహ్ని-సం
పన్న-ఫాల-ఆరుణ్యః=సంతోషించుచున్న - మన్తభగర్వమును-సశింపఁజేయుట
యందు సమర్థమైన-నేత్రాగ్నితో-కూడుకొన్న-నొనటియందలి - ఎఱ్ఱఁదనము
గలవాఁడును, ఫణిఅగ్రగణ్య-ప్రకరమయితయా=సర్పశ్రేష్ఠులయొక్క - సమా
హమయమై యుండుటచేత, భూషణైః = ఆ యాభరణములచేత, భీషణః=
భయంకరుఁడును, కవితగరళః=కబళముగాఁగైకొన్న-విషముకలవాఁడునై,
రాజతే=వెండిమయమైన, అద్రా-సర్వతమందు, రాజతే=ప్రకాశించుచున్నాఁ
డో; సః=ఆ, శంఖగోచిః=శంఖమువలె తెల్లనికాంతులుకల, శంకరః=మహా
శ్వరుఁడు, సాంతఃపురః=అంతఃపుర స్త్రీ)తోఁ గూడినవాఁడును, కాంతస్సక్=
మనోహరుఁడునగుచు, మహ్యం=ఈభూమియందు, సహ్యత్వ జాగ్రే = కావేరి
మందట, చిరం=బహుకాలముగా, విహరతి=విహరించుచున్నవాఁడు.

తా. బ్రహ్మమొదలు చీమ దోమవఱకు మోహింపఁజేయుచు జనుకీలుఁడైన
మన్తభుని యాజమగర్వమును బోఁగొట్టు ఫాలనేత్రాగ్నితోను, భయంకరము
లైన సర్పభూషణములతోను, కంతమున విషముతోను, భయంకరుఁడయ్యును;
శరీరమున ధవళసర్పముతోను, పార్శ్వమున పార్వతితోను మనోహరుఁడై
యామహేశ్వరుఁ డీ కావేరీతీర జంబుకేశ్వరమున విహరించుచున్నవాఁడు.

సీ. విధ్యాదికీటాంత శ్రీ విజయంబునంబట్టు

కందర్పదర్పంబు శ్రీ కరగఁజెట్టు

చిచ్ఛటదృష్టిన శ్రీ క్రచ్చర నెఱఁబారు

ఫాలభాగంబున శ్రీ బరఁగువాఁడు

ఫణిగణగ్రామణుల్ శ్రీ మణిఫణాగ్రామము

త్వలయించు పలువిధంబులను మించు

భూషణావళులతో శ్రీ భీషణావయవము

ల్లరళంబుగబళంబు శ్రీ గలుగువాఁడు

నేత్రాగ్నియొప్పు విరాజితుఁడును

నయిన నంతఃపురము నంది శ యందగిలుచు
నుద్దవిడి నిప్పుఁ గావేరి శ యొద్దఁ గాంచు?
శంఖరుచిరుండు విహరించు శ శంకరుండు.

కృశానుః.—కృశానువు.—

గ॥ నాత్రస్థితవ్యం యదిహ విశ్వవిలక్షణా రీతిరాలక్ష్యతే॥ 703
వ. సఖా! ఈకడ నిలిచినది చాలు, ఏల? యిట విశ్వవిలక్షణ
మైనవిధము కనబడుచున్నది.

శ్లో॥ యే తోయై ర్నాదేయై రభిషిక్తాస్తేహి తాప ముర్ఘంతి !
ప్రత్యుత జహాతి తాపం కావేరీ శంక రాభిషేకేణ ॥ 704

అ. యే=ఎవరు, నాదేయై=నదీసంబంధమైన, తోయై = జలములచేత,
అభిషిక్తాః=అభ్యంగనముచేయఁబడిరో; తేహి=వారుకదా? తాపం = తాప
మును, ఉర్ఘంతి = విడుచుచున్నారు; ప్రత్యుత=మతేమంటే? కావేరీ=
కావేరినది, శంకరాభిషేకేణ = మహాకిష్కినియభిషేకముచేత, తాపం=తాప
మును, జహాతి=విడుచుచున్నది.

తా. నదీజలమున స్నానముచేయువారు తాపమును విడుచువారగు
చున్నారుగాని, ఈకావేరి అశంకరుని యభిషేకముచేత తానును తాపమును
విడుచునది ఆయెను. ఇది లోకవిలక్షణముకదా?

అ. లోకు లాపగాభి శ షేకమునన తాప
ముజ్జగింతు మిగుల శ నుజ్జగించు
శంక రాభి షేక శ సంకలనమునఁ గా
వేరి తానె తాప శ మూక ! కలడ ?

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

గ॥ కుత ఏవమ్ కృశానుః శృణుతాపతే॥ 705
వ. విశ్వావసుం డేల యీలాగని యడిగినఁ గృశానుండు విను
మని మరల నిట్లనియె.

పు॥ గంగానుషంగాద్యమునా సదర్పే

త్యసహ్యతాపా బతసహ్యకన్యా ।

గంగాధరే స్వైరభిషిచ్య మానే

తోయైః స్వయం తాప మియం జహాతి॥

706

అ. యమునా=యమునానది, గంగా+అనుషంగాత్=గంగానదియొక్క+సంగమమువలన, సదర్పా=గర్వసహితమైనది; ఇతి=అని, బత=అయ్యో! అసహ్యతాపా=సహింపఁగూడని మనస్తాపముకల, ఇయం=ఈ, సహ్యకన్యా=కావేరి, స్వైః=తనదైన, తోయైః=జలములచేత, గంగాధరే=గంగాధరుడైన మహేశ్వరుఁడు, అభిషిచ్యమానేసతి=అభిషేకముచేయఁబడుచుండఁగా, స్వయం=తాను, తాపం=తాపమును, జహాతి=విడుచుచున్నది.

తా. ఈగంగాసంగమముచేతనే ఆయమునానదికూడ తాపము త్యజించినదాయెనే; ఈకావేరీనదియు అయ్యో! ఓర్వఁగూడని మనఃపరితాపముకలదియు, ఆగంగాధరునికి తన జలముచేతనే అభిషేకము చేయుటవలనగదా! తాను తనపరితాపమును విడిచినదయ్యెను.

తే. యమునగంగానుషంగాన శ్చ సమదయని య

సహ్యతాప తా నయి కటా! శ్చ సహ్యకన్య

యల్లగంగాధరాభిషేకాభిషంగ

మునన తనతాపమెల్ల నిం శ్చ పానర విడిచె

గంగానది—ఇది 93 వ శ్లోకమునొద్ద వ్రాసియున్నది.

యమునానది:—ఇది సూర్యునివలన ప్రభలించి కళిందపర్వతమునుండి ప్రవహించి శ్రీకృష్ణుఁడు లీలామానుషవిగ్రహుండై యవతరించుచుండు గోకులబృందావసములందుండి బలరాముని హలాయుధమువలన నూఱుపాయలై పాఱుచుండునవి.

కావేరీనది=సహ్యకన్య—ఈనది—544 వృత్తముపైగ చూడు

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

౫॥ ఈదృశం దూషణం గుణగ్రాహిణా మభిమతమేవ॥ 707

వ. ఇట్టిదూషణ మట్టిగుణగ్రాహుల కభిమతమే.

చోళ దేశవర నము.

(చోళదేశము.—ఇది భరతునితండ్రియైన దువ్యంతునితమ్మండు దువ్యంతునిపుత్రుడయిన కురుధామునిపుత్రుడు ఆశ్రితుడు, అతనిపుత్రులు పాండ్య చోళ కేరళులు మూవురు; వారిలో చోళుడు ఈ కాంచీపట్టణమును రాజధానిగాజేసికొని యిదిమొదలు పాండ్యదేశమువఱకు పరిపాలించినదేశము.)

౫॥ ఇత్యన్యతో విమానం ప్రస్థాప్య సానందమ్॥ 708

వ. అని మఱొక్కప్రక్కకు విమానము గదలించి కరంబు నానందభరంబున.

అమీఖలు—ఇవికదా?—

౪॥ వ్యాళాధిపేశయ శుభస్థలభూషితేలాః

క్ష్యేళాశ నాయతనసాంద్రతరాంతరాళాః

చోళా విభాంతి ఫవమానవిహారవేళా

డోలాయమానసహకారనవప్రవాళాః.

709

అ. వ్యాళాధిపేశయ - శుభస్థల—భూషిత—ఇలాః=శేషకాయమైన విష్ణువుయొక్క - శుభాలయములచేత-అలంకరింపబడిన - భూప్రదేశములు గలదియు, క్ష్యేళాశన - ఆయతన - సాంద్రతర - అంతరాళాః = విషభక్షకుడైన శివునియొక్క - ఆలయములచేత - దట్టములైన - మధ్యప్రదేశములవియు, ఫవమాన - విహారవేళా - డోలాయమాన - సహకార - నవప్రవాళాః= గాడ్పుయొక్క - సంచారకాలములందు - డోగులాడుచున్న - మామిడివృక్షములయొక్క - క్రొంజిగుళ్లుగలవియునైన, చోళాః=చోళ దేశములు, విభాంతి=ప్రకాశించుచున్నవి.

తా. ఈ చోళదేశములు మహావిష్ణు స్థలములును, మహాశివాలయములును గలిగి; మంచిగాడ్పులును, మంచిమామిళ్లతోటలును గలిగియున్నవి.

తే. శ్రీశృంగారీశభవ్యని శ్ర వేశములను
జోళదేశము లెడనెడ శ్ర శోభిలు నిట
వాతపోతము చూతప్ర శ్ర వాళపాళి
నోలిఁ గేలికాడోలికాశ్ర పాళినేయు.

గ|| నిపుణం విభావ్య సోత్కంఠమ్|| 710

వ. నిపుణంబుగ విభావించి నిరుపమోత్కంఠాసహితంబుగ.

శ్లో|| నాగవల్లీ మత్తల్లీభిః కామినీభి రివాదరాత్ ।

పరిరభాః ప్రమాదంతే క్రముకాః కాముకా ఇవ|| 711

అ. కాముకాఇవ=కాముకులువలె, క్రముకాః=పోకచెట్లు, ఆదరాత్=ప్రేమపలన, కామినీభిరివ=కాముకాంగనలవలె, నాగవల్లీమత్తల్లీభిః = శ్రేష్ఠములైన తములపాకుతీగలతో, పరిరభాః = చుట్టఁబడినవై—కాఁగిలింపఁబడినవై, ప్రమాదంతే=సంతోషపడుచున్నవి.

తా. ఇక్కడిపోకచెట్లు తములపాకుతీగలతోఁ గూడి, కామినులతోఁ గూడినకాముకులవలె కాఁగిలింపఁబడుచున్నవి.

తే. నాగవల్లులఁ గొని యెల శ్ర నాఁగలవలె
నాదరముమీఁద నాలింగ శ్ర నాదికములఁ
గాముకులకులమునువలె శ్ర గ్రముకకులము
మేదినిని గను? మెందు నా శ్ర మోద మొందు.

గ|| ఇతశ్చభవా నవేక్షతామ్||

వ. ఇందునను నీవు గందువుగాక.

పు|| అభ్రం లిహా నహహా? పశ్య? మరుద్వృథాయాః
రోధోరుహాః పృథుఫలానిహ నాళికేరాః।

సటిస్వణాంధ్రవద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 551

ఆగచ్ఛతే సవిత్సమండల మాశ్రితాయ

నాథాయ భక్తితథివా త్తనమ్రోపహారాన్॥

712

అ. మరుద్వృధాయాః=కావేరియొక్క, రోధోరుహాః=గట్టునంబుట్టినవై,
అభ్రంలిహాః=ఆకాశమునంటినవై, పృథుఘలాః = గొప్పఫలములుగలవైన,
నాళికేరాః=నారికేళములను, సవిత్సమండలం=సూర్యబింబమును, ఆశ్రితాయ=
ఆశ్రయించినతండై, ఆగచ్ఛతే=వచ్చుచున్నతండైన, నాథాయ=భగవంతునకు,
ఇహ=ఇక్కడ, భక్తితః=భక్తితో, ఆత్మ - నవ-ఉపహారాః ఇవ=చేకొన్న-
క్రొత్తలైన - కానుకలనువలె, పశ్య=చూడుమా?

తా. ఈకావేరిగట్టునందలి పెంకాయచెట్టు లాకాశమునంటి సూర్యమండ
లమధిష్ఠించి వచ్చియుండు నా సూర్యనారాయణునకు కానుకలుగా సమర్పిం
చుటకై ఫలించియుండునట్టులుండు గొప్పనారికేళఫలములతోనున్నవి. చూడు?

తే. అభ్రలిహములు కావేరి శక్రభతీర

రుహము లురుఫలములు భూరి శ్రమహితనారి

కేళములు వచ్చురవిబింబ శ్రీకేశవునకు

భక్తి నిచ్చుకాన్కల సరిశవచ్చు గనుమ?

కృతానుః. — కృతానువు. —

గ॥ మమతువవం మతిః॥

వ. నాకును నీలాగుననే తలఁచుఁ గొలుపుచున్నయది.

వృ॥ లోలదీర్ఘ దళా బృహత్తరఫలా వానోల్లలధూలిభిః

ఛన్నాఃప్రాంశుతమాఃస్ఫురంతిపురతోయేనాళికేరద్రుమాః॥

ధూమాస్వాదనపాత్రధారిణిమేద్రాఘ్నిషచంచజ్జటా

భస్మాద్ధూలితమూర్తయోవివసనాః పాపండభేదాఇవ॥ 713

అ. యే=ఏ, నాళికేరద్రుమాః=పెంకాయచెట్లు, లోలత్ - దీర్ఘదళాః =
ప్రేలాడుచున్న - నిడివికలుకలవియు, బృహత్తర - ఫలాః=మిక్కిలిగొప్పవై

న - ఫలములుకలవియు, వాత - ఉల్లలత్ - ధూళిభిః=గాలిచేత - పైకిలేచుచు
న్న - దుష్టులచేత, ఛన్నాః=కప్పబడినవియు, ప్రాంతతమాః=మిక్కిలిపాడ
వులైనవియో; తేఞమే=ఆయీపుక్షులు, ద్రాఘిష్ఠ-చంచత్ - జటాః=మిక్కి
లిదీర్ఘములై - ఊఁగులాడుచున్న - జడలుకలవియు, ధూమ - ఆస్వాదన -
పాత్ర - ధారిణః=పాగయొక్క-రుచిచూచుటకు - పాత్రమునుధరించునవియు,
భస్త - ఉద్ధూళిత - మూర్తయః=బసుమనుచేత - పైకిఁబూయఁబడిన - శరీ
రముకలవియు, విపసనాః=వస్త్రహీనములునైన, పాషండభేదాఞః=పాషండులు
భేదములువలె, పురతః=ఎదురుగ, స్ఫురంతి=ప్రకాశించుచున్నవి.

తా. ఈటెంకాయచెట్లు నిడివాకులు, గొప్పఫలములుగలిగి, గాలికి
తేరిగినుడుముతగిలి; నిడివిజడలు, పాగత్రాగుపాత్రములు, పైఁగబూజో
న్న బసుమములును గలిగి; బట్టలుకట్టని పాషండులువలె కనఁబడుచున్నవి.

ఉ. చాలుదళాలు వాలుజడర చాలు మహాఫలన త్తమాలై ధూ
మాలను బీల్చుపాత్రలు దురమారము దోరము భూతిపూత
యత్తాలపునాళికేరములై ర తారువినస్త్రిలు సర్వలింగులన్
బోలికమ్రోలగ్రాలె గను ర పూర్ణననాథులఁ జోళ దేశముల్.

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

గ|| సహాన మన్యతో నిర్దిశ్య||

714

ప. నవ్వి మతోక్తప్రకృతిదేశించి.

వృ|| పద్మిన్యాకర్షోచితగంధ ప్రసవాన్ ప్రపశ్య పున్నాగాన్ !

అతనూగ్రాశుగకలనా త్సంప్రాప్తానధిక రేణుసంపర్కమ్||715

ఆ. పద్మినీ-ఆకర్ష-ఉచిత-గంధప్రసవాన్=పద్మలతలయొక్క- అడువీను
గులయొక్క, పద్మినీస్త్రీలయొక్కయు-ఆకర్షణమునకు - తగిన- సువాసనపూత
బి-మదప్రసవములును గలిగియు, అతను-ఉగ్ర-ఆశుగ - కలనాత్=అధికమై-
మన్నభునియొక్క-భయంకరమైన-గాలియొక్క=బాణములయొక్కయు- కూడి
కవలన, అధికరేణు-అధికరేణుసంపర్కం=ఎక్కువపుప్పొడితో- ఏనుగులతో-

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకా తాత్పర్యేతిహాసనహితము. 553

సంబంధమును-సంభోగమును, సంప్రాప్తాఁ=పొందియునున్న, పున్నాగాఁ=
సురపొన్నలను- మొగయేనుఁగులను-పురుషశ్రేష్ఠులనుకొ, ప్రపశ్య=చూడుము?

తా. పుష్పపత్రులైన పద్మినీజాతిస్త్రీల నాకర్షించు మన్మథబాణాలతోడి
సంభోగముగల పురుషశ్రేష్ఠులును, మదపత్రులైన ఆడుజాతి యేనుఁగుల
నాకర్షించు గాడ్పులతోడి సంసర్గముగల మొగయేనుఁగు లట్లును, సువాసన
పూవులుగల తామరతీరగల నాకర్షించు వాసనగాలితోడి సంబంధముగల సుర
పొన్నచెట్లున్నవి. చూడు?

తే. పద్మినులను నాకర్షించి శ్రీ ప్రసవగంధ
ములను మఱిగొన్న పున్నాగ శ్రీ ములను గనుమ ?
యతను విధుతాశుగములచే శ్రీ నధిక రేణు
యోగమును వేగమునఁ గనె శ్రీ యుక్త మిదియ.

గ|| (పార్శ్వతో వీక్ష్య) అహో! మహాన్నతా జనపదానా మమే
షా మభిజాతతా, పశ్య ? 716

వ. (పక్క నొక్కి చూచి) అహో! మహాన్నత మీజానపదుల
యభిజాత్యము ! చూడు?

పృ|| జ్యోతిష్టోమ సాంగ ఉక్థ్యోతి రాత్రోతి
ప్రాప్తార్యమ షోడశీ వాజపేయః ।
ప్రౌఢాయజ్ఞాః పాండరీకాదయో వా
చోలేష్వేతే నిత్యమేవ క్రియంతే॥ 717

అ. సాంగః=అంగసహితమైన, జ్యోతిష్టోమః=జ్యోతిష్టోమము; ఉక్థ్యోతి=
ఉక్థ్యము, అతిరాత్రోతి=అతిరాత్రమును; అప్తార్యమః=అప్తార్యమును;
షోడశీవాజపేయః = షోడశీవాజపేయము; ప్రౌఢాః=గొప్పలైన, పాండరీకా
దయః=పాండరీకముమొదలైన, ఏతే=ఈ, యజ్ఞాః=యజ్ఞములు, చోలేషు=ఈ
చోళ దేశములందు, నిత్యం=ఎప్పుడును, క్రియంతేవ=చేయఁబడుచు నేయున్నవి.

వ. సాంగము లై సజ్యోతిష్టోమోక్త్యాతిరాత్రాప్తోర్యామ వాజపే
యము లనెడియైదు నాల్గు మూడు రెండొకరాత్రులందును
జేయు సద్వరంబులును, అంతకంటె సధికరాత్రు లందుఁ
జేయు పొండరీకాదిక మహాద్వరంబులును ఈ చోళ జన
పదంబు లందు నిత్యంబును జేయంబడుచున్నయవి.

కించ—మఱియు.—

శ్లో॥ గృహేగృహే పశ్య? కృతాగ్నిహోత్రా
శ్వాస్త్రావధోల్లాఘహృదో విదోషాః ।
పుణ్యోత్తరాః పండితపుండరీకాః
పునంతి వేదైకధనా జగంతి॥

718

అ. శాస్త్ర-శ్వాస్త్ర-ఉల్లాఘ-హృదః=శాస్త్రము లనెడి- శ్వాస్త్రములవ
లన-నిర్మలమైన-హృదయముగలవారును, కృత-అగ్నిహోత్రాః = చేయఁబడిన-
హోమాగ్నిగలవారును, విదోషాః = దోషములులేనివారును, వేదఏకధనాః=
వేదములే ముఖ్యధనముగాగలవారునైన, పండితపుండరీకాః=పండితులలో
శ్రేష్ఠులైనవారు, పుణ్య-ఉత్తరాః=సుకృతిములచేత ప్రథానులైనవారై, జగం
తి=లోకములను, పునంతి=పవిత్రపఱచుచున్నవారు; గృహేగృహే = ఇంటిం
టను, పశ్య=చూడు?

తా. ఇక్కడ ఇంటింటను పండితశ్రేష్ఠులు. శ్వాస్త్రములచేతవలె శాస్త్ర
ములచేత పరిశుద్ధహృదయులై నిత్యాగ్నిహోత్రులును, వేదముఖ్యులును, సుకృ
తిముఖ్యులనై యీదేశములను పవిత్ర పఱచుచున్నవారు. చూడు?

తే. గృహగృహము సాగ్నిహోత్రు లరవహితశాస్త్ర
భేదజహృదయవిగళిత ర దోషు లగుచు
సతులపుణ్యోత్తరులు పండి ర తాధిపతులు
వేదధనులును భుననపరవిత్తు లిచట.

టీ. అహిత...దోషులు=తెలిసికొనఁబడిన కాస్త్రము లనెడియాషధము లచేత హృదయములందు విడిచిపోయిన వివిధదోషములు గలవారు.

కృశానుః.—కృశానువు.—

గ|| ఏతద్విషయవిషయా శ్లోఘానుశ్లోఘా నకర్తవ్యా యతఏత ద్దేశేవసతాం సతామ పృనేకప్రకారా దురాచారా ఉప లభ్యంతే|| 719

వ. ఈదేశవిషయమై స్తోత్రానుస్తోత్రములు సేయవలదు; ఏలంటే ఈదేశముల వసించునజ్జనులయు దురాచారంబు లనేకప్రకారంబులుగాఁ గనంబడుచున్నయవి.

శా. స్నాంతి ప్రాత రధిసవంతి విధవ త్సంధ్యాదికర్తాచరం త్యగ్నీనా దధతే మఖాన్విదధతే శాస్త్రాణిచాధీయతే అభ్యర్చంతి సురాన్ పరార్థ్య కుసుమై రంచంతికించాతిథీన్ అనైక్షికింతుపురాతనై స్తనుమమీపువ్యంతి దువ్యంత్యతః.

అ. అమీ=వీరు, ప్రాతః=ఉదయాన, అధిసవంతి=నడులయందు, స్నాంతి=స్నానముచేయుచున్నారు; సంధ్యాదికర్త = సంధ్యావందనాదికర్తను, ఆచరంతి=చేయుచున్నారు; అగ్నిన్=త్రేతాగ్నులను, ఆదధతే = హోమము చేయుచున్నారు; మఖాన్ = యజ్ఞములను, విదధతే = చేయుచున్నారు; శాస్త్రాణిచ=కాస్త్రములను, ఆధీయతే=అభ్యసించుచున్నారు; సురాన్ = దేవతలను, పరార్థ్యకుసుమైః = శ్రేష్ఠములైన పుష్పములతో, అభ్యర్చంతి=అర్చించుచున్నారు; కించ=మఱియు, అతిథీన్=అతిథులను, అంచంతి=పూజించుచున్నారు; కింతు=మఱియునో, పురాతనైః=ప్రాతలైన, అనైక్షికి=అన్నములచేత, తనుం=శరీరమును, పువ్యంతి=హోషించుకొనుచున్నారు; అతః = అందువలన, దువ్యంతి=(ఒకరొకరిని) దూషించుకొనుచున్నారు.

తా. ఈదేశపుబ్రాహ్మణులు యదయాన సే లేచి స్నానసంధ్యాదినిత్యసత్కర్తృతాచరించి వేదకాస్త్రాదు లభ్యసించుచు, ఆహవనీయదాక్షిణాత్యగార్హ పత్య

గ్నులతో దర్శపూర్ణ మాసాది యజ్ఞము లాచరించుచు, సూర్యనారాయణ మహేశ్వరాదుల సర్పించుచు, అతిథ్యభ్యాగతుల నాదరించుచు నున్నాడు గాని; దినదినము ప్రాతపడిపోయిన చిలిదియన్నముతో శరీరము పోషించు కొంచు దూష్యులగుచున్నవారు.

మ. చలిది సావడువారువీరలు నుషరస్సానంబొగి జేయుదుర్ కలసంధ్యాదికకర్త కాల్యమ కడుక గావింతు కామ్యాహితా గ్నులుప్రేల్తుర్ క్రతువుల్ చరింతు శ్రుతులుక బాపింతు దైవం బులక, ఫలపుష్పార్చలోనర్తు తారతిథులక బాటింతురిం తేలకో?

ఇ. శ్రేతాగ్నులు=కామ్యాహితాగ్నులు—ఆపహనీయ గార్హపత్య దాక్షిణాత్యములు.

గ|| (పురర్నిరూప్య సవిస్తయమ్) కప్త మేతద్దేశవాసినీనాం విలాసినినాం నిత్యమేవ లజ్జాప్రసృత్తిరాహిత్యమ్|| 721

వ. (మఱి నిరూపించి విస్తయ మతిశయించి) అయ్యో! ఈదేశ వాసిను లయిన నువాసినులకు నిచ్చులును లజ్జయుఁ దెల్వయు ననునవియే లేవయ్యె.

తథాహి.—అదే కదా! —

వృ|| అపిహంత? చోలవానస్త్వైవతీనాం చిరాయయువతీనామ్ |

అపకం చులికాబంధౌ కుచకుంభావితీవిరుద్ధ ముపలబ్ధమ్||722

అ. హంత=అయ్యో! చిరాయ=బహుకాలముగ, చోలవానః=వానస్త్వైవతీనాం=నైక-అను-వస్త్ర) గునందు చోలదేశమందు - నివసించుటయందు-నిలకడగలవారైన, యువతీనాం=యౌవనురాండ్రయొక్క, కుచకుంభౌ=కుంభముల వంటి కుచములు, అపకంచులికాబంధౌ = తొలగిపోయినరైకకట్టు కలది; విరుద్ధం=ఈవిరుద్ధరీతి, ఉపలబ్ధం=పొందఁబడినది.

తా. అయ్యో ! స్త్రీలు రైకలు లోడుగుకొనువారుగానుండియు, ఈదేశ
వాసిస్త్రీలకు రైకలు లోడుగుకొనకయే యుండుట లోకవిరుద్ధముకదా ?
క. కలముగఁ జోలీయలకే

లలితకళావతుల కైన శ్రీ లలిఁ గుచములఁ గం

చులికాబంధము లేమియ

కలిగించును గదా? విరుద్ధశ్రీకార్యము ధరకున్.

కించ. — మఱియు. —

వృ॥ అగూఢగాఢ స్తన కుంభికుంభ

మంభోజదంభోదయజైత్రనేత్రమ్ ।

చిత్తేన ధత్తే బత ! చోల దేశ

స్త్రీణాం ప్రవీణం రతికాంతబాణమ్॥

728

అ. అగూఢ-గాఢ-స్తన-కుంభికుంభం=మఱుగుపఱుచఁ బడనివై - దట్ట
మైన-కుచములనెడి. ఏనుఁగుకుంభస్థలములుకలదియు, అంభోజ - దంభోదయ-
జైత్రనేత్రం=తామరలయొక్క-గర్వాభివృద్ధిని-జయించునట్టి కనులుకలదియు
నైన, చోళ దేశస్త్రీణం=చోళ దేశపు స్త్రీసమూహము, ప్రవీణంఅపి=సమర్థమై
నదయ్యును; రతికాంతబాణం = (లజ్జఅనెడి) మన్ననబాణమును, చిత్తే=తన
మనస్సున, నధత్తే=వహింపదు; బత=అయ్యో ?

ఈదేశపు స్త్రీలు రైకలేకయే ఏనుఁగు కుంభస్థలములవంటి స్తనములను,
అందమునఁ దామరలనుమించిన కన్నులునుగలిగి, సమర్థురాండ్రయ్యును, మన్న
నబాణాలవలన లజ్జయనునదియే మనస్సునలేనివారై యున్నారే ? అయ్యో ?
ఇదేకదా ? లోకవిరుద్ధము ?

తే. నళిన దంభ విజృంభణ శ్రీ దళన నిపుణ

నయనలై కుంభి కుంభ స్త్రీ నముల మఱప

నందునను దనరెడు చోళ శ్రీ నుందరులకు

సిగ్గు స్మరశరమున మొగిఁ శ్రీ జెనక దెదను.

అపిచ. — మఱియు. —

వృ॥ నవార్తవమహోత్సవే నను నహస్రశస్సంగతాః

గృహోద్భవీ రశంకితం గదితకామగాథాశతాః ।

అహార్యకతినస్తనప్రకటనా దనాగస్వినో

మునేరపినునోధృతిం చులుకయంతిచోలాంగనాః॥ 724

అ. చోలాంగనాః = ఈచోళదేశపు స్త్రీలు, నవ-ఆర్తవ - మహోత్సవః = త్రోత్తయైన-ఋతుమతి అగుటయనెడు - గొప్పవేడుకలో, గృహోత్ = ఇంటికంటె, బహిః = వెలుపల, సహస్రశః = వేలకొలది, సంగతాః = చేరినవారై, అశంకితం = జంకులేకుండ, గదిత-కామ-గాథాశతాః = చెప్పబడిన-మన్నధక్రీడలయొక్క - నూలులకొలది కథలుకలవారునైనను, నను-చే? అనాగస్వినః = నిరపరాధియైన, మునేఃఅపి = మునికెఁగూడ, మనోధృతిం = మనసునధైర్యమును, అహార్య-కతిన-స్తన-ప్రకటనాత్ = కొండలపలె-కతినములైన - స్తనములను-వెలిపఱచుటవలన, చులుకయంతి = చెఱుచుచునున్నవారు.

తా. ఈచోళదేశపు స్త్రీలు పడుచుతనమున సమర్తకాలములలో ఇంటికివెలుపల గుంపులుగూడి యాటలపాటలతో మన్నధక్రీడలు పలుకుచు, చే? తమ పైఁటలేని చనుగొండలఁ గనుపఱచుచు, కామకునిఁగాక మునియైనవానిఁగూడఁ జంచలపఱచుచున్నారు.

వృథ్వి. సమర్తలకుఁ జేయు వేడుకలఁ జాల నందంబుగాఁ

బ్రహ్మోదమున మారు బేరజపుఁ బాటలం బాడుచు

సమస్తమగు చోళకాంతలుఁ గుచాలఁ గాన్పించెదన్

తెమల్చి మునినేనియు దెరలఁ దేప్పుచు దోడ్తనే.

గ॥ అతిదుస్సహమన్యత్ ॥

వ॥ తాళుకొనఁ గూడనిది మఱియొకటి.

వృ॥ నకేకేషాన్నీహో నచనయనయో రంజనకథా

నవా వీటీ వక్త్రే నచ కుచతలే చందనరసః ।

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 559

నచాల్పోయి కల్పో నచ నువచనం నై వకుసుమం
న్నుమాత్వంపాపానాం ఫలముతబతాత్రత్యనుదృశామ్? 725

అ. ఉత=ఇంతేకాదు, బత=అయ్యో? పాపానాం=పాపిష్టులైన, అత్ర
త్యసుచ్యశాం = ఇక్కడనుండు స్త్రీలకు, కేకేషు=వెండ్రుకలలో, స్నేహః=
నూనె, న=లేదు; నయనయోః=కన్నులందు, అంజనకథాచ=కాటుకయనుమా
టుయు, న=లేదు; వక్త్రే=నోట, వీటివా=విడమైన, న=లేదు; కుచతలే=తొ
మ్మనందు, నందనరసఃచ=గందపురసమును, న=లేదు; అల్పోపి=కొంచెమైనను,
అకల్పః=క్రొత్తసొమ్ము, న=లేదు; సువననంబ=మంచివస్త్రముకూడ, న=లేదు;
కుసుమం=పువ్వు, న=లేదు; న్నుమాత్వం=కోడలగుటే, ఫలం=ప్రయోజనము.

తా. ఇక్కడి స్త్రీలపాపమేమో? తాము తమయింటికోడండ్రుగానుండు
టుయే ఫలముగానెంత్రుగాని, తలవెండ్రుకలనూనెయైన, కంటఁగాటుకైన,
శోటవక్కాకైన, తొమ్మనగందమైన, ఏదైనవొక్కక్రొత్తనగయైన; తుదకు
మంచితోకైన గలవారుగాఁ గనఁబడరు.

సీ. తలవెండ్రుకలు చిక్కు శీ తలఁగ దువ్వెన దువ్వి
చమురొకింతయుఁగొని శీ చరుమరకట ?

కనుతెప్ప లనువైప్పఁ శీ గనుగాటుకనొకింత
యద్దముఁ గొని కని శీ దిద్ద రకట ?
మొగమందు నగవంద శీ మగునటు ల్కపురపు
విడము నొకింతయు శీ వేయ రకట ?
యరమునఁ బరిమళ శీ భరమునకై సిరి
చందన మొకయింత శీ యంద రకట ?

తే. మంచి తొడవులు కడు శీ మంచి మడుపులైన
మంచిపువ్వులు మఱి శీ మంచి బువ్వలైనఁ
గొంతకొంతైనఁ గొనరు తనమంత నకట ?
పేద లిండ్లను గోడండ్ర శీ కేచి ఫలము ?

అపిచ. — మఱియును. —

వృ॥ అంసౌచే దుదకుంభ భారకిణితౌ వంప్రీపునర్గోమయ
స్థాయన్నాట్యమలీమసౌ కరతలం ఘాసచ్చిదాకర్కశమ్ ।
పాకాగ్న్యత్థితధూమమేలనగలద్భాష్పావిలే లోచనే
కప్టం రిక్త గృహిన్నుపాత్వనరకస్త్రీణా మహోదుస్సహః ॥

అ. అంసౌ = మూపురములు, ఉదకుంభ భార - కిణితౌ = నీటికుండలబరువుచేత
కాయకాసివయ్యు; అంప్రీ = కాళ్లు, పునః - గోమయ - స్థాయత్ - నాట్య-
మలీమసౌ = మాటిమాటికి - పేడలో - అతిశయించుచున్న - త్రొక్కులాటల
చేత - ముఱికై నవియు; కరతలం = అఱచేయి, ఘాసచ్చిదా - కర్కశం =
పచ్చికగిలుట చేత - గడుసుపాటినదియు; లోచనే = కన్నులు, పాక - అభ్యు-
త్థిత-ధూమ-మేలన - గలత్ - బాష్ప - ఆవిలే - చేత్ = వంటనుండి - పైకిలేచిన-
పొగయొక్క - కలియక చేత - జాఱుచున్న - కన్నీళ్ళ చేత - కలకలబాటినవియు
నాయెనేని, కప్టం = అయ్యో? రిక్తగృహి - ఘృపాత్వ - నరకః = పేదయింటి
వారికి - కోడలుగా నుండుట యనెడు - నరకము, అహో = అహా! స్త్రీణాం =
స్త్రీలకు, దుస్సహః = ఓర్వఁగూడనిది.

తా. ఇక్కడి స్త్రీలకు నీటికుండలు మోసిమోసి బుజాలు కాయలు కాసిపో
వుటయు, కాళ్లు పేడత్రొక్కిత్రొక్కి మఱకలైపోవుటయు, చేతులు పచ్చి
కపెరికిపెరికి గడుసుపాటిపోవుటయు, వంటయింటి పొగ తగిలి తగిలి కన్నులు
నీరు కాఱుచుంటయుఁ గలిగియుండుట నీరి కోడం డ్రైకమిఁద తాళఁగూడని
నరకభాదయై యున్నది. అయ్యో? ఎంతకష్టము?

చ. జలఘట్టిమోసిమోసి పరుసంబుతదంసయుగంబు, గోమయం
బులనిటుత్రొక్కిత్రొక్కిదినరము మలినంబుపదద్వయంబు
వె, బులునటువీకివీకిరరము గఠినంబు కరద్వయంబు, వం
టలపొగనీరుకాఱునయరసంబులయో? యధనాలయన్నువల్.

విశ్వావసుః. — విశ్వావసువు. —

౫॥ వయస్య? మాదూషయ? చోళమండల వాసి నోజనాన్॥

వ. దూషింపకునఖా? ఈ చోళమండలవాసులను మానిసులను.

శా. యాభిస్సర్వపదార్థశుద్ధిరుదితా శ తాస్వపుదేవార్పితమ్
నిక్షిప్తం నిశితక్షితం శుచిహవి శ ర్భక్ష్యతచేత్కాక్షతిః?
త్యాజ్యం శాస్త్రనిషేధతస్తదితే శ త్యాజ్యం నైలంచతత్
భోజ్యం పర్యపితం స్మరంతియదతో నయోజ్యం నతద్దూషణైః.

ఆ. యాభిః = ఏజలములచేత, సర్వపదార్థ శుద్ధిః = సకల వస్తువులకును పరిశుద్ధత, ఉదితా = పుట్టినదో? తాసు = అట్టి, అప్పు = నీళ్ళయందు, నిక్షిప్తం = ఉంచబడినదై, దేవార్పితం = దేవతలకు అర్పింపబడినదై, నిశి = రాత్రిలో, రక్షితం = కాపాడబడినదై, శుచి = పరిశుద్ధమైన, హవిః = హవిర్భాగమైన యన్నము, భక్ష్యతచేత్ = భక్షింపబడెనేని; కా = ఏమి, క్షతిః = చెఱుపు?; తత్ = ఆచరించన్నము, శాస్త్రనిషేధతః = శాస్త్రమందు నిషేధించుటచేత, త్యాజ్యం-ఇతిచేత్ = విడువదగినది-అనియేని; సాజ్యం = నేతితోఁగూడినది, సత్తైలం = నూనెతోఁగూడినదియునైన, తత్ పర్యపితం = ఆచరించి, యత్ = ఎందువలన, భోజ్యం = భుజింపదగినదిగా, స్మరంతి = తలచుచున్నారో? అతః = అందువలన, తత్ = ఆచరించి యన్నము, దూషణైః = దూషించుటలతో, నయోజ్యం = చేర్చదగినదికాదు.

తా. శాస్త్రవిహితముగ పదార్థములన్నిటినికొ పవిత్రపఱచు జలమునఁ గూడి, దేవతల కర్పింపఁబడి, యెలుకలు పిల్లులు మొదలైనవి యంటకుండుటకై రాత్రియంతయుఁ గాపాడఁబడి, పరిశుద్ధమైన హవ్యమును భక్షించినయెడల చోషము లేనియట్లే; శాస్త్రనిషేధమైనను, చరిదియన్నము నేయి నూనియలతోఁజేరి భుజింపదగినదైనది యనితలచుటచేత అది దూషింపదగినదికాదు. (ఇది 627 శ్లోకసమాధానము.)

చ. సకలపదార్థసార్థశుచి శ నల్పుజలంబుల దైవతార్పితం

బకుటిలబుద్ధిశుద్ధినిడి శ యామినులం దభిరక్షితంబుఁ, గో
రికఁజల్చిఁదిన్ భుజంపఁజెఱు శ పేమిదిశాస్త్రనిషిద్ధమైన, నే
మిఁకఘృత తైలయు క్తమగు నేనిదియఁగదా శాస్త్రసిద్ధమున్.
శా. పాత్రివ్రత్యముపేత్య నిత్యమనఘా శ చారానదాతాత్మనామ్
చోలీనాం యదికంచుకంనకుచయో శ ర్థాలీమసీకా పితః
నారీణాంనురతోపయోగ్యవయవ శ స్పష్టికృత్యోష ఇ
త్యుక్తశ్చేదధరాపిధానమపికిం శ నస్యాత్సదావాసనా.

అ. పాత్రివ్రత్యం=పత్రివ్రతా ధర్మమును, ఉపేత్య=పొంది, నిత్యం=ఎప్పుడును, అనఘ-ఆచార - ఆపదాత-ఆత్మనాం = నిర్దోషమైన - నడవడిచేత - పరిశుద్ధమైన-మనస్సుకల, చోలీనాం=చోలదేశ స్త్రీలయొక్క, కుచయోః=కుచములయందు, కంచుకం=రైక,నయది=లేదేని; తతః=దానివలన, మామసీ=మాలిన్యము, కా=ఏది? సురత ఉపయోగి- ఆవయవ-స్పష్టికృతిః=రతికి-ఉపయోగముగల - అంగములన-స్పష్టపఱచుట, నారీణాం=స్త్రీలకు, దోషఇతి=దోషమని, ఉక్తశ్చేత్=చెప్పఁబడినదేని; వాససా=వస్త్రముచేత, అధర-ఆపిధానం, అపి=పెదవిని-కప్పటగూడ, కిం=ఏల? సదా=ఎప్పుడును, నస్యాత్=కలుగదు?

తా. పత్రివ్రతాధర్మము విడువక, మంచి నడవడికగల సకల స్త్రీలకును రైకలేక యుండుటవలన చెఱుపులేదు. సురతమున కుపయోగించు నంగములలో కోకలోని దానివలె పెదవినిగూడ ఏల కోకతో మూసికొనఁగూడదు? (ఇది శ్లోక ౪29 సమాధానము.)

సీ. సతులు పాత్రివ్రత్య శ సద్ధర్మ మెడవక
విధి విహితాచార శ విదితకీర్తి

వెలసిన్ యా చోళ శ నలినదళాత్ముల

యురముల అవికలే శ కునికివలని

చెడుపేముకోయల శ చెడివెలకై నను

సురతోపయుక్తము శ ల్పురుచిరాంగ

సటిష్టాంగంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 563,

కముల స్పష్టము సేయఁ గరము దుష్టమునంగ
సఖలాంగనలుఁగప్ప గరధరమేల ?

తే. మధుర మకరందము నకంటె గ మధురతరపు
టమృతమునకంటె మధుర తరమూసమ నుమ
హా కవిచనమునకంటె గ నతిమధురము
గనఁగ నురతాధి కోప యుక్తమదె గనుక.

గ|| ఇతిపార్శ్వతోఽవలోక్యసల్లాఘమ్|| 728

వ. పార్శ్వము విమర్శించి స్లాఘించుచు.

కుంభఘోణశార్కపాణివర్ణనము.

ఇ. (కుంభఘోణము—ఇది కుంభమువలె ఘోణము=ఘా)ణము కలిగినది)
అనఁగా ఈవికాలమైన పట్టణాగ్రభాగము కుంభాకారముగా నుండినది యను
ట. (మఱియే యది అతివికాలమైన గోపురప్రాకారములతోను, స్నానమున
పావము చేయఁదగిన మాఘమఘాంగము = మామాంగము అనెడి తటాకము
తోను, కోమలాంబాదేవీసహితుఁడైనపరమేశ్వరుఁడు కుంభేశ్వరుఁడనెడినామ
ధేయమతోను దర్శనమిచ్చుచున్నపట్టణము.)

గ|| అస్యదేశస్య భాగ్యవత్తాఖిల్వీయ తాపరిత్యక్తా|| 729

వ. ఈదేశము భాగ్యముమితిమీరినదియై యున్నయది.

యతోఽత్ర.—ఏలంటేనిట.—

వృ|| మణిమయ ఫణితల్పే మల్లికా పుంజ కల్పే
శమిత జగదభద్రాం సంశ్రయక్ యోగనిద్రామ్
దహర కుహరవర్తి దేవతా చక్రవర్తి
దలిత దురిత బాణే దృశ్యతే కుంభ ఘోణే.

730

అ. దహరకు హరవర్తి=దహరాకాశాన ఎర్తించువాఁడైన, దేవతాచక్రవ
ర్తి=సకల దేవతలకును చక్రవర్తియగు శ్రీకార్ణపాణిస్వామి, దలితదురితబా

జే=తోలఁగఁకొట్టఁబడిన దోషములకు బాణమువలె నున్న, కుంభఘోశే=కుంభ
 కోణమందు, మల్లికార్జుంజకల్పే=మల్లెల సమూహముతో సమమైన, మణిమ
 యఫణితల్పే=రత్నమయమైన శేషశయ్యయందు, శమిత జగదభద్రాం=శమి
 పఁజేయఁబడిన లోకముల అశుభములుగల, యోగనిద్రాం = యోగముతోడి
 నిద్రను, సంశ్రయఁ=చెందుచు, దృశ్యతే=కనఁబడుచున్న యతఁడు.

తా. సకలదోష విముక్తమైన ఈకుంభకోణమున సకల దేవతా చక్రవర్తి
 యైన శ్రీ శార్ఙ్గపాణిస్వామి మల్లెపూలవలె తెల్లన మెత్తన వాసనయుఁగలిగి
 రత్నమయముగా నుండు నాచికేశ్వశయనములో పవళించి సర్వదోష పరిహా
 రముగాను సర్వ జ్ఞేయకరముగాను జ్ఞానానందమయమైన యోగనిద్రయుం
 దున్నవాఁడు.

ఆ. మల్లశయ్యఃఖోలః ॥ మణిమయఫణిశయ్య

యోగనిద్ర జగద ॥ మోఘభద్ర

నదిగా? దేవదేవుఁ ॥ డంతరాత్మధుతాఘ

బాణమందుఁ గుంభః ॥ ఘోణమందు.

ఇ. (శ్రీశాశిపాణిస్వారి—వీరు ఈకుంభఘోణమందు హేమపుష్కరిణీ
 తీరమున కోమలవల్లితాయారుతో వైదికవిమానమున ఉద్యోగశేషశయనము
 లో హేమమహర్షికి ప్రత్యక్షమై పూదత్త పేయ తిరుమళికై తిరుమంగై ఆం
 దాకు పెరియాళ్వారు నమ్మెయ్యాళ్వార్ల మంగళాశాసనములతోను, మఱియు
 కొంతసమీపమున కోదండపాణి చక్రపాణి సన్నధులతోను సేవసాయిండు
 చున్న ఆరావముదుప్పెరుమాళ్లు.)

గ॥ అంతర్నాగరికీం జనతామవేక్ష్యనశిరః కంపమ్॥ 731

వ. ఈదేశములోఁగ నాగరికజనుల నంతయుఁ గాంచి శిరఃకంపం
 బెంతయుఁగావించి.

తా. స్నాత్వానవ్యాసుతాజలే శుచి తమూఢభూత్వాజపాదిక్రమై
 ముత్వాగ్నోచహవిః, కృతేతరగిరాంకృత్వాచపారాయణమ్

సటిష్ఠాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 565

నత్వాశార్ఙ్గధరం భవామయహరం శ్రీస్తుత్వాచతం భక్తితః
శ్రేష్ఠాఃకాలమమీక్షిపంతిబహవ శ్రీశ్రీకుంభఘోణేద్విజాః.

అ. శ్రీకుంభఘోణే=ఈ సంపద్విశిష్టమైన కుంభకోణమందు, శ్రేష్ఠాః=శ్రేష్ఠులై, బహవః=అనేకులైన, అమీ=ఈ, ద్విజాః=బ్రాహ్మణులు, సహ్యాసుతాజలే=కావేరీ జలమందు, స్నాత్వా=స్నానముచేసి; జపాదిక్రమైః=జపము మొదలైన కర్మలచేత, శుచితమాః=పరిశుద్ధులు, భూత్వా=ఁ; అగ్ని=అగ్నిహోత్రమందు, హవిశ్చ=హవిర్భాగమునకు, హుత్వా=వేల్చి; కృత-ఇతరగిరాం=కల్పితములకంటె - వేలైన వేదములయొక్క, పారాయణంచ=పారాయణమునకు, కృత్వా=చేసి, భవ-ఆమయ-హరం = సకల దోషములనెడి - వ్యాధులను - పరిహరించునట్టి, శార్ఙ్గధరంచ=శ్రీశార్ఙ్గపాణిని, నత్వా=నమస్కరించి, తంచ=ఆభగవంతునికొ, భక్తితః=భక్తితో, స్తుత్వా=స్తుతించి, కాలం=కాలమును, క్షిపంతి=కడపుచున్నారు.

తా. ఈ కుంభకోణమందు సకల బ్రాహ్మణులును కావేరీ స్నానముచేసి, జపహోమాది కర్మలుచేసి పరిశుద్ధులై, అగ్నిహోత్రములు జఙ్గపి, వేదపారాయణములు చేయుచు, సర్వదోషములు పరిహరించునట్టి శ్రీ శార్ఙ్గపాణిని భక్తితో నమస్కారములుచేసి, స్తోత్రములును చేయుచు గాలము గడపుదురు.

సీ. కావేరివారిని శ్రీగరముషస్సానంబు

కావించికావించి శ్రీ కలుషమహఃచి

జపములఁదపముల శ్రీ జుకకచెంగక

జరిగించిజరిగించి శ్రీ జగతిమించి

యనిశముశుచితము శ్రీ లతులమానసముల

నగుచునునగుచును శ్రీ సశుచితౌలఁచి

యహరహంబుననాహి శ్రీ తాగ్నిహోత్రంబున

వేలిచివేలిచి శ్రీ వేగవలచి

తవిలి భక్తిని సమయ త్రితయమునందు

శార్ఙ్గధర దేవసేవయే శ సలిపి సలిపి
కడపురురు కాలమా ద్విజు శ లడరి యడరి
కుంభ ఘోణ మం దయగంధ శ ఘోణమందు.

టీ. అయగంధ-ఘోణమందు = శుభావహవిధుల వాసనకై (ఆఘ్రూణింతు)
ఘ్రూణము కలదియైన.

శ్రీ చంపకారణ్య రాజగోపాలవర్ణనము.

ఇ. (చంపకారణ్యము.— ఇది శంఖతీర్థ చక్రతీర్థ కృష్ణతీర్థాది తీర్థతీర్థములతోడఁ గూడి గోబలీయ మహర్షి చేత తపస్సు చేయఁబడుచు, కంటికి సాంపును ముక్కున కింపును మనస్సుకుఁ దెంపును గలిగించుదానిపువ్వులతోను దాని సువాసనలతోను మనోహరములైన సంపెంగమ్రాఁతులచేత నలంకరింపఁబడుచు శ్రీ రాజగోపాలస్వామి వేంచేసియున్న శ్లోత్రవిశేషము.)

ఇతశ్చ.—ఇందువలన.—

వృ॥ కుటీఘ గోపీరుచిరాను యోఽర్కభూ

తటీఘ గోపాల ఇతిశ్రుతశ్చరక్

అకంపకారుణ్య ముపేత్యమోదతే

సచంపకారుణ్య మగణ్యవై భవః॥

732

అ. ఆర్కభూతటీఘ=సూర్యపుత్రుడైన యమునానదీతటయందు, గోపీరుచిరాను=గోపికలచేత మనోహరములైన, కుటీఘ=గుడిసెలలో, చరక్=సంచరించుచు, గోపాలఇతి=గోపకుండని, యః=ఏభగవంతుఁడు, శ్రుతః=వినఁబడువాఁడై, అగణ్యవై భవః=లెక్కింప శక్యముకాని మహిమ కలవాఁడయ్యెనో, సః=ఆభగవంతుఁడైన గోపాలుఁడు, అకంపకారుణ్యం=నిశ్చలమైన కృపారసము కలుగునట్లుగా, చంపకారుణ్యం=ఈ చంపకారుణ్యమును, ఉపేత్య=చేరి, మోదతే=సంతోష పడుచున్న వాఁడు.

కా. ఆ యమునానదీతీరమున గోపికల గుడిసెలలో గోపాలుండని వేరొ

సంచరించుచు మహామహిమ కలవాడగుచున్న యాభగవంతుడు మిక్కిలి శృపతో నిష్ఠ డీ చంపకారణ్యక్షేత్రమం దానంద మందుచున్నవాడు.

(శ్రీ రాజగోపాలస్వామి.— వీరు రాజమన్నారుకోవలె అను దివ్యదేశమందు ఆ చంపకారణ్యమున ఐల్చి కములో ఆవిర్భవించి యుండి, గోవే తనంత వచ్చి బోలగిలబండుకొని రెండువేళలలోను, తనపాలీయ నీయఁగా; తాను దాని పానాహారములుగా నాస్వాదించుకొందు, అక్కడి గోబలీయ ఋషి శ్రేష్ఠునికి ప్రత్యక్షమైరదేగాక, మఱియు నాయాప్రక్కల బాలగోపాల వేణుగోపాల రాజగోపాలాది స్వస్వరూపములతో చంపకవల్లి తాయారు తోఁగూడ నేవనాయించెడి రాజమన్నారుస్వామి.)

తే. యమున తలుల నా గోపికా శ్రీ యతనకుటుల

వేష్కవిహరించు గోపాల శ్రీ విశ్రుతుండు

చంపకారణ్యమునఁదా న శ్రీ కంప కరుణ

కలిగిక్రీడించెడును గను? శ్రీ ఘనమహుండు.

గ॥ అత్రకిల రాజగోపాల పాదకమల ముపాశ్రయత స్సాధుజన

స్యేదమిత్ర మనుసంధానమ్॥

733

వ. ఇట నిటులేకదా ? శ్రీరాజగోపాల పాదపాదోజ సముపాశ్ర

య సాధుజనానుసంధాన మీయది.

శా. కోపాటోప దళావిశాల పరుషా శ్రీ లాపాదిరూపా శుభ

వ్యాపారగ్లపితార్థిలోక హృదయై శ్రీ యౌపాలపాశైరలమ్

తాపావిప్లవకృత్ప్రపన్నజన ము శ్రీ క్త్వాపాదనే దీక్షితమ్

పాపానా మహనోదనాయకుమానా శ్రీ గోపాలమేవాశ్రయే.

అ. కోప - ఆటోపరకా - విశాల-పరుష-ఆలాప - ఆదిరూప - ఆశుభ-వ్యాపార-గ్లపిత-అర్థిలోక - హృదయై = కోపయొక్క - విజృంభణస్థితియందు-విస్తారమై-కఠినములైన-మాటలు - మొదలుగాఁగల రూపములతోడి - మంచివి కాని - ప్రవర్తనములచేత - కష్టపఱపఁబడిన - యాచక జనులయొక్క - మనస్సు

కలవారై న, భూపాలపాలై=రాజాధములతో, అలం=చాలును; తాప-అవిష్ట-సకృత్ ప్రపన్నజన - నుక్తి-ఆపాదనే = తాపత్రయములచేత - ఆవేశింపఁబడినను ఒకసారియైన ప్రపత్తి నిష్కలవారికి - మోక్షమును - ఇచ్చుటయందు, దీక్షితం=దీక్షవహించిన, కుహనాగోపాలం=మాయతోఁ గూడిన రాజగోపాలస్వామిని, పాపానాం=పాపములయొక్క, అపనోదనాయైవ=విడుదలకొఱకే, ఆశ్రయే=ఆశ్రయించు చున్నాను.

తా. యాచకులమీఁద కోపముచేసి, గడుసుమాటలాడి, వారిమనసుకు కష్టమును గల్పించునట్టి రాజాధములతో నాకు పని ఏమి? ఒక్కసారి ప్రపత్తిచేసినను, మూడు తాపములనుకూడ పోగొట్టి మోక్షమునిచ్చుటయే దీక్షగాగలిగిన యా మాయారూపుఁడైన శ్రీ రాజగోపాలస్వామిని సేవించి, నేను సర్వపాప విముక్తుఁడ నగుచున్నాఁడను.

శా. కోపాటోపమువేళ వై శమ కటూఠ క్తుల్పల్కి, పై నర్థులకావ్యాపారాంతర హీనులకా బగఱత్రోవకాబెట్టి, నెట్టించునా భూపాలాధములకాదొఱంగి, కుహనోద్భూతుకాశ్రితశ్రీదుశ్రీగోపాలుకా మదఘాపనోదనముకై శ్రీకొల్లుకాదలిర్తుమదికా.

కృశానుః.—కృశానువు.—

గ॥ అత్రాపి మే విరోధ ఏవప్రతిభాతి॥

734

వ. ఈతనియందును నాకు విరోధమే తోచుచున్నయది.

యతః.—ఏలంచు?—

శ్లో॥ న్యస్తపాద స్సమనసాం శీర్షేషు మధు హో ర్యహో ?

ము.రారాతి ద్విరేఫోఽపి చంపకారణ్య మాశ్రితః॥ 735

అ. సుమనసాం=పుష్పములయు - దేవతలయు, శీర్షేషు=పైభాగములందు- శిరస్సులందును, న్యస్తపాదః=ఉనుపఁబడిన పాదములుగల, ద్విరేఫోఽపి=శృంగమయును=రేఫద్వయముతోడి మురారాతి శబ్దవాచ్యుఁడయ్యును; మురారః=ఈ రాజగోపాలస్వామి, మధుహరీ=మకరందమును హరించుచు-మధు

సటిష్ఠాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 569.

రాక్షస సంహారియునై, చంపకారణ్యం=చంపకవనమును, ఆశ్రితః=ఆశ్రయించి నవాడు. అహో=అశ్చర్యము ?

తా. పూలమీద వ్రాలుచు, తేనియను గైకొనుచు, భ్రమరమని ద్వితీయ మలుగల యాభంగము తనకు విరోధియైన చంపకవనమునుగూడ తాను ఆశ్రయించునట్లు; ఈ రాజగోపాలస్వామి దేవతల తలలమీదగూడ పాదములుంచువాడై మురారాతియని రేఫద్వయముకూడఁ గలిగియు; మధుఁడను రాక్షసునిగూడ సంహారము చేసినవాడయ్యును, ఈబోకమున చంపకారణ్యము వాశ్రయించి యున్నవాడు. ఇదే మహాశ్చర్యమా?

క. నుమన శీర్ష పదన్యా

సము మధుహారికగు, నగునె? १ చంపకకాంతా

రమున విహారిము, కడుఁ జి

త్రము? మురహరిద్విరేఫ १ రాజేతానై.

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు —

గ॥ విరుద్ధానామపిసహావస్థానసంపాదకే దేవేవానుదేవే కానా
మ విరోధకథా?॥ 736

వ. విరుద్ధులకు సహా సహావస్థానమును సంపాదించు నీవానుదేవ
దేవునందు నావిరోధకథ యేమిటిది ?

పు॥ యస్మిన్ విలోచనతయా సహపుష్పవంతౌ

పర్యంక వాహనతయా ఫణిపక్షిరాజౌ

తేజస్విన్ ప్రముదితౌ స్థితిమాత్రయేతే

తస్మిన్నహో భగవతిక్వవిరోధగంధః?॥ 737

అ. తేజస్విన్=వీర్యమంతులును - కాంతిమంతులు నైన, పుష్పవంతౌ=చంద్రసూర్యులు, ప్రముదితౌ=సంతోషపడినవారై, యస్మిన్=ఎకనియందు, విలోచనతయాసహా = సేత్రములగుటతో, స్థితిం=ఉనికిని, ఆత్రయేత్=ఆశ్రయించుచున్నవారో; తేజస్విన్=అట్టి వీర్యకాంతిమంతులైన, ఫణిపక్షిరాజౌ=

లేభ్యః=సకలమైన, నాథదివ్యస్థలేభ్యః = సకలబోధాధినాథుడైన స్వామి
యొక్క దివ్యస్థలములకు, ఇదం=ఇది, నమః=నమస్కారము?

తా. మామిడితోఁపులతోడను పెంకాయితోఁపులతోడను సూర్యరశ్మి
యే తాఁకనివై సకలదోషహరములైన యీబోధదేశపుదివ్యస్థలములను నమ
స్కరించెదను.

చ. దినకరరోచియేచియును శ్రీ దీపజోటంబడనట్టి మావిడుల్
మునుగొని, మీఱనారికెడ శ్రీ ముల్లలతోఁపు నిండుకాపులకొ
దనరెడు దివ్యదేశముల దాపుల శ్రీ దాపులఁ జోళదేశమం
దొసరుతువందనంబులివేయొప్పమియొప్పడుఁదప్పిపోవఁగాన్

కృశానుః—కృశానువు.—

గ॥ భవతు భవతపతేషు నమస్కర్తృతా మమతు దేవలకాది
దేవాలయోప జీవి దురాచారా నాలోకయతోనభవతినమ
శ్చిక్ష్వా॥ 740

చ. నీకీదివ్యదేశ విషయమై నమస్కారకారిత కలిగినను గలుగనీ?
నాకీదేవళకాదులైన దేవళములే పూజించి జీవించు దురా
చారుల గుఱించి యోచింప, నమస్కరింపఁ దలంపే కలు
గదయ్యె.

తథాహి.—అదినరే?—

తా. వార స్త్రీకుచమర్దిభి ర్విరచయం శ్రీ త్వర్ణ్యాదిదానంకరైః
తద్వీటీరసవాసితైశ్చనదనై శ్చల్పంతి మంత్రా సమీ
ద్రవ్యం దేవలకా హరం త్వచకితా శ్రీ దేవస్యతత్పూజితా
స్తేతానుప్రతిమాను హంత ? భవితా శ్రీ కిందేవతాసన్నిధిః.

అ. అమి=ఈ, దేవలకాః=దేవపూజకులు. అచకితాః=నిర్భయులై, వార
స్త్రీకుచమర్దిభిః=వేశ్యల స్తనమర్దనముచేయు, కరైః = చేతులతో, దేవస్య =

వాసుదేవునకు, అర్హ్యాదిదానం=అర్హ్యముమొదలైనవాని సమర్పణమును, విరచయంతి=చేయుచున్నారు; తద్వీరసహస్తితైః=వారి విడియముల రసముచేత వాసనకొట్టుచున్న, ఇదనైశ్చ=మొగములతోను, మంత్రాత్=మంత్రములను, జల్పంతి=పలుకుచున్నారు; ద్రవ్యం=దేవద్రవ్యమును, హరంతి=అపహరించుచున్నారు; తత్సృజితాసు=అట్టిపూజకులచేతపూజింపఁబడిన, ఏతాసు=ఈ, ప్రతిమాసు=విగ్రహములయందు, దేవతాసన్నిధిః=దేవతల సాన్నిధ్యము, భవితాకిం=కలుగఁగలదా ?

తా. ఈ చోళదేశపు దేవపూజకులు కొంతయైనను జంతుపడకయే, దేవతలకు తాము బోగమువాండ్ర చనుల మర్దించిన చేతులతోనే అర్ఘ్యమిచ్చుచు, వారు నమిలియిచ్చిన తమలపాకుమడఁతలు తామును నమిలిననోటివాసనతోనే మంత్రములు జెప్పుచునుండుటేగాక, కైంకర్యమునకై భక్తులిచ్చెడి ద్రవ్యమును గూడ సపహరించుకొనుచున్నారు. అట్టివారు పూజించునట్టి యర్చావిగ్రహములయందు అయ్యుదేవతల యావిర్భావ మెట్లు కలుగును? అయ్యో?.

శా. వార స్త్రీకుచమర్ది హస్తములచేఁ १ బాటెంతు రర్ఘ్యాదు, లా
వార స్త్రీవిడియంపుఁ గంపువులతో १ వల్లెంతుమంత్రాల, దే
వారాధ్యంబగుద్రవ్యమేదయిననాహా? యాక్రమిత్రక్రముల్,
వీరిచ్చెడు విగ్రహాల నెటు లావేశించు నాదైవముల్.

కించ. — మఱియు. —

శా. ఆఘ్రాతాబలపుణ్య యావతకఘానోకర్త సంధ్యాదికమ్
యైరభ్యస్తమద భ్రానభ్యనచనం १ సత్వేవవేదాక్షరమ్
అంధశ్చైర్య పరైర్దురన్వయభవై १ సూదైరిమీభిశ్చతా
న్యన్నాద్యానినివేదితాని భగవానంగీకరోత్యేవకిమ్. 741

అ. యైః=ఎవరిచేత, పుణ్య-యావత-కఘా = పుణ్యవతులైన-యావనస్త్రీల సమాహము యొక్క-కత, ఆఘ్రాతా=అంగీకరింపఁబడినదో; సంధ్యాదికం=సంధ్యాపండువాదికమైన, కర్త=కార్యము. నోఆఘ్రాతం=అంగీకరింపఁ బడినది

కాదు. అదభ్ర-సభ్య-వచనం = విస్తారమైన-సభ్యమువలె కపటవచనము, అభ్యస్తం = అభ్యసించబడినదో; వేదాక్షరంతు=ఆ వేదమందలి యొకయక్షరమైన, నైవ అభ్యస్తం=అభ్యసించబడినదికాదు. అంధన్-చార్య-పరైః= అన్నముయొక్క - వొంగతనమందు ఆసక్తులై, దురన్వయ-భవైః=దుష్కలమందు-జన్మముగల, తైః=అట్టి, ఆమీభిః=ఈ, సూదైః=పాచక పరిచారకుల చేత, కృతాని=చేయబడిన, అన్నాద్యాని=అన్నము పప్పు మొదలైన, నివేదితాని=నివేదించబడినవానిని, ఏషః=ఈ, భగవాన్=భగవంతుడు, అంగీకరోతికిం=కైకొంచున్నాడా?

తా. ఈ దేవస్థానమందలి స్వయంపాకులు ఆ వారస్త్రీలతో మాటలేగాక సంధ్యావందనాది క్రియలు చేయరు, మఱి ముఖప్రీతిగా కపటవచనములే గాక వేదాక్షర మొకటియైన నేర్చుకోరు, దేవాన్నమునుగూడ దొంగలించుకొనెడి వీరిచే బక్ష్వమైన యన్నసూపాదులు నివేదించబడినను; భగవంతుఁ డెల యంగీకరించును ?

తే. కరమ సతిక తె కలదు, స శ త్కర్త కలదె ?
చదురులాడుటెకలదు, ప్రా శ జదువుకలదె ?
సన్నచోరులు పచియించు సన్నములనె
యటమటింపఁగభగవంతుఁ శ డెటులఁగొనెడు ?

గ|| విమృశ్య ఆహా? కలిమాహాత్మ్య దఖలజనానా మనివారోశ్య
వివేక విపర్యయః || 742

మ. విమర్శించి ఆహా? సకలజనులకును గలిమాహాత్మ్యము
వలని సదసద్విచార రాహిత్యము నివర్త్యమె కాదయ్యె.

యతః.—ఏలంటే.—

తా. సద్స్వాదరతోఽర్పితాని హరయే సత్తోత్తరై ర్భూతురై
రన్నాన్యత్ర సమానయంతి విధివత్సిద్ధాని వృద్ధాఽపి

దేవస్యాయత నేవ్యదంతివిభయా వ్రాత్యైః కృతానోదనాన్
స్పృష్టాదుప్తజనేనకప్త మఖిలై ర్దృష్టానశిష్టాహృతాన్ ||748||

అ. సత్త్వము=ఇంద్రియో, విధిని=ఆచార ప్రకారము, సిద్ధాని=పాకసిద్ధములై, సత్వోత్తరైః=సత్త్వగుణముచేత శ్రేష్ఠులైన, భూసురైః=బ్రాహ్మణులచేత, హరయే=విష్ణువునకు, ఆదరతః=ఆదరముతో, అర్పితాని=సమర్పింపబడిన, అన్నాని=అన్నములను, అత్ర=ఇక్కడ, పృథ్వాని=వృద్ధులుకూడ, నమానయంతి=సన్నునించరు; దేవస్య=దేవునియొక్క, ఆయత నేషు=ఆలయములందు, వ్రాత్యైః=సంస్కార హీనులచేత, కృతాన్=చేయబడినవై, దుప్తజనేన=దోషులచేత, స్పృష్టాన్=అంటబడినవై, అఖిలైః=అనేకులచేత, దృష్టాన్=చూడబడినవై, శిష్టాహృతాన్=శిష్టులుకాని వారిచేత తేబడినవైన, ఓదనాన్=అన్నములను, విభయాః=జంకులేనివారై, అదంతి=భక్షించుచున్నారు; కప్తం=అయ్యో?

తా. ఈలోకములో జ్ఞానముచేఁగాని వస్తుస్సచేఁగాని వృద్ధులైనవారు శిష్టులయింద్రియో ఆచారప్రకారము చేసి దేవతార్చన చేయబడిన యన్నమునుగూడ చేకొనువారు కారుగాని; దేవళములలోనో? సంస్కారహీనులే చేసి దురాచారులంటి అందఱును జూడఁ దెచ్చియిచ్చిన యన్నమునుమాత్రము జంకులేక తీసికొని సాపదెదరు. ఇదేమి యాశ్చర్యమోకదా?

సీ. శిష్టులయింద్రియ విశిష్ట సదాచార

సిద్ధములన్నాదు శి లిద్ధమతిని

స త్త్వగుణోత్తమ శి సాధుసంఘముచేత

హరికినాదరముతో శి సర్పితములె

జ్ఞానవధౌవృద్ధు శి లై నవారలువారు

నాఁడటగ్రహింప శి రై న; వారె

దేవతాలయముల శి భావశుద్ధియలేక

సంస్కారమునులేక శి సంచరించు

తే. పాచకులెచేసి పలుగురు శి మాచిచెనటి
జనులునంటి దురాచార శి జనులుడెచ్చి
నవియ గ్రహియింతు రన్నంబు శి లవికలాత్తు
లవుచు, వినఁ గన నాశ్చర్య శి మననియందు.

విశ్వాసనుః..—విశ్వాసనువు.—

గ॥ మాదృశేభ్యోహి దిన్యత్రేత్ర మాహత్మ్య వేదిభ్యో భవదీ
యమృషాభాషణ దూషణం నోచతే॥ 744

ప. దిన్యదేశ మాహత్మ్య వేదులమైన మావంటివారికి నీయస్మ
తభాషణ దూషణము రుచియింపదు కదా ?

యతః — ఏలంటే! —

వృ॥ ఉపస్యేవ స్నానా దుచిత శుచితాశాలి వపుషః

వీనీతాః స్వేశాస్త్రే విజితవృజినాః పూజకజనాః

పరిత్రాతుం లోకాన్ విధివ దపతిందా విదధతే

పవిత్రై రన్నాదై యః పరమపురుషారాధన మమిః 745

అ. ఉపసి=ఉపయాసనే, స్నానాత్=స్నానమువలన, ఉచిత-శుచితా-
శాలి-వపుషః = తగినట్టి-పరిశుద్ధిచేత - ఒప్పుచున్న-శరీరము గలవారును, స్వే
శాస్త్రే=తమ మత శాస్త్రముందు, వీనీతాః=తేజినవారును, విజితవృజినాః=
గెలుచుబడిన (దురాచార) దోషములు గలవారునైన, అమిః=ఈ, పూజక
జనాః=అర్చకజనులు, లోకాన్=జనులను, పరిత్రాతుం=రక్షించుటకు, అపతిం
ద్రాః=ప్రమాద పడనివారై, పవిత్రైః=పరిశుద్ధములైన, అన్నాదై యః=అ
న్నము మొదలైనవానిచేత, విధివత్ = ఆచారప్రకారము, పరమపురుష
రాధనం=పురుషోత్తముడైన భగవంతుని యర్చనమును, విదధతే=చేయుచు
న్నవారు.

తా. ఈ యర్చకజనులు ప్రాతఃకాల స్నానములచేతఁ పరిశుద్ధులై, స్వమ
తాచార విధులచే దురాచారములు వదిలి, దేవాలయములందు జీవించుచుండు

టకై నియమముతప్పక, పవిత్రాన్నములతో భగవన్నివేదనము చేయుచు,
లోపలనుకొ భగవత్ప్రసాద లబ్ధులనుగాఁ జేసి రక్షించుచున్నవారు.

సీ. ఉదయాన నుదయాన శ్రీ నాగిఁజేయు స్నానాన

శుచిరుచిరశరీర శ్రీ శుభ్రభుతరులు

తమతమశాస్త్రాలఁ శ్రీ దమిఁదమిలొనైనఁ

జదివి తేజినదానఁ శ్రీ జతురతరులు

పాపౌఘముల నిలఁ శ్రీ బాహుద్రోలఁగఁ జాలు

విధి విహితాచార శ్రీ విశద మతులు

పావన పరిపక్వరసాన్నముల హరి

కారాధన మొనర్చున నట్టివారు

తే. హరికి నారాధనమే చేసినట్టివానిఁ

బాసముల బోసముల భువిఁ శ్రీ బావనములఁ

దాసములఁజేసి యరుజెంచు శ్రీ దీనులకు నె

దాసములఁజేసి యర్చకు శ్రీ ల్దోనలర్చు.

గ|| అవకర్ణ్యతా మిదమపి యద్వైతోఽభ్యుపగమ్యా ప్యభిధా
స్యామి|| 746

ప. ఇదియును వినుదువుగాక? నే నీ దూషణ భావణ మీకొని
యును వాకొనియెదను.

పృ|| విధివ దవిధివద్వా భక్తితోఁ ౭భక్తితోవా
నను శుచి రశుచిర్వా నాథమర్చత్విహత్యః
అనుదిన ముపయాతై రర్చ్య మానానుజ్ఞై
రరుచి రజితమూర్తి స్వాస్తికస్వాస్తి కస్య? || 747

అ. నను=ఓయి కృతానూ? ఇహత్యః=ఇక్కడివాఁడు, శుచిర్వా=పరిశు
ద్ధుఁడైకాని, అశుచిర్వా=అపరి శుద్ధుఁడైకాని, నాథం=స్వామిని, విధివద్వా=

శాస్త్రీరితిగాఁ గాని, అవిధివద్వా=శాస్త్రీరితి కాకగాని, భక్తితోవా= భక్తితోఁగాని, అభక్తితోవా=భక్తిలేకగాని, అర్చతు=పూజించునుగాక ? అనుదినం=ప్రతిదినమును, ఉపయాతైః=వచ్చుచున్న, దేవైః=ఇంద్రుని దేవతలచేత, అర్చ్యమానాను=పూజింపఁ బడుచున్న, అజితమూర్తిః=ఇతిరులచే జయింపఁబడ నే పడని (భగవంతునియొక్క) ప్రతిమలయందు, అరుచిః=అన పేక్ష, అస్తికస్య=పరలోకాపేక్షకలవానికి, కస్య=ఎవనికి, అస్తి=ఉన్నది ?

తా. ఓక్కశానూ ? ఇక్కడి దేవపూజకారులు పరిశుద్ధులై భగవానుని విధిప్రకారము భక్తితో అర్చనచేసినఁగాని; లేక అపరిశుద్ధులై విధితప్పి భక్తి లేక అర్చనచేసినఁగాని; దినదినమువచ్చి యింద్రునిదేవతలు పూజించెడి యాభగ వత్ప్రతిమలలో నాస్తికునకేకాక, పారలౌకికబుద్ధి కలవాని కెవని కేవలగుంపు గలుగు ?

ఆ. విధిని భక్తిశుచిని ర విపరీతమునఁగాని

పూజసేయనిమ్ము ర పూజకుండు?

అనుదినాగతామరార్చితాచ్యుతమూర్తి

నాస్తికునకయరుచి ర యగునుజగతి.

ఇదంచావధేయం.—ఇదియును వినునదియ.—

శా. కేచిచ్చక్రధరా పచారచకితాః క్షృపాలభీతాఃపరే

శ్రద్ధాతఃకతిచిత్పచంత్యవహితా శ్శుద్ధాశ్చద్విహవిః

అగ్రే న్యస్తమిదం ముదైవ భగవా నాలోకనై స్స్వీకరో

త్యంహస్సంహరణా శయాచతదిదం ప్రాశ్నంతిభాగ్యోత్తరాః.

ఆ. కేచిత్=కొందఱు (దేవాలయములలోని పాపములు), చక్రధర అపచార చకితాః=చక్రపాణియైన మహావిష్ణువునందు-అపరాధమునకు-భయపడినవారు, శుద్ధాశ్చ=పరిశుద్ధులగుచును, పరే=ఇతిరులు (కొందఱు) క్షృపాలభీతాః = రాజులవలన భయపడినవారగుచు, కతిచిత్=కొందఱు, అపహితాః=ప్రమాద పడనివారగుచు, శ్రద్ధాతః=శ్రద్ధతో, దివ్యం=నిర్దోషమైన, హవిః=అన్న

మును, పంచతి=పంచనముచేయుచున్నారు. అగ్రే = ఎదుట, న్యస్తం=ఉంపఁ బడిన, ఇదం=ఈయన్నమును, భగవాన్=భగవంతుఁడు, ముద్దైవ=సంతోషముతోనే, ఆలోకనైః=వీక్షణములతో, స్వీకరోతి=అంగీకరించుచున్నవాఁడు. భాగ్యోత్తరాః=భాగ్యముచేత మేలైనవారు, అంహః-సంహరణ-ఆశయాచ=పాపములయొక్క-నివారణమందు - అపేక్షచేతను, తత్ ఇదం = ఆభగవదంగీకృతమైన ఈయన్నమును, ప్రాశ్నంతి=భుజించుచున్నారు.

తా. కొందఱు పాచకులు స్వామివిషయమున అపరాధమునకు భయపడి పరిశుద్ధులయినవారును, కొందఱు కైంకర్యపరులయిన యజమానుల ఉత్తరువు అనుసరించువారును, కొందఱు కార్యాంతరములవలన ప్రమాదపడనివారునై, పంచనముచేసితెచ్చి యెదుటనుంచిన దివ్యాన్నమును ఆభగవానుఁడు సంతోషముతో చూపుమాత్రముతోనే, స్వీకరించుచుండును. అట్టి ఆ యార గించినప్రసాదము భాగ్యవంతులు తమతమ సకలదోషనివృత్తి నిమిత్తమై తాము భుజించుచుందురు.

పంచపాదిపద్యము.

ఉ. కొందఱు సాపరాధభయగ్గుప్తులు కొందఱుభూపభీతులు
గొందఱు శ్రద్ధధాను లదిగోఁ బరిశుద్ధులు జాగరూకు ల
స్పందులుదివ్యమన్నమునురబక్వము చేసిముకుందుముందిడ
ఛందమునొంది చూపుల నెరసాపడు బాఁపఁడు దానిసాపడు
గొందల మోఁగఁగా వివిధ ౩ కోవిదబృందముకూడసాపడున్.

గ|| పశ్య? తావత్ స్వానుభవసిద్ధాప్రకర్షనికర్తౌ భగవదాయతన తదితరస్థల పరికల్పితయో రన్నయోః || 748

వ. చూడుమీవ? దేవాలయములందును దదన్యస్థలములందును జేయుచున్న యన్నాదులయందలి ప్రకర్షనికర్షములు తమతమ యనుభవమునకే ప్రసిద్ధములు.

అ. భగవదాయతన-తదితరస్థల-పరికల్పితయోః = దేవాలయములందును-

ఇతరస్థలములందును-చేయఁబడిన, అన్నయోః = అన్నములయొక్క, ప్రకర్ష
నికర్ష=ఉత్కృష్టపకృష్టతలు, స్వానుభవసిద్ధా = తమతమ అనుభవములచేత
సిద్ధమైనవి. పశ్య=చూడు ?

తా. భగవత్సన్నిధులయందు చేసిన అన్నము ప్రకృష్టమనియు, ఇతర
స్థలములయందు చేసిన అన్నము నికృష్టమనియు తమతమ అనుభవములచేతనే
సిద్ధమయినవి. చూడు? దాని దానిని.

పు॥ ఉపస్కారై స్సాస్పరై రుపచితరసామోదభరమ

ప్యవై త్యన్నం గేహే కృత మయమభోగ్యంబుధజనః ।

అభూయస్సంస్కా రిణ్యపి హవిషి దేవాలయభవే

త్వనల్పంభోగ్యత్వం పునరఘహరత్వంచ మనుతే॥ 749

అ. స్ఫారైః = బహువిధములైన, ఉపస్కారైః = వ్యంజనములచేత, ఉప
చిత-రస-ఆమోద- భరమపి = అతిశయించిన రసములయొక్క-వాసనలయొ
క్కయు-అధికతకలది అయ్యును, గేహే = ఇంట, కృతం = చేయఁబడిన,
అన్నం=అన్నమును, ఆయం=ఈ, బుధజనః=శిష్టజనులు, అభోగ్యం=అనుభ
వింపఁదగినదానిగా, అవైతి=తెలిసికొనుచున్నది. అభూయస్సంస్కారిణ్యపి=
మిక్కిలి చక్కఁజేసినది కానిది అయ్యును, దేవాలయభవే=దేవాలయములందు
కలిగిన, హవిషితు = అన్నమునందొ, అనల్పం = అధికమైన, భోగ్యత్వం=భో
గ్యతను, పునః=మఱల, అఘహరత్వంచ=దోషహరత్వం, మనుతే=తలచు
కొనుచున్నది.

తా. మతమందిరాదులందలి మద్రసపరిమళములుగల వ్యంజనాలతోడి య
న్నము భోగ్యముకాదనియు, దేవాలయములందలి యన్నము ఎంతబాగుచేయ
నిది అయ్యును అది అధిక భోగ్యమనియు, అఖిల దోషహరముననియు, శిష్ట
లెంచుకొనెదరు.

తే. గృహగత ముపన్మృతాన్నమో ౩ యహితమే య

భోగ్యమేయన్తి కై కోరు ౩ భోగ్యమని యు

పస్కృతాన్యము నన్నము శ పరిగృహీత
మగునె యెట్టి దేవాలయశ్రమందుఁ గాని
యట్టెయఘహరమునని బుర్రధాళికెపుడు.

ఇదంచబోధవ్యమ్. — ఇదియును తెలియునదియ? —
వృ॥ దేవాగారనిషేవిణః కిల జనా దువ్యంతు శుద్ధ్యంతువా
తేఽమీస్వామిపరిగ్రహేణనియతంమాన్యామసీషాజుషామ్;
ప్రాయేణాశ్రయగౌరవేణ లభ తే హీనోఽపిమాన్వార్హ తాం
కుబ్జీ బముఖోజనోఽపి భజ తేపూజాంహిరాజాశ్రయాత్ ॥

అ. దేవాగారనిషేవిణః = దేవస్థానములందు నేవకులైన, జనాః = జనులు,
దువ్యంతు = దూష్యులగుదురు గాని, శుద్ధ్యంతు = పరిశుద్ధులగుదురుగాని, తేఽ
మీ = ఆయా నేవకులు, స్వామిపరిగ్రహేణ = స్వామిఅనుగ్రహించుటచేత, మసీ
షాజుషాం = బుద్ధినందినవారికి, నియతం = నియమముగా, మాన్యాః కిల = సన్మాన
సీయులుకదా? హీనోఽపి = నీచుఁడుకూడ, ప్రాయేణ = మిక్కిలిగా, ఆశ్రయగౌర
వేణ = తన ఆశ్రయమువలని గౌరవముచేత, మాన్-అర్హతాం = సన్మానమునకు-
యోగ్యతను, లభ తే = పొందుచున్నాఁడు. కుబ్జ-క్షీ బ-ముఖః = పొట్టివాఁడు-
పేడివాఁడు-మొదలుగాఁగల, జనోపి = మనుష్యుఁడుకూడ, రాజాశ్రయాత్ =
రాజానాశ్రయించుటవలన, పూజాం = సన్మానమును, భజతేహి = పొందుచు
న్నాఁడుకదా ?

తా. దేవస్థానములోని పరిచారకులు పరిశుద్ధులుగాని ఆపరిశుద్ధులుగాని ఆ
యాదేవతలుపరిగ్రహించుటచేత తాము బుద్ధిమంతులలో పూజ్యులే అగుదురు.
ఎంతటిహీనుఁడైనను గొప్పవారి నాశ్రయించుటచేత తానును పూజ్యుఁడే
యగును. కుంటి పేడి మొదలైనవారుకూడ రాజానాశ్రయించుటచేత నేకదా!
తామును పూజ్యులై యగుచున్నారు.

శా. దేవాగార నిషేవకుల్ జనులు శుశ్రద్ధి లే కశుద్ధి సదా
దేవాధీశపరిగ్రహంబునన సంరక్షిస్తానుభావుల్ మహా

భావౌద్భావనలాలశ్రయంబుకొలఁదికన్ బ్యాపించుటంగించులున్
భావింపకగురునాశ్రయంబునగురుత్వంబేకదా?పాండుదున్

టీ. సందీప్తానుభావుల్ = ప్రకాశింపఁబడెడి ప్రభావముకలవారు, మహాభా
నోద్భావనలు = గొప్పమనస్సుగలవారితలంపులను.

X|| ఇత్యన్యతః పరిక్రమన్నగ్రతోఽవలోక్యసహస్రం సాంజలి
బంధమ్|| 751

వ. అని మఱొక్కప్రక్కకుఁ బరిక్రమించుకొని యెదురంగని
హర్షించి యంజలియు బంధించి.

సేతువర్ణనము.

ఇ. సేతువు-ఇది శ్రీరాములు రావణాసురుని సంహారమునకై లంకకుపోవు
టకుఁగాను అనేక వానరసమూహముతోడ సముద్రముదాటుటకు శక్యము
కాకపోయి, హనుమజ్జాంబవత్సుగ్రీవాదులైన వానరాధిపతుల యాజ్ఞలమూల
మున అనేక వానరులుచేరి, ఒక్కొక్కవానరుఁ డొక్కొక్కపర్వతము నెత్తు
కొని యెత్తుకొని వచ్చివచ్చి క్రిందనుండి వైషణకు వేసివేసి మిట్టచేసి అంద
ఱును సులభముగ దాఁటిపోవుటకై ఆ దక్షిణసముద్రమందు కట్టినవారధి.

వృ|| పాతుంపాతకినోఽనా నశరణాః పాతుం తమస్సాగరమ్
యాతుం యాతుపురీ మరీకరణముఖే జేతుం దశాస్యాదికాః |
సేతుం భూతనయాంముదం విహరిణీ మేతుంయశశ్శాశ్వతమ్
దాతుంశర్మచరాఘవేణ రచితం సేతుం నమస్కర్తృహే |

అ. అశరణాః = కాపాడువారులేని, పాతకినః = పాపిష్ఠులైన, జనాః =
జనులను, పాతుం = కాపాడుటకును; తమః-సాగరం = అజ్ఞానమనెడి సముద్ర
మును, పాతుం = తాగివేయుటకును, యాతుపురీం = రాక్షసులపట్టణమైన లంకను
గూర్చి, యాతుం = పోవుటకును; రణముఖే = యుద్ధారంభమందు, దశాస్యాది
కాః = రావణాసురుఁడు మొదలుగాఁగల, అరీకః = శత్రువులను, జేతుం = జయిం

చుటకును; విరహిణీ=భర్తృవియోగముగలిగియున్న, భూతనయాం = భూ
పుత్రికయైననీతను, ముదం=సంతోషమును, నేతుం=పొందించుటకును; కాశ్య
తం=నిత్యమైన, యశః=కీర్తిని, ఏతుం=పొందుటకును; శర్మచ=సకలవిధానంద
మునుకొ, దాతుం=ఇచ్చుటకును; రాఘవేణ=శ్రీరామునిచేత, రచితం=చేయఁ
బడిన, నేతుం=వారధిని, నమస్కుర్తహే=నమస్కరించుచున్నాము.

తా. దిక్కులేని మహాపాపులనై నను పాపనపఠించి, వారివారి అజ్ఞానమును
పోగొట్టుటకై లంకకుపోయి రావణాదులను సంహరించి, తనతోడియెడఁ
బాటున దుఃఖపడుచున్న నీతాదేవిని సంతోషపఱచుటకై మంచికీర్తినికొరి,
అందఱును మించిన యానందమును కలిగించుటకై ఆ శ్రీరాములచేత కట్టఁ
బడిన యీ నేతువును మనము నమస్కరించుచున్నాము.

సీ. పాతకిజనులను శ్రీ బరిరక్ష సేయుకై

తతత మోర్ణ వమును శ్రీ ద్రావుకొఱకు

ఆశరపురిని బ్రహ్మేశంబు సేయుకై

రణమందె రిపుగణం శ్రీ బణచుకొఱకు

జానకి విరహము శ్రీ మానంగఁ జేయుకై

హనుమంతుని ప్రయత్న శ్రీ మడరుకొఱకు

మందోదరిన తా నశ్రమంగలిఁ జేయుకై

సరమ నుమంగలి శ్రీ సలుపుకొఱకు

తే. మంగళములను మహికిచ్చి శ్రీ మనుచుకొఱకు

ననదృశంపుయశంబున శ్రీ నెనఁగుకొఱకు

రాఘవంద్రుఁడు శ్రీ రచియించి రమ్య మయిన

నేతువునకే తవును జోత శ్రీ సేయనాకు.

టీ. తత-తమః-అర్ణ వమును=విస్తారమైన-అజ్ఞానమనెడి - సమద్రమను, ఆ
శరపురిని = రాక్షసులపట్టణమైనలంకను, మందోదరిన = రావణునిభార్యయైన

సటిష్ఠాంగధ్రుపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 588

మందోదరిని, అమంగళిక్ = మంగళసూత్రము లేనిదానిగా - విధముగా, సరమక్ = విభీషణుని భార్యయైన సరమను, జోత = నమస్కారమును.

X॥ హంత P కఠినానా మప్యమిషా మతిమహతీ ప్రీతి రను బంధిజనే ॥ 753

వ. ఆహా ? ఈ యతికఠినులకుఁగూడఁ దమ యనుబంధి జనమందుఁ బ్రీతి యతి మహతిగనున్నయది.

యతః—ఏలంటేని ?—

వృ॥ లంకాపురే పంక్తిముఖేన రుద్ధాం
భూమేస్సుతాం భూమిభృతోఽనుబంధాత్ ।
సేతూభవంతః స్వయమాప్లవంతే
ప్రీతింపునః ప్రాపయితుం పయోధా॥ 754

అ. భూమిభృతః = పర్వతములు, అనుబంధాత్ = సంబంధమువలన, లంకా పురే = లంకాపట్టణమున, పంక్తిముఖేన = దశముఖుడైన రావణునిచే, రుద్ధాం = అడ్డగింపఁబడిన, భూమేస్సుతాం = భూపుత్రియైననీతను, పతిం = పెనిమిటియైన శ్రీరాముని, ప్రాపయితుం = పొందించుటకై, పయోధా = సముద్రమందు, సేతూభవంతః = సేతువులై, స్వయం = తాముగానె, ఆప్లవంతే = తేలుచున్నవి.

తా. రావణుఁడు తీసికొనిపోయి సముద్రమునడుమ లంకలోఁచేర్చిన నీతను ఆమె పెనిమిటియైన శ్రీరాముని జేర్చుటకై భూధరములైన పర్వతములు భూపుత్రియైన యానీతాదేవితోడి తమ దేహసంబంధమై భూసంబంధము కలవి యవుటచేత తాము నాసముద్రమందే సేతువుగా చేర్చఁబడినవై తేలుచున్నయవి.

ఆ. లంక ధాత్రిపుత్రి ర్ లంకాధి నాథుఁ డ

ట్టు నుప ధాత్రిధరము ర్ లెనసి యిట్టు

లామె నామెపతికి ర్ నర్పింపసేతు నై

యబ్బియందు నోలరలాడుఁ జూడు ?

వృ॥ పయోధిమ ధ్యే స్థవమానమూర్తయ

స్తరంగ వేగార్పిత ఘేనచిహ్నితాః ।

హసంతి కిం మందర మంతరర్థవం

నిమగ్నమేతే నలసేతుభూధరాః ॥

755

అ. పయోధిమ ధ్యే = సముద్రమునడుమ, స్థవమానమూర్తయః = తేలుచున్న స్వరూపముకలవియై, తరంగవేగ-అర్పిత ఘేన-చిహ్నితాః = అలలవేగముచేత-చేర్పఁబడిన నురుగులచే - గుర్తింపఁబడినవియైన, ఏతే = ఈ, నలసేతుభూధరాః = నలునిచే జేర్పఁబడిన సేతువునందలి పర్వతములు, అంతఃఆర్ణవం = సముద్రములోన, నిమగ్నం = మునుఁగఁబడిన, మందరం = మందరపర్వతమును, హసంతి = పరిహసించుచున్నవి. కిం = ఏమి ?

తా. సుగ్రీవుని సేనాధిపతియైన నలుఁడు అనువానిచే సేతువుగా చేర్పఁబడిన యీపర్వతములు అలలనలని నురుగులచే తెల్లనివై కనఁబడుచున్నందున పాలసంద్రమున అమృతము తఱచును అనఁగియున్న ఆ మందరపర్వతమును నవ్వుచున్న వానివలె నున్నయవి.

ఆ. కడలి నడుమఁదేలి కడలు వేగంబున

నురుగులూని లోనితరిధరంబు

ననఁగియున్నదానిఁ గని నగెనో ? యన

నలునిసేతు శైలములు తలిరై.

ఇ. మందరపర్వతము = తరిధరము-ఇది ఆ మహావిష్ణువు రాక్షసులవలన మృతియై లేకుండుటకై పాలసముద్రమున హసుకి త్రాడుగాను, ఈమందర పర్వతము కవ్వముగాను చేసికొని, ఆ దేవ రాక్షసులచేతనే తరువఁబడి, అందుండి కల్పవృక్ష కామధేను ఉచ్చైశ్చ్రవ విరావత లక్ష్మీ చంద్ర కాస్తుభ చింతామణులతోడ తేజిన అమృతకలశములోని అమృతమును ఆదేవతలకే యిచ్చుటకుఁగాను, అంతకుముందె మోహినీరూపమున ఆ రాక్షసులను మోసపుచ్చి మఱియొకరూపముతోవచ్చి అమృతమును ఆదేవతలకు పంచిపెట్టి వారు

దానివలన అమరులు=మరణములేనివారు, నిర్జరులు=ముసలితనము లేనివారునై యుండునట్లు చేయుటకు ఉపకరణముగా-కష్టముగానుండిన పర్వతము.

పునర్విమృశ్య. — మఱలవిమర్శించి. —

వృ॥ లంకాపురావాసిరఘూద్వహారిసంపర్కపాపాదివసింధురాజః ।

సపక్షభూభృన్నిబిడాంతరోఽపివిపక్షభూభృద్భిరబంధికప్తమ్ ॥

అ, సింధురాజః=సముద్రము, లంకాపురావాసి - రఘూద్వహారి-సంపర్క-పాపాదివ=లంకాపట్టణమందు వాసముచేయునట్టి-శ్రీరాముల శత్రువైన రావణునియొక్క-సాంగత్యముతోడి పాపమువలనవలె, సపక్ష-భూభృత్-నిబిడ-అంతరోపి = తనయందుపక్షము-అక్కలుగల-రాజులచేతఁగాని-పర్వతములచేతఁగాని-దట్టమైన-అంతర్భాగముకలదియైనను, విపక్షభూభృద్భిః = పక్షములేని రాజులచేతను-పర్వతములచేతను, అబంధి=బంధింపఁబడెను. కప్తం=అయ్యో?

తా. సముద్రము తనదగ్గటి లంకారాజైన రావణాసురుని సహవాసదోషమువలనవలె తనయందు పక్షపాతులైన రాజులుండియు నిష్పక్షపాతులైయుండినయట్లు అక్కలతోడి పర్వతములుండియు లేని యాపర్వతముల చేతనే బంధింపఁబడెను, ఇది కష్టకార్యము?

తే. రావణునితోడఁ గూడిపాపహమున

నిట్లు లీసింధురాజంబు శ కట్టువడియె

లోనపక్షభూభృత్తతి శ లోగియున్నఁ

బై విపక్షభూభృత్తతి శ పాటుపడఁగ.

వృ॥ శుద్ధాస్పత్రిత ధర్మసేతవ ఇమే సోధోగ్రవర్షాతపాః

స్థిత్యాసింధుజలే సదాక్షితిభృతో ఘోరంతపఃకుర్వతే ।

సృత్యంతీ రిహనిత్యమేవ చపలా స్తీక్ష్ణ రతన్వాశునైః

లావణ్యందధతీః కదాపి నచలంత్యాలోక్యవీచీ రమూః ॥757

అ. సంక్రితధర్మ సేతవః=చేర్పఁబడిన సద్ధర్మమునకు వాద్దుగాఁగలవై-చేరిన

ధనుష్కటికి నేతువుకలవై, సోధోగ్రవర్ణాతపాః=సహింపఁబడినవైనక్షోభయం
కరమైనవర్షమును ఎండయునుగలవై, శుద్ధాః=పరిశుద్ధములైన, క్షీతిభృతః=రాజు
లు-కొండలు, సింధుజలే=సముద్రజలమందు, స్థిత్యా=ఉండి, ఘోరం=ఘోరమై
న, తపః=తపస్సును, సదా=ఎప్పుడును, కుర్వతే=చేసెదరు; ఇహ=ఇక్కడ, లా
వణ్యం=సౌందర్యమును. లవణరసమును, దధతీః=ధరించునవియై, తీక్ష్ణః=చుఱుకు
లైన, అతస్వాశుగైః=మన్తధర్మాణములతోను - గొప్పవాతములతోను, నిత్య
మేవ=ఎప్పుడు నే, నృత్యంతిః=ఆడుచున్న, చపలాః=జారస్త్రీలనెడు - కదలఁ
బడుచున్న, అమూః=ఈ, వీచీః=తిరుగుబోతులను - అలలను, ఆలోక్య=చూచి, కదాపి-ఒకప్పుడును, నచలంతి=చలంపవండెదరు.

తా. ఈసముద్రమునీటి రాజులు ధార్మికులైయును, తపోవంతులైయును, ఎండవానలకోర్చియు, లావణ్యమున మన్తధర్మాణములతో నటనములాడుజారస్త్రీలనువలె వర్షతములు ధనుష్కటితోడి నేతువుగలిగి లవణరసముతోడి యధికమైన గాలితో ఊగులాడుచుండెడి యలలనుజూచి యెప్పటికిని చలించుటలేదు.

సీ. పరిశుద్ధులైతారె శివరమ ధర్మాశ్రయ
నేతువులై యశశస్థిరతనుండ్రు
వర్షమాతపమును శివాలాయము సహించి
క్షుమ మించి కన మనఃక్షమతనుండ్రు
సింధుజలంబుల శిక్షితిభృత్తు లొత్తిలి
తపముఘోరంబు నేతటిఁ జరింతు
ధీరులు ధరలోన శిరత్వగుణమున
కుపమింప నుచితులై శియుండ్రుకనుక

తే. నిందు నిత్యంబు నృత్యంబునందగిల్లి
యమల లావణ్య మతిగణ్య శిమతిశయిల్లి

సటిష్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 587

చతురతా సతన్వాశుగ १ చపలవలె
వీచికలఁ జూచి చలియింప १ రేచుచున్న.

X॥ క్షణమభిధ్యాయన్నంజలిం బద్ధ్వా ॥ 758

వ. క్షణ మనుధ్యానించుచు సంజలియు బంధించి.

వృ॥ అస్తోకదృష్టిరపివారిధిరేషయస్తాత్
త్రస్తో బిభర్తివిపులోపలసాంద్రసేతుమ్ ।
గోపాయ తే దురితవంతి జగంతి తస్మై
గోపాయ తే రఘుపతే మహతే నమోస్తు ॥ 759

అ. అస్తోకదృష్టిరపి=అధికగర్వముకలదయ్యును, ఏషః=ఈ, వారిధిః=సముద్రము, యస్తాత్=ఏదానివలన, త్రస్తో=భయపడినదియై, విపులోపలసాంద్రసేతుం=విస్తారమైనశిలలచేత దట్టమైనసేతువును, బిభర్తి=భరించుచున్నదో; హేరఘుపతే=ఓరఘునాథా! దురితవంతి=దోషవంతములైన, జగంతి=లోకములును, గోపాయ తే=రక్షించునదియై, మహతే=గొప్పదియైన, తస్మై=అట్టి, తే గోపాయ=నీ కోపమునకై, నమః=నమస్కారము, అస్తు=అగుఁగాలె.

తా. ఈ సముద్రము అతి గర్వి అయ్యును, మీకోపమునకు భయపడి మహాపాపాణమయమైన సేతువును మోసికొనుచున్నదికదా? ఓ రఘునాథా! అట్టి జగద్రక్షకమైన మీ కోపమునకు నేను నమస్కరించుచున్నాను.

తే. గర్వి నిధి యిది యెద్దాని १ కుర్విబెడరి
తోలుత బహుశైల జాలసేతువును దాల్చె
నట్టి నీమహాకోపమునఘజగత్ప్ర
గోపమును నోరఘూద్యహా! १ కొలుతుఁ గొలుతు.

కృశానుః—కృశానుఁడు.—

సాక్షేపమ్—అక్షేపించి.—

వృ॥ కాకుత్స్థకోపచకితః కమితా సదీనా

మానీ ద్యదా సను గురుష్లవనార్హతోయః ।

శక్యస్తదైవతరితుం హరిభిః పదాభ్యాం

కింవాఫలంకథయ? సేతుకృతిశ్రమస్య ॥

760

అ. కాశుత్థకోపనకితః=శ్రీరాములచేత భయపడినట్టి, నదీనాంకమితా= నదీకాంతుడైన సముద్రము, యదా=ఎప్పుడు, గురు-ష్లవన - అర్హ-తోయః= గొప్పగొప్పపానానాదులయొక్క- తేలుటకుమాడ - తగిన-జలముకలది, ఆనీత్ సను=అయ్యెనో; తదా=అప్పుడు, ఏమః=ఇది, హరిభిః=వానరములచేత, పదాభ్యాం=కాళ్లతో, తరితుం=దాటుటకు, శక్యః=అనుకూలమైనది, సేతుకృతి శ్రమస్య=సేతువునుచేయుటయందలి శ్రమమునకు, కింవాఫలం = ఏమిఫలము? కథయ=చెప్పుమ?

తా. ఈసముద్రము శ్రీరాములకోపమునకు భయపడి తనజలములో గొప్ప గొప్ప పర్వతాలను మోసికొన్నదికాక, వానరుల కాళ్లతోఁగూడ దాటుఁ గూడినదై యున్నది. ఇట్టి దీనియందు సేతువును కట్టుటవలన ఉపయోగ మేమి?

తే. రామకోపద్రుతము సముద్రము మహావ

దార్థసార్థము తేల్చుతోరయము గలిగియు

హరులు తమకాళ్లులనదాటు ర నర్హమైన,

సేతుకృతిని బ్రయాసకుఁ ర జెవుమ? ఫలము.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.

X॥ తత్కథితమేవమయా, భవతాతు న సమ్యగవధారితం, శ్రు

ణ ? తర్హి పునస్సావధానమ్ ॥

761

వ. అది నేఁజెప్పినదే, నీవు చక్కఁగ విన్నావు కావు. మఱల నవ ధానమున వినుము?

వృ॥ అంభోరాశిం వానరా లంఘయంత్యి

త్యేతద్వ్యాజకృత్య రాజీవనేత్రః ।

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 589

అంహోరాశేర్లంఘనార్థం నరాణా

ముద్నాంరాశౌ సేతు ముచ్చైరబధ్నాత్ ॥

762

అ. వానరాః=వానరులు, అంభోరాశిం = సముద్రమును, లంఘయంతు= దాటుదురుగాక? ఇతివీతత్=అనిదీనిని, వ్యాజీకృత్య = నెపముగాఁజేసికొని, రాజీవసేత్రః=పద్మాక్షుడైనయాశ్రీరాములు, నరాణాం=మనుష్యులకు, అంహోరాశేః=పాపసమూహముయొక్క, లంఘనార్థం=దాటుటకై, ఉద్నాంరాశౌ= ఉదకరాశియైన సముద్రమందు, ఉచ్చైః=పొడవుగా, సేతుం = సేతువును, అబధ్నాత్=బంధించెను.

తా. ఆ శ్రీరాములు వానరులు సముద్రమును దాటినట్టుగా, మనుష్యులు పాపములనెదు సముద్రమును దాటుటకై ఆసముద్రమందె పొడవైన సేతువును కట్టించెను.

క. వాసిక్ వానరు లంభో

రాశిక్ వెనదాటునోజ శ్రరాముడు సంహో

రాశిక్ దాటు నరుల్ వా

రాశిక్ సేతువునుగట్టె శ్ర రాణ్మూర్తి.

పునర్నిరూప్య. — మఱల నిరూపించి. —

వృ॥ న సాగరోఽసౌ నభవీవ ఘేన

వ్రజా నచామీ విపులోడువర్గాః ।

న సేతురేషోఽపి నిశాచరాణాం

నృపాతకానా మపి ధూమకేతుః ॥

763

అ. అసౌ=ఇది, సాగరః=సముద్రముకాదు, నభవీవ=ఆకాశమే; ఆమీచ=ఇవియు, నఘేనవ్రజాః=మఱుగుసమూహములుకావు; విపులోడువర్గాః=విశేషములైననక్షత్రరాములు, ఏషోఽపి=ఇదియు, నసేతుః=సేతువుకాదు, నిశాచరాణాం=రాక్షసులకును, నృపాతకానామపి = మనుష్యుల పాతకములకుగూడ, ధూమకేతుః = ధూమకేతువు.

తా. ఈసముద్రము సురుగులుగలిగి చుక్కలుగల ఆకాశమువలె నున్నది. ఇందలి సేతువోరాక్షసులకేకాక, సకలమనుష్యుల సకలపాపములకును ఉత్పాత హేతువైన ధూమకేతువువలె పరిహారకమై యున్నయది.

తే. నిధియ కాదిది, యాకాశ ౧ మిదియెయగును
నురువు లివెకాపు చుక్కల ౧ తరంగలగును
సేతువిదెకాదు ఘనధూమరకేతు విదియ
నరులపాతకములు నిశారచరులు నడఁగ.

గ॥ పశ్యాత్రజలచరభ్రమ చమత్కారమ్॥ 764

ప. చూడు మీడ జలచరభ్రమకారి చమత్కారి భావమును.

వృ॥ గజేంద్రబుద్ధ్యా నలసేతుశైలాన్

గ్రాహగ్రసంతే జలధౌవసంతః ।

తద్ధ్రాసజాయాస సముత్థదంష్ట్రా

వృథాఃప్రధావంతి యథాగతంతే ॥

765

ఆ.జలధౌ=సముద్రమందు, వసంతః=వసించుచున్న, గ్రాహః=మొసళ్లు, నల సేతుశైలాన్=నలునియొక్క సేతువునందలిపర్వతములను, గజేంద్రబుద్ధ్యా= గొప్పయేనుగు లనెడితలంపుతో, గ్రసంతే=మ్రింగుచున్నవి. తత్-గాసజ- ఆయాస-సముత్థ-దంష్ట్రావృథాః=వానిని-మ్రింగుటవలనకలిగిన- ఆయాసముచేత- అతిశయించిన-కోఱబాధలుకలవియై, తే=ఆమొసళ్లు, యథాగతం = వచ్చిన త్రోవనే, ప్రధావంతి=పరుగిడుచున్నవి.

తా. ఈసముద్రమందలి మొసళ్లు ఆసేతువునందలి కొండలను మ్రింగుచు, ఆమ్రింగడిఆయాసమువలన అతిశయించిన కోఱబాధలతో వచ్చినత్రోవతో నే పరుగిడుచున్నవి.

ఆ. గ్రాహములు గ్రసంతే ౧ గజబుద్ధి నలసేతు
శైలజాల మైన ౧ జలధిలోన

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనసహితము. 591

వాని గ్రాసముననశ్వభచేసి దంష్ట్రలు
తోన కదలికదలి శ తొలఁగికొనును.

పునర్విచింత్య. — మఱలఁ జింతించి. —

పు॥ డిండిరఖండాన్వయ పాండురాభం
ద్రాఘిష్ఠ ముచ్చైః పరిణాహవంతమ్ ।
కాకుత్స్థసేతుం కలయే గుణాఢ్యం
ధాతో త్తరీయం ధృత మర్ణ వేన ॥

766

అ. డిండిరఖండ-అన్వయ-పాండురాభం = నురుగుగడ్డలతో-కూడికచేత-
తెల్లనైన కాంతులుకలదియై, ద్రాఘిష్ఠం=దీర్ఘమై, ఉచ్చైః=పొడవై, పరిణా-
హవంతం= విస్తీర్ణతకలదియైన, కాకుత్స్థసేతుం= శ్రీరాముల సేతువును, గుణా-
ఢ్యం=నుగుణములచేతను - నూళ్ల చేతను కూడుకొన్నదై, అర్ణవేన = సముద్ర-
ముచేత, ధృతం=ధరించిన, ధాతో త్తరీయం = తెల్లనిఅంగవస్త్రమునుగా,
కలయే=తలచుచున్నాను.

తా. నురుగులతో తెల్లనై నిడివియు వెడలుపునుగల సేతువును మంచినూలి
తోఁగూడి సముద్రుఁడువేసికొన్న తెల్లనిఅంగవస్త్రమునుగా తలచుచున్నాను.

ఆ. నురుగుతరంగలూని శ నెఱి తెల్లనిదియకాచు

నిడుపు వెడలుపూని శ నెగడురాము
సేతు వీదృశగుణశజాత మాకతన వా
ర్నిధికి ధాత ముత్తరీయ మనుదు.

యద్వా—లేదా ? —

పు॥ చిరా ధ్రరాభూరి భరార్తమూర్తి
ర్లరిత్కరిష్వర్పిత నైజకృత్యః ।
శ్రమక్షయామూర్ణవ వారిశీతే
తేతే న కిం సేతుమిషేణ శేషః ॥

767

అ. చిరాత్ = చాలకాలముగ, ధరా - భూరిభర - ఆర్త-మూర్తిః = భూమి-యొక్క అధికభారముచేత-వీడింపఁబడిన - శరీరముకలవాడై, హరిత్యేరిషు = దిగ్గజములందు, అర్పితనై జకృత్యః = ఒప్పగించిన తనపనిగలవాడై, శ్రమక్షయ = కష్టము తీఱుటకొఱకై, శీతే = చల్లనైన, అర్ణవవారి = సముద్రజలమందు, సశేషః = ఆ యాదిశేషుఁడు, నేతుమిషేణ = నేతువనునెపముతో, శేతేకిం = శయనించుచున్నాడా? ఏమి?

తా. అది శేషుఁడు అదికాలమునుండి తన భూభారశ్రమ నివారణార్థమై ఆ భూభారకార్యమును దిగ్గజములకిచ్చి, ఈ నేతురూపముతో చల్లని సముద్ర జలములో శయనించుచున్న యట్లున్నవాఁడు.

క. చిరకాలము స్థిరభారము

ధరియించి శ్రమించి దిగిభ్రష్ఠారితభ్రూడై

యురగేంద్రుఁడు విశ్రమపడ

శరధికా నేతువు నెపమున శయనించెనొకో?

ఇ. శేషుఁడు = అది శేషుఁడు-71 వ పేజిలో ఘణాభృద్దీకుఁడు చూడు?

ఇ. దిగిభ్రములు = దిగ్గజములు, దిక్కులు = ప్రాచి, మరీచి, ప్రతీచి, ఉదీచి అని వరుసగ చతుర్దిక్కులును, వీనిప్రక్కటి అగ్నిమూల, నైఋతిమూల, వాయుమూల, ఈశాన్యమూల అను చతుర్దిక్కులును అష్టదిక్కులు.

ఇ. ఈ అష్టదిగ్గజములు = వరుసగ విరావత, పుండరీక, వామన, కుముద, అంజన, పుష్పదంత, సార్వభౌమ, సుప్రతీకములు. ఇవియు భూభారము వహించుచు నుండునవి.

ఇ. ఈ దిగ్గజాధిపతులైన దిక్పాలకులు = వరుసగ ఇంద్ర, అగ్ని, యమ, నైఋతి, వరుణ, వాయు, కుబేర, ఈశానులు.

విమృశ్య శ్లాఘమ్.—విమర్శించి శ్లాఘించి.—

శ్లో॥ యః పురా పావదశకచ్ఛేదే సాధనతాంగతః ।

న నేతుర్నకథం శక్తః పాప వంచక భంజనే ॥ 768

సటిష్ఠాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 593;

అ. యః=ఏది, పురా=ముందు, పాపదశకచ్ఛేదే=పాపిష్ఠుడైన పదితలల రావణుని పదిపాపములను ఛేదించుటయుండు, సాధనతాం = సాధనత్వమును, గతః=పొందెనో; సనేతుః=ఆసేతువు, పాపపంచకభంజనే = ఐదుపాపములను పడఁగొట్టుటయుండు, కథం=నిట్లు, నశక్తః=శక్తికలది కాదు?

తా. ఈసేతువు మొదట పదితలల రావణునివలె పదిపాపములను పడఁగొట్టినదియై, ఇపుడు ఐదుపాపములనైన పడఁగొట్టుటకు దీనికి చేతకాక పోయినదా?

క. మును పాపదశక నిహతిని

ఘనసాధనతను గని, యెది ౩ కరము ప్రకాశిం

చెనో; యాసేతువె చాలదె ?

కనుగొననీపాపపంచకనిహతి జగతిన్.

ఇ. పాపపంచకము=పంచమహాపాతకములు-బ్రహ్మహత్య, గోహత్య, సురాపానము, స్వర్ణస్తేయము, గురుతిల్ప గమనము.

ఇ. పాపదశకము = దశవిధపాపములు-అసత్యోక్తి, దోషోపహాసోక్తి, కశినోక్తి, నిష్ఫలోక్తి, చార్యకరణ, దుష్కార్యకరణ, దుష్కార్యాపేక్ష, పరభార్యాపేక్ష, పరద్రవ్యాపేక్ష, హత్యలు.

గ॥ ఇతిపరావృత్య అన్యతోఽవలోక్యసామోదమ్॥ 769

వ. అని మఱిలి మఱొక్కప్రక్క విలోకించి ప్రమోదించి.

గ॥ అహో! కృశానో! శృణుతావత్కిశ్చనై నమావాం ప్రతి సంప్రతిపదతి ॥ 770

వ. ఓహో! కృశానూ! ఒకానొక పురుషుఁడు మనయిద్దఱిని

గూర్చి ఇట్లు ఇప్పుడు చెప్పుచున్నతిఁడు వినుము :

దక్షిణమధురావర్ణనము.

ఇ. దక్షిణమధుర-ఇది ఇసుకపల్లి, వరగుణపల్లి, మధురపల్లి, అను నాచ్చి నూర్లతోడి గూడలపల్లిగర్వస్పధి సుందరపల్లి నాచ్చియార్తోడి కల్లపల్లి

ఘర్సన్నిధి, కాలమేఘపైరుమాల్ సన్నిధి, మొదలైన విష్ణుదేవాలయము
తోను, మినాక్షిదేవితో సోమసుందరేశ్వర దేవస్థానము మొదలైన శివ
దేవాలయములతో మఱితములైన మఠమందిరారామనత్రములతోను, వివి
త్రములైన రాజవీధులతోను రాజిలుచు, పాండ్యరాజైన పల్లవ దేవరాయని
రాచఱికమున నుండినది.

శ్లో॥ ఉత్తరమధురేవేయం దక్షిణమధురేతి విఖ్యాతా ।

యశోదానంద నానందా త్వర్వసంపత్సు దృశ్యతే ॥ 771

అ. ఇయం=ఈమధుర, ఉత్తరమధురేవ=ఉత్తరదిక్కుమధురవలె, దక్షి
ణమధురేతి=దక్షిణదిక్కుమధురఅని, విఖ్యాతా=ప్రసిద్ధమై, యశోదానంద
నానందాత్=యశోదాపుత్రుడైన శ్రీకృష్ణునివలని ఆనందమువలన-(యశోదా
=యశస్సునిచ్చినదై, నందనానందాత్=విడ్డ వలని ఆనందమువలన) సర్వసం
పత్సు=సకలసంపదలతోను, దృశ్యతే=కనబడుచున్నది.

తా. ఈమధుర దక్షిణమధుర అనబడుచు, ఉత్తరమధురవలె యశోదా
నంద నానందముతో సకలవిధసంపదలతోను కానబడుచున్నయది.

క. ఈయది మధురాపురి తా

నాయుత్తరమధుర సాటి ౩ యై వివిధవిధం

బై యు యశోదానందనుఁ

డాయతమయి పలుసిరులనె ౩ యలరుచునుండున్.

ఇ. నందయశోదలు - ఉత్తరమధురలోని ప్రేపల్లెయందలి శ్రీకృష్ణుని పెం
పుడుఁ తండ్రియు తల్లియు.

వృ॥ వటదశపుటకాయీ వీక్ష్యతాం, విష్ణుచిత్త
స్తముఘచరితుమాస, ప్రాదురాసీత్తులస్యామ్ -

త్రిదశకృతికృతేత్రా ౭౭ముక్తమాల్య ప్రదాత్రీ

నమఱితేవద ? గోదాంతామహంచ ప్రణామి ॥

772

అ. ఆత్ర=ఇక్కడ, వటదశపుటకాయీ = వటపత్రకాయియైన స్వామి;

నణిప్పణాంధ్ర పద్య టీకా తాత్పర్యేతిహాసనహితము. 595

వీక్ష్యతాం = నేవింపఁబడుదురుగాక ? విష్ణుచిత్తః = విష్ణుచిత్తుల నెడివారు, తం = ఆవటపత్రశాయిని, ఉపచరితుం = ఉపచరించుటకుఁగాను, ఆసఁజెన్నవారు. అయిక్తిమాల్యప్రదాత్రీ = చూడికొడుత్తనాచ్చియారు, త్రిదశకృత్తికృతే = ముప్పదిపాశురముల తిరుప్పావును చేయుటకై, తులస్యాం = తులసీవనమందు, ప్రాదురానీత్ = ప్రాదుర్భవించెను. తాం = ఆ, గోదాం = ఆకోదెనాయకినిగూర్చి, నమఇతి = నమస్కారముఅని, వద = చెప్పవ ? అహంచ = నేనును, ప్రణామి = నమస్కరించుచున్నాను.

తా. ఈమఘరాపట్టణమందు వటపత్రశాయి పెరుమాళ్లును, వారి కుపచార కులుగా విష్ణుచిత్తుల నెడి పెరియాళ్వార్లును, తిరుప్పావు తిరుమొల్లియును పాడుటకై తిరుత్తుళాయివనమున అవతరించి పెరియాళ్వార్లకు పెంపుడు కొమార్తయైన అండాళునుకొనెవసాయించుచున్నారు. ఓకృశానూ ! నీ వాయండాళుకు దణ్ణమునమర్పించు ? నేనును నమర్పించుచున్నాను.

తే. ఇటను వటపత్రశాయియు ॥ నలుల విష్ణు
చిత్తులును జూడికొడుతయు ॥ సేవసేయఁ
గానిపింతురు వారి నే ॥ కాంచికాంచి
యంజలించెద, నీవును ॥ యంజలించు ?

ఇ. వటపత్రశాయి = దక్షిణమఘరలోనిమహావిష్ణువు. వీరువ్యాహును యోగ నిద్రతోనుండి క్షీరసాగరమునవలె ఇక్కడను వటపత్రములో శయనించుచుండి శ్రీవిష్ణుచిత్త, శ్రీగోదాదేవీ, గరుత్మత్సహితముగ అండాళ్ పెరియాళ్వార్ల మంగళాశాసనములతోను దక్షిణమఘరలో ఐదుమైళ్లదూరములో మఘర ఎల్లి మరకతవల్లి నాచ్చియార్లతోడి కళ్లత్తుకర్ సన్నిధియు, ఊరనే షు శవల్లి గుణవల్లి నాచ్చియార్లతోడఁ గూడలత్తుకర్ సన్నిధియు మొదలైన విష్ణుదేవాలయములతోను, గోపుర మణిమండప ప్రాకారాదులచే మహా చారమై మహాన్నతమైన సన్నిధిలో సేవసాయించుచుండుస్వామి.

ఇ. విష్ణుచిత్తులు = పెరియాళ్వార్లు. వీరుగరుడాంశమున అవతరించి పదుగు

రాశ్వాస్త్రలో నొక్కరై ఆమఘరలోని పటపత్రకాయి సన్నిధికి తులసీపుష్ప మాల్యాది కైంకర్యము చేయుచుండువారు.

వీరు. ఆమఘరాపట్టణాధిపతి ఎల్లవదేవరాయఁడు అను పాండ్యరాజు పరతత్వనిర్ణయముచేయువారికి విద్యాశుల్కముగా ముల్లకట్టించి పండితులను పిలిపింపగా, స్వప్నమున ఆ పటపత్రకాయి అనుజ్ఞ చేత పరమవేదాంతప్రతిపాద్యమైన నారాయణపరత్వమును నిర్ణయించి స్వపక్షమును స్థాపింపఁగా; ఆ రాజు వారిని ఏనుఁగునిఁడ నెక్కించి పండితులతో పరివార్ముతో, కరతాళములతో పంచవిధవాద్యములతోడి ఘంటావాదనములతోను వారికిభట్టనాఘలు అను బిరుదునామమిచ్చి, ఊరగించునపుడు అక్కడివడపెరుంకోయిలుడయాక్ స్యామిపిరాట్టితోఁగూడ గరుడవాహనారూఢులై యెదుర్కొనిసేసాయించి, ఆపెరియాశ్వాస్త్రపల్లాండు మంగళాశాసనమున పరమానందభరితులైన ఆస్వామికి పంచశతగాధ, పెరియాశ్వాస్త్రీరుమొత్త అను దివ్యప్రబంధముల ననుసంధించి, తర్వాత ఎప్పటియట్ల ఆభగవల్క్రైంకర్య పరులై యేయున్నవారు.

ధన్వపురీ వర్ణనము.

శ్లో॥ అత్రధన్వపురీ సేయం దృశ్యతే సుందరీయథా ।

తథాగోదాఖ్య దేవ్యాభూ నిత్యమంగళసూత్రకా ॥

అ. అత్ర=ఈమఘరాపుఁలో, ఇయం=ఈ, ధన్వపురీ = శ్రీవిల్లిపుత్తూరు, యథా=ఎట్లు, సుందరీ=సుందరీ స్త్రీగా, దృశ్యతే=కనఁబడుచున్నదో, తథా=అట్లు, గోదాఖ్యదేవ్యా=గోదానామక దేవితో, నిత్యమంగళసూత్రకా=శాశ్వతమైన మంగళసూత్రము కలదిగాను—శుభకార్యవిధాయకములైన ఆపస్తంబశాశ్వలాయనాది సూత్రములతోడి విప్రులుకలదిగాను, అభూత్=అయెను.

తా. ఈ మఘరాపుఁలో, జీరిన శ్రీవిల్లిపుత్తూరు సుందరీ స్త్రీవలె సుమంగలయై, అపస్తంబశాశ్వలాయన బోధాయనాది సూత్రములతోడి ద్విజసమాహులుకలదియై యున్నది.

ఆ. అల్లవిల్లి పురియు १ సందుసుందరివలెఁ

చూడికొడుతతోడ १ వేసుకార

సొగసుగలిగిచెలంగ २ నుభగముగళనూత్ర

గాంగ నున్నయదిగఁ ३ గానిపించె.

ఇ. గోదాదేవి=కోదేనాయకి, ఈయను ఆ శ్రీవిల్లి పుత్తూరిలో ఆ పెరియా
శ్వారి తులసీవనమున అవిచ్చిన్న తేజోతిశయముతో ఒక చిన్న బాలికాశిశువు
గా కనబడి ఆ పెరియాశ్వాత్త చే ఇంపు పెంపుతో పెంపబడి బదవయేట ఆ
పెరియాశ్వాత్త అక్కడి పెరుమాళ్లకు సమర్పించు పుష్పమాలికలు వారు
ఎట్లు తిరువుళ్లపట్టి ఎట్లు శృంగారముతో నేపనాయుంతురో, అది కనిపెట్టుద
మని తాను ఆమాలెలు తన శ్రొమ్మడిలో ముడుచుకొని అద్దముచూచి ఆనందించు
కొనుచు తోడనే ఆమాలెలు ఎప్పటియట్లే యుంచి యుండినది. ఒకనాడు
తెలిసికొని, వారు స్వామికి సమర్పింపక, వేటుమాలెలుకట్టి సమర్పింపగా,
అది ఆస్వామి చాత్తుకొనక దిగువ జార్చివేసినదికని, మనస్సంకటపడి శరీరము
పరవశమై నిదురలోవలె మైమఱచియున్నపుడు వారి కాస్వామి స్వప్నముతో
ఆమాలెలె నాకు సమర్పింపవలె అని కోరగా, విని మీరు మనబిడ్డభాగ్యమెట్టి
దో, మనప్రాప్తమెట్టిదో, అనితలచి ఆ మునుపటిమాల్యములే తీసికొనిపోయి
సమర్పించినందున గలిగిన ఆస్వామి దివ్యనేపకానందించుకొంచు, అందువలన
“చూడికొడుత్త” అనిపేరు ప్రఖ్యాతపడ్డ అబిడ్డను గనుగొని వయసుపచ్చి
నది అని కల్యాణముజలుపుట కాలోచించగా; నాకెవరును పనికిరారు; శ్రీ
రంగనాథులనే కల్యాణము చేసికొందును అని నిశ్చయించుకొని ఆమె తిరు
ప్పావును తిరుమొల్యయును పాడుకొని వేడుకపడుచు అందఱికిని దానివలన
భగవద్జ్ఞాన భక్త్యాసక్త్యతిశయములు గలిగించి రక్షించుచును, తాను గోదా
దేవిఅనియు అండాళుఅనియు, చూడికొడుత్త నాచ్చియారుఅనియు పేరు
పొందుచునుండి, ఆవెనుక తనతో అడుకొను పాడుకొను పడుచులతోను,
తనుఁ బెంచుకొంచునుండు పెద్దముద్దయలతోను, తన పెంపుడు తలిదండ్రుల
తోను పోయి ఆరంగపతినే తన పతినిగా చేసికొని, తన ఆలింగనముతో వారి
తిరుమేనిలోనే ఐక్యమై ఆనందించుకొనుచున్న భూదేవి.

తామ్రపర్ణి వర్ణనము.

ఇ. (తామ్రపర్ణి—ఇది చోళదేశమునకు వైంగ దక్షిణదిక్కున కన్యాకు మారివఱకునుండు పాండ్యదేశములో మధుర తిరునెల్వలిజిల్లాలమధ్య ముత్తెరు జిప్పలతోడ ప్రవహించెడునది.)

మృ॥ తాపం విలుంపతి నృణా మిహ తామ్రపర్ణి
త్యాఖ్యాం వహా భవదవానల జృంభితోత్థమ్ ।
పాథోనిధే స్త్రిజగతి ప్రథితోఽవరోధో
రోధోలసత్స్వరమహర్ష మహర్షి యూథః ॥

774

అ. రోధః-లసత్-పరమహర్ష-మహర్షి - యూథః=గట్లయందు-ప్రకాశం చెడి-అతి సంతోషముతోడి-మహాబులులయొక్క-సమూహముకలదియై, త్రిజగతి=ముల్లోకములయందును, ప్రథితం=ప్రసిద్ధమై, తామ్రపర్ణి తి = తామ్రపర్ణి అని, ఆఖ్యాం=పేరిని, వహా=వహించుచు, పాథోనిధే=సముద్రునియొక్క, అవరోధః=అంతఃపుర స్త్రీ, భవదవానల-జృంభిత-ఉత్థం = సంసారదావాగ్ని చేత-విస్ఫంభితమై-లేచినట్టి, నృణాం తాపం=మనుష్యుల శాపమును, ఇహ=ఇక్కడ, విలుంపతి=నాశము చేయుచున్నది.

తా. తామ్రపర్ణి సముద్రుడే భర్తగాఁగలిగి, గట్టున మహర్షులుండియు; సంసార దావాగ్నినుండి లేచిన యిక్కడివారల తాపము తొలఁగఁ జేయుచున్నది.

ఆ. భవ్యతామ్రపర్ణి శ భవదావపావక
తాపలోపకర్త్రి శ తనదురోధ
ముల మహర్షుల రస శ ములఁ బ్రహర్షులఁజేయు
స్వర్ణ పునవరోధ శ మపుటఁదానె.

కురుకాపురీ వర్ణనము.

ఇ. (కురుకాపురి-ఇది పాండ్యదేశములో దక్షిణ మధురకుమీరద తిరునెల్వలిజిల్లాలో తామ్రపర్ణి తీరమందు బ్రహ్మతీర్థమునొద్ద నాథవల్లితాయరు

తోగూడ వేంచేసియుండు ఆదినాథ పెరుమాళ్ సన్నిధిలోడనుండు కుంతీ పురిఅనెడి ఆళ్వార్ రిరునగరి.

గ॥ తదభ్యర్ణం నిర్వర్ణ్య-దాని సమీపమున సమీక్షించి.

నృ॥ చ కాస్తి కురుకాపురీ శుచిని తామ్రపరీతతే

విరక్తిపరిపక్తిమ త్రియుగ భక్తిభిరైష్టవైః |

దృఢవ్రతశతార్చ్యురోవకుల సంపతదృంభర

ధ్వనిద్విగుణజృంభణ ద్రవిడవేద ఘోషజ్వలాలా॥ 775

అ. శుచిని=పరిశుద్ధమైన, తామ్రపరీతతే=తామ్రపరితగట్టున, దృఢవ్రత-శతార్చి-ఉరః-వకుల-సంపతతే-బంభర - ధ్వని-ద్విగుణ - జృంభణ-ద్రవిడవేద-ఘోష-ఉజ్వలాలా=దృఢమైన నియమముగల - శతగోపులయొక్క - పక్షస్థలము లోని-వశుళమాలికలనుండి-జాతిపడుచున్న - భృంగములయొక్క - ధ్వనులచేత-తెట్టించుచున్న-విజృంభణముగల- ద్రావిడవేదములయొక్క-అనుసంధానశబ్దముచేత-ప్రకాశించునదియైన, కురుకాపురీ = కురుకానామనగరి, విరక్తి-పరిపక్తిమ-త్రియుగభక్తిభిః=విరక్తిచేత-ఫలించిన - భగవద్విషయిక భక్తిగలవారైన, వైష్ణవైః=వైష్ణవులతో, చ కాస్తి=ప్రకాశించుచున్నయది.

తా. ఈ కురుకాపురి ఆ వశుళాభరణుల పక్షస్థల వశుళమాలికలలోని భృంగములు వారివాచా విన్న ద్రావిడవేదానుసంధానముతోను, విరక్తి సంపన్నులై భగవద్భక్తిగలవైష్ణవుల ఆధ్యయనములతోను ప్రకాశించుచున్నయది.

మ. కురుకాపూర్వరముర్వరం దనరె గోర్రుల్కించనీక్షించినన్ బరిశుద్ధి దగు తామ్రపర్ణినది విస్ఫారంపు బారంబునన్ బరంగ భక్తి విరక్తి బర్వ భగవత్భక్తిధ్రువు లైష్టవు ల్వరునన్ జేర్చి శతార్చిదాల్చు వశుళాలంకార ఝంకార కృద్వరభృంగ ద్విగుణీకృతద్రవిడ వేదధ్యానధామంబుగాన్.

టి. త్రియుగుండు=మాండుజంటలుగలవాండు-పద్మజై శ్వర్యములుగల భగవంతుండు, పద్మజై శ్వర్యములు= "మహాత్మ్యస్య సమగ్రస్య ధైర్యస్య యశస

శ్లో॥ యః । జ్ఞానవై రాగ్యయోశ్చై వైషణ్ణం భగ ఇతిస్త్యుతః॥ మాహత్మ్య
ధైర్యయశశ్శ్చి జ్ఞానవై రాగ్యములు.

X॥ అత్రత్యానాం ధర్మసిత్యానాం హరిభృత్యానామిత్థ మనుసం
ధానమ్॥ 776

వ. ఇందలి ధర్మనిష్ఠాతులగు వైష్ణవుల యనుసంధాన మీవిధాన
(వీనులకింపగుచున్నయది)

శ్రీ శతకోపమునీంద్ర వర్ణనము.

ఇ. శతకోపమునులు=నమ్మెయాళ్వార్లు. వీరు కురుకాపురియందు కారికుమారులై అవతరించినదిమొదలు స్తన్యపానమైన లేక తిరిదండ్రులచే కొనిపోబడి పాలిందనైనఫిరాక్ సన్నిధిలో నిలుపఁగా, అదిఁజూచు కనులెఱివని యిబ్బడి తటాలున కనులుతెరిచి స్వామిని నేవించినతోడనే జరుగుచు వచ్చి అక్కడి తింతిణీవృక్షమూలమున ప్రవేశించి ఆమ్రానితోట్టలోచేరి యెవరితో పలుకాడక మానఁచుద్రలోనెయుండి సహస్రశాఖాది ద్రావిడప్రబంధములు అనుసంధించుచు రాత్రిలో జ్యోతిరూపముగ కనఁబడుచు, మధురకవియాళ్వార్లు ఆశ్చర్యపడి వచ్చిచూచి అవిగ్రహము ప్రభావము తెలిసికొని తమకు దండము నమర్పించి తమతోడనే సహవసించుచు తమకు శిష్యులునై యుండ వారిలో నానందించుచే యున్నవారు. అక్కడి ఆక్రియఃపతి శ్రీభూనీశానమేళుండై గరుడవాహనారూఢుడై నేపసాయించఁగా, నేవించి ఆనందించి వారిని ధ్యానించుచు వారివిషయమున అనుసంధానముజేయుచుండిరి. వీరికి శతలను=దుశ్శీలురనుద్ది రక్షించువారగుటచేత శతకోపులనియు, ఆశతలవిషయమై చూడఁగా నె కోపపడువారగుటచేత శతకోపులనియు, వారు తమయొద్దికిరానపుడు వారిని శత్రువులనుగ నెంచుటచేత శతవైరులనియు తిరునామములు.

వృ॥ పరిస్థిప్తవతే సహస్రశాఖాం

పరిమాంద్రావిడ సంహితాం హితాం నః ।

గురవే కరవా మనిత్యమస్మై

శతగోపాయ మహర్షాయే ప్రణామాః॥

777

అ. సహస్రశాఖాం = వేయిశాఖలుకలదై, పరమాం = సర్వోత్కృష్టమై, హితాం = అందఱుహితమై, ద్రావిడిం = ద్రావిడసంబంధమైన, సంహితాం = ప్రబంధమును, నః = మాకై, పరిస్మప్తవలే = నిర్మించినట్టి, శతగోపాయమహర్షయే = శతగోపముహామునులు అనెడు, గురవే = ఆచార్యులకై, నిత్యం = ప్రతిదినమును, ప్రణామాః = నమస్కారములను, కరవామ = చేయుచున్నాము.

తా. మనహితమునకై ద్రావిడ సంహితను సహస్రశాఖలుగాఁ జేసియున్న ఆ శతగోపముహర్షులనెడి యాచార్యులకు నమస్కారములు చేసెదము.

క. హితముగ శ్రీతికృతి విలేటికి

సతయుగ జగతికి సహస్ర శాఖాత్మకమై

యతులితముగ ద్రావిడసం

హిత మొగిల జేసిన శతారి శ కేరబ్రహ్మింతున్.

చీ. శ్రీతికృతివిలేటికి = ఆశ్రీతులైనసుకృతాత్మక సమానమునకు, మొగిల్ = పరఃసగా.

తింత్రిణీవృక్ష వర్ణనము.

ఇ. తింత్రిణీవృక్షము = చింతచెట్టు, ఇది శేషాంశమున అవతరించి అక్కడి సన్నిధికెదుటనుండి తన కోటరమున నమ్రైయాశ్వార్థము అపాన పర్యంతము వేంచేసిందుకొని యున్నవృక్షము.

వృ॥ అంచామ చించాతరు మద్భృతం తం

పంచామరద్రూ సవధీరయంతం ।

శతారిసంజ్ఞం కిల యస్యమూలే

తపఃఫలం కించి దుదంచితం నః॥

778

అ. యస్య = ఏతింత్రిణీవృక్షముయొక్క, మూలే = అడుగున, శతారిసంజ్ఞం = శతగోపమునీంద్రులు అనుపేరుకలదై, కించిత్ = ఒకానొకటి, ఉదంచితం =

ఓప్పనదియైన, సః=మాయొక్క, తపఃఫలం=తపఃఫలమే ? తం=అట్టి, పంచామరద్రాక్ష = ఐదు దేవవృక్షములను, అపధీరయంతం = తిరస్కరించునదియై, అద్భుతం=అశ్చర్యకరమైన, చించాతెరుంకిల=తింత్రిణీవృక్షమునగుదా ? అంచామ=పూజించుచున్నాము.

తా. తింత్రిణీవృక్షము నడుగున ఆ శతగోపమునీంద్రులే యుండుట మాకు తపఃఫలమై, ఆ కల్పవృక్షములనుగూడ తిరస్కరించునంతటి కోరికలిచ్చెడి ఆశ్చర్యముగల యీతింత్రిణీవృక్షమునే మేము పూజించుచున్నాము.

ఆ. కల్పవృక్షములనె శ యల్పములుగ నెంచు

చించవృక్షమును ద శ రించఁగొల్తు

మాతపఃఫలంబె శ మాహనీయశతవై రి

దేనిమూలమందుఁ శ దేజరిలెడి ॥

టి. పంచదేవవృక్షములు=ఐదుకల్పవృక్షములు, ఇవి- “ మందారః, పా, జాతకః, సంతానః, కల్పవృక్షశ్చ, పుంసివాహరిచందనమ్ ” ఈయైదు స్వర్గలోకమందె దేవేంద్రుని నందనవనమున నుండునవి.

వృ॥ దిశ్శక్రశ్రితానా మమృతాత్మకంఫలం

విలక్షణో భాతి స తింత్రిణీతరుః॥

సహస్రశాఖం ద్రవిడాగమంసృజ్

సయస్యమూలం సముపాశ్రితోమునిః ॥

779

అ. సః మునిః=ఆశతగోపములు, సహస్రశాఖం=శాఖాసహస్రములుగల, ద్రవిడాగమం=ద్రావిడవేదమును, సృజ్=సృజించేచు, యస్య=సతింత్రిణీ వృక్షమునకు, మూలం = వ్రేళ్లక్రిందిభాగమును, సముపాశ్రితః = ఆశ్రయించిన వారో? సతింత్రిణీతరుః=ఆతింత్రిణీవృక్షము, శ్రితానాం=ఆశ్రితులకు, అమృతాత్మకం=అమృతస్వరూపమైన, ఫలం=ఫలమును, దిశ్శక్=ఇచ్చుచు, విలక్షణః=అసాధారణమై, భాతి=ప్రకాశించుచున్నది.

తా. ఆశతగోపములు ద్రవిడవేదముగా సహస్రశాఖలుగల బ్రహ్మసం

హితసు ఏవృక్షముక్రింద నృజించుచుండిరో అట్టి యీతింత్రణివృక్షము తాను లోకవిలక్షణమై తన్నాశ్రయించినవారికి అమృతరూపమైనఫలమును ఇచ్చుచు ప్రకాశించుచున్నది.

ఆ. అమృతమయము ఫలము శ్రీ నాశ్రితావళి కిచ్చు
నల విలక్షణాత్ శ్రీ మాన్లువృక్ష
మాత్త మూలమందు శ్రీ నాశతారాతిద్రా
విడసహస్రశాఖ శ్రీ వెలసిచేయ.

వృ॥ హరిమివక్తృతావతరణం

వకుళాభరణం వృణీమహేశరణమ్ ।

ధ్యేయం యం విదురార్యా

ముముక్షుభి ర్య త్ప్రబంధ మధ్యేయమ్॥

780.

అ. ఆర్యాః=శిష్టులు, యం=ఎవరిని, ధ్యేయం=ధ్యానార్హులనుగా, విదుః= తెలిసికొనిరో? యత్ప్రబంధం = ఎవరి ద్రావిడప్రబంధమును, ముముక్షుభిః= మోక్షేచ్ఛికలవారిచేత, అధ్యేయం = అధ్యయనార్హమునుగా, విదుః= తెలిసికొనిరో? కృతావతరణం=ఇట్లు చేయఁబడిన అవతారముకల, హరిమివ=శ్రియః పతినివలె, వకుళాభరణం=ఆశతగోపులను, శరణం=రక్షకముగా, వృణీమహే= స్వీకరించుచున్నాము.

తా. ఎకుళమాలికలె ఆభరణముగాఁగల ఆ శతగోపమునీంద్రులను ఆర్యులందఱును ధ్యానించుచు, వారి ద్రావిడవేద ప్రబంధమును మోక్షేచ్ఛికలవారందఱును అధ్యయనముచేయుచు, వారి నే ఆశ్రియఃపతినివలె రక్షకులనుగా స్వీకరించుచున్నాము.

తే. ధ్యేయుఁడు నెతఁ డధ్యేయము శ్రీ నేతనికృతి

యని ముముక్షు లపేక్షింతు శ్రీ రతనిశరణు

నవధరించెద హరివలె శ్రీ నవతరించి

వజ్రలువకుళాభరణఁ గృపా శ్రీ భరణునెపుడు.

తత్కృత ద్రావిడ సంహితావర్ణనము.

ఇ. ఈ శ్రీశతగోపమునీంద్రులు - ఋగ్వేదసారమును తిరువీరు త్తము గాను, యజుర్వేదసారమును తిరువాళిరియముగాను, అధర్వణవేదసారమును పెరియతిరువందాదిగాను, సామవేదసారమును తిరువాయి మొట్టిగాను సాయిం చినవారు.

ఇట్లు పదుగురాళ్వార్లు సాయించిన తిరువందాది తిరుచ్చందవీరు త్తము మొదలైన దివ్యప్రబంధములును, ఆండాళు ఉడయవరులు మొదలుకొని పూర్వాచార్యులు సాయించిన తిరుప్పావు ఉపదేశరత్నమాల మొదలైన దివ్యప్రబంధములునే ద్రావిడప్రబంధము లనఁబడు చుండునది.

పృ॥ తస్మిన్ తిర్క్తైస్తు దృఢా శతారౌ

గాయంతఉచ్చైరిహ యస్యగాథాః ।

ప్రహాయ దేహం ప్రథయంతి దివ్యే

పదేహమన్నాద ఇతిప్రగీతే ॥

781

అ. యస్య=ఎవరియొక్క, గాథాః=ప్రబంధములను, గాయంతః=గానము చేయువారు, ఇహ=ఇక్కడ, దేహం=శరీరమును, ప్రహాయ=విడిచి, అహమన్నాదఇతి=అహమన్నాదఃఅని, ప్రగీతే=స్తుతింపఁబడిన, దివ్యేపదే= పరమ పదమందు, ప్రథయంతి=వృద్ధిపొందుచుందురో? తస్మిన్= అట్టి, శతారౌ= శతగోపులందు, మే= నాకు, దృఢా = నిశ్చలమైన, మతిః=జ్ఞప్తి, అస్తు= అగుఁగాక.

తా. ఈశతగోపమునుల సహస్రకాఖ్యాది ప్రబంధములు గానముచేయువారు ఇక్కడనే శరీరము విడిచినను; వారు “అహమన్నాదోహమన్నాద” అను శ్రుతిప్రతికారము పరమపదమున నే నిత్యవాసము చేయుచుందురు. అట్టి ఆశతగోపమునులయందే నాకు దృఢభక్తి కలిగి యుండవలెను.

తే. ఎతనిగాథలు గానంబుప్రతిదినం బా

నర్చువారు వార “కహమన్నాద” యనఁగఁ

సటిష్ఠాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 605.

బొగడబడు దివ్యపదమున నెగడంగలరు
కడకు, నటువంటి శతవైరి నెడదనెంతు.

ప్ర॥ కృతదురితనిరోధానాం

కలితశ్రుతిమాలి భావబోధానామ్ ।

వశితరమానాథానాం

న సుధాపి సమా శతారిగాధానామ్ ॥

782

అ. కృత-దురిత-నిరోధానాం = చేయబడిన- దోషములకు- అడ్డగింపుగలవి
యు, కలిత-శ్రుతిమాలి-భావ-బోధానాం = కూడుకొన్న-వేదాంతములయొక్క-
అభిప్రాయములందు- జ్ఞానముకలవియు, వశిత-రమానాథానాం = స్వాధీనపఱు
పబడిన-శ్రీయఃపతియుకలవియైన, శతారి-గాధానామ్ = శతగోపులయొక్క-
ప్రబంధములకు, సుధాపి = అమృతముకూడ, సమా = సరికాదు.

తా. సకలదోషములు నెవరించుటకై సకలోపసేషతుల అభిప్రాయములు
కలిగి, శ్రీయఃపతియే స్వాధీనమైయున్న యీ సహస్రకాఖాది ప్రబంధములకు
అమృతముకూడ సాటిగాదు.

క. దురితనిరోధములకు శ్రుతి

వరశితముల భావబోధ ౩ వర్ధకములకు

సరియే? రమానాథవశీ

కరములకు సుధ శతారి ౩ గాథలకరయన్.

జనానుద్దేశ్య — జనులను దేశించి.

ప్ర॥ కఠినశతనరేంద్ర స్తావకాశ్లోకపాశాన్

జతరవతరపూర్వై జాతు మాసంగిరధ్వమ్ ।

లుతతదృఢత మస్కేమాచ సంసారకూలే

వతతశతజదు క్తీ రశ్రమానీతము క్తీః॥

783

అ. జతర-వితర-పూర్వై = కడుపుఅనెడు-కుండ-నిండుటకై, కఠిన- శత -

నరేంద్ర-స్థావకాక్ష=నిర్దయులై-దుష్కృత్యులై న- రాజులయొక్క-స్తోత్రములు చేయునట్టి, శ్లోకపాశాక్ష=అధమశ్లోకములను, జాతు=ఒకప్పుడును, మాసంగిరధ్వం=పఠించుండి? దృఢతమ స్కే=దృఢమైన అజ్ఞానమును-అంధకారము కల, సంసారకూపేచ=సంసారమును బావిలోను, మాటుత=జాతినుండి? అశ్రమ-అనీత-ముక్తిః=కష్టములేక-తెచ్చుకొన్న-మోక్షముకల, శతజిత్-ఉక్తిః=శతగోపమునీంద్రులయొక్క-శ్రీసూక్తులను, పఠత=పఠించుండి ?

తా. పొట్టనిండుటకై అధములమీఁద అధమశ్లోకములను చెప్పవద్దు? అజ్ఞానమనెడి చీకటికల సంసారమనెడి బావిలో నదిగఁబడవద్దు ? కష్టములేకయే మోక్షము కలిగించునట్టి ఆశతగోపమునులశ్రీసూక్తులనే పఠించుకొంచునుండుడి?

ఆ. కడుపుకొఱకుఁ గఱకు శ్రీ పుడమిశులనుగూర్చి

విడుఁడుపొగడికలను శ్రీ విడుఁడుభవము

భ్రమణములను, జనులు శ్రీపఠింపుండింపుమై

ముక్తిదములు శతజిత్ దుక్తిగములు.

ఇతి కృశాను మామంత్ర్య—అని కృశానుఁబిలిచి.

వృ॥ నను శతగోపాయ త్వం

ప్రణతిం ప్రాప్తాయ భావుకోపాయత్వమ్।

విమలమతే? కురు కాయా

న్నిరసితు మంహా విరాజతే కురు కాయామ్ ॥

784

అ. నను=ఓయీ ! విమలమతే = మంచిబుద్ధిమంతుఁడా ! త్వం=నీవు, కాయాత్=శరీరమునుండి, అంహః=పాపమును, నిరసితుం= నిరాకరించుటకై, భావుక- ఉపాయత్వం=క్షేమకరమైన-సాధనమగుటను, ప్రాప్తాయ=పొందినవారై, కురుశాయాం=కురుకాపురియందు, విరాజతే = ప్రకాశించుచున్న, శతగోపాయ = ఈశతగోపములకు, ప్రణతిం=నమస్కారమును, కురు = చేయుమా ?

తా. ఓ బుద్ధిమంతుఁడా ! నీశరీరముతో నీవుచేసికొన్న సకలదోషము

అనుకొనిరాకరించుటకు సులభోపాయులై ఈ కురుకాపురియందు ప్రకాశించు శ్రీ శతగోపులకు నమస్కారముచేయుమా?

క. కురుకాపురికాపురమై

దురితాళినిరాకరింప శ్రీ దుర్లభశుభసం

కరణోపకరణమైన శ

రరిపుం బ్రణమింపు మీవి శ్రీ ట్విమలమతీ !

కించ—మజ్జియు.—

వృ॥ వకులాభరణీయానాం

గాథానాం సన్ముఖాబ్జ భరణీయానాం ।

హరిగృహమధ్యే తార

స్వరేణ పునతే ప్రపంచ మధ్యేతారః॥

785

అ. హరిగృహమధ్యే=కోవెలనడుమ, తారస్వరేణ = గొప్పధ్వనితో, సత్-ముఖాబ్జ-భరణీయానాం=సత్పురుషులయొక్క - ముఖపద్మములయందు-భరింపఁదగినవై, ఐకుళాభరణీయానాం = శతగోపమునిసంబంధియైన, గాథానాం=శ్రీసూక్తుల యొక్క, అధ్యేతారః=అధ్యయనము చేయువారు, ప్రపంచం = ఈప్రపంచమును, పునతే=పవిత్రపఱచుచున్నారు.

తా. ఈ శతగోపమునీంద్రుల సహస్రశాఖాది శ్రీసూక్తులు అనుసంధించు వారును, అధ్యయనము చేయువారును, అక్కడక్కడ దేవస్థానములందును ఉచైచ్ఛస్వరముతో గానముచేయుచు లోకమును పవిత్రము చేయుచున్న వారు.

ఆ. వకుళభూషణోక్తు శ్రీ లఖలార్యముఖధార్య

ములు హరిగృహమధ్య శ్రీ ములను నధ్య

యనమొనర్చుననఘు శ్రీ లనయంబు భువనంబు

పావనం బొనర్చు శ్రీ పరమఘనులు.

సశ్లాఘమ్—శ్లాఘించుచు.—

వృ॥ విరక్తైర్థాస్థానీ, మధుమథనభక్తైర్మటనభూః
విముక్తైర్నిశ్చేణీ నుకృతతరుపక్తైఃఫల, మసౌ ।
ప్రపత్తై రుద్యానక్షితి, రకృతకోక్తైః ప్రియసఖి
చిదంకూరక్షోణీ, వకుళధరవాణీ విజయతే ॥

786

ఆ. విరక్తైః=వై రాగ్యమునకు, ఆస్థానీ = ఆస్థానసభయు, మధుమథన
భక్తైః=భగవద్భక్తికి, నటనభూః=నాట్యశాలయు; విముక్తైః=మోక్షమునకు,
నిశ్చేణీ=నిచ్చెనయు; నుకృతతరుపక్తైః=నుకృతములనెడి వృక్షముల పరిపక్వ
తకు, ఫలం=ఫలమును; ప్రపత్తైః=ప్రపన్ననిష్ఠకు, ఉద్యానక్షితిః=క్రీడానభూ
మియు; అకృతకోక్తైః=వేదోక్తికి, ప్రియసఖి = ప్రియమైనసఖియు; చిత్ అం
కూరక్షోణీ=బ్రహ్మజ్ఞానమనెడి మొలకకు భూప్రదేశమునైన, ఆసౌ=ఈ, వకుళ
ధరవాణీ=వకుళమాలికాధరులైన శ్రీ శతగోపమునీంద్రుల శ్రీనూక్తి, విజయ
తే=జయశీలమై యున్నయది.

తా. ఈ శతగోపమునుల శ్రీనూక్తులు విరక్తియు, విష్ణుభక్తియు, ముక్తి
యు, ప్రపత్తియు, వేదోక్తియు, బ్రహ్మతత్వజ్ఞానమును, అనునతృప్త్యములు
తెలుపుచు సర్వోత్కృష్టమై యున్నయది.

సీ. వీరవిరక్తికి १ విశ్రుతాస్థానంబు,

నఖినాక్షభక్తికి १ నటనభూమి

నిర్వాణలక్ష్మికి १ నిర్జితనిశ్చేణి

నుకృతాగవంక్తికి १ ప్రకృతఫలము

లలప్రవర్తినమ్మద్ధి १ కారామభూమియుఁ

ద్రయిశాఖలకు సదా १ ప్రియపుసఖియు

జ్ఞానాంకురమున క १ నూపకర్ణితభూమి

జ్ఞేయార్థమున కుచాశ్రద్ధాయపదవి

తే. తింత్రిణీమూలసంశ్రిత శ్రిత్రయుగగుణవ
దంశసంజాతశతశాత్ర శ్రిత్ర వాఖ్య వకుళ
భూషణార్యవర్యవచో విశేషవైఖ
రీగరీయఃప్రణాళి వర్ణింపందరమే?

X|| సమంతాదవలోక్య సహర్షం కృశాను ముద్దిశ్య. 787

ప. కలయ నవలోకించి హర్షించి కృశాను నుద్దేశించి.

శ్లో|| అభ్యస్తవేదమాళిభ్య సద్భ్యస్తత్వబుభుత్సయా

కురుకాపురవాసిభ్యః కురు కామం నమస్కీయాః||788

అ. తత్త్వ బుభుత్సయా = బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానమును తెలిసికొనఁ గోరికచేత,
అభ్యస్తవేద మాళిభ్యః=అభ్యసించఁబడిన వేదాంతముకలవారై, కురుకాపుర
వాసిభ్యః=ఈకురుకాపురివాసులైన, సద్భ్యః=సత్పురుషులకై, నమ స్కీయాః
=నమస్కారములను, కామం=మిక్కిలి, కురు=చేయుమా?

తా. బ్రహ్మజ్ఞానమునకై వేదాధ్యయనముచేయుచు చేయుచుచు ఈ కురు
కాపురివాసులైనవారికి నమస్కారములు చేయుమా?

X|| హేకృశానో ! శ్రుణుతావదిదం, అవహో ? పుగాభూతపు
పుర్యాం శ్రీమద్రామానుజ మునిరివాస్యాం కుంతీపుర్యా
మపి (కేన చిత్పురుషేణాయం విషయోనిక్షిప్తో నిక్షేపణవా
స్తాకం నిరీక్ష్యతే) సమీక్ష్యతే వా త్వయాపి, శ్రీమాణ్డవర
వరమునిరితి మనీషిణామేవ మననీయో భవతిహి|| 789

ప. ఓకృశానూ ! వినుమిది ఆహా ! ముందు శ్రీవెంకటాచార్యులు
నందు శ్రీమద్రామానుజ మునీంద్రులవలె నీకుంతీపురియం
దును (ఒకానొకపురుషునిచే నీ విషయవిచక్షణతలు నిక్షేపణ
మునలె) నిక్షేపించఁబడినవై మనకును బ్రదర్శించఁబడుచున్న
వారు; నీవును సందర్శించితివా? శ్రీమాణ్డ వరవరమును ల
బుద్ధిమంతులకే బోధనీయులగుచున్న వారుగదా ?

శ్రీ సౌమ్యజామాతృముని వర్ణనము.

ఇ. శ్రీసౌమ్యజామాతృలు=మణివాళమహాయునులు— వీరు-పాండ్యదేశమున కుంతిపురిలో గోమతకులమున శేషాంశముతో ఉడయపరులకుబడులుగా తిహళ క్కడందాక్ తిరునావుడయఫిరాక్ తాతరణ్ణర్ వలన శ్రీరంగనాయకియమ్మ కుమ తిరుక్కొమారులై అయ్యియమణివాళప్పెరుమాళ్ నై నార్ అని తిరు నామముకలిగి శ్రీశైలనాథులై ఆచార్యులుగా కలిగి, సాంగోపాంగముగ వేదాధ్యయనముచేసి చతుస్సహస్ర ద్రావిడ వేదాధ్యయనముజేసి, దానిదానికి తత్తద్వాప్యభ్యాసములతో శ్రీరంగమున కాలక్షేపము చేయుచుండినవారు.

మృ శ్రీశేషాంశభవం శ్రితావనజవం కుంతినగర్యద్భవమ్
శిష్యోజ్జీవనవై భవం నిజవచోవేద్యాచ్యుతప్రాభవమ్
కారుణ్యామృతసాగరం గురువరం శ్రీసౌమ్యజామాతరమ్
సంసారార్ణవతారకం కలయ ? హేమచ్చిత్తమ తద్విప ?

అ. హేమచ్చిత్తమ తద్విప=ఓ నాచిత్తమనెడు మదపుటేనుగూ ! త్వం =నీవు, శ్రీశేషాంశభవం=శ్రీయాదిశేషాంశమం దావిర్భవించినవారును, శ్రితావనజవం=ఆశ్రితులను రక్షించుటయందలి వేగముగలవారును, కుంతినగరీ ఉద్భవం=ఈ కుంతిపురియందే జన్మముకలవారును, శిష్యోజ్జీవనవై భవం = శిష్యులను ఉజ్జీవింపజేయునట్టి విభవముకలవారును, నిజవచో వేద్య అచ్యుతప్రాభవం= తమశ్రీనూక్తులచేతనే తెలిసికోదగిన శ్రియఃపతియందలి మహత్త్వముకలవారును, కారుణ్య అమృతసాగరం=కృపారసమనెడి అమృతమునకు సముద్రమైనవారును, సంసార ఆర్ణవతారకం=సంసారమనెడి సముద్రమును తరింపజేయువారును, గురువరం = ఆచార్యశ్రేష్ఠులునైన, శ్రీసౌమ్యజామాతరం = శ్రీరమ్యజామాతృమునులను, కలయ=నేవించుమా ?

తా. ఏనుగువలె ముత్తుకలిగియున్న ఓ నామనసా! ఈ కుంతినగరమందే శ్రీ ఆదిశేషుల అంశమం దావిర్భవించి సకలచేతన సంరక్షణ సమీక్షణులై ముక్తయించినవారి నుజ్జీవింపజేయు వైభవము కలిగి తమ శ్రీనూక్తులచేత

శ్రీయఃశతీవైభవము తెలుపుచు పరమకృపతో సంసారసముద్రమును ఓడవలె
దాటించును ఆచార్యశ్రేష్ఠులుగా నుండెడి యా మణవాళమామునులను నే
పించుమా ?

న్మ॥ శ్రీసౌమ్యజామాతృ మునీంద్రచంద్రః

శ్రీరంగరాజాంఘ్రి సరోజభృంగః

శ్రీశైలనాథార్య కృపైకపాత్రః

శ్రీలక్ష్మణార్యప్రవణః ప్రదృశ్యతే ॥

791

అ. శ్రీరంగరాజ - అంఘ్రిసరోజ - భృంగః = శ్రీరంగనాథులయొక్క -
పాదపద్మములకు - ద్విరేఖమువంటివారును, శ్రీశైలనాథార్య - కృపైక - పా
త్రః = శ్రీశైలనాథులయొక్క - కృపకు - ముఖ్యసాత్రులును, శ్రీలక్ష్మణార్య -
ప్రవణః = శ్రీరామానుజాచార్యులయందు - ఆసక్తికలవారునైన, శ్రీసౌమ్యజా
మాతృ మునీంద్రచంద్రః = శ్రీసౌమ్యజామాతృలనెడి మునిశ్రేష్ఠులలో చంద్రుని
వలె ప్రకాశించువారు, ప్రదృశ్యతే = కనబడుచున్నవారు.

తా. ఈ మణవాళమామునులు తామరల మకరందమందు భృంగమువలె
శ్రీరంగనాథుల తిరువడిగళందు ఆత్మాసక్తులై, ఆచార్యులుగా శ్రీశైలనాథుల
తిరువడిగళాశ్రయించి, ఉడయనరులయందు అతిప్రావణ్యముకలవారై సేవ
సాయించుచున్నవారు.

తే. కనుమP శ్రీరంగరాజాంఘ్రి శ కమలభృంగ

మనియు శ్రీశైలనాథుల శ యనుఁగుశిష్య

లనియు శ్రీయశిరాజప్రవణులనియును

జనరు శ్రీసౌమ్యజామాతృ శ మునుల నిలుల.

శ్లో॥ శ్రీరంగే రంగధామ్యైవ ! శ్రీరంగేశ్వర ఏవమః ।

బాలవవాగతస్తత్ర గోష్ఠ్యాస్థిత్యామహాత్మనామ్

792

శ్లో॥ యస్యకాలక్షేపవచ భగవద్విషయాదికమ్ ।

కృణ్వన్ స్వాచార్య ఇత్యాహ శ్రీశైలే లేశదయాదికమ్ ॥ 793

శ్లో॥ శ్లోకం తద్విషయేభక్త్యా సౌమ్యజామాతృసంయమీ !

న ఏవాయ మభూచ్ఛ్రీమాః చేతనోజ్జీవనక్షమః ॥ 794

దం. శ్రీరంగక్షేత్రములో శ్రీరంగనాథునికోవెలలోనే ఆశ్రీరంగనాథుడే పసిబాలుడుగావచ్చి నతడై అక్కడ మహాత్ములగోష్ఠిలోనుండి, ఎవరికాలక్షేపములో భగవద్విషయాదికమును వినుచు వారిని స్వాచార్యులని “శ్రీశైలేశ దయాపాత్రం ధీభక్త్యాదిగుణార్ణవం । యతీంద్రప్రవణంవిందే రమ్యజామాతరం మునిమ్” అను శ్లోకమును అనుసంధించిరో ఆ యీ సౌమ్యజామాతృయునులే చేతనోజ్జీవనమున సమర్థులై శ్రీమంతులై యున్నవారు.

సీ. శ్రీరంగమందున శ్రీ శ్రీరంగధామాన

శ్రీరంగనాథుడే శ్రీ స్థిరతఃగోరి

బాలుడై వచ్చి సంభ్రమమునఁ గోష్ఠినిఁ

జేరి భక్తినిదేఱి శ్రీ చెలువుమీఱి

యా భగవద్విషయయాది కాలక్షేప

మందుండి వినుచు నాశనందమంది

యాచార్యులేవార శ్రీ లనుచు శిష్యుఁడుతాము

ననుచు నెవ్వారివై శ్రీ దనియఁ గాఁగఁ

తే. దలచితోన “శ్రీశైలేశ శ్రీ దయ”యటన్న

శ్లోకముపఠించె; దాన నేరవేక్కతార్థ

లగుచుఁ జేతనోజ్జీవన శ్రీ నూనజరుపు

సౌమ్యజామాతృమునుల నే శ్రీ సంస్తుతింతు.

ఇ. సౌమ్యజామాతృలు—విరు ఒకప్పుడు శ్రీరంగమన తిమస్వప్నములో ఆ శ్రీరంగనాథుల యనుజ్ఞచేర స్పృశిమ్యలైన శ్రీరంగనాథభట్టరునకును ఉత్తమ సంవిధిని తిరునాయ్మొట్టి నవ్యాఖ్యానముగ కాలక్షేపము సాయించుచుండు నపుడు ఆ శ్రీరంగనాథుడే ఐదేండ్ల బాలకుడుగా వచ్చియుండి యంతయు

లభించుచుండి యాచార్యవిషయిక్మైన యా “శ్రీకై రేశదయాపాత్రం” అను శ్లోక మనుసంధించి యందఱ నానందపఱచిరి.

వీరు సాయించినగ్రంథములు—యతి రాజవింశతి, ఉపదేశరత్నమాల, తిరు వాయ్ మొలై నూత్తందాది, యునుకుంప్పడి, తత్వత్రయ, ఆచార్యహృదయ శ్రీవచనభూషణ జ్ఞానసారప్రమేయ సారవ్యాఖ్యానములును, రామానుజనూత్తం దాది వురై, భగవద్విషయ ప్రమాణ త్తిరట్టు, ఆర్దిప్రబంధము, జీయర్పడి తిరు వారాధనక్రమము, శ్రీకైలనాథ దివ్యచరణప్రభావము మొదలైనవి.

వీరిశిష్యులు అష్టదిగ్గజములు—“తేహి తోతాద్రి, శేషాద్రి, పార్వంగె, పరవ స్తు, త తోక్కి విల్కుందాడె, కందాడె, ఏట్టూర్, వాదిభయంకృత్ ఇత్యాదివ్యభి ధానేషు దిగ్గజా మతసంజ్ఞ కాః”-వానమామలె పట్టరఫిరాణ్ జీయర్, పరవస్తు పట్టరఫిరాణ్ జీయర్, తిరుమలె యెంబార్ జీయర్, పార్వంగె తిరువేంగడ జీయర్, కోవిల్ కందాడె యణ్ణాణ్, ప్రతివాదిభయంకరణ్ణార్, ఏట్టూరి-సింగరా చార్యర్, కందాడె-వరదనారాయణర్, ఇరుంబలి అప్పావ్, అప్పిళ్ళై అప్పి ళ్లాణ్) మొదలైనవారు, అందు ఆచార్యహృదయ రహస్యములక వ్యాఖ్యా త=పట్టరఫిరాణ్ జీయర్, అందాదిప్రబంధమునకును యతిరాజవింశతికిని వ్యా ఖ్యాత=అప్పిళ్ళై- ఇట్లు ఏళ్ళూర్గురు సన్యాసులును, పండ్రెండువేగు రేకాం గును డెబ్బదినాల్గు సింహాసనములును, మున్నూర్గురు కొత్తైమ్మలును గాక, మఱియెందఱో శిష్యులున్నవారు: వారిలో పండ్రెండువేం యేకాంగులంద ఱును, తక్కినవారిలో గృహస్థులలోను సన్యాసులలోను నంబులుకొందఱును, తక్కిన అయ్యర్, దాసర్, అచువార్లును చాత్తాద శ్రీవైష్ణవులు. తక్కిన ఆళ్వార్, ఆండాణ్, అయ్యర్, ఆచ్చాణ్, జియ్యర్, భట్టర్ మొదలైన వారందఱును చాత్తినశ్రీవైష్ణవులు. మఱియు నిట్లెందఱో అసంఖ్యాతశిష్యులు.

వీరితిరునామములు—అళగియమణవాళప్పెరుమాల్ నైనార్, అభిరామివ రాధీకులు, మణవాళమహామునులు, కాంతోపయంత్రులు, సౌమ్యజామాత్యులు, రమ్యజామాత్యులు, యతీంద్రప్రవణులు, వర వరమునులును,

గ॥ అత్యాపికశ్చన పురుషాముం పూర్వనదేవ శ్రీవానమహాచల
విషయమపి సంయోజయతి ॥ 795

శ్రీవానమహాచలవర్ణనము.

ఇ. వానమహాచలము వానమామలె ఇదిచేత్తుత్తామలె అనెడి చెఱువుగట్టున
ఇంద్రపుష్కరణీతీర్థతీరమున నందకవర్ధనవిమానమందు శ్రీభూసీళాదేవులతో
వివ్వశ్చన నైన సేయులతోను, సిరివర మంగనాచ్చియారుతోను, శ్రీదైవనా
యకస్వామి చామరకన్యకా చంద్రసూర్యులతోడి రుద్రబ్రహ్మలకును ఉరో
మర్మభృగు మార్కండేయ మహర్షులకును ప్రత్యక్షమై నమ్రయాశ్వాత్థ మం
గళాకాసనముతో సేవసాయించుచు విశిష్టాద్వైత దర్శనప్రదర్శనమునకై అష్ట
దిగ్గజములనెడి యాచార్యమతములలో పూర్వదిగ్గజమునెడి యీ వానమామలపట్ట
రభిరాజ జీయర్థములతోడఁ గూడియుండుతోతాద్రియఁయెడి దివ్యదేశము.

వృ॥ శ్రీమద్వానమహాచలేంచల చల నై గమ్యగమ్యార్థధీ
భంగాభంగనుధానిధా వుదయరాకాచంద్రబింబాయితః ।
స్వాంతేవాసి చకోరకోత్కర మనోహృద్యానవద్యామృత
శ్రీసూక్తిక రుణాంకరోతు కలియన్ రామానుజోయంమునిః॥

అ. శ్రీ మద్వానమహాచలే = సర్వసంపద్విశిష్టమైన వానమామలెయందు,
అంచల - చలత్ - నైగమ్య - గమ్య - అర్థ - ధీ - భంగ - అభంగ - సుధా
నిధా = ప్రాంతప్రదేశములయందు - వ్యాపించుచున్న - వేదవిషయములందు -
గమనింపఁదగిన - అర్థములయందలి - బుద్ధి యనెడి - అలలచేత - విస్తారమైన
- పాలసముద్రమందు, ఉదయ రాకాచంద్రబింబాయితః = ఉదయకాలపూర్ణ
చంద్రుని పోలియున్నవారును, స్వాంతేవాసి - చకోరకోత్కర - మనః -
హృద్య - అనవద్య - అమృత - శ్రీసూక్తిః = తమకిమ్యలనెడు - చకోరపక్ష
లసమానముయొక్క - మనస్సుకు - మనోహరమై - నిర్మలమైన - అమృతమువంటి
శ్రీసూక్తులుకలవారునైన, కలియన్ రామానుజః = కలియన్ రామానుజులనెడి
అయంమునిః = తమహామునులు, కరుణాంకరోతు = చేయుదురుగాక ।

తా. వానమామలయందు అలలవలె మించియున్న వేదవేదార్థములందలి జ్ఞానమునెట్టి పాలనముద్రమునకు పూర్ణచంద్రునివలెనుండి, చకోరకములకువలె తమశిష్యులమనసుకు అమృతమువలె మనోహరమైన శ్రీసూక్తులు సాయించుచుండు నీ కలియక రామానుజములు మనలను కరుణించుచుండురుగాక ?

సీ. శ్రీ వానమామల శ చేరువ జరిగించు

వేదవేదార్థాల శ వెలయుమఱియు
తఱఁగుల తెఱఁగున శ నెఱసినపాలనం
దృమునంద రాకచంద్రమనుఁబోలి
తనశిష్య సముదాయ శ మచు చకోరములకు
నమృతరూపం శ బగునట్టిసూక్తు
లనువదించుచునుండి శ యనుపైదుచును నుండి
కరుణారసమునిండి శ కలిసిమఁను

తే. తనియుచుండెడి యలకలి శ యలి ననునట్టి
నామమమును మును వఱచిన శ నామధేయ
మైనయట్టి రామానుజ శ లనేడు నట్టి
మునిచరణ్యులఁ బ్రణమింతు శ మనుదినంబు.

శ్లో॥ శ్రీమానసాయినోఽష్టో ర్విగ్రహశ్శ్రీకృష్ణావతే ।
తస్యై వాంఛియుగంశ్రీమాన్ యతిరాజో జగద్గురుః॥
శ్లో॥ తస్యై నపాదుకాయుగం సౌమ్యజామాతృసంయమీ ।
తయోః సాదకయో రేఖామయసంజ్ఞాప్రకాశితః ॥

శ్లో॥ యస్స వానమహాశైల రామానుజమునిః పురా ।
తస్మిన్ సింహాసనే సాదా అష్టదిగ్గజసంజ్ఞాకాః ॥
శ్లో॥ ప్రేవానాచలత్కిల సార్థంగైవ రివస్తుత ।
తో విల్కందాడకందాడ ఏట్టూర్వాదిభయంకృది ॥

శ్లో॥ త్యాఖ్యా తేవ్యభిధా నేషు మతాశ్చిప్తప్రతిష్ఠితాః ।

తేషుప్రథమినిఃసాద స్తద్వానాచలసన్తతః ॥

శ్లో॥ తత్త్వంచవింశతిత మే పట్టేస్త్రిన్నభిషేకతః ।

తత్రతత్రచశిష్యాంశ్చ సశిష్యాంశ్చసదాముదా ॥

శ్లో॥ ఉజ్జీవయితుముద్దుక్తో విశిష్టాద్వైతదర్శనే ।

ప్రసాదుర్భవిష్యతిపశ్యాత్ కల్యణరామానుజోమునిః ॥

శ్లో॥ జీయరీయాజ్జేతుకామో మతాంతరసముత్థితాః ।

తథైవ తేతుజీయాను స్తచ్చిష్యాస్సర్వపవహి ॥

శ్లో॥ కలయన్ కలియన్ రామానుజయోగిపదాంబుజే ।

బుద్ధ్యాబద్ధ్యాఽంజలింసేవే సై వేహాకృతకృత్యతా ॥

మంజరులు. శ్రీ దేవితోడి యా శ్రీహరిమేను

శతవైరి, యతిపతి చరణముల్, సౌమ్య

జామాతపాదుకల్, రామానుజ ముని

యాపాదుకారేఖ, యావానశైల

మాద్య, మాపీతానఁ బాదామెయప్త

దిగ్గజాలందుఁ బొగ్గిగ్గజమిదియె,

ప్రాగ్దిగ్గజత్వంబె ప్రాశమికంబు,

వాదిభీకరమతం బాదితిక్కినవి,

ఇరువదియైదవదిర నైందుపట్ట

మందుల నభిషిక్తు లాకలియనను

రామానుజమునులు సామోదులొచుఁ

దద్విశిష్టాద్వైత దర్శనము నవ

శిష్య పృశిష్యుల శిష్టులఁజేసి

యుజ్జీవకులె యైరి యిజ్జగతినిన,

సన్నిధి పంచాంగ మన్నయే దేవ
రాజ పెర్మాళ్లయక రక్షింతుగాక 8
దాసానుదానుఁడో దాన నేనన్న
అటుకలియనను రామానుజమునుల 9
పాదపద్మములను బ్రణమింతు నెపుడు,
నదెక్కుతక్కుత్యత యందఱు. కెపుడు. 10
కృశానుః—కృశానువు.—

గ॥ నత్యమేనం తథాపి పున రతీతశ్రుతిస్సృతయో యతయోపి
కతిచిదత్ర వ ర్తంత ఇతి భాతీవానాతి మాననీయతా॥ 797
వ. నిజమేయైన మఱిశ్రుతులు స్మృతులు నతిక్రమించిన యతు
లు కొందఱు టిందు నుందురువలె నున్నది. వారి కీయెడ మా
ననీయతి యనునదె కానంబడక యున్నది.

యతిప్రభృతివర్ణనము.

టీ. యతిప్రభృతులు = జితేంద్రియులైన సన్న్యాసులు, సన్న్యసింపిన
యేకాంగులు, త్రిదండులు ఏకదండులు మొదలైనవారును.)

తథాహి—అట్లైకదా ?—

వృ॥ న సంధ్యానుస్నానం తిస్సృషు న కమండల్వభిధృతి
ర్నచాతుర్దాస్యాది వ్రతమపి న భిక్షాటనవిధిః ।
న లిస్సాయాస్త్యాగో న పరిపతనం చోపనిషదాం
యతిత్వంనై తేషాం శ్రుతిగతి మతిక్రమ్యచరతామ్ । 798

ఆ. తిస్సృషు+సంధ్యాను = త్రికాలముల+సంధ్యలలోను, స్నానం =
స్నానములేదు; కమండలు+అభిధృతిః = కమండలువును+చేపట్టుటయు, న =
లేదు; చాతుర్దాస్యాది+వ్రతమపి=చాతుర్దాసిమొదలైన +వ్రతముకూడ, 'న =
లేదు; భిక్షాటన-విధిః=తిరిపమునకు తిరుగుటయందలి - నియమమును, న=లే

దు, లిప్పాయాః=ధనాపేక్షకు, త్యాగః= విడుపును, న=లేదు; ఉపనిషదాం= ఉపనిషత్తులలో, పరిపఠనంచ-చదువుటయు. న=లేదు; శ్రుతిగతిం=వేదమార్గమును, అతిక్రమ్య=మీటి, చరతాం=సంచరించునట్టి, ఏతేషాం=ఈయతులకు, యతిత్వం=యతిధర్మము, న=లేదు.

తా. ఈ యతులకు స్నాన, సంధ్యావందన, కమండలుధారణ, వ్రతాచరణ, భిక్షాటన, ధనాపేక్షా విసర్జనములు లేకుండినను, వేదపాఠము, వేదోక్తాచారమును లేకుండుటచేత వీరికి యతిత్వ మెట్లు కలుగును?

మ. తగనంధ్యోల్ తిగన్నానముల్, కరక మృణ్మల్యర్థముల్ పౌర్ణమా
సిగురుత్వవ్రతముఖ్యముల్, కడుబ్రశశ స్త్రీభిక్షగావించుటల్
తిగకోర్పుల్ తెగటార్చుటల్, శ్రుతులతో దేహంగవ్యాసంగము
వగడై నకాగనలేదు, లేదిక యతితత్వంబన్న దేమున్నదే ? [ల
గ|| నకేవల మేతావదేవ శృణుతావ దన్యదపి|| 799

వ. ఇట్లు నీకు వేదమార్గ మతిక్రమించుటేకాదు, మఱొకటాల
కించుము ?

వృ|| సన్న్యాసాశ్రమమాశ్రితోపి సకలవ్యాపారలోపాత్మకమ్
కైంకర్యం చపలో హరేరపదిశ్చ ద్వాగ్వాజధానీంవిశ్చ |
అర్థానాన్దయతి శ్రితోఽర్జితమథోమృష్టాన్న మశ్నాత్యసా
కోమృషేద్విహారామరామ తదిదం కష్టంయ తే శ్చేష్టితిమ్ ||

అ. సకలవ్యాపార+లోప+ఆత్మకం= సకలకృత్యములు+లోపించుటయే+
స్వరూపముగాఁగల, సన్న్యాసాశ్రమం=చతుర్థాశ్రమమును, ఆశ్రితోపి = ఆశ్ర
యించినవాడయ్యెను, చపలః=చంచలుడైన, అసౌ=ఈయతి, నారేః=విష్టవు
యొక్క, కైంకర్యం=కైంకర్యమును, అపదిశ్చ=నెపముచేసికొనుచు, రాజ
ధానీం=పట్టణమును, ద్రాక్ష=త్వరగా, విశ్చ=ప్రవేశించుచు, అర్థాన్=ద్రవ్య
ములను, అర్జయతి=అర్జించుచున్నాఁడు, శ్రిత+ఊర్జిత+మఠః=చేరఁబడిన +
దృఢమైన-మఠముకలవాడై, తదిదం=ఆయది, మృష్ట+అన్నం=రసవంతమైన+

అన్నమును, అన్నాతి=భక్షించుచున్నాడు. కష్టం=ఇదికష్టము. యలే=య
తియైనవానియొక్క, చేట్టితం=ఇట్టిచేట్టను, ఇహ=ఈలోకములో, కః=ఎవఁ
డు, పృష్ఠ్యేత్=సహించును? రామరామ=అహా?

తా. సామాన్య కార్యములలోనుండక సన్యాసాశ్రమములోనుండు వాఁ
డు ధనాపేక్షచేత చపలుడై భగవత్కైంకర్యమని సాకుచేసికొని గ్రామముల
లోఁగాక పట్టణలలోఁగూడఁజేరి ధనమార్జించును. ఇదిగాక, మతాధిపతిగా
నుండువాఁడైనయెడల వద్రసోపేతమైన యన్నమునే తినుచుండును. ఇట్టి
యతియైనవానిచేట్టను ఎవఁడును సహించుకొనఁజాలఁడు.

చ. చర్యల నన్నసింది పరిచర్యల శౌరి కవారిఁజేయు కైం
కర్యము వ్యాజమోజఁగొనిర కాంక్షఁగరంబుపురంబెచేరుచున్
గార్యముద్రవ్యసంగ్రహమే శ కాఁగ రసప్రసరంపుటన్నమా
హార్యమకాఁగ రేఁగుయతి శ యక్రమమేరికినోర్వనర్హమాన్.

టీ. చర్యలన్=తనపూర్వవర్తనములను, అవారిగన్=విశేషముగ, కైంక
ర్యము వ్యాజయ=కైంకర్యమను నెపమును.

కింబహునా—విశేష మేల?—

వృ॥ అన్యాయ్య మ స్తికి.మితోఽపిక తాయుగేయత్
సన్న్యాసికో విదధతే గృహిణాం ప్రణామాన్ ।
ఏతత్తు చేత ఇహ కృంతితి వైష్ణవౌఽసా
విశ్వత్రశూద్ర మమతిర్నమతి ద్విజోయత్ ॥ 801

అ. యత్=ఏది. సన్న్యాసః=సన్న్యాసులు, గృహిణాం=గృహస్థులకు, ప్ర
ణామాన్=నమస్కారములను, విదధతే=చేయుచున్నారో? ఇతఃఆపి=ఇంత
కంటెను. కలాయుగే=కలియుగములో, అన్యాయ్యం=అక్రమము, కింతి=
ఏమియున్నది? యత్=ఏది, అత్ర=ఇక్కడ, శూద్రం=శూద్రుని, అసా=
ఇతఁడు, వైష్ణవః=వైష్ణవుండు; ఇతి=అని, అమతిః=మాధుద్ధియైన, ద్విజః=

బ్రాహ్మణుడును, నమతి = నమస్కరించుచున్నాడో? ఏతత్తు = ఇదియు, ఇహ = ఈమండలమునందు, చేతః = మనస్సును, కృంతతి = చీల్చుచున్నది.

తా. ఈ యాదేశములందు యతులు గృహస్థులకు నమస్కారము చేయుచున్నట్లు ఇక్కడి బ్రాహ్మణులును శూద్రులు వైష్ణవులని ఆశూద్రులకు నమస్కారముచేయుచున్నవారు. ఇది మనస్సునకు కష్టముగానున్నది ?

ఆ. యతులునతులొనర్తు రీ కృతకరాంజలులౌచు

నతులమతులగృహుల రీ కదియకాక

యవుర? వైష్ణవులని రీ యవరవర్ణులనేని

నతులొనర్తుద్విజులు రీ యతుల వలెనె.

ఇ. ఇట్లు చాత్తాద శ్రీ వైష్ణవులనుగూడ ఎట్టి బ్రాహ్మణ శ్రీ వైష్ణవులైనను, “వైష్ణవో వైష్ణవందృష్ట్యా దండవత్ప్రీణమేద్యువి” అను ప్రమాణప్రకారము పరస్పరము ప్రణమించుకొనుచుండువారె.

ఇది తప్పిదముగానెంచుట యొప్పిదముకాదు. “నశూద్రాభగవద్భక్తాః” అని శూద్రులుకాని యీ భగవద్భక్తులైన చాత్తాదులను శూద్రులనుగా తలచి నదిగాక, వీరిలో ఆంధ్రులనుమాత్రము అపవిత్రులనుగా నెంచి తక్కిన ద్రావిడకర్ణాటక మహారాష్ట్రాదులను తమకంటె శ్రేష్ఠులనుగా తలచుకొనిరియని యనుకొనవలసియున్నది ? కనుక ఇత్యాంధ్ర అనుచో ఇత్యత్ర అని మార్పింబడినది.

ఈ చాత్తాద శ్రీ వైష్ణవులు = చాత్తుకొననట్టి శిఖా యజ్ఞోపవీత పంచకచ్ఛములవారు. వీరు బ్రాహ్మణాద్యుత్తమజాతులు ; ప్రపత్తినిష్ఠచే జాతిభేద మెంచక మతభేదమునెంచక, జ్ఞాన భక్తివైరాగ్యసంపన్నులై ముందటి భారద్వాజబోధాయనాది గోత్ర సూత్రములైన నవలంబింపక, పరాంకుక పరకాలాది గోత్రసూత్రములె పూర్వోత్తరముగ నవలంబించుచు, శ్రుత్యాదులం దొక స్వరమైనను శ్రుతపటచుకొనక, ఆశ్వారాదుల ద్రావిడవేద ప్రబంధములె అధ్యయనము చేయుచు, వానిని వైష్ణవస్తోత్ర పాఠములతో పారాయణముచేయు

చు, భక్తిపారవశ్యముతో భగవద్ధ్యానధారణ పరాయణులై, భగవత్కైంకర్య ధుర్వులై, తదీయగోష్ఠి కాలక్షేపములందే కాలముకడపుచు, తదీయారాధన పరులై, ఆచార్యవిషయ పారతంత్ర్యప్రసరులై, సంసారులైనను సన్యాసులైనను, దేవోత్పాభిమానములేక సర్వవిధముల స్వాతంత్ర్యమును విడిచి, శిష్టుల శ్రీపాదతీర్థమే ఆత్మోజ్జీవనముగలభించుచు, అనన్యార్థ అనన్యగతిక అనన్య శరణ్యులై, దేవతాంతర మంత్రాంతర సాధనాంతరములు వదిలి, నైచ్యానుసంధానముతో సహజసిద్ధములైన శిష్టాచారానుష్ఠానములతోను పరిపూర్ణులై పవిత్రులునై యుండువారు.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు. —

గ॥ సఖే ! మైవం సంభాషిష్యాః ॥

వ. సఖా ! ఈలాగునఁ బలుకాడకు.

పృ॥ ముంచంతు హంత ! యతయః కతిచిద్వ్యతౌఘాః

ఉజ్జంతు భైక్షచరణం కలయంతు వాఽమీ ।

హర్యంఘ్రి పంకరుహ కింకరతారతాశ్చేత్

పంక పృన్తి రకలంక హృదాం క్వ జేషామ్ ॥ 802

అ కతిచిత్=కొంచఱు, యతయః=యతులు, వ్రత - ఓఘాః=చాతుర్వాస్యాని వ్రతములయొక్క - సమూహములను, ముంచంతు=విడుతురుగాక? కలయంతువా=చేర్చునై నచేర్తురుగాక? భైక్షచరణం = భిక్షాటనమును, ఉజ్జంతు=విడుతురుగాక? కలయంతువా=చేర్చునై న చేర్తురుగాక- అమీ=మీరు, హర్యంఘ్రిపంకరుహ- కింకరతారతాశ్చేత్=శ్రీహరిపాదపద్మములందు-కైంకర్యమును ఆసక్తికలవారైనయెడల, అకలంకహృదాం=నిష్కళంకమైన హృదయగుకలవారైన, తేషాం=ఆ యతులకు, పంకప్రసక్తిః=పాపములతోడి సంబంధము, క్వ=ఎక్కడిని?

తా. యతులు కొందఱు స్నాన సంధ్యానందన వ్రతాచరణాదు లాచరించునీ? ఆచరింపకపోనీ? భిక్షాటనముచేయనీ! చేయకపోనీ? ఆ శ్రీహరి కైంకర్య

విషయమైన తమ మనస్సు నిష్కలంకమై యున్నయెడల వారికి సాపసంబంధమే కలుగదు.

ఆ. యతులు కొందఱు జిందు శ్రవ్యతములు భిక్షులొ

నర్తురేని వా రోనర్పరేని

హరి పదారవింద శ్రభరిత దాస్యము లంద

యున్నవారు దొనఁగు శ్రమన్నవారె.

టి. దొనఁగు=దోషమును, నున్నవారె=నులించినవారె-పొంగొట్టుకొన్నవారె.

గ|| యత్నున రభిహితం ఫణివర్యపర్యంకైంకర్యార్థం పర్యటనమపి తుర్యశ్రమా నమగుణమితి, తదపి నిపుణ నిరూపణ విరహవిజృంభితమ్|| 803

వ. చతుర్థాశ్రములకు చతుర్భుజవిషయక కైంకర్యపర్యటనము కూడఁ గూడనిదని మఱిమఱి విజృంభించియునుట దానిని విశేషంబుగ విమర్శింపకయే యనుటయై యున్నది.

వృ|| కేచన పంకజలోచన కైంకర్యయైవ పర్యటంతేఽమీ సన్న్యాసిన ఇహ ధన్యాస్తేహి స్వతఃపరత స్పృహవిరహః||

అ. కేచన=కొందఱు, సన్న్యాసినః=యతులు, పంకజలోచన కైంకర్యయైవ=ఆ పుండరీకాక్షుడైన భగవానుని కైంకర్యమునకయ్యె, పర్యటంతే=తిరుగుచున్నారో? స్వతః=స్వభావముతో, ఉపగత - స్పృహ- విరహః=పొందబడిన - ధనాపేక్షయందలి - 'పరిత్యాగముగలవారైన, తే అమీ= ఆ వీరు, ఇహ=ఇక్కడ, ధన్యాస్తేహి=కృతార్థులే కదా?

తా. కొందఱు యతు లిక్కడ తమకై ధనాపేక్షయే విడిచి భగవత్కైంకర్యమునకైయే పట్టణాదులలో తిరుగుచుండువారటచేత వారు కృతార్థులే కదా?

శ్లో. పంకేరుహ దళ లోచన

కైంకర్యముకయ్యే కాక శ్ర కామించిరె? తా

సటిష్ఠాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనసహితము. 629

మింకను దమకయ్యె యొకటి

జంకకె ధన్యాత్ము లిచట 1 నన్నాను లొగిన్.

గ॥ ఇత్థంహి హేయోపాదేయ విద ఉదాహరంతి ॥ 805

వ. ఇటు లిది హేయ మిదియుపాదేయమని తెలిసినవా రుదాహరించుచున్నవారు.

ప్ర॥ భోగాయై వనితంబినీపరిణయో యాగాహృతిఃఖ్యాతయే

స్వార్థంపాకకృతిః కుసాత్రవిషయత్యాగా ర్థమర్థార్జనమ్ ।

స్వాధ్యాయాధ్యయనం ప్రతిగ్రహకృతే వాదాయశాస్త్రశ్రమః
దుష్టేచ్ఛోదరపూర్తయే యది హరేః కైంకర్యమాచర్యతే॥

ఆ. భోగాయైవ=సంభోగమునకైయే, నితంబినీ పరిణయః = స్త్రీలోడివివాహమును, ఖ్యాతయే = ప్రఖ్యాతికై, యాగాహృతిః = యజ్ఞము చేయుటయు; స్వార్థం=తనకోసరమే, పాకకృతిః = పాకముచేయుటయు; కుసాత్రవిషయత్యాగార్థం=కుత్సితులయొక్క విషయమున దానమునకై, అర్థార్జనం = ద్రవ్యసంపాదనమును; ప్రతిగ్రహకృతే=మాటుతీసికొనుటకై, స్వాధ్యాయాధ్యయనం=తన తన అధ్యాయమునకై అధ్యయనమును, వాదాయ=వివాదమునకై, శాస్త్రోక్రమః=శాస్త్రాభ్యాసమును; ఉదరపూర్తయే=పొట్టనిండుటకై, హరేః కైంకర్యంచ=భగవత్కైంకర్యమును; ఆచర్యతేయది=ఆచరింపఁబడుచున్నదేని, దుష్టేచ్ఛ=దూషింపనే దూషింపఁదగును.

తా. వివాహము సంతానమునకుఁగాక సంభోగమునకేను, యజ్ఞము స్వర్థమునకుఁగాక ఖ్యాతికేను, పాకముచేసికొనుట అతిఘనకుఁగాక తనకేను, ద్రవ్యార్జనము ధర్మమునకుఁగాక కుత్సితుల యుపయోగమునకేను, అధ్యయనము బ్రహ్మలోకమునకై కాక బదులేమైన తీసికొనుటకేను, శాస్త్రాభ్యాసక్రమము జ్ఞానమునకుఁగాక వివాదమునకేను, భగవత్కైంకర్యము పరమపదమునకుఁగాక పొట్టనిండించుకొనుటకేను, ఆచరించికొనిన యెడల ఆది ఆది నింద్యమేయగును.

సీ. పుత్యార్థమునుగాక శ్రీ భోగార్థమేయేని
 పరిణయం బెటుదూప్య శ్రీ పదముకాదు
 స్వర్గార్థమునుగాక శ్రీ స్వఖ్యాతికేయేని
 కృతువెట్లుదూప్యంబు శ్రీ కాంచఁగాదు
 అతిథులకునుగాక శ్రీ యది తమకేయేని
 పాకంబు నెటుదూప్య శ్రీ పదముకాదు
 పాత్రంబునకుఁగా క శ్రీ పాత్రంబుకేయేని
 యర్థార్థనమెటు దూశ్వంబుకాదు ?

తే. బ్రహ్మార్థమునుగాక శ్రీ ప్రతిగ్రహార్థమేయేని
 యధ్యయన మెటు దూ శ్రీ వ్యంబుకాదు
 బోధార్థమునుగాక శ్రీ వాదార్థమేయేని
 శాస్త్రశ్రమ మెటు దూశ్వంబుకాదు.

ఆ. పరమపదమునందు శ్రీ బరఁగుటకునుగాక
 యుదరపోషణమున శ్రీ కొనరెనేని
 యాచరింపనట్లే శ్రీ హరికిఁగైంకర్యంబు
 దూషణమునకదియు శ్రీ దొంగయుఁగాదె.

అన్యచ్ఛ—మఱియును—

వృ॥ భూయోదోషైరపి పరివృతఃపూరుషస్సాత్త్వికానామ్
 సాయఃపూజ్యోభవతి భగవద్భక్తిమాసాద్యహృద్యామ్
 ఆకాంతోఽపి ప్రబలభుజగైః కంటకైరవ్యసల్పైః
 కింస్విద్యత్యా నురభికుసుమా కేతకీ భాగ్యభాజామ్ ॥ 807

ఆ. భూయః=బహుగా, దోషైః=దోషములచేత, పరివృతోఽపి=చుట్టఁ
 బడినవాఁడయ్యును, పూరుషః=పురుషుఁడు, హృద్యాం=మనోహరమైన, భగ
 వద్భక్తిం=భగవతునియెడల భక్తిని, ఆసాచ్య = పొంది, సాత్త్వికానాం=స

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 625

త్యసంపన్నులైనవారికి, ప్రాయః = బహుగా, పూజ్యః = పూజనీయుఁడు, భవతి = అగుచున్నవాఁడు. ప్రబల భుజగైః = బలవంతములైనసర్పములచేతను, అనలైః = గొప్పలైన. కంటకైః = అపి = ముండ్లచేతను, ఆకాంతాపి = ఆక్రమింపఁబడినదయ్యును, శురభి కుసుమా = పరిమళించుచున్న పుష్పములుగలదైన, కేతకీ = మొగిలి, భాగ్యభాజాం = భాగ్యమనుభవించువారికి, ఆదృత్యా = ఆదరింపఁదగినది, నకిం = కాదానీమి ?

తా. ఎన్ని వోషములున్నను, భగవద్భక్తిగల పురుషుఁడు సాత్వికులలో పూజ్యుఁడుగానుండును. పాములు ముండ్లు నున్నను, పరిమళించు పుష్పముగల మొగిలి యెంత భాగ్యవంతులకైనను ఆదరింపఁదగినదే కదా ?

ను. భగవద్భక్తిగలటియెట్టిజనులు ౧ గ్రామఃప్రపూజ్యోదలం పఁగదోషచ్ఛటలాక్రమించియును సత్త్వవ్యాతులౌవారికిఁ మొగిలికసౌభబంధురంబుఁగనుచున్యుండున్నగిండ్లున్నఁబన్నగముల్ వెల్లుగనున్న మెల్లఁగొనరే? నై వశ్యభాగ్యోన్నతుల్.

పాండ్యచోలదేశస్థా ర్శకై వాదివండితవర్ణనము.

గ|| ఇత్యన్యతో౭భిక్రామన్సనుం తాదవలోక్యసాంజలిబంధమ్||
న. అని మఱొక్కప్రక్కకుగదలి కలయు గనుఁగొని బద్ధాంజలి బంధుగుండె.

శ్లో|| క్రియాసార్థితవేదేభ్యో గ్రాహయద్భక్త్యుత్పత్తిర్బహూ||

పాండ్యచోలనివాసిభ్యః పండితేభ్యోనమో౭స్తునః || 809

అ. క్రియాసార్థితవేదేభ్యః = సత్కర్మలచేత ఫలపఱుపఁబడిన వేదములు గలవారై, బహూ = అనేకులను, క్రుతీః = వేదములను, గ్రాహయద్భ్యః = గ్రహింపఁజేయువారై, పండితేభ్యః = పండితులైన, నః = మీకు, నమః = నమస్కారము, అస్తు = అగుగాక.

తా. వేదములు ప్రమాణములుగానెంచుకొని సత్కర్మలచేయుచు, కిష్ట

లకు అధ్యయనము చేయుచుచున్న, పాండ్యచోలదేశములలోని పండితులకు నమస్కారము.

తే. చెంగిపతియించి పతియింపఁ శ్రీ జేసి శిష్య
నికరములవేదముల వేసె శ్రీ శిఖరసరణి
నడిచి నడపితు గేవారు శ్రీ పునమి నట్టి
చోళపాండ్యపండితులకే శ్రీ జోత లిడుచు.

అందు అద్వైతివర నము.

ఇ. అద్వైతి=అద్వైత మతావలంబి, అద్వైతము=ద్వైతము కానిది, (ద్వైతము జీవాత్మసరమాత్మలుగానుండు బ్రహ్మమును తక్కినజడరూపముగానుండు ప్రపంచమును అనెడివిరెండె; ఈద్వైతముకానిదే అద్వైతము) ఈసత్యనిత్య నిర్వికారనిరవయవనిరవద్యముగానుండు బ్రహ్మమొక్కటియే ఆత్మగానుపరమాత్మగానుఉండునది తక్కినది ఆవిద్యఅనెడి మాయరూపమై జడరూపమై ప్రపంచమయమునై పరిణమించుచుండెడిది. ఆపరిణామము పృథివ్యాధిపంచభూతములతో మాటుచుండునది. ఈ మతము శాస్త్రపురాణేతిహాస వేదవేదాంతములు ఆప్రమాణములనియు నిర్వచించెడు సార్థమతము. ఈద్వైతాద్వైతములు విశిష్టాద్వైతము అని మఱియొక వైష్ణవమతముతో చేరి త్రివిధమతములై యుండును. (ఆ విశిష్టాద్వైతమతమును గుఱించి వెనుకటి సంచికలలో చెప్పబడియున్నది.)

తే. సరవిఁబ్రత్యక్షమగు ప్రపంచంబుగాంచి
మిథ్యయంచు నీమాయు లా శ్రీ మధ్యనే ప్ర
మాణము మించియుఁబరోక్ష శ్రీ మైనబ్రహ్మ
నిర్విశేషంబుఁ గయికొందు శ్రీ నిక్కమంచు.

చైనస్సరోవరం—ములలోఁగింది.

గ. హయ ? బ్రహ్మబంధవ ఇవే బ్రహ్మణే పరస్మైద్రుహ్యంతి

వ. ఆహా ! వీరు బ్రహ్మబంధువులైనను పరబ్రహ్మమునకును ద్రోహులగుచున్నారు ?

యతః. — ఏలంటే ?

పు॥ యదేవ సర్వజ్ఞ మ సా స్తదోషం
భవార్తిహారి శ్రుత మాగమాంతే
అజ్ఞం పరం బ్రహ్మ తదేవభోక్తృ॥
సంసారతాపా నితి సంగిరంతే ॥

811

ఆ. యత్ = ఏ బ్రహ్మము, ఆగమాంతే = వేదాంతమందు, సర్వజ్ఞం = సర్వవేత్తయు, అసా స్తదోషం = తొలగిపోయిన సకలదోషములు కలదియు, భవార్తిహరి = సంసార దుఃఖములను పరిహరించునదియు, ఇతి = అని, శ్రుత మేవ = విననే వినఁబడినదో ? తత్ = ఆ, పరబ్రహ్మైవ = పరబ్రహ్మమే, అజ్ఞం = అల్పవేత్తయు, సంసారతాపాః = సంసారదుఃఖములను గూర్చి, భోక్తృ - అనుభవించునదియు, ఇతి = అని, సంగిరంతే = చక్కఁగ చెప్పుచున్నారు.

తా. సర్వజ్ఞుఁడుగా, సర్వదోషములతో సంసారదుఃఖములను పరిహరించునట్టి యా పరబ్రహ్మను అల్పజ్ఞునిఁగాను, సంసారదుఃఖములనే అనుభవించువానిఁగాను చెప్పుచున్నవారు.

తే. ఎవని సర్వజ్ఞ నిర్దోషుఁడో భవవినిఘ్ను

నిఁగను నిగమాంతములు తెల్పు నగడువానిఁ

బరము బ్రహ్మను గించిజ్ఞుఁడో భవ నిమగ్ను

నిఁగనె యదైవ్వుతు లనెదరివ్వగఁ దెగించి.

గ॥ సకేవల మమీ పరస్మై బ్రహ్మణే ద్రుహ్యంతి, కింతు తత్ప్రమాణేభ్యః శ్రుతిభ్యోఽపి ॥ 812

వ. వీరు కేవలము పరబ్రహ్మకేకాదు, తద్యాథార్థ్యమునకు సాధకప్రమాణంబులైన శ్రుతితతులకును సహాద్రోహులగుచున్నవారు.

యతః — ఏలంటే?

ప్ర॥ మిథ్యాత్థావేదక త్యాచ్ఛ్చుతిమకుమతిభిః కర్త కాండే నిరస్త
ప్రామాణ్యే బ్రహ్మకాండే సహ గుణవచనై శ్చేషితో బ్రహ్మశబ్దః
మిథ్యాత్థాస్థి విభక్తిః ప్రకృతిరపి పరం బ్రహ్మనై వాభిధ
తే, వాచ్యత్వానాశ్రయత్వాత్కథముపనిషదాంమానతాం
జానతాంతే ॥

813

అ. కుమతిభిః = కుత్సితముద్ధికలవారిచేత, గుణవచనైః = గుణములను చెప్పనట్టి,
బ్రహ్మకాండే సహ = ఉపనిషత్తులతో కూడ, కర్త కాండే = కర్త ప్రతిపాదక
కాండము, మిథ్యాత్థావేదక త్యాత్ = అసత్యార్థములను తెలుపునది యవుటవల
న, నిరస్తప్రామాణ్యే = నిరసింపబడిన ప్రమాణత్వము కలదియగుచుండగా,
శ్రుతిః = వేదములయందు, బ్రహ్మశబ్దః = బ్రహ్మశబ్దము, శేషితః = మిగిలినది ఆయ్యె
ను, అస్థిన్ = ఈ బ్రహ్మశబ్దమునందు, విభక్తిః = విభక్తిగాని, ప్రకృతిః = ప్రాతిప
దికరూపముగాని, మిథ్యాత్థా = అసత్యార్థమై, పరం బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మను, నై వాభిధ
తే = చెప్పనే చెప్పదు. వాచ్యత్వే అనాశ్రయత్వాత్ = వాచ్యార్థమునకు స్థానము
కాకపోవుటవలన, తే = ఆకుత్సితమగుట, ఉపనిషదాం = ఉపనిషత్తులయొక్క,
మానతాం = ప్రామాణ్యమును, కథం = ఎట్లు, జానతాం = తెలిసికొందురు?

తా. ఈ బ్రహ్మశబ్దము జ్ఞానప్రతిపాదకమేయైన బ్రహ్మకాండమునఁగాని,
కర్త ప్రతిపాదకమైన కర్త కాండమునఁగాని అప్రమాణము అని కృతులుచెప్పిన
ను, వాని ప్రకృతిప్రత్యయములచేతనైన అసత్యార్థముగ పరబ్రహ్మను చెప్పఁజే
దు. అది దాని అర్థమును అనుసరింపకపోవుటచేత, ఎవరు ఉపనిషత్ప్రమాణము
తెలిసికొందురు ?

ఇతి. కర్త కాండము - ఇదియే కర్తమీమాంస - లేక - పూర్వమీమాంస అని
యు, బ్రహ్మకాండము - ఇదియే బ్రహ్మమీమాంస - లేక - ఉత్తరమీమాంస అని
యు చెప్పబడును. ఈ కర్త కాండమే ఐర్వాశ్రమోచితకర్తలై తత్తద్దేవపూ
జానూత్రములైయుండును. బ్రహ్మకాండమో సాక్షాద్భూత్సర్వరూప ప్రతిపా
కమైన ఉపనిషత్తులై యుండును.

సీ. అన్యతమంచుఁ బ్రపంచ శ్రమధిగమించుకుబుద్ధు
 లా గుణాపాదక శ్రమైనయట్టి
 బ్రహ్మకాండముతోడఁ శ్రగర్త కాండముకూడ
 జగమన్యతమెయను శ్రజాడఁబట్టి
 ప్రామాణ్యనిరసన శ్రప్రాచుర్యమైయుండఁ
 బ్రామాణ్యముననుండె శ్రబ్రహ్మమొండె
 అందువిభక్తిమి శ్రభ్యార్థకమైయుండ
 ముఖ్యార్థమేలేనిశ్రమూలశబ్ద

తే. మైన నాపరబ్రహ్మమే శ్రమైనజెప్ప
 దనఁగ నుపనిషత్తులకెట్టు శ్రలనువుగాఁగఁ
 దగుప్రమాణత్వమును బ్రశశ్తమునుగాఁగఁ
 జెప్పఁగలవారు సారము శ్రమెప్పమీఱ.

గ॥ న పరమేతేశ్రుతిభ్యో ద్రుహ్యంతి కింతు శారీరకాయ ॥ 814
 ప. వీరాశ్రుతులకేకాదు, మఱి శారీరకభావ్యప్రపంచక్షయైనయా
 సారాశరికిఁగూడ ద్రోహులె యగుచున్నవారు.

శ్లో॥ పరాశరభువా శాస్త్రం
 బ్రహ్మజ్ఞానాయ నిర్దితమ్ ।
 అసమంజసతాం నీత

మవేద్యం బ్రహ్మవాదిభిః ॥

815

అ. పరాశరభువా=పరాశరమహర్షి పుత్రుడైన వ్యాసమహర్షి చేత, బ్రహ్మ
 జ్ఞానాయ=బ్రహ్మజ్ఞానమునకై, నిర్దితం=నిర్దిష్టంపఁబడిన, శాస్త్రం=శాస్త్రము,
 అవేద్యం=తెలిసికొనఁజాలనిదియై, బ్రహ్మవాదిభిః=బ్రహ్మవాదులచేత, అసమంజ
 సతాం=అయోగ్యతను, నీతం=పొందింపఁబడినది.

తా. ఈవ్యాసమహర్షి చేత చేయఁబడిన బ్రహ్మసూత్రశాస్త్రము సాధార
 ణముగ తెలిసికొందగినదికాదు అని బ్రహ్మవాదులు చెప్పెదరు.

ఆ. వ్యాసనిర్మితంబు శ్రీ బ్రహ్మసూత్రం బిది
 బ్రహ్మతోధమునకె శ్రీ పరిధవల, న
 గోచరంపు బ్రహ్మ శ్రీ గుఱిచి వాదించు వా
 రవ్యవస్థమనుచు శ్రీ నుండ్రుదాని.

ఇ. వ్యాసమహాముని—ఈయన వసిష్ఠమహాముని మునిమనుమఁడును, శక్తి
 అనుమునికి మనుమఁడును, పరాశరమహాముని కొమారుఁడును, శుకమహాముని
 తండ్రియైన భారతాదులనే కాక, వేదములనుకొ చతుర్విధముల విభజించి
 వేదవ్యాసులనియు విష్ణ్వంశమున జన్మించినందున, కృష్ణద్వైపాయనులనియు
 ప్రఖ్యాతిపొందెను.

కించ. — మఱియు. —

గ॥ యాదృశస్వభావ స్సర్వేశ్వరః, తద్విపరీతమేవ త ముపదిశంతి
 విరుద్ధబుద్ధయ ఏతే ॥ 816

వ. విరుద్ధబుద్ధులు వీరలు సర్వేశ్వరునిసయితము విపరీతస్వభావు
 నిఁగనె యూహించుచున్నారు.

వృ॥ సర్వజ్ఞమజ్ఞ ఇతి సర్వ పదాభిధేయమ్
 కస్యాప్యవాచ్య ఇతిసర్వ మహాగుణానామ్ ।

స్థానంచ నిర్గుణ ఇతిహ సమస్తవేద
 వేద్యం త్వవేద్య ఇతితే జగదీశమాహుః ॥ 817

ఆ. తేకు=ఆ అద్వైతులై తేనో, సర్వజ్ఞం=సర్వజ్ఞుడైన, జగదీశంచ=సర్వ
 శ్వరునికొ, అజ్ఞ ఇతి=అజ్ఞుడనియు; సర్వపదాభిధేయం=సకలశబ్దములచేతను,
 చెప్పఁబడెనునని, కస్యాపి=ఒక శక్తిమునకును, అవాచ్యఇతి=చెప్పఁదగినతఁడు
 కాడనియు, స్థానంచ=స్థానమునకును, సమస్తవేద్యం=సకలవేదములచేతను తె
 లిసికొనఁదగినయితని, అవేద్యఇతి= తెలిసికొనఁదగని యితఁడనియు; ఇహ=ఇక్క
 డ, అహుః=చెప్పిరి.

తా. ఇక్కడి అద్వైతులు ఆ సర్వేశ్వరుని సర్వజ్ఞాఁడుకాఁడనియు, ఒక శబ్దమున కైన వాచ్యుఁడు కాఁడనియు, సద్గుణుఁడును కాఁడనియు, వేదవేద్యుఁడును కాఁడనియు చెప్పెదరు.

తే. జగదధీశ్వరు సర్వజ్ఞా సర్వవాచ్యు
నఖిలగుణ వేదవేద్యుని సర్వజ్ఞాగా న
వాచ్యు నగుణు నవేద్యుగా స వరునఁ జెప్ప
చుందు రిందులవారలు స మందచుతిని.

కింబహునా. — విశేషమేల ?

వృ॥ వివిధదురిత వ్రాతస్థిత స్థిరస్యసనాకులా

దతి మితమతేష్టినాదే వాభిదాం పరమేశితుః ।

అపగత పరిచ్ఛేదా మోదాంబుధే రుపగచ్ఛతామ్

మశక శిశుతోభేదో నస్యాశ్శుతో మనహస్తినిః ॥ 818

అ. వివిధ-దురిత-వ్రాత-స్థిత-స్థిర - వ్యసన. అకులాత్ = నానావిధములైన-
దోషములయొక్క-సమాహారముతో-పెరిగినదై-స్థిరమైన-వ్యసనములచేత-వ్యా-
కులమై, అతిమితమతేః=అత్యల్పబుద్ధికలదైన, జీవాదేవ=జీవులకంటెనే, అపగత
పరిచ్ఛేద-అమోద-అంబుధేః=తొలగిపోయినకొఱతలుగల. అనందమునకు-స-
ముద్రమైన, పరమేశితుః=పరమేశ్వరునకు, అభిదాం=భేదములేమిని, ఉపగచ్ఛ-
తాం=అంగీకరించెడువారైన యీయద్వైతులకు, మశకశిశుతః=పిల్లదోమకం-
టెను, మదహస్తినిః=మదపుటేనుగునకు, అభేదః=భేదములేమి, కుతః=ఎందు
వలన, నస్యాత్=కలుగదు?

తా. ఈయద్వైతులు సకలదోషములవలని వ్యసనములచేత జ్ఞానహీనమై
యుండు జీవునితోపరమానంద సంపన్నుడైన పరమేశ్వరునకు భేదములేదు
అనుచుండుట, పిల్లదోమతో మదపుటేనుగునకు భేదములేదు అనుటవలె
నన్నది.

తే. స్థిరత దురిత వ్యసనము గింశచిజ్జ్ఞమైన

చిత్తునకు స్థిరతరహర్ష స నిధువగుచు

నఖిలవిజ్ఞానం నగుచగ ర దధిపుతోడి
యభివ దోమ కేనుగుతోడి ర యభిదయగును.

అపరంచ. — మఱొక్కటియు. —

వృ॥ దృశ్యంమిథ్యా దృష్టిక ర్తామిథ్యా
దోషోమిథ్యైవేతి యా ధీ రమిషామ్ ।
సాధిష్ఠానాం శేషి కిం నేతిచింతా
సాధిష్ఠానాం పండితానా ముదేతి॥

819

అ. దృశ్యం=కనదగినదియు, మిథ్యా=అబద్ధము, దృష్టిక ర్తాపి=కనుటను గలుగఁజేయునదియు, మిథ్యా=అబద్ధము; దోషః=దానిపలనిదోషమును, మిథ్యైవ=అబద్ధమే; ఇతి=అని, అమిషాం=వీరికి, యా - ధీః=ఏది - బుద్ధియో; సా=ఆబుద్ధి, అంశేపి=దానిదాని అంశమందును, అధిష్ఠానా=అధారమైన, చింతా=తలంపు, నకిం=కాదా? ఇతి=అని, సాధిష్ఠానాం=సాధించువారిలో ప్రథానులైన, పండితానాం=పండితులకు, ఉదేతి=పుట్టుచున్నది.

తా. ఈ కనదగిన ప్రపంచము, ఈకనఁజేయు ఆత్మయు, ఈ విషయమైన నజ్ఞానమును అబద్ధములే; అని సాధించెడి అద్వైతులకే ఈ తలంపుగలుగుచున్నది.

తే దృశ్యమునులేదు, లేదుత ర దృష్టిక ర్త
దోషమునులేదు, లేనన్త నీషవారి
దల్లబ్రహ్మాంబునందల ర యొల్లదనెడు
ప్రశ్నకలుగదు? సకల స ర్త్వండితులకు.

నిశ్వావనుః. — నిశ్వావనువు —

గ॥ వయస్య! మ్రేచం మహీసుందూషణేషు విజృంభిష్ఠాః ॥ 820

వ. నఖా! ఈలాగీ మహీలేఖుల దూషణ రేఖలలోఁ జేలరేగకు?

వృ॥ పారంపర్యత ఆగతో నిజకులేపంథా నహతవ్య ఇ

త్యదై వ్యతంపరిగృహ్యహంత? జగతో మిథ్యాత్వమాచక్షతాం

సటిష్ఠానాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 633;

ఆధ్యేతుం నియమానశేషత ఇమేకర్తాని నిర్మాతుమ

స్యాస్తిక్యాచ్చతురా నికామమితరే కే తానదేతాదృశాః॥

అ. నిజకులే=తనవంశమంగు, పారంపర్యతః=పరంపరతో, అగతః=వచ్చిన, పంథాః=మార్గము, నహతవ్యః=విడువఁదగినదికాదు; ఇతి=అని, అద్వైతం= అద్వైతమతమును, పరిగృహ్య=చేకొని, ఇమే=వీరు, జగతః=ప్రపంచమునకు, మిథ్యాత్వం=అసత్యమును, ఆచక్షుతాం=చెప్పుదురుగాక; నిగమాన్=వేదముల ను, అశేషతః=సర్వమును, ఆధ్యేతుం=అధ్యయనముచేయుటకును, కర్తాని= క్రియలను, నికామం=మిక్కిలి, ఆస్తిక్యాత్=ఆస్తికులౌటవలన, నిర్మాతుమపి= అనుష్ఠించుటకును, చతురాః=సమర్థులు. ఇతరే=వేఱువారు, ఏతాదృశాఃతా వత్=ఇట్టివారైన వారు, కే=ఎవరు ?

తా. తమ విశాచారమైన అద్వైతమార్గమును ఎవలక ప్రపంచముమిథ్య అ నియు, జీవేశ్వరులను భేదములేదనియు చెప్పుచున్నను; ఈ అద్వైతులు వేదాధ్యయనము చేయుచు వేదవిహితకర్తలను అనుష్ఠించుచున్నవారు. ఇట్టివారు, మఱివృద్ధులు ?

తే. పథము న్వపరంపరాగత ప్రథమటంచు

కొంచు నయిన నద్వైతిము రి కొంచ కాగ

మాధ్యయన మాయనుష్ఠాన రి మాస్తికతిన

నెఱపుదురు వీరివలె నేరు రి నెఱవఁగలరు?

ఇ. ఆస్తిక్యము=ఆస్తికత- ఆస్తికులమతము. ఆస్తికులు=ఆస్తిఅనువారు-పర బ్రహ్మపరలోకాదికముకలదు అనువారు, స్మార్తులు=స్మృతి సంబంధులు, వీరు కాస్తార్థ వేదార్థప్రతిపాదికధర్మములను దెలిపెడి మను బృహస్పత్యాదివిహితకర్తలనుష్ఠించువారగు నద్వైతులు.

అందు స్మారవర్ణనము.

కించ. — మఱియు. —

వృ॥ శ్రుతీ రధ్యేతారః కిమపి జపితారో మనుగణమ్

క్రతూ నాహర్తారః కిమపి దదితారః ప్రతిదినమ్ ।

అమీస్తార్తాః శ్రాద్ధాన్యపి రచయితారో విధునతే

శ్రుతే రప్రామాణ్యం ప్రసజ దననుష్ఠాపకతయా ॥ 822

ఆ. అమి=ఈ, స్తార్తాః=స్తార్తులు, ప్రతిదినం=నిత్యమును, శ్రుతేః=వేదములను, అధ్యేతారః=అధ్యయనముచేయువారును; మనుగణం=మంత్రసమూహమును, జపితారః=జపించువారును, క్రతూక్=యజ్ఞములను, ఆహర్తారః=చేశానువారును; కిమపి = కొంతయైన, దదితారః = దానముచేయువారును; శ్రాద్ధాని = శ్రాద్ధములను, రచయితారోపి = చేయువారునై; ప్రసజత్ = వదలుచు, అననుష్ఠాపకతయా = అనుష్ఠింపనివారపుటచేత, శ్రుతేః = వేదముయొక్క, అప్రామాణ్యం = ప్రమాణరాహిత్యమును, విధునతే = నిరసించుచున్నవారు.

తా. ఈస్తార్తులు వేదములు ప్రమాణములని వేదాధ్యయనమంతానుసంధానముకరణ దానకరణ పితృత్వాదిశ్రాద్ధాచరణములు కలవారై అవిలేనివారికి వేదము లప్రమాణములు అనుటను నిరసించుచున్నవారు.

సీ. శ్రుతులు సక్రమమున శ్రుతులు పర్వబతిత్రు

శ్రుత్యర్థములను వి శ్రుతులునగుచు

మంత్రంబులావృత్తి శ్రమననంబు లనుపించి

జపియింత్రు మంత్రార్థ చాటులునగుచు

సధ్వరస్తును విహి శ్రాధ్వరమ్యమొనర్తు

రధ్వర్వులనంగఁ ద్రయ్యధ్వలగుచు

సత్పాత్రదానంబు శ్ర సలుపుచుందురు తమ

శక్తికొలందిఁ బ్రశస్తలగుచు.

తే. స్తార్తు ల్పద్యైతులగు వీరు శ్రద్ధతోడ

శ్రాద్ధములఁ జేయుచుండెల్లు శ్ర సరవితోడఁ

జేయరేని ప్రామాణ్యమా శ్ర మ్నాయమునకు

సటిష్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 635

నెట్లుగలుగును? గలుగుమేర లెట్లు? మహికి.

కృశాను:—కృశానువు —

సమంతాదవలోక్య. — అంతటను గనుఁగొని. —

అందుకై వవర సము.

ఇ. శైవులు=శివప్రాశస్త్యమునే తెలిపెడిమతసంప్రదాయ ప్రవర్తకులు.

గ|| నిస్తులా అప్యమీ విషయాశ్చై వప్రచురతయా సశ్లాఘామ
ర్హంతి. అత్రహి తద్రబ్ధప్రదార్థంయథావస్థిత మనభిదధానా
శ్చైవాః విదుఃషోషి విమోహయంతి || 823

వ. కలయఁగనుఁగొని యవిశేషంబులయ్య నీవిషయంబులు కే
వల శైవప్రచురంబులై శ్లాఘార్హంబులు కావయ్యె. ఇందు
బ్రహ్మపదార్థంబునే యథాతిథార్థంబుగఁ బలుకనివార లీశై
వులు కోవిదులనై నను విమోహపరిభ్రాంతులుగఁ జేయుచు
న్నారుకదా?

తథాహి—అటులేకదా. —

వృ|| మదనజనకే వీతాతంకే మహాగుణశేవధౌ

పరమపురుషే నిత్యానంతాం శ్రుతిం కమలామివ ।

బల ? పశుపతౌ శూలోపేతే మనోభవదాహకే

నిహితహృదయాం శైవా జల్పంత్యభాగ్యహతామివ । 824

ఆ. వీతాతంకే=విడిచిపోయిన ఆటంకములుకలవాఁడును, మహాగుణశేవ
ధౌ=గొప్పగుణములకు నిధియునైన, మదనజనకే=విష్ణువునందు, నిత్యానంతాం
=ఎప్పుడునుఆన క్తిగల, కమలామివ=లక్ష్మీనివలె, శ్రుతిం=వేదమును, శూలోపే
తే=శూలరిగఁముచేత- శూలాయుధముచేతకూడుకొన్నవాఁడును, పశుపతౌ=
శూఢ్రశ్రేష్ఠుఁడును- సర్వజంతుశ్రేష్ఠుఁడును, మనోభవదాహకే = మనస్సునఁ
గలిగిన కామాదులను - మన్మథుని దహించినవాఁడునైన శివునియందు, నిహి

తహృదయాం=హృదయబడిన అభిప్రాయముకలదానిని; అభ్యాగ్యహతామివ =
దార్భాగ్యముచేత కొట్టుబడినదానిగా, కైవాః=కైవులు, జల్పంతి=పదరుచు
న్నారు, బత=అయ్యో ?

తా. నీదోషమునులేక సద్గుణసంపన్నుడైన యాభిష్టువునందు సదాతన
క్రికల లక్ష్మీదేవినివలె నుండు బ్రహ్మకాండమను శ్రుతిని కూలముకలిగి పశుపతి
యైన శివునియందే అభిప్రాయమంచి దార్భాగ్యమున చెడిపోయిన ఆడుదాని
నిగా కైవులు పదురుచున్నారు.

నీ. ఈతఁడు మరునకుఁ ర దాతయే యగు, నగు

నాతఁ డా మరున కే ర ఘాతకుండు

ఈతఁడు భవరోగ ర ఘాతకుఁడగు, నగు

నాతఁడే భవుఁడు శూ ర లాయతుండు

ఈతఁడు సుగుఁసంఘాత శేషధియుగు

నగునాతఁడపింగుణా ర యతతనుండు

ఈతఁడు పురుషోత్త ర మాత తాభిఖ్యుఁడౌ

నాతఁడే పశుపతి ర ప్రాఖ్యుఁడౌను

తే. ఇట్టి యీహరియూదు శ్రీ ర యట్టిశ్రుతిని

నట్టియూహరునం దభాగ్యాభిహతను

బోలెఁ బ్రేలెదరాశైవు ర లోలినవును

హరికి నిత్యానపాయని ర హరున కవునె.

వృ॥ సూర్యాదారోగ్య మిచ్ఛేత్కమపి హుతవహాత్సం పదుల్లాస
మిచ్ఛేత్

క్షణాన్తాన్మనఃమిచ్ఛేదనపధివిభవంమోక్షమిచ్ఛేన్ముకుందాత్

ఇత్యాద్యాస్తత్యహాచో హితమునిభణితీరాకలయ్యాపివిష్టోః
తైవాస్సేవాంత్యజంతోబతభవహతయేభావయంతేభవంతే॥

అ. సూర్యాత్ = సూర్యునివలన, ఆరోగ్యం = రోగములేమిని, ఇచ్చేత్ = కోరవల్సినది; హుతేవహాత్ = అగ్నివలన, కమపి = కొంటైన, సంపదుల్లాసం = సంపదవలని సంతోషాతిశయమును, ఇచ్చేత్ = కోరవలసినది; ఈశానాత్ = శివునివలన, జ్ఞానం = జ్ఞానమును, ఇచ్చేత్ = కోరవలసినది; ముకుందాత్ = విష్ణువు వలన, అనవధివిభవం = మితిలేనివైభవముగల, మోక్షం = ముక్తిని, ఇచ్చేత్ = కోరవలసినది; ఇత్యాద్యాః = ఇదిమొదలైన, సత్యవాచః = సత్యవాక్కులైన, హితమునిభటి తీః = హితములైన వ్యాసాదిమునులవాక్కులను, ఆకలయ్యాపి = తెలిసికొనియును, లేకైవాః = ఆకైపులు, విప్లవః = మహావిప్లవుయొక్క, సేవాం = సేవను, త్యజం తః = విడిచినవారై, బత = అయ్యో? భవహతయే = పాపములను పోగొట్టుటకై, భవం = శివుని, భావయంతే = తలంచుకొనుచున్నాడు.

తా. శైవులు “ఆరోగ్యంభాస్కరాదిచ్చేత్” అనునట్లు సూర్యునివలన ఆరోగ్యమును, అగ్నివలన సంపదను, శివునివలన జ్ఞానమునువలె ఆమహావిప్లవు వలన మోక్షమును కోరవలసినది. “తమేవంవిదిత్వాతిమృత్యుమేతి నాన్యఃపంథావిద్యతేఽయనాయ జ్ఞాత్వాతంమృత్యుమత్యేతి నాన్యః పంథావిముక్తయే | జ్ఞానాదేవతేకైవల్యమ్ ||” అను వ్యాసాదిమహర్షి వాక్యములు తెలిసియు ఆమహా విప్లవుసేవను విడిచి సర్వ దోషనివారణార్థమై అయ్యో? ఈశివునే కలంచుచున్నారు.

చ. సవిత నరోగతంగుఞ్చిచి శ సత్స్వరమగ్నిసిరింగుఱించి, యా శివునివిబోధఃసుంగుఱించి శ శ్రీపతిమోక్షమునుంగుఱించి, కోరవలెనటంచు మ్రోసెడి పు శ రాణములున్వినియట్టి శ్రీపతి భవహరు వీడివేడిభవు శ భావనసేయుదు రీదురీహులే.

అపిచ. — మఱియు —

వృ॥ తద్విప్లవః పరమంపదం హితమనం పారే సదాపశ్యతా
సాంధ్రం సూరిగణేన నిర్మలమహానందాత్కం శాశ్వతమ్ ।
అప్రేవృత ఇమే సమేతి మనిశం బేతాలభూతాలిభి
న్లోకం భీకర మంచితం వ్యవసితా మాహేశ్వరగంపశ్వరమ్॥

అ. తమసః=అజ్ఞానముయొక్క, పారే= అంతమందు, సదా=ఎప్పుడును, పశ్యతా=చూచుచున్న, సూరిగణేన=జ్ఞానిసమూహముచేత, సాంద్రం=దట్టమై, నిర్మలమహానందాత్మకం=నిర్దోషమైన మహానంతోషమే స్వరూపముగాగలదై, శాశ్వతం=నిత్యమై, విప్లవః=మహావిప్లవయొక్క, తత్=ఆ, పరమంపదం హి=పరమపదమునుగదా, అప్రేక్షంతః=కోరనివారైన, ఇమే=ఈశైవులు, బేతాలభూతాలిభిః=బేతాళములయు భూతములయు సమూహములచేత, అని శం=ఎప్పుడును, సమేతం=కూడుకొన్నదై, భీకరం=భయంకరమై, నశ్వరం=శాశ్వతముకానిదై, మాహేశ్వరం=శివసంబంధియైన, లోకం= కైలాసప్రదేశమును, అంచితం=పొందుటకు, వ్యవసితాః=నిశ్చయించినవారైరి.

తా. అజ్ఞానమును వదలి జ్ఞానముతోఁ గనుచున్న ఆ సనకాదిమునులతోనిండి పరమానందమయమై నిత్యమైన యాపరమపదమును గోరక ఈ శైవులు అనిత్యమై భూతభేతాళములచే భయంకరమైన యా కైలాసమును పొందుటకే కోరుచున్నారు.

తరువ్రాజ. అది వైష్ణవనివాస శ్రీ మదియైవైకుంఠ
మిదిశైవవాసమా శ్రీ నిదియైకైలాస
మదితమఃపారమా శ్రీ సదెపరంధామ
మిదిపర్వతమునపు శ్రీ నిదెపరుషంబు
నదినూరిసాంద్రమా శ్రీ నదెమహానంద
మిదిభూతభేతాళ శ్రీ మిదెమహాభయద
మదిశాశ్వతమునపు శ్రీ నదియపేక్షితమె
యిదియశాశ్వతమపు శ్రీ నిదియపేక్షితమె ?
విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

గ॥ సఖ ! గుణగ్రహణ కుతూహలీ భూయాః?

827

వ. సఖా ! గుణగ్రహణమందె కుతూహలీవికమ్ము?

మృగ నిత్యంకర్తృసమాచరంతి నిగమాశాస్త్రాణిచాధీయతే

సంతన్వంతిచ సప్తతంతునిచయం ధిన్వంతి భక్త్యాతిథీన్
సారిబంత్ర్యంబకమగ్నయంతిశుచయశ్చైవాస్మదైవాదరాత్
ఏషామీదృశకర్తృణాం కతిపయే దోషా విషహ్య నకిమ్ ॥ 828

అ. శుచయః=పరిశుద్ధులైన, శైవాః=శైవులు, నిత్యం=ప్రతిదినమును, కర్తృ=స్నానసంధ్యాదికర్తృను, సమాచరంతి=ఆచరించుచున్నారు; నిగమాన్=వేదములను, కాస్త్రాణిచ=కాస్త్రములను, ఆధీయతే=పఠించుచున్నారు; సప్తతంతునిచయంచ=యజ్ఞ సమాహమున, సంతన్వంతి=చేయుచున్నారు; అతిథీన్ అతిథులను, భక్త్యా=భక్తితో, ధిన్వంతి=సంతోషపఱచుచున్నారు; సాంబం=దేవీసహితుడైన, త్ర్యంబకం=త్రినేత్రుడైన శివుని, సదైః=ఎప్పుడును, ఆదరాత్=ప్రేమతో, అర్చయంతి=అర్చించుచున్నారు; ఈ దృశకర్తృణాం=ఇట్టి సత్కర్తృలుకల, ఏషాం=ఈ శైవులకు, కతిపయే=కొన్ని, దోషాః=దోషములు, విషహ్యః=విశేషముగా సహింపఁదగినవి, నకిం=ఏలకావు?

తా. ఈ శైవులు పరిశుద్ధులై స్నానసంధ్యాద్యాచరణములను, వేదకాస్త్రాద్యధ్యయనములును, యజ్ఞ విశేషకార్యములును, అతిధ్యభ్యాగత సమాచరణములును, పార్వతీసహిత మహేశ్వరార్చనలును, ఎప్పుడు నాదరముతోఁజేయుచుండఁగా, వీరియందలి యేదోషమునైన, మనము సహించుకొనఁగూడదా?

మ. అనిశంబుంగ్రియ లాచరింతు శ్రుతిశాస్త్రాభ్యాసముల్నేయు
దుర్, కనియభ్యాగతులంభరింతు క్రతువులొవింతు శైవు
ల్పదా, వినయోద్భావులుసాంబుశంభు శుచులై వీర్ష్య సమ
ర్పింతుగ, న్లోనఁగన్వీరిపయింబొసంగునెవొసంతగుంఁగొండొకం

దుండినక.

అ. సప్తతంతువు=యజ్ఞము, ఇది సప్తపాకయజ్ఞములు, సప్తహవిర్యజ్ఞములు, సప్తసోమసంస్థలు అని వివిధములుగనుండి, 21 విధమయ్యును, ఈ విధములోను సప్తసప్తఅనియే యుండుటవలన అదియే పూర్వపథమైయున్నయది.

అన్యచ్చశ్రోతవ్యమ్.—మఱొక్కటియు వివరదగినది.

వృ॥ స్తగహరపరిచర్యా సాంప్రతంతన్యతే యా

జనయతిహరిభక్తిం హంత? జన్మాంతరే సా ।

శమితదురితవర్గం సాచ సూతేఽవర్గమ్

కుశిభహులహునిః కుర్వతాం శర్వపూజామ్ ॥

829

అ. యా=ఏది, సాంప్రతం=ఇప్పుడు, స్తర హరపరిచర్యా = శివుని విషయమైన పరిచారకత్వము, తన్యతే=చేయఁబడుచున్నదో? సా=అది, జన్మాంతరే=వేఱుజన్మములో, హరిభక్తిం=విష్ణుభక్తిని, జనయతి=పుట్టించుచున్నది. సా=అహరిభక్తి, శమితదురితవర్గం=శమింపఁజేయఁబడిన దోషసమూహముగల, అపవర్గంచ=మోక్షమునుకొనునూతే=కలిగించుచున్నది. శర్వపూజాం=ఇట్టి శివపూజను, కుర్వతాం=చేయువారికి, ఇహ=ఇక్కడ, ఫలహానిః=ప్రయోజనములేమి, కుతః=ఎక్కడిది? హంత=అయ్యో?

తా. ఇప్పుడిప్పుడు చేయు శివపూజ వెనుక వెనుక హరిపూజనుచేయఁగలుగఁజేయుచుండును అప్పు డా హరిపూజ వానిని నిర్దోషఁజేసి వానికి మోక్షమునిచ్చును. కాఁబట్టి ఆ శివపూజచేయువాని శేమియు ఫలహానిలేదు.

క. హరిభక్తినిమిత్తం మి

హరభక్తిభవాంతరంబు శ నం దఘనర్గం

బరయింపకయపర్గం

బరయించు, నదేమిహాని శ హరపరిచర్యకా.

పరంతు. — మఱొక్కటియు. —

వృ॥ సా రుద్రభక్తి ర్వితనోతి భద్రమ్

యా విష్ణువిద్యేషలవా సహిష్ణుః ।

త ఏవ భర్తాయ భవంతి చారాః

కదాపి యన్నాభిమృశంతి చారాః ॥

830

అ. యా=ఏది, రుద్రభక్తిః=శివభక్తి, విష్ణువిద్యేషలవాసహిష్ణుః=విష్ణుద్యేషమున్న కొంచెమైన ధీర్వనిదియో? సా=అశివభక్తి, భద్రం=శ్రేయమును, విత

సటిష్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 641

నోతి=చేయుచున్నది. యాక=ఎవరిని, జారాః=విటకాండ్రు, కదాపి = ఒక
ప్పుడైనను, నతిభిమృశంతి=అంటరో, తే=ఆ, దారావీవ=భార్యలే. ధర్తాయ=
ధర్తముకొఱకు, భవంతి=అవుచున్నారు.

తా. విటకాండ్రు అంటనికాండ్రు ధర్తార్థమే అగుచుండునట్లు విష్ణువిషయ
మున ద్వేషము లేకయుండు శివభక్తి మోక్షమునుగూడ ఇచ్చును.

క. శౌరిద్వేషకశివవి

స్తూరితభక్తియు విముక్తి శ్రీ దమునగునె, ధరణ

దారజనాళిగుణాళియు

జారజనస్పృష్టధర్మ శ్రీ చారిణియగునే.

X|| శేషశాయి విద్వేషవహి మూర్ధాభిషిక్తో దోషఃకాపురుషా
ణామ్ || 831

వ. శేషశాయిద్వేషమే కాపురుషులకు మూర్ధాభిషేకమువలె
సర్వాతిశాయిదోషము.

పశ్య—చూడు.

వృ|| నా స్తికమూపహతి నారకమాతనోతి

ప్రౌఢింనిహంతి పరిలుంపతిసంపదంచ ।

ఆయుఃక్షీణో త్యుపచిన్తోతిసమస్తదోషాన్

ద్వేషో ముకుందవిషయో విషయోగతుల్యః || 832

అ. ముకుందవిషయః=విష్ణువిషయకమైన, ద్వేషః=ద్వేషము, విషయోగ
తుల్యః=విషసంబంధముతో సమానమై, నా స్తిక్యం=నా స్తికత్వమును, ఆపహ
తి=కలిగించుచున్నది; నారకం=నరకసంబంధమును, ఆతనోతి=చేయుచున్నది,
ప్రౌఢిం=సామర్థ్యమును, నిహంతి=పడఁగొట్టుచున్నది; సంపదంభ= సంపత్తి
నిక, పరిలుంపతి=తగ్గించుచున్నది; ఆయుః=ఆయుస్సును, క్షీణోతి=క్షీణింపఁ
జేయుచున్నది; సమస్తదోషాన్ = సకలదోషములనుకొ, ఉపచిన్తోతి=వృద్ధి
పఱచుచున్నది.

తా. విష్ణువిషయకద్వేషము సకలదోషములనుగ్ గలిగించి నాస్తికత్వము నరకముగ్ గలిగించుటయకాక, సంపత్సామర్థ్యములను పోగొట్టి, ఆయుస్సునుగ్ దగ్గించును.

ఆ. శౌరివిషయవైర శ మారయవిపరీతి

నాస్తికతనునరక శ మాస్థనిచ్చుఁ

ప్రౌఢీనచ్చిలచ్చి శ రూఢీఁబుచ్చునుబుచ్చు

నాయువును దొసంగు శ లన్నిదెచ్చు.

ఇ. నాస్తిక్యము = నాస్తికమతము, నాస్తికులు = పరబ్రహ్మ పరలోకాదులు ఆ సత్యములనియు, వేదకాస్త్రపురాణాదు లప్రమాణములనియు వాదించువారు.

అందుపాపండువర నము.

ఇ. పాపండులు = పండ్లారాలు. వీరుకా పాయధారులును, జటాధరులును, లింగధారులునైన శైవులు.

కృశానుః—కృశానువు.—

X|| సత్యమేవతథాపి అనైదికకృత్తిష్టేవ ప్రయియానతాం శివ భక్తిమభినయతాం పాపండువిశేషాణా మేషోవేష ఏవభీషయ తి హృదయమ్ ||

833

టి. అనైదికకృత్తిష్టేవ = వేదోక్తములుకాని ప్రపర్రసములందే, ప్రయియానతాం = ప్రయాసపడఁగోరువారై,

వ. నిజమేయైనను, అనైదికములే యగువిధుల నాచరించుచు శివభక్తి నభినయించు నీ పాపండు విశేషులవేషమే హృదయ భీషకమైయున్నయది.

తథాహి—అటులే కదా ?

మృ! శ్రితాభవ్యమార్గా శ్చితాభస్మశువ్య

స్నిటాలా జటాలాః స్ఫుటాలాపశూన్యాః ।

స్తశానాగ్నిసఖ్యా దృశా నిర్దహంతః
పిశాచా ఇవామీ దిశాను భ్రమంతి ||

834

అ. అమీ=ఈపాపండులు, శ్రీత-అభవ్య-మార్గాః=అశ్రయింపఁబడిన-కుశలముకాని-మార్గములుకలవారై, చితా-భస్మ-శువ్యత్-నిటాలాః=స్తశానమందలి-బహుమముచేత-శోషించుచున్న-నొసటిభాగముగలవారై, జటాలాః=జడలుకలవారై, స్ఫుట-అలాప-శూన్యాః=స్పష్టమైన - మాటలచేత-శూన్యులై, స్తశాన-అగ్ని-సఖ్యా=స్తశానమందలి-అగ్నితో-చెలిమిగల, దృశా=చూపుచేత, నిర్దహంతః=దహించుచుండువారై, పిశాచాఇవ=పిశాచములవలె, దిశాను=దిక్కుదిక్కున, భ్రమంతి=తిరుగులాడుచున్నారు.

తా. ఈపాపండులు మంచిమార్గములు విడిచి మంచిమాటలునులేక, నొసటిభస్మమును, తలను జడలునువేసికొని, నిష్ప్రసంగికిఁబ్రతిఁదహించునట్లుగా పిశాచములవలె పలుదిక్కులఁ దిరుగులాడుచున్నారు.

తే. ఆశుభమార్గు లన్గళ శ్ భసితఘాలు
రన్ముటాలాపులు జటాలుశీలపిశాచ
తులితులై స్తశానకృశాను శ్ తులితదృశల
దిశలనేర్చుచుఁదిరిగెద శ్ ద్వివిర వీరు.

గ|| కించ, ఏషా మతిజగుష్ఠితారీతిః ||

వ. మఱియు, వీరి రీతి అతి జగుష్ఠితమై యున్నది.

వృ|| పక్షీకృత్య గిరీశం

సిద్ధ్యా రహితాశ్చ మానహీనాశ్చ |

ఇచ్ఛంత్యధిగంతు మిమే

ధనంజయం లింగదర్శనే నైవ ||

835

అ. మానహీనాశ్చ=మానములేనివారును, సిద్ధ్యా=ఫలసిద్ధిచేత, రహితాశ్చ=శూన్యులునైన, ఇమే=ఈపాపండులు, గిరీశం=పర్వతశ్రేష్ఠమును - పరమేశ్వరుని, పక్షీకృత్య=పక్షులుగాఁ జేసికొని-తనపక్షముగాఁ జేసికొని, లింగదర్శనే

నైవ=శివలింగముయొక్క దర్శనమాత్రముననే, ధనంజయం=ధనమును, జయమునుకొ=అగ్నిదేవుని, అధిగంతుం=మించుటకు, ఇచ్ఛంతి=కోరుచున్నారు.

తా. ఈపాపండులు మానయులేక ఫలసిద్ధియులేక (కొండలోపాగనుజూచి అగ్నియున్నదని, అనుమానపడునట్లు) లింగదర్శనముమాత్రముచేతనే కొండను పక్షముగాఁ జేసికొననట్లు పరమేశ్వరుని తనపక్షముచేసికొని, ధనంజయములను వలె అగ్నిదేవునికొ మిఱుటకైయే కోరుచున్నారు.

తే. సిద్ధి మానము లేక పరీక్షింపఁబడి

యాగిరీశు, నీపాపండు శ్రీ లా ధనంజ

యుంగనంగోరుదురు కుత శ్రీ రామ్యు లగుచు

లింగదర్శనమాత్రన శ్రీ లైంగు లగుట.

అన్యేచాత్ర—ఇతరులు నిట.

వృ॥ దీర్ఘ వక్రనఖరాః ఖరకల్పా

ఉద్ధరంత ఇన బాహుయుగంతే

శౌచమాచరితు మప్యసమర్థా

నీచబుద్ధిహృదయం భ్రమయంతి॥

836

అ. దీర్ఘ వక్రనఖరాః= నిడివై వంకరలైన గోళ్లుకలవారై, ఖరకల్పాః= గాడిదెలతో సమానులై, బాహుయుగం=రెండుబాహువులనుకొ, ఉద్ధరంతః=వైకత్తికిన్నవారై, తే=ఆపాపండులు, శౌచం=శౌచమును, ఆచరితుమపి=చేయుటకుఁగూడ, అసమర్థాః=చేతఁగానివారై, నీచబుద్ధిహృదయం=అల్పబుద్ధిలమనస్సును, భ్రమయంతివ=భ్రమింపఁజేయుచున్నారువలె నున్నారు.

తా. ఈ పాపండులు గోర్లు పెంచుకొని గాడిదలవలె చేతులు వైకత్తికొని యుండియు, తాము శౌచమైనఁ జేయనివారై నీచులను భ్రమింపఁజేయుచున్నారు.

తే. గాడిదలవలె నిడుద వంకరలుగోర్లు

గేలఁ గాలను గలిగి భుజాలనెత్తి

నె త్తినీడుకొని యడలింతు १ రు త్తప్రజల
శౌచమున కేనిచాలని १ నీచు లిచట.

విశ్వావసుః — విశ్వావసువు.

గ॥ విమృశ్య, సఖే! గుణగ్రాహిణానై తే విమాషణీయాః ॥ 837

వ. విమర్శించి, సఖా ! గుణగ్రాహియైన వానికి వీరు దూషణీయులుకారు.

వృ॥ శీతోష్ణజృంభణసహేషు జితేంద్రియేషు

కష్టోపవాస పరిశుష్కకలేబరేషు ।

పుణ్యస్థలాటన పరాకృత కిల్బిషేషు

జానీహి కానపిగుణాన్ జటిలేష్వమీషు ॥

838

అ. జితేంద్రియేషు = ఇంద్రియజయముకలవారై, శీతోష్ణజృంభణసహేషు = చలివేడుల విజృంభణమును సహించువారై, కష్టోపవాస పరిశుష్కకలేబరేషు = కష్టమునైన ఉపవాసములచేత వాడిపోయిన శరీరములు కలవారై, పుణ్యస్థలాటనపరాకృతకిల్బిషేషు = పుణ్యస్థలములలో సంచరించుటచేత తొలగఁగ్రదోయఁబడిన దోషములు కలవారైన, అమీషు = ఈ, జటిలేషు = కుత్సితముల యందు, కానపి గుణాన్ = కొన్ని గుణములనైనను, జానీహి = తెలిసికొనుమ?

తా. జితేంద్రియులై చలివేడుల నోర్చుకొని, ఉపవాసాదులచే జిక్కి పుణ్యస్థల సంచారముచేత సర్వదోషములు తొలగిపోయిన యీ పాపండుల లోకొన్ని మంచి గుణాలున్నవి తెలిసికొన్నా?

క. వితతోష్ణ శీతవాతము

క్షీతి సహించియును నుపవసించియుఁ బుణ్య

క్షేతులఁజరింతు రకృతదు

మృతులగు నీజటిలుగం దోగిన్గను? గుణముల్.

జ్యోతిషిక వర్ణనము.

ఇ. జ్యోతిషికులు=జ్యోతిష సంప్రదాయవేత్తలు, వీరు=తిథి వార నక్షత్ర యోగకరణము లనెడి పంచాంగములతోను, రాశి లగ్నగ్రహ చారభుక్తుపభుక్తు లతోను, శుభా శుభకర్తృముహూర్త జాతకాదులను నిర్ణయించి తత్తత్కాల సుఖదుఃఖానుభవములను దెలుపువారు.

గ|| ఇత్యతీ వీక్ష్య సాశంకమ్ కథమే వుస్తకహస్తాః కల్యవమౌ త్థాయ తతఃపః పర్యటంతి|| 839

వ. అని మఱొక్కప్రక్కఁగాంచి సందేహించి ఎవరు వీరు వుస్తకహస్తలై వేకువనె లేచి యిటనటను బర్యటనము చేయుచున్నవారు.

కృశానుః—కృశానువు.

గ|| నిపుణ మవలోక్య సపరిహాసమ్||

వ. నిపుణంబుగ నిరీక్షించి పరిహాస సహితంబుగ.

వృ|| జ్యోతిశ్శాస్త్ర మహోదధౌ బహుతరో తస్మాద్దాపవాదాత్తభిః కల్లోలైర్నిబిడే కణాకతిపయా లభ్యా కృతార్థా ఇవ దీర్ఘాయుస్సత సంపదాదికథనై రైవజ్ఞ సాశా ఇమే

గేహం గేహ మనుప్రవిశ్యధనినాం మోహంముహుఃకుర్వతే||

అ. బహుతర - ఉత్తర్గ - అపవాద - ఆత్మభిః=అనేకవిధములైన - సామాన్యమును - విశేషమును - స్వరూపములుగాఁగల, కల్లోలైః=అలలచేత, నిబిడే=దట్టమైన, జ్యోతిశ్శాస్త్ర మహోదధౌ=జ్యోతిశ్శాస్త్రమనెడి మహాసముద్రమందు, కతిపయా=కొన్ని, కణాక=అణువులను, లభ్యా=లభించి, కృతార్థా ఇవ=కృతార్థులువలె, ఇమే=ఈ, దైవజ్ఞ పాశాః=అధమజ్యోతిషికులు, గేహం గేహం=ప్రతియింటను, అనుప్రవిశ్య=ప్రవేశించి, దీర్ఘాయుస్సత సంపదాదికథనైః=దీర్ఘాయుస్సు సుతులు సంపదలు మొదలైన వానివాక్యములతో,

ధనినాం=ధనవంతులకు, మోహం=భ్రాంతిని, యుహుః=పలుమాటు, కుర్వతే=చేయుచున్నారు.

తా. అలలవలె సామాన్యజ్యోతిషము విశేషజ్యోతిషము అను భేదములు గలిగి, సముద్రమువలెనుండు ఈ జ్యోతిశ్శాస్త్రమందు కొన్ని బిందువులను మాత్రము చదివి మేము కృతార్థులమైతిమి. అనుచు, ధనవంతుల యింటింటను జేరి, మీకు దీర్ఘాయువుకలుగును, కుమారులు కలుగుదురు, సంపదకలుగును అని చెప్పుచు, వారివారిని భ్రమింపఁ జేయుచుందురు.

శా. జ్యోతిశ్శాస్త్రమహావయోధి నపవా १ దోత్సర్గముల్భంగసం
ఘాతంబుల్బలెఘూర్జి లంగఁగదియం १ గాఁబోయియందుత్థముల్
పాఠోబిందులు కొన్ని కొన్ని కొనితి १ త్పారంగతుల్తారెగా
జాతాయుర్ముఖపు త్తముల్పలుకుదు १ ర్భాగాదులందెల్పుచున్.

టీ. జాతాయుర్ముఖపు త్తములు = జన్మించినవానికాయుసు మొదలైనవాని పృతంతములు, భాగాదులకొ = మేషాదిరాసులను.

కించ—చుటియు.

మృ॥ విలిఖతి సదసద్వా జన్మపత్రం జనానామ్
ఫలతియది తదానీం దర్శయత్యాత్మదాక్ష్యమ్ ।

సఫలతియది లగ్నప్రప్తురేవైషదోషో

హరతిధన మిహైవం హంతే? దైవజ్ఞపాశః ॥

841

అ. దైవజ్ఞపాశః=జ్యోతిషి కాధముండు, జనానాం=జనులకు, జన్మపత్రం=జాతకము, సత్ - అసత్వా = యథార్థమో - అయథార్థమో, విలిఖతి=వ్రాయుచున్నాడు. ఫలతియది=అది ఫలించుచున్నదేని, తదానీం=అప్పుడు, ఆత్మదాక్ష్యం=తనసామర్థ్యమును, దర్శయతి=చూపుచున్నాడు. సఫలతియది=ఫలంపకున్నదేని, లగ్నప్రప్తురేవ=లగ్నము అడుగువానికే, ఏషదోషః=ఈదోషము. ఏనం=ఇట్లు అని, ఇహ=ఇక్కడ, ధనం=ధనమును, హరతి=ఆక్రమించుకొనుచున్నాడు. హంతే=అయ్యో?

తా. ఈ అధమశ్లోతిసికుఁడు జనులకు వ్రాసినజాతకము ఫలించినయెడల తనసామర్థ్యమును తెలుపును; ఫలించనియెడల, లగ్నము అడుగువానిమాటలవలనిదోషము; అని యిట్లుచెప్పి, వానివానివలన ధనము నాజ్ఞించుకొనుచుండును. తే. జననవత్రంబుబాగోగో శ్రీ జనులకొఱకు

వ్రాసి ఫలియింపఁదమనేర్పె శ్రీ ప్రకటపఱతు
రదియుఫలియింపదేలగ్న శ్రీ మడుగుదోష
మనుదు రధమదైవజ్ఞుల శ్రీ ధనముకొఱకె,
అపిచ—మఱియు.

వృ॥ ప్రమోదః ఫేదోవాఽపుష్పనమతి పుంసోవిధి వశాత్
మయేదం ప్రాగేవాభిహితమితి మిథ్యాకథయతి ।
జనా నిష్టానిష్టాకలన పరిహారైకనియతాన్
ఆసౌమేషాదీనాం పరిగణనయైవభ్రమయతి॥ 842

అ. పుంసః = పురుషునికి, ప్రమోదోవా = సంతోషమైనను, ఫేదోవా = దుఃఖమైనను; విధివశాత్ = కర్తవ్యమున, ఉపసమతి = ప్రాప్తించుచున్నది. ఇదం = ఇది, మయా = నాచేత, ప్రాగేవ = ముందే, అభిహితం = చెప్పఁబడినది; ఇతి = అని, మిథ్యా = అబద్ధము, కథయతి = చెప్పుచున్నది. ఇష్టానిష్టాకలన పరిహారైకనియతాన్ = ఇష్టమును కలిగించుకొనుటకును అనిష్టమును పరిహరించుకొనుటకును ముఖ్యముగా నియమింపఁబడినట్టి, జనాన్ = జనులను, ఆసౌ = ఈ దైవజ్ఞాధముఁడు, మేషాదీనాం = మేషాదిరాసులయొక్క, పరిగణనయైవ = లెక్కించుటచేతనే, భ్రమయతి = భ్రమింపఁజేయుచున్నాఁడు.

తా. మనుష్యునకు తనతన విధివశముగా సంతోషముగాని, దుఃఖముగాని కలుగుచున్నది. నేను ముందే చెప్పినది అని అబద్ధము చెప్పుచున్నాఁడు. ఇష్టమందో అనిష్టమందో నియమింపఁబడిన యీ జనులను గూర్చి ఈ యధమదైవజ్ఞుఁడు మేషాదిరాసులను లెక్కపెట్టి భ్రమింపఁజేయుచున్నాఁడు.

తే. వెనుక ఫేదంబామోదంబా శ్రీ విధివశాన

నైన మున్నేనచెప్పిన శ్ దై నదని య
నిష్టమిష్టమొ విడఁజేయ శ్ నెనఁగుజనులు
మేషవృషభాదిగణనమై శ్ మెయిమరల్పు.

గ॥ అస్తువా తథ్యవాదీదై వజ్జస్తథాపివృథా తద్వచశ్శృవణమ్॥

వ. యథార్థవాదియగు దై వజ్జఁడుండిన నుండునుగాని, వాని వచ
నము వినుట వస్త్రైయగుట.

తథాహి—అటులెక దా?

వృ॥ అనుఖ మథనుఖంవా కర్తృణాం పక్తివేలా
స్వహాహ! నియతమే తే భుంజతే దేహభాజః ।
తదిహ పురత ఏవ ప్రాహ మాహూర్తిక శ్చేత్
కథయ! ఫలమమీషా మంతతఃకింతతస్యైత్ ॥ 844

ఆ. ఏతే=ఈ, దేహభాజః=దేహధారులు, కర్తృణాం=తమకర్తృములయొక్క
పక్తివేలాసు=పరిపాక కాలములలో, అనుఖం=కష్టముగాని, అథవా=లేకుంటే,
సుఖంవా=సుఖముగాని, నియతం=నియమింపఁబడినట్లుగా, భుంజతే=అనుభవిం
చుచున్నారు, మాహూర్తికః=జ్యోతిషికుఁడు, తత్=ఆ సుఖమొదుఃఖమొ
ఇహ=ఇక్కడ, పురతఏవ=ముందే, ప్రాహచేత్=చెప్పే నేని? అనిషాం=వీరి
కి, అంతతః=దగ్గరఁగాని, తతః= అంతలఁగాని, కింఫలం=ఏమిఫలము, స్యైత్
అగును. కథయ=చెప్పుమ?

తా. దేహధారులు తమపూర్వజన్మ శుకృత దుష్కృతము లాయాకాలము
లలో అనుభవించుట అని, యూజ్యోతిష్కృతుఁడు ముందే చెప్పియుండిననుకొని వి
శ్వాసమా! నీవు యీదేహధారులయొక్క ముందటి వెనుకటి ఫలములను దెలి
యఁజేయుమా ?

తే. సుఖమొ యనుఖమొ కర్తృవిశ్రుతముగాఁగ
ననుభవించురు దేహ లీలన్లునుదినంబు

దాని మునుమున్నదై వజ్ర శ్రీ లూని తెలుపు
దాన ఫలమేమి? కర్తయే శ్రీ దానదప్పు.

విశ్వావసు—విశ్వావసువు

గ॥ ఐహికాముష్మికా రంభోపయోగినో నోపాలంభ మర్హంతి
జ్యోతిర్విదః॥ 845

శృణుతావత్ — వినుము.

పు॥ నదైవం నపిత్ర్యంచ కర్తృత్రసిద్ధ్యే
న్నయత్రాస్తిదేశే నను జ్యోతిషజ్ఞః ।
నతారా నచారా నవానాంగ్రహణాం
నతిథ్యాదయోవా యతోత్త్రైషబుద్ధః ॥ 846

అ. నను=ఓకృతానా ? యత్ర=ఎక్కడ, దేశే=దేశమందు, యతః=ఎందు
వలన, ఏషః=ఈ, బుద్ధః=జ్ఞానవంతుడైన, జ్యోతిషజ్ఞః=జ్యోతిషకుడు, నా
స్తి=లేడో; అత్ర=అక్కడ, దైవంకర్త=యజ్ఞాతికర్తయు, నసిద్ధ్యేత్=సిద్ధిం
పడు. పిత్ర్యంకర్త=పితృకర్తయు, నసిద్ధ్యేత్=సిద్ధింపడు. నతారాః= నిత్యనక్షత్ర
ములును సిద్ధింపవు. నవానాంగ్రహణాం=నవగ్రహములయొక్క, నచారాః=సం
చారములును సిద్ధింపవు. తిథ్యాదయఃవా=తిథివారాదులై నను, అత్ర=ఇక్క
డ, నసిద్ధ్యేయః=సిద్ధింపవు.

తా. ఏదేశమునఁగాని జ్ఞానవంతుడైన జ్యోతిషుఁడు లేయెడల, అ
క్కడ దైవకర్త పితృకర్తాదులును, తిథివార నక్షత్రాదులును, సంగ్రహచారము
లును తెలియునట్లు సిద్ధింపవు.

తే. దైవకర్త పితృకర్త శ్రీ తారవార
శరణయోగతిథిగ్రహ శ్రీ కార్యగతులు
మొదలుగాఁగలయవి యెట్లు శ్రీ మొనయుమనకు
సందుసందును జ్యోతిషు శ్రీ లందకున్న.

సటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 651

గ॥ యచ్చ సమర్థితంమాహూర్తికవచశ్శ్రవణం ముధేతి తన్నిపు
ణనిరూపణా న పణాయంతి ॥ 847

ప. జ్యోతిష్కుల మాటవినుట వ్యర్థమని సమర్థించినది నిపుణ
నిరూపణమేయైనను అదిపండెంబునకుఁ బాత్రంబెకాదు.

యతిః—ఏలంటేని.

పు॥ భానో శ్శీతకరస్యవాపి భుజగ్రాసే పురోనిశ్చితే
తీర్థానామటనం జనస్యఘటయేత్తాపత్రయోచ్చాటనమ్ ।
ఇష్టేప్రాగవధారితే సతిధృతే స్తుప్తేశ్చ లాభోభవేత్
కష్టేచవ్యసనేత్రితత్పరిహృతిః కర్తుంజపాద్యైఃక్షమా॥848

అ. భానోర్యా=సూర్యునికిఁగాని, శీతకరస్యవాపి=చంద్రునికిఁగాని, భుజగ
గ్రాసే=సర్పరాపమైన రాహుపుగ్రహణము, పురో=ముందు, నిశ్చితేసతి=నిశ్చ
యింపఁబడుచుండఁగా, తాపత్రయోచ్చాటనం = తాపత్రయమును పోగొట్టు
నట్టి, తీర్థానాం అటనం=పుణ్యతీర్థ సంచారము, జనస్య=మనుష్యునికి, ఘటయే
త్=ఘటించఁజేయును. ఇష్టే=ఇష్టము, ప్రాక్=ముందు, అవధారితేసతి=తెలు
పఁబడుచుండఁగా, ధృతే=ధైర్యమునకును, తుప్తేశ్చ=సంతోషమునకును, లా
భః=లాభము, భవేత్=అగును. కష్టే=కష్టమైన, వ్యసనేచ=వ్యసనమును, అవ
ధారితేసతి=తెలుపఁబడుచుండఁగా, ఆత్ర=ఇక్కడ, తత్ పరిహృతిః=ఆకష్ట
పరిహారము, జపాద్యైః=జపము మొదలైనవానిచేత, కర్తుం=చేయుటకు, క్ష
మా=సమర్థమైనది, భవేత్=అగును.

తా. సూర్యచంద్ర గ్రహణములపుడు గంగానదితీర్థస్నానముచేసి తాపత్ర
యములు పోగొట్టుకొనవలెనని చెప్పఁగా, ఇష్టమైన సంతోష మనుభవింపుచు
అనిష్టమైనయెడల దానిఁ బోగొట్టుకొనుటకై జపాదులు జఱపవలెనని నిర్ణ
యించిరి.

తే. సూర్యచంద్రులగ్రహణంబు ३ సూచితంబె
యైనదాపాపహృత్తీర్థ ३ నూడఁగలుగు

నిష్ఠమరః సంపదై ర్యసం తుష్టమౌదుః
గప్తమగ్నింప జపియింపః శి గలుగవలయు.

టీ. తాపత్రయము=ఆధ్యాత్మిక, ఆధిభౌతిక; ఆధిదైవికములు.

ఇ. సూర్యచంద్రగ్రహణములు—ఇవి ఆపాలసముద్రమున దేవతలకై తఱచిన యమృతమును ఆమహావిష్ణువు దేవతలకుపంచి పెట్టునపుడు రాహువనెడు సర్ప స్వరూప రాక్షసగ్రహము దేవతలవగ్గఱ దాఁగియుండి ఆపంచిన యమృతమును మ్రింగినతోడనే సూర్యచంద్రులవలనఁ దెలిసికొని, అప్పుడె ఆమహావిష్ణువు తన చేతిలోని గంటెతో వానికంతయు తెగనజీకివేయఁగా, శిరము కేతువై శరీరము రాహువై తన్నుదెలిపినందున ఆ సూర్యచంద్రులమీఁది పగవిడువక కలకాలము తమకు అనుకూలించినపుడెల్ల ఆసూర్యుని ఆకేతువును, ఆచంద్రుని తానును పట్టి తమకు వల్లపడినంతవఱకు పూర్ణ అర్థపాద త్రిపాద భాగములలో ఒక్కొక్క భాగముగనె మ్రింగియు సమాళించుకొను శక్తిలేక క్రక్కివేయుచుండురు. ఇవియే రాహుకేతుగ్రహగ్రస్త చంద్రసూర్యగ్రహ గ్రహణములు. (ఇది కథారూపములె.)

మఱి యాచంద్రమండల కళాకిరణములు పూర్ణమాస్యమావాస్యలయందు ఎక్కువతక్కువ యగుచుండుట ఆ సూర్యమండలకిరణములు అడ్డుపడుటవలనను ఈ సూర్యచంద్రమండల గ్రహణములు భూమండలచ్ఛాయాచ్ఛాదితములగుట వలనను గలుగుచుండును. (అనుటయే వాస్తవము.)

ఇందుకు ముఖ్యకారణములు. గ్రహనక్షత్రభూర్భువోది సర్వమండలములు చక్రాకారముగ సర్వదా తిరుగుచుండుటయే.

గ|| అవిప్రసంభవశ్చైవైవద్ధ వచనేషు అనుపపన్నః|| 849

వ.ఆదై వజ్జలిమాటయందువిశ్వాసము లేకపోవుటకూడఁగూడదు.

సృ|| పుష్టిహాసా కుముద సుహృదః పుష్టవంతోపరాగౌ
శుక్రాదీనా ముదయవిలయా విత్యమీ సర్వదృష్టాః |

నటిప్పణాం ద్రుపద్య టీకా తాత్పర్యేతిహాసనహితము. 653

అవిష్కర్తృం త్యఖిలవచనే వ్యత్ర కుంభీపులాక

న్యాయా జ్యోతిర్నయగతివిదాం నిశ్చలం మానభావమ్॥850

అ. కుముదసుశ్చావః=చంద్రునియొక్క, పుష్టిప్రాసా= పృథ్విక్షయములు ను, పుష్పంతోపరాగౌ=సూర్యచంద్ర గ్రహణములును. శుక్రాదీనాం=శుక్రాది గ్రహగులయొక్క, ఉదయవిలయా=ఉదయాస్తమయములును, ఇత్త్విమి=అనియివి, సర్వదృష్టాః=సకల జనులకును గనబడినవియే; అత్ర=ఇక్కడ కుంభీపులాకన్యాయాత్=(ఉడికిన) కుండలోని అన్నికణమునువలె, జ్యోతిర్నయగతివిదాం=జ్యోతిశ్శాస్త్రమార్గవేత్తలయొక్క, అఖిలవచనేషు=అన్నిమాటలలో, నిశ్చలం=నిస్సంశయమైన, మానభావం=ప్రామాణ్యమును, అవిష్కర్తృంతి=కలుగజేయుచున్నారు.

తా. చంద్రునిపృథ్విక్షయములు, సూర్యచంద్ర గ్రహణములు, శుక్రాది గ్రహముల ఉదయాస్తమయములు అన్నియు అందఱికి తెలిసినవియే ఐనను, అన్నయు ఉడికినకుండలోని వైయన్నకణమును మాత్రము కనిపెట్టి అంతయు ఉడికినది అని కనిపెట్టుకట్లు ఈ జ్యోతిష్కులు చెప్పెడిమాటలో నిస్సంశయమైన ప్రమాణవచనము మాత్రమునె అంగీకరింపరా? ఏమి?

తే. గ్రహణములుఁ జంద్రువృద్ధియు १ క్షయము మఱియు

శుక్రకు నుదయమస్తమయముఁ १ హుచువార

లోపి జ్యోన్మలమాట స్థాశీపులాక

న్యాయముననైన నెవ్వారు १ నమ్మలేరు.

ఇ. చంద్రవృద్ధిక్షయములు-చంద్రుఁడు=అమృతాంశువు=అమృతకిరణుఁడు, కనుక ఇతనికి అమృతమయములైన కిరణములు=కళలు పదియాఱుకలవు. ఇట్టి పోడశకళాపరిపూర్ణుడైన చంద్రుఁడు పాల సముద్రమున అమృతమథనమపుడు అమృతకలశ, కామధేను, కల్పతరు, కాస్తుభ, చింతామణి, కమలాదేవుల వోగూడ ఆవిర్భవించి ఆ మహావిష్ణువుచేత ఆ అమృతము దేవతలకు పంచిపెట్టి ఆ దేవతలు జరామరణాదులు లేక అమరులుగాఁ జేయఁబడియును, అశ్వ

న్యాయులలో రోహిణీమాత్ర ప్రియుడని దక్షప్రజాపతి కాపమువలన తన కళలలో ఒక్కొక్కటి తగ్గిపోయెడి కళలు ఆ మహావిష్ణువు ననుజ్ఞ చేత దేవతలకే ఆహారమగుచునుండియు, ఆదినుండి సూర్యునితోఁగూడ తానును క్రిమిన్నా రాముణుని నేత్రద్వయమై యుండినందున ఆ నారాయణ సంకల్పముచేతనే యథాప్రకారము పోడశకళా పరిపూర్ణుడగుచునుండును. అందువలననే యీ చంద్రునకు పూర్ణమాసియుండు వృద్ధియు, అమావాస్యయుండు క్షయమును ఒక్కొక్క కళలో కనబడుచుండును.

౫॥ ఇత్థం కిల నీతివిదోవిదుః॥

వ. నీతివిదు లీవిధమున వివరింతురు.

వృ॥ విదై వజ్రం గ్రామం విబుధ విభురాం భూపతిసభాం
ముఖం శ్రుత్యాహీనం మనుజపతి శూన్యంచవిషయమ్।
అనాచారాః దారా నపహరికథం కావ్యమపిచ
ప్రవక్తృత్వపేతం గురుచుపి సుబుద్ధిః పరిహారేత్ ॥ 851

అ. విదైవజ్రం = జ్యోతిష్కుడులేని, గ్రామం = గ్రామమును; విబుధ విభురాం = పండితులచేత హీనమైన, భూపతిసభాం = రాజసభను, శ్రుత్యా = వేదవచనముచేత, హీనం = శూన్యమైన, ముఖం = బ్రాహ్మణముఖమును, మనుజపతి శూన్యం = రాజుచే హీనమైన, విషయంచ = దేశమును; అనాచారాః = మంచి నడవడిలేని, దారాః = భార్యలను, అపహరికథం = హరికథలేని, కావ్యమపిచ = గ్రంథమును, ప్రవక్తృత్వ పేతం = వాచాలత్వముచేత విడిచిపోయిన, గురుచుపి = గురువునైనను, సుబుద్ధిః = మంచి జ్ఞానవంతుడు, పరిహారేత్ = విడిచిపెట్టును.

తా. మంచి జ్ఞానముకలవాఁడు జ్యోతిష్కుడులేని గ్రామమునుగాని, పండితులులేని రాజసభనుగాని, ఒక వేదవచనమైన లేని బ్రాహ్మణవాక్కునుగాని, రాజులేని దేశమునుగాని, మంచి నడవడిలేని పెండ్లముగాని, హరికథలేని గ్రంథమునుగాని, ఉపదేశాదివాగ్మిత్యములేని ఆచార్యునిగాని విడిచిపెట్టును.

ఉ. ధై వవిదుండులేనిపురి १ ధర్మవిదుండును లేనిగోష్ఠియున్

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 655

భావరసంబులేని నుడి ౧ భాగ్యపరుండును లేని దేశమున
మేవడి లేనిభార్య హరిశ్రమేకొని వాకొన లేనికావ్యమున
వావిరివ క్తగాని గురుశ్రవర్యుడు నేల వివేకశాలికిన్.

టీ. భావములు. మేవడి=అణచువ, వావిరి=వరుసగా.

భీషగ్వర్ణనము.

ఇ. భీషజులు=వైద్యులు. వీరు ఓషధీవిశేషములచేతను, రసగంధ పాషా
ణాదులచేతను, వాతపిత్తశైత్యములవలన గలుగు రోగములను నివారించుకొ
నై కషాయచార్మకలేహ్యాదులుచేసి రోగులకిచ్చి పథ్యములతో ఆరోగ్యము
కలుగజేయువారు.

కృశానుః—కృశానువు.

౧॥ అస్తువీవమ్. ఇత్యన్యతో వీక్ష్య సోపహానమ్ ॥ 852

వ. అటులుండిన నుండుఁగాక, అని మఱొక్కవ్రక్క నవలోకించి
యపహసించి యనియె.

వృ॥ మిథ్యాషధైర్వంత ! మృషాకషాయై

రసహ్యలేప్త్యై రయథార్థతైలైః ।

వైద్యాభిమే వంచితరుగ్గవర్జైః

పిచండభాండం పరిపూరయంతి ॥

853

అ. ఇమే=ఈ, వైద్యాః=వైద్యులు, మిథ్యా - జౌషధైః=అబద్ధపుమందు
లచేతను, 'మృషాకషాయైః=అబద్ధపుఁ గషాయములచేతను, అసహ్యలేప్త్యైః=
సహింపలేనిలేహ్యములచేతను, అయథార్థతైలైః=అబద్ధపుతైలములచేతను, హం
త=అయ్యో ? వంచితరుగ్గవర్జైః=వంచనచేయబడిన వ్యాధిగ్రస్తులసమాహము
గలవారై, పిచండభాండం=కడుపనెడికుండను, పరిపూరయంతి=నిండించుకొను
చున్నారు.

తా. ఈవైద్యులు సరికానిమందులు కషాయములు లేహ్యములు తైలములు
నిచ్చి వ్యాధిగ్రస్తులను వంచించి కుండనువలె పొట్టను నిండించుకొనుచున్నారు.

ఆ. వట్టియాపధంబు శ్రీ వట్టి కమాయంబు
నట్టిలేహ్యమును ను శ్రీ అట్టితైల
మిచ్చిరోగి మోస శ్రీ పుచ్చివెజ్జలువీరు
పొట్టపోసికొందు శ్రీ కట్టకడకు.

కించ—మఱియు.

మృ॥ న ధాతోర్విజ్ఞానం నచ పరిచయోవైద్యకనయే
న రోగాణాం తత్త్వా వగతిరపి నో వస్తుగుణధీః ।
తథాప్యేతే వైద్యా ఇతి తరలయంతో జడజనాన్
అనూక్ భృత్యా మృత్యోరివ వసు హరంతే గదజుష్మామ్ ॥

ఆ. వైద్యకనయే=వైద్యకాస్త్రమందు, పరిచయః=అభ్యాసము, న=లేదు.
ధాతోః = నాడియొక్క, విజ్ఞానంచ = విశేషజ్ఞానమును, న=లేదు. రోగా
ణాం - వ్యాధులయొక్క, తత్త్వ - అవగతిః = యథార్థతను - తెలిసికొనుట
యును, న=లేదు. వస్తుగుణధీః అపి=బౌద్ధవస్తువులయందు బుద్ధియును, న=
లేదు. తథాపి=అట్లేనను, ఏతే=వీరు, వైద్యాఇతి=వైద్యులమని, జడజ
నాన్=మందమనుష్యులను, తరలయంతః=భ్రమింపఁజేయువారై, మృత్యోః
=మృత్యుదేవతయొక్క, భృత్యాఇవ=బంటులవలె, గదజుష్మాం = రోగ మను
భవించువారియొక్క, అనూక్=ప్రాణములను, ధనంచ=ద్రవ్యమును, హ
రంతే=హరించుచున్నారు.

తా. ఈ వైద్యులకు వైద్యకాస్త్రపఠనమును, వాతపితృశ్లేష్మది నాడీజ్ఞాన
మును, జ్వరమేహది యథార్థజ్ఞానమును, బౌద్ధవస్తుగుణజ్ఞానమును లేకున్నను;
మేమే వైద్యులమని అజ్ఞులైనరోగులను భ్రమియింపఁజేయుచు, తాము మృ
త్యుదేవత భృత్యులవలె రోగులప్రాణమును ధనమును హరించుచున్నారు.

తే. వైద్యమును ధాతువును వ్యాధి శ్రీ వగయుమఱి ప
దార్థగుణమును నేమియు శ్రీ నరయఁబడదె?

నటివృణాంధ్రపద్య టీకా తాత్పర్యేతిహాససహితము. 657

యైన, నీవైద్యులారోగి శ్రీ యనువువనువు
నీడ్చుకొనుచుండ్రు మృత్యువు శ్రీ భృత్యులట్లు.

అపిచ—మఱియు.

శ్లో॥ కషాయై రుపవాసై శ్చ సృణా మల్లాఘతాం కృతామ్ ।
నిజౌషధకృతాం వైద్యో నివేద్య హరతేధనమ్ ॥ 855

అ. కషాయై=కషాయములచేతను, ఉపవాసై=లంకణములచేతను, కృతాం=చేయుఁబడిన, ఉల్లాఘతాం= తేలికను, వైద్యః=వైద్యుఁడు, సృణాం=మనుష్యులకు, నిజౌషధకృతాం=తనయాషధముచేత చేయుఁబడినదిగా, నివేద్య=తెల్లపి, ధనం=ద్రవ్యమును, హరతే=హరించుచున్నాఁడు.

తా. త్రికటు త్రిఫలాది కషాయములచేఁగాని లంకణాలచేఁగాని కలిగిన ఆ రోగ్యమును ఈ వైద్యుఁడు తనమందుచేతనే కలిగినది అని ధనమును ఆయా రోగులవలనఁ జేకొనుచున్నాఁడు.

క. త్రికటుత్రిఫలంబులవా

రకవేయుకషాయములను శ్రీ లంఘనములనుకొ

లగువేయఁగినం దనవై

ద్యకముననేయనును వైద్యు శ్రీ డర్థముగొననే.

టి. త్రికటువులు= సొంటి, పిప్పలి, మిరియాలు; త్రిఫలములు= చరక, తాటి, ఉసరిక కాయలు.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.

౧॥ వయస్య ! విశ్వోపకారిషువై ద్యేష్వవద్యాని న కలయేథాః॥
వ, వయస్యా ! విశ్వోపకారకులగు నీవైద్యులయందవద్యములు
కల్పింపకుము ?

పశ్య?—చూడు?

మ॥ మస్తే దుస్తరవేదనాకబలితే మగ్నేన్వరేఽంతర్గమ
తప్తాయాం జ్వరపావకే నచతనా తాంతే హృషీకవ్రజే

దూనే బంధుజనే కృతప్రలపనే ధైర్యం విధాతుంపునః

కశ్యక్తః కలితామయప్రళమనాదై వ్యాత్పరోవిద్యతే॥857

అ. మస్తే=శిరస్సు, దుస్తరవేదనాకబితేసతి=దాటఁగూడని తొందరచే
త మింగఁబడినది అగుచుండఁగాను, అంతర్లతం=గొంతులోపల, స్వరే=స్వర
ము, మగ్నేసతి=అణగినది అగుచుండఁగాను, తనోచ=శరీరమందు, జ్వరపావశే
న=జ్వరమనెడి యగ్నిచేత, తస్తాయాం సత్యాం=తిపింపఁబడుచుండఁగాను,
హృషీకప్రజే=ఇంద్రియములసమూహము, తాంతేసతి=తగ్గినది అగుచుండఁగా
ను, దూనే=కృశించిపోయిన, బంధుజనే=చుట్టముల సమూహము, కృతప్రలప
నేసతి=చేయఁబడిన ప్రలాపములుకలది అగుచుండఁగాను, పునః=మఱి, ధై
ర్యం=ధైర్యమును, విధాతుం=కలుగఁజేయుటకై, కలిత ఆమయ ప్రళమనా
త్=చేరినవ్యాధులయొక్క పరిశాంతికలిగినట్టి, వైద్యాత్ = వైద్యునికంటె,
పరః=మఱియొకఁడు, కః=ఎవఁడు, శక్తః=శక్తికలవాఁడుగా, విద్యతే=కనఁ
బడుచున్నాఁడు?

తా. తలనొప్పియు, గొంతునొప్పియు, ఒడలు జ్వరముకప్పియు, కన్నులు
మొదలైన యింద్రియములణగియు తల్లిదండ్రులు మొదలైనవారేడ్చుటయు
ను గల్గియుండఁగా, ఆరోగియొక్క రోగముల పరిశాంతికై ఈ వైద్యుడుగా
క, మఱిఒకఁడు శక్తికలవాఁడు ?

సీ. తలవేదనకునోర్వఁ శీ దలముకాకయ కాఁక

వలననున్నను బల్పు శీ వలననున్నఁ

గు త్తికవట్టిడగ్గుత్తిక గట్టినఁ

బలుకొక్కటైనను శీ బలుకకున్న

నొడలైంతొచలివేకి శీ నడలింత కనిపింపఁ

బడకనైనఁబరుండఁ శీ బడకయున్నఁ

గవవినన్నెనమూ శీ రొక్కననైనలేకయు

నింద్రాణములు బల శీ మెనయకున్న

తే. న్నాలుబిడ్డలు తలిదండ్రు లన్నదమ్ము
 లొక్కమొగిజేరి పలవింప నొద్దజేరి
 ధైర్యమును జెప్పనప్పు డా ధైర్యశాలి
 వైద్యుడొక్కడె తిక్కగ నవలతియెవడు.

పృ॥ మాబోధి వైద్యకకలామయ మాచుయేషు
 ప్రాప్తేషు యోభిషగితి ప్రథిత స్తమేవ
 ఆకారయత్యఖిలవ విశేషదర్శి
 లోకోఽపి తేన భిషగేవ న దూషణీయః ॥

858

అ. ఆయు=ఈవైద్యుడు, వైద్యకకలాం = వైద్యశాస్త్రమునుగూర్చి,
 మాబోధి=తెలిసికొనబడుడు; విశేషదర్శి=విశేషము తెలిసినట్టి, అఖిలవల=సక
 లమైన, లోకోపి=జనులును, ఆచుయేషు=విధిశాస్త్రములు, ప్రాప్తేషు=ప్రాప్తిం
 చుచుండఁగా, యః=ఎవడు, భిషక్ ఇతి = వైద్యుడని, ప్రథితః=ప్రసిద్ధప
 డుచున్నాడో, తమేవ=వానినే, ఆకారయతి=పిలుచుచున్నారు; తేన=దాని
 చేత, భిషక్=వైద్యుడు, నదూషణీయఏవ=దూషింపఁదగినవాడేకాదు.

తా. వైద్యుడు వైద్యశాస్త్రముమాత్రమైన చదువకయు, లోకులు
 వైద్యవిషయమున విశేషము తెలిసియు, ఎవడు వైద్యుడని ప్రసిద్ధపడిన
 వాడో వాడే పిలువబడుచుండును; అట్టివైద్యుడే గౌరవింపఁబడు
 చుండును.

తే. లోకులొక వైద్యవిద్యయు నేకయున్న
 వైద్యులను పేరి ప్రఖ్యాతి నేద్యులున్న
 బిలిచిగానుచుండు రందుచే నభిషలెప్పుడు
 దూఱదగు వారు కారేల? నదూఱవీరి.

గ॥ కష్టమహాపక్వతోపకారేష్వగదంకారేషు కృతఘ్నవ నిర్వి
 వేకోలోకః॥

859

వ. అయ్యో? కృతః పకారులగు నగదంకారులయెడలను నీ ణో
కులు కృతఘ్ను లేయగుచు వివేకవిహీనులగుచున్నవారు.

గ॥ ఇత్థంహికవయః కథయంతి॥

వ. కవులు నిర్విధమున నర్విషయముననే కథకు లగుచున్నారు
కదా?

మ॥ నిర్వృత్తాధ్వరకృత్య ఋత్విజ, మథో త్తీర్ణాపగో నావికమ్
యుద్ధాంతే సుభటంచ సిద్ధవిజయో పౌధార, మా ప్రస్థలః
వ్యర్థంవారవధూజనంచకువిటో నిర్విప్లతద్యోతినో,
ధ్వస్తాతంకచయశ్చైతస్క మపి ద్వేష్టి ప్రదేయార్థినమ్॥ - 860

అ. నిర్వృత్తాధ్వరకృత్యః = నెఱవేర్చుకొన్న యజ్ఞకార్యముకలవాడు,
ఋత్విజం = యాజ్ఞ కునిక; ఉ త్తీర్ణాపగః = దాటిన నదికలవాడు, నావికం =
ఓడవానినిక; యుద్ధాంతే = యుద్ధముకడపట, సిద్ధవిజయః = సిద్ధించినవిజయ
ముకలవాడు, పౌధారం = వాహనమైన, సుభటం = చెంది, కువిటః = కుత్సితమైన
విటుడు, నిర్విప్లతద్యోవనః = నెఱవేర్చుకొన్నయాదాని యాపనముకలవాడై,
వ్యర్థం = విర్ధముగా, ఆ ప్రస్థలః = ప్రియమైన స్థలముకలవాడైన, వారవధూ
జనంచ = వేళ్ళాస్త్రీజనులనుక, ధ్వస్తాతంకచయః = తొలగఁ గొట్టబడినవై
ఆటంకములైన లోగముల సమాహముకలవాడు, చిత్తస్క మపి = వైద్యునిక
గూడ; ఆథ = ఆవెనుక, ప్రదేయార్థినం = ఇయ్యఁదగినదానిని గోరువానినికగా,
ద్వేష్టి = ద్వేషించుచున్నాడు.

తా. యజ్ఞకార్యములు నెఱవేర్చుకొన్నవాడు తా నీయవలసిన ధనమును
గోరెడి యాజ్ఞ కునిగాని, ఏటిని దాటించఁగా దాటి వాడు తా నీయవలసిన
దాని నడుగఁగా నాయొడవానినికగాని, యుద్ధములో తనకు జయముకలిగియు
తనకు సహాయుడుగానుండిన మహాభటుడు వానికీయవలసినదాని నడుగఁగా
వానినిగాని, మోసికొనిపోయి విడిచినవాడు ఆకూలి నడుగఁగా నెక్కిపోయిన
వాఁడాకూలివానినిగాని, బోగముదాని నెల్లకాల మనుభవించి ఆది ముసలి

దైవవెనుక దానివిటకాడు అడిగినదానినీయక దానినేగాని, రోగములు మానిచి వైద్యుఁ డాడిగినదాని నీయక ఆరోగి ఆవైద్యునిఁగాని వెనుక వెనుక ద్వేషించు వాఁడే మహాదోషి యగువాఁడు.

సీ. క్రతువులు చేయించి శ కృతకృత్యుఁడై తోడ
నల ఋత్విజునితోడ శ నలుగువాఁడు
ప్రవహించునీటిని శ బ్రవహణంబున దాటి
దాటించువానితోఁ శ దగులువాఁడు
యద్ధముచేయించి శ యద్ధజయంబంది
యందించిన భటునె శ యలఁచువాఁడు
నెత్తినబరువును శ నెత్తించుకొనిపోయి
యలుచేరి కూలినే శ యెగుచువాఁడు

తే. వయ సనుభవించి వేశ్యను శ వదలువాఁడు
లేని నెపమూని పనివాని శ కీనివాఁడు
నడుగ నర్థ నిరర్థుఁగ శ నడువువాఁడు
వ్యాధి తీర్చియు వైద్యుని శ వదలువాఁడు.
కృశానుః—కృశానుఁడు.—

గ|| ఇతి విమానమగ్రతశ్చాలయన్నగ్రతోఽవలోక్య సోపాలం
భమ్ || 861

ప. అని విమాన మానయించుకొని తనయెదుర నిరీక్షించి యు
పాలంభ సహితంబుగ.

గ|| సఖేఽత్రపశ్య? కవీనామేషాంశాస్త్ర విప్రతిషిద్ధాంచర్యామ్||

ప. సఖా! ఇటఁజూడు మీ కవులచర్యలు శాస్త్రప్రతిషిద్ధములై
యున్నయవి.

కవివర నము.

ఇ. కవులు=కవనశక్తి కలవారు. వీరు గణయతిప్రాసములతో ఛందోభంగములేక పద్యాదులు రచించువారు.

వృ॥ శ్రీనాథ స్తవనానురూప కవనాం వాణీం మనోహరిణీమ్
కష్టంహా? కవయః కదరకుటిల త్నౌపాలసాత్కుర్వతే ।
దూరోపాహృతసార సైంధవపయో దేవాభిషేకోచితమ్
సంసేకే వినియుంజతే నుమతయ శ్యాకాలవాలస్యకీమ్ ॥ 863

అ. కవయః=కవులు, శ్రీనాథ స్తవనానురూపకవనాం = విష్ణుస్తోత్రమునకు తగుమైనకవిత్వముకలదై, మనోహరిణీం = మనోహరమైన, వాణీం=వాక్కును, కదరకుటిలత్నౌపాలసాత్కుర్వతే=తీరుద్రులై కుటిలురైనరాజుల కధీనముచేయుచున్నారు. హాకష్టం=ఆహాకష్టము? సుమతయః=బుద్ధిమంతులు, దేవాభిషేకోచితం = శ్రీరామనాథస్వామియొక్క అభిషేకమునకు తగినదై, దూరోపాహృతసారసైంధవపయః=దూరమునుండి తే(బడిన దేవదానంబుంధమైననీటిని, కాకాలవాలస్య=కూరగాయలపాతియొక్క, సంసేకే=తడుపుటయందు, వినియుంజతేకిం=ఉపయోగపఱచుచున్నారా? ఏమి?

తా. ఈకవులు శ్రీమహాపతిస్తోత్రములకు తగిన తమకవిత్వము నీచరాజులపాలిటఁ బడవేయుచున్నారు. ఇట్లుచేయుట సేతుబంధముదగ్గర రామేశ్వరమునందలి రామనాథస్వామియభిషేకమునకై ఇన్నూఱు మున్నూఱామడలనుండి తెచ్చిన గంగాజలమును కూరగాయలపాతులకుఁ బోయునట్టులున్నది.

ఉ. శౌరి నుతింఘనింపయిన శీ సత్కవనంబు నృపాలపాశముల్
సారెకుఁదాఁకవాకోనఁగ శీ సాగిరి లోఁగుచు న్యర్థ లీకవుల్
నీగిరహారామనాథు నభిషేకము శీ కోసముగాఁగనీరముల్
దూరమునుండి తెచ్చినవిఁతోఁగఁగఁజేయరె? శాకనీకముల్.

ఇ. రామేశ్వరము—రాముఁడు ఈశ్వరునితోడఁగూడ ప్రతిష్ఠింపఁబడినస్థలము. ఇది దక్షిణమున ఘఘరజిల్లాలో తూర్పున సముద్రతీరమునొద్ద రామ

నాధపురమునకును, చరభక్తయనయనకును మధ్యమార్గమునబోవ సముద్రమధ్యముననుండునది. ఈ యది శ్రీరాములు వానరులతోడఁగూడి లంకాప్రవేశమునకై సముద్రమున నేతువుకట్టించిపోయి, రావణుని సంహారముచేసే మఱలెచ్చునప్పుడు ఆ నేతువువెంబడి తనకులాచార మాచరించుట తనకు ధర్మమని ఆప్రకారము ఈశ్వరుని పూజచేయుటకై యేర్పఱచిన స్థలవిశేషము అట్లొందఱుకైవులు చెప్పెదరు.

కించ—మఱియు.

సృ॥ స్తువద్భవ నిచ ర్తకే నతిహారా కవిస్సూక్తిభిః

కరోతివరవర్ణనీచరితవర్ణనం గర్హిమ్ ।

అనీతి రననీపతిర్నహశునీతనుంమా క్తికై

ర్విభూషయతి దేవతాముకుట భాగయోగ్యైర్వధా॥ 864

అ. యథా=ఎట్లు, అనీతి=నీతిలేని, అనీపతి=రాజు, దేవతాముకుటభాగయోగ్యైః=దేవతలకిరీటభాగములకు తగినవియైన, మా క్తికైః=ముత్తైములచేత, గృహశునీతనుం=ఇంటికుక్క యొంటిని, విభూషయతి=అలంకరించుచున్నాడో (అట్లు) కవిః=కవియగువాఁడు, స్తువత్ భవ నిచ ర్తకే = స్తోత్రముచేయువారి యొక్క దోషములను నివారింపునతఁడైన, హరానతి = శ్రీహరియందఁగా; సూక్తిభిః=తనసూక్తులచేత, గర్హితం=నిందింపఁబడినదైన, వరవర్ణనీచరితవర్ణనం=పేరైన స్త్రీ)యొక్క నడువడివర్ణనమును, కరోతి=చేయుచున్నాఁడు.

తా. పెద్దల యాచారములేనివాఁడు దేవతలకిరీటములకు తగిన మత్యాలు తెచ్చి కుక్కుకు సింగారించినట్లు ఈకవి సకలదోషపరిహారమైన శ్రీహరిని వర్ణించుట విడిచి, సామాన్యసింధ్యమైన స్త్రీ సంభోగాదిదరితము వర్ణించుచున్నాఁడు.

మ. భవహరిహారివీడి వేడిననిత ౧ భావింపఁగాఁ దద్భూతాద్భవనేవర్ణన సేయుదుర్ కవులుప్రోక్ష్యత్సూక్తులకా, వేడ్కభూ

ధవులు గేహళుని మనంబలర ముక్తాపం క్తుల దేవతా
నివహంబులమూలమూలఁ జూచిన నేషింపిభూషించరే.

టీ. తద్భవోద్భవనే = దానిదోషములతో పుట్టువుకలదానినే, అన్వే
షించి=వెదికి.

విశ్వావసుః — విశ్వానసువు.

గ॥ అంతరధ్వాంతిహరయః కవయ స్త్వయా నాధక్షేప్యః ॥ 865
వ. అంతరధ్వాంతివులు కవులు నీధక్షేపింపదగినవారు కారు.

వృ॥ కామవాచః తిచి దఫలాస్సౌతు లోకే కవీనామ్

సం త్యేనాన్య మధురిపుకథాసం స్తవాః కామదోగ్ధ్యః ।

విత్తంకామధవతునిఫలా దత్త మశ్రోత్రియేభ్యః

పాత్రే దత్తై ర్భవతీహి ధనై ర్ధన్యతా భూరిదాతుః ॥ 866

అ. కవీనాం = కవులమొక్క, కతిచిత్ = కొన్ని, వాచః = వాక్కులు,
లోకే=లోకములో, కామం=బహుగా, అఫలాః = నిష్ఫలములుగా, సంతు=
అగునుగాక? అన్యః=మరొకొన్ని, మధురిపుకథాసం స్తవాః=శ్రీహరికథలను
స్తోత్రముచేయునవియై, కామదోగ్ధ్యః=కోరికలనుపిండునవి, సంత్యేవ=అగు
నేగాక? అశ్రోత్రి సేభ్యః=అ వైదికులకు, దత్తం=ఈయఁబడిన, విత్తం=ధన
ము, భూరిదాతుః=మహాదాతకు, కామం=బహుగా, విఫలం = నిష్ఫలము,
భవతు=అగునుగాక? పాత్రే=యోగ్యవిషయమున; దత్తైః = ఈయఁబడిన,
ధనైః=ద్రవ్యములచేత, భూరిదాతుః=ఆ మహాదాతకు, ధన్యతా=కృతార్థము
భవతీహి=అగుచున్నదికదా?

తా. కవులవాక్కులు కొన్నినిష్ఫలములై కొన్ని భగవద్విషయములై
తమకోరికలు నిచ్చును; ఎంతదాతయైనను పాత్రదానముచేయని ధనము వ్యర్థ
మై, సత్పాత్రదానముచేసిన ధనము ఎవనికిఁగాని తనకు ధన్యతనిచ్చునుకదా?
మృ. కవీవాక్యంబులు కన్నయన్నులపయింగల్పించి వ్యర్థంబులై
నవియు మెండుగనుండుఁగాని, హరివైహర్షించి కల్పించిన

ట్టివికొన్నై నను సార్థముల్విన మెయ్య వ్వెన్నున్న బ్రాతాన్యముం
దువదాన్యత్వములొక్కచిత్రమునయందుండెంద వేదనన్వతన్.

పు॥ కల్యాణంభగవత్కథాగ్రధనతః కావ్యం విధాతుఃకవేః
తస్యైవాంగతయాఽవ్యచిద్రచయతి శృంగారవీరాదికమ్
కోదోషోభవితా యద్రతి కవితాశీలై స్సమాశ్రీయతే
పంథా వ్యాసవసుంధరాశ్రుతిభవ గ్రంథాదిషు ప్రేక్షితః ॥

అ. భగవత్కథాగ్రధనతః = భగవద్విషయిక కథలను జెప్పటచేత, కల్యా
ణం = శుభకరమైన, కావ్యం = కావ్యమును, విధాతుః = చేయునట్టియితఁడును,
తస్యైవ = ఆ కావ్యమునకే, అంగతయా = అంగమగుటచేత, క్వచిత్ = ఒకానొ
కచోట, శృంగారవీరాదికం = శృంగారవీరాది నవరసములను, రచయతః = రచిం
చునట్టి యితఁడునైన, కవేః = కవికి, కోదోషః = ఏమిదోషము, భవితా = కలు
గఁగలదు? యత్ = ఎందువలన, అత్ర = ఇక్కడ, కవితాశీలైః = కవనమేస్వభా
వముగాఁగలవారిచేత, వ్యాస-వసుంధరాశ్రుతిభవ గ్రంథాదిషు = వ్యాసులయొ
క్కయు-వల్లీకసంభవుఁడైన వాల్మీకియొక్కయు - గ్రంథాదులందు, ప్రేక్షి
తః = చూడఁబడినదో? తత్ = అందువలన, పంథా = అనార్యము, సమాశ్రీయతే =
అంగీకరింపఁబడుచున్నది.

తా. భగవత్కథల కావ్యములలో అంగమైయుండుటవలన శృంగారాదిరస
ములను రచియించుటవలన దోషమేమి? వ్యాసవాల్మీకాదులుకూడ భారతరా
మాయణాదులందును అట్టిరసవర్ణనము అంగీకరింపఁబడుచున్నదా లేదా?

మ. మంగళకారి కావ్యము సమంచితభక్తిరసంబు కూర్చి కా
వ్యాంగమునొట నన్యరస మారసి కూర్తురు కావ్యకర్త లీ
యంగున, వ్యాసముఖ్యకవులందులు సైతమునాత్మకార్యముల
రంగలరంగఁ గూర్చి రసరసానులు కుప్పిరి చూడవేడుకై.

ఇ. వ్యాసమహర్షి. 709 శ్లోకమున చెప్పఁబడియున్నది.

ఇ. వాస్తీకి=వసుంధరాశ్రుతి- భవుడు = భూమిచేవిని - వస్తీ కమున-పుట్టి
వర్షముగురిసి వెలివడివచ్చిపట్టియతడు, ఇతడు పుట్టలో తపస్సు చేయుచుండఁ
గా, బ్రహ్మజ్ఞ చేత నారదమహర్షివచ్చి ఆ పుట్టపైనుండి రామనామోపదేశము
చేసినందున అదిమొదలుకొని ఆ రామనామజపముచేత నే రామావతారయనకు
మునుపే మహావిష్ణుస్వరూపుడైన భవిష్యత్కథను భందోబద్ధముగా రామా
యణరూపమున మొట్టమొదట కవనమును సృష్టిచేసిన యతడు.

కృశానుః—కృశానుడు.

శ్లో॥ నరస్తుతివిధాతారో న నస్తుత ఇమేబుధైః ।

శ్లాఘనీయాఇతి కవీకా శాస్త్రాశ్చన్యో వినిదతి ॥ 868

అ. నరస్తుతివిధాతారః = నరులస్తోత్రముచేయువారైన, ఇమే=ఈకవులు
వస్తుతః=నాస్తవముగ, బుధైః=జ్ఞానులచేత, శ్లాఘనీయాః=శ్లాఘింపఁదగినవారు,
న=కారు. ఇతి=అని, కవీకా=కవులను, శాస్త్రాధ్వన్యః=శాస్త్రమార్గప్రపరతుఁ
డు, వినిదతి=నిందించుచున్నాడు.

తా. నరస్తుతిచేయు కవులను జ్ఞానులుశ్లాఘించరు. అని శాస్త్రమార్గానుసారమున
నిందించుచుండును.

క. నరస్తుతి సేసెడివానిని

నరమతి క్షితి శ్లాఘసేయ శ్ వాంఛింపఁచునాక

వరకవియునుకాక శాస్త్ర

ధ్వంతుండయి శ్లాఘసేయుకాడే? వానిన్.

విశ్వాననుః—విశ్వాననువు.

గ॥ ధనచపళ నకలపురుషసాధారణ మిదందూషణ మవివేకిభిః
కవిష్యేనకేవల మాధీయతే. 869

వ. ధనచాపల్యము గల పురుషసాకల్యమునకు సాధారణమైన

సటిష్టాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 667

యీదూషణము కేవలము నవివేకులు కవులయందె కల్పించెదరు.

యతః—ఏలంటే.

పు॥ పద్యైర్హస్తాద్యతమైస్తుపంతికవయః ప్రాయేణపుష్పిణీః
అన్యేతాన్స్తువతేవచోభిరచమత్కారైరసారైరపి
పద్యారంభణశక్త్యశక్తినిహితోభేదః కవీనాంభవ
త్యన్యేషాంచ పరం నరస్తుతికృతోదోషస్తు సార్వత్రికః॥870

అ. హస్తాద్యతమైః=అతిమనోహరములైన, పద్యైః=పద్యములతో, కవయః
=కవులు, పుష్పిణీః=రాజులను, ప్రాయేణ=బహుగా, స్తుపంతి = స్తుతించు
చున్నారు; అన్యే=ఇతరులును, అచమత్కారైః=చమత్కారికానివై, అ
సారైః=నిసారములైన, వచోభిః=వాక్కులచేత, తాన్=ఆరాజులను, స్తువ
తే=స్తుతించుచున్నారు; పద్యారంభణశక్త్యశక్తినిహితః=పద్యములారంభించుటయందలి సామర్థ్యాసామర్థ్యములందు ఏర్పడుపరిణామము, భేదః=భేదము,
కవీనాం=కవులకు, భవతి=అవుచున్నది; అన్యేషాంచ=ఇతరులకును, పరం=మి
క్కిలి, నరస్తుతికృతః=నరస్తుతివలనచేయఁబడిన, దోషస్తు=దోషమైతేనో,
సార్వత్రికః=సర్వత్రసాధారణమైనది.

తా. సత్కవులు చమత్కారిపద్యములతోఁగాని, అసత్కవులు అచమ
త్కారిపద్యములతోఁగాని నరస్తుతి చేయుచుండుదుగాని; కవనమందు సామ
ర్థ్యాసామర్థ్యము లాకవులయందే యుండినను; ఇతరులయందు ఆ నరస్తుతి
దోషమొక్కటియే సర్వసాధారణమైయుండునది.

తే. కవులు రాజుల రాజుల १ గడునుతింతు

పరులు వారలగాఱుల १ బహుచుతింతు

పద్యకృతి శక్తిని నశక్తి १ నుద్యమించు

భిదను గుణదోషములయందు १ బెద్దలెవరు ?

గ॥ క్షణమాణికృతసాదరమ్ ॥

వ. క్షణమాలోకించి సమాదరసహితంబుగ.

ప్ర॥ ప్రాచేతస వ్యాస పరాశరాద్వాః

ప్రాంచః కవీంద్రా జగదంతితాస్తే

గోష్ఠీ నవీనాపి మహాకవీనామ్

పూజ్యా గుణజ్ఞై ర్భవనోపకర్తృ ॥

871

అ. ప్రాచేతస-వ్యాస-పరాశర - ఆద్యాః=వాల్మీకి-వ్యాసులు - పరాశరులు - మొనలైన, తే=ఆ, ప్రాంచః=ప్రాచీనులైన, కవీంద్రాః = కవీశ్వరులు, జగత్ - అంతితాః=లోకులచేత - పూజింపబడినవాడు. మహాకవీనాం=మహాకవులయొక్క, గోష్ఠీ=సభ, నవీనాఽపి=క్రొత్తదైనను; భవన - ఉపకర్తృ = లోకమునకు - ఉపకారిణియై, గుణజ్ఞైః=గుణజ్ఞులచేత, పూజ్యా=పూజింపబడినది.

తా. వాల్మీకి వ్యాసపరాశరాది మహర్షులు పూర్వులు లోకపూజ్యులైన కవీశ్వరులు. ఆధునిక కవులును లోకపూజ్యులే యైనవారు.

తే. వ్యాసవాల్మీకులొద్దలొక సాగ్రహము

లెల్లఁబూజ్యులెచటి మట్టు శ లితరకవులు

నుగుణసంగ్రహములకు గ్రాహ్యు శ లగుచునుందు

భవనమున కుపకారులు శ బూజ్యులగుట.

ఇ. వ్యాసవాల్మీకులు 82 వ పుటలో.

ఇ. పరాశరమహర్షి=వసిష్ఠమహర్షి మనుమడు, శక్తిమహర్షి కొమారుడు, వ్యాసమహర్షి తండ్రి, శుకమహర్షి తాత; ఇతఁడు యమునానదిదాటుటకై పడమట పోవునపుడు ఆ దాశరాజుకూతురైన సత్యవతికి యోజన గంధిత్వము నిచ్చి చీకటికల్పించి సవ్యోగర్థమున ఆమెవలననే తనకు వ్యాసమహర్షి పుత్రుడయ్యెను.

ఇ. ప్రాచేతసుడు=వాల్మీకి - ప్రచేతస్సు నెడి ఐరుణదేవునివలన వర్షింపబడి పుట్టినవాడని లేచివచ్చినమహర్షి.

తథాహి—అటులేక దా ?

పు॥ మాఘశ్చైరోమయూరోమురరిపు రసరోభారవిస్సారవిద్యః
 శ్రీహర్షః కాళిదాసఃకవి రథ భవభూత్యాహ్వయోభోజరాజః
 శ్రీదండీ డిండిమాఖ్యశ్శ్రుతిమకుటగురు ర్భల్లటోభట్టబాణః
 ఖ్యాతాశ్చ న్యేనుబంధ్వాదయఇహకృతిభిర్విశ్వమాహ్లాదయంతి॥

దం. మాఘుఁడు, బిల్వ ణుఁడు, మయూరుఁడు, మఱొకఁడు మురారి, సా
 రవిద్యావంతుఁడైన భారవి, శ్రీహర్షుఁడు, కాళిదాసకవి, వెనుక, భవభూతిఅను
 పేరుగలవాఁడును, భోజరాజును, దండియు, డిండియఁడను పేరుగలవాఁడును,
 వేదాంతగురువును, భల్ల టుఁడును, భట్టబాణుఁడును, ఇతరులైన సుబంధ్వాదు
 లును ప్రసిద్ధులై ఇక్కడ కావ్యములచేత ప్రపంచమును సంతోషపఱచుచున్న
 సంస్కృతకవులు.

ఇ. మాఘకవి-శిశుపాలవధకావ్యకర్త, పదలావిత్యార్థ గౌరవములతోడి
 కవనకర్త.

చోరకవి=బిల్వ ణుఁడు- చౌరపంచాళికా కావ్యకర్త, యామినీ పూర్ణ
 తిలక విద్యాగురువు.

మయూరకవి=తానంధుఁడైయుండి సూర్యసిమీఁద శతకముచెప్పి కన్ను
 లుఁ బడసిన యతఁడు.

మురారికవి=అనర్థ రాసునీయ నాటకకర్త.

భారవికవి=కిరాతార్జునీయ కావ్యకర్త.

శ్రీహర్షకవి=శేషధర్మములు రచించినతఁడు.

కాళిదాసకవి = రఘువంశాదికావ్యములను, శామంతలాదినాటకములను
 రచించినకవి.

భవభూతికవి=మాలతీ మాధవీయనాటకకర్త.

భోజరాజకవి=ఇతఁడు ధారాపురమున రాజుగానుండి సరస్వతీ కంఠాభర
 ణము రచించి, కాళిదాసాదికవులను తనసభలో శ్లాఘించుకొను మన్ననఁడు.

దండికవి=కావ్యాదర్శమునకును దశమమార చరిత్రమునకునుకర్త.

వేదాంతాచార్యకవి=రంగనాథ పాదుకాసహస్ర, హయగ్రీవస్తోత్రాది గ్రంథకర్త.

భట్టబాణకవి=కాదంబరీపచన కావ్యకర్త.

సుబంధుకవి=వానపదత్త అను పచనకావ్యమునకుకర్త.

నీ. చెలఁగె మాఘుడనంగ శ శిశుపాలవధచెప్పి

చౌరపంచాళిక శ చోరుడనంగ

నర్యమశతకంబు శ సంధమయూరుండ

నర్మరాఘవమున్ మురారియనంగ

రహిభారవియనంగ శ రాతార్జునీయమున్

శ్రీహర్షుడనంగఁ దశ్చేషధర్మ

మాకాళిదాసుండు శ నారఘవంశాది

భవభూతిమాలతీ శ మాధవమును

ప్రభు భోజరాజు సరస్వతీ కంఠాభ

రణము కావ్యాదర్శమును నెదండి

వేదాంతమార్గమున్ శ వేదాంత దేశికు

లట్టికాదంబరిన్ శ భట్టబాణు

తే. డల్లవాసవదత్తాదు శ లెల్లకృతులు

నల సుబంధ్వాదులనఁ గవు శ లతీసమర్థు

లొనర నొనరించి లోకులం శ దనరఁజేసి

రిందు నిందనుకన్ సుకీర్తీందు లగుచు.

పరంతు—మఱియు.

వృత్తి ఘంపమీర్త దభావయో రసఘయోస్సాహిత్య పాండిత్యయోః

సామర్థ్యాన్య జ్యోతిష్కారకతయోస్సామాజ్యదాక్షిణ్యయోః

సటిప్వణాంధ్ర సద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాసనహితము. 671.

ఔదార్యప్రియవాదయోశ్చ కథయం త్యచార్యవిజ్ఞానయోః
సామానాధికరణ్యమేవవిబుధోత్తంసప్రశంసాస్పదమ్ || 878

అ. అనఘయోః=సిద్ధోషములైన, సంపత్ నిర్దభావయోః=సంపదకును
అహంకారరాహిత్యమునకును, సాహిత్యపాండిత్యయోః=భాషాజ్ఞానమునకును
విద్యత్త్యమునకును, సామర్థాన్యజనోపకారకతయోః=సమర్థతకును ఇతరుల కుప
కారముచేయుటకును, సామ్రాజ్యదాక్షిణ్యయోః=చక్రవర్తిత్వమునకును దాక్షి
ణ్యమునకును, ఔదార్యప్రియవాదయోః = దాతృత్వమునకును ప్రియముగా
వచించుటకును, ఆచార్యవిజ్ఞానయోశ్చ = ఆచార్యులకును విశేషజ్ఞానులకును,
విబుధోత్తంసప్రశంసాస్పదం = పండితశ్రేష్ఠుల పొగడికలకు ఆధారమైన, సా
మాన్యాధికరణ్యమేవ=సమానస్థానమగుట నే, కథయంతి=చెప్పుచున్నారు.

తా. సంపదతో గర్వములేకుండుటయును, భాషాజ్ఞానముతో పాండిత్య
మును, అన్నిట సమర్థత్వముతో అన్యుల కుపకారముచేయుటయును, తన
కున్న చక్రవర్తిత్వముతో పరులయందు దాక్షిణ్యమును, తనకున్న దాతృత్వ
ముతో పరులయందు ప్రియముపలుకుటయును, తనకున్న ఆచార్యత్వముతో
తనకు విశేషజ్ఞానమును సమానగుణములు అని చెప్పుచుందురు.

సీ. మదమిచ్చుసిరిని నిర్దదతతో సాహిత్య
మాత్రముకొబండిత్య శ మహిమతోడ
సామర్థ్యమును నన్యరజనతోపకృతితోడఁ
బ్రభుత్వనుదాక్షిణ్య శ పరతతోడ
నౌదార్యమునుబిగ్గయ శ వాదముతోడను
నాచార్యతను జ్ఞాతృ శ తాస్థతోడఁ
గవనధోరణిని లా శ క్షణికతతోడను
వినతి మహాన్నతి శ విధముతోడఁ

తే. జేర్చిసహవాసనంస్థితి శ కూర్చివానిఁ
దనరఁజేసెడిచాతురి శ యనఘులైన

యలఘులకుఁగాక తమయందె శ్రీ యందగిలఁగఁ

జేసికొననేరికయిన నీ శ్రీ వాసికలదె ?

ఇదంచావధేయం—ఇదియుఁ దెలియునదియ.

వృ॥ప్రణతచరణరేణు విష్ణుచిత్తై

శతమథన సరసౌ మునిస్సభూతః ।

మధురకవి రితోఽపరేచ ధన్యాః

కతి నపునంతి జగంతి సూక్తిపూరైః ॥

874

అ. ప్రణతచరణరేణువిష్ణుచిత్తై=భక్తాంఘ్రిరేణులును విష్ణుచిత్తులును, శతమథనసరసౌ=శతగోవులును సగోమోగులును, సః=ఆ, భూతఃమునిః=భూతయోగులును, మధురకవిః=మధురకవులును, ఇతః=వీరికంటె, అపరేచ=ఇతరులును, ధన్యాః=కృతార్థులు, కతి=కొందఱు, జగంతి=లోకములను, సూక్తిపూరైః=శ్రీసూక్తిసమూహములచేత, నపునంతి=పావనపఱచరా?

తా. తొండరడిప్పొడియాళ్వార్లును, పెరియాళ్వార్లును, నమ్మెయాళ్వార్లును, పాయ్గైయాళ్వార్లును, పూదత్తాళ్వార్లును, మధురకవియాళ్వార్లును, మఱియితరులైన యాళ్వార్లును తమ శ్రీసూక్తులచేత ఈలోకమును పావనపఱచుచున్నారుకదా ?

సీ. ప్లాబోధికిసూక్తిశ్రీ పాళికారంగేశు

పయి రచించినభక్త శ్రీ పదరజుండు

సుప్రకాశకముల శ్రీ సువచస్సుల నవిద్య

తమ మడంచినకలి శ్రీ ధ్వంసకుండు

గురుముఖాధ్యయనమే శ్రీ యరయ కశేపము

లేవ్దముల్వల్కిన శ్రీ విష్ణుచిత్తుఁ

డకలంకకవి గాయ శ్రీ కావలీసార్వభౌ

ముఁడుమునివాహన శ్రీ స్ఫుటయశుండు

సటిష్ఠాన్ద్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 673.

బ్రహ్మసంహిత జగ శ త్ప్రచురముచేయ స
హస్రశాఖగఁజేసి శ నలశతారి
యాశతారాతివా శ గ్వ్యసముమాధుర్య
కావ్యముజేసిన శ కవివరుండు
నలరంగ ననుదిన శ మలరంగ యాత్రులఁ
బురినినేలు కులశేఖర విభుండు
నామహీసార పురరాధీశుఁ డౌ భక్తి
సారాహ్వయుండు సర్వ శ నూరినుతుండు
కాంచీపురంబునఁ శ గాంచనాంబుజమున
జనియించినట్టి కా శ సారయోగి
మల్లాపురంబున శ మాధవీ సుమమున
భూతాఖ్యఁ దోచిన శ బుధనుతుండు
మాయూరపురమున శ మహిత కై రవమున
మహాదాఖ్యఁదోచిన శ మహిమశాలి
ఆముక్తమూర్తద శ యై తిరుప్పావును
తిరు మొట్టి తీర్చిన శ సిరయశస్క
శ్రీభాష్యము మొదలు శ శోభిల్లుగ్రంథము
లానతిచ్చి నల రామానుజ ముని
మహితత్రయీకంఠ శ మంగళసూత్రమా
సూక్తులవెలయు శ్రీవత్సచిహ్నుఁ

తే. డమలమేధావి మహిమల శ నవని మీటి
మాణులేక య నేకులు శ మానితాత్మ
లతుల కవితాధురంధర శ కృతులఁగృతులు
భవనములఁ బావనము నేయు శ స్ఫురణనుండు.

ఇ. శతమథనులు=శతారి-వీరు పాండ్యదేశమున తామ్రపట్టి తీరమున కురు కాపురియందు విష్వక్సేనాంశమున కారిమార్గవలన ఉదయనంగేయార్కు అవతరించి, తింత్రణిమాలమున నివసించి, విష్వక్సేనులే ఆచార్యులై, భగవద్విషమును తిరువాయిమొట్టి మొదలైన ద్రావిడప్రబంధములను పాడి; ఐడతిరుమలె, తెత్తిరుమలె మొదలైన దివ్యదేశములను మంగళాశాసనము చేసిన నమ్మెయాళ్వార్లు.

ఇ. మధురకవులు = శ్రీశతగోపులశిష్యులు— వీరు పాండ్యదేశ తామ్రపట్టి తీరమున తిరుక్కోళూరున పరివర్తజాంశమున అవతరించి, తమ యాచార్యులైన నమ్మెయాళ్వార్ల విషయమై కణ్ణినుణ్ శిరుత్తాంబును పాడిన మధురకవి యాళ్వార్లు.

ఇ. విష్ణుచిత్తులు=వీరు పాండ్యదేశమున శ్రీవిల్లిపుత్తూరున వైన తేయాంశమున ముకుందార్కులవలన పద్మయమ్మెగూరున కవతరించి, సేనమొదలియాళ్వార్లై ఆచార్యులై తిరుప్పల్లాండు పెరియాళ్వార్ తిరుమొట్టినిఱ పాడి; తెత్తిమధురై ఐడమధురై మొదలైన దివ్యదేశములను మంగళాశాసనము చేసిన పెరియాళ్వార్లు.

ఇ. భక్తాంఘ్రిరేణులు=వీరు చోళదేశమున కావేరీతీరమున మండం కుడిని వనమాలాంశమున అవతరించి, సేనమొదలియాళ్వార్లై ఆచార్యులై శ్రీరంగమున నె నివసించి; తిరుప్పల్లి యొలుచ్చి, తిరువూలైయుపాడి, నంబెరుమాళ్ సన్నిధిని మంగళాశాసనము చేసిన తొండరడిప్పాడియాళ్వార్లు.

ఇ. కులశేఖరాళ్వారు— వీరు కేరళదేశమున తిరువంజిక్కళమున కాన్తు భాంశమున కేరలాజుకు అవతరించిన, సేనముదలియాళ్వారి ఆచార్యులై ముకుందమాలైయు, పెరుమాళ్ తిరుమొట్టియు పాడి; తిరుమలె, అత్తిగర్ తిరుమలె నంబెరుమాళ్ సన్నిధి మొదలైన దివ్యదేశములు మంగళాశాసనము చేసిన కులశేఖరప్పెరుమాళ్.

ఇ. మునివాహనులు—వీరు చోళదేశమున కావేరీతీరమున పరయూరిలో శ్రీవత్సాంశమున వరిపైరున అయోనిజులై అవతరించి, సేనముదలియాళ్వారి ఆచ

ర్యులై, అమలనాథస్విరాజ్ పాడి, తిరువరంగం, తిరుమలయును మంగళాశాసనముచేసిన తిరుప్పాణియాళ్వార్.

ఇ. కలిధ్వంసములు—వీరు చోళదేశమున కావేరీ సాగర సంగమమున తిరుక్కుడైయలూరున శాన్తాంశమున అవతరించి, సేవమొనరియాళ్వార్లై ఆచార్యులై నిత్య తిదీయారాధనపరులై, తిరుక్కురుందాండకం తిరునెడుందాండకం మొదలైనవి పాడి, తంజమామణి, పంజుళాంజోలై మొదలైన దివ్యదేశములు మంగళాశాసనములు చేసిన తిరుమంగైయాళ్వార్లు.

ఇ. సరోయోగి—వీరు తొండమండలముతోడి కాంచీపురమున పొత్తామరైపాయిగలో పాంచజన్యాంశమున అవతరించి, వైయంశకళి అను మొదలిరుపందాది పాడి కోవెలై, పెరుమాళ్ కోవెలై, తిరుమల, తిరుక్కోవలూర్దివ్యదేశములు మంగళాశాసనముచేసిన పాయ్మంగైయాళ్వార్లు.

ఇ. భూతయోగి—వీరు తొండమండలముతోడి సముద్రతీరమున మల్లాపురమనెడి తిరుక్కుడలెయందు కామోదక్యంశమున అవతరించి, అంబేదకళి అను రెండవతిరునందాదిపాడి, కోవిల్, తిరుమలై, తిరుక్కుడల్వలై, తిరుక్కోవలూర్దివ్యదేశములు మంగళాశాసనముచేసిన పూదత్తాళ్వార్లు.

ఇ. మహదాప్వయులు—వీరు మయూరపురమున మైలాపురమున మణిక్వైరవికూపముందు రత్నోత్పలమున నందకాంశమున అవతరించి, తిరుక్కుండైకో అను మూనాంతిరుపందాది పాడి, కోయిల్, తిరుమలై, తిరువల్లిక్కేణి, తిరుక్కోవలూర్దివ్యదేశములు మంగళాశాసనముచేసిన పేయాళ్వార్లు.

ఇ. భక్తి సారులు—వీరు పూవిరుందమల్లికి=పూనమల్లికి పశ్చిమమున తిరుమట్టికిలో సుదర్శనాంశమున కనకాంగి భార్గవయుషలకు పుత్రులై అవతరించి, నాలాం=నాన్దుకొత్తిరుపందాది, తిరుచ్చంపవిరుత్తముపాడి, పంచకోక్తిమయవిగ్రహులై=కోయిల్, తిరుమలై, తిరువల్లిక్కేణి, తిరుక్కోండందె, తిరుప్పేర్, అంబిల్, కప్పిసలం, తిరుపూరకం, తిరుప్పాడకం, తిరువెంకాడు దివ్యదేశములు మంగళాశాసనము చేసిన తిరుమట్టికియాళ్వార్లు.

. ఆండాళు=కోదేనాయకి. ఈమె శ్రీవిల్లిపుత్తూరిలో పెరియాళ్వారి తిరు

సందవనమున తిరుత్తొళాయిక్రింద భూదేవ్యంశమున అవతరించి, పెరియాళ్వారి యొద్ద పెరిగి, తిరుప్పావు, నాచ్చియార్ తిరుమొత్తిపాడి ; తిరువాయ్ప్పాడి, తిరుప్పార్క్కడల్ మొదలైనదివ్యదేశములు మంగళాశాసనముచేసిన చూడిక్కొడుత్తనాచ్చియార్.

ఇ. రామానుజమునులు — వీరు తుండీరమండలమున శ్రీపెరుంబూదూరున ఆనూరివంశమున ఆదిశేషాంశమున కాంతిమతీ శేకవదీక్షీతుల పుత్రులై శ్రీభావ్యగీతాభావ్య, వేదాంతసార, వేదాంతదీప, వేదాంతసంగ్రహ, గద్యత్రయ ద్యనేక గ్రంథములు సాయించి; కోవెలె, పెరుమాళ్ కోవెలె, తిరుమలై, తిరు నారాయణపురం, గరుడాచల సింహాచల శ్రీకూర్మ పురుషోత్తమ బదరికాశ్రమ నైమిశారణ్య సాలగ్రామాది దివ్యదేశములు మంగళాశాసనముచేసిన ఇల్లయ్యళ్వార్లు.

ఇ. శ్రీవత్సచిహ్నులు — వీరు తొండమండలమున కూరములనెడి అగ్రహారమున అనంతలవలన పెరుందేవీనాయకికి శ్రీరామాంశమున పుత్రులై అవతరించి; వరదరాజ స్తవ, సుందరబాహు స్తవ, అతిమానుష స్తవ, శ్రీవైకుంఠ స్తవ, శ్రీస్తవములు అనుపంచ స్తవములును, యమకరత్నాకర గద్యత్రయవ్యాఖ్యానాదులును, వేదవిద్యాకంఠమునకు మంగళసూత్రమువలెచేసి, సదా శ్రీమద్రామానుజమునుల తిరువడిగళే సగోత్రముగ ఆత్మోజ్జీవనముగ ఆశ్రయించి సదాధారకపోషక భోగ్యభాగ్యముగ ఆనందించుకొనుచున్న కూరత్తాళ్వార్లు.

తార్కికవర్ణనము.

ఇ. తార్కికులు = తర్కశాస్త్ర వేత్తలు, తర్కము - ప్రత్యక్షానుమానోపమాన శబ్దములనెడి ప్రమాణములును, ద్రవ్య గుణ కర్మ సామాన్య విశేష సమ వాయాభావము లనెడి పదార్థమును జెప్పనది.

కృతానుః — కృతానువు.

గ|| పురతో విమానం ప్రస్థాప్య పార్శ్వతో దృష్ట్వా || 875
వ. పురస్థలంబున విమానముపటిపి పార్శ్వంబు పరికించి.

• సటిష్ఠాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 677

X॥ పశ్య? ఏతా నాగహిణః పురుషాన్ యవ తే వ్యర్థమేవ న్యా
యగ్రంథ సంతత చింతనేన విశ్రామ్యంతి ॥ 876

వ. పరికింపుము ? ఖీరలాగహులై వ్యర్థముగనె యర్థశాస్త్ర
మును సంతతముం జింతనముం జేయుచు బడలిక పడుచు
న్నవారు.

తథాహి — అట్లేకద ?

వృ॥ కర్క బ్రహ్మవిచారణాం విజహతో భోగాపవర్గప్రదామ్
ఘోషంకంచన కంఠశోషఫలకం కుర్వం త్యమితార్కికాః
ప్రత్యక్షం నపునాతి నాపహర తే పాపాని పీలుచ్ఛటా
వ్యాప్తి ర్నావతి నైవచాత్యనుమితి ర్నో పక్షతా రక్షతి ॥

అ. అమితార్కికాః = ఈ తార్కికులు, భోగాపవర్గప్రదామ్ = భోగమునకై
స్వర్గమునిచ్చునట్టి, కర్కబ్రహ్మవిచారణాం = కర్కవిచారణమైన మీమాంసాశాస్త్ర
మును బ్రహ్మవిచారణమైన వేదాంతశాస్త్రమును, విజహతః = విడుచుచుండు
వారై, కంచన = కొంచెమే, కంఠశోషఫలకం = కంఠశోషమే ఫలముగాఁగల,
ఘోషం = ధ్వనిని, కుర్వంతి = చేయుచున్నారు. ప్రత్యక్షం = ప్రత్యక్షప్రమాణము,
నపునాతి = రక్షించదు; పీలుచ్ఛటా = పరమాణురాశి, పాపాని = పాపములను,
నాపహరతే = అపహరించదు; వ్యాప్తిః = వ్యాప్తిప్రమాణము, న అవతి = రక్షిం
పదు; అనుమితిః = అనుమానప్రమాణము, నైవపాతి = రక్షింపనేరక్షింపదు;
పక్షతా = పక్షతయును, నోరక్షతి = రక్షింపదు.

తా. ఈ తార్కికులు కర్కసువిచారణచేయు భోగమునిచ్చు మీమాంసనుకొ,
బ్రహ్మను విచారణచేయు ముక్తినిచ్చు వేదాంతమునకొ విడిచి, ఘోషించి
ఘోషించి కంఠశోష చేసికొనుచుందురు ; ఆతర్కభేదములలోని ప్రత్యక్షపర
మాణవ్యాప్త్యనుమితిపక్షతాదిప్రమాణములు వీరి నేమికాపాడబోవుచున్నవి?
తే. ఎచ్చుభోగము నపవర్గ శ మిచ్చునట్టి

దేని మీమాంస వేదాంత శ మెదల వదలి

తార్కికులు వీరు ఘోషించెదరు మఱింత
వ్యాప్తి ప్రత్యక్ష పక్షతారద్యములు విడక.

కించ—మఱియు.

వృ॥ హేతుః కించ విశిష్ట ధీ రినుమితౌ నజ్ఞానయుగ్మం మరుత్
వాచోనేతిచ మోహవాద ముఖగానై యాయీకాశ్చేద్బుధాః
మేషస్యాండమియత్పలం బలిభుజో దంతాః కియంత స్తథే
త్యేనం సంతత చింతనై శ్శృమజుషో నన్యుః కథం పండితాః ॥

అ. కించ=మఱియు, అనుమితౌ=అనుమానమందు, విశిష్టధీః=విశేషించిన
దానియందలి తలంపు, హేతుః=కారణము; జ్ఞానయుగ్మం = ఇదియని తెలిసి
కొనుటైన అదియని తెలిసికొనుటైన అచరెండును, నహేతుః=హేతువుకాదు;
మరుత్=చ=గాలియును, నత్వాచః = చర్మసంబంధమైనదికాదు; ఇతి=అని,
మోహవాదముఖరాః=అజ్ఞానముతో వాదించుటయందు నోరు వాగచుచ్చ,
నై యాయీకాః=తార్కికులు, బుధాశ్చేత్=పండితులైనయెడల; మేషస్య =
మేకయొక్క, అండం=విత్తు, ఇయత్పలం=ఇన్నిపలాలుకలది; తథా=అట్లు,
బలిభుజః = కాకియొక్క, దంతాః = చండ్లు, కియంతః=ఎన్ని; ఇతి నీవం=అని
ఇట్లు, సంతత చింతనై = ఎప్పుడును చింతించుటచేత, శ్రమజుషః = శ్రమ
పడువారు, కథం=ఎట్లు, పండితాః=పండితులు, నన్యుః=కారు.

తా. కొండనుగని నిప్పున్నదని యనుమానపడునపుడు అందు పొగను హే
తు ఐనవచ్చునుగాని; లేనిపొగనుగాని నిప్పునుగాని హేతువనరాదు. గాలి మన
యొంటిలోఁ దగిలినపుడు తెలిసికొందురుగాని; ఆగాలికి మనచర్మము హేతువు
కాకున్నను; హేతువుగా నెంచుకొను మోసగుణముతో నోరువాగించి వాది
చెడి యీ తార్కికులు జ్ఞానవంతులే యగుదురు? మేకలయందానిన్నిపలాలు,
కాకులపండ్లిన్ని, అని యెంచుకొనుటయందలి శ్రమకలవాకే యగుదురనుట.

సీ. పర్యవశం బిది వహ్ని ర్ వర్షినదా? యను

ననుమిత్యందు ర్ ధూమాదిబుద్ధి

హేతువుగాని; వరహిష్ణివ్యాప్య ధూమము
 ధూమవద్వహ్నియఁ ॥ దోయికాదు
 గంధవాహంబు త్వరగ్రాహ్యంబు గాదను
 మోదంబుతో వాద ॥ ముఖరులైన
 నై యాయకుల్వీరె ॥ నై జపండితులైన
 ధారుణిబండితు ॥ ల్గారె నుండ్లి ?

తే. మేషముల యండముల పలాశలీపదంశ
 మైనఁ గొఱలేక యిచ్చియే ॥ యనుచునుఱియుఁ
 గాకిపండ్లును నిన్నియే ॥ కలుగుననుచు
 సంతతంబును జింతించు ॥ శ్రమగలారు.

గ॥ విశిష్య చైతన్య శుష్కతార్కికస్యరీతి ర్వివేకినా మపహాసా
 స్పదమ్ ॥ 879

ప. విశేషించి వీరి శుష్కతార్కికరీతి వివేకుల యపహాసమున
 కాస్పదమై యున్నయవి.

[శుష్కతావత్ — వినుము ?

వృ॥ నజిఘ్రత్యామ్నాయం స్పృశతి న తదంగా న్యపి సక్ష్మత్
 పురాణం నాధీతే నగణయతి కించ స్తృతిగణమ్
 నదన్ శుష్కం తర్కం పరపరిభవార్థోక్తిభిరసా
 నయత్యాయుస్సర్వం నిహిత పరలోకార్థయతనః ॥ 880

అ. నిహితపరలోకార్థయతనః = విడువబడిన పరలోకనిమిత్తమైన యత్నము
 కల, అసా = ఈ తార్కికుఁడు, ఆమ్నాయం = వేదమును, నజిఘ్రతి = వాసనయైనఁ
 జూడఁడు; తదంగాన్యపి = ఆవేదాంగములైన, నస్పృశతి = అంటఁడు; సక్ష్మత్ =
 ఒకప్పుడును, పురాణం = పురాణమును, నాధీతే = చదువఁడు; స్తృతిగణం = స్మృతి
 సమూహమును, కించ = కొంతయైన, నగణయతి = ఎంచఁడు; పరపరిభవార్థోక్తి

5

భిః=పరులను అవమానపఱచుటే ఫలముగాఁ గలమాటలచేత, శుష్కం=నిష్ఫలమైన, తర్కం=తర్కమును, వదక=వచించుచు, ఆయుః=ఆయుస్సు, పర్వం=అంతయు, నయతి=కడపుచున్నాఁడు.

తా. ఈతార్కికుఁడు పరలోకనిమిత్తము ఏయత్నము చేయనివాఁడై వేదముగాని, దానియంగముగాని, పురాణముగాని, స్మృతియైనఁగాని పలుకక, పరులను పరిభవించుటకై నిష్ఫలమైనతర్కమునే పలుకుచు, తన ఆయుస్సంతయు కడపుకొనుచున్నాఁడు.

సీ. ఆమ్నాయగంధంబు శ్రీ నరసిమూర్తిగొనరు త

దంగవిశేషంబు శ్రీ నంటికొనరు

కొండ్లొక్కతఱినేని శ్రీ కొనరుపురాణంబు

నొక్కస్మృతిగాని శ్రీ లెక్కగొనరు

మీమాంసయందొక శ్రీ నామాంశ మేనివా

కొన రొకవడికేని శ్రీ కోరి యిటులు

తద్వేద వేదాంగ శ్రీ తత్పురాణస్మృతి

మీమాంసలేమేని శ్రీ మీఱకున్న

తే. నిటుల శుష్కంబు తర్కంబై శ్రీ చూల గతిని

బరస చేయుచుఁ బరులను శ్రీ బరిభవించు

నుక్తులనె యుక్తులనె నిజానీయువును గడపు

చింతయేనియుఁ బరలోక శ్రీ చింతికొనరు.

ఇ. ఆమ్నాయము=వేదము - ఋగ్యజుస్సామాధర్వణములు-4.

తదంగములు=వేదాంగములు - శిక్షా, వ్యాకరణ, ఛందో, నిర్మితి, జ్యోతిష కల్పములు. . ౮.

పురాణములు=స్మృతి, ప్రతిస్మృతి, మన్వంతర, వంశ, వంశానుచరిత లక్షణములు. అవి-బ్రాహ్మ, పాద్మ, శైవ, వైష్ణవ, కూర్మ, మాత్స్య, లైంగ

స్కాంద, గారుడ, వామన, వారాహ, భాగవత, నారదీ, యాగ్నీయ, మార్కండేయ, భవిష్య, ద్వీపకావర్త, బ్రహ్మాండములు-18.

స్వృతులు=వేదార్థప్రతిపాదక ధర్మశాస్త్రములు. అవి - మను, బృహస్పతి, దక్ష, గౌతమ, యమాంగీరస, యాజ్ఞవల్క్య, ప్రచేత, శ్వాతాతప, పరాశర, సంవర్త, జౌతనస, శంఖ, లిఖి, తాత్రేయ, విష్ణ్వపస్తంబ, వారీతిస్త్రుతులు. మీమాంస=వేదార్థన్యాయశాస్త్రము. ఇది - పూర్వమీమాంస = కర్మకాండము, ఉత్తరమీమాంస=బ్రహ్మకాండము అని 2 విధములు.

అపిచ—మఱియు.

వృ|| ప్రయత్నే రస్తోక్తైః పరిచిత కుతర్క ప్రకరణాః

పరంవాచోవశ్యాత్ కతిపయపదాఘాత్ విదధతిః

సభాయాం వాచాటాశ్చ్యుతికటు రటంతో ఘటపటాన్

నలజ్జంతే మందాస్వయ మపితు జిహేతి విబుధః || 881

అ. అస్తోక్తైః=విస్తారములైన, ప్రయత్నే=ప్రయత్నములతో, పరిచిత కుతర్కప్రకరణాః=అభ్యసింపబడిన కుత్సితతర్కమందలి భాగములుకలవారై, కతిపయపదాఘాత్=కొన్ని పదసమూహములను, వాచః=నోటికి, పరం = మిక్కిలి, వశ్యాత్=శతములుగా, విదధతిః=చేయువారై, వాచాటాః = ఎదురుపోతులైన, మందాః=ఈ మూఢతార్కికులు, సభాయాం=సభలో, ఘటపటాన్=ఘటపటశబ్దములను, శుతికటు=కర్ణకలోరముగా, రటంతః=నదురువారై, స్వయం=తాముగా, నలజ్జంతే=సిగ్గుపడరు; అపితు=అయినను, విబుధః=జ్ఞానవంతుఁడు, జిహేతి=సిగ్గుపడుచున్నాఁడు.

తా. బహుప్రయత్నముతో ఆ కుతర్కప్రకరణములు కొన్ని పరిచయముచేసి వానిలోని కొన్నిపదాలు తమనోట పదురుకొనుచు సభలోఁగూడ సిగ్గు పడని యీ తార్కికులు చెవికి గడుసుగా ఆ ఘటపటాదిశబ్దములనే వాఁగుచుండుదురుగాని, అందు జ్ఞానవంతుఁ డెవఁడైన నొకఁడు సిగ్గుపడుచుండును.

తే కరము పఠియించి తర్క ప్రకరణములఁ బ

దంబులటు కొన్ని కంఠపాఠంబు చేసి

కర్ణకటువుగఁ బలుకుదు ర్ టటపటములే
లజ్జపక్షఁబోరు వీ, రొజ్జె ర్ లజ్జపక్షుడు.

విశ్వాసము:—విశ్వాసమువు.

గ॥ నయస్య ? వివిధోపాయ విధాయకాన్ నై యాయుకాన్
మావమంస్థాః ॥ 882

వ. సఖా ! సకలోపాయములకున్ సంవిధాయకులగు నీరల సన్నా
నింపు మవమానింపకు ?

శృణుతావత్ — వినుము ?

పు॥ మోహం రుణద్ధి విమలీకురు తే చబుద్ధిమ్
సూతేచ సంస్కృతపద వ్యవహార శక్తిమ్
శాస్త్రాంత రాభ్యసన యోగ్యతావ్యవస్థా
తర్కశ్రమో నతను తే కిమహోపకారమ్ ॥ 883

అ. తర్కశ్రమః=తర్క శాస్త్రముంచలి శ్రమము, మోహం=బుద్ధిమాంద్యమును, రుణద్ధి=నివారించుచున్నది; బుద్ధిం=బుద్ధిని, విమలీకురుతే=పరిశుద్ధపఱచుచున్నది. సంస్కృతపదవ్యవహారశక్తిం= సంస్కృతపదములందు వ్యవహరించుశక్తిని, సూతే=పుట్టించుచున్నది. శాస్త్రాంతరాభ్యసనయోగ్యతావ్యవస్థా=వేఱుకాస్త్రముల నభ్యసించుటయందు అత్యంతయోగ్యనిఁగా, వ్యవస్థా=స్వప్రపఱచుచున్నది. ఇహ=ఇక్కడ, కిం=ఏమి ? ఉపకారం=ఉపకారమును, నతనుతే=చేయదు ?

తా. తర్కశాస్త్రమును అభ్యాసముచేసెడి శ్రమము బుద్ధిమాంద్యమును మాన్చి, స్వబుద్ధిని నిర్మలపఱచి, సంస్కృతభాష వ్యవహరించు శక్తినిచ్చి, వేఱువేఱు వ్యాకరణాదిశాస్త్రములనుకూడ అభ్యసించుశక్తిని నిచ్చుచున్నది. ఇట్టియుపకారము చేయలేదా ?

తే. బుద్ధిమాలిన్య ముడిపి వై ర్ శమ్యమిడును
సంస్కృతంబున వ్యవహార ర్ శక్తినిడును

సటిష్ఠాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 683

మఱియు శాస్త్రాంతరాభ్యాస ి మహిమనిడును
ఇటులు తర్కపరిశ్రమ ి మేదియిడదు ?

తథాహి—అట్లేకద ?

వృ॥ ప్రాయః కావ్యైర్వర్గమితవయసః పాణినీయాంబురాశేః

పారజ్ఞన్యో పృథగ్లితన్యాయశాస్త్రస్య పుంసః

వాదారంభే వదితుమనసో వాక్యమేకం సభాయాం

ప్రహ్వో జిహ్వో భవతి కియతీం పశ్య? కష్టా మవస్థామ్ ॥884

అ. కావ్యైః=కావ్యములచేత, గమితవయసః = జరిగిపోయిన వియస్సుకల
వాడును, పాణినీయాంబురాశేః = పాణినీయ వ్యాకరణమనెడు సముద్రము
యొక్క, పారజ్ఞన్యోపి=గట్టెక్కినవాడయ్యును, సభాయాం= సభయందు,
వాదారంభే=వాదమునకు ఆరంభించుటయందె, ఏకంవాక్యం=ఒకమాటను, విది
తుమనసః=చెప్పటకు మనస్సుకలవాడును, అపరికలితన్యాయశాస్త్రస్య=చ
క్కఁగాఅభ్యసించబడని తర్కశాస్త్రముకలవాడనైన, పుంసః=పురుషునికి,
జిహ్వో=నాలుక, ప్రియః=బహుగా, ప్రహ్వో = అణగినది, భవతి=అగుచు
న్నది. కియతీం= ఎంతమాత్రము? కష్టాం=కష్టమైన, అవస్థాం=స్థితిని, పశ్య=
చూడుమా ?

తా. కావ్యములు చదివి, పాణినీయవ్యాకరణమును కడవఱకుచదివియు,
తర్కశాస్త్రమును చక్కఁగాచదువక సభలోవాదించుటకు నోరు తెగ్గిపోఁగా
తొక్కికుని యవసయొట్టిదియో ? చూడు ?

తే. కావ్యములచేతఁ బ్రాయంబు ి కడచియైనఁ

పాణినీయాభిపారంబు ి పడసియైన

ననధిగతతర్కు నేమైన ి నడుగునవుడు

జిహ్వ ప్రహ్వయా దురవస్థ ి చెప్పనగునె ?

కింబహునా— విశేషమేల ?

వృ॥ అపరిక్షిత లక్షణప్రమాణై

రపరామృష్టపదార్థ సార్థతత్వైః
అవశీకృతజైత్రయుక్తిజాలైః
రలమేతై రసధీతతర్కవిద్యైః ॥

885

అ. అపరీక్షితలక్షణప్రమాణైః = పరీక్షింపఁబడని అసాధారణలక్షణములే ప్రమాణములుగాఁగలవారును, అపరామృష్టపదార్థసార్థతత్వైః = పరామర్శింపఁబడని ద్రవ్యాది పదార్థముల సమాహముయొక్క నిజస్థితులు కలవారును, అవశీకృతజైత్రయుక్తిజాలైః = వశపఱచుకొనఁబడని జయశీలములైన యుక్తి సమాహముకలవారును, అసధీతతర్కవిద్యైః = చదువఁబడని తర్కశాస్త్రము కలవారునైన, ఏతైః = ఈ తార్కికులతో, అలం = చాలును.

తా. తర్కశాస్త్రముచదువక, దానిలక్షణములైన ప్రత్యక్షాదిప్రమాణములును, దానియందలి ద్రవ్యగుణకర్మాది పదార్థతత్వములును తెలియుక, తమయుక్తులు జయశీలములని తలంచుకొనుచుండు నీ మాధ తార్కికులతో పనియేమి ?

ఆ. లక్షణప్రమాణరలక్షకుల్లాక, ప

దార్థసార్థతత్వై రమరయలేక

జయదశీలయుక్తి రశాలులుం గానియీ

తార్కికులను మనకుఁ రదలఁపనేల ?

నిరూప్య—నిరూపించి.

శ్లో॥ అద్భుత స్తర్కపాథోధి రగాథోమన్య వర్ధకః

అక్షపాదోఽతమస్పృష్ట స్త్వకలంకః కలానిధిః ॥ 886

ఆ. అతమస్పృష్టః = రాహువు చేతను-చీడకటిచేతను-అజ్ఞానిచేతను అంటఁబడినవాఁడు కానివాఁడును, అక్షపాదః = ఇంద్రియములు కిరణములుగాఁగలవాఁడును, (నేత్రేంద్రియము పాపమందుకలవాఁడగు గౌతమమహర్షి) అకలంకః = నిష్కళంకుఁడు - నిశోషియునై, కలానిధిః = చంద్రుఁడు-విద్యాసముద్రుఁడు, యన్యః = ఏనముద్రమునకు, వర్ధకః = వృద్ధిపఱచువాఁడో ? అగాధః = దురపగాహమైన, తర్కపాథోధిః = అతర్కమనుఁసముద్రము, అద్భుతః = ఆశ్చర్యకరము ?

తా. ఇంద్రియములే కిరణములై రాహు వంటక కళంకములేని చంద్రుఁడు నముద్రసును వర్ధిలఁజేయుచుండునట్లు నేత్రేంద్రియము పాదమందును గలిగి అజ్ఞానములేక నిద్రింపియైన గౌతమమహర్షి యీ తర్కమును వర్ధిలఁజేయు చుండును. కాబట్టి యీ తర్క సముద్రము ఆశ్చర్యకరము.

తే. అక్షపాదుఁడు ప్రక్షిప్త దక్షతముఁడు
తనకు వర్ధకుఁ డకళంకుఁడును గళా ని
ధానమగునట్టి సయవార్షిఁ దానమిది, మ
హద్భుతంబె యగాధాత్మమవుట నపుర ?

ఇ. అక్షపాదుఁడు = గౌతమర్షి. ఈయన శతానందునితండ్రి, కృపాచా-
ర్యుల - తాత.

టి. ప్రక్షిప్తపక్షతముఁడు = ఎగరఁగొట్టఁబడిన అంధకారము = రాహువు -
అజ్ఞానము కలవాఁడు.

ఇ. కళలు = పోడకళలు. ఇవి - పున్నమ అమావాస్యలయందు ఎక్కువ
తిక్కువగనుండు చంద్రకళలు.

ఇ చతుర్దశకళలు = చతుర్వేదములు, షడంగములు, పురాణ, తర్క, ధర్మ,
మిమాంసాశాస్త్రములు.

గ|| పునరాలోచ్యనశ్లాఘమ్ ||

వ. మఱల నాలోచించి శ్లాఘించి.

వృ|| జ్ఞానాబ్ధి రక్షచరణః కణభక్షకశ్చ

శ్రీ పక్షిలోపే ప్రియదయన సుచవర్ధమానః

గంగేశ్వర శృశధరో బహవశ్చ నవ్యాః

గ్రంథైర్నిరుంధత ఇమే హృదయాంధకారమ్ || 887

అ. జ్ఞానాబ్ధి = జ్ఞానసముద్రుడైన, అక్షచరణః = గౌతముఁడును, కణభక్ష
కశ్చ = కణాదుఁడును, శ్రీపక్షిలోపే = పక్షిలుఁడును, ఉదయనః = ఉదయనుఁ
డును, సుచ వర్ధమానః = ఆ వర్ధమానుఁడును, గంగేశ్వరః = గంగేశ్వరుఁడును, శశ

ధరః=శశధరుఁడును, బహుః=అ నేమలైన, నవ్యాశ్చ=నూతనులునైన, ఇమే=ఈ తార్కికులు, గ్రంథైః=తమగ్రంథములచేత, హృదయాంధకారం=ఇతరుల హృదయములందలి అజ్ఞానాంధకారమున, నిరుంధతే=పరిహరించుచున్నారు.

సీ. న్యాయసూత్రమనంగ శీ నర్థశాస్త్రమునకుం

గర్తయక్షపదుండు శీ గౌతముండు

తానువై శేషిక శీ దర్శనకర్తయే

కనఁగ భిన్నమతుండు శీ కణభుజుండు

కుసుమాంజలియనంగ శీ నసమానమాగ్రంథ

ముదయింపఁగర్తతా శీ నుదయనుండు

ననుమాన చింతామణిని రచించిప్రవేశి

నిలఁగాంచిమించు శీ గంకేశ్వరుండు

తే. మఱి శిరోమణి కర్తాది శీ మహితనవ్య

తార్కికులు జగదీశ ప్రథానులైన

చతురమతు లిట్లు తమగ్రంథ శీ తతులనలసఁ

బుడమి హృదయాంధకారంబు శీ నడఁతు రెపుడు.

ఇ. అక్షరరణుండు=గౌతముండు - న్యాయసూత్రతర్కశాస్త్రకర్త.

కణభుజుండు=కణాదుండు - వై శేషికదర్శన తర్కశాస్త్రకర్త.

పక్షిటుండు=వాత్స్యాయనస్వామి - గౌతమసూత్రవ్యాఖ్యాత.

ఉదయనుండు=కుసుమాంజలి తర్కశాస్త్రకర్త.

వర్ధమానుండు=గణరత్నమహాదధి తర్కశాస్త్రకర్త.

గంకేశ్వరుండు=అనుమానచింతామణి తర్కశాస్త్రకర్త.

మీమాంసక వరసము.

ఇ. మీమాంసకులు = మీమాంసాశాస్త్రప్రవర్తకులు, మీమాంస=వేదార్థ విశ్చయక న్యాయ నివేదకశాస్త్రము. ఇది కర్తమీమాంస, బ్రహ్మమీమాంస అని ద్వివిధములు.

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 687

కృతానుః—కృతానువు.

X॥ అపరిత్ర ప్రియమయాన మానయ న్నగ్రతోనిర్వర్ణ్య సోపా
లంభమ్ ॥ 888

వ. మఱొక్కప్రక్క విమాన మానయించుకొంచు నెదుర నిరీ
క్షించి యుపాలంభనంబునుం గావించుచు.

వృ॥ మీమాంసకాః కతిచిద్రత మిలంతి వేద
ప్రామాణ్య సాధనకృతోఽపి న తే లభివంద్యాః
ఉద్దోషితోఽభ్యుపనివద్భి ర శేష శేషీ
బ్రహ్మైవ నాభ్యుపగతః పురుషోత్తమో యైః ॥ 889

అ. యైః=ఏమీమాంసకులచేత, అశేష శేషీ = సకలప్రపంచమునకును పర
మగురువుగా, ఉపనివద్భిః=వేదభాగములచేత, ఉద్దోషితః = ఘోషింపబడు
నతడై, పురుషోత్తమః=శ్రీమన్నారాయణస్వరూపమైన, బ్రహ్మైవ = పరబ్ర
హ్మమే, న అభ్యుపగతః=అంగీకరింపబడఁడో, తే=ఆ, మీమాంసకాః=మీ
మాంసాశాస్త్రప్రవర్తకులు, కతిచిత్=కొందఱు, అత్ర=ఇక్కడ, మిలంతి =
చేరుచున్నారు. వేదప్రామాణ్య సాధనకృతోఽపి=వేదములు ప్రమాణ మనుటను
సాధించువారయ్యును, నఅభివంద్యాః=ఎందఱును చేయఁదగినవారు. కారు.

తా. ఈ మీమాంసకులు వేదములు ప్రమాణములుగా తలంచువారైనను,
సర్వశేషియై సర్వోపనివత్తులచే నగజ్జనకర్త అని ఘోషింపబడుచున్నను;
ఆ శ్రీమన్నారాయణుడే బ్రహ్మమని యెంచువారగుటచే వారు మనకు ఎంద
నీయులుకారు.

తే. శ్రుతుల ప్రామాణ్య సాధన శ్చ చతురుల్యునఁ
గొంద టిందు మీమాంసకు శ్చ ల్పంద్యులెపుడు
కా, ర శేష శేషీయు బ్రహ్మ శ్చ పురుషోత్త
ముడె యటంచు నుద్దోషించు శ్చ మొగిని నుపని
వత్తు, లది వీరుమదిఁ గోరఁ శ్చ జాల, రగుట.

ఇ. ఉపనిషత్తులు=బ్రహ్మస్వరూప నిరూపక వేదభాగములు, ఇవి 108 ఈశావాస్య, కేన, కఠపర్ణీ, ప్రశ్న, ముండుక, మాండూక్య, తైత్తిరీయ, ఐతిరేయ, ఛాందోగ్య, బృహదారణ్యదులు.

గ॥ విశేష్యచ మీమాంసక గోష్ఠ్యాం విశ్రుతా శ్శబరాదయశ్శబరాచన భగవద్భక్తానాం వినిదనీయాః. 890

వ. విశేషించియు మీమాంసక గోష్ఠియందుఁ బ్రసిద్ధులైన మీమాంసాసూత్రభాష్యక ర్తయైన శబరుఁడు మొదలగువారు శబరులువలె భగవద్భక్తులకు మిగుల నిందనీయులగునే యున్నవారు.

వృ॥ తే మీమాంసాశాస్త్రలోకప్రసిద్ధాః
సర్వరీణాం సేహిరే నైవ సత్తామ్
చైతన్యస్యాపహ్నవం దేవతానాం
చక్ర ర్విశ్వం వీశ్వరం మన్యమానాః ॥ 891

అ. మీమాంసాశాస్త్రలోకప్రసిద్ధాః=మీమాంసాశాస్త్రముయొక్క ఆలోకనమునందు ప్రసిద్ధులై(అమి=ఈ, మాంసాశ=మృగాదిమాంసాశనములును, అస్త్ర)=బాణాదులునుగల, లోక=కిరాతజనులయందు, ప్రసిద్ధాః=ప్రసిద్ధులుగా) తే-ఆ, మీమాంసకాః=మీమాంసకులు, విశ్వం=ప్రపంచమును, వీశ్వరం=ఈశ్వరుఁడులేనిదానిగా, మన్యమానాః=తలఁచువారై, సర్వరీణాం=నకలఋషులయొక్క, సత్తాం=సత్త్వమును, నైవసేహిరే=కోరనేకోరరు. దేవతానాం=అగ్నిహోమాదిదేవతలయొక్క, చైతన్యస్యాపహ్నవం=ఆత్మకు అబద్ధమును, చక్రః=చేసిరి.

తా- ఈమీమాంసకులు శాస్త్రజ్ఞులయ్యును, బోయలవలె ఈప్రపంచమునకు ఈశ్వరుఁడే లేడనితలంచుచు, మహర్షుల నందఱిని గోరరు; అగ్నిహోమాదిదేవతలకును దేహేంద్రియాదులతోడి యాత్మయును లేదు అనుకొనియెదరు.

క. ఏ మీమాంసాశులు వా

రామాదిరినే నికీర్వరరాభిప్రాయుల్

తాము మహర్షిసితి, స్వ

ర్థములఁ జై తన్యమిధ్య ర తలఁపకె తలఁతుర్.

టి. ఏ మీమాంసాశులు (ఏమీమాంసాశులు) ఇట శ్లేషాలంకారము, మహర్షిసితి తలఁపకె (స్వర్థముల చైతన్యమిధ్యతలఁతురు) ఇది క్రమాలంకారము.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.

గ॥ శేఖే! నిఖిల నిగమార్థ నిర్ధారణ బద్ధాదరేషు మీమాంసకే
మమాసన్నవ్యాధాః ॥ 892

వ. నిగమార్థముల నిర్ధారణమందె బద్ధాదరులైన యీ మీ
మాంసకులమీఁద సన్నద్ధుఁడవు కాకుము ?

శృణు—విను ?

వృ॥ ఆదాధర్మేప్రమాణం ప్రథితమథభిదాం శేషతాంచప్రయు
క్తిమ్, పౌర్వాపర్యాధికారౌ తదనుబహువిధం చాతిదేశంత
ఘోహమ్, బాధంత్రంత్రం ప్రసంగనయనయనశ్చైస్సమ్య
గాలోచయద్భ్యుః, భిన్నామీమాంసకేభ్యోవిదధతి భువికే
సాదరం వేదరక్షామ్ ? 893

అ. ఆదా=మొదట, ధర్మే=(వేదవిహితమైన) ధర్మవిషయమున, ప్రథితం
=ప్రసిద్ధమైన, ప్రమాణం=ప్రమాకరణమును, అథ=వెనుక, భిదాం = అధర్మవి
షయభేదమును, శేషతాంచ = అధర్మముల శేషసంబంధమును, ప్రయు
క్తిం=అధర్మములప్రయోగమును, పౌర్వాపర్యాధికారౌ=అధర్మముల పూర్వా
పరక్రమ (అధికారి)ఫలములును, బహువిధం అతిదేశంచ=బహువిధమైన ప్రకృతి
కర్తృసామ్యము నతిదేశించుటయు, ఊహం=మంత్రాది కర్తృ నూహించుటయును,
బాధం=అతిదేశప్రాప్తికి బాధ గును, తంత్రం=ఆనీకోపకారకత్వమును, ప్రసంగం

= అన్యకర్తప్రసక్తియును, నయనయనశలైః = నూఱునూఱుల న్యాయశాస్త్రం
 నేత్రములతో, సమ్యక్ ఆలోచయద్భ్యుః = చక్కగా విచారించుచున్న, మీమాం
 సకేభ్యః = మీమాంసకులకంటె, భిన్నాః = వేరువారు, భువి = ఈ భూమిలో, కే =
 ఎవరు, వేదరక్షాః = తమ వేద సంరక్షణమును, సాదరం = ఆదరముతో, విదధతి =
 చేయుచున్నారు ?

తా. వేదవిహిత ధర్మములందు ప్రమాణ, భేద, శేషతా, ప్రయోగ, పా
 ర్వాపర్య, అధికార, బహువిధాతిదేశ, ఊహ, బాధ, తంత్ర, ప్రసంగముల
 నెడఁ పండ్రెండింటిని ఆన్యాయశాస్త్రములే కన్నులుగాఁగలిగి చక్కగా
 ఆలోచించుచుండు నీమీమాంసకులకంటె ఇతరు లెవరును ఆవేదములను సం
 రక్షించువారులేరు.

సీ. మొదలధర్మంబుల శ్ మొనయుప్రమాణంబు

నవలధర్మముభేద శ్ మరసిమదిని

నవతల నలవాని శ్ యంగంబులనరసి

వానిప్రయోగ మశ్వలను నరసి

యావలవాని పౌర్వాపర్యమారసి

యావానియధికార శ్ మరసియవల

నరసియవ్వలవాని శ్ యతిదేశ మఖలంబు

వానియూహంబు తశ్చార్యతనరసి

తే. సరవిదద్బాధ తంత్ర ప్రసంగములను

నరయు నయనయనంబుల శ్ ననయ మెనక

మొనఁగు మీమాంసకులకంటె శ్ నితరు లెవరు?

వేదరక్షణదక్షులీ శ్ విశ్వమునను

గ|| పశ్యతావ ద్భగవత ఇవ జై మినిమునే శ్శాసనం వై దిక్తై

స్సర్వైర ప్యనతిక్రమణీయమ్ ||

894

వ. కనుఁగొనుము? భగవానుని శాసనమువలెనే జై మినిముని

శాసనము సైతము సకలవై దికులకు సతిక్రమింపఁ గూడనిది
యై యున్నది.

తథాహి—అట్లకదా?

వృ॥ నై యాయికాపా సను? శాబ్దికావా

త్రయీశిరస్సు శ్రమశాలినోవా

వాదాహవే బిభృతి జై మినీయ

న్యాయోపరోధే సతి మానముద్రామ్॥

895

అ. నై యాయికాపా=తార్కికులైనను, సను = మంచిది? శాబ్దికావా=
వైయాకరణులైనను, త్రయీశిరస్సు = వేదాంతములందు, శ్రమశాలినోవా =
శ్రమపడువారైనను, వాదాహవే = వాదమనెడియుద్ధమందు, జై మినీయన్యాయో
పరోధే=జై మినిప్రోక్తమైన మీమాంసాన్యాయశాస్త్రమునకు ఆటంకము
కులుగుచుండఁగా, మానముద్రాం= నోరుమూసికొనుటను, బిభృతి = భరించు
చున్నారు.

తా. తార్కికులుగాని, వైయాకరణులుగాని, వేదాంతులుగాని, వాదించు
నపుడు ఈ జై మినియని మీమాంసాశాస్త్రమునకు ఆటంకము కలిగినయెడల
మానముద్ర నవలంబించి యుందురు.

తే. వాద యాదఃసతిఁ దాట १ వాంఛచేసి

సాటి మీఱిన తార్కికుల్ १ శాబ్దీకులును

సతులవై దికుల్ మీమాంస १ న్యాయమునకు

బాధ గనిరేసి మాన పాశ్చోధి డిగరె?

ఇ. జై మినియని=ఇతఁడు వ్యాసమహర్షికిఁబ్రోక్షుడును, సామవేదపాత్రియును
మీమాంసాన్యాయశాస్త్రకర్తయైన యతఁడను.

గ॥ యచ్చమీమాంస కేషు దోష్ఠోద్ధాటనం తత్రతావదవధేహి॥

వ. మీమాంసకులమీఁది నీ దోష్ఠోద్ధాటనముమీఁద సవధాన
ముతో నిది వినునది ?

పృ॥ భగవ దనభ్యుపగమనం దై వతచైతన్య నిష్పావశ్చైషామ్
కర్తృశ్రద్ధావర్ధకతత్ ప్రాథాన్య ప్రదర్శనాయైవ ॥ - 897

అ. ఏషాం=వీరికి, భగవత్-అనభ్యుపగమనం = భగవానుని - అంగీకరించక పోవుటయును, దైవతచైతన్య - నిష్పావశ్చ=దేవతల చేతన ధర్మము- అబద్ధమ నుటయును, కర్తృశ్రద్ధావర్ధక-తత్ప్రాథాన్య ప్రదర్శనాయైవ=కర్తృయందుశ్రద్ధ ను వృద్ధిపఱచునట్టి-అకర్తృయొక్క ప్రధానతను చూపుటకొఱకే.

తా. ఈ మిమాంసకులు భగవంతుని అంగీకరించక పోవుటయును, దేవతలకు దేహేంద్రియాదు లబద్ధమనుటయును తమ కర్తృల శ్రద్ధయే తమకు ప్రధానమని తెలుపుటకై యని యనుకొనవలసినదిగా నున్నది.

క. భగవ దనంగీకారము

తగుదై వతచేతన్య १ తథ్యనికారం

బాగింగర్తృశ్రద్ధావ

ర్ధకవశాత్కర్తృపటిమ १ దర్శనమునకే.

గ॥ పురరాలోచ్య సబహుచూనమ్ ॥

వ. మఱల నాలోచించి బహుచూన పురస్కరంబుగ.

వృ॥ ఆగమరూపవిచారి ణ్యధికరణ సహస్ర శిక్షిత విపక్షే

స్వామినిజై మినియోగిన్యసిరజ్యతి హృదయమస్తదీయమిదమ్॥

అ. ఆగమరూపవిచారిణి= వేదముయొక్క స్వరూపమును - వేదములచేత స్వస్వరూపమును విచారించు నతఁడును, అధికరణసహస్ర శిక్షితవిపక్షే=నాన్య యములయొక్క - అధికయుద్ధములయొక్క సహస్రముచేత శిక్షింపఁబడిన పూర్వపక్షములు - శత్రువులు కలుగునతఁడైన, జై మినియోగిని=జై మినిముని యనెడు, స్వామిన్యసి=స్వామియందును, అస్తదీయం = మనదియగు, ఇదం= ఈ, హృదయం=మనస్సు, రజ్యతి=రంజింపఁ బడుచున్నది.

తా. వేదములచేత తనస్వరూప విచారముకలిగి యుద్ధములచేత శత్రువులను శిక్షించు భగవంతునియందువలె, వేదముల స్వరూప విచారముకలిగి,

సటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 693

న్యాయములచేత కాస్త్రాంతర పూర్వపక్షములను దిద్దెడు నీజైమినియునియందు నామనన్ను రంజింపఁ బడుచున్నది.

తే. ఆగమ స్వరూప విచారి శ యగుట కతన
నధికరణశిక్షిత విపత్తుఁ శ డగుట కతన
స్వామియందున చందాన శ జై మినిముని
యందు రంజించు నీ నాదు శ డెంద మెపుడు.

కించ—మఱియు.

వృ॥ శబరకుమారిల గురవ్రా మండన భవదేవ పార్థసారథయః
అన్యేపి విశ్వమాన్య జయంతిసంత్రాయమాణ తంత్రాస్తే॥

అ. సంత్రాయమాణతంత్రాః = కాపాడఁబడుచుండు మీమాంసాశాస్త్రము కలవారైన, తే=ఆ, శబరకుమారిలగురవః = శబరుఁడు, కుమారిలుఁడు, గురుడు; మండనభవదేవపార్థసారథయః = మండనుఁడు, భవదేవుఁడు, పార్థసారథి; అన్యేపి=ఇతరులును, విశ్వమాన్యః = ప్రపంచములో సన్మానింపఁదగినవారై, జయంతి=సర్వోత్కృష్టములుగనున్నారు.

తా. శబర కుమారిల ప్రభాకర మండన భవదేవ పార్థసారథులును, మఱి యితరులును ఈ మీమాంసాశాస్త్రమును గాపాడుకొనువారు.

తే. పరఁగుశబరుఁడకో మీమాంస శ భావ్యకర్త
యట్టుల నె కుమారిలుఁడను శ భట్టఘృతుఁడు
మఱి ప్రభాకరుఁ డనునట్టి శ మహితగుఁడు
నాద్యులగుతంత్రసంత్రాత శ లతిశయింతు.

ఇ. శబరుఁడు=మీమాంసాసూత్రభాష్యకర్త.

కుమారిలుఁడు=భట్టుఁడు—తంత్రవార్తికమీమాంసాకర్త.

గురువు=ప్రభాకరగురువు—జై మినిసూత్రమీమాంసావాఖ్యాత్.

మండనుఁడు = శంకరగురుప్రతివాది—నైష్కర్మ శ్రీసిద్ధికర్త, వార్తికమీమాంసాకారుడు.

పార్థసారథి=శాస్త్రదీపికా. మీమాంసాకారుడు.

వైయాకరణవర్తనము.

ఇ. వైయాకరణము=వ్యాకరణవేత్తలు, వ్యాకరణము=ప్రకృతిపాతిపదిక ప్రత్యయానుబంధ పురుష విభక్తి పచనాదులతోను; పరస్మైపద్యాత్మనే పది కర్త కర్తాదులతోను వ్యస్తపద సమాసపద వాక్యములయందు అపభ్రంశములు లేక సంస్కరణము చేసెడిశాస్త్రము.

కృశానుః—కృశానువు.

గ॥ అస్తివ్యతి విమాన మన్యతోగమయః పార్శ్వతో దృష్ట్యాసా పహాసమ్ ॥ 900

వ. అవుఁగాక యని విమాన మనలికింబఱిపి పార్శ్వమునలోకించి యపహాసము కావించి.

వృ॥ టిడ్ఢాణఞ్ ద్వయన, చ్చటూ, జసిజసో స్తిప్తన్ ఝసిప్తన్ థమిప్ నన్ మస్తా, నచిచ, మ్మనామ్య, గణిఞ్, శశ్చో ౭ట్యచో ౭న్త్యాదిటి, లోపో వ్యాయర్వలి, వృద్ధి రేచి, యచిభం, దాధాఘ్వాదా, మ్నాజ్ఞులా, విశ్యేతేదివసాన్నయంతికతిచి చ్చబ్దాః పఠంతఃకటూః॥

అ. టిడ్ఢాణఞ్ ద్వయఃజ్ దధఞ్ మాత్రచ్ తయిప్ తక్ తఞ్ కఞ్ కఞ్ ఆషఃజీప్=టిత్—కురుచరీ=కురుచేశచరీ, ఢ—సాపఠ్యాయ= సుపఠ్యపత్యస్త్రీ, అఞ్=ఇంద్రి = ఇంద్రాపత్యస్త్రీ, అఞ్— జెత్సీ = ఉత్సాపత్యస్త్రీ, ద్వయసః - ఊరుద్వయసీ, దధఞ్ - ఊరుదధీ=ఊరువఱు జలముకలది, మాత్రచ్ - ఊరుమాత్రీ=తయిప్ - పంచతయూ = పంచకం, తక్ - అక్షికి= పాచికలాడుస్త్రీ, తఞ్ - లావణికి=ఉప్పయ్యుస్త్రీ, కఞ్ - తాదృశి=అట్టిస్త్రీ, క్వరప్ - ఇత్వరీ=పోవుస్త్రీ.

చటూ=ప్రత్యయాది చవర్గటవర్గములు ఇత్సంజ్ఞకములు, రానూ - జస్సృత్య యాదజకారముతో అస్సృత్యయమాత్రమే.

జసిజసోశ్చ=ఏక్ పై జసిజసుల అచ్చుపరమైనపుడు పూర్వరూపమే కాదేక మగుదు - పోదే అనుచో అకారలోపము.

సటిష్ఠాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 695

తిష్ఠతన్ ఝిసిప్ థన్ థమిప్ షన్ మనత ఆతాంఝుధాన్ ఆథాధ్వమిడ్వహి మహిష్-కరోతికురుతే అనునిట్టివి పరచైపద్యాత్మనే పదిధాతువులలో వచ్చు ప్రత్యయములు.

అననిన=అచ్చుకు పరమైన హకారముతక్క తక్కినహల్లులకు అచ్చు పరముకానపుడు ద్విత్వము వికల్పము—సుధ్+ధ్+య్+ఉపాస్యః - సుద్ధ్య పాస్యః.

ప్రసాప్తః=సవర్గతః పర్వములకు మవర్గటపర్వములు పరమైనపుడు మవర్గటపర్వములే ఆదేశములు—రామస్ పప్తః=రామప్తః, తత్ టీకా=తట్టికా.

అతేఞ్ = అచంతప్రాతిపదికమునకు అపత్యార్థమందు ఇఞ్ ప్రత్యయ మాదేశము - దశరథాపత్యంపుమాన్=దాశరథి.

శక్చిటి=పర్వప్రథమ ద్వితీయతృతీయ చతుర్థాక్షరములకు పరమైనశక్చము నకు అచ్చుగాని యవరలుగాని పరమైనపుడు శక్చ మాదేశము - వాక్ కాంతిః=వాక్చాంతిః.

అచింత్యాదిటి=అచ్చులలో అంత్యాచ్చు ఆదిగాఁగలది టినంజ్ఞకము. మనస్ ఈషా=మనీషా అనుచో అస్ టినంజ్ఞకము గనుక పరరూప మేకాదేశము మొదలైనవి.

లోపాః ర్వోర్వృత్తి = ఏకార యకారములకు యకారము తక్కి తక్కిన హల్లు ఆదినిగల ప్రత్యయము పరమైనపుడు లోపము - జానకీజాని అనుచో జాయ్ యకారమునకు నిజ్ పరమైనపుడు యకారలోపము మొదలైనవి.

వృద్ధిరేచి=ఆ ఆ లకు ఏ ఓ ఐ ఔ లు పరమైనపుడు వృద్ధి ఏకాదేశము-శుద్ధ ఏకాదశి=శుద్ధైకాదశి.

యచిభం = అజ్యకారము లాదిగాఁగల ప్రత్యయము స్వాదియై కబంతములైన ప్రత్యయములలో నొకటియై అసర్వనామస్థానమై 'యాన్నయైడల ఆ అజ్యకారాది ప్రత్యయమునకు ముందఱిది భసంజ్ఞకము.

దాధాఘ్యదాప్=దాప్ దైప్ తక్కతక్కిన దారూపధారూప ధాతువులు ఘుసంజ్ఞకములు.

నాజ్ఞాలో = సలహాచోహలో - ఆ అను ఉపసర్గమును అచ్చులకును హల్లులకును సావర్ణ్యములేదు.

ఇతి = ఇట్లని, ఏతే = ఈవైయాకరణములు, కటూక్ = కశినములైన, కతి చిత్ = కొన్ని, శబ్దాక్ = శబ్దములను, పఠంతః = పఠించుచు, దివసాక్ = దినములను, నయంతి = కడపుచున్నారు.

తే. వాణినిప్రోక్తములను టిరీడ్ధాణాదాది

సూత్రములఁ జెప్పచెప్పడు ర్ శ్రోత్రపుట వి

పాటకముగాఁగ నుద్భట ర్ పటుకుతార

మటు కఠోరరవంబుమై ర్ నార్యటింతు.

వృ॥ ఝోఽంతః, శశ్చోటి, శేషోధ్యసఖ, ససజుషోరు; ర్విరామో

ఽససానమ్ । ఛేచేతి వ్యర్థవాచ స్సదసియదినతాం శాబ్దికా

శ్చేద్యుధాన్యుః । కింతైరేవాపరాధం నటవిటగణికాన్యత్య

హస్తప్రచారైః । తోధీతోధీతధీతి త్తకిట తకిటధిక్ తాహ

ధిక్ తత్తకారైః॥

అ. ఇతి = పై సూత్రములు ఇట్లని, సతాం = సత్పురుషులయొక్క, సదసి = సభలో, వ్యర్థవాచోయది = వ్యర్థవాక్కు కలవారైనయెడల, శాబ్దికాః = ఈవైయాకరణములు, బుధాః = జ్ఞానులు, స్యుశ్చేత్ = ఏరేని, నటవిటగణికాన్యత్యహస్తప్రచారైః = ఆటకాండ్రయొక్కయు విటకాండ్రయొక్కయు భోగమువాండ్రయొక్కయు ఆటపాటలయందలి చేయిచాపుటలతో తోధీ తోధీ తధీతి త్త కిటతకిటధిక్ తాహధిక్ తత్తకారైః = అను నీతకారధ్వనులచేత, తైరేవ = వానిచేతనే, అపరాధం = అపరాధము చేయఁబడినది, కిం = ఏమి ?

తా. ఆటగాండ్రుగాని, విటకాండ్రుగాని భోగమువాండ్రుగాని చేతులుతట్టి తాళాలువేసినట్లు ఈ వైయాకరణములు ఝోంతః మొదలైన సూత్రములు సభలో పఠించుచుందురుగాని, లేక జ్ఞానవంతులైనయెడల అపరాధ మేమియులేదు.

ఆ. అటులఁ జటుల శబ్దపటల ముద్రపించు

నంత, శాబ్దికులును १ నధికులేని
తకిట తకిట ధిక్త १ తాహిధిక్తత్థితా
మనెడునటులు ణిటులు १ నధికులేక ?

కించ—మఱియు.

వృ॥ సూత్రైఃపాణినీకీర్తితై ర్బహుతరై ర్నిష్పాద్య శబ్దప్రజమ్
వైకుంఠస్తవ మక్షమారచయితుం వంధ్యశ్రమాశ్శాబ్దికాః
పక్వాన్నంచుహతాశ్రమేణవివిధా పూషాన్యసూపాన్వితమ్
ఘండాగ్నిననురుంధతే మితబలా నాఘాతు మప్యక్షమాన్॥

అ, పాణినీకీర్తితైః = పాణి నియునిచేత కీర్తింపఁబడినవియై, బహుతరైః =
అనేకవిధములైన, సూత్రైః = సూత్రములచేత, శబ్దావలిం = శబ్దసమూహమును,
నిష్పాద్య = కలిగించి, వంధ్యశ్రమాః = వ్యర్థశ్రమలైన, శాబ్దికాః = వైయాక
రణులు, వైకుంఠస్తవం = శ్రీవిష్ణుస్తోత్రమును, రచయితుం = చేయుటకు, అక్ష
మాః = అసమర్థులై, మహతా = అత్యంతమైన, శ్రమేణ = శ్రమతో, వివిధ-
అపూష - అగ్ర్యసూష - అన్వితం = అనేక విధములైన - అప్యములతోను -
మేలైన పప్పుతోను - కూడుకొన్న, అన్నం = అన్నమును, పక్వా = వండి, మిత
బలాక్ = కొద్దిబలము కలవారై, అఘాతుమపి = వాసన చూచుటకైనను,
అక్షమాక్ = శక్తిలేనివారైన, మండాగ్నిక్ = అకలిలేనివారిని, అనురుంధతే =
అనుసరించునువారు,

తా. ఈ వైయాకరణులు ఆ పాణినీయు సూత్రములలో వ్యర్థశ్రమపడియై
నను; విష్ణు వినుతిని పఠించిపఠేనివారై పప్పుతోను అన్నములతోను అన్నము
వండి అతిబలహీనులై అవియే లేనివారిని అనుసరించువారివర నున్నవారు.

చ. సారిదినిబాణినీయుముల १ సూత్రములంబడముల్రచించియు
సరసిజనేత్రునం స్తనము సల్పనమర్థులు కాని శాబ్దికులొ
కరమువృథాశ్రముల్పఱినుగంధరసాంధమపూషసూపముల్
విరివిఁ బచించి జీర్ణతయై १ వీడినవారికిఁ బెట్టువారెకా ?

టి. సుగంధరసాంధము = సువాసనగల పొంగలి మొదలైన అన్నఘను.

విశ్వావనుః—విశ్వావనువు.

గ|| మహాకృత్యభరణేషు వైయాకరణేషు భవాన్ మాన్తకలయతు దోషశకలమ్ || 904

వ. ఈధరణీ తలాభరణులైన వైయాకరణులపై నీవు శకలమే ని దోష మాహోపింపకుము?

యతః—ఏలంటేని.

వృ|| కృత్యదురిత నిరాకరణం వ్యాకరణం చతురధి రధీయాః
బుధజనగణనావసరే కనిష్ఠకామేవచైవ రంజయతి || 905

అ. ఏమఃచ = ఈ వైయాకరణుడును, చతురధిః = సమర్థమైన బుద్ధికలవాడై, కృత్యదురిత నిరాకరణం = చేయుబడిన దోషనివారణము కలిగిన, వ్యాకరణం = వ్యాకరణమును, అధీయానః = చదువువాడై, బుధజనగణనావసరే = జ్ఞానులను లెక్కచేయునప్పుడు, కనిష్ఠికామేవ = కడపటి ప్రేరితే, రంజయతి = రంజలఁజేయుచున్నాడు.

తా. ఈ వైయాకరణుడు వ్యాకరణము వేదాంగమగుటచేత దీని నధ్యయనముచేసి దోషరహితుడై బుధజనుల గణనములో కడపటి ప్రేరితే మొదటి ప్రేరితగా జేసికొని దాని రంజిల్లఁజేయుచున్నవాడు.

క. దురితనిరాకృతి వ్యాకృతి

కరమధ్యయనంబుచేసి ౧ కడుఁజతురుండై

యరయఁగ బుధగణనంబున

నిరతము రంజించుచు గ్రహిణి నుండున్.

టి. ఏదియైన లెక్కపెట్టునప్పుడు చేతి యొడుప్రేళ్లలో చిన్నదైన కడపటి ప్రేరితే మొదటి లెక్కకు మొదలుపెట్టుకొనుట యందఱికి వాడుక గనుక కనిష్ఠికాంగుళమే ప్రథమాంగుళమయ్యె.

వృ|| పాతంజలే విష్ణువదాపగాయాః

సటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 690

పాతం జలే చాపిచయే_వగాహమ్

ఆచక్షుతే శుద్ధిద మాప్రసూతే

రాచక్షుతే రక్తి మథోక్షజేచ ॥

906

అ. యే=ఎవరు నైయాకరణులో వారు, పాతంజలే = పతంజలి భాష్యమందు, విష్ణుపదాపగాయాః = విష్ణుపదయైన గంగయొక్క, జలేచ = జలమందును, ఇత్థం=ఇట్లు, అథోక్షజేపిచ = విష్ణువునందును, పాతం=ప్రవేశమును, అవగాహం=స్నానమును, రక్తిం=మనోనురాగమును, అప్రసూతేః = జన్మము మొదలుకొని, ఆక్షుతేశ్చ=మరణమువఱకును, శుద్ధిదం=పరిశుద్ధిప్రదముగా, ఆచక్షుతేః=చెప్పచున్నారు. ఇందు క్రమాలంకారము.

తా. పతంజలి భాష్యపఠనమును, గంగాస్నానమును, విష్ణుభక్తియును ఈ తిను పుట్టినది మొదలు మరణమువఱకు పరిశుద్ధిప్రదము అనిచెప్పచుందురు.

తే. ఆపతంజలి శబ్ద భాష్యంబునందు

విష్ణుపద నది యందు నశ్విష్ణునందుఁ

గరణి నవగాహ మతి శుద్ధీకరమటంచు

నెంతు రాజన్తమా మరణాంతమవని.

ఇ. పతంజలి=ఇతఁడు శబ్ద భాష్యకర్తయు, యోగశాస్త్ర ప్రవర్తకుఁడును, ఆదిశేషుని యంశావతారము నైన యతఁడు.

అవగాహము = మనః ప్రవేశమును, జలప్రవేశమును, జ్ఞానప్రవేశమును అర్థములు.

అపిచ—మఱియు.

వృ॥ నృణామనభ్యస్త ఫణాభృదీశ

గిరాం దురాపా బుధరాజగోష్ఠీ

అబుద్ధచాప్రశుతి పద్ధతీనాం

యుద్ధక్షమేప్రోద్యతేయోధసార్థా ॥

907

అ. అనభ్యస్త - ఘణాభ్యుదీత-గిరాం=అభ్యసంపదబడని-శేషాంశమైన పతంజలియొక్క - భావ్యవాక్కులుగల, నృణాం=బుధజనులయొక్క, బుధరాజగోష్ఠీ=పండితశ్రేష్ఠులనభ, అబుద్ధచాప శ్రుతిపద్ధతీనాం = తెలియబడని ధనుర్వేదముయొక్క మార్గముగలవారికి, ఉద్యతయోధ సార్థా = పైకిరేగిన యుద్ధవీరుల సమూహముగల, యుద్ధక్షమేష = యుద్ధభూమివలె, దురాపా = చేరగూడనిది.

తా. ధనుర్వేదము తెలియనివారికి యుద్ధవీరులుగల యుద్ధభూమివలె పతంజలి భావ్యము చదువనివానికి పండితగోష్ఠి ప్రవేశింపందగినదియే కాదు.

క. అనధీతివ్యాకరణున

కు నధికకష్టంబు బుధుల శ్రీ గోష్ఠిజూఱంగా

ననధికత ధనుర్వేదుల .

కును యోధ నిరుద్ధయుద్ధ శ్రీ కుంభినిఁబోలెన్.

తథాహి—అట్లేక దా?

వృ॥ అస్వీకృతవ్యాకరణౌషధానా

మపాటవం వాచి సుగాఢమాస్తే

కస్త్తింశ్చిదుక్తేతు పదే కథంచితే

స్వైరం వపుః స్విద్యతి వేపలేచ ॥

908

అ. అస్వీకృత వ్యాకరణౌషధానాం - అంగీకరింపబడని వ్యాకరణమనెడి ఔషధము కలవారికి, వాచి=వాక్కున, సుగాఢం=అత్యధికమైన, అపాటవం=అశక్తి, ఆస్తే=ఉన్నది; కస్త్తిచిత్ = ఒకానొక, పదేతు = పదమైతేనో, ఉక్తేనతి=పలుకబడుచుండగా, కథంచితే=ఎల్లగైన, వపుః=శరీరము, స్వైరం స్వేచ్ఛగా, స్విద్యతి=చెమర్చుచున్నది, వేపలేచ=వలుకుచున్నది.

తా. ఔషధము తీసికొనివానికివలె వ్యాకరణము చదువనివానికి నోటి మాటకు శక్తిలేక, ఒకమాటైనా బలికినచో ఒడలువడఁకి చెమటపట్టుచుండును.

క. వ్యాకరణౌషధమెపుడే

స్వీకరణము సేయనతని శిరతరవాక్కు

దేకె త్తిపటిమదక్కు

వాకొనబల్కొక్కటి, మెయి శి వణకుఁ జెమర్చున్.

కృశానుః—కృశానుఁడు.

సాక్షేపమ్—అక్షేపించి.

గ॥ కథనఖి ! శతకోటిపాణి నిగదితాదపిపాణిని గదిత మేవ వ్యాకరణమాదియ తే ? 909

వ. సఖా ! శతకోటిపాణి నిగదితమైన యా వ్యాకరణముకంటెఁ బాణిని గదితమైన వ్యాకరణమె యాదరింపఁబడు టెట్లు?

టి, శతకోటిపాణి నిగదితము = వజ్రాయుధపాణియైన యింద్రునిచేఁ జెప్పబడినది. అదియే ఇంద్రవ్యాకరణము.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.

గ॥ పాణినీయమేషహి వ్యాకరణం ప్రాయేణానౌపాధికప్రవిశదప్రతీతికారణమితి తత్రైవాదరః పండితానామ్ ॥ 910

వ. పాణినీయ వ్యాకరణమే పరకీయ వ్యాకరణాపేక్షలేక ప్రాయశః ప్రవిశదమై నిర్దోషమైన శబ్దతత్వ ప్రతీతియం దసాధారణకారణమని యఖిలపండితులకు నందే యాదరణము.

తథాహి—అట్లేకదా?

వృ॥ సూత్రం పాణినిబద్ధం కంఠేకలయన్ సముద్వహతి సుదృశమ్ వర్ణాదీనాం ధర్మాబుద్ధ్యా విశివద్భుధః ప్రయుంక్తేఽసౌ ॥

అ. పాణినిబద్ధం=హస్తముచేత కట్టఁబడినట్టి - పాణిని మునిచేత కట్టఁబడినట్టి, సూత్రం=మంగళ సూత్రమును - వ్యాకరణ సూత్రమును, కంఠేశ్శకంఠమందు - వాక్కునందు, కలయన్ = చేర్చుచు, సుదృశం = స్త్రీ)ని-సుజ్ఞానమును, సముద్వహతి = వివాహముచేసికొనుచున్నాఁడు - చక్కగ భరించుచు

న్నాడు. ఆసా = ఈ, బుధః = పండితుడు, ఐర్ణాదీనాం = ఐర్ణాశ్రమాదుల
యు - అక్షర పదాదులయు, ధర్మాత్ = అధ్యయనాదులను - ప్రాస్పదీర్ణపుం
లింగాదులను, బుద్ధ్వా = తెలిసికొని, విధివత్ = శాస్త్రప్రకారము,
ప్రయుంక్తే = ప్రయోగించుచున్నవాడు.

తా. ఈవ్యాకరణపండితుడు తన చేతులార స్త్రీకి మంగళసూత్రము కట్టి
వివాహముచేసికొని ఐర్ణాశ్రమధర్మములు నడుచుకొనునట్లుగానే, ఆ పాణిసీ
యవ్యాకరణసూత్రములు పఠించి మంచితానము సంపాదించుకొని అక్షరపద
లింగాదులను తెలిసికొని వానిని ప్రయోగించుకొనుచుండును.

ఉ. పాణిని బద్ధసూత్ర మనురీబంధితః గంఠము నేర్చి కూర్చితా
జాణయవందనంత సుదృశీశ్శవహీయించుచు వర్ణముఖ్యమా.
వాని ప్రశస్తధర్మముల రీ వార కెఱింగి యథావిధి బ్రయో
గాన సమర్థుడౌచునెనఁగంఠి బుధుండు జగానఁగానఁగాన్.

వైదికవర్ణనము.

ఇ. వైదికులు = వేదాధ్యయనాధ్యాపన తద్విహితాచార ధర్మప్రవర్తకులు.
వేదములు = ఋగ్యజుస్సామాధర్వణములు. తదంగములు = శిక్షావ్యాకరణఛందో
నిరుక్తి జ్యోతిషకల్పములు.

కృతానుః—కృతానువు.

X॥ (అస్తు ఇతి విమాన మన్యలిశ్చలయన్ పురోవలోక్య) సఖే!
పశ్య? ఛాదసాన్ ధనచాపలేన విక్రీయమాణామ్నయాన్॥

వ. (అవుఁగాకనీ విమానం బన్యత్రకుం బఱచుచుం బురోభాగం
బవలోకించి) నఖా! కనుము? ధనచాపలముచేత నే శ్రుతుల
భృతులకై విక్రయించు నీ కేవలచ్ఛాందసులను.

వృ॥ ఆకప్త మప్రహృష్టా శ్శిష్టా అపి విత్తచాపలావిష్టాః।
అధ్యాపయంతి వేదా నా దాయచిరాయ మాసిమాసిభృతిమ్॥

అ. విత్తచాప లావిష్టాః=ధనచాపల్యమున ప్రవేశించినవారై, అప్రహృష్టాః
సంతోషించనివారగుచు, శిష్టా అపి = పెద్దలైనను; ఛాందసాః = ఈ వైదికు
లు, మాసిమాసి=ప్రతిమాసమును, భృతిం = సంబళమును, ఆదాయ=తీసికొని,
వేదాక్=వేదములను, చిరాయ = బహుకాలమునుండి, అధ్యాపయంతి=అధ్య
యనము చేయించుచున్నారు. ఆః కష్టం=అయ్యో? కష్టము?

తా. ఈ వైదికులు తాము పెద్దలయ్యెను, ధన సంపాదనమందు చాపల్యము
తో బ్రతిమాసము సంబళము తీసికొనుచు వారివారికి అధ్యయనము చేయిం
చుచున్నారు.

తే. అకట? శిష్టులు నప్రహృష్టాత్తులగుచు
విత్తచాపలావిష్టులు శి వేదములను
శిష్యులధ్యయనముచేయఁ శి జేయుచుండు
మాసమాసము భృతిఁగాంచు శి మాససాన.

విశ్వాననుః—విశ్వాననువు.

వయస్య! మైవంవాదీః—చెలికాఁడ? పలుకాడకుము?

పు॥ నాధ్యాపయిష్యన్ నిగమాక్రశ్ మేణో

పాధ్యాయలోకా యది శిష్యవర్గాన్

నిర్వేదవాదం కిల నిర్వితాన

ముర్ఖీతలం హంత? తదాభవిష్యత్ ॥

914

అ. ఉపాధ్యాయలోకాః = ఉపాధ్యాయ జనులు, శిష్యవర్గాః=శిష్యున
మూహములను, నిగమాక్ = వేదములను, క్రశ్ మేణో=కష్టముతో, నాధ్యాపయి
ష్యన్=అధ్యయనముచేయించక పోయిరేని, తదా=అప్పుడు, ఉర్ఖీతలం=
భూప్రదేశము, నిర్వేదవాదం=వేదవాదమే లేనిదిగాను, నిర్వితానం=యజ్ఞము
ను లేనిదిగాను, అభవిష్యత్ కిల = అగునుగదా? హంత=అయ్యో?

తా. ఈ భూమండలములో ఉపాధ్యాయులు శిష్యులకు వేదాధ్యయనము
చేయించనియెడల, ఎక్కడఁగాని వేదమేలేక దేవపూజయే లేక పోవును.

తే. అలసి శిష్యులకాగమార్థ్యాపకులుగ
 నొగి నుపాధ్యాయులే లేక శ్ర యుండిరేని
 నుర్వి నిర్వేదవాదము శ్ర నిర్వితాన
 మగును నపు డెట్లు కడజేతనగును నకట?

శృశానుః—కృశానుఁడు.

గ॥ విరుద్ధమిదం భాషితం యద్వేదాపాయేనతి నయజ్ఞాభ్యుదయ
 స్సాన్యదితి ॥ 915

చ. ఆహ్వాయముల కపాయము కలిగినను, యజ్ఞముల కభ్యు
 దయము కలుగదనునది విరుద్ధ వచనముగ నున్నయది.

విశ్వాసనుః—విశ్వాసనువు.

గ॥ అవగచ్ఛతావ చేత దవిరుద్ధమేన ॥

చ. ఇది యవిరుద్ధవచనమేయని యనుకొనుము?

శ్లో॥ నాహ్వాయజ్ఞో మభేయస్త్రి యజమానతయాస్థితః

తత్సమాగమతస్సోఽపి నాహ్వాయజ్ఞో భవేన్నకిమ్ ॥ 916

అ. యస్త్రి = ఏ, మభే = యజ్ఞ మునందు, నాహ్వాయజ్ఞః = ఆహ్వాయజ్ఞాఁడు -
 వేదవేత్తకానివాఁడు, యజమానతయా = యజ్ఞ ముచేయువాఁడగుటతో, స్థితః =
 ఉండువాఁడగునా? తత్సమాగమతః = ఆయజమానునిరాకచేత, సోఽపియజ్ఞః =
 ఆయజ్ఞముకూడ, నాహ్వాయజ్ఞః = ఆహ్వాయజ్ఞాఁడులేనిదే - పేరుమాత్రము
 చేతనే యజ్ఞము, సభవేత్కిమ్ = కాదుకదా?

తా. వేదవేత్తకాని యజ్ఞకుండులేని యజ్ఞము యజ్ఞమే యనఁబడునది
 కాదుకదా?

క. ఆహ్వాయజ్ఞనియజ్ఞమే

స్తన్మాన్యమేగుఁ సుయజ్ఞ శ్ర సంస్థితః బ్రాజ్ఞాల్

“నాహ్వాయజ్ఞోయత్రిన

నాహ్వాయజ్ఞో” యటంచ శ్ర నలుగడఁబలుకఁ.

టి. ఆమ్నాయజ్ఞః = వేదజేత, యత్ర = ఏయజ్ఞ మందు, న = లేదో? సయజ్ఞః = ఆయజ్ఞము, నామ్నా (ఏవ) కేరుమాత్రముచేతనే.

రాజసేవక వర నము.

రాజసేవకులు = అధికారులయొద్ద సుద్యోగస్థులు.

కృశానుః — కృశానుఁడు.

X|| పునరన్యతో దృష్త్వాసోపహానమ్ పశ్యతి ఏతా రాజసేవినః పరిత్యక్తలోక ద్వయసౌఖ్యాన్ స్వప్తమాభ్యాన్ పురుషాన్ ||
వ. మజలనుటొక్కపక్కఁగాంచి యపహానముం గావించి ఈ రాజసేవకులు ఉభయలోక సౌఖ్యములు విడిచి మూర్ఖులై యున్నారు

వృ|| నైపాంసంధ్యా భవతిసలా నాయుతార్చాపిసాంగా నస్వేకాలే హవననియమో నాపివేదార్థచింతా |

నక్షుద్వేళానియత మశనం నాపినిదావకాశః

నద్యోగోకావపి తనుభృతాం రాజసేవాపరాణామ్ || 918

అ. ఏపాం = ఈ, రాజసేవాపరాణాం = రాజసేవయందు ఆసక్తులైన, తనుభృతాం = మనుజులకు, సంధ్యా = సంధ్యాస్మృతినము, సకలా = అంతయు, నభవతి = లేదు; అచ్యుతార్చాపి = భగవదర్చనయు, సాంగా = సాంగముగ, నభవతి = లేదు; స్వేకాలే = స్వకాలములో, హవననియమః = ఔపాసననియమము, నభవతి = లేదు; వేదార్థచింతా = వేదార్థములను చింతించుట, నభవతి = లేదు; క్షుద్ నేళానియతం = ఆకలివేళలో, నియమింపఁబడిన, అశనం = ఆహారము, నభవతి = లేదు; నిద్రావకాశోఽపి = నిద్రకుసమయమును, నభవతి = లేదు; ద్యోగోకావపి = రెండులోకములుకూడ, నభవతి = లేవు.

తా. ఈరాజులయొద్ద కొలువుచేయువారికి స్నానసంధ్యలును, దేవతార్చనదేవోపాసనములును, వేదాభ్యయన వేదార్థ విచారణలును లేకున్నను; ఆ

కలివేళకు అన్నమును నిద్రవేళకు అవకాశమును లేకుండుట ఇహలోకపరలోక
సుఖము లనుటయే శేకయున్నవి.

సీ. సంధ్యాద్యనుష్ఠాన శ సాకల్యమునులేదు

సారసాక్షినమర్చ శ సరిగలేదు

సమయంబున హుసన శ నియమంబునులేదు

నిగమార్థచింతన శ స్మిరతిలేదు

అతిథులకాతిథే శ యంబన్నదియులేదు

సతులతో నుతులతో శ జనవులేదు

ఆకలివేళల శ నాహారమునులేదు

నిదుగ వేళలమంచి శ నిదుర లేదు.

తే, లేదు సుఖ మైహికముగాని శ లేదు మీఁద

సుఖము నాముష్మికముగాని శ నుంతయేని

రాజరాజ నిషేవక శ ప్రజలద్విజుల

జీవనముకంటె? యాకాశ శ జీవనంబు.

విశ్వాననుః—విశ్వావనువు.

X॥ దుస్సహౌషా బహుజన పోషకానా మేషాం నిందా॥

వ. ఈ బహుజన పోషకులగు రాజసేవకుల విషయమైన దూషణ
ము దుస్సహము. 919

వృ॥ అశుభపుష్కలం వ్యప్రమత్తాన్స్వధర్మా

దనదినముపకారా నాచరంతోబుధానామ్ ।

బహుజనపరిపుష్టా బద్ధదీక్షాన్త వతే

తనుసుఖమపిహిత్యా తన్వతేరాజసేవామ్॥ 920

అ. అశుభపుష్కలము = అశుభకార్యములను వృద్ధిచేయునట్టి, కలాపి = కలి
యుగమునఁగూడ, స్వధర్మాత్ = స్వధర్మకార్యమువలన, అప్రమత్తః = మత్త

లుకానివారై, బహుజనపరిపుష్టే = బహుజనుల పోషణమందు, బద్ధదీక్షాః = కట్టబడిన దీక్షకలవారై, తే = ఆ, ఏతే = వీరు, అనుదినం = ప్రతిదినమును, బుధానాం = పెద్దలకు, ఉపకారాన్ = ఉపకారములను, ఆచరంతః = నడపువారై, తనుసుఖమపి = శరీరసౌఖ్యమును కూడ, హిత్యా = విడిచి, రాజసేవాం = రాజులకొలుపును, తన్వతే = చేయుచున్నారు.

తా. దుష్క్రియలను పెంచునట్టి యీకలియుగములోఁగూడ తమతమ ధర్మములలో ప్రమాదపడక, అనేకులను కాపాడుటయందు అక్కఱ కలిగి, పెద్దలకు ఉపకారముచేయుటకై వీరు తమ సౌఖ్యమును గూడఁ జూడక, రాజులయెడలఁ గొలుపుతోనే యుందురు.

ద. కలికలువంబులుం గలుగు శ కాలమె యైనను, నప్రమత్తులై కలిగెడి ధర్మముల్విడక శ కాంచిబుధోప కృతుల్పురింతు, రిట్టుల జనపోషణార్థమే పశుక్షమ దీక్షవహింతు రీరు, తాతలములు స్వీయసౌఖ్యమును నందరు, కొందురు రాజసేవయే దివ్యక్షేత్రాదివర్ణనోపసంహారము.

గ|| సర్వాణి దివ్యక్షేత్రాణ్యవలోక్య సాంజలిబంధం, కృశాను ముద్దిశ్య|| 921

వ. అట్లా సర్వదివ్యక్షేత్రము నొక్క మొగిన కాంచి యంజలి కావించి తోన కృశాను నుద్దేశించి.

పు|| గంగా ధురీపరిచితాంఘ్రి జగన్నిదానమ్
రంగాదిధామను చిరాత్కృత సన్నిధానమ్
విశ్వంస్వతో విశదమేవ విలోకమానమ్
వందస్య వస్తువరదార్తిహారాభిధానమ్|| 922

అ. రంగాదిధామను = శ్రీరంగము మొదలైన దివ్యస్థలములయందు, చిరాత్ = బహుకాలముగా, కృతసన్నిధానం = కల్పింపబడిన సన్నిధికలదియు, విశ్వం = ప్రపంచమును, స్వతఃప = స్వభావముతోనే, విశదం = స్పష్టముగా,

విలోకమానం = చూచుచుండునదియు, గంగా ఝరీపరిచి తాంఘ్రి = గంగా ప్రవాహము చేత వాడుకపడిన పాదములుకలదియు, వరద-ఆర్తిహార-ఆభిధానం=వరములిచ్చునవియు - కష్టములను హరించునవియునైన - నామధేయములు కలదియు, శగన్నిదానం = లోకములకు ఆదికారణమైనదియు నైన, వస్తు = పరమవస్తువును, వందస్య = వందనము చేయుమ ?

తా. శ్రీరంగాది దివ్యదేశములందుండి ప్రపంచమునంతయుఁ గటాక్షించుచు గంగానది ప్రవహించిన శ్రీపాదముతోను, ఆశీతుల దోషములు తొల్చి వరము లిచ్చుచు, సకలలోకకారణమై పరమవస్తువైన యా శ్రీరంగనాథులను నమస్కారము చేయుమా ?

శా. రంగాద్వంబగు దివ్యదేశముల శ్రీ శ్రీ రంగాధిపా ద్యాఖ్యలఁ గరంగారంగల దివ్యమూర్తిచెలువా శ్రీ రంగాంబి గంగాఝరీ సంగాంఘ్రిద్వయుఁడైనమస్తముఁ బ్రపంచంబున్ సమీక్షించు శ్రీ, శంకరాంక్షించువు? నమస్కరించువు? వరదశిష్యభాయమా నాహ్వయున్.

కృశానుః—కృశానువు.

గ॥ ననుపి అత్ర తృతీయచరణార్థో న మహ్యం రోచతే॥ 923
వ. సరేశానిపి దీని మూడవపాదము సర్థము నాకేమియున్ రుచి యించునది కాదయ్యె.

శ్లో॥ విలోచనే విభోర్యస్య విఖ్యాతే పుష్పవత్తయా
సాక్షాత్కర్తుం స్ఫుటం నర్హం స శక్నోతి కథంవారిః॥ 924

అ. యస్య=ఏ, విభోః=ప్రభువుయొక్క, విలోచనే = కన్నులు, పుష్ప వత్తయా=సూర్యచంద్రులు కలవియగుటచేత, విఖ్యాతే=ప్రసిద్ధములైనవో? సహస్రః=అనిష్టపు, సర్వం=అంతయును, స్ఫుటం=స్పష్టముగా, సాక్షాత్కర్తుం=ప్రక్షేపముచేసికొనుటకు, కథం=ఎట్లు, శక్నోతి=శక్తుడగుచున్నాఁడు?

తా. ఆ మహావిష్ణువు సూర్యచంద్రులే కన్నులుగాఁ గలిగియున్నందున అంతయును ప్రత్యక్షము చేసికొనుటకు శక్తుఁడుకాఁడా?

క. అరయ సమీక్షించెడు నే ?

పురుషోత్తముఁడు బురాణ శ పురుషుఁడయి నిరం

తర పుష్పవదతుఁ డయినఁ

బరమాశ్చర్యంబెఱపరఁగఁ బలికెదవెపుడు.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు. 295

గ|| సూర్యచంద్రులొచనతయౌ న చమత్కారం చక్రధరంస్తువ
లే తుభ్యం నకుప్యామి|| 926

వ. చమత్కారముతోఁ జక్రధరుఁడు చంద్రసూర్యులొచనుండని
యుఁ బురాణపురుషుండనియుఁ బ్రబులించు నీకు నేఁ గోపగిం
చువాఁడనుగాను జూమి !

శృణుతావదిదమ్—వినుము? యిది.

వృ|| శ్రేయస్తోయనసంప్రదాయరసికచ్ఛాయ స్సహాయశ్శ్రియః
చింతారత్న సపత్న వీక్షితలవ శ్చేక్రీయతామాయతమ్ |

యోవిశ్వేనహిగాత్రవాహిమరుచాప్యష్టాంశునానేత్రవా
సుగ్రీవేణచమిత్రవా కుశలవ బ్రహ్మాదిభిః పుత్రవాన్ || 927

అ. యః=ఏతఁడు, విశ్వేనహి=ప్రపంచముతోనే, గాత్రవాహి=శరీరముకల
యతఁడో; హిమరుచా=చంద్రునితోను, ఉష్టాంశునాపి=సూర్యునితోను, నేత్ర
వాహి=కన్నులుకలయతఁడో; సుగ్రీవేణచ = సుగ్రీవునితోను, మిత్రవాహి=స్నే
హితుఁడుకలయతఁడో; కుశలవబ్రహ్మాదిభిః = కుశలపులతోను బ్రహ్మాదులతోను,
పుత్రవాహి = పుత్రులుకలయతఁడో; సః= అట్టి, తోయదసంప్రదాయ రసి
కచ్ఛాయః = మేఘస్వభావమందు సారస్వముగలచాయగలతఁడును, చింతార
త్నసపత్న వీక్షితలవః=చింతామణికి సాటియైన కటాక్షలేశముకలతఁడునైన,

క్రియస్సహాయః = లక్ష్మీనహాయఃడగు ఆ విష్ణువు, ఆయతం = విశేషమైన,
క్రేయః = క్షేమమును, చేక్రియతాం=మిక్కిలి చేయుఁగాక ?

తా. సర్వప్రపంచమే శరీరమై సూర్యచంద్రులుగనేత్రములై, సుగ్రీవాదులు
మిత్రములై, కుశలవబ్రహ్మాదులును పుత్రులై, చింతామణివలె కోరికలిచ్చుకటా
క్షము కలిగి, నీలమేఘచ్ఛాయగల యావిష్ణువు మనకు క్రేయస్సు నిచ్చుచుండుఁ
గాక ?

నీ.. నీలనీరదవర్ణ శ నిరాయకాయత

కమనీయసచ్ఛాయ శ కాయః డెతఁడు

నిజగుణనిజరూప శ నిరతానుగుణఖని

రూపనిరూపక శ శ్రీపుఁడెతఁడు

చింతామణిన్నేర్ప శ జింతావళిందీర్ప

దక్షకటాక్షున శ మీక్షుఁ డెతఁడు

ఉష్మాంతుశీతాంతు శ యుగళనేత్రపవిత్ర

లోకనచిత్రత్రి శ లోకుఁడెతఁడు,

తే. వసుధ సుగ్రీవుచే మిత్రవంతుఁ డెతఁడు

వసుమతీజచేతఁ గళత్రవంతుఁ డెతఁడు

వరపితామహుచే బుత్రవంతుఁ డెతఁడు

అతఁడు క్రేయశ్చటా దాత శ యగును గాత ?

ఇ. చింతారత్నము = శ్రీమహావిష్ణుప్రేరణమున దేవరాక్షసులు పాలసము
ద్రమున అమృతము తఱచునపుడు అందు చంద్ర లక్ష్మీ కల్పవృక్ష కాన్తుభ
వణ్యాదులతోఁ బుట్టినది.

సుగ్రీవుఁడు - విభీషణునివలె శ్రీరాములను శరణుచేసికొన్న వానరరాజు.

వాలి యితనికి అన్న, హనుమంతుఁ డతనికి మంత్రి.

శుభలవులు—శ్రీరాముల పుత్రులు.

[బహు—తీమహావిష్ణువు నాభికమలమందుఁ బుట్టినతఁడు, సరస్వతిభర్త, సనక సనందన నారదాదులతండ్రి, సృష్టిస్థితిలయములలో ప్రపంచములకు సృష్టికర్త.

గ|| సఖే! సంక్షిప్త వక్ష్యమాణం సారతమ మర్థంగృహాణి? 928
వ. సఖా! సంక్షేపరూపంబై యీ వక్ష్యమాణంబగు సారతమా
ర్థంబు గ్రహింపుము ?

వృ|| యామున తీర్థాశ్రమిణౌ రామానుజముని ర్ముకుందశ్చ
ఆద్యంత్రివేణుధర మధిక మన్య మంతాద్య మేకవేణు ధరమ్||

అ. రామానుజశ్చ = శ్రీమద్రామానుజులును, ముకుందశ్చ = శ్రీకృష్ణులును, యామున తీర్థాశ్రమిణౌ = యామునానాచార్యులను, యమునా సంబంధి తీర్థమును, ఆశ్రయించినవారు. (వారిలో) ఆద్యం = మొదటివారిని, త్రివేణుధరం = త్రిదండమును ధరించినవారిని గాను, అధికం = అధికులనుగాను, అన్యం = వేఱువారిని, ఏకవేణుధరం = ఒకపిల్లనగ్రోవిసే ధరించినవారినిగాను, అంతాద్యం = ఆదినుండి అంతము వఱకు నుండువారినిగాను, గృహాణి = గ్రహింపుమా ?

తా. శ్రీకృష్ణులను యమునా తీర్థము నాశ్రమించి పిల్లనగ్రోవి నూడుకొను చుండువారినిగాను, శ్రీరామానుజులను సన్యసించి త్రిదండమును ధరించుకొను చుండువారినిగాను గ్రహించుమా ?

సీ. రామానుజులు తామె శ యా మహామహు లిరు

పురును యామున తీర్థ శ నిరతులైన;

నొకఁడు శంఖము చక్ర శ మొక నాఁడు నేమఱఁ

డొకఁ డతనికి నొంటి శ నొసఁగెవాని

నొకఁ డనంతునిఁగింద శ నొదిఁగించెఁ గ్రించుగా

నొకఁడు తానతఁడె గా శ నుండెనెపుడు

నొకఁ డొక్కరుని శొఱి శ కొక గీలి యేచేసె.

నొకఁడందఱకుఁ డీక ర ప్రకట పఱచె
తే. మఱియు నొకఁడొక వేణువేర మహినిఁదాల్చె
మఱియొకండు త్రివేణువుక ర మహిమఁదాల్చె
లోకరక్షణకే యిట్లు ర జోక నవత
రించి రొకరొక్కరిక మించి ర మించికృపను.

శ్లో॥ నచేద్రామాను జేత్యేమా చతురా చతురక్షరీ
కామవస్థాం ప్రపద్యంతే జంత వ్రా హంత ? మాదృశః॥ 930
క. ఈ మహిఁ జతురక్షరియై

పామరులను బ్రోవఁ జతుర ర పద్ధతినుండొ

రామానుజయని యవనిక

వేమాటికి నోట ననక ర వీఱిఁడులై నన్

దామే మవస్థపడుదురొ ?

యీ మాదృశున్ దదీయుర లేకాక మదిన్.

అ. చతురా=సమర్థమై, చతురక్షరీ = నాలుగక్షరముగలదియైన, రామాను
జేతి=రామానుజయని, ఏషా=ఈతిరునామము, నచేత్ = లేదేని; మాదృశః=
మానవీ, జంతవః=ప్రాణులు, కాం=ఏమి, అవస్థా=అవస్థను, ప్రపద్యంతే=
పొందుచున్నారో ? హంత=అయ్యో ?

తా. ఈరామానుజయను చతురక్షరితిరునామము అనుసంధించుటకు లేక
పోయినయెడల మాబోఁటి ప్రాణులేమేమియవస్థపడుదురో ? అయ్యో ?
వృ॥ నరాన్పురాహవశవః పరేఽపివా

న సిందసీయాః పురుషేణ భూష్టనా

యతోఽతి దోషప్రచరే జగత్త్రయే

న సంతితే వీతగుణాఃకలావపి॥

931

అ. యతః=ఎందువలన, కలావపి=కలియములోను, అతిదోషప్రచరే=
విశేషదోషములచేత ప్రసిద్ధపడిన, జగత్త్రయే=త్రిలోకములందును, నరాః=

మనుష్యులైనను, సురావా = దేవతలైనను, పశవోవా = చతుష్పాజ్జంతువులైనను, పరేఽపివా = ఇతరములైన పక్ష్యాదులైనను, వీతగుణాః = విడిచిన సుగుణములు కలవారుగా, నసంతి = ఉండరో? తే = వారు, భూష్ణనా = బలవంతుడైన, పురుషేణ = పురుషునిచేతను, నిందనీయాః = నిందింపఁదగినవారు, న = కారు.

తా. దోషప్రచురమైన యీ లోకత్రయములోను సుగుణములు ఉన్నయెడల సరసురపశుపక్ష్యాదులందఱును ఎవరిచేతఁగాని దూషింపఁబడరు.

క. సురనర పశుపక్షులయెడఁ

బురుషునకుం జనదునింద ॥ పౌరయింపఁగరం

బురుదోషంబగు జగమునఁ

బరిహృతగుణులే కలారె? ॥ పరికింపఁగలిన్.

కృశానుః—కృశానువు.

అభ్యుపగమ్య—దగ్గఱించి.

వృ॥ దాఢ్యాయ గుణసమృద్ధే
దూషణభణితి స్సమస్తపస్తానామ్
అస్తాక ముపనిబద్ధా
సిద్ధాంతస్యేవ పూర్వపక్షోక్తిః॥

932

ఆ. అస్తాకం = మాయొక్క, దూషణభణితిః = దూషణవచనము, సమస్త పస్తానాం = సకలపదార్థములకును, పూర్వపక్షోక్తిః = పూర్వపక్షవచనము, సిద్ధాంతస్యేవ = సిద్ధాంతమునకువలె, గుణసమృద్ధే = గుణసమృద్ధికి, దాఢ్యాయ = దృఢత్వముకొఱకు, ఉపనిబద్ధా = చేర్చఁబడినది.

తా. మా దూషణము పూర్వపక్షము సిద్ధాంతమునకుం బోలె వస్తుగుణము సమృద్ధికే దృఢతను గలిగించుచుండును.

క. సకల పదార్థములకు దూ

షకమగు నీఫణితివాని ॥ సద్గుణ దాఢ్య

రకమగుటన్ సిద్ధాంతము

నకె యగు మత్పూర్వపక్ష శ్రీ నద్ధోక్తి తుదన్.

సంస్కృత కవివాక్యము.

వృ॥ ఇతి సకలజనానా మిరయంతౌ స్వభావాన్

మధుమధన పవిత్రక్షేత్ర సేవాకృతార్థా

అనుపథి దృఢసఖ్యోహంత ? గంధర్వముఖ్య

నిజనదన మగాతాం నిర్భరానంద సాంద్రా॥

933

అ. ఇతి=ఇట్లని, సకలజనానాం = సమస్తజనులయొక్క, స్వభావాన్ = స్వభావములను, ఈరయంతౌ=వచించుచు, అనుపథి = మార్గముననుసరించి, మధుమధనపవిత్రక్షేత్రసేవాకృతార్థా = మధువైరియైన మహావిష్ణువుయొక్క పవిత్రమైన క్షేత్రముల సేవలచేత కృతార్థులై, దృఢసఖ్యో=దృఢమైన స్నేహము గల, గంధర్వముఖ్యో=ఆయుద్ధరుగంధర్వులును, నిర్భరానందసాంద్రా=భరింప శక్యముకాని ఆనందముచేత దట్టమైనవారగుచు, నిజనదనం = తమయింటిని, అగాతాం=పొందిరి, హంత=ఆహా ?

తా. కృతానువిశ్వావసులుఅను గంధర్వులు ఇరువురును ఒక్కొక్కరితో మిక్కిలి స్నేహముకలిగి అందఱుస్వభావములనుం దెలుపుచు మహావిష్ణు దివ్య క్షేత్రములను సేవించుచు మహానందమంది స్వస్థానముచేరిరి.

తే. అనుచు నందఱచందము శ్రీ లను నదించు

చును జనార్దను క్షేత్ర దర్శన కృతార్థు

లగుచు గంధర్వు లిర్వురు శ్రీ సంత నిజ ని

శ్శాంతమునుజేరి రానంద శ్రీ సాంద్రులగుచు.

వృ॥ సకలకుశలసిద్ధ్యై నర్వదేవస్థలేషు

సవజతు భువిచవృద్ధిం వత్సరాద్యుత్సాహిః

అపగతభవరోగై రధ్వరాణాంప్రయోగైః

అఖలశుభకరాణా మస్తు భద్రం ద్విజానామ్॥

934

అ. భువి=భూమండలమందు, సర్వదేవస్థలేషు=సకలదేవస్థానములయందు, వత్సరాద్యుత్సవశ్రీః=సంవత్సరోత్సవము మొదలైన యుత్సవాల సంపత్తి, సకల కుశలసిద్ధి=అంపఱకును డేమముసిద్ధించుటకై, వృద్ధించ=అభివృద్ధినికొ, ప్రజతు =పొందునుగాక ? అపగతభవరోగైః = తొలగిపోయిన సంసారమును రోగ ముగల, అధ్వరాణాం=యజ్ఞములయొక్క, ప్రయోగైః=చేయుటలచేత, అభి లశుభకరాణాం=సకలశుభములనుకొ కలుగఁ జేయునట్టి, ద్విజానాం = బ్రహ్మ క్షత్రవైశ్యలకు, భద్రం=డేమము, అన్తు=అగుఁగాక ?

తా. ఈభూమండలములోని సర్వదివ్యదేశములలో సంవత్సరోత్సవాది యుత్సవముల్లును, సర్వదోషహరములైన యజ్ఞములును జరిపెడు త్రివర్ణులును డేమముగనుందురుగాక ?

మా. సకలకుశలసిద్ధికొ ॥ సర్వదివ్యదేశ ప్రకరములకు వృద్ధికొ ॥ వత్సరాద్యుత్సవశ్రీ లకుఁ, గ్రతుల జగత్కొ ॥ ల్యాణకారిద్విజాతి ప్రకరమునకు శ్రేయః ॥ ప్రాప్తియుకొ శౌరి సేయున్.

వృ॥ జయతుజగతిలక్ష్మణార్జవత్

జయతువచ శ్శృతిహాలిదేశికానామ్.

జయతు నిగమవర్జ సుప్రసన్నమ్

జయతుచిరాయ మురారి రంజనాదౌ॥

935

అ. జగతి=లోకమందు, లక్ష్మణార్జవత్కః=రామానుజసిద్ధాంతము, జయతు =సర్వోత్కృష్టముగానుండుఁగాక ? శ్రుతిహాలిదేశికానాం = వేదాంతదేశికుల యొక్క, వచః=శ్రీసూక్తి, జయతు= సర్వోత్కృష్టముగానుండుఁగాక ? సుప్ర సన్నం = మిక్కిలి విశదమైన, నిగమవర్జ = వేదమార్గము, జయతు=సర్వో త్కృష్టముగానుండుఁగాక ? అంజనాద్రా=వేంకటాచలమందు, మురారి=వేంక ఠేశ్వరులు, చిరాయ = బహుకాలముగ, జయతు = సర్వోత్కృష్టముగా నుండుదురుగాక ?

తా. శ్రీమద్రామానుజపక్షమైన విశిష్టాద్వైతసద్ధాంతమును, వేదాంతాచార్యుల వివిధగ్రంథప్రసూక్తులును, మఱియు వేదవైదికమార్గములును, మఱియు తిరుమలయందలి శ్రీనివాసప్పెరుమాళ్లును సర్వోత్కృష్టముగా నుండురుగాక.

ఆ. జయము లక్ష్యణార్థ శ సత్పక్షమునకును
జయము దేశికులవశచస్సులకును
జయముసూక్తిసుప్ర శ నాదవేదమునకు
జయము శేషశైల శ సదనునకును.

వృ॥ ప్రకాశదోషప్రచురే మదీయే

గ్రంథేఽస్యముష్టిక కరుణానుబంధాత్

ప్రసాదవంతోనకృశానవంతు

పరంతు విశ్వావసవంతు సంతః॥

936

అ. ప్రకాశదోషప్రచురే = స్పష్టముగా దోషవిస్తారమై, మదీయే = నాదియైన, అముష్టికగ్రంథేఽపి = ఈగ్రంథమందును, సంతః = సత్పురుషులు, కరుణానుబంధాత్ = కృపతోడి సంబంధమువలన, ప్రసాదవంతః = అనుగ్రహముకలవారై, నకృశానవంతు = కృశానువంతులుకాకుండుండు. పరంతు = మిక్కిలి, విశ్వావసవంతు = విశ్వావసవంతులు కండి ?

తా. ఈనాగ్రంథమందెన్నో దోషములున్నను; సత్పురుషులొ విారు సకరుణులై కృశానువలె దోషములే వెదుకక, విశ్వావసవలె గుణములే వెదకుచుండురుగాక ?

ఆ. ఒగి బ్రకాశదోష శ మగు మదీయగ్రంథ

ఇది కనుంగొనంగ శ నీ కృశాను

శైవులుగాక, జోక శ నెనగి విశ్వావసు

లగుడి? నగడికరుణ శ నార్దులార !

ఆంధ్రకవివాక్యము.

శ్లో॥ అస్మిన్ విశ్వగుణాదర్శ్యే నిదర్శనమితఃపరమ్ ।
కృతంను యాంధ్రభాషాయాం గద్యపద్యాత్మకంవ్యాతః॥
తస్మిన్నర్థంచ తాత్పర్య మితిహాసాంశ్చసర్వతః ।
వ్యలిఖంసన్నిధిపంచాం గాన్వయోదేవరాట్సుధీః ॥ 987

తే. మునుగవిశ్వగుణాదర్శనమున నిదర్శ
నమని యాంధ్రాన గద్యపద్యముగ నిటులఁ
గ్నావ్యమొనరిచి యిపుడును శీ సవ్యముగను
స్థతాత్పర్యములు నితిహాసములును.

తే. దీర్ఘ సన్నిధిపంచాంగ శీ దేవరాజ
పండితుం డనుపేరను శీ బరఁగుచుందు
నుగుణ లగునెల్ల పండితు శీ ల్వినుచుఁ గనుచు
సంతసింపఁగ వలయును శీ సంతతంబు.

ఆంధ్రకవివంశవిషయము.

సీసమాలిక.

శ్రీ తిరుక్కోవలూర్ శీ శ్రీలక్ష్మణాచార్య
శిష్యు లసంఖ్యాతి శీ శిష్యులందు
నాదిఁ గస్తూరి రంశీగాచార్యు లా భర
ద్వాజ గోత్రులును దశద్వరమతాన .
ఛాత్రు లాపస్తంబ శీ సూత్రులు స్వాచార్యు
లెన్నఁటికిన్నిజ శీ సన్నిధి తిరు
వారాధనమును సశమర్పింప నియమింపఁ
దదితరశిష్యులంశదఱును మఱియుఁ
దత్సద్భాషాచార్య శీతల్లజ లెల్లరు

సరవినాకార సౌష్ఠ్యపటిష్ఠ
 దమశమధృతి దయా శ దాక్షిణ్యసౌశీల్య
 సౌలభ్యవైదుష్య శ సరణిఃబట్టి
 యాచార్యులనిశిష్యు శ లనిభేదమరయక
 తత్ప్రతిపత్తియ శ తమరుఁజేయఁ
 గనికనిమనమునఁ శ గనుకనిఁగలఁగుచు
 నపచారము క్షమింపుఁ శ డాజ్ఞయొనఁగుఁ
 డనితదాజ్ఞ నె శిఖా శ యజ్ఞోపవీత వి
 సర్జనమప్పడె శ సలిపిమున్ను
 వలెనె సన్నిధియందుఁ శ గల సర్వ కైంకర్య
 ములు నడపుచు భక్తి శ వెలయ మఱియ
 నాసన్నిధిని నె పం శ చాంగశ్రవణ మను
 దినమును నడపుటయును దనంతఁ

తే. గన్నసన్నిధిపంచాంగ శ మన్నసంజ్ఞ
 యొనఁగెఁ దద్వంశమున వారి శ యింటిపేర
 జగతి నాచంద్ర తారార్క శ ముగను గానఁ
 గాన సుప్రవశ స్తముసుము? శ దానఁదాన.

తే. అట్టివంశవారిధివారి శ కవతరించి
 చంద్రమనుగతి వసుమతి శ సర్వకళల
 సమరునాశ్వాను దేశికు శ లనఁగనుండి
 రార్యమండలిఁ గుండలి శ వర్యునట్లు.

నీ. ఇల ససంతాశ్వాను శ నల యసంతాశ్వాను
 వలె వచోవైభవ శ ములను నొకరిఁ
 గులశేఖరాశ్వానుఁ శ గులశేఖరాశ్వాను

వలె రంగరా డర్శనలను నొకరి
లోకార్థ్య నల పిల్ల శ లోకార్థ్యవలె శ్రీవ
చనభూషణార్థ చరన్చలనునొకరిఁ
గస్తూరిరంగార్థ్యఁ శ గస్తూరిరంగేశు

వలె శ్రితోజ్జీవనములను నొకరి
తే. నలరి యాశ్వాను దేశికు శ లాత్మజులుగ
నల చతుర్బాహు బాహుల శ వలెను నిలను
నవుర? నలువుర నలువైంద శ నవతరింప
నవధరించిరి దేశికు శ ల్పవదరింప.

క. ఆస్మాంతమురంగసలి
కీస్మాంతము తిరుమళిసికి శ నీప్రాజ్ఞులె య
ధ్యాపకు లాపక యోపక
యేపారఁగ సాటిలేక శ యేర్పాటుమెయిన్.

తే. అందుఁ బ్రథములు తమ బాల్య శ మందె యతులు
తగ ద్వితీయులు తనయ ద్వితీయులు నయిరి
యొగిఁ దృతీయచతుర్థులు శ నొక్కరొకరిఁ
బుత్రులనుగని మననుతి శ పాత్రులయిరి.

తే. అట్టిక స్తురి రంగార్థ్య శ పట్టియయిన
యట్టి వేంకటకృష్ణార్థ్య శ నెట్టి బుధులు
నిట్టి గ్రాంథికశక్తియు శ నిట్టినిష్ఠ
నిట్టలంబని యనకుండ శ రెట్టకేని.

క. ఆవేంకటకృష్ణార్థ్యు
కావిర్భవ మొంది నమ్మ శ యాశ్వానులతోఁ
దేవప్పేరుమాళ్ వెరుమాళ్

కావింపంగఁ గృప గడుగ బ్రతకాశించి రిలన్.

క. ఆనమ్మాళ్వారులకున్

మానితనుగణాతిశాయి శ మనస్సుశాయిన్

శ్రీనాథుడు కృపచేసెను

వేనోళుల నతిని కృపను శ వినుతింపవలెన్.

తే. అట్టి కుశేఖరాళ్వాను శ లిట్టిరనియు

నుడువవలెతి నె? యలఁతియె శ నొడువవారి

వైభవము వైదుషీప్రాభవమున వారి

నలువకేనిక వేనోళ్ల శ బిలువకేని.

క. వారికి నుతు లెంబెరుమా

నారన, నమ్మాళునార శ నా, నిమ్మహిఁ జె

ల్వారి రల విష్ణుదాస్య శ

తారి పదాంభోరుహాళు శ లతినహయూళుల్.

తే. వేదవేదాంతవశులందు శ నైదికప్ర

కార శుభ శుభేతిరి నము శ త్కర వస్తిష్ఠ

యశులు శ్రీవైష్ణవులపురో శ ధనులు సగ్ర

భవులు కవులు జ్యోతిష బృహ శ స్వతులు కృతులు.

తే. సహభవులొ ద్రావిడామ్నాయ శ సంహితలకుఁ

ద త్త్విముననె సాంగాధ్యాపకత్వమునను

శాంతిదాంతివేదాంతి వి శ శాంతికలనఁ

గారిమారి కుమారాను శ కారులార ?

క. ఔర?నుతొల్లామానుజ

కారి నుతుల్పూరితతులు శ కావింపస్తుతుల్.

శ్రీరమణీయరమారమ

క్షారుణచరణాంబుజ శగ శ ణావరణరతుల్.

క. జానొందరేపి యలయెంబెరు

మానారులనూనులగుచు శ మణవాళమహా

మానులుఁ గుల శేఖరమణు

తొననఁగా నొగిని ననుజ శ లగ్రజులగుచున్.

క. ఆకుల శేఖరమణుల క

నేకార్యుల శేఖరమణు శ తెంబెరుమానా

శాకలితాఖిల గుణమణు

వై కలీగిరి సరేపి కుమారులై శ సుకుమారుల్.

క. ఆకారికుమారులకున్

శ్రీకారి కుమారులైరి శ శ్రీనాథమునుల్

సాకారశము లయారేపి

యాకారికుమారులై తమ శ యనుఁగు గుమారుల్.

క. శ్రీమానులు మణవాళ ను

హామానులు భావశుద్ధి శ నసమానులు చిం

తామణులు ప్రణతులకుఁ జూ

డామణులు నభిజ్ఞులకును శ దైవజ్ఞులకున్.

తే. అట్టిమణవాళమామును శ లాత భవుల

దేవరాజ పండితరాజు శ దేజరిలఁగఁ

బ్రణత చక్రపాణిని జక్రపాణి, గుణవి

తానుఁ దిరువేంగడత్తానుఁ శ దనరఁగనిరి.

వారిలోఁ గవిలోక శ వరకృప నీదేవ

రాజపండితరాజు శ రాజిలంగఁ

కులదేవి తత్సమప సాలంకార

నటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము. 723

సంవిదిత నయస్య సీతాంబాగర్భసంభవస్య శ్రీమత్కాంచీ
నగరవాస్తవ్యస్య వేంకటార్యయజ్ఞవల్క్యః కృతిష్కవిశ్వగుణాదర్శ
కావ్యం సంపూర్ణమ్ ॥

గద్యము. ఇది పంచమతథంజన నిబంధనముచేత ప్రఖ్యాతయ
యిన తాతయజ్ఞకు భాగినేయుడై వాజపేయ సార్వప్రపూ
ప్తోర్యానూదులకు యాజకుడు నాత్రేయ వంశమునకు మా
క్తికమునగు నప్పయార్యునకుఁదనూభవుడై శ్లేష యమక
చక్రవర్తియైన రఘునాథాచార్యునకుఁ దనయుడును,
శ్రీనివాస కృపాతిశయసంవిదిత నయుడును, సీతాంబాగర్భ
సంభవ సంభావుడును, శ్రీమత్కాంచీనగర వాస్తవ్యుడు
నైన వేంకటార్యయజ్ఞయొక్క కృతులయందలి విశ్వగుణా
దర్శము సంపూర్ణము.

ఇది ఈ యాంధ్రకవికృతమైన తెనుఁగు విశ్వగుణాదర్శ
నిదర్శనము అను పద్యకావ్యమును
సంపూర్ణము.

